

SUOMEN PUOLUSTUSVOIMAT

100 VUOTTA

SUOMEN PUOLUSTUSVOIMAT 100 VUOTTA

SUOMEN PUOLUSTUSVOIMAT

100 VUOTTA

TASAVALLAN PRESIDENTIN TERVEHDYS

Suomen puolustusvoimien perustamisesta tulee tänä vuonna kuluneeksi 100 vuotta. Puolustusvoimien merkitys on ollut ja tulee olemaan keskeinen kansakuntamme itsenäisyyden ja elinmahdollisuuksien takaamisessa.

Satavuotias itsenäinen Suomi voi tarkastella historiaansa ylpeydellä. Itsenäisyytemme vuosikymmenet kätkevät sisäänsä paljon menestystä ja onnistumisia, mutta ne sisältävät myös raskaita hetkiä ja jopa selviytymistaistelua.

Sotiemme veteraaneja kohtaan osoitamme suurta kunnioitusta ja kiitosta.

Suomen puolustusvoimat perustuvat yleiseen asevelvollisuuteen, koulutettuun laajaan reserviin sekä ammattitaitoiseen henkilökuntaan. Velvollisuutemme on ylläpitää puolustuskykyä ja tarvittaessa puolustaa maatamme aseellisesti.

Me suomalaiset olemme aina kokeneet oman maan puolustamisen yhteiseksi asiaksemme. Maan-

puolustustahto on yksi kansakuntamme suurimmista voimavaroista.

Kansainvälinen turvallisuusympäristö on jatkuvassa muutoksessa. Puolustusyhteistyön ja kansainvälisten kriisinhallintaoperaatioiden myötä olemme viime vuosikymmeninä osoittaneet kykymme ja tahtomme kansainvälisen turvallisuusympäristön kehittämiseksi. Tätä yhteistyötä on edelleen jatkettava ja syvennettävä.

Puolustusvoimien 100-vuotisen historian kunniaksi julkaistava Suomen puolustusvoimat 100 vuotta

-teos käy läpi maanpuolustustamme itsenäisyytemme ensimmäiseltä vuosisadalta. Tutkimustietoon perustuva ja visuaalisesti puhutteleva teos löytää varmasti lukijansa. Meidän tulee tuntea historiaamme ja tietää, miten isänmaatamme sekä sen itsenäisyyttä on vuosikymmenten saatossa turvattu ja tarvittaessa puolustettu.

Arvostan Puolustusvoimissa tehtyä työtä erittäin paljon. Parhaimmat onnittelut Suomen puolustusvoimille!

Sauli Niinistö
Puolustusvoimien ylipäällikkö
Tasavallan presidentti

Ohjausryhmän puheenjohtaja: Kim Mattsson
Projektin johtaja: Vesa Tynkkynen
Päätöittäjä: Mikko Karjalainen
Kuvatoimittaja: Johanna Palokangas
Kielenhuoltaja: Sara Hännikäinen
Ulkoasu ja taitto: Petteri Kivekäs
Kustannustoimittaja: Arja Olin/Edita Publishing Oy
© tekijät, Suomen puolustusvoimat, Edita Publishing Oy

ISBN 978-951-37-7271-0

Otavan Kirjapaino Oy
Keuruu 2018

PUOLUSTUSVOIMAIN KOMENTAJAN TERVEHDYS

Juhlimme tänä vuonna Puolustusvoimien 100-vuotistaivalta suurella ylpeydellä. Puolustusvoimilla on ollut tärkeä tehtävä Suomen itsenäisyyden ja kansalaisten hyvinvoinnin turvaamisessa läpi historian, niin rauhan kuin sotienkin aikana.

Puolustusvoimat on kulkenut pitkän matkan vuoden 1918 tammikuun lopusta, jolloin Suomen senaatti määräsi hallituksen joukot perustettavaksi.

Aikojen saatossa Suomen puolustuksen toteutus ja sen järjestelyt ovat muuttuneet useaan otteeseen toimintaympäristön muutosten, tekniikan kehittymisen tai taloudellisten realiteettien ohjaamina. Nykyinen taktiikka, puolustusmateriaali, varuskuntaverkosto, Puolustusvoimien johtamis- ja hallintorakenne sekä sodan ajan joukkojen vahvuus poikkeavat merkittävästi niin itsenäisyytemme alun, sotien kuin kylmän sodan aikojenkin järjestelyistä.

Käytännön toiminnan muutoksista huolimatta on toimintamme kova ydin kuitenkin pysynyt ennallaan koko olemassaolomme ajan. Olemme läpi maamme itsenäisyyden varautuneet konflikteihin ja kehittäneet toimintaamme rauhan säilyttämiseksi mutta tarvittaessa myös Suomen puolustamiseksi aseellisesti.

Kansalaisten luottamus Puolustusvoimiin on vankkaa. Vuonna 2017 julkaistun tutkimuksen mukaan yhdeksän suomalaista kymmenestä luottaa vähintään melko paljon Puolustusvoimiin. Olemme tästä luonnollisesti hyvin ylpeitä. Puolustusvoimia

kohtaan osoitettu arvonanto kertoo siitä, että olemme onnistuneet tehtävienne hoidossa, liittyvätpä ne Suomen turvallisuuden ylläpitämiseen tai asevelvolliselle antaamme koulutukseen.

Puolustusvoimat on vuonna 2018 hyvässä iskussa. Puolustuksemme perusta on olosuhteisiimme ja tarpeisiimme rakennettu Suomen malli. Sen kulmakivinä ovat asevelvollisuus, uskottava, koko maan kattava puolustus ja sotilasliittoihin kuulumattomuus. Taustalla on kansalaisten luja maanpuolustustahto.

Sotilaallisten uhkien ennaltaehkäisyyn ja tarvittaessa torjuntaan tarvitsemme sekä moderniin teknologiaan perustuvia kärkikykyjä että laajaa reserviä. Kahdenvälinen ja monenkeskinen puolustusyhteistyö tukee kotimaan puolustuksemme kehittämistä.

Suomen puolustusvoimat 100 vuotta -teoksen sivuilla kuvataan seikkaperäisesti, millä tavoin Puolustusvoimille uskottuja tehtäviä on toteutettu kansakuntamme parhaaksi. Teos on yhtäältä Puolustusvoimissa tehtävän suomalaisen sotatieteellisen tutkimuksen taidonnäyte ja toisaalta kiitos kaikille itsenäisyyden vuosikymmeninä maanpuolustustyöhömmö osallistuneille miehille ja naisille.

Toivotan lukijoille antoisia lukuhetkiä. Hyödyn-täkäämme käsillä olevassa teoksessa esitetyt punnitut ajatukset.

Kiitän Suomen puolustusvoimia sadan vuoden mittaisesta arvokkaasta työstä ja toivotan onnea ja menestystä itsenäisyytemme toiselle vuosisadalle.

*Puolustusvoimain komentaja
Kenraali Jarmo Lindberg*

LUKIJALLE

Suomen puolustusvoimat 100 vuotta -teos on Suomen puolustusvoimien ensimmäistä vuosisataa käsittelevä juhlakirja. Kirjan tavoitteena ei ole juhlakirjoille usein tyypilliseen tapaan kollektiivisen muistin vahvistaminen, vaan itsenäisen Suomen puolustusvoimien toiminnan analysointi historialliseen kontekstiin liittäen. Tarkasteltavana on siis suomalaisen puolustusjärjestelmän kehitys. Teoksen sivuilla käsitellään onnistumisten lisäksi epäonnistumisia, faktojen lisäksi sensitiivisiä asioita ja rauhan ajan kehitystyön lisäksi myös sodan karua arkea.

Vuoden 1918 kriisin jälkeen itsenäisen Suomen armeijan rakentaminen rauhan ja sodan ajan tarpeisiin aloitettiin hyvin alhaiselta tasolta. Puolustusvoimat kehittyi 1920- ja 1930-luvun aikana toimijaksi, jonka varaan Suomi tukeutui, kun vuosina 1939–1945 ulkoinen uhka konkretisoitui sodaksi.

Kylmän sodan vuosikymmeninä kehitettiin rauhan ajan armeijaa. Uhkan nähtiin virallisesti tulevan lännestä, mutta myös uhkaan idästä varauduttiin. Teoksen sivuilta on luettavissa tämän kaksijakoisen uhkan ilmeneminen ja se, kuinka Puolustusvoimat valmistautui tähän uhkaan vastaamaan. Puolueettomuuden ylläpito tarvitsi maanpuolustustahdon lisäksi selkänöjökseen puolustusvoimat.

Kylmän sodan jälkeen syntynyt kansainvälisen liennytyksen ilmapiiri ulotti vaikutuksensa myös Suomeen. Yleisen asevelvollisuuden säilyttäminen ja puolustusvalmiuden pitkäkestoinen kehittäminen ja ylläpito ovat pitäneet Suomen puolustusjärjestelmän ajantasaisena. Viimeisen kymmenen vuoden aikana ajoittain sotiin verrattaviksi konflikteiksi puhjonneet kansainväliset jännitteet ovat antaneet perusteet Puolustusvoimien kehittämiseksi myös tulevaisuudessa. Suomen puolustusvoimien toisen vuosisadan alkaessa tarve Puolustusvoimille asetettujen tehtävien toteuttamiseksi on edelleen kiistaton.

Suomen puolustusvoimat 100 vuotta -teoksen suunnittelu alkoi vuonna 2013. Puolustusvoimain komentaja päätti vuonna 2014, että Puolustusvoimat juhlistaa satavuotista historiaansa julkaisemalla tasokkaan juhlakirjan vuonna 2018. Sisällön suunnittelun ja kirjoittajien valinnan jälkeen kirjoitus-työ käynnistyi vuonna 2015. Teoksen tavoitteeksi määritettiin tieteelliset kriteerit täyttävä teos, joka rakentuu erillisistä teemoittain kootuista artikkeleista. Teokseen päätettiin laatia yleisösio, jossa kuvataan puolustusvoimien kehitys vuosina 1918–2018 yleisellä tasolla, ja sen antamaa kuvaa suunniteltiin syvennettävän teemoittain jaotelluissa erillisartikkeleissa. Tavoite toteutuu kirjan sivuilla.

Teoksen kirjoittajakunta koostuu kolmestakymmenestä akateemisesta, pääosin tohtoritasoisesta tutkijasta. Suurin osa kirjoittajista on joko aktiivipalveluksessa tai eläkkeellä olevaa Puolustusvoimien henkilökuntaa. Kirjoittajia tarkastellessa huomio kiinnittyy kuitenkin ammattitaustan sijaan ammattitaitoon. Kunkin aihealueen kirjoittajat ovat aihepiirinsä johtavia sotahistorian tutkimuksen osaajia.

Teoksen kirjoittajat ansaitsevat suuren kiitoksen sitoutumisestaan tähän laajaan kirjaprojektiin. Teoksen sivuilta käy ilmi, kuka on kunkin tekstiosuuden tuottanut. Teos on läpikäynyt vertaisarvioinnin, jossa päätoimittajan lisäksi, kahta yksittäisen kirjoittajan kirjoittamaa lukua lukuun ottamatta, tekstin on tarkastanut kunkin luvun koordinoinnista vastannut teemavastaava. Ansiot artikkelien sisällöistä kuuluvat luonnollisesti kirjoittajille.

Sota- ja sotilashistorian todellisten asiantuntijoiden joukko Suomessa on hyvin rajallinen. Teos onkin nykyään Puolustusvoimissa tehtävän sotahistoriallisen tutkimuksen näyteikkuna. Laaja kokoomateos ei kuitenkaan synny pelkkien kirjoittajien työllä. Teoksen laatimiseen on osallistunut laaja joukko eri alojen asiantuntijoita. Kielenhuolto,

kuvitus, graafinen ulkoasu ja teoksen saattaminen juhlakirjan muotoon ovat kaikki osatekijöitä, joista kiitos kuuluu asianosaisille ammattilaisille. Puolustusvoimien johdon ja muun organisaation vankkumaton tuki on ollut kirjahankkeen valmistumisen ehdoton edellytys.

Teoksen artikkelien aiheet on valittu siten, että Puolustusvoimien eri osatekijät nousevat esille mahdollisimman monipuolisesti. Artikkelien kirjo luo teoksesta myös kattavan lähdeteoksen Puolustusvoimien dokumentoituun historiaan. Käsillä oleva teos on lopullisen totuuden sijaan pikemminkin lähtölaukaus monien nyt esiin nostettavien kehitys-

kulkujen jatkotutkimukselle. Puolustusvoimien toiminnan historiasta ja vaikuttavuudesta on löydettävissä lukemattomia osia, jotka yhtäältä ansaitsevat ja toisaalta tarvitsevat jatkoymmärryksen lisäämiseksi lisätutkimuksia.

Toivottavasti Suomen puolustusvoimat 100 vuotta -teos toimii innoituksena itsenäisen Suomen puolustusvoimista kiinnostuneille. Uskoaksemme se toimii myös alustana jatkotutkimuksille, joiden myötä tässä tutkimuksessa esiin nostetut Puolustusvoimissa suunnitellut ja toteen käyneet kehityskulut nousevat yhä laajemmin ja syvemmin analysoituina päivänvaloon.

*Projektin johtaja
Sotahistorian professori
Vesa Tynkkynen*

*Päätoimittaja
Dosentti
Mikko Karjalainen*

SISÄLLYS

Tasavallan presidentin tervehdys	5
Puolustusvoimain komentajan tervehdys	7
Lukijalle	8
SUOMEN PUOLUSTUSVOIMIEN ENSIMMÄINEN VUOSISATA / Ari Raunio	13
1 SUOMALAISTA SOTATAITOA KEHITTÄMÄSSÄ	93
Ulkomaalaisvaikutteet sotataidon kehittymisen ensimmäisinä vuosina / Vesa Tynkkynen	94
Mitä oli suomalainen taktiikka ennen talvisotaa? / Vesa Tynkkynen	101
”On saatu mitä arvokkainta kokemusta” – talvi- ja jatko-sodan sotakokemukset / Mikko Karjalainen	108
Kohti alueellista puolustusta 1950-luvulla / Marko Palokangas	115
Kaappaushyökkäyksen uhkasta yllätyshyökkäyksen torjuntaan – suomalainen sotataito 1960-luvulla / Marko Palokangas	126
2 PUOLUSTUKSEN SALAISTA SUUNNITTELUA	135
Uhkalähtöinen puolustus suunnittelu / Vesa Tynkkynen ja Petteri Jouko	136
Kaaderiperustamisesta aluejärjestelmään – suomalaisen liikekannallepanojärjestelmän kehittyminen / Juha Ratinen	162
Suomalaisen yhtymän kehitys / Pasi Kesseli	173
Rajajoukkojen rooli puolustusjärjestelmässä vahvistuu – rajaprikaatit itärajan suojajoukkoina / Markus Wahlstein	183
3 KENTTÄKOKEITA JA TUTKIMUSTA	189
Talvi- ja metsätaistelukokeilut ennen talvisotaa / Vesa Tynkkynen	190
Koeammunnoista hyökkäysvaunuestekokeiluihin – talvi- ja jatkosotien kokeilutoiminta / Mikko Karjalainen	192
Tornitykeillä kaappaushyökkäyksen torjuntaan / Juuso Säämänen	195
Merivoimat siirtyy ohjuskauteen / Juuso Säämänen	197
Juuan sissitoimintakokeilu 1980-luvun alussa / Marko Palokangas	200
Talvikokeiluja arktisissa olosuhteissa / Hannu Liimatta	203
Ilmavoimien kokeilu- ja kehittämisharjoituksia / Heikki Nikunen	208
Tutkimuksen viimeisimmät vuosikymmenet / Kaarle Lagerstam	212
4 KOULUTUKSELLA MAANPUOLUSTAJIKSI	221
Jääkärien koulutuksesta joukkotuotantoon – jalkaväen miehistökoulutuksen vaiheita / Hannu Liimatta	222
Varusmiehen arki / Pentti Airio	233
Suomen suurin kuntokoulu / Matti Santtila	236
Reserviläiskoulutus – Puolustusvoimien kivijalka / Ali Pylkkänen	240
Jääkäristä sotatieteiden tohtoriksi – henkilökunnan koulutus / Esko Vaahtolampi	250
Jaakkiman sota – armeijakunnan talvisotaharjoitus 1937 / Iisko Lehto	254
Pääsotaharjoitus 1977 – alueellisen puolustusjärjestelmän testausta / Hannu Liimatta	257

Ilmavoimien kansainväliset harjoitukset / Heikki Nikunen	261
Merivoimien Loviisa-harjoitussarja 1998–2006 / Raimo Pyysalo	265
Maanpuolustustahto – mielialaraporteista mielipiteen mittauksiin / Risto Sinkko	268

5 MATERIAALIHANKINTOJEN KÄÄNNEKOHTIA

 277

Venäjänsä vallan perintö / Markku Palokangas	278
Merivoimille panssarilaivoja ja sukellusveneitä / Juuso Säämänen	285
Puolustusvoimat siirtyy ohjuskauteen / Vesa Tynkkynen	290
Materiaalinen kivijalka uusitaan 1970–1990-luvuilla / Petteri Jouko	297
Maavoimien varustaminen jatkuu lamasta huolimatta – Itä-Saksan kauppa 1991–1994 / Petteri Jouko	313
Hornet-hankinnoilla lisää torjuntatehoa / Heikki Nikunen	320

6 RASKAAT SOTAVUODET

 327

Vapaussota, vallankumous, sisällissota 1918 / Martti Häikiö	328
”Monenlaista hankausta” – II Armeijakunnan vastahyökkäys Kannaksella joulukuussa 1939 / Mikko Karjalainen	332
Talvisodan mottiaktiikka – suomalaisen sotataidon tavaramerkki / Pasi Tuunainen	334
Jäänmurtajat talvisodan sotatoimissa / Juuso Säämänen	337
”Vaikea juttu” – talvisodan ulkomaiset vapaaehtoiset / Jussi Pajunen	340
Salpa-asema – Suomen viimeinen puolustuslinja / Janne Mäkitalo	343
Ilmavoittoja talvi- ja jatkosodassa / Heikki Nikunen	346
Hyökkäyssota vaatii uhreja kesällä 1941 / Mikko Karjalainen	350
Korpisivustojen suojana – kenttävartiopuolustus jatko-sodassa / Pasi Tuunainen	353
Saksalaiset Suomen puolustuksen tukena / Ari Raunio	356
Talvitaistelutaitoa saksalaisille / Vesa Tynkkynen	359
Ammattimiehet suurhyökkäyksen torjunnassa / Janne Mäkitalo	362
Lapin sodan erityispiirteitä / Pentti Airio	365
Lomia, kunniamerkkejä ja ylennyksiä / Marko Palokangas	367
Suomalaisten sotavangit 1939–1945 / Ida Suolahti	372
Sotilaskotitoimintaa rintamalla / Pentti Airio	375
Raskaat numerot – sodissa 1939–1945 kuolleet / Ville Kivimäki	378

7 PUOLUSTUSVOIMAT JA YHTEISKUNTA

 385

Mannerheim ja ylipäällikkyyden rajat / Kari Selén	386
Maanpuolustuskursseja vuodesta 1961 / Pentti Airio	393
Puolustuskomiteoista selontekoihin / Jyri Raitasalo	397
Sotaväki ja kansamme talous – puolustusmenot Suomessa / Ilkka Nummela	414
Puolustusvoimien viranomaisyhteistyön vaiheita / Pertti Salminen	426

8 RAUHANTURVAAMISESTA KRIISINHALLINTAAN

 / Kalle Liesinen 441

9 PUOLUSTUSVOIMIEN TULEVAT VUOSIKYMMENET

 481

Viitteet	502
Henkilöhakemisto	541
Kirjoittajat ja toimituskunta	544

ARI RAUNIO

SUOMEN PUOLUSTUSVOIMIEN ENSIMMÄINEN VUOSISATA

SUOMEN SUURIRUHTINASKUNNAN SOTAVÄESTÄ ITSENÄISEN SUOMEN ARMEIJAKSI

Suomi itsenäistyi vuosina 1914–1918 käydyn ensimmäisen maailmansodan pyörteissä. Maassa oli vuoteen 1918 asti vain venäläistä sotaväkeä. Suomen senaatti eli maan hallitus määräsi 26. tammikuuta 1918 suojeluskunnat hallituksen joukoiksi. Ne aloittivat kahden päivän kuluessa Pohjanmaalla venäläisten joukkojen aseistariisunnan vapaussodan alkamisen merkiksi. Samana päivänä alkoi Helsingissä vallankumous. Sen julisti Suomen Sosialidemokraattinen Puolue. Sisällissota oli syttynyt.

Suomen suuriruhtinaskunnan sotaväki

Venäjän ja Ruotsin välisessä Haminan rauhassa vuonna 1809 vahvistettiin Suomen irrottaminen Ruotsista ja liittäminen Venäjään suuriruhtinaskuntana. Suomessa jäivät voimaan ruotsalaiset lait, ja myös ruotujakolaitos jäi teoriassa voimaan. Upseereille ja aliupseereille taattiin kaikki heidän entiset etunsa. Lisäksi määrättiin, että miehistölle maksetaan eläkeitä Ruotsin aikaisten asetusten mukaan.

Keisari Aleksanteri I päätti vuonna 1810 lakkauttaa ruotujakojärjestelmään perustuvan armeijan 50 vuodeksi. Hän tahtoi tällä päätöksellä suojella suomalaisia joutumasta mahdollisessa sodassa sotimaan entistä emämaataan vastaan. Suomen suuriruhtinaskuntaan perustettiin kuitenkin joitakin värvättyjä joukkoja Napoleonin joukkojen hyökättyä vuonna 1812 Venäjälle ja uudestaan Krimin sodan aikana vuosina 1853–1856. Henkikaartin 3. Suomen tarkk'ampujapataljoona, sittemmin Suomen kaarti, toimi vuosina 1829–1905.

Vuoden 1878 asevelvollisuuslaki

Monissa Euroopan maissa siirryttiin 1800-luvulla yleiseen asevelvollisuuteen. Venäjällä otettiin asevel-

vollisuus käyttöön vuonna 1870. Suomessa säädettiin asevelvollisuuslaki vuonna 1878. Lain mukaan jokainen miespuolinen Suomen kansalainen oli isänmaan ja valtaistuimen suojelemiseksi asevelvollinen. Asevelvolliset jaettiin kutsunnoissa arvan perusteella aktiivipalveluksessa ja reservipalveluksessa palveluviin. Isänmaan puolustamisella tarkoitettiin keisarikunnan sijaan Suomen puolustamista, mutta valtaistuimen puolustaminen antoi äärimmäisessä hädässä mahdollisuuden suomalaisten joukkojen käyttöön myös Venäjällä.

Asevelvollisuuslain mukaiset ensimmäiset kutsunnat pidettiin vuonna 1880. Suomeen perustettiin vuonna 1881 kuhunkin kahdeksaan lääniin oma tarkk'ampujapataljoonansa. Suomen kaartin värvätyt korvattiin asevelvollisilla. Suomen rakuunarykmentti perustettiin vuonna 1889. Kustakin ikäluokasta joutui arvan perusteella palvelukseen vajaa puolet. Suomen sotaväen päällystö koulutettiin Suomen kadettikoulussa Haminassa.

Suomen suuriruhtinaskunnan sotaväen lakkauttaminen

Venäjä sääti 12. heinäkuuta 1901 Suomen suuriruhtinaskunnalle uuden asevelvollisuuslain. Sen perusteella suomalaiset olisivat voineet joutua palvelukseen venäläisiin joukkoihin. Suomessa lakia vastustettiin voimakkaasti ja asevelvolliset jättivät osallistumatta kutsuntoihin. Kutsunnoista luovuttiin, ja suuriruhtinaskunta suostui maksamaan asepalveluksen laiminlyönneistä Venäjälle vuosittaisen korvauksen. Asevelvollisuuslaki kumottiin vuonna 1905.

Keisari lakkautti vuonna 1901 Suomen sotaväen tarkk'ampujapataljoonat ja Suomen rakuunarykmentin. Suomen kadettikoulu lakkautettiin vuonna 1903. Viimeisenä suomalaisena joukkona lakkautettiin vuonna 1905 Suomen kaarti.

Itsenäisen Suomen armeija syntyi vuoden 1918 sodassa

Joulukuun 6. päivänä 1917 itsenäiseksi julistautuneen Suomen armeija syntyi sodassa, joka alkoi hallituksen joukoille vapaussotana, mutta se oli käytännössä alusta alkaen sisällissodan luonteinen. Vastakkain olivat hallituksen joukot eli valkoiset ja vallankumouksen tehneet punaiset eli Suomen kansantasavallan joukot.

Venäjän keisarikunta luhistui vuoden 1917 maaliskuun vallankumouksessa. Bolševikit nousivat valtaan lokakuun vallankumouksessa. Myös vastaitsenäistyneessä Suomessa työväenluokka liikehti voimakkaasti. Porvarillisten suojeluskuntien ja työväen punakaartin välille syntyi yhteydenottoja vuoden 1917 loppupuolella Venäjän tapahtumien jälkimainingeissa. Maan hallituksena toimi senaatti. Sen puheenjohtaja Pehr Evind Svinhufvud valtuutti 16. tammikuuta 1918 vapaaherra, kenraaliluutnantti Gustaf Mannerheimin toimimaan hallituksen joukkojen ylipäällikkönä. Senaatti vahvisti nimityksen 28. tammikuuta. Muutamaa päivää aikaisemmin senaatti oli määrännyt suojeluskunnat hallituksen joukoiksi ja Mannerheimin suojeluskuntain ylipäälliköksi.

Ensimmäisessä päiväkäskyssään 2. helmikuuta 1918 Mannerheim totesi: ”...on minulle uskottu kunniakas tehtävä olla Suomen täkäläisten puolustusvoimien ylipäällikkönä.” Mannerheim oli saavuttanut kenraaliluutnantin arvon keisarillisen Venäjän armeijassa. Hän matkusti 18. tammikuuta 1918 Vaasaan. Siellä aloitti toimintansa ylipäällikön esikuntana Päämaja, jona toimi aluksi Suomen sotilaskomitea. Se oli poliitikkojen ja Suomen vanhan armeijan upseerien perustama organisaatio, joka ennen itsenäistymistä valmisteli Suomen irtautumista Venäjästä tarvittaessa väkivalloin.

Vallankumoukselliset saivat haltuunsa eteläisimmän Suomen

Hallitus julkaisi 28. tammikuuta 1918 päätöksensä hallituksen joukkojen muodostamisesta. Samana päivänä Pohjanmaan suojeluskunnat aloittivat pai-

kallisten venäläisjoukkojen aseistariisunnan ja Helsingissä oli aloitettu vallankumous. Sen aloittamisesta oli päätetty 26. tammikuuta sosialidemokraattisen puolueitoimikunnan, järjestyskaartin esikunnan sekä punakaartin esikunnan yhteiskokouksessa. Punaiset saivat pian tämän jälkeen hallintaansa koko eteläisen Suomen.

Hallituksen joukkojen hallintaan jäivät laajat alueet Keski- ja Pohjois-Suomessa. Valkoisten eli hallituksen joukkojen ja punaisten eli vallankumouksellisten välinen rintamalinja muodostui Pohjanlahdelta Porin pohjoispuolelta Karjalan kannaksen kautta Laatokalle.

Punaiset tekivät sekä helmikuussa että maaliskuussa ratkaisuun pyrkivät suurhyökkäykset läntisellä rintamallaan. Hyökkäysten painopiste oli Tampereen pohjoispuolella Vilppulan suunnalla. Niiden tavoitteena oli valloittaa Vaasan seutu. Vallankumouksellisten hyökkäyksen ensimmäinen tavoite, eteneminen Haapamäen risteysasemalle, jäi kuitenkin saavuttamatta.

Hallituksen joukot siirtyivät maaliskuussa hyökkäykseen

Maaliskuussa 1918 hallituksen joukot siirtyivät hyökkäykseen Satakunnan–Hämeen rintamalla. Huhtikuun alkupäivinä hallituksen joukot valtasivat Tampereen. Samoihin aikoihin Hankoon saapunut noin 9 000 miehen vahvuinen Saksan Itämeren divisioona eteni ensin Helsinkiin, ja sen vallattuaan 13. huhtikuuta se jatkoi etenemistään kohti Lahtea. Loviisan alueelle maihinnoussut saksalainen noin 3 000 miehen vahvuinen prikaati eteni Lahteen. Pohjoisesta molemmin puolin Päijännettä edenneet hallituksen joukot osallistuivat yhdessä saksalaisjoukkojen kanssa punaisten saartamiseen Lahden itäpuolisella alueella. Etelä-Suomesta itään pyrkineiden punaiset joukot ja heidän mukanaan seuranneet perheenjäsenet pysäytettiin ja vangittiin. Punaisten vastarinta Etelä-Suomessa murtui huhtikuun kuluessa.

Tampereen valtauksen jälkeen hallituksen joukkojen toiminnan painopiste siirtyi Karjalan kannakselle. Siellä varsinaiset sotatoimet päättyivät

huhtikuun lopulla Viipurin valtauksen. Osa valankumouksellisten perustamasta kansanvaltuuskunnasta ja sen joukoista pakeni vesitse Pietariin. Vähän tämän jälkeen hallituksen joukot nujersivat viimeisetkin punaisten joukot Kymenlaaksossa. Sisällissota päättyi valkoisten joukkojen voittoon. Sitä juhlistettiin 16. toukokuuta 1918 hallituksen joukkojen paraatilla Helsingissä.

Suojeluskuntajoukot, värvätyt joukot ja jääkärijoukot hallituksen joukkoina

Ylipäällikkö Mannerheim perusti esikunnakseen Päämajan. Armeijan ylimmät upseerit olivat enimäkseen joko Venäjän armeijassa tai lakkautetussa Suomen suuriruhtinaskunnassa palvelleita suomalaisia upseereita. Heillä oli venäläinen upseerikoulutus. Esikunnassa oli myös ruotsalaisia vapaaehtoisia upseereita, jotka osallistuivat lähinnä operatiiviseen toimintaan eli sotatoimien suunnitteluun.

Suojeluskunnissa oli vapaussodan alkaessa noin 38 000 jäsentä. Kahtena ensimmäisenä sotakuukautena suojeluskuntajoukot kantoivat suurimman osan rintamavastuusta. Aluksi suojeluskuntalaisista muodostettiin viimeistään rintamalle lähdeäessä komppanioita, joista rintamilla koottiin pataljoonia. Niistä muodostettiin sodan aikana kymmenen maakunnallista rykmenttiä.

Värvätyt joukot muodostettiin valkoisten hallitsemalla alueella palkkaamalla armeijan riveihin suojeluskuntaosastoihin kuulumattomia miehiä. Värvätyjen joukkojen yhteisvahvuus kasvoi sodan aikana noin 4 500 mieheen. Heistä muodostettiin kuusi noin 600 miehen vahvuista jalkaväkipataljoonaa, yksi ratsain liikkuva 625 miehen vahvuinen rykmentti, kuusi kaksitykkistä patteria ja kuusi räjähdysainekomennuskuntaa.

Hallituksen joukoissa taisteli myös ruotsalaisista vapaaehtoisista muodostettu Ruotsalainen prikaati. Sen vahvuus oli kuitenkin vain 500 miestä, joten nimestään huolimatta kyseessä oli lähinnä noin pataljoonan vahvuinen joukko.

Senaatti julisti 18. helmikuuta 1918 vuoden 1878 asevelvollisuuslain voimaan. Asevelvollisuus

koski kaikkia 21–40-vuotiaita miehiä. Miehet otettiin palvelukseen helmi-maaliskuun vaihteessa. Asevelvollisista muodostettiin kolme jääkäriprikaattia, yksi ratsujääkärirykmentti, kahdeksan tykistön patteria ja neljä kenttälennätinosastoa. Jääkäriprikaatissa oli kaksi noin 2 100 miehen vahvuista rykmenttiä. Ne puolestaan jakaantuivat kukin kolmeen pataljoonaan. Asevelvollisista muodostettujen joukkojen kokonaisvahvuus nousi sodan aikana 14 000 mieheen. Joukkojen kouluttajina ja johtajina pataljoonissa olivat Saksassa sotilaskoulutusta saaneet jääkärit.

Jääkäriliike

Suomen itsenäisyyttä ajaneet aktivistit näkivät ensimmäisen maailmansodan alettua vuonna 1914 mahdollisuuden erota Venäjältä tarvittaessa väkivalloin. Irtautumiseen katsottiin tarvittavan omaa sotilaallista voimaa, jonka luomiseksi oli koulutettava sotilasjohtajia.

Venäjän kanssa sodassa ollut Saksa suostui aluksi pitämään neljän viikon sotilaskurssin 200 ylioppilaalle. Hampurin lähellä Lockstedtissa pidetty kurssi naamioitiin partiolaiskurssiksi. Suomesta matkusti Saksaan salaa 189 lähinnä Helsingin yliopiston osakuntien kautta värvätyä nuorta miestä. Kursin saksalaisen nimen mukaisesti tähän jääkärien etujoukkoon kuuluneita kutsuttiin myöhemmin *pfadfindereiksi*.

Suomalaisten pyynnöistä saksalaiset suostuivat järjestämään sotilaskoulutukselle jatkoa. Lockstedtin harjoitusjoukko, *Ausbildungstruppe Lockstedt*, toimi vuosina 1915–1916. Aikaisemmin Saksaan lähteneitä seurasi vuosina 1916–1917 yhteensä lähes 1 700 nuorta miestä. Jääkärien kokonaisvahvuus kasvoi näin lähes 1 900:aan.

Vuonna 1916 harjoitusjoukosta muodostettiin Kuninkaallinen Preussin jääkäripataljoona 27. Se oli ajoittain rintamapalveluksessa Saksan itärintamalla Riianlahden tuntumassa. Jääkärien pääjoukko pääsi Suomeen vihdoon helmikuussa 1918. Jääkärit saapuivat helmikuun 25. päivänä Vaasaan, jolloin sisällissotaa oli jo käyty lähes kuukauden

ajan. Jääkäreille kyseessä oli vapaussota. Sotaan osallistui 1 261 jääkäriä pääosin päällystö- ja ali-päällystätehtävissä.

Ennen jääkärien pääjoukon lähtöä Latviasta Suomeen sai noin neljäsataa heistä upseerinaron Suomen armeijassa. Arvot olivat vänrikistä majuriin.

PUOLUSTUSVOIMIEN RAKENTAMINEN VUOSINA 1918–1939

Suomen maanpuolustusta kehitettiin koko maailmansotien välisen ajan torjumaan Neuvostoliiton hyökkäys. Ahvenanmaan omistuksesta Ruotsin kanssa syntynyt kiista ratkaistiin Kansainliitossa vuonna 1921 Suomen hyväksi. Samalla raukesi Yleisesikunnassa laadittu keskeneräinen suunnitelma sodasta Ruotsia vastaan. Saksalaisten johdolla vuonna 1918 syntynyt Suomen rauhan ajan armeijan jako kolmeen divisioonaan ja yhteen prikaatiin säilyi perusrakenteena talvisodan syttymiseen saakka.

Heti sisällissodan päättyttyä toukokuussa 1918 senaatin puheenjohtaja Pehr Evind Svinhufvud sai eduskunnalta valtuudet toimia ylimmän vallan käyttäjänä. Svinhufvud sopi toukokuun lopulla Saksan Itämeren divisioonan komentajan, kenraalimajuri Rüdiger von der Goltzin kanssa, että Suomen sotalaitos järjestetään saksalaismalliseksi. Tämä oli vastoin vapaussodan ylipäällikön, ratsuväenkenraali Gustaf Mannerheimin kantaa. Hän erosi ylipäällikön tehtävästä.

Suomessa jo olleen Saksan Itämeren divisioonan lisäksi maahan saapui Saksasta eversti Konrad von Rederin johdolla 94 upseeria sotilasiantuntijoiksi sekä 50 aliupseeria ja miehistöön kuuluvaa avustavaksi henkilöstöksi. Saksalaiset sotilasiantuntijat ja joukot poistuivat Suomesta Saksan antauduttua ympärysvallolle marraskuussa 1918.

Saksalaisten sotilasiantuntijoiden johdolla Suomen rauhan ajan armeijaan tuli kuulumaan kolme

Ylennyslistan mukaisia suomalaisia aliupseeriarvoja olivat väepeli, varaväepeli ja aliupseeri. Käytännössä aliupseereiksi voitiin tehtävien perusteella lukea myös ylempi miehistöarvo *jefreitter*, joka otettiin käyttöön saksalaisessa asussa. Sen myöhempi suomenkielinen vastine oli korpraali.

divisioonaa ja vuoristojääkäriprikaati. Divisioonien esikunnat sijoituivat Helsinkiin, Viipuriin ja Mikkeeliin. Vuoristojääkäriprikaatin esikunta oli Vaasassa.

Saksan antauduttua saksalaissuuntauksesta tuli Suomelle taakka. Tämän seurauksena valtionhoitaja Svinhufvud päätti erota tehtävästään. Hänen tilalleen valittiin joulukuussa 1918 ratsuväenkenraali Gustaf Mannerheim. Hän ryhtyi 30. joulukuuta 1918 hoitamaan myös sotaväen ylipäällikkyyttä. Valtionhoitaja Mannerheim vahvisti 17. heinäkuuta 1919 uuden hallitusmuodon.

Eduskunta valitsi 25. heinäkuuta 1919 maan ensimmäiseksi presidentiksi Kaarlo Juho Ståhlbergin 143 äänellä Mannerheimin saadessa vaaleissa ai-noastaan 50 ääntä. Tasavallan presidentin tehtäviin sisällytettiin myös sotaväen ylipäällikkyyks.

Puolustusrevisioni pohti maanpuolustusta kokonaisvaltaisesti

Valtioneuvoston asettama puoliparlamentaarinen komitea puolustusrevisioni laati 1920-luvulla Suomen sotilaallisesta maanpuolustuksesta laajan mietinnön. Vuosina 1921–1926 toimineen komitean mietinnössä käsiteltiin Suomen sotilaallista maanpuolustusta kokonaisvaltaisesti ja seikkaperäisesti. Monet mietinnössä mainitut maanpuolustuksen lähtökohdat pysyivät muuttumattomina toisen maailmansodan alkuun asti.

Puolustusrevision puheenjohtajana oli filosofian tohtori h.c. Eirik Hornborg. Hän oli osallistunut Saksassa jääkärikoulutukseen vuonna 1916. Komiteaan kuuluivat muun muassa edustajat kaikista suurimmista puolueista mukaan luettuna Suomen Sosialidemokraattinen Puolue. Komitean raportin kirjoittamisen päävastuu oli sen sotilasjaostolla. Jaostoa johti Venäjällä sotilaskoulutuksensa saanut kenraalimajuri Martin Wetzer. Muut jaoston jäsenet olivat jääkäreitä. Komitea käytti työssään asiantuntijoina muun muassa englantilaisia ja ranskalaisia upseereita.

Puolustusrevisionin vuoden 1926 mietinnössä määritettiin Puolustusvoimien tarkoitus. Puolustusvoimien oli pystyttävä ehkäisemään puolueettomuuden loukkaukset ja torjumaan hyökkäykset. Salaisessa mietinnössä revisio nimesi ainoaksi mahdolliseksi viholliseksi Neuvostoliiton. Neuvostoliiton hyökkäyksen torjunta oli revision mukaan mahdollista ainoastaan offensiivisella eli hyökkäyksellisellä toiminnalla. Siihen oli kyettävä nimenomaan Karjalan kannaksella. Mikäli Neuvostoliitto kykenisi jatkamaan omaa hyökkäystään suomalaisten offensiivin jälkeen, olisi Puolustusvoimien kyettävä pidättelemään sitä kansainvälisen avun saamiseen saakka.

Revisionin mukaan Puolustusvoimien päätarkoituksena oli ennaltaehkäistä sodan syttyminen. Tämä edellytti sitä, että Puolustusvoimat olemassaolollaan saisi mahdollisen hyökkääjän epäröimään sodan kannattavuutta. Uskottava puolustuskyky oli saavutettavissa vain, jos Puolustusvoimien kehittämisen lähtökohtana olisivat mahdollisen sodan asettamat vaatimukset.

Sotilaallisten johtosuhteiden kehittyminen

Sotilaallisen maanpuolustuksen johtosuhteissa tapahtui maailmansotien välisenä aikana lukuisia muutoksia. Ratsuväenkenraali Gustaf Mannerheimin valtionhoitajakauden jälkeen annettiin elokuussa 1919 ylintä sotilasjohtoa säättävä asetus. Sen mukaan ylipäällikön, tasavallan presidentin, alaisina olivat sotaväen päällikkö, Yleisesikunnan päällikkö ja Suojeluskuntain ylipäällikkö.

► Kenraaliluutnantti Karl Wilkama toimi sotaväen päällikkönä vuosina 1919–1926. Kuva: Sotamuseo

Sotaväen päällikkö vastasi muun muassa kaikkien puolustushaarojen ja aselajien koulutuksesta. Yleisesikunnan päällikkö puolestaan oli vastuussa maan puolustussuunnitelmista ja niiden edellyttämästä ”sotatieteellisestä valmistelusta”. Ylin sotilaallinen hallintovirasto oli sotaministeriö (vuodesta 1922 puolustusministeriö). Se käsitteli muun muassa sotilaallisen maanpuolustuksen määrärahoja, armeijan järjestelyä, täydentämistä ja varustamista koskevat asiat. Lisäksi ministeriö valmisteli sotilaallisen maanpuolustuksen edellyttämät lakiesitykset. Sekä Yleisesikunta että Sotaväen esikunta toimivat suoraan presidentin alaisina ilman niiden toimintaa koordinoivaa sotilasjohtoa.

Sotaväen päälliköksi nimitettiin vuonna 1919 kenraalimajuri Karl Wilkama (entinen Wilkman) ja Yleisesikunnan päälliköksi kenraalimajuri Oscar

Enckell. Erityisesti jääkärit olivat tyytymättömiä näiden kahden entisen keisarillisen Venäjän upseerin toimintaan.

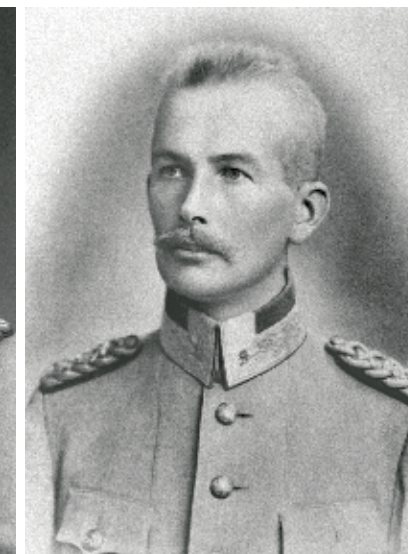
Sotilasjohto keskitettiin sotaväen päällikölle vuonna 1924

Jääkärien johtama, nuorista upseereista koostunut upseerioppositio vaati vuonna 1924 muun muassa Yleisesikunnan alistamista sotaväen päällikölle, Sotakorkeakoulun perustamista ja henkilövaihdoksia sotaväen ylimmässä johdossa. Jääkärien mielestä Venäjällä koulutuksensa saaneiden ”ryssänupseerien” oli aika väistyä.

Jääkärien avoin toiminta esimiehiään vastaan johti vuonna 1924 sotaväen päällikön pitkään koulutuskomennukseen ulkomaille ja Yleisesikunnan päällikön eroon. Sotaväen väliaikaiseksi päälliköksi nimitettiin Venäjällä sotilaskoulutuksensa saanut kenraalimajuri Vilho Nenonen. Samana vuonna perustettiin Sotakorkeakoulu, liitettiin Sotaväen esikunta Yleisesikuntaan ja muodostettiin puolustusneuvosto presidentin neuvottelukunnaksi.

► Kenraalimajuri Kaarlo Kivekäs toimi Suomen armeijan vt. ylipäällikkönä vuonna 1919. Kuva: Sotamuseo

► Kenraalimajuri Vilho Nenonen toimi sotaväen va. päällikkönä useaan otteeseen vuosina 1924–1925 ja 1930–1934. Kuva: Sotamuseo

► Eversti Lauri Malmberg toimi sotaväen päällikön sijaisena vuonna 1925. Kuva: Sotamuseo

Sotaväen päällikkyyks siirtyi jääkäreille toukuussa 1926. Sotaväen päälliköksi nimitettiin jääkärikenraalimajuri Arne Sihvo. Hänet ylennettiin kenraaliluutnantiksi vuonna 1930. Kolme vuotta myöhemmin Sihvo siirrettiin tarkastavaksi kenraaliksi ja sotaväen päälliköksi määrättiin jääkärikenraalimajuri (vuodesta 1935 kenraaliluutnantti) Hugo Österman.

Venäläisen upseerikoulutuksen saanut kenraaliluutnantti Oscar Enckell erosi syyskuussa 1924 Yleisesikunnan päällikön tehtävästä. Viran väliaikaiseksi hoitajaksi nimitettiin jääkärieverstiluutnantti Erik Heinrichs. Hän lähti seuraavan vuoden heinäkuussa Ranskaan sotakorkeakouluun. Yleisesikunnan väliaikaiseksi päälliköksi ja vuodesta 1928 vakinaiseksi päälliköksi määrättiin jääkärieverstiluutnantti Kurt Wallenius. Hänet ylennettiin vuonna 1928 everstiksi ja kaksi vuotta myöhemmin kenraalimajuriksi.

Wallenius joutui vuonna 1930 eroamaan tehtävästään ja vakinaisesta palveluksesta. Häntä epäiltiin osallisuudesta K. J. Ståhlbergin, eli entisen presidentin,

kyyditykseen. Walleniuksen seuraaja jääkärikenraalimajuri (vuodesta 1936 kenraaliluutnantti) Lennart Oesch toimi Yleisesikunnan päällikkönä 1930-luvun loppuun saakka.

Mannerheim puolustusneuvoston puheenjohtajaksi vuonna 1931

Puolustuslaitoksen johto oli vuosina 1924–1930 keskittynyt selkeästi sotaväen päällikölle. Hankintoja johti puolustusministeriö. Suojeluskuntajärjestö toimi sotilaskoulutusta antavana maanpuolustuksen vapaaehtoisjärjestönä, jonka päällikkö oli presidentin alainen.

Vuonna 1924 perustetun puolustusneuvoston puheenjohtajana oli puolustusministeri ja jäseninä olivat sotaväen päällikkö, Yleisesikunnan päällikkö, meripuolustuksen päällikkö, Suojeluskuntain ylipäällikkö ja presidentin nimeämä vakinaisessa palveluksessa oleva kenraali.

Presidentti Svinhufvud nimitti vuonna 1931 Mannerheimin puolustusneuvoston puheenjohtajaksi. Tehtävään sisältyi aluksi salassa pidetty sodan-aikainen ylipäällikkyyden, eli presidentti oli ilmoittanut luovuttavansa Mannerheimille ylipäällikkyyden mahdollisen sodan syttyessä. Svinhufvud antoi vuonna 1933 käskykirjeen, jolla sotaväen päällikkö alistettiin käytännössä puolustusneuvoston puheenjohtajan hänelle antamia ohjeita operatiivisissa valmisteluissa sodan aikaa varten.

Vuosikymmenen lopulla vuonna 1938 Yleisesikunnasta siirrettiin operatiivinen osasto ja ulkomaanosasto puolustusneuvoston puheenjohtajan alaisuuteen ja loput Yleisesikunnasta liitettiin Sotaväen esikunnan kanssa puolustusministeriöön.

Puolustusneuvoston maanpuolustuksen välisenä aikana

Puolustusneuvoston maanpuolustuksen välisenä aikana Karjalan kannas nähtiin pääsotänäyttämönä, jossa Suomen kohtalo ratkaistaisiin. Sivusotänäyttämönä oli Laatokan pohjoispuolinen Laatokan Karjala ja Raja-Karjala. Kolmannen sotänäyttämön muodosti Suojärven ja Jäämeren

välinen alue. Arvioiden mukaan Neuvostoliitto ei käyttäisi laajalla erämaarintamalla divisioonaa tai sitä suurempaa yhtymätasoista joukkoa.

Suomen selviytymistä yksin sodassa Neuvostoliittoa vastaan ei pidetty mahdollisena.

Neuvostoliiton ylivoimaa materiaalissa ja elävissä voimassa pidettiin ratkaisevana tekijänä sodan pitkittyessä. Armeijan olikin hyökkäyksen sattuessa pidäteltävä hyökkääjä Karjalan kannaksella ja Laatokan Karjalassa, kunnes länsimaiset apujoukot ehtisivät maahan.

Yleisesikunnan laatimissa puolustusneuvoston varauduttiin toteuttamaan torjuntataistelut joko hyökkäyksellisesti tai puolustuksellisesti. Hyökkäyksellinen vaihtoehto oli hallitsevana koko maailmansotien ajan Jäämeren ja Suojärven välisellä alueella. Laatokan Karjalassa ja Karjalan kannaksella varauduttiin sekä puolustukselliseen että hyökkäykselliseen vaihtoehtoon.

Puolustusministeriö loi toimintaedellytykset

Puolustusministeriö johti maanpuolustuksen edellyttämien lainsäädännön valmistelua. Vuonna 1919 väliaikaiseksi säädetty asevelvollisuuslaki uusittiin vuonna 1922. Varusmiespalveluksen pituutta sääteli hallituksen näkemys siitä, että rauhan ajan armeijan tuli pystyä suojaamaan kenttäarmeijan perustaminen ja keskittäminen. Palveluksessa oli jatkuvasti oltava tietty määrä kunnollisen koulutuksen saanutta sotaväkeä. Varusmiespalveluksen pituudeksi määrättiin miehistölle kaksitoista ja päällystölle viisitoista kuukautta. Kymmenen vuotta myöhemmin hyväksytyssä uudessa asevelvollisuuslaissa palvelusaikojat lyhennettiin hieman ja uudet palvelusajat määrättiin päivinä. Ne olivat 350 ja 440 päivää.

Maanpuolustuksen edistämiseksi annettiin maaliskuussa 1930 laki elinkeinoharjoittajain ja kunnallisten viranomaisten avustamisvelvollisuudesta puolustusvalmiutta järjestettäessä. Lähes vuosikymmenen kestäneen valmistelutyön seurauksena annettiin syyskuussa 1930 laki sotatilasta. Laissa säädettiin tasavallan presidentille oikeus julistaa maa sotatilaan, kun valtakunnan puolustaminen tai oikeusjärjestyk-

sen ylläpitäminen sitä vaati. Sotatila antoi hallitukselle merkittävät valtaoikeudet muun muassa ottaa yksityistä omaisuutta maanpuolustuksen tarpeisiin.

Laki mahdollisti sotatilan julistamisen käytännössä vasta hyökkäyksen tapahduttua. Tämän takia lain soveltamisesta annettiin muutamaa kuukautta myöhemmin täydentävä laki. Siinä tasavallan presidentti oikeutettiin julistamaan valtakunta tai sen osa sotatilaan myös sellaisessa tapauksessa, jolloin sota tai kapina ”näyttää olevan syttymäisillään ja sotavoima tai osa siitä on määrätty pantavaksi liikekannalle”. Kesällä 1939 soveltamisesta annettua lakia ei pidetty riittävänä ja eduskunta hyväksyi väliaikaisen lain puolustusvalmiuden tehostamisesta sodanvaaran uhatessa. Laki antoi tasavallan presidentille muun muassa valtuuden määrätä puolustusvalmiuden tehostamisesta sekä hevosien ja ajoneuvojen ottamisesta armeijan tarpeisiin, vaikka sotatila ei olisikaan vielä julistettu.

Kesällä 1939 eduskunta hyväksyi myös lain yleisestä työvelvollisuudesta sodan aikana. Lain mukaan kaikki 18–60-vuotiaat Suomen kansalaiset ja pysyvästi Suomessa asuvat ulkomaalaiset olisivat velvolliset määräyksestä tekemään työtä maanpuolustuksen ja väestön toimeentulon hyväksi. Lokakuussa 1939 hyväksyttiin uusi väestönsuojelulaki, jonka mukaan sisäasiainministeriön toimialaan kuulunut väestönsuojelu tuli sodan aikana alistaa sotilasjohtoon alaiseksi.

Lainsäädännön ja puolustushallinnon lisäksi puolustusministeriö vastasi myös puolustuslaitoksen materiaalisesta valmiudesta. Puolustusministeriön aloitteesta maahan perustettiin 1920-luvulla muun muassa Valtion Ruutitehdas, Valtion Patruunatehdas ja Valtion Kivääritehdas. 1930-luvulla puolustusministeriön alaisuudessa olivat lisäksi tykkitehdas, laivatelakka, asevarikot, muonavarikot ja kaksi sotilassairaala.

Puolustusratkaisu määritti rauhan ajan organisaation

Maailmansotien välisenä aikana joukko-osastojen ja joukkoyksikköjen nimet ja sijaintipaikat muuttuivat useaan otteeseen. Puolustusratkaisu ja sen

edellyttämien puolustusjärjestelmän rakentamisen linjaukset valmistuivat 1930-luvun alkupuolella. Sen jälkeen rakennettiin puolustusjärjestelmä, johon kuului sotaväen lisäksi paljon muitakin toimijoita. Tätä kokonaisuutta kutsuttiin valtakunnan puolustusvoimiksi. Sotaväen lisäksi niihin kuuluivat muun muassa Suojeluskuntajärjestö, sisäasiainministeriön alaiset Rajavartiolaitos ja Merivartiolaitos sekä eräät puolustusministeriön osat ja laitokset.

Puolustuslaitos muodostui sotaväen päällikön alaisuuteen kuuluneista esikunnista, joukoista ja laitoksista. Puolustuslaitokseen kuuluivat Armeijakunta eli maavoimat, Ilmavoimat ja Merivoimat. Armeijakuntaan kuului kolme divisioonaa ja ratsuväkirykmentti.

Liikekannallepanossa sodan ajan armeija muodostetaan rauhan ajan joukoista, palvelukseen kutsuttavista reserviläisistä ja varastoissa olevasta sotamateriaalista. 1930-luvun puolustusratkaisuun saakka liikekannallepanojärjestelmää kehitettiin kaaderiperustamisen pohjalta. Sen mukaan rauhan ajan joukot vastasivat sodan ajan joukkojen perustamisesta. Perustaminen tapahtui varuskunnissa. Liikekannallepanon hallinnollinen johto oli puolustusministeriössä.

Uuden puolustusratkaisun lähtökohtana oli pahin mahdollinen uhkakuva. Sen mukaisesti Neuvostoliitto saattoi yllätyshyökkäyksellä estää Suomen sodan ajan armeijan perustamisen. Vihollisen katsottiin voivan ilma-aseen avulla vaikeuttaa joukkojen perustamista myös kaukana valtakunnanrajoista sijainneissa varuskunnissa.

Edellä mainittu uhkakuva johti kaaderiperustamisesta luopumiseen. Rauhan ajan armeija vapautettiin sodan ajan joukkojen perustamistehtävästä. Armeijan sodan ajan tehtäväksi määrättiin kenttäarmeijan perustaminen suojaaminen. Se oli toteutettava aloittamalla vihollisen viivyttäminen valtakunnanrajalta.

Uuden puolustusratkaisun mukaisesti hallitus antoi puolustusministeriön esityksestä kesäkuussa 1933 puolustuslaitosasetuksen. Siinä sodan ajan maavoimien perustaminen siirrettiin aluejärjestölle.

► Jalkaväenkenraali Aarne Sihvo toimi sotaväen päällikkönä kahdesti: vuosina 1926–1933 ja 1946–1953. Kuva: Sotamuseo

Sen toimintayksiköiksi perustettiin vuonna 1934 yhdeksän sotilasläänä, jotka jakaantuivat edelleen sotilaspiireihin. Kunkin sotilasläänin perustamisvastuulla oli divisioona. Läänin alaiset sotilaspiirit vastasivat divisioonan rykmenttien ja muiden joukkojen perustamisesta.

Armeijakuntaan eli maavoimiin kuului kolme divisioonaa ja prikaati

Sotaväen päällikkö johti edelleen kaikkien puolustushaarojen ja aselajien koulutusta. Hänen apunaan aselajeista vastaavina koulutuksen ja toiminnan kehittäjinä olivat aselajitarkastajat. Sotaväen päällikön alaisuudessa toiminut Yleisesikunnan päällikkö vastasi puolustus suunnitelmista puolustusneuvoston puheenjohtajan ohjaamana.

Puolustuslaitosasetuksen mukaan puolustuslaitos jakaantui maavoimiin, merivoimiin ja ilmavoimiin sekä aluejärjestöön. Maavoimiin kuului kolme divisioonaa ja ratsuväkiprikaati. Maavoimien johto-esikuntana oli Armeijakunnan esikunta.

Armeijakunnan ensimmäiseksi komentajaksi nimitettiin 1. heinäkuuta 1933 jääkärikenraalimajuri (vuodesta 1936 kenraaliluutnantti) Harald Öhquist. Hän toimi tässä tehtävässä talvisodan alkuun saakka.

Armeijakunnan tehtävänä oli varusmieskoulutuksen lisäksi valmistautua sodan alkaessa viivyttämään suojajoukkoina hyökkääjää, kunnes sodan ajan armeija eli kenttäarmeija olisi perustettu ja keskitetty Kannakselle ja Laatokan Karjalaan. Armeijakunnan alaisina joukkoina olivat 1. Divisioona, 2. Divisioona, 3. Divisioona ja Ratsuväkiprikaati. Divisioonien esikunnat olivat Helsingissä (1. D), Viipurissa (2. D) ja Mikkelissä (3. D). Ratsuväkiprikaatin esikunta ja rykmentit sijaitsivat Lappeenrannassa.

Merivoimien esikunta johti meripuolustusta

Vuosina 1919–1923 meripuolustusta johti rannikkopuolustuksen tarkastaja. Hänen alaisinaan olivat laivasto ja rannikkotykistö. Kummallakin oli omat esikuntansa vuoteen 1927. Tällöin esikunnat yhdistettiin Meripuolustuksen esikunnaksi, joka nimettiin vuonna 1933 Merivoimien esikunnaksi. Meripuolustuksen ja sittemmin merivoimien päällikkönä toimi entinen rannikkotykistön päällikkö, jääkärieversti (vuodesta 1933 kenraalimajuri) Väinö Valve. Esikuntapäällikkönä toimi laivaston upseeri.

Yleisesikunta määräsi vuonna 1923 Laivastolle sodan ajan tehtävät. Laivaston oli estettävä vihollisen maihinnousut Etelä-Suomen rannikolla, tuettava Karjalan kannaksella taistelevan armeijan oikeata sivustaa sekä turvattava oma meriliikenne Pohjanlahden yli.

Laivaston, vuodesta 1933 Rannikkolaivaston, organisaatiokehityksessä oli määrävänä tekijänä käytettävissä olleet sota-alukset. Sisällissodan jälkeen Suomeen jääneet venäläiset alukset olivat vanhentuneita. Suomen hallitus antoi vuonna 1925 eduskunnalle esityksen laivaston rakentamisesta. Esityksen

► Kenraalimajuri Sihvo vierailulla Pohjois-Savon rykmentissä tammikuussa 1929. Sihvo ja Yleisesikunnan jalkaväentarkastaja, eversti Hugo Österman tarkastelemassa pistooliammunnan tuloksia. Kuva: Sotamuseo

mukaan Laivastolle tuli rakentaa kaksi panssarilavaa, neljä sukellusvenettä, yksi koululaiva ja neljä moottoritorpedovenettä.

Eduskunta hyväksyi laivastolain vuonna 1927. Laivat rakennettiin vuoteen 1931 mennessä. Tosin esitykseen sisällytystä koululaivaa ei lopulta rakennettu ja yhdestä rakennetusta sukellusveneestä tehtiin pienikokoinen, jotta se pystyi tarvittaessa toimimaan myös Laatokalla. Rannikkolaivasto ja Laivastoasema sijaitsivat Helsingissä.

Merivoimien sodan ajan päätehtävät, rannikon puolustus ja meriliikenteen suojaaminen, pysyivät samoina koko maailmansotien välisen ajan. Puolustusneuvosto vahvisti keväällä 1939, että sodan syttyessä laivastovoimien päätehtävänä oli meriyhteyksien suojaaminen. Lisäksi laivastovoimien oli osallistuttava maihinnousujen ja rannikoita vastaan tapahtuvien vihollisuuksien torjuntaan. Meriyhteyksien suojaamisessa päähuomio oli kiinnitettävä läntisiin yhteyksiin. Laivastovoimien oli erityisesti suojattava

yhteydet Saaristo- ja Ahvenanmerellä ja estettävä vihollisen tunkeutuminen Pohjanlahdelle. Pohjoisella Itämerellä ja Suomenlahdella laivastovoimien oli taisteltava vihollista vastaan ainoastaan kevein voimin sekä sukellusveneillä laskettavin miinoittein.

Rannikkotyökistön runko muodostui venäläisten Pietarin suojaksi Suomenlahdelle 1900-luvun alussa rakentaman Pietari Suuren merilinnoituksen Suomen-puoleisista osista. Rannikkolinnakkeiden päätorjuntasuunta muuttui lännen sijaan itään. Laatokalle jouduttiin luomaan kokonaan uusi rannikonpuolustusjärjestelmä. Vuoden 1933 puolustuslaitosasetuksessa määritettiin Merivoimien rannikkotyökistön rauhan ajan kokoonpanoksi kolme rannikkotyökistörykmenttiä ja kaksi erillistä rannikkotyökistöpatteristoa.

Ilmavoimien kehittämisohjelmia ei ennätetty toteuttaa ennen talvisotaa

Ilmavoimilla ei ollut alussa virallisesti puolustushaaran asemaa, vaikka sillä oli aselajeista poiketen oma esikunta ja se käytännössä toimi puolustushaarana vuodesta 1918 alkaen. Ilmavoimien, vuoteen 1928 ilmailuvoimat, asema puolustushaarana vahvistettiin vuoden 1933 puolustuslaitosasetuksessa.

Ilmavoimille ei määritetty tehtäviä heti ensimmäisen maailmansodan jälkeen laadituissa puolustus suunnitelmissa. Yleisesikunta määrittä vuonna 1923 ilmavoimien sodanaikaiset tehtävät. Ne olivat lentokalustoon nähden ylimitoitettut. Sotaväen päällikkö, jääkärikenraaliluutnantti Aarne Sihvo vahvisti vuonna 1931 Yleisesikunnan laatiman suunnitelman ilmavoimien sodan ajan tehtävistä. Ilmavoimien olisi sodan syyttyä tiedusteltava ja pommitettava vihollisen alueita sekä suojattava omia kohteita.

Ilmavoimiin kuului 1930-luvun lopulla esikunnan lisäksi kolme lentorykmenttiä, Erillinen lentolaivue, Ilmasotakoulu, Mekaanikkokoulu, Ilmailuvarikko ja kaksi ilmatorjuntarykmenttiä. Lentorykmentti 1 toimi Suur-Merijoella Karjalan kannaksella, Lentorykmentti 2 Utissa ja Lentorykmentti 4 Immolassa. Ilmatorjuntarykmentti 1 toimi Helsingissä ja Ilmatorjuntarykmentti 2 Viipurissa.

Ilmavoimille laadittiin oma kehitysohjelma. Sen mukaisista suunnitelluista seitsemästätoista laivueesta kuusi olisi ollut kaukotoimintalaivueita, kolme hävittäjälaivueita ja loput meri- tai maayhteykskonelaivueita. Puolustusneuvosto hyväksyi kehitysohjelman vuonna 1932.

Kehitysohjelmaa jouduttiin kuitenkin supistamaan. Ilmavoimien pommitusvoima pieneni torjuntavoimaa enemmän. Laivueiden kokonaismäärä väheni kahteentoista: niistä kolme oli kaukotoimintalaivueita, kolme hävittäjälaivueita ja loput meri- ja maayhteykskonelaivueita. Ennen talvisotaa vähennettiin vielä yksi yhteykskonelaivue. Supistettuakaan ohjelmaa ei ennätetty toteuttaa ennen talvisodan alkua. Sodan alkaessa Ilmavoimilla oli käytännössä kaksi kaukotoimintalaivuetta, kaksi hävittäjälaivuetta ja viisi yhteystoimintalaivuetta. Hävittäjälaivueista vain toisella oli ajanmukainen lentokalusto.

Rajavartiolaitoksen sodan ajan tehtävänä vastata erämaarintamasta

Vastuu rajojen vartioinnista siirtyi pian sisällissodan jälkeen Rajavartiolaitokselle. Merirajoja vartioi vuodesta 1930 Merivartiolaitos. Nämä sotilaallisesti järjestetyt laitokset olivat rauhan aikana sisäasiainministeriön alaisia. Rajavartiolaitokseen kuului viisi rajavartiostoa. Vuonna 1930 perustetussa Merivartiolaitoksessa oli aluksi kolme piiriä ja vuodesta 1939 viisi piiriä ja Laatokan vartioalue.

Rajavartiolaitos antoi asevelvollisuuslain mukaista varusmieskoulutusta. Laitoksen rajavartiokompaniat täydennettiin reserviläisillä liikekannallepanossa erillisiksi pataljooniksi. Karjalan kannaksella ja Laatokan pohjoispuolisessa Laatokan Karjalassa ja Raja-Karjalassa Rajavartiolaitoksen joukot kuuluivat alueiden suojajoukkoihin.

Sodan aikaa koskeneiden suunnitelmien mukaan Pohjois-Suomen puolustamisesta Nurmeksesta Petsamoon vastasivat Rajavartiolaitoksen perustamat joukot. Laitoksen päällikkö, jääkärikenraalimajuri Wiljo Tuompo toimi sodan ajan Pohjois-Suomen ryhmän komentajana esikuntanaan sodan ajan kokoonpanoon siirtynyt Rajavartiolaitoksen esikunta.

Lokakuussa 1939 toteutetussa liikekannallepanossa Rajavartiolaitoksen perustamat joukot alistettiin sodan ajan armeijalle ja Merivartiolaitos puolestaan Laivastolle.

Puolustuslaitoksen kasarmirakentamisen painopiste Kannaksella

Vuosina 1918–1939 varusmiespalveluksen suoritti yhteensä noin 509 000 asevelvollista. Palvelukseen astui vuosittain keskimäärin 20 000 miestä. Alkuvaiheessa 1920-luvulla palvelukseen kelpasi vajaat 60 prosenttia varusmiespalvelun edellyttämän iän saavuttaneista. Seuraavalla vuosikymmenellä palvelukseen kelpasi noin 75 prosenttia ikäluokasta.

Sisällissodan jälkeen sotaväen joukot majoitettiin Venäjän ja Suomen suuriruhtinaskunnan rakentamille kasarmialueille. Maailmansotien välisenä aikana kasarmirakentamisen painopiste oli Karjalan kannaksella ja Laatokan Karjalassa. Osa rauhan ajan joukoista haluttiin sijoittaa lähelle itärajaa. Joukkojen koulutustehtävän lisäksi niiden oli tarvittaessa suojattava kenttäarmeijan perustaminen ja keskittäminen itärajalle.

Uusien varuskuntien rakentaminen aloitettiin 1920-luvulla. Karjalan kannaksella rakennettiin rajan tuntumaan sijoitetuille polkupyöräpataljoonille kasarmit Terijoelle, Valkjärvelle ja Kiviniemeen. Viipuriin valmistuivat 1930-luvulla uusi sotilassairaala ja huoltorykmentin kasarmit. Samalla vuosikymmenellä valmistuivat Laatokan Karjalaan Viipurin rykmentin uudet kasarmit Lahdenpohjan Huuhannäelle.

Ilmavoimille rakennettiin muun muassa 1920-luvulla Utin lentoasema ja Ilmailukoulun (myöhemmin Ilmasotakoulu ja Lentosotakoulu) uudet tilat Kauhavalla. Immolan lentoaseman kasarmit valmistuivat 1930-luvulla. Saman vuosikymmenen suuria sotaväen rakennuskohteita Helsingissä olivat autokomppanian kasarmit ja sotilassairaala. Kadettikoulun uudet tilat Santahaminassa valmistuivat vuonna 1940. Niitä oli tarkoitus hyödyntää pitämättä jääneissä Helsingin olympiakisoissa. Niinisalon Kankaanpään rakennettiin iso kasarmialue.

Kantahenkilökunnan koulutusjärjestelmä

Upseerien koulutusjärjestelmästä muodostui ennen talvisotaa kolmiportainen:

- 1) Kadettikoulussa koulutettiin sodan ajan kompanian (vast.) päälliköitä.
- 2) Taistelukoulun luutnanttikurssilla, sittemmin kapteenikurssilla, koulutettiin sodan ajan pataljoonan (vast.) komentajia.
- 3) Sotakorkeakoulussa koulutettiin upseereita ylimpiin divisioonatason komentaja- ja esikunta-tehtäviin.

Sotakorkeakoulua käymättömille upseereille järjestettiin komentajakursseja. Niiden tavoitteena oli kouluttaa komentajia ja esikuntaupseereita rykmentteihin.

Upseerinarvoiksi ennen talvisotaa vakiintuivat seuraavat arvot (maa- ja ilmavoimat/merivoimat):

- vänrikki, ratsuväessä kornetti / aliluutnantti
- luutnantti/luutnantti
- kapteeni, ratsuväessä ratsumestari / kapteeniluutnantti
- majuri/komentajakapteeni
- everstiluutnantti/komentaja
- eversti/kommodori
- kenraalimajuri/kontra-amiraali
- kenraaliluutnantti/vara-amiraali
- kenraali, jonka etuliitteeksi voitiin määrätä aselajia kuvaava sana jalkaväen, tykistön, ratsuväen tms. / amiraali.

Kanta-aliupseerikoulutuksen päämääränä oli kouluttaa henkilöitä sodan ajan perusyksikön aliupseeritehtäviin. Näistä tärkein oli yksikön vääpelin tehtävä. Sen lisäksi tavoitteena oli valmistaa aliupseeri toimimaan sodan ajan joukkueenjohtajana.

Aliupseerien sotilasarvoiksi ennen talvisotaa vakiintuivat seuraavat arvot:

- alikersantti
- kersantti
- vääpeli/pursimies
- mestari.

Vakinaisen väen upseerien koulutusjärjestelmän kehittyminen

Upseerien ja aliupseerien koulutus alkoi jo sisällissodan aikana. Upseerien peruskoulutusta annettiin vuosina 1918–1919 Viipurin lähistöllä Markovillassa Viipurin upseerikokelaskursseilla. Upseerien peruskoulutus alkoi tammikuussa 1919 Kadettikoulussa. Yleisesikuntaupseerien koulutus aloitettiin ulkomaisissa sotakorkeakouluissa. Suomeen perustettu Sotakorkeakoulu aloitti toimintansa vuonna 1924. Alkuvaiheessa se veloitettiin antamaan jatkokoulutusta myös niille komentajatasoisille upseereille, jotka eivät päässeet tai pyrkineet Sotakorkeakouluun. Jalkaväen upseerien jatkokoulutusta antamaan perustettiin vuonna 1927 Markovillaan Taistelukoulu.

1920-luvun palveluksessa olleiden upseerien peruskoulutus oli kovin epäyhtenäinen. Virkaiältään vanhimmissa upseeritehtävissä olivat enimmäkseen jääkäriupseerit. Heidän keskeinen virkaikäjärjestyksensä perustui lähinnä palveluun upseeritehtävissä Saksassa. Muista upseereista osa oli suorittanut Viipurin upseerikokelaskurssin. Niitä järjestettiin vuosina 1918–1919. Suomen tykistökoulu koulutti tykistön upseereita vuosina 1918–1919 Lappeenrannassa. Ensimmäiset kadettiupseerit valmistuivat vuonna 1920 maaliskuussa. Koulutusaika kadettikursseilla vaihteli jonkin verran ollen pisimmillään lähes kaksi vuotta. Ennen talvisotaa ennätettiin järjestää 21 kurssia, joilla koulutettiin 544 upseeria. Kadettikurssit 22 ja 23 keskeytettiin vuoden 1939 lokakuussa ylimääräisten harjoitusten nimellä toteutetun liikekannallean alkaessa.

Puolustushaarat ja aselajit järjestivät upseereilleen omaa jatkokoulutusta. Taistelukoulun jatkokoulutuksen alimpana tasona olivat noin kolme kuukautta kestäneet luutnanttikurssit. Niiden tavoitteena oli perehdyttää Kadettikoulun jälkeen joukko-osastopalveluksessa muutaman vuoden ollut

► Kenraaliluutnantti Hugo Österman toimi puolustusvoimain komentajana vuosina 1933–1939.

upseeri sodan ajan joukkueen johtamiseen komppanian puitteissa. Kurssin suorittaneen upseerin oli tarpeen tullen kyettävä johtamaan myös komppaniaa. Kurssit oli tarkoitettu maavoimien kaikkien aselajien upseereille. Ensimmäinen luutnanttikurssi järjestettiin vuonna 1928.

Komppanianpäällikkökurssien järjestäminen Taistelukoulussa aloitettiin jo vuotta aikaisemmin eli vuonna 1927. Ne oli tarkoitettu yksinomaan jalkaväen upseereille. Ensimmäiset kurssit kestivät kolme kuukautta. Sittenkin kurssi aika piteni yli puoleen vuoteen. Kurssin tavoitteena oli kouluttaa upseeri johtamaan sodan ajan komppaniaa pataljoonan puitteissa. Lisävaatimuksena oli kyky tarvittaessa johtaa pataljoonaa.

Ensimmäisten kurssien oppilasupseereista pääosa oli muita kun kadettiupseereita. Useimmat kurssilaiset olivat eri joukko-osastojen komppanian päälliköitä. Kahdeksannesta kurssista alkaen vuonna 1930 kurssin nimi muuttui kapteenikurssiksi. Kurssille komennettavista upseereista osa oli jo luutnanttikurssin suorittaneita kadettiupseereita. Upseerikoulutusjärjestelmässä kapteenikurssi oli suunniteltu suoritettavaksi 3–5 vuoden joukko-osas-

topalveluksen jälkeen. Kapteenikursseja ennätettiin pitää yhdeksän, eli komppanianpäällikkökurssit mukaan luettuna yhteensä kuusitoista. Viimeinen kurssi keskeytettiin syksyn 1939 ylimääräisten harjoitusten alkaessa.

Periaatteessa upseerilla oli vasta kapteenikurssin jälkeen mahdollisuus pyrkiä Sotakorkeakouluun yleisesikuntaupseerikurssille. Siellä yleisen osaston opinnot kestivät kaksi vuotta ja sotateknillisen osaston

► Kenraali Österman ja Viron puolustusvoimien komentaja Johan Laidoner tarkastamassa kunniakomppaniaa Helsingin Eteläsatamassa syyskuussa 1936. Kuvassa vasemmalla 1. Divisioonan komentaja, kenraalimajuri Erik Heinrichs. Kuva: Sotamuseo

neljä vuotta. Vuonna 1924 toimintansa aloittaneen Sotakorkeakoulun vaikutus Suomen sotien 1939–1945 upseerien johtamiseen ja yleiseen taktiikkaan oli merkittävin maavoimissa. Merisotaosaston toiminta käynnistyi vasta vuonna 1935 ja Ilmasotaosaston vuonna 1937. Talvisotaa edeltäneiden ylimääräisten harjoitusten alkaessa lokakuussa 1939 oli ylin päällystö mukaan luettuna teoriassa käytettävissä 392 yleisesikuntaupseeria, joista Sotakorkeakoulun käyneitä oli 344 ja ulkomailla opiskelleita 48.

Sotakorkeakoulu ennätti järjestää 1920-luvulla Sotakorkeakoulua käymättömille upseereille viisi noin lukuvuoden kestänyttä komentajakurssia. Kurssi siirrettiin Taistelukouluun, jossa vuonna 1931 järjestettiin ainoastaan yksi kurssi majurikurssin nimellä. Puolustusvoimien henkilöstön koulutusta supistettiin vuosina 1932–1934 aluejärjestelmään siirtymisen valmistelujen takia.

Aliupseerien koulutusjärjestelmän kehittyminen

Vöyrissä aloitettiin suojeluskuntien alipäällystön koulutus 26. tammikuuta 1918. Kurssilaisten varsinainen koulutusajaksi jäi lyhyeksi, koska kurssi komennettiin osallistumaan joukkona sisällissotaan. Sodan aikana aloitettiin puolustushaaroissa ja aselajeissa erilaisten kurssien järjestäminen aliupseereille.

Jalkaväen aliupseerikoulu sijoitettiin vuonna 1921 Viipuriin Markovillaan. Koulusta käytettiin alkuaikoina myös nimitystä Jalkaväen kapitulantti-aliupseerikoulu. Vuodesta 1924 koulun nimeksi vakiintui Jalkaväen kapitulantikoulu. Kurssien pituudet vaihtelivat, mutta yleensä ne kestivät vajaan vuoden.

Upseerien jatkokoulutusta varten vuonna 1927 perustetun Taistelukoulun aloitettua toimintansa Markovillassa Jalkaväen kapitulantikoulu liitettiin vuonna 1928 Taistelukouluun sen kanta-aliupseeri-osastoksi. Markovillassa järjestettiin yhteensä 23 jalkaväkikurssia, neljä kevyetaselajikurssia ja kaksi ilmavoimien kurssia. Syksyllä 1939 alkanut 115 oppilaan kurssi keskeytyi lokakuussa ylimääräisten harjoitusten alettua. Markovillan aliupseerikurssin suoritti ennen talvisotaa yhteensä 2 088 aliupseeria.

Suojeluskuntajärjestö ja Lotta Svärd -järjestö

Suojeluskuntajärjestön asema vakiintui vuonna 1927 säädetyllä lailla ja sitä täydentäneellä asetuksella. Vapaaehtoista maanpuolustusjärjestön toimintaa johti tasavallan presidentin alainen Suojeluskuntain päällikkö apunaan Suojeluskuntain yliesikunta. Alueellista johtamista ja hallintoa varten maa jaettiin suojeluskuntapiireihin ja -alueisiin. Suojeluskunnat toimivat paikallisyhdistyksinä.

Jääkärieverstiluutnantti Lauri Malmberg nimettiin vuonna 1921 Suojeluskuntain ylipäälliköksi. Nimike muuttui vuonna 1928 Suojeluskuntain päälliköksi. Malmberg johti Suojeluskuntajärjestöä aina sen lakkauttamiseen, marraskuuhun 1944, saakka. Malmberg ylennettiin everstiksi vuonna 1922, kenraalimajuriksi vuonna 1927 ja kenraaliluutnantiksi vuonna 1936. Sotien aikana hän toimi Puolustusvoimiin kuuluneiden Kotijoukkojen komentajana ja hänen esikuntansa Suojeluskuntien yliesikunta toimi Kotijoukkojen esikuntana.

Suojeluskuntajärjestö antoi jäsenilleen aseellista sotilaskoulutusta. Osa suojeluskuntien päällystöstä koulutettiin järjestön omassa Suojeluskuntain päällystökoulussa Tuusulassa. Järjestöllä oli käytössään myös omia taktisia ohjesääntöjä. Ne noudattivat yleensä sotaväen ohjesääntöjen periaatteita.

Sotaväellä ei ollut suoranaista käskyvaltasuhdetta Suojeluskuntajärjestöön. Se toimi kuitenkin kiinteässä yhteistyössä sotaväen kanssa. Aluejärjestelmään kuuluneet sotilapiirit antoivat vuodesta 1934 alkaen liikekannallepanoasioissa käskyjä suojeluskuntapiireille. Ne välittivät ne tarvittaessa aluepäälliköille ja suojeluskuntien paikallispäälliköille. Sotilapiirit antoivat suojeluskunnille myös niiden alueilla olleiden kohteiden suojaamiseen liittyviä tehtäviä.

Talvisodan alkaessa Suojeluskuntajärjestö muodostui Suojeluskuntien yliesikunnasta, noin 20 suojeluskuntapiiristä, noin 200 suojeluskunta-alueesta ja lähes 600 suojeluskunnasta. Varsinaisia jäseniä suojeluskunnissa oli vuoden 1939 alussa lähes 111 500.

Sisällissodassa suojeluskuntajoukoissa toimi erilaisissa aseettomissa tehtävissä vapaaehtoisia naisia. Toiminta tapahtui pääosin rintaman selustassa, jossa naiset huolehtivat muun muassa muonitus-, lääkintä- ja viestintätehtävistä. Useat heistä olivat olleet tukemassa suojeluskuntien toimintaa vastaavissa tehtävissä jo ennen sotaa.

Suojeluskuntajärjestön toiminnan vakiintuessa luotiin sen sisärjestöksi periaatteessa itsenäinen Lotta Svärd -yhdistys. Sitä johti keskusjohtokunnan ja samalla koko yhdistyksen puheenjohtaja, joka oli Suojeluskuntajärjestön päällikön nimeämä. Fanni Luukkonen toimi Lotta Svärd -yhdistyksen puheenjohtajana vuodesta 1929 järjestön lakkauttamiseen saakka joulukuuhun 1945. Keskusjohtokunta toimi yhteistoiminnassa Suojeluskuntain yliesikunnan kanssa.

Sääntöjensä mukaan yhdistyksen tehtävänä oli herättää ja lujittaa suojeluskunta-aatetta sekä avustaa Suojeluskuntajärjestöä sen maanpuolustustyössä uskonnon, kodin ja isänmaan hyväksi. Lotta Svärd -yhdistyksen hallinto oli rinnakkainen Suojeluskuntajärjestön hallinnon kanssa. Piiri- ja paikallisjohtokunnat toimivat yhteistoiminnassa Suojeluskuntajärjestön vastaavien elimien eli piiri- ja suojeluskuntaesikuntien kanssa.

Lotta Svärd -yhdistyksen toiminta jakaantui ennen talvisotaa neljään jaostoon. Ne olivat lääkintä-, muonitus- ja varustusjaosto sekä keräys- ja kansliajaosto. Lotta Svärd -yhdistyksessä oli talvisodan alkaessa yli 85 400 varsinaista jäsentä. Lisäksi yhdistyksellä oli 19 600 kannattavaa jäsentä.

Sotilaskotiliitto ja Suomen Punainen Risti

Jääkärit toivat Saksasta ajatuksen sotilaskodista. Marraskuussa 1918 julkaistiin kahden jääkäriupseerin kiertoartikkeli ”Sotilaskoteja perustamaan” monissa sanomalehdissä. Artikkelissa sotilaskoti kuvattiin paikkana, johon sotilaat voisivat mennä illalla vapaa-ajallaan. Sotilaskodissa sotilaille tarjottiin ruokaa, kahvia ja virvokkeita pientä maksua vastaan.

Artikkelissa esitettiin sotilaskotityön sieluina varuskuntapaikkakunnan naiset, ”jotka tällä tavoin tahtovat suorittaa asevelvollisuuttaan”.

Ensimmäisen sotilaskodin vuonna 1918 perusti Helsingin Nuorten Miesten Kristillinen Yhdistys. Merivoimien rannikkotyökistön joukko-osastoja varten perustettiin saman vuoden marraskuussa Saarisotilaiden joululahjakomitea. Komiteasta tuli vuonna 1920 Rannikkosotilaiden Huoltoyhdistys. Se ylläpiti sotilaskoteja rannikkojoukko-osastossa. Yhdistyksen nimi muutettiin vasta vuonna 1958 Rannikkosotilaskotiyhdistys ry:ksi.

Sotilaskotiyhdistysten valtakunnallinen järjestäytyminen alkoi vuonna 1921. Asiaa valmisteltiin Helsingin sotilaskotiyhdistyksen puheenjohtajan johdolla. Liitolle hyväksytyjen sääntöjen mukaan jäseniksi voitiin hyväksyä ”sotilaskoteja ylläpitävät järjestöt, jotka tilikirjoillaan sitoutuvat näyttämään, että käyttävät mahdolliset voittovaransa suorastaan sotilaskodin ja sotilaitten hyväksi”. Vuoden 1934 sääntöuudistuksessa liiton tarkoitus oli ”avustaa Puolustuslaitosta ja Rajavartiolaistosta sotilaskodeilla niin rauhan kuin sodan aikana”. Sotilaspapisto osallistui aktiivisesti sotilaskotien toimintaan. Sotilaskotiliiton hallituksen varapuheenjohtajana oli puolustuslaitoksen edustaja.

Sotilaskotiliiton vuosikokouksessa huhtikuussa 1939 puolustuslaitoksen edustaja kehotti osallistujia lähettämään varuskunnista mahdollisesti rajaseudulle keskitettävien joukko-osastojen mukaan liikkuvia sotilaskoteja. Mahdollisen liikekannallepanon aikana yhdistysten olisi perustettava sotilaskoteja uusien paikkoihin. Sotilaskotiyhdistyksillä oli syksyn 1939 ylimääräisten harjoitusten aikana toiminnassa lähes kolmesataa sotilaskotia.

Sotilaskoteihin tilattiin joukkojen kotiseudun sanomalehtiä. Kahvilatoiminnan lisäksi sotilaskodit järjestivät palvelukseen kutsutuille sotilaille sotilaskotilainvetoja. Iltaisin pidettiin iltahartauksia ja sunnuntaisin järjestettiin jumalanpalveluksia. Sotien aikana sotilaskotitoiminta levisi myös sotasaaraloihin. Sotilaskotiliiton ja yhdistysten edustajat kävivät sairaaloissa ja hankkivat niihin kirjoja potilaiden luettavaksi.

Suomen Punaisen Ristin sairaanhoitajatoimisto

Suomen Punaisessa Ristissä toimi vapaaehtoisvoimin sairaanhoitajavaliokunta. Se ylläpiti kortistoa sairaanhoitajista ja valmisteli sairaanhoitajien sijoittamista sodan ajan tehtäviin. Toiminta tapahtui yhteistyössä puolustuslaitoksen kanssa.

Ylimääräisten harjoitusten alkaessa lokakuussa 1939 valiokunta perusti toimiston Punaisen Ristin keskuskansliaan. Toimisto määräsi sairaanhoitajia

puolustuslaitoksen esittämiin tehtäviin. Määräyksen noudattaminen oli alkuvaiheessa vapaaehtoista.

Lokakuussa 1939 voimaan astunut laki työvelvollisuudesta määräsi lääkintähallituksen viranomaiseksi, joka valmisteli ja määräsi lääkäreiden, hammaslääkäreiden ja sairaanhoitajien sodan ajan tehtävät. Suomen Punaisen Ristin sairaanhoitajatoimisto vastasi käytännössä edelleenkin sairaanhoitajien sijoittamisesta yhteistoiminnassa Päämajan lääkintöosaston kanssa.

PUOLUSTUSVOIMAT TULIKOKEESSA – SOTIEN AIKA 1939–1945

Toisen maailmansodan aikana Suomi kävi Neuvostoliittoa vastaan kaksi sotaa, talvisodan vuosina 1939–1940 ja jatkosodan vuosina 1941–1944. Niiden välinen Moskovan rauhan aika 1940–1941 jäi lyhyeksi. Jatkosota päättyi syyskuussa 1944 välirauhansopimukseen. Sitä seurasi välirauhan aika 1944–1947. Sen aluksi Suomi joutui vielä sotimaan Saksaa vastaan Lapin sodassa vuosina 1944–1945. Välirauhan aika päättyi virallisesti helmikuussa 1947 solmittuun Pariisin rauhan sopimukseen.

Saksa ja Neuvostoliitto jakoivat yhteiset rajanaapurinsa etupiireihin 23. elokuuta 1939 solmimansa hyökkäämättömyyssopimuksen salaisessa lisäpöytäkirjassa. Syyskuun 1. päivänä Saksa hyökkäsi Puolaan. Sen suvereniteetin taanneet Iso-Britannia ja Ranska julistivat 3. syyskuuta Saksalle sodan. Suursota, joka sittemmin nimettiin toiseksi maailmansodaksi, oli alkanut. Neuvostoliitto hyökkäsi 17. syyskuuta Puolaan. Syyskuun lopulla Saksa ja Neuvostoliitto tarkensivat etupiirijakoaan.

Neuvostoliitto aloitti Puolan valtauksen jälkeen neuvottelut Baltian maiden kanssa. Viro, Latvia ja Liettua taipuivat sotilastukikohtien luovuttamiseen Neuvostoliitolle. Suomi sai 5. lokakuuta kutsun

neuvotteluihin Moskovaan. Ennen neuvottelijoiden lähettämistä Suomi julisti yleisen liikekannallepanon ylimääräisten harjoitusten nimellä.

Neuvostoliitto vaati neuvotteluissa itselleen muun muassa oikeutta vuokrata laivastotukikohta Hankoniemeltä, rajan siirtoa Karjalan kannaksella ja Suomenlahden ulkosaaria. Korvaukseksi Neuvostoliitto tarjosi Suomelle kaksi kertaa enemmän alueita rajanpinnasta Itä-Karjalasta eli Neuvostoliiton Karjalasta. Suomi piti Neuvostoliiton esittämää rajan siirtoa Karjalan kannaksella ylimitoitettuna Leningradin turvallisuuden kannalta. Vaihdeavaksi vaadittuun alueeseen sisältyi myös osia Suomen pääpuolustus-asemasta. Suomen hallitus piti täysin mahdottomana esitystä laivastotukikohdan vuokraamisesta. Neuvottelut katkesivat marraskuussa tuloksettomina.

Neuvostoliitto syytti 26. marraskuuta 1939 Suomea alueellaan olevan Mainilan kylän tulittamisesta tykistöllä. Syytöksen mukaan kolmetoista puna-armeijan sotilasta oli kuollut tai haavoittunut. Suomalaisen rajaviranomaisten tutkimusten mukaan laukaukset oli ammuttu Neuvostoliiton puolelta. Neuvostoliitto torjui suomalaisten esitykset asian selvittämisestä.

Neuvostoliitto irtisanoi 28. marraskuuta Suomen ja Neuvostoliiton välille vuonna 1932 solmitun hyökkäämättömyyssopimuksen ja katkaisi seuraavana päivänä maiden väliset diplomaattiset suhteet. Hyökkäys Suomeen alkoi 30. marraskuuta ilman sodanjulistusta. Sodan alkaminen oli yllätys Suomen valtiojohtolle.

Puna-armeijan hyökkäyksen päämääränä oli Suomen valtaaminen. Neuvostoliitto perusti sodan toisena päivänä 1. joulukuuta Terijoelle Otto Ville Kuusisen johtaman Suomen kansanhallituksen. Hallituksen pää- ja ulkoministeri Kuusinen oli ollut Suomen vallankumouksen johtajia, ja hän oli vuonna 1918 siirtynyt Suomesta Neuvosto-Venäjälle. Kuusinen loi merkittävän poliittisen uran Neuvostoliitoksi vuonna 1922 muuttuneen valtion kommunistisessa puolueessa.

Talvisota

Kannaksen armeija torjui joulukuussa kaikki puna-armeijan joukkojen hyökkäykset pääasemassaan niin kutsutulla Mannerheim-linjalla. Ankarimmat taistelut käytiin Summan ja Taipaleen alueilla. Suomalaisjoukkojen 23. joulukuuta aloittama vastahyökkäys Länsi-Kannaksella epäonnistui.

Laatokan pohjoispuolella jääkärikenraalimajuri Woldemar Hägglundin IV Armeijakunta pysäytti puna-armeijan joukkojen hyökkäykset sekä Kollaan että Kitelän suunnalla. Jälkimmäisellä suunnalla suomalaisarmeijakunnan joukkojen saarroshyökkäykset johtivat osittaiseen menestykseen. Osa puna-armeijan joukoista menetti yhteyden selustaansa.

Suomalaisjoukot saavuttivat ensimmäisen merkittävän voittonsa Tolvajärvellä. Jääkärieversti Paavo Talvelan komentaman Ryhmä T:n alainen Osasto P valtasi Tolvajärven ja myöhemmin Ägläjärven. Evers-tiluutnantti Aaro Pajarin komentaman Osasto P:n eteneminen pysähtyi Aittojoelle, jonne rintama vaikiintui sodan loppuun asti.

Jääkärikenraalimajuri Wiljo Tuompon komentaman Pohjois-Suomen ryhmän alueella käytiin jou-

lukuun voitokkaimmat taistelut Suomussalmella. Siellä olleista ja sinne siirretyistä joukoista koottu jääkärieversti Hjalmar Siilasvuon komentama 9. Divisioona löi ensin Suomussalmen vallanneen neuvostoliittolaisen divisioonan ja sitten Suomussalmelle Raatteen tien suunnasta pyrkineen toisen neuvostodivisioonan. Suomussalmen taisteluihin osallistui pohjoisesta Piispajärven suunnasta Ryhmä Susi. Suomussalmen–Raatteen taisteluista tuli maailmalla talvisodan tunnetuimmat taistelut. Niitä käytetään vieläkin eri maiden sotakouluissa esimerkkinä ylivoimaisen vihollisen lyömisestä sitä taitavammalla taktiikalla.

Kuhmon suunnalla prikaati Vuokolla vahvennetut joukot onnistuivat pysäyttämään joulukuussa yhden neuvostodivisioonan etenemisen. Siilasvuon 9. Divisioona siirrettiin tammikuussa Suomussalmelta Kuhmon suunnalle. Siellä mottitaistelut jatkuivat sodan loppuun asti.

Pohjois-Suomen ryhmästä joulukuun alkupuolella irrotettiin Lapin ryhmä. Sen komentajaksi määrättiin jääkärikenraalimajuri Kurt Martti Wallenius. Hänen joukkonsa pysäyttivät Kemijärven suunnalla Joutsijärvellä vihollisen divisioonan pääosien etenemisen. Lapin ryhmän joukot löivät Pelkosenniemellä neuvostodivisioonan pohjoisen kautta kiertämään lähteneet osat. Petsamon suunnalla vajaan pataljoonan vahvuinen Osasto P viivytti menestyksellisesti Petsamosta Jäämerentietä Rovaniemen suuntaan pyrkineen neuvostodivisioonan. Sodan päättyessä Osasto P:n joukot taistelivat Nautsin tasalla.

Puna-armeijan yliesikunta Stavka pysäytti joulukuun lopulla joukkojensa hyökkäyksen Karjalan kannaksella. Tammikuun aikana Stavka keskitti Suomen rintamalle uusia joukkoja niin, että niiden kokonaisvahvuus kasvoi yli 1,3 miljoonaan mieheen. Uudet joukot keskitettiin Karjalan kannaksen ja Laatokan Karjalan suuntiin.

Jääkärikenraalimajuri Woldemar Hägglundin armeijakunnan joukkojen onnistui tammikuussa katkaista toisenkin vihollisdivisioonan selustayhteydet. Tämä neuvostodivisioona taisteli olemassa olostaan niin sanotussa Kitelän suurmotissa. Toinen

panssariprikaatilla vahvennettu neuvostodivisioona ”pilkottiin” useampaan mottiin. Hägglundin armeijakunnan joukot tuhosivat useimmat niistä. Suurimmat motit tuhottiin Lemetin alueen motti- taisteluissa.

Talvisodan ratkaisu Karjalan kannaksella

Neuvostoliitto keskitti tammikuussa Karjalan kannakselle ja sen välittämään tuntumaan uusia joukkoja. Alueen neuvostodivisioonien kokonaismäärä kasvoi kolmeenkymmeneen. Suomalaisen Kannaksen armeijan divisioonien määrää kasvoi sodan loppuun mennessä kahdeksaan. Niistä kaksi oli siirretty tammikuussa Kotijoukoista kenttäarmeijaan.

Puna-armeijan Kannaksen hyökkäysjoukkojen johtoportaan oli Luoteinen rintama komentajanaan Neuvostoliiton marsalkka S. K. Timošenko. Rintaman joukot aloittivat suurhyökkäyksen valmistavat hyökkäykset helmikuun 1. päivänä 1940. Varsinainen suurhyökkäys jääkärikenraaliluutnantti Harald Öhquistin komentaman II Armeijakunnan alueella alkoi kymmenen päivää myöhemmin. Puna-armeijan joukot pääsivät sisäänmurtoon Mannerheim-linjan Lähteen lohkolle 11. helmikuuta eli suurhyökkäyksen ensimmäisenä päivänä. Seuraavina päivinä sisäänmurto laajeni lähes läpimurroksi. Mannerheim antoi 15. helmikuuta käskyn Länsi-Kannaksen joukkojen vetäytymisestä niin sanottuun väliasemaan. Siellä taisteltiin lähes kaksi viikkoa.

Ylipäällikkö vaihtoi 19. helmikuuta Kannaksen armeijan komentajan. Mannerheim määräsi jääkärikenraaliluutnantti Hugo Östermanin tilalle jääkärikenraalimajuri Erik Heinrichsin. Hänet ylennettiin samalla päivämäärällä kenraaliluutnantiksi. Heinrichs oli siihen saakka toiminut Itä-Kannaksella taistelleena III Armeijakunnan komentajana. Hänen seuraajakseen määrättiin Tolvajärven voiton jälkeen kenraalimajuriksi ylennetty Paavo Talvela.

► Suomen marsalkka Carl Gustaf Emil Mannerheim toimi sotaväen ylipäällikkönä vuosina 1939–1945. Kuva: SA-kuva

Länsi-Kannaksen suomalaisjoukot aloittivat 27. helmikuuta illalla vetäytymisensä väliasemasta niin sanottuun taka-asemaan Viipurin ja Vuoksen väliselle linjalle. Puna-armeijan joukot seurasivat vetäytyvien joukkojen kintereillä. Suomalaisen yllätykseksi Luoteinen rintama suuntasi kaksi jalkaväkiarmeijakuntaa eli kuusi divisioonaa hyökkäämään Viipurinlahden yli. Näistä joukoista osa pääsi pureutumaan Viipurinlahden pohjoisrannalle katkaisten Haminan ja Viipurin välisen tien Sakkijärven itäpuolella.

Viipurinlahdelle siirrettiin lisää joukkoja Laatokan Karjalasta ja Lapista. Lapin ryhmän alueella ruotsalaisista vapaaehtoisista koottu kahden jalkaväkirykmentin vahvuinen taisteluosasto, *Stridsgruppen Svenska Frivilligkåren*, otti rintamavastuun suomalaisjoukoilta Sallan suunnalla Märkäjärvellä, jonne rintama oli siirtynyt tammikuussa neuvostojoukkojen vetäytyttyä Joutsijärveltä. Lapin ryhmän komentajaksi tuli kenraaliluutnantti Ernst Linder, joka oli Ruotsin kansalainen.

Öhquistin armeijakunnan joukkojen vetäytyminen taka-asemaan Länsi-Kannaksella johti uuden rintaman syntyyn Itä-Kannaksen III Armeijakunnan joukkojen sivustaan Vuokselle Äyräpään ja Vuosalmien alueille. Siellä suomalaiset saivat vain vaivoin estettyä Vuoksen yli Vuosalmelle päässeiden vihollisjoukkojen sillanpääaseman laajenemisen. Armeijakunnan toinen päätaistelualue oli edelleenkin Taipale, jossa armeijakunnan joukot pitivät asemansa sodan loppuun asti.

Länsi-Kannaksella joukkojen johtosuhteita muutettiin taka-asemassa. Öhquistin armeijakunnan (II AK) vasemman sivustan joukoista muodostettiin uusi armeijakunta (I AK). Sen komentajaksi määrättiin siihen saakka I. Divisioonan komentajana toiminut jääkärikenraalimajuri Taavetti Laatikainen.

Vasemman sivustan Viipurinlahden pohjoisrannan II Armeijakunnan joukoista ja alueen Merivoimien rannikkotykköjen joukoista muodostettiin yhtymätasoinen Rannikkoryhmä. Sen komentajaksi määrättiin Lapin ryhmän komentajan tehtävät ruotsalaiselle kenraalille luovuttanut jääkärikenraalimajuri K. M. Wallenius. Ylipäällikkö vaihtoi hänet

muutaman päivän kuluttua Yleisesikunnan päällikköön, jääkärikenraaliluutnantti Karl Lennart Oeschiin.

Öhquistin armeijakunnan (II AK) joukot taistelivat Viipurissa, sen tuntumassa ja sekä Viipurinlahden pohjoisrannalla että kaupungin koillispuolisilla alueilla muun muassa Tammisuolla ja Talissa. Viipurin kaupungin keskusta oli puolustajien hallussa rauhan astuessa voimaan rintamalla 13. maaliskuuta 1940 kello 11.

Ilmavoimien lento- ja ilmatorjuntajoukot talvisodassa

Neuvostoliitolla oli talvisodassa moninkertaisesti enemmän lentokoneita kuin Suomella, ja sodan aikana ylivoima kasvoi jopa kaksikymmenkertaiseksi. Neuvostoliiton sotilaskoneiden määrä Suomen rintamalla kasvoi eräiden tietojen mukaan noin 800:sta jopa 3 200:aan. Suomen ilmavoimien noin 120 sotilaslentokoneesta vain 70 oli ajanmukaisia. Pohjois-Suomi oli talvisodan alkaessa käytännössä ilman ilmasuojaa. Ruotsalaisten vapaaehtoisten muodostama lento-osasto F-19 toimi tammikuun loppupuolelta alkaen Lapissa painopisteenään Sallan suunta. Lento-osastolla oli kaksitoista vanhentunutta hävittäjää ja neljä kevyttä pommittajaa.

Neuvostoliiton suuresta ilmaylivoimasta huolimatta Suomen ilmavoimat pystyivät toimimaan koko sodan ajan. Vihollisen pommittajat olivat hävittäjien päämaaleina sotatoimialueiden selustassa ja kotiseudulla. Suomen ajanmukaisia Bristol Blenheim-pommittajia käytettiin myös ylijohdon strategiseen tiedusteluun. Pommittajat soveltuivat huonosti maavoimien välittömään tukemiseen taistelussa ja niiden lukumäärä oli täysin riittämätön keskitettyjen tukioperaatioiden toteuttamiseen. Ilmavoimien toiminnan painopiste oli Karjalan kannaksella, jossa oli myös Neuvostoliiton ilmatoiminnan painopiste. Neuvostoilmavoimat toimivat kuitenkin heti sodan alusta alkaen myös pohjoisimmassa Suomessa. Sodan aikana Suomen ilmavoimat teki ajoittain lähinnä tiedustelulentoja Suomussalmen korkeudelle saakka.

Sodan ajan lentojoukot toimivat kolmessa lentorykmentissä (Le.R 1, Le.R 2 ja Le.R 4). Rykmenteis-

sä koneet oli jaettu lentolaivueisiin (LLv.). Ne olivat edelleen jakautuneet lentueisiin. Yhteistoimintalentorykmentti (Le.R 1) alistettiin Lentoryhmän nimisenä Kannaksen Armeijalle ilman yhtä laivuettaan (LLv. 16). Lentorykmentteihin kuulumaton lentolaivue (LLv. 36) oli alistettu merivoimien komentajalle lähinnä meritiedusteluun.

Ilmavoimat tilastoivat sodan aikana noin 200 viholliskoneen pudotusta. Ilmavoimat tukivat maavoimia lähinnä tiedustelulentoilla. Sodan loppuvaiheessa koneet keskitettiin pääasiassa torjuntatehtäviin Viipurinlahdella. Ilmatorjuntajoukkojen tehtävänä oli suojata kotiseutua ja sotatoimialueita ilmahyökkäyksiltä, mutta joukkojen määrä oli tehtävään liian vähäinen. Ilmatorjuntajoukot tilastoivat kolmesataa viholliskoneen pudotusta. Merivoimien ilmatorjunnan ja maavoimien muiden joukkojen ilmoittamat pudotukset olivat noin 90 viholliskonetta.

Ilmatorjunta-aselaji oli talvisodan syttyessä nuori. Aselaji vastasi sekä kotialueen että kenttäarmeijan eli maavoimien ilmatorjunnasta. Kotialueella tärkeitä suojeltavia kohteita suurimpien kaupunkien lisäksi olivat rautateiden risteysasemat. Ylimääräisten harjoitusten alkaessa lokakuussa 1939 ilmatorjuntajoukkoja oli liian vähän molempien päätehtävien hoitamiseksi. Tämä johtui ilmatorjuntatykkien ja -konekiväärien vähäisyydestä. Kenttäarmeijan etulinjan joukot olivat ilman ilmatorjuntajoukkojen suojaa. Sama koski myös kotialuetta Pohjois-Suomessa ja Lapissa. Ilmatorjuntajoukkoja oli ryhmitetty neljälletoista paikkakunnalle. Eniten ilmatorjuntajoukkoja oli Helsingin, Viipurin ja Turun suojana.

Suomi valitsi katkeran rauhan

Talvisodan aikana Suomi sai apua lähinnä Ruotsilta ja länsivalloilta. Ruotsi päätti kuitenkin pysyä virallisesti puolueettomana ja lähetti Suomeen ainoastaan vapaaehtoisia sekä antoi merkittävää materiaalista apua.

Länsivaltojen eli Ison-Britannian ja Ranskan päätavoitteena Skandinaviassa oli saada haltuunsa

Saksan sotateollisuudelle tärkeät Kiirunan malmin-kaivokset. Lisäksi länsivallat halusivat valvoa laivaliikennettä Norjan rannikolla. Suomen sotilaallisen auttamisen katsottiin edesauttavan päämäärien saavuttamista. Länsivallat halusivat kuitenkin välttää joutumasta sotaan Neuvostoliittoa vastaan. Iso-Britannia ja Ranska luopuivat tästä tavoitteestaan ja päättivät 5. helmikuuta 1940 auttaa Suomea sotilaallisesti. Länsivallat pyysivät Norjalta ja Ruotsilta lupaa kuljettaa niiden alueiden kautta joukkoja Suomeen. Ruotsi ja Norja eivät kuitenkaan antaneet länsimaiden joukoille läpikulkuoikeutta.

Neuvostoliiton kommunistisen puoleen pääsihteeri, maan diktaattori Josif Stalin välitti tammikuun lopulla 1949 Tukholman kautta Suomeen tiedon, että neuvostohallitus oli valmis neuvottelemaan Suomen hallituksen kanssa rauhasta. Neuvostoliitto oli siis valmis luopumaan Terijoelle perustetusta Kuusisen hallituksesta. Stalin valmistautui sotilaallisen ratkaisun lisäksi poliittiseen ratkaisuun välttääkseen sodan länsivaltoja vastaan. Alustavat neuvottelut rauhasta käytiin helmikuussa Tukholmassa.

Suomessa pidettiin Neuvostoliiton Tukholman neuvotteluissa asettamia rauhanehtoja kohtuuttomina. Niissä vaadittiin Suomelta suurempia alueita kuin syksyllä 1939. Tilanne rintamalla oli kuitenkin äärimmäisen vaikea ja etenkin Karjalan kannaksella kriittinen. Tilanne oli vaikeutumassa myös Laatokan Karjalassa.

Hallituksessa pohdittiin rauhanehtoihin suostumisen vaihtoehtona kääntymistä länsivaltojen puoleen. Suomi sai kuitenkin niiden suunnitteleman avustuseratkikunnan suuruudesta ristiriitaisia tietoja. Norja ja Ruotsi kielsivät edelleen länsimaisten joukkojen kauttakulun. Joukkojen ennättäminen Suomeen näytti epävarmalta. Suomen neuvotteluvaltuuskunta lensi 8. maaliskuuta Moskovaan. Neuvotteluissa Neuvostoliitto tiukensi rauhanehtoja Tukholmassa esitetystä. Neuvotteluvaltuuskunta allekirjoitti hallituksen valtuuttamana 13. maaliskuuta yöllä rauhansopimuksen. Se päivätettiin päivämäärälle 12. maaliskuuta 1940 ja astui voimaan 13. maaliskuuta kello 12 Moskovan aikaa eli kello 11 Suomen aikaa.

Suomen oli luovutettava Neuvostoliitolle Karjalan kannas, Laatokan Karjala ja Raja-Karjala, osia Kuusamon ja Sallan alueista, Suomenlahden ulkosaaret sekä Petsamon Kalastajasaarenon aikaisemmin Suomeen kuulunut osa. Lisäksi Hankoniemi tuli vuokrata Neuvostoliitolle laivastotukikohdaksi 30 vuoden ajaksi. Taistelujen päättyessä pääosa rintamalinjoista kulki kaukana uuden rajan itäpuolella eli Neuvostoliitolle luovutettavilla alueilla. Poikkeuksena oli Petsamon alue, jonka neuvostojoukot olivat kokonaisuudessaan vallanneet. Se luovutettiin rauhansopimuksen mukaisesti takaisin Suomelle.

Suomi tukeutuu Saksaan – Moskovan rauhan aika 1940–1941

Talvisodan rauha muutti Suomen sotilaspoliittista asemaa. Iso-Britannia ja Ranska pitivät Suomen ja Neuvostoliiton välillä solmittua rauhansopimusta tappiona. Länsivaltojen tulokinnan mukaan Suomi oli antautunut. Sille ei enää myyty aseita, ja matkalla olleet jo myytyt aseet käännytettiin takaisin. Sitä vastoin länsivallat olivat edelleenkin kiinnostuneita Norjan rannikosta. Ne valmistelivat Keski-Norjan rannikon miehittämistä. Joukot ja miehittävät alueet olivat osittain samat, joita oli suunniteltu käytettäväksi talvisodan aikana Suomen avustamisen sotilasoperaatiossa.

Saksa ennätti ensin. Se aloitti huhtikuussa 1940 Tanskan ja Norjan miehittämisen. Länsiliittoutuneet nousivat maihin Pohjois-Norjassa. Siellä ne taistelivat saksalaisia joukkoja vastaan. Liittoutuneet vetäytyivät kuitenkin Norjasta kesäkuun alkupäivinä. Syynä oli toukokuussa alkanut Saksan hyökkäys länteen. Saksan hyökkäys johti Hollannin, Belgian ja Ranskan puolustuksen nopeaan luhistumiseen. Ranska solmi 22. kesäkuuta 1940 Saksan kanssa aselevon. Saksa aloitti tämän jälkeen valmistelut Ison-Britannian valtaamiseksi.

Neuvostoliitto miehitti kesällä 1940 Baltian maat. Suomelta Neuvostoliitto vaati muun muassa Ahvenanmaalle talvisodan aikana ja sen jälkeen rakennettujen linnoituslaitteiden purkamista ja sinne suursodan takia talvisodan jälkeen jätetyn sotaväen poistamista. Moskovan rauhansopimukseen sisältyi säädös Ahvenanmaan demilitarisoinnista.

Elokuussa 1939 solmitun Saksan ja Neuvostoliiton hyökkäämättömyyssopimuksen salaisella lisäpöytäkirjalla määrätyn etupiirijaon mukaisesti Saksa ei tukenut millään lailla Suomea talvisodan aikana. Saksan asenne Suomea kohtaan muuttui talvisodan jälkeen. Kesällä 1940 Saksa sopi Suomen kanssa joukkojensa kauttakulkuliikenteestä Pohjois-Norjaan. Sopimukseen sisältyi myös Suomelle lupa ostaa aseita Saksasta.

Norjan miehittänyt Saksan Norjan-armeija sai jo kesällä 1940 Suomeen suuntautuvan valmistautumistehtävän: armeijan oli valmistauduttava ottamaan haltuunsa Petsamon alue, mikäli Neuvostoliitto hyökkäisi Suomeen. Joulukuussa 1940 valmistui saksalaisten hyökkäyssuunnitelma Neuvostoliittoon. Se tuli sittemmin tunnetuksi nimellä operaatio Barbarossa.

Suomen sotilaallinen yhteistyö Saksan kanssa tiivistyi vuodenvaihteen 1940–1941 jälkeen. Maiden väliset keskustelut Saksan ja Neuvostoliiton välisen sodan varalta alkoivat viimeistään tammikuussa 1941, kun Yleisesikunnan päällikkö Erik Heinrichs oli Saksassa esitelmöimässä talvisodan kokemuksesta. Saksan Norjan-armeijan esikuntapäällikkö, eversti Erich Buschenhagen kävi helmi-maaliskuussa Suomessa. Maaliskuussa 1941 saksalaiset esittivät suomalaisen SS-vapaaehtoisjoukon perustamista. Suomi salli kansalaistensa värväämisen ja lähettämisen Saksan Waffen-SS:n joukkoihin.

Hitlerin erikoislähettiläs, ministeri Karl Schnurre kävi toukokuussa 1941 tasavallan presidentin Risto Rytin luona. Schnurren mukaan Saksan ja Neuvostoliiton välisen sodan mahdollisuus oli otettava huomioon. Tällöin neuvostojoukot saattoivat hyökätä myös Suomeen. Hän välitti presidentille Saksan valtakunnan johtajan Adolf Hitlerin pyynnön esikuntaupseerien lähettämistä Saksaan keskustelemaan mahdollisesta yhteistoiminnasta.

Toukokuun lopulla Saksassa alkaneita neuvotteluita jatkettiin kesäkuun alussa Helsingissä. Suomen valtio- ja sotilasjohto suhtautui myönteisesti ajatukseen sodasta Neuvostoliittoa vastaan, mutta ei halunnut antaa kansalle kuvaa Suomen aloittamasta hyökkäyssodasta. Helsingissä 3. kesäkuuta jatkuneissa yleisesikuntien välisissä neuvotteluissa sovittiin konkreettisesta sotilaallisesta yhteistyöstä. Varsinaista kirjallista sopimusta ei tehty. Neuvotteluissa sovittiin muun muassa Suomessa toteutettavan liikekannallepanon ajankohdasta, saksalaisjoukkojen tulosta Pohjois-Suomeen ja Suomen armeijan päävoimien hyökkäyksen liittymisestä Saksan hyökkäykseen kohti Leningradia.

Oulun ja Oulujärven pohjoispuolinen osa Suomea sovittiin neuvotteluissa luovutettavaksi saksalaisen armeijan toiminta-alueeksi. Lisäksi armeijalle päätettiin alistaa alueen puolustamiseen suunniteltu sodan aikainen suomalainen armeijakunta (III AK), johon kuului muun muassa kaksi divisioonaa. Alistus astui voimaan 15. kesäkuuta 1941.

Saksan Norjan-armeijan ja Suomen Päämajan johdossa olleiden joukkojen väliseksi vastuualue-rajaksi sovittiin Oulu–Oulujärvi–Lentiira–Sorokka. Saksalais-suomalaiseen sotilaallisen yhteistoimintaan kuului myös Kemijärven ja Helsingin lentokenttien luovuttaminen Saksan ilmavoimien käyttöön. Suomalaiset sallivat hyökkäystoiminnan aloittamisen näiltä kentiltä 25. kesäkuuta alkaen. Muualta Neuvostoliittoon taistelulenkoille lähteneet saksalaiskonet saattoivat palatessaan käyttää suomalaiskenttiä heti operaatio Barbarossan ensimmäisestä hyökkäyspäivästä eli 22. kesäkuuta alkaen. Samana päivänä Merivoimat aloitti konkreettisen yhteistyön Saksan laivaston kanssa Suomenlahden sulkemiseksi. Saksalaiset alukset olivat saapuneet Suomen aluevesille jo tätä ennen.

Sotilaallisen maanpuolustuksen uudelleenjärjestelyt talvisodan jälkeen

Talvisodan päätyttyä 13. maaliskuuta 1940 toinen maailmansota jatkui Euroopassa ja Aasiassa. Tasavallan presidentti Kyösti Kallio jätti Suomessa vallin-

neesta rauhan tilasta huolimatta ylipäällikkyyden sotamarsalkka Mannerheimille. Loppuvuodesta 1940 annettiin uusi asetus Puolustusvoimien ylimmästä johdosta. Asetus säilytti tasavallan presidentin ja puolustusneuvoston aseman ennallaan.

Neuvostoliitto pysyi rauhansopimuksesta huolimatta Suomen suurimpana ja ainoana sotilaallisena uhkana. Talvisodan aikana aloitettuja linnoitustöitä Itä-Suomessa uuden rajan länsipuolella jatkettiin ja tehostettiin. Linnoitustöiden johtajana oli jääkärikenraaliluutnantti Edvard Hanell. Jatkosodan alkuun mennessä Suomenlahden ja Saimaan välille rakennettiin lähes yhtenäinen puolustusasema. Saimaan pohjoispuolella linnoitteita oli vain idästä tulevien teiden suunnissa. Hankoniemen vuokra-alueen pohjoisrajalle kantalinnoitettiin Harpaskogin asemat. Itärajan linnoitustyöt keskeytyivät jatkosodan alkaessa kesällä 1941. Ne käynnistettiin uudelleen vuonna 1944, jolloin itärajan linnoitusketju nimettiin Salpa-linjaksi.

Pian talvisodan päättymisen jälkeen Päämaja määräsi 19. maaliskuuta 1940 Kannaksen armeijan esikunnan muutettavaksi Maavoimien esikunnaksi. Samalla Kannaksen armeijan komentaja, jääkärikenraaliluutnantti Erik Heinrichs määrättiin maavoimien komentajaksi. Maavoimien tehtävänä oli torjua neuvostojoukkojen tunkeutuminen maahan.

Rauhan ja sodan ajan maavoimat

Elokuussa 1940 Maavoimien esikunta lakkautettiin ja sen tehtävät siirrettiin Päämajalle, joka 16. syyskuuta 1940 muuttui Puolustusvoimien pääesikunnaksi. Heinrichs siirrettiin johtamaan pääesikuntaa Yleisesikunnan päällikkönä. Syksyllä 1940 käynnistyi sekä rauhan että sodan ajan puolustusvoimien uudelleenorganisointi.

Maa-, meri- ja ilmavoimien eli kaikkien puolustushaarojen rauhan ja sodan ajan kokoonpanoja uudistettiin. Muutokset vaativat puolustuslaitoksen henkilökunnalta mittavan työpanoksen. Se oli pääsyytä siihen, ettei upseerien jatkokoulutuskursseja järjestetty. Kadettikoulu käynnisti toimintansa, ja se nimettiin pian Maasotakouluksi.

Maavoimissa tehtiin suurimmat muutokset. Rauhan ajan armeijan ja sekä kantahenkilökunnan että varusmiesten vahvuutta lisättiin. Palvelukseen otettiin reservin upseereita ja aliupseereita sekä aikaisemmin palveluksesta eronneita kantahenkilökuntaan kuuluvia. Asevelvollisten varusmiespalvelusaika pidennettiin kahteen vuoteen.

Uudessa rauhan ajan kokoonpanossa maavoimat jaettiin viideksi armeijakunnaksi. Jokaisella oli vastattavanaan osa Suomen itärajasta. Rauhan ajan divisioonajohtoporrasta ei ollut. Rauhan ajan joukko-osastot olivat armeijakuntien alaisia. Tärkeimmät olivat kolmetoista prikaatia, joista kaksitoista oli sijoitettu itärajalle ja yksi Hankoniemen vuokra-alueen rajalle. Prikaatien oli valmistauduttava toimimaan myös suojajoukkona. Tällöin prikaatin joukoista, täydennettyinä reserviläisillä, muodostettiin jalkaväkirykmentti, patteristo ja aselajijoukkoja. Kunkin prikaatin näin perustamat joukot olivat osa aluejärjestön perustamaa divisioonaa.

Kenttäarmeijan divisioonien määrää lisättiin yhdeksästä kuuteentoista. Tämän mukaisesti maa jaettiin yhdeksän sotilasläänin sijaan kuuteentoista sotilaslääniniin. Suojeluskuntajärjestön suojeluskuntapiirit saivat lakkautettujen sotilaspiirien tehtävät. Suojeluskuntapiirejä muodostettiin 34. Ne korvasivat 27 sotilaspiiriä. Kunkin suojeluskuntapiirin perustamisvastuulla oli vähintään yksi jalkaväkirykmentti ja aselajijoukkoja. Helsingin suojeluskuntapiirin oli perustettava kaksi jalkaväkirykmenttiä. Suojeluskuntapiirin päällikkö oli yleensä piirinsä alueella perustettavan jalkaväkirykmentin komentaja.

Kenttäarmeijan kuudestatoista divisioonasta kolmen perustaminen jäi kokonaan aluejärjestön vastuulle. Rauhan ajan sotilasläänin komentaja toimi perustamisvastuullaan olleen divisioonansa komentajana. Kussakin divisioonassa oli kolme jalkaväkirykmenttiä. Divisioonissa oli siis yhteensä 48 jalkaväkirykmenttiä, joista rauhan ajan joukot perustivat 13 ja aluejärjestö 35. Viimeksi mainittujen perustettavien jalkaväkirykmenttien määrää lisättiin myöhemmin kahdella. Nämä rykmentit

suunniteltiin merivoimien komentajan käyttöön. Rajavartiolaitoksen tehtävänä liikekannallepanossa oli perustaa yksi armeijakunnan esikunta ja 21 rajajääkärikomppaniaa.

Kesän 1941 liikekannallepano

Suomen sodan ajan armeijan liikekannallepano toteutettiin Helsingissä kesäkuun alkupäivinä saksalais-suomalaisissa sotilasneuvotteluissa sovitulla tavalla. Sodan ajan puolustusvoimien palvelukseen kutsuttiin yhteensä 25½ ikäluokkaa. Palvelukseen kutsumatta jäi vain vähäinen määrä hallinnon ja talouselämän avainhenkilöitä. Lyhyeksi kuvitellun sodan kotirintaman työt jäivät naisten ja yli 45-vuotiaiden miesten hoidettaviksi. Puolustusvoimien vahvuus kotijoukot mukaan luettuna oli suurimmillaan noin 475 000 henkilöä.

Jälleen ylimääräisinä harjoituksina käynnistetty liikekannallepano oli kaksivaiheinen. Saksalaisille alistettavien Pohjois-Suomen joukkojen, Merivoimien sodanuhkamiehitykseen varattujen reserviläisten ja sekä Ahvenanmaalle että Hankoniemelle tarkoitettujen joukkojen liikekannallepanokäsyt annettiin 15. kesäkuuta 1941, ja kaksi päivää myöhemmin puolustusministeri antoi käskyn muiden joukkojen ylimääräisistä harjoituksista. Päämajan suunnitelmien mukaiset sodan ajan armeijan eli kenttäarmeijan keskityskuljetukset oli pääosin saatu loppuun kesäkuun 25. päivän kuluessa. Saksan hyökkäys Neuvostoliittoon, eli operaatio Barbarossa, oli alkanut 22. kesäkuuta.

Saksan ja Suomen sotilasviranomaisten toukokuun neuvottelujen mukaan Suomen Päämajan alaisten joukkojen oli hyökättävä Leningradin valtauksen tähtäävään saksalaishyökkäykseen liittyen päävoimillaan, eli vähintään kuudella divisioonalla joko Laatokan pohjois- tai eteläpuolitse itään. Päämajan arvioiden mukaan suomalaisten voimassa olleet joukkojen keskityssuunnitelmat soveltuivat vähän mukailtuna kohtuullisen hyvin kumpaankin hyökkäysvaihtoehtoon. Saksalaiset ilmoittivat heti kesäkuun Helsingin neuvottelujen jälkeen haluavansa suomalaisten hyökkäävän Laatokan pohjoispuolella.

Jatkosota 1941–1944

Suomen sodanjohdon lähtökohta hyökkäyssodalle kesällä 1941 oli oletus siitä, että Saksa kukistaa Neuvostoliiton. Suomen hyökkäyssodan oletettiin olevan helpohkoa etenemistä vetäytyvän neuvostoarmeijan perässä uusien, myöhemmin määritettävien rajojen tuntumaan. Lyhyeksi kuvitellusta sodasta tulikin pitkä, ja tappiot olivat jo hyökkäysvaiheessa suuremmat kuin talvisodassa.

Jatkosodan hyökkäysvaihe kesti viisi kuukautta, heinäkuun alusta joulukuun alkupäiviin saakka. Talvisodassa menetettyjen alueiden lisäksi suomalaisjoukot valtasivat niin sanotun Itä-Karjalan eli Neuvostoliiton Karjalan.

Ylipäällikön, sotamarsalkka Mannerheimin niin kutsuttu miekantuupipäiväkäskey kuvasti sotilasjohdon oletettuja sodan päämääriä. Otteita heinäkuun 10. päivänä julkaistusta päiväkäskystä: ”Vapausso- dassa vuonna 1918 lausuin Suomen ja Vienen karjalaisille, etten tulisi panemaan miekkaani tuppeen, ennen kuin Suomi ja Itä-Karjala olisivat vapaat. Vannoin tämän suomalaisen talonpoikaarmeijan nimessä luottaen sen urhoollisiin miehiin ja Suomen uhrautuvaisiin naisiin. ...Kaksikymmentäkolme vuotta ovat Viena ja Aunus odottaneet tämän lupauksen täyttymistä; puolitoista vuotta on Suomen Karjala kunniakkaan talvisodan jälkeen autiona odottanut aamun sarastusta. ...Karjalan vapaus ja suuri Suomi väikkyy edessämme maailmanhistoriallisten tapahtumien valtavassa vyöryssä.”

Maan poliittinen johto, presidentti Risto Ryti ja hallitus, sanoutui irti päiväkäskyn sisällöstä heti sen julkaisemisen jälkeen.

Saksan Norjan-armeija hyökkäsi Pohjois-Suomesta Neuvostoliittoon

Laajamittainen hyökkäys Suomesta Neuvostoliittoon alkoi kesä-heinäkuun vaihteessa 1941 pohjoisessa Saksan Norjan-armeijan (AOK Norwegen) vastuualueelta. Saksalaisarmeija hyökkäsi suunnitelmansa mukaisesti kolmessa suunnassa. Petsamon alueelle keskitetyn vuoristoarmeijan (Vuor-

AK Norwegen) tavoitteena oli Murmansk. Kemijärven alueelle keskitetyn XXXVI Armeijakunnan ensimmäisenä tavoitteena oli Kantalahti, josta armeijakunnan olisi pitänyt jatkaa hyökkäystään Murmanskiin. Armeijan kolmantena armeijakuntana oli jääkärikenraalimajuri Hjalmar Siilasvuon komentama suomalainen III Armeijakunta. Se oli keskitetty Suomussalmen ja Kuusamon alueelle. Armeijakunnassa oli vain yksi divisioona. Armeijakunnan toinen divisioona oli alistettu saksalaiselle XXXVI AK:lle. Suomalaisarmeijakunnan tavoitteena oli Vienen Kemi ja Louhi.

Saksan Norjan-armeijan hyökkäysmenestys oli vaatimatonta, ja sille määritetyt tavoitteet jäivät saavuttamatta. Murmanskin suunnalla hyökkäys pysähtyi jo Litsajoelle ja Kantalahden suunnalla pian vanhan rajan itäpuolelle Wermanjoelle. Siilasvuon komentamien joukkojen hyökkäys pysähtyi syyskuun alkupäivinä ennen tavoitteiden saavuttamista eteläisessä suunnassa Uhtuan edustalle ja pohjoisessa Kiestingin itäpuolelle.

Marraskuussa 1941 suomalaisarmeijakunta johdatti suomalaisten ja saksalaisten joukkojen yhteistä hyökkäysyritystä Kiestingistä Louhen suuntaan. Se ei perustunut ylemmän johtoportaalle käskyyn. Hyökkäys tuli sekä Saksan että Suomen sodanjohdoille yllätyksenä. Alkumenestyksen jälkeen hyökkäys tyrehtyi ja joukot ryhmittäytyivät puolustukseen. Ylipäällikkö, sotamarsalkka Mannerheim oli antanut Siilasvuolle salaisen käskyn hyökkäyksen pysäyttämistä. Hyökkäys kiristi Suomen ja Yhdysvaltojen suhteet katkeamispisteeseen. Yhdysvallat ilmoitti pitävänsä Muurmannin radan katkaisua itseensä kohdistuvana vihamielisenä tekona. Hyökkäyksen pysäyttäminen heikensi huomattavasti Saksan Norjan-armeijan komentajan, kenraaliversti Nikolaus von Falkenhorstin ja Siilasvuon välejä.

Päämajan alaisten yhtymien hyökkäykset alkoivat rintamasuunnittain

Saksalaisarmeijan eteläpuolella jääkärieversti Erkki Raappanan divisioona (14. D) aloitti heinäkuun alkupäivinä hyökkäyksensä. Sotamarsalkka Manner-

heim pysäytti divisioonan hyökkäyksen syyskuun alkupuolella ”toistaiseksi” Rukajärven pääpiirteiselle tasalle. Divisioonan todennäköinen tavoite oli Muurmannin rata Sorokan eteläpuolella, jonne hyökkäys olisi jatkunut, mikäli Saksan Norjan-armeija olisi onnistunut hyökkäyksissään Murmanskiin, Kantalahteen, Louheen ja Vienen Kemiin.

Suomen maavoimien päähyökkäys suuntautui saksalaistoiveiden mukaisesti Laatokan pohjoispuolitse. Hyökkäystä varten muodostettiin yli 100 000 miestä käsittänyt Karjalan armeija. Armeijaan kuului kaksi armeijakuntaa ja yksi vajaan divisioonan vahvuinen tilapäisyhtymä. Armeijakunnissa oli yhteensä viisi divisioonaa. Lisäksi armeija sai käyttöönsä ylipäällikön reserviksi alueelle saapuneen vajaan saksalaisen jalkaväkidivisioonan (163. Jv.D). Armeijan komentajana oli Yleisesikunnan päällikkö, jääkärikenraaliluutnantti Erik Heinrichs.

Suomenlahden eteläpuolella hyökänneen Saksan pohjoisen armeijaryhmän etenemiseen liittyen Karjalan armeijan hyökkäys alkoi heinäkuun 10. päivänä. Armeijan hyökkäyksen ensimmäinen tavoite oli saavuttaa Syväri Äänisen ja Laatokan välillä. Syväriellä suomalaisjoukkojen piti kohdata lounaasta hyökkäävät saksalaisjoukot. Ne eivät päässeet Syvärielle.

Karjalan armeijan hyökkäys toteutui kolmessa vaiheessa. Heinäkuussa 1941 hyökättiin vanhalle rajalle. Tämän jälkeen hyökkäys pysäytettiin, ja kaksi Päämajan alaista armeijakuntaa aloitti Karjalan kannaksen takaisinvaltauksen. Karjalan armeijan hyökkäystä jatkettiin syyskuussa Syvärielle ja Petroskoihin. Suomalaisten Äänislinnaksi nimeämä Petroskoi vallattiin lokakuun alkupäivinä. Hyökkäyksen viimeinen vaihe kesti lähes kaksi kuukautta, ja se päättyi joulukuun alkupuolella Karhumäen valtaukseseen. Suomalaisjoukkojen hyökkäyksen loppuvaiheessa Iso-Britannia julisti 6. joulukuuta 1941 Suomelle sodan.

Karjalan armeijan hyökkäyksen suuntaaminen Syvärin jälkeen Petroskoihin ja edelleen Karhumäkeen sopi huonosti Saksan operaatiosuunnitelmiin. Suomen sodanjohdon suunnitelmissa Karjalan armeijan tavoite pohjoisessa oli todennäköisesti Sorokka.

Karjalan armeijan hyökkäys Laatokan Karjalaan
Karjalan armeijan hyökkäys alkoi saksalaisten toimuksen mukaisesti Laatokan pohjoispuolitse. Jääkärikenraalimajuri Hägglundin komentama armeijakunta (VII AK) hyökkäsi oikealla kohti Sortavalaa, keskellä armeijan painopisteessä hyökkäsi jääkärikenraalimajuri Paavo Talvelan komentama armeijakunta (VI AK) Jänisjärven pohjoispuolitse kaakkoon ja pohjoisessa Ryhmä Oinonen hyökkäsi Kuolismaan ja Tolvajärven suuntiin.

Talvelan armeijakunta (VI AK) eteni vajaassa viikossa Laatokan rantaan, ja se oli 16. heinäkuuta Koirinojalla. Pohjoisessa Ryhmä Oinonen ei päässyt eteenpäin Kuolismaan–Tolvajärven linjalta. Etelässä Hägglundin armeijakunnan yksi divisioona sai Jänisjärven eteläpuolella 17. heinäkuuta mennessä yhteyden Talvelan armeijakunnan divisioonaan. Divisioonat aloittivat yhdessä Jänisjokilaakson alueen haltuunoton.

Laatokan rantaan päästyään Talvelan armeijakunta jatkoi hyökkäystä itään. Osalla voimastaan armeijakunta hyökkäsi Koirinojalta Vieljärven suuntaan saavuttaen sen 23. heinäkuuta. Samana päivänä armeijakunnan Laatokan rannan suunnassa hyökännyt divisioona saavutti vanhan valtakunnanrajan, josta se jatkoi seuraavana päivänä Tuuloksen tasalle. Ylipäällikkö oli aikaisemmin antanut käskyn hyökkäyksen pysäyttämistä.

Heinrichsin armeijan joukkojen hyökkäys oli py-sähdyksissä toista kuukautta. Saksalaisille Mannerheim selitti hyökkäyksen pysäyttämistä Suojärven neuvostojoukkojen muodostamalla sivustauhalla. Käskyn sen eliminoimisesta sai Mannerheimille alistettu saksalainen jalkaväkidivisioona (163. Jv.D). Saksalaisdivisioona sai Suojärven alueen vallattua vasta yli kuukauden taistelujen jälkeen elokuun jälkimmäisellä puoliskolla. Taisteluihin osallistui myös suomalaisia joukkoja, muun muassa saksalaisdivisioonalle alistetut Ratsuväkiprikaati ja 2. Jääkäriprikaati.

► Marsalkka Mannerheim tarkastamassa tykkivene Aunuksen miehistön Haminan satamassa heinäkuussa 1943. Kuva: SA-kuva

Hägglundin armeijakunta (VII AK) ei päässyt tavoitteeseensa Sortavalaa. Elokuun 13. päivänä ylipäällikkö siirsi Sortavalan suunnan joukkojen johdon jääkärieversti Einar Mäkiselle ja hänen käyttöönsä siirretylle armeijakunnan esikunnalle. Se oli Rajavartioston perustama esikunta. Mäkisen armeijakunta (I AK) valtasi Sortavalan 15. elokuuta. Taistelut Sortavalan suunnalla päättyivät elokuun 20. päivään mennessä. Alueella taistellut neuvostodivisioona menetti osan kalustostaan Rautalahden rantaan. Vihollisen onnistui evakuoimaan tästä niin sanotusta vesiperämotista pääosan divisioonasta Valamon saaren ja edelleen Laatokan itärannalle.

Hägglund esikuntineen siirrettiin Hysylän–Vieljärven suunnalle, jonka joukoista ja armeijakunnan esikunnasta muodostettiin 15. elokuuta uusi VII Armeijakunta. Sitä vahvennettiin Hangon rintamalta siirretyllä divisioonalla (17. D).

Karjalan kannaksen valtaus

Karjalan kannaksen takaisinvaltaus aloitettiin Karjalan armeijan hyökkäyksen pysäyttämisen jälkeen heinäkuun viimeisenä päivänä. Hyökkäys toteutettiin kahden armeijakunnan noin kolmen viikon porrastuksella alkaneilla hyökkäyksillä. Valtauksen loppuvaiheessa Kannakselle siirrettiin vielä kolmas armeijakunnan esikunta. Ensimmäisenä hyökkäyksensä aloitti jääkärikenraaliluutnantti Taavetti Laatikaisen armeijakunta (II AK). Jääkärikenraaliluutnantti Lennart Oeschin armeijakunta (IV AK) aloitti hyökkäyksensä elokuun jälkipuoliskolla.

Hyökkäyksen aikana Kannasta puolustaneista puna-armeijan joukoista osa jäi kahteen mottiin. Toinen motti oli Kilpolan saarilla. Puna-armeija kuljetti siellä olleet joukkonsa vesitse Laatokan kautta pois motista. Viipuria puolustaneet neuvostojoukot aloittivat vetäytymisensä liian myöhään. Kaupungin kaakkoispuolelle Porlammin alueelle mottiin jäivät pääosat kolmesta jalkaväkidivisioonasta. Motista muodostui jatkosodan suurin, ja suomalaiset saivat merkittävän sotasaaliin ja paljon sotavankeja.

Hyökkäysvaihe Karjalan kannaksella päättyi syyskuun alkupäivinä. Suomalaisjoukot olivat saa-

vuttaneet talvisotaa edeltäneen vanhan valtakunnanrajan. Se oli osin ylitetty keskeisenä tavoitteena rintaman lyhentäminen. Hyökkäykseen osallistui myös osia Sortavalan suunnan joukoista eversti Mäkisen komentamassa uudessa I Armeijakunnassa.

Saksalaiset päättivät elokuussa 1941 luopua Leningradin valtaamisesta ja saartaa kaupungin. Tähän liittyen he pyysivät Karjalan kannaksella hyökkääviä joukkoja etenemään Leningradin tuntumaan. Suomen sodanjohto, presidentti ja ylipäällikkö, kieltäytyi. Syyskuussa Suomen sodanjohto torjui myös saksalaisten esityksen hyökkäyksen jatkamisesta Syväriltä Leningradin suuntaan.

Hyökkäyssodan ja koko sodan raskaimman taakan tappioiden kantoi maavoimat ja erityisesti jalkaväki. Ilmavoimien lentoyoukot ja ilmatorjuntayoukot suojasivat maavoimia tehokkaasti vihollisen ilmahyökkäyksiltä. Merivoimien laivasto sulki yhteistoiminnassa saksalaisten laivastovoimien kanssa Suomenlahden. Rannikkotykistö ja muut rannikkoyoukot osallistuivat Suomenlahden sulkemiseen osan joukoista siirtyessä itään maavoimien rannikkosivustoille sen hyökkäykseen liittyen.

Karjalan armeijan hyökkäys Syvärille, Petroskoihin ja Karhumäkeen

Karjalan armeijan hyökkäys alkoi syyskuun 4. päivänä Tuulosjoella. Kolme päivää myöhemmin olivat eversti Ruben Laguksen komentamat Osasto L:n ensimmäiset joukot Syvärillä. Ylipäällikkö antoi 11. syyskuuta käskyn Petroskoin valtaamisesta. Talvelan armeijakunnan (VI AK) joukot jatkoivat etenemistään Syvärin asemalta pohjoiseen, ylittivät Syvärin Podporožen alueella ja valtasivat Syvärin voimalan syyskuun puoliväliin mennessä. Lisäksi osia joukoista suunnattiin Kaskan ja Pyhäjärven suuntiin. Hägglundin armeijakunnan (VII AK) joukot hyökkäsivät lännestä kahdesta suunnasta kohti Pyhäjärveä. Pyhäjärven taisteluun osallistui divisioonaa kahdesta armeijakunnasta.

Taistelujen päätyttyä Karjalan armeija valmistautui Petroskoin operaatioon. Hägglundin armeijakunnalla oli käytössään kolme divisioonaa ja Ratsuväkiprikaati. Divisioonista yksi (4. D) oli

vasta saapumassa Karjalan kannakselta. Talvelan armeijakunnalla oli käytössään kolme divisioonaa ja Osasto Lagus. Karjalan armeijan pohjoispuolella Ryhmä Oinonen ei päässyt eteenpäin. Talvelan armeijakunta hyökkäsi osalla joukoistaan kohti Petroskoi etelästä ja Hägglundin armeijakunta lännestä. Petroskoi vallattiin lokakuun 1. päivänä. Kaupungin pohjoispuolelle edenneistä joukoista muodostettiin uusi armeijakunta (II AK). Sen esikunta ja yksi sen divisioonista (8. D) siirrettiin alueelle Karjalan kannakselta. Jääkärikenraaliluutnantti Taavetti Laatikaisen komentaman armeijakunnan tehtävänä oli jatkaa hyökkäystä Karhumäkeen.

Osa Talvelan armeijakunnan (VI AK) joukoista suunnattiin ennen Petroskoin valtausta Äänisen rannan tuntumassa kulkeneen tien suunnassa Syvärille. Lokakuun alkupuolella tienoilla Syvärille ja sen eteläpuolelle edenneet suomalaisjoukot olivat saavuttaneet niille käsketyt tavoitteet. Neuvostoyoukot aloittivat Syvärin rintamalla lokakuun puolivälissä vastahyökkäyksen. Se torjuttiin kymmenen päivää kestäneissä taisteluissa.

Yli kaksi kuukautta kestäneeseen hyökkäykseen Maaselän kannakselle osallistui eri vaiheissa kahden armeijakunnan (II AK ja VII AK) johdossa neljä divisioonaa ja kolme prikaatia. Karhumäki vallattiin 5. joulukuuta. Joulukuun puoliväliin mennessä Seesjärven ja Äänisen välisellä Maaselän Kannakselle ryhmitettiin puolustukseen Laatikaisen armeijakunta (II AK), johon tuli kuulumaan kaksi divisioonaa ja yksi prikaati. Taistelut Seesjärven ja Äänisen välisellä kannaksella päättyivät joulukuun 13. päivään mennessä. Suomen armeijan jatkosodan hyökkäysvaihe päättyi siihen.

Merisotatoimet vuonna 1941

Merivoimat valmistautuivat kesällä 1941 miehittämään Ahvenanmaan. Merivoimien komentaja, jääkärikenraaliluutnantti Väinö Valve antoi laivaston komentajalle, kommodori Eero Raholalle johtamistavastuun miehittämisestä. Laivaston esikunta oli kesäkuun 15. päivään mennessä varannut Ahvenanmaan miehitysoperaatioon tarvittavat alukset. Operaatio

► Ratsumestari Gripenberg ja panssarintorjuntamiehiä Nuijamaan Konnunsuon maastossa 30. heinäkuuta 1941. Kuva: SA-kuva

Kilpapurjehdukseksi nimettyyn operaatioon oli varattu yhteensä 23 kuljetusalusta. Kuljetuksia suojaamaan varattiin Laivaston iskukykyisimmät alukset.

Päämajoitusestari, kenraalimajuri Aksel Airo antoi 19. kesäkuuta ylipäällikön nimissä Merivoimille käskyt Ahvenanmaan miehittämisestä ja merimiinoitteiden laskemisesta sekä Suomenlahdella että Ahvenanmaan suunnalla. Käskyssä määrättiin toimeenpanoajankohdaksi kesäkuun 22. päivän vas-

tainen yö. Sinä yönä alkoi Saksan hyökkäys Neuvostoliittoon.

Neuvostouhka Ahvenanmaata vastaan ja Hankoniemen kautta Etelä-Suomeen osoittautui sodan alettua vähäiseksi. Neuvostolaivasto vetäytyi kesällä 1941 Virosta.

Suomalaiset luopuivat suunnitellusta Neuvostoliiton Hankoniemen laivastotukikohdan valtaukselta. Neuvostoliitolle Moskovan rauhassa luovutetun

Hangon vuokra-alueen koko oli yhteensä 115 neliökilometriä. Siihen sisältyi neljäsataa saarta käsittävä suoja-alue mereltä.

Karjalan kannaksen valtauksen jälkeen Saksan ja Suomen laivastojen toiminta-alue Suomenlahdella laajeni Koiviston saarten tasalle saakka. Suomen laivaston pääosat osallistuivat syyskuussa 1941 saksalaisten toivomaan harhautukseen, joka liittyi saksalaisten maihinnousuhyökkäykseen Viron saarille. Panssarilaiva Ilmarinen ajoi 13. syyskuuta 1941 miinaan ja upposi. Laivan miehistön 403 jäsenestä 271 hävisi meren syvyyteen. Pelastettujen 132 miehen joukossa oli myös kommodori Rahola.

Suomenlahti suljettiin saksalais-suomalaisin merimiinoittein. Suomen ja Saksan laivastojen alukset vartioivat miinoitteita. Ne eivät pystyneet saartamaan Hankoniemen vuokra-aluetta pitävästi. Neuvostojoukkojen evakuointi Hankoniemen laivastotukikohdasta alkoi lokakuun lopulla. Marraskuun loppuun mennessä neuvostolaivaston onnistui kuljettaa Hangosta turvaan noin 15 000 henkilöä. Viimeiset 12 000 henkilöä evakuoitiin joulukuun alussa. Rannikkotykistö häiritsi tulellaan evakuointikuljetuksia. Kuljetusalukset kärsivät suurimmat tappiot merimiinoitteissa. Viimeiset puna-armeijan kuljetuserät lähtivät Hangosta 3. joulukuuta. Seuraavan päivän aamuna tyhjäan Hangon kaupunkiin saapui ensimmäisenä ruotsalainen vapaaehtoiskomppania, joka nosti Suomen sotalipun Hangon raatihuoneen salkoon. Neuvostolaivaston joukkojen onnistui vielä joulukuussa 1941 vallata Suursaari. Suomalaiset valtasivat sen takaisin talvella 1942 maa-, ilma- ja merivoimien yhteisoperaatiolla.

Ilmavoimat hyökkäyssodassa vuonna 1941

Jatkosodan alkaessa Ilmavoimilla oli käytössään 235 sotilaskonetta. Hävittäjiä oli 177, joista 67 hyvää, 34 tyydyttävää ja 76 vanhentunutta. Pommituskoneita oli 24, joista 21 tyydyttävää ja kolme välttävää. Tiedustelukoneita oli 26, joista 20 tyydyttävää ja kuusi vanhentunutta. Harjoitus- ja kuljetuskoneita oli kahdeksan.

Lentoyoukot jakaantuivat kolmeen lentorykmenttiin ja seitsemään erilliseen lentolaivueeseen. Lentorykmenttien 2 ja 3 lentokoneet olivat hävittäjiä. Pommitajat olivat Lentorykmentti 4:ssä. Lentorykmentti 2 tuki Karjalan armeijan hyökkäystä, ja Lentorykmentti 3 tuki pääasiassa Karjalan kannaksen takaisinvaltausta. Lentorykmentti 4 suoritti tiedustelu- ja pommituslentoja sekä Karjalan armeijan alueella että Karjalan kannaksella. Pääosa erillisistä lentolaivueista oli vanhemmalla lentokalustolla varustettuja yhteistoimintalaivueita. Laivueista yksi oli alistettu merivoimien komentajalle, kaksi Karjalan armeijalle ja yksi Rukajärven suunnalle 14. Divisioonalle.

Ilmavoimilla oli käytännössä ilmaherruus kaikissa hyökkäyssuunnissa. Hävittäjät suojasivat maavoimien hyökkäystä lähinnä partioimalla teiden ja rautateiden suunnissa. Pommikoneet pommittivat aluemaaleja vain muutamalla koneella kerrallaan. Vaikutukset jäivät maavoimien taistelujen kannalta oletettua pienemmiksi.

Suomessa siirryttiin asemasotaan rintamittain

Suomen armeija siirtyi vuonna 1941 asemasotaan rintamasuunnittain seuraavasti: Karjalan kannaksella syyskuun alussa, Aunuksen kannaksella syyskuussa, Maaselän kannaksella joulukuun alkupuolella ja Rukajärven suunnalla syyskuussa. Saksan Norjan-armeijan rintamalla oli siirrytty asemasotaan jo syyskuussa ja Kiestingin–Louhen suunnalla lopullisesti marraskuussa. Asemasotavaihe tuli kestämään kaksi ja puoli vuotta, kesäkuuhun 1944.

Suomalaisten kannalta asemasodan merkittävimmät sotatoimet ajoittuivat vuosiin 1941 ja 1942. Karjalan kannaksella ja Rukajärven suunnalla taistelut rajoittuivat vihollisen hyökkäyksiin ja omiin iskuosastomaisiin hyökkäyksiin. Laatokan ja Jäämeren välisellä rintamalla torjuttiin vuosina 1941 ja 1942 neuvostojoukkojen merkittäviä hyökkäyksiä Maaselän kannaksella, Syvärillä ja Kiestingin suunnalla. Suursaaren valtaus maaliskuussa 1942 oli suomalaisten merkittävin asemasotavaiheen hyökkäyssotatoimi. Ilmavoimien osalta Neuvostoliiton ilmatoiminta Suomenlahdella kiihtyi loppuvuodesta 1942 alkaen.

Puna-armeija ei tehnyt enää vuonna 1943 eikä vuoden 1944 alkupuolella Suomen rintamallaan yhtään hyökkäystä, jonka operatiivisena tavoitteena olisi ollut esimerkiksi rintamalinjan siirto. Voimakkain hyökkäys talvella 1944 kohdistui pommituksina siviiliväestöön. Helsingin suurpommitusten vaikutukset jäivät kuitenkin ilmahyökkäysten suunnittelijoiden arvioita vähäisemmiksi.

Päävastuu kotialueen ilmatorjunnasta oli ilmatorjuntajoukoilla. Helsingin ilmatorjunta oli hyvin järjestetty. Talvisotaan verrattuna kotialueen pommitukset olivat jatkosodan alkuvuosina verrattain vähäisiä. Sodan aikana neuvostoilmavoimat pommittivat yli kahdeksasataa kohdetta Suomen kotialueella. Siviiliväestön tappiot ja rakennusten vauriot Helsingissä ja muualla Suomessa jäivät jatkosodassa muihin sotaa käyneisiin maihin verrattuina vähäisiksi.

Armeijan uudelleenjärjestelyt asemasotavaiheessa

Päämajassa aloitettiin jo elokuussa 1941 suunnittelutyöt uusien rajojen mukaisesta armeijan järjestelystä. Päämääränä oli eri rintamasuuntien joukkojen päästyä tavoitteisiinsa kotiuttaa mahdollisimman nopeasti vanhimmat ikäluokat. Jalkaväessä kotiutettavaksi suunniteltiin kaikki vuonna 1911 ja sitä ennen syntyneet. Palvelukseen suunniteltiin jätettäväksi nuorimmista ikäluokista muodostetut suoja-joukot. Maa-, ilma- ja merivoimien yhteisvahvuus tässä suojajoukkokokoonpanossa olisi ollut noin 150 000 henkilöä.

Uudelleenjärjestelyt aloitettiin rintamasuunnittain heti syksyllä 1941. Alkuperäiset supistamissuunnitelmat murentuivat sodan pitkittyessä. Kotirintaman työvoimapulan vuoksi toukokuun 1942 loppuun mennessä kotiutettiin silti noin 105 000 henkilöä. Kotiutusten seurauksena divisioonista jäi puuttumaan noin yhden jalkaväkirykmentin verran joukkoja. Jatkosodan alun kuudestatoista divisioonasta yksi (12. D) muuttui pysyvästi prikaatiksi (3. Pr.) ja yksi (19. D) kotiutettiin kokonaan.

Rivivahvuutta heikensivät myös hyökkäyssodan tappiot: 26 000 kaatunutta ja kadonnutta sekä

54 000 haavoittunutta. Tosin pääosa haavoittuneista palasi myöhemmin rintamapalvelukseen. Uudet palvelukseen otetut ikäluokat korjasivat miehistöpuutteita vain osittain. Syksyllä 1941 kutsuttiin palvelukseen vuoden 1921 lopulla ja vuonna 1922 syntyneet miehet. Alokkaista kertyi 43 000. Päämajan tilastojen mukaan henkilöstövahvuus väheni kesän 470 000 henkilöstä kesään 1942 mennessä alle 400 000 mieheen. Tästäkin vahvuudesta vähintään 15 000 oli sotasairaaloissa. Asemasotavaiheen (1. tammikuuta 1942 – 1. kesäkuuta 1944) kokonaistappiot olivat arviolta lähes 50 000 henkilöä, joista kaatuneita ja kadonneita oli lähes 13 000. Lukuihin sisältyvät myös sairaut ja tapaturmiin joutuneet sekä niissä kuolleet.

Asemasodan aikana perustettiin kesällä 1942 uudeksi divisioonatasoiseksi yhtymäksi Panssari-divisioonana. Talvella 1944 organisoitiin divisioonat vastaamaan käytettävissä olevaa henkilöstöä. Suurin muutos oli se, että yksi kolmesta jalkaväkirykmentistä lakkautettiin ja korvattiin erillisellä pataljoonalla.

Kokoonpanoltaan suojajoukkoprikaateja vastaviksi uusiksi yhtymiksi perustettiin vuonna 1943 neljä prikaatia (15. Prikaati, 19. Prikaati, 20. Prikaati ja 21. Prikaati). Hevosista asemasodan aikana luopunut Ratsuväkikiprikaati vahvennettiin jalkaväen prikaatia muistuttavaksi. Sen tykistö jäi kuitenkin jalkaväkikiprikaatien tykistöä heikommaksi.

Asemasotavaiheen alkaessa sekä takaisinvaltuille alueille että vallatuille Itä-Karjalan alueille perustettiin omat sotilashallintonsa. Itä-Karjalan hallinnosta vastasi ylipäällikön alainen Itä-Karjalan sotilashallintokomentaja apunaan Itä-Karjalan sotilashallintoesikunta. Takaisin vallatun alueen sotilashallintoa varten perustettiin Päämajaan sotilashallinto-osasto. Sen päällikkö oli samalla takaisin vallatun alueen sotilashallintokomentaja.

Meri- ja ilmavoimat asemasodassa

Ilmavoimien organisaatiota muutettiin toukokuussa 1942. Lentorykmenttien esikunnista tuli alueellisia johtoportaita. Lentorykmentti 3:n toiminta-alueeksi tuli Karjalan kannas, Aunuksen alueen johtoportaaaksi

perustettiin Lentorykmentti 1. Lentorykmentti 2:n toiminta-alueena oli Maaselän kannas. Pommikoneet pysyivät edelleen Lentorykmentti 4:ssä, jonka toiminta-alue kattoi kaikkien muiden rykmenttien alueet. Marraskuussa perustettiin Etelä-Suomeen Lentorykmentti 5. Sen toiminta-alueena oli lähinnä Suomenlahti ja Itämeri.

Hävittäjätoiminnan johtamista kehitettiin alueelliseksi. Toiminnan johtaminen keskitettiin johtokeskuksiin ja komentopaikkoihin, joihin kaikki lentotoimintaan vaikuttava tieto kerättiin. Tämä mahdollisti tilanteen mukaisen ilmatoiminnan johtamisen sen sijaan, että talvi- ja jatkosodan tavoin laivueille olisi annettu toiminta-alueet, joilla niiden piti esimerkiksi partioita, tiedustella tai suojata. Pommikoneiden asemasodan alkuvaiheen lentokonetappiot johtivat Lentorykmentti 4:n toimintaperiaatteiden uudistamiseen ja voimakkaaseen henkilöstön koulutukseen.

Laivasto pystyi täyttämään päätehtävänsä Itämeren laivaliikenteen suojaamisen. Saksan ja Suomen laivastojen yhteisoperaatio onnistui vuonna 1942 estämään punalippuisen Itämeren laivaston pintalaivaston pääsyn pois Suomenlahden pohjukasta. Vihollisen sukellusveneidensä toimintaa pystyttiin rajoittamaan Suomenlahdella ja Itämerellä. Seuraavan vuonna myös sukellusveneidensä pääsy länteen pystyttiin estämään. Laivaston lisäksi miinoitteiden valvontaan osallistui Merivoimien rannikkotykistöjoukko-osasto. Rannikkotykistön Suomenlahden ja Pohjanlahden joukoista siirrettiin osa heti syyskesällä 1941 suojaamaan Karjalan kannakselle ja Itä-Karjalaan edenneiden maavoimien joukkojen merisivustoja.

Kesän 1944 torjuntataistelut

Neuvostoliiton suurhyökkäyksen ensimmäinen tavoite Suomen rintamalla kesällä 1944 oli Ilomantsin-Lappeenrannan tasa eli vuoden 1940 Moskovan rauhan raja. Neuvostojoukkojen seuraava tavoite oli Kymi-joella. Sieltä hyökkäys olisi mitä ilmeisimmin jatkunut Helsinkiin.

Leningradin rintamalla ja Karjalan rintamalla oli Suomea vastaan käytettävissä yhteensä 450 000 miestä, noin 1 000 panssarivaunua ja yli 11 400 tyk-

kiä ja kranaatinheitintä sekä noin 1500 lentokonetta. Pääosa joukoista kuului Leningradin rintamaan, jonka tehtävänä oli hyökätä Karjalan kannaksella. Laatokan pohjoispuolella hyökkäysvastuu oli Karjalan rintamalla. Sen oli suunnitelmien mukaan aloitettava hyökkäyksensä noin kymmenen päivää Leningradin rintaman hyökkäyksen jälkeen.

Suomen puolustusvoimilla oli Karjalan kannaksen, Aunuksen kannaksen ja Maaselän kannaksen yhtymissä yhteensä 234 000 henkilöä. Pääosa joukoista oli Laatokan pohjoispuolisilla laajoilla alueilla Itä-Karjalassa Maaselän ja Aunuksen kannaksilla. Laatokan pohjoispuolella olleiden yhtymien henkilöstön kokonaisvahvuus oli noin 134 000.

Suomalaisten kokonaistappiot kesällä 1944 olivat 56 500 henkilöä, joista 19 700 oli kaatuneita, haavoituneita tai kadonneita. Suurin osa suomalaisten kokonaistappioista, eli 41 700 henkilöä, syntyi Karjalan kannaksen taisteluissa.

Taistelut Karjalan kannaksella

Neuvostoliiton suurhyökkäys Karjalan kannaksella alkoi kesäkuun 10. päivänä 1944. Tulivalmistelu ja valmistavat hyökkäykset alkoivat jo edellisenä päivänä. Hyökkäys oli niin Suomen kuin Saksankin sodanjohdolle yllätys. Pääasema murtui Länsi-Kannaksella Valkeasaaren ja Suomenlahden välillä jo suurhyökkäyksen ensimmäisenä päivänä. Neljä päivää myöhemmin, 14. kesäkuuta, murtui myös taaempi puolustusasema, Vammelsuun-Taipaleen asema eli VT-asema Kuuterselässä ja Sahakylässä.

Joukkojensiirrot Itä-Karjalasta Karjalan kannakselle alkoivat heti Karjalan kannaksen pääaseman murruttua ja lisääntyivät neuvostohyökkäyksen edetessä. Kannakselle siirrettiin Itä-Karjalasta yksi armeijakunnan esikunta (V AKE), neljä divisioonaa (4. D, 17. D, 6. D ja 11. D) ja yksi prikaati (20. Pr.) sekä Sallasta prikaati (3. Pr.). Joukkojensiirrot ja joukkojen henkilötiedennykset lisäsivät Kannaksella taistelleiden joukkojen vahvuuden toukokuun lopun 100 000 miehestä kesäkuun loppuun mennessä 155 000 mieheen.

Suomen marsalkka Mannerheim alisti 14. kesäkuuta Karjalan kannaksen molemmat armeija-

kunnat jääkärikenraaliluutnantti Lennart Oeschin alaisuuteen. Samalla aloitettiin uuden johtoportaan Kannaksen joukkojen komentajan esikunnan kokoaminen. Länsi-Kannaksen armeijakunnan (IV AK) komentajana oli jääkärikenraaliluutnantti Taavetti Laatikainen ja Itä-Kannaksen (III AK) jääkärikenraaliluutnantti Hjalmar Siilasvuo. Kannaksen suuntaan toimineet ilmavoimien yksiköt puolestaan alistettiin Kannaksen ilmakomentajaksi nimitetyn eversti Richard Lorentzin alaisuuteen.

Ylipäällikkö antoi 15. kesäkuuta Oeschille käskyn Kannaksen joukkojen vetämisestä Viipurin-Kuparsaaren-Taipaleen linjalle niin kutsuttuun VKT-asemaan. Taistelut VKT-asemassa alkoivat suomalaiselta kannalta katastrofaalisella tavalla. Viipuri menetettiin 20. kesäkuuta vajaan päivän taistelun jälkeen.

Viipurin menetyksen jälkeen Suomen hallitus tiedusteli Neuvostoliiton rauhanehtoja ja sai vastauksen, joka tulkittiin vaatimukseksi ehdottomasta antautumisesta. Päämaja pyysi Saksasta lisäystä jo samaansa apuun. Saksan ulkoministeri Joachim von Ribbentrop saapui 23. kesäkuuta Helsinkiin sopimaan lisäavusta. Lisäksi Suomeen jo saapunut saksalainen Lento-osasto Kuhlmeij sai vahvennuksia. Suomeen tuli myös yksi jalkaväkidivisioona (122. D) ja rynnäkötykkiprikaati. Ne osallistui Karjalan kannaksen torjuntataisteluihin VKT-asemassa, ensin mainittu Viipurinlahdella.

Suomen ilmavoimat ja saksalainen Lento-osasto Kuhlmeij tukivat tehokkaasti maavoimien joukkojen taistelua VKT-asemassa ensin Talin-Ihantalan alueella ja sitten sekä Viipurinlahdella että Vuosalmella.

Laatikaisen armeijakunta torjui Viipurin menetyksen jälkeen Neuvostoliiton marsalkka L. A. Govorovin komentaman Leningradin rintaman ensimmäisen läpimurtohyökkäyksen 22. kesäkuuta Tienhaaran-Talin-Noskuan-Vuoksen linjalla. Govorov oli ylennetty Neuvostoliiton marsalkaksi hänen joukkojensa ylitettyä 18. kesäkuuta talvisodan Mannerheim-linjan.

Leningradin rintaman toinen ja viimeinen läpimurtohyökkäys Viipurin ja Vuoksen välisellä alueella alkoi 25. kesäkuuta. Hyökkäyksen painopiste oli Viipurin koillispuolella, jossa suomalaisten asemat

► Lotat ilmalavontatehtävissä Helsingissä 23. heinäkuuta 1943. Kuva: SA-kuva

taipuivat Talista Ihantalaan. Kun läpimurron saavuttaminen ei ollut näköpiirissä, Govorov päätti 29. kesäkuuta yrittää suomalaisten Kannaksen asemien murtamista Viipurinlahdella ja Vuosalmella. Viipurin ja Vuoksen välillä hyökänneet joukot saivat 3. heinäkuuta käskyn siirtyä 4. päivästä alkaen puolustukseen.

Viipurinlahden suunnalla valmistavat hyökkäykset Viipurin saarten valtaamiseksi alkoivat jo 29. kesäkuuta. Varsinaiset läpimurtohyökkäykset sekä Viipurinlahdella että Vuosalmella alkoivat 4. heinäkuuta. Viipurinlahdella neuvostojoukkojen kaikki yritykset päästä länsirannalle kilpistyivät suomalaisen armeijakunnan (V AK) joukkojen puolustukseen. Armeijakunnan komentaja oli jääkärikenraalimajuri Antero Svensson. Viimeinen hyökkäys torjuttiin 9. heinäkuuta. Saksalainen jalkaväkidivisioona (122. D) osallistui Viipurinlahden taistelujen loppuvaiheeseen.

Merkittävä osa Suomen laivastosta vaurioitui Viipurinlahden suun alueella 4.–5. heinäkuuta käydyissä taisteluissa. Merivoimien komentaja, jääkärikenraaliluutnantti Väinö Valve antoi 4. heinäkuuta käskyn lähettää Viipurinlahdelle Laivaston taisteluosasto. Sen tehtävänä oli estää vihollisen merikuljetukset Koivistolta Teikarinsaareen. Osasto joutui taisteluun vihollisaluksia vastaan. Suomalaisalusten toimintaa vaikeutti eniten vihollisen ilmatoiminta. Taisteluosaston lähes kaikki alukset vaurioituivat ilmahyökkäyksissä. Taisteluosasto irtautui illalla taistelusta. Ilmahyökkäyksissä pahimmin vaurioituneet kolme tykkivenettä (Hämeenmaa, Uusimaa ja Turunmaa) ja kaksi vartiomoottorivenettä (Vmv. 10 ja Vmv. 11) lähtivät Kotkaan korjattaviksi. Tykkiveneistä jäi toimintakuntoiseksi ainoastaan aputykkivene Viena.

Seuraavana päivänä lähetettiin kohti Teikarin saarta uusi Laivaston taisteluosasto. Vihollisen ilmavoimat pysäyttivät taisteluosaston matkan. Osastoon kuuluneet molemmat aputykkiveneet Viena ja Aunus vaurioituivat. Viipurinlahden taistelujen jälkeen Laivaston tykistöaluksista oli toimintakunnossa enää panssarilaiva Väinämöinen.

Vuosalmen suunnalla Leningradin rintaman Itä-Kannaksen joukkojen hyökkäys alkoi 4. heinäkuuta. Hyökkäys johti heinäkuun 8. päivän kuluessa Äyräpään–Kylä–Paakkolan harjanteiden pääosien valtaamiseen. Seuraavana päivänä puna-armeijan joukot aloittivat Vuoksen ylimenohyökkäyksen valaten sillanpään Vuosalmen alueelta. Oesch alisti Itä-Kannaksen puolustuksesta vastanneelle Siilas-

vuon armeijakunnalle (III AK) Panssaridivisioonan. Sen vastahyökkäys edesauttoi tilanteen vakauttamista Vuosalmen alueella. Leningradin rintaman Kannaksen joukoista siirtyivät 16. heinäkuuta puolustukseen myös Vuosalmen suunnan joukot. Äyräpään–Kylä–Paakkolan harjanteiden taisteluissa päävastuu oli 2. Divisioonalla. Joukkoja armeijakunnan muista yhtymistä (15. D ja 19. Pr.) osallistui myös näihin taisteluihin. Vuosalmen taisteluja tukivat Lento-osasto Kuhlmeij ja Suomen ilmavoimat.

Vetäytyminen Maaselän kannakselta ja Syväriltä
Tilanne Karjalan kannaksella pakotti Suomen aloittamaan vetäytymisen Itä-Karjalan valloitetuilta alueilta. Mannerheim käski 16. kesäkuuta 1944 Maaselän kannaksella taistelleen armeijakunnan (II AK) ja Aunuksen kannaksen puolustuksesta vastanneen Aunuksen ryhmän (Aun.R) aloittamaan vetäytymisensä ”Koti-Suomeen” eli Laatokan Karjalaan. Käsky tarkoitti usean sadan kilometrin vetäytymistä. Sen päätteeksi vihollisen hyökkäys oli pysäytettävä. Tehtävän vaatimusta lisäsi se, että molempien yhtymien oli lähetettävä lähes puolet joukoistaan Karjalan kannakselle.

Oeschin siirtyessä Kannakselle Aunuksen ryhmän komentajaksi oli määrätty Maaselän kannaksella rintamavastuussa olleen armeijakunnan (II AK) komentaja, jääkärikenraaliluutnantti Paavo Talvela. Hänen seuraajakseen määrättiin Päämajasta jääkärikenraalimajuri Einar Mäkinen. Suomalaisjoukkojen vetäytymisen alkaessa 20.–21. kesäkuuta aloittivat myös Karjalan rintaman joukot hyökkäyksensä sekä Maaselän kannaksella että Aunuksen kannaksella. Rintaman komentajana oli armeijakenraali K. A. Meretskov.

Aunuksen ryhmän joukkojen vetäytymistä vaikeutti vihollisen mihinnoisuus suomalaisten viivytysaseman selustaan Tuulokseen. Jääkärikenraalimajuri Aarne Blick käski hyvin linnoitetussa Pisin–Saarimäen–Sammatuksen asemassa eli PSS-asemassa olleen armeijakuntansa (VI AK) joukkojen aloittamaan vetäytymisen. Hänellä ei ollut siihen Talvelan lupaa. Välikikko johti kiivaimman taisteluvaiheen jälkeen Blickin siirtoon divisioonankomentajaksi Karjalan kannakselle.

Aunuksen ryhmä vetäytyi PSS-asemasta viivytys-taisteluja käyden Laatokan Karjalaan niin sanottuun U-asemaan Pitkärannan–Loimolan tasalle. Ryhmän joukot torjuivat vihollisen hyökkäykset. Ankarimmat taistelut käytiin heinäkuun jälkimmäisellä puoliskolla Pitkärannan–Nietjärven, Lemetin ja Loimolan alueilla.

Mäkisen armeijakunta (II AK) vetäytyi Maaselän kannakselta Tolvajärven–Kuolismaan tasalle. Tolvajärven suunnan joukot torjuivat vihollisen hyökkäykset. Kuolismaan suunnalla taistellut armeijakunnan johdossa ollut prikaati (21. Pr.) joutui osittain vetäytymään vuoden 1940 valtakunnanrajan länsipuolelle. Alueelle siirrettiin Karjalan kannakselta Ratsuväkiprikaati. Siitä alueella jo olleista sekä alueelle siirretyistä muista vahvennuksista muodostettiin jääkärikenraalimajuri Erkki Raappanan johtoon Ryhmä R. Sen joukot saartoivat elokuun 1944 alkupäivinä kaksi neuvostodivisioonaa. Niiden onnistui kuitenkin murtautua moteista. Uusi rintamalinja muodostui valtakunnanrajan itäpuolelle.

Maaselän kannaksen pohjoispuolella suoraan Päämajan johdossa Raappanan divisioona (14. D) pystyi pitämään pääpiirtein asemansa syyskuun alkupäivinä alkaneeseen aselepoon saakka. Pohjoisessa neuvostojoukot aloittivat pian aselevon jälkeen hyökkäyksensä saksalaisen 20. Vuoristoarmeijan joukkojen karkottamiseksi Neuvostoliiton alueelta ja Petsamosta.

Ilomantsin suunnan joukot siirtyivät viimeisinä 10. elokuuta uuteen asematavaiheeseen. Sitä ennen asemasotaan oli siirretty Laatokan pohjoispuolella Loimolan alueella elokuun alkupäivinä ja Pitkärannan–Nietjärven–Lemetin alueella heti heinäkuun puolivälin jälkeen samoihin aikoihin kun asemasota Karjalan kannaksella oli alkanut.

Ilmavoimat maavoimien tukena kesällä 1944

Kesän 1944 torjuntataisteluiden aikana Ilmavoimat ja Saksasta Suomeen saapunut Lento-osasto Kuhlmeij tukivat tehokkaasti maavoimien yhtymien taistelua Karjalan kannaksella. Puna-armeijan suuresta ilmaylivoimasta huolimatta suomalaiset ja saksalaiset lento-osastot pystyivät paikallisesti kiistämään vihollisen ilmaherruuden.

Ilmavoimien pommikoneet soveltuivat lähinnä aluemaalien pommituksiin. Ne nivellettiin kenttätykistön tulenkäyttöön. Hävittäjien päätoimintamuodoksi tuli pommikoneiden suojaaminen. Kannaksella siitä vastasi Lentorykmentti 3. Hävittäjien suojaamista pommittajista vihollisen hävittäjät eivät pystyneet pudottamaan yhtään konetta.

Lento-osasto Kuhlmeijällä oli kalustoa, joka soveltui myös pistemaalien tuhoamiseen ja maavoimien lähitulitukeen. Kannaksen joukkojen komentaja pystyi käytössään olleilla Ilmavoimien osilla ja Lento-osasto Kuhlmeijällä nopeasti tukemaan Kannaksen eri alueilla taistelleita armeijakuntia. Ilmapommitukset oli nopein tapa siirtää tuki Talin–Ihantalalan alueelta Viipurinlahdelle ja/tai Vuosalmelle. Lento-osasto Kuhlmeij poistui Suomesta heinäkuun loppupuolella. Lentorykmentti 4:n pommikoneet siirrettiin heinäkuun puolivälin jälkeen tukemaan Aunuksen ryhmän ja II Armeijakunnan taisteluja Laatokan pohjoispuolelle. Siellä pommikoneita suojasivat Lentorykmentti 2:n hävittäjät.

Talvi- ja jatkosodan kokonaistappiot

Lääkintäkeskusarkiston pian sodan jälkeen tekemien tilastojen mukaan Puolustusvoimien kokonaistappiot talvisodassa olivat lähes 66 000 henkilöä, joista kaatuneita ja pysyvästi kadonneita noin 24 000. Jatkosodan kokonaistappiot olivat yli 202 000 henkilöä, joista noin 59 000 kaatuneina ja pysyvästi kadonneina.

Maavoimien osuus jatkosodan kokonaistappioista oli 97,15 prosenttia, Merivoimien 2,27 prosenttia ja Ilmavoimien 0,5 prosenttia. Maavoimien aselajeista tappiot kohdistuivat raskaimmin jalkaväkeen, jonka osuus maavoimien tappioista oli lähes 90 prosenttia. Suurin osa maavoimien tappioista syntyi divisioonissa ja prikaateissa, joissa tilastoitiin yhteensä lähes 184 000 miehen kokonaistappiot.

Merivoimien kokonaistappiot jatkosodassa ja Lapin sodassa olivat noin 4 700 miestä. Merivoimien tappioista vajaan 86 prosenttia tuli rannikkojoukoil-

le, jotka kärsivät suurimmat tappionsa taistellessaan maavoimien joukkojen tavoin. Ilmavoimien hieman yli 1 100 miehen tappiot jakaantuivat lähes tasan lentävän henkilöstön ja Ilmavoimien esikunnan alaisten ilmatorjuntajoukkojen kesken. Lentojoukkojen tappiot olivat erittäin suuret otettaessa huomioon lentäjien määrä.

Kotirintaman tappiot olivat muihin maailmansotaan osallistuneisiin valtioihin verrattuna vähäiset. Pommituksissa kuolleiden ja haavoittuneiden yhteismäärä kasvoi yli 3 600:n, joista kuolleita oli yli 900. Lisäksi menetettiin Pohjois-Suomessa neuvostopartisaanien iskuissa noin 190 henkilöä.

Välirauhansopimuksesta Lapin sotaan

Tämä pitkä kappale korvataan seuraavilla kahdella kappaleella: Puna-armeijan pysäyttämistä seurannut asemasotavaihe päättyi 5.9.1944 voimaan astuneeseen aselepoon, joka vahvistettiin 19. syyskuuta solmitulla välirauhansopimuksella. Sen mukaisesti Suomen armeija vetäytyi vuoden 1940 rajoille. Osa joukoista keskitettiin Pohjois-Suomeen karkottamaan saksalaisia joukkoja. Niitä oli myös Neuvostoliitolle Sallasta ja Kuusamosta luovutettavilla alueilla sekä Petsamossa. Puna-armeijan joukot valloittivat nämä alueet, viimeisenä Petsamon alueen 1944 lokakuussa.

Neuvostoliitolle luovutettavien alueiden asukkaiden evakuointi alkoi kesän 1944 torjuntataisteluiden aikana. Karjalan kannaksen evakkojen irtainta omaisuutta ei ennätetty kuljettaa uuden rajan taakse. Neuvostoliitolle Helsingin länsipuolelta vuokrattava Porkkalan laivastotukikohdan alue käsitti pääosan Kirkkonummea. Vuokrattava alue tyhjennettiin nopeasti ja luovutettiin määräaikaan 29. syyskuuta 1944 mennessä.

Välirauhansopimuksen toimeenpanoa tuli Suomeen valvomaan liittoutuneiden valvontakomissio, jossa Neuvostoliitolla oli ratkaiseva rooli Ison-Britannian edustajien lähinnä seurattessa toimintaa. Komission puheenjohtaja, kenraalievosti Andrei Ždanov

saapui Suomeen 5. lokakuuta 1944. Suomi oli välirauhansopimuksen ennakkoehtona sitoutunut internoimaan alueellaan 15. syyskuuta 1944 jälkeen olleet saksalaisjoukot ja luovuttamaan ne Neuvostoliitolle. Suomen Päämajan ja saksalaisen 20. Vuorisotarmeijan välillä sovittiin suomalaisten joukkojen seuraavan Lapista vetäytyviä saksalaisjoukkoja ilman taistelukosketusta. Neuvostoliitto vaati kuitenkin näyttäviä tuloksia sodankäynnistä saksalaisia vastaan Lapissa. Ensimmäinen suomalaisten ja saksalaisten joukkojen välinen taistelu käytiin heti 15. syyskuuta Suomenlahdella. Suomalaiset joukot torjuivat saksalaisten yrityksen vallata Suursaari.

Jääkärikenraaliluutnantti Hjalmar Siilasvuon käskemä maihinnousu lokakuussa 1944 saksalaisten selustaan Tornioon johti taisteluihin. Saksalaiset pitivät maihinnousua sopimusrikkomuksena ja entisen aseveljensä petoksena. Se oli omiaan lisäämään saksalaisten hävittämismoraa Lapissa.

Suurimmillaan Lapin sotaan osallistuneiden suomalaisten vahvuus oli vuoden 1944 lokakuun viimeisenä päivänä, jolloin joukoissa oli 75 000 miestä. Samana päivän liittoutuneiden valvontakomitea ohjeisti kirjallisesti välirauhansopimuksen mukaisen Suomen armeijan demobilisaation. Se oli aloitettava 8. marraskuuta ja saatettava loppuun 5. joulukuuta mennessä.

Kotiuttamisten jälkeen suomalaisjoukkojen vahvuus Lapissa väheni joulukuun ensimmäiseen päivään mennessä noin 12 000 mieheen. Kolmannesta armeijakunnasta tuli joulukuun 5. päivästä alkaen 1. Divisioona. Sotaa Lapissa jäivät jatkamaan divisioonan alaisina muun muassa kolme jalkaväkirykmenttiä, neljä patteristoa, kolme jääkäripataljoonaa, viestipataljoona, pioneeripataljoona ja eräitä aselajiyksiköitä.

Joukkoihin kuului kantahenkilökunnan lisäksi vuosina 1924 ja 1925 syntyneitä asevelvollisia. Vanhemmasta ikäluokasta jätettiin palvelukseen reserviläisaliupseereita. Muodostetut joukot poikkesivat kokoonpanoiltaan sodanaikaisista, ja ne olivat henkilöstövahvuuksiltaan niitä pienempiä. Esimerkiksi Jääkäriprikaatin vahvuus supistui yli 3 000 miehestä 1 600 mieheen.

► Kenraali Heinrichs vierailulla Lempaalassa kesällä 1942. Kuva: SA-kuva

Se osa rauhanaikaista armeijaa, joka ei osallistunut Lapin sotaan, siirrettiin varuskuntapalvelukseen. Pohjois-Suomen joukoistakin yksi rauhanaikaisen Jalkaväkirykmentti 11:n kolmesta pataljoonasta siirrettiin Kemin varuskuntapataljoonaksi.

Ilmavoimat muodosti syyskuussa Erikoisesikunta Sarkon johtamaan ilmasotatoimia Lapissa. Sotatoimialueen läheisyydessä suomalaisten hallitsemalla alueella ei ollut sotilaskoneille soveltuvia lento-

kenttiä. Tämä esti Messerschmitt Me 109 -hävittäjien osallistumisen Lapin sotaan. Pommikoneiden toimintasäde riitti toimintaan kauempaakin. Sopivien lentokenttien puutteen takia ilmavoimat eivät pystyneet suojaamaan Tornion maihinnousua. Ilmavoimien siirtyminen rauhan kannalle tapahtui kuten maavoimienkin joulukuun 5. päivän kuluessa.

Marraskuun jälkipuolella 1944 viimeisetkin saksalaisjoukot poistuivat Lapin pohjoisimmista osista.

Käsivarren Lapissa saksalaiset pysäyttivät kuitenkin suomalaisten etenemisen Lätäsenon tasalle. Tammiukuussa 1945 saksalaiset vetäytyivät Lätäsenon asemistaan länteen Pitkävaaran–Maaselvarrin tasalle. Tältä tasalta saksalaisten vetäytyminen jatkui huhtikuussa. Siilasvuo ilmoitti 28. huhtikuuta 1945 presidentille ja ylipäällikölle, Suomen marsalkka Mannerheimille, että saksalaiset joukot oli karkotettu Pohjois-Suomesta 27. huhtikuuta kello 13.30.

Lapin sodan suomalaistappiot olivat lääkintäkeskusarkiston mukaan reilut 3 800 miestä, joista yli 900 kaatui tai katosi. Miinojen raivaus Lapissa aloitettiin varusmiesjoukoilla keväällä 1945 heti lumien sulettua, ja se jatkui vuoteen 1952. Raivaustoiminnan aikana kuoli 72 miestä ja haavoittui 144. Pääosa tappioista syntyi kesällä 1945, jolloin kuoli 54 miestä ja haavoittui 107. Ilmavoimien tappiot Lapin sodassa olivat suuret, yhteensä seitsemäntoista lentokonetta. Niistä kahdeksan oli pommikoneita, seitsemän hävittäjiä ja kaksi tiedustelukoneita. Yhdeksäntoista lentäjää kaatui ja yhdeksän haavoittui.

Puolustusvoimien palauttaminen rauhan ajan kokoonpanoon

Sodat ja syyskuun 1944 välirauhansopimus muuttivat perusteellisesti sekä Suomen sotilaspoliittisen aseman että Puolustusvoimien toiminnan edellytykset. Suomen tulevaisuus näytti epävarmalta. Puolustusvoimien toiminnan tulevaisuudesta vallitsi suuri epätietoisuus koko 1940-luvun. Välirauhansopimuksessa oli monta Puolustusvoimien toimintaa rajoittavaa määräystä.

Pääesikunnan laatimassa ensimmäisessä suunnitelmassa Suomen armeijan saattamisesta rauhan kannalle joulukuussa 1944 oli otettu lähtökohdaksi Puolustusvoimien kokoonpano vuonna 1941. Tätä ei valvontakomissio kuitenkaan hyväksynyt. Komission vaatimuksesta lähtökohdaksi otettiin Puolustusvoimien kokoonpano ja vahvuus 1. tammikuuta 1939. Sen mukaisesti rauhan ajan maavoimiin tuli

► Jalkaväenkenraali Erik Heinrichs toimi puolustusvoimain komentajana vuonna 1945. Kuva: SA-kuva

kuulumaan armeijakunta ja sen alaisena kolme divisioonaa sekä kevyt prikaati.

Pohjois-Suomeen sijoitettiin joukkoineen 1. Divisioona, jonka esikunta sijoitettiin Ouluun. Lounais-Suomeen sijoitettiin 2. Divisioona ja Itä-Suomeen 3. Divisioona. Esikuntien paikkakunnat olivat Turku (2. DE) ja Kouvola (3. DE). Kevyen prikaatin joukot sijoitettiin Hämeenlinnan ja Lahden varuskuntiin. Prikaatin joukkoihin kuulunut Panssarivaununupataljoona oli Hämeenlinnan naapurissa Hattulassa. Muita maavoimien joukkoja olivat Viestirykmentti, Pioneerirykmentti, Komennuskomppania ja Mittauspatteri.

Merivoimat käsittivät muun muassa kaksi rannikkotyökistörykmenttiä, raivaajalaivaston ja laivasto-

aseman. Ilmavoimiin kuuluivat neljän lentorykmentin lisäksi muun muassa ilmatorjuntajoukot, jotka käsittivät kaksi ilmatorjuntarykmenttiä.

Asevelvollisuusasioista vastasi aluejärjestö, joka käsitti yhdeksän sotilaslääniä ja 27 sotilaspiiriä. Puolustusvoimien kokonaisvahvuudeksi määrättiin välirauhansopimuksessa 37 000 henkilöä. Sopimuksen mukaan Suomella ei saanut olla sotavarustusta yli rauhan ajan armeijan tarpeen. Ylimääräinen sotavarustus varastoitiin varikoihin odottamaan liittoutuneiden valvontakomission ohjeita varustuksen luovuttamisesta ja/tai hävittämisestä. Valvontakomissio kielsi kaikki liikekannallepanovalmistelut. Suojeluskuntajärjestön lakkauttaminen marraskuussa 1944 johti järjestön 2 397 viran ja toimen lakkauttamiseen.

Varusmieskoulutus jatkui, mutta reserviupseerien koulutus keskeytyi syksyllä 1944, kun valvontakomissio vaati Upseerikoulun toiminnan lopettamista. Koulu jatkoi toimintaansa vasta toukokuussa 1948 Reserviupseerikoulun nimellä. Varusmiesten palvelusaika määräytyi vuoden 1932 asevelvollisuuslain mukaan. Palvelusajat olivat 350 tai 440 päivää. Niiden noudattaminen olisi kasvattanut Puolustusvoimien vahvuuden yli välirauhansopimuksen enimmäismäärän. Eduskunta säati vuosittain lain, jolla varusmiehille myönnettiin erityislomaa yleensä 170 päivää. Laissa säädettiin puolustusministeriölle oikeus päättää myönnettävän loman lopullisesta pituudesta enimmäismäärän puitteissa. Tätä menettelyä noudatettiin, kunnes eduskunnan syyskuussa 1950 säätämä asevelvollisuuslaki tuli voimaan 1. tammikuuta 1951. Sen mukaiset varusmiesten palvelusajat olivat 240 tai 330 päivää.

Pariisin rauhansopimus noudatti lähes sellaisenaan välirauhansopimusta. Tässä helmikuussa 1947 solmitussa sopimuksessa Puolustusvoimien enimmäisvahvuus nostettiin kuitenkin vajaaseen 42 000:een. Valvontakomissio pysyi Suomessa, kunnes Neuvostoliitto ja Iso-Britannia olivat tallentaneet sopimuksen ratifioimisasiakirjat. Valvontakomissio poistui Suomesta syyskuussa 1947.

Talvisotaa edeltävästä organisaatiosta poiketen Päämajan demobilisaatiassa supistettuja osastoja ei

liitetty puolustusministeriöön, vaan niistä muodostettiin Puolustusvoimien pääesikunta, joka aloitti toimintansa Helsingissä. Puolustusministeriö jatkoi toimintaansa samassa suppeassa kokoonpanossa, jossa se oli ollut neljä vuotta aikaisemmin ennen jatkosodan alkua. Suomen marsalkka Mannerheim toimi 4. elokuuta 1944 alkaen tasavallan presidenttinä, joka oli myös puolustusvoimain ylipäällikkö. Tammiukuussa 1945 presidentti nimitti jalkaväenkenraali Erik Heinrichsin puolustusvoimain komentajaksi.

Välirauhansopimus edellytti sodan ajan armeijan sotavarustuksen kokoamista varikoihin odottamaan lopullista rauhansopimusta. Sopimuksen mukaan Suomella sai olla vain rauhan ajan armeija. Valvontakomissio suhtautui kriittisesti Puolustusvoimien esikuntien sodan ajan puolustusvoimien perustamissuunnitelmiin eli liikekannallepanosuunnitelmiin. Puolustusvoimien pääesikunta kielsikin vuoden 1945 alusta kaikki liikekannallepanon valmistelutyöt.

Komission vaatimuksesta kantahenkilökunnan upseerikoulutus oli keskeytyksissä jatkosodan jälkeen. Yleisesikuntaupseerikurssit käynnistyivät Sotakorkeakoulussa tammikuussa 1946 kuuden vuoden tauon jälkeen. Aktiiviupseerien peruskoulutus jatkui vuonna 1946 Kadettikoulussa. Silloin aloitti ensimmäinen sotien jälkeinen kadettikurssi. Reserviupseerien koulutus pääsi alkamaan vasta vuonna 1948.

Suojeluskuntajärjestö ja Lotta Svärd -järjestö lakkautettiin marraskuussa 1944 valvontakomission vaatimuksesta. Valvontakomissio piti molempia fasisistina järjestöinä, jotka oli välirauhansopimuksen mukaan lakkautettava. Lakkautettaviin järjestöihin kuului myös talvisodan jälkeen perustettu Aseveliliitto.

Suojeluskuntapiireille kuuluneet aluejärjestön tehtävät siirrettiin sotilaspiireille. Puolustusvoimissa oli välirauhansopimuksen määräyksiin nähden liian paljon palkattua henkilökuntaa. Suojeluskuntajärjestön palkattu sotilashenkilökunta toi oman lisänsä kilpailuun Puolustusvoimien jäljelle jääneistä sotilashenkilökunnan viroista.

Valtioneuvosto asetti toukokuussa 1945 pääasiasa hallituspuolueiden edustajista kokoonpannun

puolustusrevisiokomitean laatimaan ehdotusta sotilaallisen maanpuolustuksen järjestämisestä muuttuneessa tilanteessa. Komitea antoi työskentelynsä aikana lausuntoja Puolustusvoimia koskevista kysymyksistä. Revision lopullinen ehdotus valmistui vuonna 1949.

Asekätkentä

Päämajan operatiivisessa osastossa pohdittiin varoimia siltä varalta, että Neuvostoliitto ei noudattaisi välirauhansopimusta, vaan se pyrki miehittämään Suomen. Vastarinnan mahdollistamiseksi kätkettiin armeijan kotiuttamisen yhteydessä aseita ja varusteita ympäri Suomea noin 35 000 miehen aseistamista varten. Periaatteena oli, että jokaisen sotilaspiirin alueella pystytettäisiin varustamaan yksi pataljoona. Sotilaspiirit tulivat suojeluskuntapiirien tilalle siirryttäessä talvisotaa edeltäneen rauhanajan kokoonpanoon.

Valtiollinen poliisi pääsi asekätkennän jäljille, kun Oulussa materiaalikuljetuksiin osallistunut mies paljasti yhden kätkön. Tämän jälkeen alkoi laaja prosessi kätkentään osallistuneiden paljastamiseksi ja saamiseksi oikeuteen tuomittaviksi. Valvontakomissio tuomitsi ankarasti asekätkennän välirauhansopimuksen rikkomuksena. Komissio toimi asiassa kuitenkin maltillisesti tyytyen seuraamaan asekätkennän selvittämistä.

Asekätkentätutkimusten aikana pidettiin 1 700 henkilöä. Heidän joukossaan oli monia palveluksessa olleita upseereita. Esimerkiksi Yleisesikunnan päällikkö, sodanaikainen päämajoitustestari, kenraaliluutnantti Aksel Airo oli asekätkentäepäiltyä pidätettynä lähes kaksi vuotta. Häntä ei tuomittu. Päävastuun asekätkennästä otti Päämajan operatiivisen osaston toimistopäällikkö everstiluutnantti Usko Sakari Haahti. Asekätkennän oikeuskäsittely kesti

► Kenraaliluutnantti Jarl Lundqvist toimi puolustusvoimain va. komentajana vuosina 1945–1946. Kuva: SA-kuva

vuoteen 1948. Osa asekätkentään osallistuneista pakeni ennen pidättämistään maasta ja jäi pysyvästi asumaan ulkomaille.

Puolustusvoimien komentaja, jalkaväenkenraali Erik Heinrichs joutui asekätkentäjutun takia kesäkuussa 1945 eroamaan virastaan. Uudeksi väliaikaiseksi puolustusvoimain komentajaksi nimitettiin ilmavoimien komentaja, kenraaliluutnantti Jarl Lundqvist.

Välirauhansopimuksen mukaan Puolustusvoimien oli annettava valvontakomissiolle kaikki sen haluamat tiedot ja selvitykset. Ennen valvontakomission työn alkamista Suomessa Puolustusvoimat hävitti, piilotti ja vei pois maasta osia arkistoistaan. Osa Puolustusvoimien tiedusteluhenkilöstöstä ja pääosa tiedustelualan materiaalista vietiin Ruotsiin. Operaation nimi oli Stella Polaris. Toimenpiteellä estettiin arkaluonteisen tiedustelumateriaalin joutuminen neuvostoliittolaisten haltuun. Heillähän oli välirauhansopimuksen mukaisesti oikeus tutustua Puolustusvoimien kaikkeen asiakirja-aineistoon.

Merivoimat välirauhansopimuksen mukaisissa tehtävissä Virossa

Neuvostoliitto vaati välirauhansopimukseen vedoten Suomea lähettämään kuljetusaluksia Vieroon. Niiden oli osallistuttava puna-armeijan Hiidenmaan ja Saa-

renmaan valtausoperaatioiden kuljetuksiin. Alusten oli oltava puurakenteisia magneettimiinavaaran takia. Hankoon koottiin lokakuussa 1944 siviilialuksista laivasto-osasto, johon kuului 61 jaalaa/kaljaasia ja 50 moottorivenettä. Siviilistä pako-otetuissa aluksissa oli niiden oma miehistö. Lisäksi jokaiseen alukseen sijoitettiin meriupseeri tai -aliupseeri. Ensimmäiset alukset lähtivät Hangosta 2. lokakuuta. Osasto palasi takaisin Hankoon 11. marraskuuta 1944. Operaation aikana osasto menetti 19 jaalaa/kaljaasia ja 22 moottorivenettä. Alusten siviilimiehistöistä kaatui yhteensä kahdeksan miestä. Pääosa henkilö- ja alustappioista syntyi saksalaisten tulituksessa.

Merivoimien oli välirauhansopimuksen mukaan asetettava vuonna 1945 kansainvälisen miinanraivauskomission käyttöön 200 raivaajaa. Raivaajat olivat seitsemässä raivausosastossa. Niiden määrävahvuiseen henkilöstöön kuului 2 010 miestä. Raivausosastoista kolme oli laivaston joukko-osastojen perustamia ja neljä rannikkotyökistön joukko-osastojen. Raivaustoiminta jatkui liittoutuneiden valvontakomission valvomana vuonna 1947 voimaan tulleeseen Pariisin rauhansopimukseen asti. Vuosina 1948–1950 raivaustoiminta jatkui Suomenlahdella ja Pohjanlahdella Laivaston perustamien kolmen raivausosaston voimin.

VÄLIRAUHAN AIKAA SEURASI KYLMÄN SODAN AIKA 1947–1990

Välirauhansopimus ja sen säädökset vahvistanut Pariisin rauhansopimus muuttivat täysin Suomen julkisen sotilaallisen uhkakuvan. Neuvostoliitto ei enää voinut olla oletettu vihollinen. Suomen mahdollisuus pysyä puolueettomana mahdollisissa Pohjois-Eurooppaan ulottuvissa sotilaallisissa kriiseissä edellytti kykyä vastata itse alueellisesta koskemattomuudesta.

Kylmän sodan aikana Suomen puolustusvoimien taloudellisessa resurssinnissa korostui toista maailmansotaa edeltäneestä ajasta poiketen suurhyökkäyksen torjuntaa enemmän puolueettomuuden loukkausten estäminen sekä rauhan että mahdollisen suursodan aikana. Tärkeänä pidettiin myös kykyä tilanteenmukaiseen valmiuden kohottamiseen.

Juridisesti jatkosota päättyi helmikuussa 1947 allekirjoitettuun Pariisin rauhansopimukseen. Sopimuksen ratifioinnin jälkeen syksyllä 1947 liittoutuneiden valvontakomissio poistui Suomesta. Pariisin rauhansopimus määrittä tiukat rajoitukset Suomen rauhan- ja sodanaikaisille puolustusvoimille. Käytännössä sopimus kielsi Suomelta sodanaikaiset puolustusvoimat. Sopimuksen 13. artiklan mukaan Suomen maa-, meri- ja ilma-aseistus ja linnoitukset oli rajoitettava sisäistä luonnetta olevien tehtävien suorittamiseen ja rajojen paikalliseen puolustamiseen.

Pariisin rauhansopimus kielsi Suomelta sodan ajan armeijan

Pariisin rauhansopimus rajoitti Suomen puolustusvoimien toimintakykyä ja suoraan kielsi Suomea valmistautumasta sodan ajan puolustusvoimien perustamiseen. Armeijan kokonaisvahvuus rajoitettiin sopimuksella 41 900 mieheen. Sopimus rajoitti myös Puolustusvoimien aseistuksen laatua ja määrää. Suomelta kiellettiin muun muassa pommituskoneet, ohjukset, sukellusveneet ja herätemiinat. Ilmavoimien hävittäjiä sai olla enintään 60. Merivoimien sota-alusten kokonaistonnisto ei saanut ylittää 10 000:ta tonnia.

Sopimuksessa edellytettiin rauhan ajan armeijan kokonaisvahvuuden tarpeen ylittävän sotamateriaalin hävittämistä tai luovuttamista liittoutuneille. Ylimääräinen sotavarustus oli jo välirauhansopimuksen vaatimusten mukaisesti varastoitu eri keskusvarikoihin. Neuvostoliiton Suomen sotilasasiamies ilmoitti vuonna 1952, että Suomi voi menetellä varastoidun ylimääräisen materiaalin suhteen parhaaksi katsomallaan tavalla.

Pariisin rauhansopimus pysyi sellaisenaan voimassa koko kylmän sodan ajan. Se ei kuitenkaan muodostunut merkittäväksi esteeksi sodan ajan puolustusvoimien kehittämiselle. Sopimusta huomattavasti suurempana esteenä oli valtion materiaalihankintoihin myöntämien määrärahojen niukkuus.

Pariisin rauhansopimuksen allekirjoittajavaltiot, keskeisimpinä Neuvostoliitto ja Iso-Britannia, hyväksyivät 1960-luvulla, että Puolustusvoimat kou-

lutti sodan jälkeen syntyneet suuret ikäluokat kokonaisuudessaan, vaikka armeijan kokonaisvahvuus kasvoi sopimuksessa määritettyä suuremmaksi. Allekirjoittajavaltiot sallivat myöhemmin Suomen hankkia muun muassa puolustuksellista ohjusaseistusta ja herätemiinoja. Iso-Britannia suhtautui lievennyksiin Neuvostoliittoa kielteisemmin, mutta hyväksyi ne neuvotteluiden jälkeen.

Suomi suuntasi materiaalihankinnat Isoon-Britanniaan, Ranskaan ja Neuvostoliittoon. Suomeen hankittiin muun muassa panssarintorjuntaohjuksia, ilmatorjuntaohjuksia ja ilmasta ilmaan ammuttavia ohjuksia. Erityisesti panssarintorjuntaohjusten hankintaa haittasi alkuvaiheessa Pariisin rauhansopimuksen määräys siitä, ettei Suomi saanut hankkia ”saksalaista alkuperää tai mallia olevaa sotamateriaalia”.

Pariisin rauhansopimus määrittä Ahvenanmaan edelleen demilitarisoiduksi vyöhykkeeksi entisiin sopimuksiin. Ne olivat vuosilta 1856, 1921 ja 1940. Sopimukset kielsivät kaikki sotilaalliset puolustusvalmistelut saariryhmän alueella. Sopimukset eivät kuitenkaan estäneet alueen koskemattomuuden jatkuvaa valvontaa rauhan aikana eivätkä Ahvenanmaan saarivyöhykkeen puolustamista sodan aikana. Rauhan aikana Ahvenanmaan alueen koskemattomuuden valvonnasta huolehtii Rajavartiolaitos.

Puolustuspolitiikan linjaukset valmisteltiin komiteoissa

Maanpuolustuksen ja sotilaallisen puolustuksen kehittämislinjat määritettiin erilaisissa komiteoissa. Ensimmäisessä, vuonna 1945 asetetussa, puolustusrevisiokomiteassa poliittisin perustein nimitetyt jäsenet olivat hallituspuolueista. 1970-luvun parlamentaarissa puolustuskomiteoissa oli jäseniä myös oppositiopuolueista, samoin 1980-luvun parlamentaarissa puolustustoimikunnassa ja vuoden 1990 parlamentaarissa puolustuspoliittisessa neuvottelukunnassa.

Valtioneuvosto asetti toukokuussa 1945 puolustusrevisiokomitean valmistelemaan uuden tilanteen vaatimaa maanpuolustusjärjestelmää. Komitean

kokoonpanoon kuului aluksi kuusi hallituspuolueiden kansanedustajaa ja viisi upseeria, joista yksi ei enää ollut aktiivipalveluksessa. Komitean jäsenistössä tapahtui työskentelyn aikana useita muutoksia. Puolustusrevisio otti työnsä lähtökohdaksi asevelvollisuuteen perustuvat hyvin koulutetut puolustusvoimat. Käytännössä se tarkoitti reservien kouluttamista sodan ajan puolustusvoimia varten. Komitean maaliskuussa 1949 valmistuneen mietinnön esityksiä muun muassa asevelvollisuudesta, Puolustusvoimien organisaatioista ja johdon järjestelyistä toteutettiin seuraavan vuosikymmenen aikana, tosin osittain muutettuina.

Puolustusvoimien tehtävään ja asemaan paneutui valtioneuvoston vuonna 1971 asettama komitea, joka otti itselleen nimekseen puolustuslaitoskomitea. Se jätti ensimmäisen osamietintönsä valtioneuvostolle kesäkuussa 1973 ja lopullisen mietintönsä ”Puolustusvoimat ja yhteiskunta” helmikuussa 1976. Komitean osamietintö nopeutti omalta osaltaan puolustusvoimista annetun lain säätämistä. Se annettiin vuonna 1974. Laissa määritettiin muun muassa Puolustusvoimien tehtävät. Mietinnössään komitea määrittä myös tavoitteita Puolustusvoimien sisäiselle kehittämiselle ja yhteiskunnan ja Puolustusvoimien välisille suhteille.

Jatkuva pula kantahenkilökunnasta toi oman lisänsä pyrkimykseen mukauttaa kantahenkilökunnan koulutus yhteiskunnan muuhun koulutusjärjestelmään. Kantahenkilökunnan haluttiin muodostuvan yliopistotasoisista upseereista, opistotasoisista aliupseereista ja ammattikoulutuksen saaneista värvätyistä. Upseerikoulutukseen sisällytettiin yliopisto-opetukseen sisältyviä aineita ja kanta-aliupseerien koulutusta kehitettiin vastaamaan opistotasoisista koulutusta. Aliupseeristosta tuli ensin toimiupseereita ja pian kylmän sodan jälkeen opistoupseereita. Mietinnön esitystä mukaillen varusmiespalvelusta suorittavien asevelvollisten oikeuksia ja asemaa selkiinnytetttiin.

Suomen uhkakuva kylmässä sodassa

Toisen maailmansodan voittajat, liittoutuneet, ajautuivat pian sodan jälkeen kahteen vastakkaiseen

leiriin. Yhdysvaltojen johtamat länsivallat perustivat vuonna 1949 oman puolustusjärjestönsä Pohjois-Atlantin puolustusliitto Naton. Neuvostoliitto puolestaan muodosti vuonna 1955 vaikutuspiirissään olleiden valtioiden kanssa Varsovan liiton. Suomi pyrki puolueettomuuteen.

Neuvostoliitto kiristi 1940-luvun lopulla otettaan sodan aikana valtaamistaan Itä-Euroopan maista käyttäen hyväkseen näiden maiden kommunisteja. Suomessa kommunistien pelättiin pyrkivän vallankaappaukseen. Tilannetta pahensi se, että Neuvostoliitto ehdotti neuvottelujen käynnistämistä maiden välille solmittavasta yhteistyön-, ystävyys- ja keskinäisen avunannon sopimuksesta. Puolustusvoimien valmiutta kohotettiin vuonna 1948 mahdollisen kommunistien kaappauksen varalta. Joukkoja valmistauduttiin käyttämään sekä yleisen järjestyksen ylläpitoon Helsingissä että estämään Neuvostoliiton Porkkalan laivastotukikohdan joukkojen sekaantuminen asiaan. Vallankaappausyritystä ei kuitenkaan tapahtunut.

Neuvostoliiton kanssa solmittiin vuonna 1948 sopimus ystävyyydestä, yhteistyöstä ja keskinäisestä avunannosta (YYA-sopimus). Se määrittä käytännössä Suomen julkisen sotilaallisen uhkakuvan, joka sopimuksessa määritettiin seuraavasti: ”Siinä tapauksessa, että Suomi tai Neuvostoliitto Suomen alueen kautta joutuvat aseellisen hyökkäyksen kohteeksi Saksan tai muun sen kanssa liitossa olevan valtion taholta, Suomi uskollisena velvollisuuksilleen itsenäisenä valtiona tulee taistelemaan hyökkäyksen torjumiseksi.”

Suomen tuli YYA-sopimusta noudattaen osoittaa halunsa ja kykynsä noudattaa sopimuksen velvoitteita. Suomen puolueettomuuden katsottiin edellyttävän, että Suomen oli estettävä alueensa käyttö muiden valtioiden sotilaallisiin tarkoituksiin. Puolustusjärjestelmän oli kyettävä suojaamaan alueellinen koskemattomuus ja puolueettomuus sekä torjumaan valtakunnan alueelle tai sen kautta suuntautuva hyökkäys.

Neuvostoliitto voitiin sisällyttää uhkakuviiin sitä nimeämättä vain puolueettomuuden suojaamisen verukkeella. Suomen rauhan ajan armeija ryhmittettiin kylmän sodan ajan aikana paremmin vastaa-

maan myös lännestä tulevaa uhkaa vastaan. Epävirallisesti Neuvostoliittoa pidettiin merkittävimpana sotilaallisena uhkana. Sen mukaisesti valmisteluihin osallistuivat ainoastaan puolustuslaitoksen ylimmät viranhaltijat. Pahin uhkakuva oli hyökkäys, jolla Neuvostoliitto pyrki valtaamaan Suomen. Myöhemmin pahimmaksi uhkakuva muodostui syvässä rauhantilassa tapahtuva Neuvostoliiton yllätys-hyökkäys, jossa pääkohteena olisi Helsinki.

Kylmässä sodassa aluevalvonta ja puolueettomuuden suojaaminen etusijalla

Tasavallan presidentti Urho Kekkosen (1956–1981) näkemyksen mukaan YYA-sopimus olisi mahdollisen suursodan levitessä Pohjois-Eurooppaan johtanut Suomen vääjäämättömästi Neuvostoliiton puolelle. Idän ja lännen välien kiristyessä Suomen oli osoitettava kykynsä oman alueensa valvontaan ja koskemattomuuden suojaamiseen.

Puolustusvoimien hankinnoissa koko kylmän sodan ajan oli etusijalla Ilmavoimien ja Merivoimien aluevalvontakyvyn parantaminen. Maavoimien materiaalihankinnat kohdistuivat lähinnä rauhan ajan armeijan joukoista valmiutta kohotettaessa muodostettavien kantajoukkojen materiaaliin. Maavoimien sodan ajan sotavarusta ei pystytty uusimaan kylmän sodan aikana. Osalle kantajoukkoja hankittiin tela-kuorma-autoja ja panssaroituja miehistönkuljetusajoneuvoja.

Sodan ajan joukot jaettiin suojajoukkoihin ja pääjoukkoihin. Parlamentaarisisissa komiteoissa asetettu tavoite suojajoukkojen sotavarustuksen uusimisesta jäi toteutumatta, vaikka ensisijaisesti puolueettomuuden suojaamiseen tarvittujen suojajoukkojen määrää supistettiin. Maatalouden siirtyminen hevosista traktoreihin mahdollisti joukkojen moottoroinnin. Sodan jalkaväen ajoneuvot vaihtuivat pakko-otettavista hevosista traktoreihin.

Pääosa kylmän sodan aikaisista materiaalihankintaresursseista suunnattiin lento-, laiva- ja tutka-kalustoon. Näin haluttiin turvata alueellisen koskemattomuuden suojaamiselle tärkeä aluevalvonta. Hankitun kaluston elinkaari jäi kuitenkin teknisen

kehityksen takia suhteellisen lyhyeksi. Merkittävimmät materiaalihankinnat tehtiin Neuvostoliitosta ja Isosta-Britanniasta. Suuri muutos tähän käytäntöön tapahtui 1980-luvulla, kun Suomi hankki Ruotsista Saab J 35 Draken -hävittäjiä.

Puolustusvoimien materiaalihankintojen käynnistyminen

Keskusvarikoilla varastoitu sodan ajan maavoimien materiaali mahdollisti koko kylmän sodan ajan suurrehkon sodan ajan armeijan ylläpidon, ainakin paperilla. Sen sijaan Merivoimien aluskalusto oli sodan tappioiden ja sotakorvausten jäljiltä lähes olematon. Ilmavoimien käytössä olleet sodan ajan hävittäjät vanhenivat nopeasti suihkukoneiden yleistyessä.

Ensimmäiset merkittävät sotamateriaalin hankinnat ajoittuivat 1950-luvun jälkipuoliskolle. Sitä ennen hankittiin ensimmäiset suihkuhävittäjät. Ne olivat Isosta-Britanniasta vuonna 1953 ostettuja De Havilland Vampire Mk 52 -koneita. Palveluskäytössä ne olivat vuoteen 1965. Äänennopeuden saavuttaneet Folland Gnat Mk 1 -hävittäjät tilattiin vuonna 1956 niin ikään Isosta-Britanniasta. Ilmavoimille hankittiin vielä alkeiskoulukoneeksi ruotsalaiset Saab Safir 91-D -potkurikoneet ja ranskalaiset Fouga CM-170 Magister -suihkukoulutus-koneet.

Laivasto sai muun muassa vuonna 1957 miinalaiva Keihässalmen ja kaksi vuotta myöhemmin kaksi Rihtniemi-luokan vartiovenettä. Ensimmäiset Nuoli-luokan moottoritykkiveneet valmistuivat vuonna 1961. Isosta-Britanniasta ostettiin vuonna 1961 käytetty Bay-luokan fregatti koululaivaksi. Sen nimeksi tuli Matti Kurki. Rajavartiolaitoksen merivalvontakyky paransivat uusi vartiolaiva ja uudet vartiovenet.

Maavoimille kehitettiin kotimaiset panssarintorjunta-aseet, kevyt ja raskas sinko. Isosta-Britanniasta ostettiin Charioteer- ja Comet-panssarivaunuja. Ne olivat jo vanhentuvia malleja, mutta ne soveltuivat koulutuskäyttöön.

Neuvostoliitto jätti Suomelle vuonna 1961 nootin ja vaati YYA-sopimuksen mukaisten konsultaatioiden käynnistämistä. Maiden valtiojohtojen välisten keskustelujen jälkeen Neuvostoliitto luopui konsultaati-

oiden vaatimisesta. Suomessa keskustelujen tuloksia tulkittiin niin, että konsultaatioiden aloittaminen vaati molempien maiden yksimielisyyttä niiden tarpeellisuudesta. Noottikriisinä tunnettu tapahtuma johti siihen, että Puolustusvoimat sai seuraavina vuosina lisää resursseja materiaalihankintoihin. Pääosa hankinnoista tehtiin Neuvostoliitosta. Ilmavoimille hankittiin MiG-21F-hävittäjiä ja Merivoimille kaksi Riga-luokan hävittäjää. Maavoimille hankittiin muun muassa T-54- ja T-55-panssarivaunuja. Ensimmäiset panssarintorjuntaohjukset ostettiin Isosta-Britanniasta.

Ruotsista hankittiin 1970-luvulla ensimmäiset ruotsalaiset Saab J 35 -torjuntahävittäjät ja hankintoja jatkettiin 1980-luvulla. Samanaikaisesti Draken-hankintojen kanssa ostettiin Neuvostoliitosta MiG-21bis-hävittäjiä. Merivoimat siirtyi ohjuskauteen 1970-luvulla, kun sille ostettiin Neuvostoliitosta neljä OSA-II-luokan ohjusvenettä. Suomessa aluksista otettiin käyttöön nimitys Tuima-luokka.

YYA-sopimus ja YK:n peruskirja sodan ajan armeijan kehittämisen perustana

Yhdistyneiden kansakuntien (YK:n) peruskirjan ja YYA-sopimuksen perusteella Suomi tulkitse Pariisin rauhansopimuksen asevoimia koskevien rajoitusten koskevan vain rauhan ajan armeijaa. YK:n peruskirjan 51. artiklan mukaan jäsenvaltioilla on aseellisen hyökkäyksen kohteeksi joutuessaan luonnollinen oikeus erilliseen tai yhteiseen puolustamiseen.

YYA-sopimuksen mukaan Suomi oli velvollinen kaikin keinoin puolustamaan maataan Neuvostoliiton avustamana tai yhdessä sen kanssa. Tämä todettiin sopimuksessa seuraavasti: ”... , Suomi uskollisena velvollisuuksilleen itsenäisenä valtiona tulee taistelemaan hyökkäyksen torjumiseksi. Suomi kohdistaa tällöin kaikki käytettävissään olevat voimat puolustamaan alueensa koskemattomuutta maalla, merellä ja ilmassa ja tekee sen Suomen rajojen sisäpuolella tämän sopimuksen määrittelemien velvoitustensa mukaisesti tarpeen vaatiessa Neuvostoliiton avustamana tai yhdessä sen kanssa.”

Suomi ja Neuvostoliitto allekirjoittivat vuonna 1956 sopimuksen YYA-sopimuksen jatkamisesta

► Jalkaväenkenraali Kaarlo Heiskanen toimi puolustusvoimain komentajana vuosina 1953–1959. Kuva: Puolustusvoimat

kahdellakymmenellä vuodella. Jatkossakin sopimus uusittiin aina vuosia ennen sopimuskauden päättymistä. Sopimus pysyi näin muuttumattomana koko kylmän sodan ajan. Kylmän sodan suojaamiseen vaiheessa Neuvostoliitto lupasi vuonna 1955 palauttaa Suomelle vuokraamansa Porkkalan seuraavan vuoden alusta. Puolustusvoimien kansainvälinen sotilaallinen toiminta alkoi vuonna 1956 Suomen osallistuessa YK:n rauhanturvaamisoperaatioon Siinailla.

Asevelvollisuus ja varusmiespalvelus

Uusi asevelvollisuuslaki hyväksyttiin eduskunnassa vuonna 1950, ja se astui voimaan vuoden 1951 alusta. Lain mukaan oli jokainen 17–60-vuotias

Suomen mies asevelvollinen. Varusmiespalvelukseen kutsuttiin 20 vuotta täyttäneet asevelvolliset. Yleinen palvelusaika vakinaisessa väessä oli noin kahdeksan kuukautta (240 vuorokautta) miehistöllä ja yksitoista kuukautta (330 vuorokautta) upseereilla, aliupseereilla ja teknillisiin erikoistehtäviin koulutetuilla.

Tasavallan presidentti vahvisti toukokuussa 1959 lain asevelvollisuuden täyttämisestä aseettomana. Periaatteessa laki noudatteli vuonna 1931 säädettyä lakia. Aseettomana palvelleen palvelusaika oli puolustusvoimissa 120 päivää ja siviilipalveluksessa 180 päivää pidempi kuin varusmiehillä. Asevelvollisen hyväksyi aseettomaan palvelukseen viisijäseninen valtioneuvoston asettama tutkijatoimikunta, josta sittemmin luovuttiin. Sen jälkeen aseettomaan palvelukseen pääsemiseen riitti oma ilmoitus. Siviilipalveluksen suorittamisen käytännöllinen johto siirrettiin vuonna 1975 työvoimaministeriölle.

Varusmiespalvelusaikaa koskevaa lainsäädäntöä, säädöksiä ja määräyksiä alettiin 1960-luvun loppupuolella muuttaa yhteiskunnassa tapahtuneiden muutosten mukaisesti yhä enemmän yksilön vapautta lisäävään suuntaan. Varusmiehillä sallittiin muun muassa siviilivaatteiden käyttö kotilomilla. Lomajärjestelmä uusittiin, ja varusmiespalveluksen aikaisten viikonloppuvapaiden määrä alkoi kasvaa. Määräys, jonka mukaan alkoholipitoisten juomien tarjoaminen ravintolassa varusmiehelle edellytti komppanian päällikön myöntämää kirjallista lupaa, poistettiin.

Valtioneuvosto asetti vuonna 1971 puolustuslaitoskomitean selvittämään, miten puolustuslaitos oli mahdollisimman hyvin sopeutettavissa yhteiskuntaan ottaen huomioon puolustusjärjestelyjen tehokkuuden kehittäminen. Komitea katsoi vuonna 1976 antamassaan mietinnössä, että ”henkilöstön, erityisesti asevelvollisten palvelusmotivaatio,

► Tasavallan presidentti Urho Kekkonen seurassaan kenraali Heiskanen tarkastamassa Suomen ensimmäistä rauhanturvaajakomppaniaa 8. joulukuuta 1956 Kaartin kasarmilla. Kuva: Sotamuseo

siihen liittyen varusmiesten nykyistä kehittyneemät palvelusolosuhteet, puolustusvoimien yhä laajempi avautuminen ja liittyminen yhteiskuntaan samoin kuin parlamentaarisen valvonnan tehostuminen ja täten poliittisten päätöksentekijöiden korostuva vastuu puolustusvoimista ovat laitoksen tehokkuuden tärkeitä edellytyksiä”.

Komitean mietintö sisälsi 144 toimenpidesuosituksia. Monet niistä liittyivät jo meneillään olleisiin aikaisemmin mainittuihin varusmiesten palvelusolosuhteita koskeneisiin muutoksiin. Muutosten kohteeksi tulivat myös muun muassa sotilaskurinpito. Sen käyttöä rajoitettiin ja rangaistuksia lievennettiin. Kokonaan uusia asioita oli varusmiestoimikuntien perustaminen varuskuntiin. Puolustusvoimat aloitti 1970-luvulla yhteistoiminnan varusmiesten etujärjestöksi muodostumassa olleen Varusmiesliiton kanssa.

Puolustusministeriön rooli maanpuolustusvalmisteluissa

Puolustusministeriön kokoonpano laajeni vähitellen sotien jälkeen. Sotilaallista laatua olevia tehtäviä varten ministeriöön perustettiin sotilasasiainosasto. Ministeriöön perustettiin myös koko puolustushallintoa varten rationalisointiosasto. Yleisten asiain osaston nimi muutettiin keskusosastoksi. Pääesikunnasta siirrettiin ministeriöön tiliosasto ja se nimettiin talousosastoksi. Ministeriön kiinteistötoimisto laajennettiin kiinteistöosastoksi.

Ministeriön vastuulle tuli myös vuonna 1956 alkanut Suomen rauhanturvaustoiminta. Suomalaiset valvontajoukot olivat hallinnollisesti puolustusministeriön alaisia. Ne eivät kuuluneet Puolustusvoimiin, mutta ne olivat sotilaallisesti järjestettyjä ja sotaväkeä koskevien säädösten alaisia. Sama päti sotilastarkkailijoihin ja esikuntatehtäviin lähetettyyn henkilöstöön. Niinisaaloon perustettiin vuonna 1969 puolustusministeriön alainen YK-koulutuskeskus huolehtimaan YK-tehtäviin lähetettävien koulutuksesta ja varustamisesta.

Upseerien nimityksissäkin palattiin sotia edeltäneeseen käytäntöön. Tasavallan presidentti nimitti nyt kaikki kenraalit valtioneuvoston esittelystä. Puolustusministeriö ja maaliskuussa 1957 perustettu puolustusneuvosto käynnistivät kaikkia valtion hallinnonaloja ja elinkeinoelämää koskevan maanpuolustuksen suunnittelun.

Valtioneuvosto asetti vuonna 1955 puolustus- ja teollisuuden suunnittelukunnan. Kauppa- ja teollisuusministeriön alaisen puolustustaloudellisen suunnittelukunnan asema ja tehtävät vakinaistettiin toukokuussa 1960 vahvistetulla lailla. Sille kuuluivat ne selvittely-, suunnittelu- ja järjestelytehtävät, jotka olivat tarpeen taloudellisen puolustusvalmiuden kehittämiseksi sekä väestön toimeentulon ja talouselämän turvaamiseksi sodan taikka sodan vaaran tahi maan ulkopuolella sattuneen sodan tai vaikutuksiltaan siihen verrattavan muun erityisen tapahtuman aiheuttamien poikkeuksellisten olojen aikana. Laki väestön toimeentulon ja maan talouselämän turvaamisesta poikkeuksellisissa oloissa vahvistettiin kesäkuussa 1970.

Valtakunnallista viestialan yhteistoimintaa valmistelemaan perustettiin vuonna 1962 viestialan neuvottelukunta. Liikenneministeriön alainen neuvottelukunta toimi viestialan ja siihen kuuluneen sähköteknillisen toiminnan maanpuolustusvalmiutta kehittäväksi ja eri viestialan laitosten yhteistoimintaa ohjaavana neuvonantajana. Neuvottelukunnan tehtävät siirrettiin 1990-luvulla puolustustaloudellisen suunnittelukunnan tietojärjestelmäosastolle.

Sotakorkeakoulussa käynnistettiin vuonna 1961 valtakunnalliset maanpuolustuskurssit. Niillä annettiin kokonaiskuva maanpuolustuksesta yhteiskunnan eri aloilla johtavissa asemissa toimiville henkilöille. Tavoitteena oli lisätä kurssilaisten tietoisuutta kriisin ja sodan vaikutuksesta yhteiskunnan toimintaan. Maanpuolustuskoulutusta laajennettiin myöhemmin alueellisilla maanpuolustuskursseilla. Niiden järjestämisvastuu oli lääninhallituksilla, jotka järjestivät yhteistoiminnassa Puolustusvoimien kanssa kurssia alueillaan johtavissa asemissa olleille henkilöille.

Poikkeuksellisten olojen lääkintähuollon valmisteluista säädettiin asetuksella toukokuussa 1965. Valtioneuvosto teki syyskuussa 1961 päätöksen maanpuolustuksen tieteellisestä neuvottelukunnasta. Se toimii ohjaavana, edistävänä ja neuvonantajana elimenä maanpuolustukseen liittyvässä tieteellisessä tutkimustyössä. Asetus henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunnasta annettiin joulukuussa 1962. Puolustusministeriön alaisen suunnittelukunnan tuli toimia suunnittelevana, valmistelevana ja ohjaavana elimenä henkisen maanpuolustuksen kehittämistä koskevissa asioissa. Suunnittelukunnan korvasi vuonna 1975 maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunta.

Valtioneuvosto asetti tammikuussa 1979 parlamentaarisen komitean selvittämään, mitä valmiuslainsäädäntöä poikkeuksellisten olojen varalta yleisesti ja eri aloilla tarvitaan. Komitean tuli ottaa huomioon sekä maanpuolustusvalmiuden että kansanvaltaisten toimintojen turvaamisen vaatimukset ja tehdä selvityksen pohjalta ehdotus valmiuslainsäädännön kehittämiseksi. Komitea ehdotti joulukuussa 1979 antamassaan mietinnössä niin sanottua valmiuslainsäädännön puitelakia sekä viittä välikäytäntöä. Eduskunta hyväksyi valmiuslain heinäkuussa 1991. Laki oli voimassa joulukuuhun 2011.

Puolustusneuvosto

Puolustusneuvosto toimi vuodesta 1957 tasavallan presidentin neuvottelukuntana valtakunnan puolustusta koskevissa asioissa. Neuvosto toimi samalla muun maanpuolustuksen ylimmän johdon neuvonantajana, suunnittelevana ja koordinoivana elimenä. Puolustusneuvostolla ei sinällään ollut toimeenpanovaltaa. Neuvoston ministerijäseninä olivat maanpuolustuksen ja yleisen turvallisuuden kannalta keskeiset ministerit. Yleensä neuvostossa olivat edustettuina kaikki hallituspuolueet. Se edesauttoi hallituksessa poliittisen yhteisymmärryksen löytymistä maanpuolustuksesta.

Pääministeri toimi puolustusneuvoston puheenjohtajana. Muina jäseninä olivat pääministeri, puolustus-, ulkoasiain-, sisäasiain-, valtiovarain- sekä

kauppa- ja teollisuusministeri. Neuvoston sotilaskäyttäjienä olivat puolustusvoimain komentaja ja Pääesikunnan päällikkö. Lisäksi neuvostoon kuului presidentin nimeämiä jäseniä. Yleisesikunnan päällikkö oli puolustusneuvoston pääsihteerinä. Päätoimisen yleissihteerin ja apulaisen lisäksi neuvoston sihteeristöön kuului eri hallinnonalojen virkamiehiä.

Puolustusneuvosto muun muassa seurasi maan sotilaspoliittisen aseman kehittymistä, ehdotti sen edellyttämiä puolustustoimenpiteitä, tarkasti sodan varalta laaditut perussuunnitelmat, suunnitteli maanpuolustuksen rahoitusta sekä ohjasi eri alojen maanpuolustusvalmistelua.

Rajojen valvonta ja väestönsuojelu

Sisäasiainministeriön alainen Rajavartiolaitos pysyi sotien jälkeenkin sotilaallisesti järjestettynä. Siihen liitettiin Merivartiolaitos. Rajavartiolaitoksen tehtäviin sisältyi kylmän sodan aikanaikin varusmieskoulutuksen antaminen. Rajavartiolaitoksen vakinaisessa palveluksessa ollut päällystö ja alipäällystö saivat edelleen peruskoulutuksensa puolustuslaitoksen sotilaskouluissa.

Rajavartiolaitoksesta vuonna 1975 säädetyssä laissa voidaan maanpuolustusvalmiuden niin vaatiessa Rajavartiolaitos kokonaan tai osaksi liittää Puolustusvoimiin. Lain perusteella Rajavartiolaitos voi rajavalvonnan niin vaatiessa kutsua palvelukseen asevelvollisia reserviläisiään ja muodostaa vahvennettuja rajavartioujoukkoja.

Vuonna 1958 annetulla väestönsuojelulailla säädettiin väestön ja omaisuuden suojaamisesta sodan ja muiden siihen verrattavien olosuhteiden varalta. Laki velvoittaa sodan aikana jokaisen 16–65-vuotiaan Suomen kansalaisen suorittamaan kykynsä mukaisia väestönsuojelutehtäviä. Rauhan aikana väestönsuojelutehtäviin osallistuminen on vapaaehtoista lukuun ottamatta johto- ja muihin erikoistehdäviin koulutettavia, joiden on osallistuttava väestönsuojelutehtäviin enintään 36 tuntia vuodessa. Väestönsuojelun ylin johto ja organisointi kuuluu sisäasiainministeriölle, jonka apuna väestönsuojelun suunnittelussa on vuodesta 1955 lähtien ollut

väestönsuojeluneuvottelukunta. Keskeinen asema väestönsuojelun koulutus- ja valistustyössä on Suomen Väestönsuojelujärjestöllä ja Suomen Punaisella Ristillä. Vuonna 1976 väestönsuojelun ja palotoimen johto yhtenäistettiin siten, että sisäasiainministeriön väestönsuojelusosasto ja palo-osasto yhdistettiin pelastusosastoksi ja läänien väestönsuojelutarkastajat muutettiin pelastustarkastajiksi.

Puolustusvoimien organisaatiouudistukset käynnistyivät vuonna 1951

Puolustusvoimat siirtyi vuonna 1948 koulutuskoonpanoon. Jokaisesta divisioonasta supistettiin yksi jalkaväkirykmentti jääkäripataljoonan vahvuiseksi ja kenttätykistörykmenteistä lakkautettiin kolmas patteristo. Neljä vuotta myöhemmin, vuonna 1952, annettiin lait puolustusministeriön ja puolustuslaitoksen viroista sekä asetukset puolustusministeriöstä ja puolustuslaitoksesta.

Divisioonan esikunnat säilyivät, mutta nimettyinä rauhan ajan maavoimien alueellisiksi johtoportaisiksi. Suunnitteluvaiheessa niistä oli käytetty myös nimitystä maanpuolustuspiiri. Divisioonien määrä säilyi kolmena, mutta divisioonien kokoonpanoista supistettiin jalkaväen ja kenttätykistön joukkoja.

Aluejärjestelmän sotilasläänit ja niiden alaiset sotilaspiirit pidettiin vielä divisioonista irrallisina Pääesikunnan alaisina johtoportaina. Läänien määrä supistettiin yhdeksästä seitsemään. Sotilaspiirejä oli 27.

Maavoimien esikunta oli väliaikaisesti lakkautettu henkilöstövoimavarojen säästämiseksi Pariisiin rauhansopimuksen tultua voimaan vuonna 1947. Lait ja asetukset vahvistivat Maavoimien esikunnan henkilökunnan ja tehtävien siirron Pääesikuntaan.

Suurten organisaatiomuutosten lisäksi laki puolustuslaitoksen viroista toi käyttöön uusia sotilasviroja. Ne olivat yliluutnantti, ylivääpeli ja sitä vastaava merivoimien arvo ylipursimies.

Aselajeissa merkittävin muutos oli ilmatorjuntatykistön siirtäminen Ilmavoimista ja rannikkotykistön siirto Merivoimista maavoimiin. Aselajit säilyttivät kuitenkin lähes koko kylmän sodan ajan omat kouluttavat joukko-osastonsa, joiden aselajikoulutuksen sisällön määrittivät aselajitarkastajat. Aselajien asemaa korosti se, ettei suurimpia aselajijoukko-osastoja alistettu divisioonille. Aselajeilla oli myös omat aselajikoulunsa.

Maavoimissa rauhan ajan joukko-osastojen nimet muutettiin jalkaväkirykmenteistä prikaateiksi. Kunkin divisioonan alaisuuteen jäi muun muassa kaksi prikaatia, kaksi jääkäripataljoonaa ja yksi kenttätykistörykmentti. Ajatuksena oli kehittää koulutusprikaateja, joihin kuului jalkaväen lisäksi kenttätykistön ja muiden aselajien koulutusyksiköitä. Kevyen

► Jalkaväenkenraali Sakari Simelius toimi puolustusvoimain komentajana vuosina 1959–1965. Kuva: Puolustusvoimat

► Kenraali Simelius tutustumassa Pääesikunnan tietokoneosastoon maaliskuussa vuonna 1963. Kuva: Sotamuseo

prikaatin nimi muutettiin Panssariprikaatiksi, joka jäi edelleen Pääesikunnan alaiseksi. Prikaatin sijoituspaikaksi tuli Parola Hattulassa.

Divisioonien esikunnat olivat Oulussa (1. DE), Turussa (2. DE) ja Kouvolassa (3. DE). Oulussa olivat pohjoisimmat joukko-osastot, 1. Prikaati ja Kenttätykistörykmentti 1. Divisioonan toinen prikaati (2. Pr.) oli Kuopiossa. Turku (3. Pr.) ja Tammissaari (4. Pr.) olivat 2. Divisioonan prikaatien varuskunta- paikat. Divisioonan kenttätykistörykmentti (KTR 2) oli Niinisalossa. Kouvola (5. Pr.) ja Mikkeli (6. Pr.)

olivat 3. Divisioonan prikaatien varuskunta- paikat. Divisioonan kenttätykistöprikaati (KTR 3) oli Lappeenrannassa. Divisioonien alaisuuteen uusina aselajijoukkoina tulivat ilmatorjunta- ja rannikkotykistön joukko-osastot ja joukkoyksiköt. Joukko-osastojen nimet muutettiin vuonna 1957 maakunnallisiksi. Samalla tavoin Ilmavoimien osalta vuoden 1952 organisaatiouudistuksessa lennostoiksi muuttuneet lentorykmentit saivat maakunnalliset nimet vuonna 1957. Satakunnan lennosto Porissa, Karjalan lennosto Utissa ja Hämeen lennosto Luonetjärvellä.

Joukkojen uudelleen sijoittelut ja uudet kasarmialueet

Monet varuskunnat, mukaan luettuna pääosa ennen sotia rakennetuista uusista kasarmeista, jäivät jatkosodan jälkeen Neuvostoliitolle luovutetuille alueille. Käyttöön jääneet kasarmit olivat ahtaat rauhan ajan armeijan käyttöön. Osa kasarmeista oli lisäksi huonokuntoisia. Uusi sotilaspoliittinen tilanne johti tarpeeseen sijoittaa rauhan ajan joukkoja erityisesti Pohjois-Suomeen. Puolustuskyvyn osoittamista pidettiin tärkeänä idän ja lännen sotilasliittojen väliin jääneellä alueella. Joukko-osastojen siirrot Lappiin alkoivat 1960-luvulla.

Vanhojen varuskunta-alueiden korjaaminen ja uusien kasarmien rakentaminen aloitettiin 1950-luvulla. Helsingin alueella rakentaminen keskittyi

► Jalkaväenkenraali Yrjö Keinonen toimi puolustusvoimain komentajana vuosina 1965–1969. Kuva: Puolustusvoimat

Santahaminaan ja Hyrylään. Helsingin ilmatorjuntarykmentti siirtyi vuosina 1957–1959 Santahaminasta Hyrylään. Vanhoista kaupunkikasarmeista uusille kasarmialueille pääsivät 1950-luvun loppuun mennessä Oulussa Pohjan prikaati Hiukkavaaraan ja Mikkelissä Savon prikaati Karkialammelle. Karjalan prikaatin siirto Kouvolasta uudelle kasarmialueelle Valkealaan Vekaranjärvelle alkoi 1960-luvulla.

Helsingin laivastoasema siirrettiin Kirkkonummen Upinniemen Neuvostoliiton palauttamalle vuokra-alueelle. Kontiolahden parakkialueelle rakennettiin uudet kasarmit Karjalan jääkäripataljoonalle ja Ylämyllyn parakkialueelle Pohjois-Karjalan jääkäripatteristolle.

Pohjanmaan jääkäripataljoona siirrettiin 1960-luvun alkupuolella Vaasasta Sodankylään, jonne rakennettiin uusi varuskunta. Vaasan rannikkopatteristo siirtyi Suomenlinnasta Vaasaan jääkäripataljoonan tyhjäksi jättämiin kasarmeihin.

Pohjois-Savon prikaatille alettiin 1950-luvun lopulla rakentaa uutta kasarmialuetta Kajaaniin Hoi-kankankaalle. Prikaati pääsi siirtymään Kuopiosta Kajaaniin 1960-luvun alkupuolella. Porin prikaatille rakennettiin 1960-luvun alkupuolella uusi kasarmi-alue Säskylään Huovinrinteelle, jonne prikaati siirtyi Turusta.

Siirtyminen aluejärjestelmään vuonna 1966

1930-luvun aluejärjestön tehtävänä oli sodan ajan joukkojen perustaminen. 1960-luvulla käyttöön otettuun alueelliseen puolustusjärjestelmään sisältyi aluejärjestelmä, johon kuului seitsemän sotilasläänä. Niiden tehtävänä oli sodan ajan joukkojen perustamisen lisäksi vastata rauhan ajan joukkojen johtamisesta ja oman alueensa puolustamisesta. Sotilasläänien kokoonpanot poikkesivat toisistaan. Neljä sotilasläänä olivat suurehkoja joukko-osastojen määrän mukaan arvioituina. Pienimmissä sotilaslääneissä oli vain yksi tai muutama joukko-osasto tai joukkoyksikkö.

Sotilasläänien komentajat olivat puolustusvoimain komentajan alaisia. Rauhan ajan joukko-osastojen lisäksi sotilaslääneihin kuului aluejärjestelmän sotilaspiirejä, jotka saivat asevelvollisten valvonta-

► Kenraaliluutnantti Keinonen tutustumassa sotainvalidien kuntouttamislaitokseen syyskuussa 1966. Kuva: Sotamuseo

kutsuntatehtävien lisäksi vastuulleen oman alueensa paikallispuolustuksen. Kaikki sotilasläänien alueen maavoimien joukko-osastot olivat oman sotilaslääninsä alaisia. Ainoastaan sotilasopetuslaitokset, erinäiset sotilaslaitokset, varikot ja sotilaslääkintälaitokset säilyivät Pääesikunnan alaisina.

Aluejärjestelmään siirtymisen jälkeenkin joukko-osastojen siirrot jatkuivat, ja niiden nimiä muutettiin vastaamaan uusia sijoituspaikkoja. Uusina joukko-osastoina perustettiin maavoimiin 1970-luvulla Laskuvarjojääkärikoulu ja Ilmavoimiin Kuljetuslentolaivue. Kummankin sijoituspaikkana oli Utti. Poh-

janmaan ilmatorjuntapatteristo siirtyi vuonna 1970 Rovaniemelle ja muuttui Lapin ilmatorjuntapatteristoksi. Rovaniemelle siirtyi myös Hämeen lennosto vuonna 1973 Lapin lennostoksi muutettuna.

Merivoimiin kuuluivat komentaja ja esikunta, laivastolippue, kaksi laivastoasemaa sekä Merisotakoulu. Ilmavoimiin kuuluivat komentaja ja esikunta, kolme lennosta, kuljetuslentolaivue, Ilmasotakoulu, Ilmavoimien teknillinen koulu ja Ilmavoimien viestikoulu.

Suomen puolustuksessa keskeinen periaate 1960-luvulta alkaen oli alueellinen puolustus. Siinä

► Kenraali Kaarlo Leinonen toimi puolustusvoimain komentajana vuosina 1969–1974. Kuva: Puolustusvoimat

laajaa aluetta ja miesvahvuudeltaan suuria joukkoja hyväksikäyttäen sidotaan vastustaja ja pakotetaan se ratkaisutaisteluihin sellaisilla alueilla, joilla omien joukkojen käyttö on edullisinta. Valtakunnallisesti tärkeimmät alueet pidetään kaikissa olosuhteissa.

Alueellisen taistelun doktriinin ydinsisältö oli sotilasläänien itsenäinen taistelu, jota ilma- ja merivoimat tukivat. Sotilaspiirit saivat perinteisten tehtäviensä rinnalle velvollisuuden valmistautua alueensa valvontaan ja tärkeiden kohteiden suojaamiseen paikallisjoukoilla.

1980-luvun organisaatiouudistukset

Puolustusvoimien henkilökunnan kasvu jatkui 1980-luvulle. Sitä ei kuitenkaan riittänyt rauhan ajan joukkoihin, koska uudet asejärjestelmät vaativat yhä enemmän henkilökuntaa. Varusmiesikäluokkien

määrän väheneminen mahdollisti myös rauhan ajan organisaation supistukset. Samalla pyrittiin luomaan suurempia koulutusyksiköitä eli joukko-osastoja. Itsenäisiä joukkoyksiköitä, kuten pataljoonia ja patteristoja sekä erillisiä komppanioita, yhdistettiin tai liitettiin osaksi suurempaa joukko-osastoa.

Maavoimien rauhan ajan organisaatiouudistuksen toteutus käynnistyi 1970-luvun lopulla ja jatkui 1980-luvulla. Pohjois-Suomen rauhan ajan joukkojen määrä kasvoi. Pohjanmaan tykistörykmentti siirrettiin Sodankylään. Siitä ja Lapin jääkäripataljoonasta sekä Kainuun prikaatin pioneerikomppaniasta muodostettiin vuonna 1979 Jääkäriprikaati. Tampereen ilmatorjuntapatteristo siirrettiin vuonna 1980 Ouluun, jossa se nimettiin Oulun ilmatorjuntapatteristoksi. Vajaa kymmenen vuotta myöhemmin patteristo siirrettiin Rovaniemelle, jossa siitä ja Rovaniemen ilmatorjuntapatteristosta muodostettiin vuonna 1989 Lapin ilmatorjuntarykmentti.

Ilmavoimissa Satakunnan lennoston Poriin jääneet osat siirrettiin vuonna 1985 Tampereelle, Pääesikunnan alaisista laitoksista Sotatieteen laitos liitettiin vuonna 1985 Sotakorkeakouluun ja Huoltokoulutuskeskus muutettiin vuonna 1986 Hämeen rykmentiksi. Kylmän sodan viimeisellä vuosikymmenellä valmisteltiin jo seuraavaa Puolustusvoimien rauhan ajan organisaatiouudistusta. Sen toteutus ajoittui 1990-luvulle.

Puolustusvoimien kantahenkilökunta kasvoi kylmän sodan aikana

Puolustusvoimien kantahenkilökunta voidaan jakaa sotilas- ja siviilihenkilökuntaan. Usein kantahenkilökunnalla tarkoitetaan vain sotilashenkilökuntaa, jonka kokonaismäärää Pariisin rauhansopimus rajoitti. Sotilashenkilökunnan määrä kasvoi sotien aikana, ja marraskuussa 1944 sotilashenkilökuntaa oli noin 14 000. Määrässä on mukana myös Suojeluskuntien palkkaama sotilashenkilöstö.

► Kenraali Leinonen laskemassa seppelettä sankariristille Hietaniemen hautausmaalla puolustusvoimain lippujuhlan päivänä 4. kesäkuuta 1973. Kuva: Sotamuseo

Valvontakomissio määräti sotilashenkilökunnan enimmäismääräksi 10 500. Puolustusvoimat halusi pitää palveluksessa nuoremmat upseerit, mutta monet heistä siirtyivät sotien jälkeen siviiliin. Epävarmuus Puolustusvoimien tulevaisuudesta näkyi myös nuorten miesten haluttomuutena hakeutua sotilasuralle. Kaikkia vaaditun eroamisen saavuttaneita kehoitettiin hakemaan eroa. Osa varsinkin vanhemmista upseereista vapautettiin palveluksesta.

Puolustusvoimain väliaikainen komentaja, jääkärikenraaliluutnantti Jarl Lundqvist vaati myös eräitä sodissa ansioituneita kenraaleja ja everstejä anomaan

eroa. Se johti hänet välikirkoon presidentti Mannerheimin kanssa. Uusi presidentti J. K. Paasikivi ei suostunut Mannerheimille antamansa lupauksensa mukaisesti Lundqvistin esitykseen. Lundqvist anoi eroa.

Lundqvistin seuraajaksi nimitettiin vuonna 1946 jääkärikenraaliluutnantti Aarne Sihvo. Ennen talvisotaa sotaväen päällikkönä (1928–1933) ollut Sihvo ylennettiin jalkaväenkenraaliksi. Sotien aikana Sihvo oli toiminut sisäasiainministeriössä maan väestönsuojelupäällikkönä.

Sotilashenkilökunta jakaantui päällystään, ali-päällystään ja värvättyihin. Päällystään kuuluivat

upseerit ja erikoisupseerit. Erikoisupseerit olivat eri aloilla siviilissä yliopistokoulutuksen saaneita, kuten papit ja lääkärit. Alipäällystään kuuluivat aliupseerit ja sotilasvirkamiehet. Viimeksi mainituilla oli siviilissä hankittu ammatillinen koulutus. Värvetyt palvelivat erilaisissa pidemmän koulutuksen vaativissa miehistötehtävissä.

Päällystön vakanssien kokonaisvahvuus vuonna 1950 oli runsaat 3 300, alipäällystön lähes 5 900 ja värvättyjen yli 1 850. Määrä ylitti tässä vaiheessa jo yli tuhannella maasta poistuneen valvontakomission esittämän enimmäismäärän. Siviilihenkilöstön määrä

vuonna 1945 oli yli 12 300 ja vuonna 1950 enää runsaat 3 400. Sen jälkeen siviilihenkilöstön määrä alkoi kasvaa, ja kylmän sodan päättyessä siviilihenkilöstöä oli noin 10 000. Sotilashenkilöstön enimmäismäärää supistui kylmän sodan ensimmäisinä vuosikymmeninä. Aliupseereista tuli vuonna 1974 päällystään kuuluvia toimiupseereita. Sotilasvirkamiesten tehtävät siirtyivät osin erikoisupseereille ja osin toimiupseereille. Sotilashenkilöstön kokonaismäärä oli tällöin hieman yli 8 400.

Kylmän sodan päättyessä vuonna 1990 Puolustusvoimien palkatun henkilökunnan kokonaismäärä

oli noin 21 000, joista noin 11 000 oli sotilashenkilökuntaan kuuluvia. Heistä noin 2 500 oli upseereita, noin 1 000 erikoisupseereita, hieman yli 5 200 toimiupseereita ja yli 1 300 värvättyä. Viimeksi mainituista lähes kolmesataa oli naisia. Puolustusvoimissa työskenteli lisäksi työministeriön määrärahoilla noin 850 henkilöä.

Sotilashenkilökunnan koulutus

Sotien jälkeisten ensimmäisten vuosikymmenien pula nuorista sotilashenkilöistä näkyi erityisesti koulutusta antavissa joukko-osastoissa. Nuoreman päällystön ja alipäällystön puute heikensi myös sodan ajan valmiutta. Upseerin perustutkinnon suorittaneiden sijoitus sodan ajan armeijassa oli perusyksikön eli komppanian tai patterin päällikkö. Peruskoulutetuilla aliupseereilla sijoituksena oli komppanian vääpeli. Kaikkia värvättyjen paikkoja ei saatu täytettyä. Teknistynyt sotamateriaali korosti heidän tarvettaan.

Sotilasammattien kilpailukykyyn lisäämiseksi päätettiin laajentaa henkilökunnalle annettava koulutus käsittämään myös niin sanottuja yleissivistäviä aineita. Upseerin perustutkinto pidennettiin kahteen ja puoleen vuoteen. Ensimmäinen uusimuotoinen kadettikurssi alkoi vuonna 1962.

Tasavallan presidentti Urho Kekkonen vahvisti vuonna 1966 lain sotilasopetuslaitoksista. Siinä määritettiin upseerin virkoihin ja aliupseerin toimiin kouluttavat tärkeimmät sotilasopetuslaitokset ja niiden tehtävät. Vuodesta 1969 upseerin virkatutkinnon suorittaneet ylennettiin Kadettikoulun päätyessä ja virkaan nimitettäessä luutnanteiksi. Aikaisemmin Kadettikoulusta valmistuneet aloittivat palveluksensa vakinaisen väen upseereina vänrikkinä eli sotilasarvossa, johon heidät oli ylennetty jo varusmiespalveluksen päättyessä.

Laki sotilasopetuslaitoksista vakiinnutti upseerien ja aliupseerien koulutusjärjestelmän. Kumpaankin koulutusjärjestelmään pyrkiminen edellytti suoritettua varusmiespalvelua. Kadettikoulun pyrkineiden oli lisäksi oltava Reserviupseerikoulun käyneitä ylioppilaita. Aliupseerikouluun hakeneiden

► Kenraali Lauri Sutela toimi puolustusvoimain komentajana vuosina 1974–1983. Kuva: Puolustusvoimat

oli oltava reservin aliupseereita ja kansakoulun tai keskikoulun käyneitä.

Upseerien virkauran koulutusjärjestelmä muodostui 1960-luvun aikana seuraavaksi:

- perustutkinto Kadettikoulussa, 2½ vuotta
- palvelus joukko-osastoissa, 3–6 vuotta
- kapteenikurssi, 7–9 kuukautta
- palvelus joukko-osastoissa ja esikunnissa
- mahdollisuus pyrkiä Sotakorkeakouluun 6–7 vuotta Kadettikoulusta valmistumisen jälkeen
- Sotakorkeakoulu, 2 vuotta, teknillisillä opinnotuonnilla 3 vuotta.

Sotakorkeakoulun käymättömät upseerit komennettiin Taistelukouluun esiuupseerikurssille noin 8–12 vuotta Kadettikoulusta valmistumisen jälkeen.

► Kenraali Sutela ilmatorjuntaleirillä Lohtajalla tammikuussa 1979. Kuva: Sotamuseo

Kanta-aliupseerikoulun nimi muutettiin vuonna 1966 aliupseerikouluksi. Sen tehtävänä oli antaa aliupseerin toimeen vaadittavien tietojen ja käytännön taitojen koulutus.

Aliupseerin koulutusjärjestelmä muodostui seuraavaksi:

- harjoittelu joukko-osastossa, noin 6 kuukautta
- peruskoulutus, 16 kuukautta, joka jakaantui kaikille yhteisiin jaksoihin aliupseerikoulussa ja puolustushaara- ja aselajikouluissa annettuun oman puolustushaaran ja aselajin koulutukseen. Aliupseerikoulu vastasi myös jalkaväen aliupseerien koulutuksesta
- joukko-osastopalvelu.
- erikoisalojen kurssija aselajikouluissa, 3–4 kuukautta
- joukko-osastopalvelu
- mestarikurssija aselajikouluissa, 3–11 kuukautta.

Upseerien koulutusjärjestelmän perustutkinto piteni 1970-luvulla kolmeen vuoteen. Aliupseerien virat poistettiin 1970-luvulla ja niiden tilalle perustettiin toimiupseerien virat. Vuonna 1974 puolustusvoimista annettu laissa määritettiin toimiupseerien sotilasarvot. Alin sotilasarvo oli ylikersantti. Ylimpien luokkien sotilasarvot olivat luutnantti ja yliluutnantti. Ylimmäksi toimiupseerin sotilasarvoksi tuli 1980-luvun alkupuolella kapteeni.

Aliupseerikoulu muutettiin Päälystöpistoksi. Siellä alkoi tammikuussa 1975 Päälystöpiston I:n jakson yhteiskoulutusvaihe. Opistoon pyrkineille järjestettiin pääsykoe.

Toimiupseerien koulutusjärjestelmä muodostui seuraavaksi:

- peruskoulutus, 1 vuosi, yhteiskoulutusvaihe 6 kuukautta Päälystöpistossa ja erikoiskoulutusvaihe puolustushaara ja aselajikouluissa 6 kuukautta
- joukko-osastopalvelu, vähintään 2 vuotta
- Päälystöpiston II jakso, 11 kuukautta, joka jakaantui kuten I jakso

- joukko-osastopalvelu, vähintään 3 vuotta
- luutnanttikurssi 6 kuukautta niille, jotka eivät pyrkineet II jaksolle
- väapelikurssi niille, jotka eivät pyrkineet II jaksolle.

Suomen puolustusvoimat kylmän sodan päättyessä

Puolustusministeriö asetti helmikuussa 1990 parlamentaarisen puolustuspoliittisen neuvottelukunnan arvioimaan Puolustusvoimien tilaa ja suorituskykyä. Neuvottelukunta antoi mietintönsä saman vuoden joulukuussa. Siinä arvioitiin Euroopan poliittisen ja

► Kenraali Jaakko Valtanen toimi puolustusvoimain komentajana vuosina 1983–1990. Kuva: Puolustusvoimat

► Kenraali Valtanen tarkastuskäynnillä Kaartin pataljoonassa tammikuussa 1987. Kuva: Sotamuseo

ideologisen kahtiajaon päättyneen ja sotilasliittojen välisen vastakkainasettelun olevan purkautumassa. Neuvottelukunta totesi Suomen puolustusjärjestelyjen olevan puhtaasti puolustuksellisia ja ympäristöön verrattuna niukasti mitoitettuja. Puolustusvoimien sotavarustuksen todettiin suureksi osaksi olleen peräisin toisen maailmansodan ajalta. Tämä toteamus koski lähinnä maavoimia.

Koulutetun reservin määräksi neuvottelukunta arvioi noin miljoona miestä. Puolustusvoimien suunniteltu sodan ajan kokonaisvahvuus oli puoli miljoonaa, jolloin käytössä olleen reservin todellinen tarve oli noin 700 000 miestä. Näin suuri reservi edellytti yleistä asevelvollisuutta.

Sotilaallinen maanpuolustus perustui alueelliseen puolustusjärjestelmään. Neuvottelukunnan

mukaan järjestelmän avulla ”voidaan pienilläkin voimavaroilla saada aikaan kohtuullinen puolustuskyky ja myös kyky vaikuttaa sotaan ennalta ehkäisevästi”.

Puolustusvoimien sodan ajan suorituskyky oli vaatimaton

Puolustuspoliittinen neuvottelukunta arvioi vuoden 1990 päättyessä Puolustusvoimien toimintakykyä muun muassa seuraavasti: ”Puolustusvoimien nykyisellä materiaalitasolla kyetään verraten pienten ja maantieteellisesti rajoitettujen voimatoimien torjunnasta selviytymään tyydyttävästi. Sen sijaan laajamittaisen hyökkäyksen kohteeksi jouduttaessa tulevat teknisesti korkeatasoisen materiaalin vähäinen määrä sekä liikkuvuudessa, tulivoimassa ja

joukkojen suojassa esiintyvät puutteet johtamaan siihen, että jo suhteellisen lyhyen ajan kuluessa joukkomme joutuvat kärsimään suuria tappiot.”

Maavoimien toimeenpanon kiireellisyyden mukaan sodan ajan joukot jaettiin kanta-, suoja- ja yleisjoukkoihin. Kantajoukoilla (60 000 miestä) oli paras materiaali. Sen arvioitiin laadullisesti vastanneen silloisen 1990-luvun taistelukentän minimivaatimuksia. Suojajoukkojen (270 000) materiaalihankkeet eivät olleet toteutuneet suunnitelmien mukaisesti. Pääjoukoilla (runsas 200 000) puolestaan oli vanhin ja taisteluarvoltaan välttävä materiaali.

Maavoimien liikkuvuus oli heikko. Se perustui lähinnä siviilistä otettaviksi suunniteltuihin ajoneuvoihin. Rynnäkkökiväärit voitiin jakaa noin puolelle perustettavien joukkojen miehistä. Tykkikalustosta ja kranaatinheitimistä yli puolet oli peräisin 1930- ja 1940-luvuilta. Panssaritorjunnan tilaa heikensi sinkoaseistuksen vanheneminen. Panssaritorjuntaohjusten ja kertasingojen määrä oli vähäinen.

Sotamateriaalin kannalta paras tilanne oli ilmatorjunnassa ja rannikotykistössä. Viimeksi mainittu vastasi koko kylmän sodan ajan merkittävästä osasta merivalvontaa. Kiinteän rannikotykistön yksiköistä yli puolella oli ajanmukaiset 130 millimetrin tai 100 millimetrin tornikanuunat. Ilmatorjunnan tykkikalustosta arvioitiin 75 prosenttia ajanmukaisiksi. Ilmatorjuntaohjuksia riitti vain painopistesuuntiin. Pääkaupungin suojana olleet alueilmatorjuntaohjukset olivat käyttökelpoisia koko 1990-luvun.

Maavoimien tärkeimmät joukot olivat prikaateja. Niitä oli yhteensä 27, joista panssariprikaateja kaksi, jääkäriprikaateiksi kehitettäviä suojajoukkoprikaateja kymmenen ja lähinnä paikallisiin puolustustehtäviin soveltuvia prikaateja viisitoista.

Sodan ajan rajavartiojoukkoja kuului sekä kanta- että suojajoukkoihin. Niiden sodan ajan vahvuus oli 25 000, joista pääosa oli maavoimissa. Toimikunta ei esittänyt arvioita näistä pääosin sissitoiminnan keinoin sotilasläänien alueilla taistelevista joukoista.

► Amiraali Jan Klenberg toimi puolustusvoimain komentajana vuosina 1990–1994. Kuva: Puolustusvoimat

Neuvottelukunnan arvion mukaan torjuntahävitäjillä olisi kyetty huolehtimaan ilmatilan koskemattomuudesta rauhan ja sodan uhan aikana. Sodan aikana olisi kyetty tuottamaan hyökkääjälle tappiota. Ilmavoimilla ei ollut kykyä maavoimien taistelun tukemiseen.

Merivoimista neuvottelukunta tyytyi arvioimaan eri alustyyppejä antamatta kokonaisarviota Merivoimien kyvystä täyttää tehtävänsä. Merivoimien iskukyvyyn muodostivat kaksi ohjusvenelaivuetta, joista toinen oli kokonaisuudessaan operatiivisessa käytössä. Vanhemmat Tuima-luokan ohjusveneet oli järjestelmien vanhenemisen takia poistettava käytöstä viimeistään vuonna 1995. Samaan aikaan poistui käytöstä R-luokan vartioveneet, jotka oli-

► Amiraali Klenberg vastaanottamassa ohimarssia yhdessä tasavallan presidentin Mauno Koiviston kanssa puolustusvoimain lippujuhlan päivän paraatissa 4. kesäkuuta Hämeenlinnassa 1993. Kuva: Sotamuseo

vat erityisesti sukellusvenetorjuntaan suunniteltuja aluksia.

Neuvottelukunnan arvion mukaan Merivoimien miinoituskyky oli kohtuullinen. Muutamassa vuorokaudessa olisi kyetty laskemaan suojamiinoitteet, jotka olisivat estäneet hyökkääjän suoran ajon satamiin tärkeimpien väylien suunnassa. Miinat olivat

osaksi maailmansodan aikaisia kosketusmiinoja ja osaksi uusia herätemiinoja.

Puolustusvoimien sodan ajan ampumatarvikkeita oli suhteellisen vähän. Suurin vajuus oli panssaritorjunta-aseilla, kranaatinheitimistöillä ja tykistöillä. Neuvottelukunta kuvasi tilanteen vakavuuden toteamalla, että Puolustusvoimat käytti vuosittain koulu-

tukseen enemmän ampumatarvikkeita kuin kykeni hankkimaan uusia käytettävissä olleilla käyttö- ja kunnossapitovaroillaan.

Parlamentaarinen puolustuspoliittinen neuvottelukunta piti saamansa selvityksen pohjalta rauhan ajan puolustusjärjestelmän kehittämissuunnitelmia perusteltuina:

”On tärkeää, että puolustusvoimien kehittämisessä pidetään lähtökohdana kykyä hallita sotaa alemmanasteisia kriisitilanteita ja kykyä tarvittaessa

puolustaa maata itsenäisyyden säilyttämiseksi. Näillä lähtökohdilla ja niitä seuraavilla toimenpiteillä on poliittisen toimien ohella sotaa ennalta ehkäisevä vaikutus.”

Sodan ajan puolustusvoimien tärkeimpinä kehittämiskohteina 1990-luvulla oli neuvottelukunnan mukaan kahden panssariprikaatin ja kymmenen jääkäriprikaatin varustaminen, torjuntahävittäjien uusinta sekä meripuolustuksen johtamis-, valvonta- ja torjuntakyvyn kehittäminen.

KANSAINVÄLISTYMISEN JA MUUTOKSEN AIKA – KYLMÄN SODAN JÄLKEINEN AIKA

Neuvostoliiton hajottua Euroopassa arvioitiin yleisesti suursodan uhkan poistuneen ja, kylmän sodan ajan päätyneen. Sen arvioitiin merkitsevän massa-armeijoiden aikakauden päättymistä. Mahdollisissa sotilaallisissa konflikteissa uskottiin tarvittavan pienehköjä, liikkuvia ja tehokkaita, monipuolisilla asejärjestelmillä varustettuja joukkoja. Länsi-Euroopan valtiot supistivat puolustusmäärärahojaan, niin myös Suomi.

Puolustusvoimissa on kylmän sodan jälkeen tehty suuria muutoksia sodan ajan puolustusvoimien kokoonpanoon, henkilökunnan ja varusmiesten koulutusjärjestelmiin sekä rauhan ajan organisaatioon. Suomen puolustuksen perusratkaisuna on edelleen koko maan kattava alueellinen puolustusjärjestelmä. Puolustuksen painopistealueina ovat Etelä-Suomi ja Lappi.

Suomi päätti syyskuussa 1990 presidentin esitelyssä yksipuolisesti irtautua osasta Pariisin rauhansopimuksen määräyksiä. Suomen sotilaalliset rajoitukset ja Saksaa koskevat määräykset katsottiin lakanneiksi. Sopimuksesta jäivät voimaan lähinnä Suomen rajoja, Ahvenanmaan demilitarisointia, fa-

sisminluonteisten järjestöjen kieltämistä ja atomiaseseiden omistuskieltoa koskevat määräykset.

Neuvostoliiton ja Suomen välinen sopimus ystävyydestä, yhteistoiminnasta ja keskinäisestä avunannosta (YYA-sopimus) korvattiin vuonna 1992 Venäjän ja Suomen välisellä sopimuksella suhteiden perusteista. Kaksi vuotta myöhemmin Suomi liittyi Naton rauhankumppanuusohjelmaan. Euroopan unionin jäseneksi Suomi liittyi vuonna 1995. Perinteisen, vuonna 1956 Suezilla alkaneen, YK:n rauhanturvaamistoiminnan rinnalle tuli 2000-luvulla kansainvälinen siviili- ja sotilaskriisinhallinta.

Lähinnä Suomen taloudellisen tilanteen seurauksena Puolustusvoimien määrärahat supistuivat vuonna 1992 noin 10 prosenttia. Monissa Euroopan maissa alkoivat 1990-luvulla puolustusvoimien merkittävät supistukset. Muun muassa Ruotsi luopui käytännössä asevelvollisuudesta. Venäjänkin supisti massa-armeijaansa. Kahden suurvaltaryhmittymän vastakkainasettelu näytti olevan päättynyt. Jugoslavian hajoamisen aikana 1990-luvulla Venäjä oli sotilaallisesti heikko. Venäjä aloitti 2000-luvulla asevoimiensa modernisoinnin. Länsivallat protestoi-

vat, kun Venäjä vuonna 2008 valtasi osia Georgiasta. Länsivaltojen ja Venäjän välinen vastakkainasettelu voimistui vuonna 2014, kun Venäjä miehitti Krimin ja Ukrainassa alkoi sisällissota.

Valtioneuvoston vuoden 2012 Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikan selontekoa laadittaessa tilanne Euroopassa arvioitiin vielä vakaaksi. Neuvottelukunta määrittäi 2020-luvun puolustuspolitiikan tavoitetilan. ”Suomella on kansalaisten, valtiojohton ja ulkopuolisten arvostama kyky puolustaa maata, sen itsenäisyyttä ja kansalaisten elinmahdollisuuksia sekä kyky yhteistyössä kansainvälisten toimijoiden kanssa hallita turvallisuusuhat. Suomi edistää turvallisuuttaan ylläpitämällä suorituskykyiset puolustusvoimat laaja-alaisen turvallisuusnäkökulman mukaisesti, osallistumalla kriisinhallintaan sekä aktiivisella kansainvälisellä yhteistyöllä.”

Puolustusvoimien kehittämisen tavoitteet neuvottelukunta kirjasi seuraavasti: ”Puolustuskäytön ylläpidon ensisijaisena päämääränä on muodostaa ennaltaehkäisevä kynnys sotilaalliselle voimankäytölle ja sillä uhkaamiselle. Jouduttaessa hyökkäyksen kohteeksi yhteiskunnan kannalta keskeisiä toimintoja suojataan ja hyökkäys torjutaan.”

Puolustusvoimien kansainvälisen toiminnan kasvu

Kylmän sodan aikana Puolustusvoimien kansainvälinen toiminta tarkoitti pääasiassa osallistumista YK:n rauhanturvaoperaatioihin. Suomen tiukka puolueettomuuspolitiikka esti sotilaiden yhteistoiminnan Naton jäsenmaiden kanssa. Poikkeuksena oli koulutus YK:n rauhanturvatehtäviin ja toiminta niissä. Vastavuoroista vierailutoimintaa oli lähinnä Neuvostoliiton, Ruotsin ja Sveitsin kanssa. Pohjoismainen yhteistoiminta mahdollisti kuitenkin osallistumisen muun muassa pohjoismaisille kadettipäiville, joihin osallistuivat myös Nato-maat Norja ja Tanska.

Euroopan unionin jäsenmaaksi liittyessään Suomi sitoutui unionin ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan. Siihen sisältyvät velvoitteet yhteisvastuusta ja keskinäisestä avunannosta aseellisessa hyökkäysti-

► Kenraali Gustav Hägglund toimi puolustusvoimain komentajana vuosina 1994–2001. Kuva: Puolustusvoimat

lanteessa. Suomen lähtökohdana on se, että muille jäsenmaille annetaan avunantovelvoitteen mukaisista apua ja että muut jäsenmaat toimivat samoin. Nato-standardit toimivat Euroopan unionin jäsenmaiden sotilaallisen yhteistoimintakyvyn perustana. Standardit otettiin 1990-luvulla käyttöön myös Suomessa ja ne otettiin huomioon asejärjestelmien hankinnoissa.

Valtioneuvoston vuoden 1997 selonteon mukaan Suomen liittyminen Euroopan unionin jäseneksi selkeytti ja vahvisti Suomen kansainvälistä asemaa. Kansainvälinen sotilaallinen yhteistoiminta todettiin selonteossa kasvavaksi osaksi Suomen turvallisuuspolitiikkaa. Selonteko linjasi selkeästi Puolustusvoimien kansainvälistä toimintaa toteamalla, että Suomi osallistuu muiden pohjoismaiden,

► Naton Euroopan joukkojen komentaja, kenraali Wesley Clark vierailulla kenraali Hägglundin luona Pääesikunnassa tammikuussa 2000. Kuva: Sotamuseo

Länsi-Euroopan unionin (WEU) ja Naton kanssa kansainväliseen yhteistyöhön valmiuden parantamiseksi YK:n ja Euroopan turvallisuus- ja yhteistyöjärjestön (ETYJ) päätöksellä toteutettavaa kriisinhallintaa varten. Selonteon mukaan Suomi ei kuitenkaan olisi osallistunut operaatioihin, jotka olisivat edellyttäneet rauhaan pakottamista tai voimakeinojen käyttämistä muita valtioita tai konfliktiin osapuolia

vastaan. Vuoden 2001 selonteossa todettiin, että kansainvälinen toiminta oli laajentunut ennakoitua enemmän ja nopeammin.

Rauhanturvatoiminnan, sotilaallisiin kriisinhallintatehtäviin lähetettävien joukkojen ja valmiusjoukkojen johto siirtyi vuonna 2001 puolustusministeriöltä Puolustusvoimille, joka otti vastuun valmiusjärjestelmän ylläpidosta, operaatioihin lähe-

tettävien joukkojen koulutuksesta ja operaatioiden aikaisesta kansallisesta johtamisesta. Puolustusministeriölle jäi vastuu rauhanturvapolitiikkaan kuuluvista asioista. Puolustusministeriön YK-koulutuskeskuksen toimintaa jatkoi Pääesikunnan alainen Puolustusvoimien kansainvälinen keskus. Vastuu kansainvälisiin tehtäviin lähtevien joukkojen koulutuksesta siirrettiin vuonna 2008 Porin prikaatille. Samalla Kansainvälinen keskus siirtyi Tuusulaan tehtävänänsä järjestää sotilaallisen kriisinhallinnan kursseja johtaja- ja asiantuntijahenkilöstölle YK:n, Euroopan unionin, Afrikan unionin ja Naton johtamiin kriisinhallintaoperaatioihin. Keskus liitettiin vuonna 2015 osaksi Maanpuolustuskorkeakoulua ja siirrettiin Helsinkiin Santahaminaan.

Euroopan unioni ja Nato todettiin vuoden 2009 valtioneuvoston selonteossa keskeisiksi yhteistyöfoorumeiksi puolustuskyvyn ja sotilaallisten suorituskykyjen kehittämisessä. Kansainvälisellä verkottumisella mahdollistettiin selonteon mukaan avun antaminen ja vastaanottaminen. Puolustusvoimien suorituskykyä oli kehitettävä kaikkiin Puolustusvoimien tehtäviin varmistaen joukkojen ja järjestelmien kyky toimia kansainvälisissä operaatioissa.

Puolustusvoimien uudistusten poliittinen käsittely

Kylmän sodan jälkeenkin Puolustusvoimien kaikki merkittävimmät rauhan ajan rakennemuutokset on kirjattu valtioneuvoston eduskunnalle antamiin Suomen turvallisuus- ja puolustuspoliittisiin selontekoihin, kuten myös sodan ajan puolustusvoimien tavoiteltava koko. Oppositiopuolueet eivät ole olleet mukana valmistelemissa selontekoja, jotka on laadittu virkamiestyönä hallituksen ohjauksessa. Selonteot on hyväksytty eduskunnassa.

Sotilaallisen maanpuolustuksen ja kokonaisu-maanpuolustuksen ylimpänä rauhan aikaisena valmisteluelimenä jatkoi puolustusneuvosto, jolla oli oma sihteeristö. Neuvosto oli perustettu vuonna 1957. Neuvoston virkamiehistä osa osallistui komi-

teoiden ja neuvottelukuntien työskentelyyn niiden sihteeristössä. Puolustusneuvosto oli myös mukana turvallisuus- ja puolustuspoliittisten selontekojen laadinnassa 1. maaliskuuta 2000 tapahtuneeseen lakkauttamiseensa saakka. Neuvoston tehtävät jaettiin valtioneuvoston ulko- ja turvallisuuspoliittiselle valiokunnalle ja puolustusministeriölle. Samassa yhteydessä ministeriöön perustettiin turvallisuus- ja puolustusasiain komitea.

Kylmän sodan jälkeisten ensimmäisten vuosien puolustuspolitiikan suuntaviivat määritettiin puolustusministeriön tammikuussa 1990 asettamassa parlamentaarisisessa puolustuspoliittisessa neuvottelukunnassa. Sen tehtävänä oli arvioida Puolustusvoimien tilaa ja suorituskykyä. Neuvottelukunta käsitteli ja hyväksyi Puolustusvoimien 1990-luvun uuden johtamis- ja hallintojärjestelmän suuntalinjat ja esitti kantansa 1990-luvun puolustusmäärärahoihin. Neuvottelukunta antoi mietintönsä joulukuussa 1990.

Hallitus linjasi Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa vuoden 1995 selonteossaan *Turvallisuus muuttuvassa maailmassa – Suomen turvallisuuspolitiikan suuntalinjat*. Siinä ei käsitelty kovin laajasti sotilaallisen maanpuolustuksen kehittämistä. Hallituksen vuoden 1997 turvallisuus- ja puolustuspoliittinen selonteko eduskunnalle rakentui vuoden 1995 selonteon ja eduskunnan siitä antaman vastauksen pohjalta. Peruslinjaus oli se, että Suomella oli oltava sekä poliittinen tahto että taloudelliset edellytykset ylläpitää uskottavaa kansallista puolustuskykyä. Euroopan sotilaallisen tilanteen muutosten ei katsottu aiheuttavan tarvetta tarkistaa Suomen puolustusratkaisua. Selonteon mukaan Suomeen ei kohdistunut uhkia, joiden ehkäisemiseen tai torjumiseen sotilasliiton turvallisuustakuut olisivat olleet tarpeen.

Vuoden 2001 selonteko kiteytti Suomen turvallisuus- ja puolustuspoliittisen toimintalinjan perustekijät seuraavasti:

- 1) uskottavan puolustuskyvyn ylläpitäminen ja kehittäminen

- 2) pysyttäytyminen vallitsevissa olosuhteissa sotilaallisesti liittoutumattomana
- 3) osallistuminen kansainväliseen yhteistyöhön turvallisuuden ja vakauden vahvistamiseksi.

Puolustusvoimien 1990-luvun alkupuolella käyttöön otettuun johtamis- ja hallintojärjestelmään liittyvät kehittämissuunnitelmat käsiteltiin vuoden 1997 selonteossa. Rajavartiolaitoksen sotilaallisen maanpuolustuksen perusjärjestelyt katsottiin voitavan pitää ennallaan. Selonteko määritti Puolustusvoimien kehittämisen suuntalinjat vuosille 2001–2008. Niissä määritetyt rakenteelliset muutokset toteutettiin sittemmin lähes sellaisinaan.

Valtioneuvoston turvallisuus- ja puolustuspoliittinen selonteko vuodelta 2004 ohjasi puolustuksen kehittämistä vuosille 2005–2012. Perustana oli edelleen yleinen asevelvollisuus ja alueellinen puolustus, josta tosin käytettiin ilmaisua uudistuva alueellinen puolustusjärjestelmä. Selonteko linjasi Puolustusvoimien uuden 2010-luvun johtamis- ja hallintojärjestelmän periaatteet. Suurimmat muutokset koskivat Pääesikuntaa ja maavoimia.

Vuoden 2004 selonteko kiteytti kriisi- ja uhkamallit seuraavasti:

- alueellinen kriisi, jolla voi olla vaikutuksia Suomeen
- poliittinen, taloudellinen ja sotilaallinen painostus, johon voi liittyä sotilaallisella voimalla uhkaaminen sekä sen rajoitettu käyttö
- sotilaallisen voiman käyttö, joka voi olla strateginen isku tai strategisella iskulla alkava hyökkäys alueiden valtaamiseksi.

Laajamittaisen sotilaallisen voimankäytön uhka arvioitiin pieneksi vuoden 2012 valtioneuvoston selonteossa. Suomen todettiin jatkossa huolehtivan omasta puolustuksestaan. Puolustusratkaisun todettiin perustuvan koko maan kattavaan alueelliseen puolustusjärjestelmään ja yleiseen asevelvollisuuteen. Selonteko linjasi Puolustusvoimien rauhan

ajan organisaation tavoitetilan vuonna 2015. Pääesikunnan kykyä vastata puolustusjärjestelmän kehittämisestä, suorituskyvyn rakentamisesta ja ylläpidosta sekä suorituskyvyn käytöstä oli selonteon mukaan parannettava.

Puolustusvoimien kanta- henkilökunnan ja varusmiesten koulutusjärjestelmä

Puolustusvoimien toiminnan rationalisoinnin käynnistyminen 1990-luvulla aloitti koko kylmän sodan jälkeisen ajan kestäneen henkilökunnan supistamisen. Valtioneuvoston vuoden 2012 selonteko määritti Puolustusvoimien palkatun henkilöstön määräksi 12 300. Henkilöstömäärä oli 25 vuodessa supistunut lähes 9 000:lla. Vähennykset ovat kohdistuneet voimakkaimmin Puolustusvoimien siviilihenkilöstöön, jonka uusi määrä on karkeasti hieman yli 4 000. Sotilashenkilöstön kokonaismäärän supistui 1990-luvun alun lähes 11 000:sta hieman yli 8 000:een. Upseerien tavoitevahvuus on pysynyt noin 2 500:ssa koko sotien jälkeisen ajan. Osa Puolustusvoimien henkilöstön rationalisoinnista on toteutettu ulkoistamalla merkittävä osa Puolustusvoimien rauhanajan huoltoa ja sotamateriaalin ylläpitoa.

Puolustusministeriön sotavarustetehtäiden yhdistäminen ja kokoaminen yhteen muiden puolustusvälineiteollisuuden yritysten kanssa alkoi vuonna 1991 perustamalla Vammas Oy, joka liitettiin vuonna 1997 perustettuun Patria Oyj:öön. Se on valtion pääosin omistama kansainvälisesti toimiva ilmaliikenne- ja puolustusteollisuuskonserni.

Keskeisimmät upseerien koulutuksesta vastanneet koulut, Kadettikoulu, Taistelukoulu ja Sotakorkeakoulu, yhdistettiin vuoden 1993 alusta Maanpuolustuskorkeakouluksi. Samalla aloitettiin koulujen keskittäminen Santahaminaan Kadettikoulun alueelle. Rationalisoinnin lisäksi tavoitteena oli saattaa upseerien koulutusjärjestelmä vastaamaan

yliopistojen akateemista koulutusohjelmaa. Ensimmäinen sotatieteiden tohtori väitteli Maanpuolustuskorkeakoulussa 2003.

Vuoden 2008 lopulla säädetyin lain mukaan Maanpuolustuskorkeakoulu on sotatieteellinen korkeakoulu. Sen tehtävänä on muun muassa edistää sotatieteellistä tutkimusta ja antaa tutkimukseen ja alan parhaisiin käytäntöihin perustuvaa sotatieteellistä opetusta ja kasvattaa opiskelijoita palvelemaan isänmaata ja ihmiskuntaa. Laissa todetaan Maanpuolustuskorkeakoulun olevan puolustusvoimain komentajan alainen. Korkeakoulussa annettavan opetuksen yleiset tavoitteet määrittää Pääesikunta.

Upseerien koulutusjärjestelmässä aikaisemmin 3–5 vuotta Kadettikoulun jälkeen järjestetyn kapteenikurssin sotilaallinen sisältö siirrettiin vuonna 1991 kadettien opetusohjelmaan samalla kun upseerin peruskoulutus piteni nelivuotiseksi. 2000-luvun alussa upseerien koulutuksessa siirryttiin kaksiosaiseen akateemiseen tutkintoon.

Kandidaatin tutkinnon suorittaminen kesti kolme vuotta, ja sen jälkeen upseerit siirtyvät määrääkseen upseerin virkoihin. Neljän palvelusvuoden jälkeen heillä oli mahdollisuus palata Maanpuolustuskorkeakouluun täydentämään opintojaan maisteritutkinnolla. Se suoritettiin yhden opintovuoden aikana. Uudistuksen tavoitteena oli yhdenmukaistaa nuoremman päällystön koulutus lakkauttamalla opistoupseerien koulutus ja kasvattamalla koulutettavien kadettiupseerien määrää. Neljäsosan upseerikoulutukseen otettavista toivottiin tyytyvän kandidaatin tutkintoon ja siirtyvän Puolustusvoimista noin kymmenen palvelusvuoden jälkeen reserviin.

Maanpuolustuskorkeakoulun asemasta säädettiin vuonna 2008 lailla. Siihen saakka Maanpuolustuskorkeakoulusta ja sen asemasta oli säädetty puolustusvoimista annetussa laissa ja korkeakoulusta annetulla asetuksella. Lain mukaan Maanpuolustuskorkeakoulu on Puolustusvoimiin kuuluva sotatieteellinen korkeakoulu, joka on puolustusvoimain komentajan alainen.

► Amiraali Juhani Kaskeala toimi puolustusvoimain komentajana vuosina 2001–2009. Kuva: Puolustusvoimat

Maanpuolustuskorkeakoulussa voidaan suorittaa

- 1) sotatieteiden kandidaatin tutkinto, joka on alempi korkeakoulututkinto
- 2) sotatieteiden maisterin tutkinto, joka on ylempi korkeakoulututkinto
- 3) yleisesikuntaupseerin tutkinto ja sotatieteiden tohtorin tutkinto, jotka ovat jatkotutkintoja.

Toimiupseerien koulutuksessa oli vuonna 1989 siirrytty opistotasoiseen koulutukseen. Ensimmäinen kaksi ja puoli vuotta kestänyt opistoupseerikurssi valmistui vuonna 1991 Päällystöopistosta. Opistoupseerien peruskoulutus lopetettiin vuonna 2001. Viimeisten opistoupseerien arvioitiin siirtyvään reserviin 2020-luvun lopulla. Myös Reserviupseerikoulu liitettiin Maasotakouluun. Maanpuolustusopisto

muutettiin Maasotakouluksi. Siitä tuli maavoimien puolustushaarakoulu ja jalkaväen aselajikoulu. Puolustushaarakouluna siihen yhdistettiin muut maavoimien kantahenkilökunnan koulutuksesta vastanneet aselajikoulut, jotka jatkoivat toimintaansa entisillä paikkakunnillaan.

Maasotakoulu on maavoimien puolustushaarakoulu joka antaa perus- ja täydennyskoulutusta sekä sotilas- että siviilihenkilöstölle. Lisäksi viidellä paikkakunnalla toimivan koulun tehtäviin sisältyy muun muassa maavoimien tutkimus- ja kehittämistehtävät. Maasotakoulussa järjestetään muun muassa uuden sotilashenkilöstöryhmän, aliupseerien, koulutus. Ammattialiupseeristoa katsottiin tarvittavan lähinnä teknistyvien asejärjestelmien käyttöön ja koulutukseen sekä muihin erityisosaamista vaativiin tehtäviin.

Opistoupseerien poistumisen myötä sotilashenkilöstöryhmät ovat upseerit, erikoisupseerit, aliupseerit ja sotilasammattihenkilöt. Viimeksi mainitut tulivat korvaamaan värvätyn henkilöstön. Sotilasammattihenkilöstön ensimmäinen peruskurssi järjestettiin vuonna 1991 Päälystööpistossa. Kurssille osallistui myös kymmenen naista.

Naiset saivat vuonna 1995 mahdollisuuden vapaaehtoiseen varusmiespalvelukseen. Se avasi heille myös mahdollisuuden vakinaisen väen upseeri- ja opistoupseeritehtäviin. Ensimmäinen nainen aloitti opiskelunsa Kadettikoulussa vuonna 1996 ja valmistui vakinaisen väen upseeriksi vuonna 2000. Myös Päälystööpistossa alkoi vuonna 1996 naisten koulutus opistoupseereiksi. Vapaaehtoiseen varusmiespalvelukseen hakeutuvien naisten määrä vakiintui aluksi noin kolmeensataan. 2000-luvulla hakijoiden määrä on ollut jatkuvassa kasvussa saavuttaen huipunsa 2016, jolloin hakijoita oli 842.

► Amiraali Kaskeala Tanskan puolustusvoimien komentajan, kenraali Jesper Helsonin kanssa Isosaaren linnakkeella toukokuussa vuonna 2003.
Kuva: Sotamuseo

Varusmieskoulutusjärjestelmän uudistukset

Asevelvollisten eli varusmiesten koulutuksessa siirryttiin 1990-luvulla joukkotuotantoon eli sodan ajan joukkojen perusyksikköjen tuottamiseen. Se tarkoitti varusmieskoulutuksen loppuvaiheessa varusmiesten siirtämistä sodan ajan komppanian ja patterien tai niitä pienempien joukkojen kokoonpanoon. Supistuvien ikäluokkien takia palvelukseen astuvien saapumiserät uhkasivat jäädä liian pieniksi. Tämän takia vuonna 1990 muutettiin palvelukseenastumisaikoja.

Vuosittainen kolmen saapumiserän malli muutettiin niin sanotuksi 5/2-järjestelmäksi. Sen mukaan kahden vuoden aikana varusmiespalvelukseen astuvat jaettiin viideksi saapumiseräksi. Aikaisempien 240 ja 330 vuorokauden palvelusaikojen lisäksi otettiin käyttöön 285 vuorokauden palvelusaika. Se oli tarkoitettu erikoisalojen miehistölle, kuten ohjuspäälliköille, jalkaväen viestimiehille ja tutkamiehille.

5/2-saapumiserän järjestelmä jäi lyhytaikaiseksi. Varusmiespalvelus uudistettiin vuonna 1995. Asevelvollisten palvelusaika varusmiehenä upseereilla, aliupseereilla ja erityistehtävissä kasvoi yhdestätoista kuukaudesta (330 vuorokautta) kahteentoista kuukauteen, kun taas miehistöön kuuluvilla palvelus lyheni kahdeksasta kuukaudesta (240 vuorokautta) kuuteen kuukauteen. Reserviupseerien koulutusaikaa lyhennettiin jättämällä heiltä aliupseerikoulutuksen saaneiden koulutusajaksi tuli kuusi kuukautta. Sen jälkeen he toimivat seuraavan kuuden kuukauden ajan seuraavan saapumiserän varusmiesten eli oman sodan ajan joukkonsa miehistön kouluttajina.

Varusmiespalvelusaikoja lyhennettiin vuoden 2012 asevelvollisuuslailla. Palvelusajat ovat miehistöllä 165 vuorokautta, erityistehtäviin koulutettavalla miehistöllä 255, upseereiksi ja aliupseereiksi sekä miehistön vaativimpiin tehtäviin koulutettavilla 347 vuorokautta. Aseettomana palvelevan varusmiesajaksi on 255 vuorokautta. Samana vuonna säädettiin siviilipalvelusajaksi 347 vuorokautta.

Joukkotuotantoon siirtyminen varusmieskoulutuksessa muutti merkittävästi henkilöstön sijoittamista sodan ajan tehtäviinsä. Varusmiehen sodan ajan tehtävä määrätään hänelle jo varusmiespalveluksessa. Aikaisemmin sijoittaminen tapahtui sotilaspiireissä varusmiespalveluksen suorittamisen jälkeen.

Sodan ajan maavoimien supistukset alkoivat 1990-luvulla

Sotien jälkeisen ajan maavoimien suurimmat sotavarustehankinnat tehtiin 1990-luvulla lähinnä Saksasta, josta ostettiin Itä-Saksan armeijan käytössä ollutta neuvostoliittolaista materiaalia, muun muassa T-72-panssarivaunuja. Ostetun materiaalin käyttöönoton edellyttämä huolto kesti vuosikymmenen loppuun. Kylmän sodan aikaisten suunnitelmien mukaisten sodan ajan maavoimien varustamista ajanmukaisella sotavarustuksella pidettiin kuitenkin mahdottomana. Puolustusvoimien uuden materiaalin ostoon käytössä ollut määräraha sitoutui 1990-luvulla pääosin amerikkalaisten F/A 18 Hornet -hävittäjien hankintaan. Pääosa hankituista noin kuudestakymmenestä hävittäjästä saatiin käyttöön vuosikymmenen loppuun mennessä.

Sodan ajan joukkojen kokonaisvahvuus supistettiin alle puoleen miljoonaan henkilöön. Yleisjoukkoihin kuuluvien kanta- ja suojajoukkojen määrää supistettiin 330 000 miehestä 250 000:een. Sodan ajan maavoimien vahvuus oli noin 420 000 henkilöä, merivoimien noin 8 000 ja ilmavoimien noin 35 000. Lisäksi Rajavartiolaitoksen perustamien joukkojen kokonaisvahvuus oli 23 000. Sodan ajan joukkojen kokonaisvahvuutta päätettiin 1990-luvulla supistaa vuoteen 2001 mennessä noin 50 000 henkilöllä. Maavoimien sodan ajan prikaatien määrä vähennettiin 27:stä 22:een.

Puolustusvoimien voimavarojen painopiste tuli vuoden 1997 selonteon mukaan siirtää laajamittaisen hyökkäyksen torjuntakyvyn kehittämisestä

► Kenraali Ari Puheloinen toimi puolustusvoimain komentajana vuosina 2009–2014. Kuva: Puolustusvoimat

strategisen iskun ennaltaehkäisy- ja torjuntakyvyn saavuttamiseen. Sen katsottiin edellyttävän toiminnan tehokkuuden, laadun, joukkojen suorituskyvyn sekä materiaalin teknisen tason korostamista. Hankintojen painopiste siirtyi hävittäjähankinnan jälkeen maavoimien materiaaliin. Sen tasoa nostamalla mahdollistettiin sodan ajan maavoimien kokonaisvahvuuden merkittävä supistaminen.

Sodan ajan operatiivisten joukkojen radikaali pienentäminen

Sodan ajan puolustusvoimien, erityisesti maavoimien, supistukset kiihtyivät 2000-luvulla. Kylmän sodan aikana maavoimille hankitun sotavarustuksen elinkaari oli päättynyt, ja 1990-luvulla hankitun sotavarustuksenkin arvioitiin olevan elinkaarensa lopussa. Vanhenevan materiaalin säilyttäminen arvioitiin liian kalliiksi. Sodan ajan joukkoluetteloista

poistettavien joukkojen sotavarustuksen hävittäminen aloitettiin. Vuonna 2007 aloitettiin muun muassa 240 taistelupanssarivaunun sekä 220 kuljetus- ja rynnäköpanssarivaunun hävittäminen. Pääosa näistä oli Saksasta ostettua neuvostoliittolaista kalustoa.

Sodan ajan maavoimien kokonaisvahvuudeksi määritettiin vuoden 2004 selonteossa 285 000 vuodesta 2008. Maavoimiin kuului sekä operatiivisia että alueellisia joukkoja. Sodan ajan lakkautettavia joukkoja olivat muun muassa kahdesta panssariprikaatista toinen, yhdestätoista alueellisesta prikaatista neljä, kymmenestä jääkäriprikaatista kolme sekä kaikki erilliset panssarivaunupataljoonat. Lakkautettavia muita pienempiä yksiköitä oli yli kaksisataa.

Operatiivisten joukkojen vahvuus oli sen jälkeen 60 000 henkilöä, ja niihin kuuluivat muun muassa seuraavat joukot:

- 3 valmiusprikaatia
- 1 panssariprikaati
- 4 jääkäriprikaatia
- 2 mekanisoitua taisteluosastoa
- 1 helikopteripataljoona
- erikois- ja aselajijoukkoja
- ilmatorjuntaohjus- ja ilmatorjuntatykkyksiköt sekä tulenkäytön johtoportaat.

Alueellisten joukkojen vahvuus oli 225 000, ja niihin kuuluivat seuraavat joukot:

- 7 jalkaväkiprikaatia
- 29 erillistä pataljoonaa/taisteluosastoa
- 170 paikallispuolustusyksikköä, mukaan luettuna maakuntajoukot
- aselajijoukkoja
- erillisyyksiköitä.

Rajavartiolaitoksen perustamien sodan ajan joukkojen kokonaismäärää supistettiin 14 000 sotilaalla vuoteen 2008 mennessä. Sen jälkeen Rajavartiolaitoksen perustamien sodan ajan joukkojen määrä oli 8 500.

Merivoimien sodan ajan kokonaisvahvuus vuodesta 2008 oli 30 000 henkilöä.

Alusyksiköt:

- 2 ohjuslaivuetta (8 ohjusvenettä)
- 3 miinantorjuntalaivuetta
- 3 miinalaivaa ja miinalauttaa
- 4 vartiovenettä.

Rannikkojoukot:

- 2 rannikkojääkäripataljoonaa ja erillisiä rannikkojääkärikomppanioita
- 2 rannikko-ohjuskomppaniaa
- 4 meritorjuntaohjuspatteria
- kiinteä ja liikkuva rannikkotyöstö.

Ilmavoimien sodan ajan kokonaisvahvuus vuodesta 2008 oli 35 000 henkilöä.

Hävittäjätorjunta:

- 3 lennostoa, 4 hävittäjälaivuetta
- 63 F/A-18 Hornet -torjuntahävittäjää
- 50 Hawk Mk-51/A -harjoituskonetta.

Sodan ajan joukkojen supistukset

jatkuivat 2010-luvulla

Vuoden 2009 selonteon mukaisesti Puolustusvoimien kehittämisen painopiste tuli säilyttää vuoteen 2012 ilmapuolustuksessa. Sen jälkeen painopiste tuli siirtää alueellisten joukkojen kehittämiseen ja vuoden 2016 jälkeen maavoimien operatiivisten joukkojen kehittämiseen. Maanpuolustuksen suorituskyvyn todettiin muodostuvan liikkuvista tulivoimaisista operatiivisista joukoista sekä uudistettavista alueellisista joukoista. Operatiivisten joukkojen painopiste oli armeijakunnan kehittämisessä. Sen ytimen muodostivat kolme valmiusprikaatia. Armeijakunnan esikunnan runkona oli Maanpuolustuskorkeakoulun henkilöstö.

► Kenraali Puheloinen tutustumassa kranaatinheittimistön toimintaan Pyörremyrsky-sotaharjoituksessa kesäkuussa 2011. Kuva: Sotamuseo

Valtioneuvoston vuoden 2012 selonteossa määritettiin puolustusvoimien sodan ajan tavoitevahvuudeksi 230 000 vuodesta 2015 alkaen.

Maavoimien keskeiset sodan ajan joukot:

- 3 valmiusprikaatia
- 2 mekanisoitua taisteluosastoa
- 3 jalkaväkiprikaatia (alueellinen)
- 1 erikoisjääkäripataljoona
- 1 helikopteripataljoona.

Merivoimien keskeiset sodan ajan joukot:

- 2 (laivasto) taisteluosastoa
- 2 (rannikko) taisteluosastoa
- 1 (rannikkojääkäri) taisteluosasto.

Ilmavoimien keskeiset sodan ajan joukot:

- 3 hävittäjälentolaivuetta
- 4 päätukikohtaa.

Rauhan ajan organisaation muutosten pääpiirteet

Ensimmäinen Puolustusvoimien johtamis- ja hallintojärjestelmän muutos aloitettiin 1990-luvulla lähinnä aluejärjestelmästä ja maavoimista. Seuraavalla vuosikymmenellä käynnistynyt uusi organisaatiomuutos ulottui voimallisesti myös meri- ja ilmavoimiin. Maavoimissa muutokset kohdistuvat Pääesikuntaan, aluejärjestelmään ja joukko-osastoihin. Joukko-osastoja, -yksiköitä ja laitoksia yhdistettiin. Osasta perustettiin uusia joukkoja ja osa lakkautettiin kokonaan. Yleensä aselajijoukko-osastot ja -yksiköt yhdistettiin valmiusprikaateihin eli Kainuun prikaatiin, Karjalan prikaatiin tai Porin prikaatiin. Perinteisistä prikaateista kaksi, Pohjan prikaati Oulusta ja Pohjois-Karjalan prikaati Kontiolahdelta lakkautettiin. Uudenmaan prikaati muutettiin 1990-luvulla rannikkojoukkoja kouluttavaksi joukko-osastoksi. Sittemmin prikaati liitettiin Merivoimiin.

Jäljelle jääneiden joukko-osastojen ja laitosten kokoonpanoja ja toimintoja on organisoitu uudelleen.

Merkittävä osa Puolustusvoimien rauhan ajan huoltoa ja sotamateriaalin ylläpitoa ulkoistettiin 2000-luvulla. Puolustusvoimat ryhtyi vuonna 2005 ostamaan erikoissairaanhoidon palvelut sairaanhoitopiireiltä. Puolustusvoimien oman keskussotilassairaalan Tilkan toiminta päättyi. Myös varuskuntasairaalat on lakkautettu. Vastuu varusmiesten muonitus- ja vaatehuollosta on siirretty osin ulkopuolisille toimijoille. 2000-luvun alkupuolella Puolustusvoimien kiinteistöt siirrettiin Senaatti-kiinteistöille ja Kruunuasunnoille.

Vastuu maavoimien materiaalin ylläpidosta ja hankinnoista keskitettiin uudelle, vuoden 1993 alusta toimintansa aloittaneelle Puolustusvoimien materiaalilaitokselle. Sen alaisuuteen siirrettiin kolmesta varikkoa ja kolme sotilaslaitosta. Materiaalilaitos laajeni vuonna 2015 Puolustusvoimien logistiikkalaitokseksi. Ensin varikoista lopetettiin sotavarustuksen tuotanto ja sitten koko varikkojärjestelmä organisoitiin uusiksi. Puolustusvoimien ja puolustushaarojen sotamateriaalin ylläpidosta ja varastoinnista huolehtivat vuodesta 2015 Logistiikkalaitoksen alaisina kolme logistiikkarykmenttiä ja räjähdekeskus. Laitoksen organisaation kuuluvat myös Järjestelykeskus ja Sotilaslääkätieteen keskus.

Merivoimien rauhan ajan organisaation kuului 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä Merivoimien esikunta, kaksi meripuolustusalueita, Uudenmaan prikaati, Kotkan rannikkoalue, Merisotakoulu ja laitoksia. Viimeisimmän vuoden 2015 rauhan ajan organisaatiouudistuksen jälkeen Merivoimat muodostuu esikunnasta, Rannikkolaivastosta, Uudenmaan prikaatista, Rannikkoprikaatista ja Merisotakoulusta.

Maavoimiin kuulunut aselaji rannikkotykistö siirrettiin 1990-luvulla Merivoimiin. Rannikkotykistön joukko-osastot ja -yksiköt lakkautettiin 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen aikana. Suomenlinnan rannikkotykistörykmentti siirrettiin Upinniemeen osaksi silloista Suomenlahden meripuolustusalueita. Vuodesta 2015 rykmentin osia toimii Rannikkoprikaatissa. Viimeisetkin rannikkotykit korvataan 2020-luvulla meritorjuntaohjuksilla.

Ilmavoimien rauhan ajan organisaation perusrakenne pysyi ensimmäisinä kahtena kylmän sodan jälkeisenä vuosikymmenenä lähes ennallaan: esikunta, kolme lennostoa, sotilasopetuslaitoksia ja muita laitoksia. Vuonna 2015 voimaan astuneessa organisaatiouudistuksessa hävittäjäkalusto keskitettiin kahteen lennostoon, Lapin lennostoon ja Karjalan lennostoon, ja tutkimus- ja kehittämistoiminta keskitettiin Satakunnan lennostoon. Neljäntenä joukko-ostona on Ilmasotakoulu.

Puolustusvoimat käynnisti 1990-luvulla yhdesä maanpuolustusjärjestöjen kanssa vapaaehtoisen maanpuolustusjärjestelmän luomisen. Järjestöt perustivat vuonna 1993 yhdistyksen nimeltään Maanpuolustuskoulu ry. Sen reserviysikkö- ja paikallisosastotoiminta käynnistettiin vuonna 1996.

Maanpuolustusalueiden lyhyt elinkaari

Puolustusministeriö hyväksyi vuonna 1989 uuden maavoimien rauhan ajan johtamis- ja hallintojärjestelmän. Sen yhtenä tavoitteena oli luoda kolme omalla vastuualueellaan kaikkien puolustushaarojen sodan ajan toimintaa johtamaan kykenevää esikuntaa. Keskeisenä tavoitteena oli myös rauhan ajan toiminnan rationalisointi. Sen taustalla olivat valtiohallinnon tehostamisohjelma, Puolustusvoimien supistuvat määrärahat ja sotilasteknologian eli sotavarustuksen kallistuminen. Uusi organisaatio otettiin käyttöön vuoden 1993 alusta. Pääesikuntaan muodostettiin maavoimapäällikön alainen maavoimaesikunta vastaamaan maavoimien koulutuksesta ja kehittämisestä.

Maanpuolustusalueiden komentajat vastasivat alueidensa puolustamisesta ilma- ja merivoimien tukemina. Kullakin maapuolustusalueella toimi Ilmavoimien alainen lennosto, jonka ilmapuolustusalueen rajat olivat samat kuin maanpuolustusalueen rajat. Maanpuolustusalueiden alaisina olivat alueen sotilasläänit. Niiden kokonaismäärä kasvoi seitsemästä kahteentoista. Kaikki 27 sotilaspiiriä lakkautettiin ja niiden tehtävät siirrettiin sotilaslääneille.

Kullekin maanpuolustusalueelle luotiin 1990-luvulla oma valmiusprikaatinsa. Pohjoisella maanpuolustusalueella oli Kainuun prikaati, Läntisellä

► Kenraali Jarmo Lindbergin komentajakausi alkoi vuonna 2014. Kuva: Puolustusvoimat

Porin prikaati ja Itäisellä Karjalan prikaati. Ne muodostavat rungon nopeasti perustettaville sodan ajan valmiusyhtymille, joiden varustus ja koulutus mahdollistavat toiminnan valtakunnan kaikissa osissa. Valmiusprikaatit saivat koulutus- ja valmiustehtävien lisäksi tehtäväkseen valmistautua perustamaan tärkeimpiä ja nopeimmin perustettavia sodan ajan joukkoja. Uttiin muodostettiin vuonna 1997 uusi Pääesikunnan alainen erikoisjoukko Utin jääkäri-rykmentti. Sen runkona oli Laskuvarjojääkäri-rykmentti.

Maanpuolustusalueiden tilalle operatiiviset sotilasläänit

Puolustusvoimien uusi johtamis- ja hallintojärjestelmä astui voimaan vuoden 2008 alusta. Suurimmat

► Kenraali Lindberg Maanpuolustuskorkeakoulun rehtorin vaihtotilaisuudessa joulukuussa 2015. Komentajan oikealla puolella rehtorin tehtävät vastaanottava kenraalimajuri Ilkka Korkiamäki ja vasemmalla tehtävät luovuttava kontra-amiraali Veijo Taipalus. Paraatijoukkoja komentaa vararehtori, eversti Jyrki Heinonen. Kuva: Puolustusvoimat

muutokset koskivat maavoimia. Pääesikunnan maavoimaesikunta lakkautettiin. Maavoimat saivat komentajan ja oman esikunnan Mikkeliin. Maavoimien komentaja johti puolustushaaransa toimintaa sekä rauhan että sodan ajan tehtävien täyttämässä. Maanpuolustusalueet lakkautettiin ja sotilasläänien määrä supistettiin kahdestatoista kahdeksaan.

Maavoimien alaisiksi alueelliseksi johtoportaisiksi perustettiin vuonna 2008 seitsemän sotilasläänin esikuntaa:

- Etelä-Suomen sotilasläänin esikunta Helsingissä
- Länsi-Suomen sotilasläänin esikunta Hämeenlinnassa
- Pohjanmaan sotilasläänin esikunta Vaasassa

- Itä-Suomen sotilasläänin esikunta Kouvolassa
- Savo-Karjalan sotilasläänin esikunta Kuopiossa
- Pohjois-Suomen sotilasläänin esikunta Oulussa
- Lapin sotilasläänin esikunta Rovaniemellä.

Etelä-, Länsi-, Itä- ja Pohjois-Suomen sotilasläänit määritettiin operatiivisiksi sotilaslääneiksi. Muut sotilasläänit lakkautettiin vuonna 2010 ja korvattiin aluetoimistoilla. Pääesikunnan alaisiksi johtoportaisiksi jäivät Maavoimat, Ilmavoimat ja Merivoimat. Merivoimien rauhan ajan organisaation muutokset 2000-luvun alkupuolella koskivat lähinnä Merivoimien esikuntaa ja rannikkotykistöä. Esikunta siirrettiin Turkuun. Varusmieskoulutus Utön, Örön, Rusarön ja Mäkiluodon linnakkeilla lopetettiin vuonna 2005 ja Turun rannikkotykistöpatteristo lakkautettiin joukkoyksikkönä vuonna 2006.

Puolustusvoimien organisaatio vuoden 2015 alusta alkaen

Rauhan ajan kouluttavien joukko-osastojen määrä supistui vuoteen 2011 mennessä 25:een. Vuoden 2012 päätösten mukaan kouluttavien joukko-osastojen määrä vähennettiin vuoden 2015 kuluessa kuuteentoista.

Pääesikunnan alaiset laitokset vuonna 2015:

- Puolustusvoimien johtamisjärjestelmäkeskus
- Puolustusvoimien palvelukeskus
- Puolustusvoimien tiedustelulaitos
- Puolustusvoimien tutkimuslaitos
- Puolustusvoimien logistiikkalaitos.

Puolustusvoimien johtamisjärjestelmäkeskuksen tehtävänä on tuottaa ja toimittaa puolustushallinnon tai siihen kiinteästi liittyvien organisaatioiden

sotilaallisen johtamisen ja hallinnon edellyttämät tiedonkäsittely- ja tietoliikennepalvelut sekä tarvittavat yhteiset tiedonsiirtoyhteydet. Puolustusvoimien palvelukeskuksessa tuotetaan Puolustusvoimien yhteisiä hallinto-, tuki- ja asiantuntijapalveluita.

Puolustusvoimien tiedustelulaitokseen on keskitetty sotilastiedustelun valtakunnalliset toimijat, ja erilliset Puolustusvoimien tiedustelukeskus ja Viestikoelaitos on lakkautettu.

Puolustusvoimien tutkimuslaitokseen on keskitetty tutkimus- ja kehittämistoiminta, ja erilliset Puolustusvoimien teknillinen tutkimuslaitos ja Merivoimien tutkimuslaitos on lakkautettu.

Maavoimissa on esikunta ja kahdeksan joukko-osastoa:

- Jääkäriprikaati
- Kaartin jääkäriyrykmentti
- Kainuun prikaati
- Karjalan prikaati
- Panssariprikaati
- Porin prikaati
- Utin jääkäriyrykmentti
- Maasotakoulu.

Merivoimien joukko-osastot:

- Rannikkolaivasto
- Rannikkoprikaati
- Uudenmaan prikaati
- Merisotakoulu.

Ilmavoimien joukko-osastot:

- Lapin lennosto
- Karjalan lennosto
- Satakunnan lennosto
- Ilmasotakoulu.

SUOMALAISTA SOTATAITOA KEHITTÄMÄSSÄ

Sotilaita ja sotateoreetikoita on jo vuosisatoja askarruttanut kysymys, onko sotataito tiedettä vai taitoa. Suomalaista sotataittoa pohtineiden sotilaiden ja tutkijoiden mukaan sotataittoa ja sen kehitystä ei voi ymmärtää pelkästään tieteenä tai taitona, vaan molempien yhdistelmänä. Samalla on tunnustettu, että tieteestä ja sen sovelluksista on merkittävää hyötyä sotataidon kehittämislle.

Suomalaisen sotataidollisen ajattelun pohjana on ollut ajatus siitä, että maan puolustaminen on jokaisen ihmisen erottamaton oikeus ja velvollisuus. Valtaosalle suomalaisista antautuminen tai maan osien luovuttaminen on ollut vieras ajatus. Suomalaista sotataittoa kehittäneet ihmiset eivät ole myöskään uskoneet materiaalin tai tekniikan itsessään ratkaisevan mahdollisia tulevia sotia, vaan sotataidon kehityksen keskiössä on ollut ihminen.

Ihmisen rooli näyttöytyy sotataidon ääripäissä kaksijakoisesti ilmentäen joko älyä tai älyn puutetta. Ihmistä voidaan pitää yhtäältä sotataidon laadun takaajana tai toisaalta sotataidollisen ajattelun köyhdyttäjänä.

Suomalaisen sotataidon määrittäminen ja sotataidon kehityksen osoittaminen on haasteellista, sillä aiheen analyttinen tarkastelu ja tutkimuksen rajaaminen edellyttävät sodankäynnin periaatteiden lisäksi strategian, operaatiotaidon ja taktiikan perusteellista tuntemusta ja ymmärtämistä. Sotataittoa tutkivien ihmisten on myös ymmärrettävä kansainvälisen ja kansallisen politiikan, lainsäädännön, sodankäynnin ja historian liittymäpinnat toisiinsa. Lisäksi sotataidon tutkimuksen perusedellytyksiä ovat kansallisen turvallisuuspolitiikan ja maanpuolustuksen riittävä tuntemus.

Suomalaisen sotataidon periaatteet ja ilmentymät eivät juuri poikkea yleismaailmallisen sotataidon periaatteista. Toki suomalaisessa sotataidossa on eroavuuksia kansainvälisiin piirteisiin verrattuna, etenkin paikallisten erityisolojen tarkoituksenmukaisessa hyödyntämisessä sodankäynnin kaikilla tasoilla.

Suomalaisen sotataidon laatu on eri aikakausina nojannut vahvasti käytännössä koettuun totuuteen. Mahdollinen vihollinen toimii tavallaan, joten omaa sotataittoa on täytynyt kehittää maan puolustamiseksi juuri Suomen oloihin sopivalla tavalla.

VESA TYNKKYNNEN

ULKOMAALAISVAIKUTTEET SOTATAIDON KEHITTÄMISEN ENSIMMÄISINÄ VUOSINA

Epäyhtenäiset lähtökohdat

Sisällissodan päättyessä toukokuussa 1918 valkoisten voittoon alkoi vasta itsenäistyneen valtion kehittäminen. Sotataidon kehittämisen kannalta lyhyt sota ei ollut hionut valkoisen armeijan upseereille taktisen ajattelun kehittämisen edellyttämiä yhtenäisiä lähtökohdita.

Upseeristo muodostui valmiuksiltaan ja taidoiltaan sangen sekalaisesta joukosta. Ensimmäisinä vuosina Puolustusvoimien johto muodostui noin kahdestasadasta Venäjän armeijan palveluksessa olleesta suomalaisesta upseerista. Puolet heistä oli ollut pois aktiivipalveluksesta Haminan kadettikoulun lakkauttamisen jälkeen vuodesta 1903 alkaen, ja toinen puoli oli saanut upseerikoulutuksensa muissa venäläisissä sotakouluissa. He osallistuivat ensimmäiseen maailmansotaan Venäjän armeijan joukoissa. Venäjällä koulutetuista upseereista vain vajaat kaksikymmentä oli suorittanut yleisesikuntaupseerintutkinnon, ja koulutustaso vaihteli muutenkin paljon.¹

Toisen merkittävän joukon muodostivat jääkäriupseerit, joista ensimmäisten koulutus oli aloitettu Saksassa jo vuonna 1915 ennen Suomen itsenäistymistä. Tämä noin viidensadan upseerin joukon parhaimmisto oli saanut koulutusta lähinnä joukkueenjohtajan tehtäviin. Jääkäriupseerit eivät muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta toimineet sisällissodan aikana ylimmissä johtotehtävissä.²

Edellä mainitut kaksi upseeriryhmää muodostivat 1920-luvun loppupuolelle asti sen joukon, joka päätti puolustuslaitoksen ja samalla sotataidon kehittämisen suuntaviivoista Suomessa. Kolmannen upseeriryhmän muodostivat ne vajaat neljäsataa

sisällissodan aikana erilaisia lyhyitä upseerikursseja käyneet upseerit, joista eräät nousivat merkittäviksi kehittäjiksi vuosikymmenen loppupuolelta alkaen.³

Kun edellä kuvattuun lisätään se, että sisällissodan aikana ja sen jälkeen ensin vaikuttajina olivat ruotsalaiset upseerit ja myöhemmin saksalaiset, on kyseenalaista puhua suomalaisesta sotataidosta nuoren valtion ottaessa itsenäisyytensä ensimmäisiä askeleita.⁴

Suomen itsenäistyttyä vaikutteita haettiin ja saatiin Euroopan eri maista. Yksityiskohtaisen vaikutuksen osoittaminen on vaikeaa. Voidaan kuitenkin tuoda esille keskeiset vaikuttajavaltiot ja eräät ulkomaiset upseerit, joiden vaikutus on ollut merkittävä edettäessä itsenäisyyden ensimmäisistä vuosista kohti talvisotaa. Erityisesti 1920-luvulla nuoren valtion upseeristo sai runsaasti vaikutteita ulkomailta, koska maan omaa sotalaitosta oltiin vasta kehittämässä.

Saksalaisvaikutteita jääkärien kautta

Suomalaisten aktivistien koulutus alkoi Saksassa talvella 1915. Alkuvaiheessa vain 189 miehen joukko kasvoi pataljoonaksi, kun Saksan sotaministeriö antoi elokuussa vuonna 1915 käskyn nostaa joukon vahvuuden 2 000 mieheen. Joukko sai nimen *Ausbildungstruppe Lockstedt* sijoituspaikkakuntansa mukaan.

Kokoonpanoltaan monipuoliseen koulutuspataljoonaan kuului jalkaväikyksikköjen lisäksi muun muassa tykistö-, pioneeri-, viesti- ja ratsuväkiosia. Koulutus toteutettiin saksalaisen järjestelmän mukaisesti aloittaen alokaskoulutuksen perusteilla, joi-

den jälkeen edettiin yksittäisen sotilaan syvällisempiin taitoihin ammunnoissa ja taisteluharjoituksissa. Osa suomalaisista koulutettiin erilaisiin ryhmän- ja joukkueenjohtajan tehtäviin. Johtajakoulutuksen lisäksi painotettiin opetusta, jolla tähdättiin koulutajavalmiuksien luomiseen.⁵

Lockstedtin harjoitusjoukko siirtyi rintamalle 9. toukokuuta 1916, jolloin sen nimeksi tuli Kuninkaallinen preussilainen jääkäripataljoona 27. Suomalaisille kertyi taistelukokemuksia lähinnä pataljoonan ja sen alayksiköiden taistelusta aukeavoittoisilla rintamaosuuksilla, jotka poikkesivat melkoisesti Suomen metsäisistä olosuhteista. Rintamapalvelusta oli kertynyt yhteensä kymmenen kuukautta pataljoonan lähtiessä koti Suomea ja sisällissotaa helmikuussa 1918.⁶

Kesällä 1917 kolmekymmentä jääkäriä sai tehtäväkseen laatia saksalaisten lähteiden pohjalta sittemmin seitsenosaiseksi laajentuneen *Suomalaisen Sotilaskäsikirjan*. Kirjoittaminen aloitettiin elokuussa, ja työ valmistui tammikuussa 1918 vain muutamia viikkoja ennen jääkärien lähtöä Suomeen. Tämä Suomen ensimmäinen ohjesääntösarja vaikutti merkittävästi itsenäistyneen Suomen ensimmäisinä vuosina.⁷

Jääkärit olivat saaneet Saksassa lähinnä maavoimien toimintaan liittyvää koulutusta. Toukokuussa 1918 aloitettiin saksalaisten johdolla suomalaisten kouluttaminen merialueen miinanraivauksen. Koulutus laajeni kesällä siten, että 18 ylioppilasta valittiin laivapalvelukseen, jonka tarkoituksena oli valmentaa joukko syksyllä 1918 alkavaksi suunnitellulle Kielin merisotakoulun kahden vuoden upseerikurssille. Maailmasodan loppuminen kuitenkin esti suunnitelman toteuttamisen.⁸

Vastaaviin järjestelyihin ryhdyttiin myös Suomen ilmavoimien henkilökunnan kouluttamiseksi Saksassa. Kesällä 1918 Saksaan lähetettiin 56 upseeria, aliupseeria ja miehistöön kuuluvaa suomalaista ohjaaja-, tähytystä- ja mekaanikkokoulutukseen. Koulutus kuitenkin keskeytyi syksyn aikana, ja suomalaiset palasivat kotimaahan marraskuun lopulla 1918 ensimmäisen maailmasodan loputtua.⁹

Kehittämisen ensimmäiset vuodet venäläisillä opeilla

Venäjällä koulutuksensa saaneet upseerit edustivat upseerikunnan ylintä sotilasalan osaamista sijoitettaessa johtajia nuoren tasavallan ylimpiin upseeritehtäviin. Saksassa koulutettuja jääkäriupseereita ei ollut keskeisimmissä johtotehtävissä.

Saksassa koulutettujen jääkäriupseerien ja Venäjällä koulutettujen upseerien välit olivat varsin kireät itsenäisyyden alkuajoista lähtien. Sisällissodan jälkeen yhteiskunnan yleinen epäluuloisuus venäläisyyttä kohtaan kärjistyi sotaväen piirissä 1920-luvulla: keväällä 1924 noin puolet upseerikunnasta jätti eroanomuksensa. Jääkäriupseerien toiminta johti niin yleisesikunnan päällikön kuin sotaväen päällikön sekä eräiden korkeimpien upseerien eroamiseen.¹⁰

Vuoden 1924 tapahtumat eivät kuitenkaan johdaneet muiden kuin ylimmän johdon eroon. Vuoden 1929 lopulla palveluksessa oli vielä 171 Venäjällä koulutettua upseeria, mikä oli 80 prosenttia itsenäisyyden alun vahvuudesta. Suomen aseman vakiintumisen myötä noin 65 prosenttia jääkäriupseereista erosi palveluksesta 1920-luvulla maan itsenäistymiseen tähdänneen jääkäri liikkeen täytettyä tehtävänsä.¹¹

Venäjällä koulutuksensa saaneet upseerit johtivat itsenäisyyden ensimmäisinä vuosina armeijan luomisen ja rakensivat samalla periaatteita, joiden varaan suomalaisen sotaväen ja sen toiminnan kehittäminen jatkossa perustui. Jääkäriupseerien toiminta johti 1920-luvulla Venäjällä koulutuksensa saaneiden upseerien eroihin, jolloin Saksassa koulutetut jääkäriupseerit muodostivat yhteisistä lähtökohdista ponnistaneen upseeriston. Saksalaisvaikutteinen kehitys oli vallalla 1920-luvun puolivälistä alkaen.¹²

Ylintä upseerikoulutusta ulkomailta

Asevoimien kehittämisestä vastaavat yleisesikuntaupseerikoulutuksen saaneet upseerit. Ylin sotilas-

► Sotakorkeakoulu perustettiin vuonna 1924. Sitä ennen suomalaiset upseerit saivat ylintä sotilasopetusta ulkomaisissa sotakorkeakouluissa. Kenraaliluutnantti Harald Öhquist suoritti yleisesikuntaupseerikurssin Ruotsin sotakorkeakoulussa. Kuvassa kurssilaisia Pohjois-Ruotsin Skurdalshöjden vuorella Jämtlandissa maaliskuussa vuonna 1925. Kuva: Sotamuseo

opetus annetaan yleensä kunkin maan omassa sotakorkeakoulussa. Yleisesikunnan päällikkö kenraalimajuri Oscar Enckell vastusti kuitenkin oman sotakorkeakoulun perustamista Suomeen. Venäjän armeijassa vain pieni osa upseereista oli koulutettu yleisesikuntaupseereiksi. Enckell katsoi, että Suomen armeijassa voitiin menetellä samalla tavoin, jolloin omalle korkeakoululle ei ollut tarvetta. Sen takia hänen näkemyksensä mukaan koulutus voitiin toteuttaa ulkomailla.¹³

Ensimmäiset upseerit lähetettiin vuonna 1919 ulkomaisiin sotakorkeakouluihin. Enckellin mielestä ulkomaille lähetettyjen upseerien oli oltava nuoria luutnantteja, joten everstiluutnantin tai everstin arvoiset jääkäriupseerit eivät tulleet kyseeseen. Kysymys ei ollut jääkäriupseerien syrjinnästä, sillä Enckell noudatti venäläistä perinnettä. Hän oli itse aloittanut yleisesikuntaupseeriopinnot Pietarin yleisesikunta-akatemiassa 22-vuotiaana luutnanttina.¹⁴

Päätetyn linjauksen mukaisesti vuonna 1919 aloittivat opintonsa esimerkiksi luutnantti Armas-Eino Martola Ranskan sotakorkeakoulussa ja aliluutnantti Eero Rahola Italian sotakorkeakoulussa. Jo seuraavana vuonna opintonsa Ranskassa aloittivat luutnantit Aksel Airo ja Ernst Branders. Enckellin haluama linja näytti pitävän.¹⁵

Erityisesti Suojeluskuntajärjestössä palvelleet jääkäriupseerit olivat tyytymättömiä Enckellin linjaukseen. Kapteeni Paavo Susitaival käynnisti Suojeluskuntain yliesikunnasta valmistelut koulutuksen järjestämiseksi Saksassa. Versaillesin rauhansopimuksessa Saksalta oli kielletty yleisesikuntaupseerien kouluttaminen. Salainen kurssi kuitenkin aloitettiin vuonna 1921 viidelle suomalaiselle upseerille majuri Wilhelm Brucknerin johdolla. Koska poliittisesti arkaluontoinen järjestely haluttiin pitää salassa, puolustusministeriön asiakirjoihin oli merkitty opiskelijoiden olevan koulutuskomennuksella

Sveitsissä.¹⁶ Saksassa yleisesikuntaupseerin koulutuksen saivat muun muassa myöhemmät kenraalit Kurt Martti Wallenius ja Niilo Hersalo.

Naapurimaan Ruotsin kanssa ei itsenäisyyden ensimmäisinä vuosina ollut kovinkaan paljon yhteistoimintaa, koska Ahvenanmaan kysymys oli ratkaisematta. Kansainliiton ratkaistua kiistan suhteet lämpenivät, ja vuonna 1924 yleisesikuntaupseerinopintonsa Ruotsissa aloittivat myöhemmät kenraaliluutnantit Viljo Tuompo ja Harald Öhquist sekä jatkosodan aikana kontra-amiraaliksi ylennetty Svante Sundman.¹⁷

Upseerien lähettäminen yleisesikuntaupseerikoulutukseen ulkomaille oli vilkkaimmillaan 1920-luvun alkupuoliskolla. Oman sotakorkeakoulun perustamisen myötä vuonna 1924 ulkomailta haettavan koulutuksen tarve väheni, ja ulkomaille lähetettyjen määrät vähenivät tasaisesti ennen talvisotaa.

Ennen talvisotaa ulkomailla yleisesikuntaupseerin tutkinnon suoritti 48 upseeria, joka oli noin 15 prosenttia yleisesikuntaupseerien kokonaismäärästä.¹⁸ Eniten korkeinta sotilaskoulutusta haettiin Ranskasta, Saksasta, Ruotsista ja Italiasta. On siis osoitettavissa keskeisiä vaikutussuuntia, vaikka saatujen vaikutteiden yksilöinti on hankalaa.

Ulkomaalaisvaikutteet omissa sotakouluissa

Suomessa ei maan itsenäistyessä ollut käytännössä yhtään upseerien kouluttamiseen keskittyvää sotakoulua. Kadettikoulu perustettiin vuonna 1919, jolloin upseerien peruskoulutus sai yhtenäiset lähtökohdat. Ensimmäisten kadettikurssien opetuksen sisältö perustui ruotsalaisen Karlbergin sotakoulun opetusohjelmaan. Opetusohjelmia uusittiin ennen talvisotaa useita kertoja, jolloin käytännön taitojen painottaminen sai yhä enemmän tilaa opetuksessa ja suomalainen upseerikoulutus sai omat kansalliset piirteensä.¹⁹

Suomen sotakorkeakoulu perustettiin ja sen ensimmäinen yleisesikuntaupseerikurssi aloitti opintonsa vuonna 1924. Toiminnan käynnistämisen kes-

keisenä haasteena oli pätevien opettajien saaminen erityisesti taktiikkaan. Suomalainen upseeristo ei tullut kyseeseen, koska riittävän korkeasti koulutettuja upseereita ei ollut. Ainoaksi ratkaisuksi jäikin opettajakunnan hankkiminen ulkomailta.

Suomalaisten olosuhteiden painottaminen opetuksessa johti lopulta siihen, että opettajat pyrittiin hankkimaan Ruotsista, vaikka maalla ei ollut kokemusta ensimmäisestä maailmansodasta. Kun Ruotsi oli hyväksynyt Suomen tekemän esityksen, syksyllä 1924 ensimmäisen yleisesikuntaupseerikurssin yleisen taktiikan opettajiksi tulivat majuri H. Malmberg ja kapteeni K. A. Bratt sekä sotahistorian ja strategian opettajaksi ratsumestari Olof Ribbing.

Kurssin muina vakinaisina opettajina olivat esikuntaopissa ja sotilasmaantiedossa Ranskan sotakorkeakoulusta vuonna 1921 valmistunut majuri Martola ja italialainen tykistötaktiikan opettaja eversti V. Pallieri. Vakinaisten opettajien lisäksi Martola sai koulun apulaisjohtajana värvättyä tuntiopettajiksi ranskalaisen kapteeni R. Devaulx'n, joka oli Suomesa teknillisten joukkojen komentajan neuvonantajana, ja englantilaisen majuri R. M. Fieldin, joka oli Suomessa ilmavoimien esikunnassa asiantuntijana.²⁰

On selvä, että vaikutteiden sekamelskan on täytynyt olla melkoinen. Ulkomaalaisista opettajista esitettiin erilaisia näkemyksiä. Viisi Suojeluskuntajärjestöstä Saksassa salaisella kurssilla ollutta upseeria sai opinto-oikeuden ensimmäiselle yleisesikuntaupseerikurssille Suomessa. He totesivat jo opintojen alussa, että pari tuntia Ribbingiä riittää, tykistötaktiikan opettajana Pallieri on toivoton ja taktiikan opettaja Malmbergillä ei ole juuri annettavaa. Sotaväen päällikölle he tiivistivät näkemyksensä toteamalla näin: ”Herra kenraali haluamme päästä takaisin kurssille Saksaan. Tämä meidän sotakorkeakoulumme tarjoaa pelkkää italialais-ranskalais-ruotsalaista sillisalaattia.” Heidän opintonsa jatkuivatkin Saksassa. Yleinen saksalaismyönteisyys ja Suojeluskuntajärjestön ilmeisen itsenäinen asema näyttävät tehneen mahdolliseksi paluun Saksaan.²¹

Ulkomaalaiset upseerit vaikuttivat Sotakorkeakoulun opettajina noin kolme vuotta. Vuodesta 1927

alkaen opettajakunta muodostui pelkästään suomalaisista upseereista.

Yksittäisistä ulkomaalaisista upseereista erottuu keskeisenä vaikuttajana majuri Bruckner, joka johti suomalaisten upseerien yleisesikuntaupseerikoulusta Berliinissä vuoteen 1925 asti. Ensimmäisen maailmansodan rykmentinkomentaja ja divisioonan esikuntapäällikkö suostui suomalaisten pyynnöstä vuonna 1925 tulemaan Suojeluskuntain päällystökouluun Tuusulaan taktiikan opettajaksi.

Pääpiirtein samaan aikaan käynnistyivät keski-johdon komentajakurssit niin Sotakorkeakoulussa kuin Päälliskoulussa. Komentajakurssi oli yleisesikuntaupseerikurssia alempi kurssi, jossa taktiikan opetus toteutettiin pataljoonan ja rykmentin puitteissa. Kurssin kävivät kaikki ne upseerit, joita ei tiukan pääsykokeen perusteella hyväksytty yleisesikuntaupseerikurssille.

Bruckner toimi Suojeluskuntain päällystökoulussa komentajakurssin johtajana ja taktiikan opettajana aina vuoteen 1935 asti. Saksalaista majuria käytettiin opettajana myös muilla Sotakorkeakoulun kursseilla. Edelleen hän oli lausunnonantaja ja keskeinen vaikuttaja laadittaessa armeijan toimintaa ohjanneita kenttäohjesääntöjä. Vuodesta 1930 alkaen komentajakurssit järjestettiin vain Päälliskoulussa. Tällöin Brucknerillä oli käytössään komentajakurssin opetuksessa Sotakorkeakoulun aselajiopettajia.

Koulutus ulkomailla näkyy ylimmässä johdossa

Keskeiset ulkomailta saadut vaikutteet tulivat sisälissodan päätyttyä lähinnä Saksasta ja Ranskasta. Vaikutteiden yksiselitteinen erittely on vaikeaa. Jää-

► Sotakorkeakoulun alkuvuosina opettajakunta koostui ulkomaalaisista upseereista. Kuvassa ruotsalaisopettajat: vasemmalta everstiluutnantti H. Malmberg, majuri K. Bratt ja ratsumestari O. Ribbing. Kuva: Sotamuseo

kärien tuomana suomalainen asevelvollisten koulutusjärjestelmä sai saksalaiset käytäntöä painottavat lähtökohdat. Edelleen tehtävätaktiikka oli jääkärien tuomaa saksalaisvaikutusta. Ranskalaisvaikutus tuli ehkä selvimmin esille kehitettäessä ylimpien esikuntien suunnittelu- ja johtamiskäytäntöjä.

Ruotsalaisvaikutus näkyy selvimmin niin talvi- kuin metsätaistelumenettelytapojen ja välineistön kehittämisessä. Muilta osin ruotsalaisvaikutus on pitkälti saksalaista ja ranskalaista lainaa.

Talvisotaa edeltävällä ajanjaksolla saatuja ulkomaisia vaikutteita voidaan arvioida keskeisten komentajien ja johtajien saamaa ulkomaista koulutusta tarkastelemalla. Vuosina 1924 ja 1929 eräissä keskeisissä rauhan ajan tehtävissä olivat seuraavat upseerit²²:

1920-puoleen väliin asti sotaväen ylin johto oli saanut koulutuksensa venäläisissä sotakouluissa ja upseerit olivat palvelleet Venäjän armeijassa, joten venäläisvaikutteet ovat olleet koko puolustusjärjestelmän kehittämistä leimaavia tekijöitä. Jääkärieversti Malmberg oli nimitetty Suojeluskuntain ylipäällikön tehtävään Venäjällä koulutetun upseerin jälkeen vuonna 1921. Suojeluskunnissa jääkärien tuomat saksalaiset vaikutteet olivat merkittävässä asemassa. Vuosikymmenen loppuun mennessä ylimmissä tehtävissä oli tykistön tarkastajaa lukuun ottamatta Saksassa koulutettuja jääkäriupseereita, jotka olivat saaneet ylimmän sotilaskoulutuksensa niin Suomessa kuin Ranskassa ja Saksassa.

Talvisodan alkaessa vuonna 1939 kenttäarmeijan divisioonien komentajien koulutustausta oli seuraavan taulukon mukainen²³:

Kuten taulukosta käy ilmi, kenttäarmeijan keskeisten yhtymien komentajat olivat poikkeuksetta jääkäriupseereita. He olivat saaneet sotilaallisen peruskoulutuksensa Saksassa ja ylimmän sotilaskoulutuksensa niin Suomessa, Ranskassa, Saksassa, Ruotsissa tai Italiassa.

Kaikki viisi yleisesikuntaupseeria olivat suorittaneet tutkintonsa Suomen sotakorkeakoulussa. Vuonna 1926 valmistuneella kurssilla operaatiotaidon ja taktiikan opettajina olivat ruotsalaiset upseerit.

VESA TYNKKYNNEN

MITÄ OLI SUOMALAINEN TAKTIikka ENNEN TALVISOTAA?

Hajanaiset lähtökohdat

Sisällissodan päättyessä toukokuussa 1918 ei ollut muotoutunut suomalaista taktiikkaa. Valkoisten päämajassa avustivat aluksi ruotsalaiset ja sitten saksalaiset asiantuntijat. Valkoisen puolen rintamakomentajien osaaminen perustui osalla jääkäriupseerien saksalaisiin oppeihin ja osalla tsaarin armeijassa saatuun koulutukseen. Vastaavasti punaisten apuna olivat venäläiset asiantuntijat, joilla oli takanaan vahva venäläinen sotilaskoulutus.²⁴ Sisällissodassa saatuja hajanaisia kokemuksia ei voitu ottaa kehittämisen lähtökohdaksi, vaikka sodasta saadut kokemukset loivat vahvoja mielipiteitä taistelusta pohjoisen talvisissa olosuhteissa.

Sisällissodan päätyttyä ei yhteiskunnallisesti ja sotilaallisesti epävakaa tilanteessa ollut mahdollisuuksia aloittaa suomalaisen taktiikan johdonmukaista kehittämistä. Vuoden 1919 loppupuolella upseerikunta oli osaamisen lähtökohdiltaan kovin sekalaista joukkoa. Jonkin verran yli tuhannen palveluksessa olleen aktiiviupseerin joukosta lähes puolet oli jääkäriupseereita. Toinen puolisko muodostui aiemmin Venäjällä koulutuksensa saaneista upseereista ja sisällissodan aikana lyhyitä upseerikursseja käyneistä upseereista.

Suomalainen upseerikoulutus alkoi Kadettikoulussa vuonna 1919.²⁵ Itsenäisyyden ensimmäiset vuodet kuluivatkin nuorena armeijassa lähinnä olojen vakiinnuttamiseen eivätkä niinkään suomalaisen taktiikan kehittämiseen.

Kun 1920-luvun puolessa välissä keisarillisen Venäjän armeijassa palvelleet suomalaiset upseerit syrjäytettiin Suomen armeijan johdosta, pääsivät

Saksassa koulutuksensa saaneet jääkäriupseerit armeijan ylimpiin tehtäviin. Talvisotaa edeltävää asevoimien kehitystä leimasi vahva saksalaisvaikutus, jonka rinnalla erityisesti ranskalaisella ja ruotsalaisella vaikutuksella oli oma merkityksensä.

Hyökkäystaistelu etusijalla

Sodankäynnin teoreetikot vaikuttivat 1920-luvun alussa sotilaallisen ajattelun lähtökohtiin. Tämä näkyi myös Suomessa sisällissodan jälkeisinä vuosina, jolloin yhtenäinen pohja sotataidon kehittämisen lähtökohdista puuttui. Aikakauden keskeisistä teoreetikoista suomalaisen ajattelun perustaksi valikoituivat saksalaisen kenraalimajuri Karl von Clausewitzin vuonna 1830 julkaistussa teoksessaan *Vom Kriege* esittämät ajatukset.

Clausewitzin näkemykset sotataidollisesta ajattelusta painottivat kaavoihin kangistumatonta taktiikkaa ja johtajan toimintavapautta annetun tehtävän toteuttamiseksi. Vasta itsenäistyneen maan vähäiselle upseeristolle von Clausewitzin ajatukset tuntuivat sopivan erittäin hyvin. Saksalainen kenraali tuomitsi teorian, jossa tyydyttäisiin arvioimaan vain sodankäynnin välineitä määrällisenä tarkasteluna. Hän korostikin johtajan tahdon merkitystä, joka ilmenee taistelussa älynä, rohkeutena, päättäväisyytenä ja osaamisena. Sotilaallisilta voimavaroiltaan heikolle Suomelle taidollisia ja älyllisiä valmiuksia korostava ajattelu sotamateriaalin sijasta oli luonnollista.²⁶ Eräällä tavalla teoreettisia lähtökohtia jossain määrin väheksyvä ja käytännön taitoja painottavan taktiikan perusta luotiin jo itsenäisyyden ensimmäisinä vuosina.

TEHTÄVÄ	1924	1929
Sotaväen päällikkö	Kenr K. F. Wilkama yleisesikuntaupseeri, Venäjä	Kenrm A. Sihvo, jääkäriupseeri, yleisesikuntaupseeri, Italia
Yleisesikunnan päällikkö	Kenr O.P. Enckell yleisesikuntaupseeri, Venäjä	Ev K. M. Wallenius jääkäriupseeri, yleisesikuntaupseeri, Saksa
Suojeluskuntain ylipäällikkö	Ev K. L. T. Malmberg jääkäriupseeri	Kenrm K. L. T. Malmberg jääkäriupseeri
Tykistön tarkastaja	Kenrm V. P. Nenonen yleisesikuntaupseeri, Venäjä	Kenrm V. P. Nenonen yleisesikuntaupseeri, Venäjä
Jalkaväen tarkastaja	Kenr E. B. Löfström upseerintutkinto, Venäjä	Ev H. Österman, jääkäriupseeri, yleisesikuntaupseeri, Ruotsi
1. D:n komentaja	Kenrm, B. A. Åkerman upseerintutkinto, Venäjä	Ev K. L. Oesch jääkäriupseeri, yleisesikuntaupseeri, Ranska
2. D:n komentaja	Kenrm P. M. Wetzter upseerintutkinto, Venäjä	Ev H. Öhquist jääkäriupseeri
3. D:n komentaja	Kenrm A. Tunzelman von Adlerflug yleisesikuntaupseeri, Venäjä	Ev A. S. Heikinheimo jääkäriupseeri, yleisesikuntaupseeri, Suomi

TEHTÄVÄ	NIMI	KOULUTUSTAUSTA
4. D:n komentaja	Eversti B. Nordenswan	jääkäriupseeri, ye-upseeri, Suomi 1926
5. D:n komentaja	Eversti S. Isakson	jääkäriupseeri, komentajakurssi, Suomi 1927
6. D:n komentaja	Eversti P. Paalu	jääkäriupseeri, ye-upseeri, Suomi 1926
8. D:n komentaja	Eversti B. Winell	jääkäriupseeri, komentajakurssi, Suomi 1926
9. D:n komentaja	Eversti H. Siilasvuo	jääkäriupseeri, ye-upseeri, Suomi 1926
10. D:n komentaja	Eversti V. Kauppila	jääkäriupseeri, ye-upseeri, Suomi 1932
11. D:n komentaja	Eversti E. Koskimies	jääkäriupseeri, ye-upseeri, Suomi 1926
12. D:n komentaja	Eversti L. Tiainen	jääkäriupseeri, komentajakurssi, Suomi 1926
13. D:n komentaja	Eversti E. Hannuksela	jääkäriupseeri, komentajakurssi, Suomi 1926

Komentajista neljä oli suorittanut yleisesikuntaupseerin tutkintoa alemman tasoiset opinnot Sotakorkeakoulun vuoden mittaisilla komentajakursseilla ajanjaksona, jolloin korkeakoulussa oli ruotsalaisia opettajia ja kurssien taktiikan tuntiopettajana käytettiin saksalaista majuri Bruckneriä, joka työskenteli Suojeluskuntain päällystökoulussa. Useimmat Päämajan ylimmät upseerit ja armeijakuntien

komentajat olivat saaneet yleisesikuntaupseerin koulutuksensa Ranskassa.

Ulkomaista vaikutusta ei pidä yliarvioida. Suomessa ymmärrettiin jo 1920-luvun alkupuolella, että ulkomaiset vaikutteet ja eurooppalaiset näkemykset eivät sovellu suoraan suomalaisiin olosuhteisiin. Ymmärrettiin, että ulkomailta tulleita vaikutteita oli sovellettava suomalaisista lähtökohdista.

▶ Vanhan sanonnan mukaan "hyökkäys on paras puolustus". Talvisotaa edeltävinä vuosikymmeninä hyökkäystaistelulla ja -taktiikalla oli keskeinen asema ja sitä harjoiteltiin tiiviisti sekä varusmiespalveluksessa että sotaharjoituksissa. Asevelvollisia hyökkäysharjoituksessa 1930-luvulla. Kuva: Sotamuseo

Vuonna 1923 puolustusministeri Vilho Nenosen esityksestä asetetun parlamentaarisen komitean tehtävänä oli laatia ehdotus maanpuolustuksen järjestämiseksi. Vuonna 1926 jättämässään mietinnössä puolustusrevisionin nimen itselleen ottanut komitea toteaa, että ainoastaan Venäjän suunnalta tuleva uhka voisi vaarantaa maan itsenäisyyden. Taktiikan osalta mietintö korosti vähien voimien ajallista ja paikallista keskittämistä osavoittojen saavuttamiseksi. Erityisesti hyökkäystaistelun merkitystä korostettiin voimakkaasti. Revisioni katsoi, että taistelussa alivoimaisen on pyrittävä jatkuvaan aktiivisuuteen ja liikkeen hyödyntämiseen voimasuhteiden tasoittamiseksi. Pelkästään puolustustaisteluun perustuvan toiminnan katsottiin johtavan tappioon.²⁷

Revisionin näkemykset pohjautuvat pitkälti ensimmäisen maailmansodan kokemuksiin. Sodan jälkeen pidettiin hyökkäystä ainoana ratkaisuun johtavana toimintatapana. Puolustuksen toteuttaminen asemasotana ei saavuttanut oikeastaan missään hyväksyntää. Suomessakin muotoutui 1920-luvulla periaate, jonka mukaan vain hyökkäys tuo ratkaisun. Ajattelua korosti siis aikakauden sanonta ”hyökkäys on paras puolustus”.

Esitetty ajattelun lähtökohta saattaa nykypäivänä tuntua aavistuksen oudolta. Puolustuksen toteuttaminen asemasotana olisi ensimmäisessä maailmasodassa saatujen kokemusten perusteella edellyttänyt runsaasti joukkoja ja materiaalia. Suomessa ei pidetty kovin järkevänä antautua pitkään ja kuluttavaan asemasotaan, koska voimakkaiden asevoimien luominen ei olisi ollut mahdollista maan vähäisen väkiluvun ja niukkojen voimavarojen takia. Asia oli vain niin, että talvisotaa edeltävinä vuosikymmeninä katsottiin, että alivoimaisen ainoa mahdollisuus olisi hyökkäys voimasuhteiden tasoittamiseksi. Vaikka hyökkäyksen painottaminen seurasi Euroopassa yleisesti vallinnutta kehitystä, Suomen omat alivoimaisesta asemasta ponnistaneet lähtökohdat sopivat erityisen hyvin tämän tyyppiseen ajatteluun.²⁸

Pelkistään voidaan sanoa, että suomalaisen taktiikan kehittämisen perustaksi muodostui tarve kehittää sellainen taktinen taito, jolla Neuvostoliiton

hyökkäys Karjalan kannaksen kautta voitaisiin torjua. Toimintatapojen kehittämässä oli painotettava niukkojen voimavarojen mahdollisimman tehokasta käyttöä. Suomalaisen taktiikan oli lähtökohdissaan oltava käyttökelpoinen alivoimaisen taistelussa ylivoimaa vastaan.²⁹

Puna-armeijan muodostama uhka

Neuvostoliiton asevoimien suorituskykyä ei 1920-luvun alkupuolella Suomessa juurikaan arvostettu. Puna-armeijan taktista taitoa pidettiin alkeellisena ja kaavamaisena, kuria huonona ja joukkojen koulustasoa heikkona. Tämän tyyppinen näkemys sisälsi paljon tunneperäistä aliarviointia, olihan Suomi vastikään saanut itsenäisyytensä irrottautumalla Venäjästä.³⁰

Kuitenkin jo 1920-luvun alkupuolella oli myös Suomessa näkemyksiä, jotka korostivat sitä, että Neuvostoliitto kohoaisi tulevina vuosina Euroopan johtavaksi sotilasmahdiksi. Suomessa oli kuitenkin yleisesti vallalla käsitys, jonka mukaan massamainen ja kaavamainen hyökkäys ei saavuta menestystä, kun se kohtaa ajattelussaan kaavoittumattoman ja liikkuvan vastustajan, jonka edustajina suomalaiset itseään pitivät.³¹

Suomessa havaittiin 1920-luvun jälkipuoliskolla puna-armeijan koulutuksen tason nousu ja materiaalisen valmiuden voimakas kehittyminen. Samaan aikaan vuodesta 1925 alkaen puna-armeija uusi säännöllisesti keskeisiä ohjesääntöjään. Vielä 1920-luvulla itäisen naapurin asevoimien suorituskyvyn nopeaan kasvuun ei kuitenkaan kiinnitetty laajempaa huomiota.³²

Yleisesikunnan tilastotoimisto alkoi jo vuodesta 1922 alkaen jakaa sarjaa *Yleiskatsaus* ja vuodesta 1933 alkaen sarjaa *Tietoja Neuvostoliitosta*. Ne laadittiin kuukausittain, ja jakelu oli noin sata kappaletta ylimmälle sotilaalliselle ja poliittiselle johdolle.³³ Suomessa, niin ylimmässä sotilasjohdossa kuin upseerien keskuudessa yleensäkin, oltiin 1930-luvun alussa

► 1930-luvulle asti uskottiin, että Suomen peitteinen maasto talvisin ja kesäisin muodostaisi luonnollisen esteen venäläisten taktiikan ja uuden sotateknisen kaluston käytölle. Suomalaisten 1930-luvun tekemillä hyökkäysvaunukokeiluilla osoitettiin kuitenkin, että panssarijoukkojen käyttö oli mahdollista. Kuvassa hyökkäysvaunukokeilut käynnissä Terijoella vuonna 1934. Kuva: Sotamuseo

ilmeisen hyvin selvillä Neuvostoliiton sotilaallisen voiman kehittymisestä ja yhä selvemmästä hyökkäyshenkisyyden kasvusta. Samanaikaisesti pidettiin kuitenkin joukkojen koulustasoa edelleen varsin huonona. Vasta 1930-luvun myöhempinä vuosina alettiin tarkemmin paneutua puna-armeijan hyökkäystaktiikan kehittämiseen, koska panssaritujen joukkojen laajamittainen käyttö Karjalan kannaksella ja yleensäkin peitteisellä alueella näytti mahdolliselta.

Suomessa muotoutui 1930-luvun loppuun mennessä käsitys, jonka mukaan puna-armeijan taktiikan

peruspiirteitä olivat avomaaston luoma kaavamaisuus ja runsaan teknillisen välineistön käyttöön perustava toiminta. Yksioikoisesti todettiin kuitenkin, että kaavamaisuus ja tekniikka törmäivät Suomessa talven, metsien ja harvan tiestön tuomin vaikeuksiin, joita venäläisissä ohjeäännöissä ei ollut otettu riittävästi huomioon. Näin päädyttiin väittämään, jonka mukaan venäläisten ohjesääntöjen esittämät poikkeukselliset olosuhteet muodostuvat Suomessa ennalta arvaamattomiksi säännöiksi. Pidettiin todennäköisenä, että suomalaisessa maastossa venäläiset joukot joutuisivat

odottamattomiin vaikeuksiin ja tykistön, ilmavoimien sekä panssarivaunujen massamainen käyttö ei olisi mahdollista, jolloin niiden teho laskisi.³⁴

Puna-armeijaa ei pidetty ennen talvisotaa taktisesti kovin taitavana vastustajana tai operatiivisena haasteena sen taidollisessa merkityksessä. Suomessa kuitenkin myönnettiin 1930-luvun loppupuolella että Neuvostoliiton armeija oli materiaaliselta iskukyvyltään Euroopan eturivissä.³⁵

Saarrostamalla voittoon

Kuten todettua, hyökkäystaisteluun liittyvän taktiikan kehittäminen oli etusijalla ennen talvisotaa, koska liikkeen nähtiin tasoittavan voimasuhteita ylivoimaista vihollista vastaan. Vaikka kehittäminen painottui hyökkäystaisteluun, oli niin puolustuksella kuin viivytykselläkin taistelulajin asema 1930-luvun lopulla.

Suomen peitteinen alue, ankarat talvet ja harva tiestö pakottivat kehittämään sekä toimintatapamalleja että välineistöä, jotta saarrostava hyökkäysliike voitiin suunnata tiestön ulkopuolelle. Saarrostaminen tunnetaan Suomessa paremmin käsitteellä koukkaus. Ongelman ratkaisemiseksi käynnistettiin 1920-luvulla talvitaistelukokeilut ja 1930-luvulla metsätaistelukokeilut. Laajojen kokeilujen kautta kehitettiin Suomen olosuhteisiin sopiva taistelutekniikka ja välineistö.³⁶

Hyökkäystaistelulla ja -taktiikalla oli 1930-luvun loppupuolella itsearvoinen asema. Kuitenkin jo vuosikymmenen puolivälissä oli alettu esittää näkemyksiä, joiden mukaan puolustukselle tulisi taistelulajina antaa enemmän painoarvoa. Tällainen ajattelu oli kuitenkin harvinaista, vaikka operatiivisen johdon suunnitelmissa puolustus otettiin suunnittelun lähtökohdaksi 1930-luvulla. Hyökkäyksellä on kuitenkin täytyntä olla ajattelua ja toimintaa hallitseva asema, koska suuremmissa sotaharjoituksissa ennen talvisotaa painopiste oli hyökkäystaistelun harjoittelussa.³⁷

Talvisodan alla suomalaisessa taktiikassa korostuivat eräät keskeiset taktiset periaatteet, jotka perustuivat alivoimaisen osapuolen ajatteluun. Sotataidon

historian keskeisistä taktisista periaatteista korostuivat erityisesti painopiste, yllätys ja reservit, joiden painottamiseen on löydettävissä täysin suomalaiset lähtökohdat.

Painopisteen voimakas luonti oli välttämättömyys suomalaisessa taktiikassa, koska pinta-alaan nähden asukasmäärältään pieni maa ei kyennyt perustamaan kovin suurta ja vahvaa sodan ajan armeijaa. Tämä tarkoitti sitä, että joka paikassa ei voitu olla vahvoja. Ratkaisuja haettaessa riittävän paikallisen ylivoiman saavuttaminen korostui. Jotta tämä oli mahdollista, sivusuunnista jouduttiin irrottamaan joukkoja painopistesuuntaan.

Koska joukkoja oli vähän, lähdettiin 1930-luvulla siitä, että vihollinen oli tuhottava alueellisesti pieninä kokonaisuuksina. Tämän takia jatkuvien osavoittojen saavuttamiseksi taktiikalta edellytettiin joustavuutta ja kykyä keskittää joukot nopeasti uudelle alueelle.

Painopiste tarkoitti Suomessa lähinnä tykistön ja jalkaväen vaikutuksen keskittämistä. Muiden aselajien osuus jäi tässä suhteessa vähäiseksi ennen talvisotaa.³⁸

Reservien käyttö oli suomalaisessa taktiikassa ilmeisen perinteistä. Menestyksen hyväksikäyttö hyökkäyksessä ja vastahyökkäysten toteuttaminen puolustuksessa olivat tyypillisiä reservien tehtäviä niin Suomessa kuin muuallakin Euroopassa. Käytössä olleen voiman vähyden takia reserveille jouduttiin käskemään lukuisa määrä erilaisia valmistautumistehtäviä.

Peitteisen alueen täydellinen hallinta olisi edellyttänyt runsaasti joukkoja, joita ei kuitenkaan ollut. Tämän takia taistelulajista riippumatta haluttiin varata runsaasti reservejä, koska Neuvostoliitossa pidettiin saarrostusta tehokkaimpana tapana tuhota vihollinen. Esimerkiksi puolustuksessa arveltiin peitteisessä maastossa olevan tarpeellista varata jopa puolet joukoista reserviksi, jotta vihollisen sivustojen kautta tulevat saarrostusyritykset kyettäisiin torjumaan.³⁹

Yllätyksen korostaminen perustui siihen, että se tarjosi ylivoimaista vihollista vastaan voimasuhteita tasoittavan taistelutavan. Hyökkäyksessä yllätystä pidettiin joissain tilanteissa jopa tärkeämpänä kuin tykistön tukea. Tämä perustui siihen, että jalkaväki ei

voisi odottaa vihollisen asemien edessä mahdollista myöhässä olevaa tulivalmistelua. Joissakin tilanteissa yllätysetua pidettiin niin suuressa arvossa, ettei tulivalmistelulla haluttu paljastaa alkavaa hyökkäystä.⁴⁰

Vaikka taistelulajit muodostivat eräällä tavalla taktisen ajattelun rungon, pidettiin sissitoimintaa jo aiempien vuosisatojen kokemusten perusteella erityisen sopivana taistelutapana Suomen alueella. Sissitoiminnasta muodostui lähinnä erittäin peitteisten, harvatiestöisten ja vesistöjen rikkomien alueiden taistelutapa. Toimintaolosuhteiltaan edullisimpana alueena pidettiin Laatokan ja Pohjoisen jäämeren välistä aluetta. Karjalan kannaksen ei nähty soveltuvan sissitoimintaan.⁴¹

Sissitoiminnassa korostui maantie- ja rautatiekuljetusten sekä huoltokuljetusten ja erilaisten kiinteiden kohteiden tuhoaminen vihollisen selustassa. Talvisodan alla sissitoiminnan keskeisenä tehtävänä oli vihollisen divisioonien huollon ja johtamisyhteyksien tuhoaminen. Sissitoiminnalla on kautta aikojen ollut suomalaisessa sotataidossa aivan erityinen asema.⁴²

Kuilu ajattelun ja todellisuuden välissä

Sodan ajan joukkojen materiaalihankinnat pitäisi suunnata siten, että hankittava sotavarustus sopisi mahdollisimman hyvin ajateltuihin taktisiin toimintaperiaatteisiin ja taistelutekniikkaan. Talvisotaa edeltäneinä vuosina materiaalihankkeisiin suunnattiin jälkikäteen ajatellen liian vähän rahoitusta.

Suomessa ei uusimpia taisteluvälineitä kyetty juurikaan hankkimaan. Kehitys painottuikin enemmän puolustuksellisten vasta-aseiden hankintaan tai suojautumisen kehittämiseen. Vaikka ilmavoimille pyrittiin hankkimaan ajanmukaista kalustoa, kenttäarmeijan ongelmana oli talvisodan alla puuttunut ilmatorjuntakalusto. Kalustoa oli joko kaupunkien ja keskeisten teollisuuslaitosten suojaamiseen tai etulinjan pataljoonien ja rykmenttien suojaamiseen. Ennen sodan alkua ilmatorjunnan painopiste luotiin selustan kohteiden suojaamiseen, koska rintamalla

olevien joukkojen katsottiin voivan hakea suojaajapeitteisestä maastosta.⁴³

Panssarintorjunnan tarpeisiin herättiin vasta 1930-luvun alkuvuosien jälkeen. Vaikka talvisodan alla tiedostettiin valtavat puutteet, ei ennen sodan alkamista kyetty tekemään riittäviä hankintoja. Syksyllä 1939 kenttäarmeija perustettiin käytännössä ilman panssarintorjunta-aseistusta. Kullakin tuhannen miehen suojajoukkopataljoonalla oli käytössään kaksi panssarintorjuntatykkiä. Koko pitkää itärajaa varten oli käytössä vain viisituhatta panssarimiinaa, joista pääosa oli tarkoitettu käyttämään Karjalan kannaksen puolustuksen lujittamiseen.⁴⁴

Suomen armeijan sotavarustus oli niin määrällisesti kuin laadullisestikin alivoimainen neuvostoliittolaisiin divisiooniin verrattuna, eivätkä 1930-luvun jälkipuoliskon hankinnat tätä tilannetta muuttaneet. Jos tarkastelu irrotetaan Suomen ja Neuvostoliiton jo lähtökohdiltaan epäsuhtaisesta tarkastelusta ja verrataan Suomea aikakauden muihin eurooppalaisiin pikkuvaltioihin, päädytään hieman toisenlaisiin tulokintoihin. Suomi oli vuonna 1939 kiistatta keskitasoisesti tai jopa paremmin varustettu eurooppalainen pikkuvaltio, jonka armeijan koulutustaso oli korkea ja kenttäarmeija kertausharjoitettu.⁴⁵

Vertaaminen muihin eurooppalaisiin valtioihin ei tietenkään poista Suomen ja Neuvostoliiton välistä sotilaallisen voiman epäsuhtaa, mutta selittää ehkä paremmin Euroopassa vallinnutta yleistä ajattelua sodasta ja sen todennäköisyydestä. Suomi ei ollut ainoa pieni valtio Euroopassa, jonka naapurina oli suurvalta.

Suomalainen taktiikka oli maailmansotien välillä ja uuden sodan kynnyksellä varsin yleiseurooppalaista. Lähinnä saksalaisvaikutuksen kautta muotoutunut kokonaisajattelu noudatti kansainvälisen valtavirran painotuksia, johon tuli runsaasti vaikutteita muistakin Euroopan maista.

Olisi kuitenkin liioiteltua yleistää suomalainen taktiikka keskieurooppalaiseksi lainaksi. Omista lähtökohdista ponnistanut ajattelu näkyy siinä, että Suomessa ymmärrettiin soveltaa yleisesti hyväksytyt valtavirran periaatteet vastaamaan maan olosuhteita ja asemaa.

MIKKO KARJALAINEN

”ON SAATU MITÄ ARVOKKAINTA KOKEMUSTA” – TALVI- JA JATKOSODAN SOTAKOKEMUKSET

”Muistan hetken kuin tämän tässä, kun joukkueestani ensimmäinen mies vaipui luotisuuhkun lävistämänä tantereelle ja punasi sydänverellään silloin vielä valkoisen Taipaleen [talvisodassa] hangen.”⁴⁶ Näin talvisodassa Kannaksen ankaran veriset taistelut läpikäynyt joukkueenjohtaja avasi musertavia muistojaan *Kansa taisteli* -lehdessä. Muistot elivät vajaa pari vuosikymmentä tapahtuneen jälkeen mielessä liiankin kirkaana.

Talvisodan joukkueenjohtajan muistelo kosketti monia hänen veteraanitoverejaan, mutta toisaalta suomalaisten kokemukset Neuvostoliittoa vastaan käydyistä sodista poikkesivat toisistaan erilaisten sodan ajan tehtävien ja henkilökohtaisten kokemusten mukaan. Jopa havainnot yksittäisestä sota-ajan tapahtumasta tai kehityskulusta saattoivat vaihdella osallisesta tai kokijasta toiseen hyvinkin voimakkaasti. Kokemuksien täysimittainen yleistäminen ei näin ollen ollut mahdollista.

Jo pelkästään Puolustusvoimien henkilöstön keskuudessa vuosina 1939–1945 käydyt sodat koettiin eri tavoin. Esimerkiksi kesän 1944 puna-armeijan suurhyökkäyksen kokemukset olivat hyvin moninaiset. Kannaksella etulinjassa tulimyrskyn keskellä kuolemanpelon kokenut sotamies koki tapahtuneen todennäköisesti hyvin eritavoin kuin Viipurissa esikunnassa päivystänyt toimistoupseeri, puhumatta kaan vuorolomalla kotonaan Turussa tuolloin olleesta Päämajan operatiivisen osaston upseerista.

Yhteinen nimittäjä oli kuitenkin se, että kokemukset olivat muistissa ja ne vaikuttivat sodan kauhut kokeneiden ihmisten toimiin sodan jälkeen. Sotilas- ja siviilitappiot sekä yhteiskunnan ja yksilöiden materiaaliset ja henkiset menetykset muodosti-

vat kokemuspohjan, joka näkyi sotien jälkeisen ajan Suomessa.

Talvi- ja jatkosodan sotakokemuksia tutkittaessa eteen avautuu laaja ja sirpaleinen kokonaisuus. Sodan kokemuksia voidaan inhimillisestä perspektiivistä tarkastella lukemattomista näkökulmista, esimerkiksi sankarivainajien, vainajien omaisten, lottien, sotilaskotisisarten, lasten, haavoittuneiden ja psyykkisesti sodassa haavoittuneiden. Jokaisessa ihmisryhmässä sodan kokemukset vaikuttivat yksilöllisesti. Seuraavassa sotakokemuksia⁴⁷ kuitenkin mankeloidaan Puolustusvoimien rauhan ajan kehitystyön näkökulmasta. Keskiöön nousevat siis Puolustusvoimien vakinaisessa palveluksessa olleiden kokemukset.

Sota-aikana soditaan – kokemustenkeräys toissijaista

Jatkosodan päättyttyä Puolustusvoimia oli alettu syksyllä 1944 supistaa rauhan ajan kokoonpanoon, vaikka Lapin sota vielä jatkuikin. Puolustusvoimien piti ylläpitää valmiutta niin ulkoisen uhkan torjumiseen kuin sisäisen järjestyksenpidon tukemiseenkin, vaikka rauhansopimuksen ehdot rajoittivat toimintavapautta merkittävästi. Puolustusvoimien sisällä toimintavapauden rajoittaminen ei kuitenkaan ulottunut aivan kaikkialle. Käytyjen sotien kokemukset piti kerätä tulevan toiminnan kehittämiseksi.

Tammikuussa 1945 everstiluutnantti Yrjö Aleksis Järvinen – jonka tehtävänä oli Jalkaväen tarkastajan toimiston päällikkönä sotakokemusten keräämisen organisointi – laati aloitteen jalkaväen sota-

► Sotien jälkeisinä vuosina upseeriston mielissä olivat vuoden 1944 Neuvostoliiton suurhyökkäyksen kokemukset. Kuva: SA-kuva

kokemusten keräämiseksi. Kokemukset piti saada hyödyttämään organisaation, taktiikan, aseistuksen ja varusteiden kehittämistä sekä koulutus- ja ohjesääntötyötä.⁴⁸

Ilmapiiri, jossa sodasta rauhaan oltiin siirtymässä, ei mahdollistanut avointa keskustelua sotien kokemuksista. Edeltävänä kesänä, venäläisten suurhyökkäyksen vielä jatkuessa heinäkuussa 1944, komentoesikunnan päällikkö, kenraaliluutnantti Tuompo oli käskenyt yksiselitteisesti, että joukko-osastot eivät saa julkaista ilman Päämajan sensuuritoimis-

ton lupaa minkäänlaisia tietoja, selostuksia tai yhteenvetoja sotateoimista, menestyksistä, tappioista, sotasaaliista ja niin edelleen. Sodan tauottua asiasta muistutettiin joulukuun puolivälissä 1944 uudelleen: ”...talvi- ja äsken päättynyttä sotaa koskevat tiedot, selostukset ja kirjoitukset on lähetettävä tarkastettaviksi Pv.PE:n Valvontatoimistoon...”⁴⁹

Voimakkaimmat kokemukset oli synnyttänyt Karjalan kannaksella 9. kesäkuuta 1944 käynnistynyt Neuvostoliiton suurhyökkäys. Kesän 1944 torjuntataisteluiden katsottiin antavan suorimpia

vastauksia tulevan rauhan ajan kehitystyön tueksi. Vihollisen massiivinen mies- ja ennen kaikkea materiaaliylivoima olivat havahduttaneet näkemään muuttuneen taistelukentän vaatimukset.

Muun muassa tykistön käytöstä havaittiin se, ettei sotia edeltäneenä aikana ollut ymmärretty todellisen ammuskulutuksen määrää. Niin talvisodassa kuin jatkosodan alkuvaiheissakin oli ammuskulutusta ollut pakko säännöstellä varastojen niukkuudesta johtuen. Tällä oli oma osuutensa tappioiden suuruuteen. Vasta kesän 1944 jälkeen tunnustettiin, millaisia ammusmääriä menestykselliseen suurhyökkäyksen torjuntaan – johon jatkossakin piti varautua – tarvittiin. Toisaalta tunnustettiin, että tykistön käyttöperiaatteet, jotka oli luotu jo ennen sotia, oli sodissa osoitettu toimiviksi.⁵⁰

Vaikka asioista ei saanut puhua julkisesti, oli sotakokemusten keräämisen tavoite jo sotien aikana hyvin selvä. Vihollisen toiminnasta saadut kokemukset piti jalostaa ohjeiksi ja vastatoimenpiteiksi. Yleisesikunnan päällikkö, kenraaliluutnantti Karl Lennart Oesch linjasi parisen viikkoa ennen talvisodan syttymistä: ”Nykyään käynnissä olevista reservin ylimääräisistä harjoituksista on saatu mitä arvokkaimpia kokemuksia, sekä myönteisiä että kielteisiä, joiden perusteella voidaan tehdä johtopäätöksiä siitä, mihinkä suuntaan puolustusvalmiusjärjestelyä olisi edelleen kehitettävä ja missä suhteessa olisi aikaansaattava parannuksia...”⁵¹

Heti talvisodan päättymisen jälkeen nähtiin tarpeelliseksi uusia keskeisimmät ohjesäännöt, mutta uuden sodan syttyessä työ oli pahasti kesken. Toki oli saatu valmiiksi erilaisia uusien aseiden käyttöön ja taistelutekniikkaan liittyneitä oppaita, mutta ohjesääntöuudistustyö oli karun keskeneräinen.⁵² Sotakokemuksilla oli ohjesääntötyöhön kaksisuuntainen vaikutus. Kokemukset piti ottaa kirjoitustyössä voimakkaasti huomioon, mutta ohjesääntötyön keskenräisyyttä ei nähty hälyttävänä ongelmana, sillä saatujen sotakokemusten nähtiin korvaavan sen, mitä ohjesäännöistä puuttui tai mikä oli vanhentunut.

Esimerkiksi tiedustelutoiminnan kokemusten kerääminen aloitettiin heti rauhanteon jälkeen. Pää-

majan tiedusteluosasto antoi kokemusten keräämisen Maavoimien esikunnan tehtäväksi. Aineisto käytiin Päämajassa läpi ja yhtymien tiedustelu-upseerit koottiin kesäkuussa 1940 viikon mittaiseen neuvottelutilaisuuteen. Neuvotteluista pidetyn pöytäkirjan laajuus oli 235 sivua, joten kokemusten analysoinnille oli todellakin tarvetta.⁵³

Analyysi oli hyvin konkreettista. Esimerkiksi sotavankien kuulustelun ja vihollisen asiapapereiden tutkimiseen armeijakuntien esikuntien tiedustelutoimistoissa suunniteltiin tarvittavan tulevassa sodassa kaksinkertainen määrä talvisotaan verrattuna.⁵⁴

Samalla tavoin pioneerialan kokemukset kerättiin talteen. Upseereilta ja miehistöltä koottiin henkilökohtaisia kokemuksia linnoittamisesta – eritoten joukkojen rakentamista kenttälinoitteista ja betonirakenteista.⁵⁵ Osa kokemuksista, kuten panssarieskivien pienuus, oli saatu valitettavasti raskaiden tappioiden kautta.

Aitiopaikalta sotakokemusten keräämistä ja hyödyntämistä seurannut Y. A. Järvinen analysoi talvisodan kokemusten vaikutuksia seuraavasti: ”Yhteenvedon voitanee sanoa, että jatkosotaan mennessä oli Suomen puolustusmahdollisuuksien parantamiseksi nyt tehty suunnilleen se, mitä olisi pitänyt ja voitu tehdä jo ennen talvisotaa...”⁵⁶ Järvisen näkemys oli sangen yltyöpositiivinen.

Keskustelu käytiin täysin Puolustusvoimien sisällä, sillä päämajajoituspäällikö Airo ilmoitti 19. huhtikuuta 1940 seuraavaa: ”Tiedoitetaan, että ilman Päämajan suostumusta eivät puolustusvoimiin kuuluvat saa kirjoja, sanoma-, tai aikakaus- tai kuvalehdissä julkaista äsken päättynyttä sotaa, jotain sen vaihetta tai taistelua koskevaa taktillista, sotahistoriallista tai sotataloudellista tutkimusta.”⁵⁷

Näin ollen sodasta saaduista kokemuksista ei pystytty käymään lainkaan julkista keskustelua. Professori Arvi Korhonen, sodan aikana Päämajassa palvellut Helsingin yliopiston yleisen historian professori, kirjoitti heinäkuussa 1940 asiasta yksityiskirjeessä hyvin kuvaavasti: ”Kun sota päättyi, julistettiin yksimielisyyden säilyttäminen ohjelmaksi. Se ei kuitenkaan saane merkitä samaa kuin vaikeneminen

sodassa tehdyistä virheistä. Ainoa voittomme voi nyt olla vahingoista viisastuminen...”⁵⁸ Korhosen perusajatukseen – tehdyistä virheistä pitää oppia – voi helposti yhtyä, mutta osittain hänen tekstinsä oli jopa ylikriittinen.

Sotaan osallistuneilla oli patoutunut tarve kirjoittaa sotakokemuksistaan, ja kustantajilla oli halua julkaista sotahistoriallisia teoksia. Tilannetta rauhoitukseen Yleisesikunnan päällikkö linjasi marraskuussa, että kaikki sotilashenkilöiden julkaistavaksi aikoma kirjallisuus oli alistettava ulkomaanosaston ennakkotarkastukseen. Näin pystyttiin tehokkaasti rajoittamaan keskustelua sodassa saaduista kokemuksista.⁵⁹

Uusi sota syttyi 25. kesäkuuta 1941. Jo ensimmäisen sotaviikon aikana Päämajan yleisesikunnan päällikkö, kenraaliluutnantti Erik Heinrichs antoi käskyn sotakokemusaineiston keräämisestä ja muokkaamisesta taktillisten oppaiden julkaisemista varten.⁶⁰ Kokemukset olisi kerättävä talteen niin kauan kuin sota vielä olisi käynnissä.

Kokemuksia pyrittiin hyödyntämään mahdollisimman nopeasti. Päämajaan tuli sotatoimiyhtymiltä paljon sellaista tietoa, joka oli hyödyllistä jakaa muillekin yhtymille. Operatiivinen osasto punnitsi tietojen merkitystä ja jakoi niitä tarpeen mukaan eteenpäin yhteistyössä koulutusosaston kanssa, jonka vastuulle koulutustoiminta varsinaisesti kuului.⁶¹

Sodasta muodostui odotettua pidempi, mutta sotakokemusten kerääminen edistyi vaihtelevasti. Erilaisia neuvottelutilaisuuksia, joissa kokemuksia analysoitiin ja vietiin käytäntöön, järjestettiin. Esimerkiksi Kouvolassa pidettiin pioneerikomantajien neuvottelupäivät tammikuun lopussa 1943. Päämajan pioneerikomantaja, kenraaliluutnantti Unio Sarlinin johdolla käydyissä alustuksissa ja keskusteluissa pureuduttiin käytännön kokemuksiin. Havainnot olivat konkreettisia: esimerkiksi kenttävarustuksissa paras piikkilankaeste oli ollut espanjalainen ratsu, mutta puutavaran piti kuitenkin olla mieluummin vahvempaa kuin ohjesääntö määritteli.⁶² Systemaattinen ja analysoiva sotakokemusten kerääminen, yhdistäminen ja käyttöönnotto kuitenkin puuttuivat.

Eräs keskeisimmistä vaikuttimista sotakokemusten vähäiseen hyödyntämiseen itse sotien aikana oli ylipäällikkö Mannerheimin nuiva suhtautuminen asiaan. Ylipäällikkö ei nimittäin jatkosodan aikana nähnyt sotakokemusten keräämistä millään tavoin ensisijaisena tai ylipäätään tärkeänä tehtävänä.

Yhtäältä Mannerheim käski joulukuussa 1943 kenraaliluutnantti Östermania suunnittelemaan ja johtamaan sotakokemusten keräämistyötä organisaation, aseistuksen ja taktillisten menetelmien näkökulmasta. Tavoitteena oli ohjesääntöjen tarkistamisen ja uudistamisen käynnistäminen. Toisaalta muutamaa kuukautta myöhemmin, maaliskuussa 1944, hän käski Östermanin jälkeen sotakoulutuksen ylitarkastajaksi määräämänsä kenraaliluutnantti Harald Öhquistiä tarkastamaan koulutuskeskuksia. Se oli marsalkan mukaan sotakokemusten keräämistä tärkeämpi tehtävä.⁶³

Jälkeenpäin tarkastellen voi helposti nähdä, että Öhquistin tehtäväkenttä oli käytettävissä oleviin resursseihin nähden kohtuuttoman suuri. Elokuussa 1944 Öhquistin käytössä oli vain esikuntapäällikkö ja kaksi reservinupseeria.⁶⁴

Öhquist pyrki jatkamaan taktillisten sotakokemusten järjestelmällistä keräämistä, vaikkei hänellä ylipäällikön suoraan tukea ollutkaan. Mannerheimin kielteinen asenne kokemusten keräämiseen oli noussut esiin, kun tehtävän vastaanottaessaan Öhquist oli esittänyt, että lakkautettavasta Puolustusvoimain yleistarkastajan esikunnasta siirrettäisiin hänen alaisuuteensa upseereita sotakokemusten keräystoimistoa varten. Ylipäällikkö ei esitykseen suostunut.⁶⁵

Keräystyö jäi näin ollen vaillinaiseksi, eikä varmasti vähiten siksi, ettei työlle ollut ylimmän sodanjohdon täyttä tukea. Kun sotien jälkeen sotakokemusten kerääminen pyrittiin systemaattisesti käynnistämään uudelleen, tunnustettiin sodan ajan keräystyön puutteet. Nopeasti tapahtumien jälkeen kirjoitettuja analyyseja ei pidetty pätevinä eikä yleistämiskelpoisina.⁶⁶

Jatkosodan aikana sotakokemuksia siis kerättiin Puolustusvoimien sisällä, mutta julkinen keskustelu oli ankarasti kiellettyä. Ammattiupseerien tai muiden

sotilashenkilöiden laatimat kirjoitukset piti lähettää ennen julkaisua Päämajan sensuuri-toimiston tarkastettaviksi.⁶⁷ Ilmapiiriä kuvasi hyvin se, että jokaisen sotilashenkilön, joka havaitsi sotilassalaisuuksista keskusteltavan sivullisten kuullen, oli puututtava asiaan ja ojennettava keskustelijoita.⁶⁸

Yhtenä sivupolkuna on todettava saksalaisilta saatujen sotakokemusten merkitys. Jatkosodan vuosina niin Päämajan yhteysupseerina toimineelta kenraali Waldemar Erfurthilta kuin muiltakin saksalaisilta kanssasotijoilta suomalaiset saivat tietoonsa runsaasti sotakokemuksia eritoten heidän itärintamaltaan.⁶⁹

Sodasta rauhaan – kokemukset rauhan ajan käyttöön

Puolustusvoimain komentaja, kenraali Heinrichs hyväksyi periaatteet sotakokemusten keräämiseksi helmikuun lopulla 1945. Käytännössä hän toisti käskyn, jonka hän Päämajan yleisesikunnan päällikkönä oli antanut vajaat neljä vuotta aikaisemmin jatkosodan alkaessa.⁷⁰

Kokemusten keräämistä pyrittiin jäsentämään tarkasti määritellyllä kysymyspatteristolla. Käsky sisälsi neljätoistakohtaisen ”sisällysluettelon” teemoista, joista kokemuksia oli tarkoitus koota.⁷¹

Ongelmaksi muodostui se, ettei näitäkään kokemuksia analysoitu ja tiivistetty yhtenäiseksi. Tämä johtui osittain siitä, että materiaali oli kaikkiaan hyvin ristiriitaista. Eroavaisuudet konkretisoituvat, kun tarkastellaan esimerkiksi Syvärin rintamalla tai Karjalan kannaksella etulinjassa toimineiden pataljoonan komentajien sotakokemuksia. Kokemukset vihollisesta ja sen toimintatavoista olivat monelta osin toisistaan poikkeavia, mikä johtui muun muassa erilaisista maastonmuodoista, tiestön erilaisuudesta ja määrystä, rintamalohkojen leveyksien poikkeavuuksista ja niin edelleen. Ihmeellistä kyllä, myös samassa joukossa tai saman taistelutilanteen läpikäyneet upseerit saattoivat kokea tapahtumat täysin eri tavoin.⁷²

Seuraavaksi yritettiin aktivoida upseerikuntaa sotakokemusten jakamiseen sisäisissä keskustelutilaisuuksissa. Alkuvuodesta 1945 ryhdyttiin järjestämään varuskunnittain sotakokemuksiin liittyviä upseerien keskustelutilaisuuksia. Keskustelujen pöytäkirjat koottiin yhteen Pääesikunnan koulutusosastolla. Tästä noin kahdeksankymmenen monisteen sarjasta jaettiin kopiot muun muassa sotilasläänien komentajille ja divisioonien koulutusupseereille.⁷³

Virallisen sotakokemusten keräämisen ohella sodan kokemuksia tallentui ja käsiteltiin Puolustusvoimien ulkopuolella muun muassa muistelmakirjojen sivuilla⁷⁴. Puolustusvoimien piirissä yksi keskeisimmistä sotakokemuksia hyödyntäneistä ryhmistä olivat Sotakorkeakoulussa vuodesta 1948 alkaen diplomitoitään tehneet upseerit. Sotien kokemukset nähtiin yhtenä tärkeänä pohjana uudelle kehitykselle.⁷⁵

Sotien jälkeen valmistuneita diplomitoitää tarkastellessa syntyy selvä kuva siitä, että opiskelijoita ohjattiin sotien antaman kokemuspankin hyödyntämiseen. Jo pelkästään vuosina 1948–1952 – kolmella ensimmäisellä sodanjälkeisellä kurssilla – valmistuneista diplomitoitista toistakymmentä työtä käsittelee otsikon mukaan tutkimusteemaansa sotakokemusten valossa. Määrä on moninkertainen, jos joukkoon otetaan ne diplomityöt, joissa lähteenä on käytetty sotiin osallistuneiden upseerien muistitietoa.⁷⁶

Sotakorkeakoulun lisäksi kokemuksia peilattiin muun muassa Suomen Sotatieteellisen Seuran piirissä. Seuran toiminta linkittyi Sotakorkeakouluun, sillä jäsenistö koostui Sotakorkeakoulun käyneistä yleisesikuntaupseereista. Kuukausikokouksissa joku jäsenistä – tai poikkeustapauksissa ulkopuolinen asiantuntija – piti esitelmän sotatieteellisestä aiheesta.

Esitelmät tavoittivat laajan joukon yleisesikuntaupseereita. Paikalla oli kokouksesta toiseen useita sodan ajan keskeisimpiä kenraaleita, jotka pöytäkirjojen mukaan toivat myös omat näkemyksensä hyvin avoimesti esiin. Tilaisuuksien painoarvoa sodanjälkeisessä ajassa kuvasi se, että esimerkiksi everstiluutnantti Olavi Seeven esitelmää lentoaseen

► Sotien aikana laadittiin valtaisa määrä erilaista virallista asiakirja-aineistoa. Kenttäolosuhteissa syntyvä asiakirja saattaa olla yksi niistä, joita nykyisellään säilytetään noin 20 hyllykilometrin laajuisessa aineistossa Kansallisarkistossa. Kuva: SA-kuva

kehityksestä oli 1. joulukuuta 1948 seuraamassa myös puolustusvoimain komentaja, jalkaväenkenraali Aarne Sihvo.⁷⁷

Kyseessä oli suljettu piiri, sillä osanottajat koostuivat yleisesikuntaupseereiden lisäksi muutamista kutsujäsenistä: ”Sivullisten osallistumisesta seuran esitelmä- ja alustustilaisuuksiin päätettiin, ettei yleistä lupaa tällaiseen voida sallia.”⁷⁸ Ehkä juuri suljettusta osallistujajoukosta johtuen kommentit olivat ajoittain hyvin kärkeviäkin.⁷⁹

Voi perustellusti väittää, että sotien jälkeisinä vuosina Puolustusvoimissa toimineilla ylemmillä upseereilla oli kannettavanaan kesän 1944 Neuvostoliiton suurhyökkäyksen trauma. Sotatieteellisen Seu-

ran esitelmistä suorimmin teemaa käsiteltiin maaliskuussa 1950 esitelmässä ”Venäläisten puolustuksen ja hyökkäyksen strategia vuosina 1941–1945”.

Kesällä 1944 vihollinen ei ollut onnistunut hyökkäyksessään Suomen kukistamiseksi, mutta puolustuksen kestäminen oli ollut hiuskarvan varassa. Näin ollen keskeinen kysymys ylimmän upseeriston ajatuksissa sotien jälkeisinä vuosina oli, miten suomalaiset puolustautuisivat, jos hyökkäys toistuisi! Edellä mainitun esitelmän pitäjällä, eversti T. V. Viljasella oli monen muun – kaikkiaan 84:n kokouksessa läsnä olleen – yleisesikuntaupseerin tavoin asiasta karvaan omakohtaiset sotakokemukset. Olihan vihollisen suurhyökkäys murtautunut suomalaisten pääaseman

juuri hänen komentamansa Jalkaväkirykmentti 1:n kaistalta.⁸⁰

Yleinen havainto, jonka kokemukset osoittivat, oli se, että vihollinen valitsee ajan ja paikan edetäkseen kohteeseen, jossa se pyrkii murskaamaan suomalaisten puolustuksen. Näin ollen Suomen puolustusvoimien oli pystyttävä taistelemaan kaikkialla, missä se yleistilanteen kannalta koettiin tarpeelliseksi.⁸¹

Suurin osa upseeristosta peilasi Suomen puolustusvalmiuksia kesän 1944 torjuntavoiton kautta. Muutos, joka vaati ajattelun ja ennen kaikkea käytännön tason toiminnan muutoksia, ei tapahtunut nopeasti. Tynkkynen on tutkimuksissaan alleviivannut tätä hitausmomenttia osuvasti: "...Ajatuksia yhtenäistävien uusien taktisten ohjesääntöjen puuttuminen 1950-luvun puoleen väliin asti on ilmeisesti hidastanut uusien näkemysten omaksumista..."⁸²

Sotakokemuksia hyödynnettiin vaihtelevasti

Saadut sotakokemukset vaikuttivat sodan jälkeisinä vuosina Puolustusvoimien kehittämiseen. Tulkintaan voi päätyä siksi, että Puolustusvoimien toiminnasta sodan jälkeisinä vuosina vastasivat upseerit, jotka olivat osallistuneet sotaan ja nimenomaan johtaneet joukkoja sodassa. Heidän moninaiset sotakokemuksensa – komentaja- tai esikuntatehtävissä – vuosina 1939–1945 vaikuttivat ratkaisuihin, joilla he uutta rauhan ajan armeijaa sotien jälkeen kehittivät.

Sotakokemuksien keräämistä ja hyödyntämistä jälkikäteen arvioiden voidaan myönteisenä nähdä se, että saatuja kokemuksia yritettiin kerätä monin eri tavoin. Kokemusten käyttöarvo ymmärrettiin Puolustusvoimien sisällä, ja upseereilla oli selvä kuva

uhkasta, joka Suomeen kohdistui, vaikka elettiin rauhan aikaa ilman konkreettista sodanuhkaa. Muistikuvat vihollisen suurhyökkäyksestä kesältä 1944 eivät hävinneet, vaikka viimeistään keväällä 1948 solmitun YYA-sopimuksen myötä Suomen asema suhteessa Neuvostoliittoon oli teknisesti kunnossa.

Epäily Neuvostoliiton toimia kohtaan ulottui Puolustusvoimien lisäksi myös muuhun yhteiskuntaan. Henkinen ilmapiiri – jossa sotakokemuksia hyödynnettiin – kiteytyy oivalla tavalla tasavallan presidentti Juho Kusti Paasikiven mietteessä edeltäjälleen Suomen marsalkka Mannerheimille loka-

kuussa 1949: "Venäjän strategiset intressit tyydytetty, muita intressejä Venäjällä täällä ei ole. Venäjä on sen vaihtoehdon edessä, että: joko noudattaa sopimuksia ja kaikki menee hyvin tai käyttää sotilaallista väkivaltaa."⁸³

Suomi joutui luovimaan sotien jälkeisinä vuosina rauhattomassa rauhantilassa, jossa aikaisemmat kokemukset piti hyödyntää. Näin yritettiin toimia, mutta kokemusten analysoinnissa ja yleispätevien johtopäätösten teossa olisi voitu onnistua paremmin. Tuleva tutkimus osoittakoon onnistumisen ja epäonnistumisen määrän sekä laadun.

MARKO PALOKANGAS

KOHTI ALUEELLISTA PUOLUSTUSTA 1950-LUVULLA

Syyskesällä 1944 Suomi oli vaivoin onnistunut torjumaan Neuvostoliiton suurhyökkäyksen, joka tähtäsi ennen kaikkea Suomen irrottamiseen sodasta ja ehdottomaan antautumiseen. Raskaat kokemukset sodista olivat kuitenkin suomalaisen sotataidon näkökulmasta parantaneet taktiikan ja operaatiotaidon osaamista merkittävästi.⁸⁴ Kokemuksia voidaan perustellusti pitää yhtenä suomalaisen sotataidon laaduntakaajana. Sotakokemukset eivät kuitenkaan olleet sotataidon ilmentyminä yhteismitallisia, sillä maasto ja olosuhteet vaikuttivat suuresti siihen, miten kokemuksia voitiin hyödyntää.⁸⁵

Puolustusvoimien oli nöyryyttävä poliittisen paineen edessä, joten myös uhkakuviin liittyneitä asenteita oli muutettava. Kun vielä syksyllä 1944 ja keväällä 1945 eversti Valo Nihtilän johdolla laaditut suunnitelmat perustuivat Neuvostoliiton hyökkäyksen torjuntaan, muuttui asetelma kesällä 1945 laaditussa muistiossa lähes päinvastaiseksi. Pääesikunnan operatiivisen osaston uusi päällikkö, eversti Olavi Huhtala laati puolustusvoimain komentajalle perusteellisen muistion Suomen sotilaallisesta asemasta.⁸⁶

Vallinneisiin oloihin perustuneessa muistiossa Huhtala käsitteli Suomen asemaa Neuvostoliiton naapurina ja sen vaatimia toimenpiteitä sotilaallisen puolustuksen sopeuttamiseksi muuttuneeseen asetelmaan. Johtoajatukseksi Huhtala esitti itsenäisyyden turvaamisen puolustamalla maata tarvittaessa Neuvostoliiton etujen mukaisesti. Mahdollisessa liittoutuneiden valtioiden välisessä sodassa Suomen oli valmistauduttava puolustamaan aluettaan Neuvostoliiton tarpeiden mukaan. Uhkakuva ja puolustusajattelu olivat Puolustusvoimissa kääntymässä lännen suuntaan, ainakin näennäisesti.

Alueellisen puolustusajattelun lähtöaskeleet

Usein annetaan ymmärtää, että alueellinen puolustusjärjestelmä syntyi ja kehitettiin vasta 1960-luvulla. Uudemman kylmän sodan aikakautta käsittelevän tutkimuksen ja lähdeaineiston mukaan puolustusjärjestelmän perusteiden kehittäminen alkoi kuitenkin

► Sotakokemuksista keskusteltiin erilaisissa keskustelutilaisuuksissa, kuten Sotatieteellisen Seuran piirissä. Kuvassa sodankäyneitä upseereita seuran 30-vuotisjuhlassa Säätytalossa vuonna 1957. Kuva: Sotamuseo

► Alueellisen puolustuksen taustalla oli näkemys, jonka mukaan sodankäynti siirtyisi rajatuilta taistelualueilta enemmän maan sisäosissa käytäviin taisteluihin. Paikallisjoukkojen tehtävänä oli torjua vihollisen maahanlaskuja sekä viivyttää ja kuluttaa vihollisen etenemistä. Kuva: Sotamuseo

jo sotien jälkeisinä vuosina, eritoten 1950-luvun alkupuolella. Sotien jälkeen Suomeen asetetun liittoutuneiden valvontakomission vaatimukset Puolustusvoimien kokoonpanosta ja liikekannallepanojärjestelyiden sekä aseistuksen rajoitteista saattoivat maan sotilaallisen puolustamiskyvyn vaakalaudalle. Operatiivisten valmisteluiden kieltäminen ja keväällä 1945 paljastunut asekatkentaoperaatio ajoivat siihen, että asialle oli tehtävä jotakin.

Valtioneuvosto asetti toukokuussa 1945 parlamentaarisen-sotilaallisen komitean tutkimaan maanpuolustuksen tarkoituksenmukaisuutta vallinneissa oloissa ja esittämään mahdollisesti tarvittavat toimenpiteet uudelleenjärjestelyistä.⁸⁷ Puolustusrevisiokomiteaksi⁸⁸ nimetyn toimikunnan työskentely alkoi vaikeissa oloissa, sillä tutkittavina olivat alkaneiden rauhanneuvotteluiden lähtökohdat sekä mahdollisen puolustusliiton uhka Neuvostoliiton kanssa.⁸⁹

Kesällä 1945 Puolustusvoimien johdon piirissä oli alkanut muotoutua tarpeita puolustuskoktriinin kehittämiseksi. Vaikka Pääesikunta keskittyi työsäään painopisteisesti rauhan ajan organisaation luomiseen ja liittoutuneiden valvontakomission asettamien vaatimusten täytäntöönpanoon, se asetti useita toimikuntia esimerkiksi keräämään sotakokemuksia ja selvittämään muuttuneen maailmantilanteen aiheuttamia kehittämistarpeita myös suomalaisen sotataittoon.

Sotakoulujen tarkastajana sekä oman viran ohella Sotakorkeakoulun johtajana vuosina 1945–1947 toiminut Kustaa Tapola hahmotteli yhteistyössä komentoesikunnan päällikön Kaarlo Heiskasen sekä hänen johtamansa toimikunnan laatiman mietinnön pohjalta esityksen maanpuolustuksen uudelleenjärjestelyistä puolustusrevisiolle syksyllä 1945. Tapolan ja Heiskasen esitys perustui ainakin osin Olavi Huhtalan muistioon, jonka mukaan itsenäisyys oli tarvittaessa taattava riittävällä ja poliittisesti korrektilla puolustuskyvyllä. Merkittävää Tapolan puolustusrevisiolle esittämässä taustamietinnössä olivat sen sanamuodot puolustusratkaisun periaatteesta: "...esittää harkittavaksi kuvan, että tästä olisi seuraamuksena jonkinlainen alueellinen tärkeyden arviointi, kullekin alueelle määrätään vastuullinen päällikkö, joka valmistautuu ja vastaa siitä, mitä alueella tapahtuu. Alueellisesti valmiit joukot, alueellinen tärkeys arvioitava." Tapolan esityksenä oli yhdistää maanpuolustuksen eri toimialoja esimerkiksi läänijaon puitteissa.⁹⁰

Ilmeisen painokkaasti Tapolan ja Heiskasen käsialaa olevan muistion voidaan katsoa olleen ensimmäinen mietintö, jossa alueellinen puolustusjärjestelmä tuotiin virallisesti esille. Lujatahtoisena tunnetun Kustaa Tapolan rooli puolustusrevisioiden edustajana näyttää olleen voimakas, sillä hänen kerrotaan jopa suorastaan sanelleen joitakin kohtia revisioiden mietintöön. Alueellisen järjestelyn esimerkkeinä käytettiin muun muassa Sveitsin ja Ruotsin käyttämiä periaatteita. Tapolan roolia alueellisen puolustusajattelun kannattajana sekä esille nostajana vahvistaa myös hänen toimintansa niin sanotussa aluejakokomiteassa vuosina 1946–1953.⁹¹

Puolustusvoimien mukaan Suomi tarvitsi tulevaisuudessakin hyvän puolustusvalmiuden ylläpidon lähinnä suojajoukkojen avulla. Näkemysten mukaan samanaikaisesti laajoilla alueilla alkavien taistelujen kannalta oli edullisinta kuitenkin siirtyä alueelliseen periaatteeseen sekä yhdistää maanpuolustuksen eri toimialoja esimerkiksi läänijaon puitteissa.⁹²

Puolustusrevisioiden mietintö valmistui vuonna 1949 kahdessa osassa. Seikkaperäisen ja perustellun mietinnön keskeinen johtopäätös kiteytyi Suomen puolustuskäytännön turvaamiseen ennaltaehkäisevällä puolustusvalmiudella sekä pyrkimyksellä puolueettomuuteen mahdollisissa sotilaallisissa liittosopimusneuvotteluissa. Puolustusvoimien järjestelyt nähtiin parhaaksi toteuttaa yleiseen asevelvollisuuteen perustuvalla kaaderijärjestelmällä. Rauhan ajan organisaation tuli mietinnön mukaan olla sellainen, että liikekannallepano ja muut valmistelut voivat tapahtua riittävän nopeasti ja varmasti.

Organisaatioehdotuksessaan puolustusrevisio lähti siitä, että maan alueellinen järjestely ja joukot liitetään kiinteästi toisiinsa. Sodanaikaisen armeijan tuli vastata totaalisemmaksi muuttuneessa sodankäynnissä etenkin liikkuvuuden, iskukyvyn ja teknistymisen kehittämiseen. Tämä tarkoitti mietintöä lainaten sananmukaisesti "alueellisen maanpuolustuksen välttämättömyyttä". Alueellista puolustusjärjestelmää mietinnössä perusteltiin etenkin nykyaikaisen sodan luonteella ja olosuhteilla, maanpuolustuksen vaatimilla valmisteluilla ja puolustusvalmiuden ylläpidolla.⁹³

Ensimmäinen maaliskuussa 1949 julkaistu osa sisälsi muun muassa Puolustusvoimien uudelleenjärjestelyyn vaikuttavien tekijöiden arviointia sekä esitykset puolustuslaitosjärjestelmästä ja koulutuksesta⁹⁴. Kesäkuussa 1949 julkaistiin toinen osa, joka keskittyi seikkaperäisesti Puolustusvoimien järjestelyyn⁹⁵.

Mietinnön jälkimmäisessä osassa alueellista maanpuolustusjärjestelyä korostetaan toistuvasti. Alueellista periaatetta perusteltiin ennen kaikkea puolustusvalmiuden ja liikekannallepanon korkeammalla valmiudella: "Rauhanaikaisia joukkoja runkona käyttäen voitaisiin liikekannallepanossa

► Sissisodankäynnin keinoja pidettiin hyödyllisenä alueellisessa puolustuksessa. Sissin perustaitoihin kuului oveluus ja viekkaus. Varustukseksi riitti usein pelkkä Suomi-konepistooli. Kuva: Sotamuseo

perustaa joukkoja kunkin maanpuolustusläänin alueella. Erittäin vaikuttavana tekijänä puolustusrevisio on pitänyt sitä seikkaa, että kunkin alueen puolustus- ja suojeluvalmius olisi yllätystapauksissakin mahdollisimman suuri. Tämän johdosta puolustusrevisio on sitä mieltä, että periaatteessa maanpuolustusläänejä tulisi olla yhtä monta kuin on hallinnollisiakin läänejä ja että olisi pyrittävä näiden molempien alueelliseen yhdistämiseen sikäli kun sotilaalliset näkökohdat eivät ehdottomasti toisin vaadi.⁹⁶ Puolustusrevisio mietinnöstä ilmenee selvästi Tapolan vaikutus ja hänen yhteytensä aluejakokomiteaan.

Puolustusrevisio työskentelyn loppuvaiheiden aikaan tasavallan presidentti Juho Kusti Paasikivi antoi maaliskuussa 1948 sotilaille luvan aloittaa salassa tehtävän operatiivisen suunnittelun ja liikekannallepanosuunnitelman valmistelut⁹⁷. Tarkasteltaessa operatiivisen suunnittelun lähtökohtia taktisen

ajattelun kehittyminen oli olennaista tulevalle työle. Pelkästään sodista saadut kokemukset eivät olleet ainoa taktiikkaa ja operaatiotaitoa muokannut tekijä, vaan uudessa tilanteessa tuli ottaa huomioon myös allekirjoitetut rauhansopimukset sekä Neuvostoliiton yksipuolisesti asettamat rajoitteet ja velvoitteet. Esille nousi myös kysymys organisaatioiden mukauttamisesta tehokkaan liikekannallepanon järjestelyjä vastaaviksi.⁹⁸

Noin puolitoista vuotta kestäneen selvitystyön ja luonnosteluvaiheen jälkeen Puolustusvoimissa tehtiin periaatepäätös siirtää prikaatiorganisaatioon. Operatiivisissa suunnitelmaluonnoksissa tuli selville se, että idän ja lännen välinen sodan uhka sekä sopimusten edellyttämät velvoitteet osoittivat divisioonan liian raskaaksi kokoonpanoksi liikkuviin sotatoimiin. Siksi liikekannallepanon perustaksi otettiin prikaatipohjainen kenttäarmeija. Sotataidollinen muutos kohti alueellista puolustusajattelua oli alkanut ja saanut virallista kannatusta.

Materiaalinen perusta aseiden liikkamäärästä

Helmikuussa 1947 solmitussa Pariisin rauhansopimuksessa saneltiin Suomen puolustusvoimia koskevat aserajoitukset, jotka ajoivat koko maan puolustamiskysymykset aivan uusille urille. Sotilaallista maanpuolustusta tarkastellen sopimuksen vaikein kohta käsitteli Puolustusvoimien kokonaisvahvuutta, joka rajoitettiin 41 900 mieheen sisältäen myös rajavartiostojen palveluksessa olevat. Sopimus edellytti myös sitä, että materiaalin ja aseistuksen tuli vastata rajoitettua miesmäärää. Sotamateriaalin liikkamäärä oli hetimiten luovutettava liittoutuneille tai tuhottava vuoden kuluessa rauhansopimuksen solmimisesta.⁹⁹ Liittoutuneiden keskinäisten välien viilentymisellä, Suomeen jääneiden aseiden liikkamäärällä ja sen myöhemmällä kohtalolla oli ilmeinen vaikutus puolustusjärjestelmän sekä suomalaisen sotataidon suuntaamiselle yhä voimakkaammin alueellisen puolustusajattelun suuntaan.

Tulkinnanvaraisen välirauhantilan ja liittoutuneiden valvontakomission jatkuvan asioihin puuttumisen kestänyt lähes kolme vuotta Suomen asema selkiytyi huomattavasti vasta Pariisin rauhansopimuksen myötä. Ongelmia aiheutti kuitenkin valtava aseiden liikkajämä, sillä rauhansopimuksen 13. ja 19. artikla määrittivät asemateriaalin kohtalon.¹⁰⁰

Sopimuksen 3. liitteen *sotamateriaalin* määrittelystä ja luetteloista huolimatta suomalaisille jäi epäselväksi tai tulkinnanvaraiseksi, mitä *aseistuksen liikkamäärällä* täsmällisesti tarkoitettiin. Oliko kaikki muu kuin rauhan ajan joukkojen vahvuuksiin kuuluva aseistus ylimääräistä? Huomionarvoista tulkintavaikeuksissa oli se, että rauhansopimuksessa ei sanallakaan mainittu reserveistä mitään, vaikka ne muodostivat olennaisen osan yleiseen asevelvollisyyteen perustuvasta puolustusjärjestelmästä. Ahtaasti rauhansopimusta tulkiten Suomi olisi saanut jättää itselleen vain 41 900 miehen vahvuisten puolustusvoimien varustamiseen tarvittavan aseistuksen. Aseiden liikkajämän eli sotasaalisaseistuksen ja sodasta jäljelle jääneen muun asemateriaalin jääminen Suomelle on toistaiseksi aukottomasti tutkimaton kokonaisuus, mutta syitä asetelmalle on esitetty useissa tutkimuksissa.¹⁰¹

Pariisin rauhansopimuksen 19. artikla velvoitti liittolaisilta peräisin olleen sotamateriaalin liikkamäärän asettamisen asianomaisen liittolaisvallan käyttöön sen antamien ohjeiden mukaisesti. Suomalaisen sotamateriaalin liikkamäärä oli asetettava Neuvostoliiton ja Yhdistyneiden kuningaskuntien hallitusten käyttöön. Suomen tuli luopua kaikista oikeuksistaan tähän materiaaliin. Sopimuksen valvonta ei kuitenkaan jäänyt liittoutuneiden valvontakomission vastuulle, sillä se poistui maasta heti rauhansopimuksen ratifioinnin jälkeen 29. syyskuuta 1947. Suomi jäi kuuliaisesti odotelemaan Neuvostoliiton ja Englannin tarkempia ohjeita muun muassa aseiden liikkajämän lopullisesta kohtalosta.¹⁰²

Todellisuudessa Suomella oli hallussaan kivääririkaliiperisia aseita noin viisitoistakertainen määrä yli rauhansopimuksen määrittelemän vahvuuden,

minkä perusteella Pääesikunnassa laadittiin laskelma rauhanaikaisen armeijan, 41 900 miehen, tarvitsemasta asemäärästä.¹⁰³

Sota- ja asemateriaalin¹⁰⁴ luovuttamista tai hävittämistä ei aluksi pidetty kiireellisimpänä asiana, mutta syksyllä 1948 toimenpideohjeita tiedusteltiin Neuvostoliiton sotilasasiamieheltä useaan kertaan. Tiedusteluihin ei kuitenkaan saatu kunnollista vastausta, ja Neuvostoliiton itsensä asettama määräaika pääsi täyttymään. Epäselvästä tilanteesta jopa uutisoitiin yhdessä sanomalehtiartikkelissa.¹⁰⁵ Etenkin Neuvostoliiton passiivisuus asiassa vaikutti heti valvontakomission ajan jälkeen suomalaisista sotilasviranomaisista varsin kummalliselta ja totutusta tyylistä poikkeavalta. Neuvostoliitolla oli passiivisiin asenteisiin kuitenkin omat syynsä.¹⁰⁶

Huhtikuussa 1948 Suomen ja Neuvostoliiton välille oli solmittu sopimus ystävydestä, yhteistoiminnasta ja keskinäisestä avunannosta (YYA-sopimus). Sen 1. artiklan mukaisesti Suomi sitoutui puolustautumaan myös alueensa kautta Neuvostoliittoon suunnattua hyökkäystä vastaan ”kaikin käytettävissä olevin voimin”.¹⁰⁷

Neuvostoliiton kannalta oli siten edullista, että Suomen käytettävissä oleviin voimiin sisältyi suuri koulutettu reservi, jolle nimenomainen aseiden liikkamäärä oli mitoitettu. Neuvostoliiton johto saattoi odottaa Suomen tulevan poliittista tietä yhä kiinteämmin vaikutuspiiriinsä, ja sen myötä aseiden säilyttäminen Suomessa oli tarkoituksenmukaista ennakkointia. Toinen selvä syy on löydettävissä Neuvostoliiton ja Ison-Britannian välille syntyneestä arvovaltaristiriidasta. Britit olivat Suomen ylimääräaseistuksen luovutus- tai tuhoamishotujen vaatimuksissa tiukempia kuin venäläiset. Brittien sotilasjohto ilmeisesti pelkäsi, että suomalaisten liittoutuneille tuomittua asemateriaalia käytettäisiin pelkästään Neuvostoliiton valtapyrkimysten laajentamiseksi länteen. Pieni Suomi joutui aseistuksen liikkamäärineen suurvaltapolitiikan pelinappulaksi.¹⁰⁸

Rauhansopimuksesta ja YYA-sopimuksesta sekä niiden tulkitsemisesta teetettiin kuitenkin laajoja

► Suomalaisen maaston tuntemus ja sen hyödyntäminen olivat keskeisiä etuja taistelussa vihollista vastaan. Sissipartio ylittämässä jokea sissikanootteilla, jotka rakennettiin telttä- tai pressukankaasta sekä puukehikosta. Airoina käytettiin kuorittua puunrunkoa tai rakennuksista irrotettua lautaa. Kuva: Sotamuseo

selvityksiä etenkin oikeusoppineilla. Tärkeimmät niistä lienevät professori Erik Castrénin lausunto huhtikuulta 1948 ja tohtori Tauno Suontaustan lausunto helmikuulta 1951. Molemmat asiantuntijat päätyivät tulkitsemaan sopimuksia rohkeasti Suomen eduksi vedoten etenkin YYA-sopimuksessa esitettyyn sanamuotoon ”kaikin käytettävissä olevin voimin”. Molemmat pitivät kiinni Pariisin rauhansopimuksen noudattamisesta, mutta tulkitsivat YYA-sopimuksen oikeuttavan Puolustusvoimat tekemään tarvittavat liikekannallepanon valmistelut sekä hyödyntämään aseiden liikamäärän mahdollisen hyökkäyksen varalle.¹⁰⁹

Molemmat lausunnot tukivat yksikantaan tasavallan presidentti Paasikiven antamaa suostumusta

käynnistää operatiivinen suunnittelu ja liikekannallepanon suunnitelmien laadinta 13. maaliskuuta 1948. Valmistelut koskivat Pariisin rauhansopimuksen salliman enimmäisvahvuuden, 41 900 miehen, ohella myös koko kenttäarmeijaa.¹¹⁰

Koko rauhansopimuksen ylimääräiseksi määräämä aseistus säilytettiin keskusvarikoissa lähes koskemattomana 1950-luvun alkuun saakka, jolloin kysymys aseiden kohtalosta alkoi vaivata suomalaisia yhä enemmän. Aseiden varastointi vuodesta toiseen vailla tietoa niiden käyttötarkoituksista oli Puolustusvoimille paitsi epätarkoituksenmukaista myös silloisiin voimavaroihin nähden erittäin kallista. Elokuun lopussa 1951 Puolustusvoimissa tehtiinkin uusi inventointi väliaikaisissa varastoissa sijainneista aseista.¹¹¹

Tammikuussa 1952 puolustushallinnon piirissä katsottiin välttämättömäksi puuttua aseiden säilyttämiskysymykseen, joten suunnitelma varikoiden uudelleenjärjestämisestä esiteltiin pääministeri Urho Kekkosen välityksellä tasavallan presidentti Paasikivelle. Keskusteltuaan asiasta Kekkosen kanssa Paasikivi ilmoitti, ettei aseita voida siirrellä ilman venäläisten antamaa hyväksyntää. Samassa yhteydessä Kekkonen ja Paasikivi keskustelivat myös Puolustusvoimien päällystön tahdosta panna täytäntöön osia liikekannallepanosuunnitelmista.¹¹² Varikkokysymys ja asemateriaalin liikamäärän kohtalo jäivät tuolloin ratkaisematta.

Puolustusvoimain komentaja, kenraali Aarne Sihvo sai alkuvuodesta 1952 puolustusministeri Emil Skogilta kehotuksen selvittää Neuvostoliiton kannan aseiden liikamäärän varastoinnista sekä aseiden kohtalosta. Vastausta saatiin odotella pitkään, sillä vasta marraskuussa 1952 Neuvostoliiton sotilasasiamies, eversti Rybakov ilmoitti Sihvolle, ettei Suomella ollut esteitä Puolustusvoimille tarpeettoman materiaalin myymiseksi tai romuttamiseksi. Sihvon laatiman muistion mukaan Rybakov oli vielä lisännyt kantaansa, ettei ”tarvitsisi välittää siitä, mitä kommunistit mahdollisesti kirjoittaisivat tai puhuisivat, sillä se ei merkitsi yhtään mitään”.¹¹³ Sihvon ilmoitettua asiasta tasavallan presidentti Paasikivelle tämä oli ilmoittanut olevansa tyytyväinen tietoon, mutta haluavansa siitä vielä kirjallisen vahvistuksen sekä haluavansa keskustella asiasta Kekkosen ja Skogin kanssa.¹¹⁴

Myöhemmin on myös esitetty arvioita siitä, että vuoden 1952 Helsingin olympialaisilla olisi ollut merkitystä sille, miksi Neuvostoliitto hyväksyi aseiden liikamäärän jäämisen Suomen päätösvaltaan. Suomi oli kesän 1952 kuluessa ollut koko maailman huomion kohteena isännöidessään olympialaisia, joten tämäntasoiset kahdenväliset ristiriidat Neuvostoliiton kanssa olisivat väkisin pätyneet koko maailman uutisotsikoihin. Täyttä varmuutta asiasta on vaikea löytää, mutta maailman huomion kohteena olleen Suomen asettaminen siirtämään valtavia asemateriaalimääriä toiseen maahan tai hävittämään ne olympiavuonna ei välttämättä olisi ollut rauhan-

tautoisen Neuvostoliiton harjoittamalle politiikalle ainakaan eduksi.

Vuoden 1944 välirauhansopimuksen ja Pariisin rauhansopimuksen nimenomaisista ehdoista poiketen Suomi ilmeisesti ainoana Saksan puolella toisessa maailmansodassa taistelleena maana kykeni säilyttämään itsellään kaiken voittajalta valtaamansa sotasaalisaseistuksen. Vaikka muuta sotasaalista, muun muassa ajoneuvoja, aluksia, tuotantovälineitä ja kulttuuriesineistöä, jouduttiin palauttamaan Neuvostoliitolle vuosina 1944–1946, aseet jäivät Suomen haltuun. Materiaalia ei siis luovutettu liittoutuneille, sillä suurvaltojen välien kylmeneminen tavallaan pelasti Suomen puolustusvoimien materiaalsen toimintakyvyn. Tilanteen selviäminen oli Suomen puolustamisen kannalta historiallisesti erittäin merkittävä, sillä varastoista sittemmin purkamillaan sodanaikaisilla aseilla Suomi saattoi jälleen varustaa reservivoimansa. Vaikka kevyestä aseistuksesta osa romutettiin tai myytiin¹¹⁵, Puolustusvoimien käyttöön jäi kevyttä aseistusta arviolta yli 600 000 miehen vahvuuselle armeijalle. Samalla venäläisperäisen aseistuksen hallitseva asema säilyi vielä sotien jälkeisille vuosikymmenille.¹¹⁶

Vuoden 1958 yöpakkaskriisi ja viimeistään kolme vuotta myöhemmin Neuvostoliiton Suomelle lähettämä nootti herättivät toimivaa puolustusratkaisua koskevia kysymyksiä. Miten maata puolustetaan vanhentuneella kalustolla ja millä menetelmillä? Puolustusvoimien kannalta nootikriisi oli tietyllä tavalla myös myönteinen asia, jonka seurauksena Suomen valtiojohto, mukaan luettuna tasavallan presidentti, viimeistään sitoutuivat uusiin puolustusmateriaalihankintoihin.¹¹⁷

Jos Suomi olisi joutunut tuhoamaan tai luovuttamaan Neuvostoliittoon rauhansopimuksen määräämän aseistuksen ylimäärän, maalla ei olisi todennäköisesti koskaan ollut mahdollisuutta muodostaa yleiseen asevelvollisuuteen perustuvaa alueellista puolustusjärjestelmää. Aseistuksen määrällä oli myös ilmeinen vaikutus sissisodankäynnin kustannustehokkaiden keinojen hyväksikäyttöpohdintoihin 1950-luvun aikana.

Alueellisen puolustusjärjestelmän voimallinen kehittäminen 1950-luvulla

Kahtiajakautunut puolustuksellinen velvoite ajoi laatimaan operatiivisen suunnitelman kahta täysin vastakkaista vaihtoehtoa varten, nimittäin sekä idän että lännen hyökkäyksen varalle. Esittelemättä tarkemmin näitä uhkamalleja, jotka on yksityiskohtaisemmin jo esitetty useassa teoksessa¹¹⁸, strategisen ajattelun pääperiaatteena oli sitoutua puolustamaan maata, jos hyökkäys tapahtuisi Suomea tai Suomen kautta Neuvostoliittoa vastaan. Tämä YYA-henkilö uhkakuva tarkoitti teoreettisesti operatiivisten suunnitelmien laatimista lännen hyökkäyksen varalle, vaikka salaisena pidetty käytännön uhkamalli olikin jotakin aivan päinvastaista. Puolustusvoimain pääesikunnan operatiivisen osaston laatimassa muistiossa vuodelta 1950 asia todetaan alueellisen puolustusajattelun mukaan seuraavasti: ”Sodankäynnin luonteen muuttuessa yhä totaaliseemmaksi ja sotatoimien saadessa enemmän syvyyttä maan sisäosiin on puolustusvoimiemme sodan ajan johdon perustaksi otettu n.s. alueellinen puolustus.”¹¹⁹

Alueellisen puolustuksen periaatetta ei aluksi haluttu viedä taktiselle tasolle, vaan taistelutoimet pidettiin totutussa linjamaisessa puolustuksessa ja siihen sisältyvissä vastahyökkäyksissä. Vaatimuksia alueellisesta ajattelusta ulotettiin vähitellen 1950-luvulla myös taistelutoimintaan, koska saadut havainnot taistelujen aloittamisvaikeuksista ja selustan puolustamisesta sitä voimakkaasti puolivat.¹²⁰

Pääesikunta antoi rauhan ajan divisioonalle sekä muutamalle sotilasläänille ja joukko-osastolle käskyn puolustus suunnitelmien laatimisesta syyskuussa 1951.¹²¹ Syksystä 1951 kevääseen 1952 Puolustusvoimissa käytiin keskustelua alueellisen maanpuolustuksen järjestelyistä sekä toimintaperiaatteista. Keskustelu ei rajoittunut ainoastaan Pääesikunnan sisälle, vaan alueellisen puolustuksen perusteita pohdiskeltiin muun muassa myös Suomen Sotatie-

teellisen Seuran kuukausikokouksessa. Helmikuussa 1952 järjestetty yleisesikuntaupseerien keskustelutilaisuus liittyi teemaltaan alueelliseen puolustukseen. Pääesikunnan operatiivisen osaston päällikkö, eversti Leo Sauramo piti tilaisuudessa esitelmän ”Alueellisen maanpuolustuksen periaatteista”.¹²²

Sauramon alustus herätti kokousväessä kiivasta keskustelua ja alustusta kommentoitiin muun muassa seuraavin lausunnoin: ”Alueellisessakaan puolustuksessa ei ole syytä luopua jäykästä puolustuksesta silloin kuin se kokonaisuuden kannalta on välttämätöntä. Näin onkin asiaa ajateltu. Itse asiassa alueellinen maanpuolustus edellyttää entistä sitkeämpää puolustusta, koska syvienkään murtojen tai selustaan suoritettujen maahanlaskujen ei yleensä saa antaa johtaa laajamuotoisempaan perääntymiseen eikä suuriin rintamien oikomiseen. Taistelussa ei ole kysymys alueista vaan vihollisen elävän voiman tuhoamisesta. Meidän tulisi suorittaa taistelu meille edullisessa maastossa ja suomalaisista taistelutapaa noudattaen. Avoimessa maastossa joudumme ylivoiman edessä alakynteen.” Lisäksi epäiltiin, että ”esitetyssä aluepuolustusjärjestelmässä ennakoita sidotaan alueille liiaksi joukkoja ja että se rajoittaisi niiden vapaata käyttöä, ja että tämä johtaa voimien hajottamiseen ja joukkojen riittämättömyyteen”. Sauramo vastasi esitettyyn kommenttiin, ”että tässä oli tapahtunut väärinkäsitys. Joukkojen käyttöperiaatteet eivät muutu, mutta johto-organisaatio pyritään luomaan selväksi vastuualueiden puitteissa. Tämä on asian ydin.”¹²³ Alueellinen ja uudenlainen sotataidollinen ajattelutapa herätti tunteita, koska se ei sellaisenaan ollut vielä hioutunut täysin selväpiirteisesti ymmärrettäväksi tai käyttöön otettavaksi kokonaisuudeksi.

Sotatieellisen Seuran esitelmätilaisuuden lisäksi keskustelu velloi ilmeisen vilkkaana etenkin kahden Pääesikunnan everstin – Lauri Haanterän ja Sauramon – välillä. Koska kuukausia kestänyt keskustelu ei ottanut päättyäkseen, operatiivisen osaston uusi päällikkö, eversti T. V. Viljanen laati huhtikuussa 1952 muistion koulutusosaston päällikölle. Muistiossa kuvailtiin selväpiirteisesti muun

► Vihollisen etenemistä voitiin hidastaa muun muassa miinoittamalla. Rautateitse etenevän vihollisen tie katkaistiin suistamalla veturi kiskoilta. Räjähde piilotettiin kiskon alle ja räjäytettiin täyhystetyssä veturin ollessa panoksen kohdalla. Kuva: Sotamuseo

muassa sotilaallisia johtosuhteita, joiden perusteella maan puolustusjärjestelyiksi esitettiin ”alueellista puolustusta”.¹²⁴

Alueellisen puolustuksen avulla pyrittiin ennen kaikkea johtosuhteiden tarkoituksenmukaisuuteen, jolloin maa jaetaan strategiset ja operatiiviset tekijät huomioon ottaen ylipäällikön alaisiin vastuualueisiin. Jokaisen vastuualueen komentajan – armeijan

tai itsenäisen armeijakunnan komentajan – suunniteltiin johtavan alueensa kaikkia puolustusvalmisteluja ja sotatoimia.¹²⁵

Alueellisen puolustuksen tarvetta perusteltiin suurvaltojen ilmavoimien teknisellä kehityksellä ja massakäytöllä, maihinnousukaluston nykyaikaisuudella suorituskyvyllä, panssariaseen kehityksen ja moottoroinnin aiheuttamalla nopeuden ja voiman

kasvulla sekä sodankäynnin muuttumisella. Suuntaus tarkoitti yhä enemmän luopumista säännöllisistä rintamista. Muistiossa korostettiin sitä, ettei alueellinen maanpuolustus merkinnyt passiivisuutta itse toiminnassa. Päämääränä oli ”maahan tunkeutuneen vihollisen tuhoaminen”.¹²⁶

Viljasen mukaan alueellinen maanpuolustusjärjestelmä ”selvine johtosuhteineen suo päämäärään pyrittäessä mahdollisuudet kaikkien voimavarojen käyttämiseksi tietyn, laajahkon alueen puitteissa”. Vastuualueita muodostettaessa tuli ottaa huomioon operatiiviset, taloudelliset ja hallinnolliset seikat sekä siviilipuolustuksen asettamat vaatimukset. Valtakunnan joutuessa tilanteeseen, jolloin yhteydet ylimmän johdon ja sotilaallisen vastuualueen välillä katkeaisivat, aluevastuussa oleva sotilasorganisaatio jatkaa tehtävänsä itsenäisesti kaikkia voimavarojaan käyttäen.

Tärkein johtopäätös Viljasen esityksessä oli se, ettei alueellinen maanpuolustusjärjestelmä sinänsä muuttaisi suomalaisen sodankäynnin peruseriaatteita. Vastuualuejako ja johtosuhteiden järjestely loisivat kuitenkin edellytykset joustavalle ja koko alueen syvyydessä käytävälle puolustustaistelulle, selustan tehokkaalle suojaamiselle ja ”erillisten pienten joukkojen – jopa sissiosastojen – johdettulle toiminnalle”. Tällöin toiminta muuttuu Viljasen mukaan ”tietyillä alueilla täysin sissitoiminnan luonteiseksi tai huipentuu kaikkia keinoja hyväksikäyttäväksi vastarintaliikkeeksi”.¹²⁷ Taisteluperiaatteen perustana oli nähtävissä uusi ajattelu totaalisemmasta sodankäynnistä, joka ei erotellut enää taistelualuetta kotirintamasta. Vihollisen syvään murrot eivät saaneet johtaa laajamittaiseen vetäytymiseen tai rintamien oikaisemiseen, sillä laajojen alueiden luovuttaminen olisi mahdollistanut viholliselle operaatiovapauden vaatiman tilan ja huollolle tärkeät tukeutumisaluet.

Lyhyen ja tiiviin suunnittelujakson jälkeen puolustusvoimain komentaja, jalkaväenkenraali Aarne Sihvo hyväksyi suunnitelmat kesäkuussa 1952. Operatiivisen suunnitelman muuttuessa operaatiokäsikirjaksi n:o 8 sille annettiin peitenimi ”Poltto-

ainehankinta”. Operaatiokäsikirja mukaili alueellisen maanpuolustusjärjestelmän pääperiaatteiltaan pitkälti T. V. Viljasen muistion sisältöä. Polttoainehankinta myös yhtenäisti joukkojen käyttöperiaatteet ja niitä vastaavat kokoonpanot, joita olivat rauhan ajan kokoonpano (RA-kokoonpano), täydennyskokoonpano (T-kokoonpano), suojakokoonpano (SU-kokoonpano) ja täydellinen sodan ajan kokoonpano (TSA-kokoonpano).¹²⁸

Joukkojen käyttöperiaatteet ja tehtävät vastasivat pitkälti kokoonpanonimiä. Sisäisen turvallisuuden ylläpitoa vaativiin toimenpiteisiin käytettäisiin RA-kokoonpanoa, mikäli T-kokoonpanoon siirtymistä ei pidetty tarpeellisena. T-kokoonpanoon täydennettyjä joukkoja olisi käytetty järjestyksen ylläpitämiseen ja puolueettomuuden suojaamiseen. Puolueettomuusvartiointi eli Suomen rajojen paikallinen puolustaminen oli tarkoitettu SU-kokoonpanoa varten. Täyteen sodan ajan kokoonpanoon siirtyminen tarkoitti käytännössä koko Puolustusvoimien enimmäisvahvuuden saavuttamista, johon olisi siirrytty joko suoraan RA-kokoonpanosta tai vaihteittain muiden kokoonpanojen kautta.¹²⁹

Uusi puolustusmalli sai virallisemman leiman jo vuonna 1953, kun *Upseerin käsikirjan* kolmannessa osassa asialle oli varattu kokonaan oma alalukunsa. Määritelmässä maa oli jaettu alueisiin, joiden johtoportaiden tehtävänä oli toteuttaa alueillaan kaikki maanpuolustukseen liittyvät valmistelut, täytäntöönpano ja sotatoimien johtaminen ylimmän valtiojohdon ja Pääesikunnan ohjeiden mukaan.¹³⁰ Polttoainehankinta oli ensimmäinen alueellisen puolustuksen mukainen operaatiosuunnitelma, jota tarkennettiin seuraavan kerran vuosina 1957 ja 1958.¹³¹

Puolustuslaitos organisoitiin uudelleen vuoden 1952 lopulla, jolloin tarkoituksena oli saattaa kaikki joukot ja aselajit alueellisesti yhtenäisemmän johdon alaisiksi. Käytännössä uudistus merkitsi mittavia muutoksia Puolustusvoimien rauhan ajan organisaatioon.¹³² Divisioonista tehtiin alueellisia johtoportaita ja prikaatikokoonpano vahvistettiin maavoimien joukkojen perusyhtymäksi. Uudistuksen käytännön toteutuksessa maavoimien runko

muodostui kaavioissa edelleen kolmesta divisioonasta ja niiden alaisista joukoista sekä panssari-prikaatista¹³³. Aluejärjestö siirtyi seitsemän sotilasläänin ja 27 sotilaspriin kokoonpanoon. Samassa yhteydessä Ilmavoimista siirrettiin ilmatorjuntatykistö ja Merivoimista rannikkotykistö maavoimiin kuuluviksi aselajeiksi.¹³⁴

Sotien kokemukset, niukuuden aika ja tarve ajanmukaistaa puolustusratkaisuja johtivat alueellisen vastuumallin tielle. Sodan totaalisuuden vuoksi haluttiin luoda sotilasläänit, jotka mahdollisessa kriisissä soveltuivat paremmin yhteistoimintaan siviiliyhteiskunnan kanssa. Lääniä oli kyettävä myös itsenäiseen taisteluun. Uudelleenjärjestely perustui alueelliseen puolustusperiaatteen, jonka asteittainen käyttöön ottaminen johti sotilaallisen johtamisjärjestelmän muuttamiseen 1950-luvulta alkaen.¹³⁵

Vaikka alueellinen puolustus nousi käsitteenä esille jo 1950-luvun alussa, ei sen laajamittaista merkitystä ymmärretty samassa merkityksessä kuin myöhemmin 1960-luvun lopulla. Kehitys kuitenkin eteni monilla tahoilla. Taistelukoulun yleisellä komentajakurssilla järjestetyssä karttatarjoituksessa vuonna 1956 saatiin arvokas kokemus perinteisen linjamaisen puolustuksen heikkouksista. Myös Sotakorkeakoulussa vuosina 1956–1958 tehdyt laskelmat osoittivat, ettei mikään puolustusasema tai -linja enää kyennyt torjumaan tulivoimaista ja panssariasein varustettua vastustajaa, joka käytti hyväkseen ilmoitse liikuteltavia joukkoja. Puolustajan suurimpia heikkouksia olivat pieni tulivoima, operatiivinen liikkuvuus ja avoin selusta. Niitä pyrittiin korvaamaan alueellisella taistelumallilla, jossa sissitoiminnalla ja sissisodankäynnin keinojen hyödyntämisellä nähtiin olevan merkittävä rooli.

Pääesikunnan operatiivisen osaston helmikuussa 1956 laatiman arvion mukaan operatiiviset olosuhteet asettivat useita vaatimuksia maavoimien eri aselajien taktiikan, kaluston ja menettelytapojen kehittämiseksi. Toiminnan tärkein päämäärä oli torjua maalta, mereltä tai ilmasta maahan tunkeutuvan vihollisen hyökkäykset. Vihollisen todettiin olevan aina koko sotanaäyttämöllä lukumäärältään,

materiaaliltaan ja tulivoimiltaan ylivoimainen niin maalla, ilmassa kuin merelläkin. Uutena tekijänä vihollisen toimintatapoja arvioitaessa tuli ottaa huomioon sen mahdollisuus atomiaseen käyttöön. Etenkin suojajoukkotaisteluita varten tuli joukkojen liikkuvuutta parantaa sekä hyväksikäyttää yllätyksiä kaikkialla, missä siihen tarjoutui mahdollisuus. Yllätyksellistä toimintaa voitiin tehostaa siltojen hävityksillä, runsailla ja syvillä sulutuksilla sekä sissitoiminnalla. ”Vihollisen ylivoima voi tietyillä alueilla kuitenkin estää säännöllisen viivytystaistelun suorittamisen. Tällöin on turvaututtava ehkä laajoillakin alueilla tapahtuvaan sissisotaan, jonka avulla muuten ylivoimaisiksi käyneet tehtävät on pyrittävä suorittamaan.”¹³⁶ Näiden seikkojen ollessa taustalla ja todennäköisiä olivat Pääesikunnan johtopäätökset hyvin ymmärrettäviä.

Sotien jälkeiset vuodet aina 1950-luvun alkuun saakka olivat suomalaisessa sotataidossa murrosaikaa, jolloin ennen sotaa alkaneet taktiikan kehityslinjat saivat uusia piirteitä. Tässä asetelmassa eivät pohdinnat sissisodankäynnin tai sissitoiminnan hyödyntämismahdollisuuksista tehneet poikkeusta. Sotilaiden tehtävänä oli mukauttaa aikakauden trendit, sotakokemukset ja käytössä olleet resurssit taktiseen ajatteluun siten, että rauhansopimuksen artikkelit ja YYA-sopimuksen henki täyttyivät kaikin mahdollisin keinoin.¹³⁷

Sotien jälkeisillä vuosilla oli kuitenkin tärkeä rooli sotataidon pohdinnoissa ja tarvittavien perusteiden luomisessa tulevaa puolustusjärjestelmää silmällä pitäen. Suunta kohti alueellista puolustusajattelua alkoi hahmottua, ja sissisodankäynnin keinovalikoima sekä käyttömahdollisuudet oli nostettu esille. Vaikka sotilaallisen uhkakuvan perusteet tarkentuivat monilta osin 1950-luvun loppupuolella, sissisodankäynnin keinojen hyödyntämismahdollisuuksista oli tullut osa uudenlaista puolustusajattelua ja sotataittoa. Sissisodankäynnin menetelmät ja mahdollisuuksien hyödyntäminen herättivät upseeriston keskuudessa kasvavaa mielenkiintoa. Laajamittaisen ydinsodan sijaan kohosi yhä selvemmin yllätyshyökkäyksen mahdollisuus.

MARKO PALOKANGAS

KAAPPAUSHYÖKKÄYKSEN UHKASTA YLLÄTYSHYÖKKÄYKSEN TORJUNTAAN – SUOMALAINEN SOTATAITO 1960-LUVULLA

Sotien jälkeisessä puolustusjärjestelyiden kehittämisessä etenkin sissisodan esilletuonti äärimmäisenä taistelutapana näyttää Suomessa pohjautuneen osittain myös ulkomailta saatuihin näkemyksiin ja kokemuksiin. Sissisodankäyntiin liittyvää taustaineistoa saatiin jo jatkosodan aikana saksalaisten keräämistä sotakokemuksista ja taisteluista Ranskan vastarintaliikettä sekä Neuvostoliiton partisaaneja vastaan.¹³⁸ Lisäksi merkittävään asemaan nousivat vuosina 1941–1955 Ruotsissa ja Saksassa julkaistut Norjan ja Tanskan vastarintaliikkeiden toimintaa käsittelevät pohdinnat. Vuoden 1945 jälkeen Suomeen oli saatu runsaasti kirjallisuutta miehityksellä alueilla käydyistä taisteluista ja sissitoiminnasta.¹³⁹

Lähtökohtia suomalaiseen puolustusratkaisuun ja sissisodankäynnin keinojen hyödyntämismahdollisuuksiin haettiin myös muiden epätavanomaisia menetelmiä ilmentäneiden tapahtumien kautta. Venäläistyylisen partisaanitoiminnan lisäksi myös Jugoslavian kumoussotaa sekä Ranskan ja Belgian vastarintatoimia toisen maailmansodan miehitysjoukkoja vastaan analysoitiin. Esimerkkejä on siis riittämiin, mutta niiden soveltaminen sellaisinaan suomalaiseen ajattelutapaan ei vastannut käytännön realiteetteja. Mahdollisina ongelmina muiden muassa pidettiin väestön asemaa sissisodassa, ennakovalmistelujen puutteita, infrastruktuurin vaikutuksia sotatoimiin, lääkintähuollon hajautetun toiminnan vaikeuksia sekä maastoon ja maantieteeseen liittyviä tekijöitä. Suomen väestötiheyttä ja sen vaikutuksia mahdolliseen sissisotaan tutkittiin tarkoin kriteerein.¹⁴⁰

Partisaanisotia, kuten Saksan Euroopassa käymiä pikkuvaltioiden sissisotia tavattiin nimittää, leimasivat alun alkaen myös kumoussodan piirteet. Partisaanit

taistelivat uudenlaisen valtion puolesta. Vastatoimet, kuten saksalaisten laajat puhdistusoperaatiot sissien tukialueille, olivat usein olleet hyvin julmia. Poltetun maan taktiikalla pyrittiin tekemään sissien krooniset ase- ja muonatäydennysten puutteet sietämättömiksi. Juuri siksi esimerkiksi Jugoslaviassa havaittiin vaikeakulkuinen vuoristo sissien parhaaksi liittolaiseksi, joskin suomalaisittain huomiota kiinnitettiin myös partisaanihuoltoon ja erityisesti piilosairaaloihin. Sissisodan huolto vaati paljon mielikuvitusta ja hikeä. Ilman ennakovalmisteluja tehokkaan toiminnan käynnistäminen vei runsaasti aikaa. Suomalaisten arvioiden mukaan sissisodissa vain mielikuvitus oli rajana. Sissimenetelmien laajuus, kesto, joukkojen määrä ja tulokset puolestaan saavuttivat toisen maailmansodan aikana jopa strategisia ulottuvuuksia.¹⁴¹

Etenkin 1950-luvun loppupuolella ja 1960-luvun alussa ulkomaisia ohjesääntöjä käännettiin kansallisen puolustusratkaisun ja sotataidon taustamateriaaliksi ja ulkomaisissa sotilasopetuslaitoksissa vierailtiin oppien saamiseksi.¹⁴² Pääesikunnan ulkomaatoimiston kautta operatiiviselle osastolle saatiin esimerkiksi yhdysvaltalaisen ohjesääntöjen käännöksiä, joista osa käsitteli sissisodankäyntiä. Vuonna 1956 jalkaväkiosastolle päätyneessä Yhdysvaltojen vuoden 1954 kenttäohjesäännön osassa, joka käsitteli sotatoimia, sissisodankäynnistä oli oma lukunsa. Sen mukaan sissisodankäyntiin on käytettävä erityisiä sissijoukkoja tai muita taistelujoukkoja.¹⁴³

Vuonna 1960 Suomen Washingtonin sotilasasiain mies lähetti osasuomennoksen yhdysvaltalaisesta ohjesäännöstä *FM 31-21/1958 Guerilla Warfare and Special Forces Operations*. Käännös lähetettiin edelleen tutustuttavaksi Pääesikunnan jalkaväkiosastolle,

► Suomalainen sotataito muuttui 1960-luvun loppuun tultaessa massan torjunnasta enemmän sissisodankäynnin keinoja hyödyntäväksi taidoksi. Sissipartio väijymässä vihollista. Kuva: Sotamuseo

koulutusosastolle ja operatiiviselle osastolle sekä Sotakorkeakoululle, joissa sitä alkuperäisen asiakirjan reunamerkinnoista päätellen hyödynnettiin osana kansallisen sissisodankäynti- ja toimintamallin kehittämistä.¹⁴⁴

Ulkomaisten ohjesääntöjen suomentaminen ei keskittynyt vain länsivaltojen sotataidon tarkkailuun. Etenkin sissitoimintaan liittyviä ohjesääntöjä ja tietoja kerättiin myös Neuvostoliitosta. Ilmeisesti

Moskovassa toimineiden sotilasasiainmiesten kautta Suomeen kulkeutunut neuvostoliittolaisen kenttäohjesäännön käännös on hyvä esimerkki itään suuntautuneesta tiedustelutoiminnasta. *Neuvostoliiton aseellisten voimien kenttäohjesääntö, Divisioona – Armeijakunta* vuodelta 1959 käsitteli nykyaikaisen sodankäynnin eri periaatteita sekä aselajien, ilmavoimien ja erikoisjoukkojen käyttöä erilaisissa sotilaallisissa operaatioissa ja erilaisissa oloissa.¹⁴⁵ Suoma-

laisen sissitoiminnan kehittämisen kannalta etenkin Neuvostoliiton armeijan kyky vastata sissitoimintaan kiinnosti suomalaisia upseereja.

Arvioitaessa ulkomaisten vaikutteiden lopullista merkitystä on todettava, että sissitoimintaa käsittelevien ulkomaisten kirjoitusten yhteensopivuus asettuu kuitenkin useissa tapauksissa kyseenalaiseksi. On ilmeistä, että vain sissitoiminnan taktiset erityispiirteet, taistelutekniikka, olosuhteiden samankaltaisuus ja maantieteelliset perusteet, ovat olleet niitä tekijöitä, joita ulkomaisesta lähdekirjallisuudesta on voitu sellaisinaan hyödyntää suomalaisen sotataidon kehittämisessä eri aikoina.

Kaappaushyökkäyksen uhkakuva yllätyshyökkäyksen torjuntaan

Paikallispuolustuksen voimakas kehittämistarve vuosina 1967 ja 1968 liittyi myös oleellisesti Euroopan kiristyneeseen turvallisuuspoliittiseen tilanteeseen ja arvioituun sotilaalliseen uhkakuvaan. Vallitsevaksi uhkakuvaan etenkin sotilaiden ajattelussa oli hahmottunut todennäköisimpänä vaihtoehtona nopea yllätyshyökkäys, eli rajoitettu strateginen kaappaus, johon itsenäisyyttä uhkaavat sisäiset voimat yhtyisivät kumouksellisen sodan keinoin. Leveällä rintamalla tapahtuvaa yllätyshyökkäystä pidettiin toisena, joskin epätodennäköisempänä, vaihtoehtona terrorihyökkäysten lisäksi.¹⁴⁶

Pääesikunnan operatiivisen osaston päällikkö, eversti Leevi Välimaa laati vuonna 1966 muistion, jossa hän kuvasi seikkaperäisesti Suomeen mahdollisesti kohdistuvien sotilaallisten uhkakuviin eri vaihtoehtoja. Välimaan mukaan yllätyshyökkäys toteutettaisiin niin sanottuna rajoitettuna sotana, jossa hyökkääjä voimakkain joukoin tunkeutuisi nopeasti Suomen alueen tärkeisiin kohtiin. Siksi vihollisen nopeaan sodanavaukseen valmistautuminen tuli ottaa operatiivisen suunnittelun ja valmistautumisen lähtökohdaksi. Kaikesta päätellen Välimaan ajatukset pohjautuivat

sekä vuoden 1956 Unkarin kansannousuun että Neuvostoliiton kiristyneeseen otteeseen satelliittimaissaan Euroopassa 1960-luvun aikana.

Ajatus rajoitetusta strategisen kaappauksen mahdollisuudesta oli esillä operatiivisessa suunnittelussa ja kehittämisessä jo 1960-luvun puolivälistä lähtien. Kaappaushyökkäyksen käsitteen sisältöä esiteltiin virallisemmin vuonna 1967 kirjoitetussa Puolustusvoimille tarkoitettussa opetuspaketissa *Maanpuolustuksen perusteet*. Tuolloin vallinneen ja virallisen uhkakuvan mukaan hyökkäys Suomeen saattoi kohdistua yllätykseen pyrkivänä ”kaappaushyökkäyksenä tai suurhyökkäyksenä”. Kaappaushyökkäystä ei erikseen määritelty, mutta esimerkkeinä käytettiin toisen maailmansodan aikaisia Norjan ja Tanskan miehitysoperaatioita. Yllätyshyökkäyksen sen sijaan määriteltiin olevan ”keskitetyin voimin ja voimakkaan tulen tukemana suoritettua laajamittaista hyökkäystä maan puolustuskyvyn murtamiseksi ja sen alueen valtaamiseksi”.¹⁴⁷

Sama pohdiskelu kaappaushyökkäyksen mahdollisuudesta jatkui Pääesikunnan operatiivisella osastolla vielä seuraavina vuosina. Osaston päällikön viransijaisena toiminut everstiluutnantti Ermei Kanninen laati maaliskuussa 1968 Suomen puolustusvalmiudesta laajan muistion, jossa hän pohti kaappaushyökkäyksen mahdollisuutta ja todennäköisyyttä. Kannisen mukaan yllätyksellinen kaappaushyökkäys Suomeen saatettaisiin toteuttaa yleismaailmallisen ja erityisesti eurooppalaisen kriisin aikana. Hyökkäys tapahtuisi huomattavin voimin valtakunnan elintärkeän alueen strategisesti merkittäviin kohteisiin. Kannisen mukaan sotilastiedustelu pystyisi saamaan ennakkovaroituksen Suomeen suuntautuvasta kaappaushyökkäyksestä kaksi vuorokautta

► Tšekkoslovakian tapahtumien vanavedessä Puolustusvoimissa alettiin pohtia uhkakuva, jossa vihollinen tunkeutuu maahan kaappaushyökkäyksen avulla. Tilanteita simuloitiin sotapeleissä ja sotaharjoituksissa. Kuvassa laskuvarjokurssi 2. ja 3. Divisioonan sotaharjoituksessa vuonna 1962. Kuva: Sotamuseo

ennen kaappaushyökkäysoperaation aloittamista, joten yllättäenkin alkavassa kriisissä valmiuden kohottamista rauhanaikaisten joukkojen keskuudessa pidettiin mahdollisena. Tällä kahden vuorokauden ennakkovaroituksella mahdollistettiin kantajoukko-perusteisten joukkojen valmiuden kohottaminen ja saattaminen taisteluvalmiuteen.¹⁴⁸

Vasta Tšekkoslovakian kiristynyt tilanne keväällä 1968 ja varsinainen miehitysoperaatio saman vuoden elokuussa oli osaltaan riittävä peruste uhkaku- van mukaisiin toimenpiteisiin Suomessa vuosina 1968–1969. Tšekkoslovakian tilanteen ollessa kriit- tisimmillään Suomen sotilastiedustelu sai tarkkoja ja yksityiskohtaisia tietoja tilanteen kehittymisestä. Muistioiden laatiminen ei luultavasti olisi voinut olla mahdollista ilman suoria länsikontakteja ja valve- tuneita ulkomailla palvelevia sotilasiamiehiä. Väitettä tukee se, että puolustusneuvostolle esitetystä Pääesikunnan tiedusteluosaston laatimasta muisti- osta, jossa käsiteltiin muun muassa Neuvostoliiton sotilaallisten toimien aloituspäätöstä hyökkäykseen, oli ylivedetty sanat ”amerikkalaisten käsityksen mu- kaan” ja korvattu sanoilla ”onkin ehkä”.¹⁴⁹ Pääesi- kunnan käyttöönsä saama yhdysvaltalainen tilan- teenarvio ja sotilaalliset yhteydet läntisiin sotilastie- dusteluihin haluttiin rajata mahdollisimman pienen joukon tietoisuuteen, sillä suomalaisten sotilaiden luottamukselliset länsiyhteydet olivat äärimmäisen tulenarka aihe.

Suomen ylemmillä päätöksenteon tasoilla Euroo- pan kiristynyttä tilannetta seurattiin tarkasti. Tšek- koslovakian tapahtumat eivät kuitenkaan johtaneet viralliseen valmiuden kohottamiseen Puolustusvoi- mien piirissä, kuten esimerkiksi Ruotsissa.¹⁵⁰ Tämä aiheutti levottomuutta ja jopa suoranaisia vaarati- lanteita muutamissa Suomen varuskunnissa. Muun muassa valmiuden kohottamistoimenpiteitä tehtiin epävirallisesti niin pitkälle kuin se oli mahdollista alueellisen puolustusperiaatteen mukaan.¹⁵¹

Ei liene sattumaa sekään, että Suomen ylintä soti- laallista johtoa valmennettiin kaappaushyökkäyksen torjuntaan jo toukokuussa 1968, jolloin Varsovan liiton suuria sotaharjoituksia oli käynnissä itäisen

Keski-Euroopan alueella. Samaan aikaan Suomen Sotakorkeakoulussa nimittäin järjestettiin ylemmän päällystön kurssi, joka päättyi kaappaushyökkäyk- sen uhkakuvan mukaiseen sotapeliin. Sotapelin kuvitteellisessa tilanteessa vihollinen teki eteläiseen Suomeen suuntautuneen maihinnousuja ja maahan- laskuja sisältäneen yllättävän kaappaushyökkäyksen Euroopan kiristyneen poliittisen ilmapiiriin vuoksi. Kuvitteellinen operaatio alkoi meri- ja ilmavalvon- tatutkien häirinnällä sekä sitä seuranneella suurella maahanlaskuoperaatiolla, joita seurasivat joukkojen helikopterikuljetukset sekä maihinnousut Helsingin ja Hangon satamiin sekä Kirkkonummen ja Upinnie- men alueille. Sotapelissä sotilastiedustelu sai ennak- kovaroituksen Baltian ja Itämeren alueen kenttien ja satamien vilkastuneesta liikenteestä kolmea päivää ennen kaappaushyökkäyksen alkamista.¹⁵²

Sotilaat eivät jääneet aikailemaan. Pääesikunnan operatiivinen osasto antoi 12. heinäkuuta 1968 Ete- lä-Suomen sotilasläänille käskyn Helsingin puolus- tusvalmisteluiden aloittamisesta, siis muutama päivä Varsovan liiton suuren esikunta- ja viestiharjoituksen käynnistymisen jälkeen. Puolustus suunnittelun läh- tökohtana oli pääkaupungin puolustaminen kaap- paushyökkäysluontoista operaatiota vastaan. Suun- nittelun yhteydessä tuli pohtia, minkälaisia joukko- tyyppisiä pääkaupungin puolustamiseen tuli käyttää ja miten niiden johtaminen tuli organisoida.¹⁵³

Tšekkoslovakian kokemukset osoittivat, että suuntautuessaan Suomeen kaappaushyökkäys al- kaisi mitä todennäköisimmin ilmaitse kuljete- tuilla maahanlaskujoukoilla. Niiden tehtävänä oli ottaa haltuun ensiksi Helsinki sekä lentokentät ja muut avainkohteet. Syyskuun 3. päivänä antamas- aan käskyssä Etelä-Suomen sotilasläänin esikunta antoi Helsingin ilmatorjuntarykmentin tehtäväksi aloittaa Helsinki-Vantaan lentokentän puolustus- ja ilmatorjunta- asemien suunnittelun sekä sissitoi- mintavalmistelut yhdessä Etelä-Uudenmaan sotilas- piirin kanssa. Puolustusasemat oli määrä mitoittaa ilmatorjuntarykmentin perustamisvastuulla olleen kantajoukon ilmatorjuntatykeille sekä sotilaspiirin vartiokomppanialle. Suunnitelma käskettiin laatia

► Alueellisen puolustusdoktriinin päämääränä oli puolustaa elintärkeitä alueita, hidastaa vihollisen liikettä sekä vaikeuttaa sen tulenkäyttöä. Kevyt sinko 55 S 55 oli taitavan sissin käsissä vaarallinen yhdistelmä vihollisen panssarivaunuille. Kuva: Sotamuseo

20. syyskuuta mennessä, sillä linnoitustyöt oli määrä aloittaa jo saman vuoden aikana.¹⁵⁴

Edellä kuvatun tapahtumaketjun jälkeen eversti Ermei Kanninen piti Pääesikunnan järjestelyosaston neuvottelupäivillä marraskuussa 1968 esitelmän aiheesta ”Puolustusvoimien kehittämisen periaatteet”. Pääesikunnan tilanteenarvioinnin mukaan kyky Tšekkoslovakian tapahtumien kaltaiseen yllätysope-

raatioon, eli kaappaushyökkäykseen, oli ainoastaan Neuvostoliitolla ja sen liittolaisilla. Pääesikunnan mukaan ensimmäinen merkittävä toimenpide kaap- paushyökkäyksen torjumisessa oli sotilaallisen val- miuden pikainen kehittäminen.¹⁵⁵

Ratkaisuna pidettiin kaaderiperusteisia kanta- joukkoja, jotka olivat nopeasti käytettävissä ensim- mäisiin operatiivisiin tehtäviin. Tällaisia tehtäviä

oli muun muassa valtakunnallisesti tärkeiden kohteiden suojaaminen – siis kaappaushyökkäyksen keskeisimmät maalit. Kantajoukkojen tuli olla toimintavalmiina runkokoonpanossa kuuden tunnin kuluessa käskystä ja reserviläisin täydennettynä täydellisessä sodan ajan kokoonpanossa 36 tunnin kuluessa käskystä. Lisäksi oli heti käynnistettävä sellaisen hajautetun ja sissitoimintaan kykenevän paikallispuolustusjärjestelmän kehittäminen, joka ei olisi lamauttavissa kaappaushyökkäyksellä. Kehitetty ratkaisu oli suomalaisen sotataidon mukainen köyhän miehen pelote, jota vastaan mahdollinen maahantunkeutuja joutuisi sitomaan huomattavia voimavaroja maan alistamiseksi.

Tšekkoslovakian opetuksia analysoitaessa päädyttiin lopputulokseen, jonka mukaan Euroopan maiden keskinäisten suhteiden ja tiedonvälityksen tehostumisen vuoksi jokaisen valtion on otettava huomioon niin poliittisissa kuin sotilaallisissa toimenpiteissään myös yleinen mielipide. Tämä oli Kannisen mukaan johtanut siihen, ettei sotilaallisia toimenpiteitä voitu enää tehdä ilman tehokkaita ja näkyviä valmisteluja. Harkinnanvaraisuutta oli käytettävä uhkakuvan julkaisemista pohdittaessa. Kaappaushyökkäyksen aloittaminen Suomea vastaan ei Kannisen mukaan ollut todennäköistä pelkästään rauhan ajan ryhmytyksessä Suomen lähialueella olevilla joukoilla.¹⁵⁶

Syksyyn 1968 tultaessa kehittämistyötä oli tehty monella saralla. Käytännön toimenpiteet oli käynnistetty Pääesikunnan johdolla, ja elokuun 6. päivänä puolustusvoimain komentajalle, kenraali Yrjö Keinosen esiteltiin keskeiset ratkaisut alueellisen puolustusjärjestelmän edelleen kehittämistä ja toteuttamista varten.¹⁵⁷

Sodan ajan maavoimat jaettiin operatiivisen käytön perusteella yleis-, paikallis- ja tukijoukkoihin. Rungon muodostivat yleisjoukot (Merivoimissa yleisvoimat), joilla tarkoitettiin ratkaisuun pyrkiviin liikkuviin sotatoimiin soveltuvia – operaatiokykyisiä – yhtymiä ja yksiköitä. Paikallisjoukot (Merivoimissa paikallisvoimat) olivat nimensä mukaisesti ensisijaisesti määräalueelle rajoittuviin taistelutehtäviin –

mukaan luettuna sissitoiminta – soveltuvia yksiköitä. Joukkotyyppeinä tämä tarkoitti esimerkiksi torjunta-, vartiointi- ja erillisyyksiköitä. Tukijoukot olivat sotatoimiin välittömästi osallistumattomia joukkoja, joiden päätehtävänä on yleis- ja paikallisjoukkojen toiminnan tukeminen. Tukijoukkoihin kuului muun muassa rakentaja- ja huoltoyksiköitä.

Aika uhkakuvan virallisemmalle julkistamiselle tuntui kuitenkin olevan sopiva vasta vuonna 1969. *Ruotuväki*-lehti julkaisi everstiluutnantti Juhani Ruudun kirjoittaman artikkelin kaappaushyökkäyksestä varustettuna veret seisauttavalla kansikuvalla. Artikkelissaan Ruutu analysoi kaappaushyökkäyksen tarkoituksiperiä ja suoritusperiaatteita. Ruudun mukaan kaappaushyökkäyksessä hyökkääjä pyrkii ratkaisunsa ensisijaisesti liikkeen avulla maahanlaskuja ja maihinnousuja suorittaen sekä moottorimarssein suoraan kohteelle. Kauppalaivojen ja liikennelentokoneiden käytöllä hyökkääjän oli tarkoitus pyrkiä yllätyksellisyyteen. Tulta käytetään, mikäli puolustaja ei pystytä lamauttamaan yllätyksellisellä toiminnalla.¹⁵⁸ Artikkelin aiheutti tuoreeltaan hämmennystä, sillä sen sisällön sekä kaappaushyökkäykäskäsitteen katsottiin viittaavan liiaksi Neuvostoliiton toimiin Tšekkoslovakiassa.¹⁵⁹

Sotataidon kehittymisen ja ajankuvan näkökulmasta vuoden 1968 aikana tapahtuneet muutokset sekä tehdyt päätökset olivat merkittäviä. Pääesikunnassa päädyttiin mukauttamaan suomalainen sotataito vastaamaan operatiivisia vaatimuksia suhteessa aikakauden uhkakuvaan. Yksi näistä päätöksistä oli hyväksyä poikkeuksellisten menettelytapojen käyttö niin kaappaushyökkäyksen kuin suurhyökkäyksen torjunnassa. Poikkeuksellisilla menettelytavoilla tarkoitettiin ”taktiikkaa, joka poikkeaa totunnaisesta ajattelusta ja olosuhteista, joissa taistellaan ennen kaikkea liikkuvuuden osalta lähes yhdenveroisen vastustajan kanssa”. Päälinjausten mukaan Suomen oli sotataidon ajanmukaistamiseksi pakko turvautua taktiikkaan, jossa käytettiin hyväksi yhä enemmän pimeyttä ja erittäin vaikeaa maastoa omien liikkeiden salaamiseksi ja turvaamiseksi, sekä ”sissejä tai muita vihollisen selustaan lähetettyjä osastoja toisaalta

oman tulivoimamme lisäämiseksi (miinat ja yleensä panssaritorjunta) sekä toisaalta vihollisen liikenepeuden hidastamiseksi”.¹⁶⁰

Suomalainen sotilasjohtaja ja joukot oli opetettava ja totutettava taistelemaan oloissa, joissa vihollisen tiestöön ja helpohkoon maastoon perustuva puolustajaa suurempi liikkuvuus, tulivoima ja ilmaylivoi- ma aiheuttavat poikkeuksellisten menettelytapojen hyväksymisen. Perimmäisenä tarkoituksena oli välttää edellä mainittuihin seikkoihin perustuvat alivoimaisuuden haitat. Suomalainen sotataito muuttui 1960-luvun loppuun tultaessa kulutussodan mukaisesta massan torjunnasta enemmän joustavampaan

suuntaan, jossa sissisodankäynnin keinojen hyödyntämisellä osana alueellista puolustusperiaatetta ja paikallispuolustusta oli merkittävä rooli.

Kaiken kaikkiaan voidaan sanoa, että alueelliseen puolustusjärjestelmään oli laadittu 1970-luvun alussa jokseenkin riittävät doktrinaaliset ja strategiset perusteet. Näillä perusteilla saatiin vakinaisen henkilökunnan ja asevelvollisten koulutus ainakin tyydyttävällä tavalla käyntiin. Tärkeänä pidettiin myös valtakunnan poliittisen johdon ja päättäjien sitouttamista asetettuihin tavoitteisiin sekä sissisodankäynnin keinojen hyväksymiseen osaksi alueellista puolustusjärjestelmää.¹⁶¹

PUOLUSTUKSEN SALAISTA SUUNNITTELUA

Suomen sotilaalliseen puolustamiseen liittyvät suunnitelmat ovat aina pohjautuneet kansalliseen sotataitoon, jolla on haettu kykyä vihollisen hyökkäyksen torjuntaan. Sotien jälkeen puolustussuunnitelmien lähtökohtana on ollut hyökkääjän torjunta maan rajojen sisäpuolella.

Itsenäisyyden alusta alkaen suurimmaksi uhkaksi on koettu yllätyshyökkäys koko maan tai sen osien valtaamiseksi. Uhkan nimitys on vuosikymmenien aikana muuttunut yllätyshyökkäyksestä kaappaushyökkäykseen ja kylmän sodan jälkeisten vuosien strategiseen iskuun ja päätynyt nykypäivien hybridiuhkiin. Rajojemme ympärillä suurin sotilaallinen voima on koko itsenäisyyden ajan ollut idässä, mikä on leimannut uhka-arvioidemme sisältöä poliittisten sitoumuksien taustalla.

Yllätyshyökkäyksen torjumiseksi puolustussuunnitelmissa on korostettu nopeaa ja hajautettua sodan ajan armeijan liikekannallepanoa. Puolustussuunnitelmien lähtökohtana on aina ollut koko maan puolustaminen. Joukkoja on suunniteltu käytettävän eniten arvioituilla painopistesuunnilla, jolloin taistelujen sivusuuntiin jää vähemmän joukkoja.

Rajavartiolaitoksen sodan ajan toiminta on aina ollut kiinteä osa puolustus-suunnitelmia. Nopeasti perustettavat sodan ajan rajajoukot muodostavat torjunnan ensimmäisen linjan.

Suomen maantieteelliset olosuhteet ovat vaihtelevat, joten joukkojen kokoonpanon ja varustuksen on vastattava olosuhteiden asettamia vaatimuksia. Puolustussuunnitelmat on eri aikakausina varauduttu toimeenpanemaan joko divisioona- tai prikaatinkokoonpanoissa, joiden kehittäminen on pohjautunut vuosikymmeniä jatkuneeseen tutkimus- ja kokeilutoimintaan. Lisäksi kehittämistä ovat ohjanneet niin sotien kokemukset kuin kansainväliset vaikutteetkin.

Vastuu puolustussuunnitelmien laadinnasta on ammattisotilailta. Paperisten suunnitelmien uskottavuus perustuu ennen kaikkea laajaan asevelvollisuuteen perustuvan sodan ajan armeijan osaamiseen, jonka pohja luodaan varusmieskoulutuksessa ja jota syvennetään joukkojen kertausharjoituksissa. Lisäksi puolustussuunnitelmien uskottavuus nojaa riittävään materiaalivalmiuteen maalla, merellä ja ilmassa.

VESA TYNKKYNNEN JA PETTERI JOUKO

UHKALÄHTÖINEN PUOLUSTUSSUUNNITTELU

Puolustussuunnitelmat hakevat muotoaan ennen talvisotaa

Suomella ei maan itsenäistyessä ollut sen enempää vakinaista sotaväkeä kuin puolustussuunnitelmiaakaan. Vapaussodan päättyessä oli selvää, että merkittävä osa puolustusvoimista oli jätettävä itärajan suojaksi.

Vapaussodan ja ensimmäisen maailmansodan päättymisen jälkeen uhkan koettiin muodostuvan sisäpoliittisesti käymis- ja kumoustilassa olevasta Neuvosto-Venäjältä. Arviot sen suorituskyvystä ja mahdollisista suunnitelmista olivat luotettavien tietojen puuttuessa jäsentymättömiä. Tilannetta vaikeutti se, että osa arvioista liittyi tilanteisiin, joissa Suomi muiden länsivaltojen osana hyökkäisi Neuvosto-Venäjälle, osa taas tilanteisiin, joissa Suomi olisi puolustaja. Ensimmäisessä tapauksessa vuonna 1921 laadittujen arvioiden mukaan neuvostoarmeijan osia olisi kyetty keskittämään Laatokan Karjalaan ja Karjalan kannakselle noin kahden viikon kuluessa siitä, kun suomalaiset olisivat hyökänneet rajan yli. Vaikka venäläiset olisivat menettäneet Pietarin, olisi ollut odotettavissa merkittävin voimin Suomen puolelle suuntautuva vastahyökkäys.¹

Tarton rauhan ja Neuvosto-Venäjän puolella olleiden paikallisten kansannousujen laannuttua tilanne vakiintui vähitellen. Vuonna 1924 laaditun arvion mukaan sotatapauksessa puna-armeija keskittäisi Suomea vastaan kaksi divisioonaa, joiden suorituskyky jäisi puutteellisen varustuksen ja koulutuksen johdosta varsin kehnoksi.²

Tilanteen vakiintuminen ei muuttanut puolustussuunnittelun lähtökohtia. Yleisesikunta ja vuonna 1926 mietintönsä jättänyt puolustusrevisionikomi-

tea arvioivat ainoan todellisen uhkan muodostuvan Neuvosto-Venäjältä. Arvion mukaan Suomi saattoi joutua sotaan erillistapauksena tai osana laajempaa sotaa Itämeren alueella.³

Suoranaista hyökkäystä pidettiin mahdollisena ainoastaan Neuvosto-Venäjän taholta sen pyrkiessä saavuttamaan vanhat asemansa takaisin tai pyrkiessään suojaamaan Itämeren laivastonsa toimintaedellytykset. Painopistealueeksi komitea arvioi Karjalan kannaksen, jonne venäläisten arvioitiin voivan keskittää lyhyiden valmisteluiden jälkeen 2–3 divisioonaa. Kaikkiaan Kannaksen tieverkosto mahdollisti arvioiden mukaan kahdeksan divisioonan operoinnin alueella. Laatokan pohjoispuolisilla alueilla – lähinnä Laatokan Karjalassa – arvioitiin toimivan 4–5 divisioonaa.

Puna-armeijan voimakas kehitys 1930-luvun puolessa välissä huolestutti Suomen sotilasjohtoa, joskin kehityskulun nopeudesta ja laajuudesta oli varsin ristiriitaisia näkemyksiä. Tämä johtui siitä, että luotettavien tietojen saaminen Neuvostoliitosta oli vaikeaa. Puna-armeijan mekanisointi kiinnitti 1930-luvun alusta lähtien huomiota, koska se ja tieverkon kohentuminen omalta osaltaan lisäsivät yllätyshyökkäyksen mahdollisuutta. Toisaalta puna-armeijan suorituskyky rajoitti suomalaisnäkemysten mukaan heikohko koulutustaso, jota Stalinin kovakätiset puhdistukset rampauttivat yhä syvemmin edettäessä kohti tulevaa talvisotaa.

Vuonna 1937 laaditussa arvioissa Suomea vastaan operoi lähes kaksikymmentä divisioonaa painopisteensä Karjalan kannas. Yleisesikunnan operatiivisen toimiston päällikkö, everstiluutnantti Valo Nihtilä laati lokakuun alussa 1939 – vain muutamia päiviä ennen Saksan hyökkäystä Puolaan – arvion Neuvostoliiton toimintamahdollisuuksista Suomea

► 1920- ja 1930-luvuilla ainoana todellisena uhkana pidettiin Neuvostoliiton hyökkäystä Karjalan kannakselta. Kuvassa Yleisesikuntaupseerikurssi 1 maastontiedustelussa Kannaksella kesällä 1925. Kuva: Sotamuseo

vastaan. Hänen näkemyksensä mukaan valmisteltu hyökkäys laajemmilla joukoilla Suomea vastaan oli todennäköisempi kuin Leningradin sotilaspiirin rauhanaikaisin joukoin käynnistetty yllätyshyökkäys. Hyökkäyksen mahdollisen painopisteen Nihtilä arvioi olevan Karjalan kannaksella, jonne voisi hyökätä kymmenen divisioonaa ja mekanisoiu armeijakunta.⁴

Talvisotaa edeltäneiden suunnitelmien perusluonne oli puolustuksellinen, joskin itsenäisyyden ensimmäisinä vuosina Yleisesikunnalla oli myös hyökkäyksellisiä suunnitelmia aina Pietariin asti.

Vuonna 1924 päädyttiin johtopäätökseen, jonka mukaan laajamittaiset sotatoimet syvälle Neuvostoliiton alueelle eivät olleet mahdollisia vähäisillä suomalaisjoukoilla⁵. Pääosaa ensimmäisten vuosikymmenien puolustussuunnitelmia leimasivat erilaiset vaihtoehtosuunnitelmat sen mukaan, miten edulliseksi tai epäedulliseksi tilanne sodan kynnyksellä Suomen kannalta arvioitiin. Suunnitelmat sisälsivät niin puolustuksellisia kuin hyökkäyksellisiäkin vaihtoehtoja maan puolustamiseksi.⁶

Välittömästi vapaussotaa seuranneita kuukausia tarkasteltaessa ei voida puhua varsinaisesta koko

maan kattavasta puolustussuunnitelmasta. Enemmänkin kyse oli kokoelmasta erilaisia käskyjä ja ohjeita, joilla pyrittiin saamaan jonkinlainen lähtökohta laajemmalle suunnittelulle. Vapaussodan aikana ja sitä seuraavina kuukausina Suomessa oli neuvonantajia niin Ruotsista kuin Saksastakin. Ruotsalainen everstiluutnantti Axel Rappe sai Mannerheimilta keväällä 1918 tehtävän laatia puolustussuunnitelman Karjalan kannakselle. Kesäkuun alussa valmistuneen suunnitelman korvasi vain reilua kuukautta myöhemmin valmistunut saksalaisen eversti Otto von Brandensteinin suunnitelma.⁷

Ensimmäisen maailmansodan päätyttyä saksalaiset poistuivat Suomesta ja puolustussuunnitelmien laadinta jäi Yleisesikunnan tehtäväksi. Talvisotaa edeltävinä vuosina olivat voimassa seuraavat suunnitelmat⁸:

- Liikekannallepano 1, 2 ja 3 (LK1, 2 ja 3) vuodelta 1919, ns. Ignatiuksen suunnitelmat⁹
- Venäjän keskitys 1, 2 ja 3 (WK1, 2 ja 3) ja Ruotsin keskitys (RK 1) vuosilta 1920–1924, ns. Enckellin suunnitelmat¹⁰
- Venäjän keskitys vuodelta 1927 (VK 27)
- Venäjän keskitys vuodelta 1931 (VK 31)
- Venäjän keskitys vuodelta 1934 (VK 1 ja VK 2)
- Venäjän keskitys vuodelta 1939 (VK 2).

Vuoteen 1939 mennessä sotilaallisen puolustuksen lähtökohdaksi otettiin puolustussuunnitelma VK 2. Se perustui siihen todennäköiseen vaihtoehtoon, että poliittisen kriisin jälkeen neuvostojoukot ylittäisivät maiden välisen rajan samana päivänä, kun Suomessa julistettaisiin liikekannallepano. Reserviläisistä perustettava kenttäarmeija suunniteltiin tässä tapauksessa keskitettävän ennalta valmisteltuihin puolustusasemiin. Kenttäarmeijan perustamisen ja keskittämisen arvioitiin kestävän 7–10 vuorokautta. Näin ollen perustaminen oli varmistettava pääosin rauhan ajan joukoista nopeasti perustettavilla suojajoukoilla.¹¹

Suunnitelman mukaan Merivoimat jakautuivat rannikkolaivastoon ja rannikkotyöstöön, joista oli

tarkoitus muodostaa sodan ajan meripuolustuksen runko. Rannikon puolustamiseksi oli tarkoitettu perustaa kymmenen rannikkolohkoa Oulusta Viipuriin. Ahvenanmaa muodosti oman lohkonsa. Suoraan ylipäällikön johtoon jäi Laatokan meripuolustus, jonka katsottiin muodostavan oman operatioalueensa. Rannikkolaivasto ja eräät laivastoyksiköt muodostivat oman kokonaisuutensa tärkeimpiä merisotatoimia varten.¹²

Ilmapuolustus muodostui Ilmavoimien ja ilmatorjuntatykistön muodostamasta kokonaisuudesta, joka oli ilmavoimien komentajan johdossa. Kesällä 1939 Ilmavoimissa oli kolme lentorykmenttiä, joilla oli yhteensä neljä yhteistoimintalaivuetta, kaksi hävittäjälaivuetta ja kolme kaukotoimintalaivuetta. Ilmavoimien tehtävänä oli lähinnä keskityskuljetusten ja joukkojen suojaaminen. Ilmatorjunnan järjestämiseksi maa oli jaettu 1930-luvulla ilmatorjuntapiireihin.¹³

Talvisodan alkaessa kaikki kenttäarmeijan joukot oli ryhmitetty valmiiksi. Suojajoukot olivat asemiaan itärajalta, ja divisioonat oli keskitetty pääpuolustuslinjalle. Pahin vaihtoehto nopeasta yllätyshyökkäyksellä alkavasta sodasta ei toteutunut.

Sodista rauhaan

Talvisodan päätyttyä maaliskuussa 1940 osa kenttäarmeijan joukoista jäi vajaavahvaisina palvelukseen, jotta liikekannallepanossa kyettäisiin suojaamaan joukkojen nopea perustaminen ja täydentäminen. Kotiuttamisten jälkeen Puolustusvoimien kokoonpano järjestettiin uudelleen vuoden 1940 aikana. Rauhan ajan kokoonpanoista lakkautettiin divisioonat. Niiden tilalle perustettiin kolmetoista rauhan ajan prikaatia.¹⁴

Välirauhan aikana laaditun operatiivisen suunnitelman taustalla oli Neuvostoliiton muodostama uhka. Neuvostojoukkojen painopistesuunnaksi arvioitiin eteläinen rantamaa, joka käsitti Salpauselän eteläpuolisen alueen uuden rajan ja pääkaupungin välillä. Suunnitelman mukaan päähyökkäykseen saattoi yhdistyä tukeva hyökkäys Hangon

vuokra-alueelta. Hyökkäyksen arvioitiin etenevän Karjalan kannaksella nopeasti uudelta rajalta uuden pääaseman eteen. Sisä-Suomessa vihollinen etenisi todennäköisesti kuitenkin hitaammin, koska maasto oli vaikeampaa. Pohjois-Suomeen neuvostojoukkojen arvioitiin etenevän erillisinä moottoroituina osastoina teiden suunnissa. Neuvostoliiton korkean valmiuden johdosta puolustusvalmistelut tuli mitoittaa yllätyshyökkäystä varten. Merivoimien esikunnan laatimassa arviossa otettiin huomioon Saksan Norjaan toteuttaman yllätyshyökkäyksen innoittamana myös röyhkeä, suoraan kohteisiin suunnattu isku laivastovoimin ja maahanlaskujoukoin.¹⁵

Uuden puolustussuunnitelman laatiminen käynnistettiin toukokuussa 1940. Se nojautui rakenteilla olleeseen Suomenlahdelta Jäämereen ulottuvaan linoitettuun Salpa-asemaan. Maavoimien esikunnan suunnitelma perustui siihen, että kenttäarmeijan perustaminen ja keskittäminen suojattaisiin suojajoukoilla. Niiden rungon muodostivat rauhan ajan prikaateista muodostettavat suojajoukkoprikaatit. Prikaatien tuli suojata perustaminen. Prikaatit suunniteltiin liitettävän sotilasläänien perustamiin divisiooniin sen jälkeen, kun divisioonat oli keskitetty perustamisalueiltaan rajalle. Tässä yhteydessä prikaatin joukoista muodostettaisiin kuhunkin divisioonaan jalkaväkirykmentti, kenttätykistöpatteristo ja huollon osia. Suojajoukkoprikaatin vastuualueeksi suunniteltiin sama kuin alueella rintamavastuun otavalla divisioonalla.¹⁶

Välirauhan aikana laadittu puolustussuunnitelma ei joutunut koetukselle, koska Suomi liittyi Saksan Neuvostoliittoa vastaan suuntaamaan hyökkäykseen pian jatkosodan alkamisen jälkeen. Jatkosodan päätyttyä oltiin taas uudessa tilanteessa. Aselepo tuli voimaan 4. syyskuuta 1944, jolloin Päämaja antoi käskyn kenttäarmeijan vetäytymisestä ja ryhmittymisestä uudelle rajalle. Osa kenttäarmeijan divisioonista ja prikaateista oli keskitetty Pohjois-Suomeen, kun välirikko saksalaisten kanssa näytti todennäköiseltä. Kuvan ryhmittymisestä puuttuvat pohjoiseen keskitetyt kenttäarmeijan yhtymät.¹⁷

Liittoutuneiden valvontakomission saavuttua Helsinkiin syyskuun lopussa 1944 ryhmä sen korke-arvoisia upseereita lähti heti tarkastuskäynnille Päämajaan Mikkeliin. Lapin sodan operaatioiden lisäksi tarkastajat olivat erityisen kiinnostuneita Neuvostoliiton vastaisesta rajasta. Operatiivisen osaston päällikkö, eversti Valo Nihtilä selvitti yksityiskohtaisesti joukkojen ryhmittymisen, puolustusvalmistelut ja taisteluvalmiuden. Tarkastajat syyttivät suomalaisia välirauhan sopimuksen hengen vastaisesta toiminnasta ja vaativat saada valvontakomission haltuun kaikki joukkojen ryhmittymispiirrokset. Syksyllä 1944 Suomen sotilasjohdossa epäiltiin Neuvostoliiton vilpittömyyttä ja rauhantahtoisuutta, joten valmius taistelujen aloittamiseen uudella itärajalta oli luotu.¹⁸

Marraskuussa 1944 vastuu uuden rajan vartiointista siirtyi kokonaan Rajavartiostojen esikunnalle, kun kenttäarmeija aloitti siirtymisen rauhan ajan kokoonpanoon. Rajapataljoonat ottivat aluevastuun, kun armeijan joukot kotiutettiin.¹⁹

Valvontakomission tarkastusryhmä kävi 2. tammikuuta 1945 everstiluutnantti Nikanovin johdolla Turussa Lounais-Suomen sotilasläänin esikunnassa. Tarkastuksen kohteena olivat liikekannallepanon valmistelutyöt sotilasläänin alueella. Sotilasläänin komentaja, kenraalimajuri Lars Melander oli maininnut tarkastajille, että valmistelujen perustana oli talvisodan jälkeen vuonna 1940 käyttöön otettu uusittu liikekannallepanojärjestelmä ja joukkojen perustaminen sodan varalle. Melanderin selvitys oli vastoin välirauhansopimuksen ehtoja, joiden mukaan Suomen edellytettiin ottavan käyttöön suunnitellun perustaksi talvisotaa edeltäneet vuoden 1939 järjestelyt.

Kiusallisessa tilanteessa Pääesikunta antoi liittoutuneiden valvontakomissiolle selvityksen asiasta, ja siinä Melanderin antamat tiedot todettiin väärinkäsitykseksi. Tapaus johti siihen, että Pääesikunta käski tammikuussa 1945 lopettaa kaikki liikekannallepanon valmistelutyöt. Samalla kiellettiin puolustussuunnitelmien laatiminen. Valmistelutyön perustana ollut materiaali kerättiin pois ja hävitettiin.²⁰

Kaksijakoinen uhkakuva kaksijakoisen puolustus suunnittelun perustana

Sodan jälkeen uhkakuvasta ja puolustus suunnittelusta muodostui osin vaikeaselkoinen ja useita tasoja käsittävä kokonaisuus, jota leimasi äärimmäinen salaaminen. Jo heinäkuussa 1945 Pääesikunnan operatiivisella osastolla laadittiin muistio, jonka keskeinen sisältö tuli vaikuttamaan operatiivisiin suunnitelmiin seuraavien kahden vuosikymmenen ajan. Sen mukaan Suomi muodosti astinlaudan lännen Neuvostoliittoon kohdistamalle hyökkäykselle.²¹

Rinnan sotilaspoliittisten realiteettien tunnistamisen kanssa paljastui Neuvostoliiton miehittämisen varalle toteutettu asekatkenta. Se ja muut edellä kuvatut ilmiöt kuvaavat osuvasti ylimmässä sotilasjohdossamme vallinnutta epävarmuutta ja epätietoisuutta Neuvostoliiton lopullisista sotilaallisista ja poliittisista tavoitteista. Kenelläkään ei voinut olla varmaa tietoa tulevaisuudesta.

Toisaalta tunnustettiin siis tosiasia, jonka mukaan Suomi oli haluamattaan osa Neuvostoliiton turvallisuusjärjestelyjä, mutta toisaalta luottamus entiseen viholliseen oli olematon. Puolustus suunnitelmien laatimisen näkökulmasta tilanne oli erittäin hankala. Paasikivi pelkistikin ongelman päiväkirjassaan toteamalla, että ”oli täytettävä yya-sopimusvelvoite mutta varauduttava myös siihen, että Neuvostoliitto rikkoi sopimusta ja pyrki maahan väkisin”.²²

Sama näkemys tuotiin esille Pääesikunnan operatiivisen osaston salaisessa analyysissä. Sen mukaan maan puolustamista koskevat operatiiviset suunnitelmat jouduttaisiin laatimaan niin idästä kuin lännestäkin tulevan hyökkäyksen torjumiseksi.²³

Epätietoisuutta lisäsivät vuonna 1947 Pariisin rauhansopimukseen kirjatut Suomen puolustusvoimia koskevat rajoitukset ja vain vuotta myöhemmin solmittu sopimus ystävyysten, yhteistoiminnasta ja keskinäisestä avunannosta (YYA-sopimus). Pariisin rauhansopimuksen mukaan Suomen puolustusvoimien ”maa-, meri- ja ilma-aseistus ja linnoitukset on tarkoin rajoitettava sisäistä luonnetta olevien tehtävien suorittamiseen ja rajojen paikalliseen puolustamiseen”²⁴, mutta toisaalta vain vuotta myöhemmin solmittu YYA-sopimus edellytti valtakunnan alueen puolustamista kaikin käytettävissä olevin voimin, mikäli ”Suomi tai Neuvostoliitto Suomen alueen kautta joutuvat aseellisen hyökkäyksen kohteeksi Saksan tai muun sen kanssa liitossa olevan valtion taholta”.²⁵

Edellä kuvatut sopimukset ja parlamentaarisesti kootun puolustusrevision vuonna 1949 jättämä mietintö muodostivat sotilaspoliittiset perusteet Puolustusvoimissa tapahtuneelle puolustus suunnittelulle. Revision mietinnön mukaan Puolustusvoimien tuli luoda sotilaalliset edellytykset puolueettomuuden säilyttämiseksi ja maan pysyttämiseksi sodan ulkopuolella. Laajamittaista, koko valtakunnan valtaamista yllätyshyökkäyksellä pidettiin epätoiminnaisena. Lounais- ja Etelä-Suomea pidettiin uhanalaisimpina suuntina, koska niihin suuntautuva hyökkäys vaarantaisi kansakunnan elintärkeät toiminnat. Myös hyökkäys Lappiin olisi mahdollinen, ja Suomen pitämiseksi sodan ulkopuolella oli myös tämän alueen puolueettomuuden turvaaminen ja puolustaminen valmisteltava.²⁶

Revisio totesi Suomen sotaan joutumisen nivoutuvan suurvaltojen väliseen sotaan. Länsivaltojen kannalta Suomen ilmatila oli keskeinen. Tietyissä tilanteissa myös maa-alue saattaisi olla merkityksellinen Neuvostoliittoa vastaan suunnattavissa operaatioissa. Neuvostoliitosta ei sen sijaan muodostunut uhkaa maiden välisten ystävällisten suhteiden johdosta.

Revision linjaukset vahvensivat siis jo heinäkuussa 1945 määritettyä käsitystä siitä, että puolustus suunnittelun lähtökohtien tuli vastata YYA-sopimuksen asettamaan poliittiseen veloitteeseen torjua länsivaltojen Suomen kautta Neuvostoliittoon suuntaama hyökkäys. Uhkamallit muodostettiin kolmesta vaihtoehdosta.

Vaihtoehdossa A Suomeen kohdistui hyökkäysuhka ensisijaisesti Pohjois-Norjasta. Hyökkäyksen

tavoitteena olisi estää Neuvostoliittoa käyttämästä Suomen aluetta Norjaa vastaan ja luoda mahdollinen tukialue Kuolan niemimaalle suuntautuvalle hyökkäykselle. Vaihtoehdossa B länsivallat ulottivat Norjasta suuntautuvan hyökkäyksen lisäksi Tanskan salmien kautta meri- ja maihinnousuoperaatiot Pohjois-Itämerelle. Lännen suurena tavoitteena oli luonnollisesti suunnata hyökkäys Suomen alueen kautta kohti Leningradia. Tämä muodosti maihinnousu-uhkan Ahvenanmaalle ja Lounais-Suomeen.

► Pääkaupunkiseutua pidettiin strategisena kohteena, jonka puolustukseen kiinnitettiin erityistä huomiota. Kuvassa Maasotalinja 22:n oppilasupseerit tutustumassa Helsingin puolustukseen vuonna 1957. Kuva: Sotamuseo

Vaihtoehto C oli Suomen kannalta vaikein. Sen mukaan kahteen suuntaan rikkirevittyä puolustusta uhkasivat vielä hyökkäykset Ruotsin alueelta niin Tornionjokilaakson kuin Pohjanlahdenkin ylitse. Kolme uhkamallia olivat käytössä kaksi puolustus suunnittelukierrosta, aina vuoteen 1966.²⁷

Edellä esitetyt uhkamallit olivat poliittisesti tarkoituksenmukaisia. Näin ollen herää kysymys siitä, esiteltiinkö suunnitelmia YYA-kumppanille. Käytössä olevan tiedon mukaan niitä ei esitelty Neuvosto-

liitolle eikä Neuvostoliitto niitä vaatinut nähtäväkseen. Operatiivinen suunnittelu ja siihen liittyvät uhkamallit olivat paljolti Puolustusvoimien sisäisiä toimenpiteitä. Aikalaistiedon mukaan seuraavan suunnittelukierroksen yleislinjoja valmistauduttiin esittelemään vuoden 1961 noottikriisin neuvottelujen yhteydessä, mutta niitä ei Novosibirskissa käydyissä neuvotteluissa tarvittu.²⁸

On syytä korostaa, että kaikki uhkakuviin liittyvä oli erittäin hyvin salattua. Parlamentaarinen ohjaus maan puolustamiseen liittyvissä kysymyksissä oli kovin ohutta 1940-luvun lopussa ja 1950-luvulla. Vasta puolustusneuvoston perustaminen vuonna 1957 alkoi nivoa poliittista ohjausta tiiviimmin Puolustusvoimiin. Vielä tällöinkin pääosa uhkakuvien sisällöistä jäi täysin Puolustusvoimien sisäiseksi asiaksi.²⁹

Pienemmässä mittakaavassa uhkakuvan kaksijakoisuus näkyi pääkaupungin puolustussuunnitelmissa. Helsingin sotilaspiirin laatiman uhkakuvan mukaan vihollisen mahdollinen maihinnousu suuntautui todennäköisimmin Helsingin itäpuolelle. Tästä huolimatta pääosa perustettavista joukoista suunniteltiin ryhmitettäväksi Porkkalaan sijoitetun neuvostotukikohdan ja Helsingin väliin osin ensimmäisen maailmansodan aikana rakennettuun maalinnoitukseen tukeutuen.

Kuinka realistisia edellä kuvatut uhkamallit olivat? Asiakirjoista ei löydy täysin yksiselitteistä vastausta, joka kattaisi koko 1950-luvun. Tuolloin Pääesikunnan operatiivisella osastolla majurina työskennellyt Taisto Olavi Lehti pelkisti asian vuonna 2005 antamassaan haastattelussa: ”Se oli teoriaa”.³⁰

Pääesikunnan operatiivisella osastolla 1950- ja 1960-lukujen vaihteessa palvelleet majurit Ernei Kanninen ja Juhani Ruutu totesivat niin ikään aikakauden länteen viittaavien uhkakuvien olleen sotilaalliselta kannalta epärealistisia.³¹ Näkemystä vahvistaa everstiluutnantti Lauri Sutelan puolustusneuvostolle vuonna 1957 pitämä esitys. Sen mukaan lännen toimintamahdollisuudet rajoittuivat Pohjoiskalotin alueella paikallisiksi hyökkäyksiksi. Mikäli sotatoimet olisivat laajenneet Itämerelle

edellä aiemmin esitetyn uhkamalli B:n mukaisesti, valtakunnan puolustuksen painopistealueet olisivat olleet Pohjois-Lapissa, Ahvenanmaalla, Hangossa ja pääkaupungin alueella.³²

Kuvatulla utopialla ja teorialla oli kuitenkin poliittinen merkitys. Neuvostoliitolle olisi kyetty tarvittaessa osoittamaan puolustusvalmiutta ja vakuuttamaan se Suomen halusta puolustaa aluettaan. Miksi muutoin Pohjanmaalle olisi suunniteltu kahden prikaatin puolustusryhmitys torjuntasuuntana länsi vielä 1950-luvun lopussa?³³

Idän ja lännen välinen todellinen suorituskyky ja sotapotentiaali ilmenevät konkreettisesti marraskuussa vuonna 1960 Pääesikunnan operatiivisella osastolla laaditusta kaksiosaisesta muistiosta. Niistä ensimmäinen käsittelee Suomen strategista asemaa ja puolustuksen perusteita ja toinen operatiivisia olosuhteita, mikäli Suomi olisi joutunut sotaan lähivuosina.³⁴

Arvion mukaan suursotatapauksessa Nato pyrki suojaamaan Pohjois-Norjan, mutta laajoja maahyökkäyksiä Suomea vastaan pidettiin epätodennäköisinä. Myös myöhemmin laaditun puolustussuunnitelma Valpurin mukaisten merioperaatioiden Itämeren pohjoisosissa katsottiin tuolloin olevan epätodennäköisiä. Neuvostoliiton arvioitiin mahdollisesti pyrkivän käyttämään Suomen aluetta operaatioissaan Pohjois-Norjaan, ja molemmat osapuolet todennäköisesti käyttäisivät Suomen ilmatilaa. Ruotsin mahdollisen Natoon liittymisen ei katsottu ratkaisevasti muuttavan tilannetta, koska suurhyökkäysten maastolliset edellytykset olivat epäedulliset ja koska ”Suomen kautta saavutettavat tavoitteet ovat tarvittaviin uhrauksiin nähden vähäiset”. Suurimmaksi uhkaksi Suomen valtiollista riippumattomuutta vastaan arvioitiin ”Neuvostoliiton mahdollinen pyrkimys maamme miehittämiseen” joko osana laajempaa Skandinaviaan suuntautuvaa operaatiota tai varmistuksenomaisesti.

Mahdollisessa erillissotatapauksessa ainoastaan Neuvostoliitolla arvioitiin olevan kyky – ja Suomen osoittaessa kyvyttömyyttä täyttää YYA-sopimuksen velvoitteet myös halu – Suomen osittaiseen tai

täydelliseen miehittämiseen. Arvion mukaan kuvattuun operaatioon saattoi liittyä kommunistien valtakumoussota.

Yllättävässä kriisitilanteessa suurimman välittömän uhkan Suomea kohtaan arvioitiin kohdistuvan Neuvostoliitosta, Naton suunnasta sen sijaan vain ilmoitsee. Ainoastaan yleisilanteen kehittymisen Natolle edulliseksi tai Ruotsin liittymisen Natoon arvioitiin muodostavan välittömän uhkan lännen suunnasta Suomea vastaan.³⁵ Esitetty näkemys perustui todennäköisesti ulkomaisilta tiedustelupalveluilta saatuihin tietoihin valtakunnan lähialueella olleista joukoista. Vuonna 1961 laaditun arvion mukaan Leningradin sotilaspiirissä oli varmasti kymmenen divisioonaa.³⁶

Puolustuksen perusteet luodaan – operaatiokäskey Polttoainehankinta

Pariisin rauhansopimuksen ehtojen tultua voimaan liittoutuneiden valvontakomissio poistui maasta vuonna 1947. Pääesikunta esitti maaliskuussa vuonna 1948 tasavallan presidentti J. K. Paasikivelle, että Puolustusvoimat voisi aloittaa koko maan puolustamiseen tähtäävien operatiivisten suunnitelmien laatimisen. Presidentti hyväksyi esityksen.³⁷

Vuoteen 1951 mennessä oli suunniteltu Puolustusvoimien sodan ajan kokoonpanot. Kenttäarmeijan runko muodostui jatkosodan aikana raskaaksi koettujen divisioonien sijasta itsenäiseen taisteluun kykenevistä kokoonpanoltaan kevyemmistä prikaateista, joita oli tarkoitus perustaa kaksikymmentäyhdeksän. Sodan ajan kokoonpano vahvistettiin maaliskuun loppulla kolmen vuoden tiiviin suunnittelun päätteeksi. Kokonaisvahvuus oli noin 500 000 henkeä. Naisten osuus vahvuudesta oli noin 46 000.³⁸

Puolustussuunnitelman laatiminen sodan varalle käynnistettiin Pääesikunnan käskyllä 17. syyskuuta 1951. Tiiviin suunnittelujakson jälkeen puolustusvoimain komentaja, jalkaväenkenraali Aarne Sihvo

hyväksyi 13. kesäkuuta 1952 operatiivisen käskyn maan puolustamisesta. Käskystä käytettiin peitenimeä Polttoainehankinta. Yli satasivuinen asiakirja oli luokiteltu erittäin salaiseksi ja sitä laadittiin vain viisitoista kappaletta.³⁹

Pääesikunnan operatiivisen johdon lähtökohtana oli aloittaa yllättävästi alkaneen hyökkäyksen torjunta nopeimmin perustettavilla joukoilla rajoilta alkaen. Joukoilla oli tarkoitus suojata kenttäarmeijan pääosien perustaminen. Käskyn mukaan kukin Pääesikunnan alaisista neljästä operatiivisesta vastuualueesta johtaisi itsenäisesti alueensa taistelut. Pääesikunta varasi osan perustettavista prikaateista reserveikseen, joiden vastahyökkäyksillä vihollinen lyötäisiin. Meri- ja ilmavoimat olivat suoraan Pääesikunnan johdossa.⁴⁰

Ydinalueen puolustus lähtökohdaksi – operaatiokäskey VALPURI

Vuoden 1952 puolustussuunnitelma oli nopeasti laadittu ensimmäinen ajatus koko maan puolustamisesta. Porkkalan vuokra-alueen palautus Neuvostoliitolta käynnisti uuden operatiivisen suunnittelukierroksen puolustussuunnitelman päivittämiseksi.

Sotilaallisen puolustuksen lähtökohdaksi määritettiin ”valtakunnan keskeinen alue maanpuolustuksen kannalta”. Keskeiseen alueeseen sisältyi pääosa väestöstä, joukkojen perustamistehtävistä, peltoalasta ja teollisuustuotannosta. Alueen hallussa pysymisen katsottiin takaavan niin sotatoimien jatkuvuuden kuin kansan elinmahdollisuuksien säilymisenkin.

Tämä tarkoitti sitä, että kaikissa tilanteissa oli pidettävä hallussa Etelä- ja Keski-Suomi sekä Pellon–Rovaniemen–Pudasjärven–Kajaanin alue, jotta maayhteys Ruotsin kautta länteen säilyy mahdollisimman pitkään.

Puolustusvoimain komentaja, jalkaväenkenraali Kaarlo Heiskanen hyväksyi vuonna 1958 valtakunnan puolustamista koskevan uuden käskyn peite-

nimeltään Valpuri, joka kumosi vuonna 1952 laaditun käskyn.

Valpurin tarkoituksena oli luoda Suomen aseman edellyttämien moninaisten vaihtoehtojen perustaksi sellainen ryhmitys, että

- suojajoukoin turvataan päävoimien liikekannallepano ja keskittäminen
- maan puolustamisen kannalta tärkeimmille alueille keskitetään niin paljon joukkoja, että tilanne kyetään vakauttamaan Pääesikunnan reservien keskittämiseksi ratkaisualueille
- Suomen solmimien kansainvälisten sopimusten sotilaalliset velvoitteet täytetään.⁴¹

Uusi suunnitelma oli monessa suhteessa vuoden 1952 suunnitelman päivitetty versio. Valpurissa päivitettiin Polttoainehankinta-käskyn jälkeen tehdyt yksittäiset korjaukset. Lisäksi käsky tarkensi ja laajensi puolustus suunnittelun perusteita vuoden 1952 käskyyn verrattuna.

Alueellisen puolustuksen perusta – operaatiokäsky 15

Hallinnolliset perusteet puoltavat muutosta

Alueellinen puolustus käsitteenä hakee juuriaan jo 1940-luvun lopulta, jolloin sodan jälkeisessä tilanteessa pohdittiin uuden puolustusjärjestelmän perusteita. Maata oli valmistauduttava puolustamaan perinteisen idän lisäksi muihinkin ilman-suuntiin. Edelleen sodan kuvan muuttuminen yhä totaaliseksi loi tarpeen luoda järjestelmä, jossa yhteiskunnan eri hallinnonalat tekevät omat valmistelunsa sodan varalle. Rauhan ajan aluejaon

► Uhka-arvioissa Suomeen suuntautuvaan hyökkäykseen arvioitiin liittyvän laajamittainen maihinousuoperaatio. Kuvassa Etelä-Suomen sotilasläänin johtamassa sotaharjoituksessa harjoitellaan maihinousua kesäkuussa 1968. Kuva: Sotamuseo

muuttava uudistus alkoi 1950-luvun lopulla, kun sotilaallisen aluejaon kehittäminen nivottiin osaksi yhteiskunnan valtakunnallisen aluejaon uudistamista. Pääesikunnan järjestelyosaston päällikön, eversti Ville-Poju Somerkarin johdolla laaditun tutkimuksen mukaan päätöksenteko- ja suunnitteluvälit olivat keskittyneet liiaksi Pääesikuntaan. Divisioonan esikunta rauhan ajan johtoportaan Pääesikunnan ja sotilaslääniä välissä ei vastannut tarkoitustaan. Haluttiin luoda olemassa olevaa kevyempi ja joustavampi kokoonpano.⁴²

Puolustusvoimain komentaja, kenraali Sakari Simelius hyväksyi uuden aluejaon lokakuussa 1964. Sen mukaan maahan muodostetaan seitsemän Pääesikunnan alaista sotilaslääniä, jotka vastaavat itsenäisesti rauhan ajan puolustusvalmisteluista ja johtavat torjuntataistelut omalla alueellaan laatimiensa suunnitelmien puitteissa. Kunkin sotilasläänin vastuualue kattoi yleensä kahden siviililäänin alueen, jolloin koko yhteiskunnan kattavat käytännön puolustus- ja varautumisvalmistelut pystyttiin sopimaan läänitasolla. Uudistuksen edellyttämä poliittinen valmistelu kuitenkin viivästytti uudistusta siten, että uusi läänijako astui voimaan 1. heinäkuuta 1966.⁴³

Uusi sotilasläänijako edellytti myös puolustus suunnitelman uusimista. Pääesikunnan uusi operatiivinen puolustuskäsky peitenimeltään 15⁴⁴ astui voimaan vuoden 1966 kesäkuussa. Annetun käskyn perusteella sotilasläänit ja puolustushaarat laativat omat puolustussuunnitelmansa.⁴⁵

Uhkakuva

Uudessa suunnitelmassa kolme vaihtoehtoa sisältävä uhkamalli korvautui kahdella uhkamallilla. Vaihtoehdossa A Itämeren ja Pohjois-Norjan oletettiin

► Laskuvarjojoukkojen maahanlaskuoperaatioita pidettiin 1960-luvulla maihinnousun ohella suurhyökkäyksen vaihtoehtona. Suomessa laskuvarjojääkäreistä koulutettiin kaukotiedusteluun ja sissi-toimintaan kykeneviä partiomiehiä. Kuva: Sotamuseo

olevan vaarassa joutua sotatoimien piiriin. Hyökkäyksen arvioitiin toteutuvan Suomen alueelle tai sen alueen kautta Neuvostoliittoon sekä Itämeren että Pohjois-Norjan suunnasta. Ruotsin alue ei olisi ollut hyökkääjän käytössä, mutta pidettiin mahdollisena, että hyökkääjä olisi saattanut käyttää Ruotsin ilmatilaa vastoin Ruotsin tahtoa. Vaihtoehdossa B peruslähtökohta oli muutoin sama, mutta Ruotsin alue oli vihollisen käytössä.⁴⁶

Edellä esitetyt uhkamallit olivat variaatio Valpuri-käskyn uhkamalleista. Ne oli laadittu YYA-sopimuksen täyttämiselveloitetta silmällä pitäen. Todellisuudessa jo aiemmin kuvatulla tavalla sisäistettiin se, että ainoastaan Neuvostoliitolla oli todellinen kyky toteuttaa nopea yllätyshyökkäys Suomea vastaan.

Suomen sotilaspoliittista asemaa ja sen edellyttämää valmiutta tarkasteltiin monipuolisesti uuden operatiivisen suunnitelman valmistelun yhteydessä. Pohdinnat noudattivat suurelta osin jo 1950-luvun lopulta alkaen vallinnutta logiikkaa. Naton muodostama uhka arvioitiin pieneksi: mikäli Nato ei suuntaisi merkittäviä lisävoimia Pohjois-Norjaan, olisi sen kyky hyökätä Suomen alueelle etenkin sodan alkuvaiheessa olematon. Naton arvioitiin ryhmityvän puolustukseen Narvikin–Skibotnin tasalle. Suomen pysymiseksi konfliktin ulkopuolella tuli Pohjois-Suomeen luoda tehokas puolueettomuusvartiointi, erityisesti Kaamasen alueelle ja sieltä Ruijaan johtavien teiden varteen.

Ahvenanmaan arvioitiin nousevan erityisen tärkeään asemaan, mikäli Naton sotatoimet laajenisivat ennako-odotusten vastaisesti Itämerelle – vastaavalla tavalla kuin Valpurin uhkamallissa B. Arvioiden mukaan laajat merisotatoimet eivät kuitenkaan todennäköisesti ulottuisi Pohjois-Itämerelle. Ruotsin asema nousi yhä esiin pohdinnoissa: Säilyisikö Ruotsi puolueettomana vai liittyisikö se Naton kanssasotijaksi? Jos taas Ruotsin alue oli Naton käytössä, sotatoimien arvioitiin voivan laajentua Pohjanlahdelle sekä Suomen ja Ruotsin väliselle maarajalle.

Arvioiden arkaluontoisimmat osuudet käsittelivät Neuvostoliittoa. Neuvostoinvaasio arvioitiin mah-

dolliseksi, mikäli Suomi täyttäisi YYA-sopimuksen velvoitteet huonosti. Tarve hyökätä Suomeen saattoi olla myös poliittinen. Eräänä vaihtoehtona oli Neuvostoliiton tarve Suomen Lapin alueen hyväksikäyttöön maaoperaatioiden ulottamiseksi Pohjois-Norjaan tai Pohjois-Ruotsiin. Tämä arvio vastasi paljolti lännen piirissä vallinneita käsityksiä Neuvostoliiton toiminnasta Norjaa ja Ruotsia vastaan.

Edellä esitetty arvio perustui suurelta osin näkemykseen ja arvioihin eri osapuolten joukoista maamme lähialueilla. Neuvostoliiton arvioitiin kykenevän suuntamaan Suomeen tarvittaessa melko nopeasti maitse noin 5–6 divisioonaa sekä ilmoitsee yhden maahanlaskudivisioonan. Lisäksi meren kautta Suomeen oli suunnattavissa 1–3 merijalkaväkirykmenttiä. Reilussa viikossa Neuvostoliiton arvioitiin kykenevän keskittämään Suomea vastaan useiden divisioonien lisävoimat. Kuukaudessa määrän arvioitiin nousevan noin kahteenkymmeneen divisioonaan – siis todelliseksi suurhyökkäykseksi.

Neuvostoliiton sotilaallinen valmius oli Natoon ja Ruotsiin verrattuna ylivoimainen. Pohjois-Norjassa oli välittömästi käytettävissä ainoastaan Pohjois-Norjan prikaati. Viidentenä liikekannallepanopäivänä alueella olisi ehkä ollut muutama pataljoona lisää. Kahden viikon kuluttua norjalaisjoukkojen määrä Pohjois-Norjassa ja Ruijassa olisi ollut yhteensä muutamia prikaateja vahvennettuna Naton reserviprikaatilla⁴⁷, joka nopeimmillaan olisi keskitetty alueelle muutaman vuorokauden kuluessa. Ruotsalaisten sodan ajan vahvuuden arvioitiin kehittyvän heidän pohjoisella maanpuolustusalueellaan parissa vuorokaudessa muutamaksi pataljoonaksi. Viikon valmisteluajan jälkeen alueelle olisi keskitetty jo 8–10 prikaatia.

Mielikuvan kaappauksenomaisesta yllätyshyökkäyksestä saa ylimmän päällystön opetustilaisuudesta vuonna 1969. Laaditussa harjoitustilanteessa vihollisella on välittömästi käytössään maahanlaskudivisioona, merijalkaväkiprikaati sekä kaksi moottoroitua jalkaväkidivisioonaa.⁴⁸

Harjoituksessa hyökkäys kohdistuu suoraan pääkaupunkiin. Maahanlaskujoukot eristävät Helsingin

► Ilmapuolustuksen tehtävänä oli suojata strategisia kohteita ja Puolustusvoimien joukkoja ilmahyökkäyksiä vastaan. Helsingin ilmatorjuntarykmentti suojaamassa Seutulän lentoasemaa vuonna 1973. Kuva: Sotamuseo

nykyisen kehä III:n tasalla sekä ottavat haltuun Malmi ja Seutulän lentokentät. Samanaikaisesti toinen divisioona, jonka kärjessä hyökkää merijalkaväkiprikaati erikoisaluksin, tunkeutuu pääkaupunkiin mereltä. Se valtaa Helsingin edustalla olevat linnakesaaret ja ottaa haltuun Helsingin satamat. Sivustansa

vihollinen suojaa pienemmin voimin Helsingin länsipuolella yhteistoiminnassa meri- ja ilmavoimien kanssa.⁴⁹

Edellä kuvatulla operaatiovaiheella hyökkääjä luo edellytykset lisäjoukkojen kuljetuksille Helsingin satamiin. Merikuljetusosaston purettua uuden

divisioonan Helsingin satamissa divisioona suunnataan pohjoiseen. Hyökkäyksen tavoitteena on tuhota Hämeenlinnan–Hyvinkään–Lahden alueella olevat puolustajan joukot, estää liikekannallepano Etelä-Suomessa ja pitää Helsingin alue hyökkääjän hallussa niin kauan, että Kaakkois-Suomen alueelle hyökänneet 3–4 divisioonaa saavat maayhteyden maihin nousseisiin joukkoihin.⁵⁰

Hyökkääjän tavanomaisiin operaatioihin nivoutuu sissi-, tuholaisten- ja kumouksellista toimintaa. Niiden tavoitteena on vaikeuttaa puolustajan liikekannallepanoa. Toiminta kohdistetaan lentoasemiin, satamiin, varuskuntiin sekä tärkeimpiin liikenneyhteyksiin yhteistoiminnassa ilmavoimien kanssa.⁵¹

Edellä kuvatun harjoituksen uhka-arvio syntyi Tšekkoslovakian miehityksen jälkeen. Suunnitteli-joilla oli kuitenkin selkeä näkemys kaappaushyökkäyksestä jo ennen elokuuta 1968. Näkökulmaa valottaa jo maaliskuussa 1968 pidetty Sotakorkeakoulun karttajarjoitus, joka tarjoaa herkullisen aikalaiskuvan. Harjoituksessa Helsinki vallataan aiemmin kuvatulla tavalla. Erilaiset erikoisjoukot katkaisevat meri- ja ilmapuolustuksen johtamisyhteydet, ja helikopterein maahan lasketut joukot ottavat haltuun kaikki kantakaupungin keskeiset hallintokohteet. Presidentinlinna, Yleisradio ja eduskunta joutuvat kaappauksen konkreettisiksi kohteiksi.⁵²

Myös karttajarjoitukseen sisältyi kuviteltua kumoustoimintaa: Helsingin kumoukskomitea soluttautuu valtionjohdon ja viestintäyhteyksien keskeisiin solmukohtiin sekä sabotoi liikekannallepanokeskuksia ja varastoja. Komitea osallistuu myös ”valtion johtomiesten” pidätyksiin ja häiritsee poliisivoimien toimintaa.⁵³

Sotakorkeakoulun karttajarjoitukset vastasivat yleensä ajatukseltaan paljolti aluevastuussa olleen Etelä-Suomen sotilasläänin uhka-arvioita. Esimerkiksi vuonna 1968 Etelä-Suomen sotilaslääni arvioi, että kaappaushyökkäyksessä pääkaupunkiseudulle käytettäisiin useita maahanlaskudivisioonia. Perusajatus oli kuitenkin selkeä: isku kohdistuu suoraan valtion sydämeen.⁵⁴

Edellä esitetyn perusteella on varsin helppoa päätyä johtopäätökseen, jonka perusteella riittävällä sotilaallisella valmiudella tuli muodostaa kynns valtakunnan yllättävälle miehittämiselle. Järjestelmä oli mitoitettava siten, että hyökkääjä joutuisi väijäämättä sotaan Suomessa. Näin ollen puolustusjärjestelmän muodostaminen itsenäisiin sotatoimiin kykenevistä sotilaslääneistä, joille kaikille muodostettiin osin kaappauksen torjuntaan tarkoitettu paikallispuolustusverkko, oli kaikin puolin looginen ratkaisu. Hajautetun perustamis- ja varastointijärjestelmän arvioitiin estävän rauhanomaisen kaappauksen sekä mahdollistavan vastarinnan jatkamisen, koska kaikki alueet eivät missään vaiheessa voisi joutua yhtä aikaa täysin yllättävän kaappauksen kohteeksi.

Operatiivinen suunnitelma⁵⁵

Operatiivisen käskyn 15 mukaan puolustuksen keskeisinä alueina olivat Lappi sekä maan etelä- ja lounaisosat. Keskeisen alueen pitäminen oli edelleen sotatoimien suunnittelun lähtökohta. Puolustus rakentui perättäisistä sotatoimiviyöhykkeistä. Käsky määritteli Puolustusvoimille neljä tehtävää:

- puolueettomuuden loukkaamisen estäminen ja alueellisen koskemattomuuden turvaaminen
- hyökkääjän kuluttaminen rajoilta alkaen aktiivisesti niin, että mitään valtakunnan osaa ei luovuteta ilman vastarintaa
- elintärkeiden alueiden hallussapito
- hyökkääjän pääsyn estäminen maamme kautta Neuvostoliiton alueelle.

Rauhan aikana Pääesikunnan johdossa olleet sotilasläänien esikunnat olisivat liikekannallepanoon siirryttäessä muuttuneet sodan ajan kokoonpanoon armeijan ja ryhmän esikunniksi. Ilmavoimien ja Merivoimien nimet eivät olisi muuttuneet sodan ajan kokoonpanoon.

Pääesikunnan alaisten sotilasläänien tehtävät ja joukkojen käyttö voidaan pelkistää seuraavasti:

Joukkojen käytössä oli eräitä keskeisiä periaatteita. Käytännössä kaikki rajajoukot ja rannikkotykis-

Etelä-Suomen sotilaslääni (ESSI) – Etelä-Suomen armeija (ESA)

- Armeijan tehtävänä oli maihinnousujen ja maahanlaskujen torjunta Porvoon ja Hangon välisellä rannikolla siten, että painopiste oli pääkaupunkiseudulla.
- Rannikolla oli aluevastuussa kolme armeijakuntaa, joilla oli yhteensä neljä prikaatia ja kolme rannikkoaluetta.
- Reserviksi oli varattu kolme prikaatia.

Pohjois-Suomen sotilaslääni (PSSI) – Pohjois-Suomen armeija (PSA)

- Armeijan tehtävänä oli kolmen keskeisen alueen, Inarin–Muonion, Rovaniemen ja Kemijärven, pitäminen.
- Aluevastuussa oli kolme armeijakuntaa, joilla oli johdossaan yhteensä viisi prikaatia.

Kaakkois-Suomen sotilaslääni (KSSI) – Kaakkois-Suomen armeija (KSA)

- Armeijan tehtävänä oli kolmen keskeisen alueen, Savonlinnan–Puumalan, Lappeenrannan ja Haminan, pitäminen.
- Aluevastuussa oli itärajalla kolme armeijakuntaa, joilla kullakin oli yksi prikaati. Lisäksi Haminan alueen merellisestä sivustasta vastasi yksi rannikkoalue.
- Reserviksi oli varattu yksi jääkäriprikaati.

Lounais-Suomen sotilaslääni (LSSI) – Lounais-Suomen ryhmä (LSR)

- Ryhmän tärkeimpänä tehtävänä oli valmistautua miehittämään nopeasti Ahvenanmaa ja pitää se kaikissa olosuhteissa.
- Ahvenanmaan puolustuksesta vastasi armeijakunta, jolla oli käytössään yksi prikaati. Lisäksi ryhmällä oli käytössään kaksi rannikkoaluetta maihinnousujen torjumiseksi mantereelle sekä yksi prikaati suoraan ryhmän johdossa.

Savo-Karjalan sotilaslääni (SKSI) – Savo-Karjalan ryhmä (SKR)

- Ryhmän tehtävänä oli Nurmeksen ja Joensuun pitäminen.
- Ryhmällä oli johdossaan kolme prikaatia.

Pohjanmaan sotilaslääni (PohmSI) – Pohjanmaan ryhmä (PMR)

- Ryhmän tehtävänä oli torjua maihinnousut alueellaan käytössään yksi rannikkoalue ja yksi prikaati.
- Ryhmän alueelle ryhmitettiin kolme Pääesikunnan reserviksi varattavaa prikaatia.

Sisä-Suomen sotilaslääni (SSSI) – Sisä-Suomen ryhmä (SSR)

- Ryhmän tehtävänä oli torjua hyökkäykset alueellaan.
- Alueella perustettavat neljä prikaatia varattiin Pääesikunnan reserviksi.

töjoukot olivat nopeimmin perustettavia suojajoukkoja. Eniten suojajoukkoihin kuuluvia prikaateja ja erillisiä pataljoonia suunniteltiin perustettavan Pohjois-Suomen sotilasläänin ja Kaakkois-Suomen sotilasläänin alueilla. Ainoastaan 1. Panssariprikaati oli suunniteltu jo suojajoukkovaiheessa suoraan Pääesikunnan johtoon.

Pääesikunta varasi lähes puolet perustettavista prikaateista reserveikseen, joiden vastahyökkäyksillä oli tarkoitus lyödä maahan tunkeutunut vihollinen. Pääosa näistä joukoista suunniteltiin perustettavan Pohjanmaan sotilasläänin ja Sisä-Suomen sotilasläänin alueilla.

Maavoimien alkuryhmyksestä on nähtävissä, että koko maata oli tarkoitus puolustaa. Perussuunnitelman rinnalla oli kuitenkin eräitä vaihtoehtosuunnitelmia. Esimerkiksi Pohjois-Suomen sotilasläänin oli kaappaushyökkäyksen varalle laadittava vaihtoehtosuunnitelma, jossa sen kolme armeijakun-

taa pitäisivät Kemijärven, Taivalkosken ja Kajaanin idästä tulevan hyökkäyksen torjumiseksi.

Merivoimien toiminnassa korostui jo ennen sotatoimien alkua alueellisen koskemattomuuden turvaaminen yhteistoiminnassa sotilasläänien kanssa. Pääesikunta käski operatiivisessa käskyssään Merivoimien valmistautua toteuttamaan nopeasti Ahvenanmaan miehityskuljetukset sekä valmistautua suojamiinoitteiden laskuun jo kriisin alkuvaiheessa.

Merivoimien toiminnan painopiste oli Saaristomeren alueella. Pääosa Merivoimien alusyksiköistä kuului nopeimmin perustettaviksi suunniteltuihin joukkoihin. Merivoimien sotajäätöksessä kaikkien Merivoimien yleisjoukkojen sekä osan paikallisjoukoista suunniteltiin toimivan merivoimien komentajan johdossa. Sotilaslääneille olisi alistettu ainoastaan paikallisjoukkoja, kuten vartiovenelaivueita, raivajalaivueita ja kuljetuslaivueita. Näiden yksiköiden

MERIVOIMIEN KOMENTAJA	Lippue	Lippue	Helsingin laivastoasema Turun laivastoasema Vaasan laivastoasema
5. Lippueen Esikunta Miinalaivue 7 Miinalaivue 8(-) Kuljetuslaivue 31	Saattajalaivue 1 Matti Kurki Saattajalaivue 3 Moottoritykkivenelaivue 5 Raivaajalaivue 21 Vartiolaivue 11	Tykkiläivue 2 Moottoritykkivenelaivue 6 Raivaajalaivue 22	Tuki- ja huoltojoukkoja

kalusto koostui liikekannallepanossa käyttöön otettavasta siviilien omistamasta aluskalustosta, kun taas yleisvoimien runko muodostui Merivoimien rauhan ajan aluskalustosta.⁵⁶

Merivoimien joukkojen sotajaotus muodostui oheisen kaavion mukaiseksi.⁵⁷ Merivoimien komentajan johdossa oli kaksi lippuetta sekä tukutumiseen tarkoitettua kolme laivastoasemaa. Lisäksi suoraan komentajan johdossa oli eräitä laivueita ja erillinen lippueen esikunta.

Ilmavoimilla oli jo rauhan aikana merkittävä osuus alueellisen koskemattomuuden valvonnassa ja torjunnassa. Sodan ajan suunnitelmissa Ilma-

voimien toiminnan painopiste oli Etelä- ja Pohjois-Suomessa. Ilmavoimien operatiivisessa käsityksessä joulukuulta 1966 valtakunta jaettiin kolmeen ilmapuolustusalueeseen, jotka kukin oli jaettu kahteen lentopiiriin.⁵⁸

Valmiutta kohotettaessa Pohjois-Suomen ilmapuolustusalue oli Hämeen lennoston perustamaksi suunnitellun 1. Lennoton vastuulla, ja se nivoutui Pohjois-Suomen sotilasläänin vastuualueeseen. Karjalan lennoston perustaman 3. Lennoton suunniteltiin vastaavan Itä-Suomen ilmapuolustusalueesta, jonka alue käsitti Kaakkois-Suomen sotilasläänin ja Savo-Karjalan sotilasläänin vastuualueet. Länsi-Suomen ilmapuolustusalue kattoi loppujen sotilasläänien alueet. Satakunnan lennosto perusti alueesta vastaavan 2. Lennoton.⁵⁹

Alueellisen koskemattomuuden turvaamisen lisäksi Ilmavoimien keskeisinä tehtävinä oli keskityskuljetusten ja keskeisten kohteiden suojaaminen sekä maahanlaskujen ja maihinnousujen torjunnan tukeminen.

Ilmavoimien lentokalusto jäi perustettaessa kokonaan ilmavoimien komentajan johtoon, josta komentaja tilanteen mukaan valmistautui alistamaan kalustoa lennostoille. Tärkeimmät perustettavat joukot olivat⁶⁰

► Ahvenanmaalle ja Etelä-Suomen rannikolle tunkeutuvaa vihollisen etenemistä hidastettiin suojamiinoituksella. Kuvassa miinalastissa oleva miinalaiva Keihässalmi Porkkalan edustalla vuonna 1962. Kuva: Sotamuseo

► Ilmavoimien tehtävänä oli tukea maa- ja merivoimia maahanlaskujen ja maihinnousujen torjunnassa. Kuvassa Karjalan lennoston MiG-21-hävittäjät Keski-Suomen yllä kesäkuussa 1979. Kuva: Sotamuseo

- Hävittäjälentolaivue 11 (Gnat), Hävittäjälentolaivueet 15 ja 16 (Fouga Magister) ja Hävittäjälentolaivue 31 (MiG-21)
- Tiedustelulentolaivue 7 (Iljušin Il-28)
- Kuljetuslentolaivue 1 (DC-3)
- Yhteislentolaivue 5.

Ilmatorjunnan tarkastajan vastuulla oli aselajin toiminnan liittäminen osaksi ilmavoimien komentajan vastuulla ollutta ilmapuolustusjärjestelmää. Sodan

aikana ilmatorjunnan tärkeimmät tehtävät liittyivät joukkojen perustamisen ja keskittämisen sekä valtakunnallisten kohteiden suojaamiseen.

Pääesikunnan operatiivinen käsky peitenimeltään ”15” kesäkuulta 1966 käynnisti sotilasläänien omien puolustuskäskeyjen laatimisen, jotka valmistuivat saman vuoden loppuun mennessä. Kun Ilmavoimien esikunnan käsky saatiin valmiiksi tammi-kuussa 1967, olivat nämäkin suunnitelmat valmiita. Tämän jälkeen puolustus suunnitelmien laatiminen jatkui alemmissa johtoportaissa.

Torjuntasuuntana itä – operaatiokäskey KALERVO

Sotien jälkeen ennen kaikkea YVA-sopimuksen asettamien sotilaallisten veloitteiden täyttämiseksi laaditut puolustus suunnitelmat näyttävät varautumisena lännestä tulevaan hyökkäykseen. Varautumisesta Neuvostoliiton mahdolliseen hyökkäykseen on erittäin vähän asiakirja-aineistoa.

Ensimmäiset rinnakkaiset puolustus suunnitelmat on ilmeisesti laadittu jo 1950-luvun alussa samaan aikaan kun operaatiokäskey Polttoainehankinta laadittiin. Tästä ei kuitenkaan ole kirjallista suunnitelmaa saatavilla, vaan pelkästään Pääesikunnan operatiivisella osastolla työskennelleen majuri Taisto Olavi Lehden muistitieto. Hänen mukaansa suunnitelman lähtökohdaksi oli Neuvostoliiton yllätyshyökkäyksen torjunta ja puolustuksen painopiste oli Kaakkois-Suomessa Haminasta länteen johtavan rantatien suunnassa. Taistelut oli tarkoitus aloittaa Salpa-asemassa, ja varsinainen pääpuolustuslinja nojaisi Kymijokeen.⁶¹

Edelleen operaatiokäskeyn Valpuri rinnalla valmistettiin 1950-luvun loppupuolella puolustus suunnitelma peitenimeltään Matkakertomus. Siitä on säilynyt vain joitain osia. Suunnitelmassa puolustus perustui seitsemään perättäiseen puolustusvyöhykkeeseen, jotka kulkivat etelästä pohjoiseen torjuntasuuntana itä.⁶²

Operatiivisen käskeyn 15 mukaisen puolustus suunnitelman rinnalla valmistui suunnitelma, joka on otsikoitu ”Strateginen yleissuunnitelma KALERVO valtakunnan puolustamiseksi”. Suunnitelman kansilehdeltä käy selväksi, mistä on kysymys: ”Valtakuntamme puolustaminen suoritetaan tämän yleissuunnitelman mukaisesti, mikäli hyökkäys maahamme valtakunnan tai sen osien miehittämiseksi taikka maan laillisen hallituksen kukistamiseksi tapahtuu idästä ja/tai Suomenlahden eteläpuolisilta alueilta. Suunnitelma edellyttää, että taistelemme ilman ulkopuolista apua”.⁶³

Kalervon pohjana on operaatiokäskeyn 15 mukainen joukkojen perustaminen ja puolustus suunnitelma, jolloin strategisessa yleissuunnitelmassa tuodaan

esille nimenomaan itärajan puolustukseen liittyvät tarkennukset. Eteläisen rantaviivan puolustuksen järjestelyt oli jo käskeytty operaatiokäskeyssä 15.

Kalervossa puolustuksen rakenne noudatti aikakaudelle tyypillistä syvää puolustusta kolmella peräkkäisellä vyöhykkeellä ja erillisissä puolustuskeskuksissa.

Tavoitteena oli käydä taistelut uloimman puolustusvyöhykkeen ja valtakunnan rajan välisellä alueella. Sisin puolustusvyöhyke vastasi taistelujen ehdotonta takarajaa. Tässä vaiheessa valtakunnan keskeisen alueen ei arvioitu enää olevan omien joukkojen hallussa. Vyöhykkeiden lisäksi oli määritetty kaikissa olosuhteissa jopa saarrettuina pidettäviä alueita, joista kuvaan on merkitty keskeisimmät itärajan läheisyydessä olevat alueet.

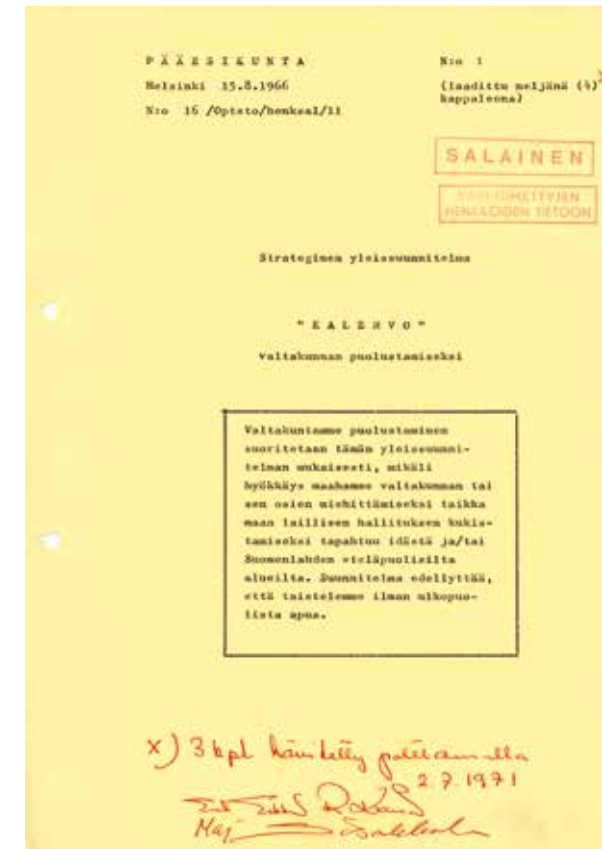
Neuvostoliiton yllättävässä sodan avauksessa sotatoimien perusajatus muodostui neljästä vaiheesta. Ensimmäisessä vaiheessa suojataan jo rauhan aikana lujiksi puolustuskeskuksiksi valmistellut varuskunnat, varikot ja joukkojen perustamiskeskukset sekä operatiivisesti tärkeimmät alueet. Siitä oli erillinen suunnitelma peitenimeltään Koppelo. Edellä mainittuihin alueisiin tukeutuen suunniteltiin aloitettavan säännölliset sotatoimet sekä sissitoiminta.

Toinen vaihe muodostuu vihollisen kuluttamisesta ja sitomisesta valtakunnan maarajoilta alkaen sekä viivyttämällä että laajamittaisella sissitoiminnalla ja käyttämällä sulutteita. Tämän vaiheen tarkoituksena oli voittaa aikaa liikekannallepanon toteuttamiselle ja joukkojen keskittämiseksi.

Kolmannessa vaiheessa vihollinen torjutaan Saaristomerellä ja Suomenlahdella siten, että Helsingin ja Ahvenanmaan alueet ja Hankoniemi säilyvät puolustajan hallussa. Lisäksi maarintamalla estetään vihollisen eteneminen idästä Oulun, Kajaanin, Kuopion, Mikkelin, Kouvolan ja Loviisan alueille.

Neljännän vaiheen päämääränä oli lyödä vihollisen voimat uhanalaisimmasta suunnasta alkaen Päämajan reservien keskitetyillä vastahyökkäyksillä, jonka päämääränä oli vihollisen tuhoaminen.

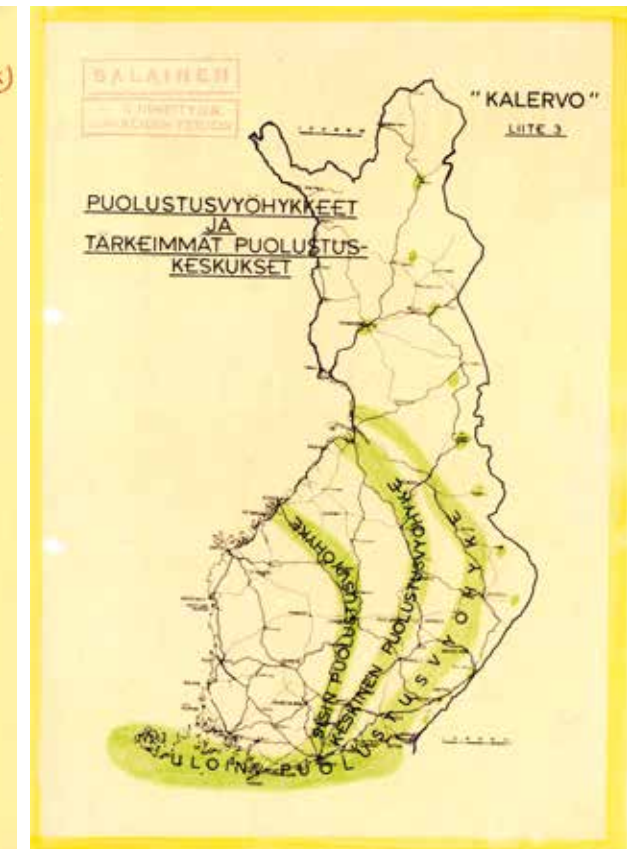
Suunnitelmassa varauduttiin myös siihen, ettei tilannetta saada tavanomaisilla sotatoimilla hallintaan.

► Operaatiokäskey Kalervo. Lähde: Pääesikunta

Tämän takia jo edellä kuvatuissa vaiheissa aloitetaan valmistelut laajamittaisen sissitoiminnan ja sissisodan toteuttamiseksi. Tämän tyypiseen toimintaan suunniteltiin siirryttävän, jos yleistilanne niin edellyttäisi joko osassa maata tai pahimmassa tapauksessa koko valtakunnassa.

Kalervossa ei Ilmavoimien ja Merivoimien tehtäviin ja joukkojen käyttöön tullut merkittäviä muutoksia. Muutokset ovat nähtävissä maavoimien keskeisten joukkojen sotajaotuksessa: Keski-Suomen sotilasläänin alueella prikaatien määrä lisääntyi kolmesta kuuteen. Etelä-Suomen sotilasläänin alueelle alistettiin kaksi prikaatia lisää, jolloin prikaateja oli seitsemän. Pohjois-Suomen sotilasläänin alueella prikaatien määrä pysyi neljänä. Päämajan itselleen varaamien reservien määrää oli vähennetty kahdestatoista prikaatista kuuteen. Itärajalla oli li-

säksi nopeasti perustettavina suojajoukkoina neljä rajajääkäriprikaatia.

Yleissuunnitelma Kalervo esiteltiin puolustusvoimain komentajalle, kenraaliluutnantti Yrjö Keinonille 15. elokuuta 1966. Suunnitelma haluttiin pitää erittäin pienen piirin tiedossa, olihan suunnitelma YVA-sopimuksen aikakaudella poliittisesti rohkea. Puolustusvoimain komentaja päätti, että Kalervosta laaditaan omat kappaleet Etelä-Suomen sotilasläänin, Keski-Suomen sotilasläänin, Savo-Karjalan sotilasläänin ja Pohjois-Suomen sotilasläänin komentajille. Heidät tuli perehdyttää suunnitelmaan sotilaslääniään koskevilta osilta Pääesikunnan operatiivisella osastolla. Puolustusvoimain komentajan päätöksen mukaisesti sotilaslääniin komentajien tehtäväksi jäi sopeuttaa kahden operatiivisen suunnitelman tavoitteet yhdeksi suunnitelmaksi. – Jos esittelyn henkeä analysoidaan,

voidaan päätellä, että itse asiassa yleissuunnitelma Kalervo oli ohjaavassa asemassa, kun suunniteltiin operatiivisen käskyn 15 mukaisia tehtäviä.

Paikallispuolustus osaksi alueellista puolustusta – Operaatiokäskey ALPO

Heinäkuussa 1968 esiteltiin puolustusvoimain komentajan, kenraali Yrjö Keinosen hyväksyttäväksi joukko ratkaisuja puolustusjärjestelmän edelleen kehittämiseksi. Keskeisin uudistus oli sodan ajan joukkojen jako operatiivisen käytön mukaan yleis-, paikallis- ja tukijoukkoihin. Jo jaottelun nimityksistä on pääteltävissä, että yleisjoukkoja suunniteltiin käytettävän ratkaisuun pyrkiviin liikkuviin sotatoimiin, paikallisjoukkoja maantieteellisesti rajattujen alueiden taisteluihin ja tukijoukkoja edellisten joukkojen tukitehtäviin.⁶⁴

Operatiivisen ajattelun lähtökohtana pidettiin sitä, että hyökkääjän suuri maa- ja ilmaliikkuvuus, tulivoiman määrä ja ulottuvuus sekä ilmavoimien käyttö johtivat siihen, ettei ainakaan painopistealueilla pystytä ratkaisemaan puolustustaistelua määrämaastoissa tai yksittäisellä puolustusvyöhykkeellä, vaan syvällä alueella.

Hyökkäyksen torjunnan katsottiin olevan mahdollista alueellisella taistelulla, joka toteutettaisiin

- kuluttamalla, hidastamalla ja sitomalla hyökkääjä rajoilta alkaen sissitoiminnan eri keinoin ja vähäistenkin joukkojen aktiivisella taistelulla erityisesti vihollisen päähyökkäyssuunnissa
- pitämällä hallussa hyökkääjän etenemisurien suunnissa ja sivustoilla olevia operatiivisesti tärkeitä maastoalueita toimien niistä aktiivisesti hyökkääjää vastaan
- katkaisemalla hyökkäyskiilojen sivustoilla ja selustassa toimivilla joukoilla hyökkääjän yhteydet ja estämällä ainakin tärkeimmän huollon toteuttaminen

- pysäyttämällä hyökkääjän eteneminen meille edullisissa maastoissa aktiivisilla torjuntataisteluilla, joihin liittyy sulutteiden ja panssaritorjunnan keskitetty käyttö
- lyömällä ja tuhoamalla hyökkääjä sotilaslääniä ja Pääesikunnan reservien vastahyökkäyksillä, joihin liittyy hyökkääjän sivustoilla ja selustassa olevien joukkojen vastahyökkäykset.

Taistelun kokonaiskuva nähtiin alkuvaiheessa sellaisena, että rintama- ja selustakäskey häviävät ja syntyy tilanne, jossa hyökkääjä taistelee syvällä etenemisurilla ja niiden välialueet ovat omien joukkojen hallussa.⁶⁵ Alueellisen taistelun mallissa luovuttiin puolustusvyöhykeajattelusta. Taisteluja suunniteltiin käytävän samanaikaisesti niin vihollisen syvyydessä kuin omassa selustassakin.

Uuden operatiivisen käskyn suunnittelu oli käynnissä Pääesikunnassa jo 1960-luvun lopulla. Sotilaslääniä ja puolustushaarojen esikunnat saivat lähtökohdat suunnittelutyölle toukokuussa vuonna 1970. Uuden suunnitelman luonne tuli alajohtoportaiden komentajille selväksi jo tässä vaiheessa. Pääesikunta totesi valmistelukäskyssään, että operatiivinen käskey 15 uusitaan, mutta sotilaslääniä ja puolustushaarojen tehtävissä ei tapahdu periaatteellisia muutoksia, vaikka joukkojen taktista käyttöä joudutaan tarkentamaan. Uudessa suunnitelmassa korostettiin entistä voimakkaammin sotilaslääniä kykyä ja vastuuta aloittaa itsenäisesti sotatoimet omalla alueellaan.⁶⁶

Tammikuun alussa vuonna 1971 puolustusvoimain komentaja kenraali Kaarlo Leinonen hyväksyi uuden puolustussuunnitelman, jonka toteuttamiseksi annettiin alajohtoportaille operaatiokäskey peitenimeltään Alpo. Alaisten suunnitelmien mukaiset operaatiokäskyt oli saatava valmiiksi kesäkuun alkuun mennessä. Aikataulu tuntuu tiukalta, mutta

► Sissisodankäynnin keinoilla hidastettiin ja kulutettiin vihollisen etenemistä. Kuvassa raskas sinko -ryhmä Keski-Suomen sotilaslääniä sotaharjoituksessa tammikuussa 1968. Kuva: Sotamuseo

alustavat suunnitteluperusteethan oli käsketty jo keväällä 1970.⁶⁷

Uudessa puolustus suunnitelmassa paikallispuolustus liitettiin osaksi alueellista puolustusjärjestelmää. Paikallisjoukkojen suunniteltiin peittävän yhtenäisenä verkostona koko maan. Ne taistelisivat niin vihollisen kuin tarvittaessa omienkin joukkojen selustassa. Paikallispuolustusjärjestelmää ja paikallisjoukkojen käyttöperiaatteita koskevat ohjeet oli annettu Puolustusvoimien sisällä salaisella asiakirjalla jo marraskuussa 1968. Paikallisjoukkojen perustaminen tarkoitti merkittävää muutosta sodan ajan joukkoihin.

Täysin uusina joukkotyyppinä sodan ajan joukkoihin tulivat esimerkiksi 31 erillispataljoonaa, 31 erillispatteria ja 12 erillistä pioneerikomppaniaa sekä lukuisia määrää huolto- ja vartioryksiköitä. Uusien joukkojen perustaminen edellytti olemassa olleiden sodan ajan joukkojen karsimista, koska sijoitettavan reservin määrää ei voitu kasvattaa. Tämän takia sodan ajan joukoista lakkautettiin muun muassa kolme prikaatia ja kolme täydennysprikaatia sekä lukuisia pataljoonia, patteristoja ja huoltojoukkoja. Sodan ajan joukkojen rakenne esiteltiin tasavallan presidentti Urho Kekkoselle heinäkuun alussa vuonna 1971.⁶⁸

JOUKKOTYYPPI	VAHVUUS
1 Paikallisjoukot	170 000
– raja- ja merivartiostot	38 000
– ilmavalvonta	12 000
– rannikkokystä	27 000
– sotilaspäämajien joukot	63 000
– erillispataljoonat, erillispatterit ym.	
– lentokenttien ja satamien suojaaminen	18 000
– johtoportaat, huolto ym.	12 000
2 Yleis- ja tukijoukot	365 000
– meri- ja ilmavoimat (lennostot ja laivastot)	25 000
– maavoimat (suojajoukot ja päävoimat)	340 000
3 Erikseen perustettavat joukot	75 000
Yhteensä	610 000

Pääesikunnan sekä sen alaisten sotilasäänien ja puolustushaarojen operatiiviset käskyt olivat laajan ja pitkäaikaisen valmistelutyön lähtökohta. Joukkojen liikekannallepanosuunnitelmat oli päivitettävä, materiaalsiirrot oli toteutettava, puolustus suunnittelu oli ulotettava aina pataljoonatasolle asti, ja joukot oli koulutettava uusiin tehtäviin. Pääesikunta laati vuosittain arvion sotilaallisen valmiuden kehittymisestä.

Vuoden 1973 loppuun mennessä valmiuden todettiin kehittyneen siten, että Pääesikunta totesi Alpon olevan operatiivisena suunnitelmana tarvittaessa toimeenpanovalmis.⁶⁹ Riittävän valmiuden saavuttamiseen kaikilla osa-alueilla oli kulunut lähes kolme vuotta.

Vain yksi puolustus suunnitelma – Operaatiokäsky KYNNYS

Alpoa seurannut uusi operatiivinen käsky valmisteltiin eri tavalla kuin aiemmat käskyt. Pääesikunnan suunnitteluosaston päällikön allekirjoittama muistio vuodelta 1977 antaa viitteitä siitä, että uusi operatiivinen suunnitelma tuli sitoa laajempaan, pitkän tähtäimen, suunnittelukokonaisuuteen, jota toinen parlamentaarinen puolustuskomitea oli Puolustusvoimilta muistioissaan edellyttänyt.⁷⁰

Yleisesikuntapäällikkö, kenraaliluutnantti Ermei Kannisen allekirjoittamassa käskyssä uuden operatiivisen suunnitelman laadinta oli sisällytetty jo vuoden 1978 Pääesikunnan työsuunnitelmaan.⁷¹ Laajempi suunnittelu käynnistettiin kuitenkin vasta toukokuussa 1981, kun Pääesikunnan uuden operatiivisen suunnitelman suunnitteluperusteet annettiin sotilaslääneille ja puolustushaaroille. Uusi operatiivinen käsky – joka siis korvasi poikkeuksellisen pitkään voimassa olleen Alpo-käskyn vuodelta 1971 – astui voimaan 1. tammikuuta 1986, ja sen peitenimeksi tuli Kynnys.⁷²

Uusi operatiivinen suunnitelma ei muuttanut alueellisen puolustuksen tai alueellisen taistelun perusperiaatteita, jotka oli otettu käyttöön edellisellä operatiivisella suunnittelukierroksella. Puolustuksen

► Panssarijoukkoja käytettiin jalkaväen tukena syvyyteen tunkeutuneen vihollisen etenemisen estämiseen ja tuhoamiseen. Kuvassa Comet-panssarivaunuja Keski-Suomen sotilasläänin sotaharjoituksessa helmikuussa 1968. Kuva: Sotamuseo

runkona olivat edelleen sotilasläänit ja koko maan kattava paikallispuolustusjärjestelmä, joita Merivoimat ja Ilmavoimat tukivat.

Myöskään uhka-arvion perussävy ei ollut muuttunut 1960-luvun lopussa ja 1970-luvulla. Yllätyshyökkäys oli säilynyt uhka-arvion keskiössä. Uuden operatiivisen suunnitelman käynnistämiseen 1970-luvun lopulla liittyi myös uhkakuvan päivittäminen.

Sotatieteen laitos laati eri skenaarioihin perustuvan sotilaspoliittisen kehitysarvion 1980- ja 1990-luvuille. Ne vaihtelivat tuolloin vallinneen rauhan tilan säilymisen ja Naton ja Varsovan liiton välisen suursodan välillä. Pohjois-Euroopan strategisesta ja sotilaspoliittisesta tilanteesta Sotatieteen laitos arvioi seuraavaa: ”Pohjoisten merialueiden ja niihin liittyvien maa-alueiden merkitys suurvaltastrategiassa on lisääntynyt aseteknologian kehityksestä johtuen. Tämän seurauksena suurvaltojen mielenkiinto Pohjois-Eurooppaa kohtaan kasvaa.”

Mikä oli esitettyjen skenaarioiden vaikutus Suomeen? Naton ja Neuvostoliiton välisen sodan

uhatessa Neuvostoliitto olisi todennäköisesti vaatinut Suomen ilmatilan ja merialueen käyttöoikeutta YYA-sopimukseen vedoten sekä ilmoittanut olevansa valmis siirtämään joukkoja Suomen alueelle. Yhteistyön tarpeen arvioitiin riippuvan Neuvostojohdon Suomea kohtaan tuntemasta luottamuksesta sekä Suomen maanpuolustuksen tilasta. Mikäli rajoitettu konflikti olisi syttynyt Naton ja Neuvostoliiton välillä, olisi Suomen ollut hyvin vaikea välttyä yhteistyöltä Neuvostoliiton kanssa. Suursodan uhatessa Neuvostoliitto todennäköisesti olisi esittänyt jo edellä mainittujen vaatimusten lisäksi omien joukkojensa ryhmittämistä Lapin lisäksi Etelä-Suomeen ja Ahvenanmaalle. Perusasetelma ei ollut siis muuttunut 1950-luvun lopussa puolustusneuvostolle esitetyistä arvioista.

Johtopäätöksinä Sotatieteen laitos esitti arvion, jonka mukaan Suomen asema liittyi globaaliin kehitykseen. Liennytyksen lisääntyessä Suomen toimintavaihtoehtojen arvioitiin lisääntyvän, sen sijaan ”kansainvälisen jännityksen ja kriisin kehitysvaihtoehtoisissa Suomen asema käy sitä vaikeammaksi,

mitä suoranaisemmin Neuvostoliitto kokee olevansa Suomen alueen kautta suuntautuvan hyökkäyksen uhkaama”.

Uhka-arvioiden lähtökohtana pidettiin tässäkin artikkelissa jo useaan kertaan toistettua tilannetta, jonka mukaan Pohjois-Atlantin liiton maavoimien käyttö Suomen alueella olisi varsin epätodennäköistä. Tiedustelutoimiston päällikön mukaan Natolla olisi Pohjois-Norjan alueella todennäköisesti muutamassa vuorokaudessa korkeintaan kolmen prikaatin pääosat. Viikon kuluessa Pohjois-Norjassa olisi kaikkiaan viisi prikaatia ja määrä kasvaisi muutamalla tuhannella miehellä seuraavan viikon kuluessa. Näin ollen Suomen alueelle hyökkäisi korkeintaan yksittäisiä pataljoonia, joiden päämääränä katsottiin olevan ajanvoiton hankkiminen esimerkiksi Hetan tai Kaamasen alueella. Yhdysvaltaisten joukkojen määrän suunniteltu kasvattaminenkaan ei tiedustelutoimiston mukaan olisi luonut Nato-joukoille ”reaalisia edellytyksiä hyökkäysoperaation toteuttamiseen”.

Ilma- ja Merivoimien yksiköitä oli sen sijaan suunnattavissa alueelle nopeammin ja helpommin. Maa-tukikohtiin tukeutuvilla hävittäjälaivueilla arvioitiin olevan suuri merkitys pohjoisilla merialueilla operoivien tukialusryhmien suojaamisessa. Naton tavoitteiden arvioitiin liittyvän kiinteästi toimintansa suojaamiseen ja välillisesti ensi sijassa Yhdysvalloista Eurooppaan johtavien meriyhteyksien turvaamiseen.

Vaikka yllätyshyökkäys nähtiin edelleen suurimpana uhkana, ei täydellistä yllätystä pidetty enää operatiivisten suunnitelmien lähtökohtana. Aiempien vuosien korkeintaan kahden vuorokauden valmisteluajan sijaan arvioitiin, että sodan uhan aika kestäisi useasta päivästä jopa viikkoihin. Ennakokovaroitusajan pidentyessä ehdittäisiin saavuttaa korkeampi puolustusvalmius ennen sotatoimien alkamista.

Uusi operatiivinen käsky määritteli strategisen puolustuksen suuntaviivat. Päämääränä oli osoittaa niin Varsovan liitolle kuin Natolle, että Suomi kykenee ennakoivalla puolustusvalmiuden kohot-

tamisella ehkäisemään äkillisen yllätyshyökkäyksen ja alueen rajoitetun haltuun oton. Tarvittaessa oltaisiin valmiita aloittamaan torjuntataistelut. Sodan aikana tavoitteena olisi ollut voittaa aikaa ”itsenäisyyden ja kansan elinmahdollisuudet turvaavalle poliittiselle ratkaisulle”. Käskynä Kynnys siis poikkesi aiemmista operatiivisista käskyistä, koska sen päämäärä oli ainakin teoriassa sidottu poliittiseen ratkaisuun.

Etelä-Suomi ja Lappi nähtiin uhanalaisimpina valtakunnan osina. Pääkaupunki arvioitiin yllätyshyökkäyksen todennäköisimmäksi kohteeksi. Kynnys määritteli neljä valmiustilaa ja niissä käytettävien joukkojen vahvuudet seuraavasti:

Perusvalmius (PEVA)

Kantajoukkojen runko-osat, jotka muodostuvat rauhan ajan kantahenkilökunnasta ja varusmiehistä

Tehostettu valmius (TEVA)

Kantajoukot (täydennettynä reserviläisillä) vahvuus 56 000

Torjuntavalmius (TOVA)

Suojajoukot eli nopeimmin perustettavat reserviläisjoukot vahvuus 254 500

Sodan ajan valmius (SOVA)

Pääjoukot eli myöhemmin perustettavat reserviläisjoukot vahvuus 230 000

Erikseen perustettavien joukkojen määrä väheni edellisen puolustus suunnitelman 75000 miehestä 9000 mieheen. Perustettavien joukkojen kokonaisvahvuus olisi ollut 533 000 henkeä.

Kynnys ei ollut enää millään tavoin puolustus suunnitelma pelkästään YYA-sopimuksen velvoitteiden täyttämiseksi. Myöskään erillistä puolustus suunnitelmaa Neuvostoliitosta tulevaa hyökkäystä varten ei enää laadittu. Oli vain yksi puolustus suunnitelma, jolla valmistauduttiin torjumaan hyökkäykset kunkin sotilasläänin uhanalaisimmasta suunnasta. Sama periaate oli nähtävissä jo operatiivisessa käskyssä Alpo.

► Pääesikunnan reservien käyttö perustui liikkuvuuteen, jota kehitettiin 1980-luvulla muun muassa panssaroiduilla kuljetusajoneuvoilla. Kuvassa Sisun kuorma-autotehtaan Pasi-miehistönkuljetusajoneuvo vuonna 1989. Kuva: Sotamuseo

JOUKKO	PERUSTAJA	RYHMITYSALUE	KÄYTTÖAJATUS
I AKE	ESSL	Lahti	1) ESSL, 2) KSSL, 3) PSSL
II AKE	LSSL	Salo	1) ESSL, 2) Muu Suomi
2.PsPr	ESSL	Pääkaupungin alue Hauho - Tuulos - Lammi	1) ESSL, 2) PSSL, 3) KSSL
3.PsPr	SSSL	Varkaus - Kuopio	1) ESSL, 2) KSSL
S-KJPr	SKSL	Tampere - Nokia	1) PSSL, 2) KSSL
PirkJPr	SSSL	Seinäjäki - Lapua - Kuortane	1) ESSL, 2) KSSL, 3) PSSL
PohmJPr	PohmSL	Mänttä - Jämsänkoski	1) KSSL, 2) ESSL
36.Pr	SSSL	Maalahti - Laihia - Isokyrö	1) KSSL, 2) PSSL, 3) ESSL
38.Pr	PohmSL	Vaasa - Kokkola	1) PSSL, 2) ESSL

Kynnyksessä Pääesikunta varasi reservikseen suorituskyvyltään huomattavasti paremmin varustetut joukot kuin aiemmin. Operatiivisissa suunnitelmissa 15 ja Alpo pääosa reserveistä oli muodostettu huonoimmin varustetuista jalkaväkiprikaateista, joilla ei ollut todellista kykyä vasta-hyökkäyksiin.

Pääesikunnan reservit muodostuivat seitsemästä prikaatista ja niiden johtamiseen tarvittavista kahdesta armeijakunnan esikunnasta. Joukkojen perustaja, ensimmäinen ryhmitysalue ja käyttöajatuksen mukaiset tärkeimmät valmistautumissuunnat olivat taulukon mukaiset.⁷³

Jääkäriprikaateilla oli maakunnalliset nimet: Savo-Karjalan jääkäriprikaati, Pirkanmaan jääkäriprikaati ja Pohjanmaan jääkäriprikaati.

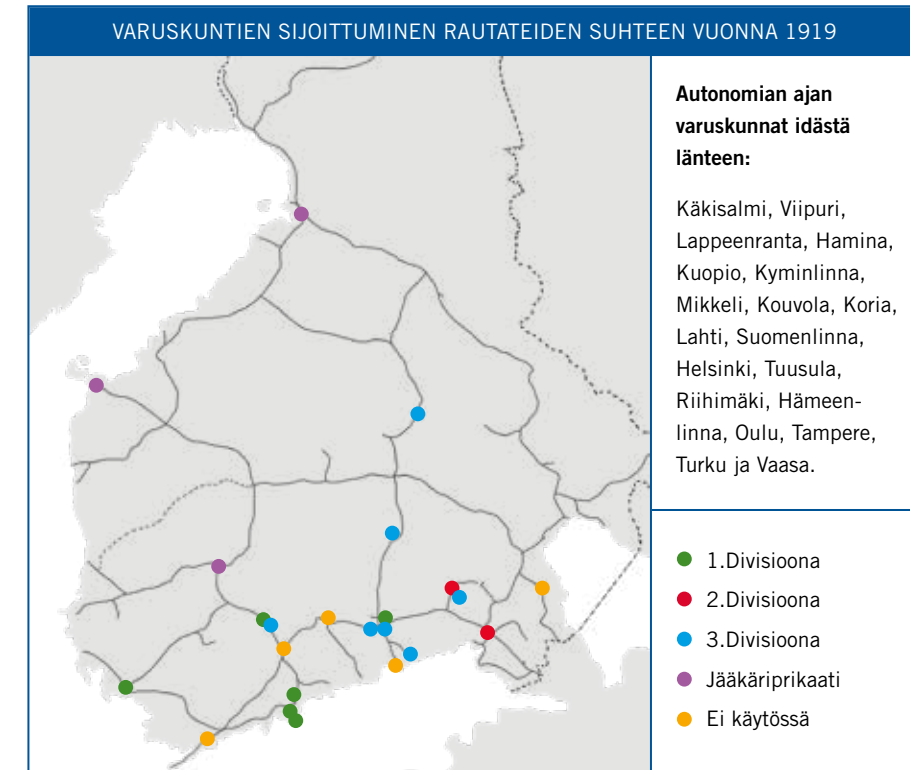
Kynnys-käskyssä poliittisen johdon vaikutus tuli selvemmin näkyviin parlamentaaristen puolustuskomiteoiden työskentelyn kautta. Maan erittäin salaiset puolustuksen perusteet saivat enemmän yleistä näkyvyyttä. Kaappaushyökkäyksen uhka lieveni

useamman sodan uhan ajan vuorokauden jälkeen tapahtuvaksi yllätyshyökkäykseksi, jonka tarkoituksena on maan osan valtaaminen. Kynnys oli voimassa kylmän sodan päättymiseen asti.

Kylmä sota päättyy – uudet tuulet

Varsovan liiton ja Neuvostoliiton hajoaminen muutti operatiivisen suunnittelun perusteita siirryttäessä kohti uutta vuosituhatta. Baltian maiden itsenäistymisen vähensi Helsingin asemaa todennäköisimpänä hyökkäyskohteena. Venäjän asevoimien suorituskyvyn romahtamisen jälkeen välitöntä uhkaa siitä suunnasta ei pidetty todennäköisenä. Suunnitelmissa yllätyshyökkäyksen käsite korvautui strategisella iskulla 1990-luvun loppuun tultaessa.

Kylmän sodan päättymisen jälkeen puolustus-suunnitelmia on uusittu tarpeen mukaan. Alati muuttuvien uhkakuvien maailmassa puolustus-suunnittelun lähtökohtana on edelleen koko maan puolustaminen.

► Kaavio 1: Vanhat varuskunnat, rataverkko ja sotaväen sijoittuminen vuonna 1919.⁸⁵

JUHA RATINEN

KAADERIPERUSTAMISESTA ALUEJÄRJESTELMÄÄN – SUOMALAISEN LIIKEKANNALLEPANOJÄRJESTELMÄN KEHITTYMINEN

Puolustusvoimien kyky vastata vieraan valtion hyökkäysuhkaan perustuu kenttäarmeijan liikekannallepanoon. Liikekannallepanossa koulutetut reserviläiset, sotamateriaali ja tarvittavat ajoneuvot kohtaavat ennalta suunnitellussa perustamispaikassa. Perustamispaikalla reserviläiset organisoidaan sotajoukoksi ja keskitetään sotavalmiustarkastuksen jälkeen ensimmäiseen tehtävään valtakunnan puolustamiseksi.

Vapaussodan perintö

Vapaussodan alkaessa Suomella ei ollut omaa armeijaa eikä näin ollen liikekannallepanojärjestelmääkään. Sotilaskoulutuskin oli lopetettu sortovuosien aikana. Hallituksen joukot muodostettiin aluksi suojeluskunnista ja värvätyistä joukoista. Tämä ei kuitenkaan vielä riittänyt.⁷⁴ Lisäjoukkoja oli koottava tavallisista ihmisistä

olemassa olleeseen lainsäädäntöön nojautuen. Vuoden 1878 asevelvollisuuslain perusteella senaatti antoi 18. helmikuuta 1918 julistuksen, jossa kaikki ase-kuntoiset miehet, jotka ennen tammikuun 1. päivää 1918 olivat täyttäneet 21 vuotta ja olivat enintään 40-vuotiaita, kutsuttiin saapumaan kutsuntoihin.⁷⁵

Samaan aikaan kun julistus annettiin, Saksassa koulutetut jääkärit saapuivat takaisin Suomeen. Aluksi heitä oli tarkoitus käyttää kootusti yhtenä prikaatina, mutta neuvottelujen jälkeen päädyttiin ratkaisuun, jossa jääkäreistä muodostettiin kutsunnoilla perustettavien joukkojen tärkein runkohenkilöstö eli kaaderi.⁷⁶

Vapaussodan jälkeen itsenäinen maa tarvitsi oman armeijansa. Armeijan tulevaisuuden järjestelyksi laadittiin kaksi vaihtoehtoista suunnitelmaa: toisen laati ratsuväenkenraali Carl Gustaf Emil Mannerheimin ja toisen saksalaisen Itämeren divisioonan komentaja, kenraali Rüdiger von der Goltz.⁷⁷

Mannerheimin ehdotuksessa vapaussodan aikana pääosin kutsuntojen avulla perustettujen 18 rykmentin lisäksi tuli perustaa vielä yhdeksän lisärykmenttiä. Tällöin rykmenttien kokonaismäärä nousi 27:ään. Rykmentit oli tarkoitus organisoida yhdeksäksi divisioonaksi ja sijoittaa suurimpiin kaupunkeihin 18 paikkakunnalle hajauttaen ne ympäri maata.⁷⁸

Ehdotuksen mukaan rauhan aikana rykmenteissä oli vain yksi koulutusyksikkönä toimiva pataljoona. Liikekannallepanossa näiden 27 pataljoonan piti kasvaa rykmentin vahvuiseksi. Rykmenttien kaksi puuttuvaa pataljoonaa oli tarkoitus perustaa reserviläisistä koulutusyksikköpataljoonan sijoituspaikkakunnalla henkilökunnan ja varusmiesten muodostaman kaaderin ympärille.⁷⁹ Mannerheimin suunnitelmassa katse oli suunnattu tulevaisuuteen: Suomen koko sotapotentiaali oli saatavissa aikanaan käyttöön, mutta se veisi vielä aikaa. Suunnitelman edellyttämästä reservistä, kun ei ollut vielä koulutettu ainuttakaan asevelvollista.

Von der Goltzin suunnitelman lähtökohtana oli sen hetkinen tilanne. Käytettävissä olleella koulutettujen upseerien määrällä kyettiin muodostamaan ainoastaan muutamia suurempia joukko-osastoja. Suunnitelma vähensi perustettavien rykmenttien määrän 18:sta yhdeksään. Rykmentit oli tarkoitus organisoida kolmeksi divisioonaksi ja kolme jääkäripataljoonaa käsittäväksi vuoristoprikaatiksi. Armeijan kokoa oli vaikea kasvattaa liikekannallepanossa, mutta se mahdollisti 25 000 miehen vahvuisen sotajoukon saamisen taistelukuntoiseksi.⁸⁰

Senaatti hyväksyi von der Goltzin kolmen divisioonaa ja vuoristoprikaatin käsittäneen suunnitelman. Se vastasi päättäjien mielestä parhaiten sen hetkiseen epävakaiseen ulkopoliittiseen tilanteeseen ja tuki kesällä 1918 vallalla ollutta saksalaissuuntausta.⁸¹

Von der Goltzin suunnitelman mukaiset armeijan joukot perustettiin 8. kesäkuuta 1918 annetulla *armeijakäskyllä n:o 1*. Armeijakäskyssä armeijan runkojoukoksi määrättiin kahdeksan rykmenttiä sekä kunkin rykmentin jaotus kolmeen divisioonaan. Rykmentit muodostettiin vapaussodan kutsunnoissa armeijaan otettujen vuosina 1894–1896 syntyneiden ikäluokkien miehistä. Divisioonista 1. ja 2. saivat kolme rykmenttiä, kun 3. Divisioonan oli tyydyttävä kahteen. Käsky sisälsi myös vuoristoprikaatin perustamisen. Vuoristoprikaati perustettiin kolmen vapaussodan jääkärirykmentin pohjalle, jotka oli supistettu pataljooniksi.⁸² 3. Divisioonan puuttuva rykmentti perustettiin vuoden 1919 huhtikuussa.⁸³

Rykmenttien ja pataljoonien sijoituspaikkakunnat määräytyivät vanhojen venäläisten varuskuntien ja hyvien kulkuyhteyksien perusteella. Joukkojen keskittäminen taistelualueelle tapahtui rautateitä pitkin, ja rautateiden varteen rakennetut vanhat venäläiset varuskunnat täyttivät tämän vaatimuksen parhaiten.⁸⁴ Varuskunnista valittiin ne, joista voimien keskittäminen Venäjän rajan suuntaan olisi mahdollista.

Asevelvollisten kouluttaminen armeijan tulevaisuuden reserviksi vaati jokaisen ikäluokan kutsumista palvelukseen omalla vuorollaan. Lainsäädäntöperustan muodostivat vuoden 1919 alun väliaikainen ja vuo-

den 1922 varsinainen asevelvollisuuslaki⁸⁶ sekä kutsuntoja varten divisioonille käsketyt asevelvollisten täydennysalueet.⁸⁷

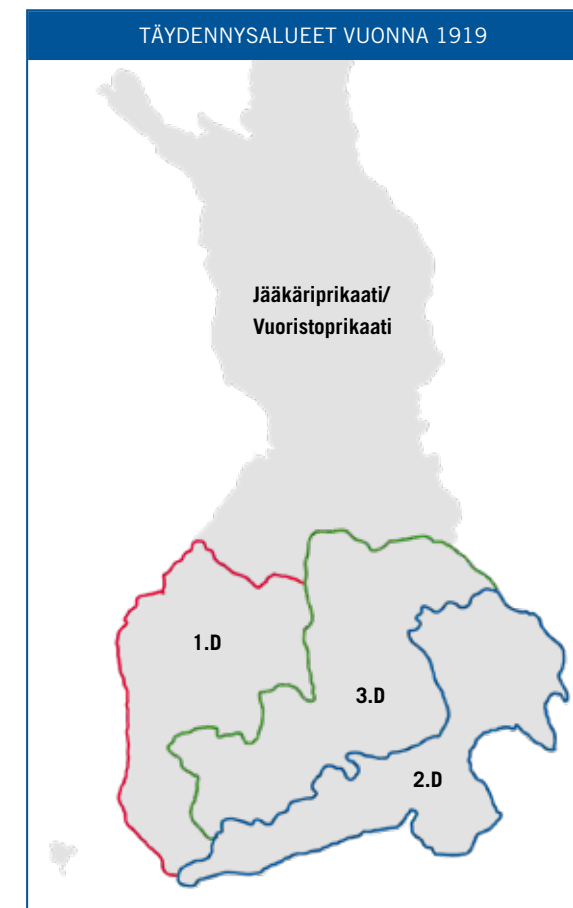
Jokainen divisioonan rykmentti ja vuoristoprikaati sai kutsuntoja varten oman täydennysalueensa. Divisioonan eri rykmenttien täydennysalueet muodostivat toisiinsa liittyvän yhtenäisen alueen. Alokkaat koottiin täydennysalueilta joukko-osastoihin varusmiespalvelukseen kotipaikkakuntien mukaan. Samoilta seuduilta kotoisin olevat miehet palvelivat näin samoissa joukko-osastoissa, ja heistä tuli varusmiespalveluksen jälkeen saman joukko-osaston reserviläisiä.⁸⁸

Yhtenäisistä alueista huolimatta rykmenttien sijoituspaikkakunnat eivät välttämättä sijainneet lähelläkään sitä aluetta, jolta alokkaat sille tulivat.⁹⁰ Joukko-osaston sijoittaminen alokasalueelle tai sen läheisyyteen oli pyrkimyksenä, mutta joukkojen keskittäminen sotanäyttämölle varuskunnan sijoituspaikkakunnalta oli täydennysalueen sijaintia merkityksellisempi asia. Sisäpoliittisen tilanteen epävakaus ohjasi myös alokasalueiden jakoa. Sen vuoksi esimerkiksi Helsinkiin alokkaat tulivat ”valkoisen Suomen sydäimestä, Pohjanmaalta.”⁹¹

Vaikeuksista huolimatta liikekannallepanon perustekijät alkoivat olla kunnossa. Armeijan joukko-osastot olivat olemassa, ja nyt niiden oli mahdollista kutsua asevelvollisia palvelukseen sekä muodostaa koulutettua reserviä.

Kolmen divisioonan ja vuoristoprikaatin kokoonpanoa voitiin täydentää liikekannallepanossa ainoastaan vahvemmaksi ja varata täydennysjoukkoja taistelussa tulevien tappioiden korvaamiseen. Reserviläisiä koulutettiin kuitenkin jokaisesta saapumiserästä, ja koulutettujen sotilaiden määrä kasvoi kasvamisestaan. Oli mietittävä armeijan suurentamista.

Sotaministeriö antoi 1. huhtikuuta 1919 käskyn kaksinkertaistaa liikekannallepanossa perustettavaksi suunniteltu kenttäarmeija jakamalla varuskunnissa perustettavat yhtymät A- ja B-joukkoon.⁹² Vakinaisen armeijan rauhan ajan joukko-osastoissa palveluksessa olevasta henkilökunnan kaaderirungosta ja varusmiehistä perustettavasta joukosta käytettiin

► Kaavio 2: Täydennysalueet vuonna 1919.⁸⁹

nimitystä A-joukko. Liikekannallepanossa pääosin reserviläisistä, samoilta täydennysalueilta perustettavista joukoista käytettiin nimitystä B-joukko.

Paikkakunnat, joilla rauhanaikaiset joukko-osastot sijaitsivat, muodostivat näin liikekannallepanossa A- ja B-joukon perustamispaikan. Armeijan teoreettinen sodanaikainen vahvuus kasvoi tällä järjestelyllä kuuteen divisioonaan ja kahteen jääkäriprikaatiin sekä ratsuväkirykmenttiin.⁹³ Vuoristoprikaatin nimi oli muuttunut vuoden 1919 maaliskuussa jääkäriprikaatiksi.⁹⁴

Periaatteellisesta yksinkertaisuudestaan huolimatta kaaderiperustaminen sisälsi useita epäkohtia. Kaaderiperustamisessa joukko-osastot olivat vastuussa asevelvollisten kouluttamisesta, liikekannal-

lepanon suojaamisesta ja itse liikekannallepanosta. Tällä järjestelyllä asevelvollisten koulutuksen laatu ei voinut nousta korkealle.⁹⁵

Varusmieskoulutus jouduttiin antamaan kaikille samankaltaisena, koska reserviläisiä ei voitu sijoittaa etukäteen tehtäväkohtaisesti, vaan organisointi tapahtui vasta perustamispaikalla miesten saapumisjärjestyksessä. Reserviläisistä perustettavien B-joukkojen liikekannallepano oli pystyttävä suojaamaan nopeasti A-joukoilla. Lisäksi B-rykmenttien ja -divisioonien liikekannallepanon ja keskittämisen tuli olla sujuvaa. Nyt se oli kaukana siitä. Osa reserviläisistä joutui matkustamaan itärajalta Sisä-Suomessa sijainneeseen varuskuntaan ja palaamaan sieltä joukonsa mukana takaisin itärajalle.

Yhtäaikainen samalla paikkakunnalla tapahtuva B-joukkojen perustaminen ja A-joukon keskittäminen taistelualueelle suojaamaan liikekannallepanoa ei vähentänyt epäselvyyksien vaaraa. Perustaminen tapahtui lisäksi vihollisenkin hyvin tuntemilla joukko-osastojen sijoituspaikkakunnilla. Ongelmat olivat ilmeisiä. Tulevaisuudessa joukkojen koulutustaso oli nostettava ja liikekannallepanon oli tapahduttava nopeammin. Liikekannallepanon oli lisäksi tapahduttava ilman että vihollisen lentokoneiden ja kaasuseen – joita tuolloin pidettiin keskeisinä uhkina – vaikutus kohdistui perustamispaikalle. Kaaderiperustamisen ongelmien ratkaisemiseksi oli kehitettävä suomalaisiin olosuhteisiin sopiva liikekannallepanojärjestelmä.

Aluejärjestelmän hidas kehittyminen

Uuden liikekannallepanojärjestelmän ensiaskeleet otettiin kuin sattumalta. Kutsuntalaitoksen kehittämistä valmistellut toimikunta vieraili vuonna 1921 Norjassa ja sai tietoa myös norjalaisesta liikekannallepanojärjestelmästä. Norjalaisten liikekannallepanojärjestelmä perustui myös kaaderiperustamiseen, mutta se oli järjestetty alueellisesti huomioiden eri paikkakuntien väestötiheyden.⁹⁶ Suomessahan

► Kannakselle sijoitetuille joukko-osastoille rakennettiin 1920-luvulla uusia kasarmeja. Kuvassa alokkaat ovat saapuneet Kiviniemen kasarmille astuakseen palvelukseen Savon jääkäriyrykmentin III pataljoonaan keväällä 1925. Kuva: Sotamuseo

perustamispaikkojen sijainnin oli sanellut venäläisten varuskuntien sijainti.

Väestötiheyden perusteella sijoitetut perustamispaikat hajautuivat automaattisesti ja lyhensivät merkittävästi reserviläisten saapumisaikaa. Toimikunnan jäsenenä ollut majuri Leonard Grandell huomioi idean käyttökelpoisuuden Suomen olosuhteisiin. Toimiessaan suojeluskuntajärjestössä hän kehitti ajatusta liittämällä siihen paikalliset suojeluskunnat.⁹⁷

Grandellin ajatuksena oli se, että paikallisen suojeluskunnan runkohenkilöstöstä ja muista saman pitäjän miehistä muodostetaan perustamistehävän mukainen sodan ajan joukko. Esimerkiksi jos paikkakunnalla perustettiin konekiväärikomppania,

paikkakunnan miehet käskettiin kutsunnoissa varusmiespalvelukseen konekiväärijoukkoon ja paikallinen suojeluskunta erikoistui konekiväärikoulutukseen. Sotamateriaalin Grandell hahmotteli hajautettavaksi lähelle perustettavia joukkoja. Tällä tavoin joukon koulutustaso parani ja perustaminen nopeutui merkittävästi. Liikekannallepanon suojaaminen jäi joukko-osastojen vastuulle, ja se tapahtui palveluksessa olevilla varusmiesjoukoilla ja kantahenkilökunnalla.⁹⁸

Grandell esitteli ajatuksensa ”territoriaalijärjestelmästä” ensimmäisen kerran puolustusrevisionissa vuonna 1924. Sotilasjäsenet vastustivat hänen ideoituaan sitä liian epävarmana. Poliittikokäsenistä Juho Niukkanen innostui Grandellin aja-

tuksesta ja näki siinä mahdollisuuden lyhentää varusmiesten palvelusaikaa sekä säästää kustannuksia. Sotilasjäsenen ja erityisesti Yleisesikunnan päällikönä toimineen kenraalimajuri Oscar Enckellin vastustuksen vuoksi puolustusrevisioni päättyi edelleen kaaderiperustamisen kannalle.⁹⁹ Idea oli kuitenkin esitelty ja se jäi itämään taustalle.

Poliittisissa piireissä palvelusajan pituutta hahuttiin edelleen lyhentää vuoden 1922 asevelvollisuuslaissa määrätystä johtajien 15 kuukaudesta ja miehistön yhdestä vuodesta.¹⁰⁰ Vuonna 1927 palvelusajan pituutta tarkastelemaan perustettiin Kyösti Kallion johtama komitea, jonka jäsenenä oli myös Grandellin ”territoriaalijärjestelmästä” innostunut Juho Niukkanen.

Mietinnössään komitea totesi, ettei asevelvollisuusajaa voinut lyhentää. Vuoden 1922 asevelvollisuuslain palvelusajat tuli säilyttää ennallaan. Sen sijaan komitea näki tarpeelliseksi selvittää, mitä mahdollisuuksia oli siirtyä ”territoriaalijärjestelmään”. Territoriaalijärjestelmään siirtyminen ja sen tutkiminen ehdotettiin annettavaksi asiantuntijalle, joka voisi antautua työhön kokonaan.¹⁰¹ Hallitus teki asiasta päätöksen komitean mietinnön mukaisesti 14. elokuuta 1928. Päätöksen perusteella puolustusministeriö määräsi tutkimustehtävään operatiivisissa tehtävissä kannuksensa ansainneen everstiluutnantti Aksel Fredrik Airon.¹⁰²

Airo laati tutkimuksensa vuoden kuluessa toimeksiannosta. Tutkimukselle oli annettu nimi Aluejärjestelmä, ja se perustui miehistön yhdeksän kuukauden palvelusaikaan ja johtajien 12 kuukauden palvelusaikaan.¹⁰³

Tutkimus oli muodoltaan operatiivisesta näkökulmasta laadittu puolustusjärjestelmän kuvaus. Liikekannallepanojärjestelmään Airo uhrasi tutkimuksessaan ainoastaan kolme sivua. Pääosa ajatuksista oli kopioitu Grandellilta. Uutena ajatuksena Airo toi idean aluejärjestön perustamisesta puolustuslaitokseen. Aluejärjestö perustui sotilasalueista, sotilaspiireistä, sotilaslääneistä ja sotilasmaakunnista. Suojeluskuntajärjestölle Airo ei ollut löytänyt roolia liikekannallepanojärjestelmässä.¹⁰⁴

Airon työ oli pohjana vuonna 1931 työskennelleen maavoimien uudelleenjärjestelykomitean mietinnölle. Airo ei osallistunut komitean työhön, mutta everstiksi tällä välin ylennyt Leonard Grandell sitä vastoin oli mukana merkittäväällä panoksella. Grandell ajoi mietintöön läpi kaikki aiemmin hahmottelemansa ideat ja peruseriaatteet liikekannallepanojärjestelmästä.¹⁰⁵ Suojeluskunnista oli tarkoitus muodostaa rungot perustettaviin joukkoihin, mutta suojeluskuntajärjestöä hän ei saanut muutettua aluejärjestön vastuulliseksi liikekannallepano-organisaatioksi.¹⁰⁶ Asia kaatui vielä tässä vaiheessa Suojeluskuntajärjestön vastustukseen.¹⁰⁷ Näin aluejärjestöstä tuli osa puolustuslaitosta.

Yleisesikunta lähetti mietinnön maavoimien uudelleenjärjestelystä puolustusneuvostolle 5. kesäkuuta 1931.¹⁰⁸ Puolustusneuvosto asettui esityksen kannalle¹⁰⁹, ja syksyllä 1931 työ aluejärjestelmän käyttöönottamiseksi pääsi täyteen vauhtiin.

Aluejärjestön perustaminen ja siirtyminen aluejärjestelmään

Aluejärjestelmään siirtyminen tapahtui vuosien 1931–1934 välisenä aikana.

Siirtymisaika voidaan jakaa neljään vaiheeseen:

- 1) aluejärjestelmän perustamisen suunnitteluun ja henkilöstön kouluttamiseen
- 2) aluejärjestön valmisteluvaiheeseen
- 3) aluejärjestön perustamiseen ja maavoimien uudelleenjärjestelyn valmisteluun
- 4) aluejärjestelmään siirtymiseen ”K”-kuukauden aikana.

Uudelleenjärjestelyn poliittisen hyväksymisen jälkeen Grandell suunnitteli aluejärjestelmään siirtymisen vuoden 1931 lopussa. Suunnitelman jälkeen oli laadittava tarvittavat asiakirjat, ohjeistus ja liikekannallepano-ohjesääntö, jotta kaikki ymmärsivät, mitä aluejärjestelmällä tavoiteltiin. Ohjeistuksen laatimisen jälkeen aluejärjestöön käskettiin henkilökunta ja

se koulutettiin laadittujen ohjeiden ja ohjesääntöjen pohjalta. Tätä vaihetta vuoden 1931 syksystä vuoden 1932 maaliskuun alkuun voidaan kutsua suunnittelun ja henkilökunnan kouluttamisen ajanjaksoksi.¹¹⁰

Aluejärjestön valmisteluvaihe alkoi 1. maaliskuuta 1932 henkilökunnan aloittaessa työnsä sotilaspiireissä. Valmisteluvaiheessa laitettiin kuntoon aluejärjestelmälle elintärkeät perusasiat. Aluejärjestelmässä perustettavan joukon henkilöt oli pystyttävä luetteloimaan tehtäväkohtaisesti. Kaaderiperustamisen jäljiltä tätä tietoa ei ollut olemassa. Sijoittamisen onnistumiseksi oli selvittävä reserviläisten määrä ja jakautuminen sotilaspiirien alueella. Sotilaspiirien alueet (kunnat, kylät, pitäjät ja kauppalat) jaettiin selvitystyön perusteella ala-alueiksi, ja jokainen alue sai perustamistehtävän.¹¹¹

Ala-alueella perustettiin tyypillisesti komppania, ja siellä toiminut suojeluskunnan runkohenkilöstö erikoistui kyseiseen aselajiin. Ala-alueen nuoret miehet taas käskettiin kutsunnoissa koulutukseen asuinpaikan perustamistehtävän mukaiseen aselajiin. Ala-aluejako oli myös perustana valmisteluvaiheen liikekannallepanosuunnittelulle. Suunnittelu eteni alhaalta ylöspäin. Tavoitteena oli suunnitella ensin, miten ala-alueiden reserviläiset saatiin kokoamispaikoille ja sieltä perustamispaikoille.

Aluejärjestelmään siirtyminen alkoi toden teolla 1. heinäkuuta 1933 puolustuslaitosasetuksessa virallisesti perustetun aluejärjestön toiminnan aloittamisesta. Aluejärjestö organisoitiin yhdeksäksi sotilaslääniksi valmisteluvaiheessa perustettujen 30 sotilaspiirin pohjalle. Karjalan kannaksella sijainnut sotilaspiiri alistettiin varusmieskoulutuksesta vastanneelle armeijakunnalle ja neljä Laatokan pohjoispuoleista sotilaspiiriä rajavartiostojen päälliköille. Nämä sotilaspiirit vastasivat yhdessä armeijakunnan kanssa liikekannallepanon suojaamisesta. Aluejärjestön 25 sotilaspiiriä saivat yleensä perustettavaksi yhden rykmentin, ja yhdessä ne muodostivat sotilasläänin alueella divisioonan. Kenttäarmeijan koko kasvoi näin yhdeksään divisioonaan. Sotilasläänien toiminnan käynnistyttyä painopiste siirtyi liikekannallepanosuunnitelmien toimeenpanoon ja sotamateriaalin varastoinnin valmisteluun.¹¹²

Sotamateriaalin varastoinnissa päädyttiin kenttäarmeijan varusteiden varastointiin rykmenttikokonaisuuksina perustamispaikalla ja sen läheisyydessä. Rajalla sijainneiden sotilaspiirien ja suojajoukkojen materiaali hajautettiin huomattavasti pienempiin kokonaisuuksiin. Esimerkiksi Karjalan kannaksella materiaali oli varastoituna noin pataljoonan suuruisiin varastoihin.¹¹³

Lopulta oltiin valmiita siirtymään uuteen liikekannallepanojärjestelmään. Aluejärjestelmään siirryttiin 1. toukokuuta 1934 alkaen, mutta se ei tarkoittanut kaiken olleen tuolloin valmista. Muutoksen viimeinen vaihe alkoi siitä hetkestä. Toukokuun ensimmäinen päivä oli hetki, jolloin liikekannallepanojärjestelmä muuttui kaaderiperustamisesta aluejärjestelmäksi, eikä paluuta vanhaan järjestelmään ollut, vaikka liikekannallepano olisi julistettu muutoksen aikana. Muutosajaksi oli erittäin riskialtista. Jos vihollisen olisi tällöin hyökännyt, liikekannallepanon onnistuminen olisi ollut kyseenalaista. Sen vuoksi siirtymäaika pyrittiin pitämään mahdollisimman lyhyenä. Muutoskuukausi, eli toukokuu, nimettiin K-kuukaudeksi.¹¹⁴ K-kuukausi tarkoittikin lyhenteenä ilmeisen kuvaavasti ”kriisikuukautta”.

Henkilöstön löytäminen oikeille aluejärjestelmän mukaisille perustamispaikkakunnille varmistettiin valvontakokouksilla K-kuukauden aikana. Kokouksissa vaihdettiin lähes 290 000 liikekannallepanomäärystä reserviläisten sotilaspassin väliin. Samaan aikaan kaikki kenttäarmeijan sotamateriaali siirrettiin joukko-osastoista sotilaspiirien varastoihin. Kaikki tämä tapahtui vajaan kuukauden aikana.¹¹⁵

Aluejärjestelmään siirtymisellä oli vastattu kaaderiperustamisen ongelmiin. Rauhan ajan armeijasta tuli liikekannallepanon suojajoukko, ja kenttäarmeijan perustamisesta vastasi aluejärjestö. Aluejärjestelmässä

► Talvi- ja jatkosodassa ei varsinaista liikekannallepanoa tarvittu, vaan joukot perustettiin ylimääräisten harjoitusten kautta. Kuvassa Jalkaväkirykmentti 11 nousemassa junaan Johanneksessa ylimääräisten harjoitusten aikana vuonna 1939. Kuva: SA-kuva

oli kysymys joukkojen hajautetusta perustamisesta. Perustaminen hajautettiin sotilaspiireihin lähelle reserviläisiä. Tämä yhdessä suojeluskuntalaisten tuen kanssa nopeutti kenttäarmeijan perustamista ja keskittämistä taistelualueelle. Samalla hajauttaminen suojaasi perustamista ilma- ja kaasuhkalta. Voidaan sanoa, että aluejärjestelmä poisti pääosin kaaderiperustamisen ongelmakohdat. Erityisen suuren parannuksen aluejärjestelmä toi joukon sotakelpoisuuteen perustamistehtäväkohtaisen aselajikoulutuksen kautta.

Talvi- ja jatkosodan opit

Talvisodassa ja jatkosodassa ei varsinaista liikekannallepanoa tarvittu, vaan joukot onnistuttiin perustamaan niin sanottujen ylimääräisten harjoitusten kautta. Ylimääräisten harjoitusten käskeminen oli annettu puolustusministerin lainsäädännölliseksi oikeudeksi aluejärjestelmää rakennettaessa. Joukkojen perustamisen myötä ilmenneet ongelmat aiheuttivat kuitenkin liikekannallepanojärjestelmään kehitystarpeita. Sotilasläänit ja -piirit lakkasivat olemasta joukkojen perustamisen jälkeen, koska sotilasläänien ja -piirien henkilöstö oli sijoitettu niihin. Aluejärjestön tehtävät siirtyivät näin kuin itsestäänselvyytenä suojeluskuntapiireille. Perustamispaikkojen koko todettiin myös liian suureksi, ja rykmentin kokoisten joukkojen perustaminen yhdellä paikkakunnalla aiheutti liikekannallepanoa hidastavaa ruuhkautumista.¹¹⁶

Myös toimintaympäristön muutos vaikutti liikekannallepanojärjestelmään. Talvisodan jälkeen tilanne pysyi edelleen uhkaavana. Rajan siirtyminen 100 kilometriä lähemmäksi sisämaata ja Hankoniemen vuokraaminen Neuvostoliitolle lisäsivät entisestään vaatimuksia liikekannallepanon nopeudelle ja varmuudelle. Nopeuden lisäämiseen oli myös olemassa hyvät mahdollisuudet. Olihan liikekannallepanohenkilöstön ammattitaito kohonnut merkittävästi sen harjaannuttua talvisodan ylimääräisissä harjoituksissa.

Sotamateriaalin hankkiminen jatkui välirauhan aikana ja oman sotatoteellisuuden tuotanto oli saatu

vauhtiin. Lisääntyvä asemateriaali mahdollisti perustettavien joukkojen määrän kasvattamisen. Puolustusvoimien rauhan ajan kokoonpano käsitti kesällä 1940 suojausryhmyksessä olevat 13 prikaatia. Uhkaavan tilanteen vuoksi niissä palvelevien varusmiesten palvelusaikaa oli pidennetty kahteen vuoteen. Samaan aikaan aluejärjestö jaettiin 16 sotilasläänin ja 34 sotilaspiiriin. Aluejärjestön muutokset ulotettiin samalla koskemaan myös Suojeluskuntajärjestöä. Suojeluskuntapiirien rajat muutettiin vastaamaan sotilaspiirien rajoja vuoden 1940 heinäkuussa ja syyskuussa suojeluskuntajärjestölle siirrettiin kaikki aluejärjestön tehtävät. Tehtävien siirto vahvistettiin asetuksella 28. helmikuuta 1941.¹¹⁷

Aluejärjestön sotilasläänien ja suojeluskuntapiirien määrän kasvamisen myötä perustettavien divisioonien määrä nousi yhdeksästä 16:een. Divisioonien määrän lisääminen muutti myös joukkojen perustamisen periaatetta. Rykmenttien perustamisesta yhdellä paikkakunnalla luovuttiin ja perustamispaikkoja hajautettiin edelleen. Talvisodan noin sata perustamispaikkaa lisääntyivät 362 perustamispaikkaan eli noin kymmeneen perustamispaikkaan suojeluskuntapiiriä kohden. Kuudestoista divisioonasta kolme länsirannikolle sijoitettua perustettiin kokonaisina. Muiden divisioonien ensimmäinen rykmentti sekä patteristo muodostettiin sen sijaan 13:sta rauhan ajan prikaatista. Kaksi muuta rykmenttiä perustettiin edelleen sotilaslääneissä suojeluskuntapiirien toimesta. Divisioonien yhdistämisen oli tarkoitus tapahtua keskitysmaarsien jälkeen taistelualueella, jonne rauhan ajan prikaatista muodostettu rykmentti oli ryhmittynyt suojaamaan kenttäarmeijan liikekannallepanoa.¹¹⁸ Jatkosodan joukkojen perustaminen sujui erittäin hyvin, ja Suojeluskuntajärjestöllä vahvennettu aluejärjestelmä edusti Grandellin ideoiman kehitystyön loppuhuipennusta.

Perustamisen jälkeen vuoden 1941 syksyllä laadittiin demobilisointisuunnitelma, jonka perusteella joukot suunniteltiin kotiutettavaksi sodan jälkeen tai tilanteen niin mahdollistaessa. Suunnitelma oli käytännössä käänteinen jatkosodan liikekannallepanoon nähden.¹¹⁹

Liikekannallepanokyky romuttuu

Jatkosodan jälkeen joukot kotiutettiin vuoden 1941 demobilisointisuunnitelman mukaisesti. Näin saavutettiin samanlainen liikekannallepanovalmius joukkojen perustamiseen kuin ennen sotaa. Väliaikaisen rauhansopimuksen perusteella rauhannehtojen noudattamista tarkkailemaan saapunut liittoutuneiden valvontakomissio oli järjestelystä eri mieltä.¹²⁰

Valvontakomissio näki sopimuksessa tarkoitukseksi rauhan tilanteeksi talvisotaa edeltäneen vuoden 1939 järjestelyn. Tämä tulkinta pakotti aluejärjestön kokoonpanon takaisin yhdeksään sotilasläänin. Materiaalin hajautettu varastointikaan ei miellyttänyt valvontakomissiota. Sen vaatimukset pakottivat siirtämään sotilaspiirien sotamateriaalin sadoilta perustamispaikkojen varastoilta 13 keskusvarastoon. Kun Suojeluskuntajärjestö tämän lisäksi lakkautettiin rauhan sopimuksen vastaisena fasistisena järjestönä, muuttui liikekannallepanon perusta kertaheitolla.

Epätoivoisessa tilanteessa liikekannallepanolle yritettiin etsiä uutta ratkaisua sotilaspiirien alueille asekatkentaoperaation aikana piilotetuista aseista. Nämä alun perin sissitoimintaan varatut sotilaspiirikohtaiset pataljoonan aseistukset olivat ainoa sotamateriaali, joka ei vielä ollut valvontakomission tarkastusten alaisena. Asekatkennan paljastuttua tämäkin yritys muuttui mahdottomaksi.¹²¹

Lopulta oltiin tilanteessa, jossa liikekannallepanovalmistelut kiellettiin tammikuussa 1945.¹²² Sotamateriaalin keskusvarastointi, suojeluskuntajärjestön lakkauttaminen ja sotilasläänien määrän muuttaminen takaisin yhdeksään romuttivat Puolustusvoimien liikekannallepanokyvyn.

Edessä oli monia esteitä ennen kuin kenttäarmeijan liikekannallepanokyky saavutettiin uudelleen. Pariisin rauhansopimus rajoitti armeijan vahvuuden 41 900 mieheen. Lisäksi sopimus määräsi Suomen luovuttamaan tai tuhoamaan sotamateriaalinsa liikamäärän vuoden kuluessa sopimuksen voimaantulosta. Sotamateriaalin liikamäärän luovutusohjeis-

tuksesta vastasivat Ison-Britannian ja Neuvostoliiton suurlähetystöt yhteistoiminnassa. Toisaalta vuoden 1948 keväällä solmittu YYA-sopimus vaati Suomea puolustautumaan kaikkiin käytettävissä olevin voimin.

Liikekannallepanovalmistelut mahdollistuivat uudestaan vasta 13. maaliskuuta 1948, kun tasavallan presidentti J. K. Paasikivi antoi jälleen luvan valmistelujen aloittamiselle. Tällöin suunnittelu oli käytännössä mahdollista vain armeijan täydentämiselle Pariisin rauhansopimuksen rajoittamaan 41 900 miesmäärään. Joukkoa kutsuttiinkin kuvaa-vasti täydennyskokoonpanoksi. Kenttäarmeijan liikekannallepanon suunnittelu jäi tässä vaiheessa vielä Pääesikunnan osastojen paperiharjoitelmiksi. Suunnittelua voitiin laajentaa vasta Pariisin rauhansopimuksen artiklojen tulkintojen lievenemisen myötä. Kenttäarmeijan perustamistehtävätkin annettiin vuodesta 1953 lähtien sotilaspiireille ”harjoitusperustamistehtävinä” ikään kuin perustamisen harjoittelua varten, vaikka niiden ja varsinaisten perustamistehtävien välillä ei ollutkaan mitään eroa. Suunnittelua vaivasi salamyhkäisyys aina 1960-luvun puoliväliin asti. Muihin siviiliviranomaisiin ei esimerkiksi saanut ottaa yhteyttä. Tämä vaikutti luonnollisesti suunnitelmien laatuun ja tarkkuuteen.¹²³

Täydennyskokoonpanon sotamateriaali varastointiin joukko-osastoihin vuoden 1951 kesään mennessä.¹²⁴ Kenttäarmeijan sotamateriaalin osalta perusteet suunnittelulle muodostuivat vuoden 1952 lopulla, kun Neuvostoliitto lopetti epäselvyydet sotamateriaalin liikamäärän kohtalosta. Rauhansopimuksessa luovutettavaksi määrätty sotamateriaalin liikamäärä jäi Neuvostoliiton päätöksellä kokonaisuudessaan suomalaisille.¹²⁵ Keskusvarikoissa makaavan valtavan sotamateriaalimäärän järjestäminen perustettaville joukoille jaettavaan muotoon vei tämänkin jälkeen useita vuosia.

Sotamateriaalin liikamääräkysymyksen selviämisen jälkeen perustettiin vuoden 1952 lopussa sotavarustetoimikunta, joka sai tehtäväkseen selvittää, miten paljon varikoilla oli käyttökelpoista sotamateriaalia. Olihan liittoutuneiden valvontakomission pakottamasta keskusvarastoinnista tuolloin

kulunut vajaat kymmenen vuotta. Selvitystyön tulosten perusteella materiaalin jakaminen perustettaville joukoille mahdollistui ensimmäisen kerran vuonna 1955 niin sanotulla kenttävarastointijärjestelmällä.¹²⁶

Kenttävarastointijärjestelmä tarkoitti eräänlaista sotilaspiirikohtaista välivarastoa, johon materiaali kuljetettiin keskusvarikoista. Kenttävarastoista sotamateriaali oli tarkoitus hajauttaa eteenpäin alueen perustamiskeskuksille. Kenttävarastointijärjestelmä muuttui vähitellen tarpeettomaksi sotilaspiirien varastojen ja joukko-osastojen varastoalueiden valmistuttua 1960-luvun aikana.

Rappiotilasta uuteen kukoistukseen

Liikekannallepanokyky kehittyi hitaasti sodan jälkeisestä rappiotilasta, mutta kyky pysyi edelleen hitaana aina 1960-luvun alkuun asti. Liikekannallepanojärjestelmän kehittämisen kannalta tärkeän pohjan muodosti vuonna 1962 ilmestynyt Liikekannallepano-ohjesääntö. Ohjesääntö oli väljä, ja se mahdollisti paikalliset olosuhteet huomioivan joustavan liikekannallepanon suunnittelun. Ohjesäännössä ratkaistiin lopulta suojeluskuntajärjestön lakkauttamisesta aiheutuneet ongelmat.¹²⁷

Suojeluskuntien osuus korvattiin sotilaspiirien johtamalla perustamiskeskuksilla ja perustamispaikkojen suoritusorganisaatioilla. Samalla perustamisorganisaatioista tuli osa sodan ajan joukkoja. Perustamiskeskusten henkilöstön järjestelmällinen kouluttaminen aloitettiin vuonna 1964. Vuoteen 1975 mennessä henkilöstöstä oli koulutettu jo 90 prosenttia. Liikekannallepanokyky alkoi viimeinkin nousta sodanjälkeisestä alennustilastaan. Kenttäarmeijan liikekannallepano oli jälleen mahdollista. Nyt Puolustusvoimilla oli väline, jolla operatiivista suunnittelua voitiin kohdistaa monipuolisesti mistä ilmansuunnasta tahansa tulevaa uhkaa vastaan.

Salamyhkäisyyden vähetessä 1960-luvun puolivälin jälkeen myös sodan ajan joukkojen kokoonpanot vakiintuivat. Pariisin rauhansopimuksen mukaisen täydennyskokoonpanon valmistelut lopetettiin vuoden 1967 kesällä. Armeija jaettiin varusmiehistä ja henkilökunnasta sekä reserviläisistä kaaderiperusteisesti perustettavaan noin 30 000 miehen kantajoukkoon, aluejärjestelmällä perustettavaan 120 000 miehen suojajoukkoon ja 280 000 sotilaan pääjoukkoon.

Kantajoukon merkitys korostui 1970-luvun alussa yllätyshyökkäyksen torjunnassa, ja se olikin aikansa nopean toiminnan joukko. Operatiivisessa suunnittelussa puolustusratkaisuksi valittiin alueellinen puolustus. Uusi liikekannallepanojärjestelmä oli rakennettava palvelemaan puolustusratkaisua. Ydinaseiden tuho vaikutus ja kaappaushyökkäyksen uhka pakottivat hajauttamaan perustamista yhä pienempiin kokonaisuuksiin. Perustamiskeskusten ja perustamispaikkojen määrä kasvoikin noin kahdeksaansataan 1970-luvun puoliväliin mennessä.¹²⁸

Hajauttamista jatkettiin senkin jälkeen. Perustaminen tehtiin lopulta pienimmillään komppanian kokoisilla perustamispaikoilla. Tällöin yksikön päällikkö toimi yleensä liikekannallepanoupseerina. Hänen apunaan toimiva suoritushenkilöstö saatiin yksikön henkilöstöstä, joka saapui perustamispaikalle.¹²⁹

Liikekannallepanojärjestelmä vakiintui sotilasläänien ja sotilaspiirien liikekannallepanosuunnittelun sekä alueellisen puolustuksen operatiivisen suunnittelun kanssa yhteen sovitetuksi taistelunkestäväksi kaikkialle valtakunnan alueelle hajautetuksi perustamisjärjestelmäksi. Järjestelmä kehittyi edelleen aina 1990-luvulle asti, ja sen perusteet muuttuivat vasta Neuvostoliiton hajoamisen myötä. Miten liikekannallepanojärjestelmä sen jälkeen kehittyi, ja mitä muutoksia nykyinen tilanne on tuonut tullessaan? Sitä on parempi tarkastella vasta joidenkin vuosikymmenten päästä.

PASI KESSELI

SUOMALAISEN YHTYMÄN KEHITYS

Divisioonasta perusyhtymä

Yhtymä on itsenäiseen sotatoimeen kykenevä joukko¹³⁰. Suomen olojen vakiinnuttua 1920-luvulla yhtymätyypimme oli aluksi divisioona. Divisioonan ylempänä johtoportana itsenäisyytemme alussa oli armeijakunta, jota myös nimitettiin yhtymäksi. 1930-luvulla divisioonien rinnalle ryhdyttiin perustamaan myös prikaateja, aluksi suojajoukoiksi, ja kun 1950-luvun kokoonpanouudistuksissa divisioonista luovuttiin, prikaatista tuli niin sanottu perusyhtymä, pienin itsenäiseen taisteluun kykenevä, eri aselajeista muodostettu joukko. Yhtymän ja perusyhtymän kokoonpanot ovat vaihdelleet itsenäisyytemme aikana eri syistä.

Vapaussodan aikana Suomessa ei ollut varsinaisia yhtymiä, vaikka armeijakunta- ja prikaati-nimityksiä käytettiinkin. Valkoista armeijaa johdettiin Päämajasta ja rintamajoukot jaettiin niiden toiminta-alueen mukaan nimettyihin ryhmiin: Satakunnan, Hämeen, Savon ja Karjalan ryhmiin, jotka sodan loppupuolella organisoitiin Itä- ja Länsiarmeijaksi. Näille joukoille ei ollut olemassa määrävahvuuksia, koska Suomen sotaväki oli lakkautettu 1800- ja 1900-lukujen taitteessa ja valkoinen armeija, josta sittemmin tuli Suomen puolustusvoimat, perustettiin vasta sodan aikana. Aselajijoukkoja näillä johtoportilla ei ollut, vaan vähäiset aselajijoukot oli sijoitettu organisaatioissa alempiin johtoportaisiin.¹³¹

Vapaussodan jälkeen Yleisesikunta ryhtyi selvittämään Suomeen sopivaa organisaatiota, ja sen seurauksena kenttäarmeijaan muodostettiin vapaussodan jälkeen kolme kolmirykmennistä divisioonaa, joissa aselajitoiminnot keskitettiin divisioonan esikunnan johtoon. Divisioona oli ollut tyyppillinen keskijohdon organisaatio eurooppalaisissa asevoimissa ensimmäi-

sessä maailmansodassa ja sen jälkeen. Suomessa seurattiin ulkomaista kehitystä ja päädyttiin divisioonaorganisaatioon eurooppalaisten esikuvien mukaisesti.¹³²

Aluejärjestelmään siirryttäessä rauhanajan maavoimat organisoitiin armeijakunnaksi, jonka johtoon tuli kolme divisioonaa ja Ratsuväkiprikaati. Näiden joukkojen tehtäviä olivat varusmieskoulutus ja sodan uhatessa suojajoukkotehtävät. Viimeksi mainittuja tehtäviä varten suunniteltiin perustettavaksi kolme jalkaväkiprikaatia ja kaksi prikaatin esikunnan johtamaa ryhmää. Suojajoukkoprikaateilla ja suojajoukkoryhmillä ei ollut kiinteitä kokoonpanoja lukuun ottamatta niiden esikuntia, joiden kokoonpanot oli määritetty määrävahvuuskirjoissa¹³³. Pataljoonien määrä prikaateissa vaihteli kahdesta viiteen, ja kokoonpanoihin kuului myös aselajijoukkoja. Tällaiseen taisteluosastokokoonpanoon päädyttiin, koska divisioonat olivat suojajoukkotehtäviin liian raskaita ja niiden perustaminen aselajeineen vei liikaa aikaa.¹³⁴

Aluejärjestelmässä sodan ajan kenttäarmeija muodostettiin reservistä perustettavista divisioonista. Divisioona oli edelleen perusyhtymänä. Sen kokoonpano oli kiinteä. Divisioonan taisteluvoima muodostui kolmesta jalkaväkirykmentistä, joissa kussakin oli kolme pataljoonaa ja pataljoonissa kolme kiväärikomppaniaa ja konekiväärikomppania. Kenttätykistörykmentissä oli kolme patteristoa ja patteristossa kolme tulipatteria. Lisäksi divisioonaan kuului aselajiyksiköitä. Divisioonien ylempiä johtoportaita olivat armeijakuntien esikunnat.¹³⁵

Talvisodan yhtymät

Talvisodan suojajoukkoprikaatit ja -ryhmät muodostettiin sen suunnitelman pohjalta, joka oli tehty aluejärjestelmään siirryttäessä. Suojajoukkoprikaatien

► Divisioonan uusi komentaja, eversti Erik Heinrichs tarkastamassa Suomen valkoista kaarta Helsingin kasarmintorilla tammikuussa 1931. Kuva: Sotamuseo

tehtävänä oli päävoimien ryhmittymisen suojaaminen Karjalan kannaksella armeijakunnan johdossa, minkä jälkeen niitä oli tarkoitus käyttää Kannaksen joukkojen reservinä. Talvisodan suojajoukkoprikaatit olivat Ratsuväkiprikaatin rungolle muodostettu Uudenkirkon ryhmä, 3. Prikaatin esikunnan johtama Raudun ryhmä sekä kolme vakinaisen väen henkilöstöstä perustettua ja disponibiliateettihenkilöstöllä täydennettyä jalkaväkiprikaattia. Suojajoukkoprikaatien ja -ryhmien vahvuus vaihteli kolmen tuhannen ja noin viiden tuhannen miehen välillä.¹³⁶

Edellä mainittujen prikaatien lisäksi talvisodan aikana muodostettiin Pohjois-Suomeen kaksi taisteluosastotyyppistä prikaattia, Prikaati Siilasvuo ja Prikaati Vuokko. Prikaati Siilasvuo, sittemmin

9. Divisioona, oli käytännössä Peräpohjolan sotilasläänin perustama vajaavahvuinen divisioona. Prikaati Vuokko taas oli eräillä aselajijoukoilla vahvennettu jalkaväkirykmentti.

Divisioonia käytettiin talvisodassa armeijakunnille ja Pohjois-Suomen Ryhmälle alistettuina. Talvisotaan perustettiin kaikkiaan kymmenen divisioona. Yksi niistä oli suojajoukkoprikaateista suojajoukkotaisteluvaiheen jälkeen perustettu 1. Divisioona. Suomalaisen divisioonan määrävahvuus talvisodassa oli noin 14 200 miestä¹³⁷.

Armeijakuntia oli talvisodassa kaikkiaan neljä. Armeijakunnan kokoonpano ei ollut kiinteä, vaan sille alistettiin joukkoja tarpeen ja mahdollisuuksien mukaan. Mainittujen armeijakuntien lisäksi

talvisotaan perustettiin jo mainittu Pohjois-Suomen ryhmä, Pohjois-Karjalan ryhmä ja Lapin ryhmä. Pohjois-Suomen ryhmän esikuntaa voi pitää armeijakuntatasoisena johtoportaana, varsinkin sodan alussa, jolloin sen esikunta johti Päämajan alaisena Pohjois-Karjalan ja Lapin ryhmiä. Lapin ryhmä vastasi kokoonpanoltaan lähinnä divisioonaa ja Pohjois-Karjalan ryhmä vahvennettua rykmenttiä.¹³⁸

Yleisten harjoitusten (YH) alkaessa perustettiin lisäksi perustamistehtäväluetteleon kuulumaton Kannaksen armeijan esikunta johtamaan Karjalan kannaksen sotatoimia. Kannaksen armeijan esikunta oli kokoonpanoltaan pääpiirtein samanlainen kuin armeijakunnan esikuntakin.¹³⁹

Välirauhan aika

Kokemukset yhtymien käytöstä talvisodassa olivat ristiriitaisia. Prikaatit ja suojajoukkoryhmät eivät menestyneet taisteluissa suunnitellulla tavalla. Ne olivat olleet liian heikkoja torjuntataisteluihin määrällisesti ylivoimaista vihollista vastaan, minkä seurauksena niitä yhdistettiin divisiooniin tai keskenään, mistä on esimerkkinä 1. Divisioonan perustaminen Kannakselle talvisodassa suojajoukkotaisteluvaiheen jälkeen. Toisaalta taas Laatokan pohjoispuolella jopa rykmentti, divisioonasta puhumattakaan, oli liian suuri ja hidasliikkeinen vähäteiseen metsämaastoon. Sen vuoksi erityisesti Laatokan Karjalassa divisioonia pilkottiin useiksi taisteluosastoiksi, ja IV Armeijakunnan komentaja kenraalimajuri Woldemar Hägglund teki Päämajalle jopa esityksen siirtymisestä tehtävän mukaan rakennettaviin kokoonpanoihin. Näin ei kuitenkaan menetely.

Talvisodan jälkeen puolustusvastuu itärajalla jaettiin viidelle armeijakunnalle ja Lappiin muodostetulle erilliselle divisioonalle. Sodan ajan divisioonat alistettiin uusille armeijakunnille. Talvisodan prikaateista sodan ajan määrävahvuuksiin jäi vain Ratsuväkiprikaati.¹⁴⁰

Kesäkuussa 1940 divisioonakokoonpanoista siirryttiin prikaatikokoonpanoon, kun kenttäarmeijan

vahvuutta vähennettiin. Perustetut kolmetoista prikaattia muodostivat suojajoukot.¹⁴¹

Syksyllä 1940 lisättiin määrävahvuuksiin myös yksi uusi sodan ajan keskijohdon yhtymätyyppi, jääkäriprikaati. Sen taisteluvoima muodostui kolmesta jääkäripataljoonasta, kevyestä patteristosta ja aselajijoukoista. Jääkäriprikaati oli tarkoitettu ja varustettu liikkuviin sotatoimiin.¹⁴²

Jatkosota

Jatkosodan alun suomalaiset yhtymätyypit olivat Karjalan armeija, jolla oli alaisinaan armeijakuntia ja tilapäisyhtymiä, armeijakunnat, joilla oli alaisinaan divisioonia, prikaateja ja eri aselajien armeijakuntajoukkoja, divisioonat sekä jääkäriprikaatit ja ratsuväkiprikaati.¹⁴³

Jatkosodan liikekannallepanon alkaessa suojajoukkoina toimivat prikaatit määrättiin saatettavaksi sotavahvuisiksi ja niistä muodostettiin kolmeentoista divisioonaa kuhunkin yksi rykmentti. Divisioonien loput rykmentit muodostettiin reservistä. Kuudentoista divisioonan lisäksi maavoimiin perustettiin myös kolme prikaattia: kaksi jääkäriprikaattia ja Ratsuväkiprikaati.¹⁴⁴

Jatkosodan alun divisioona oli edelleen kolmi-jakoinen. Divisioonaan kuului kolme jalkaväkirykmenttiä, joissa kussakin oli yhä kolme pataljoonaa ja niissä kussakin kolme kiväärikomppaniaa. Tykistön vahvuus oli kasvanut talvisodasta. Divisioonaan kuului organisaation kevyt kenttätykistörykmentti, johon kuului kaksi kanuunapatteristoa ja yksi haupitsipatteristo. Lisäksi kymmenellä divisioonalla oli myös raskas patteristo. Uutta divisioonassa oli pataljooniksi laajennetut viestikomppaniat ja pioneirikomppaniat sekä ilmatorjuntakiväärikomppania. Kevyt Osasto, tykkikomppania, kaasusuojelukomppania ja huoltomuodostelmat olivat myös kokeneet joutain, lähinnä kalustollisia, muutoksia. Divisioonan vahvuuskin oli kasvanut. Se oli kesällä 1941 noin 16 400 miestä.¹⁴⁵

Edellä mainittujen organisaatioiden lisäksi jatkosodan hyökkäysvaiheessa muodostettiin kolme

tilapäisyhtymää. Laatokan Karjalaan muodostettiin Ratsuväkiprikaatista ja 2. Jääkäriprikaatista Ryhmä Oinonen sekä viisipataljoonainen Prikaati Kuussaa-ri. Karjalan kannakselle muodostettiin kahdesta ke-yyestä osastosta ja aselajiyksiköistä perustettu Kevyt prikaati Tiainen.¹⁴⁶ Näitä joukkoja ei voi verrata tuon ajan muihin yhtymiin, koska tilapäisyhtyminä niiden vahvuudet olivat määrävahvuuskirjojen yhtymiä pie-nemmät ja kokoonpanoista puuttui aselajijoukkoja.

Jatkosodan aikana divisioonien kokoonpanoja muutettiin ja kenttäarmeijaan perustettiin uusia pri-kaateja. Kenttäarmeijan vahvuutta oli tarkoitus supis-taa sen jälkeen, kun hyökkäysvaihe oli suunniteltu saatavan päätökseen. Palvelukseen jäävistä joukoista oli muodostettava kuusitoista jalkaväkiprikaatia, yksi jääkäriprikaati, yksi panssariprikaati ja yksi ratsuvä-kiprikaati. Prikaatikokoonpanoon siirtyminen jäi kuitenkin kesken, eikä jo prikaatikokoonpanoon siir-tyneistä joukoista käytetty prikaati-nimitystä lukuun ottamatta 3. Prikaatia, joka jäi prikaatikokoonpanoon sodan loppuun asti. Asemasodan aikana muodostet-tiin kuitenkin vielä viisi uutta prikaatia: Panssaripri-kaati ja neljä jalkaväkiprikaatia sekä lisäksi yksi uusi divisioona, Panssaridivisioona.¹⁴⁷

Merkittävin muutos kenttäarmeijan uudelleen-järjestelyissä asemasodan alussa oli divisioonien kolmannen jalkaväkirykmentin lakkauttaminen. Lakkautetun rykmentin tilalle perustettiin erillinen pataljoona, mikä tarkoitti divisioonan pataljoonien määrän vähenemistä yhdeksästä seitsemään. Muu-tokset vastasivat huonosti taistelun vaatimuksia, kos-ka divisioonan reserviksi jäi käytännössä vain yksi pataljoona, jos ja kun etulinjaan oli yleensä ryhmi-tetty kaksi rykmenttiä rinnan.¹⁴⁸

Jatkosodan aikana perustetuista prikaateista teh-tiin nelijakoisia ja niihin liitettiin aselajijoukkoja. Uusi prikaati kykeni itsenäiseen taisteluun sopivaksi

► Panssaridivisioonan kevyitä joukkoja ja tykistöä matkalla vastaiskuun Kuuterselän läpimurron jälkeen Liikolassa Karjalan kannaksella kesäkuussa 1944. Kuva: SA-kuva

mitoitettulla tehtävällä ja vastuualueella. Uuteen prikaatiin tuli kuulumaan neljä pataljoonaa, kevyt ja raskas patteristo, kranaatinheitinkomppania, tykkikomppania, viestikomppania, pioneerikomppania, huoltokomppania, kenttäsairaala, lääkintäjoukkue ja kolonna. Tämä kokoonpano oli jo lähes sen kaltainen kuin prikaati tuli sitten sotien jälkeen olemaan.¹⁴⁹

Panssaridivisioona muodostettiin asemasodan aikana jääkäriprikaatista ja panssariprikaatista. Jääkäriprikaatin taisteluvoima koostui neljästä jääkäripataljoonasta ja panssariprikaatin kahdesta panssaripataljoonasta ja rynnäkötykkipataljoonasta. Panssaridivisioonan prikaateissa ei ollut omaa tykistöä, vaan tykistö oli organisoitu divisioonan johtoon.¹⁵⁰

Asemasodassa ja kesällä 1944 kenttäarmeijan muodostettiin myös armeijatasoisia johtoportaita: alueellisia ryhmiä ja erillisiä johtoportaita, joihin kuului tai jotka johtivat armeijakuntia. Tällaisia johtoportaita olivat esimerkiksi Aunuksen ryhmän esikunta ja Kannaksen joukkojen komentajan esikunta.

Paluu rauhan aikaan – prikaati vai divisioona

Sotien jälkeen organisaatiotutkimus painottui aluksi divisioonajärjestelmän kehittämiseen. Divisioonaorganisaation kannattajien joukossa prikaatia pidettiin rykmenttiin verrattavana tasavertaisena organisaationa mahdollisessa uudessa divisioonassa. Prikaatiorganisaatiolla oli kuitenkin myös kannattajansa, koska prikaatit olivat onnistuneet taisteluissaan erityisesti peitteisessä ja harvateisessä maastossa. Tällaisten mielipide-erojen ilmapiirissä Pääesikunnassa ryhdyttiin laatimaan organisaatioehdotuksia tulevaisuuden Puolustusvoimia pohtineen puolustusrevision ja Pääesikunnan käyttöön. Keväällä 1946 valmistui mietintö, jossa prikaatia pidettiin suomalaisissa olosuhteissa divisioonaa parempana.¹⁵¹

Pääesikunnan näkemyksistä huolimatta puolustusvisio päättyi kuitenkin esittämään divisioonaorganisaatiota tavoitteenaan säilyttää sotia edeltävä organisaatio mahdollisimman pienin muutoksin.

Puolustusvoimien johto sen sijaan ei pitänyt divisioonaorganisaatiota sellaisenaan operaatiokelpoisena. Sodan jäljiltä periytynyt kaksirykmenttinen divisioona ei kyennyt puolustustaistelussa murtoon pääseen vihollisen tuhoamiseen, koska sen reservi oli liian pieni¹⁵². Sama reservin vähyys koski myös hyökkäystaistelua. Lisäksi divisioonarunkoisten rauhanajan joukkojen täydentäminen suojajoukkotehtävää varten olisi nostanut miesvahvuuden yli Pariisin rauhansopimuksen ja YVA-sopimuksen rajoitteiden.¹⁵³

Kesäkuussa 1950 puolustusvoimain komentaja hyväksyi prikaatin sodan ajan yhtymäksi ja divisioonaorganisaatiosta luovuttiin. Muodostettaviksi suunnitellut 25 prikaatia korvaisivat kenttäarmeijan runkona olleet 10 divisioonaa¹⁵⁴. Prikaati oli kokoonpanoltaan hyvin samanlainen kuin sodan ajan jalkaväkiprikaatit olivat olleet. Prikaatiin kuului neljä kivääripataljoonaa, kaksipatteristoinen kenttätykistörykmentti, kranaatinheitinpataljoona ja aselajiyksiköitä.¹⁵⁵ Prikaatin vahvuus oli 6 150 miestä. Tuossa vaiheessa jo valtaosa yhtymien komentajista piti prikaatiorganisaatiota divisioonakokoonpanoa parempana. Uudessa määrävahvuudessa prikaati sai ensimmäistä kertaa kiinteän kokoonpanon ja siitä tuli itsenäinen yhtymä aselajeineen.¹⁵⁶

Prikaatin kokoonpanon suunnittelua varten perustettiin maaliskuussa 1949 määrävahvuustoimikunta, jonka puheenjohtajaksi määrättiin eversti Y. A. Järvinen. Jalkaväen tarkastajana oli tuohon aikaan kenraalimajuri K. A. Tapola. Hän vastasi prikaatin jalkaväkijoukkojen kehittämistä. Järvisen ja Tapolan näkemykset prikaatin kokoonpanoista poikkesivat merkittävästi toisistaan. Kummatkin olivat samaa mieltä pataljoonien lukumäärästä, neljä, mutta pataljoonan komppanioiden, joukkueiden ja ryhmien määräästä syntyi näkemyseroja.¹⁵⁷

Järvinen kannatti kolmijakoa. Hänen mukaansa nelijakoisuus, neljä kivääriyhmää joukkueessa ja neljä joukkuetta komppaniassa, aiheutti sen, että liian suuri osa joukoista ryhmitettiin etupainoisesti, jolloin puolustukselta jäi puuttumaan syvyys, vaikka suuret hyökkäykset torjuttiin yleensä vasta etulinjan takana. Tapola puolestaan oli sitä mieltä, että jalkaväen pitäisi

► Puolustusvoimat kokoontuneena lippujuhlan päivän paraatiin 4. kesäkuuta 1952 Helsingin Senaatintorilla. Kuva: Sotamuseo

olla etulinjassa ja että nelijakoisella komppanialla etulinjaan saatiin enemmän leveyttä ja tulivoimaa.

Lopputuloksena oli, että jalkaväkiprikaatiin tuli neljä pataljoonaa, joissa kussakin oli kolme kiväärikomppaniaa. Kiväärikomppaniaan tuli neljä joukkuetta, joissa kussakin oli neljä kivääriyhmää. Tämä Tapolan näkemys vahvistettiin prikaatin sodan ajan määrävahvuuksissa maaliskuussa 1950 ja uudelleen maaliskuussa 1953.¹⁵⁸

Prikaati sopi suojajoukkotehtävään rykmenttiä paremmin, koska prikaati oli itsenäiseen tehtävään valmis yhtymä, rykmenttejä sen sijaan olisi pitänyt vahventaa aselajeilla. Lisäksi nelijakoisessa prikaatissa nähtiin myös taktisia etuja. Nelijakoisella joukolla kyettiin muodostamaan taistelussa selkeä painopiste ja silti säilyttämään riittävä reservi. Organisaatioita ei myöskään tarvinnut rikkoa usein, koska siinä oli jo valmiina useampia kokonaisuuksia.¹⁵⁹

Lisäksi prikaatiorganisaatio antoi ylijohdolle joustavat toimintamahdollisuudet, koska ylijohdolla oli prikaatiorganisaatiossa noin kahdesta kahteen ja puoleen kertaa enemmän itsenäiseen toimintaan kykeneviä yhtymiä kuin divisioonaorganisaatiossa. Tämä oli ollut myös määrävahvuustoimikuntaa johtaneen eversti Järvisen näkemys. Järvinen perusteli prikaatiorganisaatioon siirtymistä nimenomaisesti sillä, että mahdollinen sota tai kriisi edellyttäisi torjuntakykyä kaikilla Suomen maaraajoilla ja rannikoilla. Näin ollen käytössä tuli olla mahdollisimman paljon itsenäiseen toimintaan kykeneviä yhtymiä.

Panssaridivisioona hajotettiin vielä Lapin sodan ollessa käynnissä ja tilalle muodostettiin panssariprikaati. Sen kokoonpanosta oli välittömästi sodan jälkeen runsaasti eri versioita. Myös Panssariprikaatin kokoonpano vahvistettiin 1950-luvun alun uusissa määrävahvuuksissa. Panssariprikaatin taisteluvoima muodostui uusissa kokoonpanoissa kolmesta jääkäripataljoonasta, panssarivaunupataljoonasta ja panssaritorjuntapataljoonasta.¹⁶⁰

Prikaatiorganisaatio säilyy – sotatekninen kehitys aiheuttaa organisaatiotarkistuksia

1950-luvun prikaati tuli olemaan pohjana prikaatin kokoonpanoja kehitettäessä aina 2000-luvulle saakka. Pieniä organisaatiotarkistuksia tehtiin kuitenkin noin kymmenen vuoden välein. Enimmäkseen muutosten syynä oli sotatekninen kehitys. Muutosten laatuun taas vaikuttivat käytettävissä olevat puolustusmäärärahat. Maavoimien perushankinnat alkoivat vasta vuoden 1955 jälkeen, ja sodan ajan määrävahvuuksien tarkistaminen aloitettiin kesäkuussa 1961.¹⁶¹

Uuden prikaatin keskeisimmät muutokset kohdistuivat ensisijaisesti liikkuvuuden parantamiseen, jalkaväkipataljoonan uudelleenorganisointiin ja huoltojoukkojen määrän suhteelliseen kasvuun prikaatissa. Jalkaväkipataljoonassa keskeisin muutos oli

konekiväärikomppanian korvaaminen neljännellä kiväärikomppanialla. Pataljoonan nelijakoa vastustanut jalkaväenkenraali Tapola oli tuossa vaiheessa siirtynyt jo reserviin.

1960-luvulla prikaateihin suunniteltiin myös liukuvaa määrää pataljoonia siten, että jalkaväkiprikaatissa olisi ollut tehtävästä riippuen 4–6 pataljoonaa ja panssariprikaatissa 3–5 jääkäripataljoonaa. Muutoksia ei kuitenkaan toteutettu tässä vaiheessa, ja 1970-luvun prikaati muistuttikin 1950-luvun ja 1960-luvun prikaateja. Sen sijaan perustettavilla jääkäriprikaateilla ei ollut kiinteää kokoonpanoa, vaan ne suunniteltiin muodostettavan ensimmäisen operatiivisen tehtävän asettamien vaatimusten mukaisesti. Yleisesti voidaan todeta, että pääosa jääkäriprikaateista kuului parhaiten varustettuihin suojajoukkoihin ja ne olivat liikkuvuudeltaan pääosin parempia kuin jalkaväkiprikaatit.¹⁶²

Panssariprikaatinkin kokoonpanoa muutettiin 1960-luvulla. Kokoonpanomuutos perustui sotakemuksiin, jotka olivat osoittaneet, että jääkäripataljoonat kuluivat taisteluissa nopeasti loppuun. Jääkäripataljoonien määrää nostettiin tämän vuoksi yhdellä. 1960-luvun alkupuolen kalustohankinnat mahdollistivat myös aselajiyksiköiden laajentamisen pataljooniksi. Uusia joukkoyksiköitä olivat ilmatorjuntapateristo, pioneeripataljoona sekä huoltopataljoona.¹⁶³

Syyskuussa vuonna 1959 toteutetun uudelleenorganisoinnin yhteydessä rajajoukkoihinkin muodostettiin uusi prikaatiorganisaatio: rajaprikaati. Rajaprikaatien keskeisimmät tehtävät olivat rajojen vartiointi, suojajoukkotaistelut ja sissitoiminta. Rajaprikaatin kokoonpano muistutti jääkäriprikaattia. Komentajan ja esikunnan lisäksi prikaatin esikunnan johtoon kuului liukuva määrä erilaisia yksiköitä. Tämä yhtymätyyppi jäi melko lyhytikäiseksi.¹⁶⁴

1970-luvulla hevoset poistettiin prikaatien kokoonpanoista ja prikaatit moitortoitettiin, koska niiden operatiivinen liikkuvuus oli ollut täysin riittämätön ilman ylemmän johtoportaahan apua. Pääosa uuden prikaatin ajoneuvoista oli traktoreita. Jalkaväkiprikaati soveltui parhaiten puolustustaisteluun lähietaisyydellä.¹⁶⁵

► 1980- ja 1990-lukujen taitteessa yhtymäkokoonpanoihin lisättiin uusi prikaati: jääkäriprikaati. Kuvassa jääkäriprikaati esittelemässä jääkäriprikaati 90:n kokoonpanoa vuonna 1989. Kuva: Sotamuseo

Myös panssariprikaatin organisaatio uusittiin jälleen 1960- ja 1970-lukujen taitteessa. Uusi panssariprikaati muodostui organisaatioiltaan merkittävästi edeltäjänsä iskuvoimaksi ratkaisutaisteluissa. Jääkäripataljoonat oli poistettu ja niiden tilalle oli muodostettu kaksi panssarijääkäripataljoonaa ja kaksi panssarivaunupataljoonaa. Näiden lisäksi Panssariprikaatiin kuului tuolloin esikuntakomppania, viestikomppania, panssaritiedustelukomppania, panssaritorjuntavaunupataljoona, kaksipatteristoinen kenttätykistörykmentti, kranaatinheitinkomppania, ilmatorjuntapateristo, pioneeripataljoona ja huoltopataljoona.¹⁶⁶

1980-luvulla prikaati määriteltiin maavoimien perusyhtymäksi. Prikaatin perusrakenne ei olennaisesti muuttunut. Prikaatiin kuului tuolloin esikunta, esikuntakomppania, tiedustelukomppania, neljä kivääripataljoonaa, joissa kussakin oli neljä komppaniaa, kranaatinheitinkomppania, kenttätykistörykmentti,

jossa kaksi patteristoa, kaksi ilmatorjuntapatteria, panssaritorjunta-, pioneeri- ja viestikomppaniat sekä huoltokomppania. Pataljoonien lukumäärä voitiin kuitenkin tarpeen mukaan vaihdella kolmesta seitsemään, jolloin osa pataljoonista saattoi olla jääkäripataljoonia tai toiseen yhtymään kuuluvia kivääripataljoonia, ja prikaatille saatettiin alistaa myös torjuntapataljoona, panssaritorjuntapataljoona ja poikkeustapauksessa panssaripataljoona. Prikaatin vahvuus oli ilman vahvennuksia noin 7 000 miestä.¹⁶⁷

1980- ja 1990-lukujen taitteessa yhtymäkokoonpanoihin muodostettiin jalkaväkiprikaatin ja panssariprikaatin rinnalle kokonaan uusi prikaati, jääkäriprikaati. Se määriteltiin armeijakunnan, sotilasläänin tai maanpuolustusalueen johdossa toimivaksi yhtymäksi, jonka kehittämisellä tavoiteltiin ennen kaikkea hyökkäystaistelussa tarvittavaa liikkuvuutta, mutta tulivoimansa vuoksi se soveltui myös puolustustaisteluun. Jääkäriprikaateja oli kahdenlaisia,

panssariajoneuvoilla varustettuja ja telakuorma-autoilla varustettuja. Jääkäriprikaati muistutti kokoonpanoiltaan jalkaväkriprikaatia yhdellä merkittäväällä erolla. Jääkäripataljoonissa oli neljän komppanian sijasta kolme jääkärikomppaniaa.¹⁶⁸

Syyt kolmijaon taustalla olivat enemmän taloudellisia kuin taktisia. Esimerkiksi neljäs komppania poistettiin pataljoonan ja kevyt kranaatinheitinjoukkue jääkärikomppanian kokoonpanosta, koska jääkäriprikaatille suunniteltu ajoneuvomäärä ei mahdollistanut prikaatin näiden yksiköiden varustamista panssariajoneuvoilla tai telakuorma-autoilla. Pataljoonan kolmijaosta huolimatta jääkäriprikaatinkin vahvuus oli runsaat 6 600 miestä.

1990-luvun alun prikaatiuudistuksessa prikaateihin tuli orgaaninen tulenjohto. Tämä tarkoitti sitä, että prikaatin kenttätykistörykmentin ja kranaatinheitinheittimistön tulenjohtovoimaa ei enää alistettu taisteluaotuksella pataljoonille ja komppanioille, vaan tulenjohto-osat ja epäsuoran tulenkäytön johtajat sijoitettiin pataljoonien, komppanioiden ja joukkueiden organisaatioihin.¹⁶⁹

Vuonna 1997 maavoimien yhtymiksi määritettiin armeijakunnat sekä jalkaväki-, jääkäri, panssari- ja rannikkoprikaatit. Perusyhtymäkäsitetä ei tuolloin käytetty. Vuoteen 2000 saakka maavoimissa oli kaksi panssari- ja jääkäriprikaatia, kymmenen jääkäriprikaatia, 14 jalkaväkriprikaatia ja yksi Merivoimiin kuulunut rannikkoprikaati sekä erillisiä jalkaväki- ja aselajijoukkoja. Tämän jälkeen prikaatien määrää alettiin vähentää maltillisesti.¹⁷⁰

Vuonna 2003 maavoimissa ryhdyttiin kehittämään niin sanottuja valmiusyhtymiä maanpuolustusalueiden johtoon strategisen iskun ennaltaehkäisyä ja torjuntaa varten¹⁷¹. Vuonna 2005 nämä valmiusyhtymät olivat valmiina. Porin prikaati oli Läntisen maanpuolustusalueen valmiusyhtymä, Karjalan prikaati kaakonkulman valmiusyhtymä ja Kainuun prikaati Pohjois-Suomen valmiusyhtymä. Näiden valmiusyhtymien tehtävä oli tuottaa sodan ajan valmiusprikaatit. Panssari- ja jääkäriprikaati, joka myös oli valmiusyhtymä, tuotti kaksi sodan ajan panssari- ja jääkäriprikaatia. Valmiusyhtymien kokoonpanot vaihtelivat, koska niillä oli

erilainen taisteluajoneuvokalusto, mutta niiden taisteluosan muodostivat kolme joko jääkäri ja/tai panssarijääkäripataljoonaa. Tukevat aselajit muodostettiin prikaati 2005:n kokoonpanojen mukaiseksi.¹⁷²

Jalkaväkivoiman lisäksi prikaati 2005:een kuuluivat panssarintorjuntaohjuskomppania, kenttätykistöpatteristo, ilmatorjuntapatteristo, pioneeripataljoona ja huoltopataljoona. Vuonna 2005 maavoimissa oli kolme valmiusprikaatia, yksi panssari- ja jääkäriprikaati, neljä jääkäriprikaatia ja seitsemän jalkaväkriprikaatia.¹⁷³

Toistaiseksi viimeisimmät yhtymien kokoonpanomuutokset Puolustusvoimissa tehtiin vuonna 2015. Tuolloin myös yhtymä-käsitteiden sisältöjä muutettiin. Tätä kirjoitettaessa yhtymiä ovat jalkaväkriprikaatit, jääkäriprikaatit, sotilasalueet ja armeijakunnat, ja niiden kokoonpanot ovat tehtävän mukaan muodostettavia. Jääkäriprikaatit ovat kolmijakoisia ja jalkaväkriprikaatit nelijakoisia. Yhtymä määrittellään kuitenkin edelleen itsenäiseen operaatioon kykeneväksi joukoksi.

Taisteluosasto, joka muodostuu pataljoonasta, patteristosta ja aselajijoukoista, määrittellään nykyisin perusyhtymäksi. Sen kokoonpano on kiinteä. Joukot jaetaan tehtäviensä mukaan lisäksi operatiivisiin joukkoihin, alueellisiin joukkoihin ja paikallisjoukkoihin. Operatiivisia yhtymiä käytetään vaativiin liikkuviin taistelutehtäviin ja puolustuksen painopisteen muodostamiseen, alueellisia yhtymiä alueellisiin taistelutehtäviin ja paikallisjoukkoja nimensä mukaisesti paikallisiin taistelu- ja tekemistehäviin. Operatiiviset ja alueelliset joukot muodostetaan pääosin perusyhtymistä ja yhtymistä.

Merkittävimmät syyt yhtymien kokoonpanomuutoksissa itsenäisyytemme aikana ovat olleet muutokset sodan kuvassa, kansainväliset vaikutteet, puolustusmäärärahojen asettamat rajoitteet, sotakokemukset ja sotateknologian kehitys. Aseiden tehon kasvaessa ja johtamisjärjestelmien kehityessä jäykästä mutta tulivoimaisesta divisioonasta on kokemusten kautta päädytty käytettävyydeltään joustavampaan prikaatiin ja sitäkin vielä pienempää miniyhtymään, taisteluosastoon.

MARKUS WAHLSTEIN

RAJAJOUKKOJEN ROOLI PUOLUSTUSJÄRJESTELMÄSSÄ VAHVISTUU – RAJAPRIKAATIT ITÄRAJAN SUOJAJOUKKOINA

Rajavartiolaitys sai 1950–1960-lukujen vaihteessa lisää vastuuta Suomen puolustusjärjestelyissä. Itärajan puolustuksen vahventamiseksi päätettiin sodan ajan joukkoihin muodostaa neljä rajaprikaatia. Vuonna 1958 allekirjoitetussa Pääesikunnan operaatiokäsikirjassa Valpurissa oli valmistauduttu puolustautumaan pääasiassa lännestä päin tulevaa hyökkäystä vastaan. Neuvostoliiton vastaisen rajan puolustukseenkin kuitenkin valmistauduttiin, joskin Valpurista sitä oli vaikeaa hahmottaa.

Neuvostoliiton toiminta Unkarissa vuonna 1956 sekä Suomen ja Neuvostoliiton väliset ”yöpakkaset” aiheuttivat lisääntyneen varautumistarpeen myös idän suuntaan, vaikka se ei suunnitelmissa saanut selvästi näkyä.¹⁷⁴ Varsinaista virallista suunnitelmaa ainoastaan Neuvostoliiton hyökkäystä vastaan ei aluksi laadittu, vaan hyökkäykseen varauduttiin Valpuriin sisällytetyin kohdin. Sen sijaan 1950-luvun lopulla, päämajoituspäällikön kenraalimajuri Aatos Maunulan johdolla hahmoteltiin erillinen epävirallinen suunnitelma Neuvostoliiton yllätyshyökkäyksen varalle.¹⁷⁵

Valpurissa virallisiin painopistesuuntiin, Pohjois- ja Lounais-Suomeen valmistauduttiin ryhmittämään noin puolet maavoimien jalkaväkijoukoista. Kolmannes joukoista valmistauduttiin ryhmittämään Kymen ja Savo-Karjalan sotilasläänien muodostamalle Sisä-Suomen maanpuolustusalueelle. Valtaosa reserveistä valmistauduttiin ryhmittämään Sisä-Suomen maanpuolustusalueelle. Näin ollen virallisesta painopisteajattelusta huolimatta Puolustusvoimilla oli suunnitellussa alkuryhmityksessään kyky vastata myös Neuvostoliiton muodostamaan uhkaan. Rajavartiostojen toiminnan painopiste oli maa- ja

merirajojen vartiointissa ja valvonnassa. Tässä vaiheessa rajavartiostojen joukot muodostuivat rajojen vartiointiin tarkoitetuista rajakomppanioista ja muutamista Pohjois-Suomen rajapataljoonista, puolueettomuuden suojaamista varten perustettavista jääkäri- ja kivääripataljoonista sekä sissitoimintaa varten perustettavista sissipataljoonista.¹⁷⁶

Rajavartiostojen vastuuta mahdollista itäistä uhkaa vastaan haluttiin kuitenkin lisätä. Suunnitellusta rajavartiostojen vastuun lisäämisestä keskusteltiin Pääesikunnassa maaliskuussa 1959. Keskustelu käytiin rajavartiostojen perustamistehtävien uudelleenjärjestelyihin liittyen. Kenraalimajuri Maunula viittasi alkupuheenvuorossaan edellisten perustamistehtävien määrittelyn jälkeen tapahtuneeseen tilannekehitykseen ja totesi, että rajat on kyettävä suojaamaan kaikissa suunnissa. Siksi rajavartiostolle esitettiin runsaasti lisätehtäviä ja -vastuuta. Maunula totesi myös, ettei suunnitelmassa ole mitään sotilaspoliittista, vaan suojaaminen on kyettävä puolueettomuusperiaatteen mukaisesti toteuttamaan 360 asteen sektorissa.¹⁷⁷

Sodan ajan joukkoihin suunniteltiin muodostettavaksi neljä rajaprikaatia. Kukin neljästä rajavartiostosta perustaisi yhden prikaatin. Prikaatien organisaatio ja vahvuudet tulivat noudattelemaan pääpiirteissään jääkäriprikaatien kokoonpanoja huomioiden kuitenkin rajavartiostojen erityistarpeet. Rajaprikaatien tehtäviksi määritettiin rajan vartiointi, suojojoukkotaistelut ja sissitoiminta.¹⁷⁸

Rajan vartiointista vastasivat edelleen rauhan aikaiset rajavartiostot ja niiden tueksi valmiutta kohotettaessa perustettavat rajakomppaniamat ja -pataljoonat. Suojajoukkotehtävistä vastasivat perustettavien

► Rajajoukkojen toimintaa leimasivat alueelliset erityispiirteet. Kuvassa rajapartio koiran kanssa Kiilopään tunturilla maaliskuussa 1970. Kuva: Sotamuseo

rajaprikaatin rajajääkäripataljoonat ja -komppaniat sekä erillisyyksiköt. Erityisesti sissitoimintaa varten prikaatiin perustettiin erillinen rajajääkärikomppania.¹⁷⁹ Rajaprikaatin joukot vartioisivat siis ensin rajaa ja aloittaisivat taistelut rajajoukoilla. Tämän jälkeen pääosilla eli rajajääkäripataljoonilla ja -komppanioilla suojattaisiin maavoimien pääjoukkojen perustaminen ja keskittäminen. Tämän jälkeen siirryttäisiin kaikilla joukoilla sissitoimintaan.

Puolustusvoimain komentaja hyväksyi esityksen rajaprikaatin muodostamisesta 6. huhtikuuta 1959. Tällöin linjattiin edellä mainitussa ko-

kouksessa päätetyt periaatteet.¹⁸⁰ Tästä käynnistyi tarkempi suunnittelu, jonka tuloksena Pääesikunta antoi helmikuussa 1960 käskyn rajaprikaatin perustamisvalmisteluista. Perustamisvalmisteluiden tuli olla valmiit vuoden loppuun mennessä.¹⁸¹ Rajaprikaatin materiaalmäärävahvuudet eivät kuitenkaan valmistuneet määräaikaan mennessä, vaan työ oli vielä joulukuussa 1960 kesken. Tämä johtui siitä, että vuonna 1958 aloitettu koko Puolustusvoimien sodan ja rauhan ajan kokoonpanojen tarkistamistyö oli käynnissä. Työ oli alun perin ollut tarkoitus aloittaa sodan ajan kokoonpanoista ja sitten edetä

rauhan ajan kokoonpanojen tarkistamiseen. Sodan ajan tarkistustyö kuitenkin viivästyi, sillä puolustuslaitosasetuksen uusiminen ja puolustusbudjettikäsitelyyn liittyvät rauhan ajan kokoonpanomuutokset määritettiin kiireisiksi.¹⁸² Virallisten materiaalmäärävahvuuksien puuttumisesta huolimatta Rajavartiolaitos ilmoitti silti heinäkuussa 1960 kykenevänsä tarvittaessa perustamaan jo osan sen perustamisvastuulle käsketyistä joukoista!¹⁸³

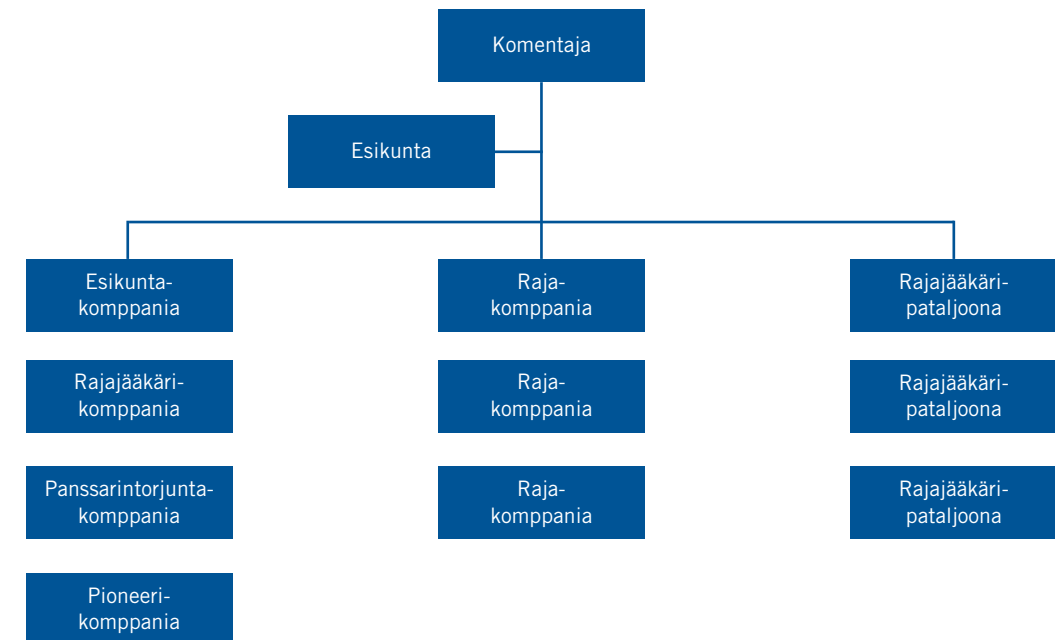
Rajaprikaatin vahvuudeksi tuli noin 4 500 miestä ja ne olivat peruskokoonpanoltaan samankaltaisia huomioiden kuitenkin paikalliset erityisarpeet. Joukkotyyppien määrä vaihteli alueen mukaan. Kuhunkin prikaatiin kuului kahdesta kolmeen rajakomppaniaa, kolmesta viiteen rajajääkäripataljoonaa ja yhdestä kahteen sissitoimintaan tarkoitettua rajajääkärikomppaniaa. Lisäksi prikaatin aselajiyksiköinä olivat yksi panssarintorjuntakomppania ja yksi pioneerikomppania. Näiden lisäksi oli vaihteleva määrä aselajijoukkueita.

Prikaatin kokoonpanoon ei kuulunut kenttätykistöä. Epäsuoraa tulta organisaatiossa edusti ra-

jajääkäripataljoonien kranaatinheitinkomppaniat. Asiakirjoista ei selviä perusteluita sille, miksi prikaatin kokoonpanosta puuttui kenttätykistörykmentti. Syynä lienee kuitenkin ollut se, että suojajoukkovaiheen jälkeen prikaatin joukkojen oli tarkoitus siirtyä hajautettuun toimintaan eli sissitoimintaan. Tällöin epäsuoraa tulta toteutettaisiin kevein yksiköin, kranaatinheitinkomppanioin. Suojajoukkotaisteluissa prikaateille olisi alistettu tykistöpatteristoja tai annettu niiden tulta käyttöön.

Eniten rajaprikaatin peruskokoonpanosta poikkesi Lapissa perustettava 4. Rajaprikaati, johon kuului kaksi rajakomppaniaa ja kaksi rajapataljoonaa sekä peräti viisi rajajääkäripataljoonaa. Tämä näkyi myös prikaatin suunnittelussa vahvuudessa: se oli noin 7 200 miestä. Muiden prikaatin kokoonpanoon kuului kolme rajakomppaniaa ja kolme rajajääkäripataljoonaa. Prikaatin erilainen kokoonpano oli aikaansa nähden harvinainen ilmiö. Tavallisesti kokoonpanot olivat yhdenmukaisia peruskokoonpanoja. Nyt kuitenkin valmistauduttiin perustamaan kullekin vastuualueelle niiden vaatimusten mukaisia

RAJAPRIKAATIN PERUSKOKOONPANO

ja niille tarkoituksenmukaisimpia joukkoja. Tämä perusajatus todettiin jo puolustusvoimien komentajan esittelyasiakirjassa huhtikuussa 1959. Kunkin rajaprikaatiin kuului ”erillisiä yksiköitä ja rajajääkärijoukkoja (pataljoonia ja komppanioita) kullakin suunnalla erikseen määritettävän tarpeen mukaan”¹⁸⁴.

1. Rajaprikaatin perustamisvastuu oli Kaakkois-Suomen rajavartiostolla, 2. Rajaprikaatin perustaisi Pohjois-Karjalan rajavartiosto, 3. Rajaprikaatin perustaisi Kainuun rajavartiosto ja 4. Rajaprikaatin perustamisesta vastasi Lapin rajavartiosto.¹⁸⁵ Rajavartiostojen perustamistehtävää tuettiin aluejärjestön toimin. Pelkkä rajavartiostojen kantahenkilökunta, varusmiehet ja reserviläiset eivät riittäneet täyttämään prikaatien miesvahvuuksia. Niinpä 1. Rajaprikaatin perustamiseen osallistuivat rajavartioston lisäksi myös Lappeenrannan ja Savonlinnan sotilaspiirit. 2. Rajaprikaatin perustamista tuki Joensuun sotilaspiiri, 3. Rajaprikaatia Oulun sotilaspiiri ja 4. Rajaprikaatia Kemin ja Rovaniemen sotilaspiirit.¹⁸⁶

Rajaprikaatit suunniteltiin varsin liikkuviksi. Pääosa joukoista moottoroitiin, mikä ei vielä vuonna 1959 muiden jalkaväkijoukkojen osalta ollut välttämättä todellisuutta. Tämä aiheutti ajoneuvo-ottosuunnitelmien tarkistustarpeen, sillä arvion mukaan rajaseutujen moottoriajoneuvokanta ei vastannut rajaprikaatien moottoriajoneuvotarvetta. Moottoriajoneuvojen oli suunnitelmien mukaan oltava käytettävissä toisena, viimeistään kuitenkin neljäntenä liikekannallepanopäivänä.¹⁸⁷

Prikaatien henkilöstön runko muodostettiin rajavartioston kantahenkilökunnasta ja asevelvollisista. Runkoa täydennettiin Puolustusvoimien kantahenkilökunnalla sekä reserviläisillä. Vaikka prikaatit olivat periaatteessa kaaderiperusteisia, kuului kokoonpanoon kuitenkin suuri määrä reserviläisiä. Prikaateihin tuli sijoittaa ensisijaisesti rajaseutujen asevelvollisia.¹⁸⁸

Perustamisvastuun käskeminen sotilaslääniin sijaan suoraan rajavartiostoilta nopeutti joukkojen perustamista. Rajaprikaatit luokiteltiin kaaderiperusteiseksi suojajoukoiksi ja niiden valmiusvaatimukseksi

määritettiin kahdesta neljään päivään liikekannallepanon käynnistämistä, päävoimien valmistuessa kolmannen ja yhdennentoista liikekannallepanopäivän välillä.¹⁸⁹

Rajaprikaatien tuli siis olla valmiina aloittamaan taistelut varsin nopeasti, kahdesta neljään päivään kuluttua siitä, kun Puolustusvoimien liikekannallepano oli käynnistetty. Korkeata valmiutta painotettiin. Perustamisen nopeus ja varmuus koettiin tärkeäksi. Rajaprikaatien valmiutta lisäsi paitsi kaaderiperusteisuus, myös se, että prikaatien esikuntien rungot muodostettiin rajavartiostojen esikunnista. Runkohenkilöstö toimi näin ollen jo rauhan aikana samassa organisaatiossa. Lisäksi esikunnat laativat suunnitelmat omille rauhan aikaisille, tutuille toiminta-alueilleen.

Rajaprikaatien muodostaminen aiheutti muutoksia voimassa olevaan operatiiviseen suunnitelmaan, Valpuriin. Merkittävä muutos oli Sisä-Suomen Armeijan suojajoukkojen kasvu kolmanneksella, kun se sai suojajoukkoihinsa 1. ja 2. Rajaprikaatin.¹⁹⁰ Myös Pohjois-Suomen Armeijalle suojajoukkoina käytettävien rajajoukkojen laajeneminen kahden prikaatin vahvuiseksi on täytynyt ollut merkittävää. Ainakin suojajoukkojen keskittämisen nopeus ja varmuus sekä niiden toimintavapaus nähtiin pohjoisessa Pääesikunnan asettamien tavoitteiden mukaisesti kehittyvän.¹⁹¹

Valpurissa maa oli jaettu maanpuolustusalueisiin, jotka kukin valmistautuivat muodostamaan liikekannallepanon yhteydessä armeijan tai ryhmän. Etelä-Suomen maanpuolustusalue muodostaisi Etelä-Suomen Armeijan, Pohjanmaan maanpuolustusalue Pohjanmaan ryhmän, Pohjois-Suomen maanpuolustusalue Pohjois-Suomen Armeijan ja Sisä-Suomen maanpuolustusalue Sisä-Suomen Armeijan. Marraskuussa 1960 laaditussa Valpurin päivityksessä rajaprikaatit käskettiin suojajoukoiksi Armeijoiden johtoon ja niiden ryhmitysalueet määritettiin oheisen kaavion mukaisesti.¹⁹²

Valpuri määritteli suojajoukkojen tehtävät ja tarkoituksen melko tarkasti. Suojajoukkojen tehtävänä oli päävoimien liikekannallepanon, keskitysten ja

RAJAPRIKAATIENTEN RYHMITYSALUEET

RAJAPRIKAATI	JOHTOSUHDE	RYHMITYSALUE
RajaPr	Sisä-Suomen Armeija	Kaakkois-Suomen rajavartioston kaista
RajaPr	Sisä-Suomen Armeija	Pohjois-Karjalan rajavartioston kaista
RajaPr	Pohjois-Suomen Armeija	Kainuun rajavartioston kaista
RajaPr	Pohjois-Suomen Armeija	Lapin rajavartioston kaista

ryhmittämisen suojaaminen sekä vihollisen hyökkäyssuuntien selvittäminen. Suojajoukot ryhmitettiin uhatuimpiin suuntiin raja-alueille ja rannikoille sekä liikenteen, sotatalouden ja hallinnon kannalta tärkeimpien kohteiden lähetyville yllättävien hyökkäysten torjumiseksi, hidastamiseksi ja kuluttamiseksi. Näin pyrittiin takaamaan päävoimien toiminnan vapaus ja ryhmittäminen. Maarajoilla tavoitteeksi asetettiin tarvittavan ajanvoiton saavuttaminen ja tietyn alueen pitäminen. Rajajoukoista todettiin niiden kuuluvan suojajoukkoihin ja osallistuvan suojajoukkotehtäviin niillä raja-alueilla, missä sotatoimia tapahtuu. Muualla tehtävänä oli tehostettu maarajan vartiointi.¹⁹³

Itärajan suojajoukot vahvistuivat rajaprikaatien muodostamisen myötä huomattavasti. Liikekannallepanon ensimmäisen neljän päivän kuluessa itärajalle kyettiin keskittämään suojajoukkoja aiempaa selvästi enemmän. Tällä pyrittiin vastaamaan vakavimpaan uhkaan, Neuvostoliiton mahdolliseen yllätyshyökkäykseen. Kaaderiperusteisuudesta johtuen rajajoukot kyettiin perustamaan nopeammin kuin tavanomaisesti perustetut joukot, mikä kohotti valmiutta.

Etuna voidaan nähdä myös rajaprikaatien paikallistuntemus. Kun rajavartiostot perustivat alueelleen rajaprikaatin, oli toiminta-alue päällystölle tuttu jo rauhan aikaisen toiminnan pohjalta. Suorituskyvyllään rajaprikaatit olivat hyvin soveltuvia liikkuvuutta edellyttävään suojajoukkotoimintaan. Moottoroinnin ansiosta joukot kykenivät nopeisiin siirtymisiin. Erillisten, pataljoonakokoonpanoon organisoimattomien rajajääkärikomppanioiden ja rajakomppanioiden avulla prikaatit kykenivät siirtymään myös

suvuasti sissitoimintaan heti sotatoimien alussa sekä suojajoukkovaiheen päätyttyä.

Rajaprikaatien muodostaminen osoitti 1950-luvun lopussa ilmenneen huolen Neuvostoliiton uhan lisääntymisestä. Valpurissa oli vielä melko peitellysti varauduttu itäiseen uhkaan. Nyt uhkaan reagoitiin vahvemmin ja selkeämmin. Kaikesta huolimatta rajaprikaatit jäivät perustamistehtäväluettelossa tilapäiseksi välivaiheeksi. Rajaprikaatit jäivät pois Alpo-suunnitelman perustamistehtäväluettelosta. Ne olivat kuitenkin olleet aikansa innovatiivisuuden osoitus: räätälöity yhtymä paikallisiin olosuhteisiin joustavalla kokoonpanolla, joka kykeni heti sotatoimien alkuvaiheessa viivytykseen, puolustukseen ja sissitoimintaan.¹⁹⁴

Rajaprikaatikokoonpanon lyhytikäisyydestä huolimatta prikaateilla kyettiin huomattavaan määrälliseen ja valmiudelliseen puolustuskyvyn kohottamiseen itärajalla. Rajaprikaateilla olisi kyetty tehokkaasti toteuttamaan suojajoukkotehtävää, sillä ne oli tarkoitettu perustaa aiotuilla toiminta-alueilla tai niiden välittömässä läheisyydessä, ja niiden toiminta-alue oli henkilöstölle tuttu. Tämä merkitsi mahdollisuutta keskittää joukot perustamisensa jälkeen nopeasti ensimmäisiin tehtäviinsä sekä paikallistuntemusta, jolla olisi suuri merkitys taisteluiden onnistumiselle.

Rajavartiolaitoksen joukkojen liittäminen entistä tiiviimmin sodan ajan puolustusjärjestelyihin paransi valmiutta vastata erityisesti itärajan suunnalta kohdistuvaan uhkaan. Vaikka rajaprikaatikokoonpano jäi lyhytikäiseksi, oli rajajoukkojen tehokas käyttö osana puolustusjärjestelmää tullut jäädäkseen.

KENTTÄKOKEITA JA TUTKIMUSTA

Puolustusvoimissa uusien toimintatapojen ja materiaalin ottaminen käyttöön on pohjautunut lähes poikkeuksetta tutkimukseen ja käytännön kokeisiin, joista käytetään nimitystä kenttäkoe. Nämä tutkimukset ja kokeet ovat olleet lähes aina salaisia.

Talvisotaa edeltävinä vuosina pyrittiin löytämään keinoja Suomen ja Neuvostoliiton välisten voimasuhteiden tasoittamiseksi. Usko Suomen erityisolosuhteiden tarjoamiin mahdollisuuksiin oli vahva. Jo 1920-luvulla käynnistettiin laajat kokeilut talvitaisteluun liittyvien menetelmien ja materiaalin kehittämiseksi. Vuosikymmenen vaihtuessa käynnistyivät metsätaistelukokeilut. Talvisotaan mennessä kehitettiin Suomen olosuhteisiin soveltuvat toimintaperiaatteet ja sotavarustus.

Sotien aikana käytännön kokeilutoiminta oli etusijalla. Kokeet keskittyivät lähinnä erilaisiin sotamateriaalin kehittämisiin, jolloin toimintaperiaatteiden kehittäminen jäi vähäisemmäksi. Sodan aikana kerättiin myös rintamajoukoilta omaa sodankäyntiä tehostavia kehitysesityksiä.

Kylmän sodan aikana tutkimus- ja kokeilutoiminta kattoi kaikki puolustushaarat. Sotavarustuksen nopea kehittyminen maailmalla edellytti perinteisen kokeilutoiminnan rinnalle entistä syvällisempää sotateknillistä tutkimusta myös Suomessa. Yhä useammin puolustustutkimuksen tavoitteisiin pyrittiin niin Puolustusvoimien kuin yhteiskunnan eri tutkimuslaitosten yhteisillä tutkimusprojekteilla.

Sotavarustukseen liittyvän tutkimuksen rinnalla kehitettiin sotien jälkeen myös uusia menettelytapoja. Alueellisen puolustuksen myötä 1970-luvulta alkaen käynnistettiin laajoja kokeiluita, joissa kehitettiin uusia sodan ajan kokoonpanoja ja menettelytapoja vastaamaan totaalisen sodan taistelukentän vaatimuksia.

Vuosituhanen vaihteessa oltiin tilanteessa, jossa kukin puolustushaara ja aselaji oli vuosikymmenien aikana luonut oman tutkimus- ja kokeiluperinteensä. Puolustusvoimien kokonaiskehittämisen näkökulmasta tutkimustoiminta näytti hajanaiselta. Alkaneen vuosituhanen kokeilu- ja ennen kaikkea tutkimustoimintaa on leimannut laajempi suunnitelmallisuus.

Kenttäkokeiden ja tutkimuksen tavoite on kirkas: suorituskykyinen, koulutetuista joukoista muodostettu sodan ajan armeija, joka hallitsee kehitetyt toimintamenetelmät ja osaa käyttää kehitettyä, käytössä olevaa sotamateriaalia.

VESA TYNKKYEN

TALVI- JA METSÄTAISTELUKOKEILUT ENNEN TALVISOTAA

Suomalaisten olosuhteiden, lähinnä talven ja metsien, katsottiin itsenäisyyden alusta lähtien olevan niitä perustekijöitä, joiden varaan suomalaista taktiikkaa olisi kehitettävä. Talvitaisteluihin liittyvät kokeilut aloitettiin ensimmäisenä Suojeluskuntajärjestössä heti 1920-luvun alussa ja muutamia vuosia myöhemmin Puolustusvoimissa. Sotaväen päällikkö määräsi talvitaisteluihin keskittyväksi kokeilujoukkosastoksi Terijoella olleen Polkupyöräpataljoona I:n. Kokeilutoiminta yhdistettiin vuonna 1924.¹

Kaikkia talvitaisteluun liittyviä kokeiluja ja aineistoja pidettiin salaisina. Salaamiskäytäntöä perusteltiin sillä, että talvitaistelutaitojen hallinta tasoitaisi Neuvostoliiton materiaalista ylivoimaa Suomen hyväksi. Sama salaamiskäytäntö oli myös Ruotsissa.²

Talvitaisteluun liittyneitä kokemuksia ja näkemyksiä haettiin myös ulkomailta. Ruotsissa talvitaisteluun liittyvät koulutus, ohjesäännöt ja menettelytavat olivat 1920-luvulla jo vakiintuneet. Ruotsalaisilta saatuja kokemuksia pidettiin suurella arvossa, koska kummankin maan talviset olosuhteet olivat toistensa kaltaisia, jolloin ruotsalaisten kokemuksia pidettiin hyvin käyttökelpoisina.³

Pääosa varsinaisista talvitaistelukokeiluista painottui välineistön kehittämiseen. Majoittuminen metsissä edellytti talvikäyttöön sopivan lämmitettävän teltan kehittämistä. Liikkuminen talvisessa maastossa johti kokeiluihin käyttökelpoisen sotilassuksen kehittämiseksi. Tarve materiaalin kuljettamiseksi maastoitse käynnisti kokeilut sopivan ahkiomallin kehittämiseksi. Kokeilut toteutettiin pääosin jalkaväen tarkastajan johdolla. Jokaisen aselajin oli kuitenkin itse kehitettävä talvisiin olosuhteisiin tarvitsemansa välineet.⁴

Välineistöön liittyvä kehittämistyö jatkui, ja 1930-luvun puolivälissä oli nähtävissä, että tärkeim-

män materiaalin kehittämisessä oltiin saavuttamassa käyttökelpoiset mallit. Tällaisia olivat esimerkiksi kenttäkeitin (m/29), marssikompassi (m/34) ja teltta (m/36). Kokeilut ja jatkokehittäminen kestivät talvisotaan asti.⁵

Materiaalin lisäksi kehitettiin myös talvella käytettäviä menettelytapoja. Sotaharjoituksissa erilaisten toimintatapojen harjoittelua haittasi välineistön puute. Esimerkiksi vuonna 1924 jalkaväkirykmenteissä vain puolelle koulutettavista kyettiin jakamaan sukset.⁶ Talvitaktiikkaan ja -taistelutekniikkaan liittyviä menettelytapojen kehittämiseksi pidettiin erillisiä kokeiluharjoituksia ja perustettiin erikoisalojen toimikuntia.

Saatujen kokemusten perusteella vuonna 1928 valmistui salaiseksi luokiteltu *Talvisotakäsikirja*. Se käsitteli lähinnä taistelutekniikkaa. Seuraavana vuonna valmistui majuri K. A. Tapolan kirja *Talvitaktiikkaa*, joka oli ohjesääntöön verrattava teos. Sitä jaettiin joukoille samanaikaisesti kuin Talvisotakäsikirjaa vuonna 1929.⁷ Tapola oli ollut mukana talvitaistelukokeiluissa jo talvesta 1924 alkaen.⁸

Menestyminen talvisodankäynnissä edellytti oppaiden mukaan sopivia varusteita, liikuntavälineitä ja liikkumistapoja. Jo rauhan aikana oli järjestävä kokeiluja ja harjoituksia, jotka totuttaisivat niin joukot kuin niiden johtajatkin talvisiin olosuhteisiin. Talvisodankäynnin menetelmien arvioitiin tarjoavan siihen perehtyneelle joukolle mahdollisuuden päästä yllätykseen ja saavuttaa ennakoitua suurempi menestys.

Talvisodankäyntiin liittyvät kokeilut vähenivät 1930-luvun alusta alkaen. Kokemusten kerääminen ja kokeilut eivät kuitenkaan pysähtyneet, vaan jo vuonna 1936 oli käynnissä talvitaisteluohjesäännön laatiminen. Tarkoituksena oli saada ohjesääntö, joka korvaisi Tapolan talvitaktiikkaan paneutuneen

► Talvitaistelukokeiluissa testattiin suuri määrä erilaista sotavarustusta ja -välineistöä. Marsalkka Mannerheim ja kenraaliluutnantti Oesch tutustumassa uuden sotilasteltan viimeisen vaiheen testeihin vuonna 1936. Kuva: Sotamuseo

kirjan.⁹ Ohjesääntö saatiin valmiiksi vuonna 1939, ja sen nimeksi tuli *Talvisotaopas*.¹⁰

Maaston peitteisyys todettiin jo itsenäisyyden ensimmäisinä vuosina yhdeksi suurimmista eroista verrattaessa suomalaisia ja keskieuropalaisia olosuhteita. Suomalaisen maaston pikkupiirteisyys, runsaat metsät ja vesistöt todettiin maan erityispiirteiksi, joiden tuomat edut oli hyödynnettävä ja mahdolliset vaikeudet voitettava.¹¹

Metsätaisteluihin liittyviä kokeiluja ei käynnistetty vielä 1920-luvulla samassa määrin kuin talvitaistelukokeiluja. Tämä on ymmärrettävää, koska metsä ja lumeton kausi koettiin helpommaksi ja vallitsevammaksi ajaksi kuin talvi. Oltiinhan talvella jatkuvien taistelujen kannalta äärimmäisissä olosuhteissa. Ohjesäännöt kirjoitettiin lumetonta aikaa

varten, jolloin metsien vaikutus otettiin huomioon siinä määrin kuin se katsottiin tarpeelliseksi.¹²

Vasta 1930-luvulla alettiin tiedostaa metsien taktiikalle aiheuttamat vaikeudet, erityisesti hyökkäyksessä. Harjoituksissa sitouduttiin tiestöön, koska suunnistaminen ja joukkojen huolto oli tällöin helpompi toteuttaa. Tämän takia hyökkäykset vastustajan saarrostemiseksi jäivät usein niin lyhyiksi, ettei saavutettu mainittavaa menestystä tai yllätystä vastustajan syvyydessä.¹³

Metsätaistelukokeilut käynnistettiin laajassa mittassa toukokuussa 1934, jolloin Yleisesikunta asetti toimikunnan selvittämään ”minkälaisen tulisi jv. rykmentin organisaation ja aseistuksen olla, että se pystyisi hyökkäystaistelun suoritukseen metsämaastossa”. Toimikunnan puheenjohtajana oli jalkaväen

tarkastaja kenraalimajuri Aarne Heikinheimo ja jäsenenä majuri Urho Tähtinen sekä kapteenit Tauno Viktor Viljanen ja Martti Terä.¹⁴

Toimikunnan elokuussa 1935 jättämä raportti käsitti lähinnä Uomaalla pidettyjen laajojen kokeiluammuntojen tulosten johtopäätöksiä. Toimikunta totesi, ettei jalkaväkirykmentin aseistus ja organisaatio sopinut parhaalla mahdollisella tavalla taisteluun metsämaastossa. Aseistuksen osalta käytössä korotettiin kranaatinheittimien sijoittamista jalkaväkikomppanioihin, koska tykistön käyttöä peitteisellä alueella pidettiin epävarmana ja tehottomana. Suurempien joukkojen liikkumisen metsässä todettiin edellyttävän perusteellista koulutusta.¹⁵

Toimikunnan raportti toi mukanaan uusia kokeiluja, jotka käynnistettiin kesällä 1936. Tarkoituksena oli 3. Divisioonan johdolla kokeilla rykmentin etenemistä metsässä suunta ja etäisyydet säilyttäen sekä

toimintaa kohdattaessa vihollinen. Lisäksi haluttiin kokemuksia tavoitteiden määrittämisestä hyökkäysreitit varrelta. Aiemmin oli todettu, että hyökkäysuunnassa syvälle asetetut tavoitteet johtivat rinnakkain etenevien joukkojen sekaantumiseen. Erityinen huomio oli kiinnitettävä laajojen noin kymmenen kilometriä syvien metsien läpäisyyn. Kokeilut laajenivat vuonna 1937 käsittämään pääosan Armeijakunnan joukoista. Kokeiluja järjestettiin talvisodan alkamiseen asti.¹⁶

Metsätaisteluja käsittelevää ohjesääntöä ei saatu valmiiksi ennen talvisotaa.¹⁷ Kuitenkin sotaa edeltäneiden vuosien talvi- ja metsätaistelukokeilut loivat koulutetulle kenttäarmeijalle taidon ja välineistön taistella kaikkina vuodenaikoina kaikissa maastoissa. Talvisota osoittikin, että suomalaiset joukot olivat selvästi venäläisiä joukkoja taitavampia Suomen peitteisessä maastossa ja ankarissa talviolosuhteissa.

MIKKO KARJALAINEN

KOEAMMUNNOISTA HYÖKKÄYSVAUNUESTEKOKEILUIHIN – TALVI- JA JATKOSOTIEN KOKEILUTOIMINTA

Talvisodan syttyessä Suomen armeija oli alivoimainen vastustajaansa nähden niin joukkojensa määrältä kuin sotavarustukseltaan. Joukkojen määrän kasvattaminen oli vaikeaa, mutta sotamateriaaliltaan onneksi parani merkittävästi jatkosodan alkuun mennessä. Alivoima aiheutti sen, että epäsuhtaa piti pyrkiä kaventamaan materian lisäksi myös ajatus-työllä. Sotaa piti pystyä käymään vihollista tehokkaammin. Yhtenä ratkaisuna pidettiin ase-, varustus- ja toimintakokeiluja, joita lyhyen talvisodan, mutta ennen kaikkea jatkosodan aikana suoritettiin lukuisa määrä.

Millaista kokeilutoimintaa talvi- ja jatkosotien aikana toteutettiin? Sotatilan myötä harjoitusten, kokeilutoiminnan ja tutkimuksen välinen raja hämärtyi entisestään. Tavoite pyhitti keinot, eli keskiössä oli pyrkimys tutkimustulosten täysimääräiseen hyödyntämiseen. Esimerkiksi Tykistön koeampuma-asemalla Kankaanpäässä kokeilutoiminnan tärkeyttä syksyllä 1939 – muutama hetki ennen talvisodan syttymistä – kuvaa hyvin se, että ampumakentällä ei annettu suorittaa reserviläisten harjoitusammuntoja, vaan se oli käytössä vain ja ainoastaan koeammuntoja varten. Eri tykki- ja kranaatinheitinmalleilla

ammuttiin 10.10.1939–1.5.1940 noin kymmenentuhatta koelaukausta.¹⁸

Talvisodan jälkeen kasvanut sotatarviketeollisuus, ulkomaiset hankinnat ja sotasaaliskalusto aiheuttivat painetta koeammuntojen toteuttamiseksi. Valtaosa kokeiluista keskittyi niin sanottuihin vastaanottoammuntoihin. Uudet aseet, ammuksot, sytyttimet, ruuti, hylsyt ja nallit oli kokeiltava ennen sotatoimiyhtymiin toimittamista. Pelkästään vuonna 1944 Koeampuma-asemalla suoritettiin kaikkiaan 3 260 koeammuntaa. Henkilöstöä koeampumatoiminnassa oli jatkosodan aikana eri lähteistä riippuen noin 140, joista osa teki kokeiluampumatoiminnan lisäksi myös varsinaista tutkimustyötä. Tehtäväkentän laajuutta kuvaa hyvin se, että yksinomaan 76 millimetrin kranaattia valmistettiin vuoden 1942 lopussa Suomessa kahdellatoista eri tehtaalla. Koeammunnoilla selvitettiin, poikkesivatko eri tehtaiden kranaatit toisistaan.¹⁹

Ylipäänsä kokeilut kohdentuivat asioihin, joilla katsottiin olevan ratkaisevaa merkitystä sodankäynnille. Panssaritorjunta oli yksi tärkeimmistä kehityskohteista, joten panssariestetoiden suunnittelun ja toteutuksen tueksi tehtiin käytännön kokeiluita. Esimerkiksi kesällä 1943 Puolustusvoimien ylin johto marsalkka Mannerheimin johdolla seurasi yhden päivän ajan Taavetissa järjestettyjä panssari- tai aikalaistermein hyökkäysvaunuestekokeiluja. Mannerheimin lisäksi paikalla olivat luottokenraalit Erik Heinrichs ja Aksel Airo. Karjalan kannakselta – panssaritorjunnan painopistesuunnasta – ylipäällikkö oli hälyttänyt paikalle Kannaksen ryhmän komentaja, kenraaliluutnantti Harald Öhquistin.²⁰

Taavetin kokeilut eivät olleet suinkaan ainoa kerta, kun Mannerheim oli seuraamassa kokeiluja paikan päällä. Edellisessä oli Niinisalon koeampumakentällä kokeiltu 30 senttimetrin (300 mm:n) kranaatinheitimiä ”hyppäävillä” kranaateilla. Päämajan kuvaosasto oli paikalla ikuistamassa ylipäällikön läsnäolon valokuviin. Kokeilut antoivat polttoainetta myös propagandatyöhön.²¹

Se, että sodan aikana jouduttiin kokeiluilla testaamaan asioiden toimivuutta, johtui kehityksen

nopeuden lisäksi siitä, että rauhan aikana kokeiluja ei resurssipulan vuoksi ollut pystytty viemään suunnitellusti eteenpäin. Hyökkäysvaunuestekokeilujen ongelmista teknillinen tarkastaja, kenraalimajuri Unio Sarlin kirjoitti ennen talvisotaa helmikuussa 1938 seuraavasti: ”...suunniteltuja hv-estekokeiluja ei ole voitu [vuonna 1937] suorittaa koska kokeessa käytettävä hv on kokeen suoritusajasta, kesäkuusta alkaen ollut epäkunnossa.”²²

Kokeiluja tehtiin monen eri organisaation voimin. Muun muassa Puolustusvoimien kemiallisessa laboratoriossa – työntekijöitä sotien aikana vajaa satakunta – kehitys- ja kokeilutyö kohdistui räjähdysaineisiin, panssaritorjuntavälineisiin, tykistön ammuksiin ja eri aselajien savutus- ja sytytysvälineisiin.²³ Vielä niinkin myöhään kuin marraskuussa 1943 perustettiin Niinisaloon Kaasukoeasema, jonka tehtäväksi tuli taistelukaasujen kokeilu sekä perinteisten kaasusuojelu-, suojasavu-, sytytysteknisen ja desinfektio toiminnan kehittäminen.²⁴

Myös jalkaväen aseistukseen liittyvää kokeilutoimintaa tehtiin. Koeampuma-asema järjesti marraskuussa 1943 Lapualla koeammunnat 7,62 millimetrin eri kiväärimalleilla. Havaintona oli, että mallista riippuen samalla tähtäimen asennolla osuttaessa 300 metrin matkalta tähtäyspisteeseen osuma- ja tähtäyspisteen korkeusero oli 150 metrin matkalla 25,5 senttimetrin 30,5 senttimetriin.²⁵

Kokeilujen toteuttaminen liittyi usein tekeillä olleiden ohjeiden tai oppaiden laatimiseen. Esimerkiksi Päämajan pioneeriosastossa oli vuoden 1943 lopussa tekeillä *Miinaopas*. Edellisessä toteutetuilla kokeiluilla pyrittiin todentamaan eri miinamallien ominaisuuksia. Kokeilu tehtiin perinpohjaisesti, sillä kaikki käytössä olleet panssarimiinatyypit testattiin sekä kovaan että pehmeään maahan asetettuna. Viholliselta oli ”lainattu” sotasaaliina vaunukalusto, raskaimpana mallina Klim Vorošilov (KV 1) painoltaan 45 tonnia. Havainnot olivat yhtä aikaa sekä rohkeaisia että huolestuttavia. Selvin johtopäätös oli, että panssarimiinojen (m/S-39 ja m/S-40) eli niin sanottujen laatikkomiinojen räjähdysteho oli riittämätön. Ne poistettiin kokeilujen perusteella käytöstä.²⁶

► Taavetin panssarivaunuestekokeiluissa kesäkuussa 1943 testattiin esteiden pitävyyttä ampumalla niitä panssarivaunuilla sekä ajamalla niiden läpi. Kuva: SA-kuva

Puolustusvoimat hyödynsi kokeilutoiminnassa myös ulkopuolisia toimijoita. Esimerkiksi Valtion lentokonetehdas järjesti ilmatunnelissaan Tampellan tilaamana kahden lentopommin koeräjäytyksen kesäkuussa 1941, hieman ennen jatkosodan syttymistä.²⁷ Vastaaviin kokeisiin Puolustusvoimilla ei ollut henkilöstöä, eikä soveliaita tiloja.

Edellä on tarkasteltu Puolustusvoimien organisoimaa kokeilutoimintaa. Lisäksi yksittäiset taistelijat tekivät sotien aikana tuhansia erilaisia kokeiluja ja keksintöjä. Päämajaan maaliskuussa 1944 perustettu keksintötoimisto vastaanotti reilun puolenvuoden aikana yli viisisataa yksittäistä keksintöehdotusta rintamasotilailta. Parhaista ehdotuksista – joista olisi armei-

jalle yleistä hyötyä – maksettiin useamman tuhannen markan palkkioita. Toki osa keksintöehdotuksista oli sangen omintakeisia – kuten ikiliikkuja, bumerangikranaatti tai vinkkelipyssy – mutta suurin osa ehdotuksista oli kuitenkin käytännöllisiä, sodankäyntiä tehostavia.²⁸

Sodan ajan kokeilutoiminta perustui yhtäältä vihollisen toiminnasta saatuihin havaintoihin, mutta toisaalta kokeiluja oli tehty niukkojen resurssien puitteissa jo rauhan ajan puolustuslaitoksessa. Sodan aikana kokeilutoiminta syntyi olemassa olevista tarpeista, jotka olivat hyvin moninaiset. Hajanainen tehtäväkenttä näkyi kokeilutoiminnan sirpaleisuutena. Näkökulmasta riippuen paljon hyvää saatiin aikaiseksi, mutta paljon jäi tekemättä!

JUUSO SÄÄMÄNEN

TORNITYKEILLÄ KAAPPAUSHYÖKKÄYKSEN TORJUNTAAN

Rannikkotyökistön torjuntakyky perustui 1950- ja 1960-luvun taitteessa pääasiassa venäläisten perintönä maahan jääneisiin rannikkotykkeihin, joita oli modernisoitu ennen sotia ja 1950-luvun kuluessa. 1950-luvun loppupuolella kuitenkin havaittiin, etteivät vuosisadan alkupuolella valmistetut tykit tai niiden ryhmitys enää soveltuneet nopeiden ja hyvin suojattujen alusten torjuntaan. Tykistön tulinopeus oli liian alhainen ja suppealle alueelle rakennetut patterit olivat helposti lamalettavissa ilmavoimien hyökkäyksin.²⁹

Ajatus tornipattereista syntyy

Everstiluutnantti Kaarlo Miettinen kiinnitti erityisesti huomiota kiinteän rannikkotyökistön torjuntakyvyn heikkenemiseen 1950- ja 1960-luvun taitteessa, kun hän arvioi rannikkotyökistön tulevaisuuden näkymiä. Miettisen mukaan rannikkotyökistön pääase, raskas tykistö, oli automatisoitava tulivoiman parantamiseksi. Pääesikunnan rannikkotyökistötoimiston päälliköksi vuonna 1958 nimitetyn Miettisen ajatukset otettiin kehittämisen perustaksi ja ne sisällytettiin vuonna 1962 valmistuneeseen Puolustusvoimien Kehittämishjelmaan (K-ohjelma), jossa rannikkotyökistön torjuntakyvyn kehittämisen ensisijaisina kohteina olivat Etelä-Suomen satamiin johtavien meriväylien ympäristöön ryhmitettävät automaattipatterit.³⁰

Automaattipattereiden hankintojen valmistelua jatkettiin Pääesikunnan rannikkotyökistötoimistossa, vaikka Kehittämishjelma oli jäänyt poliittisen päätöksenteon rattaisiin heti julkistamisensa jälkeen. Rannikkotyökistötoimisto kartoitti vuoden 1962 aikana automaattipattereiden sijoitusalueet ja määrittä pattereiden rakentamiselle kiireysjärjestyksen.

Lisäksi selvitettiin raskaiden automaattipattereiden suomalaiset valmistusmahdollisuudet. Kotimaisista hankinnoista luovuttiin jo alkuvaiheessa, koska teollisuudella ei ollut kykyä valmistaa tykkeitä riittävän nopeasti. Vuodenvaihteessa 1962–1963 saatujen tarjousten perusteella parhaimmaksi tykkimalliksi osoittautui ruotsalaisen Boforsin tehtaan 105 millimetrin tykki, joka oli suunniteltu merimaaliammuntaa varten.³¹ Seikkaperäisestä valmistelusta huolimatta automaattitykkien hankinta ajautui umpikujaan, kun presidentti Urho Kekkonen asettui vastustamaan K-ohjelman hyväksymistä.³²

Suunnittelun lähtökohdaksi panssarivaunun torni

Pääesikunnan rannikkotyökistötoimistossa aloitettiin vaihtoehtoisten hankintamahdollisuuksien kartoittaminen, kun Kehittämishjelman toteuttaminen oli osoittautunut mahdottomaksi. Koska hankintakustannuksista oli tingittävä, aloitettiin tutkimukset varastoidun tykistökaluston hyödyntämismahdollisuuksista.³³

Aluksi selvitettiin käytöstä poistettujen brittiläisten panssarivaunujen sekä ja neuvostoliittolaisten T-54-panssarivaunujen tornien soveltuvuus meriammuntoihin. Brittikaluston hyödyntämistä pidettiin vaikeana tykkien poikkeavan kaliiperin vuoksi. Sen sijaan Neuvostoliittolaiset panssarivaunutornit vaikuttivat soveltuvan liikkuvien maalien ammuntaan hyvin. Panssarivaununukanuunasta oli kehitetty muun muassa ilma-, panssarintorjunta- ja laivatykkimuunnokset, eikä ampumatarvikkeiden hankintaakaan pidetty vaikeana, koska samankaltaisia tykkeitä oli käytössä muun muassa Merivoimien saattajilla.³⁴

► Tornitykin prototyypin esittelyammunnat pidettiin Puolustusvoimien ylimmälle johdolle Katajaluodossa 5. kesäkuuta 1970. Kuva: Sotamuseo

Tornitykkien kehittämistoiminnassa siirryttiin käytännön vaiheeseen joulukuussa 1966, kun Suomenlinnan korjaamalla rakennettiin prototyypitykki. Sen avulla voitiin kokeilla muun muassa tykkiaseman erilaisia rakenteellisia ratkaisuja. Ensimmäinen varsinainen koeammunta järjestettiin Katajaluodossa elokuussa 1967. Ammunnan onnistumisesta ei ollut täyttä varmuutta. Tornin epäiltiin jopa repeävän irti peruskehästään, koska koelaukaukset oli ammuttava nopeana sarjana. Epäilykset osoittautuivat kuitenkin turhiksi, sillä torni kesti hyvin kiivaan ammunnan rasitukset. Ammunnan suorittaneen tykkimiehistön tilanne ei ollut yhtä suotuista, sillä tykkiasema oli

täyttynyt ammunnan aikana ruutikaasuista. Ongelmaa ei ollut havaittu aiemmin, koska tykillä ei ollut aiemmin ammuttu yhtä pitkiä sarjoja.³⁵

Tšekkoslovakian kriisi nopeuttaa pattereiden rakentamista

Samanaikaisesti, kun prototyypitykin kehittelyä jatkettiin, tarkastettiin tornitykkipattereiden ryhmitysuunnitelma ja rakentamisjärjestys. Suunnitelman ensimmäinen versio valmistui syyskuussa 1968

vain muutama päivä Tšekkoslovakian miehityksen jälkeen, ja siinä korostui pääkaupungin puolustus. Puolustusvoimain komentajan alkuvuodesta 1969 hyväksymässä lopullisessa ryhmitysuunnitelmassa oli vähennetty Helsingin ympäristöön ryhmitettävien pattereiden määrää, ja ryhmitys muistutti pitkälti vuonna 1963 laadittua suunnitelmaa. Tykistöpuolustuksen painopiste säilyi Helsingin, Porkkalan ja Hankoniemen alueilla, koska niitä pidettiin kaappaushyökkäyksen ensisijaisina kohteina. Pääkohteena pidettiin luonnollisesti pääkaupunkia, koska Helsingin satamakapasiteetti mahdollisti joukkojen nopean purkamisen ja laajat aukeat loivat edellytyksiä sisämaahan suuntautuvalle hyökkäykselle.³⁶

Ensimmäiset patterit valmistuivat Helsingin edustalle, Upinniemeen ja Hankoon vuosina 1970–1971 ja vuosikymmenen puoliväliin mennessä neljäntoista tornipatterin ketju ulottui Kotkasta Utöhön saakka. Pattereiden rakennustyöt aloitettiin varusmiestyönä, jotta kustannukset pysyivät mahdollisimman alhaisina. Näennäisesti nopeasta rakentamisesta huolimatta tornitykit soveltuivat aluksi ainoastaan tykkikoh-taisiin suora-ammuntoihin, koska sisäisten viestiyhteyksien tai johtopaikkojen rakentaminen tehtiin viimeiseksi. Niiden rakennustyöt jatkuivat 1980-luvun loppupuolelle saakka.³⁷

Vaikka Neuvostoliitto ei useista yrityksistä huolimatta suostunut myymään pattereille moderneja am-pumatarvikkeita, tornitykit kasvattivat rannikkotykis-tön torjuntakykyä merkittävästi. Pattereiden kalusto modernisoitiin 1990-luvulla, jolloin tykkeihin lisättiin lämpökupu ja Jugoslaviassa kehitetty laserperiskoopi. Samassa yhteydessä osa tykeistä sai varustukseeseen lämpökameran, joka mahdollisti itsenäisen toiminnan ilman ulkopuolista maalitietoa.³⁸

Rannikkotykistön tornitykkitykkiprojekti on tyyppiesimerkki Suomessa kylmän sodan aikana toteutetusta hankkeesta, jonka avulla kehitettiin puolustuskykyä vähäisin kustannuksin. Koska uuden puolustusmateriaalin hankintaan ei aina ollut varoja, olemassa olevaa kalustoa pyrittiin käyttämään hyväksi vielä senkin jälkeen, kun kalusto ei enää soveltunut alkuperäiseen tarkoitukseen.³⁹

1960-luvun puolivälissä esitetty ajatus panssari-vaunujen tornien hyödyntämisestä rannikkotykkinä kesti ajan hammasta aina 2000-luvun ensimmäiselle vuosikymmenelle saakka. Tuolloin kehittyneet täsmäaseet syrjäyttivät lopullisesti tornipatterit. Kantalinnoitetut, panssaroidut, ylipaineistetut ja laajalle alueelle hajautetut patterit olivat tarjonneet kylmän sodan vuosina hyvän suojan asevaikutusta ja kemiallisia aseita vastaan.

JUUSO SÄÄMÄNEN

MERIVOIMAT SIIRTYY OHJUSKAUTEEN

Merivoimille 1960- ja 1970-luvun taite merkitsi suurta muutosta. Ennen tuolloin tehtyjä ohjushankintoja Merivoimien taktiikka perustui toisen maailmansodan aikana käytössä olleisiin periaatteisiin, koska Pariisin rauhansopimus oli kieltänyt muun muassa raketti- ja ohjusaseiden hankkimisen ja moottoritorpedoveneiden ylläpidon.⁴⁰ Siksi Merivoimat joutui

turvautumaan 1970-luvun alkupuolelle saakka torpedoilla varustettuihin moottoritykkiveneisiin, joilla oli tarkoitus suorittaa nopeita hyökkäyksiä saariston ulkopuolelle. Torpedo- ja tykistösyökyjen onnistumista pidettiin 1960-luvulta lähtien aiempaa epätodennäköisempänä, koska vastustajan torjunta-aseistuksen tulivoima, kantama ja tarkkuus olivat kehittyneet.⁴¹

Maailman ohjuskehitystä seurataan

Puolustusvoimissa oli seurattu ohjusaseiden kehitystä systemaattisesti maaliskuusta 1956 alkaen. Pääesikunnan alainen rakettitoimikunta tarkasteli 1950-luvun loppupuolella maailmalla tapahtunutta ohjuskehitystä lähinnä ilma- ja panssarintorjunnan kannalta. Ohjusten soveltuminen rannikkotykkistön tarpeisiin tiedostettiin, mutta niiden hankkimista ei pidetty vielä tuolloin mahdollisena. Merivoimille alusten tuhoamiseen tarkoitettujen ohjusten todettiin olevan tarpeettomia, koska ohjusammunta voitiin toteuttaa turvallisemmin sisämaassa olevista kiinteistä ampuma-aseista käsin.⁴²

Käsitykset meritorjuntaohjusten soveltuvuudesta alusten aseiksi muuttuivat, kun neuvostoliittolaiset tarjoutuivat myymään Moskovassa keväällä 1965 käydyissä kauppaneuvotteluissa rannikkotykkistölle tarkoitettujen meritorjuntaohjusten lisäksi myös melko uudenaikaisia OSA I -luokan ohjusveneitä. Alusten hankinnasta päätettiin lopulta kuitenkin luopua kalliina pidetyn hinnan vuoksi. Lisäksi tarjottujen ohjusvenneiden arvioitiin olevan liian suuria suomalaisille saaristoväylille. Sen vuoksi merivoimille ja rannikkotykkistölle hankittiin Neuvostoliitosta ainoastaan ohjuksia ja niiden huoltokalustoa.⁴³

Alus, jolle meritorjuntaohjukset suunniteltiin asennettavan, päätettiin rakentaa kotimaassa. Sen avulla oli tarkoitus testata meritorjuntaohjusten soveltuvuutta suomalaisiin olosuhteisiin ja kehittää ohjustaktiikkaa. Iskuksi nimetyn ohjuslautan suunnittelu aloitettiin melko pian ohjuskaupan solmimisen jälkeen, ja se perustui alussa varsin yksinkertaisiin menetelmiin. Ohjusammuntalaitteistojen ja tulenjohtojärjestelmien tarvitsemista tiloista rakennettiin lastulevymalli, jonka avulla suunniteltiin muun muassa laitteiden sijoittelu. Aluksen piirustukset laadittiin rakennetun mallin perusteella ja niitä tarkennettiin loppuvuodesta 1966, kun suomalaisupseerit olivat aiemmin kesällä päässeet Sevastopolissa tutustumaan neuvostoliittolaisen ohjusveneen järjestelyihin.⁴⁴

Perustietämys hankitaan Neuvostoliitosta

Pääesikunnassa tapahtuneesta systemaattisesta ohjusalan seurannasta huolimatta suomalaisilla ei ollut riittävästi käytännön tietoa uuden meritorjuntaohjusjärjestelmän toiminnasta tai teknisistä yksityiskohdista. Sen vuoksi vapaaehtoisista rannikkotykkistö- ja meriupseereista sekä teknisestä henkilöstöstä koottu kahdenkymmenen hengen ryhmä lähetettiin tammikuussa 1967 Neuvostoliittoon ohjuskoulutukseen. Bakuun, Kaspian Merisotakouluun, suuntautuneen puolivuotisen koulutuskomennuksen tavoitteena oli kouluttaa ydinhenkilöstö niin hyvin, että suomalainen alus- ja varikkohenkilöstö kykeni suorittamaan tarvittavat huoltotyöt ja ammunnat ilman neuvostoliittolaisten asiantuntijoiden apua.⁴⁵

Bakun koulutuskeskuksessa vallitsi kansainvälinen ilmapiiri, sillä meritorjuntaohjuksiin perehtyi samanaikaisesti muun muassa kuubalaisia, egyptiläisiä ja somalialaisia merisotilaita. Suomalaisten koulutusjärjestelyt poikkesivat muista kansallisuuksista. Koulutusaika oli supistettu kolmannekseseen, eikä vajaan puolen vuoden kurssiin sisällynyt poliittista opetusta tai venäjän kielen opiskelua, kuten muilla koulutusryhmillä.⁴⁶

Ohjushenkilöstön palattua kotimaahan aloitettiin uuden asejärjestelmän koetoimintavaihe. Sen tärkeimpiä tapahtumia olivat ammunnat, koska ainoastaan osa Neuvostoliittoon lähetetystä koulutusryhmästä oli suorittanut simuloituja ammuntoja koulutusveneellä. Ensimmäinen harjoitusohjuksen ammunta suoritettiin rannikkotykkistön koepatterilla Hästö-Busössä syksyllä 1968 ja taistelukärjellä varustetun ohjuksen ammunta toteutettiin seuraavana vuonna. Ohjuslautta Isku suoritti ensimmäisen ohjusammunnan vasta elokuussa 1971, sillä aluksen järjestelmien toimintakuntoon saattaminen oli kestänyt odotettua pidempään.⁴⁷

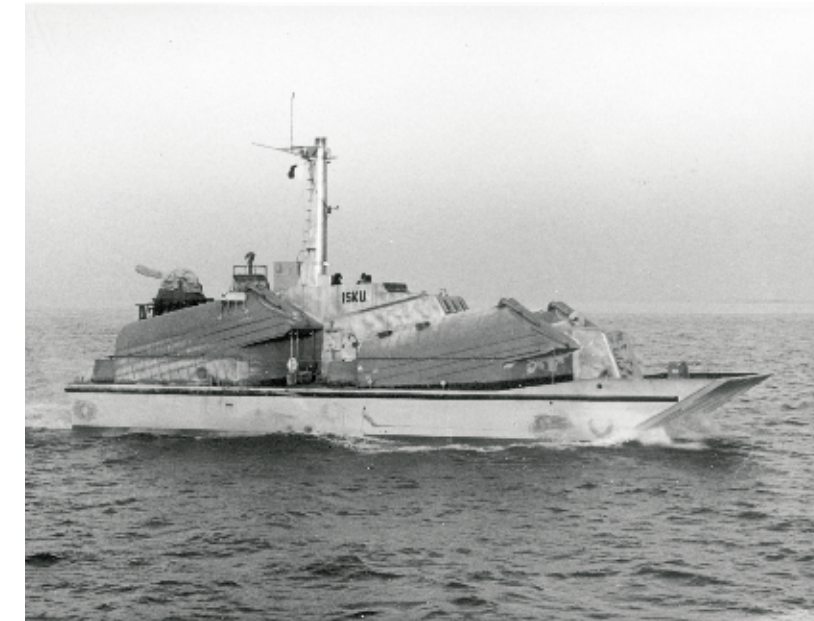
Merivoimat ja rannikkotykkistö pyrkivät parantamaan ohjuksen ominaisuuksia. Meritorjunta-

ohjuksen lentorata oli todettu koeammunnoissa melko korkeaksi ja sitä pyrittiin laskemaan kotimaassa kehitetyn radiokorkeusmittarin avulla. Alkuvaiheen lupaavista tuloksista huolimatta kehitystyö jouduttiin keskeyttämään vähäisten resurssien vuoksi. Neuvostoliittolaisen meritorjuntaohjuksen avulla hankittua suomalaista tietotaitoa voitiin myöhemmin hyödyntää muun muassa ohjuksen hakupään toiminnan määrittelyssä, kun uuden ruotsalaisen ohjuksen hankinnat käynnistyivät 1980-luvun puolivälissä.⁴⁸

Kädenväntöä ohjusvenneiden hankinnasta

Vaikka Moskovon vuoden 1965 kauppaneuvotteluissa oli päädytty kotimaisen koetoiminta-alueen rakentamiseen, Merivoimien iskukykyyn kehittämisen lähtökohdaksi otettiin vuodesta 1966 alkaen neuvostoliittolaisten ohjusvenneiden hankinta. Kesällä 1966 Merivoimien komentajaksi nimitetty kontra-amiraali Jouko Pirhonen pyrki koko virkakautensa kehittämään Merivoimien iskukykyä Neuvostoliitosta hankittavilla aluksilla, sillä Merivoimien valmiutta kaappaushyökkäyksen torjuntaan pidettiin melko alhaisena. Ohjusveneillä oli tarkoitus vahventaa ensisijaisesti Ahvenanmaan puolustusta, koska maakunnan arvioitiin olevan yksi Neuvostoliiton merioperaatioiden kohteista.⁴⁹

Alusten hankinta vaikutti kariutuneen 1970-luvun alussa presidentti Kekkonen vastustukseen, kunnes Neuvostoliitto tarjoutui oma-aloitteisesti myymään uusia OSA II -luokan ohjusveneitä pääesikunnan päällikön, kenraaliluutnantti Lauri Sutelan Neuvostoliiton vierailun yhteydessä lokakuussa 1972. Ohjusvenneiden hankinta esiteltiin uudelleen tasavallan presidentille, ja lopulta Kekkonen taipui ohjusvenneiden hankinnan kannalle. Päätös neljän

► Ohjuslautta Iskulla tehtiin kokeiluja Tuima-luokan ohjusvenelaivueen käyttö- ja toimintaperiaatteiden sekä ohjustaktiikan kehittämiseksi 1970- ja 1980-luvulla. Kuvassa ohjuslautta Isku koeajossa 18. joulukuuta 1968 Reposaaressa edustalla. Kuva: Sotamuseo

ohjusveneen hankinnasta tehtiin joulukuussa 1972 pidetyssä puolustusneuvoston kokouksessa. Alukset liitettiin Merivoimien kokoonpanoon vuosina 1974–1975 ja niistä muodostettiin Turun Pansioon tukeutunut Ohjusvenelaivue.⁵⁰

Vuonna 1965 toteutuneet ohjushankinnat muuttivat merivoimien ja rannikkotykkistön taktiikkaa merkittävästi. Ohjusyksiköiden käyttöönoton myötä voitiin avomerelle muodostaa alueellinen tulenkäytön painopiste ja sitä voitiin siirtää tarvittaessa nopeasti. Lisäksi rannikkotykkistö ja laivastoyksiköt olivat saaneet käyttöönsä asejärjestelmän, joka mahdollisti ensimmäistä kertaa meripuolustuksen yhteisen tulenkäytön kehittämisen.

MARKO PALOKANGAS

JUUAN SISSITOIMINTAKOKEILU 1980-LUVUN ALUSSA

Mielenkiintoinen – samalla itsenäisyyden aikakaudella viimeinen suuri – ja mitä merkittävinkin kokonaisuus sissitoiminnan soveltuvuudesta alueelliseen taisteluun liittyen tehtiin vuosina 1980 ja 1982 kahden toisiinsa nivoutuvan harjoituksen myötä. Kokeiluharjoituksia sotilasalueen puitteissa oli suunniteltu Pääesikunnan jalkaväkiosastolla ja operatiivisella osastolla jo tammikuussa 1979. Tarkoituksena oli siirtää sissitoiminnan kokeiluharjoitusten painopiste yhteen suurempaan taktilliseen kokeiluharjoitukseen, jonka ajankohdaksi määriteltiin loppukeuhä 1980.⁵¹ Ajankohdan valintaan vaikutti tuolloin keskeneräinen sissilääkinnän tutkimus, joka liittyi vuonna 1978 perustetun sissilääkintäryhmän tehtävänantoon.⁵²

Pääesikunnan päällikkö hyväksyi ensimmäisen harjoituksen yleispuitteet ja kokeilutoiminnan pääkohteet 16. tammikuuta 1979. Pääesikunnan koulutuspäällikkö hyväksyi 21. tammikuuta 1980 kokeiluharjoituksen toimeenpantavaksi elokuussa 1980. Peruste harjoituksen järjestämiseksi oli ennen kaikkea vuonna 1978 valmistuneen *Sissitoimintaoppaan* mukaisen taktiikan kokeileminen käytännössä.⁵³

Elokuu-80-harjoituksen toimeenpanokäskyn mukaan kokeiluharjoituksen päämääränä oli tutkia paikallispuolustuksen ja sissitoiminnan taktiikkaa ja taistelutekniikkaa sotilasalueen puitteissa testamalla ”*Sissitoimintaoppaan* ja *Sotilaspiirin paikallispuolustusohjeen* luonnoksen periaatteiden, määräysten ja ohjeiden toimivuutta käytännössä”. Pääkohteena oli sotilasalueen huoltaminen ja alakohteina muun muassa hevosten ja tilapäisvälineiden käyttö materiaalin kuljetuksiin ja potilasevakuointeihin sekä lääkitähuollon kokonaisjärjestelyt haavoittumispaikalta piilosairaalaan. Piilosairaaloiden toimintaa ja sissilääkintävarustusta oli tarkoitus kokeilla myös

käytännössä. Kokeilun alaiseksi asetettiin myös keuhä 1980 valmistunut *Luonnonmuonaohjeen luonnos* ja siinä esitetyt tavat selviytyä luonnonvaraisilla kasveilla ja riistalla. Tarkoituksena totuttaa ja harjaanuttaa kantahenkilökunta ja varusmiehet sissi- ja vastasissitoimintaan.⁵⁴

Harjoituksessa sotilasalueen sissitoiminta ja -taktiikka jaettiin kolmeen taistelumenetelmään: taisteluun vihollisen kärkeä vastaan, tieliikenteen häirintään sekä ylläköihin ja hyökkäyksiin. Harjoituksen johtajaksi määrättiin jalkaväen tarkastaja, kenraalimajuri Raimo Viita, jonka vastuulle asetettiin myös kattavien raporttien laatiminen sekä tutkimustulosten analysointi. Pääesikunnan jalkaväkitoimiston päällikkö, everstiluutnantti Heikki Koskelo toimi harjoituksen johtajan apulaisena. Harjoitusjoukko koottiin Savo-Karjalan ja Pohjois-Suomen sotilaslääneistä, Huoltokoulutuskeskuksesta, Keski-Suomen viestipataljoonasta, Tiedustelulentolaivueesta, Kuljetuslentolaivueesta ja Pohjois-Karjalan rajavartiostosta. Harjoitusjoukkojen kokonaisvahvuus oli 827 miestä ja 107 ajoneuvoa sekä muuta kalustoa. Mittavien valmisteluiden jälkeen harjoitus järjestettiin Pohjois-Karjalassa 11.–23. elokuuta 1980 Rautavaaran–Hankamäen–Säyneisen–Luikonlahden–Juuan–Valtimon alueella.⁵⁵

Kesäoloihin keskittyneen harjoituksen raportin mukaan kaikki sujui melko suunnitellulla tavalla. Keskeisenä ongelmana pidettiin sitä, että sotilasalueen sissitoiminnalla ei suotuisissakaan oloissa saatu irti riittävää tehokkuutta. Tehokkuudella tarkoitettiin riittävän suurten henkilöstö- ja kalustotappioiden aiheuttamista viholliselle niin, että se joutui hidastamaan merkittävästi etenemistään, sitomaan joukkojaan selustaan ja mahdollisesti muuttamaan taistelutapaansa. Toisena ongelmana pidettiin ohje-

► Kokeiluharjoituksissa testattiin myös uudenlaista sissimuonapakkausta. Sissin tulee osata erilaisia tapoja selviytyä luonnosta saatavilla kasveilla ja riistalla. Kadetit sissileirillä Perunkajärvellä maaliskuussa 1980. Kuva: Sotamuseo

säännön mukaisesti määrättyjen sotilasalueen tehtävien runsautta verrattuna käytössä olleiden joukkojen määrään ja toiminta-alueen laajuuteen. Myös sotilasalueen joukkojen koottu käyttö joukkueenkin suuruisina osastoina osoittautui harjoituksen perusteella epätarkoituksenmukaiseksi.⁵⁶ Raportissa on myös lukusia muita yksityiskohtia, muun muassa

elintarvikekulutuslaskelmat. Harjoituksessa esimerkiksi kätettiin maaston 2 400 kiloa näkkileipää, 1 000 kiloa palasokeria ja 3 250 kiloa herneitä.⁵⁷

Sotilasalueen sissitoimintaa käsittelevä yhteenveto kiteytti aikakauden haasteet ja vahvuudet. Sotilasalueen harjoitusjoukot kykenivät hajautettua taistelutapaa käyttäen hidastamaan vihollisen etu-

maisten joukkojen etenemistä valtateiden suunnissa vain vähän. Sen sijaan sotilasalueen sissitoiminnan perusjärjestelyt antoivat melko hyvän lähtökohdan tieliikenteen häirinnälle. Vastasissitoiminnan torjumiseen ei tuolloisilla järjestelyillä myöskään ollut riittäviä mahdollisuuksia. Yhteishavaintona todettiin, että *Sissitoimintaoppaan* toimintaperiaatteet sekä erilaiset mitat ja aikamäärät pitivät pääpiirtein paikkansa. Samat periaatteet toistuivat myös *Paikallispuolustusohjeen luonnoksessa*, jota esitettiin sotilasalueen taktilliseksi ohjesäännöksi.⁵⁸

Harjoituksen perusteellinen kertomus esiteltiin paitsi Pääesikunnan operatiiviselle osastolle myös ylimmälle johdolle puolustusvoimain komentajaa myöten. Puolustusvoimain komentaja oli myös vierailut harjoituksessa, jonka aikana hän päätti, että vastaava kokeiluharjoitus toimenpannaan myös talviolioissa. Kokemukset mittavan kokeiluharjoituksen järjestämisestä olivat myönteisiä, ja ne antoivat odotettua enemmän tuloksia, joten suunnittelu vastaavan harjoituksen järjestämiseksi talviolioissa päätettiin aloittaa hetimiten.⁵⁹ Pääesikunnan päällikkö hyväksyi harjoitusajankohdaksi 1.–13. maaliskuuta 1982.⁶⁰

Maaliskuu-82-harjoituksen johtajaksi määrättiin uusi jalkaväen tarkastaja, kenraalimajuri Raimo Kationa, ja Pääesikunnan jalkaväkitoimiston päällikkö, everstiluutnantti Heikki Koskelo toimi jälleen harjoituksen johtajan apulaisena. Harjoitusjoukkojen kokonaisvahvuus oli 1 200 miestä ja 180 ajoneuvoa sekä muuta kalustoa.⁶¹

Talviolioissa toteutetun harjoituksen tutkimustavoitteet olivat samat kuin edellisen, mutta erityisenä tarkasteluohitteena olivat haastavat ääriolot. Raportin mukaan sotilasalueen sissitoiminta oli kehittynyt Elokuu-80-harjoituksesta saatujen kokemusten perusteella. Tärkeimmät kehittymiskohteet olivat olleet sissitoimintatehtävien yksinkertaistaminen ja selkeyttäminen sekä sotilasalueen joukkojen organisointi tehtävien edellyttämään kokeilukokoonpanoon. Taisteltaessa vihollisen kärkeä vastaan sotilasalueen joukot pystyivät tuottamaan hyökkääjälle tuntuvia tappioita sekä hidastamaan sen etenemistä.

Tieliikennettä häirittäessä aiheutettiin aluksi viholliselle merkittäviä menetyksiä. Vihollisen aloitettua vastasissitoiminnan häirinnän tulokset heikkenivät. Sotilasalue kykeni tehostamaan toimintaansa ylläköin ja hyökkäyksin.⁶²

Kuten Elokuu-80-harjoituksessa myös Maaliskuu-82-harjoituksessa todettiin, että *Sissitoimintaoppaassa* esitetyt toimintaperiaatteet ja taktiikka olivat päteviä talviolioihin. Tutkimustulokset ja niistä tehdyt johtopäätökset ohjasivat sissitoiminnan kehittämistä tulevaisuuden kannalta merkittävällä tavalla. Maaliskuu-82-harjoitusta varten luodut lähtökohdat ja harjoituksen kokemukset antoivat hyvän perustan *Sotilaspiirin paikallispuolustusohjeen luonnoksen* ohjesäännöksi kirjoittamiselle.

Maaliskuu-82-harjoituksen raportin liitteet ovat yksityiskohdiltaan mielenkiintoisia. Yhdessä luettelossa on esimerkiksi selvitetty arvio kätkökokeilussa olleen materiaalin käyttökelpoisuudesta. Erään hylätyn rakennuksen kivijalan savupiippuun tehdyn kätkön materiaalista oli moni elintarvike hävinnyt kuin tuhka tuuleen. Merkintä esimerkiksi kadonneen voirasian, sardiinipurkin ja palasokerin kohdalla – ”kadonnut, kettu vienyt?” – selittänee hävinneiden elintarvikkeiden kohtalon.⁶³

Harjoituksilla sekä kokeilu- ja tutkimustoiminnalla oli merkittävä rooli sissitoiminnan ja sissitaktiikan kehittämisessä vielä 1980-luvun alussa. Molempien harjoitusten kertomuksissa, tutkimusraporteissa ja johtopäätöksissä esiteltiin yhtäältä monia kehittämiskohteita mutta toisaalta myös lukuisia vahvuuksia. Harjoitukset tuottivat myös useita kehittämisohdotuksia taktiikkaan, taistelutapaan ja taistelutekniikkaan, joukkokokoonpanoihin ja varustukseen.⁶⁴ Pataljoona 80:n tutkiminen ja kehittäminen sekä sotilaspiirin paikallispuolustusjoukkojen organisaatiotarkistus osana maavoimien sodan ajan organisaatiouudistamista vuoteen 1985 mennessä olivat osa sissitoimintaharjoitusten tavoitteista.⁶⁵ Vaikka taistelun ja sodan simuloiminen on aina ollut vaikeaa, pitkälle vietyjen kokeiluharjoitusten merkitystä pidettiin Suomessa erittäin tärkeänä 1980-luvulla.

HANNU LIIMATTA

TALVIKOKELUJA ARKTISISSA OLOSUHTEISSA

Jalkaväen kapteenikurssit sodan ajan pataljoonankomentajien kouluttajina

Viipurin Markovillassa vuonna 1927 toimintansa aloittaneella ja vuosina 1949–1992 Tuusulassa toimineella Taistelukoululla oli keskeinen asema pataljoonatasoisen taktiikan opetuksessa ja kehittämisessä. Jalkaväen tarkastajan alaisuudessa toimineen Taistelukoulun päätehtävänä oli kadettiupseerien jatko- ja täydennyskoulutus kapteeni- ja esiupeeri-kurssilla. Lisäksi koulu järjesti täydennyskurseja kranaatinheitin-, insinööri- ja tiedustelu-upseereille. Sotien jälkeisillä kapteenikurssilla koulutettiin sodan ajan pataljoonankomentajiksi ja rauhan ajan komppanianpäälliköiksi noin 2 300 upseeria.⁶⁶

Jalkaväen kapteenikurssille kolme–neljä vuotta valmistumisen jälkeen komennetuille upseereille annettiin noin yhdeksän kuukauden koulutus, jonka painopiste oli taktiikassa sekä johtamis- ja koulutustaidossa. Esimerkiksi vuoden 1983–1984 kapteenikurssin opetusohjelmassa näihin oppiaineisiin oli varattu lähes puolet, eli noin 44 prosenttia 41 viikon kokonaistuntimäärästä. Teoriaopetuksen lisäksi kurssin opetusohjelmaan kuului muun muassa toistakymmentä taktiikan harjoitusta, ampumaleirejä sekä kaksi johtamisharjoitusta, joissa syvennettiin upseerien johtaja- ja kouluttajataitoja.⁶⁷

Kapteenikurssien johtamisharjoitukset järjestettiin usein joukko-osastojen ampumaleirien ja sotilasläänien harjoitusten yhteydessä, mutta vuosina 1981–1986 ne toteutettiin osana Taistelukoulun johtamia vahvennetun kivääripataljoonan kertausharjoituksia.⁶⁸ Oppilasupseerit toimivat kurssinsa aikana joukkojen kouluttajina ja johtajina kahdessa

kertausharjoituksessa, joihin sisältyi tulenjohtopatterilla vahvennetun pataljoonan perustaminen ja keskeyssiirto, ampumaleiri, taisteluharjoitus sekä harjoituksen purkaminen.⁶⁹ Ensimmäisen, Niinialossa marraskuussa järjestetyn, kaksiviikkoisen harjoituksen taktisena teemana oli vahvennetun pataljoonan puolustustaistelu sekä vastahyökkäys prikaatin puolustusasemaan tunkeutuneen vihollisen tuhoamiseksi. Seuraavan vuoden maaliskuussa järjestetty toinen harjoitus pidettiin Lapissa, ja sen taktisena teemana oli vahvennetun pataljoonan hyökkäys. Käsitöksen harjoitusten kokoluokasta antaa esimerkiksi se, että niistä suurimmassa oli mukana noin kolmetuhatta miestä ja yli neljäsataa ajoneuvoa.⁷⁰

Pääesikunta antaa kokeilutehtävät

Opetustehtävien ohella Taistelukoulun vastuulla olivat koulun perustamisesta saakka olleet myös jalkaväen taisteluun liittyvät tutkimus- ja kokeilutehtävät. Esimerkiksi vuonna 1931 kokeiltiin ensimmäistä kertaa patteristolla tuetun pataljoonan hyökkäysammunnaa Rautakorvessa ja 1960-luvulla aloitettiin pataljoonan traktorointiin liittyvät kokeilut. Kaikkina aikoina tutkimustavoitteet eivät näytä olleen yhtä kunnianhimoisia, sillä esimerkiksi vuoden 1978 johtamisharjoituksessa oli yhden upseerin sekä kouluttajien ja erotuomarien oman toimen ohella muodostama tutkimusorganisaatio. Sen tehtävänä oli ”sinisen puolueen systemaattinen tarkkailu ja siitä raportointi”.⁷¹

Oli luonnollista, että kun pataljoonan kertausharjoitukset alkoivat syksyllä 1981, niille asetettiin koulutustavoitteiden lisäksi myös tutkimuspäämääriä. Suurista harjoituksista oli mahdollista saada ”todellisia”

► Taistelukoulun kokeiluharjoituksessa testattiin pataljoonan kykyä hyökätä maastoitse. Kuvassa asevelvollisia Bandvagn-telakuorma-auton kyydissä. Kuva: Sotamuseo

kokemuksia joukkojen perustamisesta sekä sotavarustuksen, kokoonpanojen ja ohjesäännöissä esitetyn taktiikan soveltuvuudesta pataljoonalle käskettyihin taistelutehtäviin.⁷² Ymmärrettävästi harjoituksista oli kiinnostunut myös Pääesikunta, joka vuosina 1981–1984 hyödynsi niitä kehitettäessä maavoimien sodan ajan jalkaväki- ja aselajijoukkojen kokoonpanoja ja taktiikkaa. Siten Taistelukoulun harjoituksista muo-

dotui paitsi reservin kertausharjoituksia sekä kapteenikurssien johtamisharjoituksia ja ampumaleirejä myös Pääesikunnan kokeiluharjoituksia.

Lokakuussa 1981 jalkaväen tarkastaja antoi Taistelukoululle käskyn ensimmäisten kertausharjoitusten kokeilutehtävistä. Harjoituksissa oli selvitettävä, miten voimassa ollut pataljoona 70:n organisaatiota oli kehitettävä, jotta siitä saataisiin ”sitkeään

puolustustaisteluun” ja vastahyökkäyksiin kykenevä pataljoona 80.⁷³ Kokeilut tehtiin marraskuun 1981 ja maaliskuun 1982 kertausharjoituksissa. Taistelukoulu laati harjoituksista raportit, joissa tarkasteltiin monipuolisesti pataljoonan suorituskykyä ja sen kehittämismahdollisuuksia. Kesäkuussa 1982 Pääesikunnalle jätetyssä ehdotuksessa esitettiin kaksi vaihtoehtoa pataljoona 80:n kokoonpanoksi. Niistä ensimmäisessä oli saadun tehtävän mukaisesti lähinnä korjattu organisaatiossa havaitut puutteet. Toinen ehdotus oli edistyneempi: se sisälsi muun muassa esitykset pataljoonan tulenjohdon, panssarintorjunnan ja kranaatinheittimistön uusista järjestelyistä.⁷⁴

Seuraavana vuonna jalkaväen tarkastaja määräsi Taistelukoulun aloittamaan kokeilut Pääesikunnassa suunnitella olleen pataljoona 90:n kehittämiseksi. Kokonaistavoitteena oli saada aikaan pataljoona, jolla oli hyvä operatiivinen ja taktinen liikkuvuus sekä edellytykset taistella prikaatin osana kaikissa taistelulajeissa. Taistelukoulun tuli kokeilla, vastasivatko suunniteltu kokoonpano, sotavarustus ja käyttöperiaatteet pataljoonalle asetettuja suorituskykyvaatimuksia, eli kykenikö se suoriutumaan sille suunnitelluista sodan ajan tehtävistä. Kokeilut oli aloitettava syksyn 1982 Niinisalon harjoituksessa. Vaativimmat, talviolosuhteissa tehtävät kokeilut, suunniteltiin tehtävän kevään 1983 Lapin harjoituksessa.⁷⁵

Lapissa testataan pataljoonan liikkuvuutta

Taistelukoulun Lapin harjoitusta varten laatimassa tutkimussuunnitelmassa annettiin yksityiskohtaiset ohjeet tutkimusten ja kokeilujen suorittamisesta. Tutkimuskohteet oli jaettu seitsemään pääkohtaan: joukon perustaminen ja purkaminen, junakuljetus, pataljoona 90:n organisaatio ja suorituskyky, liikkuvuus, taktiikka ja taistelutekniikka sekä harjoituksen yleisjärjestelyt. Ne jakautuivat edelleen useisiin alakohtiin ja tutkimuskysymyksiin. Esimerkiksi suorituskyvyn arvioinnin alakohtia olivat hyökkäys- ja puolustuskyky, koulutustason kehittyminen, ampu-

matulokset, suoritusajat sekä erilaiset aselaji- ja huoltotoiminnot. Kaiken kaikkiaan suunnitelmaan sisältyi noin viisikymmentä erilaista tutkimuskohdetta.⁷⁶

Tutkimus perustui pääosin seurantaan ja havainnointiin sekä harjoituksessa tehtyihin pienimuotoisiin kyselyihin. Tulosten kirjaamista varten oli laadittu yhteensä 70 sivua käsittävä tutkimuslomakeisto. Perustamis- ja purkamisvaiheen tutkimuksesta vastasi Seinäjoen sotilaspiirin esikunta ja muista osakokonaisuuksista Taistelukoulu. Harjoitukseen määrättiin kuusitoista päätoimista tutkijaa, minkä lisäksi koulun opettajat, kouluttajat sekä komentaja- ja päällikkötehtävissä toimineet kapteenikurssin oppilasupseerit velvoitettiin omien tehtäviensä ohessa osallistumaan tutkimustehtäviin.⁷⁷

Harjoitus toimeenpantiin 11.–26. maaliskuuta 1983. Lapualla 13. maaliskuuta perustettu vahvennettu pataljoona siirtyi kolmena junakuljetuksena Lappiin, jossa ensimmäisenä oli vuorossa ampumaleiri ja koulutusvaihe Rovajärvellä ja Sarriojärvellä. Tämän vaiheen päätyttyä pataljoona teki noin kolmensadan kilometrin moottorimarssin taisteluharjoitusalueelle Kittilään. Noin neljä vuorokautta kestäneessä taisteluharjoituksessa pataljoona teki maastoitse kaksi pitkää valmisteltua hyökkäystä, minkä jälkeen se ryhmittyi puolustukseen ja valmistautui torjumaan vihollisen vastahyökkäykset. Taistelutilanteen päätyttyä pataljoona huollettiin Sodankylässä, minkä jälkeen se palasi junakuljetuksin Seinäjoelle, jossa reserviläiset kotiutettiin 26. maaliskuuta.⁷⁸

Taistelukoulun jalkaväen tarkastajalle seuraavana kesänä jättämä yksityiskohtainen kokeiluraportti sisälsi 90 tekstisivua ja 39 liitettä eli yhteensä noin 230 sivua. Yleishavaintona todettiin, että Pohjois-Suomen ankarissa lumi- ja sääolosuhteissa toteutettuna harjoitus oli ollut kokonaisuudessaan vaativa. Reserviläisistä muodostettu pataljoona oli kuitenkin selviytynyt varsin mainiosti sille asetetuista tehtävistä. Joukkojen perustaminen oli onnistunut hyvin lukuun ottamatta joitakin pieniä viivästyksiä ajoneuvojen vastaanotossa ja materiaalikuljetuksissa. Pataljoona 90:n organisaatio oli kokonaisuudessaan osoittautunut käyttökelpoiseksi sille suunniteltuihin tehtäviin. Tarkistuksia esi-

► Vaikka pääosa jalkaväestä liikkui suksin, jouduttiin pyöräajoneuvoille usein auraamaan tie koskemattomaan korpeen. Kuvassa rakennetaan tilapäissiltää puron yli käyttäen apuna paikalta saatua materiaalia. Kuva: Sotamuseo

tettiin lähinnä panssarintorjunta- ja tukiyksiköiden kokoonpanoihin sekä maastoajoneuvo- ja auraskaluston laatuun ja lukumääriin.⁷⁹

Ampuma- ja koulutusvaiheen jälkeinen pitkä siirtyminen oli osoittanut, että käytettävissä olleella kalustolla pataljoona kykeni siirtymään tiestöä pitkin 300 kilometriä vajaassa vuorokaudessa. Se tarvitsi kuitenkin ylemmän johtoportaan ja paikallisjoukkojen tukea opastuksissa ja liikenteenohjauksessa, moottorikelkkojen kuljetuksessa, taukoalueiden auruksissa sekä polttoainetäyden-

nyksissä. Maastoitse pataljoona kykeni siirtymään 10–25 kilometriä 3–4 tunnissa. Telakuorma-autoja ja hiihtohinausta käyttäen pataljoonan hyökkäysnopeus välttämättömine pysähdyksineen oli 3–4 kilometriä tunnissa ja suksin avorivissä edettäessä 30 metriä minuutissa.⁸⁰

Taisteluharjoitusvaiheessa pataljoona oli ensin tehnyt kymmenen kilometrin maastokoukkauksen vihollisen sivustaan. Sen jälkeen se oli tehnyt toisen 16–17 kilometriä pitkän hyökkäyksen katkaistakseen vihollisen tieyhteydet selustassa. Hyökkäykset

olivat osoittaneet, että lumiajoneuvoin ja suksin varustettuna Pataljoona 90:n iskuporras kykeni hyökkäämään maastoitse. Pyöräajoneuvokalustolla varustettujen osien, kuten kranaatinheitinkomppanian, saamiseksi mukaan hyökkäykseen se tarvitsi kuitenkin tiestöä ja talviolosuhteissa varsin mitta- viakin auruksia.⁸¹

Kokeiluraportin teksti- ja liiteosissa oli yksityiskohtaiset kuvaukset hyökkäyksen eri vaiheista ja niiden aikana tehdyistä havainnoista. Varsinkin hyökkäysten etenemisvaiheista oli saatu paljon uusia kokemuksia sellaisista toimintatavoista ja käytännöistä, jotka olivat osoittautuneet käyttökelpoisiksi hyökättäessä maastoitse vaativissa lumiolosuhteissa. Sen sijaan varsinaisesta taistelusta vihollisen ryhmittäessä havaintoja oli kertynyt vähemmän. Hyökkäykset oli tehty varsin perinteiseen tapaan kompaniat rinnakkain avorivissä. Vaikka kyseessä oli kokeiluharjoitus, hyökkäystaktiikan peruseräillä Taistelukoulun oli käsketty pitäytyä voimassa olleiden ohjesääntöjen määräyksissä ja Pääesikunnan koulutuspäällikön hengessä. Ohjesäännöistä poikkeavien taktisten periaatteiden kokeilujen katsottiin paremmin sopivan erillisiin kokeiluharjoituksiin kuin sodan ajan vahvennetun pataljoonan kertausharjoitukseen.⁸²

Suuret kokeiluharjoitukset päättyvät

Pataljoona 90:n kokeiluja jatkettiin Pääesikunnan käskyjen mukaisesti vielä kahdessa seuraavassa Taistelukoulun kertausharjoituksessa syksyllä 1983 ja keväällä 1984. Niiden jälkeen varsinaiset kokeiluharjoitukset lopetettiin ja uusien organisaatioiden kehitystyötä jatkettiin joukko-osastojen omissa harjoituksissa. Taistelukoulussa jääkäripataljoonan kokoonpanon, sotavarustuksen ja taktiikan kehittämistä jatkettiin muun muassa kapteenikursien taktiikan karttatarjoituksissa. Kokeiluharjoitusten tulokset otettiin huomioon laadittaessa uusia koulutusohjeita ja ohjesääntöjä, joita olivat esimerkiksi

*Taktillinen ohje jääkäripataljoonan (T) käytöstä ja Kenttäohjesääntö II:n luonnos (Jääkäriprikaatin taistelu).*⁸³

Vaikka kokeilut päättyivät, pataljoonan kertausharjoituksia Taistelukoulu järjesti aina vuoden 1986 loppuun saakka. Vuosien 1981–1986 kertausharjoituksissa koulutettiin yhteensä yksitoista sodan ajan pataljoonaa. Harjoitukset osoittivat, että reserviläiset kykenevät toimimaan itsenäisesti vaativissakin olosuhteissa. Reserviläisten lisäksi myös kaikkiaan kuuden eri kapteenikursin oppilasupseerit saivat harjoituksissa hyvää johtamiskokemusta ja käsityksen suurten harjoitusten suunnittelusta ja toimeenpanosta.⁸⁴

Tarpeellisuudestaan huolimatta harjoituksilla oli kuitenkin myös omat huonot puolensa, jotka käyivät ilmi vuoden 1983 harjoituksen kertomuksesta. Suurten kouluttaja-, ajoneuvo- ja taisteluvälinemäärien kokoaminen pitkiin Taistelukoulun harjoituksiin kaksi kertaa vuodessa tuli kalliiksi, ja se oli iso ponnistus harjoituksia tukeneille sotilaslääneille ja joukko-osastoille. Uutta sotavarustusta oli niukasti, ja sitä jouduttiin keräämään harjoituksiin kaikista puolustushaaroista. Kahden vuosittaisen kertausharjoituksen valmistelu vaati Taistelukoulun opettajakunnalta muiden opetusvelvoitteiden ohessa noin 4 300 työtuntia. Tämä tarkoitti sitä, että kolmannes koulun henkilökunnasta sitoutui harjoituksiin vähintään kuudeksi viikoksi, minkä lisäksi myös harjoitusten raportointi ja muut jälkiselvittelyt veivät aina oman aikansa.⁸⁵

Taistelukoulun kertausharjoitukset olivat vaativia myös kapteenikursien oppilasupseereille. Niihin käytettiin noin seitsemäsosa kurssin 41 opintoviikosta. Opintoviikot eivät menneet hukkaan, mutta harjoituksiin kulunut aika kuitenkin vähensi esimerkiksi rauhan ajan perusyksikön päällikön tehtävien opettamiseen käytettävissä ollutta tuntimäärää. Taistelukoulu esitti jo vuonna 1983 Pääesikunnalle, että harjoitusten valmistelua tulisi keventää. Vuoden 1987 alusta alkaen siirryttiinkin kapteenikursin uuden opetussuunnitelman mukaiseen käytäntöön, jossa kapteenikursien johtamisharjoitukset järjestettiin joukko-osastojen pitämässä kertausharjoituksissa.⁸⁶

HEIKKI NIKUNEN

ILMAVOIMIEN KOKEILU- JA KEHITTÄMISHARJOITUKSIA

Ilmavoimien kokeilutoiminta kohdistui itsenäisyyden alkuvaiheessa ensisijaisesti lentokoneiden, lentoteknisen huoltojärjestelmän sekä viesti- ja sähkötekniikan kalustokysymyksiin. Resurssien vähitellen kehittyessä päästiin kokeilemaan myös päätehtävien taktisia vaihtoehtoja sekä koulutusohjelmissa että harjoituksissa.

Erittäin tärkeiksi muodostuivat 1930-luvulla hävittäjätaktiikan kokeiluharjoitukset. Maailmalla vallitsi tuolloin vahva usko pommikoneiden puolustuskykyyn, ja erityisesti takasektoreita pidettiin hävittäjille liian vaarallisina. Tämä suunta oli kuitenkin ainoa mahdollinen riittävän pitkään tulitusaikaan. Richard Lorentz oli vakuuttunut hävittäjien paremmuudesta, ja asia varmistettiin käytännön kokeiluharjoituksissa sekä hävittäjän ohjaamosta että maalikoneen taka-ampumosta todennettuna. Kokeilujen tuloksena oli ratkaisevan tärkeä taktinen oivallus – ampumatarkkuus sekä avoin pari- ja parvitaktiikka – jonka ansiosta Suomen hävittäjäyksiköistä tuli uranuurtajia ja Suomen ilmavoimista siten ensimmäinen maailmassa, joka otti käyttöönsä modernin osastotaktiikan. Samalla se teki eversti Lorentzista vielä tänäänkin kaikkialla maailmassa käytetyn hävittäjätaktiikan isän.⁸⁷

Toisen maailmansodan jälkeen kokeilutoiminta tiivistyi 1950-luvulta alkaen. Lentoharjoituksissa kokeiltiin 1950- ja 1960-luvuilla sekä syöksy- että matalapommituksia. Syöksypommituksissa käytettiin miinapommeja, ja matalapommitukset suoritettiin 50 kilon hiekkatäytteisillä muovipommeilla noin 20 metrin korkeuksista napalmpommituksia simuloiden. 1970-luvulla Rovajärvellä testattiin hävittäjäkaluston syöksypommituksin 100 ja 200 kilon pommien räjähdysvaikutusalueita.

Ilmavoimien esikunnassa tehtiin 1970- ja 1980-lukujen vaihteessa päätös aloittaa oman tietovuon kehitys. Tietovuojärjestelmän keskeisin operatiivi-

nen tehtävä on hyvän tilannetiedon välittäminen torjuntakoneen ohjaajalle häiriityissäkin olosuhteissa. Järjestelmiin liittyvien salausten vuoksi hyvin häirintää sietävän järjestelmän ostaminen ei ollut mahdollista. Aiheen perustutkimus käynnistettiin Valtion teknillisessä tutkimuslaitoksessa (VTT) ja siihen osallistui myös Oulun yliopiston tietoliikennelaboratorio. VTT:n rakentaman prototyyppijärjestelmän lentokoneeseen ja maajärjestelmiin sopivaksi sarjavalmistettavaksi tuotteeksi rakensivat päätoimittajina Valmet Oy ja Instrumentointi Oy.

Tietovuojärjestelmän taistelunjohto-osa toteutettiin koeversiona vuonna 1983 Lapin lennoston Draken-simulaattoriin. Siinä järjestelmän toimintoja testattiin sekä määriteltiin maalien ja käskyjen näyttötapoja ja toimintoja. Sen jälkeen suunniteltiin lentokonekelpoisen elektroniikan valmistus ja integrointi ensimmäiseen koneeseen. Koneyksilönä oli Draken DK-257, jota testattiin kattavasti maassa erilaisilla menetelmillä ennen ensimmäistä koelentoa vuonna 1987. Operatiiviseen käyttöön Draken-kalustolle tietovuo saatiin seuraavan vuoden aikana. Maalinvälitykseen käytetyn koordinaatiston kehittyneempi versio saatiin palveluskäyttöön vuonna 1992. Tietovuo palveli Draken-hävittäjissä koneiden poistumisajankohtaan vuoteen 2000 asti. Sen kehittämistyön tuottama hajaspektritekniikan ja laajakaistaisen koodijakokanavoinnin hallinta antoi erinomaisen ammattitaidon kehittää erittäin moderni ja tehokas tietovuo Hornet-hävittäjiin.⁸⁸

Lentokoneita ja niiden järjestelmiä kehitetään säännöllisesti parantamalla tietokoneohjelmistoja ja joskus tekemällä rakenteellisia päivityksiä. Koneiden turvallinen toiminta todennetaan ensin kehittämis-koelentoilla, joihin kuuluu myös järjestelmien ja ohjelmistojen todentaminen kehityslaboratorioissa

ja simulaattoreilla. Kun lentokone on todettu turvalliseksi operoida, kehittämistä jatketaan operatiivisella koelentotoiminnalla, jonka tavoitteena on kehittää ja todentaa uusien ominaisuuksien käyttöä kunkin koneen tehtäväalueella. Kokemusten parhaat menetelmät kirjataan taktisiksi ohjeiksi, joiden perusteella koulutetaan laivueohjaajat.

Otettaessa Ilmavoimien ilmasta maahan -suorituskyky operatiivisessa laajuudessaan uudelleen käyttöön suoritettiin Satakunnan lennoston ilmataistelukeskus lyhyen kantaman ilmasta maahan -aseiden käyttöönottokokeet sekä AGM-158 JASSM (Joint Air to Surface Stand off Missile) -ohjuksen integroinnin Hornetin asejärjestelmään.

Ilmataistelukeskuksen Pommi-harjoitukset vuosina 2015 ja 2016 olivat testitapahtumia, joilla todennettiin F/A-18 Hornetin ja JDAM (Joint Direct Attack Munition) -pommien toiminta suomalaisen laatu-järjestelmän mukaisesti. Se edellytti tutkimuskoelentoilla suoritettavaa todennusta aseiden sekä henkilöstön turvallisesta toiminnasta ja käytöstä maassa, ilmassa ja kohdealueella. Lisäksi operatiivisilla koelentoilla varmistettiin, että asejärjestelmä toimii kokonaisuudessaan annettujen spesifikaatioiden mukaisesti.

Kesällä 2015 järjestetty ensimmäinen Pommi-harjoitus oli osa Hornetin elinkaaripäivityksen MLU2 (Mid Life Upgrade) 25X-ohjelmiston täydentävää operatiivista testausohjelmaa sekä JDAM:n käyttöönhyväksyntää. Tehtävänä oli todentaa Hornetin toiminta kaikilla JDAM-kuormatyypeillä sekä JDAM-järjestelmän toiminta tehtävänsuunnittelusta pommin räjähtämiseen suunnitellussa pisteessä valmistajan takaamalla tarkkuudella.

Kesällä 2016 järjestetyn toisen Pommi-harjoituksen päätavoitteena oli todentaa Ilmavoimien ilmasta maahan -iskukyky lyhyen kantaman aseilla ja saavuttaa JDAM-aseen täysi operatiivinen valmius. Tämä mahdollistaa asejärjestelmän vapautuksen operatiivisten laivueiden käyttöön ja mahdollistaa niiden ammunnat. Tehtävän toteuttamiseksi määritettiin ensimmäiseksi tutkimustavoitteeksi todentaa ilmasta maahan -tehtävänvalmistelun ja tulenkäytön johtamisen sekä maali-tiedustelun ja vaikutuksen arvioinnin eri vaiheiden

läpivienti. Toisena tutkimustavoitteena oli todentaa tukikohdan ilmasta maahan -aseiden logistisen konseptin toimivuus. Kolmantena tutkimustavoitteena oli tuottaa perusteet Rovajärven ampuma-alueen soveltuvuudesta ilmasta maahan -ammuntoihin ja niissä sovellettavien menetelmien kehittämiseen.

Molemmat harjoitukset onnistuivat erinomaisesti. Asejärjestelmä toimii luotettavasti, ja testaustapahtumassa saatiin hyödyllistä tietoa kehittää edelleen Ilmavoimien toimintaperiaatteita sekä käynnistää tarvittavat laivueiden ammunnat.⁸⁹

JASSM on tärkeä kokonaisuus operatiiviseen käyttöön kehitettävässä Hornetin ohjelmistossa 27C, jossa lisätään myös muita merkittäviä ilmasta ilmaan- ja ilmasta maahan -suorituskykyjä parantavia ominaisuuksia. JASSM-ohjusta ei ole integroitu Yhdysvaltojen laivaston tai merijalkaväen Hornet-koneisiin, joten integroinnissa on paitsi kehitettävä ohjelmisto aseiden laukaisuun myös varmistettava turvalliset lento-ominaisuudet ase tai aseet kiinnitetynä ripustimeen ja testattava turvallinen irtoaminen laukaisun yhteydessä. Ennen lentokokeita on tehtävä simulointi-, tuulitunneli- ja värinäkoekokeet. Yleensä ohjelmisto rakennetaan Yhdysvalloissa, todennetaan Suomessa ja koelentojen palaute välitetään salattuna tiedonsiirtona Yhdysvaltoihin.

Koska JASSM-ohjuksen salassapitomääräykset eivät mahdollistaneet kokeiden tekemistä Suomessa, integrointi oli tehtävä Yhdysvalloissa.

Integraatiota varten Ilmataistelukeskuksesta lennettiin kaksi F/A-18 Hornetia Kaliforniaan United States Navyn China Lake -lentotukikohtaan. Tukikohdan Naval Air Weapon Station -organisaatioon kuuluu Advanced Weapons Laboratory, joka valmistaa Hornetin ohjelmistot. Myös pääosa ohjelmistointegroinnin jälkeisistä koelentoista suoritettiin Yhdysvalloissa. Lisäksi siellä lennettiin monia koneiden tutkaan, ilmataisteluojuksiin ja Joint Stand off Weapon -liitopommiin liittyviä kokeita, joita ei ollut mahdollista suorittaa Suomessa. Työnjako Yhdysvaltojen laivaston, United States Navyn, kanssa toteutui siten, että laivasto vastasi lentoalueen ja aseiden irtoamisen todentamisesta ja Suomen ilmavoimat

ohjelmiston toiminnasta. Tämä oli normaali työnjako, sillä United States Navy vastasi jokaisen Hornetin aseennosto-alueesta ja F/A-18-koneen lentokelpoisuudesta.

Suomalainen integrointiosasto siirtyi China Lakeen maaliskuun 2016 puolivälissä, ja koneet siirrettiin tukikohtaan huhtikuussa. Satakunnan lentoston koelentoryhmä oli Yhdysvalloissa hieman yli puolitoista vuotta. Integraatioon osallistuva, useasta Ilmavoimien yksiköstä koostuva lentotekninen henkilöstö ja viestihenkilöstö vaihdettiin komennuksen puolivälissä, joten jokainen oli koulutuksessa Yhdysvalloissa noin yhdeksän kuukautta.

Koneen ohjelmistoa rakennettiin vaiheittain ja jokainen vaihe testattiin ensin laboratoriossa, sitten maakoikeissa ja lopuksi lentokokeissa. Koneen ohjelmiston ja ohjuksen toiminta pystyttiin simuloimaan maassa JASSM-asejärjestelmäsimulaattorilla. Ilmassa ohjuksen toiminta testattiin koelentoihin kehitetyllä JASSM-testiohjauksella, joka pystyy kommunikoimaan koelentokoneiden testausjärjestelmän kanssa. Testaus alkoi onnistuneella laukaisulla vuosipäivänä 6.3.2018.⁹⁰

Ilmavoimien taisteluvälmiuden ylläpito ja kehittäminen edellyttävät lentotoiminnan, valvonta- ja johtamisjärjestelmien sekä tukikohtajärjestelmien kehittämistä. Jokaista kokonaisuutta on kehitettävä sekä erikseen että yhdessä. Toimintaa voidaan tosittaa ainoastaan eritasoisissa kokeiluharjoituksissa, joihin asetetaan kehittämis- ja tutkimustavoitteita. Tavoitteiden saavuttamista mitataan selvittämällä yksityiskohtaisesti, mitä tapahtui, miksi niin tapahtui ja miten asioita voidaan kehittää. Tutkimus- ja kehittämistoiminnalla pyritään siis kustannustehokkaasti tukemaan kaikkien suorituskyvyn osa-alueiden tehokkuutta niin normaaliolojen kuin poikkeusolojenkin aikana.

► Ilmavoimien F-18 Hornet -monitoimihävittäjä varustettuna ilmasta maahan -aseistuksella. Oikean siiven ulommassa ripustimessa ohjautuva JDAM-pommi (sininen) ja sisemmässä lisäpolttoainesäiliö. Rungon keskilinjalla LITENING-maalinetintäsäiliö (tummanharmaa). Vasemman siiven kärjessä AIM-9X-infrapunaohjus. Kuva: Ilmavoimat

KAARLE LAGERSTAM

TUTKIMUKSEN VIIMEISIMMÄT VUOSIKYMMENET

Tutkimuskoneiston hajaannuksesta keskittämiseen

Toisen maailmansodan jälkeistä tutkimus- ja kehittämisorganisaatiota ei muodostettu kattavan suunnitelman perusteella, vaan enemmänkin tutkimus- ja kokeiluyksiköitä oli syntynyt välttämättömän tarpeen täyttämiseen muun muassa aselajikoulujen yhteyteen. Puolustusvoimien tutkimus- ja kehittämistoiminnan rakennetta olikin pohdittu 1950-luvulta alkaen useissa työryhmissä. Niissä oli yleensä päädytty suosittamaan toiminnan keskusjohtoisuuden lisäämistä ja rakenteen hajanaisuuden vähentämistä.⁹¹

Vuonna 1967 puolustusvoimain komentaja teki päätöksen teknisen tutkimustoiminnan keskittämisestä Ylöjärvelle. Päätös koski erityisesti kahta suurinta organisaatiota eli Puolustusvoimien tutkimuskeskusta ja Sähkötekniistä tutkimuslaitosta. Kuitenkin muun muassa rakennustöiden viivästyminen sekä pääkaupunkiseudulle sijoitetun henkilöstön vastahankaisuus lykkäsivät päätöksen toteutumista. Lopullinen yhdistyminen tapahtui vasta kun Puolustusvoimien teknillinen tutkimuslaitos perustettiin vuonna 1999.

Vaikka teknistä tutkimustoimintaa oli kyetty vähitellen kokoamaan, tutkimusrakenteen kokonaisuudistusta ei useista yrityksistä huolimatta kyetty toimeenpanemaan. Tähän vaikutti paljolti se, että vastuu tutkimustoiminnan kehittämisestä oli jakautunut eri toimijoille. Puolustusvoimien tutkimus- ja kehittämistoiminta oli siis vaikeassa tilanteessa 2000-luvun alussa⁹².

Vuosittain tutkimus- ja kehittämistoimintaan käytettiin kansainvälisesti vähän voimavaroja eli

noin neljäsataa henkilötyövuotta, mutta näitäkään resursseja ei kyetty johtamaan tehokkaasti. Sirpaleinen rakenne ja johtovastuun hajaantuminen aiheutti ylikuormitusta tai vajaakäyttöä, joskus myös päällekkäistä työtä. Henkilöstön toimintakykyä, sotamateriaalia ja joukkojen sotataittoa kehitettiin toisistaan erillisinä, vaikka jokaisen sodan ajan joukon suorituskyky koostuu niiden yhdistelmästä. Lisäksi Puolustusvoimilta puuttui yksikkö, joka pystyisi tutkimaan puolustuksen kehittämisen kannalta kaikkein kriittisimpiä ja salaisimpia asioita. Tällaisia ovat muun muassa puolustusvoimien taisteluperiaatetta ja puolustusjärjestelmän tulevaisuuden vaihtoehtoja koskevat laajat tutkimukset. On kuitenkin huomattava, että organisaation ja johtamisen heikkouksista huolimatta monissa tutkimusyksiköissä tehtiin hyvin koulutetulla henkilöstöllä menestyksellistä työtä.

Suuri muutos käynnistyi, kun eversti Eero Pyötsiän johtama tutkimustoiminnan kehittämisryhmä jätti raporttinsa vuonna 2008. Kehittämisryhmän suositukset toimeenpantiin vuosina 2011–2015 varsin täydellisesti. Muutoksen toteuttamisen kannalta ratkaisevaa oli se, että Puolustusvoimien tutkimustoiminnan johtoyksikkö perustettiin Pääesikunnan suunnitteluosastolle vuonna 2010. Näin Puolustusvoimien ytimessä toimiva tutkimuspäällikön johtama yksikkö kykeni suunnittelemaan ja toimeenpanemaan uudistuksen sekä johtamaan tutkimustoiminnan kokonaisuutta. Organisatorinen muutos liitettiin luontevasti samaan aikaan alkaneeseen puolustusvoimauudistuksen suunnitteluun.

Tutkimus- ja kehittämistoiminnan uudistamisen lähtökohtana oli ensinnäkin aiemmin mainittujen kriittisten heikkouksien korjaaminen, toiseksi tutkimuksessa tuli keskittyä puolustusjärjestelmän kannalta tärkeimpiin tehtäviin, ja kolmanneksi

► Puolustusvoimien tutkimustoiminta on laaja-alaista ja monitieteellistä ja sitä tekevät niin siviili- kuin sotilastutkijat. Sotilaslääketieteen keskus tekee sotilaslääketieteellistä tutkimusta, huolehtii henkilökunnan ja varusmiesten terveydestä ja vastaa kenttälääkinnän koulutuksesta. Kuva: Puolustusvoimat

tutkimuksella tuli kyetä tukemaan henkilöstön toimintakyvyn, sotamateriaalin ja sotataidon kehittämistä tasapainoisesti. Uudistamistyössä pohdittiin viittä erilaista organisointivaihtoehtoa. Vaihtoehtojen ääripäinä olivat suoraan asiakkaille hajautettu organisaatio ja täysin keskitetty malli, jossa kaikki tutkimustoiminta olisi yhdessä suuressa hallintoyksikössä. Parhaaksi vaihtoehdoksi valittiin välimalli, jossa sirpaleisesta rakenteesta päästiin kriittisen massan keskittämiseen kuitenkin siten, että puolustushaaroille ja logistiikalle jäi niitä suoraan palvelevat tutkimusyksiköt.

Monitieteellinen sotataidon, sotavarustuksen ja sotilaan toimintakyvyn tutkimukseen kykenevä Puolustusvoimien tutkimuslaitos perustettiin vuonna 2014. Sen henkilöstömääräksi tuli noin kaksisataa

sotilasta ja siviiliä, joista 150:llä oli vähintään ylempi korkeakoulututkinto. Myös kuhunkin puolustushaaraan ja logistiikkalaitokseen muodostettiin omat tutkimus- ja kehittämisyksiköt, joihin siirrettiin muun muassa aselajikoulujen tutkimushenkilöstöä. Puolustushaarojen tutkimusyksiköiden vahvuus oli 30–70 henkilöä.

Turvaluokiteltujen tilaustutkimusten tuottaminen oikea-aikaisesti oli muodostanut Maanpuolustuskorkeakoululle ongelmaksi. Puolustusvoimauudistuksessa Maanpuolustuskorkeakoulun keskeiseksi tehtäväksi muutettiin pohjan luominen sotatieteelliselle tutkimukselle laadukkaalla perustutkimuksella.

Uudistus on merkittävästi tehostanut Puolustusvoimien tutkimus- ja kehittämistoimintaa, sillä henkilöstömäärältään selvästi pienempi tutkimus-

koneisto kykenee nyt toteuttamaan laadukkaasti suuremman määrän tutkimustehtäviä kuin aiemmin. Samalla on luotu kyky tukea myös ylimmän johdon päätöksentekoa nopeissakin tutkimustarpeissa⁹³.

Tutkimuksen perusta luodaan korkeakoulussa

Tutkimusorganisaation uudistaminen ei tehosta toimintaa, jos sinne ei kyetä suuntaamaan oikein koulutettua henkilöstöä. Siviilikorkeakoulut ovat tuottaneet tutkijoita Puolustusvoimienkin tarpeeseen, mutta sotilastutkijoiden koulutus käynnistyi hitaasti. Vielä 1970-luvulla upseerit saivat tieteellisen tutkimuksen koulutusta vain Sotakorkeakoulun yleisesikuntaupseerikursseilla, joilla laadittiin diplomityöt. Vaikka 1970-luvulta alkaen töiden laatuun kiinnitettiin yhä enemmän huomioita, osa diplomitöistä jäi kuitenkin tieteellisiltä ansioiltaan varsin vaatimattomiksi.⁹⁴

Tutkimuskoulutuksen toteuttamista vaikeutti jo opettajakunnan tutkijavalmiuksien vähäisyys. Esimerkiksi vain yksi upseeri väitteli tohtoriksi vuosina 1971–1980. Tilanne alkoi kuitenkin muuttua Maanpuolustuskorkeakoulun perustamisen jälkeen. Vuosina 1991–2000 jo neljätoista upseeria väitteli tohtoriksi. Siitä tahti vielä kiihtyi, ja vuosina 2001–2010 uusia upseeritohtoreita valmistui jo 38, mitä voidaan pitää lähtökohtatilanteeseen verrattuna varsin tyydyttävänä määränä. Tosin monet upseerit väittelivät virkaurallaan varsin myöhään, ja osa väitelleistä oli vakinaisesta palveluksesta jo eronneita.⁹⁵ Tieteellisen toiminnan syventynyt ymmärtäminen loi kuitenkin uudenlaista pohjaa Puolustusvoimissa tehtävälle tutkimus- ja kehittämistyölle. Samalla muodostui käsitys Puolustusvoimien tutkimus- ja kehittämistyön vahvuuksista ja kehittämistarpeista. Yhteinen kieli muun tiedeyhteisön kanssa kaatoi myös turhia raja-aitoja.

Sotakorkeakoulu toimi lakkauttamiseensa asti (1992) sotataidon keskeisenä kehittäjä, sillä Puolustusvoimilla ei ollut varsinaista taktiikan ja operaatiotaidon tutkimusyksikköä. Sotakorkeakoulussa

tehtiin vuodessa keskimäärin noin 35 diplomityötä, joista lähes kolmannes käsitteli taktiikkaa ja operaatiotaitoa.⁹⁶ Sotahistorian, strategian sekä sotilaspsykologian⁹⁷ ja -sosiologian tutkimus rakentui diplomitöiden lisäksi myös ammattitutkijoiden töille. Tätä tutkimusta toteutti vuonna 1971 Sotahistoriallisen tutkimuslaitoksen rungolle perustettu Sotatieteen laitos, jonka vahvuus oli 50–60 henkilöä. Laitos yhdistettiin vuonna 1985 Sotakorkeakouluun, jossa se muodosti sen tutkimuksen ytimen. Sotatieteen laitoksen tutkimustyön keskiössä olivat Suomen viime sotien (1939–1945) tutkimus ja nousevana haarana strategian tutkimus. Strategian tutkimus tuki erityisesti Puolustusvoimien pitkän aikavälin suunnittelutyötä muun muassa laatimalla skenaariopohjaisia arvioita tulevasta turvallisuuspoliittisesta kehityksestä.⁹⁸

Vuonna 1993 toteutunut Maanpuolustuskorkeakoulun perustaminen loi laaja-alaisen pohjan tieteellisen tutkimuksen kehittämiseksi Puolustusvoimissa. Puolustusvoimissa harjoitettavan tutkimuksen aloista Maanpuolustuskorkeakoulusta puuttuikin vain sotilaslääketieteen tutkimus.⁹⁹

Sotilaslääketieteellisen tutkimuksen tärkeys tunnustettiin laajasti, mutta vielä 1970-luvulla Puolustusvoimien lääkäripula vaikeutti järjestelmällisen tutkimustoiminnan toteuttamista. Tutkimustoimintaa tehtiin kuitenkin yhteistyössä siviiliterveydenhuollon kanssa muun muassa varuskuntia vaivaavien epidemioiden ehkäisemiseksi. Sotilaslääketieteellisen tutkimustoiminnan vakiinnuttamista edesauttoi vuonna 1984 Keskussotilassairaalaan perustettu Sotilaslääketieteen laitos.¹⁰⁰

Sotilaslääketieteellä on ollut keskeinen osa useissa monitieteellisissä tutkimushankkeissa. Erityisen vaikuttavia ovat olleet 2000-luvulla toteutetut Puolustusvoimien ja Työterveyslaitoksen sekä yliopistojen yhteisprojektit ”Sotilas kylmässä” ja ”Sotilas kuumassa”. Sotilaiden mittauksia ja kokeita tehtiin projektien yhteydessä niin Kainuun korvessa kuin Tšadin aavikolla. Tutkimusten tulokset ovat vaikuttaneet sekä koulutukseen että sotavarustuksen suunnitteluun.¹⁰¹

Tutkimus- ja kehittämistoiminnan rahoitus

Vuonna 1961 perustettu Maanpuolustuksen tieteellinen neuvottelukunta (MATINE) on siviilisektorille suunnatulla tutkimusrahoituksellaan luonut suomalaista tietotaitoa, jota sitten on hyödynnetty erityisesti sotavarustehankkeissa. MATINE on myös toiminut yhteistoimintaverkostona, jonka avulla Puolustusvoimien ja muun yhteiskunnan tutkimusosaajat ovat voineet vaihtaa molempia hyödyttävää tietoa ja osaamista. MATINE on rahoittanut puolustushallinnon näkökulmasta kiintoisia mutta alkuvaiheessa olevia tutkimus- ja kehitysprojekteja 2000-luvulla vuosittain noin yhdellä miljoonalla eurolla. Rahoituksen avulla kyettiin esimerkiksi kehittämään Merivoimien ohjusveneisiin häivemateriaaleja, jotka vähensivät alusten havaittavuutta tutkassa. Optimitilanteessa MATINEn rahoittama tutkimus sai myöhemmin Puolustusvoimien määrärahoja, mikä mahdollisti esimerkiksi kokeilukappaleiden rakentamisen. Vaikka monet muutkin MATINEn tutkimukset tuottivat lupaavia tuloksia, haasteeksi muodostui Puolustusvoimien vähäinen kyky jatkorahoittaa niitä, sillä tarkoitukseen varatut määrärahat ovat olleet vähäiset.¹⁰²

Eryisesti tekninen tutkimustoiminta vaatii onnistuakseen riittävän rahoituksen, sillä projekteihin liittyy usein tutkimuslaitehankintoja ja kalliita kokeiluja. Puolustusvoimat on pyrkinyt rahoittamaan teknistä tutkimustoimintaa sotavarustuksen tilausvaltuuksilla. Summat ovat olleet kansainvälisesti tarkasteltuina pieniä, sillä esimerkiksi Ruotsissa käytettiin vuonna 1971 noin 8 prosenttia puolustusbudjetista tutkimus- ja kehittämistoimintaan, kun Suomessa osuus oli vain 1,3 prosenttia.¹⁰³

Rahoituksen matala taso on jatkunut. Toiminnan kehittämiseksi Puolustusvoimissa teknistä tutkimustoimintaa ja tuotekehitystä rahoitettiin 1990-luvulta alkaen erityisillä teknologiaohjelmilla. Käytännössä ne sisälsivät selvityksiä ja kehittämishankkeita, joiden toteuttaminen ostettiin teollisuudelta. Usein

► Sotavarustuksen kehittäminen on ollut yksi merkittävimmistä tutkimusaloista. Edelleen tehokas ja palveluskäytössä oleva raskas kylkimiina 81 kehitettiin pioneerivarikon koeosastolla 1970-luvulla. Kuva: Sotamuseo

tutkimusrahoitus oli riittämätöntä, ja sen vuoksi varsinaisiin hankintoihin tarkoitettuja varoja jouduttiin käyttämään välttämättömään tutkimus- ja kokeilutoimintaan.¹⁰⁴

Sotavarustuksen tutkimus- ja kehittämistyö

Puolustusvoimien sotavarustuksen tutkimus- ja kehittämistyöhön on kuulunut muun muassa uusien järjestelmien kehittäminen, kokeilutoiminta ja käytön aikainen tuki, esimerkiksi ruudin kunnan tutkimukset. Puolustusvoimissa on ollut käynnissä useita kymmeniä samanaikaisia sotavarustehankkeita.

Meripuolustuksen tutkimus- ja kehittämistoiminnan keskiössä on ollut Suomen aluevesien poikkeuksellisten ominaisuuksien hyödyntäminen. Merivoimien teknisen tutkimustoiminnan päävastuun otti vuonna 1972 perustettu Koeosasto. Sen rungolle muo-

dostettiin vuonna 1994 Merivoimien tutkimuslaitos, johon vuonna 1998 liitettiin Rannikkotyökoulun tutkimus- ja kehittämisosasto.¹⁰⁵ Näiden varsin vaatimattomien voimavarojen ja tiiviin teollisuusyhteistyön avulla on Suomeen luotu varsin omintakeinen ja kustannustehokas meripuolustusjärjestelmä.

Maavoimien sotavarustuksen tutkimus- ja kehittämistyö perustui 2000-luvulle saakka paljolti aselajien teollisuuden kanssa tekemään kehitystyöhön. Esimerkiksi pioneeriaselajin kehittämiseen osallistui pioneerivarikolle vuonna 1961 perustettu kokeiluosasto, jonka toimintaa ohjasi pioneeritarkastaja. Joskus yksittäinen innovaatio johti merkittäviin tuloksiin. Esimerkiksi roudan läpäisyyn suunnitellun ontelopanosen jatkokehitys synnytti aivan uudenlaisen taisteluvälineen. Idean isä oli sotilasmestari Tauno Ahola, joka palkittiin routapanoksen kehittämisestä viidenkymmen markan aloitepalkinnolla ja kunniakirjalla!¹⁰⁶

Routapanoksesta pohjalta kehitetty ja myöhemmin kylkimiinaksi nimetty räjähdyspanos oli tarkoitettu panssaroitujen ajoneuvojen tuhoamiseen osana jalkaväen taistelua. Se voitiin asentaa miinatyyppistä riippuen jopa kymmenien metrien päähän tien viereen ilman että tien päällystettä tuli repiä. Tähestäjän laukaiseman miinan erinomainen tuhoavaikutus perustui räjähdyksessä itse muovautuvaan ja noin tuhat metriä sekunnissa etenevään metallikartioon. Vaikka pioneerien kokeiluosastoon kuului vain muutama henkilö, kyettiin luomaan vielä tänä päiväkkin tehokas järjestelmä, sillä raskas kylkimiina on yksi harvoista aseista, jolla nykyaikainen panssarivaunu on edelleen läpäistävissä.

Sotataidon kehittäminen – ilmataistelukeskus näyttää suuntaa

2000-luvun alun ominaispiirteensä on ollut operaatioanalyysia ja sotapelejä hyödyntävien sotataidon tutkimusyksikköjen lisääntyminen. Kehityksen alkujuuret ovat Ilmavoimissa, jossa 1990-luvulla oli

► Maavoimien iskukykytutkimus antoi perusteet Puolustusvoimien keskeisille hankinnoille. Tutkimuksessa raskas raketinheitinjärjestelmä (MLRS) osoittautui kustannustehokkaimmaksi asejärjestelmäksi. Kuva: Puolustusvoimat

havahduttu tarpeeseen kehittää aikaisempaa tehokkaammin taktista ja taisteluteknistä ilmataisteluosaaamista. Eräänä herätteenä olivat Ilmavoimien upseerien havainnot Yhdysvaltojen ilmavoimien tavasta kehittää suorituskykyä järjestelmällisesti.¹⁰⁷

Vuonna 2000 aloitti Pirkkalassa toimintansa Ilmataistelukeskus. Sen keskeisiä tehtäviä olivat muun muassa Ilmavoimien taktisen ja taisteluteknisen toi-

minnan optimointi ja systemaattinen kokemuksista oppiminen. Ilmataistelukeskukseen kuului alussa vain puolenkymmentä henkilöä, mutta sen osaaamista täydensivät lennostojen taktiset toimistot. Ne yhdessä muodostivat verkoston, jolla ilmapuolustuksen suorituskykyä kyettiin kehittämään aikaisempaa tehokkaammin. Ilmataistelukeskuksen erityisenä vahvuutena oli hyvä oman toiminnan tuntemus

sekä tiivis yhteistyö tiedustelualan kanssa, minkä kautta saatiin tietoa lähialueen ilmavoimien toimintatavoista ja suorituskyvystä.

Ilmataistelukeskuksella on ollut merkittävä vaikutus siihen, että suomalaiset sotilaslentäjät ovat useiden kansainvälisten harjoitusten kokemusten perusteella ilmataisteluosaamisessa eurooppalaista huippua. Ilmataistelukeskuksen toiminnasta saa-

► Maavoimien taktisen tutkimustoiminnan uusimpia saavutuksia on niin sanottu uudistettu taistelutapa, Maavoimien taistelu 2015. Kokeiluharjoitukset ovat merkittävä osa tutkimusta. Kuvassa varusmies suojaa ITO 15 -ilmatorjuntaohjuksia. Kuva: Puolustusvoimat

tujen hyvien kokemusten perusteella myös muut puolustushaarat päättivät lisätä kykyään taktiseen tutkimustoimintaan.

Maataistelukeskus aloitti toimintansa vuonna 2009. Sen tärkeimmäksi tehtäväksi tuli maavoimien taistelutavan uudistamisen tukeminen. Tehtävään liittyi laajojen sotapeliä ja kokeiluharjoitusten

valmistelu. Vuonna 2012 perustetun meritaistelukeskuksen keskeisiä tehtäviä oli Merivoimien operatiivisen konseptin toteuttamisen ja kehittämisen tukeminen. Puolustusvoimien strategis-operatiivisen taistelukeskuksen roolin sai Puolustusvoimien tutkimuskeskuksen osana toimiva doktriinikeskus, joka aloitti toimintansa vuonna 2014.

Iskukykytutkimus luo uuden tutkimusperinteen

Puolustusvoimien kokonaissuorituskyvyn kehittämisen tulisi olla tutkimustoiminnan keskiössä. Yksi kaikkein vaikuttavimmista tutkimuksista oli Iskukyky-tutkimus, jonka tulokset vaikuttivat keskeisiin sotavarustehankkeisiin vielä kymmenen vuotta sen valmistumisesta. Iskukykytutkimuksen taustalla oli valtioneuvoston vuoden 2001 turvallisuus- ja puolustuspoliittisen selonteon vaatimus toteuttaa laaja-alainen tutkimus puolustuksen kannalta tehokkaimpien asejärjestelmien löytämiseksi. Tutkimushanketta johti Pääesikunta, ja siihen osallistui runsaat 150 henkilöä. Iskukykytutkimuksessa tarkasteltiin Puolustusvoimien operatiivisten joukkojen tulivoiman ja liikkuvuuden kehittämisen vaihtoehtoisia malleja. Ne sisälsivät hyvin erilaisista pääasejärjestelmistä koostuvia yhdistelmiä. Tehtävänannon merkittävyyttä kuvaa se, että tutkimuksessa hankintojen reunaehtona oli tuhannen miljoonan euron määrärahakehys. Uutena asiana oli asejärjestelmien koko elinkaaren hinnan huomiointi vertailuissa.¹⁰⁸

Iskukykytutkimuksen kaltainen laaja-alainen työskentely oli varsin tarpeellinen, sillä Puolustusvoimien sisällä taustoiltaan ja koulutukseltaan erilaiset valmistelijat ja päättäjät tarkastelevat kehittämistä omista näkökulmistaan. Pioneerit hidastaisi vastustajaa ensi sijassa miinoilla, kun jalkaväkimies korostaa torjuntataistelussa muun muassa panssaritorjuntaohjusten merkitystä, ja ilmatorjuntamies taas katsoo koko taistelun edellytyksenä olevan vastustajan ilmavoimien vaikutuksen vähentäminen riittäväällä ilmatorjunta-aseistuksella. Vain kaikki taistelukentän osatekijät sisältävässä laajassa tutkimuksessa voidaan vertailla erilaisilla simulointi- ja laskentamenetelmillä vaihtoehtoisten asejärjestelmien ja joukkojen kokonaissuorituskykyä.

Iskukyky-tutkimus valmistui määräaikaan mennessä, ja sen suositukset sisällytettiin sellaisinaan vuoden 2004 turvallisuus- ja puolustuspoliittiseen

selontekoon. Puolustusvoimien iskukykyyn kannalta tehokkaimmaksi yhdistelmäksi tuli raskaan raketinheitin, tykistön erikoisampumatarvikkeiden, muun muassa ohjautuvien ammusten, ja Ilmavoimien ilmasta maahan -aseistuksen yhdistelmä, jota tuki lentotiedustelujärjestelmä.¹⁰⁹ Tutkimuksen uskottavuudesta ja laadusta parhaiten todistaa se, että sen tärkeimmät suositukset on toteutettu. Iskukykytutkimusta ovat seuranneet useat samankaltaiset tutkimukset, jotka ovat käsitelleet puolustusvoimien tulenkäyttöä ja sen vaikutusta sekä eri asejärjestelmien soveltuvuutta erilaisiin tehtäviin.

Maavoimien taistelu uudistetaan

Maavoimien tutkimusharjoituksessa vuonna 2008 havaittiin, että uusitullakaan sotavarustuksella varustetut maavoimat eivät tulevaisuudessa kykenisi torjumaan mahdollisen vastustajan hyökkäystä, sillä muun muassa vastustajan maalinosoituksen tarkkuus koko ajan paranee ja täsmäaseiden määrät lisääntyvät. Vanha maastonkohtien pitämiseen perustava taistelutapa ei ollut enää mahdollinen. Maavoimien tutkimusjohtajan johdolla kehitettiin ensimmäinen versio uudenlaisesta hajautetusta ja aktiivisesta taistelutavasta, joka tunnetaan nimellä Maavoimien taistelu 2015. Poterossa vihollisen tulivyöryn alla kyyhöttävästä puolustajasta tehtiin aktiivinen metsästäjä.

Uutta taistelutapaa testattiin kahdessa poikkeuksellisen suuressa kokeilu- ja taisteluharjoituksessa. Näihin kaksipuolisiin harjoituksiin osallistui 6 000–10 000 sotilasta. Samalla Maavoimat käynnisti uudelleen kokeiluharjoituksiin perustuvan taktisen kehittämisen, joka oli hiipunut erityisesti Taistelukoulun lakkauttamisen jälkeen 1990-luvun alussa. Suurista kokeiluharjoituksista saatujen havaintojen perusteella Maavoimien sodan-ajan joukkorakennetta ja taisteluohjeistusta täsmennettiin. Maavoimien taktisen tutkimustoiminnan 2000-luvun keskeinen saavutus onkin ollut maavoimien taistelutavan uusiminen, jonka avulla samankokoisen joukon torjuntakyky vähintään kaksinkertaistui.¹¹⁰

KOULUTUKSELLA MAANPUOLUSTAJIKSI

Sotilasjoukon suorituskyky muodostuu monesta osatekijästä. Siihen kuuluu taktiikka, jolla tarkoitetaan toimintaperiaatteita, joihin joukon toiminta taistelutilanteessa perustuu. Toinen keskeinen asia ovat kunnolliset aseet ja taisteluvälineet, jotka on kehitetty toimimaan suomalaisissa vaativissa olosuhteissa. Vähempiarvoisia tekijöitä eivät myöskään ole maanpuolustustahto ja hyvä fyysinen kunto.

Kaikilla osatekijöillä on yksi yhteinen nimittäjä: henkilöstön koulutus. Sen avulla yksilöille, joukolle ja johtajille luodaan taito, tahto ja kunto hyödyntää taktiikkaa ja taisteluvälineitään mahdollisimman tehokkaalla tavalla. Tasaveroisten osapuolten kesken käytävässä sodassa voiton perii yleensä se, jolla on parempi koulutus. Näin kävi esimerkiksi vuoden 1918 sodassa. Toisaalta hyväkään koulutus ei aina riitä takaamaan menestystä, jos vastustaja on lukumäärältään ja välineiltään liian ylivoimainen, kuten talvi- ja jatkosodan loppuvaiheiden tapahtumat osoittivat.

Koko itsenäisyyden ajan Puolustusvoimissa on pyritty kiinnittämään huomiota korkeatasoiseen koulutukseen. Jokainen asevelvollinen mies – ja vuodesta 1995 alkaen myös vapaaehtoinen nainen – aloittaa varusmiespalveluksensa samasta lähtöpisteestä, ensimmäisestä alokasaamusta. Siitä eteenpäin hänellä on mahdollisuus kouluttautua nousujohteisesti reservin miehistö-, erikois- tai johtajatehtäviin taikka hakeutua sotilasuralle aliupseeriksi tai upseeriksi. Jokainen kenraalikin on kerran ollut alokas.

Varusmiespalveluksessa asevelvolliset opetetaan toimimaan omassa tehtävässään osana suurempaa kokonaisuutta, sodan ajan joukkoa. Palvelusajan pituuteen, jaksotteluun ja sisältöön on vuosien saatossa tehty useita, kunkin aikakauden tarpeita vastanneita tarkistuksia. Koulutusjärjestelmän peruseriaatteet ovat kuitenkin säilyneet varsin samankaltaisina, jollaisiksi jääkärit ne aikoinaan suunnittelivat.

Taitoja syvennetään ja harjaannutetaan reservin kertausharjoituksissa, joiden määrää varsinkin taloudellisesti huonoina aikoina on usein jouduttu rajoittamaan minimiin. Sama pätee myös isoihin sotaharjoituksiin. Ne ovat ensiarvoisen tärkeitä koulutettaessa niin johtajia kuin joukkojakain toimimaan osana suurta koneistoa ja yhteistoiminnassa muiden puolustushaarojen ja aselajien kanssa. Pelkkä yksinään harjoittelu ei läheskään aina tuota parasta tulosta, vaan tueksi on hyödyllistä saada vaikutteita ja kokemuksia myös laajoista kansainvälisistä harjoituksista.

HANNU LIIMATTA

JÄÄKÄRIEN KOULUTUKSESTA JOUKKOTUOTANTOON – JALKAVÄEN MIEHISTÖKOULUTUKSEN VAIHEITA

Jääkärit vapaussodan joukkojen kouluttajina

Suomen sotaväen lakkauttamisesta alkaneen viidentoista vuoden ajanjakson kuluessa suomalaista sotilaskoulutusta ei annettu lainkaan. Kesästä 1917 alkaen perustetuilla suojeluskunnilla ei aluksi ollut yhteistä keskusjohtoa eikä sotilaallista organisaatiota, järjestelmällisestä koulutuksesta puhumattakaan. Ammattitaitoisten kouluttajien ja ohjesääntöjen puutteesta johtuen sotilaallisten taitojen opettaminen jäi alkeelliselle tasolle.¹

Helpotusta koulutusohjeiden puutteeseen toi syksyllä 1917 jääkärien johdolla laadittu ja peitenimellä *Voima 1906* julkaistu ensimmäinen suomenkielinen koulutusopas. Venäjän armeijassa palvellut ja marraskuussa 1917 Suomeen palannut kenraalimajuri Paul von Gerich täydensi opasta, joka sittemmin julkaistiin nimellä *Vapaajoukkojen ohjesääntö*. Suppeudestaan huolimatta ensimmäiset opaskirjat antoivat perusteet komppanian suljetusta järjestyksestä, ampumaketjussa toiminnasta sekä kenttäpalveluksesta. Niillä oli suuri merkitys, kun suojeluskuntien miehistölle ryhdyttiin opettamaan sotilaallisen toiminnan perusasioita.²

Tehokkaampi koulutus saatiin käyntiin jääkärien pääjoukon saavuttua Suomeen 25. helmikuuta 1918. Saksassa ollessaan jääkärit olivat laatineet armeijaa varten saksalaisiin ohjesääntöihin pohjautuneen, viisiosaisen ja yhteensä yli tuhatsivuisen *Suomalaisen Sotilaskäsikirjan*. Tulevia tehtäviä silmällä pitäen kirjaan oli sisällytetty kahdentoista viikon opetussuunnitelma jalkaväkijoukkojen koulutusta varten.

Ensimmäisten viikkojen koulutus painottui yksittäisen sotilaan perustaitoihin. Kolmannesta viikosta alkoivat ryhmän ja joukkueen ja yhdeksännestä viikosta komppanian taisteluharjoitukset ammuntoineen. Kaksi viimeistä viikkoa oli varattu kertauskoulutukselle.³

Sotatilanne ei kuitenkaan sallinut näin pitkää koulutusaikaa asevelvollisista muodostetuille vapaussodan jääkäriprikaateille. Esimerkiksi Tampereen valtauksen osallistuneille rykmenteille ehdittiin ennen taistelujen alkamista antaa kolmen viikon pikakoulutus ja itäarmeijan taisteluissa tulikasteeseen joutuneen 3. Jääkäriprikaatin joukkoja ehdittiin kouluttaa kuusi viikkoa. Lyhyt koulutusaika pyrittiin käyttämään mahdollisimman tehokkaasti painottaen erityisesti joukkojen tulevien tehtävien edellyttämiä taistelutaitoja. W. A. Douglas kuvasi tuon ajan koulutusta seuraavasti: ”Kouluamunntaa pitemmälle ei voitu luonnollisestikaan mennä, ja eräissä kaikkein aikaisemmin mobilisoiduissa pataljoonissa jäi ampumarjoittelu varsin alkeelliseksi – enempää kuin 3–6 laukausta miestä kohti ei ennätetty ampua.”⁴

Lyhyestä koulutusajasta huolimatta jääkärien johtamat joukot kykenivät taistelemaan organisoidummin kuin punakaarti. Harjoittelun tuloksena opittiin vähitellen liikkumaan ryhmittyneenä sekä käyttämään hyökkäyksessä tulta ja liikettä. Avorivihyökkäysten lisäksi kyettiin tekemään jopa kaksipuolisia saarroituksia vihollisen lyömiseksi. Sodankäynnissä pienetkin asiat ovat ratkaisevia. Hiukan parempi koulutustaso – jääkärien johtamana – sinetöi sodan voiton nuorelle asevelvollisuusarmeijalle.⁵

Koulutusjärjestelmä luodaan 1920–1930 luvuilla

Vapaussodan jälkeisen rauhan ajan sotaväen koulutusjärjestelmän mallina oli aluksi saksalainen järjestelmä. Yleisesikunnan koulutusosaston päällikkönä toimi joulukuuhun 1918 saakka saksalainen kapteeni von Hagen, apulaisinaan toistasataa joukkoihin ja esikuntiin sijoitettua maanmiestään. Kenttäkoulutuksesta huolehtivat Saksassa oppinsa saaneet jääkärit. Kotimaisten ohjesääntöjen puuttuessa opetuksen tukena käytettiin niin armeijassa kuin Suojeluskuntajärjestöissäkin pääosin saksalaista sotilaskirjallisuutta.⁶

Koulutusolosuhteet olivat aluksi varsin puutteelliset. Koulutusta vaikeuttivat ammattitaitoisten upseerien, aliupseerien ja koulutusmateriaalin puute sekä runsas vartio- ja työpalvelus. Suomen valkoi-

nessa kaartissa vuonna 1924 varusmiespalveluksensa aloittanut Wolf H. Halsti kuvaili omaa palvelusaikaansa seuraavasti: ”Koulutuksemme oli tietenkin kouluttajien tason mukainen. He hallitsivat sulkeisjärjestyksen, muodollisen taistelujärjestyksen ja sen ajan yksinkertaisen asetekniikan hyvin, mutta olivat sovelletun taistelukoulutuksen suhteen täysin avuttomia. ...Mutta jos meille opetettiin vähän, niin sitä perusteellisemmin. Olimme loistavia maahan menijöitä, ryömijöitä ja syöksyjä, kerrassaan ammattimaisia taisteluteknikkoja.”⁷

Kehnoista olosuhteista, ravinnosta ja kulkutau-
deista johtuen asevelvollisten terveydentila oli huono. Esimerkiksi vuonna 1928 vapautettiin kutsunnoissa noin neljäkymmentä ja palveluksen alettua noin kahdeksantoista prosenttia asevelvollista. Palveluksessa kuoli 168 asevelvollista (kokonaismäärä noin 24 000), joista sairauteen menehtyi 133, tapaturmaisesti 21 ja itsemurhan tai tapon seurauksena

► Aseen käsittely ja ampumataito ovat olennainen osa sotilaan perustaitoja. Kuvassa aseenkäsittelyä harjoitellaan Santahaminassa 1930-luvulla. Kuva: Sotamuseo

14 miestä. Viisi vuotta myöhemmin kutsunnoissa vapautettiin enää noin neljännes ja palveluksen aikana alle kymmenen prosenttia asevelvollisista.⁸

Sotaväen päällikkö ohjasi koulutusta yksityiskohtaisilla kiertokirjeillä, joissa annettiin määräyksiä asevelvollisten viikoittaisista koulutusaiheista. Ensimmäinen painettu koulutusohjelma julkaistiin asevelvollisuuslain tultua vahvistetuksi vuonna 1922. Siinä määrättiin koulutus- ja ampumaohjelmistot jalkaväki- ja konekiväärikomppanialle, miinanheitäjäjoukkueelle sekä aliupseeri- ja muille erityiskursseille. Ensimmäinen varsinainen koulutusohjesääntö *Jalkaväen koulutus* julkaistiin vuonna 1929. Koulutusohjelmien lisäksi siinä käsiteltiin kouluttamisen yleisiä periaatteita sekä jalkaväkimiehen ja ryhmän taistelutekniikkaa.⁹

Ohjesäännön mukaan varusmieskoulutuksen päämääränä oli sekä tahdoltaan että taidoltaan taistelukelpoisen joukon luominen, minkä vuoksi koulutuksen painopisteen oli oltava taistelu- ja ampumakoulutuksessa sekä kenttäpalveluksessa. Miehistöpalvelus käsitti kaksi kuuden kuukauden pituista koulutuskautta. Ensimmäisellä, nuoremman sotamiehen, kaudella varusmiehille tuli antaa sellainen mies-, ryhmä-, joukkue- ja komppania-kohtainen koulutus, että heistä voitiin muodostaa sodan ajan suojajoukkoihin kelpaavia yksiköitä ennen edellisen saapumiserän kotiutumista. Jälkimmäisen, vanhemman sotamiehen, koulutusjakson tavoitteena oli ylläpitää ja syventää sodan ajan yksiköiden taistelutaitoa komppanian ja pataljoonan puitteissa toteutettavien taistelu- ja sotaharjoitusten sekä koulutushaara-kohtaisten erikoiskurssien avulla.¹⁰

Uuden liikekannallepanojärjestelmän myötä koulutuksen jaksottelua muutettiin vuonna 1934 siten, että palvelusaika jakautui kolmeen neljän kuukauden mittaiseen alokkaiden, nuorempien sotamiesten ja vanhempien sotamiesten koulutuskautteen. Koulutettavien oli saavutettava sotakelpoisuus neljässä kuukaudessa, joiden jälkeen heidät sijoitettiin vanhemman saapumiserän täydennykseksi sodan ajan joukkoihin.¹¹

Perusajatuksena oli, että asevelvolliset harjaantuisivat sodan ajan tehtäviinsä viimeistään kunkin koulutuskauden taistelu- ja sotaharjoitusjaksojen aikana. Divisioonien ensimmäiset sotaharjoitukset järjestettiin Parolan ja Lappeenrannan kesäleireillä elokuussa 1920. Seuraavina vuosina leirijärjestelmää kehitettiin siten, että joukko-osastot kävivät määrävuosina kesäleirillä oman divisioonansa leirialueella. Vuodesta 1924 alkaen kesäsotaharjoituksen lisäksi ryhdyttiin järjestämään myös helmi–maaliskuulle ajoittuvia talvisotaharjoituksia. Varuskuntien ja divisioonien harjoitusten ohella 1920-luvulla pidettiin kolme armeijan sotaharjoitusta vuosina 1923, 1927 ja 1928. Seuraavan vuosikymmenen puolella koulutusmäärärahojen puute alkoi vaikeuttaa suurten sotaharjoitusten järjestämistä. Vuosina 1930–1937 divisioonat kykenivät järjestämään korkeintaan yhden pienemmän sotaharjoituksen vuodessa. Viimeinen ennen talvisotaa pidetty suuri sotaharjoitus järjestettiin vain pari kuukautta ennen ylimääräisten harjoitusten alkamista 7.–12. elokuuta 1939.¹²

Sodan ajan poikkeusjärjestelyt vuosina 1939–1945

Ylimääräisten harjoitusten alkaminen syys–lokuussa 1939 muutti asevelvollisten koulutusjärjestelyjä. Nuoremmat ja vanhemmat varusmiehet sijoitettiin sodan ajan suojajoukkoonpanoon, jossa heidän koulutuksensa jatkui yhdessä palvelukseen saapuneiden reserviläisten kanssa.¹³

Kenttäarmeija saatiin perustettua ja ryhmitettyä alueilleen noin viisi viikkoa ennen sodan puhkeamista, mikä olisi periaatteessa mahdollistanut tehokkaankin koulutuksen antamisen. Huomattava osa ajasta kului kuitenkin välttämättömiin linoitustöihin. Koulutukseen käytettiin pari päivää viikossa. Ylimääräisten harjoitusten aikana sotilaat ehtivät kuitenkin tutustua toisiinsa, johtajiinsa sekä omaan rintamalohkoonsa. He saivat kohdistettua kiväärinsä ja muut aseensa, harjoiteltua polttopullojen ja kasapanosten käyttöä panssarintorjunnassa sekä

► Jatkosodan aikana miehistökoulutusta järjestettiin kotijoukkojen koulutuskeskuksissa. Kuvassa kranaatinheitin koulutusta maaliskuussa 1942. Kuva: SA-kuva

opeteltua muita puolustustaistelun perusteita. Näin saavutettu, ehkä puutteellinenkin, taisteluvalmius oli tarpeen. Sodan alettua rintamajoukkojen järjestelmälliselle koulutukselle ei juuri ollut enää aikaa.¹⁴

Alokaskoulutus ja kenttäarmeijan reservien koulutus toimeenpantiin Kotijoukkojen esikunnan alaisuudessa toimivissa koulutuskeskuksissa. Ensimmäiset seitsemän jalkaväen ja kaksitoista

muiden aselajien koulutuskeskusta perustettiin 18. joulukuuta alkaen. Enimmillään talvisodan aikana oli toiminnassa 29 koulutuskeskusta.¹⁵ Erityisen maininnan arvoinen oli Hämeenlinnassa toiminut Panssarintorjuntatykkikoulutuskeskus, jossa perustettiin ja pikakoulutettiin ja josta lähetettiin eri rintamanosille noin yhdeksänkymmentä panssarintorjuntatykkijoukkuetta. Niiden avulla suomalaiset

tuhosivat Karjalan kannaksella pari tuhatta venäläistä panssarivaunua, mikä osaltaan vaikutti ratkaisevasti talvisodan torjuntataistelujen onnistumiseen.¹⁶

Talvisodan jälkeen uudelle itärajalle ryhmitetty armeija koostui useista ikäluokista, joten sen koulutustaso oli varsin vaihteleva. Päämajan ja Maa-voimien esikunnan ensimmäisissä sodan jälkeisissä ohjeissa koulutuksen tavoitteeksi määrättiin asevelvollisten sotilaallisten taitojen yhdenmukaistaminen, jotta heistä voitiin mahdollisimman nopeasti muodostaa yhtenäisiä taistelujoukkoja. Samalla kun sodassa olleita ikäluokkia kotiutettiin, otettiin palvelukseen uusia alokkaita. Kesäkuun 1940 puolivälissä palvelukseen astuneille nostomiehille annettiin kymmenen viikon alokaskoulutus, jonka jälkeen heidän koulutuksensa jatkui yhdessä vanhempien saapumiserien kanssa.¹⁷

Armeijan vahvuuden kasvattamiseksi siirryttiin tammikuussa 1941 uuteen palvelusaikajärjestelmään, jossa varusmiespalveluksen pituus oli kaksi vuotta ja alokkaat astuivat palvelukseen kahdesti vuodessa, huhtikuussa ja lokakuussa. Pääesikunta asetti koulutuksen päämääräksi ”manööverikykyisten yksiköiden” luomisen, jonka todettiin edellyttävän paljon liikuntasodankäyntikykyä, tulen ja liikkeen vuorovaikutusta sekä aselajien yhteistoimintaa kehittävää harjoittelua. Ohjeiden taustalla lienevät ennemminkin olleet talvisodan hyökkäystaisteluisa havaitut puutteet kuin selkeä tietoisuus tulevan sodan luonteesta. Kesäkuussa puhjennun jatkosodan alkuvaiheiden kannalta hyökkäyksellinen teema osoittautui kuitenkin oikeaksi, ja se säilyikin joukkojen yleisenä koulutusteemana aina kevääseen 1944 saakka.¹⁸

Jatkosodan ajan miehistökoulutus muodostui kotijoukkojen koulutuskeskusten peruskoulutuksesta sekä sotatoimiyhtymien henkilötäydennyskeskuksissa ja rintamalla annetusta täydennyskoulutuksesta. Liikekannallepanossa perustettiin kenttäarmeijan täydennysten kouluttamista varten aluksi 24 koulutuskeskusta. Sodan myöhemmissä vaiheissa koulutuskeskusten määrää ja sijaintipaikkoja säädeltiin koulutustarpeiden mukaisesti

siten, että vuosina 1941–1944 käytössä oli yhteensä 48 koulutuskeskusta. Sodan aikana koulutettiin vuosina 1921–1926 syntyneet ikäluokat, joista viimeisintä ei kuitenkaan käytetty rintamatehtäviin.

Kotijoukkojen kautta sodan vaatimiin tehtäviin lähetettiin yhteensä yli 400 000 henkilöä. Heistä alokkaita tai muuten kouluttamattomia oli noin 190 000. Loppuosa muodostui liikekannallepanossa palvelukseen käskemättä jääneistä, sotasairaaloista palanneista, vaihtosiirtona kenttäarmeijaan lähetetyistä sekä uudelleen palvelukseen käsketyistä reserviläisistä.¹⁹

Koulutuskeskuksissa alokkaille tuli antaa sellainen sotilaan peruskoulutus, että heidät voitiin sen jälkeen lähettää henkilötäydennyskeskusten kautta rintamajoukkojen täydennykseksi. Tärkeintä oli taistelu- ja ampumakoulutus, jonka tavoitteena oli mahdollisimman hyökkäyskelpoisen joukon kouluttaminen. Koulutusajaksi määrättiin aluksi kaksi ja myöhemmin kolme kuukautta. Käytännössä koulutusaika muodostui kuitenkin pidemmäksi, sillä esimerkiksi syyskuussa 1941 palveluksen aloittanut saapumiserä siirrettiin täydennykseksi rintamajoukkoihin vasta noin viiden kuukauden koulutuksen jälkeen tammi–helmikuussa 1942.²⁰

Tilanteen vakiinnuttua asemasodaksi henkilötäydennysjärjestelmää muutettiin lokakuussa 1942. Sotatoimiyhtymien henkilötäydennyskeskusten yhteyteen perustettiin täydennyspataljoonat, joissa oli määrä antaa koulutuskeskuksista lähetetyille nuoremmille sotamiehille noin kolmen kuukauden pituinen, käytännön taistelutaitoihin painottuva nousujohteinen täydennyskoulutus ennen rintamalle siirtämistä. Käytännössä asemasotavaiheessa palvelukseen otettujen ikäluokkien 1923–1926 kokonaiskoulutusajaksi koulutuskeskuksissa ja täydennyspataljoonissa tuli kuitenkin keskimäärin kahdeksan kuukautta, mikä suurin piirtein vastaa Puolustusvoimissa vuoteen 1998 käytössä olleen varusmiespalvelusajan vähimmäispituutta. Runsaasta työpalvelusta ja komennustehtävistä sekä kouluttajien epätasaisesta ammattitaidosta johtuen sodan ajan koulutus ei tietenkään ollut yhtä teho-

kasta kuin toimittaessa rauhan ajan varuskuntaolosuhteissa.²¹

Rintamalla miehistölle annetun koulutuksen määrään ja laatuun vaikuttivat paitsi taistelutilanne myös komentajien ja komppanian päälliköiden ammattitaito ja aktiivisuus. Karjalan kannaksella toimineessa 15. Divisioonassa annettiin jo tammikuussa 1942 divisioonan komentajan, eversti Niilo Hersalon allekirjoittama käsky täydennysmiehistön kouluttamisesta kuuden viikon koulutusohjelman mukaisesti. Koulutusta oli annettava 40–45 tuntia viikossa, ja sen painopisteenä oli ase- ja ampuma-, taistelu-, sekä linnoittamiskoulutus. Kolmannesta viikosta alkaen täydennysmiehet voitiin sijoittaa kymmeneksi vuorokaudeksi kerrallaan osaksi ”vanhoja” etulinjan joukkoja, joissa heille vanhempien rintamamiesten opastamana opetettiin kädestä pitäen sodassa tarvittavia taitoja.²²

Aunuksen kannaksella toimineen kenraalimajuri K. A. Tapolan 5. Divisioonassa harjoitukset käskettiin järjestää siten, että etulinjan yksiköt harjoittelivat yhtenä ja reservissä olevat kahtena päivänä viikossa. Koulutusaiheina olivat käytännön puolustus-taistelutilanteet. Etulinjan yksiköiden aiheita olivat esimerkiksi vihollispartioiden torjunta, menetetyt aseman valtaus vastaiskulla sekä oman vanginsieppauspartion toiminta. Reservissä olevien yksiköiden aiheiksi puolestaan käskettiin panssaritorjunta- ja jalkaväkiseiden käyttö, marssi- ja ryhmittymisharjoittelu, iskuosastotoiminta sekä jalkaväen ja tykistön yhteistoiminta.²³

Esimerkit saattavat antaa liiankin hyvän kuvan rintamajoukkojen koulutuksesta, sillä kaikissa yhtymissä koulutusasioita ei ollut järjestetty näin hyvin. Pitkät asemasodan vuodet olivat omiaan turruttamaan niin johtajia kuin joukkojakin ja suuntaamaan heidän mielenkiintonsa taistelukyvyyn ylläpidon kannalta toisarvoisiin asioihin. Asemasotavaiheen koulutusta arvioitaessa on kuitenkin todettava, ettei joukkojen koulutustaso silloinkaan päässyt erityisemmin romahtamaan. Sitä todistaa se, että alun sokkivaiheen jälkeen puna-armeijan suurhyökkäys kyettiin pysäyttämään kesällä 1944.²⁴

Koulutusjärjestelmä vakiintuu kylmän sodan vuosina

Jatkosodan jälkeisinä vuosina asevelvollisten koulutuksen määrätietoista kehittämistä vaikeuttivat epävarmuudet Puolustusvoimien tehtävistä ja vahvuudesta sekä varusmiespalvelusajan pituudesta. Aluksi olivat käytössä vuoden 1932 asevelvollisuuslain mukaiset palvelusajat, kunnes vuoden 1951 asevelvollisuuslaissa miehistön palvelusajaksi määrättiin 240 päivää. Upseereiksi, aliupseereiksi ja erikoistehtäviin koulutettavien varusmiesten palvelusajan pituus oli 330 päivää.²⁵

Vuonna 1947 palveluksen aloitti ensimmäinen asevelvollisikäluokka (1927 syntyneet), joka ei ollut saanut sotilaskoulutusta sodan aikana. Palvelus alkoi neljän kuukauden peruskoulutuksella, jonka jälkeen miesten oli kyettävä toimimaan taistelijana yksikkönsä vanhempien sotilaiden mukana. Sen jälkeen alkoi jatkokoulutus, joka jakautui kuuden kuukauden erikoiskoulutus-, työ- ja komennusjaksoon sekä puolentoista kuukauden yhteisharjoitusjaksoon. Niiden aikana miehistölle annettiin erilaisten työkomennustehtävien ohessa ase-, huoltoala- tai tehtäväkohtainen erikoiskoulutus tai yleistaistelijan jatkokoulutus ”koneellisen taidon saavuttamiseksi taistelukentällä tarpeellisten keinojen valinnassa ja häikäilemättömän taisteluhengen luomiseksi”. Yhteisharjoitusjaksolla koulutusyksiköistä muodostettiin harjoitusosastot, jotka ampuivat vahvennetun joukkueen taisteluammunat sekä syvensivät taistelutaitojaan komppanian ja pataljoonan sotaharjoituksissa.²⁶

Vuonna 1948 siirryttiin kolmen vuosittaisen saapumiserän järjestelmään, jossa palvelukseen astuttiin helmi-, kesä- ja lokakuussa. Peruskoulutuskauden pituudeksi määrättiin kaksitoista viikkoa, joiden jälkeen seurasivat kahdeksantoista viikon erikoiskoulutuskausi ja neljän viikon kertaus- ja sotaharjoituskausi.²⁷ Tämä osoittautuikin varsin toimivaksi, sillä muutamia koulutusjaksojen pituuteen ja toteutukseen tehtyjä tarkistuksia lukuun ottamatta

► Varusmiesten fyysistä kuntoa on pyritty kehittämään monin eri tavoin. Kuvassa Karjalan prikaatin varusmiehet taisteluradalla Vekaranjärvellä heinäkuussa 1979. Kuva: Sotamuseo

se säilyi varusmieskoulutuksen perusratkaisuina aina 1990-luvulle saakka.²⁸

Tarkistuksista voidaan mainita esimerkkinä vuodesta 1982 alkaen käyttöön otettu yhdenmukainen kahdeksan viikon pituinen taistelijan peruskoulutus, joka annettiin jokaiselle varusmiehelle aselajista tai puolustushaarasta riippumatta. Taistelukoulutuksen lisäksi siihen sisältyivät ammunta-, marssi- ja suunnistus- ja suoritus- ja suunnistus- ja suoritus- ja suoritus-

koe. Peruskoulutuksen yhtenäistämisen tavoitteena oli varmistaa, että sotilas pärjää sodan ajan yksinkertaisissa miehistötehtävissä riippumatta siitä, missä hän oli varusmiespalveluksensa suorittanut.²⁹

Vuodesta 1990 alkaen otettiin käyttöön 285 vuorokauden palvelusaika erityisen vaativiin miehistötehtäviin koulutettaville varusmiehille. Ikäluokkien pienentymisestä ja koulutettavien määrän vähentymisestä johtuen varusmiespalveluksen alkamista

jaksotettiin siten, että palvelukseen tuli kaksi tai kolme saapumiserää vuodessa. Tämä niin sanottu 5/2-järjestelmä osoittautui kuitenkin käytännön toteutuksen kannalta sekavaksi ja hankalaksi, joten siitä luovuttiin varsin pian.³⁰

Koulutuksen sisältöihin kukin aikakausi toi omia painotuksiaan. Sodanjälkeiselle ajalle tyypillisesti vuosien 1945–1946 koulutuksen tärkeimmäksi tavoitteeksi katsottiin rauhanaikaisen järjestyksen ja kurin palauttaminen. Taistelukoulutuksen pääteemanä oli aktiivinen puolustustaistelu, jossa oli vaurauduttava taistelemaan myös saarrettuna. Huomiota kiinnitettiin joukkojen liikkuvuuteen, aselajien yhteistoimintaan sekä suojautumiseen vihollisen ilma- ja panssariaseelta. 1950-luvun alusta alkaen koulutuksen yleiseksi päämääräksi vakiintui taistelukykyisten ja maanpuolustustahtojen joukkojen kouluttaminen, ja sama koulutuksen päämäärä on säilynyt aina näihin päiviin saakka.³¹

Joukkotuhoaseiden ja varsinkin ydinaseen käytön uhka nosti suojelukoulutuksen yhdeksi erityis- teemaksi 1960-luvun alusta alkaen. Muita Puolustusvoimien uhka-arvioista, puolustusdoktriinista sekä asejärjestelmien kehittymisestä juontuneita erityis- teemoja olivat sissitoiminta, maahanlaskun ja maihinnousun torjunta, jokamiehen panssarintorjunta sekä käsiaseilmatorjunta.³²

Viimeistään 1960-luvulla alettiin kiinnittää entistä suurempaa huomiota opetusmenetelmiin ja monipuolisten havainto- ja koulutusvälineiden käyttöön. Vuonna 1972 ilmestynyt uusi *Kouluttajan opas* toi perinteisten esittävän, kyselevän ja harjoittavan opetuksen rinnalle uusia menetelmiä, kuten ryhmätyöskentely, itseopiskelu ja ohjelmoitu opetus. Suurten koulutusjoukkueiden opetuksen tehostamiseksi kehitettiin ”ketjukoulutus” – nykyään tunnettu paremmin nimellä ”rastikoulutus” – jossa varsinaisen koulutusaiheen, kuten esimerkiksi perusammunnan, odotusajat käytetään tehokkaaseen oheiskoulutukseen.³³

Kylmän sodan aikana joukkojen toimintavalmius oli säilytettävä hyvällä tasolla. Varusmiehille valmius- vaatimus näkyi muun muassa siinä, että määrätyn

osan heistä oli oltava palveluksessa myös viikonlop- puisin. Valmiusharjoituksia pidettiin säännöllisesti, kuten Porin prikaatissa vuonna 1977 alokkaana palvelut Veli-Pekka Parkatti kertoo: ”...Aamuyöllä komppaniamme hälytettiin päivystäjälle soitettutulla hälytyksellä. Sen varmistettuaan päivystäjä aloitti valmiin luettelon mukaiset toimenpiteet, joista ensimmäinen oli ankaralla äänellä annettu komento: Ensimmäisessä komppaniassa hälytys! Sen jälkeen kaikilla oli kiire. Tuvisia piti laittaa huovat ikkunoihin, etteivät vihollisen lentokoneet näkisi yöllä valoa ikkunoista. Kun pimennys oli saatu kuntoon, pu- keuduttiin ja pakattiin reppuun erikseen määrätty hälytysvarustus. Ylimääräinen kama jätettiin nimi- lapulla varustettuna ja päiväpeitteeseen käärittynä sängylle. Sitten mentiin ryhmänjohtajan johdolla polkupyörien kanssa metsään suojaan vihollisen hyökkäyksiltä ja tiedustelulta. Kun koko joukko oli saatu väistöalueelle, muodostettiin paikalla olevista miehistä sodanajan kokoonpanon mukainen jalkaväkijoukkue.”³⁴

Taistelukoulutuksen elävöittämiseksi kehitettiin vakioituja hyökkäys- ja koulutusratioja sekä vakio- harjoituksia, jotka nopeuttivat harjoitusten valmistelua ja yhtenäistivät koulutusta. Ensimmäiset taiste- luammuntojen automaattiset maalilaitteet hankittiin vuonna 1970, ja taistelusimulaattorit tulivat käyttöön 1980-luvun alussa. Simulaattorien varsinaisen läpi- murto koulutuksen apuvälineenä tapahtui kuitenkin vasta seuraavilla vuosikymmenillä. Vaikka simulaat- toriavusteinen koulutus ei saatujen kokemusten mu- kaan korvannut maastossa tapahtuvaa harjoittelua eikä taisteluammuntoja kovin ampumatarvikkein, ne toivat koulutukseen toden tuntua ja lisäsivät jou- kon motivaatiota kovaankin koulutukseen.³⁵

Keskeisimmät 1990-luvun lopun ja 2000-luvun alun uudistukset

Lähestyttäessä 2000-lukua varusmieskoulutuksessa tehtiin useita merkittäviä uudistuksia. Laki nais- ten vapaaehtoisesta asepalveluksesta tuli voimaan

1. huhtikuuta 1995. Se mahdollisti vapaaehtoisen asepalveluksen 18–29-vuotiaille, terveydeltään ja henkilökohtaisilta ominaisuuksiltaan sopiville naispuolisille Suomen kansalaisille. Naisten määrä pysyi pitkään noin 400–600 hakijan vuositasolla, mutta vuonna 2016 palvelukseen haki ennätyselliset 842 naista. Vuoden 2016 alkuun mennessä Puolustusvoimat oli kouluttanut sodan ajan reserviin noin 7 000 naista, joista yli 60 prosenttia oli saanut palveluksen aikana myös johtajakoulutuksen.³⁶

Vuonna 1995 siirryttiin käytäntöön, jossa alokat astuivat palvelukseen kaksi kertaa vuodessa. Kiinteästi tammi- ja heinäkuulle määrättyjen palveluksen alkamispäivien katsottiin sekä sopivan nuorison opiskelurytmiin että selkeyttävän vuonna 1993 käyttöön otetun joukkotuotantojärjestelmän toimeenpanoa joukko-osastoissa. Uudistukset jatkuivat kolme vuotta myöhemmin, jolloin uusiksi palvelusajoiksi säädettiin 180, 270 ja 362 päivää.³⁷

Miehistön palvelusajan lyhentyminen pakotti karsimaan monet vuosien saatossa koulutukseen tarttuneet epäoleellisuudet. Aika oli käytettävä tehokkaasti taistelussa välttämättömien asioiden oppimiseen. Taistelutaidon lisäksi niitä olivat ase- ja taisteluvälineiden käyttötaito, ampumataito ja fyysinen kestävyys. Taidollisen ja fyysisen suorituskyvyn kehittämiseksi asetettiin selkeä tavoite, jonka mukaan jokaisen varusmiehen oli reserviin siirrettäessä ”kyettävä joukkonsa mukana täyttämään taistelu-tehtävänsä vähintään kahden viikon ajan jatkuvassa taistelukosketuksessa ja käyttämään kaikki voimavarojaan yhtämittaisesti 3–4 vuorokautta kestävässä vaativaan ratkaisutaisteluun”. Miehistön taistelukoulutukseen tuli käyttää vähintään 130 päivää. Niistä 60 oli niin sanottuja maastovuorokausia, mikä tarkoitti sitä, että sotilasta koulutettiin maastossa tai muissa sodan ajan olosuhteissa yhtäjaksoisesti vuorokauden

► Varusmieskoulutus huipentuu loppusotaan, jossa testataan niin miehistön kuin johtajienkin koulutuksessa oppimia taitoja. Varusmiehiä Pyry 09 -sotaharjoituksessa. Kuva: Puolustusvoimat

ajan. Tätä tavoitetta tosin jouduttiin rahan ja kouluttajien puutteen vuoksi myöhemmin tarkistamaan. Esimerkiksi vuosina 1998–2006 maastovuorokausia oli keskimäärin 48. Vuoden 2015 tavoite oli 35 maastovuorokautta.³⁸

Koko asevelvollisten koulutusjärjestelmän kanalta erityisen merkittävä oli vuosituhannen vaihteessa toimeenpantu johtaja- ja kouluttajakoulutuksen uudistus. Tavoitteena oli, että johtajakoulutuksen jälkeen reservin johtajat kykenevät niin rauhan ajan kertausharjoituksissa kuin mahdollisessa sodan ajan liikekannallepanossakin johtamaan ja kouluttamaan joukkojaan omatoimisesti ja tehokkaasti. Johtajakoulutuksesta rakennettiin 20 opintoviikon laajuinen kokonaisuus, jonka toimeenpano alkoi aliupseerikoulun ensimmäisestä viikosta ja ulottui palvelusajan loppuun saakka. Käytäntöpainotteisen opetuspaketin keskeisenä elementtinä oli syväjohtamisen viitekehukseen perustuva ihmisten johtamisen ja johtajana kehittymisen oppisisältö. Varusmiehesimiehiä, eli tulevia sodan ajan johtajia, haastettiin erityisesti kehittämään johtamis- ja koulutustapojaan entistä valmentavampaan suuntaan.³⁹

Vuonna 2013 Puolustusvoimissa käynnistettiin uusi asevelvollisten koulutusjärjestelmän kehittämissuunnitelma. Sen keskeisenä lähtökohtana olivat puolustusministeriön asettaman työryhmän, eli niin kutsutun Siilasmaan työryhmän, tekemät toimenpite-ehdotukset. Helmikuussa 2013 kaikkia palvelus-aikoja lyhennettiin viidellätoista päivällä. Tällä sekä tavoiteltiin seitsemän miljoonan euron vuosittaisia säästöjä että varmistettiin koulutus- ja huoltohenkilöstölle entistä parempi valmistautumisaika ennen seuraavan saapumiserän palvelukseen tuloa. Palvelus-aikojen lyhennys mahdollistettiin tiivistämällä joukkokoulutuskauden ja yleisten asioiden opetusta. Koulutuksessa pyritään entistä enemmän hyödyntämään nykyaikaisia simulaattori- ja virtuaalikoulutusympäristöjä. Yhtenä merkittävänä jo pitkään jatkuneena kehittämiskohteena voidaan mainita myös varusmieskoulutuksen hyväksi lukeminen, jolla tarkoitetaan palveluksen aikana hankitun osaamisen huomioon ottamista varusmiesajan jälkeisissä opinnoissa.⁴⁰

Viimeisimmissä vuoden 2016 koulutusohjeissa on haettu entistä kokonaisvaltaisempaa otetta varusmiesten toimintakyvyn kehittämiseksi. Fyysisen toimintakyvyn ja liikuntakoulutuksen ohella myös psyykkisen, sosiaalisen ja eettisen toimintakyvyn sekä ryhmäkiinteyden kehittämiseen kiinnitetään huomiota jo ensimmäisestä palveluspäivästä lähtien. Ajankohtaisena asiana kaikille varusmiehille koulutetaan kyberturvallisuuden perusteet. Maavoimissa aloitettiin vuonna 2017 valmiusyksikkökoulutus, joka tarjoaa varusmiehille mahdollisuuden kouluttautua entistä monipuolisempiin ja vaativampiin tehtäviin.⁴¹

Puolustusvoimat otti vuonna 2000 käyttöön säännöllisen kyselyn, jossa jokainen kotiutuva varusmies antaa palautetta saamastaan koulutuksesta. Koulutuskulttuurista, koulutuksen laadusta sekä palkatun henkilöstön ja varusmiesjohtajien toiminnasta annetut arvosanat ovat olleet varsin hyviä. Esimerkiksi kesällä 2015 kotiutuneet varusmiehet antoivat armeija-ajastaan kokonaisarvosanan 4,2 (asteikolla 1–5). Keskeiset koulutuksen onnistumista ja siten myös taistelussa menestymistä arvioivat osatekijät, kuten ryhmäkiinteyden sekä luottamus johtajiin ja omaan koulutukseen, ovat parantuneet vuosi vuodelta.

Tulosten perusteella voidaan päätellä varusmieskoulutukseen itsenäisyyden aikana ja varsinkin viime vuosikymmenien kuluessa tehtyjen uudistusten olleen oikeaan osuneita. Ylipäänsä 2000-luvun varusmiehet näyttävät olevan varsin tyytyväisiä koulutukseensa. Jääkäriprikaatissa maaliskuussa 2016 televisiodokumenttia tehnyt Arman Alizad kuvaili Ruotuväkilehden haastattelussa nykyajan varusmiespalveluksesta saamaansa käsitystä: ”Kävin itse intin vuonna 1990, olin silloin kahdeksan kuukautta jääkäriin. Silloin otti tosi paljon päähän olla siellä, suhtautuminen asiaan oli jotenkin erilaista. Täällä on ollut hauska nähdä, miten paljon nykyisten nuorten motivaatio eroaa siitä, mitä se oli silloin, kun itse kävin armeijan. Kun olen haastatellut täällä väkeä, ovat kaikki olleet tosi innostuneita ja motivoituneita. He kokevat saavansa täältä paljon, oppivansa tiimityötä ja toisiin luottamista, joka on minun mielestäni todella arvokas asia.”⁴²

PENTTI AIRIO

VARUSMIEHEN ARKI

Suomen itsenäisyyden alussa varusmiespalvelus sai vaikutteita sekä Ruotsin ja Venäjän vallan ajalta että jääkärien kautta Saksan armeijasta. Näistä monikansallisista vaikutteista kehittyivät ja muotoutuivat suomalaisen sotilaan palvelus- ja vapaa-ajan yleiset periaatteet. Tiivistetysti voidaan sanoa, että Ruotsista periytyi torstaisin syötävä hernesoppa, Venäjältä simputusperinne ja Saksasta tiukka kuri ja äkseeraus.

Sisällissodan päätyttyä palvelukseen jäivät vuosina 1892–1896 syntyneet asevelvolliset, lukuun ottamatta niitä, jotka olivat perheensä ainoita poikia. Wiljo Tuompo ja Leonard Grandell kirjoittivat vuonna 1920 julkaistun kirjan *Suomen armeija sanoin ja kuvin*. Siinä mainittu toteamus ”tie sotilaan sydämeen käy vatsan kautta”, pitää edelleenkin paikkansa. Varsinkin alkuvuosina sotajoukon mieliala oli hyvin pitkälti riippuvainen armeijan muonituksen tasosta. Monet nuorukaiset kasvoivat pituutta ja vankistuivat päästyään armeija-aikanaan ensimmäistä kertaa säännöllisen ruokahuollon piiriin. Sana *varusmiespalvelus* tuli käsitteenä käyttöön vasta 1930-luvulla. Sitä ennen puhuttiin palveluksesta vakinaisessa väessä. Palvelusajan päätyttyä mies siirrettiin reserviin viiden vuoden ajaksi, joiden jälkeen hän kuului 45-vuotiaaksi saakka nostoväkeen. Myöhemmin nämä aikamäärät, samoin kuin varusmiespalvelusajan pituudet, ovat muuttuneet monta kertaa.⁴³

Muonituksen ohella majoituksella, varustuksella sekä palvelusrasitusta keventävällä vapaa-ajalla on aina ollut suuri merkitys asevelvollisen arkipäivässä. Majoitustilat olivat alkuaikoina vanhoja suomalaisia tai venäläisiä kasarmeja. Sodan jäljiltä niiden kunto ei ollut kovinkaan kehuttava. Useita kymmeniä sotilaita asui tungettuna samaan huoneeseen. Tilaa tuli enemmän ja kasarmioliot muuttuivat siedettä-

vämmiksi vasta sen jälkeen, kun saksalaiset sotilaat olivat poistuneet maasta. Vuoteina olivat olkipatjoin varustetut kaksikerroksiset puu- tai rautasängyt. Vuoteen lisäksi sotilaalla oli oma kaappi ja jakkara sekä koko tuvalle yhteinen pöytä ja roskakori. Tupien ainoat ”somisteet” olivat taiteilijanlahjaisten miesten sängynpohjalautoihin ikuistamat isänmaalliset kuvat ja kaiverukset.⁴⁴

Sotilaselämä ei ollut pelkästään harjoittelua esimiesten valvovien silmien alla, vaan siihen sisältyi myös vapaa-aikaa. Alokkaiksi tulleet nuorukaiset olivat tottuneet elämään maaseutuolosuhteissa. Monet heistä olivat käyneet ainoastaan kiertokoulun, joten edes sujuva sisälukutaito ei ollut mikään itsensänselvyys. Kansakoululain mukaisen oppimäärän suorittaneet nuorukaiset varttuivat palvelusikäisiksi vasta 1930-luvun loppupuolella. Rauhallisista maalaisoloista kauas kodistaan erotettu nuorukainen ei hevin ymmärtänyt, miksi hänen tuli toistaa satoja kertoja samoja yksinkertaisia temppuja. Pikkumainen kasarmielämä, ankara kuri sekä mitättömiltäkin tuntuneista rikkeistä ja myöhästelystä koituneet arestirangaistukset olivat vaikeasti mielletävissä. Monien vaarana oli se, että kasarmielämä alkoi muistuttaa enemmänkin vankilassa oloa. Oli tärkeää selittää miehille, minkä takia sotilaallisuus oli välttämätöntä, jotta joukkoon saatiin luotua oikeanlainen toverihenki ja yhteenkuuluvaisuuden tunne. Sopeutuminen kesti yleensä noin kuukauden verran. Pikkuhiljaa muodostunut oman tuvan kaveripiiri kevensi arjen harmautta. Väapeliä ei suotta kutsuttu komppanian äidiksi.

Vapaaehtoiset naishenkilöt ryhtyivät perustamaan sotilaskoteja sotapoikien palvelusolosuhteiden ja ennen kaikkea vapaa-ajan viihtyvyyden parantamiseksi. Sotilaskodeilla oli myös kansansivistysel-

lisiä ja tapakasvatuksellisia päämääriä, jotka ovat jatkuneet aina näihin päiviin saakka. Veljessodan jälkeen oli tärkeää, että sotilaskodissa kaikkia sotilaita kohdeltiin tasapuolisesti. Edes esimiesasemassa olevat eivät saaneet etuilla jonoissa eikä sotilaskoodeissa ollut ostopakkoa. Sinne sai tulla pelkästään viettämään aikaa, kirjoittamaan kirjeitä sekä lukemaan sanoma- ja aikakauslehtiä.⁴⁵

Puolustusvoimissa on vieläkin säilynyt yleisperiaatteena vanha maaseutuväen tapa, jonka mukaisesti aamulla herätään aikaisin ja viimeistään iltakymmeneltä mennään nukkumaan. Monet muut Puolustusvoimissa pitkään jatkuneet tavat ja tottumukset alkoivat muuttua 1960-luvulla.

Sisäisen tiedonkulun tehostamiseksi Pääesikunnan tiedotusosasto ryhtyi vuonna 1962 julkaisemaan *Ruotuväki*-lehteä. Samana vuonna tehtiin muitakin muutoksia, jotka varusmiesten mielestä olivat todennäköisesti vielä tärkeämpiä. Sunnuntaiamuisin sai herätä vasta kello kahdeksalta, yhdeksältä tarjottiin tukeva kahviaamiainen ja päivällinen syötiin kello viisitoista. Koska vain aterioinnit olivat palvelusta, jäi sotilaille entistä enemmän vapaa-aikaa ja sunnuntain iltalomille pääsi lähtemään entistä aikaisemmin. Toinen muutos oli se, että vanhojen kerrossäntöjen tilalle ryhdyttiin hankkimaan uusia vuoteita vaahtokumityynyineen ja -patjoineen. Olkipatjat siirtyivät pikku hiljaa unholaan. Vahvistettiin myös uuden kaksipuolisen maastopuvun malli, vaikka ei-hän niitä silloin vielä jaettu käyttöön, koska vanhat varusteet piti ensin käyttää loppuun. Uusi harmaa ulosmenopuku pikkukenkineen otettiin käyttöön vuonna 1965, ja se oli käytössä aina vuosituhannen loppuun saakka.

Professori Matti Kuusen muistio puolustusnihilismin lisääntymisestä herätti Puolustusvoimien johdon vakavasti ajattelemaan nuorisossa tapahtunutta muutosta. Kenraali Sakari Simeliuksen käsitystä pidettiin joulukuussa 1964 kolmipäiväinen seminaari Kiljavan ammattiyhdistysopistolla. Alustuksissa käsiteltiin sotilaskasvatusta, sotilaskurin olemusta, varusmiesten kohtelua ja loma-oikeuksia monesta eri näkökulmasta. Seminaarin ehkä hedel-

mällisintä antia olivat keskustelut, olihan mukana niin siviilielämän kuin sotaväenkin asiantuntijoita sekä varusmiehiä. Ennakkoluulottomasta asioiden käsittelytavasta saatiin paljon kiitosta. Päivien anti kirjattiin muistioksi, jonka suosituksia ryhtyi toteuttamaan vuotta myöhemmin puolustusvoimain komentajaksi nimitetty kenraali Yrjö Keinonen. Varsinkin lomien määrän lisääntyminen ja oikeus käyttää lomalla siviilivaatteita olivat varusmiesten mieleen. Puolustusvoimien kannalta merkittävin uudistus oli sosiaaliskuraattoritoiminnan käynnistäminen.⁴⁶

Nuorisjärjestöjen 1960-luvun loppujaksolla lisääntyneen politisoitumisen eräitä ilmenemuotoja olivat kasvava sodan vastaisuus, kansalaiskurittomuus ja pyrkimys perinteisten tabujen murskaamiseen. Rauhanliikkeet ja vuonna 1970 perustettu Varusmiesliitto yritti horjuttaa perinteistä asevelvollisuuslakiin pohjautuvaa järjestelmää suosittelemalla asevelvollisille siviilipalvelusta ja kertausharjoituksista kieltäytymistä sekä pyrkimällä muuttamaan varusmiesten koulutusjärjestelmää. Tässä vaiheessa jo entinen komentaja Yrjö Keinonen toimi heidän asiantuntijanaan. Varusmiesliitto ei kuitenkaan saanut läpi radikaalia palvelusaikamuutosta ja muutti myöhemmin tavoitteitaan.

Puolustusvoimat vastasi Varusmiesliiton asevelvollisuuden politisointipyrkimykseen perustamalla varusmiestoimikunnat. Niiden avulla on kuluneiden vuosikymmenien aikana saatu kehitettyä monta varusmiespalvelukseen liittyvää asiaa. Yksi varusmiestoimikuntien tärkeä toimintamuoto on varusmiesten fyysisen kunnon kohentamiseen liittyvä harrastustoiminta. Puolustusvoimat hyötyy varusmiesten kunnon kohenemisesta, ja kun esimiehet vielä tukevat vapaa-ajan liikuntaa antamalla vastalahjaksi lomaa, on saavutettu hyöty molemminpuolinen.

Hyvä esimerkki varusmiesten omasta aktiivisuudesta palvelusolojensa kehittämisessä on Reserviupseerikoulun oppilaskuntatoiminta. Koulun lähes satavuotisen historian aikana upseerioppilaat ovat itse kehittäneet kurssiensa yhteenkuuluvuutta ja toverihenkeä järjestämällä kurssijuhlan ja muita tapahtumia sekä julkaisemalla kurssimatrikelin.

► Sotilaskoti on säilyttänyt asemansa varusmiesten vapaa-ajanviettopaikkana. Varusmiehet Uudenmaan prikaatin sotilaskodissa vuonna 1982. Kuva: Sotamuseo

Matrikkelit ilmentävät hienolla tavalla oman aikansa henkeä Suomen itsenäisyyden eri vaiheissa.

Kansan elintason kohoaminen on vaikuttanut myös varusmiesten arkeen. Viisikymmentä vuotta sitten 140 alokkaan joukosta kahdella oli oma auto, kun taas nykypäivänä joukko-osastojen ongelmana on löytää riittävän suuret pysäköintialueet varusmiesten kulkupeleille. Yleisöpuhelin oli ennen vain sotilaskodissa ja yhteydenpito kotiin tai tyttöystävään hoidettiin kirjeitse. Saapunut posti jaettiin

komppanian väepelin käskynjaolla koko komppanian edessä. Yhteismajoitusta ja yhteisiä wc-tilojaakaan ei koettu mitenkään ongelmalliseksi. Väliseinät ja ovet hygieniatiloihin rakennettiin vasta 1990-luvulla Elisabet Rehnin puolustusministerikaudella.

Vähäisten ylläpitokustannusten ansiosta asevelvollisuusarmeija on kaikin puolin palkka-armeijaa edullisempi. Monet yleisestä asevelvollisuudesta luopuneet valtiot maksavat sotilailleen selvästi Suomea korkeampia päivärahvoja ja muita etuuksia.

Konkreettisen käsityksen suomalaisten varusmiesten päivärahan suuruudesta saa vertaamalla sitä tupakka-askin hintaan. Pääesikunnan koulutusosasto teki vuonna 2016 vertailun päivärahan ostovoimasta. Tupakka-askiin hintaan suhteutettuna 240 vuorokautta palvelevien varusmiesten taloudellisesti paras vuosi oli 1987, jolloin päivärahalla sai ostettua 1,6 askia savukkeita. Nykyään lyhimmän palvelusajan suoritava varusmies saa päivärahallaan enää vajaan askin ja pisimpään palvelevien päiväraha riittää pariin tupakka-askiin.⁴⁷

Tupakan poltto oli aikoinaan miehisyden merkki, eikä sitä vielä silloin pidetty erityisenä kansan-

terveydellisenä riskinä. Tupakointi oli niin yleinen tapa, että sotien aikana oli käytössä erityinen anostupakkajärjestelmä. Rintamamiehet saivat ostaa vain sotilaille tarkoitettuja tupakka-askeja, joita ei siviileille myyty.

Tänä päivänä päivärahan vertailu tupakka-askin hintaan on vanhanaikaista, sillä terveystietoisuuden lisääntymisen ansiosta varusmiesikäisten nuorten tupakointi on jatkuvasti vähentynyt. Myös Puolustusvoimat on aktiivisesti mukana tupakoinnin vastaisessa kampanjoinnissa. Taistelukoulutuksen harjoituksissakaan ei enää pidetä ”tupakan mittaisia taukoja”.

MATTI SANTTILA

SUOMEN SUURIN KUNTOKOULU

Puolustusvoimien liikuntakasvatuksen nykytila on sadan vuoden kehitystyön tulos. Lähes koko historiansa ajan liikuntakasvatuksen tavoitteena on ollut hyväkuntoisten ja sotakelpoisten sotilaiden kouluttaminen. Lisäksi tavoitteena on ollut valtakunnallisen kansanterveys- ja valistustyön sekä kilpaurheilun tukeminen. Viimeisen vuosikymmenen aikana Puolustusvoimat on tullut tunnetuksi iskulauseesta ”Suomen suurin kuntokoulu”. Sen lähtökohdina on Puolustusvoimien liikuntakasvatuksen historia sekä yhteiskunnassa ja kansalaisten liikunta- ja terveyskäyttäytymisessä tapahtuneet muutokset.

Liikuntakasvatus Puolustusvoimissa

Voimistelu ja urheilu ovat kuuluneet Puolustusvoimien sotilaskoulutukseen itsenäisyyden alusta alkaen.⁴⁸ Urheilu- ja liikuntatoiminta saivat voimakkaita vai-

utteita Suojeluskuntajärjestön liikuntakasvatus- ja kilpailutoiminnasta. Kapteeni Lauri ”Tahko” Pihkala toi armeijan koulutusohjelmaan uusia liikuntamuotoja, kuten pesäpallon (pitkäpallo) ja esteratajuoksun. Pihkalan ajatuksena pitkäpallossa oli se, että ”tulevassa sodassa sotilaiden tulee kyetä heittämään käsikranaatti vihollisen pesäkkeeseen, jonka jälkeen heidän tulee syöksyä pesäkkeeseen ja tuhota se lähi-taistelulla”. Uusien liikuntamuotojen tarkoituksena oli lajiosaamisen avulla kehittää taistelutehtävissä tarvittavia sotilastaitoja.⁴⁹ Aluksi liikuntakoulutusta oli vähän ja se oli laadullisesti heikkoa sekä kilpailuvoitoista. Puolustuslaitoksen ensimmäinen urheiluohjesääntö ilmestyi vuonna 1920⁵⁰. Liikuntakoulutus ja asenneilmapiiri kehittyivät merkittävästi seuraavan vuosikymmenen puolivälissä, kun kantahenkilökuntaa ryhdyttiin kouluttamaan liikuntakursseilla⁵¹.

Talvisodassa havaittiin, että urheilutoimintaan aktiivisesti osallistuneet entiset suojeluskuntalaiset muodostivat suomalaisten joukkojen hyväkuntoi-

► Puolustusvoimissa on kisailtu monissa urheilulajeissa. Rovajärven ampumaleireillä järjestettiin 1950-luvulla henkilökunnalle ja varusmiehille muun muassa viestijuoksukisoja. Kuva: Sotamuseo

simman osan⁵². Kilpaurheilijat olivat yleensä myös hyviä sotilaita⁵³. Väli rauhan aikana käynnistettiin joukkojen tehostettu liikuntakoulutus sotilaiden fyysisen kunnan ja liikuntataitojen parantamiseksi. Jatkosodassa massaliikunta- ja kilpailutoiminta olikin aktiivista ja joukot harrastivat sitä jopa oma-toimisesti erityisesti asemasotavaiheen 1942–1944 aikana. Liikuntakoulutus vaikutti kohottavasti joukkojen mielialaan ja kuntoon.⁵⁴

Sotilaiden toimintakyvyn varmistamiseksi Puolustusvoimat on ohjannut ja kehittänyt liikuntakasvatukseen liittyvää koulutusta pysyväämääräyksillä, ohjesäännöillä ja käsikirjoilla. Sotien jälkeinen ensimmäinen liikuntakasvatusohje *Jalkaväen sotakelpoisuus ja fyysillinen kunto* ilmestyi vuonna 1952⁵⁵. Ohjeen lähtökohdina oli joukon sotakelpoisuus, joka perustui sotilaan kestävään liikuntakykyyn, aseenkäyttötaitoon sekä taistelutahtoon. Liikuntakoulutuksen painopiste oli sotilasliikuntalajeissa, kuten suunnistuksessa, hiihdossa ja marssissa.

Voimaa ja ketteryyttä kehitettiin sotilasotteluradalla sekä sotilaskilpailuissa. Palloilulajit yleistyivät 1950–1960-luvuilta alkaen sitä mukaa, kun joukko-osastoihin rakennettiin voimistelun- ja liikuntasaleja. Vuonna 1945 käynnistynyt armeijan virallinen mestaruuskilpailutoiminta jatkuu edelleenkin.⁵⁶

Pääesikunnan koulutusosaston ensimmäinen pysyväämääräys *Varusmiesten liikuntakasvatus* ilmestyi vuonna 1953⁵⁷. Sen jälkeen pysyväämääräykset on päivitetty 5–10 vuoden välein. Vuonna 1989 otettiin käyttöön fyysisen koulutuksen käsite. Se koostuu taistelu- ja taisteluampumakoulutuksesta, marssikoulutuksesta, liikuntakoulutuksesta sekä muusta fyysisesti kuormittavasta koulutuksesta⁵⁸. Nykyaikainen taistelukenttä on teknistyessään muuttunut entistä kiivaammaksi ja epäsymmetriseksi. Taistelut ovat lyhyitä ja fyysisesti intensiivisiä, ja ne keskittyvät asutuskeskuksiin⁵⁹. Taistelun voittaminen edellyttää sotilailta hyvää fyysistä ja psyykkistä toimintakykyä.

Tänä päivänä Puolustusvoimien liikuntakoulutuksen tavoitteena on kannustaa reserviin siirtyviä asevelvollisia sekä palkattua henkilöstöä fyysisesti aktiiviseen elämäntapaan, edistää ja ylläpitää heidän liikuntataitojaan sekä herättää tai vahvistaa heissä elinikäinen liikuntakipinä.⁶⁰ Koulutusta kehitetään tutkimustoimintaan perustuen yhteistyössä valtakunnallisten tutkimuslaitosten kanssa. Puolustusvoimilla on ollut vuodesta 2006 alkaen sotilaan fyysisen toimintakyvyn yhteistoimintaprofessori Jyväskylän yliopiston liikuntabiologian laitoksen kanssa.

Puolustusvoimat on aktiivisesti tukenut valtakunnallista huippu-urheilua usean vuosikymmenen ajan. Tasavallan presidentin Urho Kekkosen myllykirje käynnisti vuonna 1964 Puolustusvoimien urheilujoukkotoiminnan neljässä eri varuskunnassa joukkueen vahvuisilla osastoilla⁶¹. Nykyään Urheilukoulu toimii Kaartin jääkäriyrykmentissä. Puolustusvoimat on lisäksi ollut aktiivinen toimija Kansainvälisen sotilasurheiluliiton (CISM) toiminnassa vuodesta 1964 lähtien niin kilpailuihin osallistujana kuin sotilaiden arvokilpailuiden järjestäjänäkin.⁶² Puolustusvoimien edustusvalmennusjärjestelmä on tuottanut useita arvokisamenestyjiä. Heistä tähän mennessä viimeisin on kapteeni Henri Häkkinen, joka voitti pronssimitalin ilmakivääriammunnassa Pekingin Olympialaisissa vuonna 2008.

Suomen suurin kuntokoulu

Puolustusvoimat on tehnyt ansiokasta työtä koko itsenäisyyden ajan etenkin nuorten miesten – ja tänä päivänä myös naisten – liikuttamisessa. Liikuntakasvatus on edistänyt sekä Puolustusvoimien operatiivisia että kansalaiskasvatukseen liittyviä tavoitteita. Tehty työ tukee ajatusta siitä, että Puolustusvoimia voidaan hyvällä syyllä kutsua suureksi kuntokouluksi.

Varusmiesten liikuntakoulutusta uudistettiin merkittävästi vuonna 1998. Liikuntakoulutuksen määrä kaksinkertaistettiin, sen sisältöihin tehtiin isoja muutoksia ja samalla otettiin käyttöön ensimmäinen Puolustusvoimien liikuntakoulutuksen

käsikirja⁶³. Puolustusvoimissa oli havaittu, että palvelukseen astuvien nuorten miesten kestävyys- ja lihaskunto olivat huonontuneet dramaattisesti. Nuorten miesten keskipaino oli nousussa ja ylipainosten nuorten määrä lisääntyi merkittävästi.⁶⁴ Entistä useampi asevelvollinen joutui ennen aikaisesti keskeyttämään varusmiespalveluksensa paitsi mielen-terveysongelmien myös tuki- ja liikuntaelinsairauksien sekä ylipainon takia.

Nuorison kunnan huononeminen huolestutti Puolustusvoimia, sillä se aiheutti ongelmia taistelukelpoisten joukkojen tuottamiselle. Sijoituskelpoisten ja toimintakykyisten nuorten miesten määrän arvioitiin vähenevän, mikäli yhteiskunnassa ei saataisi muutosta laskevaan terveys- ja kuntokehitykseen. Iskulauseella ”Suomen suurin kuntokoulu” Puolustusvoimat haastoi vuoden 2000-luvun alussa muun yhteiskunnan kunto- ja terveystaloksiin. Kuntokoulun tavoitteeksi asetettiin sekä asevelvollisten että palkatun henkilöstön liikunta-aktiivisuuden parantaminen⁶⁵. Toiminnan lähtökohdina olivat aktiivisen liikkeen ja kuntoa kohottavan liikunnan lisääminen varusmiespalveluksessa sekä aktiivinen palkatun henkilöstön työhyvinvointitoiminta.

Nyt, noin viisitoista vuotta myöhemmin, Puolustusvoimat on kuntoa kohottavan liikemäärän perusteella arvioituna Suomen suurin kuntokoulu. Varusmiesten päivittäinen liikemäärä on varsin suuri, sillä esimerkiksi jääkäritaistelija se vastaa kansallisen tason kestävyysurheilijan harjoitusmäärää puolen vuoden harjoitusjakson aikana. Vuonna 2010 tehdyissä tutkimuksissa havaittiin, että kuusi kuukautta palvelevan jalkaväkitaistelijan koulutukseen sisältyi yli neljäsataa tuntia kestävyystyöppistä, vähintään matalatehoista liikuntaa, joka lisäksi usein tehtiin 25–30 kilon taisteluvälineillä⁶⁶. Liikemäärä koostui taistelu- ja marssikoulutuksesta, taistelumuunnosta, liikuntakoulutuksesta sekä muusta fyysisesti kuormittavasta koulutuksesta ja palveluksesta, kuten ruokailuihin siirtymisestä⁶⁷. Lyhentyneistä palvelusajoista huolimatta varusmiesten liikemäärä on edelleenkin säilynyt varsin suurena. Määrissä on kuitenkin aselajikohtaisia eroja, ja eten-

► Liikunnalla on keskeinen merkitys sotilaan fyysisen ja psyykkisen taistelukunnan ylläpitämisessä. Porin prikaatin varusmiehet pelaamassa käsipalloa varuskunnan liikuntapäivänä syyskuussa 2017. Kuva: Puolustusvoimat

kin teknisissä aselajeissa ne jäävät jalkaväkijoukkoja vähäisemmiksi.

Varusmiesten fyysinen kunto kehittyy voimakaimmin peruskoulutuskautella, jolloin sekä kestävyys- että lihaskunto nousevat merkittävästi. Ennen palvelukseen astumista passiivisesti liikuntaan suhtautuneet varusmiehet pystyvät parantamaan kestävyyskuntoaan lähes 20 prosenttia. Erikoiskoulutus- ja joukkokoulutuskautella fyysisen kunnan kehittyminen hidastuu, ja liikunnallisesti aktiivisilla sekä hyväkuntoisilla varusmiehillä se valitettavasti jopa pysähtyy. Palveluksen aikana 12-minuutin juoksutestin keskiarvo paranee keskimäärin 150–200 metriä ja lihaskunto nousee yhden kuntosuoran verran, tyydyttävästä hyvään. Liikemäärän lisääntymisellä saavutetut terveyshyödyt ovat merkittävimmät juuri liikunnallisesti passiivisilla, huonokuntoisilla ja ylipainoisilla varusmiehillä.⁶⁸

Puolustusvoimien lakisääteisten tehtävien toteuttamiseksi myös ammattisotilaita veloitetaan ylläpitämään tehtäviensä edellyttämää ammattitaitoa ja fyysistä kuntoa. Puolustusvoimat on lisännyt liikunnan roolia myös palkatun henkilöstön työkykytoiminnassa. Avainasemassa ovat olleet kannustavat esimerkit ja roolimallit. Esimiesten esimerkki ja sitoutuminen ovat tärkeitä liikunnallisen työilmapiirin syntymisessä⁶⁹. Kautta aikojen Puolustusvoimien johto on omalla esimerkillään kannustanut henkilöstöään liikkumaan. Suomen suurimpana kuntokouluna Puolustusvoimat tarjoaa monipuoliset liikuntapaikat niin palkatulle henkilöstölle kuin palvelustaan suorittaville asevelvollisillekin. Osaava, hyvinvoiva ja toimintakykyinen henkilöstö on Puolustusvoimien tärkein voimavara.

Asevelvollisuus on merkittävä ja käytännössä yhteiskunnan viimeinen mahdollisuus ennaltaehkäistä nuorten syrjäytymisriskiä sekä edistää liikunnalli-

sesti passiivisten, ylipainoisten ja huonokuntoisten nuorten toimintakykyä ja terveyttä⁷⁰. Mielekkäällä ja monipuolisella koulutuksella vaikutetaan myönteisesti reserviin siirtyvien asevelvollisten liikunta- ja terveystietoisuuteen. Nuorena syntynyt liikunta-aktiivisuus jatkuu tutkimusten mukaan myös aikuisiällä⁷¹. Varusmiespalveluksen aikana hankittu hyvä kunto ei varastoidu, mutta syttynyt liikuntakiipinä voi pitää harrastusta ja toimintakykyä yllä reservissäkin. Tämän tukemiseksi Puolustusvoimat ylläpitää maksutonta ja nykyaikaistasiaalisena median liikuntapalvelua *Marsmars.fi*, jonka tarkoituksena on etenkin kutsuntaikäisten nuorten sekä reserviläisten liikunta-aktiivisuuden edistäminen.

Puolustusvoimat on ollut mukana valtakunnallisissa hankkeissa, kuten ”Liikkuva koulu” ja ”Terveyttä edistävä liikunta”, joiden tavoitteena on ollut kansalaisten liikunta-aktiivisuuden ja hyvinvoinnin edistäminen. Varusmieskoulutukseen sisältyvät liikunnan tuntimäärät ovat säilyneet rakenne- ja koulutus uudistuksista huolimatta varsin hyvinä. Liikuntakoulutusohjelmaa tulee kuitenkin kehittää ottaen huomioon yhteiskunnassa tapahtuvat muutokset. Puolustusvoimat on tulevaisuudessaakin aktiivinen yhteiskunnallinen toimija sekä asevelvollisten liikuttaja. Suomen suurimpana kuntokouluna se haastaa muuta yhteiskuntaa kansalaisten kuntotalkoisiin.

ALI PYLKKÄNEN

RESERVILÄISKOULUTUS – PUOLUSTUSVOIMIEN KIVIJALKA

Sodan ajan puolustusvoimat rakentuvat reserviläisten varaan. Vuoden 2015 tilanteen mukaisessa 230 000 sotilaan vahvuudessa ensi vaiheen kenttäarmeijassa palkatun henkilöstön suhteellinen osuus on kolme prosenttia. Reserviläisten vastaava osuus on varusmiesten mahdollinen käyttö huomioon ottaen noin 93–97 prosenttia. Sodan ajan kenttäarmeijan upseeristosta lähes 4/5 on reserviupseereita.⁷²

Sotaväen ja suojeuskuntajärjestön kouluttama reservi vuosina 1918–1939

Suomella ei itsenäistyessään 6. joulukuuta 1917 ollut puolustusvoimia. Tammikuussa 1918 senaatti määräsi suojeuskunnat hallituksen joukoiksi. Sodan päätyttyä sotalaitoksen palvelukseen jäi osa värvä-

tyistä ja helmikuun asevelvollisuuslain perusteella kutsutuista asevelvollisista. Heinäkuun lopulla sotaväen rivivahvuus oli pudonnut vapaus- ja sisällissodan seitsemästäkymmenestä tuhannesta viiteentoista tuhanteen mieheen. Elokuun kutsuntojen jälkeen sotaväen vahvuus saavutti 28 000 miestä. Suojeuskuntajärjestö perustettiin senaatin asetuksella sodan jälkeen nopeasti, koska armeijalta puuttui reservi, ja koska aseellinen maanpuolustus haluttiin säilyttää valtiovallan kontrollissa. Suojeuskuntajärjestön vahvuus oli loppuvuodesta 1918 noin 59 000 suojeuskuntalaista.⁷³

Asevelvollisuus koski kaikkia kansalaisluottamuksensa säilyttäneitä asevelvollisuusikäisiä miehiä poliittisesta taustasta riippumatta, joten kysymyksessä ei ollut enää valkoinen armeija. Aluksi oli olemassa pelko kahdesta armeijasta, joista asevelvollisuusarmeija oli ”punaisempi” ja suojeus-

► Suojeuskunnissa annettiin sotilaskoulutusta alokaista upseereihin. Kuvassa suojeuskuntain komentajakurssin oppilaat tekemässä huoltotaktillista tehtävää Suojeuskuntain päällystökoululla Tuusulassa joulukuussa 1931. Kuva: Sotamuseo

kuntajärjestö ”valkoinen”. Yhteistoiminnan lisääntyä suojeuskuntain ylipäällikkö eversti Georg Didrik von Essen korosti toukokuussa 1921, että: ”Meillä ei ole kahta kilpailevaa armeijaa. Meillä on yksi puolustuslaitos”. Ilman suojeuskuntajärjestöä olisi armeijan liikekannallepano ja täydentäminen ollut vaikeaa. Suojeuskuntajärjestö oli viimeistään 1921/1923 lähtien selkeästi armeijan apuorganisaatio. Puolustusvoimien käsite tunnettiin 1920-luvulla, mutta sitä ei käytetty virallisesti

ennen 1930-luvun alkua. Silloin puolustuslaitos muodosti sen yhdessä suojeuskuntajärjestön, rajavartiolaitoksen ja merivartiolaitoksen kanssa. Sama tilanne oli vallinnut tosiasiallisesti koko 1920-luvun: esimerkiksi Kadettikoulun sotalaitosopin luennoilla 1920-luvulla suojeuskuntajärjestö laskettiin osaksi sodan ajan puolustusvoimia.⁷⁴

Suojeuskuntain akuuttiin päällystöpulaan tartuttiin heti syksystä 1918 alkaen järjestämällä omatoimisesti kurssieja alipäällystölle, joukkue- ja komppa-

niapääliköille eri puolilla maata.⁷⁵ Suojeluskuntain Päälystökoulun perustaminen Tuusulaan syksyllä 1921 mahdollisti sen, että suojeluskuntajärjestö antoi sotilaskoulutusta alokaskursseista komentajakursseihin. Varusmiespalveluksensa suorittaneiden reserviupseereiden täydennyskoulutuksesta vastasivat 1920-luvulla suojeluskuntajärjestön lisäksi erilliset reserviupseerikerhot. Vapaaehtoiselle reserviupseeritoiminnalle oli tilausta, sillä suojeluskuntajärjestöllä ei ollut 1920-luvulla resursseja tehokkaan täydennyskoulutuksen antamiseen reserviupseereille. Myös sotaväen vuoden 1925 kertausharjoitukset olivat paljastaneet reserviupseerien täydennys- ja jatkokoulutuksen tarpeen. Reserviupseerit perustivat toukokuussa 1931 jo olemassa olleiden ja tulevien uusien kerhojen yhteys- ja keskuselimeksi Suomen Reserviupseeriliiton. Osa kerhoista toimi samalla suojeluskunnan päälystökerhoina. Reserviupseerikerhot tukeutuivat koulutuksessaan useimmiten paikallisiin suojeluskuntiin, mutta osa kerhoista tukeutui koulutuksellisesti suojeluskuntia läheisemmin sotilaslääneihin tai -piireihin. Pääsääntöisesti jatkokoulutus eli koulutus, josta seurauksena oli koulutettavan tehtävän ja sen mukaisesti usein sotilasarvon muutos, tapahtui puolustuslaitoksessa tai sen kursseilla. Vapaaehtoinen maanpuolustuskoulutus oli, ennen vapaaehtoisten kertausharjoitusten yleistymistä 1990-luvulla, luonteeltaan pääosin täydennyskoulutusta.

Aluejärjestelmän astuttua voimaan 1934 sotaväki huolehti sodan ajan kenttäarmeijan runkojen perus- ja jatkokoulutuksesta ja suojeluskunnat näiden ennakko- ja täydennyskoulutuksesta. Pääosa Reserviupseeriliiton jäsenistä sai sotaväen käytyään johtajakokemusta myös suojeluskunnissa. Reserviupseeriliiton jäsenistä 85 prosenttia kuului vuonna 1937 suojeluskuntiin. Suojeluskuntajärjestön ja Suomen Reserviupseeriliiton reserviläiskoulutuksen yhteistyön ”kirkkain jalokivi” oli Upseerisuojeluskunta, jossa annettiin reserviupseereille erittäin tasokasta koulutusta. Sitä johti Suojeluskuntain yliesikunnan sotilasakiainosaston päällikkö, eversti Niilo Viktor Hersalo (v:een 1935 Sigell). Häntä voidaan pitää

yksin sotilasammattillisen kirjallisen tuotantonsa ja taktisen luovuutensa puolesta paitsi suomalaisen reserviupseeri- ja suojeluskuntain jalkaväkikoulutuksen pääideologina, myös yhtenä suomalaisen upseerikoulutuksen ja tehtävätaktisen osaamisen merkittävimmistä kehittäjistä.⁷⁶

Alipäälystön koulutus oli välttämätöntä miehistökoulutuksen kannalta. Suojeluskunta-alipäälystö sai ensimmäiset yhtenäiset koulutusvaatimukset 1921. Taktiikan osalta alipäälystöltä vaadittiin ensisijaisesti ryhmän ja toissijaisesti puolijoukkueen sekä joukkueen johtamisen lisäksi tuntemusta esimerkiksi sissisodasta. Tyypillisiä suojeluskuntien harjoituksia olivat 1920-luvun alussa koko suojeluskunnan kaksipäiväiset manööverit, joista osa alkoi yllätys-hälytyksellä. Ensimmäisenä päivänä pidetyn taisteluharjoituksen jälkeisenä yönä harjoiteltiin tavallisesti etuvartio- ja tiedustelutoimintaa, jota seurasi toisen osapuolen etenemismarssi ja hyökkäys vastapuolen puolustaessa tai viivyttäessä. Esimerkiksi vuonna 1923 järjestettiin 133 vähintään kahta tai useampaa suojeluskuntaa koskevaa manööveriä. Osanottajia niissä oli arviolta 40 000. Taitavien ryhmän- ja joukkueenjohtajien puutteessa harjoitukset eivät vastanneet aina koulutustavoitteita.

Jalkaväkikoulutuksen yhtenäisyyttä haittasi, ettei sotaväellä ollut ennen vuotta 1922 yhtenäistä koulutusohjelmaa. Vielä kirjavampaa koulutus oli monisataisissa suojeluskunnissa. Sotaväen vuoden 1922 koulutusohjelma tähtäsi siihen, että sotilas oli liikekannallepanoa ajatellen riittävän valmis neljän kuukauden sotilaskoulutuksen jälkeen. Suojeluskuntain valmistava koulutus tähtäsi samaan. Koulutuksen yhtenäisyyttä hankaloitti, että suojeluskuntien harjoituksissa ei päästy likimainkaan sadan prosentin osallistujamääriin toisin kuin sotaväessä. Suojeluskuntien koulutukseen syntyneitä aukkoja kyettiin kuitenkin parsimaan vuosien varrella harjoitustoiminnan toistuessa. Koulutuksen koordinointi keskitettiin 1925 alkaen sotaväen yleisesikunnalle.

Rivisuojeluskuntalaisten sotilaskoulutuksen taso alkoi kohentua 1920-luvun puolivälissä, jolloin koulutuksen pääpaino siirrettiin koko suojeluskunnan

harjoituksista ja manöövereistä mies- ja ryhmäkoh- taiseen koulutukseen. Sotilaskoulutuksen tehostu- mista auttoi, että osa sotaväen käyneistä suojelus- kuntalaisista palasi ryhmän- tai joukkueenjohtajan koulutuksen saaneina suojeluskuntiin. Huomattavin kaksikymmenluvun sotilaskoulutustilaisuus oli suo- jeluskuntain yliesikunnan 28.–30. kesäkuuta 1929 Jyväskylän läheisyydessä järjestämä sotaharjoitus. Siihen osallistui 283 upseeria ja 3 841 aliupseeria ja miestä sekä laaja johto- ja huolto-organisaatio lottineen. Kaksipuolisen harjoituksen aiheena oli tykistö-, ilmatorjunta- ja viestijoukkojen tukema puolustus- ja hyökkäystaistelu kohtaamistilantees- sa. Lentäjät osallistuivat tiedusteluun. Harjoitusta seurannut sotaväen päällikkö totesi suojeluskuntain osoittaneen todella muodostavansa ”osan tasavallan sotavoimista”.

Miehistökoulutuksessa voitiin 1930-luvun alus- sa siirtyä kasvavassa määrin ryhmäkoulutuksesta joukkue- ja komppaniakoulutukseen. Kolmikym- menluvulla käyttöön otetun aluejärjestelmän myö- tä luovuttiin puhtaiden suojeluskuntajoukkojen perustamisesta kenttäarmeijaa varten. Sen sijaan suojeluskuntajärjestön tuli muodostaa ja pitää yllä koko sodan ajan kenttäarmeijan perusyksikköjen rungot. Samalla osa jalkaväkikoulutusta antavista suojeluskunnista oli tarpeen muuttaa aselajisuojeluskunniksi. Koulutusohjeita tarkennettiin ja armei- jan sekä suojeluskuntajärjestön aseistusta ryhdyttiin yhdenmukaistamaan. Perustaitojen kasvaessa kohti vuosikymmenen loppua voitiin järjestää vahvennet- tujen komppanioiden taisteluharjoituksia. Lisäksi suojeluskuntapiirit järjestivät vuosittain omia suu- ria sotaharjoituksia, joista suurimpiin osallistui yli 1 500 suojeluskuntalaista. Huomionarvoista on, että eräät suojeluskuntapiirit osallistuivat myös armeijan ja meripuolustuksen sekä rajavartiostojen järjestä- miin sotaharjoituksiin.⁷⁷

Sotilaskoulutuksen laajuutta suojeluskuntajär- jestössä voidaan arvioida harrastustuntijärjestelmän avulla. Harrastustunteihin laskettiin mukaan ainoas- taan varsinaiseen taistelutoimintaan tähtäävä suora- nainen sotilaskoulutus, kuten taisteluharjoitukset ja

taisteluumunnat, mutta ei muita ammuntoja tai ur- heilua. Esimerkiksi vuonna 1934 jokainen suojelus- kuntalainen osallistui sotilaskoulutukseen vuoden aikana keskimäärin 58,15 tunnin ajan, mikä vastasi yli seitsemää kahdeksantuntista työpäivää vuodes- sa. Näistä vajaat kolme harjoituspäivää kustannettiin valtion varoista ja loput yli neljä päivää suojelus- kuntain omalla varainhankinnalla. Vastaavasti har- rastustuntitilastojen perusteella vuosina 1930–1938 sai laskennallisesti vuoden jokaisena päivänä – niin arkena kuin pyhänä – sotilaskoulutusta keskimäärin 1 722 suojeluskuntalaista eli kahden silloisen jalka- väkipataljoonan verran.⁷⁸

Vapaus- ja sisällissodan sekä talvisodan välisenä aikana sotaväen suoritti yhteensä 509 000 miestä, mikä tarkoitti keskimäärin 23 000 miehen siirty- mistä reserviin vuosittain. Vapaus- ja sisällissodan valkoisen armeijan perintöä suojeli talvisodan syt- tymiseen vuonna 1939 asti vapaaehtoisuuteen pe- rustuva organisoitu suojeluskuntareservi, jonka vahvuus talvisodan alla oli 111 000–120 000 jä- sentä. Enemmistö suojeluskuntalaisista oli käynyt sotaväen. Suojeluskuntajärjestö ja suojeluskunnat kyläosastoineen kattoivat koko valtakunnan, mikä mahdollisti kolmikymmenluvulla Puolustusvoimien aseiden ja varusteiden hajavarastoinnin sekä sodan ajan joukkojen hajautetun ja siten aiempaa suoja- tumman perustamisen.⁷⁹

Sotaväen kertausharjoitukset ja reserviläiskoulutuksen kokonaistilanne vuonna 1939

Sotaväen toimesta reserviupseerien jatkokoulu- tusta järjestettiin ennen aluejärjestelmän mukaisia kertausharjoituksia (1935–1939) vuosina 1925, 1929–1932. Kysymyksessä olivat tehtäväkohtaiset kertausharjoitukset, joihin osallistui hieman yli tu- hat reserviupseeria. Aliupseereista ehdittiin tiettä- västi kouluttaa aluejärjestelmän kertausharjoituksiin mennessä vuosiluokat 1928 asti, mutta miehistöä ei

vielä ollut varaa kouluttaa. Ensimmäiset Puolustusvoimien kertausharjoitukset, joissa miehistö oli mukana, pantiin toimeen aluejärjestelmään siirryttyä vuonna 1935. Näissä harjoituksissa oli merkittävää se, että ne järjestettiin sodan ajan kokoonpanoissa, jolloin liikekannallepanossa perustettavien yksikköjen miehet ja päällystö kohtasivat toisensa.⁸⁰

Vuosina 1935–1939 Puolustusvoimien kertausharjoituksissa koulutettujen reserviläisten määrä oli mittavat 180 000 miestä: 7 000–8 000 upseeria ja 172 000 miestä. Puolustusvoimien liikekannallepanovahvuus talvisodan alkaessa oli 337 000 miestä. Reilusti joka toinen mies sai ennen sotaa jatkokoulutusta. Talvisotaan mennessä saatiin kertausharjoi-

tettua 22 jalkaväkirykmentin esikuntaa ja 87 pataljoonaa sekä yhdeksän tykistörykmentin esikuntaa ja 26 patteristoa sekä neljä erillistä patteria eli noin yhdeksän divisioonan jalkaväki- ja tykistöjoukot. Se vastasi arvioitua sodan ajan keskeisimpien joukkojen tarvetta. Näiden lisäksi oli perustettava rannikko- ja ilmapuolustusjoukot. Viimeksi mainittujen sekä kaaderiperusteisen suojajoukkoarmeijakunnan vahvennuksien koulutuksessa suojeluskuntajärjestöllä oli tärkeä tehtävä, sillä monet näihin joukkoihin sijoitetuista olivat jääneet kertausharjoitusten ulkopuolelle ja osa oli sotaväkeä käymätöntä. Kun useat sotaväen kertausharjoituskoulutusta vaille jääneistä noin 157 000 miehestä kuitenkin olivat saaneet soti-

laskoulutusta suojeluskunnissa, niin koulutustilanne oli sodan alla kohtuullinen. Huolimatta suojeluskuntajärjestön runsaasta koulutustarjonnasta enemmistö reserviläisistä oli saanut koulutusta pelkästään sotaväessä.⁸¹

Kenttäarmeijan reservissä oli vuonna 1939 kaikkiaan 15 000 reserviupseeria, joista 70 prosenttia osallistui talvisodan rintamatehtäviin. Reserviupseereista noin 8 500 (57 prosenttia) oli aktiivijäseniä suojeluskunnissa ja he olivat siten saaneet sotaväen jälkeen täydennyskoulutusta suojeluskuntajärjestössä. Useimmat olivat myös osallistuneet sotaväen kertausharjoituksiin. Lisäksi suojeluskuntajärjestössä oli 26 920 aliupseeria, joista 22 480 kuului sotaväen reserviin. Suojeluskuntamiehistöstä kuului sodan ajan kenttäarmeijan reserviin arviolta 30 000 miestä ja kotirintamatehtäviin oli sijoitettuna noin 57 000 suojeluskuntalaista. Kaikkiaan talvisotaan lähti 60 000–65 000 suojeluskuntalaista järjestön 111 000–120 000 jäsenestä.⁸²

Välirauhan aikaiset harjoitukset ja jatkosodan jälkeiset järjestelyt

Reserviupseereiden kertausharjoitukset aloitettiin joulukuussa 1940 ja joukkojen kertausharjoitukset tammikuussa 1941. Kertausharjoituksissa ehditettiin kouluttaa ennen ”ylimääräisten harjoitusten” (YH) eli liikekannallepanon alkamista 17. kesäkuuta 1941 noin 40 000 reserviläistä, joista 2 100 oli reserviupseereita. Rajavartiostojen rajakomppaniat ennätettiin kertausharjoittamaan jokseenkin kokonaisuudessaan, mikä tarkoitti yli 6 000 reserviläistä. Suojeluskunnissa täydennyskoulutus käynnistyi loppukeväästä 1940, mutta koulutusmääriä laski sotaväsymyksen lisäksi se, että suuri osa koulutusupseereista vapautui talvisodan jälkeisestä palveluksestaan vasta vuodenvaihteessa 1940–1941. Suojeluskuntapiirien koulutus suunnitelmien valossa näyttää, että Suomi valmistautui mahdollisen uuden sodan syttyessä ottamaan hyökkäyssodalla takaisin talvisodassa menettämänsä alueet.⁸³

Jatkosodan jälkeisessä välirauhansopimuksessa 19. syyskuuta 1944 ei määritelty Suomelle sallittua sotilaallista voimaa, vaan asiaan palattiin vasta valvontakomission neuvostoliittolaisen puheenjohtaja Andrei Ždanovin matkustettua takaisin Moskovaan ja tavattua Stalinin lokakuussa 1944. Suojeluskuntain päällikön Lauri Malmbergin huhtikuinen arvio suojeluskuntajärjestön kohtalosta, mikäli Suomi ei voittaisi sotaa, osoittautui oikeaksi: Yli 26 vuotta vapaaehtoista maanpuolustustyötä järjestäneen suojeluskuntajärjestön lakkauttanut laki säädettiin 3. marraskuuta 1944 Neuvostoliiton vaatimukselta. Suojeluskunnille ei ollut korvaajaa. Tosin reserviupseerit saattoivat jatkaa reserviupseerikerhoissa, mutta niiden tarjoamat sotilaskoulutukselliset mahdollisuudet olivat vaatimattomat, eivätkä ne muodostaneet ryhmiä tai joukkueita tai olleet osa Puolustusvoimia toisin kuin suojeluskuntajärjestö oli ollut. Reserviupseeriliitto oli aseeton ja vapaa kansalaisjärjestö ilman sotilaallista organisaatiota. Siihen kuului vuonna 1945 noin 15 000 jäsentä. Reserviupseeriliiton lakkauttamiselle Neuvostoliitto ei löytänyt asiallisia perusteita. Sen sijaan Reserviupseerikoulun 61. kurssi keskeytettiin Neuvostoliiton vaatimuksesta tammikuussa 1945. Uudelleen reserviupseerikoulutus käynnistettiin 31. toukokuuta 1948.⁸⁴

Pariisin vuoden 1947 rauhansopimuksessa järjestelmällinen sotilaskoulutuksen antaminen reserviläisille sallittiin vain Puolustusvoimien kertausharjoituksissa. Reserviläisten omaehtoinen ja reserviupseerikerhoissa tapahtunut ampumatoiminta urheilu- ja siviiliaseilla oli sen sijaan mahdollista, kuten myös itseopiskelu ja johtamistaitojen kehittäminen sekä maanpuolustustahdon vahvistaminen.⁸⁵

Rivimiehillä ja aliupseereilla vastaavaa maanpuolustusjärjestöä ei ollut. Reservin Aliupseerien Liitto perustettiin vasta vuonna 1955. Aiemmin suojeluskunnissa toiminut miehistö ja muut sotaväen käyneet rivimiehet saivat vielä odottaa maanpuolustusjärjestöä, johon he voisivat liittyä. Reserviupseerit ja reservin aliupseerit pystyivät pitämään

► Kankaanpään koulutuskeskuksessa järjestettiin vuodesta 1936 alkaen kuuden sotilasläänin kertausharjoituksia. Kuvassa reserviläisiä lähdössä harjoituksiin 1930-luvulla lopulla. Kuva: Sotamuseo

► Maanpuolustuskoulutusyhdistys tukee ja täydentää Puolustusvoimien reserviläiskoulutusta. Kuvassa reserviläiset harjoittelemassa rannikkotutka 2000 -järjestelmän kasaamista ja käyttöä MPK:n kursseilla vuonna 2017. Kuva: Puolustusvoimat

35 000 reserviläisen kouluttamisen tavoitteesta. Reserviläisjärjestöjen aktiivisuutta vapaaehtoisharjoitusten järjestämisessä katsottiin voitavan hyödyntää parhaiten paikallispuolustuksen kehittämisessä. Paikallisjoukot toimivat operatiivisten ja alueellisten joukkojen rinnalla. Ne ovat olleet osa alueellista puolustusjärjestelmää 1960-luvulta alkaen. Sodan ajan armeijan vahvuuden vähentämislinjaukset 2000-luvun alussa kohdistuivat kuitenkin erityisesti paikallisjoukkoihin. Vastapainoksi supistuksille paikallisjoukkojen terävimmistä kärjestä päätettiin vuoden 2004 turvallisuus- ja puolustuspoliittisessa selonteossa kehittää maakuntajoukkoja. Osan reserviläisten koulutuspalveluista Puolustusvoimat tilasi MPK ry:ltä. Siihen liittyen vuosina 2004–2005

koulutettiin kaikkiin maanpuolustuspiireihin johtamiskouluttajat Reserviupseerikoulun kursseilla ja kertausharjoituksissa.

Vuonna 2007 säädettiin uusi laki vapaaehtoisesta maanpuolustuksesta, jonka seurauksena MPK ry lopetti toimintansa ja sen korvasi julkisoikeudellinen Maanpuolustuskoulutusyhdistys (MPK). Paikallisjoukot muodostettiin uudelleenjärjesteltyinä vuonna 2008 ja niiden organisaatiota kehitettiin vuonna 2015. Paikallispataljoonien, joiden kokoonpanoon liitettiin aiemmin perustetut maakuntakomppaniat, perustamisella pyrittiin kompensoimaan alueellisen puolustuskyvyn uskottavuutta tilanteessa, jossa sodan ajan reservin kokonaismäärä päätettiin supistaa 230 000 taistelijaan.⁹⁰

Vuosina 2000–2014 Puolustusvoimien kertausharjoituksiin osallistui kaikkiaan 321 100 reserviläistä eli vuosittain keskimäärin 21 000 reserviläistä; vuoden 2004 puolustuselonteossa edellytettiin 25 000 reserviläisen vuosittaista kertausharjoittamista. Aallonpohja kertausharjoitusmäärissä osui vuosille 2006–2007 ja 2012–2014. Ensin mainituina vuosina kertausharjoitettiin 7 000–9 000 ja jälkimmäisinä 4 000–6 000 reserviläistä. Kertausharjoitusmäärät olivat pudonneet lähelle 1960-luvun puolivälin niukkaa tasoa. Siitä ne on saatu nostettua 2015 mennessä 18 000 reserviläiseen vuodessa. Todellinen tarve on suurempi, mutta Puolustusvoimat tulevat 18 000 kertausharjoitetun määrällä toimeen tilanteessa, jossa Puolustusvoimien strateginen yhteistyökumppani Maanpuolustuskoulutusyhdistys järjestää suunnitelmallisesti Puolustusvoimien kertausharjoituksia täydentäviä vapaaehtoisia harjoituksia ja koulutusta.

Puolustusvoimien varusmieskoulutuksen on viime vuosina suorittanut yli 21 000 varusmiestä vuosittain ja suunnilleen sama määrä reserviläisiä käy vuosittain Puolustusvoimien kertausharjoituksissa. Esimerkiksi vuonna 2015 kertausharjoituksissa koulutettiin 18 000 ja Puolustusvoimien vapaaehtoisissa harjoituksissa yli 2 500 reserviläistä. Lisäksi Puolustusvoimat on tehnyt Maanpuolustuskoulutusyhdistyksen kanssa sopimuksen 10 000 reserviläisen kouluttamisesta vuosittain Puolustusvoimien tilaamalla kursseilla. Vuosina 2000–2014 Puolustusvoimien tilaamiin vapaaehtoisin harjoituksiin osallistui 150 507 reserviläistä eli mainitut 10 000 henkilöä vuosittain.

Vuonna 2015 MPK koulutti Puolustusvoimain tilaamana 11 000 reserviläistä, jonka lisäksi MPK:n muihin sotilaallisiin koulutustilaisuuksiin osallistui 22 000 reserviläistä. Vaikka osa heistä on samoja ihmisiä eri koulutustilaisuuksissa, niin MPK:n vahva panos osoittaa, että sen jäsenjärjestöt, etenkin reserviläisjärjestöt, ovat onnistuneet merkittävällä tavalla innostamaan jäseniään koulutukseen. MPK:n rooli korostuu etenkin paikallisjoukkojen vapaaehtoisten harjoitusten tuottajana tiiviissä yhteistyössä Puolus-

tusvoimien kanssa. Reserviläiset ovat myös Puolustusvoimien merkittävä ylimääräinen vapaaehtoinen kouluttajareservi: MPK:n riveissä toimii sotilaskouluttajina noin 2 000 sitoutunutta reserviläistä, reservin aliupseeria tai reserviupseeria.⁹¹

Vapaaehtoiset maanpuolustajat ja Puolustusvoimien sijoitettu sekä sijoittamaton reservi

Keskeisimmissä vapaaehtoisissa maanpuolustaja- ja reserviläisjärjestöissä on henkilöjäseniä yhteensä noin 80 000–90 000. Kaikkiaan vapaaehtoisen maanpuolustuksen järjestötoiminnan piiriin kuuluu erilaisten jäsenjärjestöjen kautta arviolta 200 000–300 000 osallistujaa, joista suurin osa on niin sanottuja passiivisia jäseniä. Tarkkaa arviointia vaikeuttaa se, että monella osallistujalla on päällekkäisjäsenyyksiä. Naisille asevelvollisuus on ollut mahdollista vuodesta 1995 alkaen. Naisia on reserviläisinä noin 7 000 ja enemmistö heistä saa nykyisin johtajakoulutuksen. Reserviläisliiton jäsenmäärä vuoden 2016 alussa oli noin 37 000 ja Suomen Reserviupseeriliitto ry:n noin 27 000.⁹²

Puolustusvoimien reservissä on noin 900 000 reserviläistä, joista suurin osa ei harrasta vapaaehtoistoimintaa maanpuolustusjärjestöissä. Kylmän sodan lopulla Suomen puolustusvoimien sodan ajan joukkojen vahvuus oli noin 700 000, vuonna 1997 noin 530 000 ja vuonna 2012 noin 350 000 henkilöä, mutta vuodesta 2015 alkaen vain 230 000 ensi vaiheen taistelijaa. Valtioneuvoston vuoden 2017 puolustuselonteossa sodan ajan joukkojen määrä päätettiin kasvattaa noin 280 000 sotilaaseen. Puolustusvoimien sodan ajan joukkojen supistusten jälkeen jäljelle jääneitä sijoittamattomia reserviläisiä käytettäisiin mahdollisen sotilaallisen konfliktin aikana tarvittaessa paitsi kenttäarmeijan täydentämiseen myös – yhdessä muiden 17–64-vuotiaiden kansalaisten kanssa – yhteiskunnan erilaisiin kokonaisturvallisuuden tehtäviin.⁹³

ESKO VAAHTOLAMMI

JÄÄKÄRISTÄ SOTATIETEIDEN TOHTORIKSI – HENKILÖKUNNAN KOULUTUS

Upseerikoulutus

Suomalainen upseerien peruskoulutus alkoi Kadettikoulun käynnistyessä tammikuussa 1919. Ennen sotia 1930-luvun lopulla koulutuksessa korostettiin yleissotilaallisen tietämyksen lisäksi sodan ajan joukkueen sekä auttavasti komppanian johtamista. Talvisodan alkaessa vakinaisessa palveluksessa oli 1 416 kadettiupseeria, joista valtaosa toimi sodassa komppanian päällikkönä. Jatkosodan aikana toimeenpantiin muutamia lyhennettyjä kadettikursseja, joiden opinnot painottuivat sodan ajan tarpeisiin.⁹⁴

Sotien jälkeen koulutus käynnistyi kahden vuoden mittaisena tammikuussa 1946. Opetusohjelmaan lisättiin yleissivistäviä aineita ja aselajiteknikan lisäksi siinä korostettiin johtajakoulutusta. Vuoden 1962 opetusohjelman uudistuksen yhteydessä koulutusaikaa jatkettiin puolella vuodella ja edelleen vuonna 1978 kurssista tehtiin kolmivuotinen.⁹⁵

Upseerin ammatin arvostuksen ja kiinnostavuuden lisäämiseksi tutkintoon sisällytettiin 1960-luvulla yliopistollisia tavoitteita. Vuonna 1991 alkanut upseerin tutkinto oli asetuksen mukaisesti ylempi korkeakoulututkinto. Vuonna 2001 käyttöön otetussa upseerikoulutusohjelmassa menttiin rinnastettavuudessa vielä pidemmälle ja otettiin nimikkeinä käyttöön sotatieteiden kandidaatin ja maisterin tutkinnot. Maanpuolustuskorkeakoulu hyväksyttiin muiden yliopistojen joukkoon vuonna 2005 annetulla asetuksella.⁹⁶

Nykyään käytössä oleva ja Bolognan prosessiin perustuva koulutusohjelma alkoi vuonna 2006. Ensin suoritetaan sotatieteiden kandidaatin tutkinto kolmessa vuodessa. Sotilaallisena tavoitteena on val-

mius toimia sodan aikana perusyksikön päällikkönä ja rauhan aikana perusyksikön kouluttajana ja asiantuntijana. Neljän vuoden työelämäjakson jälkeen suoritetaan kaksi vuotta kestävä sotatieteiden maisterin tutkinto, jonka jälkeen opiskelijat nimitetään vakinaiseen upseerin virkaan. Akateemisten valmiuksien lisäksi sotatieteiden maisterin tutkinto luo valmiudet toimia sodan ajan joukkoyksikköpäällystötehtävissä ja rauhan ajan perusyksikön päällikkönä.⁹⁷

Täydennyskoulutuksen järjestämiseksi perustettiin vuonna 1927 Taistelukoulu. Kapteenikurssilla opiskelijat saivat sodan ajan pataljoonan komentajan pätevyden. Talvisotaan mennessä oli kurssilla ehditty kouluttaa 651 upseeria. Talvisodan pataljoonankomentajista yli puolet (62 prosenttia) oli saanut koulutuksensa Taistelukoulussa. Upseerikoulutuksen uudistuessa kurssin oppisisältö liitettiin upseerien peruskoulutukseen, ja viimeinen kapteenikurssi päättyi vuonna 1994.⁹⁸

Toinen merkittävä kurssi oli komentajakurssi, jonka nimi muutettiin esiupeeerikurssiksi vuonna 1958. Kurssin keskeisenä tavoitteena oli kouluttaa päällystää sodan ajan yhtymiin ja rauhan ajan esikuntiin. Uusimuotoinen viisi kuukautta kestävä esiupeeerikurssi aloitettiin vuonna 2017. Opintojen tavoitteena ovat valmiudet toimia puolustushaaran yhtymien ja joukkoyksiköiden poikkeusolojen esikuntien esikuntaupseerin tehtävissä.⁹⁹

Ensimmäinen Sotakorkeakoulun kurssi alkoi marraskuussa 1924. Yleisen osaston kurssit kestivät kaksi vuotta. Opetuksen päämääränä yleisellä osastolla oli ”antaa oppilaille perusteellinen sotilassivistys, laajentaa heidän henkistä näköpiiriään, kehittää heidän arvostelukykyään ja opettaa heitä loogillisesti

► Tutkintouudistuksista huolimatta upseerikoulutuksessa on säilytetty sotilasammattiin kuuluvat käytännön harjoitukset. Kuvassa kadetit Vuosangan harjoituksissa vuonna 2016. Kuva: Puolustusvoimat

ja sotilaallisesti ajattelemaan”. Sotien ajaksi keskeytynyt kurssitoiminta jatkui jälleen vuonna 1946. Kurssien pituus oli kaksi vuotta, ja ne alkoivat joka toinen vuosi.¹⁰⁰ Tämä järjestely oli pienin tarkistuksin voimassa upseerien jatkokoulutuksessa 1990-luvun loppupuolelle saakka.

Vuonna 1997 käynnistynyt uusittu yleisesikuntaupseerin tutkinto oli kaksiosainen, ja se muodostui esiupeeerikurssista ja yleisesikuntaupseerikurs-

sista. Kahden vuoden aikana opiskelijoiden tuli saavuttaa ylimpiin upseerin tehtäviin sodan ja rauhan aikana vaadittavat tiedot ja taidot sekä yleisen korkeakoulujärjestelmän mukaisen ensimmäisen jatkotutkinnon tasoiset tutkijavalmiudet. Yleisesikuntaupseerin tutkinto hyväksyttiin vuonna 2005 korkeakoulututkintojen järjestelmästä annetulla asetuksella Maanpuolustuskorkeakoulun jatkotutkinnoksi.¹⁰¹

► Maanpuolustuskorkeakoulussa käynnistettiin 2000-luvun alkupuolella oma tohtorikoulutus. Kuvassa yleisesikuntaeverstiluutnantti Petteri Lalu saapumassa väitöstilaisuuteensa vuonna 2014. Vastaväittäjänä dosentti, eversti Petteri Jouko ja kustoksena sotilasprofessori, eversti Pasi Kesseli. Kuva: Puolustusvoimat

Pääesikunta päätti vuonna 2011 eriyttää esiuupseerikurssin ja yleisesikuntaupseerikurssin toisistaan. Ensimmäinen uusimuotoinen yleisesikuntaupseerikurssi alkoi neljä vuotta myöhemmin. Joka toinen vuosi alkavan tutkinnon tavoitteena on kouluttaa yleisesikuntaupseereita, joilla on vaadittavat tiedot ja taidot sekä tutkijavalmiudet upseerin ylimpiin normaali- ja poikkeusolojen tehtäviin.¹⁰²

Aliupseerikoulutus

Suomalaisen kanta-aliupseeriston koulutuksen katsotaan alkaneen Vöyrin sotakoulun perustamisesta tammikuussa 1918. Kolme vuotta myöhemmin perustettiin Jalkaväen aliupseerikoulu Markovillaan, Ratsuväen aliupseerikoulu Lappeenrantaan ja Tykistön aliupseerikoulu Helsinkiin. Tuolloin aliupseerikoulutus kesti yksitoista kuukautta. Opetukseen sisältyi 1930-luvun lopulla lähes yksinomaan sotilasaineita. Opintojen tavoitteena oli sodan ajan joukkueenjohtajan pätevyys.¹⁰³

Vuonna 1952 Jalkaväen aliupseerikoulu nimettiin Kanta-aliupseerikouluksi, vuonna 1966 Aliupseerikouluksi ja vuonna 1974 Päälystöpistoksi. Vuoden 1993 alusta nimi muutettiin Maanpuolustusopistoksi.¹⁰⁴

Maavoimien opistoupseerikoulutuksen tavoitteena 1990-luvun lopulla oli antaa pätevyys rauhan ajan opetusupseerin sekä sodan ajan joukkueen johtajan, perusyksikön vääpelin ja päällikön tehtäviin. Kaksi ja puoli vuotta kestänyt peruskurssi jakautui kahteen vuosikurssiin. Niiden välissä oli noin puoli vuotta kestänyt joukko-osastoharjoittelu. Päälystön koulutus uudistuksen yhteydessä opistoupseerit saivat mahdollisuuden täydentää opintojaan upseerin tutkinnoksi.¹⁰⁵

Vuoden 1966 koulutus uudistuksen jälkeen aliupseeriston asemassa ja koulutusjärjestelyissä tapahtui useita merkittäviä muutoksia. Perussyitä olivat muun muassa sivistystason nousu ja yleisen koulutusjärjestelmän muutokset, aliupseerin tehtävän arvostuksen lisääminen ja yhtenäispäälystöuudistus 1970-luvulla. Aliupseeri-nimitys muuttui toimiup-

seeriksi ja edelleen 1980-luvun lopulla opistoupseeriksi. Opistoupseerien koulutustavoitteet loittonivat vähitellen alkuperäisistä lähtötavoitteistaan ja lähestyivät upseerien alimpia tehtävätasoja. Näin tuli tarpeelliseksi arvioida uudelleen koko päälystön koulutusjärjestelmän toimivuus. Lopputuloksena päätettiin lakkauttaa opistoupseerien koulutus. Viimeinen peruskurssi päättyi vuonna 2003. Opistotason koulutuksen päätyttyä Maanpuolustusopisto muuttui vuonna 2001 Maasotakouluksi ja uudeksi maavoimien puolustusharakouluksi.¹⁰⁶

Aliupseerien ammattikunta omine tehtävineen oli kuitenkin osoittanut tarpeellisuutensa, mistä johtuen aliupseerikoulutus käynnistettiin uudelleen vuonna 2007. Aliupseerit suorittavat uransa aikana erilaisia täydentäviä opintoja puolustushaara- ja ase-lajikouluissa.¹⁰⁷

Muun henkilöstön koulutus

Sotatieteiden tohtorikoulutuksen valmistelut aloitettiin 1980-luvun lopulla. Käynnistetyssä jatkokoulutusohjelmassa yleisesikuntaupseeri suoritti tieteellisen jatkotutkinnon muussa yliopistossa tai korkeakoulussa. Näin saatiin Maanpuolustuskorkeakouluun upseereita, joilla oli riittävä pätevyys sotatieteiden tohtorikoulutusohjelman luomiseen. Tässä jatkokoulutusohjelmassa ensimmäinen upseeri väitteli Helsingin yliopistossa vuonna 1995. Maanpuolustuskorkeakouluun nimettiin kaksi professoria kesällä 1998. Ensimmäinen sotatieteiden tohtori väitteli vuonna 2003. Maaliskuun 2017 alkuun mennessä sotatieteiden tohtoreita oli valmistunut 35 ja Maanpuolustuskorkeakoulussa oli yhteensä kuusi professoria ja neljä sotilasprofessoria sekä 79 dosenttia.¹⁰⁸

Erikoisupseerit ja siviilihenkilöstö rekrytoidaan alansa peruskoulutuksen hankkineina. Tietoja ja

taitoja täydennetään täydennys- ja jatkokoulutuksella. Määräaikaisten sopimussotilaiden sotilaskoulutus pohjana on varusmiehenä saatu koulutus, ja täydentävä koulutus tapahtuu pääsääntöisesti työssä oppimisen kautta.¹⁰⁹

Naiset sotilasuralle

Vuodesta 1995 alkaen naisten vapaaehtoinen asepalvelus avasi heille mahdollisuuden opiskella Puolustusvoimissa myös perinteisiin miesten tehtäviin. Ensimmäisen nainen valmistui upseeriksi vuonna 2000, esiuupseeriksi vuonna 2012 ja yleisesikuntaupseeriksi vuonna 2013 sekä sotatieteiden tohtoriksi vuonna 2012. Valtiotieteen maisteri Ulla Anttila väitteli ensimmäisenä naisena sotatieteiden tohtoriksi vuonna 2012. Vuosina 1999–2003 valmistui yhteensä kuusitoista naista opistoupseeriksi.¹¹⁰

Vuoden 2016 loppuun mennessä naisia on valmistunut aliupseeriksi 29 ja upseeriksi 110. Yleisesikuntaupseerikurssin suorittaneita naisia on kaksi ja esiuupseerikurssin läpäisseitä kahdeksan. Vuoden 2017 alussa Puolustusvoimien aliupseerin perustason yhteisissä opinnoissa opiskeli seitsemän, kadettikurssilla 15 ja sotatieteiden maisterin tutkinnossa kuusi naista. Yleisesikuntaupseerikurssilla opiskeli kotimaassa kolme ja Ranskassa yksi naisupseeri. Ensimmäisellä uusimuotoisella esiuupseerikurssilla, joka nykyään on täydennyskoulutusta, opiskeli yksi naisupseeri.¹¹¹

Vuoden 2016 lopussa naisia palveli aliupseerina 158 eli 7,1 prosenttia henkilöstöryhmästä, upseerina 69 (2,4 prosenttia), erikoisupseerina 17 (2,3 prosenttia) ja opistoupseerina 10 (0,6 prosenttia).¹¹² Korkeimman sotilasarvon omaavat naisupseerit palvelivat vuoden 2017 alkupuolella komentajakapteenina ja majurina sekä erikoisupseereista insinöörimajurina.¹¹³

IISKO LEHTO

JAAKKIMAN SOTA – ARMEIJAKUNNAN TALVISOTAHARJOITUS 1937

Puolustuslaitoksessa heräsi 1930-luvun puolivälissä huoli kenttäarmeijan operointikyvystä, sillä edellisestä suuresta Kymenlaaksossa vuonna 1928 järjestetystä sotaharjoituksesta oli kulunut lähes kymmenen vuotta. Varusmieskoulutus sekä aluejärjestelmään siirtymisen yhteydessä käynnistyneet järjestelmälliset kertausharjoitukset kehittivät hyvin sotilaiden yksilötaitoja ja pienten joukkojen taistelutekniikkaa.¹¹⁴ Harjoitusjärjestelmä ei sen sijaan palvellut päällystön harjaantumista suurten joukkojen johtamiseen ja niillä operointiin.

Pitkään jatkuneiden rahoitusvaikeuksien jälkeen suuren harjoituksen järjestäminen tuli mahdolliseksi keväällä 1937.¹¹⁵ Sotilaallisten tavoitteiden lisäksi tiedostettiin harjoituksen propaganda-arvo. Suorituskyvyn ja puolustusvalmiuden osoittaminen oli tärkeää niin omalle kansalle kuin ulkomaillekin. Erityisen tärkeäksi koettiin ulkomaisten sotilasasiamiesten läsnäolo. Myös kotimaisia poliitikkoja ja muita vaikuttajia kutsuttiin innokkaasti seuraamaan harjoitusta.¹¹⁶

Puolustuslaitos teki harjoituksessa aivan uudenlaisen päänavauksen avoimella tiedotuspolitiikallaan, ja harjoituksesta muodostuikin aikansa mediatapahtuma. Puolustuslaitoksen tavoitteena oli päästä luottamukselliseen yhteistyöhön sanomalehdistön edustajien kanssa. Lehtimiesten kirjoittamis- ja toiminnanvapauden rajoittaminen pyrittiin minimoimaan.¹¹⁷ Harjoitukseen kutsuttiin lähes kaikki valtakunnan päälehdet. Lisäksi harjoitusta seurasi suuri joukko harjoitusmaakunnan lehdistön sekä aikakauslehdistön edustajia. Yleisradio lähetti päivittäin 15–30 minuutin selostuksen sotaharjoitustapahtumista. Harjoituksen tiedottamista ja lehtimiesten toimintaa koordinoimaan perustettiin sano-

matoimisto, jonka johtajana toimi kapteeni Wolf H. Halsti. Yhteistoiminnasta Yleisradion kanssa vastasi kapteeni Reino Hallamaa.¹¹⁸

Harjoitustapahtumat

Sotaharjoituksen johti Armeijakunnan komentaja, kenraaliluutnantti Harald Öhquist apunaan esikuntapäällikkönsä eversti Yrjö Takkula. Keltaisten komentajana toimi 2. Divisioonan komentaja, kenraalimajuri Woldemar Hägglund ja valkoisten komentajana 3. Divisioonan komentaja, kenraalimajuri Juho Heiskanen.¹¹⁹ Harjoitusjoukkoina oli lähes koko rauhan ajan Armeijakunta sekä suurin osa ilmavoimista. Lisäksi harjoitukseen osallistui yhteensä vahvennetun pataljoonan verran suojeluskuntalaisia Sortavalan, Pohjois-Karjalan sekä Viipurin suojeluskuntapiireistä.¹²⁰ Harjoitusjoukot jaettiin keltaiseen ja valkoiseen osapuoleen, ja kokonaisvahvuus oli 14 424 miestä. Keltainen osapuoli ja valkoisten suojajoukot keskitettiin alueelle 6.–7. maaliskuuta. Varsinainen neljä vuorokautta kestänyt harjoitus alkoi seuraavana aamuna.¹²¹

Harjoitusalueeksi valittu Jaakkiman–Sortavalan alue Laatokan luoteisrannikolla mahdollisti uuden, aikaisempaa puolustuksellisemman operaatioajatuksen testaamisen Laatokan Karjalassa. Operaatioajatuksen mukaisesti suojajoukot aloittivat taistelun hallitsevalta vesistölinjalta niiden oikean sivustan rajoittuessa rikkonaiseen Laatokan rannikkoon. Suojajoukoilla pyrittiin viivyttämään vihollista siihen asti, että pääjoukot ehdittiin keskittää alueelle. Tämän jälkeen vihollinen pyrittiin lyömään päävoimien keskitetyllä hyökkäyksellä.

► Harjoitusjoukot saapumassa Jaakkiman sodaksi kutsuttuun armeijakunnan talvisotaharjoitukseen vuonna 1937. Kuva: Sotamuseo

Säätila vaihteli harjoituksen aikana paljon. Aluksi satoi lunta ja oli pientä pakkasta. Aukeilla paikoilla kovaksi tiivistynyt lumi helpotti hiihtämistä. Metsässä lumen pinta ei ollut kovettunut, mikä teki hiihtämisen siellä raskaaksi. Harjoituksen aikana pakkasen kiristyi ja lämpötila laski alimmitaan –32 celsiusasteeseen.¹²² Lämpötilan muutos ja varusteiden jäätyminen tekivät harjoituksesta joukoille äärimmäisen raskaan. Esimerkiksi ratsuväen

kantahenkilökunta ja varusmiehet olivat niin väsyneitä, että he nukahtelivat satulaan ja putosivat ratsailta.¹²³

Joukkojen taistelukyvyyn ylläpidossa tapahtui laiminlyöntejä, eikä johtajilla ollut realistisia käsityksiä huollon suorituskyvystä. Vähät huoltotiet ruuhkaantuivat pahoin, ja aikalaiskuvauksen mukaan niillä vallitsi ajoittain ”suoranainen sekasorto”.¹²⁴ Vaikeudet ilmenivät joukkojen taistelukyvyyn hälyttävänä

laskuna ja hyvin runsaina paleltumistapauksina. Muutamissa joukkoyksiköissä tilanne pääsi todella vakavaksi. Esimerkiksi Kuopion pataljoonassa 13 prosenttia henkilöstöstä sai eriasteisia paleltumavammoja. Paljon parempi ei tilanne ollut suojajoukkona toimineessa Jalkaväkirykmentti 2:n toisessa pataljoonassa, jonka henkilöstöstä 9,8 prosenttia sai paleltumia.¹²⁵ Rauhanaikaiseen sotaharjoitukseen luvut olivat hälyttävän korkeita. Täydellisen katastrofin välttämiseksi joukkoja majoitettiin tilannekehityksen vastaisesti rakennuksiin.¹²⁶

Ankarat harjoitusolosuhteet aiheuttivat valitettavia lieveilmiöitä. Joukot ottivat luvatta käyttöön siviilien polttopuita, polttivat aitoja ja hakivat ladoista heiniä. Vahinkojen selvittely jatkui pitkään harjoituksen jälkeen.¹²⁷ Ankarista harjoitusolosuhteista huolimatta miesten mieliala säilyi varsin reippaana ja syystäkin siitä annettiin heille kehuja. Kuri säilyi hyvänä, eikä pahaa purnaamista esiintynyt.¹²⁸

Kynä on miekkaa terävämpi

Harjoitusta seurannut sotaväen päällikkö kenraaliluutnantti Hugo Österman antoi harjoituksen päätteeksi oman palautteensa korkeimmille upseereille. Hän totesi tärkeimmän opetustarkoituksen tulleen sinänsä saavutetuksi, sillä harjoitus toi kokemuksia suurten yhtymien johtamisesta ja taistelusta talviolosuhteissa. Ongelmana vain oli se, että kokemukset olivat suurelta osin kielteisiä.¹²⁹ Syyllisten etsintä alkoi heti harjoituksen päätyttyä. Paleltumiset aiheuttivat laajoja selvityksiä ja johtivat esitutkintoihin. Kielteisen kritiikin pelossa laaditut alajohtoportaiden selvitykset vähättelivät ongelmia, ja kenraaliluutnantti Öhquist suhtautuikin niihin hyvin epäillen. Olosuhdekuvaukset olivat vahvasti ristiriidassa paleltumatapausten kanssa.¹³⁰

Julkisuuteen harjoitustapahtumista annettu kuva oli täysin päinvastainen. Östermankin totesi lehdistölle harjoituksen osoittaneen, että ”pystymme liikkutamaan kymmeneen tuhansiin nousevia joukkoja talviaikana, huoltamaan ne ja saattamaan ne taiste-

luun”.¹³¹ *Hakkapeliitta*-lehti kehui teltoissa olleen ”lämmintä kuin missä tahansa talonpoikaistuvassa pankon vieressä. Mukava on miesten siellä havuvuoteilla kelliä yönsä, säteettäin, jalat keskuslämmitykseen päin.”¹³² Muutenkin tiedotusvälineet puoluekannasta riippumatta kirjoittivat harjoituksesta pääosin puolustuslaitoksen kannalta myönteisiä artikkeleita. Suurella mielenkiinnolla harjoitukseen suhtautunut lehdistö käytti harjoituksesta kuvaavia nimiä, kuten Jaakkiman sota, Karjalan talvisota ja Suuri talvisota.¹³³

Avoin tiedotuskulttuuri yllätti positiivisesti niin lehtimiehet kuin sotilaatkin. Lehdistö hyödynsi sotaharjoituksen aikana kuvattua materiaalia vielä myöhemminkin. Aitojen tilannekuvien puuttuessa sotaharjoituskuvia käytettiin talvisodan alkuvaiheessa korvaavana kuvamateriaalina. Tarkkasilmäinen saattoi havaita talvisodan alun lehtikuvissa sotaharjoituksessa käytettyjä osapuolten tunnuksia.¹³⁴

Kokemukset

Harjoitus osoitti huolen upseeriston kyvystä suurten joukkojen liikutteluun olevan aiheellinen. Tärkeä oppi oli se, että erityisesti taistelujen alkuvaiheessa joukkojen turhaa väsyttämistä on kaikin keinoin vältettävä, jotta ne ovat ratkaisuhetkellä taistelukykyisiä.¹³⁵ Suuria kehittämiskohteita havaittiin myös aselajien välisessä yhteistoiminnassa, käskytyksen aikajänteessä, tiedustelussa sekä tiedustelutietojen välittämisessä.¹³⁶ Joukkojen varustus ja koulutustaso eivät olleet riittäviä pimeätoimintaan.¹³⁷ Harjoituksesta saadut kokemukset olivat kuitenkin korvaamattoman hyödyllisiä kaikille siihen osallistuneille johtajille.¹³⁸

Harjoitus oli hyvä kokonaissuorituskyvyn mittari, ja se osoitti armeijamme operointikyvyssä olleet puutteet. Kyky suurempiin hyökkäysoperaatioihin oli ainoastaan välttävä. Harjoituskokemukset antoivat perusteita ohjata toiminnan, varustuksen ja ohjesääntöjen kehittämistä oikeaan suuntaan. Talvisodan alkuun ei vain enää ollut kovin paljon aikaa.

HANNU LIIMATTA

PÄÄSOTAHARJOITUS 1977 – ALUEELLISEN PUOLUSTUSJÄRJESTELMÄN TESTAUSTA

Puolustusvoimien 1970-luvun sotaharjoitusjärjestelmä muodostui joukko-osastojen saapumiseräkohtaisista varuskunnallisista harjoituksista, kerran vuodessa toimeenpannuista sotilasläänin joukkojen yhteisistä sotaharjoituksista sekä kahden–kolmen vuoden välein järjestetyistä Puolustusvoimien pääsotaharjoituksista. Lisäksi Merivoimilla ja Ilmavoimilla,

sotilasopetuslaitoksilla ja aselajijoukoilla oli omia vuosittaisia harjoituksiaan. Varusmiesten ja reserviläisten koulutuksen lisäksi sotaharjoituksissa koulutettiin kantahenkilökuntaa perusyksikön, vahvennetun pataljoonan ja perusyhtymän johtamiseen sekä yhteistoimintaan yhtäältä eri aselajien ja toisaalta yleis- ja paikallisjoukkojen välillä.¹³⁹

► BTR 60 -panssariajoneuvot harjoittelevat maihinnousua Etelä-Suomen sotilasläänin harjoituksessa Räyskälässä syyskuussa 1977. Kuva: Sotamuseo

► Polkupyörä oli Jääkäripataljoonan tärkein kulkuväline. Jääkärijoukkue siirtymässä harjoitukseen Räyskälässä syyskuussa 1977. Kuva: Sotamuseo

Resurssipuutteiden vuoksi kaikkia suunniteltuja harjoituksia ei aina voitu toteuttaa ainakaan täydessä laajuudessaan, mutta vuoden 1977 pääsotaharjoitus, Harjoitus 77, oli mittasuhteiltaan poikkeuksellisen suuri – kenties yksi suurimmista sotien jälkeen järjestetyistä harjoituksista. Siihen osallistui 9 500 varusmiestä, 6 000 reserviläistä ja 1 700 henkilökuntaan kuuluvaa, eli kaikkiaan runsaat 17 000 miestä sekä 2 000 ajoneuvoa ja 35 ilma-alusta. Harjoitukseen tutustui kahdeksansataa vierasta, heidän joukossaan 23 Suomeen akkreditoitua sotilasasiamiestä.¹⁴⁰

Harjoituksen johtovastuu oli alun perin Pohjanmaan sotilasläänin esikunnalla, mutta vaasalaisten epäilytä suunnittelukapasiteettinsa riittävyttä Pääesikunta siirsi johtovastuun Etelä-Suomen sotilasläänin esikunnalle. Siellä oli jo vuotta aiemmin laadittu suunnitelma yhdessä Lounais-Suomen sotilasläänin kanssa pidettäväksi suunnitellusta suurehkoista sotilaslääniharjoituksesta, joka kuitenkin oli tuolloin jouduttu peruuttamaan. Suunnitelmia voitiin nyt hyödyntää pääsotaharjoituksen toteuttamisessa. Etelä-Suomen sotilasläänin komentajan, kenraaliluutnantti Jukka Pajulan allekirjoittama harjoituksen toimeenpanokäske annettiin 1. kesäkuuta 1977.¹⁴¹

Harjoitukseen osallistui joukkoja ja kalustoa pohjoisinta Suomea lukuun ottamatta kaikista sotilaslääneistä sekä lähes kaikista sotilasopetuslaitoksista ja Ilmavoimien joukko-osastoista. Sinisten (12 500 miestä) armeijakuntaan kuului kaksi jääkäriprikaatia ja panssariprikaati, yhteensä kuusi jääkäripataljoonaa, kivääripataljoona, panssarivaunu- ja panssarijääkäripataljoonat sekä armeijakunta- ja aselajijoukkoja. Paikallisjoukkoja edustivat kaksi sotilaspiirin ja kolme sotilasalueen esikuntaa tukiyksiköineen sekä kaksi erilliskomppaniaa. Keltaisena osapuolena (4 100 miestä) toimi jääkäriprikaati, jossa oli neljä jääkäripataljoonaa, panssarivaunuosasto sekä aselajijoukkoja. Perustamisorganisaatio, paikallisjoukot, kolme jääkäripataljoonaa ja kaksi varusmiespataljoonien jääkärikomppaniaa, samoin kuin osa kummankin osapuolen esikunnista sekä esikunta- ja aselajiyksiköistä, oli muodostettu reserviläisistä.¹⁴²

Polkupyörämarssilta maihinnousutorjuntaan

Vaikka toimeenpanokäskyssä ei sitä suoraan ilmoitettuakaan, harjoituksen todellisenä operatiivisena tavoitteena oli alueellisen puolustusjärjestelmän testaaminen. Yleistilanne pohjautui asetelmaan, jossa mekanisoitu keltainen vihollinen hyökkäsi maahanlaskujen tukemana Hangon–Inkoon alueelta kohti pääkaupunkiseutua. Vasemman sivustansa suojaamiseksi vastustaja oli suuntaamassa vahvennetun prikaatin voimia Lohjan–Nurmijärven alueelta pohjoiseen, tavoitteena Forssa–Hämeenlinna-tasan haltuun ottaminen. Sinisten armeijakunnan tehtävänä oli ensimmäisenä käyttöön saatavan jääkäriprikaatin sekä paikallisjoukkojen viivytys- ja puolustustaistelulla hidastaa ja kuluttaa vihollista ja estää sen pääsy armeijakunnan selustaan. Lisäjoukkoja käyttöönsä saatuaan armeijakunnan tuli lyödä pohjoiseen suuntautunut vihollinen kahden jääkäri- ja yhden panssariprikaatin syvällä kaksipuolisella saarrostushyökkäyksellä.¹⁴³

Harjoitus toimeenpantiin syyskuun viimeisellä viikolla 26.9.–1.10.1977 Etelä-Suomen sotilasläänin vastuualueen länsiosassa Lohjan ja Hämeenlinnan välisellä alueella. Varusmiesyksiköt perustettiin edellisen viikon puolivälissä, minkä jälkeen niitä koulutettiin harjoitusta varten pari päivää. Reserviläiset astuivat palvelukseen lauantaina. Viikonloppuna kertausharjoitusjoukoille annetun koulutuksen ja kovapanosammuntojen jälkeen joukot keskitettiin harjoitusalueelle. Jääkäripataljoonien kulkuvälineenä niin marssilla kuin taistelussakin oli polkupyörä. Ajoneuvoja oli niukasti, sillä määrävahvuisten kahdentoista traktorin sijasta komppanioille voitiin jakaa korkeintaan neljä traktoria, kuorma-auto ja moottoripyörä. Määrärahojen niukkuuden lisäksi traktorien vuokraamista harjoitukseen rajoittivat syksyn maataloustyöt. Sama niukkuus vaivasi luonnollisesti myös keltaista ”suurvaltavihollista”, jonka rohkeat läpimurrot ja helikopterimaahanlaskut jouduttiin useimmiten toteuttamaan ajattamalla joukot

kiertoteitse polkupyörin puolustajan ryhmityksen syvyyteen.¹⁴⁴

Taistelutoimet alkoivat heti maanantai-iltapäivänä, kun ensimmäiset sinisten joukot olivat saapuneet harjoitusalueelle. Alkuvaiheessa viivytystehtävään määrätyn jääkäripataljoonan pataljoonapuseerina toiminut Ilkka Aspara kuvailee harjoituksen alkua seuraavasti: ”...niinpä sitten lähdettiin harjoitukseen, koko pataljoona polkupyörin; Santahaminasta noin 60–70 kilometrin polkupyörämarssi täyspakkaus pyörään sidottuna, kevyet konekiväärit, kevyet singot, kertasingot ja radiot selässä harjoitusalueelle ja suoraan maihinnousun torjuntaan Hiidenveden pohjoispuolelle. Alueelle saapuessamme oli tilanne jo päällä ja täysmittaiset taistelut alkoivat. Siitä se alkoi, viikon kestänyt harjoitus, jossa jääkäriprikaatin reservinä suojattiin, viivytettiin, puolustettiin, vastahyökättiin ja sen jälkeen taas siirryttiin.”¹⁴⁵

Puolustuksesta hyökkäykseen

Keltaisten joukkojen vyöryminen pohjoiseen saatiin pysäytettyä keskiviikkopäivän kuluessa. Torstaiaamuna käynnistyi sinisten armeijakunnan vastahyökkäys vihollisen lyömiseksi. Tilanteen keskeytyessä perjantaiamupäivällä vastahyökkäys oli edennyt jo niin pitkälle, että ainakin harjoituksen johdon tilanekartoilla vihollinen oli pääosin saarrostettu ja sen selustayhteydet katkaistu.¹⁴⁶

Ruohonjuuritasolla harjoituksen tilannekuva ei aina välttämättä ollut aivan yhtä selkeä. Isolle harjoitukselle tyypilliseen tapaan sotaharjoituksen johto joutui muutaman kerran ”avittamaan” tilannekehitystä ja käyttämään keltaisten joukkoja osin myös maaliostomaisesti – eli siirtämään keltaisen joukkoja erotuomarien avustuksella haluttuihin paikkoihin – jotta lyhyestä harjoituksesta saataisiin mahdollisimman suuri koulutuksellinen hyöty kaikille joukoille ja varsinkin reserviläispataljoonille.¹⁴⁷

Valtaosa joukoista lienee ilman erityisjärjestelyjäkin saanut harjoituksessa reipashenkistä koulutusta. Armeijakunnan sivustaa suojanneen jääkäripataljoonan komppanian päällikkönä toiminut Juha-Pekka

Liikola muistelee: ”Harjoituksesta jäi mieleeni ainakin se, että jääkärikomppanian hyökkäys vakioidulla menetelmällä oli erittäin nopea. Olimme reservinä melkein koko harjoituksen ajan, mikä tarkoitti nopeita vastahyökkäyksiä, joissa komppanian liikkeellelähtönopeus ja perustaistelumenetelmät taistelun aloittamiseksi oli hiottu huippuunsa.”¹⁴⁸

Kaikki pataljoonat eivät kohtaamishyökkäyksen taistelutekniikkaa ilmeisesti yhtä hyvin hallinneet, sillä harjoituskertomuksessa eräitä joukkoja moitittiin liian varovaisesta toiminnasta hyökkäyksessä. Se oli usein johtanut vaivalloisiin ja liikaa aikaa vieneisiin maastokoukkauksiin. Voimaa oli käytetty tipoittain, mikä oli monesti johtunut siitä, että komentaja oli johtanut pataljoonaansa liian kaukaa. Samanlaisia ongelmia näyttää esiintyneen myös puolustustaistelussa. Taistelut olivat usein muodostuneet sarjaksi yksittäisten puolustuskeskusten ”kahakoita” ilman selvää joukkojen ja tulen käytön painopistettä. Viivytystaistelusta kirjattu keskeisin havainto ei varmasti ollut tuon ajan taktiikan kehittäjille mikään yllätys: laajalla vastuualueella kaukana toisistaan sijainneita viivytystukikohtia oli ollut vaikea tukea tykistötuella ja muilla aselajitoiminnoilla. Paikallisjoukkojen kannalta viiden vuorokauden harjoitusaika oli ollut liian lyhyt, jotta niiden taistelusta ja yhteistoiminnasta yleisjoukkojen kanssa olisi saatu kunnollisia kokemuksia. Kuten toisaalta tämän teoksen artikkeleista voidaan lukea, sotilasalueen paikallispuolustusta testaavat suuret sissitoimintaharjoitukset tulivat ajankohtaisiksi vasta 1980-luvun alussa.¹⁴⁹

Suuria harjoituksia tarvitaan

Ehkä keskeisin harjoituksesta tehty johtopäätös oli kuitenkin isojen harjoitusten tarpeellisuus, erityisesti komentajien, esikuntien ja päälliköiden harjaannut-

tamiseksi suurehkojen joukkomäärien johtamiseen ja toimintaan. Harjoittelun puute oli näkynyt tottumattomuutena käyttää joukkoja tarkoituksenmukaisimmalla ja niiden kulloisenkin suorituskäytön huomioon ottavalla tavalla. Eräissä tilanteissa tappioita kärsinyt, taisteluista väsynyt joukko oli aiottu suunnata hyökkäykseen ensimmäisenä, kun taas toista, kaikin puolin taisteluvalmista joukkoa oli aiottu käyttää hyökkäykseen vasta operaation seuraavassa vaiheessa. Toisaalla taas pitkältä keskitysmarsilta saapunut joukko oli suunnattu hyökkäykseen ilman sitä, että sille oli ymmärretty antaa mahdollisuutta huoltaa, täydentää tai järjestellä aselajitoimintansa kuntoon marssin jälkeen.¹⁵⁰

Kokonaisuudessaan harjoitus kuitenkin oli täyttänyt sille asetetut odotukset. Asevelvollisten palvelusluottamuksen todettiin säilyneen koko harjoituksen ajan hyvällä tasolla, vaikkakin osalla reserviläisistä fyysinen kunto oli alkanut pettää rankan harjoitusviikon rasituksissa.¹⁵¹

Entä mitäpä nuo tuhannet mukana olleet asevelvolliset mahtoivat itse ajatella harjoituksesta? Yksi heistä oli aliupseerioppilas Touko Siltala, joka pohti syksyn 1977 *Uudenmaan jääkäri* -lehdessä harjoitusta seuraavasti: ”...viikko oli raskas. Sen merkitys ei korven keskellä heti avautunut, mutta kun tapahtumiin saa hieman perspektiiviä, näkee harjoituksen arvon helpommin... Kaikesta rasituksesta huolimatta me kävimme leikkisotaa, jossa fyysinen turvallisuus ei ollut uhattuna. Jo tämä viikkokin opetti paljon niistä olosuhteista, jotka taistelutilanteessa vallitsevat, siitä kuinka selviytyminen on paljon muutakin kuin suunnaton joukko teknisluonteisia yksityiskohtia. Psykeen kohdistuvan paineen täytyy olla hirvittävä perusturvallisuuden täydellisesti romahtaessa... Seikkailu kestokäytön rajamailla eli oman minän mittailu vaikeuksissa ovat tietysti aina omalla tavallaan positiivisia kokemuksia. Harjoitus 77 ei unohdu helposti.”¹⁵²

HEIKKI NIKUNEN

ILMAVOIMIEN KANSAINVÄLISET HARJOITUKSET

Vuonna 1992 tehtyjen Hornet-hankintojen jälkeen Ilmavoimat on osallistunut aktiivisesti kansainvälisiin lentoharjoituksiin. Yhteistyö alkoi vuonna 1997 tehdyillä Hävittäjälentolaivue 21:n ja Yhdysvaltain Euroopan ilmavoimien Lakenheatissa Isossa-Britanniassa toimivan 48th Fighter Wingin molemminpuolisilla vierailuilla.

Ensimmäinen monikansallinen lentoharjoitus oli vuonna 2000 Ruotsin Ronnebyssä. Suomen ja Ruotsin keskinäinen Arctic Fighter Meet -harjoitustoiminta aloitettiin vuonna 2003, ja se on jatkunut edelleen ilmataistelutekniikkaan keskittyvänä harjoituksena. Vuonna 2006 harjoitus toteutettiin rajojen yli Cross Border -periaatteella kotitukikohdista. Norja liittyi harjoitusjärjestelmään vuonna 2010.

Kansainvälinen toiminta on tärkeä osa Ilmavoimien suorituskäytön kehittämistä. Korkeatasoisella yhteistyöllä on pystytty varmistamaan, että Ilmavoimien osaaminen on länsimaiden huipputasolla. Harjoituksissa on onnistuttu yhdistämään hyvin sekä kustannustehokkuus että harjoitusten vaatavuus.¹⁵³

Pohjoismaista ja yleiseurooppalaista yhteistyötä

Vuonna 2001 Suomi osallistui ensimmäisen kerran Hollannin ilmavoimien Leeuwardenin tukikohdassa pidettävään Frisian Flag -harjoitukseen. Sen jälkeen Ilmavoimat on osallistunut harjoitukseen lähes vuosittain kuuden Hornetin osastolla. Frisian Flag on ollut yksi Euroopan suurimmista harjoituksista, johon myös Yhdysvaltain Euroopan ilmavoimat on osallistunut aktiivisesti F-15- ja KC-135-koneillaan. Harjoituksen päätavoitteina ovat taktisen lentotoiminnan suunnittelu ja suurten osastojen yhteistoiminta,

kyky toimia Naton ja monikansallisten menetelmien mukaisesti vaativassa harjoitusympäristössä, yhteistoimintakyky eurooppalaisia kriisinhallintaoperaatioita varten ja taktisen englannin kielen käyttö.

Vuosina 2003, 2005 ja 2008 toteutetut Air Defence Exercises olivat Suomen järjestämiä kansainvälisiä lentoharjoituksia. Niihin osallistuivat Ranska, Tanska, Iso-Britannia, Saksa, Ruotsi ja Hollanti. Harjoitusten tavoitteina oli kehittää osallistujien yhteistoimintakykyä monikansallisia kriisinhallintaoperaatioita varten ja harjoittaa henkilöstöä taktisen englannin käytössä, saada kokemuksia isäntämaan tukitoimista ja maksimoida saatava harjoitushyöty lentokierrosten yksityiskohtaisten tehtävänantojen ja läpikäyntien kautta.

Toiminnassa käytettiin Lohtajan maalialuetta, jolla toimivat myös maa- ja merivoimat. Näin operaatiot voitiin toteuttaa joint-harjoituksina. Harjoitusten järjestelyt, haastava taktinen ympäristö, laadukkaat lentotoiminnan tukimahdollisuudet ja lähes rajoittamaton ilmatila saivat runsaasti kiitosta kansainvälisiltä yhteistyökumppaneilta.

Vuosina 2004, 2006 ja 2008 Ilmavoimat osallistui Euroopan F-16-yhteisön vuonna 1984 aloitettujen Fighter Weapon Instructor Training -harjoitusten erillisiin lentotoimintavaiheisiin. Ohjelma on kohdistettu parvenjohtaja-tason ilmataisteluopettajien kouluttamiseen. Koulutuskokonaisuus käsittää kuuden kuukauden teoriavaiheen, johon on sisällytetty erilliset lentovaiheet. Harjoituksiin on osallistunut myös Yhdysvaltain Euroopan ilmavoimat F-15- ja KC-135-lentokalustoillaan. Suomen harjoitustavoitteina olivat sekä taktiikan että tehtävänanto- ja -purkumenetelmien kehittäminen. Vuoden 2006 harjoituksessa Ilmavoimat toteutti Naton operaatiokäytön (NATO OCC E&F) ykkös-

► Ilmavoimien F/A-18 Hornet -monitoimihävittäjä Islannissa Iceland Air Meet -harjoituksessa vuonna 2014.
Kuva: Ilmavoimat

tason arvioinnin itsearviointiosuuden, jonka perusteella Suomen ilmavoimat hyväksyttiin suoraan tasolle 2 (TACEVAL).

Vuosina 2005 ja 2006 Ilmavoimat osallistui Saksan ilmavoimien järjestämiin Elite-harjoituksiin. Elite kuuluu Naton kumppanuustoimintaan sisältyvään kriisinhallintaan, ja se on yksi Euroopan suurimmista elektroniseen sodankäyntiin keskittyneistä harjoituksista. Hornetit tukeutuivat vuonna 2005 Sveitsiin ja vuonna 2006 Saksaan. Muita osallistujia olivat Saksan, Hollannin, Belgian, Ranskan, Espanjan, Italian, Kreikan, Turkin, Sveitsin, Itävallan, Tšekin, Puolan, Norjan, Ruotsin, Yhdysvaltojen, Ison-Britannian sekä Slovenian ilmavoimien yksiköt. Harjoitustavoitteina oli saada kokemuksia hyökkäyksellisten ja puolustuksellisten vastailmaoperaatioiden suunnittelusta ja toteutuksesta elektronisen sodankäynnin ympäristössä, kokemuksia toiminnasta ilmatorjuntaa vastaan ja ilmasta maahan -operaatioista

sekä hankkia tietotaitoa ja koulutusmateriaalia elektronisen sodankäynnin vaikutuksesta operaatiosuunnitteluun.

Vuonna 2014 Norja järjesti ilmalavontavuoronsa aikana Islannissa Keflavikin tukikohdassa Island Air Meet 14 -lento- ja maavoimien harjoituksen. Ilmavoimat osallistui harjoitukseen viidellä Hornetilla ja maavoimat kahdella NH-90-helikopterilla. Muita osallistujia olivat Ruotsi sekä Yhdysvaltain Euroopan ilmavoimien KC-135-tankkauskone. Harjoituksella tehostettiin ohjaajien ja taistelunjohtajien koulutusta yhteispohjoismaiseen operointiin ja kehitettiin kriisinhallintakykyä. Samalla saatiin kokemusta perustamisvaiheen aikaisesta kansainvälisestä yhteistoiminnasta logistiikassa sekä henkilöstön rotatoinnissa operaation aikana.

Viime vuosina lähes viikoittaiset Cross Border Training -harjoitukset ovat Suomen, Ruotsin ja Norjan välisiä kustannustehokkaita, vähäisen valmistelun

vaatimia lentokierroksia. Harjoituksiin ovat osallistuneet myös Yhdysvaltain Euroopan ilmavoimat F-15- ja KC-135-koneillaan. Toiminnan tehokkuus on johtanut yhteen suurimmista eurooppalaisista lento- ja maavoimien harjoituksista. Pohjoismaiseen Nordic Defence Cooperation -toimintaan kuuluvat pohjoisen Suomen, Ruotsin ja Norjan välinen Cross Border Training-, Arctic Fighter Meet- ja Arctic Challenge Exercise -harjoitukset.

Arctic Challenge Exercise lennetään Suomen, Ruotsin ja Norjan ilmatilassa yhteistoiminnassa Yhdysvaltain ilmavoimien sekä Naton ja sen kumppanuusvaltioiden kanssa. Vuoden 2013 harjoitukseen osallistuivat Suomi, Ruotsi, Norja, Iso-Britannia ja Yhdysvallat. Suurten lento-osastojen taktisen harjoituksen tavoitteena on harjoittaa osallistuvia yksiköitä toimimaan monikansallisissa ilmaoperaatioissa, toteuttaa kustannustehokas harjoitus Cross Border Training -menetelmällä, kehittää yhteistoimintakykyä käyttäen Naton toimintamenetelmiä, harjoitella toimimaan vastaanottajamaan tukitoimintojen mukaisesti, harjoittaa taistelunjohtajia toimimaan ulkomaisten lento-osastojen kanssa ja ottaa käyttöön LINK-16-tietovuoverkko sekä harjoitella käyttäjien yhteistoimintaa.

Vuoden 2015 Arctic Challenge Exercisen (ACE) johtamisesta vastasi Norja yhdessä Suomen ja Ruotsin kanssa. Lisäksi harjoitukseen osallistuivat Hollanti, Iso-Britannia, Ranska, Saksa, Sveitsi, Yhdysvallat ja järjestönä Nato. Tukikohtina olivat Rovaniemi, Kallax, Bodo ja Örlanti. Yhdysvaltain ja Ison-Britannian tankkauskoneet toimivat brittitukikohdista. Koneita oli kaikkiaan 115. Vuoden 2017 ACE-harjoituksen johti Suomi yhteistyössä Norjan ja Ruotsin kanssa.

Nato-johtoisia harjoituksia

Vuonna 2002 Ilmavoimat osallistui viidellä Hornetilla Naton johtamaan Strong Resolve -harjoitukseen, jonka isäntämaana oli Puola. Harjoitukseen osallistui yli 33 000 sotilasta 19 Nato-maasta ja 12 kumppanuusmaasta. Harjoituksen tavoitteena oli testata Naton kykyä käsitellä kahta samanaikaista

kriisiä maantieteellisesti eri alueilla, Puolassa ja merialueella. Harjoituskokonaisuuksina olivat Naton artikla 5:n mukainen Collective Defence Operation, jossa hyökkäys on tapahtunut Naton jäsenmaata kohtaan (Norja), ja Crisis Response Operation, jossa Nato-johtoiset joukot menevät kahden sotivan väliin (Puola). Ilmavoimien Hornetit toimivat Powidzin tukikohdasta Puolassa.

Vuodesta 2009 alkaen Suomen ja Yhdysvaltain Euroopan ilmavoimien välisen harjoitustoiminnan säännöllisin muoto on ollut Hornet-ohjaajien ilmatankkauskoulutus. Tämä on toteutettu Yhdysvaltain ilmavoimien ilmatankkauskoneen säännöllisinä vierailuina Suomessa noin kahden viikon ajan vuosittain. Tankkauskoulutus on osa Naton operatiivisen TACEVAL-arviointiohjelman kakkostason ylläpitoa.

Vuonna 2009 Ilmavoimat osallistui Naton johtamaan Loyal Arrow -harjoitukseen Oulun tukikohdasta. Ruotsalaiset lensivät Kallaxista ja norjalaiset Bodosta. Yhdysvaltain Euroopan ilmavoimat osallistui harjoitukseen AWACS-kalustolla.

Vuodesta 2012 alkaen Ilmavoimat on osallistunut Baltic Region Training Event -harjoitteluun kahdella Hornetilla Baltian maiden, Naton päivystysosastojen, Yhdysvaltain Euroopan ilmavoimien ja Ruotsin kanssa. Suomen lento-osastolle tilaisuus on mahdollistanut kustannustehokkaan harjoittelun sekä erilaisia konetyyppejä vastaan että niiden kanssa ja ilmatankkausharjoittelun. Harjoituksissa on lisäksi testattu ilmatilannekuvan vaihtoa.

Vuonna 2015 Ilmavoimat osallistui kuuden koneen Hornet-osastolla Portugalin, Espanjan ja Italian alueilla pidettyyn Naton Trident Juncture 15 -harjoitukseen ilmanherruustehtävin. Suureen harjoitukseen osallistui 28 Nato-maata ja yhdeksän kumppanuusmaata. Harjoituksen tavoitteena oli nopeiden valmiuksien kehittäminen.¹⁵⁴

Naton Baltian maiden ilmalavontatehtäviin liittyen Yhdysvaltain ja Suomen ilmavoimat on aloittanut vuonna 2015 yhteiset Cross Border Training -tyyppiset harjoitukset. Joihinkin lentokierroksiin on osallistuttu yhdessä Ruotsin kanssa.

► Cross Border -harjoittelu on ainutlaatuinen yhteispohjoismainen konsepti, jossa Suomen, Ruotsin ja Norjan hävittäjät harjoittelevat eri maiden ilmatilassa. Kuva vuodelta 2017. Kuva: Ilmavoimat

Monipuolista harjoitus-yhteistyötä vuosina 2016–2017

Vuonna 2016 Ilmavoimat osallistui huhtikuussa kuudella Hornetilla Frisian Flag -harjoitukseen Leeuwardenissa ja kolmeen Ramstein Alloy -harjoitukseen Baltiassa.¹⁵⁵ Hävittäjälentolaivue 41:n harjoituksessa Tikkakoskella suomalaiset ja ruotsalaiset kadetit lensivät Hawk- ja Saab SK 60 -koneilla. Karjalan lennostossa vieraili toukokuussa yhdysvaltalaisen Oregonin kansalliskaartin 173. Fighter Wing kuudella

F-15-hävittäjällä, ja harjoituslentoihin osallistuivat myös Ruotsin ilmavoimien Gripenit Luulajasta.¹⁵⁶

Syyskuussa Ilmavoimien Hornetit lensivät sekä operaatio Atlantic Resolvessa että viidellä koneella Ruotsin ilmavoimien pääsotaharjoituksessa Gotlanissa. Lokakuun puolivälissä alkoivat vuoden loppuun kestävät viikoittaiset harjoitukset Baltiasta toimivien Ranskan ja Saksan ilmavoimien sekä Ruotsin kanssa. Ruotsalaiset osallistuivat lokakuussa myös Ilmavoimien Ruska-suurharjoitukseen.¹⁵⁷

Vuoden 2017 tärkein harjoitus oli ACE-17 Pohjois-Skandinavian alueella. Suomi oli yhteistyössä

Ruotsin ja Norjan kanssa järjestetyn harjoituksen pääkoordinoitavaltio. Erittäin monipuolinen harjoitus kuului Euroopan suurimpiin.

Pohjoismaiden Cross Border Training sekä ohjaajien ilmatankkauskoulutus jatkuivat vakiintuneella intensiteetillä, ja Ilmavoimien pääsotaharjoitukseen Ruska 17:ään osallistui Ruotsi myös sinisellä puolella.

Vuoden 2017 Ramstein Alloy -harjoituksissa lennettiin Naton Baltian päivystysosastojen ja Ruotsin ilmavoimien kanssa Itämeren alueen yhteistyötä parantavia ja nopeuttavia tehtäviä. Ruotsin puolustusvoimien pääsotaharjoitukseen Auroraan Ilmavoimat osallistui sekä sinisen että punaisen harjoitusjoukon yksikköinä. Suomen, Ruotsin ja Norjan ilmavoimien AFM-harjoituksella kehitettiin hävittäjätaktiikkaa pääkohteena nuorten hävittäjäohjaajien koulutus. Sora-harjoitus oli Ilmavoimien taktinen ilmakulje-

tusharjoitus, johon osallistuivat Ruotsi, Norja, Tanska ja Yhdysvaltain Euroopan ilmavoimat.

Suomen järjestämässä Final-harjoituksessa taktisessa lentovaiheessa olevat Suomen ja Ruotsin ilmavoimien lento-oppilaat kouluttautuivat toimimaan kansainvälisessä toimintaympäristössä. JCT-harjoituksessa Ison-Britannian ja Italian kanssa keskityttiin lentokoulutukseen ja FSTE-harjoituksissa kehitettiin Cross Border Training -järjestelmää vastaavaa menetelmää Naton ja Baltian maiden sekä Ruotsin kanssa.

Beach 2017 ja Embow 2017 olivat monikansallisia omasuojalaitteiden tutkimus- ja testausharjoituksia. Yhdysvaltain ilmavoimien vieraileva laivue osallistui isäntälaivueen lentokoulutusohjelmaan, ja Barents Rescue BR 17 oli kansainvälinen pohjoisen alueen maiden pelastusviranomaisten järjestämä harjoitus.

RAIMO PYYSALO

MERIVOIMIEN LOVIISA-HARJOITUSSARJA 1998–2006

1990-luvun puolivälissä Merivoimien kansainvälinen toiminta muutettiin vierailuista ja koulutus-purjehduksista harjoitustoimintaan osallistumiseksi. Vuonna 1993 Merivoimat osallistui ensimmäistä kertaa kansainväliseen harjoitukseen¹⁵⁸, jolloin osallistuttiin aluksella Yhdysvaltojen johtamaan Baltops-harjoituksen osaharjoitusvaiheeseen. Tuolloin Baltops avattiin Partnership for Peace Programme (PFP)-maille.¹⁵⁹ Vuonna 1996 Merivoimat osallistui ensimmäistä kertaa koko Baltops-harjoitukseen Itämerellä. Saaristomerien laivaston ohjuslaivue oli mukana sekä taisteluteknisessä että taktisessa vaiheessa kolmella aluksella¹⁶⁰.

Suomen ja Ruotsin merivoimien kaluston samankaltaisuus ja asema Naton ulkopuolella herätti yhteisen mielenkiinnon kahdenvälisen harjoitustoi-

minnan käynnistämiseen. Kesällä 1998 aloitettiin suunnittelu Suomen ja Ruotsin kahdenvälisestä harjoituksesta. Ruotsin merivoimien 2. Ytstridsflottiljen oli tulossa elokuussa laivastovierailulle Raumalle, johon päätettiin liittää Passex-tyyppinen yhteistointaharjoitus, jossa harjoiteltaisiin merimiestaitoja. Harjoitus nimettiin Ohjuslaivueen harjoitusten nimeämiskäytännöstä, jonka mukaan harjoitusviikon aikana ollut naisen nimipäivä valittiin harjoituksen nimeksi. Elokuussa kyseisellä harjoitusviikolla oli Loviisan nimipäivä, ja valittu nimi kuulosti ruotsalaistenkin korvaan tutulta.

Kesäkuussa 1998 harjoituksen suunnittelu käynnistyi hyvässä yhteisymmärryksessä ruotsalaislaivueen delegaation kanssa. Vaikka kummallakaan osapuolella ei ollut syvällistä kokemusta tai osaa-

► Göteborg-luokan alus ja miinalaiva Uusimaa Loviisa-harjoituksessa vuonna 2001. Kuva: Sotamuseo

mista Naton harjoitusten suunnittelujärjestelmästä, se valittiin suunnittelun perustaksi. Ensimmäinen Loviisa-harjoitus pidettiin kolmipäiväisenä Rauman merialueella. Päätöstilaisuudessa todettiin, että harjoitus oli onnistunut tavoitteissaan, ja päätettiin, että seuraavana vuonna pidetään vastaava harjoitus.

Harjoituskonsepti

Ensimmäisestä harjoituksesta alkaen suunnitteluprosessina käytettiin Naton harjoitusten suunnitteluohjetta. Ensimmäinen harjoitus suunniteltiin tiiviissä aikataulussa soveltaen ohjeistusta. Toinen harjoitus vuonna 1999 oli jo laajempi, viikon kestävä kokonaisuus ja se pidettiin Turun ja Visbyn välillä. Vuosittain harjoitus laajeni lähes kolmiviikkoiseksi, ja harjoitusalueet vaihtelivat Itämeren keskiosan, Suomenlahden keskiosan ja Selkämeren alueella.

Harjoitus pidettiin yleensä elo-syyskuussa, joka sopi molempien maiden harjoituskalentereihin. Joh-

toivastuu vaihteli vuosittain. Harjoituksen johtajan ja taisteluosaston komentajan (Commander Task Group, CTG) asetti johtovastuuvuorossa oleva. Harjoituksen muodostettiin yhteisesikunta, joka toimi lähes joka vuosi ruotsalaisella esikuntalaiva Visborgilla. Harjoituskielenä oli englanti, ja kaikessa toiminnassa käytettiin Naton ohjeistusta, käsikirjoja ja standardeja.

Loviisa 2004 harjoitus

Vuoden 2004 harjoitus pidettiin suotuisien sääolosuhteiden vallitessa 30. elokuuta – 10. syyskuuta. Johtovastuussa oli Suomi, ja harjoitusalueena oli Turun, Tukholman ja Bergan rajaama merialue. Harjoitus pidettiin rauhanturvaoperaation viitekehyksessä, jota täydensi kolmidimensionaalisen (ilma-, pinta- ja vedenalainen) taistelutilan hallinta. Harjoitusaiheina olivat lisäksi voimankäyttösääntöjen käyttö, täydennykset merellä ja harjoituskokemusten kokoaminen

ja hallinta. Puolustusministeri Seppo Kääriäinen tarkasti harjoituksen.¹⁶¹

Harjoitus koostui osaharjoitusvaiheesta ja taktisesta vaiheesta. Taktisessa vaiheessa teemana oli merikuljetuksen suojaaminen. Harjoitukseen osallistui yhteensä kahdeksantoista pinta-alusta, yksi sukellusvene ja kymmenen ilma-alusta. Henkilöstövahvuus oli 632 henkeä.¹⁶²

Harjoitukseen osallistui monipuolisesti joukkoja eri puolustushaaroista. Merivoimista yksiköitä asetti 6. Ohjuslaivue, 7. Ohjuslaivue, 4. Miinalaivue ja Saaristomerien meripataljoona¹⁶³. Utin jääkäriyrykmentistä osallistui helikopteriyksiköitä¹⁶⁴. Ilmavoimista osallistui Hornet-hävittäjiä ja Hawk-harjoitushävittäjiä Satakunnan lennostosta ja Learjetejä Tukilento-laivueesta¹⁶⁵. Rajavartiolaivos kohdisti Super Puman ja Dornierin valvontalentoja harjoitukseen¹⁶⁶.

Harjoitus osoitti, että asetettuja PARP¹⁶⁷-tavoitteita kyettiin harjoittamaan, mutta vaativampia tavoitteita tulee kyetä asettamaan. Harjoituksessa perusteena käytetty EXTAC¹⁶⁸-sarja ei mahdollista vaativuuden kasvattamista, eikä taisteluosasto ylempää johtoporrasta kyetä muodostamaan. Kokonaisuutena todettiin Loviisa-harjoituksissa saavutetun tason, josta eteneminen ilman lisäkoulutusta on vaikeaa.¹⁶⁹

Harjoitusten merkitys

Loviisa-harjoitukset olivat merkittävä päänavaus ja koulutustilaisuus kansainväliseen toimintaan ja harjoitusten suunnitteluprosessiin Merivoimissa. Harjoituksen laajennuttua yhä useampi pääsi mukaan suunnittelu- ja valmistelutehtäviin, jolloin osaamista saatiin levitettyä kaikkiin Merivoimien joukko-osastoihin. Merivoimat oli edelläkävijä Puolustusvoimien piirissä kansainvälisessä osaamisessa.

Harjoitusten laajenemisen myötä molemmista maista liittyi mukaan yksiköitä useammista joukko-osastoista. Ilmamaalien hinausta ammuntoihin saatiin tukilentoina Ilmavoimien tukilento-laivueelta ja Ruotsista Nyge Airilta ostettiin pitkiä maalihinauksia. Pitkät hinaukset tekivät mahdolliseksi järjestel-

määmmunnat kaukana oleviin kohteisiin ja entistä monipuolisemmat ammunnat useisiin maaleihin samanaikaisesti sekä useiden yksiköiden välisen torjuntajohdon johtamisen.

Tärkeimpänä harjoitusulottuvuutena oli ruotsalaisten sukellusveneiden osallistuminen harjoitukseen. Rauhansopimuksen jälkeen ei Suomella ollut ollut sukellusveneitä, ja sukellusveneentorjunnan harjoittelu ilman aitoa maalia ei tuottanut riittävää osaamista järjestelmien käyttöön. Sukellusveneiden kanssa harjoittelu toi uuden elementin harjoitukseen ja kasvatti ymmärrystä sukellusveneiden taktisista ja taisteluteknisistä käyttömahdollisuuksista.

Johtamisjärjestelmän kehittämistarpeet nousivat esille heti ensimmäisestä harjoituksesta. Yhteisen tilannekuvan muodostaminen ja johtaminen monikansallisissa yksiköissä edellytti yhteisen järjestelmän rakentamista. Harjoitukset toimivat testausalustana Merivoimien johtamisjärjestelmän kehitystyössä. Tilannekuvan muodostamisen tarpeesta yhtenä seurannaisvaikutuksena oli Suomen ja Ruotsin välisen yhteisen merivalvontajärjestelmän (SUCFIS) kehittäminen, joka aloitettiin vuonna 2002 ja otettiin operatiiviseen käyttöön 2006. Harjoitukset huipentuivat kaksipuolisiin taktisiin vaiheisiin, jotka kestivät noin neljästä viiteen vuorokautta.

Parhaimmillaan Loviisa-harjoitukset venyivät reilut kaksi viikkoa kestäneiksi merisotaharjoituksiksi, joissa oli sekä osaharjoitus- että taktinen vaihe. Harjoitukseen liitettiin laajasti merellisen taistelukentän kaikki elementit, toimintaa oli niin ilmassa, pinnalla kuin pinnan allakin. Harjoitusympäristön haasteellisuutta lisättiin liittämällä elektroniset häirintäharjoitukset osaksi harjoituksia ja maalitoimintaa saatiin sekä Suomesta että Ruotsista.

Osaamisen laajentuminen oli monipuolista. Suuret osastot mahdollistivat operoinnin taisteluosastona (Task unit) ja viirikötasalla (Task element). Naton käsikirjojen hyödyntäminen ja ruotsalaisten kokemukset kansainvälisestä toiminnasta ja taisteluosastotaktiikasta toivat uusia näkemyksiä ja kokemuksia Merivoimien käyttöön. Yhteistoiminnassa kaikilla aloilla ja eri tehtävissä opittiin uutta, unoh-

tamatta hyvää kielikoulutusta erityisesti termistön oppimisessa.

Harjoituksia pidettiin vuosittain aina vuoteen 2006 asti. Tällöin harjoitus pidettiin edellisiä pienempänä Suomen aluevesillä ja lähialueilla. Jo vuoden 2004 harjoituksesta lukien tarkasteltiin mahdollisuutta vaatavuustason kohottamiseen ja harjoituksen laajentamiseen kolmansiin maihin. Asia ratkesi, kun Saksa käynnisti pienemmille aluksille tarkoitetun Northern Coasts (NOCO) harjoituksen vuonna 2007¹⁷⁰. Harjoitus oli kohdennettu saaristo-olosuhteisiin ja mataliin vesiin (extreme littoral and shallow waters). Vuonna 2007 Loviisa-harjoituksen korvasi NOCO-harjoitus, johon sekä Suomi että Ruotsi kohdisti aiemmin Loviisa-harjoituksiin käytetyt resurssit.

Loviisa-harjoitukset loivat Merivoimille kyvyn toimia osana kansainvälistä merellistä taisteluosastoa. Saadut opit ja kokemukset johtamisesta eri tasoilla ja alusten toiminnasta tekivät mahdolliseksi osallistua 2010-luvulla kansainväliseen merelliseen kriisinhallintaoperaatioon (Atalanta). Johtamisjärjestelmän kehittäminen toimi pohjana ja testialustana kansainvälisen merivalvontayhteistyön ja -järjestelmien kehityksessä. Kehitetyn alustan pohjalta rakennettiin sekä Suomen ja Ruotsin välinen SUCFIS-merivalvontayhteistyö että Itämeren laajuisen SUCBAS-merivalvontayhteistyö. Tehty yhteistyö heijastuu käynnissä olevana Suomen ja Ruotsin yhteisen merellisen taisteluryhmän (SFNTG, Swedish-Finnish Naval Task Group) kehittämisenä¹⁷¹.

R I S T O S I N K K O

MAANPUOLUSTUSTAHTO – MIELIALARAPORTEISTA MIELIPITEEN MITTAUKSIIN

Ensi askeleet

Sotien aikana joukkojen henkisen tilan ja taistelukunnan seuraamisen vakiintunut menetelmä oli mielialaraportointi. Siviilikansalaisten mielialojen seuraamiseksi kehitettiin omat järjestelmänsä, jotka täyttivät tehtävänsä, mutta eivät olleet mielipidetutkimuksia nykyaikaisessa mielessä.¹⁷² Sotien jälkeen vakinaisen väen mielialaraportointi jatkui. Siviilikansalaisten mielialojen seurantaan ei sodan päätyttyä nähty enää olevan tarvetta.

Tässä artikkelissa tarkastellaan sekä Puolustusvoimissa että puolustushallinnossa tehtyjä puolustustahdon tutkimuksia, koska ne liittyvät läheisesti yhteen. Tutkimusraporttien tekijöinä oli 1970-luvun alussa jopa samoja henkilöitäkin.

Kaksi erillistä tapahtumaa toivat muutoksen puolustustahdon tutkimukseen. Kapteeni, myöhemmin kenraali, puolustusvoimain komentaja Jaakko Valtasen Sotakorkeakoulun diplomityö vuonna 1954 antoi uuden suunnan Puolustusvoimien empiiriselle tutkimustyölle. Vuonna 1962 työnsä sai valmiiksi Henkisen maanpuolustuksen komitea, jonka esityksen perusteella perustettiin Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunta (HMS). Sitä koskeva asetus annettiin 7. joulukuuta 1962, ja valtioneuvosto nimitti puheenjohtajan ja viisi jäsentä 10. tammikuuta 1963.¹⁷³

Vakinaisen väen mielialaraportointi tuli tiensä päähän muista syistä. Kenraali Yrjö Keinosen toimiessa puolustusvoimain komentajana vahvistui näkemys siitä, että mielialaraportit olivat epäluotettavia

ja niiden korvaamiseksi tarvittiin muita menetelmiä, henkilökuntaan ja asevelvollisiin kohdistettuja asennetutkimuksia. Pentti Airion mukaan on myös mahdollista, että mielialailmoituksissa ilmoitettiin sellaisia valituksia tai huomautuksia, joita Puolustusvoimien ylin johto ei halunnut lukea. Mielipidemittaukset oli mahdollista laatia niin, että niissä vastattiin vain esitettyihin kysymyksiin.¹⁷⁴

Valtanen ei ollut 1950-luvun Puolustusvoimissa ensimmäinen puolustustahdon tutkija. Paavo Junttila oli tutkinut jatkosodan aikaista taistelutehon alenemista diplomityössään vuonna 1952, mutta hänen tutkimuksensa ei kohdistunut taisteleviin yksilöihin, vaan se perustui muuhun lähteaineistoon.¹⁷⁵

Valtanen tutki asepalvelusikäisiä miehiä, ja aineisto kerättiin henkilökohtaisina haastatteluina. Aineiston kerääjänä oli kaupallinen tutkimusyriyitys Suomen Gallup Oy, ja näin tutkimusta pidetään ensimmäisenä Puolustusvoimien piirissä tehtynä maanpuolustustahdon survey-tutkimuksena.

Henkistä maanpuolustusta katsottiin tarvittavan. Valtanen kirjoitti: ”Ryhtymättä erittelemään niitä lukuisia vaikeuksia, joita v 1944 päättynyt sota toi maallemme mukanaan, on maanpuolustustahtoa ajatellen mainittava se henkinen käymistila, johon kansamme silloin joutui.”¹⁷⁶ Junttilan mukaan taistelutehon alenemisen pahin kipukohta oli kesä 1944 ja Karjalan kannaksen torjuntataistelut. Tapahtumat taisteluissa lisäsivät kiinnostusta sodan psykologisiin ilmiöihin.

Maanpuolustustahdon määrittelystä

Valtioneuvosto asetti 21. tammikuuta 1960 professori Kai von Fieandtint puheenjohtajana komitean selvittämään, ”miten teoreettisen ja sovelletun psykologian saavutukset tulisi ottaa huomioon maanpuolustustyössä” ja samalla tekemään esityksen siitä, ”miten henkisen maanpuolustuksemme johto- ja suorituselimet olisi organisoitava”. Juhani Suomi ja Pertti Suominen toteavat, että kysymys henkisen puolustusvalmiuden kehittämisestä oli jo ennen

komitean perustamistakin ollut pitkään vireillä. Komitean sihteeriksi kutsuttiin kapteeni Valtanen.¹⁷⁷

Sotaan osallistumattomassa Ruotsissa ymmärrettiin sodan jälkeen hyvin sodan ja kriisin psyykkiset rasitteet ja käynnistettiin alan tutkimustyö. Dosentti Gösta Carlsson¹⁷⁸ sai tehtäväkseen empiirisen mielipidetutkimuksen psykologisen puolustuksen komitealle vuonna 1952. Alan toimijaksi perustettiin Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar vuonna 1954.¹⁷⁹

Tutkimukseen vastaajille esitettiin tietävästi ensimmäisen kerran puolustustahtoa mittaava kysymys, josta sitten muodostui ”klassinen” mittari sekä Ruotsissa että Suomessa: ”Antag att Sverige anfalles. Anser Ni att vi bör göra vapnat motstånd även om utgången för oss ter sig oviss?”¹⁸⁰ Kysymystä on käytetty suomalaisissa tutkimuksissa 1960-luvulta lähtien. Vakiintunut käännös on seuraava: ”Jos Suomeen hyökätään, niin olisiko suomalaisten mielestänne puolustauduttava aseellisesti kaikissa tilanteissa, vaikka tulos näyttäisi epävarmalta.”¹⁸¹

Valtanen tunsii ruotsalaista tutkimusta. Hänellä on lähdeluettelossaan komiteamietintö vuodelta 1953¹⁸². Mainittua klassista maanpuolustustahtokysymystä hän ei kuitenkaan käyttänyt.

Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunnan ensimmäisessä mietinnössä esitettiin yhdeksän tekijää, joiden katsottiin kuvaavan kansalaisten maanpuolustustahtoa. Niitä olivat muun muassa yhteenkuuluvaisuuden tunne ja luottamus maan johtoon. Maanpuolustuksen henkisen perustan vaikuttavana tekijänä esitettiin valtakunnan puolueettomuus. ”Tätä yleistä mielipidettä komitea kutsuu maanpuolustustahdoksi. ... maanpuolustustahto ei tarvitse kohteekseen konkretisoitua vihollista.”¹⁸³

Määrittelyä 1960- ja 1970-luvuilla

Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunnan tutkimusjaosto käynnisti toimintansa aktiivisesti. Ensimmäinen kansalaisten turvallisuuspoliittisia

► Henkisen maanpuolustuksen komitea luovuttamassa selvitystä puolustusvoimain komentajalle Sakari Simeliukselle vuonna 1962. Mietinnön perusteella perustettiin Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunta. Kuvassa oikealta: komitean sihteeri, majuri Jaakko Valtanen, Kulttuurirahaston ylläsiämies, VTM Erkki Salonen, kenraaliluutnantti Ermei Kanninen, kenraaliluutnantti Jorma Järventaus ja komitean puheenjohtaja, psykologian professori Kai von Fieandt. Kuva: Sotamuseo

näkemyksiä selvittänyt mielipidetutkimus tehtiin vuonna 1964.

1960-luvun ilmapiirissä ensimmäisiä tutkimuksia ei julkistettu yleiseen käyttöön. Tutkimusten kysymysten asettelu – eivät pelkästään tulokset – kuvastaa selvästi niitä lähtökohtia, joista tutkimuksia tehtiin. Vuonna 1964 tutkimustulosten raportoijana oli Risto Hyvärinen¹⁸⁴. Tutkimuksen kenttätöyksi teki Suomen Gallup Oy, ja keskeinen henkilö kysymysten laadinnassa oli sittemmin akateemikon arvon saavuttanut sosiologi Erik Allardt.

Henkinen maanpuolustus -tutkimussarja perustettiin vuonna 1969. Sarjan ensimmäisen raportin otsikkona oli *Asennoituminen turvallisuuspolitiikan keinoihin Suomessa*. Tekijöinä olivat Pekka Kansia ja

Kari Kärkkäinen, jotka olivat suunnittelukunnan ulkopuolisia tutkijoita.¹⁸⁵ Julkaistu raportti oli laajemman monistetun raportin tiivistelmä. Monistetta jaettiin numeroituina kappaleina määrätuille henkilöille.¹⁸⁶

Tutkijoilla oli selvä näkemys siitä, että mittausta varten oli käytettävä useista kysymyksistä yhdistettyjä muuttujia, joita he nimittivät asteikoiksi. Määriteltyjä asteikkoja olivat puolustustahtoasteikko, kova-pehmeä-ajatusmalliasteikko, turvallisuusturvattomuus-asteikko ja ulkopoliittika-asteikko. Tutkimus on tehty huolellisesti ja ajankohdan parhaita tilastollisia menetelmiä käyttäen, silti laaditut asteikot eivät näytä vakiintuneen myöhempään käyttöön.

Muita raportteja julkaistiin Julkaisuja-sarjassa ja monisteina Katsauksia-sarjassa. Katsaukset olivat suunnittelukunnan piirissä pidettyjä esitelmiä, katsauksia lehdistökirjoitteluun, lyhennelmiä tutkimusraporteista sekä tietoiskuja maanpuolustukseen liittyvistä asioista ulkomailta.

1970-luvun alussa mielipideilmaston vaikuttavia tekijöitä olivat YYA-sopimus, ydinasepelote ”atomiaseet” ja voimistunut keskustelu aseettomasta vastarinnasta. Näitä teemoja ei ohitettu tutkimuksisakaan. Kärkkäinen ja Kansia palasivat asteikkojen kehittelyyn tutkimuksessaan vuonna 1973.¹⁸⁷ Senkään raportin jälkeen asteikkomuotoisten maanpuolustustahtomittareiden käyttö ei yleistynyt. Suunnittelukunnan tutkimustyössä mukana ollut Heikki Leimu sovelsi asteikoita omassa lisensiaattityössään.¹⁸⁸

Suunnittelukuntien muutos

Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunta (HMS) oli omaksunut tavoitteekseen kansakunnan kouluttamisen ja kasvattamisen yhtenäisen totaali-maanpuolustuksen näkemyksen kannattajaksi. Tämä osoittautui poliittiseksi kompastuskiveksi. HMS lakkautettiin ja sen toiminnan jatkajaksi säädettiin Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunta (MTS) vuonna 1975. Suunnittelukunnan puheenjohtaja Asko Vilkuna kirjoitti *Kylkirauta*-lehdessä: ”Henkinen maanpuolustus ei sopinut uusiin kriittisiin oloihin, koska se oli kriitikkojen mielestä pyrkinyt samankaltaistamaan ajattelun yhteen ideologiaan. Etenkin SKDL:n ja SDP:n kannanotoissa käsiteltiin varsin varauksellisesti henkistä maanpuolustusta.”¹⁸⁹

MTS:n tutkimusjaoston puheenjohtajaksi tuli SKDL:a edustanut Jorma Hentilä, joka oli jäsenenä toisessa puolustuskomiteassa.¹⁹⁰ *Kylkirauta*-lehden haastattelussa hän kuvasi vielä 1980-luvulla vasemmiston yleisesti kannattamaa näkemystä: ”Minusta henkisen maanpuolustuksen käsite vei vikaan. Itse näen asian sillä tavalla, että ihmiset ovat valmiit puolustamaan omaa maataan ja yhteiskunnallista arvojärjestelmää, joiden puolustamisen arvosta he kokemuksensa

kautta ovat tulleet vakuuttuneiksi. En usko, että ylhäältä tulevalla mielipiteen muokkauksella tämä olisi luotavissa...”¹⁹¹

Vasemmisto irtautui parlamentaariseksi rakennetusta toiminnasta. Sen näkemyksen mukaan yhteistä puolustusideologiaa ei siis pitänyt pyrkiä rakentamaan.¹⁹² Vuosina 1975–1976 toiminut toinen parlamentaarinen puolustuskomitea teki ehdotuksen HMS:n lakkauttamisesta.¹⁹³

HMS:n pyrkimyksistä huolimatta 1970-luvun alun kansalaisten maanpuolustustahto näytti laskusuuntaa. Vuoden 1969 tutkimuksessa 59 prosenttia tutkituista oli sitä mieltä, että maata pitäisi puolustaa aseellisesti, vaikka tulos näyttäisi epävarmalta.¹⁹⁴ Vuosina 1970 ja 1971 vastaavat luvut olivat 42 ja 43 prosenttia.¹⁹⁵ 1970-luvun ilmapiirissä saatettiin pelätä, että puolustustahdon lisäämiseksi ryhdyttäisiin toteuttamaan HMS:n näkemyksen mukaisia toimenpiteitä. Mihinkään tällaiseen vasemmisto ei voinut suostua.

Tutkimustoimintoja MTS:n ei tarvinnut aloittaa tyhjältä pöydältä, koska HMS:n työ oli käytettävissä. Suunnittelukuntien vaihtuessa pidettiin tarkoituksellinen tauko. MTS julkaisi ensimmäisen maanpuolustustahtoa koskevan mielipidetutkimuksen vuonna 1978. MTS käytti edellä mainittua klassista maanpuolustustahtokysymystä sekä muitakin HMS:n kysymyksiä. Näitä olivat muun muassa kysymys ulkopoliittikan hoidosta Suomessa, YYA-sopimuksen vaikutus Suomen asemaan sekä suhtautuminen puolustusmäärärahoihin. YYA-kysymystä lukuun ottamatta vastausten prosenttijakaumat esitettiin¹⁹⁶ edelleen vuosittain tehtävän mielipidetutkimuksen raporteissa.

MTS:n raporteissa on tyydytty käyttämään varsinaisen maanpuolustustahdon mittarina klassista kysymystä ja tuloksissa esitetään vastausten prosenttijakauma. Tätä tieteellisen tutkimuksen kannalta vaatimatonta lähestymistapaa on perusteltu sillä, että Suomessa ei ole varsinaisesti tehty esitystä puolustustahdon operationalisoimiseksi. Vuonna 1998 todettiin, että ”on kuitenkin katsottu, ettei ole tarvetta yhtä monen kysymyksen käyttöön kansalaisten puolustusasennetta mitattaessa kuin Tanskassa”.¹⁹⁷

Henkilöstötutkimukset

Kenraali Keinosen komentajakaudella vuonna 1967 Puolustusvoimien henkilöstötutkimus annettiin tohtori Osmo A. Wiion tehtäväksi. Tavoitteena oli selvittää henkilökunnan ja varusmiesten asenteita sekä paljastaa tyytymättömyyttä aiheuttavat tekijät. Otamalla valittiin vastaajiksi yhteensä noin viisituhatta henkilöä eri henkilöstöryhmistä.¹⁹⁸

Sotilashenkilöstöä koskevan tutkimuksen saivat tehtäväkseen Kansi ja Kärkkäinen vuonna 1973. Tutkimuksessa selvitettiin puolustustahtoon vaikuttavia syitä sekä uskoa Suomen puolustuskykyyn. Kysymykset koskivat näkemyksiä siitä, onko Puolustusvoimien ylin johto tehtäviensä tasalla, miten varusmiesten koulutusta kehitettäisiin ja millaisia Puolustusvoimiin liittyviä muutosehdotuksia vastaajilla oli. Tutkimuksessa käytettiin myös niin sanottuja avoimia kysymyksiä, joihin vastaukset annettiin omin sanoin.¹⁹⁹

Tiedotusosaston toteuttama ensimmäinen henkilökuntatutkimus tehtiin vuonna 1986 ja seuraava 1989. Henkilökuntatutkimukset keskeytyivät tämän jälkeen useaksi vuodeksi, ja ne käynnistettiin uudelleen työilmapiirikyselyn nimellä vuonna 1997 Puolustusvoimien koulutuksen kehittämiskeskuksen käyttäytymistieteiden osastossa.²⁰⁰

Sotilaspsykologisen seuran toive toiminnan kehittämistä Henkisen maanpuolustuksen komitean esityksen²⁰¹ mukaisena ei saanut hyväksyntää. Vuonna 1973 perustetun Sotilaspsykologian toimiston tehtävinä olivat erilaiset valinnat sekä henkilökunnan kompetenssi- ja soveltuvuusarvioinnit. Sotilaspsykologinen työ kärsi pitkään resurssipulasta ja tutkimustoiminta oli rajoitettua.²⁰²

Asevelvolliset tutkimuskohteena

1970-luvun alussa pidettiin entistä tärkeämpänä tutkia varusmiesten mielipiteitä ja maanpuolustustahtoa systemaattisesti. Tutkimusten toteuttajana oli Pääesikunnan tiedotusosaston sotilaskasvatustoimisto. Vuonna 1973 tutkimuksen saivat tehtäväkseen edelleen Kärkkäinen ja Kansi. Tiedotusosasto alkoi

julkaista raportteja julkaisusarjassaan.²⁰³ Sen jälkeen varusmiestutkimuksia tehtiin Sotilaskasvatustoimistossa virkатыönä vuoteen 1988 saakka. Vuonna 1992 varusmiestutkimus tehtiin Pääesikunnan koulutusosaston sotilaspsykologian toimistossa.

Kertausharjoitusten kehittämiseksi katsottiin tarpeelliseksi tutkia reserviläisiä samaan tapaan kuin varusmiehiä. Taustalla oli ajatus siitä, että omien joukkojen mielialoihin on vaikutettava nykyaikaisin keinoin, ja tätä varten reserviläisiä oli tutkittava. Tutkiminen oli mahdollista harjoituksissa, joista suurimpia olivat pääsotaharjoitukset.

Vuonna 1981 Tiedotusosaston sotilaskasvatustoimisto järjesti harjoituksen, joka käskeyn mukaan oli erikoistiedotuksen perusjakso.²⁰⁴ Keskeinen kouluttaja oli komentaja, valtiotieteen maisteri Jukka Heinonen, joka oli palvellut rauhanturvatehtävissä Libanossa ja perehtynyt Israelin armeijan samantyyppiseen toimintaan. Aiemmin Heinonen oli toiminut Sotatieteen laitoksen sotilassosiologian työryhmässä.

Heinosen ajatus oli suoraviivainen. Erikoistiedotukseen eli omiin joukkoihin vaikuttamiseen soveltuvat parhaiten miehet, jotka tekevät vastaavaa työtä siviilissäkin – mainostoimistomiehet. Harjoituksen käskettiin myös sopivia mielipide- ja käyttäytymistutkijoita. Harjoituksen perusteella valittiin reserviläisiä jatkokoulutukseen. Kahden vuoden kuluttua seuranneessa harjoituksessa muodostettiin reserviläisistä ryhmä, joka koulutettiin erikoistiedotustoimiston sodan ajan tehtäviin.

Tiedotusosasto toteutti laajat reserviläistutkimukset vuonna 1985 ja 1987, ja jälkianalyysit tehtiin Sotakorkeakoulun sotilassosiologian tutkimusryhmässä.²⁰⁵

Ensimmäinen pääsotaharjoitukseen sisältynyt reserviläistutkimus tehtiin vuonna 1990. Sen johti Sotilaskasvatustoimiston päälliköksi tullut everstiluutnantti Kari F. Jääskeläinen. Harjoitukseen oli

► Puolustusvoimien julkisuuskuvaa on pyritty muokkaamaan muun muassa tapahtumilla. Vuonna 1978 toimintaa esiteltiin laajasti 60-vuotisnäyttelyssä Helsingin Kaivopuistossa. Kuva: Sotamuseo

► Puolustusvoimien koulutuksen kehittämiskeskuksen asettama tutkimusryhmä tekemässä reserviläis-tutkimusta pääsotaharjoitus Vaarassa vuonna 2000. Kuva: Sotamuseo

käsketty viisitoista erikoistiedotukseen koulutettavaa reserviläistä.

Uutta ajattelua maanpuolustustahtotutkimukseen toi puolustusministeri Jyri Häkämiehen 31. päivänä elokuuta 2009 asettaman Risto Siilasmaan puheenjohtajana toimineen työryhmän²⁰⁶ teettämä tutkimusaineisto. Kolmen joukko-osaston varusmiehet kattaneen tutkimuksen ajatuksena oli tehdä loppukyselyn lisäksi vastaava kysely palveluksen alussa. Näin voitiin tarkastella palveluksen aikana tapahtuneita ja palveluksen mahdollisesti tuottamia muutoksia maanpuolustustahdossa, palvelusmotivaatiossa ja useissa muissa asioissa.

Kyselyn kysymyssarjat laadittiin Maanpuolustuskorkeakoulun käyttäytymistieteiden laitoksessa²⁰⁷ professori Jukka Leskisen johdolla. Analyysissa oli mahdollista muodostaa maanpuolustustahdon mittari seitsemästä osakysymyksestä. Havaittiin, että maanpuolustustahdon muuttuminen palveluksen aikana oli yleistä. Keskiarvolla mitattuna muutos oli lievästi negatiivinen.²⁰⁸

Palveluksen aikainen maanpuolustustahdon aleneminen on saattanut heijastua myös siinä, että

maanpuolustustahto on lievästi alentunut 2000-luvun alussa vertailtaessa peräkkäisiä ikäluokkia. Tutkimuksen ovat tehneet Olli Harinen ja Anitta Hannola, ja siinä mittarina on käytetty klassista maanpuolustustahtokysymystä.²⁰⁹ 2010-luvulla tehtyjen loppukyselyvertailujen perusteella nähdään, että varusmiesten maanpuolustustahto on kasvussa.²¹⁰

Tutkimukset siirretään Puolustusvoimien koulutuksen kehittämiskeskukseen

Asevelvollisiin kohdistuvien tutkimusten organisointi ei ollut täysin vakiintunutta vielä 1990-luvun alussakaan. Mielipidekyselyistä vastasi jopa kolme yksikköä, Pääesikunnassa tiedotusosasto ja ohje-sääntöosasto sekä Sotatieteen laitos.²¹¹

Pääesikunnan organisaatiota muutettiin 1993, ja Sotilaskasvatustoimisto sekä Sotilaspsykologian toimisto lakkautettiin. Uudeksi organisaatioksi tuli Puolustusvoimien koulutuksen kehittämiskeskus (PVKK). Sen osana oli tutkimusosasto, jonne sotilaspsykologian toiminnot siirrettiin. PVKK:n johtajaksi tuli everstiluutnantti Jääskeläinen, ja Sotilaspsykologian toimiston päälliköstä Juhani Sinivuosta tuli tutkimusosaston osastopäällikkö. Harjoituksissa koulutettujen reserviläistutkijoiden sodan ajan sijoitukset osoitettiin tutkimusryhmiin Pääesikunnan tiedotusosastoon, ase-lajien esikuntiin sekä sotilaslääniä esikuntiin. Reserviläistutkimuksia tehtiin kertausharjoituksissa useita kymmeniä. Pääsotaharjoituksissa tutkimuksia oli vuosina 1994–2002. Vuoden 2004 pääsotaharjoituksesta lähtien reserviläistutkimukset sisällytettiin kouluttavien joukko-osastojen toimenpiteisiin.

Reserviläisten puolustustahtokyselyitä varten alettiin kehittää maasto-olosuhteissa täytettäviä lomakkeita. Vuoden 1990 pääsotaharjoituksessa lomakkeet käsiteltiin ulkopuolisessa tutkimusyrityksessä. Ideana oli kertoa tulokset nopeasti harjoituksen johdolle ennen harjoituksen päättymistä. Seuraava vaihe oli liikuteltavan optisen lukijan ko-

keilu Rovajärven kenttätykistöleirillä talvella 1992. Tiedot käsiteltiin PC-tietokoneessa toimivalla tilastollisella ohjelmalla.

Vuonna 1993 Puolustusvoimien koulutuksen kehittämiskeskuksen tutkimusosastolla tutkija Harinen perusti työryhmän kehittämään Jotos-sovellusta. Nimi syntyi sanoista ”joukkojen omatoiminen mielipiteiden seurantajärjestelmä”.

Ohjelmistosta tuli Puolustusvoimien keskeinen kyselytutkimusten työkalu, jota käytettiin varusmies- ja reserviläistutkimuksiin sekä henkilöstön työilma- piiritutkimuksiin ja erityissovelluksena syväjohtamisen profiilitutkimuksiin. Kaikkia varusmiehiä koskeva loppukysely tehtiin ensimmäisen kerran vuonna 2000. Loppukyselyyn sisältyy yhtenä mittarina edellä mainittu klassinen maanpuolustustahtokysymys. Tietoverkon yli toimiva NetJotos-versio valmistui vuonna 2006 työilmapiiritutkimuksia varten.²¹²

Tutkimukset kehittyivät mutkien kautta

Empiiristen käyttäytymistieteellisten tutkimusten tekemisessä on ollut kompastuskohtia. Kenraali Keinosen komentajakaudella maisteri Yrjö Anttila teki tutkimuksen varusmiesten viihtymisestä ja tiedotti tuloksista omavaltaisesti niin, että vasemmistolehdet saivat aihetta kirjoittaa Puolustusvoimia vastaan. Anttila erotettiin tehtävästään. Tapaus oli esimerkki huonosti onnistuneesta Puolustusvoimien tutkimustiedottamisesta.²¹³ Varusmieskoulutuksesta julkaisiin vuonna 1971 luvatta Puolustusvoimien kyselyaineistoa hyväksikäyttäen hyvin kriittinen pamfletti ”*Sama kaike on askelten*”.²¹⁴

Jatkosodan aikana Päämajassa toimi sotilaspsykologian työryhmä, mutta sen toiminta loppui sodan päätyttyä.²¹⁵ Sotilaspsykologian tarve tunnettiin, mutta toiminta oli hajanaista. Sotilaspsykologisen ja sotilassosiologisen tieteellisen tutkimuksen kehittämistä Suomessa voi luonnehtia lähinnä vapaaehtoiseksi toiminnaksi, vaikka mukana olikin Puolustusvoimia lähellä olevia henkilöitä tai Puolustusvoimissa

työkennelleitä tutkijoita. Vuonna 1957 perustettu Suomen Sotilaspsykologinen Seura²¹⁶ oli keskeinen aloitteentekijä vuonna 1960 asetetun Henkisen maanpuolustuksen komitean perustamisessa.

Sotilassosiologian tutkimusala tuli Suomessa tunnetuksi lähinnä siviilisosiologien kautta.²¹⁷ Poliittisista ja muistakin syistä Puolustusvoimien piirissä tunnettiin epäluottamusta psykologiaa ja sosiologiaa kohtaan. Suomen Sotilassosiologinen Seura perustettiin vuonna 1993. Sen ensimmäiseksi puheenjohtajaksi tuli kenraali Valtanen, joka oli jäänyt reserviin puolustusvoimain komentajan tehtävästä vuonna 1990.²¹⁸ Sotilaspsykologinen ja sotilassosiologinen seura yhdistivät toimintansa vuonna 2016 Suomen Sotilassosiologisen Seuran nimen alle.²¹⁹

Miksi juuri maanpuolustustahto on se vakiintunut käsite, jota tutkitaan? Vaihtoehtona olisi voinut olla vaikkapa ”vastarintahenki” ruotsalaisen mallin mukaan. Ratkaisu on ollut pitkälti Valtasen, ja se on peräisin hänen diplomityönsä määrittelystä vuonna 1954. Maanpuolustustahdon käsite vakiintui tutkimuksen käsitteeksi arvatenkin myös siksi, että se on helposti ymmärrettävissä arkipäiväisessäkin keskustelussa – toiminta on seurausta tahdosta.

Sodan jälkeen maanpuolustustahdon katsottiin Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunnan mietinnössä tarkoittavan ”Suomen puolesta, ei kehtää vastaan”. Jari Rantapelkonen on kysynyt, voiko vihollista tutkia, kun sitä ei ole.²²⁰ Hänen tarkastelunsa ei kosketa sodankäynnin henkisiä komponentteja, mutta kysymys on niidenkin kohdalta oikeutettu. Toisenlaisilla kysymyksenasetteluilla erityisesti 1970- ja 1980-luvuilla olisi saatu toisenlaisia vastauksia.

Tämän päivän informaatioympäristössä maan ja Puolustusvoimien johto tarvitsevat reaaliaikaisen tilannekuvan kansan, asevelvollisten ja sotilaiden mielialasta. Nykyajan tekniikalla se on tehtävissä paremmin kuin koskaan ennen. Reserviläisten mielialan tilannekuvaa varten kehitetään uusinta tekniikkaa käyttävää järjestelmää ja varusmiesten palautekyselyitä uudistetaan. Varusmiesten koulutus kehittyy, ja heidän maanpuolustustahdonsa näyttää 2010-luvulla kasvavaa suuntaa.

MATERIAALIHANKINTOJEN KÄÄNNEKOHTIA

Puolustuskyky koostuu useista tekijöistä: taidon ja tahdon lisäksi materiaali muodostaa keskeisen osatekijän. Materiaalisen valmiuden ylläpitäminen on ollut aina Suomen kokoiselle valtiolle – vähäväkinen ja laaja pinta-alaltaan – haastava tehtävä. Materiaalin tulisi toisaalta olla ainakin osin modernia, mikä aiheuttaa merkittäviä kustannuspaineita, mutta toisaalta materiaalia tulisi olla laajalle asevelvollisarmeijalle riittävästi. Näin ollen materiaallinen kehittäminen on Suomessa ollut tasapainoilua laadun ja määrän välillä.

Materiaalinen kehittäminen on ollut tasapainoilua myös puolustushaarojen välillä. Pitkien maarajojen lisäksi Suomella on valvottavanaan ja puolustettavanaan laaja ilmatila ja pitkät merirajat. Tämä on edellyttänyt kolmen puolustushaaran ylläpitämistä ja kehittämistä. Puolustushaaroja onkin jouduttu varustamaan sykäyksittäin ja vuorotellen, koska puolustukseen suunnatut varat eivät ole riittäneet kaikkien yhdenaikaiseen ja tasapainoiseen kehittämiseen.

Sotavarustuksen hankinnoille on – tai ainakin tulisi olla – tyypillistä pitkäjänteisyys. Hankittavien aseiden ja järjestelmien elinkaari on yleensä ollut kymmeniä vuosia. Pitkäjänteisessä kehittämisessä on onnistuttu joskus paremmin, joskus vähemmän hyvin.

Viime vuosisadan suursotien kesto johtui osin siitä, että teollisuus kykeni tuottamaan valtavat määrät materiaalia sodankäyntiin. Etenkin vuosisadan alkupuoliskolla uskottiin ja varauduttiin vahvasti siihen, että teollisuus kykenisi aloittamaan sotamateriaalin tuotannon kriisin syttyessä. Näin olikin, mutta toisaalta Suomi on ollut riippuvainen korkeampaan teknologiaan perustuvien aseiden ja järjestelmien tuonnista. Tämä johti toisen maailmansodan kynnyksellä siihen, että puolustuksen kannalta kriittistä materiaalia ei enää onnistuttu hankkimaan Suomeen kaikkien varustautuessa lähitulevaisuudessa häämöttävään yleismaailmalliseen kriisiin. Kun näkemys sodan yllättävyydestä ja kestosta on muuttunut toisen maailmansodan jälkeen, on tämä tarkoittanut sitä, että kriittinen materiaali on hankittava varastoihin jo rauhan aikana.

Materiaalinen varautuminen – kuten koko kansakunnan puolustus – on kuin vakuutus, jonka kattavuutta kukaan ei halua testata, mutta jonka kattavuutta on mahdotonta enää korottaa vahingon sattuessa.

VENÄJÄN VALLAN PERINTÖ

Suomen itsenäistymisvaiheen sekava tilanne

Venäjän vallankumouksen sekä Venäjän ja Saksan välisen sotavaiheen luomaa epävakaa ja sekasortoista maailmantilannetta hyväksi käyttäen Suomi julistautui itsenäiseksi valtioksi 6. joulukuuta 1917. Itsenäisyyden turvaamiseksi oli mahdollisimman pikaisesti luotava hallintokoneisto sekä taattava sisäinen ja ulkoinen turvallisuus. Oli myös organisoitava toimintakykyiset asevoimat ja varustettava ne.

Omien sotavoimien muodostamista vaikeutti huomattavasti se, että vuoden 1878 asevelvollisuuslain mukaiset suuriruhtinaskunnan kansalliset joukko-osastot oli lakkautettu vuosituhanen vaihteessa. Sen jälkeen ajanmukaista sotilaskoulutusta olivat suomalaisista saaneet ainoastaan tsaarinarmeijassa ammattisotilaina palvelleet. Toisaalta maassa oli käyttökelpoista ja ajanmukaista venäläistä sodankäyntivälineistöä kapinoviien varuskuntien jäljiltä. Sortovuosien seurauksena Suomessa oli vähitellen voimistunut vastenmielisyys venäläisyyttä, venäjän kieltä ja venäläisiä tapoja, tyyliä ja kulttuuria kohtaan. Vastaavasti sympatiat ruotsalaisia ja saksalaisia kohtaan olivat kasvaneet.

Tultaessa vuoteen 1918 Suomen alueella olleisiin varuskuntiin sijoitetuista venäläisistä joukoista suuressa osassa kapinoitiin ja noin puolet sotilaista oli luvatta poistunut, yleensä kotiseuduilleen Venäjälle. Jotkut olivat vieneet aseensa mukanaan, mutta useimmat olivat jättäneet ne varuskuntiin.

Suomessa Venäjän bolševistista vallankumousta tukemaan asettuneet punakaartit pyrkivät aseistautumaan. Helsingissä 25. syyskuuta 1917 pidetyssä venäläisten sotamiesten, matruusien ja työläisten kokouksessa asetettiin selvästi tukemaan suomalaisten

työläisten kumoussuunnitelmia. Myös bolševikkien johto Pietarissa päätti jo syksyllä 1917 tukea suomalaisia kumouksellisia. Ensimmäiset aselähetykset saapuivat Pietarista Lahteen ja Kuopioon jo marraskuun 29. päivänä.¹ Tammikuun 13. päivänä 1918 V. I. Lenin ilmoitti virallisesti luvanneensa Suomen punakaartille Pietarista 10 000 kivääriä sekä lisäksi kaikki venäläiset aseet, joita säilytettiin Suomeen sijoitetuissa varastoissa.²

Vastakkainasettelu Suomen hallituksen joukkojen ja punakaartien sekä niitä tukeneiden venäläisten sotajoukkojen välillä puhkesi avoimeksi sodaksi 28. tammikuuta 1918. Kevättalven aikana punakaartit saivat Venäjältä aseistukseensa täydennyksenä 52 931 kivääriä, 176 konekivääriä, 3,2 miljoonaa näihin sopivaa patruunaa sekä lisäksi kymmenen kenttätykkiä ja kaksi panssariautoa.³ Materiaalia purettiin suoraan joukkojen käyttöön rautatiereitien varrella sijainneilla punakaartien hallussa olleilla paikkakunnilla.⁴

Myös hallituksen joukoiksi nimetyt suojeluskunnat sekä niin kutsuttu valkoinen armeija olivat alkaneet aseistautua jo syksyllä 1917. Jääkäripataljoona 27:n kotimaahan palauttamiseen liittyen Saksasta haluttiin ostaa pataljoonan itärintamalla valtaamaa venäläisperäistä aseistusta. Sitä oli Saksalla yli omien käyttötarpeitten, ja se oli jääkäreille tuttua koulutusajalta ennen rintamapalvelukseen siirtymistä. Helmikuussa 1918 tehdyllä kaupalla Saksasta laivattiin Suomeen 18.2.–26.4.1918 seuraavat määrät kiväärikaliperisia aseita ja niihin kuuluvia ampumatarvikkeita:

– venäläisiä sotilaskiväärejä	87 102 kpl
– konekiväärejä	343 kpl
– pistooleja	363 kpl
– venäläisiä kiväärinpatruunoita	35,5 milj. kpl
– konekiväärin patruunoita	6 milj. kpl. ⁵

► Neljä vallattua 107 mm:n venäläistä patterikanuunaa (107 K 77-ptrik) Vaasassa vapaussodan alussa. Sama tykkimalli oli käytössä vielä talvisodassa, mutta jatkosotaan sitä ei enää kelpuutettu. Kuva: Sotamuseo

Suomessa toimineiden venäläisten joukkojen aseistuksesta ja sotavarustuksesta

Suomen sotilasgeopoliittinen asema keisarillisen Venäjän pääsotänäyttämöistä erillisenä reuna-alueena oli vaikuttanut myös maahan sijoitettujen joukkojen aseistuksen laatuun varsin omaleimaisesti. Joukoille oli jaettu sekalaisempaa taisteluvälinesotavarustusta kuin Venäjän armeijassa yleisesti oli käytössä. Ensimmäiset ilmoitukset kokonaistilanteesta saatiin vuoden 1918 lopulla.

Käsiaseiden varastoihin kerääminen ja inventointi veivät vuosia, mutta inventaarin mukaan armeijalla, suojeluskunnilla ja asevarikoilla oli seuraavat määrät kiväärikaliperisia aseita ja niiden ampumatarvikkeita:

– venäläisiä 7,62 mm:n kiväärejä	179 775 kpl
– Winchester-kiväärejä	1 066 kpl
– japanilaisia kiväärejä	23 891 kpl
– muunlaisia kiväärejä	14 895 kpl
kiväärejä kaikkiaan	219 627 kpl

– venäläisiä konekiväärejä	514 kpl
– saksalaisia konekiväärejä	159 kpl
– Colt-konekiväärejä	90 kpl
– muunlaisia konekiväärejä	57 kpl
konekiväärejä kaikkiaan	847 kpl⁶

Jos verrataan inventaarin kokonaismääriä punaisten ja valkoisten Suomen rajojen ulkopuolelta (Venäjältä, Saksasta) vuosina 1917–1918 hankkimiin ase-määriin, voidaan todeta, että venäläiseltä sotaväeltä sotasaaliina vallattujen kiväärien osuudeksi jäi näin arvioiden vähintään 79 000 ja konekiväärien osuu-

deksi vähintään 320 kappaletta. Kun aseiden varastoihin keräämistä, kunnostamista ja luokittelemista oli jatkettu, vuonna 1919 venäläisten 7,62 millimetrin sotilaskiväärien yhteislukumääräksi todettiin 210 615 kappaletta.⁷

Vaihtoehtonta tai valikoivaa suhtautumista eri materiaalityyppeihin

Kaikesta venäläisyydestä ja venäläisperäisestä haettiin tuohon aikaan voimakkaasti eroon, mutta sotaväen varustamisessa siihen ei ollut käytännön mahdollisuuksia eikä taloudellisia edellytyksiä. Oli pärjättävä sillä, mitä hallussa oli, ja sotavarustuksessa se tarkoitti venäläisiä aseita, ampumatarvikkeita ja kokonaisa kaliiperijärjestelmiä.

Kaikkein selvimmin vaihtoehtojen vähyys ilmeni rannikkopuolustuksessa. Venäjä oli Pietarin alueiden turvaamiseksi rakennuttanut Suomenlahden ympärille mahtavan rannikkopuolustusjärjestelmän, Pietari Suuren merilinnoituksen. Suurena kokonaisuutena se ulottui myös Suomenlahden etelärannikolle, mutta suurin osa sen linnoituslaitteista ja aseistuksesta jäi suomalaisille vuonna 1918.⁸

Kiväärikaliiperisten aseiden määrissä 7,62 millimetrin kiväärit ja konekiväärit muodostivat satoine miljoonine patruunoineen ehdottoman enemmistön, jolle ei ollut siinä tilanteessa minkäänlaista realistista vaihtoehtoa. Kenttätykistön kaliiperijärjestelmistä venäläiset 76,2:n, 122:n ja 152 millimetrin sotasaalisaseet olivat hyviksi ja kenttäkelpoisiksi todettuja. Näin vastenmielisyydestä kaikkea venäläistä kohtaan oli annettava periksi ja ryhdyttävä kehittämään kansallista puolustusta sillä, mikä saatavilla oli.

Suomalaisten oli jokseenkin helppoa hyväksyä käyttöönsä venäläisiä aseita, koska ne olivat teknisiä ja toimivia sodankäyntivälineitä. Sen sijaan venäläisten sotilaspukujen, pukuvarusteiden ja heraldisten tunnusten, tapojen ja perinteiden ”ryssäläisyys” koettiin vastenmieliseksi ja näissä asioissa ryhdyttiin

hakemaan vaikutteita Ruotsista ja Saksasta. Varastotavarana varuskuntiin jäänyttä venäläistä vaatetusvarustusta myytiin pois suuria määriä. Kuormasto- ja kuljetusvälineistöä otettiin Suomen armeijan käyttöön käyttökelpoisuutensa mukaisesti.

Käskyt sotaväen joukkojen aseistamisesta

Ensimmäinen kattava kokonaiskäsky armeijan varustamisesta aseilla ja ampumatarvikkeilla annettiin Sota-asiaintoimituskunnan salaisessa asiakirjassa 30. elokuuta 1918. Siinä määrättiin eri asemallien jakoperusteet aselajien sekä osin myös tehtävien mukaan. Jalkaväen aseistukseen kuuluivat perusaseina venäläinen kivääri m/91 pistimineen ja raskas Maxim-konekivääri. Muunlaisia aseita luovutettiin vuonna 1919 Suojeluskuntajärjestölle, Rajavartiolaitokselle, poliisille sekä myös muun muassa Inkerin retkikunnalle.

Armeijalta saadun esimerkin pohjalta vuonna 1928 suunniteltiin venäläisen kiväärin runko-osia edelleen kunnostaen ja kokoonpanossa hyväksi käyttäen lyhyempi suojatuilla tähtäimillä varustettu suojeluskunnan ”Pystykorva”-kivääri m/28. Kun järjestön aseteknikko Harry Mansner suunnitteli siihen vielä aivan uudenselkeä helposti säädettävät tähtäimet, syntyi kivääri m/28-30, jota pidettiin 1930-luvun lopulla maailman parhaana sotilaskiväärinä. Samoihin aikoihin Suomessa oli kehitetty myös uusi, erinomaiseksi todettu 7,62 millimetrin luotityyppi ”D-166”, joka soveltui ammuttavaksi sekä kiväärillä että konekiväärillä.⁹ Viimeistään tähän päättyivät suojeluskuntalaisten vaatimukset siirtymisestä Mauser-malliseen kiväärityyppiin.

Armeijan taisteluvälinehallinnossa tyytyminen venäläisperäiseen 7,62 millimetrin aseistukseen ja sen kehittämiseen oli ollut luontevampaa ja realistisempaa. Kiväärien m/91 piippujen uusimisen ja kunnostamisen ohessa armeijan taisteluvälinehallinnossa suunniteltiin lyhyemmällä ja hieman paksummalla piipulla sekä parannetulla laukaisu- ja tähtäyslaitteistolla varustettua kivääriä, jonka nimikkeeksi vah-

► Venäläinen sotilaskivääri m/91 oli käytössä 1950-luvulle asti, ja sen pohjalta suunniteltiin useita kiväärimalleja. Kuvassa asevelvolliset harjoittelemassa 1920-luvulla. Kuva: Sotamuseo

vistettiin m/27.¹⁰ Tähän muutoskorjaustuotantoon tarvittiin venäläisen kiväärin runko-osia, koska eräitä kokeilueriä lukuun ottamatta kiväärin lukkorunkoja, lukonkehyskiä ja syöttökoteloita ei koskaan valmistettu Suomessa. Kotimainen Maxim-konekiväärin kolmihaaraisella putkijalustalla varustettu muunnosmalli 09-21 kehitettiin venäläisen m/09:n pohjalta ja 7,62 millimetrin ampumatarvikkeita käyttäväksi.¹¹

Venäläisiltä kenttätykistöjoukoilta Suomeen jääneistä tykkimalleista todettiin erityisen hyviksi ja sekä laadultaan että lukumääriltään käyttökelpoisiksi 76 millimetrin kevyt ”pikakanuuna” m/02 (179 kpl), 76 millimetrin kanuuna m/00 (21 kpl), 76 millimetrin lyhyet kanuunat m/10 ja m/13 (50 kpl), 122 millimetrin haupitsit m/10 (28 kpl) sekä¹² 122 millimetrin haupitsit m/09 (30 kpl).

Tykistön muodostamisesta määrättiin 24. heinäkuuta 1918 annetulla Armeijakäskyllä N:o 24.¹³ Ilmatorjuntaan soveltuvia tykkejä sisältyi vuoden 1918 sotasaaliiseen vain kaksi 76 millimetrin raskasta kanuunaa m/14. Näin ollen Suomen ilmatorjuntaa ei ollut mahdollista rakentaa venäläisen sotasaalis- materiaalin pohjalta.¹⁴

Panssarivaunukalustoa venäläisillä joukoilla ei Suomessa ollut, eikä niitä maahan vuonna 1918 jäänyt. Muutama kevyt panssariauto otti osaa taisteluihin keuhällä 1918, mutta niillä ei ollut merkitystä jatkossa. Samoin sotasaaliina venäläisiltä maahan jääneen moottoriajoneuvokannan vähäiset määrät, kunto ja käyttöikä eivät antaneet mitään pohjaa jatkokehittämiselle.

Tavanomaisimmista ase- ja taisteluvälinetyypeistä pistooliin tai konepistooliin, kranaatinheittämiin ja ilmatorjunta-aseisiin ei kohdistunut mitään venäläisestä sotasaalis- materiaalista johtuvia paineita. Niiden lukumäärät olivat vähäiset, tai asetyypin kehittymisen oli voimakkaassa muutosvaiheessa.

Puolustushallinnossa oli 1920-luvun puoliväliin mennessä tehty selvä linjaus keskittymisestä kivääriaseistuksen kehittämiseen venäläiseen 7,62 millimetrin ampumatarvikkeeseen sekä kiväärin m/91 ja konekiväärin m/09 peruskonstruktioihin. Näitä haluttiin lisää ja samalla voitiin vaihtamalla tai myymällä päästä eroon muun kaliiperisista saksalaisista, itävaltalaisista, ruotsalaisista ja japanilaisista aseista.

TAISTELUVÄLINEMALLIT	PUOLUSTUSLAITOS	SUOJELUSKUNTAJÄRJESTÖ	YHTEENSÄ
Jalkaväenaseet, kranaatinheittimet ja tykistöaseet			
Kiväärit	1 22 152	93 824	215 976
Konepistoolit	-	1 224	1 224
Pikakiväärit	1 371	88	1 459
Konekiväärit	2 316	470	2 786
Pistoolit	17 587	2 934	20 521
Kevyet kranaatinheittimet, 81 mm	66	12	78
Jalkaväkitykit, 37 mm	30	10	40
Jalkaväkitykit, 47 mm	6	-	6
Jalkaväkitykit, 75 mm	-	60	60
Kenttätykit, 76 mm	262	12	274
Kenttätykit, 87 mm	78	8	86
Kenttätykit, 105 mm	123	-	123
Kenttätykit, 122 mm	68	-	68
Kenttätykit, 150 mm	12	-	12
Kenttätykit, 152 mm	110	-	110
Merivoimien tykistöaseet			
Tykit, 20 mm	2	-	2
Tykit, 23 mm	6	-	6
Tykit, 25 mm	28	-	28
Tykit, 30 mm	4	-	4
Tykit, 47 mm	10	4	14
Tykit, 57 mm	74	-	74
Tykit, 63 mm	3	-	3
Tykit, 75 mm	25	-	25
Tykit, 120 mm	7	-	7
Tykit, 122 mm	7	-	7
Tykit, 152 mm	111	-	111
Tykit, 180 mm	1	-	1
Tykit, 229 mm	6	-	6
Tykit, 280 mm	5	-	5
Ilmavoimien tykistöaseet			
Ilmatorjuntatykit, 20 mm	4	4	8
Ilmatorjuntatykit, 37 mm	30	-	30
Ilmatorjuntatykit, 75 mm	11	-	11
Ilmatorjuntatykit, 76 mm	8	-	8
Ilmatorjuntatykit, 77 mm	2	-	2

Taisteluvälinemateriaalin valtakunnallinen välitilinpäätös vuonna 1928

Kun aseistusta yhdenmukaistavaa materiaalia voitiin alkaa hankkia korvikkeiksi käytettyjen tilalle, puolustusministeriön taisteluvälineosasto halusi selvittää sen vastuulle kuuluvan aseistuksen kokonaistilanteen maassa. Inventointi tehtiin jatkosuunnitelmien pohjaksi vuonna 1928. Sen mukaisesti maavoimien, merivoimien ja ilmavoimien asetilanne oli oheisessa kaaviossa esitetyn mukainen.¹⁵

Varsin suuri osa jalkaväen, kenttätykistön ja rannikkopuolustuksen aseista oli vuoden 1918 venäläisperäistä sotasaalimateriaalia.

Aseistusta yhdenmukaistetaan materiaalivaihtojen ja kauppojen avulla

Saksalaisperäistä aseistusta tarjottiin 1930-luvulla eri asevalmistajille, jotka korvasivat sen luovuttamalla Suomeen venäläistä materiaalia, tykistöaseita, tykistön ampumatarvikkeita ja kiväärin m/91 osia noin 3,5 miljoonan markan edestä.¹⁶ Tässä vaiheessa asekauppaa tehnyt Transbaltic ilmoitti olevansa kiinnostunut kaikesta suomalaisille tarpeettomasta ylijäämäaseistuksesta. Se ilmoitti myös olevansa valmis hankkimaan sen vastikkeiksi Suomen tarvitsemaa venäläisperäistä asemateriaalia maailmalta.

Viimeinen toista maailmansotaa edeltäneen ajan suurempi asekauppa tehtiin syksyllä 1939, kun Suomeen ostettiin Transbalticin välityksellä 56 500 venäläistä kivääriä. Aseiden kunto oli kuitenkin yleisesti ottaen niin heikko, että suurin osa purettiin käytettäväksi varaosina kotimaisten Pystykorva-kiväärien kokoonpanossa. Näitä kantakonstruktioltaan venäläisestä kivääristä m/91 kehitettyjä aseita valmistui kolmena eri mallina (m/27, m/28, m/28-30) vuosina 1928–1939 kaikkiaan noin 120 000 kappaletta.¹⁷

Venäläisten kiväärien, konekiväärien ja ajanmukaisten kenttätykkimallien kokonaismäärät ja Suomen olosuhteisiin käyttökelpoiset ominaisuudet johtivat viimeistään vuosina 1920–1923 suomalaiset omaksumaan ampumatarvikkeiden peruskaliiperiksi kivääriaseistuksessa 7,62 millimetriä sekä tykistöaseistuksessa 76,2, 105, 122 ja 152 millimetriä. Näiden piiriin kuuluvaa taisteluvälineistöä ryhdyttiin kehittämään.

Itsenäisyyden alkuvuosina voimakkaana esiintynyt vastenmielisyys kaikkea venäläistä kohtaan viivästytti eräitä ratkaisuja, mutta se oli ominaista asioita heikommin tunteville ja laantui varsin nopeasti. Toisaalta taisteluvälinealan ammattisotilaiden keskuudessa venäläisiä aseita ei koskaan aliarvostettu, vaan kokemuksesta ne tiedettiin yleensä varmatoimisiksi, kenttäkelpoisiksi ja valmistuslaadultaan hyviksi.

Siirryttyään maanpuolustuksen alueelliseen järjestelmään vuonna 1934 Suomi oli uudelleenjärjestänyt sotavoimansa ja hyvin pitkälle onnistunut yhdenmukaistamaan niiden sekä rauhan että sodan aikana tarvitseman aseistuksen. Pitäytyminen venäläisperäisissä kaliiperijärjestelmissä sekä asetyyppiratkaisuissa, kumpaakin maailmansotien välisenä aikana vielä voimakkaasti kehittäen, oli kansakunnalle siunauksen arvoinen asia. Talvisodan alun onnistuneiden torjunta- ja tuhoamistaisteluiden myötä saatua sotasaalista pystyttiin hyödyntämään täysimääräisesti oman puolustuksen hyväksi.

Myöhempiä heijastuksia ja seurannaisvaikutuksia

Historiallisesti mielenkiintoisaa ja erikoista on se, että Neuvostoliitto ei Moskovan rauhassa 1940 vaatinut palauttamaan itselleen talvisodassa suomalaisten haltuun sotasaaliina menettämäänsä venäläistä aseistusta. Niinpä suomalaiset saattoivat käyttää sitä merkittäväällä tavalla uusissa varustamissuunnitelmissaan, ja joissakin aseryhmissä, esimerkiksi panssarikalustossa, venäläisperäisen sotasaaliin osuus oli suuri.

► Kajaanin sissipataljoonan varusmiehillä aseena suomalainen konekivääri m/09-21 kolmijalustalla, joka kehitettiin venäläisen m/09:n pohjalta. Kuva: Sotamuseo

Myös jatkosodan hyökkäysvaiheessa venäläisvalmisteista sotasaalista kertyi suomalaisten haltuun huomattavia määriä. Samaa aseistusta ostettiin lisää Saksasta sen sotasaalisvarastoista. Alkuperältään venäläisen aseistuksen määrät sotavarustuksessa lisääntyivät, eivätkä kesän 1944 torjuntavaiheen asemenetykset niitä merkittävällä tavalla muuttaneet.

Vaikka Suomen puolustusvoimien niin sanottu ylimääräaseistus, josta suuri osa oli venäläisperäistä sotasaalista, oli Pariisin rauhansopimuksessa määrätty luovutettavaksi syksyyn 1948 mennessä liittoutuneille, näin ei koskaan käynyt Neuvostoliiton ja Ison-Britannian keskinäisten välien kiristyttyä kylmän sodan aikana. Suomi sai Moskovasta luvan menetellä ylimääräaseiden kanssa haluamallaan tavalla. Käyttökelpoinen aseistus kunnostettiin ja se sisällytettiin liikekannallepanovalmistelujen varus-

tamissuunnitelmiin. Sodan ajan käyttövarauksiin jäi siis runsaasti venäläisperäistä aseistusta, ja on vaikea välttyä vaikutelmalta, että Neuvostoliitto halusi pitää Suomen omassa ase- ja kaliiperijärjestelmässään.

Kylmän sodan ajan asekaupat

Suomen puolustusvoimille suunniteltiin 1950-luvun lopulla hankittaviksi uusia modernimpia perusaseita, rynnäkkökivääriä ja kevyttä konekivääriä. Parhaiten maan olosuhteisiin soveltuviksi todettiin 7,62 millimetrin lyhyelle niin sanotulle idän patruunalle Neuvostoliitossa konstruoitu rynnäkkökivääri AK-47. Niitä suorastaan tyrkytettiin suomalaisille, ja kauppa 21 000 rynnäkkökivääristä tehtiin vuonna 1960. Suomen puolueettomuuden katsottiin Pariisin

rauhansopimuksen eräänä tulkintana edellyttävän, että niin sanotun kylmän sodan aikana aseistus hankittiin Suomeen kolmijakoperiaatteella: kolmannes idästä, kolmannes länsimaista ja kolmannes kotimaasta.

Sitä mukaa kuin Puolustusvoimien liikekannallepanosuunnitelmat oli saatu jälleen toteuttamiskelpoisiksi ajanmukaista uutta aseistusta hankittiin ja vanhaa sotien aikaista poistettiin. Suuri osa tästä oli alkuperältään venäläistä. Laajimmat poistot ajoit-

tuivat 1900-luvun viimeiselle neljännekselle. Viimeisimmät käytöstä hylätyt asemallit olivat venäläiset 152 millimetrin haupitsit m/31 ja m/37, jotka 2000-luvun alkuvuosina romutettaviksi vietäessä olivat täysin taistelukuntoisia, koska ne oli täydellisesti modernisoitu ja muutoskorjattu vuonna 1988.

Venäläinen perintö vaikutti vaihtelevasti Suomen sotavoimien aselinjauksiin noin kahdeksankymmenen vuoden ajan. Minkäänlaista henkistä perintöä siihen ei kuitenkaan ole koskaan liittynyt.

JUUSO SÄÄMÄNEN

MERIVOIMILLE PANSsarILAIVOJA JA SUKELLUSVENEITÄ

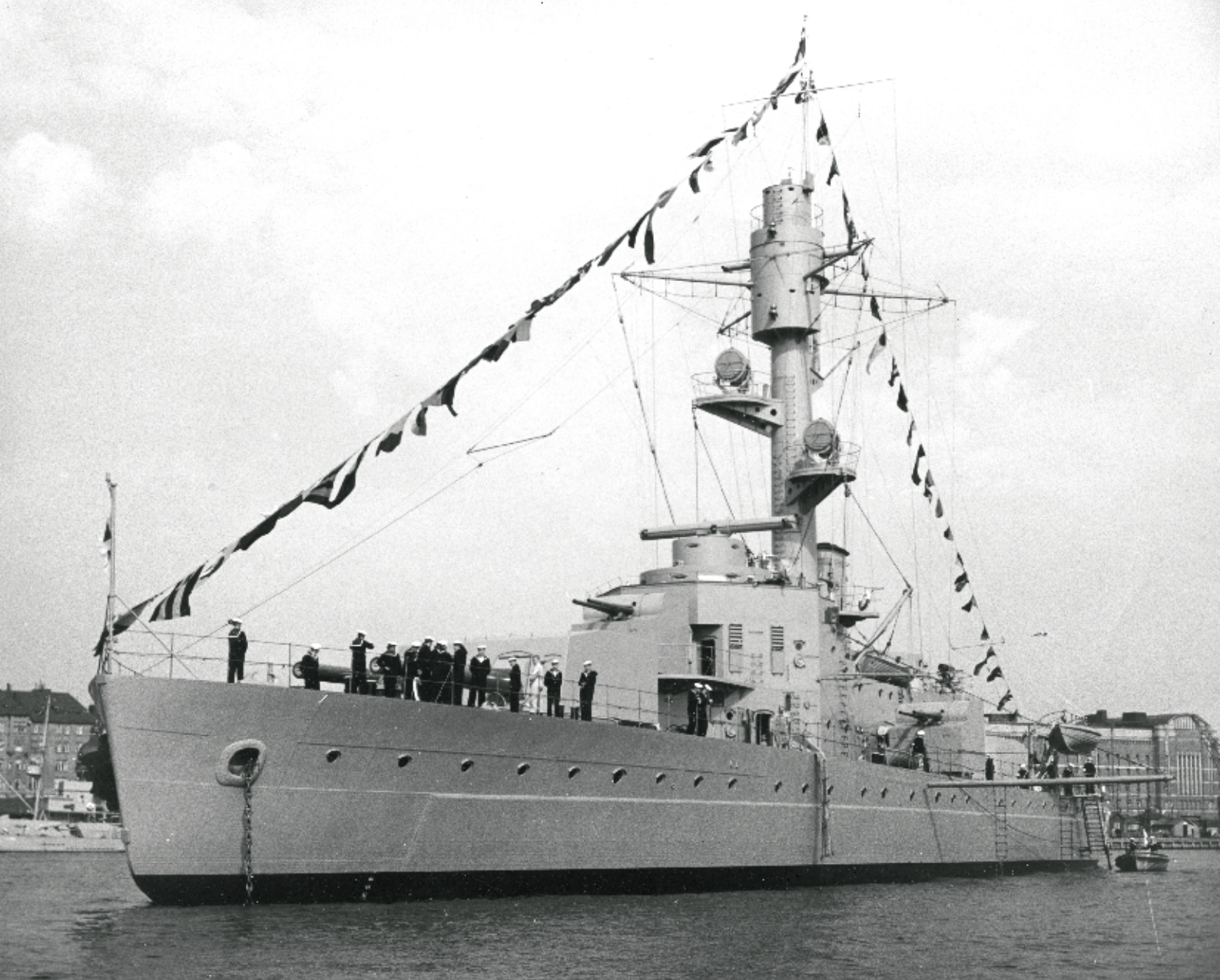
Helsingistä oli tullut 1900-luvun alkuvuosina yksi Venäjän Itämeren laivaston päätukikohdista. Lokakuun vallankumous, Suomen itsenäistyminen ja tammikuussa 1918 puhjennut sisällissota eivät vaikuttaneet suoranaisesti Helsingissä olleiden venäläisalusten toimintaan, sillä Helsinki oli jäänyt kansalaissodan puhjettua punaisten hallintaan. Tilanne muuttui venäläisten kannalta tukalaksi huhtikuussa, kun saksalaiset toteuttivat maihinnousun Hankoon ja rintama lähestyi Helsinkiä. Venäläiset käynnistivät laivastonsa nopean evakuoinnin, ja valtaosa aluksista ehti purjehtia Kronstadtin ennen saksalaisten saapumista. Etelä-Suomen satamiin ja telakoille jäi kuitenkin muutamia pienempiä sekä vanhentuneita apu- ja taistelualuksia, joista muodostettiin vuoden 1918 kuluessa Suomen laivasto.¹⁸

Vaikka Suomen laivasto oli perustettu kansalaisodan päätyttyä, sen taistelunvalmius oli käytännössä olematon. Venäläisten jälkeensä jättämät alukset olivat vanhentuneita, eikä alusten miehittämiseen ollut riittävästi ammattitaitoista henkilökuntaa. Laivaston heikon valmiuden ja rannikkotyökistön henkilöstö-

pulan vuoksi Suomen rannikoiden valvonnassa turvaututtiin Tarton rauhansopimuksen solmimiseen saakka ulkomaisten laivastovoimien apuun. Keisarillisen Saksan Itämeren laivasto vastasi käytännössä Suomen rannikoiden puolustuksesta vuoden 1918 loppupuolelle saakka. Seuraavana keväänä Suomenlahden rannikon valvontatehtävät siirtyivät Ison-Britannian kuninkaallisen laivaston vastuulle. Brittien saapumisen pääasiallinen syy ei ollut suinkaan Suomen avustaminen, vaan he perustivat Suomen rannikolle tukikohtia Venäjän bolševikkeja vastaan käymään sotatoimia varten.¹⁹

Hallitukset ajavat laivastolain säätämistä

Itämeren alueen sotilaspoliittinen tilanne muuttui vuodesta 1920 alkaen, kun Neuvosto-Venäjä solmi rauhansopimukset Suomen sekä Baltian maiden kanssa. Brittiläisen laivasto-osaston pääosat vetäytyivät kotitukikohtiinsa rauhansopimusten solmimisen

► Panssarilaiva Väinämöinen laskettiin vesille vuonna 1932. Väinämöinen palveli sotien läpi vuoteen 1947 asti, jolloin se myytiin Neuvostoliitolle. Kuvassa panssarilaiva Rannikkolaivaston 20-vuotisjuhlassa Helsingissä heinäkuussa 1938. Kuva: Sotamuseo

jälkeen, ja vastuu rannikoiden puolustuksesta siirtyi suomalaisille.²⁰ Manner-Suomen puolustusjärjestelyt rakentuivat venäläisiltä perinnöksiksi jääneiden rannikkopattereiden ympärille. Varsinaisen ongelman muodosti demilitarisoitu Ahvenanmaa, jonka puolustaminen määritettiin tammikuussa 1922 ratifioitussa sopimuksessa Suomen tehtäväksi²¹.

Suomen poliittisessa johdossa tiedostettiin hyvin Itämeren muuttunut tilanne. Hallitus velvoitti vuonna 1920 silloista Rannikkopuolustuksen esikuntaa laatimaan esityksen laivasto-ohjelmaksi. Rannikkopuolustuksen esikunnan esikuntapäällikön, kommo-

dori Gustav von Schoultzin johdolla laadittu esitys tuotiin eduskunnan käsittelyyn jo seuraavana vuonna. Ohjelma sisälsi kaikkiaan 54 alusta, joista pääosa oli suunniteltu hankittavan Isosta-Britanniasta. Tulo- ja menoarvion yhteydessä käsitelty laivasto-ohjelma kaatui jo alkuvaiheessa, koska sitä pidettiin kiireellisesti valmisteltuna ja kustannuksiltaan yli-²²

Takauskusta huolimatta valtioneuvosto pyrki ratkaisemaan laivastokysymyksen. Se nimitti maaliskuussa 1921 yleisesikunnan päällikön, kenraalimajuri Oscar Enckellin johtaman komitean laati-

maan mietinnön liikkuvien merivoimien tarpeesta. Puheenjohtajana toimineen Enckellin lisäksi toimikuntaan kuului muun muassa kolme Venäjän keisarikunnassa palvelutta upseeria. Enckellin, Gustaf von Schoultzin, Einar Schwankin ja Michael Golowinin muotoilemasta esityksestä heijastui selkeästi mietinnön laatijoiden tausta. Hallitukselle vuonna 1922 jätetty laivanrakennusohjelma oli alusmäärältään suurempi kuin vuoden 1921 eduskuntakäsittelyssä kaatunut ehdotus. Mietinnössä esitettiin jopa 104 aluksen rakentamista, joten sitä ei edes viety hallituksen esityksenä eduskuntakäsittelyyn.²³

Enckellin toimikunta joutui supistamaan esitystään ja luovutti hallitukselle 55 alusta käsittävän uuden esityksen vuonna 1923. Koska myös supistettu esitys oli kustannuksiltaan ylivoimainen, Cajanderin virkamieshallituksen puolustusministerinä toiminut Ivar Aminoff muotoili hallituksen esityksen keväällä 1924 hyödyntäen kertaalleen muokattua laivanrakennusohjelmaa. Aminoffin esitys jäi kuitenkin käsittelemättä eduskunnassa, koska virkamieshallitus luopui tehtävistään toukokuun lopussa.²⁴ Laivaston rakentamiskysymystä ei käsitelty eduskunnassa ennen vuotta 1925, sillä hallitukset päätyivät odottamaan vuonna 1923 työskentelynsä aloittaneen puolustusrevisionin mietinnön valmistumista.²⁵

Lauri Ingmannin hallitus laaditti vuonna 1925 puolustusministeriössä uuden lakiluonnoksen, joka perustui puolustusrevisionin ja edellisenä vuonna Suomeen kutsutun englantilaisen kenraalimajuri Walter Kirken mietintöihin. Lakiesityksen eduskuntakäsittely alkoi hiukan ennen kuin vuosisadan alussa rakennettu venäläisvalmisteinen torpedovene S2 upposi Pohjanlahdelle suuntautuneella syyspurjehduksella. Alus kaatui yllättäen puhjenneessa myrskyssä lokakuussa 1925, ja torpedoveneen 53 hengen miehistö sai onnettomuudessa surmansa.²⁶

Vaikka laki laivaston rakentamisesta äänestettiin onnettomuudesta huolimatta lepäämään yli vaalien, voitiin laivanrakennus aloittaa vuoden 1926 aikana eduskunnan myöntämin ylimääräisin varoin. Lopullisesti laki laivaston perustamisesta rannikkopuolustusta varten hyväksyttiin joulukuussa 1927.²⁷

Päätökseen vaikuttivat ennen kaikkea sotilaalliset syyt. Suomen oli varauduttava puolueettomuutensa suojaamiseen, joka oli merialueilla mahdotonta toteuttaa ilman laivastovoimia. Myöskään läntisten meriyhteyksien suojaamista ei pidetty mahdollisena ilman laivastoa. Suomelle elintärkeitä meriyhteyksiä pidettiin haavoittuvina, mikäli neuvostolaivasto pystyisi murtautumaan Suomenlahden pohjukasta pohjoiselle Itämerelle.²⁸ Toisaalta laivastoa pidettiin maailmansotien välisenä aikana kansallistalouden symbolina, joten siksi myös vastaisenäistyneen Suomen hallitukset asettivat laivaston rakentamisen etusijalle muihin puolustuslaitoksen hankkeisiin verrattuna.²⁹

Sen sijaan torpedovene S2:n uppoamisen jälkeen perustetun Laivastoyhdistyksen ja muutamaa vuotta aiemmin toimintansa aloittaneen Meriupseeriyhdistyksen toteuttaman mielipiteenmuokkauksen vaikutukset olivat laivastolain läpimenon kannalta lähinnä marginaalisia. Lehdistö ei yhdistänyt torpedoveneen uppoamista lähes samanaikaisesti eduskuntakäsittelyssä olleeseen hallituksen esitykseen laivaston rakentamisesta, eikä puolueiden kannoissa muutoinkaan tapahtunut merkittäviä muutoksia Merivoimien kohdan tuhoisimman rauhan aikaisen onnettomuuden jälkeen.³⁰

Uusien alusten rakentamiseen ja käyttöönottoon tukea ulkomailta

Laivastolaki loi taloudelliset puitteet, joiden avulla kyettiin hankkimaan kaksi panssarilaivaa, neljä sukellusvenettä, neljä moottoritorpedoveneä ja koululaiva Suomen Joutsen.³¹ Taistelualusten suunnittelua ja käyttöönottoa ei ollut mahdollista toteuttaa pelkästään suomalaisin voimin, vaan se edellytti laivanrakennus- ja koulutusyhteistyötä useamman ulkomaan kanssa.

Saksalaisten kanssa tehty yhteistyö liittyi ensisijaisesti sukellusveneiden mutta myös panssarilaivojen suunnitteluun, rakentamiseen ja käyttöönottoon.

Suora yhteistoiminta saksalaisten kanssa ei kuitenkaan ollut mahdollista, joten yhteydet hoidettiin hollantilaisen peiteyrityksen kautta. Sukellusveneidän suunnittelusta vastasi saksalainen henkilöstö, ja suomalaistelakoille palkattiin rakennustöitä varten lähes sata saksalaista insinööriä sekä asentajaa. Lisäksi rakennustöiden koordinointi oli puolustusministeriön laivastoasiantuntijaksi vuonna 1924 palkatun,

tunnetun saksalaisen sukellusveneupseerin, komentajakapteeni Karl Bartenbachin vastuulla.³²

Uudet alukset edellyttivät myös suomalaisen henkilöstön kouluttamista. Pääosa sukellusveneidän ensimmäisistä päälliköistä ja laivueen päälliköistä koulutettiin maailmansodan voittajavaltioissa, Ranskassa ja Italiassa. Ruotsalaisten kanssa tehty yhteistyö liittyi niin ikään upseeriston koulutukseen. Ensimmäise-

nä valmistuneen panssarilaiva Väinämöisen päälliköksi määrättiin Ruotsin laivaston panssarilaivoille komennettu komentajakapteeni Arvo Wirta. Hänen siirryttyä Ilmarisen päälliköksi, Väinämöisen päällikkyyden otti vastaan Italiassa opiskellut komentajakapteeni Ragnar Hakola.³³

Laivastolain perusteella hankittuja aluksia pidettiin Merivoimissa laivarakennuksen kokonaisuohjelman ensimmäisenä vaiheena. Seuraavassa vaiheessa suunniteltiin rakennettavan saattoaluksia, jotka olivat sisältyneet kaikkiin 1920-luvulla luonnosteltuihin laivasto-ohjelmiin. Lisäksi laivaston hyökkäysvoimaa oli tarkoitus parantaa sukellusveneidän ja moottoritorpedoveneidän lisähankinnoin. Suunnitelmia ei ehditty toteuttaa, mutta Merivoimien miinanraivauskykyä parannettiin hankkimalla kotimaisilta telakoilta kuusi Ahven-raivaajaa. Lisäksi laivaston kokoonpanoon liitettiin keväällä 1936 Vesikko nimetty sukellusvene, joka oli rakennettu alun perin Saksan laivastolle prototyypialukseksi.³⁴

Toiveet uuden laivastolain säätämiseksi viriävät jatkosodan jälkeen

Laivastolain myötä rakennettujen alusten koeajo- ja -toimintavaihe ehdittiin saattaa loppuun ennen talvisodan syttymistä. Sotavuodet ja sodan jälkiselvittelyt osoittautuivat laivastolain perusteella hankituille panssarilaivoille ja sukellus- ja moottoritorpedoveneille varsin raskaiksi: yksikään niistä ei säästynyt jälkipolville. Ilmarinen upposi syyskuussa 1941, moottoritorpedoveneet ajettiin käytännöllisesti katsoen loppuun jatkosodan aikana, ja sukellusveneet oli romutettava Pariisin rauhansopimuksen rajoitusten johdosta. Väinämöinen oli aluksista ainoa, jonka käyttöä rauhansopimus ei rajoittanut. Panssarilaiva jouduttiin kuitenkin myymään vuonna 1947 Neuvostoliitolle niin sanottujen saksalaissaatavien vuoksi.³⁵

Merivoimissa ryhdyttiin vuonna 1949 valmistelemaan uutta laivanrakennusohjelmaa, koska lai-

vaston taistelukyky oli rapautunut 1940-luvun kuluessa. Tilanne oli samankaltainen kuin 1920-luvun alkupuolella. Keväällä 1949 toimintansa aloittanut ja pääosin meriupseereista koostunut toimikunta sai mietintönsä valmiiksi jo lokakuussa. Nopeaa työskentelyä selittää osin se, että toimikunta käytti laivanrakennusohjelman laadinnan tukena Sotakorkeakoulussa laadittuja diplomitöitä sekä ennen sotia valmistuneita laivasto-ohjelmia.³⁶ Sen vuoksi yhtymäkohdat 1920-luvun laivanrakennusohjelmiin olivat ilmeiset.

Laivanrakennustoimikunnan mietinnön sisällön pääosa julkistettiin *Suomi merellä* -lehdessä joulukuussa 1949. Siinä käsiteltiin Pariisin rauhansopimuksen salliman 10 000 tonnin laivaston rakentamista. Artikkelissa ei viitattu millään tavoin toimikunnan laatimaan laivanrakennuksen kokonaisuohjelmaan, joka käsitti suunnitelmat jopa 28 000 tonnin laivaston rakentamiseksi. Ratkaisuun päädyttiin siksi, että rauhansopimuksen rajoitukset ylittävä osio sisälsi Suomelta kiellettyjä alusluokkia. Merivoimille oli tarkoitus hankkia sukellusveneitä ja moottoritorpedoveneitä vasta kun rauhansopimuksen sotilaalliset rajoitukset olisivat kumoutuneet. Sen uskottiin toteutuvan viimeistään Suomen YK-jäsenyyden myötä.³⁷

Suomi merellä -lehdessä julkaistu laivanrakennusohjelmaa käsitellyt artikkeli oli tarkoitettu mielipiteenmuokkauksen alkusysäykseksi. Tavoitteena oli kääntää poliitikkojen ja Puolustusvoimien johdon mielipiteet laivanrakennusohjelman kannalle samalla tavoin kuin 1920-luvulla. Laivaston rakentamisesta esitetyt ajatukset eivät kuitenkaan saaneet samanlaista vastakaikua kuin kaksikymmentä vuotta aiemmin. Artikkelin herätti raskaiden sotavuosien jälkeen lähinnä närkästyttä, ja se kääntyi lopulta Merivoimien pyrkimyksiä vastaan.³⁸ Eivät kansalaiset eivätkä poliitikotkaan jaksaneet kiinnostua laivaston rakentamisesta kesken sotakorvausten maksun ja siirtolaisten asuttamisen. Sen vuoksi vuonna 1949 laadittu laivanrakennusohjelma ja lakiluonnos jäivät lopulta toteutumattomiksi suunnitelmiksi.

► Sukellusvenelaivueeseen kuuluivat sukellusveneet Vetehinen, Saukko, Vesihäisi ja Iku-Turso ja Vesikko. Sotien jälkeen sukellusveneet kiellettiin Suomelta, ja vain sukellusvene Vesikko onnistuttiin säilyttämään museona. Kuvassa sukellusveneet Vesihäisi, Vetehinen ja Iku-Turso emäalus M1:n rinnalla Katajanokalla 1930-luvulla. Kuva: Sotamuseo

VESA TYNKKYNNEN

PUOLUSTUSVOIMAT SIIRTYY OHJUSKAUTEEN

Kehitys ajaa melkein ohi

Saksalaiset aloittivat jo vuonna 1932 ilmatorjuntaohjusten kehittämisen. Työ jatkui läpi toisen maailmansodan, mutta ohjattavia ohjuksia ei saatu sarjavalmistukseen. Suomessa oltiin tietoisia saksalaisten kehitystyöstä, vaikka tarkempi tieto puuttuikin.

Myös Yhdysvallat ja Iso-Britannia käynnistivät ilmatorjuntaohjusten kehittämisen sodan loppupuolella saamatta ohjuksia operatiiviseen käyttöön.³⁹

Suomalaisten oli vaikea saada ohjusten kehittämiseen liittyvää materiaalia maailmansodan jälkeen. Vuonna 1945 Suomella oli sotilasasiamies vain Ruotsissa. Vasta vuonna 1948 lähetettiin sotilasasiamie-

► Suomen ensimmäiset ohjukset hankittiin Englannista vuonna 1962. Vigilant-panssarintorjuntaohjuksia ostettiin 250 kappaletta, mutta ne osoittautuivat tehottomiksi ja epäluotettaviksi. Kuvassa naamioidut ohjukset ja ampuja ohjauslaitteineen 1960-luvulla. Kuva: Sotamuseo

het Ranskaan, Neuvostoliittoon ja Yhdysvaltoihin, jolloin saatiin enemmän tietoa niin ohjusten kuin sotatekniikan kehittämisestä.

Suihkukoneiden nopeuden ja lentokorkeuden kasvaessa sotien jälkeen oli selvää, että perinteinen ilmatorjuntatykkikalusto vaatii rinnalleen suorituskykyisemmän aseiden. 1940-luvun lopulta alkaen myös Suomessa oli sotilaslehdissä kirjoittelua ja arvioita ohjattavien rakettien käytöstä tulevaisuuden ilmatorjunnassa.⁴⁰ 1950-luvun alusta alkaen Sotilasaikakauslehdessä alettiin julkaista katsauksia ulkomaisen sotilasammattilehdistön kiinnostavimmista artikkeleista, jolloin myös ohjusten kehittämistä koskettelevat artikkelit tulivat laajemman lukijakunnan tietoisuuteen.⁴¹

Rakettitoimikunta kehityksen kartoittajana

Helmikuussa 1956 laadittiin esitys toimikunnan nimeämiseksi selvittämään ohjattaviin rakettiaseisiin liittyviä kysymyksiä. Esityksen perusteluissa todettiin, että Ruotsissa on toiminut ohjusten tutkimukseen ja kehittämiseen liittyvä toimisto jo vuodesta 1948 alkaen. Edelleen ohjusalan jatkuvan laajenemisen eri puolustushaaroihin ja aselajeihin katsottiin edellyttävän asian keskitettyä selvittämistä Puolustusvoimissa.⁴²

Maaliskuun alussa Yleisesikunnan päällikkö kenraaliluutnantti T. V. Viljanen asetti Rakettitoimikunnan. Sitä koskevassa asiakirjassa todetaan, että rauhansopimus kielsi Suomelta ohjusten kokeilun, valmistuksen ja hallussapidon. Tästä huolimatta oli muualla tapahtuvasta kehityksestä oltava mahdollisimman hyvin selvillä omien puolustus- ja suojauskeinojen kehittämiseksi. Lisäksi pidettiin mahdollisena, että tulevaisuudessa rauhansopimuksen rajoitukset saattaisivat poistua.

Toimikunnan puheenjohtajaksi määrättiin eversti Eskil Peura. Jäseninä olivat everstiluutnantit Toivo Kallio ja Niilo Simojoki sekä majurit Eero Veranen ja Eino Hirva, joista Hirva määrättiin toimikunnan si-

teeriksi. Peura oli Pääesikunnan ilmapuolustusosaston päällikkö ja Hirva osastoon kuuluvan toimiston päällikkö. Simojoki oli Helsingin ilmatorjuntarykmentin komentaja. Kallio toimi Asekoulun johtajana ja Veranen oli Sähköteknillisen koulun johtaja. Toimikunnan kokoonpanossa korostui ilmatorjuntaan liittyvä osaaminen, mikä selittyy tarkasteltaessa toimikunnan tehtäviä.⁴³

Lisäksi toimikunnalle nimettiin eri työvaliokuntia varten yksitoista eri alojen asiantuntijaa. Valiokuntatyön aloittamiseen liittyen puheenjohtaja kutsui Sotakorkeakoulusta kahdennentoista jäsenen.⁴⁴

Työskentely oli aloitettava viipymättä. Toimikunnalle annettiin viisi tehtävää:

1. laatia käytettävissä olevien tietojen perusteella yleiskatsaus alan tilanteesta
2. selvittää rakettien ja robottien yleiset käyttömahdollisuudet Suomessa (tapauksessa, jolloin rajoitukset poistuvat) ja erityisesti ilmapuolustuksessa
3. selvittää alan tutkimustyön järjestelmällisen aloittamisen edellytykset Puolustusvoimissa samoin kuin yhteistoiminta siviilitutkimuksen kanssa
4. laatia positiivinen ehdotus tutkimustyön suorittamisen järjestelyistä Puolustusvoimissa
5. tehdä ehdotus alan terminologiasta.

Toimikunta ryhtyi tehtävänannon mukaisesti ripeästi työhönsä, sillä jo 17. lokakuuta 1956 valmistui Rakettitoimikunnan laaja mietintö, jossa oli 53 sivua ja 50 liitettä. Työskentelyn aikana toimikunnan ja työvaliokuntien ohjusalaan perehdyttämiseksi pidettiin kuusitoista eri alojen asiantuntijoiden alustusta ja esitelmää. Työvaliokunnat ja toimikunta pitivät yhdessä yhteensä kaksitoista kokousta, ja varsinainen toimikunta piti lisäksi 22 omaa kokousta.⁴⁵

Mietintö paneutui aivan aluksi termistöön. Alan suomenkielinen sanasto oli sekava, ja erilaisia käännöksiä ulkomaisista julkaisuista oli lukuisia. Toimikunta päätyi jaotteluun, jossa raketti tarkoitti ohjaamatonta rakettiammusta. Tällainen oli esimerkiksi jatkosodan lopulla Suomessakin käytössä ollut panssarinkauhu. Erotukseksi raketista esitettiin käsitettä

► Ranskasta vuonna 1964 hankittuja SS-11-ohjuksia käytettiin rannikopuolustuksessa väyläntorjuntaohjuksina. Kuvassa ohjus kalustoiesittelyssä Santahaminassa marraskuussa 1964. Kuva: Sotamuseo

ohjus, joka tarkoitti miehittämätöntä kohteen hävittämisen tarkoitettua ja ohjattuna kulkevaa taisteluvälinettä. Ohjaama-aseeksi kutsuttiin järjestelmää, johon kuului ohjuksen lisäksi ammunnanhallinta- ja muut oheislaitteet.

Toimikunnan raportti oli jaoteltu asetettujen tehtävien mukaisesti. Raportin tiivistelmän mukaan Puolustusvoimissa oltiin ohjusalan yleisestä tutkimuksesta ja kehityksestä selvästi jäljessä. Toimikunta ehdotti, että ohjusalalle oli saatava riittävän ammattitaitoinen ja vakituinen henkilöstö, jotta alaan liittyvä tutkimus voidaan käynnistää nopeasti. Tutkimuksen oli ainakin alkuvaiheessa paneudut-

tava mahdollisuuksiin saada ilmapuolustukseen ja panssarintorjuntaan liittyviä ohjuksia. Edelleen oli selvitettävä mahdollisuuksia ohjusten hankkimiseksi ulkomailta.

R-toimikunta käynnistää tutkimuksen

Rakettitoimikunnan mietinnön esittämät jatkotoimenpiteet käynnistyivät helmikuun lopulla vuonna 1957, kun Yleisesikunnan päällikkö päätti asettaa pysyvän Raketti- ja ohjaama-asetoimikunnan (R-toimikunta),

jonka jäsenten tuli huolehtia tehtävästään varsinaisten virkatehtäviensä ohella. Toimikunnan lisäksi alalle määrättiin päätoimiset tutkijat. Puolustushaarojen ja aselajien tehtävänä oli seurata oman alansa vastaavaa kehitystä. Toimikunta oli Yleisesikunnan päällikön asiantuntijaelin, ja tutkijat kuuluivat Pääesikunnan aseteknillisen toimiston henkilöstöön.⁴⁶

Toimikunnan puheenjohtajaksi määrättiin edelleen eversti Eskil Peura. Toimikuntaan kuului lisäksi kymmenen jäsentä, joista valtaosa työskenteli Pääesikunnassa. Puolustushaaroilla oli omat edustajansa. Päätoimisista tutkijoista toinen oli upseeri ja toinen insinööri.

Toimikunnan tehtävänä oli seurata alan tutkimustyön etenemistä, antaa Yleisesikunnan päällikölle alan kysymyksiin liittyviä lausuntoja ja katsauksia, toteuttaa alan tutkimustehtäviä, koordinoida puolustushaarojen ja aselajien raketti- ja ohjaama-aseiden kehittämistä ja pitää yhteyttä alan siviilitutkijoihin. Tutkijoiden tehtävät painottuivat erilaisten tutkimustehtävien suunnitteluun ja toteuttamiseen.

Toimikunnan ensimmäinen kokous pidettiin 21. maaliskuuta 1957 Munkkiniemessä Ilmavoimien esikunnan kokoustiloissa. Eversti Peura esitti kokouksessa lähiaikojen työsuunnitelman. Jotta tuloksia saatiin mahdollisimman nopeasti, toimikunta kokoontui kahden viikon välein, jolloin kussakin kokouksessa käsiteltiin jonkun toimikunnan jäsenen vastuulla olleen tutkimustehtävän jotain osa-aluetta.

Eversti Peuran toimikunnalle jakamat lähiaikojen tutkimustehtävät sisälsivät niin rakettiaseeseen kuin ohjusaseeseen liittyviä tutkimustehtäviä. Peura otti omalle vastuulle selvittää eri maiden puolustusohjelmiin sisältyvät ohjusaseiden kehitysohjelmat. Tutkimustehtävissä korostui tarve selvittää eri ilmatorjunta-, rannikko-, ilmataistelu- ja panssarintorjuntaohjusten käyttömahdollisuuksia Suomen olosuhteissa. Lisäksi haluttiin tietoa merivoimien ja kenttätyökistön käyttöön soveltuvista rakettiaseista ja ohjuksista. Eri tutkimustehtävät jaettiin toimikunnan jäsenten kesken.

R-toimikunta työskenteli aktiivisesti lähes koko olemassaolonsa ajan. Toimikunta piti vuosina 1957–1961 kaikkiaan 66 kokousta, joissa esiteltiin

► Ilmatorjunta joutui odottamaan ohjushankintoja aina vuoteen 1978 asti, jolloin Neuvostoliitolta saatiin ostettua ensimmäiset ilmatorjuntaohjukset. Olkapäältä ammuttava Strela-ilmatorjuntaohjus sai Suomessa nimen Ilmatorjuntaohjus 78. Kuva Lohtajan ilmatorjuntaleiriltä syyskuussa 1979. Kuva: Sotamuseo

57 tutkimusta tai selvitystä. Edelleen toimikunta laati Yleisesikunnan päällikölle kaksitoista katsausta, joissa paneuduttiin raketti- ja ohjusalan keskeisiin kysymyksiin. Puolet tutkimuksista käsitteli ohjusalan yleistä kehitystä. Eri aihepiireistä laajimmin selvitettiin ilmatorjuntaan liittyviä kysymyksiä.

Lokakuussa 1962 Pariisin rauhansopimuksen allekirjoittaneet valtiot hyväksyivät sopimuksen tulkinna siten, että Suomella saattoi olla puolustustarkoitukseen hankittuja ohjuksia. Tulkinna kerrottiin suomalaisessa lehdistössä vasta tammikuussa 1963.⁴⁷ Tulkinna jälkeen ohjusaset rinnastettiin Pääesikunnan näkemyksen mukaan tavanomaisiin aseisiin. Niihin liittyvä tutkimustyö sekä hankintojen valmistelu ja toteutus voitiin tämän takia toteuttaa annettujen hankintaohjeiden mukaisesti.

Edellä olevan perusteella R-toimikunta lakkautettiin 6. helmikuuta 1963. Toimikunnan vastuulla olleet puolustushaarojen ja aselajien ohjusalan tutkimus- ja kehittämistehtävät siirrettiin puolustushaarojen komentajien, aselajitarkastajien ja Pääesikunnan taisteluväline- ja asesuunnittelupäällikön vastuulle.⁴⁸

R-toimikunnan tutkijat, everstiluutnantti Pauli Inkinen, insinöörieverstiluutnantti H. Siltanen, diplomi-insinööri Fritz Biese, insinööri A. Thynell ja tutkija Ossi Lehto muodostivat uuden asetutkimustoimiston. Se oli taisteluvälinepäällikön alainen ohjusalan asiantuntijaelin.

Asetutkimustoimisto lakkautettiin helmikuussa vuonna 1968. Sen tilalle perustettiin jo saman vuoden maaliskuussa Pääesikunnan kokoonpanoon kuulunut ohjustoimisto. Vahvuudeltaan kuuden hengen toimistoa johti ohjusalan pitkäaikainen ammattilainen, everstiluutnantti Inkinen. Muu henkilökunta oli suoraan asesuunnittelutoimiston henkilöstöä.

Peitenimi Meritorjuntaraketti

R-toimikunnalla oli keskeinen asema perehdyttäessä ohjusalan maailmanlaajuiseen kehityksen Pariisin rauhansopimuksen asettamien rajoitusten varjossa. Johtiko toimikunnan työskentely käytännön kokeilu- ja kehittämishankkeisiin?

Toimikunnan jäsen, kapteeni Ossi Hankala esitelmöi R-toimikunnan kokouksessa tammikuussa 1959 aiheesta ”Kotimaisen pst-ohjuksen konstruointimahdollisuudet”. Esitelmässään Hankala toi esille ohjuksen kehittämiseen liittyvät haasteet ja mahdollisuudet. Ongelmana oli se, ettei ulkomailta ollut saatavilla valmista ohjusta, joka olisi helpottanut oman ohjuksen teknisten ratkaisujen kehittämistä. Hankala toteaa kuitenkin esityksensä yhteenvedossa, että maassa oli jo niin paljon alaan liittyvää teknistä osaamista, että ohjuksen kehittäminen oli tarvittaessa mahdollista.⁴⁹

Kokouksen pöytäkirjassa todetaan, että eversti Peura selvittää majuri Inkisen ja kapteeni Hankalan kanssa mahdollisuutta meripelastusraketin suunnittelemiseksi, jolloin saataisiin koulutusta ja kokemuksia eri osien valmistamisesta.⁵⁰ Meritorjuntaraketti-nimityksen käyttäminen ei viitannut ohjattavan aseiden käyttöön, joten hanke ei ollut selvästi rauhansopimuksen ehtojen vastainen.

Meritorjuntaraketin kehittämisessä päämääränä ei ollutkaan oman ohjustuotannon aloittaminen, vaan enemmänkin oman ammattitaidon kehittäminen ja paneutuminen syvällisesti ohjusalaan liittyviin teknisiin haasteisiin. Yleisesikunnan päällikkö, kenraaliluutnantti T. V. Viljanen hyväksyi esityksen kehittämisprojektin käynnistämisestä 18. helmikuuta 1959.

Joulukuun alussa vuonna 1959 laaditussa R-toimikunnan vuosikatsauksessa todetaan, että ”Ohjattavan meripelastusraketin suunnittelutyössä ollaan aivan alussa. Työryhmän muodostavat everstiluutnantti P. Inkinen, FT E. Pekkarinen, majuri O. Hankala ja DI A. Wiio. Tästä on tarkoitus kehittää lankaohjattu, pst-ohjusta muistuttava ruutiraketti.” Hanke esiteltiin puolustusvoimain komentajalle joulukuun lopulla vuonna 1959.⁵¹ Meritorjuntaraketti oli tosiasiaa alkaneen kehittämishankkeen peitenimi. Laajemmin kehittämistyö käynnistyi vasta vuonna 1961, kun Sveitsistä saatiin hankittua raketiruutia.⁵²

Kokeiluohjusta kehitettiin pitkälle 1970-luvun puolelle. Vaikka ohjus saatiin sarjatuotantovalmiuteen, oman ohjuksen valmistamisesta luovuttiin.

► Ilmavoimat siirtyi ohjuskauteen MiG-21 F-13 -hävittäjäkaupan myötä vuonna 1963. Kuvassa kone Karjalan lennostossa Rissalassa toukokuussa 1964. Kuva: Sotamuseo

Uuden tekniikan myötä ulkomailla oli tarjolla jo kehittyneempiä panssarintorjuntaohjuksia. Perehtyminen ohjuksen kehittämiseen antoi kuitenkin suomalaisille alan asiantuntijoille ohjusalan arvokasta perustietoa, kun Puolustusvoimat hankki ohjuksia laajemmin ulkomailta.

Ohjuksia Suomeen

R-toimikunnan keskeisin tehtävä liittyi ilmatorjuntaohjusten kehityksen selvittämiseen ja mahdollisten sopivien tyypivaihtoehtojen kartoittamiseen. Tammikuussa vuonna 1962 tasavallan presidentti antoi luvan tiedustella ilmatorjuntaohjuksia Neuvostoliitosta ja panssarintorjuntaohjuksia Isosta-

Britanniasta. Ulkopoliittiset tekijät kuitenkin estivät ilmatorjuntaohjushankinnat. Rauhansopimuksen ohjuskieltoon ei saatu vielä tässä vaiheessa uutta tulkintaa, jolloin ilmatorjuntaohjusten hankinnasta Neuvostoliitosta luovuttiin kesällä 1962.⁵³

Voittajavaltioiden myönteinen ohjustulkinta syksyllä 1962 johti siihen, että vuodesta 1963 alkaen ilmatorjuntaohjukset olivat useammassa perushankintaohjelmassa. Ilmatorjuntaohjustekniikan koulutusta varten hankittiin vuonna 1968 Isosta-Britanniasta käytöstä poistettua Thunderbird Mk 1 -ohjuskalustoa. Uutta ilmatorjuntakalustoa saatiin odottaa aina 1970-luvun lopulle. Hankinnat saatiin toteutettua monien vaiheiden jälkeen siten, että vuonna 1978 Neuvostoliitosta ostettiin kevyitä

Strela-ilmatorjuntaohjuksia. Ohjus sai suomalaisen tyyppinimen Ilmatorjuntaohjus 78. Vuonna 1979 saatiin käyttöön pääkaupungin ilmapuolustukselle raskasta ohjuskalustoa tyyppimerkinnältään S-125 Petšora, jonka suomalaiseksi tyyppimerkinnäksi tuli Ilmatorjuntaohjus 79.⁵⁴

Tammikuussa 1963 puolustusvoimain komentaja, kenraali Sakari Simelius hyväksyi 250:n Vigilant-panssarintorjuntaohjuksen hankinnan Isosta-Britanniasta.⁵⁵ Ohjuksista 150 oli varustettu taistelukärjillä ja 100 harjoituskärjillä ohjusampujen koulutusta varten.⁵⁶ Varsinaisia ampumalaitteita oli kymmenen. Hankitulla materiaalilla saatiin varustettua panssarintorjuntaohjusjoukkue sodan ajan panssariprikaatin kokoonpanoon. Varusmieskoulutus aloitettiin Panssariprikaatissa.

Vigilantin hankintoja ei laajennettu 1960-luvulla. Seuraavan vuosikymmenen alkuun mennessä ohjuksen valmistaminen lopetettiin, jolloin alettiin harkita uuden panssarintorjuntaohjuksen hankintaa.

Samanaikaisesti Vigilant-hankintojen kanssa Yleisesikunnan päällikkö, kenraaliluutnantti Aatos Maunula vahvisti syksyllä 1963 tehtyjen selvitysten perusteella ranskalaisen SS 11 -ohjuksen hankinnan. Ranskalaista ohjusta pidettiin erittäin sopivan niin väylätorjuntaan saaristossa kuin panssarien tuhoamiseen.⁵⁷

Materiaali saapui maahan vuonna 1964, ja se sisälsi 100 harjoitusohjusta ja 100 taistelukärjellä varustettua ohjusta sekä tarvittavat ampumalaitteet. Taistelukärjistä 52 oli tarkoitettu panssarintorjuntaan ja 48 kevyiden alusten tuhoamiseen Suomen saariston rikkomalla rannikolla.⁵⁸ SS 11 -kalustosta oli tarkoitus muodostaa ohjuspatteereita ja erillisiä ohjusjaoksia väylätorjuntaa varten. Varusmiesten koulutusvastuu oli rannikkotyökistöllä.⁵⁹

Ohjustulkinta mahdollisti myös Ilmavoimille hävittäjien varustamisen ilmataisteluojuksilla. Helmikuun alussa vuonna 1962 tehtiin Neuvostoliiton kanssa kauppasopimus uudenaikaisen MiG 21F -hävittäjän saamiseksi Suomeen. Ensimmäiset hävittäjät saapuivat Suomeen huhtikuussa vuonna 1963, jolloin myös Ilmavoimat siirtyi ohjuskauteen.⁶⁰

R-toimikunnan tutkimusmateriaalissa ei ohjusten tarvetta tai käyttöä merivoimien tahi rannikkotyökistön tarpeisiin tutkittu 1950-luvulla samassa laajuudessa kuin ilmatorjuntaohjuksia. Myönteinen ohjustulkinta johti siihen, että myös merivoimien ja rannikkotyökistön raskaampien ohjusten hankinta otettiin osaksi Neuvostoliiton kanssa käytyjä materiaalin hankintaneuvotteluja.

Meritorjuntaohjukset päätyivät hankintaluetteloon vuonna 1965, kun Moskovassa käydyissä neuvotteluissa Suomelle tarjottiin ohjusten sijaan melko uusia OSA-1-luokan ohjusveneitä. Aluksia pidettiin hinnaltaan liian korkeina, jolloin neuvotteluissa päädyttiin siihen, että Suomi ostaa pelkästään 80 maasta ammuttavaa ohjusta tarvittane laitteineen.

Uusi ohjus otettiin merivoimissa ja rannikkotyökistössä käyttöön tyyppimerkinnällä MTO 66 (Meritorjuntaohjus 66). Rannikkotyökistöön perustettiin ohjuksin varustettu kokeilupatteri. Merivoimille rakennettiin ohjuslautta Isku, joka varustettiin uusilla ohjuksilla. Alus ohjuksineen oli tarkoitettu vain koulutuskäyttöön.⁶¹

Vuonna 1956 Rakettitoimikunnasta alkanut kehitys johti vajaan 25 vuodessa Puolustusvoimien ohjuskauteen siirtymiseen. Koko ajan tärkeimpänä pidettyä ilmatorjuntaohjuskalustoa ei saatu käyttöön ensimmäisenä vaan vasta viimeisenä.

PETTERI JOUKO

MATERIAALINEN KIVIJALKA UUSITTAAN 1970–1990-LUVUILLA

Johdanto

Puolustusvoimien materiaallinen kehitys muodostaa laajan kokonaisuuden, jonka systemaattinen kuvaaminen on haastavaa. Ensinnäkin eri puolustushaarojen hankinnat muodostivat toisistaan poikkeavia kokonaisuuksia. Materiaalihankintoihin vaikutti Puolustusvoimien kannalta sekä ulkoisia että sisäisiä tekijöitä.

Ulkoisia tekijöitä olivat muun muassa uhkakuva, valtiontalouden kehitys ja puolustukseen käytettävät resurssit ja valuuttavaihtelut. Myös materiaalipoliittiset tekijät – muun muassa hankittavan materiaalin kotimaisuusaste tai kylmän sodan ajan vallinnut bilateraali kauppa Neuvostoliiton kanssa – muodostivat osin tekijän, jonka vaikutuksia oli etukäteen vaikea arvioida. Lisäksi Pariisin rauhansopimus rajoitti erityisesti meri- ja ilmavoimien kokoa ja kielsi useita asejärjestelmiä. Puolustusvoimien sisäisiä tekijöitä olivat muun muassa uhkakuvan aiheuttamat Puolustusvoimiin kohdistetut suoritevaatimukset, jotka kietoutuivat kiinteästi sodan ajan joukkojen kokoonpanoihin ja niiden varustukseen.

Edellä luetellut tekijät muodostivat monimutkaisen syy-seuraussuhteiden verkoston. Asioiden tasapainoista esittämistä vaikeuttavat myös puolustushaarojen väliset erot. Esimerkiksi Merivoimien hankinnat ovat pelkistettävissä alushankintoihin – tosin voimakkaasti asioita yksinkertaistaen, sillä yksittäiset alukset muodostivat vain osan laajempaa järjestelmää. Maavoimien hankintojen kuvaaminen on kaikkein haasteellisinta. Mikä on yksittäisen materiaalin tai materiaalityypin merkitys maavoimille tai maavoimien jollekin yhtymälle, kuten prikaatille? Maavoimien suorituskyky – kuten asia nykyään

ilmaistaan – koostui suuresta määrästä eri tekijöitä, joiden merkityksellisyyttä ja vaikuttavuutta on vaikea arvioida, etenkin kun kriteerit ovat vuosikymmenten kuluessa muuttuneet.

Käsillä olevassa artikkelissa tarkastelun painopiste muodostuu 1970–1990-luvuille. Maailmansotaa edeltävät materiaalihankinnat on kuvattu aiemmassa tutkimuksessa samoin kuin 1950–1960-luvuilla käynnistetyt A-, H- ja K-ohjelmat.⁶² Tosin sotaa edeltävät ja sen aikana tehdyt hankinnat vaikuttivat erityisesti maavoimissa vielä 1970-luvulla. Muun muassa pääosa kenttätyökistön tykkikalustosta oli 1970-luvun alkaessa vielä sodan aikana hankittua tai sotasaaliiksi saatua kalustoa, jota vuosikymmenten kuluessa oli osin modernisoitu.⁶³ Puolustusvoimien – ja asevoimien yleensä – materiaallinen suorituskyky perustuu lähes poikkeuksetta osin jo olemassa olevaan kalustoon. Millään valtiolla ei ole mahdollisuutta uusaa kaikkea sotavarustustaan kerralla, eikä Suomi ole poikkeus.

Tarkastelun lähtöpisteen muodostavat vuonna 1966 laaditut puolustusvalmiuskatsaukset. Tämä on perusteltavissa sillä, että tuolloin uusittiin rauhan ajan kokoonpano sekä laadittiin uudet perusteet ja suunnitelmat valtakunnan puolustamiseksi.⁶⁴ Muutoksen yhteydessä Pääesikuntaan perustettiin pitkän tähtäimen ja varainkäytön suunnitteluun keskittyvä suunnittelutoimisto, joka laajeni pian osastoksi, jonka asiakirjoihin käsillä oleva teksti paljolti nojautuu.⁶⁵

Vanhentunein ja vajain ase

Puolustusvoimien sodan ajan vahvuus oli vuonna 1966 voimassa olleen perustamistehtäväluettelon mukaan noin 590 000 miestä. Joukot oli jaettu pe-

► Toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä Puolustusvoimien sotavarustus oli kirjavaa ja osa siitä oli vanhentunutta. Kuvassa Satakunnan tykistörykmentin reserviupseerikoulun tykkilinja taisteluharjoituksessa 76 K 17 -tykeillä maaliskuussa 1968. Kuva: Sotamuseo

rustamisen kiireysjärjestyksen mukaan kantajoukkoihin (30 000), muihin suojajoukkoihin (150 000) ja päävoimiin (267 000). Lisäksi perustamistehävaluettelossa oli erillisenä luokkana vajaavarusteiset joukot, joihin kuului noin 63 000 miestä.⁶⁶

Sotatalouskatsaus antaa mielikuvan joukkojen varustuksesta. Maavoimien suojajoukoille voitiin jakaa pääosin määrävahvuinen varustus. Päävoimat – muun muassa maavoimien 17 prikaatia – voitiin varustaa noin 60 prosenttia määrävahvuudesta. Va-

jaavarusteisten joukkojen varustus jäi käytännössä henkilökohtaiseen aseeseen. Vaikeahkoa varustamistilannetta hankaloitti kalustokirjavuus. Esimerkiksi kenttätykistöllä oli käytössään 25 eri mallin tykkiä. Niin ikään ilmatorjunta- ja rannikotykistöllä oli kymmentä eri tykkimallia. Tämä luonnollisesti vaikeutti ampumatarvikkeiden hankintaa, joukkojen koulutusta sekä kaluston huoltoa.

Suojajoukkoprikaatien suurimmat puutteet olivat viestivälilinjissa ja ampumatarvikkeissa. Ampumatar-

vikkeiden mitoitusnormina käytettiin arviota noin kuukauden kulutusta vastaavasta määrästä. Määrä oli merkittävästi pienempi kuin sodan aikana, jolloin normina oli kuuden kuukauden kulutusta vastaava määrä ampumatarvikkeita.⁶⁷ Tästä huolimatta puutteet olivat suuria. Kenttätykistön ampumatarvikkeiden arvioitiin riittävän kahdesta viikosta kuukauden kulutukseen. Jalkaväen suurimmat ampumatarvikkepuutteet olivat sinkojen ja kranaatinheittimien laukauksissa.⁶⁸

Meri- ja Ilmavoimien materiaalitilanne oli maavoimiakin heikompi. Ilmavoimien valmiusilmoituksessa asia pelkistettiin lakonisesti lauseeseen: ”Ilmavoimien suorituskyky varsinaisissa taistelutehtävissä pysyy käytännöllisesti katsoen rauhan ajan tasalla.” Kalustosta puuttuivat kahden hävittäjälaivueen koneet. Ainoastaan tavaraluotolla⁶⁹ vuosikymmenen alussa hankittu MiG-21-kalusto oli täysin taistelukelpoista. Vaikka tukeutumis- ja johtamisjärjestelmiä oli kehitetty 1950-luvulta alkaen, valmistelut olivat koko valtakunnan ilmatilan puolustamisen kannalta yhä kesken.⁷⁰

Merivoimien sotavarustekatsauksessa päädyttiin tulokseen, jonka mukaan materiaalia oli noin 50–60 prosenttia tarpeesta. Aluksia puuttui noin puolet määrävahvuuksista. Nykyaikaisinta aluskalustoa olivat 1960-luvun alussa Neuvostoliitosta hankitut saattajat sekä Nuoli-luokan moottoritykkiveneet, jotka oli tarkoitus kriisin puhjetessa varustaa torpedoin⁷¹. Nykyaikaiset heräteravaajat puuttuivat täysin. Sukellusveneiden torjuntakalustosta ja miinoista puuttui noin puolet. Tämä tarkoitti sitä, että vain osa suojamiinoiteista kyettiin laskemaan valmiutta kohotettaessa.⁷²

Kokonaisuutena Puolustusvoimien kyky yllätyksellisen kaappaushyökkäyksen torjuntaan oli rajallinen. Ilma- ja Merivoimien toiminta korostui maahanlaskuja ja maihinnousuja sisältävän yllätyshyökkäyksen torjunnassa ja juuri ne olivat materiaalisesti kurjimmassa tilanteessa. Nopein tie valtakunnan ytimeen oli ilmoitse ja meritse Suomenlahden eteläpuolelta, kuten käsillä olevassa teoksessa toisaalla todetaan.

PV-ohjelma tähtäsi alueellisen koskemattomuuden turvaamiseen

Edellä esitetyn perusteella on loogista, että Pääesikunnan suunnitteluosaston kokoaman uuden pitkän tähtäimen suunnitelman tavoitteet korostivat alueellisen koskemattomuuden suojaamista ja turvaamista sekä yllätyshyökkäyksen torjuntaa. Kehittämisen lähtökohtana oli luoda kyky yllätyshyökkäyksen torjuntaan, mutta varautuminen tuli mitoittaa myös pidempiaikaiseen sodankäyntiin. Määrärahojen kasvu ei ollut odotettavissa.⁷³

Esitettyjen perusteiden mukaisesti Puolustusvoimat laati vuoden 1968 aikana vuosille 1968–1975 ajoittuvan materiaalihankintaohjelman, jota kutsuttiin PV-ohjelmaksi. Ohjelman ensisijaisena tavoitteena oli kehittää Puolustusvoimien kykyä aluevalvontaan, alueloukkausten torjuntaan sekä pienehköin voimin toteuttavan yllätyshyökkäyksen torjuntaan. Toissijaisena tavoitteena oli kehittää Puolustusvoimia laajamittaisemman hyökkäyksen torjuntaan. Ohjelman mukaan Meri- ja Ilmavoimien kykyä kehitettiin ensisijaisesti puolueettomuuden suojaamisvaihetta varten. Maavoimien kehittämisen painopiste oli sodan edellyttämän taistelukykyyn luomisessa.⁷⁴

Ohjelma sisälsi neljä toiminnallista kokonaisuutta, joiden puitteissa Puolustusvoimia kehitettiin:

- 1) valvonta ja tiedustelu
- 2) alueloukkausten torjunta ja ajanvoitto ilmassa
- 3) alueloukkausten torjunta ja ajanvoitto merellä
- 4) ratkaisutaistelut maalla.⁷⁵

Valvonnan kehittäminen tähtäsi jo käytössä olleen suurtehotutkajärjestelmän loppuunsaattamiseen sekä matalavalvontajärjestelmän uusimiseen. Niin ikään erityisesti rannikotykistön merivalvontajärjestelmää tuli uusida. Ennakkovaroituksen parantamiseksi elektronista tiedustelua ja kuuntelutiedustelua tuli kohentaa. Mahdollisen yllätyshyökkäyksen ennakkovaroitusaikaa oli parannettava.⁷⁶

► Suurkantamatutkia käytettiin ympärivuorokautiseen ilmavalvontaan ja valtakunnalliseen lennonvarmennukseen. Kuvassa Viestikeskus 5:n suurkantamatutkat syyskuussa 1969. Kuva: Sotamuseo

Hävittäjäkaluston uusiminen muodosti ilmapuolustuksen kehittämissuunnitelman suurimman osan. Sen mukaan 1950-luvun lopulla hankittu, ilman ohjusaseistusta ollut Gnat-laivue⁷⁷ tuli korvata ja ilman torjuntahävittäjäkalustoa ollut Satakunnan lennosto piti varustaa ajanmukaisella torjuntahävittäjäkalustolla. Ilmatorjuntatykistölle suunniteltiin hankittavan kaikkiaan kolmekymmentä jaosta⁷⁸ kohdetorjuntaan soveltuvia automaattitykkeitä.⁷⁹ K-ohjelmaan sisältyneitä, mutta tällöin ulkopoliittisen ongelman muodostaneita ilmatorjuntaohjjuksia, ei sisällynyt ohjelmaan lainkaan.

Meripuolustuksen kehittäminen tähtäsi jo K-ohjelmaan sisällytetyn alusrakennusohjelman toteuttamiseen tavoitteenaan kahden taisteluosaston varustaminen. Rakennusohjelma sisälsi kymmenen herä-

teraivaajan, kahden tykkiveneen, miinalaivan sekä nopean vartioveneen hankinnat. Käytössä olleen aluskaluston ilmatorjuntakykyä tuli kehittää. Miinotuskykyä tuli kohentaa hankkimalla heräteamiinoja Neuvostoliitosta.⁸⁰ Rannikkotykistön torjuntakyvyn keskeisin kohde oli vuonna 1968 käynnistetyn tornitykkihankkeen toteuttaminen.⁸¹

Maavoimien kehittämisen tavoitteeksi ohjelmassa asetettiin maavoimien kenttäarmeijan pääosan kehittäminen tulivoimaisemmaksi ja operaatiokelpoisemmaksi. Hankinnat nivoutuivat maavoimien joukkotyyppeiden uusimiseen. Sen seurauksena muun muassa hevoset poistuivat lopullisesti jalkaväkiprikaatin määrävahvuuksista ja sodan ajan panssariprikaatista muodostettiin ensimmäisen kerran täysin mekanisoitu yhtymä.⁸² Johtamiskykyä suunniteltiin

kohennettavan suurehkoilla kenttäradiohankinnoilla. Nopeimmin perustettavien kantajoukkojen liikkuvuutta parannettiin hankkimalla lisää ajoneuvoja. Kuljetuspanssarihankinnoin taas parannettiin maahanlaskujen tai maihinnousujen lyömiseen kykenevän panssariprikaatin iskukykyä.⁸³

Johtamiskyvyn ja kantajoukkojen liikkuvuuden kohentamisen lisäksi maavoimien materiaalihankinnat kohdentuivat suojajoukkojen varustamiseen. Suojajoukot olivat kantajoukkojen tavoin pääosin rauhan ajan joukko-osastojen perustamia sodan ajan joukkoja. Ne perustettiin välittömästi kantajoukkojen jälkeen suojaamaan liikekannallepano, jonka turvin oli tarkoitus perustaa päävoimat.⁸⁴

Suojajoukkojen suorituskykyä suunniteltiin parannettavan hankkimalla ilmatorjunta-aseistusta – vuoden 1963 sodan ajan prikaatin määrävahvuuksiin kuului ainoastaan yksi ilmatorjuntakomppania⁸⁵ varustettuna vanhentunein ilmatorjuntatykein – sekä täydentämällä kotimaisia rynnäkkökivääri- ja konekiväärihankintoja, joilla tuli varustaa myös päävoimaprikaatien jalkaväkipataljoonat. Kenttätykistön tehoa tuli kohentaa korvaamalla kaikkiaan kaksitoista vanhentunutta patteristoa neuvostovalmisteisella haupitsikalustolla. Panssarintorjunnan kehittämisen painopiste oli miinoissa, raskaiden sinkojen lisähankinnoissa sekä panssarintorjunnan kaukotorjunta-alueella, panssarintorjuntaohjjuksissa.⁸⁶

Parlamentaarinen puolustuskomitea päättyy PV-ohjelman suosittamiseen

Edellä esitellyn PV-ohjelman rahoituskehikset eivät toteutuneet suunnitellulla tavalla. Ohjelman toteutus notkahti valtioneuvoston ongelmiin jo vuoden 1968 aikana, ja ohjelman käsittely venyi puolustusneuvostossa lähes vuoden mittaiseksi. Pääministeri Mauno Koiviston edesauttamana ohjelma hyväksyttiin huhtikuussa 1969 Puolustusvoimien tavoiteohjelmaksi. Ohjelman pituus lyhennettiin vain lähivuotia kä-

sittäväksi, minkä lisäksi asia päätettiin saattaa koko valtioneuvoston käsiteltäväksi.⁸⁷

Valtioneuvoston haasteiden lisäksi pitkäkestoisiin materiaali-ohjelmiin sitoutuminen oli poliittisesti vaikeaa. Suomessa toimi vuosina 1966–1976 kaikkiaan kymmenen eri hallitusta, mikä ei ollut omiaan edesauttamaan pitkäkestoisten hankkeiden läpiviemistä.⁸⁸ Puolustusvoimien systemaattisen kehittämisen kannalta keskeisiä olivat kolme parlamentaarista puolustuskomiteaa, jotka toimivat vuosina 1970–1981. Komiteoiden asettamiseen ei ollut yhtä selkeää syytä, vaan niiden muodostamistarve koostui useasta tekijästä.⁸⁹ Puolustusvoimien kannalta sen tehtävien määrittäminen ja riittävien taloudellisten resurssien turvaaminen oli luonnollisesti keskeistä.

Vuosina 1970–1971 toiminut parlamentaarinen puolustuskomitea käsitteli työssään neljää laajaa kokonaisuutta. Turvallisuuspoliittisen arvion lisäksi komitea määritteli Puolustusvoimille yleiset suoritevaatimukset. Niiden perusteella tarkasteltiin ja priorisoitiin myös materiaalihankintaohjelmia. Pääosa komitean asettamista tavoitteista liittyi aluevalvontaan ja alueellisen koskemattomuuden turvaamiseen, erityisesti ilmatilassa ja merialueilla. Komitean asettamien suoritevaatimusten mukaan ilmavalvonnan tuli kattaa koko Suomen alue. Tunnistuslentoihin tuli olla valmius koko valtakunnan alueella. Merivalvontaa tuli kehittää niin, että painopistealueille muodostui aukoton tutkaverkko. Lisäksi meripuolustuksen tuli kyetä nopeasti siirtymään tärkeimpien väylien miinoittamiseen ja torjuntavalmiuteen.⁹⁰

Hyökkäyksen torjuntaan komitea arvioi alueellisen puolustusjärjestelmän olevan kustannustehokkain ratkaisu. Ruotsin valitsema vaihtoehto, jossa laajoilla meri- ja ilmavoimilla⁹¹ kulutettiin vastustajan omien rajojen ulkopuolella, ei ollut taloudellisesti toteuttamiskelpoinen, ja se edellytti Pariisin rauhansopimusta suurempia meri- ja ilmavoimia. Ruotsin sotilasmaantieteellinen asema oli myös täysin toinen kuin Suomen. Hyökkäyksen torjuntakyvyssä kehittämisen painopiste tuli luoda yllätyshyökkäyksen torjuntakykyyn, mikä edellytti valmiuden kehittämistä. Yllätyshyökkäyksen torjuntaan tarkoitett

► Ruotsista 1970-luvulla hankitut Draken-torjuntahävittäjät kohottivat merkittävästi Ilmavoimien taistelu- ja torjuntakykyä. Niissä oli tutkat, ja ne pystyivät toimimaan huonoissakin olosuhteissa koko valtakunnan alueella. Drakenit olivat käytössä Hornetien tulon asti 1990-luvulle. Kuvassa koneet Luonetjärvellä heinäkuussa 1978. Kuva: Sotamuseo

joukot tuli kyetä perustamaan nopeasti, ja liikkeen kannallepano tuli toteuttaa tarvittaessa muutamassa vuorokaudessa.

Komitean näkemyksen mukaan materiaalihankintaohjelmien ajoittaminen viittä vuotta pidemmälle ajanjaksolle ei ollut tarkoituksenmukaista. Komitean suositukset vahvistivat paljolti aiemmin käsitellyn PV-ohjelman sisältöjä meri- ja ilmavalvonnassa⁹². Ilmavoimissa tavoitteena oli kolmen hävittäjäalueen varustaminen. Ensin tuli saattaa toteutukseen vuonna 1970 tehty päätös hankkia Draken-hävittäjiä Ruotsista⁹³. Kun 1960-luvun alussa hankittu MiG 21-kalusto poistui käytöstä vuosikymmenen lopulla, oli tarve kahden lisäläivueen hankinnalle kaikkien kolmen lennoston varustamiseksi taistelukoneilla. Ilmatorjunnassa kehittämisen painopiste tuli muo-

dostaa keskitorjunta-alueelle. Korkeatorjuntaa varten piti laatia selvitys eri vaihtoehdoista.

Meripuolustuksessa painopiste tuli muodostaa kahden monipuolisen laivastoyhtymän, lippueen, varustamiseen. Lähivuosina tuli hankkia heräterai-vaajyksikkö ja mahdollisuuksien mukaan kvartetti nopeita vartioveneitä. Rannikkotykistössä suositukset noudattivat PV-ohjelman linjoja tornitykkihankkeen toteuttamisesta⁹⁴. Vanhentuneen raskaan rannikkotykistön korvaajakysymys jäi selvitettäväksi.

Maavoimien hankinnat tuli suunnata PV-ohjelmassa toteuttamatta jääneiden hankkeiden toimeenpanoon. Radiokalusto, jalkaväen ampumatarvikkeet, kenttätykistön uudishankinnat sekä tuolloin vielä pienoisingoiksi kutsutut kertasingot kuuluivat maavoimien kiireellisimpiin hankintoihin.⁹⁵

Toinen parlamentaarinen puolustuskomitea painottaa ilmapuolustuksen tehostamista

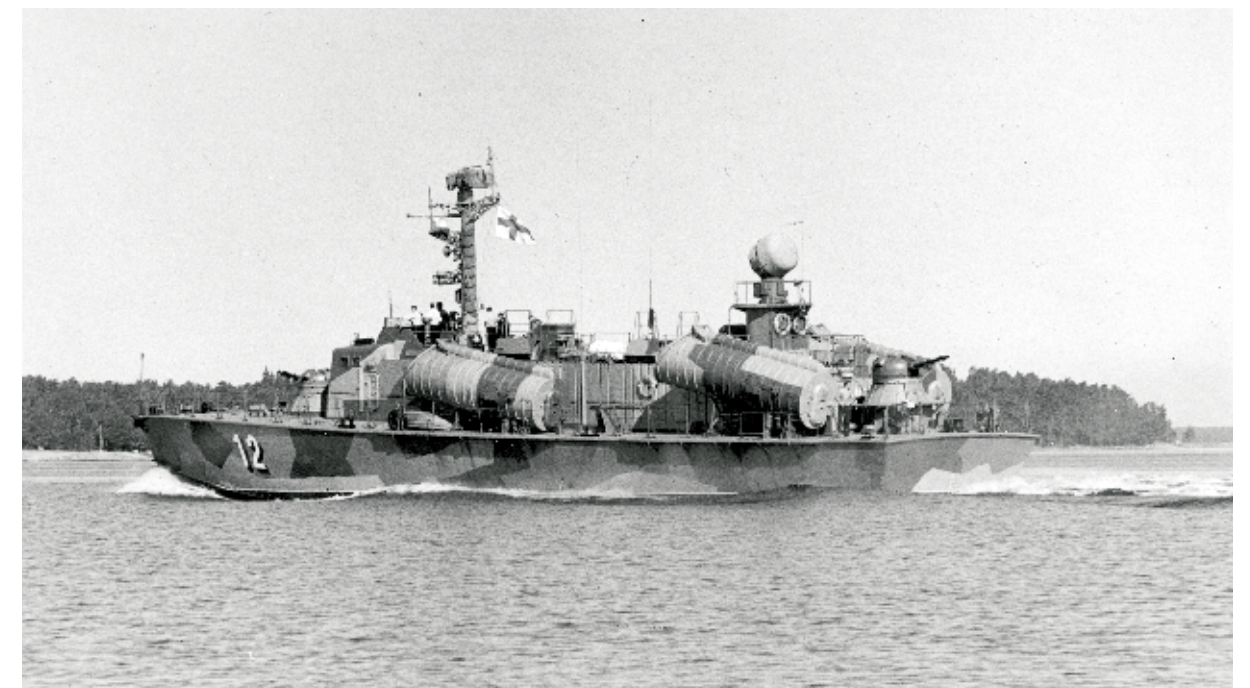
Parlamentaarisen puolustuskomitean suositukset toteutuivat vain osin. Vuosina 1975–1976 toimineen toisen parlamentaarisen puolustuskomitean mietinnön mukaan hankinnat olivat jäljessä noin vuoden, koska kustannustason nousua ei ollut kompensoitu komitean suositusten mukaisesti.⁹⁶

Puolustusvoimien koulutuspäällikön toiselle parlamentaariselle puolustuskomitealle tekemästä esityksestä selviää hyvin maavoimien materiaalin kehittyminen vuosina 1971–1976: Johtamiskykyä oli parannettu. Kotimaiset, Nokian lisenssillä valmistamat, tuhannet LV-217-radiot tulivat tutuiksi kymmenille saapumiserille. Lisäksi radioita hankittiin Neuvostoliitosta. Rynnäkkökivääritilanne oli kohentumassa noin 7 000–8 000 aseella vuosittain.

Panssaritorjuntakyvyn kehittämisen puitteissa oli hankittu T-55-panssareita⁹⁷ sodan ajan panssariprikaatin iskukyvyn lisäämiseksi, kuten myös yli sata BTR-60-miehistönkuljetusajoneuvoa. Lisäksi tuolloin keskeneräiset kertosinkohankinnat kasvattivat sinkojen määrän 30 000 kappaleeseen. Tykistön modernisointi oli edennyt kaikkiaan viiden patteriston kalustohankinnoin. Maavoimien liikkuvuutta oli edistetty Neuvostoliitosta hankituin maastokuorma-autoin. Kustannustason nousu oli pakottanut supistamaan hankintamääriä suunnitelluista.⁹⁸

Ilmavoimien tilanne oli kohentunut, kun Gnat-koneet oli korvattu Ruotsista hankituilla Draken-hävittäjillä. Merivoimien suorituskykyä olivat parantaneet edellisen komitean suositusten mukaisesti toteutetut ohjusvene- ja heräterai-vaaja-hankinnat.⁹⁹

Toinen parlamentaarinen puolustuskomitea päätyi vuosina 1977–1981 toteutettaviksi suunniteltuja materiaalihankintoja käsittelevässä osuudessa pai-

► Merivoimien suorituskykyä parannettiin Neuvostoliitosta vuosina 1974–1975 hankituilla Tuima-luokan ohjusveneillä. Kuvassa ohjusvene Tuisku heinäkuussa 1981. Kuva: Sotamuseo

nottamaan ilmapuolustuksen kehittämistä. Kolmen hävittäjälaivueen varustaminen oli yhä kesken, ja lisäksi 1960-luvun alussa hankittu MiG-21-laivue oli vanhentumassa. Niin ikään saman vuosikymmenen aikana hankittu suihkuharjoituskone oli korvattava. Valvontakaluston lisäksi ilmatorjunnassa tuli vihdoin siirtyä ohjuskauteen.

Meripuolustuksen kiireellisen hankinta oli jo käytöstä poistetun koululaiva Matti Kurjen korvaaminen uudella aluksella. 1960-luvun alussa hankittujen saattajien korvaaminen tuli toteuttaa kevyimmillä taistelualuksilla. Komitea suositti myös rannikkotyökistön raskaiden pattereiden korvaamista kotimaisin ratkaisuin. Tämä tuli johtamaan kotimaisen 130 millimetrin tornitykin kehittämiseen ja hankintaan.

Maavoimissa tärkeimmät hankinnat painottuivat ampumatarvikkeiden, ajoneuvojen ja viestivälineiden hankintoihin.

Pitkän tähtäimen suunnittelua kehitettiin 1970-luvulla

Materiaalihankinnat jäivät jälkeen myös toisen parlamentaarisen puolustuskomitean mietinnön suosituksista. Vaikka todennäköisesti pääasiallinen syy oli tarvittavien varojen puute, oli pitkäkestoisten hankkeiden suunnittelussa myös valtion- ja puolustushallinnon sisäisiä ongelmia. Pitkäkestoisten hankkeiden suunnittelu oli kuitenkin kohentunut jo 1960-luvulla. Usealla vuodelle jakautuvan tilausvaltuusmenettelyn käyttöönotto jo vuonna 1965 mahdollisti hankintojen jakamisen keskipitkälle suunnittelukaudelle entistä paremmin.¹⁰⁰

Menettelyn käyttöönotolla oli myös valtiontalouteen käypiä etuja. Tulevien vuosien määrärahojen ennakointi suurissa materiaalihankinnoissa parani: suurehkojen tuotantosarjojen ollessa kyseessä tuotantolaitokset saattoivat mitoittaa tuotantokapasiteettiinsa entistä paremmin, pitkäkköjen hankkeiden arvioitiin tukevan tasaisemmin työllisyyden turvaamista, ja Sosialististen neuvostotasavaltojen liiton (SNTL) kauppa perustui jo aiemmin viisivuotisiin

runkosopimuksiin. Ongelman muodosti se, että kustannustason kasvua ei osattu huomioida riittävän tarkasti. Tämä johti siihen, että muun muassa ensimmäisen parlamentaarisen puolustuskomitean suosituksiin kuuluneen Draken-laivueen hankintakulujen kattamiseen jouduttiin muuhun suunnitelluista varoista osoittamaan lähes 40 prosenttia suunniteltua enemmän.¹⁰¹

Keskipitkä suunnittelukausi – viisi vuotta – ei kuitenkaan ollut riittävän pitkä suurhankintoihin. Vain muutaman vuoden päähän ulottuvat rahoituskehitykset eivät mahdollistaneet pitkäjänteistä ja systemaattista kehittämistä, joka on tarpeen hankittaessa monimutkaisia järjestelmiä.

Asiakirja-aineiston perusteella ei ole tehtävissä täysin yksiselitteistä johtopäätöstä siitä, milloin Puolustusvoimat aloitti kahdentoista vuoden päähän ulottuvien pitkän tähtäimen suunnitelmien (PTS) laatimisen. Ulkoinen ärsyke pitkäkestoisten suunnitelmien laatimiselle tuli vuosina 1975–1976 toimineelta toiselta parlamentaariselta puolustuskomitealta. Se edellytti mietinnössään, että tulevalle komitealle esitellään 10–15 vuoden päähän ulottuvia suunnitelmia.

Päaesikunnan tilannekuva oli sirpaleinen. Pitkän tähtäimen suunnittelua koordinoivan suunnitteleuosaston vuonna 1977 laatiman muistion mukaan käytössä oli paljon erilaista perusmateriaalia. Näitä olivat muun muassa henkilöstö- ja materiaalityökalut, useiden osa-alueiden osaselvitykset tai mietinnöt – kuten Ilmapuolustustoimikunnan¹⁰² ja Rannikopuolustustoimikunnan¹⁰³ mietinnöt – sekä luonnollisesti toisen parlamentaarisen puolustuskomitean mietintö, jonka edellyttämän materiaaliohjelman toteuttaminen satoi merkittävän osa hankintavaroista aina 1980-luvun puoleen väliin saakka. Ilma- ja meripuolustuksen pitkäjänteisestä kehittämisestä oli suunnitelmat, mutta Puolustusvoimilta puuttui maavoimien kehittämissuunnitelma eri rahoitusvaihtoehtoineen.¹⁰⁴

Jälkiviisaasti voidaan todeta, että maavoimien kehittämisestä uupui 1970-luvun puolella välissä eräänlainen visio, mikä johtui useasta syystä. Maavoimien

yksittäisillä aselajeilla oli vielä vahva itsenäinen asema. Tämä johti siihen, että aselajeja kehitettiin osin ilman kokonaiskuvaa maavoimien tulevaisuudesta. Lisäksi suuri osa suunnitteluresursseista oli kulunut valmiuden määrätietoiseen kehittämiseen. Niin ikään jo aiemmin mainittu valtion lyhytjänteinen taloussuunnittelu ei ollut omiaan edistämään pitkäjänteistä kehittämistä.

Vuoden 1977 alussa laadittiin erilaisia pitkän tähtäimen rahoitusvaihtoehtoja ja muodostettiin maavoimien PTS-työryhmä. Lähtökohdaksi asetettiin ensisijaisesti maavoimien kehittäminen, koska Meri- ja Ilmavoimien pitkän tähtäimen suunnitelmat olivat jo käynnissä puolustushaaraesikunnissa, kuten aiemmin on todettu.¹⁰⁵

Yleisesikuntapäällikkö, kenraaliluutnantti Ermei Kannisen allekirjoittamassa muistiossa kirjattiin suunnittelun lähtökohdat. Ne olivat asevelvollisuuden säilyttäminen, koko valtakunnan puolustaminen sekä ennaltaehkäisykyvyn luominen. Työryhmän muistion mukaan sotavarustehankinnat muodostivat maavoimien kehittämisen keskeisen kysymyksen. Maavoimien kehittämiseen käytössä olleet varat olivat supistuneet kuluneen vuosikymmenen aikana. Tämä johtui osin siitä, että varoja suunnattiin ilma- ja meripuolustuksen kehittämiseen, ja osin teknisen kaluston hinnan suhteellisesta noususta. Muistion mukaan maavoimien kehittämiseen oli tulevilla 15-vuotiskaudella käytettävissä 2–3 miljardia markkaa. Sen ei katsottu riittävän koko maavoimien uudistamiseen, vaan painopiste oli ”moottoroitujen prikaatien” kehittämisessä maavoimien muiden joukkojen jäädessä nykyiselle tasolle.¹⁰⁶

Kehitystyön oli tähdättävä toimintavalmiuden parantamiseen, mikä tarkoitti suojajoukkojen kehittämistä. Samanaikaisesti tuli tarkastella liikekannallepanon suojaamiseen ja ajanvoiton hankkimiseen soveltuvien paikallisjoukkojen¹⁰⁷ määrää erityisesti uhanalaisilla alueilla. Maavoimien kehittämisen painopiste tuli siis muodostaa varuskunnissa perustettavien moottoroitujen prikaatien kehittämiseen. Niitä pyrittiin varustamaan 10–15 kappaletta. Lopulla kalustolla suunniteltiin varustettavan sotilas-

► Puolustusvoimien moottoroinnilla tehostettiin niin joukkojen kuin kaluston liikkuvuutta. Kuvassa Pohjois-Karjalan patteriston varusmiehet harjoituksessa Ylämyllyllä maaliskuussa 1974. Kuva: Sotamuseo

piiriperusteisia jalkaväkikiprikaateja, joiden tehtävät painottuivat perustamisalueen lähellä olevien alueiden puolustamiseen. Päaesikunnan reservit koottiin armeijakunniksi. Paikallisjoukkojen kehittämisen lähtökohdaksi hahmoteltiin uhanalaisilla alueilla toimivien jalkaväkikiprikaatien organisointi paikallispataljooniksi. Niiden tehtävät vaihtelivat jäykän torjuvasta puolustuksesta sissitoimintaan.¹⁰⁸

Systemaattisen kehittämisen tiellä oli puutteellinen tilannekuva puolustusjärjestelmän heikkouksista ja vahvuuksista. Käytössä ollut valmiuskatsausjärjestelmä ei palvellut pitkän tähtäimen tai edes keskipitkän tähtäimen suunnittelua, vaan se keskittyi liiaksi olemassa olleen tilanteen kuvaamiseen. Näin ollen Päaesikunnan päällikön, kenraaliluutnantti Ermei Kannisen esittelyssä hyväksyttiin suunnitelma valmiuskatsausjärjestelmän kehittämisestä. Laajan katsauksen tulosten tuli olla käytössä vuonna 1979. Tällöin sen katsottiin olevan perustana samana

vuonna käynnistettäväksi suunniteltua PTS-työtä, vuosien 1980–1985 Sosialististen neuvostotasavaltojen liiton viisivuotissopimusta sekä mahdollisesti vuonna 1980 työnsä aloittavaksi suunnitellun kolmannen parlamentaarisen puolustuskomitean työskentelyä varten.¹⁰⁹

Edellä esitetty suunnitelma sai työnimen ”Puolustusvoimien kehittämisen puitesuunnitelma (PVKEPSU)”. Se ulottui vuosiin 1982–1996 ja nioutui erittäin laajaan kehityskokonaisuuteen, johon kuuluivat muun muassa

- uusimuotoisten joukkojen kokoonpanon muodostamistyö (jääkäriprikaatit¹¹⁰)
- Puolustusvoimien rauhanajan organisaation uudistaminen
- uudet joukkotyypit sisältävän perustamistehtävälueetelon uusiminen
- uuden puolustus suunnitelman laatiminen.¹¹¹

Suunnitellun toteuttaminen ajoittui seitsemän vuoden ajanjaksolle, joskin joidenkin osien piti olla valmiina osin jo vuonna 1982, jolloin kehittämisen puitesuunnitelman katsottiin alkavan tuottaa uutta materiaalia maavoimille.

Valmiuskatsaus piirtää synkän kuvan maavoimista¹¹²

Lähtökohtana pitkän tähtäimen suunnitelmalle oli valmiuskatsaus, joka määriteltiin henkilösälaiseksi asiakirjaksi. Yleisesikuntapäällikön esittelyssä asiakirjan käsittelystä ja ylimmän johdon perehdyttämisestä määrättiin tarkat ohjeet.¹¹³

Kenraaliluutnantti Jaakko Valtasen allekirjoittama yli kaksisataasivuinen valmiuskatsaus kattoi vuodet 1976–1978. Se pureutui joukkojen operatiivisen valmiuden lisäksi kaikkien puolustushaarojen ja aselajien materiaalitilanteeseen. Valmiuskatsauksessa tarkasteltiin erilaisia uhkamalleja, siis tilanteita ja skenaarioita, joiden puitteissa Suomen katsottiin voivan joutua sotaan. Puolustuskyvyn mitoittami-

nessä oli keskeistä luoda riittävä ennaltaehkäisevä puolustuskyky.

Laajan katsauksen johtopäätöksissä todettiin ilmapuolustuksen tehon kasvaneen. Tähän syinä olivat juuri toteutetut Draken-hankinnat, vuosikymmenen lopulla käyttöön otettaviksi hankitut ilmatorjuntaohjukset ja hankintapäätös Hawk-harjoituskoneista. Ilmapuolustuksen suorituskyky arvioitiin keskinkertaiseksi ilmatilan valvontaan. Torjuntakyky sen sijaan oli kaluston vähäisyyden johdosta riittämätön. Käytössä olleella hävittäjäkalustolla kyettiin kiistämään vastustajan ilmanherruus ainoastaan painopistesuunnassa lyhyehkön ajan.

Meripuolustuksen kyky oli niin ikään kohentunut koululaiva-, heräteraivaaja- ja ohjusvenehankintojen johdosta. Torjuntakykyä oli kasvattanut myös kevyen tornitykkihankkeen loppuunsaattaminen ja uuden raskaan rannikkotykkiprojektin – 130 millimetrin tornikanuunahankintojen – käynnistyminen. Myös meripuolustuksen kyky arvioitiin keskinkertaiseksi, erityisesti merivalvonnan osalta. Hyökkäyksen torjuntakyky arvioitiin niin ikään keskinkertaiseksi, ensisijaisesti rannikkotykkien ansiosta. Sen sijaan miina-ase oli vanhentunut ja määrältään riittämätön. Merivoimien alusyksiköiden vähäisen määrän ja puutteellisen ilmasuojan johdosta merenherruus oli kiistettävissä ainoastaan lyhyen ajan.

Materiaalitilanne oli heikoin maavoimien pääosissa. Yleisjoukkojen suurimmat puutteet olivat panssaritorjunnassa ja ilmatorjunnassa sekä liikkuvuudessa. Ainoastaan panssariprikaati arvioitiin vastahyökkäyskykyiseksi yhtymäksi. Paikallisjoukkojen pääosalle oli jakaa lähinnä vanhentunutta materiaalia, ja sitäkin liian vähän. Tämä vaaransi mahdollisuuksia taistella vihollisen selustassa – joka oli yksi alueellisen taistelun keskeinen elementti. Arvion mukaan ratkaisutaisteluihin tarvittavien Pääesikunnan reserviprikaatien taistelukyky oli keskimääräistä heikompi.

Mitä edellä kuvattu tarkoitti konkreettisesti? Rynnäkkökiväärejä puuttui kymmeniätuhansia. Lähes puolet perustettavista joukoista oli varustettava konepistoolein ja kiväärein. Kenttätykkien tykeistä

► Rannikkopuolustus sai 1980-luvulla käyttöön kotimaiset Tampellan 130 mm:n tornikanuunat. Kuvassa Mäkiluodon tornikanuuna kesäkuussa 1986. Kuva: Sotamuseo

kolmasosa oli täysin vanhentuneita. Ampumatarvikkevajaus oli mittava. Esimerkiksi kranaatinheittämiin oli vajaa puolet tavoitevahvuuksien mukaisista ampumatarvikkeista. Miinoista uupui yhä puolet tarpeesta, siis satojatuhansia miinoja. Radiohankintojen johdosta pataljoonataso yhteydet olivat keskinkertaisessa kunnossa, mutta ylempien johtoportaiden viestivälineitä oli aivan liian vähän. Ongelmat ulottuivat talousalan materiaaliin. Merkittävä osa yli puolen miljoonan miehen vahvuisesta sodan ajan puolustusvoimista olisi vaadittu niin sanotulla malli Cajanderilla, puolelta henkilöstöstä olisi puuttunut

muun muassa teräskypäriä. Heikoin oli ajoneuvotilanne. Edes nopeimmin perustettaville joukoille ei ollut riittävästi ajoneuvoja.

Edellä esitetyn perusteella asiakirjassa linjattiin keskeisimpiä kehitystarpeita, jotka ulottuivat pitkälle 1980-luvulle. Ilmapuolustuksen kehittämisen painopiste oli tiedustelu-, johtamis- ja valvontajärjestelmissä. Hävittäjätorjuntaa tuli kehittää niin, että tyydyttävää torjuntakykyä voitiin ylläpitää yhdellä toimintasuunnalla kerrallaan. Tämä edellytti yhden lisälaivuuden hankintaa ja kahden modernisointia sekä kohdeilmatorjuntaohjusten hankintaa. Meri-

puolustuksen kehittäminen edellytti kahden taisteluvenelaivueen rakentamista sekä miinoituskyvyn ja meritorjuntaohjuskiköiden kehittämistä.

Maavoimien suoritevaatimukset rakennettiin sodan ajan varalle – Rajavartiolaitoshan huolehti maarajojen valvonnasta niin rauhan kuin valmiuden kohottamisenkin aikana. Tämä edellytti yleisjoukkojen kehittämistä niin, että ne kykenivät toimimaan nopeasti erityisesti Lapissa, Etelä-Suomessa ja pääkaupunkiseudulla. Suojajoukot olivat kehityksen keskiössä.

Puolustusvoimien kehittämisen suuntaviivat 1980-luvulle

Edellä kuvatut suunnitelmat ja selvitykset muodostivat perustan vuonna 1979 yleisesikuntapäällikön johdolla laaditulle suunnitelmalle. Asiakirjassa ”Puolustusvoimien kehittämisen suuntalinjat 1980-luvulla” luotiin tavoitteenasettelu seuraavalle

PTS-kaudelle. Kehittämisen päämääränä oli luoda Puolustusvoimat, joka kykeni kohottamaan nopeasti valmiutta, estämään alueen hyväksikäytön ja aloittamaan nopeasti myös torjuntataistelut.¹¹⁴

Sotilaspoliittiseksi tavoitteeksi määritettiin pysyttäytyminen mahdollisen suursodan ulkopuolella. Puolustuskyvyn tuli olla riittävä osoittamaan se, että hyökkäys Suomeen olisi saavutettuihin etuihin nähden hyödytön. Perustana oli myös koko valtakunnan puolustaminen, mikä edellytti yleistä asevelvollisuutta. Materiaalihankintoihin vuosina asiakirjassa esitettiin kolme kehystä:

Kehys 1 noin 18 mrd markkaa, joka edellytti puolustusmenojen 5 prosentin reaalisuuden kasvua vuosittain

Kehys 2 noin 14,3 mrd markkaa, joka edellytti 4 prosentin puolustusmenojen kasvua vuosittain

Kehys 3 noin 11,2 mrd markkaa, joka edellytti 3 prosentin kasvua vuosittain.¹¹⁵

► Maavoimien kuljetusautoja uusittiin 1980-luvulta lähtien muun muassa ruotsalaisvalmisteisilla Bandvagn 206 -telakuorma-autoilla, jotka sijoitettiin pohjoisen jalkaväkirykmentteihin. Kuvassa varusmiehet Bandvagnin hiihtohinauksessa Kajaanissa maaliskuussa 1989. Kuva: Sotamuseo

Suunnittelun lähtökohdaksi määritettiin kehys numero 1, 18 miljardia markkaa, mutta suunnittelu tuli aloittaa kehysten 2 mukaisesti.

Puolustusvoimain komentaja vahvisti edellä esitetyn suunnitelman toukokuussa 1980. ”Puolustusvoimien kehittämisen peruslinjat: tavoitteenasettelu ja suunnittelukaudelle 1982–1996” -suunnitelman tavoitetasot olivat samankaltaiset kuin aiemmin esitettyä asiakirjassa, mutta rahoituksen lähtökohdaksi oli yli 25 miljardin markan käyttäminen puolustusmateriaalihankintoihin vuosina 1982–1996. Kokonaissumma oli siis seitsemän miljardia markkaa suurempi kuin vuotta aiemmin laaditussa suunnitelmassa. Tämä johtuu osin siitä, että kokonaissummaan oli sisällytetty yli neljän miljardin markan vaara materiaalin tekniseen kallistumiseen.¹¹⁶

Osasyynä suunnitelman kasvattamiseen olivat myös mahdolliset valuuttavaihtelut, jotka vakaaseen euroon totuneille ovat lähes tuntemattomia. Vuonna 1967 Suomen markka devalvoitiin 31 prosentilla, vuosina 1977–1978 kaikkiaan 19 prosenttia, vuonna 1982 uudelleen 11 prosenttia ja vuonna 1991 hieman yli 12 prosenttia. Devalvoinnit korottivat ulkomailta ostettavan kaluston hintaan lähes täysimääräisesti.¹¹⁷

Suunnitelmassa määritettiin tarkat tavoitteet eri puolustushaarojen kehittämiselle vuoteen 1996 mennessä. Maavoimien keskeisin kehityskokonaisuus muodostui uuden joukkotyypin – jääkäriprikaatin – muodostamiseen. Tavoitetilassa Puolustusvoimilla oli kymmenen telakuorma-autoin tai panssaroiduin miehistönkuljetusajoneuvoin varustettua jääkäriprikaattia, kaksi osin uusitulla kalustolla varustettua panssariprikaattia sekä kaksitoista alueelliseen taisteluun soveltuvaa Prikaati 80:tä. Lisäksi johtamisjärjestelmiä tuli uusia sekä erillisyyksiköitä – esimerkiksi panssaritorjunta- ja ilmatorjuntaohjuskiköitä – suunniteltiin muodostettavan ja varustettavan uudella kalustolla.¹¹⁸

Maavoimien modernisointi edellytti valtavia hankintoja. Hankintasuunnitelmiin sisältyi muun muassa parituhatta panssaroitua miehistönkuljetusajoneuvoa ja tuhat Pohjois-Suomen olosuhteisiin so-

veltuvaa telakuorma-autoa. Rynnäkkökivääreitä piti hankkia satatuhatta. Taistelevien osien suojaaminen ilmavoimia vastaan edellytti lähes viidentuhannen lyhyen kantaman ilmatorjuntaohjuksen hankkimista. Panssaritorjunnan siirtäminen 1990-luvulle aiheutti tuhansien panssaritorjuntaohjusten ja kymmenientuhansien kertaskojen lisähankinnat. Jotta kenttätykistö pääsi vihdoin eroon sodanaikaisesta tykkikalustostaan, tuli uutta tai modernisoitua tykistöä hankkia yli neljällekympinelle patteristolle. Tulivoiman lisäksi prikaatin taistelunkestävyyttä tuli kohentaa mittavin pioneeri- ja talousalan hankinnoin. Johtamisessa tuli siirtyä digitaaliseen aikauteen.¹¹⁹

Ilmapuolustuksessa leijonanosa varoista suuntautui kolmannen torjuntahävittäjälaivueen muodostamiseen. Lisäksi käytössä ollut Draken-kalusto tuli modernisoida. Ilmatorjunnan torjuntakykyä kehitettiin hankkimalla kaksi alueilmatorjuntaohjuspatteristoa ja kaikkiaan kuusitoista kohdeilmatorjuntaohjuspatteria. Vanhentunutta ilmatorjuntatykistöä piti korvata kaikkiaan 75 patterin kalustolla. Ilmapuolustuksen johtamisen modernisointi edellytti kaikkien kolmen pääjohtokeskuksen ja suurkantamatutkan uusintaa.

Meripuolustuksen kehittämisen rungon muodostivat ohjusvenelaivueet, uudet meritorjuntaohjuskiköt sekä 130 millimetrin tornikanuunapattereiden hankinta. Kauaskantoinen rannikkotykistön tuli niivoutui laajaa tuhansia merimiinoja sisältävään miinanahankkeeseen, joilla kyettiin sulkemaan väylästä.

Kolmas parlamentaarinen puolustuskomitea painottaa suojajoukkojen varustamista

Kolmas parlamentaarinen puolustuskomitea painotti vuonna 1981 jättämässään mietinnössä suojajoukkojen varustamista. Kansainvälinen tilanne oli kiristynyt sitten edellisen komitean mietinnön ja suurvaltojen välinen liennytyks oli taantunut. Puolustus-

voimien suoritevaatimuksissa näin ollen korostuivat kyky alueellisen koskemattomuuden valvontaan ja turvaamiseen sekä nopeaan valmiuden kohottamiseen, jolla muodostetaan riittävä kynnys ja pelote jo ennen sotatoimien alkua.¹²⁰

Komitea tarkasteli Puolustusvoimien kehittämistä viidentoista vuoden aikajänteellä – siis ajallisesti samalla tavalla, jolla Puolustusvoimat oli valmistautunut komiteaa varten laatimassaan pitkän tähtäimen suunnitelmassa. Näin ollen myös materiaalsen kehittämisen suositukset painoutuivat maavoimien kehittämiseen. Maavoimiin tuli luoda noin 250 000 miehen vahvuiset operaatiokykyiset suojajoukot, joiden tuli tukeutua ensisijaisesti rauhan ajan joukko-osastoihin.¹²¹

Ilmavoimien kehittäminen perustui paljolti jo edellisten komiteoiden suositusten toimeenpanoon. Kolmas torjuntahävittäjälaivue oli muodostettava Pirkkalaan, ja ilmapuolustusta piti tehostaa ilmator-

juntaohjushankinnoin. Lisäksi suurkantamatutkat tuli uusiksi 1980-luvun loppuun mennessä.¹²²

Meripuolustuksen suurin kehittämistarve oli moottoritykkiveneiden korvaaminen tehokkaalla aluskalustolla kaikkiaan kolmessa laivueessa. Myös muut meripuolustuksen materiaalihankkeet olivat yhtäläisiä artikkelissa jo aiemmin esitellyn Puolustusvoimien pitkän tähtäimen suunnitelman kanssa.

Maavoimien vuosikymmen päättyy – mutta millaisiin tuloksiin?

Viimeiseksi jääneen parlamentaarisen puolustuskomitean jälkeistä vuosikymmentä kuvataan usein maavoimien vuosikymmeneksi. Millaisiin tuloksiin materiaalihankinnoissa päädyttiin? Melko hyvän nä-

► Kohdeilmatorjuntaan hankittiin 1990-luvun alussa ranskalainen ohjusjärjestelmä Crotale. Suomessa ilmatorjuntaohjus 90M -nimellä tunnettu järjestelmä modernisoitiin 2000-luvun loppupuolella, ja se on edelleen Puolustusvoimien käytössä. Kuva: Sotamuseo

► Kenttätykistöä modernisoitiin 1990-luvulla, jolloin viimeiset sodanaikaiset tykit poistettiin käytöstä. Kuvassa kotimainen kenttätykki 155 K 83 Rovajärven leirillä elokuussa 1995. Kuva: Sotamuseo

kymän toteumaan antaa puolustusvoimain komentajan, amiraali Jan Klenbergin allekirjoittama pitkän tähtäimen suunnitelma vuodelta 1990.¹²³

Maavoimien suurhankkeen – kymmenen jääkäriprikaatin – varustaminen oli vielä kesken. Merkittävimmän pullonkaulan muodostivat ajoneuvot. Eriyisesti panssaroituja miehistönkuljetusajoneuvoja puuttui noin 70 prosenttia lopullisesta tavoitteesta. Tämä johtui osin siitä, että jo alkuperäisten arvioiden mukaan panssariajoneuvot muodostivat ylivoimaisesti suurimman kustannuserän yksittäisen jääkäriprikaatin hinnasta¹²⁴. Niin ikään maastokuorma-autoja oli käytössä ainoastaan 25 prosenttia varustettavien joukkojen kokonaistarpeesta. Suunnitelman mukaan jääkäriprikaatien varustaminen ajoneuvoin jatkui 2000-luvun alkuun saakka.

Tulivoimaltaan jääkäriprikaatit oli varustettu kotimaisin rynnäkökivääreihin ja määrävahvaisin kertsingoin. Prikaateilla oli käytössä myös neuvosto-vaalmisteinen panssarintorjuntaohjus. Kenttätykistön

uudishankintojen ja modernisointihankkeiden seurauksena jääkäriprikaatien toinen patteristo suunniteltiin varustettavan 122 millimetrisellä haupitsilla ja osa kotimaisella 155K83-kanuunakalustolla. Kaikilla jääkäriprikaateilla oli käytössä lähi-ilmatorjuntaohjuspatteri. Osa ilmatorjunnan johtokeskuskalustosta puuttui. Johtamista varten ainoastaan kolmella jääkäriprikaatilla oli vuoteen 1992 mennessä uusi yhtymän viestikalusto.¹²⁵

Myös panssariprikaatien varustaminen oli vielä kesken. Merkittävä osa rynnäköpanssarivaunuita puuttui, ja vain toinen sodan ajan panssariprikaati oli varustettu ajanmukaisella ilmatorjuntapatteristolla.¹²⁶

Edellä kuvattu tilanne tarkoitti käytännössä sitä, että jalkaväkiprikaatien – prikaati 80:n – kehittämiseen ei ollut suunnata käytännössä muuta kuin jääkäriprikaateilta uudishankintojen yhteydessä vapautunutta materiaalia. Myös paikallisjoukkojen kehittäminen jäi uudishankintojen yhteydessä va-

► Miinoituskyky parani 1990-luvulla uusilla miinalaivoilla. Kuvassa miinalaiva Hämeenmaa Helsingin edustalla heinäkuussa 1993. Kuva: Sotamuseo

pautuneen materiaalin varaan. Maavoimien ampumatarvikkeissa oli merkittäviä puutteita. Niitä oli asetetusta tavoitetasosta 20–90 prosenttia ampumatarvikelajista riippuen.

Merivoimien iskukyky oli kehittynyt merkittävästi vuosina 1981–1986 käyttötetun Helsinki-luokan ohjusveneiden ansiosta. Uudet Rauma-luokan ohjusveneet kohensivat tulivoimaa vuodesta 1992 alkaen. Miinoituskyky oli paranemassa uusien miinalaivojen hankinnan sekä uusien miinojen hankinnan johdosta. Miinatorjuntakyky oli kohtuullinen

Kuha- ja Kiiski-luokan raivaajien ansiosta. Meripuolustuksen taistelukykyä lisäsivät rannikkokykistön uudishankinnat, muun muassa 130 millimetrin tornikanuunapattereiden asentaminen.¹²⁷

Ilmavoimilla oli vuoden 1992 alussa kolmen hävittäjälentolaivueen kalusto sekä neljän harjoituslentolaivueen kalusto. Torjuntahävittäjäkaluston uusinta – yksi laivue Neuvostoliitosta – tuli aloittaa 1990-luvun alussa. Kaikkien kolmen laivueen uudistamisen suunniteltiin ulottuvan aina vuoteen 2004 saakka.¹²⁸

PETTERI JOUKO

MAAVOIMIEN VARUSTAMINEN JATKUU LAMASTA HUOLIMATTA – ITÄ-SAKSAN KAUPPA 1991–1994

Kuten Puolustusvoimien materiaalista kehitystä käsittelevässä artikkelissa ilmenee, maavoimien vuosikymmenen toteuttaminen jäi osin kesken. Rahoitus ja hankinnat siirtyivät pitkän tähtäimen suunnitelman mukaisesti uusien torjuntahävittäjien hankintoihin. Maavoimien suurin materiaalivajaus jäi ampumatarvikkeisiin ja jääkäriprikaatien ajoneuvoihin. Mahdollisuus ensi sijassa maavoimille suunnattaviin täydennyshankintoihin aukeni Neuvostoliiton ja Varsovan liiton hajoamisen seurauksena 1990-luvun alussa.

Kansanarmeijan materiaalia oli runsaasti

Saksojen yhdistyessä entisen Itä-Saksan varikoihin jäi valtava määrä sen kansanarmeijan (Nationale Volksarmee, NVA) materiaalia. Materiaaliin sisältyi muun muassa yli kaksituhatta taistelupanssariväen, yli tuhatviisisataa kenttätykkiä ja yli miljoona käsiasetta. Lisäksi NVA:n varastoissa oli satojatuhansia tonneja amputarvikkeita kolmatta maailmansotaa varten.¹²⁹

Saksalaiset luokittelivat kansanarmeijan materiaalin omien käyttötarpeidensa – ja mahdollisuuksiensa mukaisesti. NATO-standardeihin sitoutunut Saksa kelpuutti käyttöönsä ainoastaan lentokalustoa, esimerkiksi MIG-29-hävittäjät, joitain ilmatorjuntajärjestelmiä ja osan käsiasista rajoitetuksi ajaksi. Näin ollen pääosa materiaalista, maa- ja merivoimien kalusto lähes täysin, oli poistettava käytöstä ja hävitettävä. NVA:n materiaalin haltuunottoa varten saksalaiset perustivat uuden johtoportaan,

Bundeswehr Kommando Ost, jonka tehtävä oli ottaa haltuun NVA:n kiinteistöt ja materiaali. Tehtävä oli valtava, sillä yksinomaan varikoita oli entisen Saksan demokraattisen tasavallan alueella 130.¹³⁰

Suomalaiset tekevät ensimmäiset tarjoukset nopeasti

Mahdollisuus aseiden ja ampumatarvikkeiden ostoon avautui vain muutamia kuukausia Saksojen yhdistymisen jälkeen. Saksalaiset tiedustelivat jo marraskuussa 1990 suomalaisilta halukkuutta ostaa NVA:n materiaalia, ja materiaali kiinnosti suomalaisia. Ampumatarvikkeiden lisäksi suomalaisia kiinnostivat muun muassa panssarikalusto, kenttätykit, ilmatorjuntatykit sekä panssarintorjuntaohjukset.¹³¹

Puolustusministeriön kansliapäällikkö, kenraaliluutnantti Aimo Pajusen vierailu Itä-Saksaan maaliskuussa 1991 oli hankintojen kannalta keskeinen murroskohta. Tuolloin suomalaisille avautui kokonaisuutena, mitä materiaalia olisi hankittavissa ja millaisin hinnoin. Saksalaisten asettamat hinnat olivat erittäin edullisia verrattuna Neuvostoliiton samasta kalustosta pyytämiin hintoihin. Puolustusministeriössä laaditun alustavan arvion mukaan saksalaisten hinnat olivat pääsääntöisesti yli kymmen kertaa halvempia kuin Neuvostoliitolle maksetut hinnat, ja jossain nimikkeissä hinnanerotus oli tätäkin suurempi.¹³²

Materiaalisopimusta edelsi kenraalimajuri Timo Merjolan johtaman asiantuntijaryhmän vierailu Saksaan. Ryhmän tehtävänä oli selvittää varikoilla olleen materiaalin kunto ja käyttökelpoisuus sekä

laatia sen perusteella esitys hankittavista materiaalinimikkeistä ja lukumääristä. Delegation ensihankintojen mukaan valtaosa materiaalista oli hyväkuntoista ja vain vähän käytettyä. Esimerkiksi taistelupanssarivaunuilla oli ajettu alle tuhat kilometriä ja kenttätykit olivat vain hyvin vähän käytettyjä. Lisäksi ampumatarvikkeet olivat pääosin asianmukaisesti varastoituja ja näin ollen käyttökuntoisia vielä pitkään.¹³³

Kuljetusorganisaatio muodostetaan Saksaan

Ensimmäinen hankintasopimus laadittiin elokuussa 1991. Se sisälsi ensisijassa ampumatarvikkeita kenttä- ja ilmatorjuntatykistölle, aseita jalkaväelle ja ilmatorjunnalle sekä siltakalustoa ja MiG-21-hävittäjän varamoottoreita.¹³⁴

Edullisiksi muodostuneiden ostojen edellytyksenä oli järjestää hankinnoille rahoitus. Lisävaroja ei ollut saatavissa rahoituskehyksiin, koska Suomi paini vakavassa talouskriisissä. Näin ollen jo hankintakehyksissä olemassa ollutta rahoitusta sekä tulevien vuosien tilausvaltuusvaroja oli suunnattava jättiläiskauppaan. Pääosin rahoitus järjestettiin kohdentamalla jääkäriprikaatien kehittämisen eri tilausvaltuuksia Itä-Saksan kauppaan.¹³⁵

Koska jo ensimmäinen sopimus sisälsi mittavan määrän materiaalia, muun muassa lähes puoli miljoonaa tykin laukausta, muodostuivat materiaalin valinta ja kuljetusjärjestelyt koko projektin avaintekijöiksi. Materiaali oli saatava turvallisesti Suomeen. Kolmivuotiseksi laajentuneeseen projektiin muodostettiin everstiluutnantti Pekka Hämäläisen johtoon elokuussa 1991 vastaanotto- ja kuljetusryhmä, joka toimi suoraan Puolustusvoimien huoltopäällikön alaisuudessa. Kuljetusryhmällä oli Pääesikunnassa eri toimialojen yhteyshenkilöt, ja lisäksi ryhmää täydennettiin hankintojen edistyessä pari viikoksi kerrallaan Saksaan komennetuilla vastaanottoryhmillä. Varsinainen ydinjoukko säilyi pienenä koko projektin ajan.¹³⁶

Kuljetusryhmän urakka oli haastava. Myyväällä osapuolella ei etenkin kaupan alkuvaiheessa ollut täydellistä tilannekuvaa materiaalin määristä ja niiden sijoituspaikoista. Kuvan muodostamista vaikeutti kansanarmeijan oman varastotietojärjestelmän alasajo sekä kansanarmeijaan kuuluneen henkilökunnan irtisanominen palveluksesta.¹³⁷

Kuljetukset Saksasta Suomeen toteutettiin kilpailutuksen jälkeen pääosin Railshipilta ostettuna palveluna. Käytännössä materiaali siirrettiin siis junavaunuissa laivoihin, joissa se kuljetettiin Hankoon. Suomessa junavaunuihin vaihdettiin suomalaista raidelevyettä vastaava teli, minkä jälkeen materiaali siirrettiin junilla suoraan varikoille tai varikkoa lähimmälle juna-asemalle.¹³⁸ Poikkeuksen muodosti ainoastaan taistelupanssarivaunukuljetus Suomeen. Taistelupanssarivaunut kuljetettiin Bundeswehrin kuljetuskonsernin, Transportdienste See der Bundeswehr, ostopalveluna Suomeen.¹³⁹

Materiaalin siirtäminen juna-laivayhdistelmällä turvallisesti edellytti sen huolellista pakkaamista ja lastaamista. Tämä johti paikallisen lisähenkilökunnan palkkaamiseen ja muun muassa trukkien vuokraamiseen kohdemaasta. Pakkausmateriaalia oli hankittava runsaasti. Sitä ei ollut saatavissa Itä-Saksan alueella, minkä johdosta kuljetusryhmä teetätti muun muassa kymmeniä tuhansia kuormalavoja Puolassa. Kuljetusryhmän sekä kotimaasta virkamatkaperusteisesti lähetetyn lisähenkilökunnan työskentelyolosuhteet olivat haastavat. Yhteydenpitoa vaikeutti Itä-Saksan alkeellinen puhelinverkko, sillä matkapuhelinverkot olivat vasta rakenteilla yhdistymisen jälkeen.¹⁴⁰

Pääosa sopimuksista solmitaan vuonna 1992

Suuri asiantuntijaryhmä matkusti joulukuussa 1991 Saksaan tutustumaan materiaalin laatuun ja kuntoon. Matka liittyi toisen kauppasopimuksen valmisteluihin. Yli kolmenkymmenen hengen delegaatio tutustui yhdentoista varikon alueella eri materiaali-

► Panssarijoukkojen iskukykyä vahvistettiin T-72M1-taistelupanssarivaunuilla. Vaunut poistuivat käytöstä vuoden 2007 kuluessa. Kuva: Sotamuseo

ryhmiin. Esimerkiksi panssarikalustoa oli varastoitu muun muassa Puolan rajalla olleeseen Weisskeisselin varuskuntaan yli tuhatkaksisataa erilaista panssarivaunua. Suomalaisten valintakriteerit olivat tiukat: vaunujen tuli olla vain vähän ajettuja ja muutoinkin hyväkuntoisia. Viimeksi mainitulla seikalla oli suuri merkitys, sillä taivasalle varastoidun kaluston kunto heikkeni nopeasti. Näin ollen muun muassa paljon ajettuja ja huonokuntoisiksi arvioidut 152 millimetrin panssarihaupitsit (2S3) karsiutuivat ostoluetteloista. Valinta kohdistui 122:n panssarihaupitsiin (2S1), jotka ovat yhä mekanisoitujen taisteluosastojen kalustoa.¹⁴¹

Touko-kesäkuussa 1992 solmittiin kaksi jatkosopimusta. Näistä ensimmäinen sisälsi ensi sijassa ampumatarvikkeita, varaosia panssarikalustolle sekä muun muassa TMM3-siltakalustoa.¹⁴² Vain kuukautta myöhemmin allekirjoitettu kolmas sopimus sisälsi pääosin selkeästi asemateriaalia. Siihen kuului muun muassa neljäkymmentä panssarihaupitsia, lähes kolmesataa kenttätykkiä, raketinheittämiä sekä satakunta T-72-taistelupanssarivaunua.¹⁴³

Neljäs – elokuussa 1992 solmittu – sopimus täydensi aiempia hankintoja. Siinä hyväksikäytettiin aiempaan sopimukseen sisällytetty optio muun muassa kenttätykkien ja panssarihaupitsien lisähan-

kinnoista. Sopimus sisälsi myös tarkkuuskivääreitä sekä panssarintorjuntaohjuksia. Lisäksi hankittuun materiaaliin sisältyi tykkien varaosia.¹⁴⁴ Viides kauppa siirtyi vuoden 1993 puolelle. Huhtikuussa allekirjoitettu sopimus sisälsi ensisijassa hinaus- ja siltapanssarivaunuja, raketinheitin ampumatarvikkeita sekä varaosia.¹⁴⁵

Jatkosopimuksilla kompensoidaan aiempia sopimuksia

Jo vuoden 1992 aikana selvisi se, ettei hankintoja voinut ulottaa kovin kauas tulevaisuuteen. Kesäkuussa 1992 voimaanastunut sopimus tavanomaisten aseiden rajoittamisesta Euroopassa edellytti Saksan supistavan raskasta kalustoaan kolmessa vuodessa sopimuksen edellyttämälle tasolle.¹⁴⁶ Tämä tarkoitti tuhansien panssaroitujen ajoneuvojen ja tykkien myymistä tai tuhoamista. Samanaikaisesti ylijäämä-materiaalille ilmaantui useita muita ostajia. Muun muassa Ruotsi ja Kreikka kilpailivat samasta rynnäkövaunukalustosta ja varasosista kuin Suomi. Lisäksi Saksa tuki entisiä Varsovan liiton maita varaosaluovutuksin. Saksalaisten toteuttamat organisaatiomuutokset vaikeuttivat osaltaan materiaalin valinta- ja kuljetusjärjestelyjä, erityisesti sen jälkeen kun saksalaiset siirsivät varikot siviilyhtiöiden hallintaan ja supistivat entisestään kansanarmeijan henkilökuntaa. Tämä oli omiaan heikentämään materiaaliin liittyvää tietotaitoa.¹⁴⁷

Edellä esitettyjen viiden sopimuksen lisäksi solmittiin kaksi lisäsopimusta. Tähän oli ainakin kaksi syytä: Yhtäältä suomalaisten ostamien uusien

► Neuvostoliittolaisvalmisteisia kenttäkanuunoita 130 K 54 on hankittu Puolustusvoimille sekä Neuvostoliitosta että Saksasta. Kuvassa Rovajärven kovapanosammunnat vuonna 2009. Kuva: Puolustusvoimat

► Saksasta hankitut 122 mm:n panssarihaupitsit (122 PSH 74) ovat yhä mekanisoitujen taisteluosastojen käytössä. Panssarihaupitsi kovapanosammunnoissa vuonna 2009. Kuva: Puolustusvoimat

materiaalinimikkeiden myötä erityisesti varaosien tarve kasvoi. Toisaalta saksalaiset eivät olleet toimittaneet kaikkea aiempien sopimusten edellyttämää materiaalia. Ensimmäisen täydennyssopimuksen sisällöstä neuvoteltiin lähes vuosi. Sopimuksena V+1 tunnettu lisäsopimus sisälsi raskaita kenttätykkejä, yli sata BMP-1-rynnäköpanssarivaunua, reilut satatuhatta käsiasetta sekä runsaasti ajoneuvojen ja aseiden varaosia.¹⁴⁸

Saksan kaupan viimeinen sopimus solmittiin kesäkuussa vuonna 1994. Se rahoitettiin – kuten sopimus V+1 – varoilla, jotka olivat säästyneet materiaalista, jota saksalaiset eivät olleet syystä tai toisesta onnistuneet toimittamaan. Sopimus sisälsi kenttätykkejä, rynnäköpanssarivaunuja sekä mittavan kokonaisuuden varaosia. Viimeksi mainittujen määrää kuvaa hyvin se, että varaosanimikkeiden luettelo oli yli kaksisataasivuinen.¹⁴⁹

Materiaalinsiirrot jatkuivat koko ajan rinnan uusien hankintaneuvotteluiden. Kuljetustyöryhmä valitsi ja siirsi materiaalia Suomeen. Materiaalimäärän kuljettamiseen tarvittiin yli 2 300 junanvaunua, mikä vastasi yli 60 kilometrin pituista tavarajunaa.¹⁵⁰ Kuljetukset jatkuivat vuoden 1994 loppuun, jolloin viimeinen NVA:n materiaalia sisältänyt juna saapui Hangon satamaan.¹⁵¹

Hankintakokonaisuus oli mittava

Arvioidaan hankintaa millaisella mittarilla tahansa, oli se laajuudeltaan poikkeuksellisen suuri ja vaikeuttava. Ohessa oleva taulukko panssarivaunuista ja raskaista aseista antaa mielikuvan hankitusta materiaalista.

MATERIAALINIMIKE	MÄÄRÄ
Panssarivaunut	
T-72M1-taistelupanssarivaunu	99
BMP-1-rynnäköpanssarivaunu	140
2S1-panssarihaupitsi	77
MT-LBu-komentopaikkapanssarivaunu	41
BLG-60-siltapanssarivaunu	16
T-55/TK-evakuointipanssarivaunu	21
BTR 50 PU -esikuntapanssarivaunu	3
Tykit ja raketinheitimet	
152 mm:n haupitsi (D20)	128
130 mm:n kanuuna (M46)	166
122 mm:n haupitsi (D30)	223
122 mm:n raketinheitin	46
23 mm:n ilmatorjuntakanuuna	325

Taulukossa esitetyn materiaalin lisäksi Suomeen toimitettuun materiaaliin kuului yli satatuhatta kevyttä asetta rynnäkökivääristä 30 millimetrin kranaattikonekivääriin. Ampumatarvikkeita sopimukset sisälsivät yli viisikymmentätuhatta tonnia. Lisäksi panssareiden, ajoneuvojen ja eri aseiden varaosatoimitukset olivat mittavat.

Hankitun materiaalin vaikutukset olivat merkittävät. Molemmat sodan ajan panssariprikaatit voitiin varustaa samalla taistelupanssarivaunu- ja rynnäköpanssarivaunukalustolla. Yhtymien tykistön teho kasvoi telahaupitsien hankintojen ansiosta. Saksasta tehdyin vaunuhankinnoin sekä toisesta panssariprikaatista vapautuneella kalustolla kyettiin lisäksi muodostamaan erillisiä panssarivaunupataljoonia.

Jääkäriprikaatien liikkuvuuden kehittämiseen Itä-Saksan kaupalla ei ollut suoranaista vaikutusta. Saksalla ei ollut myydä Suomessa kokeilussakin ollutta BTR-80-miehistönkuljetusajoneuvoa, ja tarjolla ollut BTR-70 arvioitiin tekniikaltaan jo liian vanhentuneeksi.¹⁵² Merkittävä osa tarjolla olleista MT-LB-vaunuista myytiin Ruotsiin, joka otti ne käyttöön tyyppimerkinnällä Pbv401.¹⁵³

Raskaiden haupitsien modernisointihankkeen ja Saksan hankintojen johdosta jalkaväki- ja jääkäriprikaatien tulivoimaa parannettiin lisäämällä tykistö patteristojen tykkien lukumäärä kahdestatoista tykistä kahdeksatoista tykkiin.¹⁵⁴ Ilmatorjuntakonekiväärihankinnat kohensivat kaikkien aselajien lähisuojaa. Erityisesti helikoptereita vastaan tarkoitettujen lähi-ilmatorjunta-aseiden jako voitiin ulottaa aina perusyksikötasolle saakka.

Massiiviset ampumatarvikehankinnat mahdollistivat sodan ajan käyttöön varattujen erien lisäksi varusmiesten ja reserviläisten täysipainoisen koulutuksen jatkamisen. Tällä oli ja on suuri merkitys. Vain kovilla ampumatarvikkeilla toimimaan tottunut joukko on sotakelpoinen joukko.

HEIKKI NIKUNEN

HORNET-HANKINNOILLA LISÄÄ TORJUNTATEHOA

Siirryttäessä 1980-luvulle Ilmavoimien torjuntakoneina olivat Draken- ja MiG-21 BIS -hävittäjät. Ne pystyivät jokasääntöimintään, mutta ne olivat sekä lentosuoritusarvoiltaan että asejärjestelmiltään jääneet selvästi jälkeen toimintaympäristön suoritusvaatimuksista. Lisäksi kahden Draken- ja yhden MiG-laivueen kokonaiskonemäärä oli kansainvälisessä vertailussa vähäinen, joten vajaukset sekä laadussa että määrässä vaikuttivat haitallisesti ilmapuolustuksemme ennaltaehkäisykyvyyn uskottavuuteen.¹⁵⁵

Toisen maailmansodan jälkeisissä sodissa ja konflikteissa päädyttiin tilanteeseen, jossa ilmatilan hallinta ratkaisi lopputuloksen. Tarve uusia torjuntakoneita oli näin ollen selvä, ja uusinta-aikataulun määrittäminen hävittäjien lentotekninen käyttöikä. Sen mukaisesti käytössä ollut konekanta alkoi poistua vuodesta 1995 alkaen, joten korvaavien koneiden käyttöönoton tuli alkaa silloin.

Torjuntakonehankinta käynnistetään

Syksyllä 1988 torjuntakoneiden uusintaa käsiteltiin pääministeri Harri Holkerin hallituksen puolustusneuvostossa, joka päätyi suosituksen valtuuttaa puolustusministeriö ottamaan virallisesti yhteyttä ulkomaisiin toimittajiin. Valtioneuvosto teki päätöksen aloituslupavasta 22. joulukuuta 1988. Avauskirjeet torjuntahävittäjien hankkimisesta lähetettiin tammikuussa 1989 Ranskaan (Mirage 2000), Yhdysvaltoihin (F-16 C/D), Ruotsiin (JAS 39 Gripen) ja Neuvostoliittoon (MiG-29).

Kevättalvella 1989 Ilmavoimien esikunta määritteli hankinnan organisoimalla. Tarjouspyynnön laadintaa ja tarjousten evaluointia varten perustettiin

seitsemän työryhmää: ohjaajaryhmä, avioniikka- ja asejärjestelmäryhmä, runko- ja moottoriryhmä, logistiikkaryhmä, koulutus- ja koulutusvälineryhmä, laaturyhmä ja kaupallinen ryhmä. Ryhmien toimintaa koordinoi johtoryhmä.

Tarjouspyynnön edellyttämä tietomäärä päätettiin koota kaksivaiheisesti siten, että ensin kukin toimittajakandidaatti suoritti koneensa ja sen perusjärjestelmien esittelyn Suomessa. Tästä saadun pohjatiedoston turvin menttiin paikan päälle, ja suoraan laitteisiin, järjestelmiin ja tuotantoteknologiaan perustuvan tietouden pohjalta suunniteltiin viimeisteltävän lopullinen tarjouspyyntö.

Tilaisuudet Suomessa alkoivat toukokuussa 1989 Dassaultin, Snecman ja Thomson CSF:n edustajien esitellessä Tikkakoskella hankkeensa sisältöä, aika-aulua ja toteuttamissuunnitelmaa. Seuraavina olivat elokuussa Yhdysvaltain ilmavoimat ja General Dynamics, Ruotsin puolustusvoimien materiaalilaitos ja Saab sekä Neuvostoliiton insinööripäähallinto.

Ensimmäinen tarjouspyynnön valmisteluun liittyvä matka tehtiin lokakuussa 1989 Ranskaan ja seuraava loka-marraskuun vaihteessa Yhdysvaltoihin kohteina General Dynamics, Pratt & Whitney ja Westinghouse. Ruotsi oli vuorossa joulukuussa kohteina Saab ja Ericsson.

Mittava tarjouspyyntö valmistui vuoden 1990 alussa, ja se lähetettiin 23. helmikuuta länsimaisille toimittajaehdokkaalle. Neuvostoliiton kanssa noudatettiin runkosopimuskäytäntöä. Ensimmäisiä palautteita oli se, että Suomi kysyy enemmän kun kaikki muut maat yhteensä! Tarjouspyynnön seikkaperäisyys oli ollut selkeänä tavoitteena, ja siinä oli siis onnistuttu. Tarjoukset tuli jättää vuoden 1990 lokakuun viimeiseen päivään mennessä. Käytössä olleen kahden tyyppin ja kolmen laivueen mukaan tarjouspyyntö kos-

► Ensimmäiset neljä F-18-hävittäjää saapuivat Suomeen 7. marraskuuta 1995. Kuvan Hornet on juuri laskeutunut Pirkkalaan. Kuva: Sotamuseo

ki kahtakymmentä yksipaikkaista torjuntahävittäjää ja viittä kaksipaikkaista koulutusversiota. Optioina olivat jatkoerät seuraavista laivueista.

Runkosopimuskäsittelyyn liittyvä matka Neuvostoliittoon toteutettiin vuoden 1990 huhtikuun lopussa kohteina insinööripäähallinto, MiG-29-koneita valmistava ”Työn lipun tehdas” Moskovassa ja koelennot Kubinkan lentotukikohdassa. Neuvostoliitossa meneillään olleet muutokset heijastuivat myös tehtaaseen: valmistajilla olleiden koneiden määrä oli hyvin pieni, ja tehtaanjohto esitteli, tosin ilman suurempaa innostusta, konversiotuotteitaan, kuten pähkinänsärkijöitä ja keittiöpöytä. Hieman arvoitukselliseksi jäivät suunnittelija Mihail Waldenbergin sanat hänen todettaessaan, että ”jos aiotte tilata MiG-29-koneita, se kannattaisi tehdä lähiaikoina”.

Konekandidaatteja valittaessa olivat tärkeinä kynnyskriteereinä suorituskyky ja hinta. F/A-18 Hornet arvioitiin erittäin suorituskykyiseksi, mutta tuona ajankohtana siitä saadut hintatiedot vaikutti-

vat liian suurilta määrärahaameihin nähden, joten se jäi tarjouspyyntökierroksesta pois. McDonnell Douglas ja Yhdysvaltain merivoimat eivät kuitenkaan lannistuneet tilanteesta, vaan ne pyysivät lupaa tulla esittelemään F/A-18 C/D -konettaan. Elokuussa 1990 ne informoivat Tikkakoskella puolustusministeriön ja Ilmavoimien edustajia koneestaan. Tällöin oli jo nähtävissä, että Hornet oli erittäin kilpailukykyinen konetyyppi. Suorituskyvyn suhteenhan ei epäilyjä ollutkaan, mutta nyt suuri valmistussarja oli alentanut kustannuksetkin samaan kategoriaan muiden kanssa.

Tarjoukset saatiin kaikilta kilpailijoilta 30. lokakuuta 1990 eli päivää ennen määräaikaa. Dassault tarjosi tyyppiä Mirage 2000-5, Yhdysvaltain ilmavoimat ja General Dynamics tyyppiä F-16 A/B ja Saab tyyppiä JAS 39 Gripen. Neuvostoliiton runkosopimuskaupan tarjous oli MiG-29. Tarjoukset olivat voimassa 31. joulukuuta 1992 asti ja optio 31. joulukuuta 1997 saakka.

Vuoden 1990 umpeutuessa oli ensimmäinen täysi kierros torjuntakoneiden uusintahankkeessa toteutettu. Tämä informaatiokokonaisuus antoi perusteet varsinaiselle testaus- ja vertailutoiminnalle. Parlamentaarinen puolustuspoliittinen neuvottelukunta julkisti mietintönsä 3. tammikuuta 1991. Koko puolustushallintoa koskevien periaateratkaisujen lisäksi se käsitteli omana erilliskysymyksenään torjuntakoneuusintaa. Konehankinnan asiantuntijat olivat laskeneet, että hankkimalla koneet kerralla yksityyppiratkaisuna saavutettaisiin miljardiluokan säästöt hankintahinnassa ja koko käyttöiän huoltokustannuksissa. Neuvottelukunta antoi vastaavan suosituksen, jonka mukainen tarjouspyyntö lähetettiin korvaamaan aikaisempi vaiheittainen käsittely.

Hornet mukaan tarjouskilpailuun

Torjuntahävittäjäryhmä – vuoden 1989 joulukuussa toimintansa aloittanut valtionhallinnon yhteistyöelin – käsitteli maaliskuussa 1991 F/A-18 C/D Hornet -konetyypin vastaanottoa tarjouskilpailuun. Siinä nähtiin useita etuja, sillä kone oli uusien tietojen perusteella vahva kilpailija, ja ilmeisesti se tuottaisi aikaisempaa edullisempia ehtoja muiltakin. General Dynamics oli pysynyt sitkeästi F-16 A/B -mallissaan, joka edusti vanhempaa analogiatekniikkaa. Dassaultilla oli tunnetusti korkeat hintaodotukset, eikä se tuntunut oikein uskovan amerikkalaiseen konetyypin todellisena vaihtoehtona. Hornetin mukaantulon arvioitiin panevan molemmat tarkistamaan kantaansa ja varmistamaan kilpailukykyensä. Huhtikuun 12. päivänä lähetettiin tarjouspyyntö myös Yhdysvaltain merivoimille ja McDonnell Douglasille F/A-18 C/D Hornet -konetyypistä. Tarjouksen määräaika oli sama kuin muillakin – 15. heinäkuuta 1991 – joten Hornetin taustavoimat joutuivat tarjouksen valmistelussa varsin tiukoille.

► Hornetit esillä kutsuvieraille pidetyssä tilaisuudessa 7. marraskuuta 1995. Kuva: Sotamuseo

Evaluoointeihin valmistauduttiin asiantuntijatyöryhmissä, lentokoneiteollisuudessa sekä koelentokeskuksessa, jossa suunniteltiin vuoden 1991 alussa evaluaatiolentojen sisällöt ja profiilit.

Valmistajamaissa lennetyissä 10–13 lennossa keskityttiin muun muassa lentosuoritusarvoihin, liikehtimiskykyyn sekä ohjattavuuteen eri lentotiloissa ja nopeusalueilla. Jo tässä vaiheessa oli selvää, että toinen koelentokierros toteutettaisiin Suomessa. Tämä ei valmistajien kannalta ollut pelkästään mieleinen asia, sillä siitä aiheutui kustannuksia ja Suomessa koneet joutuivat kaiken paljastavaan tarkasteluun. Valmistajamaissa oli kuitenkin mahdotonta järjestää yhdenmukaisia ja kaikille kilpailijoille tasapuolisia maalitylantaita koneen tutkan ja asejärjestelmien vertailemiseksi.

Ensimmäinen evaluaatiomatka tehtiin Ranskaan. Koelentoryhmä aloitti työnsä Istres'ssä 13. toukokuuta 1991 koneen järjestelmäselvityksillä ja simulaattorilennoilla, minkä jälkeen alkoivat varsinaiset koelennot. Lennot sujuivat lähes ennakkoaikataulun mukaan, ja vain yksi lentopäivä siirtyi yli 50 solmun voimalla puhaltaneen tuulen vuoksi. Avioniikka- ja asejärjestelmään, runkoon ja moottoriin, logistiikkaan, koulutukseen ja koulutusvälineisiin, laatuun sekä kaupallisiin kysymyksiin erikoistuneet ryhmät saapuivat noin viikkoa myöhemmin urakoiden eri puolilla Ranskaa peräti 22:ssa eri paikassa. Evaluaation loppukokous pidettiin toukokuun toiseksi viimeisenä päivänä Dassaultin pääkonttorissa Vaucressonissa, Pariisin esikaupunkialueella.

Kesäkuussa puolustusvoimain komentaja ja ilmavoimien komentaja informoivat tasavallan presidentti Mauno Koivistoa hankkeesta Pääesikunnassa. Elokuussa 1991 kokoontui uuden, pääministeri Esko Ahon, hallituksen puolustusneuvosto. Se oli yksimielinen siitä, että ilmapuolustuskyky oli välttämätön, joten torjuntakonehanke jatkui suunnitelman ja aikataulun mukaisesti.

Elokuun puolivälissä alkoi F-16:n evaluaatio. Hornetin mukaantulo oli aiheuttanut teknologia-tason noston, sillä nyt General Dynamics tarjosi A/B-version sijaan tyyppiä F-16 C/D, jossa oli digi-

taalitekniikkaan perustuva järjestelmärakenne. Koelentoja Fort Worthissa Carswell-lentotukikohdassa edelsi noin viikon pituinen teoriapaketti, joka antoi riittävän järjestelmätuntemuksen koneesta. Lisäksi lennettiin simulaattorilentoja. Evaluaatiohenkilöstön muut ryhmät aloittivat työskentelynsä samaan aikaan. Jälleen jouduttiin liikkumaan laajalla alueella, sillä toimipaikkoja oli kaikkiaan kahdeksantoista.

Lokakuun alussa käynnistyi F/A-18 Hornetin evaluaatio. Koelennot lennettiin merijalkaväen El Toro -lentotukikohdassa Kaliforniassa Sharpshooters-laivueessa. Koneina olivat laivueen rivikoneet, joten rekisteröintilaitteina olivat ohjaamovideot. Mielenkiintoisena lisänä oli vierailu Top Gun -ilmataistelukouluun, jossa päästiin lentämään Horneteilla F-16 Falconeita vastaan. Kaikki muut evaluaatioryhmät työskentelivät yhteensä kymmenessä eri toimipaikassa.

Marraskuussa Ilmavoimat ja teollisuus neuvottelivat yhteisen mallin suomalaisen lentokoneiteollisuuden osuudesta hankkeeseen. Tarjoukset tuli tehdä sen mukaisesti, ja se takasi sekä Valmetille että Instrumentoinnille edelleen tärkeän tehtävän osana Ilmavoimien lentoteknistä huoltojärjestelmää. Marraskuussa aloitettiin myös Gripenin evaluaatio. Lennot suoritettiin kahden viikon aikana Saabin kentällä Linköpingissä. Lennot sujuivat suunnitelman mukaan. Muut ryhmät aloittivat viikkoa myöhemmin noudattaen keskimääräistä kolmen viikon työjaksoa yhdeksässä toimipaikassa.

Vuoden 1992 käynnistyessä alettiin lähestyä ratkaisuvaihetta. Aikataulu oli laadittu niin, että vuoden 1992 aikana tuli saada aikaan hankintapäätös. Koneiden toimitusajat olivat noin kolme vuotta, ja käytössä ollut kalusto alkoi poistua vuodesta 1995 alkaen.

Eduskunta valtuutti 10. tammikuuta 1992 hallituksen uusimaan poistuvan torjuntakaluston esittämällään aikataululla ja määrärahalta. Tammikuussa kokoontui myös torjuntahävittäjätyöryhmä, jolloin ilmavoimien komentaja ilmoitti valinnan lähestyvän ratkaisuvaihetta ja kysyi, tulisiko valinnassa ottaa huomioon muitakin kuin ammattikriteerejä.

Vastaukseksi silloinen ulkoministeriön valtiosihteeri Martti Ahtisaari totesi: ”Tärkeintä on, että ilmavoimat saa sille parhaiten sopivat koneet.”

Päätös uusista torjuntahävittäjistä syntyy

Helmikuun alussa alkoivat toisen vaiheen evaluaatiolennot Suomessa. Maalitoiminnalla luotiin hyvin monipuolisia ja mitattavan järjestelmän kannalta vaativia malleja. Helmikuun ensimmäisellä viikolla Kuoreveden Halliin saapui F-16 D, helmikuun puolivälissä F/A-18 D, maaliskuun alussa JAS 39 ja maaliskuun puolivälissä Mirage 2000-5. MiG-29 jätettiin pois toisesta evaluaatiokierroksesta, sillä konetyypin kustannusrakenne oli osoittautunut paljon läntisiä kilpailijoita korkeammaksi ja käyttöikä oli vain puolet kilpailevien konetyyppien elinkaaresta.

Oleellista oli se, millä konetyypillä saataisiin eniten torjuntatehoa suhteessa kustannuksiin. Suorituskykyä mittaavana kokonaisuutena oli torjuntatehtävä yöllä talvisesta maantietukikohdasta. Osa-suorituksina olivat ohjaamopäivystys, käynnistys ja rullaus, lentoonlähtö, itsenäinen maalinetsintä, kaukotorjunta aktiivisilla tutkaohjuksilla, kaarto- taistelu, irtautuminen, suunnistus maantietukikohtaan, lasku, ase- ja polttoainetäydennys sekä uuden torjuntapäivystyksen aloitus. Osien painoarvot olivat erilaiset; torjuntakyvyllä kaukaa oli suurin merkitys.

Kokonaiskustannukset sisälsivät sekä hankinta- että koneen koko eliniän käyttökustannukset. Vertailulaskelmat osoittivat Hornetin voittajaksi, ja suoritettuaan vielä hyvinkin paljon toisistaan poikkeaviin olosuhteisiin liittyvän herkkyysanalyysin ilmavoimien komentaja Heikki Nikunen vahvisti Hornetin valinnan Ilmavoimien uudeksi torjuntahävittäjäksi. Se edusti erittäin modernia torjuntajärjestelmää, jonka laajan käyttäjäkunnan yhteistyön tuottamat resurssit takasivat jatkuvan taistelukyvyyn ylläpidon ja kehittämisen huipputasolla.

Huhtikuun viimeisellä viikolla tyyppivalinta esiteltiin tasavallan presidentti Koivistolle ja torjunta-

hävittäjätyöryhmälle. Toukokuun neljäntenä päivänä ilmavoimien komentaja suoritti puolustushallinnon virallisen esittelyn, ja seuraavana päivänä asia käsiteltiin puolustusneuvostossa. Puolustusneuvostossa päätettiin myös, että hallituksen iltakoulu 6. toukokuuta 1992 korvataan ensin rahakunnan kokouksella ja sitten valtioneuvoston virallisella istunnolla. Siinä hallitus teki päätöksen, jonka mukaan poistuvien koneiden tilalle hankitaan 57 yksipaikkaista ja seitsemän kaksipaikkaista F/A-18 Hornet C/D -konetta kokonaiskustannuksella 3 miljardia Yhdysvaltain dollaria maksuosuuksien jakautuessa yhdeksälle vuodelle. Kauppahinta kompensoitiin sataprosenttisilla vastaostoilla.

Toukokuun 8. päivänä allekirjoitettiin kauppa-aiheet vahvistava *Letter of Intent* ja lippujuhlapäivänä 4. kesäkuuta 1992 se vahvistettiin *Letter of Offer and Acceptancen* allekirjoituksella hankintasopimukseksi. Keskeisiä henkilöitä puolustushallinnossa Hornet-hankintaan liittyen olivat puolustusministeri Elisabeth Rehn, kansliapäällikkö Aimo Pajunen, amiraali Jan Klenberg sekä osastopäällikkö Eero Lavonen.

Hornet-hankinta huomioitiin kansainvälisissä ammattipiireissä, ja se vahvisti käsitystä Suomen ilmavoimista laatuun panostavana organisaationa. Hornet-hankinta on ollut menestys: hankintaprojekti valmistui noin puoli vuotta ennen määräaika, kustannukset ovat olleet sopimusten mukaiset, puolustuskykymme uskottavuus kasvoi selvästi, ja koneen suorituskyky on antanut ohjaajillemme erinomaisen resurssin ammattitaidon ja ilmapuolustustehon näyttöön kansainvälisissä harjoituksissa.

Hornetin käyttöönottoa edelsi sekä ohjaajien että lentoteknisen henkilöstön koulutus Lemoossa Yhdysvalloissa. Ilmavoimat vuonna 1953 suihkukonekauteen vieneen Satakunnan lennoston hävittäjä-lentolaivue 21 johdatti Ilmavoimamme Hornet-ope- rointiin päivälleen ennakkosuunnitelman mukaisesti Pirkkalassa 27. marraskuuta 1995 kello 14.13 startanneella 50 minuutin harjoituslennolla miehistönään laivueen komentaja, sittemmin puolustusvoimain komentaja Jarmo Lindberg, ja lentueen päällikkö, sittemmin ilmavoimien komentaja Kim Jäämeri.

RASKAAT SOTAVUODET

Sota on politiikan jatkamista väkivallan keinoin. Se on siis osa politiikkaa, ei itsetarkoitus. Tämän suomalaiset kokivat vuosina 1918 ja 1939. Molempien maailmansotien heijasteet ulottuivat maahamme varsin konkreettisella tavalla. Ensimmäisessä maailmansodassa alkuunpanijat olivat keskenään toisilleen sukua olleita keisareita ja kuninkaita, toisessa maailmansodassa diktaattorit Adolf Hitler ja Josif Stalin.

Suomen itsenäistymisvaiheessa miehuusiän saavuttaneet kansalaiset joutuivat kokemaan sodan rasitukset, ja parisen kymmentä vuotta myöhemmin olivat rintamalla heidän poikansa. Sodan rasituksen kokivat myös naiset, lapset ja vanhukset, sillä kuolemanpelon lisäksi miesten siviilityöt oli hoidettava maatiloilla ja tehtaissa myös sotavuosien aikana.

Perinteisten rintamalinjojen sijasta viime vuosisadalla käydyt sodat saivat totaalisuuden, koko kansakuntaa koskevan luonteen. Suomi oli tosin sikäli poikkeus, että siviiliuhrien määrä jäi vuoden 1918 sodassa ja eritoten vuosien 1939–1945 sota-aikana huomattavan vähäiseksi verrattuna muihin sota-aikoihin.

Vuonna 1918 kapinana ja samanaikaisesti vapaussotana puhjennut taistelut sekä talvisota olivat lyhytaikaisia verrattuna jatkosodan ja Lapin sodan lähes neljän vuoden mittaiseen periodiin. Keston lisäksi sodat poikkesivat toisistaan myös toisesta näkökulmasta: Vuosina 1918 ja 1939 rintamalla taistelivat sotaan tottumattomat miehet. Vuonna 1941 noviisit olivat kouliintuneet ammattimieheksi.

Käydyistä sodista on kirjoitettu lukuisia määrällisiä tutkimuksia, tietokirjoja, muistelmia, romaaneja ja veteraanikertomuksia. Kirjatulva ei osoita vielä ehtymisen merkkejä. Kirjoitetun tekstin lisäksi sotien muisto elää monilla tasoilla, niin hyvässä kuin pahassa. Tuhotut taitorakenteet on voitu rakentaa uudelleen, mutta sodan henkiset vammat ovat jatkuneet rintamalla olleissa ja heidän lähipiirissään koko elinajan, ja niiden heijasteet ovat ulottuneet yli sukupolvien. Maailmansodat aiheuttivat hirvittäviä tappioita. Niiltä osin kansakunnilla on pitkä muisti.

PENTTI AIRIO

MARTTI HÄIKIÖ

VAPAUSSOTA, VALLANKUMOUS, SISÄLLISSOTA 1918

Suomessa käytiin vuoden 1918 tammikuulta toukokuulle aseellinen konflikti, jolla on monta nimeä. Vapaussodassa entisen emämaan Venäjän sotaväki karkotettiin itsenäisestä Suomesta. Vallankumouksessa työväenjärjestöt kumosivat vaaleihin ja lakiin perustuvan yhteiskuntajärjestyksen. Sisällissodassa kaksi hallitusta taisteli ase-in vallasta. Lisäksi ulkovaltat osallistuivat taisteluihin monin eri tavoin.¹

Vallankumousarmeijan alku oli Suomen Ammattijärjestön valtuuston päätös 20. lokakuuta 1917. Se kehotti työväestöä ”itsepuolustukseen ja kaikkien mahdollisten tapausten varalta” muodostamaan kaikkialla maassa työväen järjestyskaarteja ja kehotti järjestäytyneitä työväkeä liittymään niihin.²

Punakaartit käyttivät väkivaltaa marraskuun puolivälin poliittisen yleislakon tukena. Päätös vallanotosta tehtiin marraskuun 15. ja 16. päivän välisenä yönä, vaikka eduskunta oli samana yönä hyväksynyt työväenliikkeen tärkeimmät vaatimukset: eduskunta oli julistautunut korkeimman vallan haltijaksi sekä hyväksynyt kahdeksan tunnin työpäivän ja yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden kuntavaaleissa. Mutta vallankumous lykättiin ja suurlakko lopetettiin, paitsi Turussa, jossa punainen valta jatkui.

Punaisten sotilaalliset suunnitelmat liittyivät marraskuusta 1917 lähtien kaavailtuun vallanottoon, mutta vasta tammikuussa 1918 alettiin muun muassa asehankinnoin valmistella maaliskuuksi aiotua vallankaappausta.³

Hallituksen armeijan perustamispäätös tehtiin 12. tammikuuta 1918, kun eduskunta oikeutti ”hallituksen ryhtymään kaikkiin niihin toimenpiteisiin, joita se katsoo tarpeelliseksi lujan järjestysvallan luomiseksi maahan”.⁴ Neljä päivää myöhemmin pääministeri P. E. Svinhufvud antoi sotilaskomitean puheenjohtajaksi tammikuun alussa valitulle, Venäjältä

Suomeen palanneelle kenraaliluutnantti Gustaf Mannerheimille valtuudet järjestyksen palauttamiseksi.

Sotilaskomitea siirsi toimintansa Vaasaan, muodosti siellä esikunnan 19. tammikuuta ja lähetti kaksi päivää myöhemmin ensimmäisen kiertokirjeen kaikille suojeluskuntien alue- ja piiripäälliköille. Suojeluskunnista tehtiin 25. tammikuuta virallisesti senaatin alaisia joukkoja. Samana päivänä Mannerheim teki päätöksen Etelä-Pohjanmaan venäläisten varuskuntien aseistariisumisen aloittamisesta aamu-yöllä 28. tammikuuta 1918.

Vallankumous käynnistyi, kun sosialidemokraattisen puolueen puolueuuevosto asetti 22. tammikuuta eduskunnan entisen puhemiehen Kullervo Mannerin valmistelemaan uutta hallitusta ja ammattiyhdistysmies Eero Haapalaisen johtamaan työväenkaarteja. Lauantaina 26. tammikuuta SDP:n puolueoimikunta, järjestyskaartien esikunta sekä punakaartin esikunta julistivat yhdessä vallankumouksen alkaneen. Liikekannallepano päätettiin aloittaa ja senaattorit ja porvarillisten puolueiden johtomiehet vangita.⁵ Samana päivänä punakaartien ylipäälliköksi valittiin Haapalaisen tilalle Venäjän armeijassa luutnantiksi edennyt Ali Aaltonen.

Sodan syttyessä tammikuun lopussa 1918 Suomessa oli kolme armeijaa. Maassa oli noin 75 000 kokenutta venäläistä sotilasta ja matruusia, joita oli vielä maaliskuun alussa noin 30 000. Joukot olivat osin kurittomia, eivätkä ne totelleet yhtenäistä johtoa. Taisteluihin punaisten puolella osallistui yhtäaikaaisesti enimmillään noin 2 000 venäläistä. Venäjän vaikutus Suomen sotatapahtumiin ilmeni lähinnä esimerkkinä, vallankumouksen kehottajana sekä sotamateriaalin avokätisenä luovuttajana.⁶

Työväen järjestyskaarteissa ja punakaarteissa oli yhteensä noin 20 000 aseellista miestä ja aseista-

► Pieksämäen nostoväki kapteeni Wiljo Tuompon johdolla lähdössä Pieksämäen asemalta Antrean rintamalle huhtikuun puolivälissä 1918. Kuva: Sotamuseo

mattomia noin 40 000. Kaartien johtosuhteet olivat kaikilla tasoilla sekavat.⁷

Suojeluskunnissa oli noin 24 500 vapaaehtoista jäsentä. Paikalliset ja eritasoiset yksiköt eivät muodostaneet keskusjohdettua järjestöä. Kumpikin osapuoli pani myöhemmin toimeen asevelvollisuuden omalla alueellaan. Enimmillään punakaartin vahvuus oli noin 76 500 miestä ja naista, ja yhteensä noin

90 000 punaisella ehti olla ase. Valkoisen puolen kokonaisvahvuus oli noin 80 000–90 000 miestä.⁸

Kullervo Mannerin johdolla maahan muodostettiin uusi hallitus, kansanvaltuuskunta. Se lakkautti porvarilehdet, mutta ei onnistunut vangitsemaan senaattoreita eikä eduskunnan puhemiehiä. Kunnissa vallan ottivat paikalliset työväenjärjestöt, ja ne alkoivat pidättää tunnettuja porvarillisia kansalaisia

ja suojeluskuntiin kuuluneita. Svinhufvudin hallituksen neljä ministeriä ennätti siirtyä Vaasaan ja jatkoi siellä hallituksen toimintaa Heikki Renvallin johdolla. Svinhufvud ja loput ministerit ja useimmat porvarilliset poliitikot joutuivat piileskelemään hengenvaarassa.

Sodan alussa punakaartit valtasivat nopeasti Helsingin ja saivat haltuunsa Etelä-Suomen. Rintamalinjan pohjoispuolella oli aluksi joitakin punaisten hallussa olevia keskuksia, Kuopio, Oulu, Värtsilä, Varkaus, ja rintamalinjan eteläpuolella valkoisten toiminta-alueita, Uusikaupunki, osa läntistä Uuttamaata ja osa itäistä Uuttamaata. Sodan alkuvaiheen merkittävimpiin taisteluihin kuuluivat Uudenmaan suojeluskuntia vastaan käydyt taistelut. Rintamalinjojen taakse jääneet vastapuolen pesäkkeet katosivat helmikuun loppuun mennessä.

Junaratojen suojaaminen ja niiden katkaisemisyrittäykset ohjasivat taistelujen kulkua. Punaisten suojasivat Pietarin rataa ja hyökkäsivät pohjoiseen venäläisen eversti Mihail Svetšnikovin johtamina useita kertoja erityisesti Vilppulan suunnalla ja kohti Haapamäkeä. Kaikkiaan 18 500 miehen hyökkäys noin kolmesataa kilometriä leveällä rintamalla alkoi 10. maaliskuuta, ja punaisten päävoimien hyökkäys 13. maaliskuuta, mutta hyökkäys tyrehtyi sekä Vilppulassa että Kurun–Ruoveden suunnalla, minkä jälkeen aloite siirtyi valkoisille.

Ensi sotatoimien jälkeen Mannerheimin päämajan toiminta vakiintui 9. helmikuuta lähes puoleksitoista kuukaudeksi Seinäjoelle. Maaliskuun lopulla se siirrettiin junanvaunuissa rintaman lähelle ja lopuksi Mikkeliin noin kuukaudeksi huhti–toukokuussa.⁹

Sodan alkuvaiheessa valkoiset olivat keskittyneet joukkojen koulutukseen ja organisointiin ja siirtyivät maaliskuussa hyökkäykseen. Valkoinen armeija sai olennaisen vahvistuksen, kun Saksassa koulutuksen ja sotakokemusta saaneiden jääkärien pääjoukko, 950 miestä, palasi Vaasaan 25. helmikuuta. Heistä muodostui hallituksen armeijan runko. Ratkaiseva ero armeijoiden välillä oli syntynyt nimenomaan koulutuksessa ja organisoinnissa.

Kaikkiaan 12 000 miestä keskitettiin punaisten tärkeimmän varustelu- ja huoltokeskuksen, Tampereen, valtaukseseen. Hyökkäys käynnistyi Kurussa 15. maaliskuuta, läpimurto tapahtui Länkipohjassa seuraavana päivänä, ja valkoiset saivat Tampereen saarroksiin 25. maaliskuuta. Raskaissa taisteluissa valkoiset valtasivat Tampereen 3.–6. huhtikuuta.

Laillisen hallituksen armeija sai merkittävää vahvistusta ulkomailta. Ensimmäiset ruotsalaiset upseerit lähtivät Tukholmasta 7. helmikuuta. Kreivi Erik von Rosen lahjoitti Suomen armeijalle ensimmäisen lentokoneen. Kaikkiaan ruotsalaisia vapaaehtoisia valkoisella puolella oli noin 1 200, joista 94 oli upseereita ja 78 kuului ambulanssien henkilökuntaan. Vapaaehtoisista muodostettiin Ruotsalainen prikaati, *Svenska Brigaden*, johon kuului noin viisisataa miestä. Se osallistui muun muassa Tampereen taisteluihin kärsien raskaita tappioita.

Punaisten Venäjältä saamaa tukea heikensi Saksan ja Venäjän 3. maaliskuuta Brest-Litovskissa solmima rauha, joka edellytti Venäjän vetävän sotavoimansa pois Suomesta. Saksalaiset nousivat maihin Ahvenanmaalla maaliskuun alussa ja karkottivat venäläiset sekä saariryhmän valtaamista yrittäneet ruotsalaiset. Kenraalimajuri Rüdiger von der Goltzin johtama Itämeren divisioona nousi maihin 9 500 miehen vahvuisena Hangossa 3. huhtikuuta, vapautti Helsingin 13. huhtikuuta ja järjesti siellä voitonparaatin seuraavana päivänä. Eversti Otto von Brandensteinin johtama 3 000 miehen sotilasosasto nousi maihin Loviisan lähellä 7. huhtikuuta ja hyökkäsi 19. huhtikuuta Lahteen, jossa punaiset antautuivat vasta 2. toukokuuta.

Sodan viimeinen suuri taistelu käytiin 24.–29. huhtikuuta Viipurista, jonne kansanvaltuuskunta oli vetäytynyt. Kenraali Ernst Löfströmin johtamissa Karjalan kannakselle keskitetyissä valkoisten joukoissa oli 18 400 miestä ja 82 tykkiä. Punaista oli noin 15 000 miestä, joista noin 7 000 osallistui taisteluun Viipurista. Diktaattoriksi julistettu Manner pakeni lähimpine miehineen 25. huhtikuuta laivoilla Pietariin. Sota päättyi käytännössä Viipurin valtaukseseen.

► Valkoisten ampumaketju Valkjärven Jauholassa huhtikuussa 1918. Kuva: Sotamuseo

Mannerheimin johtamien joukkojen 16 000 miehen voitonparaati järjestettiin Helsingissä 16. toukokuuta, ja toiseen maailmansotaan asti päivää vietettiin armeijan lippujuhlapäivänä. Eduskunta valitsi Svinhufvudin korkeimman vallan haltijaksi toukokuun 18. päivänä. Tyytymättömänä hänelle tarjottuun asemaan ja valtuuksiin kenraali Mannerheim erosi armeijan johdosta ja matkusti 1. kesäkuuta Tukholmaan.

Taistelut ratkaisi laillisen hallituksen armeijan parempi koulutus ja kuri. Kansanvalta oli pelastettu ja kapina kukistettu, mutta hirvittävällä veljessodan hinnalla. Hallituksen joukkojen ja saksalaisten vangiksi jäi yhteensä noin 80 000 punakaartilaisista tai sellaiseksi epäiltyä. Sotasurmat-projektiin mukaan vuonna 1918

menetettiin noin 36 600 henkeä. Taisteluissa kaatui ja kuoli haavoihinsa 5 700 punaista ja 3 500 valkoista. Venäläisiä kaatui 600, saksalaisia 360 ja ruotsalaisia 55. Kaikkiaan murheellisena vuonna 1918 kuoli 27 000 punaista, joista vankileireillä menehtyi 11 700 henkeä. Valkoisia kuoli koko vuonna 5 200.¹⁰

Kapinan jälkiselvittely oli raskas prosessi. Eduskunta sääti lain valtiorikosoikeuksista toukokuun lopussa. Erikoistuomioistuimet käsitelivät 75 600 tapausta, joissa tuomio annettiin 67 800 henkilölle. Kuolemanrangaistuksia annettiin 555, joista täytäntöön pantiin 113. Monien tuomioita lieventäneiden armahdusten jälkeen vuoden 1918 lopussa vankeja oli noin 6000 ja vuoden 1921 lopussa noin tuhat.

Niin ikään piti saada selvyys, kenen käskystä omat joukot missäkin vedettiin takaisin ja missä jouduttiin vetäytymään vihollisen painostuksen alla.²⁰

Öhquist koki hyökkäyksen sikäli onnistuneeksi, että se hillitsi vihollisen hyökkäyshaluja ja oma passiivinen puolustus olisi murentunut aikaa myöden joka tapauksessa. Sitä suomalaiset eivät tuolla hetkellä tieneet, että suomalaisten operaatio yllätti Neuvostoliiton sodanjohdon. Vihollinen oli pakotettu vahvistamaan omia voimiaan, koska suomalaiset eivät taipuneet, vaan päinvastoin osoittivat omaa hyökkäysaktiivisuuttaan.²¹ Öhquist piti hyökkäyspäätöstä oikeana myös siksi, että operaatio oli antanut kokemusta niin joukoille

kuin johtajillekin. Kenraalin mieltä kalvoi epäily, vedettiinkö omat joukot liian kevyin perustein takaisin.

Mannerheimin tavoin Öhquist pohti, ettei esikuntien upseereilla ollut tarvittavaa kokemusta hyökkäysvalmistelujen suunnitteluun ja toteuttamiseen. Laatokan pohjoispuolella onnistuneesti suoritetuista vastahyökkäyksistä huolimatta Suomen armeijan kyky hyökkäyssodankäyntiin oli vaillinainen.²²

Ilman jälkiviisautta voidaan todeta, että niin ylipäällikön kuin Kannaksella operaation suunnitelleen Öhquistinkin olisi pitänyt huomioida hyökkäykseen sisältyneet riskit jo etu- eikä jälkikäteen. Hyökkäyksen hinta oli kärsittyinä tappioina erittäin kova.

PASI TUUNAINEN

TALVISODAN MOTTITAKTIikka – SUOMALAISEN SOTATAIDON TAVARAMERKKI

Talvisodassa Laatokan pohjoispuolella saarrettuja neuvostojoukkoja vastaan käytetty taktiikka heijasteli ajalle tyypillistä aktiivisuuden ja liikkeen korostamista. Sotaa edeltäneen ajan ohjesäännöissä mottitaktiikkaa ei mainittu, mutta saarrostavia hyökkäyksiä vihollisen selustayhteyksien katkaisemiseksi pidettiin tärkeinä etenkin niillä operaatioalueilla, joille oli varattu vain vähäisiä joukkoja. Talvisodan kenttäarmeijakin oli koulutettu hyökkäystaisteluun.²³

Taktisen maastoliikkuvuutensa ansiosta suomalaisilla hiihtojoukoilla oli kyky nopeisiin koukkauksiin ja saartoliikkeisiin. Toiminnassa on nähty yhtymäkohtia perinteiseen suomalaiseen eräkuulttuuriin: suomalaiset osasivat hyödyntää maastoa ja olosuhteita edukseen, ja he olivat tottuneet majoittumaan

ja toimimaan suojaa antavassa talvisessa metsässä. Mottisodassa oli pohjimmiltaan kyse metsätaistelutaktiikasta, joka ei olisi edes onnistunut aukeassa maastossa.

Laatokan pohjoispuolisilla rintamansilla sotilasmaantieteelliset tekijät, erityisesti harva tieverkko, sanelivat operaatiomahdollisuudet. Siellä punarmeijan hyökkäivät osastot olivat sitoutuneet tietoon eikä niiden tulivoima päässyt oikeuksiinsa. Rintamat muodostuivat teiden suuntiin, mutta sivustat jäivät avoimiksi.²⁴

► Kenraalimottina tunnetun Itä-Lemetin mottitaistelut käytiin tammikuun alusta helmikuun loppuun vuonna 1940 Laatokan Karjalassa. Taistelusta saatua sotasaaalista tutkitaan taisteluiden päätyttyä. Kuva: SA-kuva

Aluksi suomalaiset viivyttivät ja tiedustelivat neuvostojoukkoja iskemällä niiden sivustoihin, minkä jälkeen pienet tulppaosastot pysäyttivät niiden etenemisen edullisissa maastonkohdissa. Seuraavaksi suunnattiin omat päävoimat vihollisen sivustoille joko yksi- tai kaksipuolisesti saarrostaen. Suomalaisten hiihtojoukkojen aktiivisen toiminnan vuoksi hyökkääjän oli jo rajan ylittämisen jälkeen pitänyt perustaa etenemistensä varten suojakseen peräkkäisiä tukikohtia, joilla ei ollut enää yhteyttä toisiinsa suomalaisten katkaistua tiet useissa kohdin. Pitkät marssirivistöt paloiteltiin erikseen lyötäviin, sopivan kokoihin osiin. Saartorenkaisiin jäi sattumanvaraisesti erilaisia joukkoja. Pilkkomista seurasi eristämisen ja tuhoamisvaihe.

Vaikka sotilaskielen termi motti tarkoittaa yhteysistään ja huollostaan eristettyä ja joka puolelta saarrettua joukkoa, motti-sanana tausta on hämärän peitossa. Termin etymologiasta on esitetty lukuisia metsätyösanastosta ja maastoa kuvaavista ilmauksista juontuvia selityksiä. Varmaa on se, että sanan sotilaallinen sovellutus syntyi tammikuussa 1940 IV Armeijakunnan alueella Laatokan koillispuolella ja levisi sieltä nopeasti laajempaan käyttöön.²⁵

Motteja ei yleensä tavoiteltu, vaan vihollisen tuhoamista. Esimerkiksi IV Armeijakunnan suunnitelmassa oli motittua Kitilään ainoastaan puna-armeijan 168. Divisioonaa. Se onnistuikin tammikuun 1940 alun suuren vastahyökkäyksen edettyä Laatokan rantaan kahden tien yli. Yllätys puri, sillä taisteluosastoilla oli syvät tavoitteet eivätkä ne välittäneet taakseen jääneistä tukikohdista. Suurmotin ohella muodostui tavallaan ”työtaturmina” toistakymmentä pienempää mottia.²⁶

Sama tapahtui Kuhmossa, mutta siihen vaikutti neuvostojoukkojen ”motittautuminen”. Suomalaisilla ei ollut riittävästi voimia ja raskasta tulta tuhota motteja viipymättä, kuten oli tehty Suomussalmen–Raatteen taisteluissa. Näin ollen suomalaiset olivat pakotettuja sitomaan huomattavia määriä joukkoja mottien vartijoiksi. Kun vihollinen ehti kaivautua, tilanne mutkistui. Mottien laukaisemiseen tarvittiin perusteellisia valmisteluja, ja tuhoaminen edellytti

piirityssodankäynnille tyypillistä näännytystä, jolla pyrittiin epäämään motitetuilta tilaisuus lepoon ja saamaan heidät kuluttamaan rajallisia ampumatarvikkeitaan ja paljastamaan raskaiden aseidensa asemat. Aika, häirintätuli, kaiutin- ja lentolehtispropaganda tai muut pehmittämiskeinot eivät vastoin odotuksia johtaneetkaan saarrettujen antautumiseen, vaan nämä pureutuivat tiukasti saavuttamiinsa maastonkohtiin.

Laatokan Karjalan ja Kuhmon mottisodassa muodostui asemasodankaltainen tilanne. Varsinaisesti mottitaktiikka tarkoittaakin pehmitettyjen saartorenkaiden tuhoamiseen tähänneitä toimia, joita edesauttoi suuresti se, että saarretut pysyivät passiivisina paikoillaan lähes vartioimatta. Näin ollen joukkoja voitiin käyttää keskitetysti yhtä mottia vastaan kerrallaan. Tosin mottien valtausyritysten aikana jouduttiin samanaikaisesti torjumaan suojaavalla ”ulkorintamalla” neuvostojoukkojen hyökkäyksiä sekä käymään sivustoilla kiivaita taisteluita motitettujen avuksi pyrkineitä hiihto-osastoja vastaan.²⁷

Mottien valtaamisessa oli alueellisia variaatioita. Suorat rintamahyökkäykset kaivautunutta ja tulivoimaista puolustajaa vastaan johtivat suuriin tappioihin. Joissakin paikoissa saartorenkaisiin jätettiin tarkoituksella aukkoja, jotta mottien puolustajat saataisiin houkutelluiksi purkautumaan koppiin, joissa ilman suksia liikkuneet neuvostosotilaat olisivat suomalaisten hiihtojoukkojen armoilla. Monin paikoin tyydyttiin hitaisiin asemasotamennetelmiin. ”Nakertamiseksi” kutsutussa toiminnassa tuhottiin mottien reunoilla olevia asepesäkkeitä ja siten puristettiin kasaan saartorengasta, jotteivät ilmapudotukset olisi menneet perille. Tähän ja varsinaiseen mottien laukaisemiseen käytettiin lumipukuisia iskuryhmiä, jotka tunkeutuivat pimeällä lumessa ryömien eri suunnilta mottien sisään. Lisäksi kehitettiin muun muassa innovatiivista taistelutekniikkaa ja valelaitteita. Mottitaktiikan määritelmässä korostetaan omien resurssien, erityisesti elävän voiman, säästeliästä käyttöä. Saksalaisperäisen iskuosastotoiminnan soveltaminen tarjosikin

mahdollisuuden päästä yllätykseen ja vallata motti pienin omin tappioin.²⁸

Valtaustaisteluiden johtamista helpottivat tarkat tiedustelutiedot: tehokkaan radiotiedustelun ansiosta tiedettiin, mikäli puolustajalla oli ulosmurtautumissuunnitelmia. Mottien ympäri vedettiin puhelinjohdot. Eri suunnilla oli erityisiä luovia mottikommentajia, joille oli alistettu kaikki yhtä mottia piirittäneet joukot. Tunnetuin heistä oli majuri Matti ”Motti-Matti” Aarnio. Kokemuksia jaettiin niin ikään mottikokouksissa.²⁹

JUUSO SÄÄMÄNEN

JÄÄNMURTAJAT TALVISODAN SOTATOIMISSA

Itämeren alueen sotilaspoliittinen tilanne kiristyi Saksan hyökättyä Puolaan syyskuussa 1939, ja sotatoimien heijastevaikutukset ulottuivat Suomeen lähes välittömästi. Merivoimat aloitti puolueettomuusvalvonnan Suomen aluevesillä, koska Saksa ulotti kaappialustoiminnan Ahvenanmerelle saakka. Jännittynyt tilanne edellytti kauppameriliikenteen kontrolloimista aiempaa selkeämmin. Meriliikenteen valmiussuunnittelusta vastanneet kauppa- ja teollisuusministeriö sekä merenkulkuhallitus olivat täysin valmistautumattomia poikkeusoloihin, joten kauppamerenkulun suojaaminen jouduttiin aloittamaan improvisoiden.³¹

Murtajat liitetään Merivoimiin

Kauppa-alusten suojaamiseen voitiin alkuvaiheessa käyttää ainoastaan Ahvenanmaan merivartiopiirin vartiomoottoriveneitä.³² Ne soveltuivat saatto- ja suojaustehtäviin lähinnä tyydyttävästi, koska alusten pieni koko rajoitti niiden aseistamista. Vartio-

Mottisodan eri vaiheissa sovellettu taktiikka oli alivoimaisuudesta kumpuavaa joustavaa sotataittoa. Sillä pyrittiin tasoittamaan voimasuhteita, väistämään ylivoimaisen vihollisen vahvuuksia ja toimimaan sen heikkouksia vastaan. Mottitaktiikan käytöllä saatiin talvisodassa selviä tuloksia. Lukuisia motteja jäi silti valtaamatta erityisesti Kuhmossa, jossa oli yritetty toistaa Suomussalmen voiton kaavaa. Vaikka kesämotit olivat ”vuotavia”, menestystä saavutettiin myös jatkosodassa, jonka tunnetuimmat mottitaisteluesimerkit ovat Porlampi kesältä 1941 ja Ilomantsi kesältä 1944.³⁰

moottoriveneet eivät myöskään soveltuneet pitkäaikaiseen merellä oloon, sillä niiden toiminta-aika oli varsin rajallinen. Jotta saattotoimintaa ja ulkomereltä saaristoon johtavien väylien puolustusta saatiin tehostettua, merenkulkuhallituksen parhaimmista jäänmurtajista, Jääkarhusta, Tarmosta, Sammosta ja Voimasta, muodostettiin marraskuussa 1939 Jäänsärkijäläivue.³³

Merivoimat oli varautunut jäänmurtajien käyttöön poikkeusolojen tehtävissä 1920-luvulta alkaen, koska jäänmurtajat olivat tuolloin uusimpia ja merikelpoisimpia valtion omistamia aluksia. Jäänmurtajat säilyttivät paikkansa Merivoimien sodan ajan kokoonpanossa koko 1930-luvun, koska Merivoimille ei ollut hankittu ennen talvisotaa meriliikenteen suojaamiseen tarvittavia saattoaluksia.³⁴

Laivueen perustamisen jälkeen jäänmurtajat siirtyivät Hietalahden ja Turun telakoille tarvittavia muutostöitä varten. Telakointijakso venyi alkuperäisarviota huomattavasti pidemmäksi, koska edes muutostöiden edellyttämiä piirustuksia

► Russarön 9-tuumaista putkea siirretään jäänsärkijä Apuun. Jäänsärkijöitä käytettiin Hangon alueen evakointeihin talvisodan lopussa, kun Suomi joutui rauhanneuvotteluissa luovuttamaan Hankoniemen Neuvostoliitolle. Kuva: SA-kuva

ei ollut laadittu etukäteen. Siksi tykkien perustusten ja ammusvarastojen rakentaminen sekä tykkien ja etäisyysmittarien asentaminen kesti pari viikkoa. Viivästyksistä huolimatta kaikki murtajat ehdittiin varustaa raskaalla tykistöllä ennen talvisodan syttymistä.³⁵

Jäänsärkijälaiivueen sotatoimet alkoivat joulukuun ensimmäisenä päivänä, kun Jääkarhu osallistui Ahvenanmaalle siirrettyjen joukkojen kuljetusten suojaamiseen. Pian Ahvenanmaan haltuunoton jälkeen koko Jäänsärkijälaiivue aloitti kauppamerenkulun suojaamistehtävät Ahvenanmerellä ja Selkämeren eteläosissa.³⁶

Varsin pikaisesti perustetun Jäänsärkijälaiivueen toiminnassa alkoi esiintyä vaikeuksia joulukuun

puolivälin jälkeen, kun kovat pakkaset ulottuivat lounaisille merialueille saakka. Pikaisen tykkikoulutuksen saaneelle miehistölle ei ollut ehditty kouluttaa talviolosuhteiden vaatimaa aseiden huoltoa, joten tykkien suojarasva jäätyi ja aseet muuttuivat käyttökelvottomiksi. Ongelmiin reagoitiin nopeasti. Tykit sulatettiin ja jokaiselle jäänmurtajalle määrättiin varsinaisen päällikön avustajaksi sotilaspäällikkö, jonka tehtävänä oli koulutuksen ja taistelutoiminnan johtaminen.

Sotilaspäälliköt ehdittiin määrätä tehtäviinsä juuri ennen Neuvostoliiton aloittamaa Suomeen suuntautuneen meriliikenteen häirintää. Itämeren laivasto pyrki katkaisemaan Suomen meriyhteydet joulukuun puolivälistä alkaen sukellusveneiden

hyökkäyksin sekä meri-ilmavoimien toteuttamin pommituksin ja rynnäköin. Niiden ensisijaisina kohteina olivat kauppa-alussaattueet ja lounaisrannikon satamat. Ilmahyökkäysten torjunnasta tuli myös osa Jäänsärkijälaiivueen toimintaa, vaikka mahdollisuudet tehtävän toteuttamiseen olivat lähes olemattomat. Pääasiallisena menetelmänä oli häiritä vihollisen lentokoneita kiväärein ja konekiväärein, sillä ainoastaan uusimmat murtajat, Jääkarhu ja sukellusveneiden emälaiivana toiminut Sisu, olivat lokakuussa saaneet aseistukseksensa ilmatorjuntatykit. Loput jäänmurtajat saivat kevyet ilmatorjuntatykit vasta tammikuun aikana, kun niitä voitiin irrottaa jäätalven vuoksi telakoiduilta aluksilta.³⁷

Kauppameriliikenteen suojaaminen jäi tammikuun kuluessa yksinomaan Jäänsärkijälaiivueen tehtäväksi, sillä muiden alusten käyttö saattotoimintaan alkoi olla mahdotonta vaikean jäätilanteen vuoksi. Liikennettä jouduttiin kuitenkin supistamaan helmikuusta alkaen siten, että jäänmurtajat avustivat kauppa-aluksia ainoastaan yhdellä Suomen ja Ruotsin välisellä reitillä. Muutoksista huolimatta liikennemäärät supistuivat, koska saattueiden matka Ruotsin saaristosta Manner-Suomen satamiin saattoi kestää jopa viikon.³⁸

Tarmo osallistuu rannikoltaisteluiden tukemiseen

Vaikka kotirintamalle ja sotatarviketuotannolle tärkeä meriliikenne oli joutunut vaikeuksiin, tilanne kenttäarmeijan merisivustalla oli muuttunut vieläkin kriittisemmäksi. Neuvostojoukot olivat aloittaneet itäisellä Suomenlahdella panssarivanuilla tuetut jalkaväen hyökkäykset suomalaisten maarintaman selustaan. Jäänmurtaja Tarmo irrotettiin muusta

laiivueesta tilanteen vakauttamiseksi ja siirrettiin Kotkan alueelle. Sen tehtävänä oli tukea rannikolla taistelleita omia joukkoja tykistöllä ja estää neuvostojoukkojen hyökkäykset murtamalla railoja kiintojäähän.³⁹

Tarmon toiminta itäisellä Suomenlahdella jäi lopulta muutaman päivän mittaiseksi. Alus ehti toteuttaa yhden hyökkäysyrityksen Somerin alueella olleita neuvostoliittolaisia aluksia vastaan, ennen kuin se vaurioitui Kotkan satamaan suuntautuneessa ilmahyökkäyksessä. Neuvostoilmavoimat olivat toteuttaneet useita ilmahyökkäyksiä Tarmon vetäytyttyä Somerin edustalta kohti Kotkaa. Tuolloin neuvostokoneet olivat epäonnistuneet, mutta Kotkan satamaan päästyään – 18. tammikuuta 1940 – Tarmo sai keulaansa täysosuman lentopommista. Räjähdyksen seurauksena kuoli 39 ja haavoittui 11 miehistön jäsentä, eikä jäänmurtaja ehtinyt osallistua sotatoimiin ennen rauhan tuloa.⁴⁰

Merivoimiin liitetyt jäänmurtajat ylläpitivät kotirintaman ja rintamajoukkojen huoltoa suojaamalla meriliikennettä talvisodan vaikeissa olosuhteissa. Ylivoimastaan huolimatta neuvostoliittolaiset eivät saaneet upotettua yhtään saattueissa kulkenutta kauppalaivaa.⁴¹ Se oli osin Jäänsärkijälaiivueen ansiota.

Jatkosodan puhjettua jäänmurtajat liitettiin jälleen Merivoimiin, mutta ne siirrettiin merenkulkuhallituksen kokoonpanoon hyökkäysvaiheen päätyttyä. Johtosuhdemuutos ei merkinnyt jäänmurtajien sotatoimien päättymistä, sillä ne avustivat ja suojaivat kauppalaivoja Suomen ja Saksan välisessä liikenteessä koko sodan ajan. Erityisen kriittiseksi muodostui vuoden 1942 ankara talvi. Koko Itämeren jäädyttyä ainoastaan jäänmurtajat kykenivät saattamaan viljalaivoja halki Itämeren, ja Suomessa vältyttiin leipäviljakriisiltä.⁴²

JUSSI PAJUNEN

”VAIKEA JUTTU” – TALVISODAN ULKOMAISET VAPAAEHTOISET

Maailmansotien väliselle ajalle oli ominaista ulkomaalaisten vapaaehtoisten liittyminen sotaan käyvien valtioiden asevoimiin. Se oli osa aikakauden henkistä ilmapiiriä, eikä talvisota muodostanut omana aikakautenaan poikkeusta. Muutamia vapaaehtoisia ilmoittautui jo Suomen ja Neuvostoliiton välisen jän-

nitteen lisääntyessä syksyllä 1939, mutta varsinainen vapaaehtoistoiminta käynnistyi talvisodan sytyttyä.⁴³ Artikkelissa tarkastellaan sotilastehtävissä palvelleita ulkomaalaisia vapaaehtoisia, mutta heidän lisäksi useita satoja vapaaehtoisia palveli muun muassa lääkäri- ja linnoitustehtävissä.⁴⁴

► Tanskalaisia vapaaehtoisia Oulussa hiihtoharjoituksissa tammikuussa 1940. Kuva: SA-kuva

”Asiat eivät suju oikealla tavalla”⁴⁵

Kansainvälistä tukea saadakseen Suomi päätti 2. joulukuuta 1939 vedota Kansainliittoon, ja se velvoitti jäsenmaitaan avustamaan Suomea. Kansainliiton päätökset antoivat Suomelle uskottavuutta ja vaikuttivat etenkin länsivaltojen avustushankkeisiin.⁴⁶ Vapaaehtoisten värväämisen lähtökohtana oli se, että Suomeen otettaisiin pohjoismaisia vapaaehtoisia. Koska Suomen varustilanne ei mahdollistanut edes kenttäarmeijan tarkoituksenmukaista varustamista, oli vapaaehtoisilla oltava mukanaan omat aseet ja varusteet. Varustuksen puute ei kuitenkaan ollut este palvelukseen ottamiselle, vaikka varustamattomat ja kouluttamattomat vapaaehtoiset tuottivat ongelmia: varustaminen ja kouluttaminen vaativat paljon aikaa. Värväyskriteerejä myös lievennettiin useaan otteeseen, mutta kaikkia vapaaehtoisia ei hyväksytty palvelukseen.⁴⁷

Ulkomaiset vapaaehtoiset, joita saapui etenkin Ruotsin ja Norjan kautta, sitoutuivat Suomen puolustusvoimien palvelukseen. Ruotsissa vapaaehtoisasiaa hoiti Finlandskomittén-keskus. Ruotsin läpi kulkevista ulkomaalaisista vastasi Pro Finlandia-toimisto. Suomen yhteyshenkilönä Norjassa oli ulkoasiainministeriön varakonsuli Charles Nyberg.⁴⁸

Päämajan tavoitteena oli perustaa ulkomaisista vapaaehtoisista kaksi yhtymää: ruotsalainen ja monikansallinen. Vapaaehtoisten vastaanotto määrättiin Kotijoukkojen vastuulle 8. joulukuuta 1939. Lähtökohtana oli vapaaehtoisten vastaanottaminen Tornion vastaanottoasemalla. Kotijoukkojen esikunnan oli varattava päällystää vapaaehtoisjoukkoihin ja muodostettava harjoitusleirit. Tavoitteena oli siirtää vapaaehtoiset nopeasti rintamalle.⁴⁹

Vapaaehtoisten vastaanotossa oli aluksi runsaasti epäselvyyksiä. Etenkin palvelussuhteiden kestosta oli monia tulkintoja. Oli myös tarpeen teroittaa, että vapaaehtoisilla oli velvoite suostua suomalaisten parhaaksi katsomiin tehtäviin. Vapaaehtoisjoukoista ja harjoitusleirien perustamisesta Tornioon,

Kemiin, Ouluun ja Lapuulle käskettiin 30. joulukuuta 1939, ja Helsingin vastaanottoasema perustettiin joulukuun viimeisenä päivänä. Lapualle perustettiin vuoden 1940 tammikuun 9. päivänä useita eri kansallisuksia vastaanottanut harjoitusleiri, josta muodostui Osasto Sisu. Vapaaehtoisten värvääminen ja henkilöstöasiat keskitettiin vuoden 1940 maaliskuun alussa Päämajan vapaaehtoistoimistoon. Toimiston päälliköksi määrättiin läpi talvisodan vapaaehtoisasioiden parissa työskennellyt kenraaliluutnantti Oscar Enckell.⁵⁰

”Tästä asiasta näyttää muodostuvan vaikea juttu”⁵¹

Vapaaehtoisten brittisotilaiden värvääminen ulkomaille oli kiellettyä, mutta lupa värväystoiminnalle Suomeen myönnettiin. Vapaaehtoisia ilmoittautui noin 8 900. Brittivapaaehtoisia saapui Suomeen 228, mutta valtaosa heistä vasta talvisodan päättyttyä. Myös Ranskassa, Italiassa ja Puolassa valmisteltiin mittavia avustushankkeita, mutta ranskalaisia, italialaisia ja puolalaisia saapui Suomeen vain muutamia.⁵²

Unkarissa vapaaehtoisia ilmoittautui noin 25 000. Unkarilaisen vapaaehtoispataljoonan 341 miestä liittyivät Osasto Sisuun 2. maaliskuuta 1940. Unkari oli ainoa maa, joka lähetti Suomeen valmiiksi kootun joukon, mutta se ei ehtinyt rintamalle. Unkarilaisia saapui Suomeen kaikkiaan noin 360.⁵³

Yksi unkarilaisista oli traagisen kohtalon kokenut vänrikki Vilmos Békássy. Espanjan sisällissotaan aiemmin osallistunut 30-vuotias Békássy saapui Suomeen 16. joulukuuta 1939 ja liittyi ulkomaalaisia lentäjiä koonneeseen Täydennyslentorykmentti 2:een. Hän katosi 8. helmikuuta 1940 – ilmeisesti syöksyi mereen – Fiat G.50 -hävittäjän siirtolennolla Ruotsin Vesteråsista Säkylään harhaudduttuaan lento-reitiltään. Syy reitiltä poikkeamiseen jäi selviämättä, eikä Békássya etsinnöistä huolimatta löydetty.⁵⁴ Hän oli ensimmäinen kaatuneeksi kirjattu ulkomaalainen vapaaehtoinen.⁵⁵

► Ulkomailta saatiin sotilaallisen avun lisäksi myös humanitaarista apua. Ruotsin punaisen ristin kautta Suomeen saapui lääkäreitä ja sairaanhoitajia. Kuvassa haavoittunutta tuodaan Ruotsin punaisen ristin ambulanssiasemalle Hämekoskella tammikuussa 1940. Kuva: SA-kuva

Amerikansuomalaiset vapaaehtoiset koottiin Ouluun, sillä valtaosa heistä tarvitsi lisäkoulutusta. Osa hakeutui kuitenkin muihin koulutuskeskuksiin ja edelleen rintamalle. Ilmiö ei rajoittunut ainoastaan amerikansuomalaisten piiriin, vaan useiden vapaaehtoisten seuranta oli vaikeaa. Yhdysvalloista ja Kanadasta saapui talvisodan aikana Suomeen arviolta 415 vapaaehtoista. Heistä noin 330 koottiin ”Amerikan Suomalaiseen Legioonan [sic]”, mutta vain sen 1. komppania ehdittiin keskittää Karjalan kannakselle 12. maaliskuuta 1940.⁵⁶

Virolaisia palveli Osasto Sisussa 56, mutta kaikkiaan virolaisvapaaehtoisia oli todennäköisesti yli sata. Karjalaisia ja inkeriläisiä vapaaehtoisia palveli etenkin Kemissä perustetussa Osasto H:ssa, jonka riveissä oli enimmillään 389 karjalaista ja 81 inkeriläistä. Osasto H muutettiin Sissipataljoona 5:ksi ja keskitettiin Suomussalmelle helmikuussa 1940.⁵⁷

Svenska Frivilligkåren

Ruotsiin perustettiin 30. marraskuuta 1939 alkaen yli sata värväystoimistoa. Pohjois-Suomeen lähetettävään taistelujoukkoon ilmoittautui 12 705 vapaaehtoista, joista 8 260 valittiin. Lisäksi Länsi- ja Etelä-Suomessa oli noin 420 ruotsalaista vapaaehtoista.⁵⁸ Svenska Frivilligkåren koottiin Torniossa ja Kemissä.⁵⁹ Suomeen saapui 1010 tanskalaista ja 695 norjalaista vapaaehtoista. Tanskalaisia ei asetettu ruotsalaisten johtoon, koska heiltä arvioitiin puuttuvan kokemus talvisodankäynnistä. Dansk Frivillig Korps muodostettiin Oulussa, mutta se ei ehtinyt rintamalle.⁶⁰

Ruotsalaisia ilmatorjuntajoukkoja saapui Pohjois-Suomeen vuodenvaihteessa 1939–1940. Ruotsalaisen vapaaehtoisen lentojoukon – Lentorykmentti 19:n – lentokoneet saapuivat Kemiin 10. tammikuuta 1940.⁶¹ Svenska Frivilligkårenin toiminta vieraalla maaperällä ei sujunut kitkattomasti, sillä sen II Taisteluosasto harhautui keskitysmarsilla Sallan rintamalle. Aurausjoukkue luki väärin suomalaista karttaa, ja vajaan 30 kilometrin yömarssi Kemijärveltä itään venyi noin 40 kilometriksi 24.–25. helmikuuta 1940. Svenska Frivilligkåren liitettiin ylipäällikön alaisena joukkona kenttäarmeijaan, ja sen komentaja, kenraaliluutnantti Ernst Linder otti rintamavastuun Ranuan ja Posion pohjoispuolella 28. helmikuuta. Siten Lapin Ryhmän päävoimat vapautuivat ylipäällikön reserviksi. Svenska Frivilligkårenin tehtävänä oli ”torjua vihollisen tunkeutuminen maahan toiminta-alueensa kautta”. Vaikka taistelutoiminta ei Sallan rintamalla ollut enää kiivasta, täytti Svenska Frivilligkåren saamansa tehtävän.⁶²

”Kansamme ei enää myöskään taistele yksin”

Talvisodan päättyessä Suomeen oli saapunut yli 11 660 ulkomaalaista vapaaehtoista. Todellinen lukumäärä oli hieman suurempi, sillä kaikkia vapaaehtoisia ei kirjattu. Maaliskuun 13. päivänä 1940 rivissä oli noin 11 370 vapaaehtoista. Vapaaehtoisista 43 oli kirjattu kaatuneiksi ja 190 haavoittuneiksi. Tappioita oli ilmeisesti hieman enemmän. Suurimman uhrin kantoivat ruotsalaiset, joita kaatui tai haavoittui yli kaksisataa.⁶³

Svenska Frivilligkåren oli sotilaallisesti tärkein vapaaehtoisryhmä, sillä se vapautti suomalaisia

joukkoja keskitettäväksi painopistesuuntaan. Pohjois-Suomen ilmapuolustukselle Ruotsin tuesta oli niin ikään suuri apu. Vapaaehtoistoiminnalla oli myös myönteistä henkistä vaikutusta. Varustettujen ja koulutettujen joukkojen saamiseen liittyneitä ongelmia ei kuitenkaan saatu kaikilta osin ratkaistua. Vaikka ulkomaalaisten vapaaehtoisten merkitys jäi talvisodan sotilaallisen kokonaistalvikuun kannalta vähäiseksi, oli etenkin Ranskan ja Ison-Britannian hankkeilla huomattava merkitys talvisodan päättymiseen johtaneeseen kehityskulkuun. Neuvostoliiton johto ei halunnut ottaa sitä riskiä, että maa joutuisi sotaan Ranskaa ja Isoa-Britannia vastaan.⁶⁴

JANNE MÄKITALO

SALPA-ASEMA – SUOMEN VIIMEINEN PUOLUSTUSLINJA

Keväällä 1940 aloitettu uusien operatiivisten suunnitelmien laatiminen venytti vajaalla vahvuudella toimineiden armeijakuntien ja niiden alaisten joukkojen esikuntien suorituskyvyt ääriarjoilleen. Samaan aikaan oli käynnissä Salpa-aseman rakentaminen, Pohjoismaiden suurin rakennusurakka. Ruotsalaisista vapaaehtoisista koostuneen Svenska arbetskårenin jälkeen linnoittamista jatkoivat siviiliurakoitsijat ja työryhmät. Noin viidensadan miehen työryhmiä oli toiminnassa lopulta peräti 33 ja siviiliurakoitsijotakin oli kolmetoista sananmukaisesti Hangosta Petsamoon ulottuvalla 1 200 kilometrin pituisella alueella.⁶⁵ Salpa-aseman linnoittamisella oli myös suora kytköksensä esikunnissa tapahtuneeseen joukkojen käytön suunnittelun. Kenttäarmeijaa aiottiin käyttää uudella tavalla, mikäli Neuvostoliitto jälleen hyökkäisi.

Salpa-aseman linnoittamisen taktinen suunnittelu kuului rintamavastuussa olleille yhtymille. Ne myös päättivät, mitä linnoituslaitteita tuli rakentaa. Linnoitteiden tekninen suunnittelu alkoi vasta kun joukon pääaseiden ryhmitys oli päätetty, tuliverkko oli muodostunut ja ylempi johtoporras oli suunnitelman hyväksynyt.⁶⁶ Puolustus suunnitelma määräsi reunaehdot linnoitussuunnittelulle, eikä päinvastoin.

Operatiivisen suunnitelman mukaan Salpa-aseman suunniteltiin ryhmitettävän ensimmäiseksi kaksitoista suojajoukkoprikaatia. Suojajoukkoihin kuului lisäksi linnoituspataljoonien jalkaväki ja linnoitustykistö. Linnoitusjalkaväki koostui jalkaväestä ja linnoitusjalkaväen sulkutykistöä. Linnoitusjalkaväen miehistöksi suunniteltiin alun

► 152 mm:n Canet-tykin (152/45 C) putkea kuormataan lavalle Lappeenrannan kaakkoispuolella vuonna 1941. Kuva: SA-kuva

perin värvättyjä sotilaita, jotka olisi valikoitu kotituneista, Salpa-aseman lähistöllä asuvista varusmiehistä. Rahoituksen puute kuitenkin esti valmiuden kannalta erinomaisen idean toteutumisen, ja linnoitusjalkaväkeen sijoitettiin reserviläisiä. Linnoitusjalkaväen taistelu perustui konekiväärien ristituleen, linnoitteisiin kiinteästi asennettujen tai siirrettävien panssarintorjuntakanuunoiden käyttöön sekä lin-

nakkeiden aseistukseksi suunniteltujen kanuunoiden käyttöön.⁶⁷

Aiemmin meripuolustukseen kuulunut jäykälavettinen tykistö siirrettiin talvisodan jälkeen linnoitusrykmentin maantien puolustusjoukkoihin. Laatokan meripuolustuksen aseistus siirrettiin Saimaan järviolueen puolustukseen I, III ja IV Armeijakunnalle huhtikuusta 1940 alkaen. Jaakkiman

lohkon linnoitusrykmentti siirtyi erillisenä patteristona Kivijärven ja Virolahden välille II Armeijakuntaan. Salmin lohkon tykistö siirtyi erillisenä patteristona Kuhmosta pohjoiseen V Armeijakuntaan.⁶⁸

Vakinaista linnoitusrykmenttiä oli suunniteltu Salpa-aseman rauhan aikaiseksi runkomiehitykseksi. Jokaisessa patteristossa oli kaksi miehitettyä koulutuslinnaketta. Patteriston vahvuus oli 200–300 henkilöä, joista 30–50 oli palkattua henkilökuntaa.⁶⁹

Mikäli suunnitelmat olisivat toteutuneet sellaisenaan, valmius Salpa-aseman nopeaan miehittämiseen olisi ollut korkea. Värvätty linnoitusjalkaväki olisi kyennyt miehittämään asemat nopeasti, myös linnoitusrykmentin koulutuslinnakeet olisivat saavuttaneet tulenavausvalmiuden nopeasti, ja Salpa-aseman takana varusmiehiä kouluttaneet 12 prikaatia olisivat kyenneet muutamassa tunnissa ryhmittämään kaksi jalkaväkipataljoonaa ja aselajivahvenukset tilanteen vaatimalla tavalla.

Prikaatien tuli saattaa joukkonsa taisteluvalmiiksi rauhan aikaisilla ryhmitysalueillaan ja kenttätyökohteillaan viimeistään kuuden tunnin kuluttua saatuaan komennon ”Vaihtomajoitusryhmitys”. Käskyllä ”Suojaryhmitys” tuli siirtyä pääaseman tasalle majoitusryhmitykseen siten, että asemat onnistuttiin miehittämään nopeasti. Taisteluetuvartioiden kaskettyjen joukkojen tuli siirtyä etuvartioiden tasalle ja valmistautua miehittämään ne. Prikaatien tuli myös jatkaa viipymättä Salpa-aseman varustusten rakentamista ja täydentämistä.⁷⁰

Linnoitusjalkaväen tultua perustetuksi myös se tuli ryhmittää Salpa-asemaan. Kun kenttäarmeijan pääosat oli perustettu, ne voitiin ryhmittää aseman vahvennuksiksi tai sen taakse vastahyökkäyksiä varten. Jos kenttäarmeija olisi ryhmittynyt Salpa-asemaan, olisi pataljoonien konekiväärikomppanioiden joukkueet sijoitettu lohkolle olleisiin konekiväärikorsuihin ja pääosa kiväärikomppanioista kenttalinnoitettuihin tai louhittuihin taisteluhautoihin sekä aseisiin.⁷¹

Talvisodan oppi oli se, ettei kaikkia joukkoja kannata heti ryhmittää pääasemaan. Ne olivat kärsineet kovia tappioita tykistökeskityksessä ja olleet kaikki jo kiinni torjunnassa, eikä reservejä ollut

► Väli rauhan aikana tehty 152 mm:n Canet-tykkipatteri Lemminkäisen niemessä kesällä 1941. Jatkosodassa tykit muodostivat Linnoituspatteristo 1:n 3. patterin. Linnoite jäi lyhytikäiseksi, sillä tykit siirrettiin jatkosodan alussa Laatokan rannalle, josta ne palautuivat vielä hetkeksi sodan jälkeen Lemmille. Kuva: SA-kuva

käytettävissä. Edellä kuvatulla tavalla toteutetulla joukkojen käytöllä puolustajalle jäi mahdollisuus vahventaa puolustusta siellä, minne vihollisen hyökkäyksen painopiste muodostuu, mutta operatiivisen ajatuksen ytimenä oli voimakas reservi, jolla voitiin iskeä mahdollisen sisäänmurron saaneen vihollisen kylkiin. Linnoitteet edustivat passiivista voimaa ja manööverikykyisten joukkojen hyökkäys, jota tuetaan voimakkaalla tulella, menestyksen aikaansaavaa aktiivista voimaa.⁷²

Pääasemaa koskeva käsky sisälsi arvion eri suunnissa odotettavissa olleesta taistelun luonteesta. Eteläisellä rantamaalla, eli Suomenlahden ja Salpausselän välisellä alueella, tuli varautua sitkeään puolustukseen. Sen arvioitiin perustuvan kantalinnoitettuihin, eli vakinaisiin laittein vahvistettuihin, kauttaaltaan linnoitettuihin yhtenäiseen asemaan ja siinä käytävään sitkeään taisteluun. Hieman pohjoisempana

järvalueella käytävän taistelun suunniteltiin tukeuvan etenkin kapeikkoihin rakennettaviin yhtenäisiin puolustusasemiin. Oli kuitenkin varauduttava hyökkäykselliseen toimintaan etenkin erillisten vihollisrivistöjen lyömiseksi. Pohjois-Suomeen ei ollut tarkoitus rakentaa yhtenäistä puolustusasemaa. Siellä tuli taistella syvälle alueelle teiden varsille sijoitettuihin, kaikkiin suuntiin taistelemaan kykeneviin linnoitettuihin puolustuskeskuksiin tukeutuen, mutta aktiivista ja liikkuvaa taistelua käyden. Vihollista ei pitänyt jäädä odottelemaan.⁷³ Kaikilla edellä mainituilla alueilla operatiivisen suunnitelman sisältämä taisteluaajatus siirtyi vaatimukseksi linnoittamiselle.

Sotataidon kannalta tarkasteltuna Salpa-asemaa hyödyntävien joukkojen operatiivinen käyttöidea oli poikkeuksellinen. Asemaa ei ollut tarkoitus miehittää perustetuilla jalkaväkidivisioonilla vaan linnoitusjalkaväellä ja linnoitustykistöllä. Yhtymiä ei ollut tarkoitus käyttää ja kuluttaa loppuun pääpuolustus-

linjalla. Ne tuli ryhmittää aseman taakse syvyyteen säilyttäen operatiivinen toiminnanvapaus. Joukot olisivat olleet hajaryhmyksessä paremmassa suojassa, ja ne olisi kyetty suuntaamaan joko vahventamaan hyökkäyksen kohteeksi joutuneita lohkoja tai voimakkaaseen vastahyökkäykseen tukeutuen Salpa-asemaan sisältyviin sulkuasemiin. Operaatioiden ytimenä oli kantalinnoitettuihin asemiin ryhmitettyjen linnoitusjalkaväen sekä linnoitustykistön torjuntataistelun ja vastahyökkäyksiä joustavasti toteuttavien yhtymien taistelun yhdistelmä.

Kesän 1944 taisteluiden päätyttyä suomalaisten torjuntavoittoon ei puolustusjärjestelmämme viimeisellä puolustuslinjalla, Salpa-asemassa, jouduttu taistelemaan. Nopeasti huomattiin, ettei linjamainen puolustusasema myöskään vastannut sotataidon ja sotatekniikan nopean kehittymisen asettamia vaatimuksia. Salpa-asema jäi tässäkin mielessä maamme viimeiseksi puolustuslinjaksi.

HEIKKI NIKUNEN

ILMAVOITTOJA TALVI- JA JATKOSODASSA

Talvisota

Talvisodan alkaessa Neuvostoliitolla oli ryhmitettyinä Suomen vastaisella rajalla olleisiin, Viron alueella sijainneisiin sekä niitä taaempiin tukikohtiin noin 2 230 lentokonetta. Konemäärää lisättiin talvisodan aikana niin, että maaliskuussa 1940 Suomea vastaan suunnattujen lentoyksiköiden käytössä oli yli 4 000 eri tyyppistä edustavaa konetta.⁷⁴

Suomen ilmavoimilla oli sodan alkaessa rintamalavueissa vain 29 Fokker C.X (FK) -tiedustelukonetta, 36 Fokker D.XXI (FR) -hävittäjäkonetta ja 17 Bristol Blenheim (BL) -pommikonetta.⁷⁵ Vaikka

ilmapuolustukselle myönnetty materiaallinen voimavara olikin minimaalinen, oli koulutus ja harjoittelu toteutettu tunnollisesti. Henkilöstön taisteluvalmius oli kunnossa, sillä koulutustaso oli hyvä ja taktiset ratkaisut olivat oikeita. Vanhentuneet tiedustelukoneet hyödynsivät yötoimintaa, pommikoneet nopeuttanut käyttäen kaukotiedustelua ja hävittäjät ampumatarkkuuttaan. Hävittäjien määrä oli kuitenkin täysin riittämätön kattavaan torjuntaan, ja kun suojauspyyntöjen tulva sekä rintamalta että kotialueelta oli jatkuvaa, olivat vähäiset koneet ajoittain ripoteltuna Värtsilästä Turkuun ulottu-neelle alueelle.

► Bristol Blenheim -pommikonetta tankataan Tikkakoskella maaliskuussa 1940. Kuva: SA-kuva

Suomen kalustomäärältään vähäinen ilmapuolustus toimi kuitenkin tehokkaasti kaikkialla siellä, mihin edes jossain määrin ajanmukaista kalustoa riitti. Hyvän esimerkin tarjoaa luutnantti Jorma Sarvannon suoritus loppiaisena 1940 hänen pudottaessaan Fokker DXXI -hävittäjällään kuusi DB-3-neuvostopommittajaa viidessä minuutissa. Sarvannon mestarillinen suoritus sai paljon myös kansainvälistä kuuluisuutta torjuntatehon maailmanennätyksenä.⁷⁶

Tiedustelulaivueet paljastivat ajoissa hyökkäysryhmykset, Fokker-hävittäjät saavuttivat ilmavoitotosuhteen 16:1, ja Blenheimit toteuttivat kaukotiedustelua sekä häirintäpommituksia. Neuvostoliitto menetti onnettomuudet mukaan luettuna arviolta 980 konetta sekä 789 lentäjää kaatuneina. Kaikkiaan 106 neuvostolentäjää jäi sotavangeiksi.⁷⁷

Ilmavoimien keskitetyt pommitukset ja rynnäköinnit sodan loppuvaiheessa aiheuttivat hyökkääjälle ratkaisevat tappiot Viipurinlahdella. Lisäksi ne

► Hävittäjälentolaivue 34:n komentaja ja Mannerheim-ristin ritari, majuri Eino Luukkanen lähdössä hälytyslennolle koneellaan Messerschmitt Bf 109 G-6 vuonna 1944. Kuva: SA-kuva

torjuivat Suomenlahden yli puolustajan selustaan Virolahdelle suunnatun hyökkäyksen.⁷⁸

Talvisota oli Suomen sekä valtio- että sotilasjohdolle kovakätinen opetus ilmapuolustuksen strategiasta merkityksestä. Kiireellä käynnistetyt hätähankinnat eivät pystyneet kompensoimaan sotaa edeltäneitä laiminlyöntejä, mutta Ilmavoimat oli joka tapauksessa sodan loppuessa vahvempi kuin sen alkaessa.

Jatkosota

Välirauhan aikana talvisodan hätähankinnat alkoivat tuottaa tulosta, ja kaikille hävittäjälaivueille saatiin ajankohtaan nähden toimintakelpoiset koneet. Talvisodan sotakokemukset otettiin käyttöön nopeasti uusitussa ilmasotaohjesäännössä, ja konekohtaisesti optimoidut tyyppitaktiikat koulutettiin sotaohjaaja-

kursseilta valmistuneille ohjaajille. Seurauksena olikin ilmanherruus jatkosodan etenemisvaiheen aikana parhaan hävittäjän, Brewsterin, saavuttaessa peräti voittosuhteen 32:1. Ajoittain varsin nopean etenemisen aiheuttamat paikannus- ja tilannetietousongelmat selvitettiin lentokuvausten pika-kartoilla sekä Karjalan armeijan ja armeijakuntien esikuntiin syötetyillä tiedusteluilmoituksilla, joita saattoi olla päivittäin jopa viisikymmentä. Suojaus-tehtävien lisäksi hävittäjät kunnostautuivat myös rynnäköinnissä erityisesti vihollisen perääntyessä Laatokan rantateillä.⁷⁹

Asemasodan aikana Ilmavoimat pystyi uudistamaan lentokalustoaan muun muassa Dornier- ja Junkers Ju 88 -pommittajilla sekä Messerschmitt 109 G -hävittäjillä. Määrällisesti modernisointi jäi tosin pahasti vajaaksi. Kaikki hävittäjälaivueet taistelivat kuitenkin edelleen voitollisesti, ja neuvostoilmavoimat ei pystynyt toteuttamaan pommitusoperaatioita lainkaan sisämaahan. Saksalaishyökkäyksen tyrehtyessä neuvostoaktiiviteetti Suomenlahdella lisääntyi, ja vuoden 1942 lopulta alkaen Suomenlahden yllä käytiin jatkuvasti kiivaita hävittäjätaisteluita. Vähäisestä konemäärästään huolimatta suomalaisilla oli yliote, ja neuvostoyksiköt alkoivat kärsiä ohjaajapulasta. Sen seurauksena neuvostoilmavoimat lähetti taisteluihin ajoittain varsin kokemattomilta vaikuttaneita ohjaajia.

Kevään 1944 tiedustelulentojen osoittaessa Neuvostoliiton suurhyökkäyksen kasvavaa uhkaa valmisteltiin Kannaksen suunnassa syvän puolustuksen mahdollistava johtamis- ja tukeutumisyjärjestelmä runkona Suulajärvi–Suur-Merijoki–Lappeenranta–Kausala sekä Aunuksen suunnassa vastaava runkona Nurmoila–Uomaa–Kasinhäntä. Suurhyökkäyksen lopullisesti paljastaneet tiedustelulennot tehtiin Messerschmitt-parilla 22. toukokuuta ja sotasaalessa Pe-2-kuvauskoneella 29. ja 30. toukokuuta sekä 2. kesäkuuta. Niiden tietoja ei kuitenkaan hyödynnetty Päämajassa eikä IV Ar-

meijakunnan esikunnassa.⁸⁰ Ilmavoimat sen sijaan käskytti Kannakselle lisää hävittäjävoimaa jo ennen suurhyökkäyksen alkamista.

Suurhyökkäyksen aikana Lentorykmentti 4 ja Osasto Kuhlmeijer iskivät Kannaksen viholliskohteisiin 1 846 tonnin räjähdelastin. Kuhlmeijerin pääkohteina olivat panssarit ja ylimenokalusto, ja omien raskaiden pommittajien pääkohteina olivat panssari-vaunukeskittymät ja tykistöryhmytykset. Vihollisasetmat kuvattiin päivittäin Pe-2- ja Blenheim-koneilla. Messerschmitt-hävittäjien toimitusten käynnistyttyä hävittäjälaivueet saatiin määrävahvaisiksi, ja ne pudottivat 425 neuvostokonetta ja vaurioittivat 78:aa. Osasto Kuhlmeijer ilmoitti 126 pudotusta.

Sen jälkeen Lentorykmentti 4 iski Aunuksessa ja Itä-Karjalassa vihollisen tykistökeskittymiin, joukko- ja ajoneuvoryhmytyksiin, tykistö- ja kranaatinheitin-aseisiin, ratapihaan ja rautatiekalustoon, kolonniin ja materiaalievakuointiin 733 tonnin pommi-kuorman. Hävittäjä- tiedustelulaivueet pudottivat 58 neuvostokonetta.

Ilmavoimien lentorykmentit lensivät jatkosodan aikana 50 919 sotalentoa. Tiedustelulentojen avulla ylläpidettiin jatkuva ajantasainen vihollistilannekuva. Torjunta-, tiedustelu- ja suojauslentojen yhteydessä ammuttiin alas 1 600 viholliskonetta ja pommituslennoilla pudotettiin 3 027 tonnin räjähdekuorma.⁸¹

Merkittävin tekijä Ilmavoimiemme menestyksessä oli henkilöstön motivaatio ja taitotaso. Amerikkalaisen Aces High -sotilasilmailujulkaisun mukaan Suomen ilmavoimilla on maailmanennätys hävittäjä-ässien lukumäärässä väkilukuun suhteutettuna.⁸² Myös henkilökohtaisen ampumatarkkuuden ennätys tuli todennäköisesti Suomeen. Luutnantti Kyösti Karhila pudotti 28. toukokuuta 1944 aamuyöllä Suomenlahden päällä Pe-2-neuvostokoneen noin seitsemänsadan metrin päästä lyhyellä tykkisarjalla. Maassa asemiehet ilmoittivat kulutuksen olleen kolme ammusta.⁸³

MIKKO KARJALAINEN

HYÖKKÄYSSOTA VAATII UHREJA KESÄLLÄ 1941

”Omat tappiot päivän kuluessa ovat 32 kaatunutta ja 300 haavoittunutta”.⁸⁴ Näin karuissa merkeissä 15. Divisioonan hyökkäys painopistesuunnassa kohti Laatokkaa alkoi 31. heinäkuuta 1941. Sotapäiväkirjan sivuille piirtyy poikkeuksellisesti myös kuva tappioiden syistä.

Tykistön tulivalmistelua ei ollut pystytty toteuttamaan täysimääräisenä, koska omien joukkojen ja vihollisen etulinja oli ollut niin lähekkäin. Oma tiedustelu oli epäonnistunut, sillä vihollisen vastarinta oli ollut odotettua sitkeämpää ja varustukset odotettua vahvempia. Myös vihollistykistön määrä oli odotettua suurempi.

Hyökkäyssodankäynnin aiheuttamat tappiot olivat merkittäviä, sillä jatkosodan ensimmäisen kolmen ja puolen kuukauden miehistötappiot kaatuneina (21 550 miestä) olivat vain hieman talvisodan tappioita (25 699 miestä) pienemmät. Myös hyökkäysvaihetta seuranneessa noin kahden ja puolen vuoden asemasotavaiheessa syntyneet merkittävästi pienemmät tappiot (noin 16 000 miestä) kuvaavat sitä, kuinka raskas kesän ja syksyn 1941 hyökkäysvaihe suomalaisille oli.⁸⁵

Syystäkin Suomen ylin sodanjohto seurasi omien joukkojen tappioita kesällä 1941 hyvin tarkasti. Edellä kuvattuna päivänä – kun 15. divisioonan hyökkäys alkoi – oli ylipäällikkö Mannerheim päämajoitustemestari Airon kanssa II Armeijakunnan esikunnassa seuraamassa hyökkäysliikkeen kehitystä.⁸⁶ Armeijakunnan komentaja, kenraalimajuri Taavetti Laatikainen sai ylipäälliköltä evästystä: tykistöä piti käyttää mahdollisimman tehokkaasti ja omat tappiot pidettävä mahdollisimman pieninä.

Tappioiden minimointi oli alisteinen sille, että hyökkäyksen piti joka tapauksessa edetä ylijohdon tavoitteiden mukaisesti. Sotatoimiyhtymien komen-

tajilla oli siitä vastuu. Esimerkiksi kenraalimajuri Woldemar Hägglundin johtaman VII Armeijakunnan hyökkäys eteni heinäkuussa 1941 hitaasti viereiseen VI Armeijakuntaan verrattuna. Hägglund suosi lopussa armeijakuntansa hyökkäystä kovin sanoin: Ensinnä liian perinpohjainen tiedustelu oli hidastanut hyökkäystä. Toiseksi joukot olivat käyttäneet liian vähän saarrostopuolustushyökkäyksiä, eikä viholliseen ollut ylläpidetty jatkuvaa kosketusta. Jalkaväki ei ollut myöskään käyttänyt hyväkseen kaikkia aseita niiden täydellä teholla, eikä tykistöä ollut käytetty tarpeeksi tehokkaasti.⁸⁷

Periaate saarrostopuolustushyökkäysten ensisijaisuudesta oli perusteltua, mutta hyvin linnoitautunutta vihollista vastaan saarrostopuolustusten toteutus oli vaikeaa. VII Armeijakunnan esikuntapäällikkönä toiminut everstiluutnantti Sakari Simelius kuvaili Hägglundin todenneen usein: ”Kunhan tarjoutuisi mahdollisuuksia operoida niin, että koukkaustaktiikkaa voitaisiin siihen liittyen käyttää hyväksi.”⁸⁸

Edellytykset hyökkäyssodankäynnille

Kesällä 1941 Suomen armeija ei ollut täysin valmis hyökkäyssodankäyntiin. Talvisodasta oli toki saatu kokemusta, mutta pääosin puolustusotaan liittyen. Sotamateriaalitalanne oli – kiitos Saksan tuen – merkittävästi talvisodan aikaa parempi. Suomalaisilta puuttui kuitenkin kokemus laajamittaisen hyökkäysoperaatioiden suunnittelusta ja toteuttamisesta. Niin ikään joukkojen koulutustaso oli hyvin vaihteleva.

Operaatioiden suunnittelussa ja joukkojen johtamisessa esiintyneitä ongelmia ylin sodanjoht-

► VII Armeijakunnan komentaja, kenraalimajuri Woldemar Hägglund ja 7. Divisioonan komentaja, eversti Antero Svensson keskustelemassa tilanteesta Jalkaväkirykmentti 9:n komentajan, eversti August Kuistion komentopaikalla Kirjavalahdessa elokuun alussa 1941. Kuva: SA-kuva

to ei välttämättä havainnut, mutta kenttäarmeijan ruohonjuuritason heikkoudet olivat jatkosodan syttyessä tiedossa. Suorasanaisesti puutteet to esiin eversti Valo Nihtilä, joka kesäkuun puolivälissä informoi Päämajaan joukkojen koulutuksen puutteista. Nihtilä, tuolloin IV Armeijakunnan esikuntapäällikkö, oli havainnut, että palvelukseen kutsuttu miehistöaineksi oli epätasaista. Sekä miehistö että päällistö, joka koostui enimmäkseen reserviläisistä, oli hyökkäyssodan taidoiltaan heikotasoista.⁸⁹

Mitä Nihtilän viesti tarkoitti käytännössä? IV Armeijakuntaan kuuluneessa jalkaväkirykmentti 5:n ensimmäisessä komppaniassa harjoiteltiin 21. heinäkuuta aamupäivän ajan ryhmäkokoontamisesta etenemistä, aseisiin menoa sekä tulitoimintaa.

Yhteenveto oli realistinen: ”Puutteellisuuksia havaittiin, joten harjoitus oli tarpeen.” Harjoitusta jatkettiin kertauksen vuoksi myös iltapäivällä.⁹⁰ Ongelmat kuvasivat kenttäarmeijan tilaa yleisimminkin. Epäilemättä puutteilla oli yhteys vähintäänkin ensimmäisten sotaviikkojen tappioihin.

Sodassa lopputulos ratkaisee

Tappioista huolimatta suomalaisten hyökkäys eteni kaikilla rintamasuunnilla. Silloin kun hyökkäykselle asetettuja tavoitteita ei päämajan operatiivisen johdon mielestä saavutettu tai omat tappiot nousivat huomattavan suuriksi, arvioitiin syyksi useimmiten tykistötoiminnan epäonnistuminen. Keskitetyllä tulenkäytöllä piti minimoida omat tappiot.

► Jalkaväkirykmentti 36:n III pataljoonan pioneerit kuljettavat kaatunutta toveriaan luotien vinkussa 31. heinäkuuta 1941 Änkilän ja Pajarin kylien välillä. Kuva: SA-kuva

Hyökkäyssuunnitelmissa vältettiin mahdollisuuksien mukaan suoria rintamahyökkäyksiä ja operaatiot toteutettiin ensisijaisesti saarrostamalla. Se oli suomalaisen sotataidon periaatteiden ja voimassa olleen kenttäohjesäännön mukaista.

Kesän ja syksyn 1941 aikana useissa laajoissa, kokonaisten yhtymien toteuttamissa saarrostushyökkäyksissä operaatioita ei läheskään aina kyetty viemään tavoitteeseen täysin onnistuneesti. Hyökkäysvaiheen aikana muun muassa Sortavalan, Kilpolan, Viipurin ja Aunuksen suunnilla saarrostusoperaatiot jäivät vajaiksi. Maa-alueet kyllä vallattiin, mutta vihollinen pystyi vetämään vähintäänkin osan saarroksiin joutuneista joukoistaan pois taistelukelpoisina.

Voi vain arvailla, kuinka suuriksi suomalaisten tappiot olisivat kasvaneet, jos edellä mainittujen saarrostushyökkäysten myötä syntyneisiin mottei-

hin saaretut – todennäköisesti kuolemaansa saakka taistelleet – viholliset olisi pyritty eliminoimaan. Toisaalta arvailujen varaan jää myös se, miten pienillä tappioilla hyökkäys olisi voinut toteutua, jos kokemus operaatioiden suunnittelusta ja joukkojen johtamisesta sekä miehistön koulutuksen ja sotavaruksen määrä ja laatu olisivat olleet korkeammalla tasolla.

Joulukuun alkuun 1941 mennessä Suomen armeija oli edennyt niin Karjalan, Aunuksen kuin Maaselän kannaksella. Hyökkäyssodassa oli onnistuttu, sillä kaikki talvisodassa menetetyt maa-alueet oli vallattu ja edetty osin jopa vanhojen rajojen yli. Kuitenkin hinta, joka hyökkäyksen aikana oli maksettu kaatuneina ja haavoittuneina, oli hirvittävä. Eikä sodan loppuminen ollut tarkkasilmäisimpienkään näköpiirissä.

PASI TUUNAINEN

KORPISIVUSTOJEN SUOJANA – KENTTÄVARTIO-PUOLUSTUS JATKOSODASSA

Kenttävartio-termillä on ollut Suomessa ajan saatossa useita eri merkityksiä. Ensimmäiset maininnat Ruotsi-Suomen armeijassa ovat aivan 1700-luvun alusta. Kenttävartiolla tarkoitettiin jo tuolloin tievartiota tai jonkin (selusta)alueen valvontaan perustettua pientä tukikohtaa tai etuvartiota. Itsenäisyyden ajan alussa termiä käytettiin puolestaan rajavartioasemista.

Sotilasjohtajien ongelmana on aina ollut se, miten puolustaa laajoja alueita vähillä joukoilla.⁹¹

Jatkosodan hyökkäysvaiheen jälkeen Laatokan pohjoispuolella molempien osapuolten yleisenä ratkaisuna oli ryhmittää vahvimmat joukot pääteiden suuntiin yhtenäisiin puolustusasemiin. Sivustat suojattiin ja valvottiin erillisin tukikohdin eli kenttä-

► Matka kenttävartiosta toiseen kulki läpi korpjen, soiden ja rämeikköjen. Partio etenee Rukajärven suunnalla heinäkuussa 1943. Kuva: SA-kuva

► Kenttävario Joki Tsirkka-Kemijoella 10. lokakuuta 1943. Näköala kenttävartiosta kaakon suuntaan, josta vihollinen kovimmin painosti. SA-kuva

vartiointiin. Pohjoisten korpirintamien kenttävartiotoiminta kuului erämaasodassa harjoitettuun ”harvaan puolustukseen”. Asemasodan aikana kenttävartiota oli etulinjan ohella selustavarmistuksessa, tiestöä valvomassa ja myös paikoin Suomen alueella siviiliväestön suojana.

Päaesimerkkinä voidaan tarkastella 14. Divisioonan vastuualueen sivustojen valvonta- ja puolustusjärjestelyitä Rukajärven suunnalla. Yhtymän lohkon leveys oli kaikkiaan 210 kilometriä (sodan lopussa peräti 290 km), mutta kiinteää puolustusta oli ainoastaan 15 kilometriä. Muualla erämaamaastot miehitettiin

kenttävartioiden avulla. Kenttävartioiden nojasivat luonnonesteisiin. Niitä rakennettiin erityisesti vesistöjen rannoille ja soiden ympäröimiin metsäsaarekkeisiin. Rukajärven suunnan kenttävartioiden järjestelmä, joka oli lopullisesti valmis vasta kesällä 1943, muovautui vihollisen toiminnan ja olosuhteiden perusteella.⁹²

Kenttävartiota oli yhtä aikaa enimmillään 75, mutta niitä lakkautettiin ja siirrettiin muun muassa joukkojen vähetessä, huoltosyistä sekä vuodenajan ja tilanteen mukaan. Myös niiden nimet vaihtuivat aika ajoin. Rukajärvellä kenttävartioiden kokonaismäärä oli 200. Niiden väliset etäisyydet vaihtelivat 100 metristä jopa yli 10 kilometriin, ja niiden väli- ja maastossa käytettiin pienempiä erillisiä pesäkkeitä, niin sanottuja aliupseerivartiota. Etäisyydet kompanioiden komentopaikkoihin olivat useimmiten 5–10 kilometriä. Etulinjan osana toimineen kenttävartiolinjan edessä sijainneen ei-kenenkään-maan leveys oli rintaman reunoilla 10–20 kilometriä ja keskeimmällä noin 2–3 kilometriä. Vihollinen vaihtoi omien kenttävartioidensa paikkoja jopa viikoittain, ja sillä niitä oli myös syvyydessä.

Rukajärvellä kenttävartioiden perusmiehistä oli joukkue, yleisimmin konekivääriryhmällä vahvennettu kivääriryhmä (30–35 miestä). Joskus niissä oli myös tulenjohtovoimaa sekä sotakoiria ohjaajineen. Tuolloin niiden kokonaisvahvuus saattoi kohota jopa 50 mieheen. Aliupseerivartioiden vahvuus oli puolestaan ryhmä. Kenttävartioiden päälliköt olivat yleensä (reservi)luutnantteja, toisinaan kokeneita aliupseereita. Myös kompanioiden komentopaikat ja huollon sijoituspaikat oli tehty erillisiksi tukikohdiksi. Komppanianpäällikkö vastasi viime kädessä alueensa kenttävartioiden toiminnasta. Ylemmät johtoportaat tukivat häntä tarvittaessa.⁹³

Kenttävartioiden olivat ympäripuolustukseen varustettuja siilitukikohtia, halkaisijaltaan 50–100 metriä. Tukikohtaa kiertäneen taisteluhaudan ympärillä oli ensin piikkilankaeste ja sen jälkeen putkimiinakenttä ja hälyttimiä. Keskellä oli korsuja tai hirsikämppeä. Joissakin kohdissa maaperä oli sellaista, että kaikki linnoitteet ja rakennukset jouduttiin tekemään maan päälle. Vartiomiehiä suojasivat paikoin hirsivallit.

Uhtuan suunnalla tähytämistä helpottivat tornit ja puihin tehdyt lavat sekä metsiin hakatut kapeat valvontalinjat.⁹⁴

Koska kenttävartioiden piti pystyä taistelemaan saarrettuina jopa kymmenen tuntia, ampumatarvikkeita varattiin 3–6 tuntiannosta. Jalkaväen perusaseiden lisäksi tukiasena oli toisinaan panssarintorjuntakivääreitä ja pyöriville jalustoille asetettuja lyhennettyjä kevyitä kranaatinheitimiä. Konetuliaseiden ja raskaiden aseiden tärkein torjuntasuunta oli huoltotien suunta, koska neuvostojoukot hyökkäsivät yleisimmin juuri sieltä.⁹⁵

Moniin kenttävartiointiin oli vain polku tai vesitie, mutta myöhemmin osaan niistä rakennettiin soiden yli pitkospuita ja kapulateitä. Yhteyttä pidettiin kenttäpuhelimilla, mutta vihollinen katkaisi usein lankayhteydet. Vuodesta 1943 olivat käytössä lyhytääniradiot. Joskus taistelussa yhteys järjestyi hävittäjäkoneen avulla.⁹⁶

Elämä kenttävartioiden oli jatkuvaa varuillaanoloa. Miesten tärkein tehtävä oli vartiointi. Päivisin oli yleensä kiertovartio ja öisin parivartioidet. Kenttävartioiden välille jäi valvontaa vaativaa maastoa. Oma lähivarmistus hoidettiin partioin ja yhteydenpito naapurikenttävartiointiin ”heiluripartioin” jalan tai hiihtäen. Muutaman miehen yhteyspartiointi oli vaarallista toimintaa. Väijytysten ja vanginsieppausten ennaltaehkäisemiseksi muutettiin yhteyspartioiden aikoja ja reittejä ja käytettiin sotakoiria. Ei-kenenkään-maalle ja vihollisen selustaan lähetettiin toisinaan isompia partioita.⁹⁷

Vihollinen aktivoitui kesästä 1942 eteenpäin Rukajärvellä, ja varsinkin puolustusryhmittymien reunimmaisista kenttävartioiden joutuivat ajoittain sen hyökkäysten kohteiksi, minkä vuoksi kenttävartioiden ryhmittymistä ja rakennetta muutettiin. Rukajärvellä kenttävartiosta ei noudatetun jäykän torjuvan puolustustaktiikan vuoksi saanut luopua missään tilanteessa, vaan niiden puolustajien oli motittauduttava ja pidettävä puoliaan apuvoimien saapumiseen saakka. Uhtuan suunnalla toimittiin hieman joustavammin, kun taas Seesjärven pohjoispuolella, Rajajääkäripataljoona 5:n vastuualueella, oli lupa

tilanteen niin vaatiessa luopua kenttävartiosta ja ottaa se myöhemmin vastahyökkäyksellä takaisin.⁹⁸

Vuodesta 1943 alkaen puna-armeija alkoi käyttää jopa useiden pataljoonien vahvuisia joukkoja ja raskasta tulta 14. Divisioonan kenttävartioita vastaan. Tunnetuin kenttävartion omistuksesta käyty kamppailu oli Tsirkka-Kemijoen varressa sijainneen kenttävartio Joen taistelu 13. syyskuuta 1943. Siinä 27 puolustajaa piti pintansa kaksikymmenkertaista ylivoimaa vastaan. Puolustajia kaatui viisi ja haavoittui yhdeksän, mutta hyökkääjän tappiot olivat ainakin kymmenkertaiset.⁹⁹

Kenttävartio Joen taistelun jälkeen vihollisen uuteen toimintatapaan vastattiin siirtymällä niin sanottuun etuvartiokomppaniaryhmykseen, jossa kenttävartioista tehtiin riittävän vahvoja itsenäiseen taisteluun. Samassa yhteydessä komppanioiden komentopaikat, joissa oli vahvoja reservejä, siirrettiin lähemmäksi kenttävartiolinjaa. Rukajärvellä jouduttiin toisinaan lyhytkestoisiin kohtaamistaisteluihin kenttävartioiden väleistä selustaan tunkeutuneiden vihollisen partioiden ja partisaaniosastojen kanssa. Niiden takaa-ajoon varattiin joukkoja komppanioiden komentopaikoille ja myös kenttävartioihin.

ARI RAUNIO

SAKSALAISET SUOMEN PUOLUSTUKSEN TUKENA

Suomen suostuminen talvisodan rauhaan oli vastoin länsiliittoutuneiden tahtoa. Pian talvisodan jälkeen Saksa miehitti Tanskan ja Norjan. Sotilaallisen avun saanti oli mahdollista vain Ruotsista ja Saksasta. Lisäksi Ruotsi ilmoitti, ettei se muuttaisi talvisodan aikaista kantaansa eli avun rajoittamista vapaaehtoiseen. Puolustusliitto Ruotsin kanssa oli Neuvostoliiton mukaan talvisodan rauhansopimuksen vastainen.

Saksa alkoi kesällä 1940 myydä aseita Suomelle vastapalveluna saksalaisten joukkojen kauttakululle Suomen läpi Pohjois-Norjaan. Syksyllä Suomen sotilasjohdon tavoitteena oli saada Saksa vastaamaan Petsamon alueen puolustamisesta. Saksalle esitettiin Ruotsin painostamista mukaan Pohjois-Suomen puolustamiseen. Joulukuussa Saksa antoi merkkejä sotilaallisen yhteistyön mahdollisuudesta, mutta se torjui ajatuksen Ruotsin ottamisesta mukaan Suomen puolustamiseen. Puolustussodan sijaan taustalla näytti hämmöttävän hyökkäyssota.¹⁰⁰

Saksan maavoimat johti hyökkäystä Neuvostoliittoon. Maavoimien yleisesikuntapäällikkö pohti suunnitteluvaiheessa mahdollisuutta muodostaa Jäämeren ja Suomenlahden välille Suomen ylipäällikön alainen rintama, jolla toimisi sekä saksalaisia että suomalaisia joukkoja. Suomalaiset torjuivat esityksen. Maiden sotilasedustajien välisissä neuvotteluissa Suomi suostui valtiojohdon tietien luovuttamaan Pohjois-Suomen saksalaisen Norjan-armeijan hyökkäyksen lähtöalueeksi.

Saksan Norjan-armeijan hyökkäysjoukoista muodostettiin tammikuussa 1942 itsenäinen Lapin-armeija. Sen nimi muutettiin 1942 heinäkuussa 20. Vuoristoarmeijaksi, jonka vahvuus armeijan alueella toimineet ilmavoimien ja laivaston joukot mukaan luettuna vaihteli 200 000 miehen molemmin puolin.

Jatkosodan alkaessa Saksan Norjan-armeijan ja Suomenlahden eteläpuolella hyökänneen Saksan pohjoisen armeijaryhmän väliin jäi Suomen rintama.

► Saksalaiset ylittämässä Sohjananjokea 2. elokuuta 1941. Kuva: SA-kuva

Sen ylipäällikkö marsalkka Mannerheim ei ollut saksalaisten käskynalainen. Hän saattoi vedota valtiojohtoon torjuessaan saksalaisten Suomen armeijan sodankäyntiä koskevia esityksiä.

Saksalaiset joukot vastasivat Pohjois-Suomessa sotatoimista maalla, merellä ja ilmassa. Suomenlahdella Saksan laivasto yhdessä Suomen laivaston kanssa sulki Neuvostoliiton Itämeren laivaston Suomenlahden pohjukkaan. Merisotatoimet jäivät vähäisiksi.

Suomen sotatoimet noudattivat aluksi Saksan ja Suomen neuvotteluissa sopimia suuntaviivoja. Saksalaisten sotatoimien hidastuessa Leningradin suunnalla heinäkuun lopulla 1941 Suomi päätti sotatoimistaan entistä itsenäisemmin. Valtiojohto ei suostunut tukemaan saksalaisia Leningradin suunnalla. Syväriille edenneet suomalaiset joukot jatkoivat hyökkäystä ensin Petroskoihin ja sitten Karhumäkeen. Hyökkäyksellinen toiminta Päämajan alaisella rintamalla päättyi joulukuussa 1941.

► Saksalaisia vuoristojääkäreitä suojautuneina venäläisten rakentamiin ampumakuoppiin Louhessa Jelettijärven suunnalla toukokuussa 1942. Kuva: SA-kuva

Pohjois-Suomessa hyökkäys pysähtyi jo syyskuussa 1941. Suomi ei halunnut antaa lisää tukea saksalaisarmeijalle, vaan se halusi ja sai saksalaisarmeijalle alistetun suomalaisen armeijakunnan pääosat omaan johtoonsa kesällä 1942. Tämä johti Päämajan ja vuoristoarmeijan välisen välirajan muutoksiin. Karjalan armeijan alainen saksalainen jalkaväkidivisioona siirrettiin Syväriltä Pohjois-Suomeen saksalaisarmeijan alaisuuteen loppukeväästä 1942. Saksa palautti kesällä 1943 Suomen pyynnöstä suomalaisista vapaaehtoisista keväällä 1941 kootun Waffen SS:n pataljoonan. Heti Suomeen saavuttuaan se hajotettiin ja henkilöt jaettiin kenttäarmeijan eri joukkoihin.

Suomen armeija teki sodan aikana pääosan ase- ja ampumatarvikehankinnoistaan Saksasta. Aluksi Saksa myi lähinnä sotasaaliskalustoa. Sodan aikana asetekniikka kehittyi nopeasti. Ennen sotaa valmistuneet lentokoneet, panssarivaunut ja niiden torjuntaan käytettävät aseet jäivät vanhanaikaisiksi. Uusien aseiden ja niiden ampumatarvikkeiden hankinnat Saksasta käynnistyivät hitaasti. Asemasodan aikana perustetun Panssaridivisioonan rynnäkötykkipataljoonalle saatiin 1943 saksalaiset rynnäkötykit. Ilmatorjunnan tehoa paransivat Saksasta hankitut tutkat ja ilmatorjuntatykit. Uusien saksalaisten ajamukaisten panssarintorjunta-aseiden toimitukset Suomeen alkoivat talvella 1944. Rintamajoukot sai-

vat aseet käytännössä vasta suurhyökkäyksen alettua kesäkuussa.

Suomen hallitus tunnusteli erillisrauhaa kesällä 1943 ja uudestaan keväällä 1944. Vuoristoarmeijan esikunnassa laadittiin syyskuussa 1943 laaja muistio Suomen mahdollisen luhistumisen varalle. Sen seurauksena oli suomalaisilta salattu Hitlerin allekirjoittama Johtajan ohje numero 50. Se oli valmistava käsky vuoristoarmeijan vetäytymisestä tarvittaessa pohjoisimpaan Suomeen ja Norjaan.

Suomen Päämajassa arveltiin Saksan haluavan siirtää 20. Vuoristoarmeija muualle. Syksyllä 1943 Päämajan muistiossa päädyttiin siihen, että Saksa poliittisista, sotilaallisista ja taloudellisista syistä pitäisi vuoristoarmeijansa pohjoisessa, mutta voisi vähentää sen joukkoja. Vuoristoarmeijan otti talvella 1944 vastaan suomalaisilta Uhtuan suunnan puolustuksen ja mahdollisti näin yhden suomalaisdivisioonan siirron Karjalan kannakselle.

Puna-armeija suurhyökkäys kesäkuussa 1944 suuntautui vain Päämajan rintamille: Karjalan, Aunuksen ja Maaselän kannaksille. Saksa tuki kesän torjuntataistelujen aikana taisteluita Karjalan kannaksella lento-osastolla, jalkaväkidivisioonalla ja rynnäkötykkiprikaatilla. Näistä lento-osastolla oli taistelujen kannalta suurin merkitys. Osaston tulivoima oli lähes sama kuin Suomen ilmavoimilla.

Kesän 1944 jatkuneet Saksan ase- ja ampumatarviketoimitukset vaikuttivat siihen, että Suomen armeija oli tappioista huolimatta syyskuussa paremmin varustettu kuin kesäkuussa taistelujen alkaessa. Tykkien ja muiden aseiden lisäksi Saksa toimitti Suomelle vuoden 1944 kesällä 78 Messerschmitt-hävittäjää. Suomeen saapui myös Saksasta ostettuja panssarivaunuja. Niitä ei ennätetty ottaa Panssaridivisioonan käyttöön ennen Suomen ja Neuvostoliiton välisen aselevon alkamista 4./5. syyskuuta 1944. Vaunuja ei myöskään käytetty Lapin sodassa Saksaa vastaan.

VESA TYNKKYEN

TALVITAISTELUTAIDOA SAKSALAISILLE

Talvitaistelukoulutus Pohjois-Suomeen sijoitettujen saksalaisten joukkojen päällystölle aloitettiin syksyllä 1941 järjestämällä muutaman viikon mittaisia talvitaistelukurseja Niinisalon Upseerikoulussa. Keväeseen 1942 mennessä yli kaksisataa saksalaista sotilasta oli koulutettu toimimaan Suomen talvisissa ja metsäisissä olosuhteissa.¹⁰¹ Tämän jälkeen jatkuivat koulutustilaisuudet joukkoyksikköjen komentajille Tuusulan Päällystökoulussa ja nuoremmalle päällystölle Rovaniemellä, Kemijärvellä ja Savukoskella.

Saksa aloitti kesällä 1942 valmistautumisen tulevaan talveen, olihan edellinen talvi aiheuttanut

satojatuhansia paleltumavammoja itärintaman joukoille.¹⁰² Elokuun alussa Saksa teki Suomelle esityksen suomalaisten talvi- ja metsätaistelukouluttajien lähettämiseksi Saksan itärintaman joukkoihin. Vain kuukautta myöhemmin Unkari otti yhteyttä samaa ongelmaa ratkoessaan.¹⁰³

Mannerheim hyväksyi tehdyt esitykset, ja toiminta käynnistyi nopeasti. Jo elokuun 23. päivänä lähti kapteeni T. Suhosen ja vänrikki P. Holopaisen johdolla yli viidenkymmenen suomalaisen kouluttaja-aliupseerin osasto saksalaisten Pohjoiseen armeijaryhmään Baltiaan. Osasto jaettiin kahtia siten,

► Kenraali Waldemar Erfurth tarkastamassa viidettä talvisotakurssia Suojeluskuntain päällystökoululla Tuusulassa helmikuussa 1944. Kurssien johtajana toiminut Päällystökoulun johtaja, eversti Eino Virkki Erfurthin takana vasemmalla. Kuva: SA-kuva

että toinen puoli toimi armeijaryhmään kuuluvassa 16. Armeijassa ja toinen puoli 18. Armeijassa.¹⁰⁴

Kummassakin armeijassa suomalaiset jaettiin 5–6 miehen ryhmiin. Ryhmät toimivat 11. päivään lokakuuta asti kestäneellä komennuksellaan kuudessa eri divisioonassa. Saksalaisille pidettiin erilaisia sekä talvitaisteluun että metsätaisteluun liittyneitä kursseja. Kurssien sisältö painottui taistelutekniikkaan. Esimerkiksi 18. Armeijan alueella oli kova kurssitarve ja osallistujia kurssia kohti saattoi olla jopa sata.¹⁰⁵

Syksyn aikana toteutettiin myös toinen saksalaisten esittämä koulutusmatka itärintamalle. Kuuden

suomalaisen upseerin komennus Keskiseen armeijaryhmään alkoi 20. päivänä syyskuuta vuonna 1942. Kukin upseeri toimi yksin siten, että majuri Paavo Halttu sijoitettiin 2. Panssariarmeijaan, kapteeni Pentti Sirola 3. Panssariarmeijaan, majuri Jorma Järventaus 4. Armeijaan, everstiluutnantti Ali Koskimaa 9. Armeijaan, majuri Matti Murole Ryhmä chevalieriin ja insinöörimajuri I. Alanko selustajoukkoihin.¹⁰⁶

Saksalaiset eivät olleet yksilöineet tarkkaa ohjelmaa, ja siksi työskentely poikkesi jossain määrin eri armeijoiden alueella. Ne muotoutuivat kuitenkin pääpiirtein samanlaisiksi. Everstiluutnantti Koski-

maa kuvasi matkakertomuksessaan tehtäviään seuraavasti:

- osallistua armeijakunnan-, divisioonan- ja rykmentin esikuntien talvitoimintakouluttajien valmennukseen
- osallistua hiihtopataljoonan komentajien ja hiihtoyksikön päälliköiden valmennukseen
- osallistua hiihtojoukkojen kokoonpanon, varustuksen ja koulutuksen suunnitteluun
- pitää talvitaisteluun liittyviä esitelmiä ja käytännön harjoituksia rintamajoukkojen selustassa
- toimia opettajana 9. Armeijan sotakoulun yksikön päällikkökurssilla talvitaisteluun liittyvissä harjoituksissa sekä johtaa Keskisen armeijaryhmän alueen muiden sotakoulujen talvitaisteluun liittyviä harjoituksia.¹⁰⁷

Koskimaa oli toiminut edellisen vuoden pataljoonan komentajana Jalkaväkirykmentti 12 toisessa pataljoonassa rinnan saksalaisten kanssa Kiestingin suunnalla, ja hän tunsu saksalaisten talvitaistelutekniikan. Hänellä oli siten käytännön kokemusta niin saksalaisen taistelutekniikan kuin taktiikankin ongelmista. Pääosa upseereista palasi komennukseltaan marraskuussa.

Saksalaisten tyytyväisyyttä kuvaa se, että jo 12. päivänä marraskuuta 1942 Saksan maavoimien esikunta teki esityksen suomalaisten kouluttajien laajemmasta käytöstä Saksan itärintamalla vielä saman talven aikana. Pohjoisessa armeijaryhmässä arvioitiin tarvittavan noin kahdeksankymmentä aliupseeria. Lisäksi esitettiin, että Keskisessä armeijaryhmässä jatkaisivat siellä edelleen olleet kolme suomalaista upseeria. Saksa esitti myös tarpeen 6–8 upseerin ja kahden aliupseerin ryhmän lähettämistä vielä idemmäs Armeijaryhmä B:hen.¹⁰⁸

Päämajassa saksalaisten esitystä pidettiin liian laajana ja siksi päädyttiin pienempään henkilömäärään. Keskiseen armeijaryhmään jääneet suomalaiset upseerit majurit Halttu ja Murole jatkoivat edelleen ja he saivat vahvennukseksi majuri Joel Walldenin ja

luutnantti E. Ahmavaaran vuoden 1943 tammikuun loppuun asti. Pohjoiseen armeijaryhmään komennettiin kuukauden ajaksi kapteeni Suhosen osasto, joka oli tullut sieltä pois lokakuussa. Täysin uutena sijoituspaikkana oli moottoroitujen joukkojen aliupseerikoulu, johon komennettiin kaksi suomalaista upseeria.¹⁰⁹ Suomalaisten koulutuskomennukset saksalaisissa joukossa päättyivät tammikuussa 1943, tosin ne jatkuivat kuitenkin edelleen 20. Vuoristoarmeijassa Lapissa.¹¹⁰

Itärintamalle sijoitettuihin unkarilaisiin joukkoihin komennettiin Mannerheimin päätöksen mukaisesti osasto kouluttamaan talvisodankäyntiä ja metsätaistelutaitoa. Viiden hengen osasto, vanhimpiina kapteenit Klaus Holma ja Eero Kautola, aloitti 2. marraskuuta vuonna 1942 matkansa Donin rannalle puolustukseen ryhtyneeseen unkarilaisten 2. Armeijaan.¹¹¹

Osasto jaettiin kahdeksi ryhmäksi. Kautolan ja yhden aliupseerin tehtävänä oli toimia kouluttajina ja ohjaajina III Armeijakunnassa ja IV Armeijakunnassa. Toinen ryhmä suunnattiin Holman johdolla VII Armeijakuntaan ja I. Unkarilaiseen panssaridivisioonan. Lähes neljä kuukautta kestänyt komennus päättyi helmikuun lopulla 1943.¹¹²

Suomalaiset kirjoittivat kokemuksistaan laajoja matkakertomuksia. Puna-armeijan osaamisesta saatujen havaintojen perusteella venäläisten koulutusosasto, taistelukunta ja kuria pidettiin huonona, kuten majuri Järventaus matkakertomuksessaan toteaa. Lähes kaikissa kertomuksissa käsitellään venäläisten partisaanitoimintaa saksalaisten selustassa. Saksalaisten joukkojen puolustusryhmitystä pidettiin yleensä liian matalana ja linjamaisena. Saksalaisten talvea varten muodostettuja hiihto-osastoja pidettiin yleisesti organisaatioiltaan ja aseistukseltaan liian raskaina nopeasti suunnattaviin vastahyökkäyksiin. Osa kertomusten tiedosta välitettiin suomalaisille joukoille.¹¹³

Talven 1943 jälkeen suomalaisten suora yhteys Saksan itärintaman etulinjastaisteluihin katkesi. Seuraavan kerran suomalaiset upseerit hakivat viimeisimpiä sotakokemuksia Saksan itärintamalta vasta suurhyökkäyksen alla keväällä vuonna 1944.

JANNE MÄKITALO

AMMATTIMIEHET SUURHYÖKKÄYKSEN TORJUNNASSA

Puna-armeijan aloittaman suurhyökkäyksen vastustamaton voima mursi pääaseman 10. kesäkuuta 1944. Vammelsuu–Taipale-asema murtui 14. kesäkuuta. Viipuri–Kuparsaari–Taipale-aseman oikea siipi menetettiin Viipurissa 20. kesäkuuta. Näissä kolmessa asemassa käydyissä torjuntataisteluissa tapahtui runsaasti epäonnistumisia, mutta kesäkuun loppupuolella alkoi myös menestyksekkäiden torjuntataisteluiden sarja.¹¹⁴

Torjuntataistelut onnistuivat erityisesti VT-aseman taisteluissa Siiranmäellä ja VKT-aseman neljässä

merkittävimmissä taistelussa: Tienhaaran taisteluissa, Viipurinlahden torjuntataisteluissa, Vuosalmen–Äyräpään taisteluissa sekä näistä suurimpana Tali–Ihantalalan suurtaistelussa.¹¹⁵ Vaikka muissakin torjuntavaiheen taisteluissa ja yksittäistapauksina vetäytymisvaiheessakin on tunnistettavissa sama ilmiö, kohoa edellä mainittuja Suomen kohtalon kannalta erityisen merkittäviä taisteluesimerkkejä yhdistäväksi piirteeksi ammattimiesten toiminta.

Taistelujen onnistumisen kannalta Suomen kenttäarmeijan, meripuolustuksen ja ilmapuolustuksen

► Jalkaväkirykmentti 12:n ammattimiehet panssarirykkinneen Ihantalassa kesäkuussa 1944. Kuva: SA-kuva

► Kenttätykistön ammattimiehet tuliasemassa Viipurin lähistöllä heinäkuussa 1944. Kuva: SA-kuva

toiminnasta kesän 1944 suurhyökkäyksen torjunnassa on tunnistettavissa kolme erityisen merkityksellistä tasoa. Yksittäiset soturit toimivat usein ratkaisevalla tavalla sekä hetkellä rohkeasti ja neuvokkaasti tehden kylmäverisiä urotekoja, joilla oli usein suuri merkitys paikallisen tilanteen kannalta. Yksittäinen sotilas ei taisteluja ratkaissut, mutta hänen ammattimaisella toiminnallaan aiheutettiin tappioita, voitettiin aikaa ja luotiin edellytyksiä lisämenestyksille. Tämän joukon edustajana voidaan mainita Rajajääkäripataljoona 2:n korpraali Ville Väisänen, joka onnistui Ihantalalan taisteluissa 28.–29. kesäkuuta 1944 lyhyessä ajassa tuhoamaan lähietäisyydeltä peräti kahdeksan vihollispanssaria vaikuttaen osaltaan paikallisen tilanteen vakautumiseen.¹¹⁶

Toisena tasona voidaan tunnistaa usein nimetömmiksi jääneet aselajiammattimiehet, joiden toiminnan ansiosta esimerkiksi asejärjestelmä ja sen käyttömenetelmät sekä käyttötaito kehitettiin niin korkeatasoiseksi, että jopa vain yhden järjestelmän käytöllä voitiin hetkellisesti vakauttaa uhkaava tilanne. Esimerkiksi Tienhaaran taisteluissa, Ihantalassa, Viipurinlahdella ja Vuosalmella onnistuttiin usein

torjumaan vihollisen hyökkäys jo ennen sen alkamista tykistön tuli-iskulla tai lentopommituksella.¹¹⁷

Sen sijaan että esiteltäisiin jokin yksittäiseen taisteluun liittyvä aselajiammattimiehen ansioituminen, mainittakoon yksi sotiemme aikaisen kenttätykistön ampumamenetelmien kehittämiseen suuresti vaikuttanut upseeri. Suvi–Kumsassa toimineen Tykistön ampumakoulun ampumaopin opettaja majuri Unto Petäjän suunnitteleman korjausmuuntimen ansiosta ennestään korkeatasoiset ampumamenetelmät saatiin kehitettyä kansainvälisestäkin huipputasolle. Korjausmuuntimen avulla yksi tulenjohtaja kykeni johtamaan jopa kahdenkymmenen tulyyksikön tulta samaan maaliin ja korjaamaan tulen osuvuutta havaintojensa mukaan. Suvi–Kumsassa luotiin perusta suomalaisen kenttätykistön tulen tappavalle teholle kesän 1944 taisteluissa.

Kolmas ammattimaisen toiminnan taso oli taistelun johtaminen. Erikokoisten taktisten yksiköiden toiminta, olivat ne sitten hätäisesti koottuja vastaiskuosastoja, vastahyökkäyksiä tekeviä taisteluosastoja tai suurempia yhtymiä, tuli suunnitella nopeasti, toimeenpanna välittömästi sekä johtaa taidokkaasti. Aktiivinen

taistelutoiminta, erityisesti hyökkäykset, olivat osoitus puolustajan taistelutahdosta ja vastarinnan lujudesta. Yllättävä hyökkäys sekoitti kohteena olleen joukon toiminnan, vaati uudelleen ryhmittämisen ja suunnitelmien tarkastamisen ja aiheutti viholliselle ajanhukkaa. Esimerkkinä taistelunjohtajista mainittakoon Suomen kohtalonhetkinä kesällä 1944 Kannaksen joukkojen komentajaksi määrätty kenraaliluutnantti Karl Lennart Oesch, joka osoitti kykynsä erityisesti suurten joukkojen vaativien operaatioiden johtamisessa¹¹⁸. Suomi pelastui, eikä vähiten Karjalan kannaksen operaatioiden johtamisen ansiosta.

Miten edellä mainittu ammattimaisuuden taso oli mahdollista saavuttaa? Vaikka poikkeuksiakin oli, pääasemassa rintamavastuussa olevien divisioonien lepo- ja linnoittamisvuorossa olleiden rykmenttien päiviä ei leimannut aktiivinen koulutustoiminta ja harjoittelu. Etulinjarykmenttien reservipataljoonien harjoittelu oli pääosin vähäistä, ja se rajoittui lähinnä vastahyökkäyksiin. Eri lähteistä ilmenee, että Panssaridivisioona oli ainoa yhtymä, jonka voi erityisesti katsoa panostaneen koulutukseen ja harjoitteluun. Komentajansa tiukasta vaatimuksesta yhtymän kaikki mahdolliset lepo- ja reservissä olon hetket käytettiin harjoitteluun ja mahdollisimman korkean taisteluvälmiuden luomiseen. Toki asemasodan aikana osallistuttiin linnoittamistöihin ja Laguksen nuolilla koristeltuja puhdetöitäkin tunnetaan, mutta ajankäytön ehdoton painopiste oli harjoittelussa. Erityisenä kohteena oli aselajien välisen yhteistoiminnan harjoittelu. Lagus oli sisäistänyt roolinsa yhtymänsä pääkouluttajana ja komentajan vastuunsa tuntien torjui rankkaa koulutusta kohtaan esitetyn kritiikin todeten ”Tänne ei ole tultu makaamaan”.¹¹⁹

Suurhyökkäys ei ollut pääaseman joukoille yllätys, mutta sen valtava voima oli. Pääaseman murtumisen perussyy oli puna-armeijan musertava ylivoima erityisesti tykistön, ilmavoimien ja panssarivaunujen osalta. Avoin ja tasainen maasto loi tämän voiman käytölle otolliset olosuhteet. Suomalaisen puolustuksen murtumista edesauttoivat linnoitteiden heikkous ja ohut, linjamainen puolustusryhmitys. Vihollinen ei menestynyt Valkeasaassa taktiikkansa vaan tek-

niikkansa ja materiaalinsa ansiosta. Kun yllätykseen ja valtavan ylivoiman aikaansaamaan vaikutukseen lisätään pääaseman tekniset ja taktiset heikkoudet, ei etulinjan joukoille jäänyt juurikaan mahdollisuutta ammattimaisin toimin torjua hyökkääjää. Sota oli saanut uudet, hirvittävät kasvot, kuten Arvi Korhonen suurhyökkäyksen luonteen osuvasti kiteytti.¹²⁰

Jalkaväen rooli suurhyökkäyksen torjunnassa oli eittämättä tärkeä. Ihantalan ja Vuosalmen taisteluissa todettiin kuitenkin tärkeimmiksi torjuntamenetelmiksi raskaan tulivaikutuksen kohdistaminen vihollisen hyökkäysjoukkoihin jo silloin, kun ne olivat vasta ryhmittymässä hyökkäystä varten. Tällöin fyysisen vaikutukseen yhdistyi yllätyksen aiheuttama voimakas psykologinen vaikutus. Se oli suomalaislekin rintamamiehille tuttu aina Valkeasaaren läpimurrosta lähtien. Henkisen kestokyvyn murtumista ja sen aiheuttamaa epäonnistumista ilmeni ammattimiesten toimintakyvyn järkkymisenä niin yksittäisten soturien, aselajiammattimiesten kuin taistelun johtajienkin parissa. Sodan todellisuutta ei voi kuvata mustavalkoisella asetelmalla, joka sisältää joko pelkkiä sankaritarinoita tai ammattitaidottomuuden aiheuttamia epäonnistumisia.

Suomalainen taktiikka palasi suurhyökkäyksen torjunnan menestyksekkäimmissä taisteluissa alkujuurilleen. Joukkoja ryhmitettiin ja niitä käytettiin niille edullisessa maastossa. Vastaiskut ja vastahyökkäykset käynnistettiin niin nopeasti kuin mahdollista. Oman toiminnan kannalta tärkeistä maastonkohdista pidettiin sitkeästi kiinni, ja jos rintama taipuikin, muutokseen reagoitiin nopealla vastahyökkäyksellä. Rykmenttejä, pataljoonia ja komppanioita käytettiin joustavasti.

Kenttäarmeijan torjuntataistelun onnistumisen avaintekijänä oli kuitenkin edellä kuvatuilla kolmella tasolla aselajien toiminnan ammattimainen yhteensovittaminen. Suomalaiseen sotilaskirjallisuuteen jo 1920-luvulla kirjattiin viisaat sanat, jotka kesän 1944 kohtalon hetkillä olivat ratkaisun avaimina: ”Aselajien yhteistoiminta, varsinkin jalkaväen ja tykistön sekä jalkaväen omien aseiden ja osastojen välillä on taistelumenestyksen ensimmäinen edellytys.”¹²¹

PENTTI AIRIO

LAPIN SODAN ERITYISPIIRTEITÄ

Petsamon nikkeli oli kriittinen raaka-aine Saksan sotateollisuudelle. Kun Suomi oli tunnustellut sodasta irtautumisen vaihtoehtoja vuonna 1943, reagoi Saksa ryhtymällä valmistelemaan Petsamon alueen puolustamista myös etelän suuntaan peläten Suomen puolustuksen mahdollista romahtamista. Uudet puolustusjärjestelyt haluttiin salata suomalaisilta ja siksi linnoitustyöt määrättiin Norjassa toimineelle rakennusosastolle. Talven 1944–1945 tarpeita varten keskitettiin pohjoiseen yli puolen vuoden sota-toimien edellyttämät tarvikkeet. Loppukesällä 1944 Pohjois-Suomessa oli 210 000 saksalaissotilasta, 32 000 hevosta tai muulia ja 26 000 moottoriajoneuvoa. Materiaalimäärä oli valtava.¹²²

Välirauhansopimuksen allekirjoittamisen jälkeen aseveljeys oli ohi. Päämaja lähetti syyskuussa saksalaisten pyynnöstä everstiluutnantti U. S. Haahden sopimaan 20. Vuoristoarmeijan edustajien kanssa vetäytymisaikataulusta. Laadittiin suunnitelma ”Syysmanöövereistä”. Valvontakomission painostuksesta ei sitä voitu noudattaa, ja niin alkoivat ajoittain kiivaatkin taistelut. Sytti sota, jota kumpikaan sotiva osapuoli ei toivonut. Uhkana oli, että kenraali Kirill Meretskoviin johtama yli viiden divisioonan voimaryhmä jatkaisi hyökkäystä Sallasta Rovaniemelle ja edelleen Tornioon. Stalin kuitenkin halusi, että suomalaisten oli itse ajettava saksalaiset pois maasta, jotta puna-armeija voisi irrottaa omat joukkonsa muille rintamille.¹²³ Lapin sotaa ei koskaan julistettu alkaneeksi, ja Sakari Tuomiojan johtama hallitus totesi vuonna 1954, että sotatila oli päättynyt.

Syksyllä 1944 käytiin Neuvostoliiton ja Saksan asevoimien välillä erittäin kiivaat taistelut niin vanhan Sallan kuin Petsamon ja Ivalonkin alueilla. Kuusamon kautta irtautuneet joukot selvisivät vähin tappiopin. Saksa menetti Suomen ja Neuvostoliiton

kanssa käydyissä Lapin sodan taisteluissa arviolta yli 22 000 sotilasta eli melkein yhtä paljon kuin hyökkäystaisteluissa vuonna 1941.¹²⁴

Kenraaliluutnantti Hj. Siilasvuo määrättiin III Armeijakunnan komentajana pohjoisen alueen sotatoimien johtoon. Hän saapui esikuntaansa Ouluun 26. syyskuuta. Armeijakunnassa oli alistettu pohjoisessa perustetut 6. ja 3. Divisioona, osittain pohjoisen miehistä koostunut 15. Prikaati, Keski-Pohjanmaalla perustettu 11. Divisioona, Rajajääkäriprikaati ja Panssaridivisioona. Armeijakunnalla oli selkeä tehtävä: hyökkäys ja saksalaisten internointi.¹²⁵

Tämän eriskummallisen sodan merkittävin taistelu oli Tornion maihinnousu. Valvontakomissio oli antanut tiukan vaatimuksen pääministeri J. K. Paasikivelle syyskuun 30. päivän iltana. Sen mukaan seuraavana aamuna kello 8 oli aloitettava aktiiviset sotatoimet saksalaisia vastaan. Ilman Siilasvuon omapäisyyttä vaatimuksen täyttäminen olisi ollut mahdotonta. Niinpä 15 minuuttia ennen määräajan täyttymistä suorittivat ensimmäiset joukot maihinnousun Tornion edustalla olevaan Röytän satamaan. Tosin Tornion kaupunki oli pääosin jo edellisenä yönä Länsi-Pohjan suojeluskunnan hallussa.¹²⁶

Everstiluutnantti Wolf H. Halstin komentaman Jalkaväkirykmentti 11:n maihinnousu oli saksalaisille järkyttävä yllätys. Keskinäinen sopimus oli rikottu, ja todelliset vihollisuudet alkoivat. Seuraavan viikon aikana käydyt Tornion alueen taistelut olivat todelliset ja veriset. Suomalaiset kykenivät saarrostaamaan saksalaisten paikalle lähettämän noin neljäntuhannen sotilaan vahvuisen moottoroidun Ski Brigade Finnlandin. Suomalaiset menettivät noin 1 700 sotilasta, joista muutama sata kaatunutta. Saksalaisia kaatuneita oli noin 600–800, haavoittuneita ehkä tuhat ja sotavankeja noin viisisataa.

► Saksalaisten tuhoamaa Ivalon keskustaa marraskuun alussa 1944. Kuva: SA-kuva

Käymättä läpi yksityiskohtaisemmin joukkojen liikkeitä ja käytyjä taisteluita voidaan todeta, että saksalaiset perääntyivät oman suunnitelmansa mukaisesti evakuoitujen tärkeimmän sotamateriaalin, hävittäen ylijäämän ja tuhoten Pohjois-Suomen liikenneyhteydet sekä miinoittaen ja ansoittaen liikenteen kannalta keskeiset kohteet. Lapin rakennuskanta tuhoutui paikoitellen lähes täydellisesti. Sateinen syksy pakotti erämaiden kautta koukanneet suomalaiset yöpymään paljolti taivasalla, sillä huolto ei kyennyt seuraamaan kärjen mukana.

Petsamon suunnalla puna-armeija aloitti 7. loka-kuuta hyökkäyksen ylivoimaisilla joukoilla tehden vaativia sotaliikkeitä täysin tiettömän maaston kautta. Saksalaisten armeijakunta oli jo tuhon partaalla, kun avuksi saatiin Sallan suunnalta irtautunut 163.

Divisioona estämään joukkojen saartaminen Petsamon suunnalla. Ivalon tienristeysalueen hallussapito oli saksalaisille välttämättömyys. Ivalosta irtauduttiin, kun pohjoisen suunnalta saapuneet joukot olivat siirtyneet Karigasniemelle. Suomalaiset saavuttivat Karigasniemen 2. marraskuuta. Sotatoimet olivat ohi Koillis-Lapissa, ja venäläiset miehittivät Ivaloa.¹²⁷

Länsi-Pohjan suurin taistelu käytiin Muoniossa. Suomalainen 11. Divisioona yritti saartaa alueen varikkojen tyhjentämistä suojanneen 6. SS-Vuoristodivisioona Nordin siinä onnistumatta. Suomalaisen liike pysähtyi aina linnoitettujen asemien edessä, ja liike jatkui saksalaisten irtauduttua. Palojoen–Enontekiön tasalla ja sitten Sturmbock-asemiin Lätäsenolla ja lopuksi Lyngen-vuonon asemiin Kilpisjärven alueella.

Marraskuun puolivälin jälkeen kenttäarmeija kotiutettiin. Lätäsenon taisteluissa oli jäljellä enää kaksi suomalaista pataljoonaa ja vastassa 7. Vuoristodivisioona linnoitetuissa asemissa. Terve järki esti hyökkäämästä. Pidettiin vain yllä kosketusta ja tarkkailtiin vastustajan toimia. Etelä-Suomeen raportoitiin luonnollisesti jatkuvista sotatoimista.

Opettaja Leo Yli-Paavola taisteli kesästä 1941 saksalaisten rinnalla Sallan suunnalla. Toimiessaan 15. Prikaatin viestikomppanian päällikkönä syksyllä 1944 hänen oli vaikea, kuten monen muunkin up-

seerin, sisäistää taistelu aseveljiä vastaan. Veipä hän löytämänsä haavoittuneen saksalaisen sotilaan linjojen läpi toiselle puolelle. Toinen kuvaava yksityiskohta liittyy sotasaaliiseen: Kapteeni Yli-Paavola piilotti lähettinsä kanssa sivutielle Muoniojoen varteen jääneen ajokuntoisen sotilasauton. Kotiuduttaessa marraskuussa päällikkö käski lähetin hakemaan auton. Tämä sanoi kuitenkin, että se on varastettu. Sodan jälkeen Yli-Paavola sai kuulla, että hänen lähettinsä toimii taksiautoilijana ja ajokkina hänellä oli siniseksi maalattu sotasaalisauto.¹²⁸

MARKO PALOKANGAS

LOMIA, KUNNIAMERKKEJÄ JA YLENNYKSIÄ

Sotien aikana kunnostautuneita sotilaita palkittiin monin tavoin. Yleisemmin tunnettuja palkitsemistapoja olivat lomat, kunniamerkit ja ylennykset. Lisäksi sotilaille maksettiin sotapalveluksesta päivärahaa ja sota-ajan palkkaa. Päiväraha maksettiin sotilaille ja kuukausipalkka yleensä hänen perheelleen.

Sotien aikaiset kunniamerkit ja niiden myöntäminen

Valtiovalta myönsi talvi- ja jatkosodan aikana saatojauhansia kunniamerkkejä omille sotilailleen ja muille henkilöille. Merkin myöntäjänä oli yleensä tasavallan presidentti tai ylipäällikkö Mannerheim. Jakelultaan laajimpia olivat sotiin osallistumisesta myönnetty Talvi- ja Jatkosodan muistomitalit. Talvisodan jälkeen, 2. elokuuta 1940 annettua asetuksella, perustettua Talvisodan muistomitalia jaettiin sotamarsalkka C. G. E. Mannerheimin nimissä yli 700 000 henkilölle. Jatkosodan muisto-

mitali puolestaan perustettiin vasta sotien jälkeen, vuonna 1957.¹²⁹

Edellä mainittujen kunniamerkkien lisäksi määrällisesti yleisimpiä olivat Vapaudenristin ritarikunnan myöntämät Vapaudenristit sekä Vapaudenmitalit. Talvi- ja jatkosodassa myönnettiin yhteensä 572 981 Vapaudenristiä ja -mitalia. Merkkien myöntämisestä vastasi Suomen puolustusvoimien ylipäällikkö, joka toimi Ritarikunnan suurmestarina. Vapaudenristit olivat ensisijaisesti tarkoitettut upseerien palkitsemiseen ja vapaudenmitalit aliupseeriston ja miehistön palkitsemiseen. Mannerheimin päätöksellä jokaiselle jatkosodan aikana haavoittuneelle sotilalle myönnettiin sotilasarvosta riippuen joko Vapaudenristi tai Vapaudenmitali. Kunniamerkin perusteluista paljastuu usein myös arvokasta lisätietoa henkilön tehtävästä ja siinä kunnostautumisesta.¹³⁰

Talvi- ja jatkosodan miehistöön sekä aliupseeristoon kuuluvien yleisin kunniamerkki oli Vapaudenmitali, jota jaettiin kahdessa luokassa: 1. luokan Vapaudenmitali (Vm 1) ja 2. luokan Vapaudenmitali

(Vm 2). Upseerien palkitsemiseen oli käytössä Vapaudenristi, jota jaettiin neljässä luokassa riippuen upseeriarvosta: 1. luokan Vapaudenristi (VR 1) vain eversteille ja kenraaleille, 2. luokan Vapaudenristi (VR 2) vain kapteeneille ja siitä ylöspäin, 3. luokan Vapaudenristi (VR 3) ja 4. luokan Vapaudenristi (VR 4) vänrikeille ja siitä ylöspäin. Vapaudenristin 3. ja 4. luokka (VR 3 ja VR 4) oli mahdollista antaa myös miehistöön ja aliupseeristoon kuuluville, mutta näin tapahtui vain harvoin erittäin ansiokkaista suorituksista.

Lisäksi Mannerheim halusi perustaa kunniamerkin, jota voitiin antaa arvoon katsomatta sotamiehestä kenraaliin. Näin syntyi jatkosodassa käytössä ollut Vapaudenristin Mannerheim-risti. Joulukuussa 1940 annetussa asetuksen lisäyksessä Vapaudenris-

tin kunniamerkeistä määritettiin perusteet Mannerheim-ristin myöntämiselle: ”Erinomaisen urheuden, taistellen saavutettujen erittäin tärkeiden tulosten tai erikoisen ansiokkaasti johdettujen sotatoimien palkitsemiseksi voidaan Suomen puolustusvoimain sotilas hänen sotilasarvostaan riippumatta, nimittää 1. tai 2. luokan Mannerheim-ristin ritariksi.” Mannerheim-ristin 2. luokan merkkejä jaettiin 191 kappaletta, 2. luokkaa kahteen kertaan eli soljen kera neljä ja 1. luokkaa vain kaksi kappaletta.¹³¹

Lomakäytännöt

Sotien aikana oli sanonta, jonka mukaan ”sotilaan allakassa oli vain kahdenlaista aikaa: ennen lomaa ja loman jälkeen”. Lomat sotapalveluksesta ja ennen

kaikkea rintamatehtävistä olivat monille sotilaille arvokkaampia kuin kunniamerkit tai ylennykset. Lomaperusteita olivat käytännössä omat häät, oman lapsen ristiäiset, lähisukulaisen hautajaiset, työloma tai erityisistä ansioista myönnetty kuntoisuusloma. Talvisodan aikana lomiamyönnettiin verraten vähän. Jatkosodan hyökkäysvaiheen jälkeen, eli asemasotavaiheen aikana, lomakäytäntöjä muutettiin kevättalvella 1942. Asemasotavaiheen aikana jokainen rintamamies sotamiehestä upseeriin sai vuorollaan noin kahden viikon ”vuoroloman” kolmen tai neljän kuukauden välein.¹³³

Lomia ja niiden käyttöä myös valvottiin. Häälömalta palatessaan yksikköön piti tuoda vihkitodistus, ja vastaavasti ristiäisistä kastetodistus. Talolliset ja tilalliset maanviljelijät pääsivät työlomalle tekemään esimerkiksi puinteja tai sellaisia töitä, joista naiset eivät selvinneet. Lomat tuli anoa vapaamuotoisella ja joukko-osaston komentajalle osoitetulla loma-anomuksella, jossa perusteltiin loman tarve sekä pituus. Myönteisen päätöksen osoituksena lomalaiselle annettiin esipainettu lomatodistus. Se alkoi huomautuksella: ”Älä puhu rintamatiedoistasi junassa, äläkä kotona. Vihollisen korva on kaikkialla. Sankaruutesi ei suurene leventelemällä. Näytä päättäväisyyttä ja lujuuutta myös rintaman takana! Siis vaikene!” Lomalaisella oli velvollisuus ilmoittautua lomapaikkakuntansa sotilas- tai poliisiviranomaiselle, mikäli loma kesti yli kolme päivää.¹³⁴

Ylennykset

Yksi tapa palkita kunnostautuneita sotilaita olivat ylennykset. Parhaimmillaan yksittäiset sotilaat saattoivat saada sotien kuluessa jopa kolme tai neljä ylennystä. Sotien ajalta tunnetaan myös ylentämisen poikkeustapauksia, kuten maineikas tarkka-ampuja Simo Häyhä jonka ylipäällikkö ylensi 28. elokuuta 1940 alikersantista suoraan vänrikiksi ilman reserviupseerikoulutusta.¹³⁵

Ylentämisen ja kunniamerkkien samanaikaista myöntämistä pyrittiin välttämään. Talvi- ja jatkosodan aikaiset ylennysesitykset perusteluineen on pääsääntöisesti taltioitu Kansallisarkiston kokoel-

► Jääkäripataljoona 1:n komentaja, everstiluutnantti Ragnar Wahlbeck jakaa kunniamerkkejä ansioituneille sotilaille Ristisalmen valtauksen jälkeen 8. elokuuta 1941. Kuva: SA-kuva

miin arkistomuodostajittain eli kenttäarmeijan ja kotirintaman joukkojen sekä esikuntien perusteella.¹³⁶

Päällystön, alipäällystön ja miehistön ylentämisperusteet oli esitetty vuoden 1932 asevelvollisuuslaissa, mutta lakia sovellettiin sotien aikana sotilaskäskyin ja asetusmuutoksin. Esimerkiksi talvisodan aikaisissa määräyksissä päällystön ylentämisestä todettiin seuraavaa: ”Sodan aikana upseeri voidaan ylentää erikoisten ansioitten ja kunnostautumisen perusteella, riippumatta rauhan ajan vaatimusten asettamista rajoituksista, joten yleneminen sodan aikana on nopeampaa kuin rauhan aikana... Erikoisten ansioitten perusteella tehdyt ylennysesitykset ratkaisee Ylipäällikkö kussakin tapauksessa erikseen.”¹³⁷

VAPAUDENRISTIN RITARIKUNNAN MYÖNTÄMÄT KUNNIAMERKIT
VUOSINA 1939–1945.¹³²

KUNNIAMERKKI	MYÖNNETTY TALVISODAN JA VÄLIRAUHAN AIKANA, VUOSINA 1939–1940 (KAPPALETTA)	MYÖNNETTY JATKOSODAN AIKANA, VUOSINA 1941–1945 (KAPPALETTA)
Vapaudenristin 1. lk:n Mannerheim-risti	-	2
Vapaudenristin 2. lk:n Mannerheim-risti	-	191
Vapaudenristin 2. lk:n Mannerheim-risti soljen kanssa (kahdesti)	-	4
Vapaudenristin suurristi	4	12
1. lk:n Vapaudenristi (kaikki luokat)	95	396
2. lk:n Vapaudenristi (kaikki luokat)	221	1 420
3. lk:n Vapaudenristi (kaikki luokat)	1 342	11 419
4. lk:n Vapaudenristi (kaikki luokat)	16 370	57 669
1. lk:n Vapaudenmitali (kaikki luokat)	11 754	75 864
Vapaudenristin 1:lk:n ansiomitali (kaikki luokat)	-	219
2. lk:n Vapaudenmitali (kaikkiluokat)	116 083	246 471
Vapaudenristin 2:lk:n ansiomitali (kaikki luokat)	-	33 438

► Jalkaväkirykmentti 51:n sotilaat saavat ensimmäiset päivärahansa 16. heinäkuuta 1941 Iljalan tienhaarassa.
Kuva: SA-kuva

Päiväraha ja sota-ajan palkka

Talvisotaa edeltäneiden ylimääräisten harjoitusten eli YH:n aikana tehtiin päätös antaa sotapalvelukseen kutsutulle asevelvolliselle vapaa muonitus, vaatetus, varustus ja majoitus. Talvisodan sotureiden elinkeinon muodostivat kuitenkin päivärahat ja palkat. Sotilaille maksettu päiväraha oli talvisodan aikana samansuuruinen niin kenttäarmeijassa kuin kotijoukoissakin, mutta jatkosodassa rintamasotilaan päiväraha poikkesi kotijoukkojen vastaavasta. Valtion, kunnan tai seurakuntien palveluksessa olleet saivat päivärahan lisäksi virkansa mukaisen mutta sotilasarvoon ja perheenjäsenten lukumäärään sidotun kuukausipalkan. Vastaavasti yksityisen palveluksessa olleet sotilaat saivat valtion varoista avustusta perheidensä elättämiseksi. Rahat maksettiin kahden viikon välein, jokaisen kuukauden alussa ja kuukauden puolivälissä.¹³⁸

Vuoden 1939 lopussa annettiin asetus, jolla määritettiin alipäällystölle ja päällystölle päivärahan lisäksi myös huoltotarpeen mukainen kuukausipalkka. Huoltotarpeella tarkoitettiin sotilasarvon ja perheenjäsenten lukumäärän mukaan määräytyvää yhteisummaa. Miehistössä palvelleet jäivät vain päivärahan varaan. Helmikuussa 1940 annetulla palkkausasetuksella miehistökin saatettiin kuukausipalkkauksen piiriin. Myös asevelvollisen työkyvyttömät vanhemmat ja sisaret huomioitiin ylimääräisellä huoltorahalla todellisen huoltotarveperiaatteen mukaan.¹³⁹

Jatkosodan aikana sotilaan tili muodostui talvisodan periaatteiden mukaisesti. Perheelliset valtion, kunnan tai seurakunnan palveluksessa olevat saivat nostaa koko palkkansa. Sen sijaan perheettömät saivat kolme neljäsosaa palkastaan. Muille määrättiin 20. kesäkuuta 1941 annetulla asetuksella kuukausipalkka, jota korotettiin sotilasarvon, perheenjäsenten lukumäärän ja alueellisten luokituserojen perusteella.¹⁴⁰

TALVI- JA JATKOSODAN ASEVELVOLLISTEN JA RESERVILÄISTEN PÄIVÄRAHAT JA SOTA-AJAN PALKAT.¹⁴¹

SOTILASARVO	TALVISOTA				JATKOSOTA		
	Päiväraha 10/1939–29.12.1939 (markkaa)	Päiväraha 30.12.1939 alkaen (markkaa)	Sota-ajan peruskaukipalkka 11/1939–29.12.1939 (markkaa)	Sota-ajan peruskaukipalkka 9.2.1940 alkaen ¹⁴² (markkaa)	Rintama-päiväraha 1.8.1943 asti (markkaa)	Sota-ajan peruskaukipalkka 6/1941 alkaen ¹⁴³ (markkaa)	Rintama-päiväraha 1.8.1943 alkaen (markkaa)
Alokas (miehistö)	5,00	10,00	-	500,00	12,00	600,00	-
Sotamies (miehistö)	5,00	10,00	-	500,00	12,00	600,00	16,00
Värvätty (miehistö)	5,00	10,00	-	500,00	12,00	600,00	16,00
Korporaali (miehistö)	5,00	10,00	-	500,00	12,00	600,00	16,00
Alikersantti (alipäällystö)	10,00	15,00	Määräytyi sotilasarvon ja perheenjäsenten lukumäärän mukaan	500,00	18,00	600,00	18,00
Kersantti (alipäällystö)	15,00	20,00		500,00	25,00	600,00	25,00
Ylikersantti (alipäällystö)	15,00	20,00		500,00	25,00	600,00	25,00
Vääpeli (alipäällystö)	15,00	25,00		750,00	30,00	800,00	30,00
Vänrikki (päällystö)	20,00	30,00		1.000,00	35,00	1.000,00	35,00
Lutnantti (päällystö)	20,00	35,00		1.000,00	40,00	1.000,00	40,00
Kapteeni (päällystö)	25,00	40,00		1.400,00	45,00	1.400,00	45,00
Majuri (päällystö)	30,00	50,00		1.400,00	55,00	1.400,00	50,00
Everstiluutnantti (ylempi päällystö)	40,00	60,00		1.800,00	65,00	1.800,00	55,00
Eversti (ylempi päällystö)	50,00	75,00		1.800,00	85,00	1.800,00	65,00
Kenraalit (ylempi päällystö)	-	100,00		2.500,00	110,00	2.500,00	75,00

IDA SUOLAHTI

SUOMALAISTEN SOTAVANGIT 1939–1945

Talvisota

Suomalaisten vangiksi jäi talvisodassa noin 5 700 puna-armeijalaista. Heistä kaksi oli naisvankeja.

Sotavankihallinnosta huolehti vankien vankileirille saapumiseen asti Kotijoukkojen esikunta. Vankeinhoitolaitoksen alaisten laitosten eli vankiloiden ja varavankiloiden yhteyteen ja alaisuuteen perustettiin yhdeksän sotavankileiriä. Kaksi leireistä toimi järjestelyleirinä, joista sotavangit lähetettiin rekisteröinnin ja karanteenin jälkeen edelleen varsinaisille sotavankileirille. Kokkolaan perustettiin vielä sotavankisairaala. Sotavankeudessa menehtyi 135 puna-armeijalaista, noin 2,4 prosenttia talvisodan vangeista.

Talvisodan päätyttyä sotavangit palautettiin Neuvostoliittoon huhtikuussa 1940 lukuun ottamatta 24 sotavankia, jotka eivät halunneet palata kotimaahansa. Heistä suurin osa oli välirauhan ja jatkosodan aikanakin vangittuna.¹⁴⁴

Jatkosota

Suomalaisten vangiksi jäi jatkosodan aikana noin 67 000 puna-armeijalaista, joista hieman yli kaksisataa oli naisia. Valtaosa vangeista otettiin jatkosodan hyökkäysvaiheessa vuonna 1941. Vuoden 1941 lopussa vankiluku oli suurimmillaan. Tällöin suomalaisilla vankileireillä oli 56 000 puna-armeijalaista.¹⁴⁵ Vaikka suomalaisten vangiksi jääneet neuvostosotavangit edustavat vain noin 1,2 prosenttia kaikista toisen maailmansodan aikana vangiksi jääneistä puna-armeijalaista, heidän lukumääränsä oli merkittävä suhteessa Neuvostoliitossa vangiksi jääneisiin noin 3 400 suomalaiseen sotilaaseen.¹⁴⁶

Jatkosodan alkaessa suomalaiset viranomaiset suunnittelivat sotavankihallinnon talvisodan mallin

mukaiseksi. Päämaja oli varautunut noin 15 000 sotavangin vastaanottamiseen. Ensimmäiset sotavankileirit perustettiin jatkosodan alussa neljän varavankilan yhteyteen, mutta pian huomattiin, että vankileirien tarve on huomattavasti suurempi. Kaikiaan jatkosodan aikana toimi kaksi järjestelyleiriä ja 32 sotavankileiriä satoine alaleireineen ja työpisteineen. Sotavankien sairaalahoitoa varten perustettiin viisi sotavankisairaala.¹⁴⁷ Työvoiman tarve saneli useimpien leirien ja työpisteiden perustamisen ja sijaintipaikat, mutta erityisille vankiryhmille perustettiin erikoisleirejä sodan kuluessa. Sotavankileiri 1 Köyliössä oli tarkoitettu upseerivangeille, sotavankileiri 3 Ruokolahdella neuvostoarmeijan poliittiselle henkilöstölle ja muuten poliittisesti epäilyttäville vangeille, sotavankileiri 21 Aholahdessa suomensukuaisille heimosotavangeille ja sotavankileiri 24 Kerimäellä niskureille ja karkureille.¹⁴⁸

Noin kaksi kolmannesta sotavangeista oli isovenäläisiä.¹⁴⁹ Edustettuna oli kymmeniä muita kansallisuuksia. Kansallisuusjaottelu oli kotoperäinen ja pääosin suomalaisten tiedemiesten määrittelemä. Jaottelua kehitettiin sodan kuluessa. Sotavankihallinto oli varautunut 81 eri kansallisuutta edustaviin sotavankeihin. Todellinen kansallisuuskirjo jäi tätä vähäisemmäksi. Suomensukuaisia sotavankia lukuun ottamatta muita kansallisuuksia ei pitänyt erityisesti suosia tai syrjiä. Puolalaisten, ukrainalaisten ja juutalaisten sotavankien kohtelu oli määräysten perusteella silti hieman muista poikkeava, käytännössä parempi.¹⁵⁰

Erityisesti vuonna 1941 sotavankien huolto yleensä oli riittämätön ja asumisolot kurjat. Kun sotavankien lukumäärä kasvoi jatkuvasti, pelkästään kunnollisista majoitustiloista oli huutava pula. Alkuaan oli varauduttu vain kesäsotaan eikä talvimajoitusta ollut järjestetty lainkaan. Samoin oli varusteiden laita: kesäpuvus-

► Viipurin sotavankileiri 6:n vankeja jonottamassa ruokailuun syyskuussa 1942. Kuva: SA-kuva

sa vangitut puna-armeijalaiset tarvitsivat välttämättä talvivarusteita. Maassa vallitsi vaate- ja raaka-ainepula, ja omienkin sotilaiden varusteet olivat puutteellisia. Sotavangeille liikenä vain rättejä ja lumppeja.¹⁵¹

Raskasta työtä tekevät ja niukoilla muona-annoksilla olleet sotavangit kärsivät talven 1941–1942 ankarasta elintarvikepulasta. Heillä ei ollut mahdollisuutta hankkia itse lisäravintoa mustasta pörssistä tai kotitarveviljelyllä. Sotavankien kokonaiskuolleisuus suomalaisissa sotavankimuodostelmissa oli lähes 30 prosenttia vuosina 1941–1944. Lähes 90 prosenttia kuolemantapauksista ajoittuu marraskuun 1941 ja syyskuun 1942 välille. Kuolleisuus alkoi vähetä, kun päämaja nosti sotavankien muona-annoksia keväällä 1942.¹⁵²

Vähintään yhtä tärkeä tekijä sotavankien olojen kohentumisessa oli sotavankien sijoittaminen yksityisiin maataloihin töihin. Suomalaiset käyttivät vain

20–100 hengen sotavankiryhmiä työvoimana kesällä 1941, sillä yksittäisiä vankeja ei aluksi uskallettu antaa yksityisille työnantajille.¹⁵³ Kesästä 1942 lähtien yksittäisiä sotavankia alettiin sijoittaa maataloihin töihin, koska sotavankien työllään tuottamat tulot olivat suuremmat kuin heidän huollostaan aiheutuneet kulut.¹⁵⁴

Saksalaisille luovutettiin noin 2 900 sotavankia useista eri syistä, pääasiassa työvoimaksi saksalaisille joukoille Suomessa, etnisiä saksalaisia ja baltialaisia kotiuttamista varten sekä ideologisesti epäilyttäviä vankeja. Eräs heistä oli 31-vuotias ammattiupseeri, 33. Rajavartioston rykmentin komissaari Grigori Pavlovitš Soldatov, jonka tehtävänä joukko-osastossaan Säkijärvellä oli toimia komentajan poliittisena sijaisena. Vuosalmen suunnalla 15. elokuuta 1941 vangiksi jäänyt Soldatov oli Japanin sodan veteraani. Hän kertoi kuulustelijalleen olevansa kommunistisen puolueen jäsen ja kannattaja. Kuulusteluissa

► Sotavankeja käytettiin työvoimana muun muassa metsä- ja maataloustöissä. Sotavankeja metsätöissä Kurkijoella jatkosodan aikana vuonna 1941. Kuva: SA-kuva

Mikkelin erikoiskuulustelukeskuksesta syyskuussa 1941 hän myönsi, että ”Leninin–Stalinin oppi saattaa olla erehdys. Siinä tapauksessa historia kuitenkin korjaa erehdyksen, ikävä vain, että Venäjän kansa joutuu kärsimään niin rajattomasti.”

Sotavankeja luovutettiin myös toiseen suuntaan osana sotavankien vaihtoa. Vastineeksi saatiin suomensukuisia sotavankeja, joista moni sijoittui Suomessa Heimopataljoona 3:n riveihin. Saksalaisten ottamia vankeja luovutettiin suomalaisille myös työvoimaksi.¹⁵⁵

Sodan päätyttyä sotavangit palautettiin Neuvostoliittoon välirauhansopimuksen nojalla. Noin 1 400 sotavankia karkasi palautuksia ja piilotteli Suomessa tai pakeni Ruotsiin.¹⁵⁶

Lapin sota

Suomalaisten vangiksi jäi Lapin sodan aikana noin 2 500 saksalaista. Suurin osa vangeista saatiin Lappissa saksalaisten joukkojen perääntyessä. Suursaa-
ren maihinnousuyrityksen yhteydessä syyskuussa 1944 suomalaisten vangiksi jäi noin 1 200 saksalaista. Saksalaisia sotavankeja varten perustettiin leirit Kemiin, Vääksyyn ja Ouluun. Heitä varten oli myös neljä sotavankisairaala. Vangeista 44 eli n. 1,8 prosenttia menehtyi sotavankeudessa. Välirauhansopimuksen nojalla eloonjääneet saksalaiset sotavangit luovutettiin Neuvostoliittoon neuvosto-
sotavankien luovutuksen yhteydessä syyskuussa ja lokakuussa 1944.¹⁵⁷

PENTTI AIRIO

SOTILASKOTITOIMINTAA RINTAMALLA

Suojeluskuntajärjestön yhteydessä toiminut Lotta Svärd -järjestö on parhaiten tunnettu viime sotien aikainen vapaaehtoisten naisten järjestö, joka tuki Puolustusvoimia sotatoimialueella ja irrotti miehiä aseellisiin tehtäviin. Muita henkilömäärältään pienempiä mutta varsin merkityksellisiä olivat Suomen Punainen Risti sekä Sotilaskotijärjestö. Nuoria naisia määrättiin myös työvelvollisuuslain perusteella apu-
tehtäviin sotatoimiyhtymien selusta-alueille.

Vuoden 1918 syksystä alkaen oli eri varuskuntiin perustettu sotilaskotiyhdistyksiä edistämään varusmiesten maanpuolustustahtoa järjestämällä heille tilat viihtyisään vapaa-ajan viettoon. Lotta Svärd -toiminnasta virikkeitä saaden lähtivät sotilaskodit joukko-osastonsa mukana maastoon leireille ja sota-
harjoituksiin. Alkuvaiheen toteutuksessa oli mukana useita jääkäriupseerien puolisoita. Keskeisimmät niin maastosotilaskotityön kuin myöhemmin rintamasotilaskotitoiminnan organisoinnin kehittäjät olivat Sotilaskotiliiton puheenjohtaja, maisteri Toini Jännes ja pitkäaikainen hallituksen jäsen, talousopettaja Lyyli Kairamo.¹⁵⁸

Sotilaskotiliiton johdolla ryhdyttiin harjoittelemaan maastossa sotilaiden mukana liikkuvien kanttiinipalveluiden kehittämistä 1920-luvun loppupuolella. ”Manööveritoimintaa” varten varattiin telttoja, hankittiin Alfa Laval -keittimiä ja valmistettiin ”liikkuville” kaluston kuljetuslaatikoita. Suomalaisen sotilaskotijärjestelmän luoja, puheenjohtaja Katri Bergholm nimesi maastosotilaskotityön kehittämisen yhdeksi tärkeimmistä kehittämiskohteista luopuessaan puheenjohtajan tehtävistä vuonna 1937. Tuossa vaiheessa sotilaskodit olivat mukana suurissa kertausharjoituskeskuksissa, kuten Utissa ja Parolassa sekä rajavartiolaitoksen harjoituskeskuksissa. Kertausharjoituskeskusten kanttiinipalvelui-

den järjestely oli Pääesikunnan ohjeistamana jaettu osittain myös Lotta Svärdin vastuulle. Varsinkin Utissa harjoitelleet kymmenet tuhannet reserviläiset pääsivät nauttimaan sotilaskotipalveluista.¹⁵⁹

Ylimääräisten harjoitusten eli YH:n alkaessa varuskuntien sotilaskodit siirtyivät lähes jatkuvaan aukioloon, koska nälkäisiä reserviläisiä saapui yö-
aikaanakin perustamispaikoille. Perustettuja joukkoja keskitettäessä lähti ”liikkuvaan” toimintaan ilmoittautuneita avustamaan itärajan tuntumassa toimineita sotilaskotiyhdistyksiä. Viipurista muodostui sotilaskotityön keskus, ja alueen leipomot

► Rannikkosotilaiden huoltoyhdistyksen sotilaskoti Rautatiepatterin junanvaunussa vuonna 1942. Kuva: SA-kuva

olivat täystyöllistettyjä. Talvisodan alkaessa oli vielä kahviakin. Kahvista siirryttiin sotavuosina korvikkeeseen ja sokerista sakariiniin. Kupposet tarjottiin kuitenkin valkoisista sotilaskotikupeista, ja sillä oli luonnollisesti makua parantava vaikutus.

Talvisodan aikainen sotilaskotitoiminta oli improvisoitua ja se kohdistui enemmän takalinjoille, koska sisaria ei haluttu päästää etulinjaan. Rannikkosotilaiden huoltoyhdistys lisäsi tässä vaiheessa huomattavasti palvelupisteittensä määrää Merivoimien tukeutumispaikeille ja rannikkotykkistölennakkeille.

Talvisodasta saatujen kokemusten pohjalta perustettiin uudelle rajalle ryhmitettyjen armeijakuntien yhteyteen kuhunkin oma sotilaskotikeskuselin. Sotilaskotiliiton tuella ryhdyttiin maastossa tai tilapäissuojissa toimineille myyntipisteille rakentamaan omia parakkeja. Järjestö käytti rakennustyöhön kaikki liikenevät varansa, sai tukea valtiolta ja otti lisäksi lainaa kyetäkseen keventämään varusmiespalvelustaan suorittavien nuorukaisten palvelusrasitusta. Useat yksityishenkilöt, muun muassa presidentti Kyösti Kallio, tekivät liitolle lahjoituksia. Hämmästyttävän nopeassa ajassa valmistui uusia parakkisotilaskoteja korpivaruskuntiin. Varusmiehet olivat aktiivisesti mukana rakennustalkoissa.¹⁶⁰

Jatkosodan alkaessa ilmeni eturistiriitoja Lotta Svärdirin ja Sotilaskotiliiton välillä siitä, kumpi organisaatio saa hoidettavakseen jonkin sotatoimiyhtymän kanttiinipalvelut. Kuten kertausharjoituskeskusten palvelujen organisoimisessa, tässäkin tapauksessa Pääesikunta ohjeisti asian. Ensimmäinen periaatteita käsitellyt asiakirja julkaistiin elokuussa 1940. Sotilaspapisto ja koulutusalan upseerit olivat sotien välisenä aikana tottuneet hoitamaan asioita sotilaskotikeskuselin ja omien sotilaskotisisarten kanssa. Pääesikunnan väliaikai-

► Sotilaskotisisaret kahvittamassa sotilaita Karhumäen maastossa kesäkuussa 1943.
Kuva: SA-kuva

sen ohjeen mukaan armeijakunnan komentaja, sotakoulun johtaja tai laitoksen johtaja teki päätöksen siitä, mikä järjestö valittiin toimijaksi. Jos alueella jo toimii jommankumman elin, sijalle ei saanut ottaa kilpailijaa.

Määräyksiä jouduttiin täsmentämään toukokuussa 1941, helmikuussa 1942, marraskuussa 1942 ja lokakuussa 1943. Kitka oli toisinaan liiankin kova, sillä sotilaskodit olivat onnistuneet saamaan lottien mielestä liian ison roolin. Kun rintamasotilaskotisisaria toimi jatkosodan aikana parhaimmillaan noin kolmetuhatta henkilöä tuhannessa sotilaskodissa, kanttiinilottia oli noin tuhat ja toimipisteitä noin kolmesataa. Luvuissa eivät ole mukana kotialueella tai sotasairaaloissa toimineet henkilöt.

Lotat saivat hoidettavakseen yleensä vahvoilta suojeluskunta-alueilta perustettujen divisioonien kanttiinityön. Kun suojeluskuntahenkilöiden komentaja siirrettiin sellaisen joukon komentajaksi, jossa toimivat jo sotilaskotisisaret, pyrkivät lotat ”valloittamaan” uusia toimipisteitä. Sotilaskotisisarten uskollisena tukimiehenä oli kuitenkin komentopäällikkö, kenraaliluutnantti Wiljo Tuompo, joka jo ennen sotia toimi Puolustusvoimien edustajana Sotilaskotiliiton hallituksessa. Meripuolustuksen tukikodissa tai linnakkeilla ei ollut samanlaisia ongelmia, vaan Rannikkosotilaiden huoltoyhdistys oli ainoa toimija.

Toimijoiden välisen kiistan ydin oli siinä, että myyntivoitosta tuloutettiin 50 prosenttia Pääesikunnalle ja jäljelle jääneellä summalla voitiin kehittää omaa toimintaa. Varsinkin ne myyntipisteet, joilla oli oikeus tupakan myyntiin, keräsivät merkittäviä summia. Syrjäisimmät sotilaskodit eivät tulleet omillaan toimeen, koska sisarten saama sotilasmuona piti tilittää armeijalle. Sotilaskotisisaria ei lottien tavoin rinnastettu sotilashenkilöihin. Molemmille organisaatioille oli palvelusrasituksia lieventävän taukoajan järjestäminen myyntipisteineen, peleineen ja sanomalehtineen yhteisenä ohjenuorana. Kirjepaperi ja postikortit kävivät kaupaksi ja ”hevosten tietotoimisto” kertoi, mistä sai sokeria tai maitoa korvikkeeksi.¹⁶¹

VILLE KIVIMÄKI

RASKAAT NUMEROT – SODISSA 1939–1945 KUOLLEET

Sodissa kärsityt inhimilliset menetykset ovat paha-mainaisen vaikeita selvittää numerotarkkuudella. Erityisesti tämä korostuu globaaleissa konflikteissa, ja niinpä toisen maailmansodankin kuolleista esiintyy edelleen huikean erilaisia lukumääriä, joissa marginaalit ovat miljoonia ihmishenkiä. Puutteellisten tietojen lisäksi erot johtuvat määritelmistä: sotiin olennaisesti liittyvät ilmiöt – taudit, nälänhädät, vainot ja sotavankeudet – aiheuttavat usein suuren osan kuolemista, mutta niitä ei aina lueta ”sotatappioiksi”, eikä niistä pidetä kirjaa. Katoamiset ja epäselvät kuolinsyyt ovat sodan oloissa yleisiä. Nämä seikat vaikuttavat Suomenkin sotamenetysten arviointiin, ja ensimmäisissä sodanjälkeisissä laskelmissa suomalaistappiot olivat selvästi vähäisemmät kuin nykytiedon valossa.¹⁶²

Silti lähes mihin tahansa muuhun sotaan käynteeseen maahan verrattuna suomalaisten menetykset vuosina 1939–1945 voidaan esittää harvinaisen tarkasti. Luvuissa tulee aina olemaan jonkin verran heittoa, eikä niihin ole koskaan mielekästä ripustautua lopullisena totuutena. Yleiset mittakaavat ja keskinäiset suhdeluvut voidaan kuitenkin esittää hyvinkin täsmällisesti.

Kansallisarkiston kokoamaan ja ylläpitämään *Suomen sodissa 1939–1945 menehtyneet* -tietokantaan on koottu ne tiedossa olevat henkilöt, jotka kuolivat Suomen puolustusvoimien palveluksessa sota-vuosina.¹⁶³ Tällä hetkellä tietokanta sisältää 94 673 henkilöä. Tästä joukosta 128 on Viron, 118 Ruotsin, 93 Neuvostoliiton ja 16 Tanskan kansalaisia. He kuuluivat siis joko vapaaehtoisina tai sotavangeista värvättyinä Suomen armeijan palvelukseen otettuihin sotilaisiin. Italiasta, Norjasta, Saksasta ja Unkarista on kuolleiden joukossa yksi henkilö kustakin kansallisuudesta, ja kolmen kuolleen kansallisuus on

epäselvä. Näin ollen sodassa menehtyneitä Suomen kansalaisia jää tietokantaan jäljelle 94 311 henkilöä, joista 403 on naisia ja 93 908 miehiä.¹⁶⁴

Menehtyneistä naisista noin kaksi kolmasosaa palveli sodassa lottina, ja loput olivat sairaanhoitajia, apusisaria, työvelvollisia, sotilaskotisisaria tai henkilöitä, joiden tehtävistä ei tietokannassa ole tarkempaa merkintää. Miehistäkään kaikki eivät olleet sotilaita, vaikka he olivatkin armeijan palveluksessa. Heistä 113 on merkitty tietokantaan siviileinä: joukossa on erityisesti Valtion rautateiden työntekijöitä sekä kauppalaivaston merimiehiä. Vielä merkittävämpi rajatapa siviilien ja sotilaiden välissä olivat armeijan työvelvolliset, joita on tietokannan menehtyneissä 747 miestä – heistä tosin lähes kahdella kolmasosalla kuolinsyy oli jokin muu kuin vihollistoiminnasta johtuva.

Edellä mainituissa luvuissa on kyse Puolustusvoimien palveluksessa kuolleista ihmisistä, joten naisten ja muiden siviilien osuus sodan kokonaistappioista ei ollut aivan näin vähäinen. Tässä artikkelissa tarkastellaan armeijan kärsimiä inhimillisiä menetyksiä, mutta on syytä sanoa muutama sana myös siviilitappioista. Suomalaissiviilejä kuoli sodan vuoksi ilmapommituksissa noin 1 900 ja partisaanihyökkäyksissä noin 190 henkeä,¹⁶⁵ minkä lisäksi jonkin verran ihmisiä menehtyi myös epäsuorasti sodasta johtuneista syistä, muun muassa evakuoitien aiheuttamiin sairauksiin, tapaturmiin, liikenneonnettomuuksiin ja aliravitsemuksesta aiheutuneisiin tauteihin.

Kokonaisväestössä muu kuin varsinainen sotakuolleisuus – siis sotatoimien suoraan aiheuttamat kuolemat – pysyi Suomessa kuitenkin erittäin vähäisenä. Tämä johtui ennen kaikkea siitä, ettei sotaoloille tyypillisiä vakavia tautiepidemioita päässyt

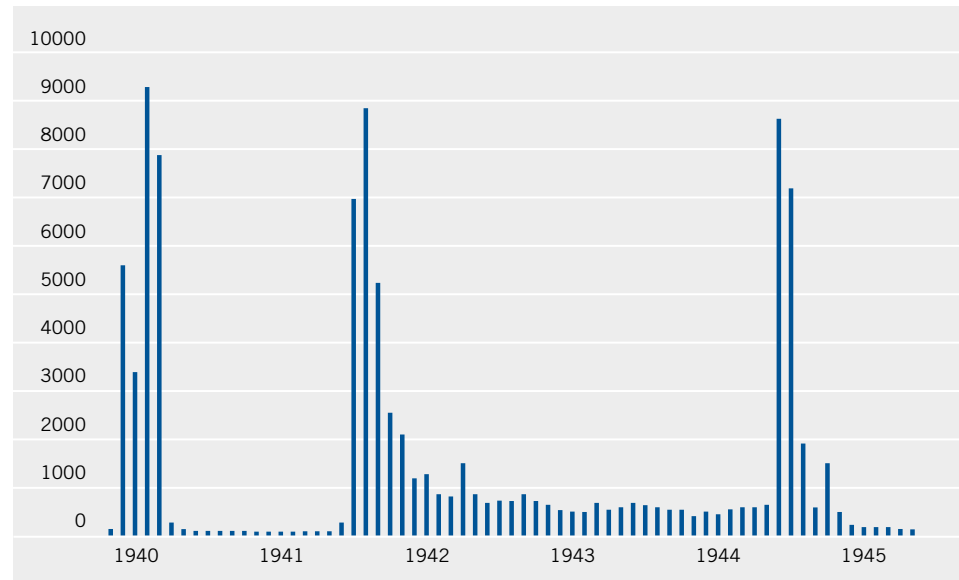
► Kaatuneita taistelutovereita haudataan kenttähaudausmaahan Tolvajärvellä elokuussa 1941. Kuva: SA-kuva

leviämään laajalle. Joissain kuolinsyissä, kuten keuhkokuumeessa, sodan aikana kehittyneet hoitomenetelmät jopa vähensivät rauhanajan kuolleisuutta. Jatko- ja Lapin sodan aikana ”normaali” siviilikuolleisuus oli 1 295 kuollutta 100 000 asukasta kohden, kun vuonna 1938 vastaava luku oli 1 301 kuollutta, siis hitusen enemmän.¹⁶⁶

Vaikka siviilien osuus sotatappioista hieman lisääntyykin, kun huomioidaan ilmapommitusten ja partisaanihyökkäysten uhrit, numerot kuolleisuu-

den jakautumisesta sotilaiden ja siviilien kesken paljastavat silti olennaisen piirteen täkäläisessä sotakokemuksessa: suomalaiset onnistuivat vuosina 1939–1945 käymään kolme poikkeuksellisen konventionaalista sotaan verrattuna käytännössä kaikkiin muihin toisen maailmansodan rintamiin, joilla siviilit jäivät säännöllisesti sotatoimien jalkoihin tai olivat itse asiassa väkivallan pääkohteena. Manner-Euroopan suhteen ero on dramaattinen, mutta jopa merentakaisessa Isossa-Britanniassa siviiliväestö kärsi sel-

KUUKAUSITTAIN PUOLUSTUSVOIMIEN PALVELUKSESSA
KUOLLEET HENKILÖT 1939–1945

Lähde: Kansallisarkisto, Suomen sodissa 1939–1945 menehtyneet -tietokanta.

västi Suomea suuremmat menetykset (noin 60 000 kuollutta) sekä suhteessa kokonaisväkilukuun (noin 48 milj.) että suhteessa armeijan kärsimiin tappioihin (noin 260 000 kuollutta).¹⁶⁷ Merkittävistä sotaa käyneistä maista siviili- ja sotilastappioiden suhteessa Suomen tasolla olivat lähinnä vain valtamerten suojaamat Australia ja Yhdysvallat.¹⁶⁸

Eritoten vuosien 1941–1945 itärintaman yhteydessä Suomi muodostaa aivan ainutlaatuisen tapauksen: rintama ja kotirintama säilyivät erillään toisistaan. Suomalaiset menettivät sodan vuoksi kuolleina noin 2,6 prosenttia väkiluvustaan,¹⁶⁹ mikä on korkea määrä ja kertoo taistelujen ankaruudesta. Mutta kun lähes 98 prosenttia ihmismenetyksistä kohdistui Puolustusvoimien palveluksessa toimineisiin henkilöihin, voidaan tätä pitää hyvin kouriintuntuvana osoituksena siitä, että armeija pystyi täyttämään tärkeimmän tehtävänsä, kotiseudun ja siviiliväestön turvaamisen.¹⁷⁰ Saavutus on itse asiassa sitäkin huomattavampi, sillä Suomi kävi sotaa jatkuvasti oman kotialueensa rajoilla.

Toisaalta kaikista toisen maailmansodan vaiheista suomalaisten kannalta väkivaltaisain oli vuoden 1941

hyökkäyssota. Oheinen kuvio esittää Puolustusvoimien kuukausittaiset menetykset kuolleina. Talvisodan ja erityisesti sen loppuvaiheen raskaus näkyy selvästi, ja helmikuu 1940 oli koko toisen maailmansodan verisin kuukausi suomalaisille. Maaliskuusta olisi tullut vielä paljon hirvittävämpi, elleivät sotatoimet olisi päättyneet 13. maaliskuuta 1940. Jos lasketaan mukaan huhti–toukokuussa 1940 pääasiassa sotavammoihinsa menehtyneet suomalaiset, talvisodan armeijan kokonaistappiot kuolleina olivat noin 26 500 ihmistä. Heinä-, elo- ja syyskuunkin 1941 tappiot hätyyttelivät kuitenkin talvisodan lukuja. Koska eteneminen Itä-Karjalaan kesti aina joulukuulle, kasvoivat armeijan hyökkäysvaiheen kokonaistappiot vuoden 1941 loppuun mennessä 27 000 kuolleeseen. Lisäksi on paikallaan huomioida vielä 5 000 kuollutta kesäkuuhun 1942 mennessä: heistä suuri osa kaatui taistelussa puna-armeijan vastahyökkäyksiä vastaan Maaselan kannaksella, Kiestingissä ja Syvärillä tai menehtyi hyökkäysvaiheen aikana saamiinsa vammoihin.¹⁷¹

Kesään 1942 mennessä suomalaiset olivat siis kärsineet noin kaksi kolmasosaa kaikista toisen

maailmansodan ihmismenetyksistään, vaikka väliin mahtui noin 15 kuukauden mittainen rauhan jaksokin. Vertailut ovat monimutkaisia, mutta maailmansodan tässä vaiheessa Suomi lienee ollut väkilukuun suhteutettuna Euroopan eniten kansalaisiaan menettänyt maa Neuvostoliiton, Puolan sekä mahdollisesti Baltian maiden jälkeen. Asia on olennainen, kun tarkastellaan loppusyksystä 1941 pintaan noussutta sotaväsymystä niin armeijan kuin siviiliväestönkin keskuudessa. Se auttaa myös ymmärtämään Suomen armeijan johdon passiivista linjaa seuranneina asemasodan kuukausina: koettiin syystäkin, että maan inhimilliset resurssit oli jo kulutettu huolestuttavan pitkälle.

Jatkosodan asemasotavaihe on sekin rauhanomaisuudessaan toisen maailmansodan kummallisuuksia. Karjalan kannaksella oli vuonna 1943 päiviä, jolloin ei kaatunut yhtäkään suomalaissotilasta.¹⁷² Kun väkivalta muilla rintamilla jatkuvasti kiihtyi, suomalaiset ja Pohjois-Suomeen sijoitetut saksalaisjoukot kävivät hiljaista varjosotaa, jossa tappiot jäivät hyvin vähäisiksi. Toisaalta taistelut saattoivat hetkellisesti leimahtaa ankarina. Niinpä esimerkiksi neuvostojoukkojen yllätyshyökkäys Rukajärven suunnalla 26. kesäkuuta 1943 ja sitä seuranneet vastaiskut aiheuttivat suomalaisille 62 hengen tappiot kaatuneina ja kadonneina, ja 161 sotilasta haavoittui. Äkinäinen menetys osui voittopuolisesti muutamiin

► Jatkosodan ensimmäisissä taisteluissa kaatuneita laitetaan arkkuihin kaatuneiden evakuoitokeskuksessa Kollaalla heinäkuussa 1941. Sotilaspappien johtamat kaatuneiden evakuoitokeskukset huolehtivat kaatuneista ja heidän lähettämistä kotiseuduille haudattaviksi. Kuva: SA-kuva

► Sodan viimeisiä uhreja siirretään kesäkuussa 1944 rautateitse Torniossa kotiseudulle haudattavaksi. Kuva: SA-kuva

Pohjois-Savon ja Kainuun kuntiin.¹⁷³ Kansallisarkiston tietokannan mukaan asemasodan aikana Puolustusvoimien palveluksessa olleita henkilöitä kuoli keskimäärin 550 ihmistä kuukaudessa, heistä noin kolme viidesosaa taistelutoiminnasta johtuen.

Kesän 1944 puolustustaistelut olivat jyrkkä kontrasti rauhalliselle asemasotavaiheelle. Kesäkuusta syyskuulle 1944 menehtyi noin 18 000 Puolustusvoimissa palvellutta henkilöä – ja taistelujen intensiteettiä korostaa edelleen, että valtaenemmistö tappioista osui noin kuuden viikon ajanjaksolle vuoden 1944 kesäkuun 9. päivästä eteenpäin. Tornion maihinnousu ja sitä seuranneet kiivaat taistelut suomalaisten ja saksalaisten välillä nostivat vielä

lokakuussa 1944 kuukausitappiot kuolleina lähes 1 500 henkilöön. Tässä luvussa on mukana runsaasti jatkosodan jälkiuhreja sekä muita kuolintapauksia, sillä kaikkiaan Lapin sodan menetykset kuolleina olivat suomalaisille noin 1 300 henkeä.¹⁷⁴

Enemmistö toisessa maailmansodassa kuolleista suomalaisotilaista menehtyi vihollistykistön kraanaatteihin ja toiseksi yleisimmin luoteihin.¹⁷⁵ Lisäksi sodassa kuoliin myös sairauksiin, onnettomuuksiin ja oman käden kautta. Kansallisarkiston tietokannan 94 311 sodassa menehtyneestä suomalaisesta 12 prosenttia kuoli ”muista kuin vihollistoiminnasta johtuvista syistä”, tosin siihen on luettu mukaan jonkin verran ilmapommitusten ja miinaräjähdyksen uhrejakin. Mukana ovat myös suomalaisten teloitamat omat sotilaat, joista lähes kaikki ammuttiin heinä–elokuussa 1944.¹⁷⁶ Toukokuun 1945 loppuun asti kerättyjen kaatumisilmoitusten mukaan vuosina 1939–1945 Puolustusvoimien varsinaiset taistelutappiot kaatuneina, kadonneina ja haavoihinsa kuolleina olivat noin 84 000 henkilöä. Pohjois-Suomeen ja Pohjois-Norjaan sijoitettujen saksalaisjoukkojen tappiot 22.6.1941–20.4.1945 olivat puolestaan yli 23 000 kaatunutta ja kadonnutta, joista noin tuhat kuoli Lapin sodan taisteluissa suomalaisia vastaan.¹⁷⁷

Tarkat lukumäärät Neuvostoliiton Suomen vastaisella rintamalla kärsimistä ihmismenetyksistä talvi- ja jatkosodassa tulevat aina jäämään jonkinasteiseksi mysteeriksi. Arkistojen avautuessa 1990-luvulla kenraalievosti G. F. Krivošejevin johdolla julkaistiin tilastollinen koonti Neuvostoliiton ihmistappioista 1900-luvun eri konflikteissa: talvisodan menetyksiksi kuolleina ja kadonneina laskettiin noin 127 000 henkeä. Jatkosodasta Krivošejevin tilastot eivät salli eritellä tarkasti suomalaisia vastaan kärsittyjä tappioita, ja numeroissa on muitakin puutteita. Professori Ohto Manninen on käyttänyt omisissa laskelmissaan nimenomaisesti suomalaisia (sekä Pohjois-Suomeen ja Pohjois-Norjaan sijoitettuja saksalaisia) vastaan taistelleiden puna-armeijan yhtymien tappioilmoituksia 1941–1945. Niiden mukaan voidaan arvioida noin 265 000 puna-armeijalaisen menehtyneen tai joutuneen vangiksi. Jos lasketaan

mukaan vielä arviot talvi- ja jatkosodassa haavoittuneista neuvostosotilaista, tappioluku kohoaa yli miljoonaan henkilöön.¹⁷⁸

Kronologisesti tarkasteltuna Suomen puolustusvoimien ihmismenetykset toisessa maailmansodassa muodostavat poikkeuksellisen profiilin, kun niitä verrataan muihin eurooppalaisiin maihin ja etenkin Saksan ja Neuvostoliiton välisen itärintaman tapahtumiin. Suomalaistappiot painottuivat maailmansodan alkupuolelle, kun yleensä muualla menetykset alkoivat kasvaa vuodesta 1941 eteenpäin. Kesällä 1944 suomalaiset tempautuivat vielä hetkeksi mukaan suursodan eskaloituvaa väkivaltaan, mutta yhtä ripeästi Suomi pääsi myös syksyllä irtautumaan konfliktista.

Suomessa ei ehkä ole täysin ymmärretty sitä väkivallan määrää, joka koetteli erityisesti Keski- ja Itä-Eurooppaa vuoden 1945 viiden ensimmäisen kuukauden aikana: kolmas valtakunta veti perikatoonsa niin paljon ihmisiä kuin kykeni, länsiliittoutuneiden kaupunkipommitukset jatkuivat ja puna-armeija toi alueelle mukanaan väkivaltaisen koston, joka kohdistui niin siviileihin kuin sotilaisiin. Loppuvaiheen sotateimet olivat järjestään tuhoamistaisteluja, eikä sotavangeiksi antautuneilakaan usein ollut pitkää elinajanodotetta. Jopa kolmasosa kaikista sodassa kuolleista saksalaisotilaista menehtyi tammi–toukokuussa 1945, yli neljän Stalingradin tappion verran.¹⁷⁹

Menehtyneiden suomalaisotilaiden keski-ikä laski talvisodan alusta jatkosodan loppua kohden, kun rintamajoukoista yhä suurempi osa koostui asevelvollisista ja nuorimmista reserviläisistä. Tyypillisin toisessa maailmansodassa kuollut suomalainen oli vähän yli 20-vuotias jalkaväen sotamies pienviljelijä- tai työläisperheestä, huomattavasti useammin kotoinen maaseudulta kuin kaupungista, suhteellisesti yleisemmin Itä- tai Pohjois-Suomesta kuin lännestä tai etelästä, ennemmin naimaton ja lapseton kuin perheellinen.¹⁸⁰ Hän oli nuorukainen miehuutensa kynnyksellä: juuri se henkilö, jolle suomalainen yhteiskunta ja maanpuolustusjärjestelmä oli jo ennen sotaa varannut tämän raskaan roolin, jos sota syttyisi.

Suomalaisen sotahistorian erikoisuus on siinä, että missään muualla Euroopassa tämä kulttuurinen malli sodasta nuorten miesten uhrina ei selvinnyt vuosien 1939–1945 kokeesta, vaan väkivalta tulvi yli äyräyttensä lapsiin, naisiin, vanhuksiin ja aseettomiin miehiin.

Toisesta maailmansodasta aiheutuneet inhimilliset menetykset eivät luonnollisesti rajoittuneet vain kuolleisiin. Sodassa vammautui yli 200 000 suomalaista, joista noin 94 000 henkilölle jäi pysyvä sotainvaliditeetti.¹⁸¹ Vaikka enemmistö sodassa kuolleista suomalaisista olikin perheettömiä, sota jätti maahan noin 30 000 soteleskeä ja 50 000 sotaorpoa.¹⁸² Kun sodan vuoksi kuoli tai vammautui pysyvästi lähes 200 000 suomalaista, heidän lähiomaistensa kautta sodan menetykset vaikuttivat konkreettisesti vielä paljon suurempaan joukkoon suomalaisia.

Kuolleiden ja fyysisesti vammautuneiden ihmisten muuttaminen kylmiksi numeroiksi on työlästä ja epätarkkaa, mutta lopulta kuitenkin suoraviivaista verrattuna sodan aiheuttamiin mentaalisiin haavoihin. Toisen maailmansodan aikana noin 18 000 suomalaisotilasta joutui sotapsykiatriseen hoitoon, mutta koska hoitoon pääsyn kynnyks oli korkea ja sattumanvarainen, luku sisältää vain jäävuoren huipun eriaisteisista psyykkisistä vammoista. Vasta sodan jälkeen ilmenneistä henkisistä sotavammoista ei ole esittä edes arvioita.¹⁸³

Psyykkiset traumat eivät olleet ainoa tapa, jolla sotavuodet vaikuttivat ihmisten terveyteen vielä vuosikymmeniä taistelujen tauottua. Vuonna 2011 julkaistussa seurantatutkimuksessa tarkkailtiin suomalaismiesten sepelvaltimotautikuolleisuutta. Sodassa haavoittuneilla veteraaneilla oli yli 55-vuotiaana 1,7-kertainen riski kuolla tautiin verrattuna muihin saman ikäisiin miehiin. Syynä eivät olleet fyysiset sotavammat, vaan se, että haavoittuminen korreloi pitkän ja raskaan etulinjapalveluksen kanssa. Nuoruudessa koettu sotastressi vaikutti siis huomattavasti sepelvaltimotautiriskiä vielä vuosina 1980–2008.¹⁸⁴ Tässä mielessä voidaan ajatella, että toisen maailmansodan vuoksi menehtyy Suomessakin ihmisiä edelleen.

PUOLUSTUSVOIMAT JA YHTEISKUNTA

Suomi on luovinnut koko itsenäisen historiansa ajan maailmassa, jossa oman elintilan puolustamisen edellytyksenä on ollut mahdollisimman laaja tuki kaikilta kansanosilta. Yhtäältä vuoden 1918 sota, jossa oman maan kansalaiset taistelivat toisiaan vastaan, ja toisaalta talvi-, jatko- ja Lapin sodan aikaiset kokemukset ovat fyysisten ja henkisten kärsimysten myötä johtaneet siihen, että suuri enemmistö on kiistatta ollut yksimielinen oman maan puolustamisen tarpeellisuudesta.

Puolustusvoimien lisäksi maanpuolustukseen liittyvien tehtävien hoitoon ovat eri aikakausina osallistuneet monet eri viranomaistahot, keskeisimpinä rajavartio-, poliisi- ja pelastusviranomaiset. Puolustusvoimien tehtäviä tarkastellessa käy ilmi, että yhteistyö muiden viranomaisten kanssa on selviö. Yhteistoimintaa tarvitaan Suomen sotilaallisessa puolustamisessa, yhteiskunnan elintärkeiden toimintojen turvaamisessa sekä osallistumisessa kansainväliseen kriisinhallintaan.

Aivan kuten sotataidon kehitys tai koulutuksella saavutettava osaaminen, kokonaismaanpuolustuksen kova ydin muodostuu kalustollisen ja fyysisen valmiuden lisäksi ennen muuta yksilön, kaikkien kansalaisten ja virallista esivaltaa edustavien toimijoiden teoista ja ajatuksista.

Yksittäisen kansalaisen ajatus maanpuolustuksen tärkeydestä luo henkisen pohjan maanpuolustustahdolle. Sen päälle rakentuu suomalainen käsitys kokonaismaanpuolustuksesta ja sen kestävydestä kaikissa tilanteissa. Henkinen valmius ei kuitenkaan säily tai uudistu pelkillä juhlapuheilla vaan jokapäiväisellä harjoittelulla ja kansalaisten herättelyllä.

Suomalainen kokonaismaanpuolustuksen malli kiinnostaa maailmalla. Esimerkiksi suomalaiset rauhanturva- ja kriisinhallintatehtävissä palvelleet naiset ja miehet ovat lähes poikkeuksetta saaneet osakseen arvostusta ennen kaikkea osaamisensa ja kehityshakuisen asenteensa kautta.

MIKKO KARJALAINEN

KARI SELÉN

MANNERHEIM JA YLIPÄÄLLIKKYYDEN RAJAT

Itsenäisen Suomen jäsenyminen vaati aikansa. Hallitusmuodon vahvistaminen 17. heinäkuuta 1919 oli merkittävä tapahtuma tällä tiellä. Siinä määriteltiin yhteiskunnalliset vallankäyttäjät ja niiden keskinäiset suhteet. Suomi oli oleva tasavalta ja tasavallan presidentti sen valtionpäämies. Hänellä oli hallitusmuodon 30 §:n mukaan ”Suomen sotavoiman ylin päällikkyys, mutta hän voi sen sodan aikana toiselle luovuttaa”. Luovuttamisen mahdollisuus oli ymmärrettävää tasavaltaisessa perustuslaissa. Ajateltiin, että presidenttinä tulisi toimimaan siviilihenkilö, jolla ei ollut sellaista sotilaallista ammattitaitoa kuin sotilaskasvatuksen saaneilla monarkeilla. Puolustuslaitosta käsittelevässä luvussa säädettiin, että liikekannallepanosta määrää presidentti valtioneuvoston istunnossa. Hän myös nimitti upseerit.¹

Tasavallan presidentin asema rauhanajan ylipäällikkönä täydentyi muussa lainsäädännössä, mutta poikkeusaikojen ylipäällikkyyteen liittyvät kysymykset eivät näy kiinnostaneen kahta ensimmäistä presidenttiä Kaarlo Juho Ståhlbergia eikä Lauri Kristian Relanderia. Jokseenkin luonnollisena pidettiin sitä, että ylipäällikkyys siirtyisi sotaväen päällikölle. Kolmas presidentti Pehr Evind Svinhufvud päätti heti valituksi tultuaan vuonna 1931, ettei hän ryhdy ylipäälliköksi, mikäli sota syttyi hänen virkakaudellaan. Hän tarjosi tehtävää maaliskuun alussa 1931 kenraali Gustaf Mannerheimille. Presidentti Kyösti Kallio uudisti edeltäjänsä päätöksen vuonna 1937.

Puolustusneuvosto uusittiin Mannerheimia varten, jotta hänellä olisi jonkinlaiset työskentelymahdollisuudet. Asetuksen mukaan se oli presidentin käytettävissä oleva Mannerheimin johdolla toimiva neuvottelukunta, joka antoi lausuntoja maanpuolustukseen liittyvistä asioista ja teki niitä koskevia esi-

tyksiä. Päätösvaltaa sillä ei ollut. Neuvoston muina jäseninä olivat sotaväen, suojeluskuntajärjestön ja yleisesikunnan päälliköt sekä Mannerheimin luotokenkilö, kenraalimajuri Rudolf Walden.

Ratkaisu ei suonut tulevalle ylipäällikölle hänen kaipaamiaan vaikutusmahdollisuuksia. Niitä yritettiin järjestää epävirallisoin toimin. Puolustuslaitos ei tuottanut ongelmia. Ylemmät upseerit tiesivät, kuka olisi ylin esimies sodan syttyessä. Presidentti määräsi keväällä 1933 sotaväen päällikön noudattamaan puolustusneuvoston puheenjohtajan antamia operatiivisia ohjeita sodan varalta. Hän oli jo aiemmin määrännyt, että puolustusneuvoston puheenjohtajaa oli kuunneltava ylennysasioissa. Sotaväen päällikkö Hugo Österman puolestaan alisti Mannerheimille Yleisesikunnasta operatiivisen osaston sekä tilasto- ja ulkomaaosaston. Näin Mannerheim sai jonkinlaiset työkalut tulevaan tehtäväänsä valmistautumiseen. Voimassa olleet säädökset eivät sallineet sen pitemmälle meneviä toimia.

Mannerheim oli tyytymätön järjestelyjen epävirallisuuteen ja hieman epämääräisyyteenkin. Ylipäällikkyuden vastaanottaminen sodan aikana kävisi mahdolliseksi, mikäli riittäviä toimintamahdollisuuksia ei ollut annettu jo rauhan aikana. Kantona kaskessa oli puolustusministeriö. Kenraalin mielestä ylimpien sotilasjohtajien, jotka olivat vastuussa elävän voiman käyttämisestä sodassa, piti voida vaikuttaa vahvasti myös materiaalikysymyksiin. Ministeriön byrokraateilla ei ollut pätevyyttä arvioida kenttäarmeijan tarpeita. Ministeriössä taas suhtauduttiin hankintoihin budjettikysymyksenä. Rahat tulivat eduskunnalta, ja puolustusministeri oli niistä parlamentarisessa vastuussa. Siksi ministeriön ulkopuolisilla, toisin sanoen sotilasjohdolla, ei voinut olla todellista päätösvaltaa hankintoihin.²

► Mannerheim toimi puolustusneuvoston puheenjohtajana vuodesta 1931. Toukokuun 19. päivänä 1933 hänet ylennettiin sotamarsalkaksi. Samana päivänä otetussa kuvassa vasemmalta: kenraalimajurit Harald Åkerman ja Rudolf Walden, everstiluutnantti Carl Lindh, puolustusministeri Arvi Oksala, kenraaliluutnantti Hannes Ignatius, jalkaväenkenraali Paul Wetzer, Mannerheim, kenraalimajuri Hugo Österman, kenraalimajuri Lauri Malmberg, eversti Paavo Talvela ja kenraalimajuri Karl Lennart Oesch. Kuva: Sotamuseo

Ylimmän sotilasjohdon uudelleen järjestely toteutettiin 30. joulukuuta 1937 annetulla asetuksella. Puolustuslaitos liitettiin puolustusministeriöön lukuun ottamatta puolustusneuvoston puheenjohtajaa ja kahta hänelle alistettua Yleisesikunnan osastoa.

Kenraalit saivat entistä paremmat vaikuttamismahdollisuuden ollessaan sisällä ministeriössä. Mannerheimin mielestä olisi ollut parempi, että hankintojen valmistelu olisi siirretty ministeriöstä puolustuslaitokseen.

Puolustusvoimain ylimmästä johdosta annettu uusi asetus oli perustanut puolustusneuvoston puheenjohtajan paikan itsenäisenä julkisen vallan käyttäjänä. Hän vastasi ylimpänä viranomaisena kaksiosastaisen Yleisesikunnan tehtäväkentästä. Sen lisäksi hänen tehtäviinsä kuului antaa ”operatiivisten suunnitelmien edellyttämiä, maan puolustusvalmiuden kehittämiseksi tarpeellisia ohjeita puolustusvoimain asianomaisille johtaville viranomaisille, suojeluskuntain päällikkö niihin luettuna”. Puolustusneuvostosta annettiin vielä uusi asetus 1. huhtikuuta 1938. Neuvoston kokoonpanoa laajennettiin. Siihen kuuluivat puheenjohtaja sekä sotaväen suojeluskuntien ja yleisesikunnan päällikköjen lisäksi kolme kenraalin arvoista jäsentä, uusina armeijakunnan ja merivoimien komentajat. Tasavallan presidentin käytettävissä olleesta neuvottelukunnasta oli tullut muodollisesti myös puheenjohtajansa neuvottelukunta. Neuvoston tehtävät eivät juuri muuttuneet.³

Ylimääräisten harjoitusten, YH:n, aikana 17. lokakuuta 1939 ylimmästä johdosta annettua asetusta jouduttiin täydentämään. Siihen lisättiin seuraava momentti: ”Milloin erikoiset olosuhteet antavat siihen aiheita, voi tasavallan presidentti määrätä korkeimpana sotilaallisena viranomaisena toimimaan erityisen puolustusvoimain komentajan ja määrätä tarkemmin hänen tehtävistään.” Sen jälkeen presidentti määräsi Mannerheimin puolustusvoimain komentajaksi YH:n ajaksi. Tarkempaa määräystä puolustusvoimain komentajan tehtävistä ei annettu. Asetusta täydennettiin uudelleen lokakuun 30. päivänä lisäämällä siihen momentti, jonka mukaan valtioneuvosto voi ”sodan aikana ja muulloinkin, milloin erikoiset olosuhteet vaativat” antaa asetuksesta poikkeavia määräyksiä. Se antoi muodolliset perustelut päättää Puolustusvoimien ylimmän johdon väliaikaisista järjestelyistä.⁴

Talvisota alkoi 30. marraskuuta 1939. Presidentti Kallio julisti Suomen olevan sotatilassa ja luovutti ylipäällikkyyden puolustusvoimain komentajalle. Ylipäällikön tehtävistä ja valtuuksista neuvoteltiin. Mannerheim esitti tavoitteensa, ja hallitus katsoi, mihin se

voi suostua. Presidentti antoi määräyksen ylipäällikön tehtävistä ja valtuuksista 7. joulukuuta 1939.

Määräyksen ensimmäisessä osassa lueteltiin asiat, jotka ylipäällikkö ratkaisi, ja jälkimmäisessä osassa asiat, joista hänellä oli oikeus tehdä esityksiä. Ensimmäisen osan tehtäviä olivat liikekannallepanosta, sotavoiman keskittämisestä ja operatiivisesta johtamisesta päättäminen sekä huolehtiminen armeijan miehistö- ynnä materiaalitäydennyksestä esittämällä tarpeet valtioneuvostolle. Ylipäällikkö antoi tarvittaessa sotilasviranomaisille käskyjä tarvikkeiden ja välineiden pakkotilauksista, myös kiinteistöjen käytämisestä ja hävittämisestä samoin kuin irtaimiston evakuoinnista ja hävittämisestä. Edelleen hänelle kuuluivat sotavoiman sodanaikaisia järjestelyjä, koulutusta, terveyden ja sielunhoitoa koskevat sotilaskäskyasiat. Hän ratkaisisi sotilaalliset nimitysasiat, ylennykset sekä vähintään everstiluutnantin arvoisten upseerien sijoittamisen virkoja vastaaviin tehtäviin. Ensimmäisen osan viimeinen kohta oli lyhyt: ”päättää aselevosta”.

Määräyksen jälkiosassa ylipäällikölle annettiin oikeus tehdä esityksiä ”ulko- ja sisäpolitiikkaa koskevista toimenpiteistä, mitkä hän katsoo valtakunnan puolustuksen kannalta tarpeellisiksi” sekä esityksiä ”maan talouselämän ohjaamiseksi valtakunnan tarpeita silmällä pitäen”. Hän sai antaa kulkuyhteyksiä palveleville laitoksille, tiedotuslaitoksille, sairaaloille ja apteekkeille puolustuksen turvaamista koskevia määräyksiä. Edelleen ylipäällikkö voi antaa sotänäyttämön paikallisille viranomaisille hallinnollisia määräyksiä.

Vaikeimmaksi kysymykseksi oli osoittautunut Mannerheimin vaatimus saada nimittää upseerit. Se sopi presidentille vaatimuksen perustuslainvastaisuudesta huolimatta. Puolustusministeri Juho Niukkanen vastusti, sillä hän olisi menettänyt vaikutusvallan nimityksiin. Marsalkan kanta oli selvä: jos hän komentaa, hän myös nimittää. Oikeuskanslerin välityksellä sovittiin muotoilusta ”ratkaista sotavoiman sodanajan nimitysasiat” ynnä arvossa ylentää upseerit. Asiallisesti nimityskysymyksillä ja ylennyksillä ei ollut suurta merkitystä. Sota-ajan

armeija tarvitsi paljon upseereita, mutta asetuksella perustettuja vakinaisia virkoja vapautui vain vähän. Tarve hoidettiin budjetin ulkopuolelta rahoitetuilla sota-ajan upseerintehtävillä, jotka eivät olleet vakinaisia virkoja. Hän määräsi, siirsi, komensi tai asetti upseereita eri tehtäviin. Väli rauhan aikana hän teki myös nimityksiä, tosin ei virkoihin vaan sota-ajan upseerintehtäviin.⁵

Upseerien määrän kasvu muutti ylentämisperusteitakin. Aikaisemmin ylennys oli kytketty virkaan. Reserviupseeritakin piti voida ylentää, vaikkei heillä ollut virkaa. Myös lukuisat vakinaisen viran haltijat olivat edenneet ja menestyneet virkaansa vaativammassa tehtävässä ansaiten tulla ylennetyiksi. Esimerkiksi sotilasläänin komentaja, eversti Niilo Hersalo ylennettiin divisioonan komentajana kenraalimajuriksi keväällä 1942, mutta hän sai vuonna 1946 tyytyä everstin eläkkeeseen. Menestys sotilaana ei välttämättä näkynyt tilipussissa.

Ylipäällikkö oli vastuussa presidentille mutta hallitus eduskunnalle. Raja ylipäällikön valtuuksien ja puolustusministeriön välillä jäi määrittelemättä. Ylipäällikölle annetut valtuudet eivät rajanneet hänen vaikutusvaltaansa. Siihen vaikutti myös yleinen yhteiskunnallinen tilanne. Talvisota oli romuttanut valtion budjetin. Oli turvauduttava velkarahoitukseen. Eduskunta antoi 10. joulukuuta 1939 hallitukselle valtuudet ottaa harkintansa mukaan lainaa ”sotatilasta aiheutuvien menojen suorittamista varten”. Kun valtion sisäistä 30. marraskuuta 1939 julistettua sotatilaa ei ollut tarkoituksenmukaista eikä mahdollista kumota, lainavaltuudet jäivät voimaan. Toinen merkittävä muutos oli 16. maaliskuuta 1940 tapahtunut puolustusbudjetin tärkeimpien momenttien muuttaminen arviomäärärahoiksi.⁶ Hallitus saattoi näiden muutosten jälkeen hoitaa asioita kuin suuryhtiön johtokunta ilman eduskunnalta etukäteen haettavaa suostumusta. Ylipäällikölle se merkitsi parempia vaikuttamisen mahdollisuuksia, kun eduskunta ei aiheuttanut esteitä eikä puolustusministeriölläkään ollut oikein mahdollista vedota parlamentaariseen vastuunsa.

Mannerheim ei luopunut ylipäälliköksi tulemisensa jälkeen puolustusneuvoston puheenjohtajuudesta tai puolustusvoimain komentajan asemasta, joten ylimmän sotilaallisen vallan keskittäminen oli totaalinen. Hän ei vahingossakaan käyttänyt puolustusvoimain komentajan titteliä. Hän oli puolustusvoimain ylipäällikkö. Talvisodan jälkeen käytyjen neuvottelujen tuloksena hän jatkoi ylipäällikkönä. Ylipäällikkyyden voitiin pitää voimassa, sillä syksyn 1939 asetuksenmuutokset, joissa ”erikoiset olosuhteet” olivat tärkeässä asemassa, ja sotatilan jatkuminen antoivat valtiojohdolle mahdollisuuden joustaa poikkeuksellisiin ratkaisuihin. Marsalkka asetti omat ehtonsa, joista ei ole tarkkaa tietoa. Eräs niistä oli kenraalimajuri Rudolf Waldenin ottaminen Risto Rytin toisen hallituksen puolustusministeriksi. Mannerheim ei ollut unohtanut monivuotista erimielisyyttään puolustusministeriön kanssa.

Vaikka Waldenin nimityksen myötä Pääesikunnan/Päämajan ja puolustusministeriön välit muuttuivat hyviksi, marsalkka ei ollut vakuuttunut olotilan pysyvyydestä. Eihän kukaan voinut tietää, millaisia poliitikkoja tulevaisuudessa nostettaisiin ministereiksi. Marsalkan kokemukset puolustusministereistä eivät olleet olleet hyviä.

Ylipäällikkö halusi vakinaistaa talvisodan aikaiset poikkeusjärjestelyt, mihin tarvittiin laki. Marsalkan vahvaa asemaa kuvastaa se, että hallitus antoi 16. heinäkuuta 1940 lakiesityksen puolustusministeriön ja Puolustusvoimain pääesikunnan viroista ja toimista. Kaksi sosiaalidemokraattista ministeriä jätti eriyvän mielipiteen valtioneuvoston pöytäkirjaan. Itse esitys näytti vaarattomalta, mutta sitä seurannut asetus sisälsi kovia muutoksia.

Asetusehdotuksen keskeinen kohta oli sen 6 §. Siinä säädettiin: ”Puolustusvoimain komentajan esikuntana on puolustusvoimain pääesikunta, joka samalla puolustusministeriön alaisena toimii tämän ministeriön toimialaan kuuluvan hallinnon keskusvirastona.” Siten muun muassa hankintojen valmistelu tapahtui puolustusvoimain komentajan alaisessa virastossa. Asetus loi tilanteen, jossa Mannerheim ylipäällikkönä ja hänen toimialansa eivät olleet riippuvaisia mahdollisesta poliittisesta puolustusministeristä, joka oli sidottu puolustusvoimain kome-

tajan hyväksymiin linjauksiin. Parlamentaarinen vastuu säilyi ministerillä, joka ei kuitenkaan voinut vaikuttaa esitysten sisältöön.

Eduskunnassakin esiintyi kriittistä suhtautumista. Jyrkimmässä puheenvuorossa sanottiin, että esitys tiesi ”sotilasdiktatuuria, tosin rajoitetulla hallinnon alalla”. Eduskunta hyväksyi lain pitkin hampain. Kriitikki oli kohdistunut yksinomaan valmistelutyön siirtämiseen sotilasjohdon alaisuuteen. Sen sijaan kriitikot eivät kiinnittäneet huomiota lain mahdollisesti aiheuttamiin muutoksiin presidentin asemaan ylipäällikkönä.⁷

Uudistukseen myötä sotaväen päällikön virka katosi. Tilalle tuli puolustusvoimain komentaja, jollaisen presidentti oli voinut 17. lokakuuta 1939 annetun asetukseen mukaan asettaa ”erityisten olosuhteiden” sitä puoltaessa. Nyt nimike tuli lakiin. Komentaja oli suoraan tasavallan presidentin alainen sotilaallisen käskyvallan haltija. Puolustuslaitos ja liikekannallepanoasioita hoitavat suojeluskuntien viranomaiset olivat hänen alaisiaan. Milloin ”erikoiset olosuhteet” antoivat aiheita, presidentti voi alistaa Puolustusvoimain muutkin osat puolustusvoimain komentajalle. Asetuksessa todettiin edelleen, että presidentin luovutettua ylipäällikkyden toiselle, puolustusvoimain komentajalle määrätty tehtävät siirtyivät ”soveltuvin osin puolustusvoimain ylipäällikölle”.⁸

Näin nimike puolustusvoimain ylipäällikkö oli noussut asetustekstiin. Nimitysjärjestyskin muuttui. Tasavallan presidentti nimittäisi valtioneuvoston esityksestä puolustusvoimain komentajan sekä eräät puolustusministeriölle valmistelevat virkamiehet, myös upseerin arvossa olleet. Muut upseerinvirkojen haltijat presidentti nimitti puolustusvoimain komentajan esittelystä. Mikäli virkanimityksiä ei tehty,

► Marsalkka Mannerheimilla oli jatkosodan aikaiseen puolustusministeriinsä jalkaväenkenraali Rudolf Waldeniin hyvät suhteet. Kuvassa Mannerheim tasavallan presidentti Risto Rytin ja Waldenin seurassa Hitlerin vierailun aikana Immolassa 4. kesäkuuta 1942. Kuva: SA-kuva

► Kadettien ylentämistilaisuus presidentinlinnassa 4. kesäkuuta 1943. Tasavallan presidentti Risto Ryti ja marsalkka Mannerheim onnittelemassa valmistuneita upseereita. Kuva: SA-kuva

puolustusvoimain komentaja vastaisi koko henkilöstöhallinnon kentästä. Muutos oli lähinnä kosmeettinen, sillä presidentti ei tehnyt nimityksiä. Maassa vallitsi sotatila, mutta maa ei ollut sodassa. Näytti kuitenkin paremmalta, kun ylipäällikön valtuuksien ja hallitusmuodon välistä ristiriitaa hieman siloteltiin.

Ylipäällikön asema täsmentyi vielä kolmessa 28. helmikuuta 1941 annetussa asetuksessa. Tuolloin Suojeluskuntajärjestön eräiden virkojen täyttämiset alistettiin puolustusvoimain komentajan hyväksyttäviksi. Puolustuslaitosasetuksessa säädettiin upseerinvirkojen haltijoiden sijoittamisesta virkoja vastaaviin tehtäviin. Vähintään everstiluutnantin arvoisen upseerin tehtävään määräyksen antoi puolustusvoimain ylipäällikkö. Näin puolustusvoimain ylipäälliköstä tuli asetuksellakin rauhan ajan

hallinnollinen toimija. Majurin tai sitä vastaavaan tai alempaan upseerintehtävään määräyksen antoi puolustusvoimain komentaja, eli kummassakin tapauksessa sama mies. Marsalkka Mannerheimin kaksi osittain päällekkäistä roolia tulivat kirjatuksi asetukseen. Kolmannessa samana päivänä annetussa asetuksessa upseerit sijoitettiin palkkausluokkiin. Puolustusvoimain komentaja oli yksin I luokassa. Hänen ylipäällikön palkkionsa valtioneuvosto oli vahvistanut jo tammikuussa 1940.⁹

Mannerheim saavutti tavoittelemansa ylipäällikön lähes rajattomilta tuntuvat vaikutusmahdollisuudet jo välirauhan aikana. Punainen lanka hänen monivuotisessa ponnistelussaan oli ollut puolustusministeriön pakottaminen ottamaan huomioon ylimmän sotilasjohdon näkemykset. YH:n ja talvisodan

aikana ylipäällikön asema rakentui osittain improvisoinnin varaan. Jatkosodan alla asiat oli järjestetty, eikä improvisointeja enää tarvittu.

On vaikea puhua järjestelmästä, sillä kaikki oli tehty Mannerheimin mitat huomioon ottaen. Rakennelma ei olisi toiminut kenenkään toisen upseerin ollessa ylipäällikkönä. Mutta Mannerheim oli ainoa lajiaan: ylipäällikkö jo vuonna 1918 ja entinen valtionhoitaja. Palattuaan julkiseen tehtävään 1930-luvun alussa hän oli tehnyt hallituksille hyviä palveluksia ulko- ja sisäpolitiikan alalla. Vuosina 1939–1940 hän nousi toimi- ja vaikutusvaltansa myötä valtiollisen päätöksenteon huipulle tasavallan presidentin aisapariksi. Poliittinen kenttä kuunteli häntä herkällä korvalla.

Ylipäällikkyyden järjestelyillä ei haluttu heikentää tasavallan presidentin viran haltijan statusta. Niinpä presidentti Risto Ryti nimitti 15. toukokuuta 1941 ja 4. kesäkuuta 1943 päättäneiden kadettikurssien oppilaat vänrikeiksi ja luutnanteiksi. Tämä tapahtui huomaavaisen marsalkan ehdotuksesta, mihin presidentti suostui, vaikka totesikin, että yli-

päälliköllä oli valtuudet nimittää.¹⁰ Lopultakin hallitusmuodossa presidentille kuuluneet, mutta ylipäällikölle siirretyt asiat olivat rutiiniasioita, joiden hoitamiseen ylipäälliköllä oli oma virastonsa Pääesikunta/Päämaja, ja olihan tasavallan presidentillä monia muitakin tehtäviä.

Ylipäällikkyyteen liittyneet poikkeusjärjestelyt alkoivat purkautua 4. elokuuta 1944, kun eduskunta valitsi Mannerheimin tasavallan presidentiksi. Seuraava merkittävä askel oli hänen luopumisensa puolustusvoimain komentajan tehtävästä ja armeijan palveluksesta vuoden 1944 lopussa, jolloin palattiin hallitusmuodon mukaiseen tilanteeseen.

Vuoden 1919 hallitusmuoto korvattiin 1. maaliskuuta 2000 voimaan tulleella Suomen perustuslailla. Siinä säädetään edelleen, että tasavallan presidentti on puolustusvoimien ylipäällikkö. Muutosta vanhaan on se, että mahdollinen ylipäällikkyyden luovuttaminen tapahtuu valtioneuvoston esityksestä. Kukaan sodanjälkeisistä presidenteistä ei tietävästi ole tehnyt pitkälle meneviä suunnitelmia tämän oikeuden käyttämiseksi.

PENTTI AIRIO

MAANPUOLUSTUSKURSSEJA VUODESTA 1961

Maanpuolustuskurssien olemus

Jo ennen suurvaltojen suhteiden kärjistymistä Berliinin kriisin tai Kuuban ohjuskriisin vuoksi puolustusneuvoston piirissä oli ryhdytty pohtimaan läntisten naapurimaiden esimerkin mukaista siviilihenkilöille suunnattavan koulutuksen käynnistämistä. Suomessa ryhdyttiin alusta asti suunnittelemaan naapurimaita laajapohjaisempaa osallistujajoukkoa. Kurssilaisiksi haluttiin saada hallintoa, henkistä maanpuolustusta, Puolustusvoimia,

talouselämää, tiedotusvälineitä, puolustustaloudellista suunnittelukuntaa sekä väestönsuojelua edustavat tahot.

Kurssiohjelma on alusta asti noudattanut samoja peruslinjoja. Kurssin pituudeksi on muotoutunut kolme ja puoli viikkoa. Vuonna 1961 järjestettiin ensimmäiset kaksi kurssia. Seuraavana vuonna niitä oli jo neljä, kuten vuosittain yhä edelleen. Puolustusvoimien satavuotisjuhlavuonna valtakunnallisilla maanpuolustuskursseilla on koulutettu noin 9 000 henkilöä, joista lähes 20 prosenttia on naisia.

Alueellisilla kursseilla on koulutettu noin 55 400 Suomen kansalaista. Erikoiskurssin käyneitä on juhluvuonna runsaat 2 700 henkilöä.¹¹

Jo kahden viikon kuluttua ensimmäisen kurssin päättymisestä perustettiin Maanpuolustuskorkeakoulu yhdistys ry. Nykyään yhdistyksen nimi on Maanpuolustuskurssiyhdistys (MPKY), ja sen jäseniksi voivat liittyä kaikki valtakunnallisen kurssin käyneet. Lisäksi jäseninä ovat maan kattavat 14 alueellista maanpuolustuskurssiyhdistystä. Yhdistys järjestää säännöllisesti yli 5 000 jäsenelleen korkeatasoisia esitelmää sekä yhteismatkoja kotimaassa ja ulkomailla.

Alusta alkaen selvänä tavoitteena oli pitää kurssitoiminta yleisellä kokonaisuapuolustusta palvelevalla tasolla. Kahden ensimmäisen kurssin osallistujat valitsi puolustusneuvosto sekä suunnittelutyötä johtanut eversti Paavo Ilmolan toimikunta. Kahden

ensimmäisen kurssin osallistujia valittaessa otettiin huomioon muun muassa tulevien kurssien luennoitsijoiden perehdyttäminen. Kolmannesta kurssista lähtien puolustustaloudellinen suunnittelukunta, henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunta, puolustusneuvostossa edustettuina olleet ministeriöt, eduskuntaryhmät sekä Pääesikunta esittivät ehdokkaita omalta toimialaltaan. Yllämainittujen tahojen edustajista valittiin Pääesikunnan päällikön johtama maanpuolustusopetuksen neuvottelukunta (MONK). Se on puolustusneuvoston, vuodesta 1995 alkaen ulko- ja turvallisuuspoliittisen valiokunnan (UTVA), nimeämä elin, joka valitsee kurssin osallistujat. Kutsukirjeet lähettää puolustusvoimain komentaja. Kurssien käytännön toteutus on uskottu maanpuolustuskurssien johtajalle ja hänen suppealle esikunnalleen. Kurssin avajaisilaisuudessa puhuvat

► Ajankohtaisesitymät ovat kuuluneet maanpuolustuskurssien ohjelmistoon kurssien alkuaajoista lähtien. Ulkoasiainministeri Ahti Karjalainen pitämässä esitymää 50. Maanpuolustuskurssille tammikuussa 1973. Kuva: Sotamuseo

► Maanpuolustuskurssi 220 tutustumassa kalustoon Kainuun prikaatissa helmikuussa 2017. Kuva: Puolustusvoimat

sekä valtiovallan edustaja että puolustusvoimain komentaja.¹²

Kenraali Lauri Sutela vahvisti tietoisesti maanpuolustuskurssien avajaispuheen merkitystä, ja siitä on muotoutunut maanpuolustuksen ja Puolustusvoimien johdon linjapuhe kulloinkin ajankohtaisesta asiasta. Tämä merkittävä vaikuttamisfoorumi on jatkunut nykypäiviin asti. Kun ajatellaan lähtökohtatilannetta vuonna 1961 ja nykyistä maanpuolustuskurssikäytäntöä, voidaan todeta, että suomalaisten

muokkaama omaperäinen tapa, jonka lähtökohdat löytyvät sodan ajan vuosilta valtiovallan, sotilaiden ja siviilihenkilöiden yhteistyöstä ja pyrkimyksestä yhdessä vaikuttaa maanpuolustusvalmiuden kehittämiseen, on ollut onnistunut ratkaisu.

Kurssien tavoitteena on jakaa tietoa turvallisuuspolitiikasta, kokonaisturvallisuuden ja kokonaisuapuolustuksen järjestelyistä, yhteiskunnan toimivuuden kannalta elintärkeiden toimintojen turvaamisesta sekä valtion, kuntien, elinkeinoelämän

ja kansalaisjärjestöjen yhteistoimintaedellytyksistä. Kurssin sisältö vaihtelee riippuen siitä, onko kyseessä valtakunnallinen vai alueellinen maanpuolustuskurssi vai jonkin toimialan erikoiskurssi.

Kurssit järjestettiin yli 25 vuotta Sotakorkeakoulun tiloissa Uudenmaan kasarmilla. Vaikka kurssi ei toiminut Sotakorkeakoulun johdon alaisuudessa, Puolustusvoimien kannalta oli eduksi, että kurssilaiset oppivat tuntemaan ja sitä kautta arvostamaan korkeakoulua. Kurssin toimintaedellytykset paranivat, kun kurssitoiminta siirtyi vuonna 1988 Kruununhaan maneesiin. Yhteistyö on jatkunut saumattomasti senkin jälkeen, kun Sotakorkeakoulu liitettiin osaksi Maanpuolustuskorkeakoulua, joka on aiempaa merkittävämpi maanpuolustusta yleensä ja erityisesti sotilaallista maanpuolustusta tutkiva ja sen moninaisiin tehtäviin koulutusta antava organisaatio.¹³

Sotilaallisen maanpuolustuksen ohella kursseilla tarkasteltavia aiheita ovat esimerkiksi huoltovarmuus, taloudellinen maanpuolustus, sosiaali- ja terveydenhuolto, väestönsuojelu, yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpito, rajaturvallisuuden ylläpito, sähköinen viestintä ja maanpuolustustiedotus. Tutustumisvierailuja on usean kokonaisturvallisuuteen liittyvään toimijan kohteisiin. Kolmipäiväinen internaattivaihe järjestetään vuorotellen eri puolustushaarojen varuskunnissa.

Oman alueen valvonta ja torjuntavalmiuden nostaminen

Totaalisten maanpuolustuskurssien tarkoituksena oli niiden alkuaajoista asti saada kurssilaiset ymmärtämään kokonaismaanpuolustuksen kaikkien osa-alueiden, ei vain sotilaallisen maanpuolustuksen, merkitys kansakunnan elinolojen turvaamiseksi myös kriisitilanteissa. Valtiojohdon pyrkimys puolueettomuuteen ei ollut uskottava, ellei se perustunut yksimieliseen, aluettaan puolustamaan valmiin kansan tukeen. Maanpuolustuskurssiyhdistyksen puheenjohtaja Pekka Hallberg totesi *Yhteistä turvallisuutta rakentamassa* -kirjan esipuheessa, että maan-

puolustuskurssien perussanomaksi kirkastettiin jo alkuvaiheessa ”kehittää maanpuolustuksen valmius sellaiseksi, että tarvittaessa kyetään aktiiviseen puolueettomuuden suojaamiseen kaikin käytettävissä olevin keinoin”.

Tavoite halutaan saavuttaa ennen kaikkea soveltavassa harjoituksessa. Kuvitteellisen mutta hyvin läheisesti kunkin kurssin järjestämisajankohdan kansainvälispoliittisen tilanteen pohjalta toteutetaan kaksivaiheisesti eskaloituva peli. Harjoituksen ensimmäisessä vaiheessa kuvataan tilanne, jossa on useita normaaliolojen häiriöitä ja sitä kautta välillisiä ja välittömiä vaikutuksia kokonaisturvallisuuden eri aloille.

Toisessa tilannekuvauksessa kansainvälinen kriisi koskettaa välittömästi maatamme. Työryhmät pohtivat ongelmia ja laativat tilannearvionsa esitykset yhteiskunnan eri alojen kriisivalmiuden kohottamistarpeista. Harjoituksen tavoitteena on saada osallistujat ymmärtämään muun muassa riittävän ajoissa tehtävän valmiudenkohottamisen merkitys osana turvallisuuspolitiikkamme uskottavuutta. Luottamukselliset, fiktiiviset harjoitustilanteet on aina laadittu huolella ja niin, ettei niistä tulisi nuhteita valtakunnan johdolta.

Kiusallinen episodi vuonna 1965

Puolustusvoimien edustajien tuli presidentti Urho Kekkosen mielestä pysyä politiikan ulkopuolella. Kekkonen järjesti Intian ja Neuvostoliiton matkalta palattuaan 5. maaliskuuta 1965 neuvottelun Tammiemessä. Tapaamisesta laaditussa puolustusneuvoston asiakirjassa kerrottiin kokouksen kulku. Käsiteltävät asiat olivat hyvin luottamuksellisia. Paikalla olivat puolustusministeri Arvo Pentti, kenraalit Sakari Simelius, Paavo Ilmola ja Mikko Sisto sekä eversti Niilo Riuttala. Aluksi käsiteltiin Euroopan turvallisuuspoliittista tilannetta ja Pohjois-Suomen tiestöä. Viimeisenä asiana oli vuorossa tapaamisen ilmeinen syy eli nuhteiden jakaminen. Presidentti kertoi kuulleensa luotettavasta lähteestä, että maanpuolustuskurssilla oli harjoiteltu sellaisella tilannekuvauksella,

jossa sekä idän että lännen joukot olivat ylittäneet Pohjois-Suomessa Suomen rajan. Presidentti ei uskonut maanpuolustuskurssien johtajaa, joka kielsi näin tapahtuneen. Sen jälkeen presidentti antoi moitteet Draken-kysymyksen hoitamisesta ja omavaltaisista yhteydenotoista ruotsalaisiin konehankinnan rahoitusvaihtoehtoja tutkittaessa. ”Tasavallan presidentti varoitti klikkikunnista, jotka yrittävät siepata valtakunnan asiat omiin käsiinsä”, kuten kenraali Sime-lius merkitsi muistiinpanoihinsa.¹⁴

Poliittisesti arka tilannekuvaus oli mitä ilmeisimmin Sotakorkeakoulussa toimeenpannun Ylimmän päällystön opetustilaisuus 3:n harjoitus, jossa pohdittiin kuvatus kaltaista tilannetta. Kekkonen lähteellä oli mennyt sekaisin kurssi, jolla tilanne esitettiin. Ikävintä väärinkäsityksessä oli se, että syksyllä puolustusvoimain komentajaksi nimitetty Yrjö Keinonen ”rankaisi” Riuttalaa siirtämällä maanpuolustuskurssien kehittäjänä ansioituneen everstin Turkuun 2. Divisioonan esikuntapäälliköksi.¹⁵

JYRI RAITASALO

PUOLUSTUSKOMITEOISTA SELONTEKOIHIN

Puolustuksen kehittäminen on pitkän aikavälin toimintaa, jossa historian varjo lankeaa kauas tulevaisuuteen. Vuosikymmeniä sitten tehdyt päätökset, ja niiden toimeenpano, vaikuttavat tämän päivän mahdollisuuksiin muotoilla looginen, kustannustehokas ja Suomen olosuhteisiin mielekäs tapa puolustaa maatamme. Puolustuskykyä rakennetaan vaiheittain – ottaen huomioon aiemmin rakennetut sotilaalliset suorituskyvyt, koulutetut joukot, kehitetyt käyttöperiaatteet ja sodan ajan joukkorakenne. Asejärjestelmien linkaaret mitataan vuosikymmenissä. Myös joukkojen kouluttaminen on luonteeltaan pitkän aikavälin toimintaa. Uusien suorituskykyjen

Organisaatiot muuttuvat, kurssit jatkuvat

Organisaatiomuutokset 1960-luvulla ja 1990-luvulla sekä viimeksi 2010-luvulla eivät ole vaikuttaneet valtakunnallisten maanpuolustuskurssien toimeenpanoon. Jatko-, täydennys ja erikoiskursseilla, esitelmätilaisuuksissa sekä eri kurssien vuosittaisissa tapaamisissa on saatu jatkuvasti ajantasaista tietoa turvallisuuspolitiikan muutoksista. Erityisen tärkeänä tietolähteenä on säilynyt Maanpuolustuskurssiyhdistyksen julkaisu *Maanpuolustus*-lehti.

Maanpuolustusopetuksen neuvottelukunta valikoi edelleen valtakunnalliseen kurssitukseen osallistuvat. Alueellisella tasolla kurssitoiminta on sopeutettu uuteen organisaatioon. Aluehallintoviraston johdolla ja yhteistoiminnassa Puolustusvoimien kanssa järjestetään kurseja kunkin kuuden viraston alueella.

rakentaminen suunnittelusta toteutukseen vie vuosia. Puolustuskykyä ei kyetä parantamaan nopeasti kriisin puhjetessa.

Sotilaallisen puolustuskyvyn kehittämisen perusteet ja yksityiskohdat ovat salassa pidettävää tietoa. Julkista kansallista käsittelyä ja keskustelua sekä kansainvälistä vaikuttamista varten tarvitaan kuitenkin riittävästi yksityiskohtaisia tietoja siitä, millä perusteilla sotilaallista puolustusta kehitetään. Asevoimien suorituskykyjen rakentamisen lisäksi tärkeä osa puolustuksen kehittämistä ovat ne puolustuspoliittiset muotoilut, joilla asemoidaan maan puolustus sekä muuhun kansalliseen turvallisuus-

viranomaisten kenttään että laajempaan kansainväliseen kontekstiin.

Tässä artikkelissa arvioidaan Suomen puolustuksen kehittämistä julkisen poliittisen tason toiminnan näkökulmasta kylmän sodan ajan parlamentaarista puolustuskomiteoista kylmän sodan jälkeisen ajan valtioneuvoston selontekoihin. Kirjoituksen aikajänne kattaa noin puolet Puolustusvoimien satavuotisesta historiasta, vuodesta 1970 vuoteen 2017.

Ennen toista maailmansotaa Suomen puolustuksen perusteita arvioi vuonna 1923 asetettu puolustusrevisioni, jonka puheenjohtajana toimi Eirik Hornborg. Komitean tehtävänä oli arvioida puolustusjärjestelyjen tarkoituksenmukaisuutta ja tarvittaessa niiden kehittämistarpeita. Puolustusrevisionin sotavarustusosiotukset jäivät pitkälti toteutumatta. Myöskään vuonna 1935 asetetun valtionalouskomission ja vuonna 1937 asetetun perushankintakomitean suositukset eivät merkittävästi ehtineet

parantaa puolustuksen materiaalista pohjaa ennen talvisodan syttymistä marraskuussa 1939. Tuolloin Puolustusvoimien sotavarustuksessa oli merkittäviä puutteita.¹⁶

Toisen maailmansodan jälkeen asetetun puolustusrevisiokomitean mietintö valmistui vuosien 1948–1949 kuluessa – kylmän sodan käynnistytessä. Suositusten perusteella säädettiin vuonna 1950 asevelvollisuuslaki ja toteutettiin Puolustusvoimien uudelleenjärjestely 1950-luvun alussa.¹⁷

Kansainvälisen järjestelmän peruslogiikka muokautui toisen maailmansodan jälkeen ideologiseksi vastakkainasetteluksi, johon liittyi vahva sotilaallinen vastakkainasettelu. Kylmän sodan säännöt Yhdysvaltojen johtaman lännen ja Neuvostoliiton johtaman itäblokin välillä vakiintuivat kansainvälisten suhteiden ”perusinfrastruktuuriksi” 1940-luvun lopulla ja 1950-luvun kuluessa. Ydinaseiden käyttöön-otto ja niiden vähittäin etenevä kehitystyö sekä nii-

den lukumäärän lisääntyminen olivat keskeinen osa kylmän sodan vakiintumista ja sitä pidäkettä, joka muodostui estämään kylmän sodan muuttumista ”kuumaksi”. Sota lännen ja idän välillä olisi johtanut ennennäkemättömään tuhoon. Vähitellen 1950- ja 1960-luvuilla supervaltojen johtamien blokkien väliseen kanssakäymiseen kehittyikin riittävästi ”strategista malttia”. Vastakkainasettelu pyrittiin pitämään poliittisella, taloudellisella ja kulttuurisella tasolla. Sotilaallisen kriisin syntyminen blokkien välille olisi saattanut johtaa ennalta arvaamattomiin seurauksiin.

Sotilaallista voimaa kylmän sodan aikana arvioitiin pitkälti ensimmäisen ja toisen maailmansodan jatkumona kulutussodankäyntiin soveltuvan laajamittaisen tavanomaisen asevoiman ja ydinaseiden perusteella. Kylmän sodan aikana asevoimien miesvahvuudet olivat suuria. Keski-Euroopassa käytävään tavanomaiseen sotaan varauduttiin sekä länsimaissa että Neuvostoliiton johtamassa itäblokkissa miljoona-armeijoin. Kylmä sota olikin eräänlainen massatuotantoyhteiskuntien ”strateginen sovellutus”.

Kvantitatiivispainotteinen sotilaallisen voiman arvostus ei kylmän sodan aikana johtanut teknologisten innovaatioiden merkityksen vähenemiseen. Ase–vasta-ase–kilpajuoksu oli voimissaan. Näin oli siitäkin huolimatta, että viimeistään 1960-luvulla ajatus sodasta supervaltablokkien välillä muuttui irratiionaaliseksi.¹⁸

Parlamentaariset puolustuskomiteat

Suomen turvallisuus- ja puolustuspoliittinen asema kylmän sodan maailmassa oli haastava. Suomen raja Neuvostoliiton kanssa ja sen strategisten kohteiden läheisyys varmistivat sen, ettei Suomen seuranta herpaantunut neuvostoliittolaisten sotilaallisten suunnittelijoiden keskuudessa missään vaiheessa. Toisen maailmansodan oppien mukaisesti suomalaisen turvallisuuspolitiikan ohjenuorana pidettiin sitä, ettei suhteita Neuvostoliittoon ollut mielekäästä rakentaa yksinomaan tai ensisijaisesti sotilaallisten keinojen

varaana.¹⁹ Suomen puolueettomuus oli yksi työkalu, jonka varaan suhteet Neuvostoliittoon, kuin myös länsimaihin, rakennettiin.

Neuvostoliiton kanssa toisen maailmansodan jälkeen vuonna 1948 solmittu sopimus ystävydestä, yhteistoiminnasta ja keskinäisestä avunannosta (YYA-sopimus) määritteli sitä liikkumatilaa, jossa Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa sekä puolustuspolitiikkaa toimeenpantiin. Urho Kekkosen presidenttikauden aikana (1956–1982) Suomen ulkopoliitiikassa korostui henkilösuhteiden merkitys. Tasavallan presidentti itse toimi Suomen Neuvostoliitto-suhteiden takuumiehenä.

Itsenäisenä valtiona Suomen kyllä nähtiin tarvitsevan itsenäistä uskottavaa puolustuskykyä, ainakin mahdollisten YYA-konsultaatioiden ennaltaehkäisemiseksi, mutta puolustuspolitiikan linjasta ja Puolustusvoimien suorituskyvyn tilasta ei juurikaan käyty julkista keskustelua. Kuitenkin Vietnamin sodan myötä myös Suomessa keskustelu sotilaallisen maanpuolustuksen tarpeellisuudesta ja toteuttamistavoista joutui lisääntyvässä määrin kriittisten puheenvuorojen kohteeksi 1960-luvun lopulla.

Vuonna 1970 asetettu parlamentaarinen puolustuskomitea (ensimmäinen parlamentaarinen puolustuskomitea) mietintöineen muutti hivenen Suomen toisen maailmansodan jälkeistä puolustuspolitiikkaan ja puolustuskyvyn kehittämiseen liittyvää keskusteluasetelmaa. Komitea asetettiin parlamentaaristen voimasuhtein mukaisesti. Komitean vuonna 1971 julkaistussa mietinnössä nostettiin julkiseenkin keskusteluun käsityksiä kansainvälisestä turvallisuustilanteesta, Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikasta sekä Puolustusvoimien tehtävistä ja materiaalian kehittämisen lähtökohdista. On tosin huomionarvoista, että kaikkien kolmen parlamentaarisen puolustuskomitean mietinnöt olivat luonteeltaan julistuksellisia suosituksia. Niiden toimeenpanosta ei tehty sitovia poliittisia päätöksiä, eikä mietintöjä ”altistettu” eduskunnassa käytävälle viralliselle keskustelulle.

Lähtökohtatilanne vuonna 1970 aloittaneen ensimmäisen parlamentaarisen puolustuskomitean

► Puolustusrevision istunto 11. tammikuuta 1926. Puheenjohtaja Eirik Hornborg pöydän päässä. Kuva: Sotamuseo

► Toinen parlamentaarinen puolustuskomitea luovuttamassa mietintöä Smolnassa 3. kesäkuuta 1976.
Kuva: Sotamuseo.

työlle oli otollinen. Suomen puolustuksen peruskaisiksi oli otettu käyttöön alueellisen puolustuksen oppi. Samalla Suomen puolustukseen osoitettujen resurssien vähäisyys nousi myös julkiseen keskusteluun. Puolustusmenot olivat käytännössä supistuneet koko 1960-luvun. Esimerkkinä mainittakoon puolustusmenojen bruttokansantuoteosuuden väheneminen vuoden 1963 2,1 prosentista 1,41 prosenttiin vuonna 1970.²⁰

Lokakuun 1. päivänä asetetun ensimmäisen parlamentaarisen puolustuskomitean tehtävänä oli selvittää, ”minkälaiset tehtävät puolustuslaitokselle tulisi asettaa ja minkälaisiin sotilaallisiin suoritteisiin puolustuslaitoksen tulisi kyetä”. Koska tuolloin vuoden 1960 puolustuslaitosasetuksessa oli säädetty vain Puolustusvoimien rauhan aikaa koskevista tehtävistä, komitea esitti, että Puolustusvoimille tulisi

määritellä tehtävät laajemmin – ottaen huomioon myös kriisiajan tehtävät.²¹

Sotilaallisia suorituskykyvaatimuksia – tuon ajan kielellä ”sotilaallisille suoritteille asetettavia vaatimuksia” – ensimmäinen parlamentaarinen puolustuskomitea tarkasteli tavanomaisin aseina käytävän sodan näkökulmasta. Toinen mitoituseruste Puolustusvoimien suorituskyvyille asetettavista vaatimuksista koski arvioita mahdollisen kriisitilanteen laajuudesta. Komitea arvioi suurvaltasuhteiden määrittävän Suomen asemaa siten, ettei Suomen alueesta muodostu mahdollisen aseellisen selkkauksen päätoimintasuuntaa. Sotilaallista uhkakuvaa rajoitettiin näin määrällisesti – ja osin myös ajallisesti.²²

Ensimmäinen parlamentaarinen puolustuskomitea muotoili mietintönsä tarpeen korottaa puolustusmenoja maltillisesti Puolustusvoimien tyydyttä-

vän varustamistilanteen parantamiseksi. Mietinnössä esitettiin tarve noin viisivuotiselle yksityiskohtaiselle materiaallisen kehittämisen suunnittelulle. Komitea laati suosituksen Puolustusvoimien materiaalihankinnoiksi vuosille 1972–1976. Tälle aikajaksolle komitea suositteli yhteensä noin miljardin markan materiaalihankintamenoja.²³ Niistä toteutui noin 70 prosenttia²⁴. Toinen parlamentaarinen puolustuskomitea totesikin mietinnössään: ”Edellisen parlamentaarisen puolustuskomitean kiireellisenä pitämiä hankintoja [on] jouduttu merkittävässä määrin lykkäämään, koska rahoituskauden 1972–1976 aikana tapahtunutta kustannustason nousua ei ole otettu huomioon perushankintamäärärahoissa kuin komitea edellytti.”²⁵

Maaliskuussa 1975 asetettu toinen parlamentaarinen puolustuskomitea jätti mietintönsä valtioneuvostolle kesäkuussa 1976 – aikana, jolloin suurvaltasuhteet olivat jo joidenkin vuosien ajan lientyneet 1960-luvun alun kriisiytyneiden suhteiden jälkeen. Yhtenä liennytyksen symbolina Euroopan turvallisuus ja yhteistyökonferenssin (ETYK) huippukokous järjestettiin Helsingissä heinä-elokuun vaihteessa 1975. Mietinnössä Euroopan turvallisuustilannetta kuvattiinkin varsin myönteisessä valossa, vaikka Pohjois-Euroopan sotilaspoliittisen asetelman nähtiin pysyneen 1970-luvulla muuttumattomana.²⁶

Puolustuksen osuutta Suomen turvallisuuspolitiikan keskiössä olleessa YVA-sopimuksessa kuvattiin 1970-luvun puolivälin poliittisessä hengessä. Komitea totesi Suomella olevan vastuu oman alueensa puolustamisesta, mutta mahdollisen sotilaallisen uhkan suunnan määrittämisessä pidettiin kieli keskellä suuta: ”Mahdollinen hyökkääjä joutuu kuitenkin ottamaan huomioon Suomen omien puolustustoimpiteiden lisäksi ne voimavarat, jotka Neuvostoliitto voi suunnata puolustuksemme vahvennuksiksi.”²⁷

Julkisesti muotoiltu potentiaalinen sotilaallinen uhka tuli näin ollen lännestä. Tosin tuolloin jo parin vuosikymmenen aikana muodostuneen suomalaisen puolueettomuuspolitiikan keskustelutradition tunneille henkilöille muotoilussa tuotiin rivien välissä julki myös se sotilaallinen logiikka, jota tuohon ai-

kaan ei ulko- ja turvallisuuspoliittisista syistä kannattanut sanoa ääneen. Suomen puolustuskyvyn ylläpitämisellä pyrittiin ennaltaehkäisemään sotilaallisten uhkien kohdistuminen Suomeen kaikista suunnista – myös Neuvostoliitosta. Lisäksi ylläpitämällä puolustuskykyään Suomella oli mahdollisuus pyrkiä välttämään Neuvostoliiton YVA-sopimuksen konsultaatiopykälään liittyvää mahdollisuutta painostaa Suomea poliittisesti ja sotilaallisesti.

Puolustuksen kehittämisen lähtökohtatilanne ei toisen parlamentaarisen puolustuskomitean mietinnön mukaan ollut häävi: ”Puolustusvoimat ja rajavartiolaitos pystyvät tyydyttävästi valvomaan koko valtakunnan maa- ja merialuetta sekä ilmatilaa. Ilmatilan valvontatutka ovat vanhentuneita. ... Ilmatilan loukkaukset kyetään tunnistamaan suurimmassa osassa Suomen ilmatilaa. Hävittäjätorjunnan järjestelyjä vaikeuttaa se seikka, ettei kolmannella lennostolla ole taistelukonekalustoa. ... Korkealle ulottuva ilmatorjunta puuttuu täysin.”²⁸

Korjattavia puutteita Suomen puolustuskyvyssä oli 1970-luvun jälkipuoliskolla paljon. Havaittujen puutteiden kokonaisvaltaiseen korjaamiseen ei puolustuskomitea kuitenkaan katsonut olevan taloudellisia edellytyksiä. Myöskään lientyneen kansainvälispoliittisen tilanteen ei nähty edellyttävän merkittäviä lisäpanostuksia materiaalihankintoihin. Viisivuotiskaudelle 1977–1981 komitea esitti puolustusmateriaalihankintoihin kohdennettavaksi 2,3 miljardia markkaa sen sijaan, että se olisi suosittanut Suomen uskottavan puolustuskyvyn edellyttämän investointiohjelman toimeenpanoa. Sen hinnaksi komitea arvioi 4,5 miljardia markkaa vuosina 1977–1981. Tällä hankintavolyymilla olisi luotu ”edellytykset puolustusvoimien suorituskyvyn paranemiselle jo suunnittelukaudella ja erityisesti sen jälkeisenä aikana”.²⁹

Toisen parlamentaarisen puolustuskomitean esittämän hankintaohjelman painopiste oli ilmapuolustuksessa, johon esitettiin kohdennettavaksi noin puolet viisivuotiskauden hankintamäärärahoista. Pääosa esitetystä hankintaohjelmasta – noin 75 prosenttia ohjelman kokonaiskustannuksista – kohdentui

► Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökokous ETYK pidettiin Helsingissä 30.7–1.8.1975. Suomen valtuuskunnan jäseniä kokouksalissa: eturivissä vasemmalta ulkoministeri Olavi J. Mattila, pääministeri Keijo Liinamaa ja tasavallan presidentti Urho Kekkonen. Kuva: Tapio Korpisaari / Helsingin kaupunginmuseo

kuitenkin vanhentuneen ja käytöstä poistuvan kaluston uusimiseen.³⁰

Tarkastellessaan kansainvälistä turvallisuuspoliittista tilannetta 1980-luvun alussa vuoden 1979 joulukuussa asetettu kolmas parlamentaarinen puolustuskomitea arvioi suurvaltojen välisten suhteiden kiristyneen ja 1960-luvun lopulta alkaneen liennytyskehityksen heikentyneen. Sotilaspoliittinen tilanne Pohjois-Euroopassa nähtiin Suomen kannalta kuitenkin varsin suojaisena. Potentiaalisen kriisin aikana

keskeisenä huolena komitea näki Suomen alueen käytön – erityisesti Lapissa – painottaen ilmatilan hallinnan merkitystä kolmatta osapuolta vastaan.³¹

Puolustusvoimien suorituskykyä arvioitiin kolmannen puolustuskomitean mietinnössä varsin karusti. Puutteita oli lukuisia siitäkin huolimatta, että jo vuosikymmenen ajan eduskuntapuolueet olivat yhdessä analysoineet Suomen turvallisuusympäristöä ja sen edellyttämää puolustuskykyä sekä Puolustusvoimien kehittämiseen tarvittavia linjauksia ja

resurssitasoja. Mietinnössä todettiin varsin huolestunein sanankääntein:

”Lukumäärältään riittävät joukot valtakunnan puolustamiseksi kyetään perustamaan, mutta näiden joukkojen varustamisen taso on varsin kirjava. ...Pääosa sotien jälkeen hankitusta sotavarustuksesta on varattu suojajoukoille. Silti on suojajoukkojenkin varustuksessa merkittäviä puutteita. Muun muassa koko kaukotorjuntakysymys on meillä ratkaisematta... maavoimien suorituskyky on heikkenemässä tavalla, joka uhkaa vaarantaa kykymme pysäyttää ja lyödä hyökkääjä edes painopistealueilla.”³²

1980-luvun alussa Suomen puolustuksen nopeasti perustettavat niin sanotut suojajoukot kyettiin varustamaan alimitoitettusti. Varsinaisten päävoimien varustamistaso oli vielä huonompi. Pitkän aikavälin kehittämisiongelmana olikin tuolloin se, panostetaanko kehittämisen resurssit paremman toimintavalmiuden suojajoukkoihin vai kooltaan suurempaan pääjoukkoon. ”Molempia tavoitteita ei ole mahdollista saavuttaa ilman puolustusmenojen merkittävää tasokorotusta edes 15 vuodessa.”³³ Omissa kehittämissuosituksissaan kolmas parlamentaarinen puolustuskomitea päätti painottaa Suomen alueellisen koskemattomuuden kannalta tärkeiden joukkojen – suojajoukkojen – kehittämistä.³⁴

Suosituksissaan kolmas parlamentaarinen puolustuskomitea totesi tarvittavien hankintamäärärahojen olevan käytännössä mahdottomia toteuttaa – budjettivaroja puolustuksen tarpeisiin ei nähty olevan varaa myöntää riittävässä määrin. Tämä tarkoitti käytännössä sitä, että sotavarustuksessa olleita puutteita piti korvata sotilaiden lukumäärällä. Huonosti varustettuja joukkoja tarvittiin 1980-luvulla enemmän, kun joukkojen varustamiseen ei voitu – tai haluttu – panostaa.³⁵

Kolmas parlamentaarinen puolustuskomitea jäi viimeiseksi kylmän sodan aikana – ja sen jälkeen. Vuoden 1981 komitea totesi mietinnössään, ettei se tee esitystä aikaan sidotusta seuraavasta parlamentaarista puolustuskomiteasta. Komiteamietinnön mukaan seuraava parlamentaarinen puolustuskomi-

tea tulisi asettaa ”siltoihin, kun erityistä tarvetta tähän ilmenee”.³⁶ Varsin pian kansainvälisen politiikan suuret mullistukset – ja niiden vaikutukset Suomen ulko-, turvallisuus- ja puolustuspoliittiseen asemaan – ajoivat kylmän sodan parlamentaaristen puolustuskomiteoiden ohi.

Kylmän sodan loppu – käsitteellinen vedenjakaja

Kylmä sota loppui nopeasti – jopa yllättäen – 1980-luvun jälkipuoliskolla alkaneessa prosessissa, joka muutamassa vuodessa johti kansainvälisen jännityksen purkautumiseen ja vuosikymmenten aikana kahtiajakautuneen kansainvälisen järjestelmän muuttumiseen. Berliinin muuri murtui vuonna 1989, ja reilun parin vuoden kuluttua sen jälkeen Varsovan liitto oli lakkautettu ja Neuvostoliitto romahtanut. Itäiseen Eurooppaan syntyi ”jälleenitsenäistyneiden” valtioiden joukko Puolasta Romaniaan. Saksa oli yhdistynyt, ja Neuvostoliiton raunioilta syntyi viisitoista itsenäistynyttä valtiota. Suomenlahden etelärannalla aluetta hallinnoi Viro, ja keskisen Itämeren itärannikko kuului nyt Latvialle ja Liettualle. Venäjälle jäi Itämeren rannikolta pienehköt alueet Itämeren pohjukkaan (Viipuri–Pieteri–Kingisep) ja eteläiselle Itämerelle (Kaliningrad).

Kylmän sodan päättymisen geopolittiset seuraukset olivat mittavat. Venäjältä muodostui Neuvostoliiton seuraajavaltio, ja se sai perinnöksi Neuvostoliiton ydinasearsenaalin sekä erittäin mittavat tavanomaiset asevoimat, jotka oli varustettu ja koulutettu laajamittaiseen mekanisoituun sotaan Euroopassa. Venäjän kannalta sen asema Itämerellä heikkeni verrattuna Neuvostoliiton asemaan kylmän sodan aikana. Kuolan niemimaa säilytti merkittävyytensä strategisten ydinaseiden kotipaikkana samoin kuin Pietari lähialueineen hallinnollis-taloudellisena keskuksena ja asevoimien eri esikuntatoimintojen sijoituspaikkana. Geopoliittisista muutoksista huolimatta Suomen rajanaapurina oli edelleen sotilaallinen suurvalta, jonka pidemmän aikavälin kehityksestä ei ollut varmuutta.

► Puolustusneuvosto tutustumassa Helsingin puolustusjärjestelyihin toukokuussa 1990. Kuva: Sotamuseo

Kun ajatus kylmän sodan päättymisestä vakiintui 1990-luvun alussa, nousi kansainvälisen järjestelmän vakaus ja ennustettavuus läntisissä turvallisuusarvioissa keskeiseen asemaan. Lisääntyvä kansainvälinen keskinäisriippuvuus nousi samalla globalisaatiokeskustelun myötä esiin haavoittuvuuksien ja uusien uhkien muodossa. Perinteisen valtioiden välisen suursodan uhkan nopeasti vähetessä kylmän sodan

jälkeisen globalisoituvan maailman turvallisuusuhkat muokkautuivat aikaisempaa epämääräisemmiksi ja välillisemmiksi. Monen länsieurooppalaisen valtion oli haastavaa jäsentää tulevaisuuden sotilaallisten uhkien luonne. Vanha uhka oli poissa, mutta uutta sotilaallista uhkaa ei ollut helppo paikantaa.³⁷

1990-luvun kuluessa uusi länsimainen tapa jäsentää kansainvälisen järjestelmän uudet pelisään-

nöt ja asevoimien uusi kehittämislogiikka perustui ajatukseen globalisoituvan maailman niin sanottujen uusien uhkien hallinnasta – ei niinkään sotilaallisten uhkien patoamiseen tai torjuntaan. Entiset vastustajat tai viholliset pyrittiin integroimaan länsimaisten arvojen ja toimintatapojen piiriin. Naton ja Euroopan unionin laajeneminen useiden laajentumiskierrosten aikana ovat paraatiesimerkkejä kylmän sodan jälkeisestä tavasta uudistaa kansainvälisen turvallisuusjärjestelmän pelisäännöt samalla kun sotilaallisten uhkien merkitys väheni ja taso aleni. Myös korostamalla ei-sotilaallisia uhkia länsimaat osaltaan rakensivat kylmän sodan jälkeisen maailman uusia pelisääntöjä.

Vastakkainasettelun ja suursodan varjosta haluttiin siirtyä yhteistyövaraiseen toimintaan yhteisten turvallisuusuhkien hallitsemiseksi ja hillitsemiseksi. Entiset viholliset sidottiin ja sitoutettiin demokraatiakehitykseen ja samalla ne ”altistettiin länsimaisten arvojen” vaikutuksille.

Selontekojen aika

Siinä missä parlamentaariset puolustuskomiteat näyttäytyivät Suomen kylmän sodan ajan keskeisinä poliittisina foorumeina puolustuskysymysten julkiselle – ja viralliselle – käsittelylle, pääministeri Paavo Lipposen hallituksen käyttöönottama valtioneuvoston selontekomenettely turvallisuus- ja puolustuspolitiikan ohjaamiseen on muodostanut keskeisen välineen kylmän sodan jälkeisenä aikana. Vuonna 1995 valtioneuvosto julkaisi ulko- ja turvallisuuspoliittisen selonteon, jossa virallisesti asemoitiin Suomi osaksi länttä edelleen epävarman kansainvälisen turvallisuustilanteen vallitessa. Suuresta murroksesta ja laajasta muutoksesta huolimatta Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikan muotoilumahdollisuudet nähtiin realistisen rajallisina: itsenäisen valtion tulee tehdä omat ratkaisunsa, mutta tilanne, jossa niitä tehdään, ei ole omassa kontrollissa. ”Geopolitiikka määrää Suomen turvallisuuden reunaehdot. ... Venäjän kehitys vaikuttaa keskeisellä tavalla Suomen turvallisuuteen.”³⁸

Kylmän sodan päättyttyä kansainvälinen turvallisuustilanne mahdollisti Suomen turvallisuus- ja puolustuspoliittisen linjan muutoksen. Neuvostoliiton hajoaminen, YYA-sopimuksen velvoitteiden raukeaminen, mahdollisuus hakea syntymässä olleen Euroopan unionin jäsenyyttä ja Naton rauhankumppanuusohjelmaan liittyminen olivat kaikki tekijöitä, joiden myötä Suomi siirtyi 1990-luvun alkuvuosina varovaisin askelein kohti länttä – irtaantuen kylmän sodan ajan turvallisuusasemastaan.

Vuoden 1995 valtioneuvoston ulko- ja turvallisuuspoliittisen selonteon julkistamisen aikoihin Suomen turvallisuusympäristöä luonnehdittiin poikkeukselliseksi murroskaudeksi, joka sisälsi positiivisten mahdollisuuksien lisäksi myös epävarmuustekijöitä. Haasteina uudelle syntymässä olleelle kansainväliselle turvallisuusjärjestelmälle nähtiin muun muassa entisen Jugoslavian alueella käytyjen sotien ja Kaukasuksella käynnissä olleen Tšetšenian sodan lisäksi muun muassa ympäristöuhkien monenkeskinen hallinta, hallitsemattomien muuttoliikkeiden ongelmat sekä kulttuuristen ja uskonnollisten tekijöiden hyväksi käyttäminen poliittisten ja sotilaallisten kriisien polttoaineena.

Venäjän muutos oli 1990-luvun puolivälissä keskeinen kysymys Suomen turvallisuuden kannalta. Venäjän sitoutumista yhteisiin, länsimaisiin arvoihin ja rakenteisiin pidettiin myönteisenä kehityskulkuna. Tuolloin tosin tiedostettiin se tosiseikka, ettei varmuutta presidentti Boris Jeltsinin Venäjän muutosten suunnasta tai niiden pitävyydestä voinut arvioida pitkälle tulevaisuuteen. Suomen turvallisuuden kannalta vuonna 1995 pidettiin tärkeänä sitä, että Venäjä ratkaisisi ”sisäiset ongelmansa sekä suhteensa muihin entisen Neuvostoliiton alueen maihin demokratian periaatteiden ja yhteisten kansainvälisten normien mukaisesti”.³⁹

Siirtymä kylmästä sodasta kylmän sodan jälkeiseen aikaan näyttäytyi vuoden 1995 selonteossa myönteisenä kokonaisuutena, johon liittyi kuitenkin epävarmuuteen liittyviä haasteita. Sotilaalliselta kannalta tarkasteltuna kylmän sodan loppu merkitsi Suomen turvallisuuden paranemista.⁴⁰

Puolustus mukaan selontekoihin

Vuoden 1995 ulko- ja turvallisuuspoliittisen selonteon sotilaalliset tekijät voidaan nähdä kodifoidun vuoden 1997 turvallisuus- ja puolustuspoliittiseen selontekoon. Vuoden 1997 selonteko oli ensimmäinen kerta, kun valtioneuvosto esitteli eduskunnalle keskeisiä sotilaallisen maanpuolustuksen perusteita ja linjauksia pidemmällä aikaperspektiivillä – onhan turvallisuus- ja puolustuspoliittisten selontekojen valmistelu perustunut siihen, että puolustuksen kysymyksiä tarkastellaan selonteissa yhtä hallituskautta pidemmällä näkökulmalla. Noin kahdeksasta kymmeneen vuoden päähän tähtäävällä poliittisella ohjauksella on pyritty selkiyttämään Suomen maanpuolustuksen linjaa ja mahdollistamaan kustannustehokas pitkäjänteinen kehitystyö.

Vuoden 1997 selonteon arvio sotilaallisesta toimintaympäristöstä ja teknologisoituvasta sodankäynnistä korostaa ammattimaisemman sotilashenkilöstön merkitystä, yllätykseen pyrkivää lyhytkestoista sotilaallisen voiman käyttöä sekä laaja-alaista doktrinaarista siirtymää kulutus- ja sodankäynnin ajattelu- ja sodankäyntitavasta liikesodankäyntiin. Siinä pyrkimyksenä on vaikuttaa viholliseen joukkojen nopealla liikkeellä, mittavalla tarkasti kohdistettavalla tulivoimalla sekä ”psykologisella liikkeellä”, jolla vihollisen halu jatkaa sotaa pyritään murentamaan. Johtopäätöksenä Suomelle yhä teknologisoituvasta sodankäyntitavasta vuoden 1997 turvallisuus- ja puolustuspoliittinen selonteko määrittä tarpeen sodan ajan joukkojen määrän supistamiseen ja koulutus- sekä varustelutason kohentamiseen. Lisäksi selonteossa todetaan tarve panostaa uuteen sotateknologiaan sekä tarve osallistua kriisinhallintaoperaatioihin oman alueen ulkopuolella.⁴¹

Vuoden 1997 selonteossa luetellaan ne kriisi- ja uhkamallit, jotka toimivat perusteina puolustus suunnittelussa. Peruste selonteossa esitetyille kriisi- ja uhkamalleille löytyy yleisestä sodan kuvan muutoksesta ja Suomen lähialueella vaikuttavasta

Venäjän sotilaallisesta potentiaalista. Selonteossa esitetyt uhkamallit ovat

1. poliittinen ja sotilaallinen painostus, johon liittyy sotilaallisella voimalla uhkaaminen sekä sen rajoitettu käyttö
2. yllättäen aloitettava strateginen isku
3. laajamittainen hyökkäys, jonka tavoitteena on strategisesti tärkeiden alueiden valtaaminen tai Suomen alueen hyväksikäyttö kolmatta osapuolta vastaan.⁴²

Strategisen iskun uhkamalli vuoden 1997 selonteossa merkitsi sitä, että yhteiskunnan elintärkeät toiminnot nousivat aikaisempaa tärkeämpään asemaan. Strategisen iskun tarkoituksena on saada puolustaja myöntymään hyökkääjän vaatimuksiin yllätyksellisillä ja tehokkailla iskuilla yhteiskunnan toiminnan kannalta elintärkeisiin kohteisiin.⁴³

Suomen puolustusratkaisu käytännössä koko kylmän sodan jälkeiselle ajalle määriteltiin osuvasti vuoden 1997 selonteossa. Siinä todettiin omassa käsissä olevan kansallisen puolustuskyvyn merkitys myös uudessa tilanteessa, jossa sotilaallisten uhkien määrä oli vähäisempi ja taso kylmän sodan kautta alhaisempi. Lisäksi selonteon muotoilusta huokui taloudellinen realismi, toisin sanoen puolustuskyvyn ylläpidossa on otettava huomioon pienen maan vähäiset resurssit.⁴⁴ Tämä taloudellinen vaatimus kansallisen puolustuskyvyn ylläpidossa ja kehittämisessä on tukenut yleisen asevelvollisuuden asemaa suomalaisena ratkaisuna turvallisuusympäristön pitkän aikavälin haasteisiin. Uskottavaan ammattiarmeijaan ei Suomen resurssein ole mahdollista siirtyä, siitä pitävät huolen geostrateginen sijaintimme sekä valtakunnan laaja maa-ala.

Puolustuksen kehittämisselityksiä vuoden 1997 selonteossa on runsaasti. Puolustusjärjestelmän valmiutta ja reagointikykyä parannettiin sekä yllättäen alkavan strategisen iskun ennaltaehkäisy- ja torjuntakykyä kohennettiin. Selonteossa linjatulla ajakaksolla (1998–2008) puolustuksen kehittämisen painopiste määritettiin Maavoimiin, muun muassa

► Vuosina 1924–2000 toiminut puolustusneuvosto oli tasavallan presidentin johtama sotilas- ja turvallisuuspoliittinen komitea. Kuvassa neuvosto kokoontuneena pääministeri Paavo Lipposen johtamana vuonna 1998. Kuva: Sotamuseo

kolmen valmiusyhtymän edellyttämän sodan ajan materiaalin hankkimiseksi. Samalla Puolustusvoimien sodan ajan vahvuudeksi määritettiin 430 000 sotilasta, mikä tarkoitti käytännössä 100 000 sotilaa vähentämistä sodan ajan kokoonpanosta.⁴⁵

Selonteossa Maavoimien sodan ajan prikaatien lukumäärän todettiin vähenevän viidellä – 27:stä 22:een. Kuljetushelikopterihanke päätettiin käynnistää. Joukkokategorioina otettiin käyttöön paremmin varustetut koko maan alueella käytettävät operatiiviset joukot sekä alueellisen kattavuuden takaavat alueelliset joukot. Ilmavoimissa jatkettiin uuden Hornet-kaluston tukeutumisedellytysten luontia ja ilmataisteluohjusten hankintoja.⁴⁶

Vuoden 1997 selonteossa puolustuksen ”rakennemuutoksessa” päätettiin rannikkotyökistön liittämistä Merivoimiin. Samalla päätettiin luopua osasta

rannikkolinnakkeita. Laivastot ja rannikkoalueet yhdistettiin kahdeksi meripuolustusalueeksi. Pääesikunnan suunnittelukykyä päätettiin kehittää samalla kun henkilöstövahvuutta Pääesikunnassa vähennettiin. Kolmen maanpuolustusalueen kykyä johtaa sodan ajan toimintaa päätettiin parantaa. Samalla varusmieskoulutus Oulussa päätettiin lopettaa ja Pohjan prikaati lakkautettiin. Myös Vaasan rannikkopatteristo lakkautettiin ja Hangon rannikkopatteristo liitettiin perustettavaan meripuolustusalueeseen. Viesti- ja pioneerijoukkoja siirrettiin. Sotilasläänien tehtäväkenttää uudistettiin. Henkilöstön määrää vähennettiin ja määräaikaista sotilashenkilöstöä ryhdyttiin kehittämään. Varusmieskoulutusjärjestelmä uudistettiin palvelusaikoinen siten, että se palvelisi tehokkaimmin joukkotuotannon tarpeita. Lähtökohdaksi tuli kouluttaa sodan ajan yksiköitä

kokonaisuuksina siten, että reservin kertausharjoitukset voitiin toteuttaa koulutuskokoonpanoissa varusmiespalveluksen jälkeen.⁴⁷

Kaiken kaikkiaan vuoden 1997 selonteossa puolustukseen kohdistuneet linjaukset olivat suuria. Tehdyt toimenpiteet voidaan nähdä kylmän sodan jälkeisellä ajalla Suomen puolustukseen kohdistuneena uudistusten ensimmäisenä aaltona. Suomen puolustuksen sopeutus ”uuteen turvallisuusympäristöön” alkoi, vaikka selonteossa todetaan useita kertoja, ettei turvallisuusympäristön muutosten suunnasta, laajuudesta tai pysyvyydestä ollut vielä varmuutta. Joka tapauksessa puolustuksen uudistamisen ensimmäiset isot askeleet otettiin 1990-luvun lopulla.

Selontekomenettely vakiintuu

2000-luvun alussa vakiintui järjestely, jonka mukaan hallitus jätti eduskunnalle turvallisuus- ja puolustuspoliittisen selonteon noin neljän vuoden välein. Näin tapahtui vuosina 2001, 2004, 2009 ja 2012. Selonteissa huomionarvoisinta oli laajan turvallisuusnäkökulman kehittyminen ja selontekojen sisällön paisuminen. 1990-luvun lopulla selonteossa oli sivuja alle sata, mutta 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä päästiin jo melkein 150 sivuun. Selontekojen sisältö paisui, mutta puolustuksen kysymyksiä tarkastelleissa osuuksissa ei tapahtunut merkittävää muutosta. Puolustuksen kehittämisen kysymyksiä on eri selonteissa tarkasteltu noin kahdenkymmenen sivun verran.

Vuonna 2001 Suomen turvallisuus- ja puolustuspoliittiseksi toimintalinjaksi määritettiin uskottavan puolustuskyvyn ylläpitäminen ja kehittäminen, pysyttämisen vallitsevissa olosuhteissa sotilaallisesti liittoutumattomana ja osallistuminen kansainväliseen yhteistyöhön turvallisuuden ja vakauden vahvistamiseksi. Puolustussuunnittelua ohjaaviin uhkamalleihin lisättiin alueelliset kriisit, joihin vastaaminen edellytti vuoden 2001 selonteon mukaan muun muassa joustavaa Puolustusvoimien valmiuden säätelyä.⁴⁸ Syyskuun 11. päivänä tehdyt

terrori-iskut Yhdysvalloissa (niin sanotut 9/11-iskut) eivät ehtineet vaikuttaa vuoden 2001 selonteon uhkamallien muotoiluun, annettiinhan selonteko eduskunnalle jo kesäkuussa 2001.

Puolustuksen kehittämisen voimavaroja suunnattiin vuonna 2001 ensisijaisesti strategisen iskun ennaltaehkäisy- ja torjuntakyvyn rakentamiseen. Teknologian kehittymisestä ja sodan kuvan muutoksesta aiheutuneet muutostarpeet ilmenivät puolustuksen kehittämisessä erityisesti paremmin varustettujen ja koulutettujen joukkojen tarpeena: ”Asevoimien kehitys turvallisuusympäristössämme edellyttää myös Suomen puolustukselta panostamista uusiin teknologioihin.” Puolustusvoimien sodan ajan joukkojen vahvuuden supistamista jatkettiin siten, että vuonna 2008 vahvuuden suunniteltiin olevan 350 000 sotilasta. Pääosa supistuksista tehtiin Maavoimien heikoiten varustetuista joukoista.⁴⁹

Puolustusvoimien kehittämisen painopiste oli 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä Maavoimissa. Strategisen iskun uhkamalli painotti erityisesti valmiuden ja reagointikyvyn kehittämistä. Samalla pääkaupunkiseudun joukkojen suorituskykyä päätettiin kehittää. Maavoimiin päätettiin kehittää kolmesta jääkäriprikaatista valmiusprikaatit. Maavoimien kehittämispanostuksista merkittävä osa suunnattiin nimenomaisesti valmiusprikaateille. Tämä koski muun muassa liikkuvuuden, tulivoiman, tiedustelu- ja johtamisjärjestelmän sekä suojan kehittämistä. Puolustusvoimien rauhan ajan organisaation ja toiminnan rationalisointi jatkui. Henkilöstön määrää vähennettiin asteittain, ja näkymänä oli tuolloin noin 17 000 henkilötyövuoden taso vuonna 2008.⁵⁰

Vuoden 2001 selonteossa ilmeni selvästi kylmän sodan jälkeen laajentunut turvallisuusnäkökulma, joka suomalaisessa turvallisuus- ja puolustuspolitiikan viitekehyksessä oli luonnollista sitoa maan pitkäaikaiseen kokonaisuuspuolustuksen traditioon. Sisäinen turvallisuus, huoltovarmuus ja varautumisen kehittäminen olivatkin varsin vahvasti esillä vuoden 2001 turvallisuus- ja puolustuspoliittisessa selonteossa.⁵¹

2000-luvun alun laajentunut turvallisuusnäkökulma ilmenee selkeästi myös vuoden 2004 valtioneuvoston turvallisuus- ja puolustuspoliittisesta selonteosta. Puolustuksen kehittämistä käsiteltiin 167 sivun kokonaisuudesta 30 sivun verran. Selonteon valmistelun kanssa rinnakkain valtioneuvosto hyväksyi marraskuussa 2003 periaatepäätöksen yhteiskunnan elintärkeiden toimintojen turvaamisesta ja siihen liittyvän strategian (YETTS). Periaatepäätös ja siihen liittyvä strategia määrittivät yhteiskunnan elintärkeät toiminnot sekä määrittivät tavoitetilan ja kehittämislinjaukset niiden turvaamiselle. Tavoitteena oli ohjata hallinnonaloja erityisesti niiden vastuulla olevien strategisten tehtävien hoitamisessa.⁵²

Puolustuksen linjauksissa vuoden 2004 selonteko nojautui sodankäynnin muutokseen ja teknologian kehitykseen. Länsimaisen strategis-teknisen asevoimien kehittämislogiikan mukaisesti selonteossa todettiin tarve luoda Puolustusvoimille ”verkostokeskeisen sodankäynnin asettamat vaatimukset täyttävä, kaikki puolustushaarat kattava yhteinen tiedustelu-, valvonta- ja johtamisjärjestelmä”.⁵³ Opetukset kylmän sodan jälkeisellä ajalla käydyistä sodista ja sotilasoperaatioista – muun muassa Persianlahden sota 1991, Bosnia 1995 ja Kosovo 1999 – olivat nimenomaisesti painottaneet verkostokeskeistä sodankäyntiä, täsmäasekykyä sekä tiedustelu- ja johtamiskykyä.⁵⁴

Noin vuosikymmentä aiemmin alkanut laajamittaisen sotilaallisen hyökkäyksen uhan laimeneminen näkyi myös vuoden 2004 selonteon muotoiluissa. Puolustuksessa kohteiden ja yhteiskunnan elintärkeiden toimintojen suojaamisen tarvetta korostettiin yhdessä viranomaisyhteistyön merkityksen kanssa. Laajamittaisen sotilaallisen hyökkäyksen uhka kuitenkin säilyi puolustussuunnittelua ohjaavissa uhkamalleissa. Tosin alueellisen kriisin ja poliittis-sotilaallis-taloudellisen painostuksen lisäksi uhkamallina oli ”sotilaallisen voiman käyttö, joka voi olla strateginen isku tai strategisella iskulla alkava hyökkäys alueiden valtaamiseksi”.⁵⁵

Vuoden 2004 uhkamalleissa määriteltiin – vuosikymmentä myöhemmin käydyin niin sanottuun

hybridisodankäyntiin liittyvän keskustelun tapaisesti – poliittinen, taloudellinen ja sotilaallinen painostus. Määritelmän ytimessä oli aikaa kestävä huomio siitä, että sotilaalliset uhat kehittyvät harvoin – jos koskaan – ilman laajempia poliittis-taloudellisia ja jopa kulttuurisia vaikuttamiskeinoja. Sota ei ole ainoastaan sarja sotilaallisia operaatioita, vaan sotilaallisiin operaatioihin liittyy aina monien keinojen käyttäminen, mukaan luettuna informaatiovaikuttaminen:

”Poliittisella, taloudellisella ja sotilaallisella painostuksella tarkoitetaan toimintaa, jolla toinen valtio tai muu toimija pyrkii vaikuttamaan Suomen valtiolliseen päätöksentekoon. Sotilaalliseen painostukseen voi liittyä alueloukkauksia, aseellisia välikohtauksia, maa-, meri-, lento- ja tietoliikenteen häirintää sekä informaatio-operaatioita, joilla pyritään vaikuttamaan yleiseen mielipiteeseen, kansalaisten maanpuolustustahtoon, yhteiskunnan toimintaan tai heikentämään kykyä maan puolustukseen. Painostusta voidaan tehostaa myös epäsymmetrisin sodankäynnin keinoin.”⁵⁶

Myös sotilaallisen voimankäytön uhkamalliin selonteossa mainittiin liittyvän muun muassa kaukovaikutteisia asejärjestelmiä, erikoisjoukkoja ja informaatio-operaatioita. Alueiden valtaamiseksi suoritettava hyökkäys nähtiin myös osana laajempaa kokonaisuutta. ”Puolustus pyritään murtamaan mahdollisimman laajalla keinovalikoimalla.”⁵⁷

Vuonna 2001 Yhdysvalloissa tehdyt terrori-iskut (niin sanotut 9/11-iskut) ja niiden jälkeen Yhdysvaltojen julistama terrorismin vastainen sota vaikuttivat osaltaan vuoden 2004 selonteon kirjaukseen epäsymmetrisin sodankäynnin muodostamasta uhasta. Puolustussuunnittelua ohjaavien uhkamallien lisäksi selonteossa todettiin tarve varautua estämään tai rajoittamaan ”epäsymmetristen sodankäynnin keinojen käyttö yhteiskuntaa vastaan yhteistoiminnassa muiden viranomaisten kanssa”. Epäsymmetrisinä uhkina nähtiin muun muassa erikoisjoukkojen toiminta ja informaatio-sodankäynti, jotka saattavat olla ”terroristi- tai rikollisjärjestön toteuttamien iskujen kaltaisia”.⁵⁸

Varsin analyttisellä tavalla kirjatut puolustus-suunnittelun uhkamallit vuoden 2004 selonteossa osoittautuivat vuosikymmentä myöhemmin oikeaan osuneiksi, kun Venäjä miehitti Krimin niemimaan ja käynnisti sotilaallisen kriisin Itä-Ukrainassa. Niin sanotun hybridisodankäynnin uhkamalli oli ollut puolustus-suunnittelijoilla mielessä jo 2000-luvun alussa – tosin tuolloin toisella nimellä.

Puolustusvoimien kehittämisessä rakennemuutosten toimeenpanoa – eräänlaista pitkän aikavälin sopeutumista kylmän sodan jälkeiseen aikaan – jatkettiin. Pääesikuntaa kehitettiin paremmin eri puolustushaarojen operaatioista koostuvien yhteisoperaatioiden johtamiseen kykeneväksi johtoportaaiksi. Pääesikunnan maavoimiesikunta päätettiin lakkauttaa samalla kun tehtiin päätös Maavoimien esikunnan perustamisesta. Myös maanpuolustusalueet ja silloiset sotilasläänit päätettiin lakkauttaa. Samalla päätettiin perustaa seitsemän uutta sotilasläänä, jotka toimivat Maavoimien esikunnan alaisuudessa alueellisina johtoportaina. Samalla linjattiin Puolustusvoimien koulutusorganisaation tiivistämisen jatkamisesta ja Puolustusvoimien henkilötövuosien vähentämisestä.⁵⁹

Pitäen silmällä 2010-luvun puolustuksen tarpeita vuoden 2004 selonteossa linjattiin edeltäjänsä mukaisesti Puolustusvoimien sodan ajan joukkomäärän vähentämisestä 350 000 sotilaaseen vuoden 2008 loppuun mennessä. Samalla jalkaväkimiinoista päätettiin luopua ja korvaavien suorituskykyjen kehittämiseen osoitettiin 200 miljoonaa euroa lisärahoitusta vuosille 2009–2016.⁶⁰

Vuoden 2009 turvallisuus- ja puolustuspoliittisessa selonteossa näkökulmana puolustuksen kehittämiseksi oli 2010-luvun loppupuolen Puolustusvoimat. Selonteon näkökulmana oli laaja turvallisuuskäsitys, jonka seurauksena turvallisuuteen liittyvien asiakokonaisuuksien määrä ja kirjo oli suuri – terrorismista tартtuviin tauteihin ja sotilaallisesta voimankäytöstä ilmastonmuutokseen. Vuoden 2009 selonteon valmistelua ohjasi osaltaan kansanedustaja Juha Korkeaon johtama turvallisuuspoliittinen seurantaryhmä, joka antoi raporttinsa kesällä 2008. Raportissa nostettiin esille kysymyksiä, joita

seurantaryhmän mielestä tuli käsitellä vuoden 2008 valtioneuvoston turvallisuus- ja puolustuspoliittisessa selonteossa. Seurantaryhmä teki merkittävän havainnon laajan turvallisuuskäsityksen mukanaan tuomista haasteista.

Seurantaryhmä totesi, että ”...kaikkiin turvallisuuteen vaikuttaviin tekijöihin ei pidä hakea vastausta turvallisuuspolitiikasta, vaan vastauksia ongelmien perussyihin on haettava yhteistyössä. On todettavissa, että ongelmien niin sanottu ’turvallistaminen’, eli tekemällä kaikista ongelmista turvallisuuspoliittisia, ei edesauta ongelmien ratkaisua... Siksi turvallisuuspolitiikan kattamista toimenpiteistä pitäisi olla jäsentynyt käsitys.”⁶¹

Seurantaryhmä osuvasti korosti laajan turvallisuuskäsityksen haastetta: laajentamalla turvallisuuskäsitystä tulee pitää huoli siitä, että turvallisuuspolitiikan sisältö pysyy koherenttina. Seurantaryhmän suositus näkyy myös vuoden 2009 turvallisuus- ja puolustuspoliittisessa selonteossa, jossa todetaan, että laajasta turvallisuuskäsityksestä huolimatta kaikki turvallisuushaasteet tai -ongelmat eivät kuulu Suomen turvallisuuspolitiikan keskiöön.⁶²

Vuoden 2008 Georgian sota (niin sanottu 080808-sota) ilmeni vuoden 2009 selonteossa toteamuksena siitä, että Venäjä on Suomen turvallisuusympäristön kannalta keskeisin tekijä. Puolustuskyvyn pitkän aikavälin ylläpidolle löytyi edelleen vuonna 2009 selkeä peruste, vaikka Suomeen kohdistuneen sotilaallisen uhkan taso oli erittäin matala. Maavoimien kehittämislinjauksissa 2010-luvulle selonteossa painotettiin alueellisten joukkojen ja operatiivisen armeijakunnan kehittämistä. Meripuolustuksen kehittämisen painopisteenä nähtiin Suomen meriyhteyksien turvaaminen ja siirtyminen kiinteistä liikkuviin järjestelmiin. Ilmapuolustuksen keskeisenä alueena oli pääkaupunkiseudun ilmatorjunnan ”ajantasaistaminen”.⁶³

Puolustuksen materiaalin kehittäminen nähtiin selonteossa puolustuskyvyn uskottavuuden kannalta keskeisenä. Materiaaliin pyrittiin edelleen käyttämään noin kolmannes puolustusbudjetista, mikä on kansainvälisessä vertailussa korkea taso. Kuitenkin huoli materiaalihankintoihin käytettävien

► Puolustusministeri Jussi Niinistö esittelemässä puolustuselontekoa yhdessä valtiovarainministeri Petteri Orpon ja maatalous- ja ympäristöministeri Kimmo Tiilikaisen kanssa 16. helmikuuta 2017. Kuva: Laura Kotila / Valtioneuvosto

panostusten riittävydestä käy selonteosta ilmi, erityisesti kallistuvan sotamateriaalin vuoksi:

”Tässä turvallisuus- ja puolustuspoliittisessa selonteossa esitetyt puolustuskyvyn ylläpidon, kehittämisen ja käytön tavoitteet ovat saavutettavissa vuoden 2008 puolustuksen kokonaisrahoituksen reaalitasolla, jossa otetaan huomioon puolustusmateriaalin kallistuminen. Tämä edellyttää, ilman mahdollisia organisaatiomuutoksia, vuotuisen hinta- ja kustannusmuutosten nousun kattamista täysimääräisesti sekä vuodesta 2011 alkaen myös puolustusbudjetin 2 %:n vuosittaisen korotuksen.”⁶⁴

Yllämainittuun resurssilinjaukseen ei 2010-luvulla päästy. Hintojen kallistumisen kattaminen täysimääräisesti jäi tekemättä – samoin kuin puolustusbudjetin 2 prosentin vuosittainen korottaminen. Päinvastoin pääministeri Jyrki Kataisen

hallituksen ohjelma vuodelta 2011 sekä valtioneuvoston vuoden 2012 turvallisuus- ja puolustuspoliittinen selonteko linjasivat mittavista puolustusmäärärahaileikkauksista pahimpaan mahdolliseen aikaan – samanaikaisesti käynnissä olleen puolustusvoimauudistuksen kanssa. Jo vuoden 2011 hallitusohjelmassa todettiin, että ”hallitus käynnistää puolustusvoimien laajan uudistamisen. Uudistuksen tavoitteena on Suomen puolustuskyvystä huolehtiminen ja pysyvien kustannussäästöjen aikaansaaminen”. Rahoituksen osalta hallitusohjelmassa linjattiin, että Puolustusvoimien ”säästöohjelman toteuttaminen edellyttää sopeutustoimien aloittamista välittömästi vaalikauden alussa”.⁶⁵

Puolustusvoimauudistuksen suunnittelu käynnistettiin 2010-luvun alussa pitkään jatkuneen resurssivajeen seurauksena. Suurena uhkakuvana

2010-luvun alussa oli se, että materiaalipanostukset pienenevät jatkuvasti samalla kun toiminta- ja palkkamenot kasvavat. Ilman riittävää ja ajanmukaista materiaalia puolustusjärjestelmän ennaltaehkäisy- ja sodankäyntikyky näivettyvät vähitellen.

Vuoden 2012 turvallisuus- ja puolustuspoliittisessa selonteossa puolustuskyvyn kehittämisen aikajänne ulottui 2020-luvulle. Puolustuskyvyn suunnittelunäkymää vaikeuttivat päätetyt puolustusmäärärahojen leikkaukset. Tämä tuotiin esille selonteossa selkeästi: ”Vuoden 2009 valtioneuvoston selonteon mukaiset kehittämissuunnitelmat eivät toteudu suunnitellussa aikataulussa ja laajuudessa, koska pääosa määräraha- ja leikkauksista on jouduttu kohdentamaan suorituskykyjen ylläpitoon ja kehittämiseen sekä päivittäiseen toimintaan.”⁶⁶

Vuoden 2012 turvallisuus- ja puolustuspoliittisessa selonteossa keskeinen sisältö oli puolustusvoimauudistuksen vaikutusten kirjaaminen kehittämissuunnitelmiin. Sotilaallisen maanpuolustuksen menoja päätettiin leikata vuoden 2011 kaikkiaan 2,45 miljardin euron tasosta noin 2,22 miljardiin euroon vuonna 2014. Lisäksi Puolustusvoimien palkatun henkilökunnan määrää päätettiin vähentää noin 14 500:sta noin 12 300:aan. Samalla Puolustusvoimien sodan ajan vahvuutta vähennettiin 350 000 sotilaasta 230 000 sotilaaseen.⁶⁷

Puolustuskyvyn pitkän aikavälin suunnittelunäkymän edellyttämät rahoitusratkaisut jäivät vuoden 2012 turvallisuus- ja puolustuspoliittisessa selonteossa epäselviksi. Ensimmäistä kertaa selontekojen historiassa puolustuksen resurssitarpeista todettiin varsin epämääräisesti:

”Valitun puolustusratkaisun kestävä ylläpitäminen edellyttää riittävää materiaali-investointien tasoa. Puolustushallinnossa laaditun arvion mukaan lisätarve erityisesti suorituskyvyn ylläpitämiseksi on vuonna 2016 noin 50 miljoonaa euroa ja vuoteen 2020 mennessä asteittain 150 miljoonaa euroa indeksikorotusten lisäksi. ...Seuraavan hallituksen arvioitavaksi jää, millaisia mahdollisuuksia on vastata puolustushallinnon esittämään lisäresurssitarpeeseen ja sen vaikutukseen valitussa puolustusratkaisussa pitävyyteen.”⁶⁸

Pääosa puolustusvoimauudistuksen toimeenpanon aikana tehdyistä määräraha- ja leikkauksista jouduttiin tekemään puolustusmateriaalihankinnoista. Vuonna 2014 raporttinsa asiasta jätti kansanedustaja Ilkka Kanervan johtama puolustuksen pitkän aikavälin haasteita pohtinut parlamentaarinen selvitysryhmä. Selvitysryhmä oli asetettu lokakuussa 2013, juuri ennen Ukrainan kriisin puhkeamista. Selvitysryhmän keskeisenä johtopäätöksenä oli tarve nostaa puolustusmäärärahoja vuoden 2012 turvallisuus- ja puolustuspoliittisessa selonteossa mainitulla 150 miljoonalla eurolla vuodessa vuoteen 2020 mennessä.⁶⁹

Lisäksi selvitysryhmän raportissa todetaan, ettei tällaista taso ”vastaa 2020-luvulla edessä olevien merkittävien suorituskykyhankkeiden rahoitustarpeeseen (Hornet-kaluston korvaaminen ja merivoimien taistelualuskaluston suorituskyvyn korvaaminen). 2020-luvun ratkaisut tulee käsitellä hallituskaudella 2019–2023. ... Ilman riittävää materiaali-investointitasoa puolustuksen perusvalinnat, kuten koko maan puolustaminen, yleinen asevelvollisuus ja sotilaallinen liittoutumattomuus, edellyttävät uudelleenarviointia jo tulevan hallituskauden aikana.”⁷⁰

Vuonna 2014 oli näin ollen selvää, että Ukrainan kriisin jälkeen muuttunut sotilaallinen toimintaympäristö yhdessä puolustukseen kohdistettujen leikkausten kanssa edellyttivät lisäpanostuksia Suomen puolustuskykyyn, jota oli voitu kehittää varsin maltillisin panostuksin koko kylmän sodan jälkeinen aika. Pallo jäi seuraavalle hallitukselle.

Puolustusselonteko 2017

Vuosina 2016–2017 julkaistiin erikseen valtioneuvoston ulko- ja turvallisuuspoliittinen selonteko sekä puolustusselonteko. Vuoden 2017 puolustusselonteossa otettiin huomioon vuoden 2012 jälkeen heikentynyt turvallisuusympäristön kehitys, Venäjän lisääntynyt sotilaallinen toiminta ja kyky sekä mahdollisuudet lisääntyvään puolustusyhteistyöhön.

Keskeisinä linjauksina puolustusselonteossa määritettiin vuoden 2014 parlamentaarisen selvitysryhmän mukaisesti ensinnäkin Puolustusvoimien mate-

► Puolustusselonteko 2017.

riaalihankintamäärärahojen korottamisesta vuoteen 2020 mennessä 150 miljoonalla eurolla vuoden 2015 tasosta. Toiseksi Puolustusvoimien lisääntyvään toimintavalmiuteen osoitettiin 55 miljoonaa euroa vuodessa vuodesta 2018 alkaen. Kolmanneksi selonteossa todettiin Hornet-hävittäjien suorituskyvyn korvaamisen ja Merivoimien uuden alusluokan hankinnan välttämättömyys. Näiden kahden hankkeen, niin sanotun Laivue 2020 -hankkeen ja HX-hankkeen, rahoittamiseksi puolustusselonteossa todettiin tarve puolustusbudjetin kasvattamiselle. Suunnittelukaudella, joka ulottuu 2030-luvun alkuun, arvioidaan tarvittavan vuoden 2017 puolustusselonteossa linjattujen puolustusmääräraha- ja ilmapuolustuksen poistuvien suorituskykyjen korvaamiseen.⁷¹

Keskeinen linjaus puolustusselonteossa on sekä Puolustusvoimien ”terävän kärjen” kehittäminen

että Puolustusvoimien sodan ajan joukkojen määrän kasvattaminen 230 000 sotilaasta noin 280 000 sotilaaseen. Selonteossa korostetaan myös tarvetta kehittää suorituskykyä kybertoimintaympäristössä. Yhtäältä selonteko painottaa toimintavalmiutta ja kykyä nopeasti etenevän uhan ennaltaehkäisyyn ja torjuntaan. Toisaalta selonteossa pidetään tärkeänä sitä, että Suomella on kyky toimia ja selviytyä myös pitkäkestoisesta kriisistä. Puolustusyhteistyötä ja kriisinhallintaa on pyritty kehittämään kaikissa turvallisuus- ja puolustuspoliittisissa selonteissa. Myös puolustusselonteossa tämä linja jatkuu.⁷²

Lopuksi

Puolustus suunnittelun julkisessa käsittelyssä on aina haasteensa. Salaisten ja julkisten asiakirjojen rajapinnassa, sekä osittain ristiriitaisten poliittisten tavoitteiden kohdatessa, joudutaan politiikkamuotoiluja ja jopa yksittäisiä sanoja punnitsemaan kullattavalla.

Suomessa 1970-luvulla käyttöönotettu parlamentaaristen puolustuskomiteoiden sarja normalisoi Suomessa käytyä puolustuskeskustelua ja lisäsi kansanedustuslaitoksen asiantuntemusta Suomen sotilaalliseen puolustukseen liittyvissä asioissa. Vaikka keskusteluilmapiiri oli ideologisesti poliittisesti tuon ajan Suomessa varsin värittynyt ja Puolustusvoimien kannalta osittain jopa haastava, muodostui puolustuskyvyn ylläpitämisestä ja siihen liittyvistä haasteista vähitellen osa normaalia yhteiskunnallista keskustelua. Myös Puolustusvoimien rooli ”Kekkonen ajan Suomessa” vähitellen normalisoitui.

Kylmän sodan päättymisen jälkeen Suomi otti harppauksen länteen. Puolustuksen perusteiden pitkän aikavälin logiikassa ei silti tapahtunut suurtakaan muutosta. Suomen geopoliittinen asema oli edelleen monista Euroopan valtioista poikkeava. Sotilaallinen suurvalta – Venäjä – oli edelleen Suomen rajanaapuri huolimatta lisääntyvästä poliittis-sotilaallisesta yhteistyöstä länsimaiden kanssa.

Siinä missä monen eurooppalaisen valtion puolustuksen näkökulma kääntyi osin tai kokonaan

Euroopan ulkopuolelle kylmän sodan jälkeisellä ajalla, Suomessa turvallisuus- ja puolustuspoliittiset realiteetit eivät merkittävästi muuttuneet 1990-luvulla tai sen jälkeen. Puolustuskyvyn ylläpito sidottiin omaan alueeseen ja siihen, että Suomella itsellään tulee olla kaikki tarvittavat sotilaalliset suorituskyvyt mahdollisten uhkien ennaltaehkäisyyn ja torjuntaan.

Kun Venäjän ja länsimaiden suhteet kiristyivät vuonna 2014 Ukrainan kriisin yhteydessä, monet Euroopan valtiot ovat joutuneet toteamaan oman sotilaallisen kykynsä varsin alimittaiseksi. Parin vuosikymmenen aikana tapahtunut näkökulman muutos laajamittaisesta sodasta kriisinhallintaan ja vastakumoukselliseen sodankäyntiin on syönyt tavanomaisen sodankäynnin kykyä Euroopasta. Suomi on ollut tässä suhteessa poikkeus, ja vuoden 2014 strategisen yllätyksen jälkeen Suomen puolustuksen pitkän aikavälin linja ja näkökulma on osoittautunut mielekkääksi: puolustus suunnittelussa nopeat äkkiliikkeet ovat vain harvoin – jos koskaan – hyväksi.

Puolustuksen resursointi, ja erityisesti puolustusmateriaalin hankintaan osoitetut määrärahat, ovat olleet keskeinen haaste niin parlamentaaristen puolustuskomiteoiden kuin valtioneuvoston selontekojenkin aikakausina. Toisaalta tarkastellulla aikajänteellä 1970–2010-luvuilla rahoituksen pitkän aikavälin suunnittelu on nähty yhdeksi keskeisimmäksi tekijäksi puolustuskyvyn pitkän aikavälin kehittämisessä. Tällä saralla tavoitteet ja toiveet ovat aina enemmän tai vähemmän jääneet valtiontalouden todellisuuden jalkoihin. Suunnitteluperusteista on tingitty ja materiaalihojelmia on toimeenpanon aikana leikattu.

Elämme tänään muuttuvassa maailmassa. Varautuminen erilaisiin tulevaisuuksiin on puolustus suunnittelun kannalta keskeistä. On varmaa, että turvallisuusympäristössämme nousee esiin uusia yllättäviä tekijöitä. Parasta puolustus suunnittelua on se, että rakennamme sellaiset järjestelyt, joiden avulla kykenemme toimimaan yllätyksistä ja epävarmuudesta huolimatta. Jatkuva suunnittelu on edelleenkin yksittäistä suunnitelmaa tärkeämpi.

ILKKA NUMMELA

SOTAVÄKI JA KANSAMME TALOUS – PUOLUSTUSMENOT SUOMESSA

Maanpuolustus on vuosisatoja ollut keskeisiä julkishallinnon tehtäviä ja yhteisten varojen käyttökohteita. Seuraavassa tarkastellaan, vuodesta 1974 alkaen, Suomen puolustusmenoja eli puolustusministeriön pääluokkaan kirjattuja valtion menoja ilman sisäasiainministeriön alaisen Rajavartiolaitoksen menoja. Tavoitteena on tarkastella varojen käyttöä eikä niiden myöntämistä. Jokseenkin kaikilla on jonkinlainen käsitys maanpuolustusmenoista, vaikka niitä ei ole aina kirjattu samalla tavalla, ei Suomessa eikä muual-

la. Aikakautta on leimannut julkisen talouden suhteellisen osuuden kasvu. Suomessa ja Pohjoismaissa julkisen sektorin osuus on ollut suuri moneen muuhun Euroopan unionin maahan verrattuna. Suomessa puolustusmenot ovat tutkimusjakson aikana olleet käytännössä pelkästään valtion kontolla. Kuntasektori edusti tarkastelujaksolla kahta kolmasosaa julkisen sektorin menoista.⁷³

Maanpuolustusmenot nähdään usein pelkästään kansalaisten ja kansantalouksien rasitteina. Niitä voi-

► Työskentelyä Valtion pukutehtaalla Hämeenlinnassa vuonna 1972. Kuva: Sotamuseo

daan pitää joko pieninä ja riittämättöminä tai suurina ja epätarkoituksenmukaisina. Valtioneuvoston vuonna 1971 asettama puolustuslaitoskomitea totesi vuoden 1976 mietinnössään, ettei Puolustusvoimilla eikä puolustusmäärärahoilla ”ole olennaista kansantaloudellista merkitystä”. Onko niin? Maanpuolustus luo kansantalouden tasolla paljon julkista kulutuskysyntää investoinnit mukaan luettuna, ja se työllistää useita niin palkollisina kuin asevelvollisina. Siksi puolustusmenoja ja niiden merkitystä on syytä

tutkia. Aihepiiri ei ole kokonaan vieras suomalaiselle tutkimukselle. Muun muassa Jari Eloranta, Jorma Juottonen ja Kyösti Kosonen ovat tutkimuksissaan käsitelleet puolustusmenoja.⁷⁴

Puolustusmenojen vertailu voi olla hankalaa, koska niiden sisältö on vaihdellut eri maissa ja eri aikoina. Eroja on muun muassa eläkemenojen kirjaamisessa, sillä esimerkiksi Suomessa puolustusmenoihin luetaan työnantajien maksamat sosiaaliturvamaksut mutta ei maksettuja eläkkeitä. Kun eri

► Kalustohankinnat ovat keskeinen menoerä puolustusbudjetissa. Sisu kuorma-autojen luovutustilaisuus Hämeenlinnassa 1980-luvulla. Kuva: Sotamuseo

tutkimuksissa vertaillaan eri maiden puolustusmenoja, tavallisesti turvaututaan eri organisaatioiden kokoamiin tietoihin. Tietoja ovat koonneet esimerkiksi lontoolainen International Institute for Strategic Studies -tutkimuslaitos The Military Balance-sarjaansa ja ruotsalainen Stockholm International Peace Research Institute SIPRI-vuosikirjaansa. Myös Maailmanpankki viittaa niihin. Euroopan unionin tilastovirasto Eurostat on koonnut tietoja samojen periaatteiden mukaan kaikkien jäsenmaidensa puolustusmenoista.⁷⁵

Puolustusvoimien toiminta ja muu sotilaallinen varustautuminen on Suomessa rahoitettu muun valtiontalouden tapaan eduskunnan myöntämällä mää-

rärahoilla ja samoin säännöin. Keskeisiä säädöksiä olivat pitkään hallitusmuoto ja valtiopäiväjärjestys. Talouden hoito oli jäykkää. Eduskunnan päätävalta oli käytännössä rajoittunutta lakisäateisten menojen vuoksi, ja eduskunta pystyi päättämään oikeastaan vain harkinnanvaraisista menoista. Vallinnut käytäntö johti sisäpoliittisista syistä usein sekä yksivuotisiin verolakeihin että esitysten siirtämiseen lepäämään yli vaalien vähemmistön äänin. Ongelmaan alettiin kiinnittää huomiota 1980-luvun lopulla, mikä johti järjestelmän muuttamiseen seuraavan vuosikymmenen alussa enemmän enemmistön mielipidettä suosivaksi ja vähemmistön oikeuksia rajoittavaksi.⁷⁶

Budjettikurista poikkeaminen on ollut enimmäkseen kriisiaikojen ilmiö. Siksi ero myönnettyjen määrärahojen ja todellisen varojen käytön välillä ei ole viime vuosikymmeninä ollut Suomessa suuri, toisin kuin toisen maailmansodan vuosina. Maanpuolustukseen käytetyistä varoista on vuosittain raportoitu eduskunnalle, kuten muustakin valtionvarojen käytöstä. Näin on syntynyt aineistoja maanpuolustusmenojen tutkimiseen. Näitä ovat esimerkiksi valtiontilinpäätökset, valtiontilintarkastajien kertomukset, kertomukset valtiovaraintilasta, hallituksen kertomukset. Puolustusmenoista kansantalouden osana on saatavilla tietoja Tilastokeskuksen tuottamasta kasantalouden tilinpidosta, jossa puolustusmenoihin luetaan mukaan muun muassa rauhanturvamistoiminta ja Huoltovarmuuskeskus. Näiden lisäksi yleispiirteisessä esityksessä on käytetty hyväksi erilaisia julkaistuja selvityksiä sekä aiheeseen liittyvää kirjallisuutta.⁷⁷

Pariisiin vuonna 1947 solmittu rauhansopimus rajoitti Suomen toimintavapautta maanpuolustuksen osalta vuoteen 1990 saakka. Se ei kuitenkaan estänyt 1950-luvulla alkanutta kokonaismaanpuolustuksen kehittämistä ja maanpuolustukseen panostamista. Yleinen tapa suhteuttaa eri maiden puolustusmenoja on verrata niitä kyseisten valtioiden kokonaismenoihin. Juottosen mukaan maanpuolustuksen osuus valtion menoista oli Suomessa kasvanut vuosina 1953–1963 viidestä reiluun seitsemään prosenttiin ja laskenut vuosina 1963–1973 reilusta seitsemästä reiluun viiteen prosenttiin. Emme siis voi puhua kovin suuresta muutoksesta.⁷⁸

Valtion tilinpäätöksen mukaan Suomessa käytettiin vuonna 1974 maanpuolustukseen 1 036 miljoonaa markkaa, mikä vastasi 5,1 prosenttia valtion kassamenoista. Maailmanpankin mukaan koko maailmassa vastaava luku oli 20 prosenttia. Suomessa summasta kului kuusi miljoonaa hallintoon, neljä väestönsuojeluun ja 58 miljoonaa taloudelliseen maanpuolustukseen. Kiinteistöt olivat merkittävä kustannustekijä, kun Puolustusvoimilla oli tuolloin yli yhdeksän miljoonaa kuutiometriä lämmitettävää ja viisi miljoonaa kuutiometriä muuta tilaa. Puo-

lustuslaitos harjoitti myös teollista toimintaa. Sen alaisuudessa toimivat 1974 Valtion pukutehdas, Vammaskosken tehdas ja Lapuan patruunatehdas.⁷⁹

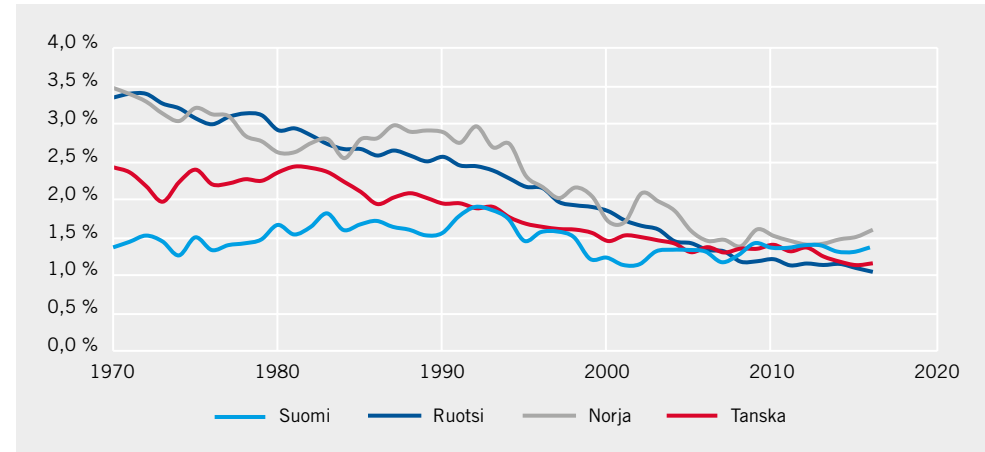
Neljä vuosikymmentä myöhemmin samaan tarkoitukseen käytettiin 2 671 miljoonaa euroa, mikä vastasi 4,9 prosenttia valtion kassamenoista. Vertailuvuosien valossa maanpuolustuksen asema oli kummallakin kertaa sama. Koko maailmassa maanpuolustukseen kului vuonna 2014 kahdeksan prosenttia keskushallinnon menoista eli kaksi viidesosaa siitä, mitä oli kulutettu neljä vuosikymmentä aikaisemmin.⁸⁰

Kun suhteutetaan maanpuolustusmenot bruttokansantuotteeseen, kuva pysyy samanlaisena: maanpuolustukseen käytettiin 1,2 prosenttia vuonna 1974 ja 1,3 prosenttia vuonna 2014. Muutos aikaisempaan aikaan verrattuna ei ollut huomattava. Suomessa puolustusmenojen osuus bruttokansantuotteesta on toisen maailmansodan jälkeisenä aikana ollut moneen muuhun maahan verrattuna pieni. Maailmanpankin mukaan koko maailmassa käytettiin vuonna 1974 maanpuolustukseen 3,7 prosenttia bruttokansantuotteista eli kolme kertaa niin paljon kuin Suomessa.⁸¹

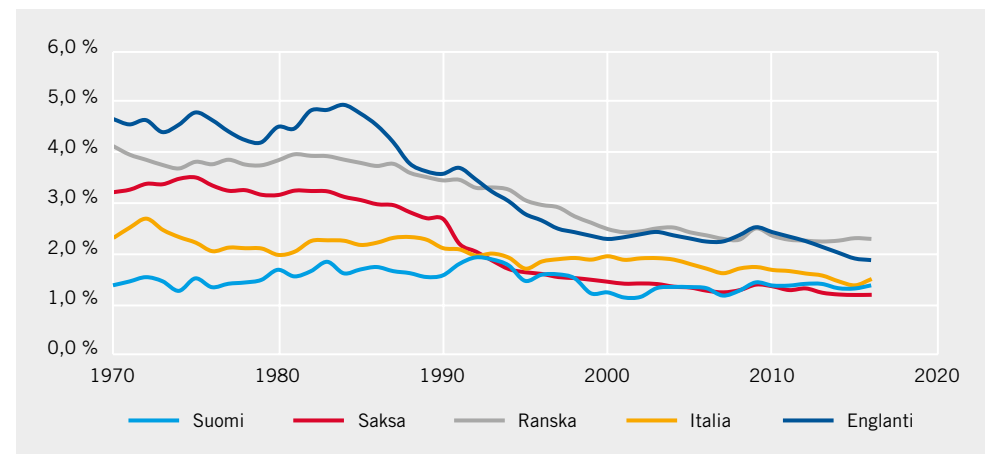
Ero muuhun maailmaan kaventui 1990-luvun alussa. Siihen vaikuttivat sekä varustautumisen vähentyminen muualla kylmän sodan loppumisen jälkeen että bruttokansantuotteen aleneminen Suomessa lamavuosina. Maailman mittakaavassa puolustukseen kului vuonna 2014 kaksinkertaisesti Suomeen verrattuna eli 2,3 prosenttia bruttokansantuotteista. Tilanne Suomessa oli pitkään ollut vakaa, kun Suomessa vuosina 1953–1973 sotilaalliseen maanpuolustukseen käytettiin Juottosen mukaan 1–2 prosenttia bruttokansantuotteesta. Suhdeluku kasvoi jakson alkupuolella ja väheni loppupuolella.

Suomen puolustusmenojen kehitys ei ole ollut irrallaan muualla tapahtuneesta kehityksestä. Elinkeinoelämän tutkimuslaitoksen (Etla) tutkimuksen mukaan puolustusmenojen osuus bruttokansantuotteesta väheni vuosina 1951–1971 Yhdysvalloissa, Isossa-Britanniassa, Ranskassa ja Saksassa. SIPRI:n

PUOLUSTUSMENOT POHJOISMAISSA VUOSINA 1970–2016,
PROSENTTIA BRUTTOKANSANTUOTTEESTA (SIPRI)

PUOLUSTUSMENOT ERÄISSÄ NATO-MAISSA VUOSINA 1970–2016,
PROSENTTIA BRUTTOKANSANTUOTTEESTA (SIPRI)

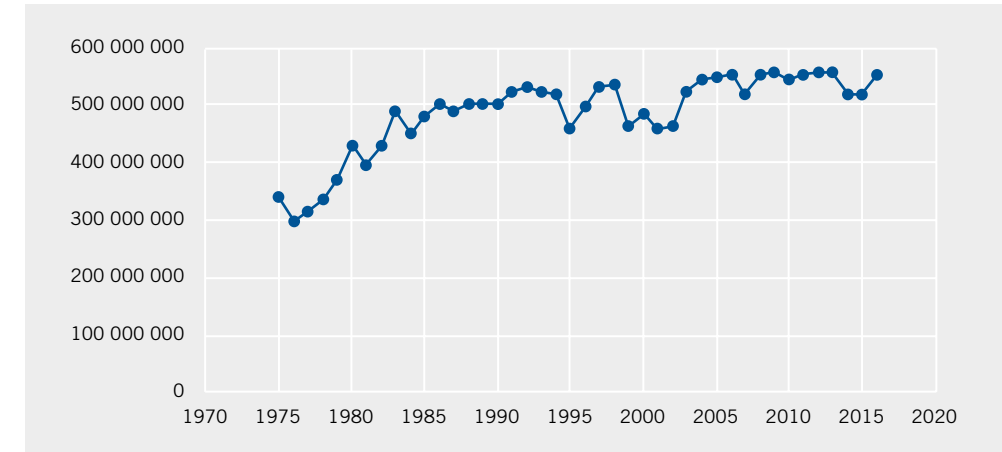

tietojen mukaan läntisen maailman puolustusmenot kasvoivat 1970-luvun jälkipuoliskolla ja vähenivät vuosina 1981–2001 (ks. oheiset kuviot). Suomessa puolustusmenot suhteessa maan taloudelliseen kantokykyyn kasvoivat lievästi kylmän sodan loppuvaiheessa ja vähenivät sen jälkeen. Vertailun vuoksi todettakoon, että julkisten kulutusmenojen suhde bruttokansantuotteeseen kasvoi 1970-luvun puolivälin noin kuudesosasta 1990-luvun alun laman

aikaiseen vajaan neljäsosaan. Sen jälkeen trendit olivat Suomessa pitkään laskevia. Viimeisten kymmenen aikana julkisissa kulutusmenoissa on palattu liki 1990-luvun lamavuosien tasolle.⁸²

Suomen puolustusmenot olivat 1970-luvulta ja 2000-luvun alkupuolelle suhteessa bruttokansantuotteeseen pienemmät kuin Ruotsissa, Norjassa ja Tanskassa. Esimerkiksi Ruotsissa maanpuolustukseen sijoitettiin vuonna 1970 henkeä kohti lasket-

MAANPUOLUSTUSMENOT SUOMESSA VUOSINA 1974–2016
VUODEN 1977 HINNAIN (SIPRI, TILASTOKESKUS)

tuna liki neljä kertaa niin paljon kuin Suomessa. Viimeisen kymmenen vuoden aikana kaikissa Pohjoismaissa on kulunut maanpuolustukseen suhteessa bruttokansantuotteeseen liki yhtä paljon, lukuun ottamatta Islantia, jossa maanpuolustukseen on käytetty 0,1–0,2 prosenttia bruttokansantuotteesta. Virossa panostettiin 1990-luvun lopulla maanpuolustukseen tuntuvasti enemmän kuin Suomessa maan taloudellinen kantokyky huomioon ottaen.⁸³

Verrattuna suuriin läntisen Euroopan maihin Suomessa panostettiin 1970- ja 1980-luvuilla maanpuolustukseen vähän. Isossa-Britanniassa maanpuolustusmenot lähenivät viittä ja Ranskassa neljää prosenttia bruttokansantuotteesta, kun Saksan liittotasavallassa puhuttiin kolmesta ja Italiassa reilusta kahdesta prosentista. Suomessa puolustusmenot olivat tuolloin kasvamassa toisin kuin vertailumaissa. Eurostatin mukaan Suomen puolustusmenot olivat vuonna 2004 kuudenneksi suurimmat EU-maista eli 1,6 prosenttia bruttokansantuotteesta. Kylmän sodan päättymisen jälkeen monessa Euroopan maassa vähennettiin puolustusmenojen suhteellista osuutta. Näin ei tehty Suomessa, jossa oman maan puolustuskyvyn ylläpitoa ja siihen panostamista pidettiin tärkeänä. Se merkitsi samalla puolustusministeriön aseman korostumista, kun

maanpuolustuksen linjauksista tuli aikaisempaa enemmän hallitusten asia aikaisempien parlamentaaristen komiteoiden sijaan.⁸⁴

Puolustusmenojen suhteuttaminen bruttokansantuotteeseen tai valtion kokonaisuomoihin siirtää helposti huomion pois niiden reaalisesta kehityksestä varsinkin voimakkaan talouskasvun ja hintojen kallistumisen aikoina. Hinnat eivät nouse kansantalouden eri osa-alueilla aina yhtä paljon eivätkä yhtä aikaa. Siksi yleiset hintatason muutoksia kuvaavat indeksit, kuten tukku- tai kuluttajahintaindeksi, eivät aina kerro koko totuutta.⁸⁵

Kuviossa 3 kuvataan Suomen puolustusmenojen reaalista kehitystä SIPRI:n aineistolla, joka on muutettu kiinteähintaiseksi Tilastokeskuksen julkisen kulutuksen hintaindeksillä. Suomen puolustusmenot kasvoivat kylmän sodan loppupuolella reaalisesti kahdella kolmasosalla. Samaan aikaan julkisen sektorin osuus bruttokansantuotteesta kasvoi 1970-luvun puolivälin reilusta 15 prosentista 1990-luvun lamavuosien yli 20 prosenttiin. Muutokset maanpuolustusmenoissa eivät ole sen jälkeen olleet yhtä suuria kuin tarkastelujakson alkupuolella. Kiintein hinnoin tarkasteltuna maanpuolustusmenoissa oli kaksi laaksoa, toinen 1990-luvun puolivälissä ja toinen vuosituhannen vaihteen tienoilla. Ilman niitä

► Puolustusvoimissa työskentelee monia eri henkilöstöryhmiä. Kuvassa merivalvonta-aluekeskuksen henkilöstöä vuonna 1988. Kuva: Sotamuseo

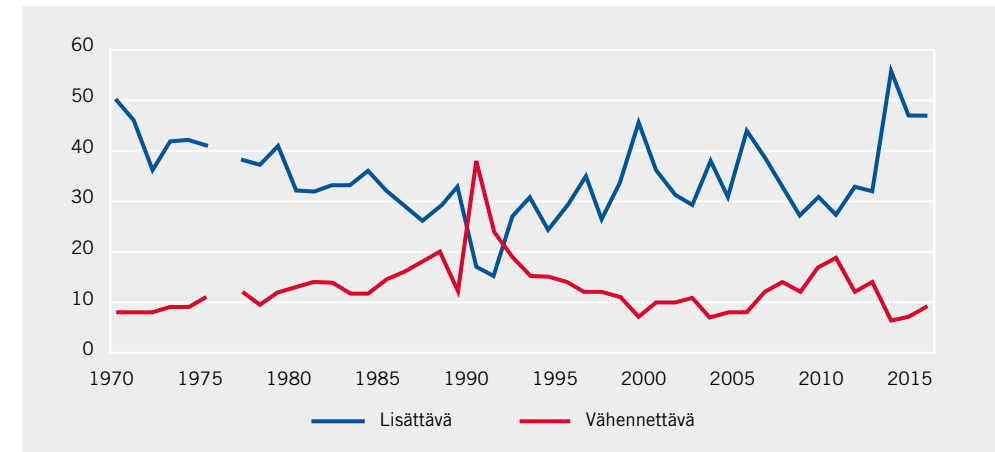
maanpuolustusmenot kasvoivat reaalisesti myös kylmän sodan jälkeen mutta aikaisempaa hitaammin.⁸⁶

Maanpuolustuksen arvostuksen vaihtelut ja muutokset julkisen talouden hoidossa näkyivät Suomen puolustusmenojen määrässä ja käytössä eri tarkoituksiin. Myös valtiontalouden hoito muuttui tarkastelujakson aikana huomattavasti. Valtiontalouden hoidossa oli 1960-luvulta alkaen puhuttu vuotuisten tulo- ja menoarvioiden sitomisesta keskipitkää aikaa koskeviin suunnitelmiin. Tämä toteutui Harri Holkerin hallituksen toukokuussa 1988 tekemän päätöksen pohjalta. Se merkitsi valtiovarainministeriön aseman korostumista julkisessa taloudessa, kun kehysohjaus otettiin asteittain käyttöön valtionhallinnon ja -talouden keskeisenä työkaluna. Tämä koski 1990-luvulta alkaen maanpuolustusta samalla tavalla kuin muitakin sektoreita. Valtion

budjettijärjestelmä oli uusittu vuonna 1968, ja seuraavalla vuosikymmenellä valtiontalouden hoidon kehittäminen uudistus kohdistui sekä laskenta- että suunnittelujärjestelmiin. 2010-luvulla oli jo itsestään selvää, että maanpuolustusmenot sidottiin osaksi valtiontalouden yleistä kehystä ja yhtä budjettikautta pitemmäksi ajanjaksoksi.⁸⁷

Tarkastelujakson kuluessa Suomessa on pyritty laajaan yhteisymmärrykseen maanpuolustuksesta ja siihen käytettävistä voimavaroista. Ensimmäisen parlamentaarisen puolustuskomitean (1970–1971) taustalla oli ajatus sopia laajalla rintamalla puolustusmenojen suuruusluokasta ja sitoa ne yhtä tili-kautta pitempiin jaksoihin. Komitea ehdotti puolustusmenojen lisäämistä vuoteen 1976 mennessä 1,5 prosenttiin bruttokansantuotteesta ja perushankintojen nostamista 30 prosenttiin kaikista puolus-

SUOMALAISTEN SUHTAUTUMINEN MAANPUOLUSTUSMENOIHIN VUOSINA 1970–2016 (MAANPUOLUSTUSTIEDOTUKSEN SUUNNITTELUKUNTA), %

tusmenoista. Tämä ei sellaisenaan täysin toteutunut, mutta suuruusluokissa ei ollut suurta eroa.⁸⁸

Toinen parlamentaarinen puolustuskomitea (1975–1976) laati puolustusmenoista yksityiskohdittaisia ehdotuksia, jotka pitkälti myös toteutuivat. Muun muassa sotavarustelumennoissa saavutettiin edeltäjän ehdottama 30 prosentin osuus puolustusmenoista. Kolmas parlamentaarinen puolustuskomitea (1979–1981) jatkoi samaa työtä. Kenraaliluutnantti Ermei Kannisen arvion mukaan kolmen komitean työtä voidaan luonnehtia yksimieliseksi, vaikka niissä esitettiin eriäviä mielipiteitä. Menettelyä ei enää jatkettu Mauno Koiviston presidenttikaudella.

Vuoden alussa 1974 tuli voimaan ensimmäisen parlamentaarisen puolustuskomitean aloitteen pohjalta laki puolustusvoimista, joka ei juuri vaikuttanut käytännön toimintaan. Suomen maanpuolustuksessa panostettiin 1970-luvulla, kun oli luovuttu hevostavoituksesta, erityisesti ilmapuolustukseen ja neuvostoliittolaisten MiG-hävittäjien rinnalle hankittiin Ruotsista Draken-torjuntahävittäjiä ja lisäksi uusittiin ilmapuolustuksen johtamis- ja tiedustelujärjestelmiä. Ilmatorjunta sai käyttöönsä ensimmäiset ohjuskalustonsa ja Merivoimat merimaaliohjuksia

ja ohjusveneitä. Maavoimien taisteluvälineistö täydentyi muun muassa panssarivaunuilla ja raketinheittimillä. Bilateraalinen idänkauppa oli tuolloin keskeinen tekijä materiaalihankinnoissa. Suositukset perushankinnoista toteutuivat vuosina 1972–1976 kustannustason noustua 20–30 prosenttia pienempinä.⁸⁹

Läntinen Eurooppa koki toisen maailmansodan jälkeen huomattavan taloudellisen kasvun aina 1970-luvun öljykriiseihin saakka. Suhdanteiden heikentyminen Suomessa vaikutti kansalaisten suhtautumiseen maanpuolustukseen. Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunnan kyselyjen mukaan puolet suomalaisista oli vuonna 1970 valmis lisäämään puolustusmenoja ja kymmenesosan mielestä piti tehdä päinvastoin. Vuosikymmenen lopulla lisäämistä kannattaneiden osuus oli vähentynyt kolmasosaan ja toisin ajattelevien lisääntynyt viidesosaan.⁹⁰

Ilmavoimien hankinnat veivät 1970-luvulla suuren osan maanpuolustuksen käytettävissä olleista varoista. Siksi maavoimien ja Merivoimien vuoro uudistaa kalustoaan tuli 1980-luvulla ja silloinkin usein vuorotellen. Maavoimille hankittiin tuolloin muun muassa raskaita kenttätykkeitä, raketinheit-

timiä, panssarivaunuja, panssarintorjunta-aseita ja ilmatorjuntatykkejä. Merivoimat puolestaan sai ohjusveneläivueen ja miinalaivan, rannikkotykistö uusia tornitykkeitä ja merimaaliohjuksia ja Ilmavoimat muun muassa Hawk-harjoituskoneita.⁹¹

Kylkirauta-lehti haastatteli vuonna 1984 valtiovaranministeriön silloista budjettipäällikköä Jorma Korpelaa. Hänen mukaansa puolustusministeriön kanssa oli helppo neuvotella puolustusmenoista, vaikka rahakirstun vartijalla ja maanpuolustuksesta huolehtivilla saattoi olla eri näkemys käytettävissä olevien rahasummien määrästä. Moneen muuhun maahan nähden Suomi ei ollut samalla tasolla. Useimmissa Varsovan liiton maissa 1980-luvun puolivälissä käytettiin läntisten arvioiden mukaan maanpuolustukseen nelisen prosenttia bruttokansantuotteesta ja useimmissa Nato-maissa jonkin verran vähemmän.⁹²

Neuvostoliiton romahtaminen ja kylmän sodan loppuminen muuttivat puolustuspoliittisia asetelmia Suomessa ja muualla. Joulukuussa 1989 tehdyn haastattelututkimuksen mukaan kymmenestä suomalaisesta kolme kannatti puolustusmenojen kasvattamista ja kaksi oli päinvastaista mieltä. Suomessa oli silloin sijoitettu toista vuosikymmentä suhteellisen paljon varustautumiseen. Silloisen puolustusvoimain komentajan mukaan Suomi oli tuolloin lähellä puolustuspoliittisen neuvottelukunnan määrittelemää riittävää puolustuskykyä eli Suomessa käytettiin 1989 maanpuolustukseen 1,4 prosenttia bruttokansantuotteesta. Siitä kolmasosa kului perushankintoihin. Itse asiassa puolentoista prosentin tavoitetaso jäi silloin saavuttamatta poikkeuksellisen suuren taloudellisen kasvun vuoksi.⁹³

Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunnan mukaan muutos kansainvälispoliittisessa tilanteessa vaikutti nopeasti suomalaisten suhtautumiseen

► Puolustusvoimauudistuksessa Lahden Hennalan varuskunta ja siellä toiminut Hämeen rykmentti lakkautettiin vuoden 2013 joulukuussa. Kuva: Sotamuseo

maanpuolustusmenoihin. Liki kaksi viidesosaa oli vuonna 1991 valmis vähentämään niitä ja vajaa kuudesosa kasvattamaan. Etlan tutkimuksen mukaan Suomen suhteellinen osuus läntisten maiden puolustusmenoista kasvoi vuosina 1971–1995 ja väheni sen jälkeen. Etlan mukaan Suomi käytti maanpuolustukseen taloudelliseen kantokykyynsä suhteutettuna olennaisesti enemmän kuin moni läntinen maa.

Saksojen yhdistyttyä Suomi täydensi aseistustaan entisen Saksan demokraattisen tasavallan materiaallilla. 1990-luvun alkupuolen merkittävin päätös oli Hornet-torjuntahävittäjien hankkiminen Yhdysvalloista. Kyse oli sen mittaluokan hankintamenosta, että se hidasti 1990-luvun laman runtelemassa maassa muiden puolustushaarojen hankintoja. Samaan aikaan kansalaisten suhtautuminen maanpuolustusmenoihin muuttui nopeasti suosiollisempaan suuntaan. Niiden kasvattamista kannattaneiden suhteellinen osuus kohosi nopeasti 1980-luvun lukuihin, kuten vähentämisen puolella olleiden.⁹⁴

Suomessa käynnistyi 1990-luvun puolivälissä turvallisuus- ja puolustuspoliittisten selontekojen aikakausi. Ensimmäisessä selonteossa vuonna 1995 huomio oli enemmän muussa kuin materiaalisessa puolustusvalmiudessa. Tavoitteeksi asetettiin saavuttaa 10–20 vuodessa uskottava materiaallinen puolustusvalmius. Seuraavassa selonteossa vuonna 1997 otettiin selkeämmin kantaa puolustusmenoihin. Aikaisemman tutkimuksen mukaan puolustusmateriaalihankintojen osuus kasvoi 1970-luvun alun 0,3 prosentista kokonaistuotannon arvosta 0,8 prosenttiin vuonna 1997 ja aleni sen jälkeen vuosikymmenessä 0,4 prosentin tasolle. Puolustusmenoista kului 1970-luvun alussa viidesosa materiaalihankintoihin ja 1990-luvun puolivälissä lähes puolet.⁹⁵

Puolustusvoimissa käynnistyi 1990-luvun puolessa välissä rakenneuudistusten kausi, mikä johti muun muassa monen joukko-osaston lakkauttamiseen. Taustalla vaikutti ikäluokkien supistumisesta johtunut koulutustarpeen väheneminen. Osin kysymys oli myös rahasta, kun Suomen rahkeet eivät enää riittäneet puolen miljoonan sotilaan sodanaikaisen

armeijan varustamiseen. Siksi sota-ajan vahvuuksista päätettiin vuoden 2001 selonteon mukaan ottaa kolmannes pois. Myös materiaalihuolto laitettiin uusiksi ja johtamisjärjestelmää kevennettiin. Uudistus tarkoitti panostamista laatuun määrän sijasta ja puolustusmenojen suuntaamista aikaisempaa enemmän materiaalihankintoihin, kuten torjuntahävittäjiin.⁹⁶

Julkisen talouden selkeyttäminen näkyy erittäin selvästi tulo- ja menoarvioiden momenttien ja vastaavien määrässä, joka on Sakari Heikkisen ja Seppo Tiihosen mukaan pienentynyt reilusta kolmesta tuhannesta vuonna 1975 reiluun viiteensataan vuonna 2009. Puolustusministeriön vastaavat luvut olivat 81 ja 12. Tavoite kasvattaa hallinnon joustavuutta on kiistatta toteutunut. Samalla puolustusministeriön päätösvalta on kasvanut annettujen raamien puitteissa. Vuonna 2003 voimaan tulleen talousarviolain nojalla valtioneuvosto on antanut eduskunnalle tilinpäätöskertomuksen itse tiliasioista ja toiminnan yhteiskunnallisesta vaikuttavuudesta ministeriö ministeriöltä.⁹⁷

Moneen muuhun maahan verrattuna Suomessa on käytetty suhteellisen suuri osa puolustusmenoista materiaalihankintoihin. Puolustusvoimissa on 2000-luvulla kiinnitetty runsaasti huomiota puolustusmateriaalin suhteelliseen kallistumiseen. Vuonna 2005 puolustusmateriaalin hinnan arvioitiin kaksinkertaistuvan seitsemässä vuodessa. Etlan mukaan Suomi sijoittui hankinnoissa bruttokansantuotteeseen suhteutettuna melko lähelle Euroopan ja Pohjois-Amerikan kärkeä ja korkeammalle kuin ydinaseettomat Nato-maat. Kun Suomessa ei yleisen asevelvollisuuden vuoksi tarvinnut varata yhtä paljon varoja palkkoihin kuin palkka-armeijaan turvautuvissa maissa, materiaalihankintoihin oli helpompi osoittaa rahoitusta. Lisäksi asevelvollisuuteen pohjautuva armeija sallii suurempien reservien ylläpidon kuin palkka-armeijaan perustuva.⁹⁸

Monessa maassa on luovuttu asevelvollisuudesta, ja Suomessakin eräät taloustieteilijät ovat asettaneet asevelvollisuuden edullisuuden kyseenalaiseksi kansantalouden kannalta katsottuna. Sinänsä asevelvollisuutta voidaan pitää verona siltä osin kuin siitä

maksettava korvaus on pienempi kuin vastaavasta työstä maksettu palkka. Jos varusmiespalvelukselle lasketaan vaihtoehtokustannusten kautta todellinen markkinahinta, Suomen puolustusmenot kasvavat tuntuvasti. Näissä tutkimuksissa otetaan usein huomioon ainoastaan asevelvollisille maksetut rahakorvaukset ja jätetään luontoissuorituksina maksetut palkat, kuten ruoka, huomioon ottamatta. Käytännössä asevelvollisuudella on ollut merkitystä nuorten miesten ansioihin. Esimerkiksi pitempi palvelusaika on merkinnyt vähäisempiä kokonaisansioita nuoruusvuosina.⁹⁹

Maanpuolustus ei pelkästään kuluta kansakunnan aineellisia voimavaroja, vaan se myös luo tuloja yhteiskuntaan. Puolustusvoimien palveluksessa oli vuonna 1970 reilut 6 000 siviiliä, yli 5 000 kanta-aliupseeria, reilut 2 000 kadettiupseeria, tuhatkunta värvättyä ja jonkin verran vähemmän erikoisupseereja. Kahden seuraavan vuosikymmenen aikana siviilien määrä lähes kaksinkertaistui. Myös värvättyjen ja erikoisupseerien määrät ovat jonkin verran kasvaneet. Vuonna 1985 Puolustusvoimien työllistävä vaikutus ylitti 21 000 henkilötyövuotta, mikä vastasi yhtä kymmenesosaa valtion osuudesta.¹⁰⁰

Puolustusvoimat työllisti vuoden 2012 lopussa 14 000 henkilöä, mikä vastasi vajaata kuudesosaa valtion palkkalistoilla olleista ja reilua puolta prosenttia koko kansantalouden työllisyydestä. 1990-luvun lopulla työllisten määrä oli 20 000, mikä tuolloin vastasi noin prosenttia koko kansantalouden työllisyydestä. Naisten osuus työllistetyistä oli liki kolmasosa. Suuntaus maanpuolustuksen työllistävyudessa on koko maailmassa ollut vähenevä 1990-luvun puolivälistä lähtien. Maailmanpankin lukujen mukaan maanpuolustuksen osuus koko maailman työllisyydestä kohosi 2014 vajaaseen prosenttiin.¹⁰¹

Kansantalouden tilinpidossa varusmiehet ja siviilipalvelusta suorittavat luetaan palkansaajiksi. Sen sijaan työvoimatilastossa asevelvollisuutta suorittavia ei lasketa työvoimaksi, vaan työvoiman ulkopuolella oleviksi. Jos varusmiespalvelus tulkitaan

työnteoksi, sen voidaan laskea merkinneen vuonna 1974 reilua 30 000 henkilötyövuotta eli noin puolta toista prosenttia kokonaistyöllisyydestä. Tuolloin palvelukseen astui 40 000 varusmiestä. Ikäluokkien pienennyttä luku oli vähentynyt 2000-luvun alussa kahdella viidesosalla ja se vastasi alle 20 000 henkilötyövuotta.¹⁰²

Kansantalouden tilinpidossa varusmiesten saamaksi palkaksi katsotaan heidän saamansa päivärahat ja luontoisedut, kuten ravinto, majoitus ja vaatetus. Tilastokeskuksessa vuosikymmen sitten luontoisetujen arvoksi laskettiin pyörein luvuin 100 miljoonaa euroa vuodessa. Kun varusmiehet kasvativat tuolloin kansantalouden tilinpidon työllisyyttä 25 000 hengellä, luontoisedut merkitsivät asevelvolliselle 4 000 euroa työvuotta kohta.

Puolustusvoimauudistus vuosina 2012–2014 merkitsi karkeasti arvioituna yhden kymmenesosan vähennystä puolustusbudjetteihin, kun Puolustusvoimien kokoa ja perusrakenteita sopeutettiin kansantalouden asettamiin reunaehtoihin. Uudistus vähensi Puolustusvoimilta palkkaa saavien määrän 12 000 henkilöön ja keskitti Puolustusvoimien toimintoja. Puolustusvoimauudistus tarkoitti samalla sota-ajan vahvuuden vähentämistä 230 000 sotilaseen. Puolustusvoimauudistuksessa Puolustusvoimien koko ja perusrakenne mitoitettiin vastaamaan tiukkoja taloudellisia vaatimuksia sekä silloista, nykyistä matalamman uhkatason turvallisuusympäristöä. Esillä oli myös ajatus siitä, että uudistus koettelisi maamme puolustuskykyä.¹⁰³

Kansalaisten suhtautuminen maanpuolustusmenoihin oli vuosituhannen alkuvuosikymmenellä muuttunut siten, että puolustusmenojen pienentämistä kannattaneiden suhteellinen osuus nousi yhdestä kahteen kymmenesosaan. Kuitenkin Ukrainan tapahtumat vuonna 2014 muuttivat tilanteen toiseen suuntaan.¹⁰⁴

Puolustusministeriön pääluokan loppusumma oli vuoden 2014 tilinpäätöksen mukaan 2,7 miljardia euroa, josta kului 32 prosenttia palkkausmenoihin, 16 prosenttia puolustusmateriaalihankintoihin, 9 prosenttia kiinteistömenoihin, 6 prosenttia asevel-

vollisten kouluttamiseen ja ylläpitoon palkat pois luettuna ja 23 prosenttia muihin toimintamenoihin. Loppu koostui lähinnä arvonlisäverosta.¹⁰⁵

Valtioneuvoston vuonna 2017 antaman puolustusselonteon mukaan Suomen puolustuskyky oli tuolloin heikkenemässä ilman korjausliikkeitä, koska puolustuksen kehittämistarpeet olivat suuremmat kuin käytettävissä olevat resurssit. Selonteossa nähtiin tarpeelliseksi kehittää maamme puolustuskykyä kokonaisuutena ja kaikki osa-alueet huomioon ottaen, mikä tarkoitti julkisanottua tarkoitusta pitää yllä kykyä puolustaa maata niin maalla, merellä, ilmassa ja muuallakin.¹⁰⁶

Puolustusselonteon sanoman täydennykseksi sopii todeta, että Suomessa maanpuolustukseen on sijoitettu tarkastelujakson aikana melko tasaisesti varoja. Kuva ei olennaisesti muutu, olipa vertailukohtana valtion kokonaisenmenot tai bruttokansan-

tuote. Kansainvälisessä vertailussa Suomi näyttäyty kantokykyynsä nähden vähän maanpuolustukseensa sijoittaneena maana. Tässä suhteessa tarkastelujakson kuluessa tapahtui merkittävä muutos, kun varustautumiseen muualla alettiin käyttää vähemmän varoja ja Suomessa pysyttäydettiin vanhassa. Pelkien lukujen taakse kätkeytyy suuri rakenteellinen muutos puolustusmenoissa, kun Puolustusvoimat on luopunut monesta tukitoiminnastaan ja keskittynyt enemmän sen kannalta olennaisempaan. Toinen keskeinen muutos on ollut materiaalihankintojen suhteellisen osuuden kasvu.

Kansalaisten suhtautuminen maanpuolustusmenoihin on pysynyt myönteisenä, vaikka se on ajan kuluessa vaihdellut. Keskustelu puolustusmenoista jatkuu. Tätä kirjoitettaessa suuria ajankohtaisia hankkeita ovat kysymys Hornetien seuraajista ja Merivoimien Laivue 2000 -hanke.

nisteriöiden kesken... annetaan asetuksella".¹⁰⁸ Yhteistoiminnan säätelyä löytyy myöhemmistä laeista ja asetuksista, joissa Puolustusvoimat veloitetaan osallistumaan yhteiseen toimintaan tai avustamaan virka-avun keinoin.

Puolustuslaitoksen yhteistyölinjat hahmottuivat sisäisten toimialojen ja muiden hallinnonalojen organisoituessa. Yksityiskohtaiset yhteistyötarpeet eri viranomaisten kanssa tulivat esille asia kerrallaan rauhan ja sodan ajan suunnittelun alettua. Sotilaiden keskeisenä lähtökohtana oli tuen järjestäminen sotatilanteessa yhteiskunnan muilta aloilta.

Viranomaisyhteistyössä voidaan hahmottaa kolme tasoa. Paikallisesti on hoidettu joukko-osastojen, laitosten ja varuskuntien rauhan ajan turvallisuuteen sekä päivittäiseen toimintaan liittyviä asioita. Samalla tasolla on hoidettu myös sodan ajan joukkojen perustamiseen liittyvää asevelvollisten valvontaa, heidän sotilas- ja siviilikäyttöön varaamistaan, palvelukseen kutsumista, rakennusten varaamista, kuljetusvälineiden varausta ja ottoa sekä paikallishankintoja. Useimmat Puolustusvoimien toteuttamat virka-aputehtävät ovat tapahtuneet paikallistasolla. Alueellisella, sotilapiirien ja -läänien tasolla on alaisen ohjaamisen ohella suunniteltu tukea järjestyksen ja turvallisuuden ylläpidolle sekä yhteistyötä lääninhallitusten ja valtionhallinnon piiriorganisaatioiden sekä niitä seuranneiden toimijoiden kanssa. Alue- ja paikallistasojen yhteistyön perusta on luotu ylimmän tason poliittisessa päätöksenteossa sekä ministeriöiden ja keskusvirastojen välisessä yhteistoiminnassa.

Yhteistyö ennen sotia

Puolustuslaitos aloitti liikekannallepanon valmistelun vähitellen lääninhallitusten, niiden alaisten poliisiviranomaisten ja kuntien kanssa. Asevelvollisten valvonta muodostui suojeluskuntapiirien, myöhemmin sotilapiirien sekä paikallisina valvontaviranomaisina toimineiden nimismiesten ja maistraattien yhteiseksi tehtäväksi. Kuntien kanssa sovittiin joukkojen perustamisessa tarvittavista tiloista ja toimenpiteistä.

Ensimmäisiin yhteistyöasioihin kuului valtiorajan vartiointin järjestäminen. Vastuu siitä vaihteli aluksi sota-asia- ja sisäasiaintoimituskuntien välillä. Vartiointiin osallistuivat alussa Puolustusvoimien joukkojen ja Suojeluskuntien ohella poliisi- ja tulliviranomaiset. Valtioneuvoston päätöksellä 21. maaliskuuta 1919 vartiointi määrättiin sisäasiainministeriön alaisuuteen perustetuille, sotilaallisesti järjestetyille rajavartioujoukoille. Sisäasiainministeriö otti vastuun itärajan vartiointista vuonna 1919. Rajavartioujoukot järjestettiin puolustuslaitoksen tapaan sotilaallisesti. Niiden tehtäväksi tuli jo alun perin osallistuminen maanpuolustukseen. Laitoksen ylläpäälystystä alettiin kouluttaa puolustuslaitoksen henkilökunnan kanssa. Henkilöstönsä rajavartiostot saivat sekä varusmiehistä että Puolustusvoimista siirtyneistä upseereista ja aliupseereista.¹⁰⁹ Rajavartiostot myös kouluttivat varusmiehiä. Rajavartiostojen sotilastehtäviä, vahvuutta ja toimintavalmiutta lisättiin puolustuslaitoksen valmiudenkohotuksen mukana 1930-luvulla. Laitos vakinaistettiin vuonna 1931 annetulla lailla.¹¹⁰

Ensimmäinen maailmansota toi uhkakuvaan lentopommitukset ja kaasuhyökkäykset, jotka Neuvostoliiton mahdollisten hyökkäysaikaisten kanssa vauhdittivat väestönsuojelun kehittämistä. Puolustushallinnossa väestönsuojelutyö alkoi organisoitua valtioneuvoston asetettua maaliskuussa 1924 komitean selvittämään taistelukaasu- ja kaasunsuojelukysymystä.¹¹¹

Asia oli esillä myös puolustusrevisionin pohdissa Suomen puolustuskysymystä. Johtopäätösten mukaan puolustuslaitoksen tuli varata välineistöä alan henkilöstölleen, mutta siviiliväestön ja asutus- sekä teollisuuskeskusten suojaamisessa pääkeinona pidettiin vapaaehtoisuutta. Taistelukaasukomitean mukaan siviiliväestön suojelun johdon tuli olla puolustuslaitoksen yleisesikunnalla. Vapaaehtoisen väestönsuojelujärjestönkin tuli noudattaa sotilasjohdon antamia suuntaviivoja, ja sota-aikana siviilisuojelun tuli toimia sotilasjohdon alla. Suomen Kaasupuolustusyhdistyksen perustamiseen vuonna 1927 osallistui ja siinä toimi vuosikymmeniä puolustuslaitok-

PERTTI SALMINEN

PUOLUSTUSVOIMIEN VIRANOMAISYHTEISTYÖN VAIHEITA

Johdanto

Puolustusvoimien ja muiden viranomaisten yhteistoiminnan kehittäminen on pohjannut ensisijassa sodan ajan suunnittelutarpeisiin. Yhteistoimintaa oli pitkään ennen itsenäistymistä kulloisenkin sotilasjärjestelmän ja siviiliviranomaisten kesken. Esimerkkeinä tästä ovat maanmittaus, kartoitus ja sääpalvelu. Vapaussodan aikana yhteistyötä oli muun muassa järjestyksen ylläpidossa poliisin ja rajojen turvaamisessa lisäksi tulliviranomaisten kanssa.

Vuoden 1919 hallitusmuoto säilytti hallinnollisen jaon lääneihin, kihlakuntiin ja kuntiin. Näistä

muodostuivat yhteistyön vastinorganisaatiot puolustuslaitoksen johtamistasoille. Tärkeimmiksi alueelliseksi virkamiestahoiksi tulivat läänejä johtaneet maaherrat alaisineen. Erityistä viranomaisten yhteistoimintavelvoitetta ei hallitusmuodossa mainita, mutta sellainen voidaan johtaa yleisestä velvollisuudesta osallistua maanpuolustukseen tai avustaa sitä.¹⁰⁷ Valtioneuvoston ministeriöiden lukumäärästä ja yleisistä toimialoista säädetyn lain mukaan puolustusministeriö käsitteli asiat, jotka koskivat sotavoimaa ja puolustuslaitosta. Yhteistoiminnasta ei tämäkään laki sisältänyt enempää kuin sen, että ”tarkempia säännöksiä asioiden jakautumisesta mi-

► Varhaista rajatarkastusta: passeja tarkastetaan vuonna 1918 Rajajoella. Kuva: Sotamuseo

sen upseereita. Yhteydenpidosta Pääesikuntaan tuli kiinteää. Yhdistys otti hoitaakseen valtion vastuita ja sai myöhemmin viranomaistehtäviä sisäasiainministeriöltä. Yleisesikunta antoi ensimmäiset väestönsuojelun valmistelua ja toteuttamista koskevat ohjeet vuosina 1930 ja 1931.

Vuonna 1935 asetetun väestönsuojelukomitean työ johti maan jakoon väestönsuojelualueisiin ja

suojelukohteisiin sekä alan määräämiseen sisäasiainministeriön ja lääninhallitusten alaiseksi. Väestönsuojelun viranomaistoiminnan organisointi alkoi sisäasiainministeriössä syksyllä 1938. Kenraaliluutnantti Aarne Sihvo nimitettiin väestönsuojelupäälliköksi. Hänelle muodostettiin esikunta tammikuussa 1939. Ensimmäinen väestönsuojelulaki säädettiin marraskuussa 1939.¹¹²

Sihvon esikunta antoi väestönsuojelun toteuttamismääräyksen suojelukohteille syyskuussa 1939 ja puolustuslaitoksen ilmapuolustuksen esikunta käskyn hälytysjärjestelyistä 1. marraskuuta. Sotilaat vastasivat ilmavalvonnasta ja hälyttämisestä sekä lääninhallitus ja kunnat hälytyksen välittämisestä ja suojelutoimenpiteistä. Järjestely kehittyi kohtuullisen toimivaksi ennen talvisotaa.¹¹³

Yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpidossa yhteistoiminnan ja virka-avun perussäännökset olivat ”sotaväen kutsumisesta antamaan virka-apua ja siitä mitä silloin on varteenotettava 20 päivänä tammikuuta 1896 annettu julistus” ja ”eräistä sotilas- ja siviiliviranomaisten suhteista rauhan aikana 11 päivänä marraskuuta 1922 annettu asetus”. Niiden mukaan puolustuslaitos vastasi kurista ja järjestyksestä varuskunnissa ja toiminta-alueillaan. Mikäli poliisivoima havaittaisiin yhteiskunnassa riittämättömäksi, saattoi siviiliviranomainen kutsua säädettyllä tavalla sotaväkeä avukseen. Sotilasviranomaiset olivat velvollisia antamaan virka-apua.¹¹⁴

Laillisen yhteiskuntajärjestyksen turvaamiseksi puolustuslaitos varautui tilanteen vaatiessa myös vastaamaan järjestyksen ja turvallisuuden ylläpidosta. Tähän ei jouduttu edes Mäntsälän kapinan yhteydessä, vaan valtiojohto ja siviiliviranomaiset saivat tilanteen rauhoitettua. Rauhoittamisessa auttoi mahdollisuus sotaväen osallistumisesta kapinan torjuntaan.

Yhteistyön kehittymiseen muilla aloilla vaikuttivat ennen itsenäisyyttä vallinneet käytännöt, viranomaisten tehtävien, organisaatioiden ja toimintatapojen muotoutuminen sekä puolustussuunnittelun edistyminen. Aloja oli lukuisia, esimerkiksi kartoitus Maanmittaushallituksen, merellisten toimintojen koordinointi Merenkulkuhallituksen ja lentoliikenteen yhteistyö kulkulaitosten- ja yleisten töiden ministeriön ilmoitusastion kanssa.

Sotatila ja kapinaa varten säädettiin sotatila laki vuonna 1930¹¹⁵. Se määritteli viranomaisten toimivaltasuhteet valtakunnan tai sen osan tultua julistetuksi sotatilaan. Erikseen määrättävillä sotilashallintoalueilla sotilasjohto saattoi antaa siviiliviranomaisille määräyksiä, joita näiden tuli noudattaa. Lakia sovel-

lettiin sotien 1939–1945 aikana. Sotatoimialueilla sotilasjohtolla oli käytännössä korkein määräysvalta. Sotilaat myös avustivat puolustustehtävänsä salliessa alueella vielä toimivia viranomaisia.

Sotia seurasi lamaannus

Sotien jälkeen maanpuolustusvalmistelua leimasi olojen sekavuus. Liikekannallepanovalmistelut oli kielletty. Paikallista valmistelua tapahtui vaihtelevasti salaisina pienryhmätöinä sotilaspiireissä ja joukko-osastoissa. Puolustusvoimilla oli valmius toteuttaa ylipäällikön antamia tehtäviä ja esimerkiksi antaa virka-apua poliisille, mutta sotilasjohto ei halunnut sekaantua poliittisiin tapahtumiin. Valtiohallituksen ja liikkuvaan poliisiin suhtauduttiin erittäin varovaisesti. Tilanne oli 1940-luvun lopun levottomuuksissa helpompi kuin Mäntsälän kapinan yhteydessä, koska sotilaiden ei tarvinnut odottaa vastakkainasettelua maanpuolustukseen myönteisesti suhtautuvien kanssa. Puolustusvoimat kohotti ja osoitti valmiuttaan. Levottomuudet eivät kuitenkaan johtaneet tarpeeseen käyttää sotaväkeä järjestyksen palauttamiseen.¹¹⁶ Viimeisen kerran asevoiman käyttö liikekannallepanon rauhoittamiseen oli vakavammin esillä pelättäessä vuoden 1956 yleislakon laajenevan kapinaksi.

Sotilasjohto sai maaliskuussa 1948 luvan aloittaa liikekannallepanotoimenpiteiden salaisen suunnittelun. Sitä tehtiin toimintavalmiuskoulutuksen nimellä. Tavoitteena oli Pariisin rauhansopimuksen salliman miesmäärän perustamisvalmius ja sittemmin joukkojen muodostaminen puolustustilanteeseen. Sotilasjohtoa kiusasi siviiliviranomaisten toimintatomuus puolustusvalmisteluissa. Puolustusvoimain komentaja kääntyi kaksi kertaa kirjeellä tasavallan presidentin puoleen toivoen valtiojohtoon puuttuvan asiaan. Samalla haettiin lupaa pitää liikekannallepanosuunnittelussa ja -valmistelussa yhteyttä siviiliviranomaisiin ja muihin toimijoihin.¹¹⁷

Yhteydenpitokielto häiritsi kuntien ja nimismiesten kanssa suunniteltavia asioita, kuten käskykorttien jakoa liikekannallepanossa, väestön ja tärkeiden

kohteiden suojaamista, perustamispaikkojen varamista ja hevos- sekä ajoneuvo-oton valmistelua. Nämä asiat olivat pitkään sotia edeltäneessä tai jatkosodan valmisteluissa syntyneessä tilassa.

Rajavartiolaitos sai sodanjälkeisen muotonsa uuden rajavartiolain myötä vuonna 1944. Lokakuusta 1939 Merivoimiin kuulunut, aiemmin itsenäinen Merivartiolaitos liitettiin siihen.¹¹⁸ Rajavartiostojen esikunta ja vartiostot jatkoivat yhteissuunnittelua puolustuslaitoksen kanssa.

Puolustuslaitoksen ilmasuojeluorganisaatio purettiin syksyllä 1944. Väestönsuojelun johto palautettiin sisäasiainministeriölle 1. joulukuuta 1944. Väestönsuojelussa seurasi hiljaiselon kymmenvuotiskausi, kielsipä valtiojohto vapaaehtoisjärjestöäkin toimimasta.¹¹⁹

Valtioneuvosto asetti vuonna 1945 puolustusrevisiokomitean tarkastelemaan Suomen puolustuskysymystä. Epävakaissa oloissa, rauhansopimusta sekä ystävyys-, yhteistyö- ja avunantosopimusta odotellessa, mietintö valmistui vasta vuonna 1949. Komitean työ keskittyi puolustuslaitosjärjestelyyn, mutta se otti kantaa myös puolustustaloudellisiin seikkoihin ja hahmotteli hallinnonalojen puolustustehtäviä koordinoivan puolustusneuvoston perustamista.

Puolustuslaitoksen uudelleenjärjestely vuonna 1952 selkeytti sotilaallisen maanpuolustuksen organisoitua ja loi lähtökohtia operatiiviselle suunnittelulle. Viranomaisyhteistyön järjestäminen lähti liikkeelle kuitenkin hitaasti. Syinä olivat ulkopoliittinen varovaisuus ja muiden hallinnonalojen keskittyminen toimintansa normalisointiin sekä maan jälleenrakennukseen.

Puolustusneuvosto viitoitti yhteistyötä

Hallinnonalakohtaisten puolustustoimenpiteiden valmistelu vauhdittui ulkopoliittisen tilanteen helpottuessa 1950-luvun puolivälissä. Lähtökohtina toimivat puolustusrevisiokomitean mietintö, sotilasjohtoon esitykset sekä yhteiskunnan resurssien

vapautuminen sotakorvauksista ja jälleenrakennuksesta. Toimintaa motivoivat myös sodankäynnin koskettaminen koko yhteiskuntaa ja keskustelu eri tahoilla varautumisen tarpeellisuudesta. Hallinnonalojen yhteistyö elpyi totaalisen puolustuksen rakenteita valmisteltaessa. Yhteistyötarve korostui muun muassa Puolustusvoimien ottaessa yhteyttä puolueettomuuden vartiointiin tähänne suunnittelun edistyessä.

Yhteistoiminnan aktivoitumiseen 1950-luvun puolivälissä alkaen vaikuttivat Puolustusvoimien suunnittelun ohella ulkopoliittisen linjan selkiytyminen, keskustelu psykologisesta maanpuolustuksesta ja väestönsuojelussa virinnyt kehittämisajattelu. Kokonaismaanpuolustuksessa hahmotettiin poliittisia, hallinnollisia, taloudellisia, henkisiä, sotilaallisia ja väestönsuojeluun liittyviä toimenpiteitä. Jako näihin ryhmiin on nähtävissä viranomaisyhteistyössä edelleenkin, joskin turvallisuuspolitiikan määrittelyssä 1960-luvun puolivälissä poliittisista toimenpiteistä ulkopoliittiset erotettiin maanpuolustuksesta.

Taloudellisen maanpuolustuksen sodan ajan järjestely ja alan toiminnan jatkaminen sota-aikana kiteytyi suunnitelmaan puolustustaloudellisesta suunnittelukunnasta.¹²⁰ Sen perustaminen vuonna 1955 oli ensimmäisiä laajoja puolustusvalmiuden kehittämistoimenpiteitä. Suunnittelukunnan jaostojen ja vuodesta 1962 poolirakenteiden kehittyessä monet hallinnonalat joutuivat hahmottamaan roolinsa puolustuksen kokonaisuudessa.

Sotilasjohto arvioi 1950-luvulla ydinaseiden uhan aikanaan konkretisoituvan. Se pyrki osaltaan herättämään väestönsuojelua uuteen aikakauteen. Valtioneuvosto tekikin päätöksen väestönsuojien rakentamisesta uudisrakennusten yhteyteen vuoden 1955 alusta. Alan suunnitteluun valtioneuvosto asetti väestönsuojeluneuvottelukunnan, ja väestönsuojelupäivillä 1956 heräteltiin vapaaehtoista järjestötyötä.¹²¹

Vuonna 1957 annettiin asetus puolustusneuvostosta. Se korvasi vuoden 1938 asetuksen, jonka mukainen neuvosto oli lähinnä kenraalien neuvottelukunta. Puolustusrevisiokomitea oli esittänyt neu-

► Viranomaisyhteistyöllä on Suomessa pitkät perinteet. Sotien aikana kaasusuojelukomentajana toiminut kenraaliluutnantti (evp.) Uolevi Poppius luennoimassa väestönsuojelukurssilla vuonna 1956. Kuva: Sotamuseo

vostoon sotilasjohtoon ohella puheenjohtajaksi pääministeriä ja jäseniksi kokonaismaanpuolustuksen toimialojen ministereitä. Neuvoston tuli tarkastaa valtakunnan puolustamisen perussuunnitelmat, antaa niistä lausuntonsa ja tehdä ehdotuksia eri alojen toimenpiteiksi ja lainsäädännöksi. Huomio tuli kiinnittää suunnitelmien edellyttämiin järjestelyihin ja toimenpiteisiin eri hallinnonaloilla, Puolustusvoimien

järjestelyssä, henkisessä ja taloudellisessa puolustuksessa sekä väestön ja sen toimeentulon turvaamisessa. Neuvoston tuli valmistella myös puolustuksen rahoitussuunnitelmia ja menoarvioita sekä ohjata eri alojen maanpuolustusvalmistelua ja sopeuttaa niitä toisiinsa lausunnoin ja aloittein.¹²²

Puolustusneuvoston perustaminen oli ratkaisevaa yhteistoiminnan kehittämiseksi. Tasavallan presidentin

neuvoa antavana elimenä neuvosto sai riittävän korkean aseman. Puolustuksen kannalta tärkeimpien ministerien jäsenyys sitoi heidän hallinnonalaansa myös toteuttamaan päätetyt toimenpiteet.

Neuvoston päätökset ja ohjeet viranomaisten tehtävistä ja yhteistoiminnasta olivat Pääesikunnalle operatiivista suunnittelua ohjanneita lähteitä. Ne selkiyttivät muiden viranomaisten rooleja puolustustilanteessa ja sen valmistelussa sekä tukivat yhteistyön käytännön ratkaisuja, jotka olivat asiain järjestämistarpeista johtuen usein jo luonnoksina sotilasjohdon suunnitelmissa. Neuvoston kannanotot helpottivat käytäntöjen sopimista muiden viranomaisten kanssa. Yhteistyövalmistelut etenivät yleensä sen mukaan kuin Pääesikunta, sotilasläänit ja -piirit olivat tahoillaan suunnitelleet. Puolustusneuvostolta hankittiin mandaatti laatia yhteistoiminta-asiakirjat sekä alueelliset ja paikalliset suunnitelmat sellaisiksi, että ne olisivat olleet toteutettavissa muita viranomaisia velvoittavina myös sotatilanteessa. Neuvoston kannanotot antoivat sotilaille mahdollisuuden vedota Puolustusvoimia korkeampaan auktoriteettiin asiain järjestämisessä.

Puolustusneuvoston alkuvuosina valmistui useita säädöksiä ja tehtiin perustavanlaatuisia toimenpiteitä, jotka vaikuttivat yhteistoimintaan. Vuonna 1960 uusittiin puolustuslaitosasetus, jossa määritettiin Puolustusvoimien tehtävät rauhan aikana. Ne eivät heijastaneet vielä koko yhteistyökenttää, mutta useat kohdat kertoivat yhteistyöperustan laajenemisesta. Tehtävistä maanpuolustustahtoa kohottava toiminta, valmistautuminen sotilaallisen puolustuksen ohella muutenkin valtakunnan puolustamiseen ja uudesta ulkopolitiikasta seuranneeseen puolueettomuuden suojaamiseen, laillisen yhteiskuntajärjestyksen puolustaminen sekä osallisuus yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitoon edellyttivät yhteistoimintaa.¹²³

Muiden hallinnonalojen edistysaskeliin kuuluivat väestösuojelulain ja -asetuksen aikaansaanti vuosina 1958–1959, puolustustaloudellista suunnittelukuntaa koskeneiden säännösten valmistuminen vuonna 1960 ja asetus henkisen maanpuolustuksen

suunnittelukunnasta vuonna 1962. Kaikilla näillä oli liittymäpintansa puolustuslaitosasetuksen tehtäväluetteloon.

Puolustusneuvoston toiminta oli tehokasta, mutta se kohtasi kritiikkiä, jonka mukaan puolustushallinnon ja sotilasjohdon tavoitteet johdattelivat liikaa sen toimintaa. Argumentti sotilaallisten tavoitteiden ensisijaisuudesta osui oikeaan, sillä sekä sotilassuunnittelu että kansalaisten elinolojen turvaamiseen tähännyt ajattelu korostivat tarvetta suunnitella pahinta vaihtoehtoa varten. Hyökkäyksen torjuntaan voitiin valmistautua niin, että samoin resurssein vastattaisiin myös alemman asteisiin uhkiin ja kriiseihin. Sotilasjohto toi tätä näkemystä esiin myös julkisuudessa.

Kokonaismaanpuolustuksen juurruttamiseen ja puolustusneuvoston ohjaaman yleisen maanpuolustuskoulutuksen toimeenpanoon luotiin maanpuolustuskurssit. Niistä sai myös yhteistoiminta-asioiden kehittäminen merkittävästi uutta perustaa ja vauhtia.

Aluepuolustuksen uudistus vuonna 1966

Viimeistään Kuuban kriisi syksyllä 1962 osoitti, etteivät suurvallat olleet valmiit tuhoisaan ydinsotaan. Tavanomaisen suurvaltasodankin arvioitiin eskaloituvan ydinsodaksi, joten sodan aloituskynnys nousi. Sotilaiden uhka-ajattelussa korostui yllätyshyökkäys, jolla olisi tavoiteltu kohteen saattamista tapahtuneen tosiasian eteen ilman sitä, että tämä olisi ehtinyt ryhtyä vastatoimenpiteisiin tai saanut liittolaisapua. Kaappauksenomaisen ja ylipäättään yllätyshyökkäyksen uhka oli yksi syy aluepuolustuksen uudistamiseen vuonna 1966. Uudistuksessa maa jaettiin seitsemään sotilasläänin, joiden rajat yhtyivät yhteistoiminnan rationalisoinniksi mahdollisimman pitkälle siviilihallinnon aluerajoihin.¹²⁴

Sotilasläänit saattoi yhteyksien valtiojohtoon katketessa tai muutoinkin uhkan äkillisesti realisoi-

tuessa aloittaa taistelun ja julistaa alueensa tai sen osan sotatilaan sekä sotilashallintoalueeksi. Tällöin alueelle olisi jäänyt myös läänin johtama kattava siviilihallinto. Päätöksille tuli hakea jälkikäteen hyväksyntä valtioneuvostolta. Puolustusperiaatteeseen kuului myös taistelun jatkaminen hyökkääjän haltuun joutuneella alueella sissisodan keinoin, jolloin siviiliviranomaisten toimintaedellytykset oli otettava huomioon sekä taistelun jatkamiseksi että alueen ihmisten ja hallinnon suojaamiseksi.

Aluepuolustusratkaisu ”paketoiti” sotilasläänin kokonaisuudeksi, jonka sisällä tuli olla määräajaksi riittävät voimavarat sekä taisteluun että väestön turvaamiseen. Hallintouudistusta seurasi suunnittelukierros vuoden 1971 alusta.¹²⁵ Suunnitelmat olivat pääpiirtein valmiit vuoden 1976 aikana. Sotilasläänit alajohtoportaineen ottivat nyt aiempaa perusteellisemmin huomioon alueensa siviilivoimavarat ja niiden käyttömahdollisuudet eri tilanteissa. Käytännössä sotilaat perehtyivät yksityiskohtaisesti alueen tienhoitoon, vesiliikennereittien ylläpitoon, väestönsuojelujärjestelyihin, sairaanhoitoon, poliisi-, palo- ja pelastustoimiin sekä teollisuus- ja liikelaitoksiin. Suunnittelun perinpohjaisuuteen kannusti Neuvostoliiton vuonna 1968 toimeenpanema Tšekoslovakian miehitys.

Sotilasläänien suunnitelmiin koottiin tiedot alueen siviilitoimijoista. Asiakirjat sisälsivät nyt luetteloita yhteistoimintaosapuolista ja yhteisistä asioista. Esimerkiksi Lounais-Suomen sotilasläänin esikunnan suunnitelmassa oli yli kymmenen sivua yhteistoimintaosapuolten ja -asioiden listausta.¹²⁶ Valmistelussa menttiin niin pitkälle, että sotilaiden laatimia toimintaohjeita ja käskyjä oli myös paikallistason siviiliviranomaisilla kirjekuoriin sinetöityinä kassakaapeissaan tai muissa säilytyspaikoissa. Sotilasläänien esikunnat, sotilaspiirit ja joukko-osastot kouluttivat suunnitelmien toimeenpanoa kertausharjoituksissa myös yhteistoimintaosapuolille tai perehdyttivät näitä muin tavoin. Siviilitoimijat saattoivat itsekin harjoituttaa toimeenpanijoitaan sotilasjohtoportaan kanssa sovituin menettelyin.

Suunnittelun yhteydessä eli 1950-luvun lopun ajatus keskeisten toimialojen poikkeusolojen organisaatioista, joita olisivat johtaneet valtakunnalliset päälliköt. Ensimmäisenä hyväksyttiin vuonna 1959 suunnitelma valtakunnallisesta kuljetusorganisaatiosta. Muita olisivat olleet esimerkiksi valtakunnallinen rakentajaorganisaatio, poltto- ja voiteluaineorganisaatio sekä poikkeusolojen sairaalajärjestelmä. Puolustustaloudellisen suunnittelukunnan valmistelussa päädyttiin yhteensä kolmeentoista organisaatioon, jotka puolustusneuvosto vahvisti 23. helmikuuta 1973.¹²⁷ Sotilasjohto kaavaili näiden tukevan sotilaallisia puolustustoimenpiteitä, mutta toimivan pääasiassa taistelualueiden ulkopuolella. Sotilaat olisivat toimineet määrättyyn liikekannallepanon jälkeiseen päivään asti omin järjestelyin, mutta sitten tukeutuneet valtakunnallisiin organisaatioihin.

Sotilasläänit raportoivat 1970-luvun alun valmiuskatsauksissaan valtakunnallisten organisaatioiden kehittämisestä alueillaan. Operatiiviset suunnitelmat ottivat huomioon näiden organisaatioiden oletetun toiminnan.¹²⁸ Juridisten ongelmien vuoksi valtakunnalliset organisaatiot joutuivat jo vuonna 1974 uuteen tarkasteluun. Asiaa pohtinut kauppa- ja teollisuusministeriön työryhmä päätyi esittämään, että poikkeuksellisten olojen tarpeet tuli ottaa huomioon jo normaaliajan järjestelyissä. Suunnitelmakohdat muutettiin vastaamaan tätä uutta varautumismallia osittain jo vuodesta 1976 alkaen. Puolustusneuvosto vahvisti komitean esittämän varautumisperiaatteen muistiossaan 2. marraskuuta 1982 määritellen samalla myös Puolustusvoimien ja muun hallinnon välistä yhteistyötä varautumisasioissa.¹²⁹

Puolustusneuvosto määritteli poikkeusolot

Varautumisen kehittämisjatkumossa yhteistyön kannalta merkittävin tapahtuma oli se, että puolustusneuvosto hyväksyi vuonna 1977 uuden poikkeusolojen määrittelyn. Siihen asti kokonaismaanpuolustus oli ensi sijassa valmistautunut sotilaallisen

► Siviili- ja sotilaspoliisin yhteistyötä Länsi-Suomen sotilasläänin harjoituksessa Salossa touko-kesäkuun vaihteessa 1979. Kuva: Sotamuseo

puolustustilanteen hoitamiseen yhteiskunnan kokonaisvoimavaroin ja -toiminnoin, nyt rinnalle poikkeusoloiksi nostettiin taloudelliset kriisit ja suuronnettomuudet. Tästä määrittelystä katsotaan nykymuotoisen varautumisen alkaneen. Aiemmin varautuminen oli tapahtunut Puolustusvoimien ja maanpuolustuksellisten suunnittelukuntien sekä muiden erityiselimien toimin perushallinnon osallistumisen ollessa vähemmän systemaattista. Käytännön yhteistoiminnan hoitamiseksi Puolustusvoimat oli asettanut tärkeimmille hallinnonaloille sotilastoimistoja ja yhteysupseereita.¹³⁰ Uusi määrittely laajensi valmiussuunnittelun kenttää ja pakotti pohtimaan hallinnonalojen sisäistäkin varautumistoimintojen yhteensovittamista.

Varautumisen kentän muuttuessa puolustusneuvosto päätti mainitun työryhmän suositusten mukaisen valmiuspäällikköjärjestelmän luomisesta ministeriöihin ja eräisiin keskusvirastoihin elokuussa 1978. Pääministeri vahvisti määräyksen kirjeellä ministeriöille joulukuussa 1978. Varautumisesta vas-

taavina valmiuspäällikköinä aloittivat vuoden 1979 alusta useimmissa tapauksissa ministeriöiden kansliapäälliköt. Valmiuspäällikköiden ryhmän johtoon tuli valtioneuvoston kanslian päällikkö.¹³¹

Varautumista ja yhteistoiminnan käytäntöjä kehittävä valmiuspäällikköharjoitukset alkoivat puolustusneuvoston sihteeristön ohjauksessa vuonna 1981. Harjoitusta valmistelleista virkamiehistä muodostettiin valmiuspäällikköiden avuksi valmiussihteerijärjestelmä. Aiempi valtakunnallisten alojen päällikköiden ja organisaatioiden järjestelmä kumoutui vaiheittain 1980-luvulla.¹³²

Kylmän sodan päättyminen sekä muutokset poliittisessa ja taloudellisessa toimintaympäristössä sekä kotimaan hallintorakenteissa ovat tuottaneet haasteita viranomaisyhteistyöhön. Osa haasteista on toimialakohtaisia, osa taas yleisiä, useaa toimialaa koskevia.

Myönteisten odotusten kausi Georgian sotaan 2008 asti johdatti Suomessakin ratkaisuihin, joissa korostuivat kriisinhallinta ja muiden kuin sotilaallisten uhkien merkitys. Samanaikaisesti 1990-luvun maa- ja ilmapuolustuksen kalustohankinnat nostivat Puolustusvoimien materiaalsen suorituskyvyn joksikin aikaa tavoitellulle tasolle. Globalisaatio ja markkinatalouden korostuminen sekä taloudellinen lama ovat johtaneet tarpeeseen vähentää julkisen talouden menoja. Se on ollut osasy syy valtion viranomaistoimintojen ulkoistamiseen sekä valtion pääosin omistamiin liikelaitoksiin että yksityisille toimijoille. Tehtävät ja vastuu ovat säilyneet ministeriöillä ja keskusvirastoilla, mutta käytännön toimeenpanosta vastaavat aika ajoin kilpailutettavat kaupalliset toimijat.

Yhteistoiminta muuttuneessa toimintaympäristössä perustuu edelleen sekä lainsäädännön velvoitettiin että toimijoiden keskinäisiin yhteistoimintasopimuksiin. Toteuttajaporras kuitenkin muuttuu monella alalla toistuvasti, minkä vuoksi sotilaallisten suunnitelmien operatiivista toimeenpanoa ei ole turvallisuussyistäkään kaikin osin mahdollista jalkauttaa enää alimmalle tasolle. Hallinnossa viranomaisten suorat ohjausmahdollisuudet ovat taloudellisen

► Rajavartiolaitoksen pelastushelikopteri avustamassa siviilisairaanhoidtoa potilaan kuljettamisessa Meilahden sairaalaan tammikuussa 1970.

kehityksen kautta vähentyneet. Sotilastoimijan on luotettava siihen, että siviilihallinnon alat toteuttavat poikkeusoloissakin maanpuolustustehtävänsä sekä johtavat alaisiaan ja kaupallisia palveluntarjoajiaan siten, että näiden toiminta tukee ääritilanteessa myös sotatoimia. Kehitys korostaa entisestään hallinnonalojen varautumisen merkitystä.

Vuonna 1991 annetun valmiuslain mukaan valtioneuvoston, valtionhallinnon, valtion liikelaitosten

ja muiden viranomaisten sekä kuntien tuli valmiussuunnitelmin ja valmisteluun sekä muin toimenpitein varmistaa tehtäviensä toteuttaminen myös poikkeusoloissa. Helmikuussa 1992 puolustusneuvosto nosti normaaliajan häiriö- ja kriisitilanteet poikkeusolojen rinnalle ajantasaistaessaan varautumisohjeita. Uusi ulottuvuus siirsi lopullisesti varautumisen hallinnonalojen normaalin toimintavastuun ja toimivalan piiriin. Valtioneuvoston ohjesääntöön lisättiin

valmiuspäälliköiden toiminta marraskuussa 1994. Puolustusneuvosto ehti vielä ennen lakkauttamistaan koota ja uudistaa varautumisohjeet häiriötilanteisiin ja poikkeusoloihin vuonna 1999¹³³.

Hallinnon uudistukset muokkaavat yhteistyötä

Hallinnolliset uudistukset ovat muokanneet viranomaisyhteistyön kenttää kaikilla kolmella tasolla turvallisuus- ja puolustusasioissa. Ylin neuvoo antava ja ohjaava elin, puolustusneuvosto, lakkautettiin vuonna 2000. Lakkauttamiseen vaikutti kritiikki liikaa sotilaallisen maanpuolustuksen näkökohtiin katsoneesta, aikakauden laajenevaan turvallisuuskäsitykseen sopimattomasta toimintamallista. Perustuslain muutokseen perustuen neuvoston toimintaa jatkamaan perustettiin lakisäätäinen hallituksen ulko- ja turvallisuuspoliittinen ministerivaliokunta (UTVA). Valiokunta käsittelee ja valmistelee ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan sekä Suomen muihin ulkosuhteisiin liittyvät tärkeät asiat, samoin kuin sisäisen turvallisuuden ja kokonaismaanpuolustuksen asiat silloin, kun ne liittyvät ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan.¹³⁴ Ulko- ja turvallisuuspoliittiselle ministerivaliokunnalle siirtyi osa puolustusneuvoston tehtävistä. Valiokuntaa ja puolustusministeriötä avustamaan perustettiin vuonna 2003 annetulla asetuksella Turvallisuus- ja puolustusasiainkomitea (TPAK), joka sai loput puolustusneuvoston toiminnoista. Maanpuolustuksen koordinointiin tähänneessä roolissaan se seurasi turvallisuus- ja puolustuspoliittisen aseman muutoksia ja arvioi vaikutuksia maanpuolustuksen järjestelyihin, seurasi eri hallinnonalojen toimia jälkimmäisten ylläpitämiseksi ja kehittämiseksi sekä sovitti yhteen hallinnonalojen valmistelua.¹³⁵

► Nykypäivän viranomaisyhteistyötä: pelastuslaitos ja Puolustusvoimat Oulu 17-paikallispuolustusharjoituksessa maaliskuussa 2017. Kuva: Puolustusvoimat

Komitean työ kohtasi haasteita hallinnonalojen rationalisoidessa kustannuspaineissa toimintojaan ja organisaatioitaan kovastikin muista aloista erillään. Kansainvälisten tilannemuutosten vuoksi komitean asiat saivat ministerivaliokunnan kokouksissa vähänlaisesti aikaa ja sen rooli oli kapeahko.

Valtioneuvoston vuoden 2001 turvallisuus- ja puolustuspoliittisessa selonteossa Turvallisuus- ja puolustusasiainkomitea sai tehtävän kehittää yhteiskunnan elintärkeiden toimintojen määrittelyn sisältävän kansallisen varautumisstrategian toimintasuunnitelmineen ja kehittämisohjelmineen.¹³⁶ Yhteiskunnan elintärkeiden toimintojen strategia julkaistiin vuonna 2003 ja ajantasaistettiin vuonna 2006. Toiminnoiksi määritettiin valtion johtaminen, kansainvälinen toiminta, sotilaallinen puolustaminen, sisäisen turvallisuuden ylläpito, talouden ja infrastruktuurin toimivuus, väestön toimeentuloturva ja toimintakyky sekä henkinen kriisinkestävyys. Näiden sisällä vuonna 2006 määriteltiin hallinnonalojen viisikymmentä strategista tehtävää. Toteutusta johtaa ja toimenpiteitä sovittaa yhteen tehtävässä toimivaltainen ministeriö, jota muut tukevat. Kanslia- ja valmiuspäällikkökokoukset soveltavat yhteen toimintoja. Tarvittavat viranomaiset, yritykset ja järjestöt otetaan mukaan yhteistyöhön.¹³⁷

Elintärkeiden toimintojen strategia jakoi koordinoituvastuun tehtäväkohtaisesti toimivaltaisille ministeriöille. Oman alansa resurssien johtamisvastuu säilyy kaikissa tilanteissa kullakin ministeriöllä. Puolustusvoimien näkökulmasta viranomaisyhteistyö toiminta jakautuu tuen antamista vaativiin ja tuen vastaanottamista edellyttäviin tilanteisiin ja tehtäviin. Puolustusvoimissa tutkittiin samoihin aikoihin kysymystä eri hallinnonalojen auttamisesta sekä laadittiin luetteloita suorituskyvyistä ja kalustoista, joilla voitaisiin tukea virka-avussa tai muussa yhteistyössä toimivaltaisia viranomaisia. Resurssien käyttöä normaaliolojen häiriötilanteissa on sittemmin harjoiteltu valmiusharjoituksissa. Sotilasjohdon ollessa toimivaltainen viranomaisen tuki muilta tulee normaaliajan lainsäädännön mukaisesti ja sotilaallisen uhan tilanteesta alkaen valmiuslain ja ääritapauksessa poikkeustilain mukaisesti.

Korkeimman hallinto-oikeuden presidentti Pekka Hallbergin johtaman, varautumista ja kokonaisturvallisuutta vuosina 2009–2010 tarkastelleen komitean mukaan ”puolustusneuvoston ja sen sihteeristön ohjauksessa toiminut varautumisjärjestelmä toimi varsin hyvin ja 1990-luvun loppuun mennessä voitiin arvioida kansallisen varautumisen saavuttaneen kansainvälisestäkin vertaillen laadultaan korkealuokaisen tason”. Komitean tuli ottaa vuoden 2009 turvallisuus- ja puolustuspoliittisen selonteon mukaan tarkasteltavaksi kokonaisuun puolustuksen malli, yhteiskunnan elintärkeiden toimintojen turvaamisen strategia, sisäisen turvallisuuden ohjelma sekä näiden sisällöt, järjestelyt, johtosuhteet, vastuut ja toimeenpano. Komitean tuli selvittää myös kansallisen turvallisuuskomitean tarvetta. Se päätyi suositamaan Turvallisuuskomiteaa, joka Turvallisuus- ja puolustusasiainkomiteaa laajapohjaisempana asetuisi sen ja aiemman puolustusneuvoston välimaastoon, ulko- ja turvallisuuspoliittiselle ministerivaliokunnan alle.¹³⁸ Turvallisuuskomitea korvasi TPAK:n vuonna 2013.

Kehitys kohti kokonaisturvallisuuden varautumismenettelyä näkyy Puolustusvoimia koskevassa lainsäädännössä. Vuoden 2007 puolustusvoimaisissa koottiin ja selkiytettiin Puolustusvoimien tehtäviä siten, että sotilaallisen puolustuksen jälkeen toiseksi tärkeimmäksi tehtäväksi määritettiin muiden viranomaisten tukeminen. Puolustusvoimauudistuksessa vuonna 2015 taas luotiin uudenlaiset paikallisjoukot, joissa paikallispataljoonien maakuntakomppanioissa on virka-apujoukkueita Puolustusvoimien toisen tehtävän toteuttamiseen ensi sijassa normaalioloissa ja niiden häiriötilanteissa. Kaiketi niiden käyttö virka-avunomaisesti on ajateltavissa taistelualueiden ulkopuolella myös poikkeusoloissa. Virka-aputilanteita on viime vuosina harjoiteltu moniviranomaisharjoituksissa alue- ja paikallistasoilla. Virka-apua on annettu uudistuksen jälkeen käytännössä myös siitä sopimuksen tehneiden reserviläisten voimin.

Siviililäänijärjestelmän korvaaminen vuonna 2010 perustamalla aluehallintovirastot ja elinkei-

no-, liikenne- ja ympäristökeskukset sekä eri viranomaistahojen organisaatiorakenteiden muutokset ovat haastaneet yhteistoiminnan suunnittelua ja käytännön toteutusta. Viranomaisrakenteiden muodostuminen ”hallinnonalaputkiksi” ja aluetason rakenteiden epäsymmetrisyys sekä samanaikainen liikelaitostuminen ja ulkoistaminen ovat luoneet merkittäviä haasteita. Näyttää siltä, että ministeriö- ja keskusvirastotasolla yhteistyöstä on mahdollista sopia entiseen malliin, mutta alue- ja paikallistasolla

on määritettävä vastinorganisaatioita uudella tavalla. Näiden kanssa on kyetty sopimaan yhteistyöjärjestelyistä kohtuullisesti aluetasolla, mutta paikallistason käytännön toiminnan sopiminen aika ajoin vaihtuvien, kilpailutettavien toteuttajien kanssa entiseen yksityiskohtaiseen tapaan on osoittautunut työlääksi. Puolustusvoimien suunnittelijat odottavat mielenkiinnolla ajankohtaisia siviilihallinnon uudistuksia eräänä kysymyksenään, missä määrin maakunnat saattaisivat muistuttaa aiempia läänejä.

RAUHANTURVAAMISESTA KRIISINHALLINTAAN

KALLE LIESINEN

Kansainvälinen yhteisö voi puuttua paikallisiin ja valtioiden välisiin sotiin organisoitumalla ylikansalliseksi liittoutumaksi. Tähän tarkoitukseen perustettiin Kansainliitto tammikuussa 1919. Toista maailmansotaa Kansainliitto ei onnistunut estämään, mutta se loi toimintatapoja, jotka vaikuttivat nykyaikaisen rauhanturvaamisen ja kriisinhallinnan syntyyn. Toisen maailmansodan voittajien varaan rakennettiin Yhdistyneet kansakunnat, joka kykeni toimimaan rauhan hyväksi paremmin kuin Kansainliitto. YK:n ensimmäisiä vuosikymmeniä ja myös Suomen toimintaa YK:n jäsenenä varjosti kylmä sota. Se kuitenkin antoi Suomelle roolin osapuolten sietämänä toimijana kriisien ratkaisussa ja innosti viimein puhumaan Suomesta perinteisen rauhanturvaamisen suurvaltana.

Rauhanturvaamisen rajat tulivat vastaan ensin Ruandan kansanmurhassa vuonna 1994 ja sitten Srebrenican joukkomurhassa vuonna 1995. Tarvittiin YK-joukkoja nopeampia ja tehokkaampia sotilaallisia keinoja. Piti tuoda uskottavuutta kansainvälisen yhteisön vaatimuksille ja kyetä luomaan riittävästi rauhaa turvattavaksi. Myös Suomi alkoi kehittää kriisinhallintakykyään vastaamaan uusia vaatimuksia. Naton ensimmäinen oman alueen ulkopuolella toteutettu kriisinhallintaoperaatio alkoi joulukuussa 1995 Bosnia-Hertsegovinassa. Mukana joukkoineen oli myös rauhankumppanusmaa Suomi.

Viimeistään 1990-luvulla sotilasorganisaatioille kävi selväksi, ettei kriisejä ratkaista pelkästään sotilaallisella voimalla. Rauhanprosessi onnistuu, jos sotilaiden lisäksi humanitaarisen alan, siviilihallinnon, kehitysyhteistyön sekä talouden toimijat tuovat siihen oman panoksensa. Tällaisessa kokonaisvaltaisessa kriisinhallinnassa voidaan edetä sodan lopettamisesta rauhanturvaamisen kautta kestävän rauhan rakentamiseen.

Rauhanturvaamisen syvät juuret

Kansainliiton työssä Suomen puolustusvoimat keskittyi aseriisuntakysymyksiin. Tsaarin armeijassa palvelleista upseereista eniten vaikuttivat Carl Johan Alexis Enckell, joka toimi Suomen kansainliittoedustuston ensimmäisenä päällikkönä vuoteen 1926 asti, sekä hänen nuorempi veljensä Oscar Paul Enckell, josta tuli Yleisesikunnan päällikkö vuonna 1919.

Jääkäriupseereista kansainliittoasioita hoiti erityisesti Yleisesikunnan ulkomaalaisosaston päällikkö Ilmari Armas-Eino Martola, jonka Kansainliitossa kertynyttä kokemusta käytettiin myöhemmin myös Yhdistyneiden kansakuntien tehtävissä.¹

Ensimmäinen kentälle lähetetty suomalainen kriisinhallinnan asiantuntija oli valtiopäivämies ja Geologisen toimikunnan johtaja, professori Jakob Johannes Söderholm. Söderholmin asiantuntemus ja pitäytyminen tosiasioihin vaikuttivat Kansainliiton päätökseen antaa Ahvenanmaa Suomelle kesäkuussa 1921.² Kielitaitoinen Söderholm nimettiin vuosiksi 1921–1923 Kansainliiton tutkimuskomission esimieheksi Albaniaan, jossa oli meneillään lukuisia rajakiistoja.³ Kun itsenäisen Suomen ensimmäistä rauhanturvaajaa etsitään, professori Johannes Söderholmia on vaikea ohittaa.⁴

Suomalaisesta senaattori Leo Ehrnroothista tuli Saarín alueen kiistassa Kansainliiton asettaman hallituskunnan kulkulaitosministeri vuosiksi 1928–1935. Hallituskunnan käytössä ja Ehrnroothin johdossa oli rautatieyhteyksiä suojaavia sotilaita ja poliiseja. Saarín kansanäänestystä turvaamaan lähetettiin Ison-Britannian, Italian, Alankomaiden ja Ruotsin muodostama 3 300 sotilaan osasto vuonna 1935. Sotilaita olisi voitu kutsua rauhanturvaajiksi, jos termiä olisi tuolloin käytetty.⁵

Espanjan sisällissotaa rajoittamaan perustettiin Kansainliiton ulkopuolinen puuttumattomuuskomitea. Siihen kuuluivat Sveitsiä lukuun ottamatta kaikki Euroopan valtiot. Suomen edustajana komiteassa oli Lontooseen suurlähettilääksi nimitetty Georg A. Gri-

penberg.⁶ Lähes sata suomalaista toimi puuttumattomuuskomitean kenttätehtävissä vuosina 1937–1939.⁷

Espanjassa muutoin sivuosaan jäänyt Kansainliitto johti kuitenkin 1938 perustettua evakuointikomissiota, jonka päälliköksi valittiin sotaministerinä ja Uudenmaan läänin maaherrana vaikuttanut kenraalimajuri Bruno Jalander.⁸ Komission tehtävänä oli varmistua vierastaistelijoiden kotiuttamisesta tasavaltalaisten valvomalla alueella.

Kansainliitto tuntui onnistuvan niissä tehtävissä, jotka ensimmäisen maailmansodan voittajavaltiot sille asettivat Versaillesin rauhansopimuksen toimeenpanemiseksi. Monissa poliittisissa kysymyksissä sen yli kuitenkin käveltiin sumeilematta. Saksa ja Neuvostoliitto panivat Molotov–Ribbentrop-sopimuksessa tekemänsä Euroopan etupiiriin toimeen Kansainliiton silmien alla. Neuvostoliiton hyökättyä Suomeen Kansainliitto tuomitsi hyökkäyksen ja erotti Neuvostoliiton jäsenyydestään 14. joulukuuta 1939, mutta rauha ei siitä palautunut.⁹

Kansainliiton toimintaan kohdistuneet odotukset olivat suurempia kuin mihin sillä oli reaaliset mahdollisuudet. Rauhanturvaamisen syvät juuret ulottuvat kuitenkin Kansainliittoon, joka edusti ensimmäistä yritystä rakentaa koko maailman yhteinen liitto.¹⁰

Rauhanturvaamisen taimi itää

Nimitystä Yhdistyneet kansakunnat käytettiin ensimmäisen kerran uudenvuoden päivänä 1942, kun 26 liittoutunutta maata allekirjoittivat sopimuksen nimeltään Declaration of United Nations. Siinä allekirjoittajat sitoutuvat sotaan akselivaltoja vastaan sekä olemaan tekemättä erillisrauhaa.¹¹

Alkuperäisten allekirjoittajien lisäksi julistukseen liittyi maita niin, että lopulta Yhdistyneillä kansakunnilla oli 51 perustajavaltiota, jotka edustivat 80:tä prosenttia maapallon väestöstä. YK:n peruskirja allekirjoitettiin kesäkuun 26. päivänä vuonna 1945, ja nykyisin Taiwanina tunnettu Kiinan tasavalta oli ensimmäinen allekirjoittaja.¹²

YK:n ensimmäinen kriisinhallintaoperaatio oli Triesten vapaa-alueen turvaaminen vuonna 1947.

► Sadassa vuodessa kansainvälinen rauhanturvaaminen on muuttanut muotoaan. Suomalaisia rauhanturvaajia Pohjois-Afganistanissa vuonna 2011. Kuva: Puolustusvoimat

Menettely muistutti Kansainliiton Saarín alueella toteuttamaa järjestelyä, eikä se ilmentänyt uutta ajattelua. Ensimmäinen selvästi YK:n oma rauhanturvaoperaatio alkoi lähes varkain vuonna 1948. Tuolloin syntynyt Palestiinan erityiskomitea, the United Nations Special Committee on Palestine, UNSCOP, laati suunnitelman Palestiinan alueen jakamisesta kahteen valtioon ja brittien hallinnon päättymisestä. Se hyväksyttiin pienin muutoksin YK:n yleiskokouksessa 29. lokakuuta 1947.¹³ Palestiinassa alkoi sisällissota heti päätöslauselman tultua hyväksytyksi, ja se laajeni kansainväliseksi selkkaukseksi toukokuussa 1948, kun Egypti, Jordania ja Syyria hyökkäsivät itsenäiseksi julistautuneeseen Israeliin.

YK:n turvallisuusneuvosto nimitti ruotsalaisen kreivi Folke Bernadotten neuvottelijaksi Palestiinan kysymyksessä. Häntä päätettiin tukea joukolla aseettomia sotilastarkkailijoita, jotka YK:n norjalainen pääsihteeri Trygve Lie irrotti YK:n päämajan vartio-osastosta New Yorkista. Tästä tapahtumasta

juontaa kansainvälisen rauhanturvaajien päivän juhliminen vuosittain 29. toukokuuta.¹⁴

Työ ei ollut vaaratonta. Ranskalainen majuri René de Labarrière ajoi miinaan ja kuoli 6. heinäkuuta 1948 tutkiessaan aselepoloukkausta Afulan alueella. Hän oli ensimmäinen tehtävässä kaatunut YK:n rauhanturvaaja.¹⁵ Juutalainen ääriryhmä murhasi kreivi Bernadotten ja häntä avustaneen ranskalaisen sotilastarkkailijan 17. syyskuuta.¹⁶

YK:n ponnistelut tuottivat kuitenkin tulosta, ja Israel allekirjoitti aseleposopimukset naapureidensa kanssa vuonna 1949. Tiukkoja neuvotteluja johtanut yhdysvaltalainen diplomaatti Ralph Bunche sai toiminnastaan Nobelin rauhanpalkinnon vuonna 1950. Rauhnan saavuttaminen oli tärkein tulos, mutta samalla rai-vattiin tietä myös tulevaisuuden rauhanturvaamiselle.

Kiinan sisällissota päättyi vuonna 1949 kommunistien voittoon ja Kiinan kansantasavallan perustamiseen. Kiinaa YK:ssa edustanut Kiinan tasavalta vetäytyi Taiwanin saarelle. Neuvostoliitto alkoi

boikotoida turvallisuusneuvoston istuntoja vaihtaakseen kommunistit Kiinan edustajiksi.¹⁷

Korea oli toisen maailmansodan seurauksena jaettu Neuvostoliiton miehittämään Pohjois-Koreaan ja Yhdysvaltojen miehittämään Etelä-Koreaan. Demarkaatiolinja noudatti 38 leveyspiiriä. Pohjois-Korea hyökkäsi Kiinan kansantasavallan ja Neuvostoliiton tukemana demarkaatiolinjan yli 25. kesäkuuta 1950. YK:n turvallisuusneuvosto tuomitsi hyökkäyksen samana päivänä ja vaati välitöntä aselepoa. Kaksi päivää myöhemmin turvallisuusneuvosto päätti käyttää YK-joukkojen sotilaallista voimaa Koreassa.¹⁸

Päätös asevoiman käytöstä Korean sodassa syntyi nopeasti, koska Neuvostoliitto ei käyttänyt veto-oikeuttaan. Kaikkiaan 21 maata osallistui YK:n sotatoimiin Korean sodassa, ja joukkoja kutsuttiin YK-joukoiksi. Ne eivät kuitenkaan olleet YK:n suorassa sotilaallisessa johdossa, vaan kysymys oli YK:n sotatoimiin valtuuttamasta liittoutumasta.

Korean sodan laillisuudesta tuli kestokiista, joka jakoi kylmän sodan osapuolet eri leireihin. Pintaan nousut turvallisuusneuvoston päätöksenteon ongelma synnytti pysyväksi jääneen toimintatavan, kun YK:n yleiskokous päätti 3. lokakuuta 1950 Uniting for Peace -menettelystä. Sen mukaan YK:n yleiskokous voi ottaa maailman rauhaa koskevan asian käsitteilynsä, jos turvallisuusneuvoston viisi pysyvää jäsentä epäonnistuvat asian hoidossa.¹⁹

Suomen tie YK:n jäseneksi ja rauhanturvaajaksi

Suomen eduskunta päätti hakea Yhdistyneiden kansakuntien jäsenyyttä heti, kun se oli mahdollista.²⁰ Suomen hakemus käsiteltiin YK:n turvallisuusneuvoston kokouksessa lokakuussa 1947 ja se hylättiin, koska Neuvostoliitto äänesti Suomen hakemusta vastaan.²¹

Suomi ei uusinnut hylättyä jäsenhakemustaan, mutta seurasi YK:n tapahtumia New Yorkin konsulaatin kautta. Suomen jäsenhakemus nousi uudelleen esille vasta kahdeksan vuoden kuluttua. Neuvostoliitto esti ensin Suomen jäsenyyden 13. joulukuuta 1955.²²

Seuraavan yön neuvotteluissa sen taktiikka kuitenkin muuttui. Tällä kertaa päätettiin jättää Japanin ja Mongolian jäsenhakemukset käsittelyn ulkopuolelle ja muiden kohdalla meneteltiin niin, että vastentahtoisuus ilmaistiin pidättäytymällä äänestyksestä. Suomen jäsenhakemus hyväksyttiin²³, ja se sai lopullisen sinetinsä YK:n yleiskokouksessa 14. joulukuuta 1955.²⁴

Suomen ensimmäiseksi YK-lähettilääksi nimettiin Espanjan puuttumattomuuskomiteasta tuttu Georg A. Gripenberg tammikuussa 1956. Hänen saamansa ohjeistus painotti pysymistä suurvaltojen ristiriitojen ulkopuolella ja pidättäytymistä äänestyksistä, jos se ei muuten onnistu.²⁵

Lokakuussa 1945 Unkarissa tapahtui kansannousu kommunistivaltaa vastaan ja Neuvostoliitto kukisti sen verisesti. Kun Neuvostoliiton menettely tuomittiin YK:ssa, Suomi kuului niihin 15 maahan, jotka pidättäytyivät äänestämästä, ja poikkesi siten muista pohjoismaista.²⁶ Marraskuun alussa 1956 Suomi joutui seuraavaan mittariin, kun Ison-Britannian, Ranskan sekä Israelin muodostama liittouma hyökkäsi Egyptiin ja valtasi Suezin kanavan. Tällä kertaa Suomi tuomitsi turvallisuusneuvoston pysyvien jäsenten menettelyn enemmistön joukossa ja ajoi YK:n toimenpiteitä asiassa.²⁷

Suezin kysymyksen ratkaisemiseksi YK:n yleiskokous kokoontui ensimmäiseen hätätilanteen Uniting for Peace -erityisistuntoonsa 1. marraskuuta 1956. Kymmenen päivää kestäneen erityisistunnon aikana YK:n yleiskokous tuomitsi hyökkäyksen Egyptiä vastaan, vaati vieraiden joukkojen vetämistä alueelta sekä valtuutti YK:n pääsihteerin perustamaan kokonaan uudentyypin järjestelmän, YK:n aseistetut valvontajoukot.²⁸

Suomen varovainen ja sittemmin suomettumiiseksi kutsuttu toimintatapa kävi ilmeiseksi Suomen ensimmäisen YK-vuoden aikana. Suomen äänestyskäyttäytyminen kertoi Suomen myötäilevän Neuvostoliittoa, mutta muutoin kannattavan YK:n toimia rauhan edistämiseksi. Kun sille tielle oli lähdetty, Suomi pyydettiin mukaan myös rauhanturvaajaksi, ja Suomen ensimmäinen operaatio oli edessä jo vuosi YK:n jäseneksi valitsemisen jälkeen.

► Suomen valtuuskunnan jäsenet YK:n yleiskokouksessa 21. marraskuuta 1956. Kuvassa vasemmalta oikealle: ulkoasiainministeri ja delegaation puheenjohtaja Ralf Törngren, Tuttu Tarkiainen, Vieno Voitto Saario, Suomen valtuuskunnan pysyvä jäsen Georg A. Gripenberg ja Artturi Lehtinen. Kuva: UN Photo

Seikkailu Siinaila

Egyptin hallinnoimalta Gazan alueelta Israeliin kohdistunut sissitoiminta sekä Egyptin toteuttama Suezin kanavan ja Akaban lahden sulkua israelilaiselta meriliikenteeltä olivat lisänneet Egyptin ja Israelin välistä jännitettä 1950-luvun alussa. Ison-Britannian ja Ranskan mitta puolestaan täyttyi, kun Egypti ilmoitti heinäkuussa 1956 kansallistavansa Suezin kanavan, joka oli Britannian suojeluksessa oleva puolueeton alue.²⁹ Suezin kriisi kulminoitui sodaksi Israelin hyökätessä Siinain niemimaalle 29. lokakuuta 1956 ja Ison-Britannian sekä Ranskan vallatessa

Port Saidin kaupungin 5. marraskuuta 1956. Sotatoimet lopetettiin seuraavana päivänä Neuvostoliiton uhattua Länsi-Eurooppaa ydinaseilla ja Yhdysvaltojen painostaessa osapuolia tulitaukoon.³⁰

Rauhanturvaamisen isänä pidetään Kanadan ulkoministeriä Lester Bowles Pearsonia.³¹ Hän toi 4. marraskuuta 1956 Yhdistyneiden kansakuntien yleiskokouksen päätettäväksi resoluution, joka määräsi YK:n pääsihteerin suunnittelemaan YK:n kansainvälisen hätätilajoukon, United Nations Emergency Force, UNEF, palauttamaan rauhan Siinaille.³²

UNEF-operaation keskeiset periaatteet hyväksyttiin YK:n yleiskokouksessa 7. marraskuuta 1956.³³

Päätöksen mukaan rauhanturvajoukkoon ei otettu pysyvien jäsenten edustamia valtioita. Joukon tuli varmistaa ja valvoa vihollisuuksien lopettaminen, mutta se oli luonteeltaan tilapäinen, eikä sen tulut vaikuttaa konfliktin sotilaalliseen tasapainoon. Hyökkäykset perustettujen aselepolinjojen yli tuli kuitenkin estää. Joukko päätettiin Egyptin suostumuksella sijoittaa sen maaperälle ja talouskysymyksistä laadittiin erillinen suunnitelma.

YK:n pääsihteeri Dag Hammarskjöld keräsi ympärilleen joukon sotilasavustajia, joita johtamaan hän 7. marraskuuta pyysi Suomen hallituksen asettamaan suomalaisen kenraalin. Hallituksen ja tasavallan presidentin valinta kohdistui Mannerheim-ristin ritariin ja Suomen Punaisen Ristin puheenjohtajaan, kenraalimajuri Ilmari Armas-Eino Martolaan.³⁴

Suomen ensimmäiseen rauhanturvaoperaatioon lähtevä komppania herätti kotimaassa suurta huomiota. Se avasi suljettuina olleita ovia maailmalle ja oli merkki uudesta aikakaudesta. Osallistuminen kansainväliseen toimintaan tuuletti henkistä ilmapääriä ja antoi eväitä suomalaisen rauhanturvaamisen nousulle seitsemän vuotta myöhemmin.

Eduskuntakeskustelussa SKDL vieroksui suomalaisen joukon asettamista YK:n alaiseksi, koska se voisi olla ”vastoin Suomen etua ja rauhanomaista suuntausta”. Myös Martolan nimeämistä YK-tehtävään paheksuttiin. Sekä SDP:n että SKDL:n puheenvuoroissa haluttiin valvoa, että lähetettävät sotilaat eivät pilaisi Suomen mainetta, arvovaltaa ja rauhanomaisia pyrkimyksiä. Lehdissä epäiltiin suomalaisen vapaaehtoiskomppanian lähdön merkitsevän irtisanoutumista puolueettomuuspolitiikasta. Esitetyistä näkökohdista huolimatta hallituksen esitykset hyväksyttiin ja joukon kokoaminen saattoi jatkua.³⁵

Kaikkiaan YK:n ensimmäiseen suomalaiseen komppaniaan pyrki 1 778 vapaaehtoista miestä ja yksi nainen. Valituiksi tuli 258 henkilöä, ja heihin kuuluivat UNEFin yhteysupseerit. Palvelussopimuksen mukaan kukin sitoutui palvelemaan omaa sotilasarvoaan alemmassa tehtävässä. Sen seurauksena miehistöstä vain kuusitoista oli reservin sotamiehiä, ja pääosa oli reservin arvoltaan alikersantteja. Ryh-

mien johtajina palvelleet kersantit ja joukkueiden varajohtajina palvelleet vääpelit olivat enimmäkseen reservin vänrikkejä. Ensimmäisen joukkueen varajohtaja oli Mannerheim-ristin ritari, vänrikki Paavo Suoranta.

Rauhanturvaajien palkkauksessa katsottiin malialia Ruotsista. Sen seurauksena jääkärin peruspalkka nousi lähes puolitoistakertaiseksi suomalaisten miesten silloiseen mediaanipalkkaan nähden. Sellaisena rauhanturvaajan palkka oli suhteellisesti korkeampi kuin se koskaan sen jälkeen on ollut.³⁶

Ensimmäiset rauhanturvaajat edustivat yli yhdeksääkymmentä ammattia, vaikka joukon keski-ikä oli alle 25 vuotta. Osaamiseltaan yksikkö oli niin hyvä kuin Suomesta kyettiin kokoamaan. Kaikilta kuitenkin puuttui käsitys siitä, mitä oikeastaan piti tehdä.³⁷ Tasavallan presidentti Urho Kekkonen viittasi siihen lähettäessään suomalaiset matkaan 8. joulukuuta 1956: ”Teille annettua tehtävää täyttäessänne joudutte moniin ja outoihin olosuhteisiin sekä ehkä odottamattomiin palvelussuorituksiin. Teiltä vaaditaan sitkeyttä, tinkimätöntä vastuuntuntoa ja kykyä selvittää ennalta arvaamattomista vaikeuksista. Mikään käsky, joka teille on katsottu voitavan antaa, ei saa olla liian vaikea suoritettavaksenne. Muistakaa, että edustatte kaukana vieraalla maalla suomalaista sotilaskuntaa. Uusimman historiamme tapahtumien vuoksi seurataan teidän toimintaanne varmaan aivan erityisellä tarkkaavaisuudella.”³⁸

Tuon ajan suomalaiset eivät hallinneet vieraita kieliä läheskään niin yleisesti kuin nykyään. Lähes puolet joukosta oli liikkeellä kansakoulupohjalta. Vajaalla yhdeksällä prosentilla oli ylioppilastutkinto, ja heistäkin useiden vahvin kieli oli saksa.³⁹ Komppania lähti siten tärkeään tehtävään, jonne ei ollut kunnollisia yhteyksiä ja jossa se joutui toimimaan harvojen hallitsemalla vieraalla kielellä.

Puolustusvoimain komentaja Kaarlo Heiskanen varmisti sekä kielitaitokysymyksen että kursailemattomat yhteytensä ulkomaille nimittämällä johtotehtäviin joukon Puolustusvoimien ylimmän johdon avustajia. Suomen komppanian päälliköksi lähti komentajan silloinen adjutantti majuri Uolevi

► YK:n Suomen pataljoona lähdössä UNEF-operaatioon 1. joulukuuta 1956. Kuva: UN Photo

Kettinen. Yhteysupseerien vanhimmaksi ja samalla kontingentin komentajaksi nimettiin everstiluutnantti Björn Kontiopää, entinen puolustusvoimain komentajan ja silloinen puolustusministerin adjutantti. YK-tehtäviin lähetetyt upseerit oli valittu huolella, ja heistä nousivat myöhemmin kenraalikuntaan Magnus Haaksalo, Ensio Siilasvuo,⁴⁰ Uolevi Anthoni, Ilkka Halonen ja Erkki Kaira.⁴¹ Useat komppanian upseerit työskentelivät seuraavina vuosina erilaisissa kansainvälisissä tehtävissä.

Valmistelussa ollut liittyminen osaksi ruotsalais-ta pataljoonaa torpedoititiin viimeistään UNEFin ko-

mentajan, kenraalimajuri E. L. M. Burnsien ottaessa Kairossa vastaan everstiluutnantti Björn Kontiopään joulukuun alussa 1956. Kontiopää pyysi, ettei suomalaisia alistettaisi ruotsalaispataljoonalle, vaikka komppanialla ei ollutkaan omaa huoltoa.⁴² Syyksi Burnsille kerrottiin mahdollisen alistussuhteen herättävän Suomessa pahaa verta suuren yleisön keskuudessa. Neuvostoliiton suhteiden vuoksi ruotsalais-suomalaista yhteistyötä ei haluttu korostaa, mutta sitä ei sopinut sanoa ääneen. YK:n rauhanturvaamisen todellinen tai kuviteltu poliittinen herkkyys näkyi ulkopoliittisen johdon hermostuneessa

► Suomalaisotilas vartioimassa demarkaatiolinjalla Gazan alueella heinäkuussa 1957. Kuva: Sotamuseo

suhtautumisessa asiaan koko YK:n suomalaisen komppanian toiminta-ajan.⁴³

Suomalaiset aloittivat työnsä asettumalla Port Saidissa egyptiläisten ja englantilaisten joukkojen väliin tanskalaisen everstiluutnantti Carl Engholmin johdossa. Brittien vetäytyttyä suomalaiset suojasivat Suezin kanavan raivauslaivastoa. Suezin kanava oli suljettu alusupotteilla ja siltoja räjäyttämällä.

Egyptille oli vastenmielistä minkään sotilasjoukon esiintyminen itse kanavalla. Ratkaisuksi ongelmaan perustettiin joulukuussa 1956 YK:n alaisuuteen siviilivartioyksikkö, Civil Watch Unit of the Suez Canal Clearance Group.⁴⁴ Suomi irrotti suomalaisen komppanian rauhanturvaajista 29 henkilön osaston vartioyksikköön ja toteutti samalla Suomen ensimmäisen siviilikriisinhallinnan operaation, vaikkei sitä sellaiseksi miellettykään. Henkilöstö siirtyi Magnus Haaksalon johdolla suoraan YK:n palkkalistalle, ja heille hankittiin YK:n vartijatunnuksilla varustetut harmaat siviilipuvut. Operatiivinen toiminta alkoi 11. tammikuuta 1957

ja päättyi kuukautta myöhemmin, kun liittoutuneiden raivausaluukset olivat poistuneet kanavan alueelta.⁴⁵

Tammikuun lopussa vuonna 1957 komppania siirtyi suoraan UNEFin komentajan alaisena valvomaan israelilaisten vetäytymistä ensin Suezin lahden keskiosaan el-Toriin ja maaliskuun alussa Siinain niemimaan kärkeen Sharm el-Sheikkiin. Siellä suomalaiset olisivat halunneet pysyäkin,⁴⁶ mutta paikka luovutettiin kuitenkin toukokuun lopussa ruotsalaisille ja komppania siirtyi Gazan kaupunkiin Välimeren rannalle.

Gazassa Suomen komppanian miehitys uusittiin ja vanhasta kokoonpanosta jäi jäljelle 28 prosenttia. Puolustusvoimain komentajan entisistä adjutanteista riviin astui majuri Uolevi Koskenpalo yhteysupseerin tehtävään ja toisen komppanian päällikön tehtävät otti vastaan majuri Ensio Siilasvuo. Rotaation yhteydessä toimintansa aloitti ensimmäinen suomalainen rauhanturvaajapappi, kun sotilaspastori Toivo Kuusiola lisättiin yksikön vahvuuteen.⁴⁷

Gazassa suomalaiset vartioivat neljän kilometrin pituista osaa demarkaatiolinjasta, jonka tarkoituksena oli pitää israelilaiset ja Gazan väestö erossa toisistaan. Port Saidissa pidettiin yllä joukkueen suuruista vartio-osastoa, joka suojasi UNEFin huoltokuljetuksia. Syyskuussa komppanian majoitusalue vaihtui Rafahin kaupunkiin, jossa otettiin vastuu huoltotukikohdan vartioinnista, vapauduttiin demarkaatiolinjan vartioinnista ja lähetettiin 68 henkilön erillisosasto vartioimaan Sharm el-Sheikkiä. Työt jatkuivat marraskuun puoliväliin asti, jolloin Sharm el-Sheikh luovutettiin ruotsalaisille ja YK:n huoltoalueen valvonta norjalaisille. Lähtöparaati pidettiin 21. marraskuuta 1957.⁴⁸

Siinailla ja Gazassa onnistuttiin, moni legenda tuli luoduksi, ja YK-baskerit laitettiin päähän, kun baretti-termiä ei Suomessa vielä tuolloin tunnettu.⁴⁹ Suomalaiset sopeutuivat hyvin kansainväliseen organisaatioon, vaikka muiden toimintaa joskus ihmeteltiin. Ihmettely oli kyllä molemminpuolista: Ensimmäinen suomalainen sauna oli syntynyt Port Saidissa rakennuksen katolla olleeseen pyykkitupaan. Port Fuadin kaupunginosan saunaa seurasi kaksi muuta el Toriin rakennettua heti helmikuun alussa, ja sittemmin saunat ovat olleet suomalaisten tavaramerkki YK-joukoissa.⁵⁰

Ensimmäinen paikallinen lemmikkikoira pyydystettiin rakentamalla ansa hetekasta ja vesiasitiasta Sharm el-Sheikhissä.⁵¹ Hämmästykseseen ystävällisiä ihmisiä kohdannut koira kesyyntyi nopeasti ja sai nimen Prisse. Niin paikalta hankituilla kuin Suomestakin tuoduilla koulutetuilla koirilla on koko suomalaisen rauhanturvahistorian ajan ollut hyödyllinen rooli vartijoina, suojelijoina ja henkisen hyvinvoinnin ylläpitäjinä.⁵² Prissekin omaksui vartijan roolin, mutta se hyväksyi vain polttoaineelta haisevat kuljetusjoukkueen miehet. Kersantti Mauri Varjonen toi koiran mukanaan Suomeen, joten sekin käytäntö on lähtöisin Suezilta.⁵³

Suomalaiset osoittivat tehtävissään poikkeuksellista oma-aloitteisuutta. Sen ikävin puoli liittyi yliläikkävään alkoholin käyttöön. Vuonna 1956 Suomessa oli vielä käytössä viinakorttijärjestelmä,

jolla alkoholiliikkeen asiakkaat ja heidän ostonsa rekisteröitiin. Kotimaahan verrattuna alkoholi oli Egyptissä helposti saatavissa ja halpaa, minkä vuoksi se ei monelle ollut juhlan kohottaja vaan juhla itsessään. Vaikka valtaosa rauhanturvaajista kykenikin hallitsemaan alkoholin käyttöön, ei se kaikilta onnistunut.⁵⁴ Alkoholilla oli osuutta suurimmassa osassa kaikkia kurinpitotapauksia, ja yhdentoista rauhanturvaajan palvelussuhde katkaistiin alkoholin ja kolmen mielenterveyden horjumisen vuoksi.⁵⁵

Rauhanturvaamisen alkuvuosikymmenillä henkiseen rasitukseen ja mielenterveysongelmiin suhtauduttiin häveliäästi ja vältellen, vaikka niiden olemassaolo tiedettiin. Kokemusten jälkipuinti perustui

► UNEFin komentaja, kenraalimajuri E. L. M. Burns ja Suomen YK-komppanian päällikkö, majuri Ensio Siilasvuo tutkivat kartalta suomalaishomppanian sijaintia demarkaatiolinjalla Gazan alueella vuonna 1957. Kuva: Sotamuseo

perinteiseen sauna ja viina -menetelmään vertaisten seurassa. Kersantti Jorma Reinimaa kuvaa päiväkirjassaan 9. kesäkuuta 1957 kotilomansa aikaista tunnetta, jonka tuhannet rauhanturvaajat ovat hänen jälkeensä kokeneet: ”Kotona tutussa Linnavuoressa oma oloni oli outo. Minä olin tuossa lyhyessä ajassa nähnyt ja kokenut minulle aivan uusia ja outoja asioita: vieraita tapoja, vieraita uskontoja, vierasta ympäristöä, sotaa, ruumiita, äärimmäistä köyhyyttä, kerjäläisiä, suurkaupungin vilinää ja erämaan hiljaisuutta, lapsia, joiden silmät olivat täynnä karpäsiä, lapsia, joita miinan räjähdys repi. Minä en aivan se sama Jorma ollut, joka puoli vuotta aikaisemmin lähti. Kukaan Linnavuoressa ei näistä kokemuksistani ja niihin liittyvistä tunteistani ollut kiinnostunut, enkä minä niistä oikein osannut kertoakaan, edes kavereilleni.”⁵⁶

Ensimmäinen fyysisesti haavoittunut suomalainen rauhanturvaaja oli lääkintämies Tapani Mäkelä Jokioisista. Hän sai harhaluodin olkapäähänsä Port Saidin asukkaiden juhliessa miehitysjoukkojen vetäytymistä 23. joulukuuta.⁵⁷ Gazan alueella suomalaisten korjaamon koeajossa ollut kuorma-auto ajoi miinaan lokakuussa 1957, mutta onnettomuudesta selvittiin murtumilla.⁵⁸ Ruutia hävitettäessä ja polttoainekaivantoja siivotessa sattui kaksi onnettomuutta, joista aiheutui vakavia vammoja.⁵⁹ Myös totuttelu tarpeellisen hygienian ylläpitoon eteni usein erehdysten kautta.

Kaikkiaan Suomen ensimmäisessä YK-operaatiossa ehti palvella 437 sotilasta⁶⁰. Kokemus oli onnistunut, vaikka Suomen ennenaikainen vetäytyminen tehtäväänsä jatkaneesta UNEF I -operaatiosta herättikin kummastusta.⁶¹ Ilman ihmishenkien menettämistä Suezilta ei kuitenkaan selvitty. Kaksi viikkoa kotiutumisen jälkeen Veijo Karvinen kuoli trooppiseen punatautiin, ja viikkoa myöhemmin menehtyi Leo Backman keltatautiin.⁶² Heitä ei ole laskettu mukaan rauhanturvatehtävissä kuolleisiin suomalaisiin, koska kumpikin ehti kotiutua ennen menehtymistään. Heidän kohtalonsa on kuitenkin muistettu, kun rauhanturvaajien lääkintähuollon tasoa on myöhemmin suunniteltu.⁶³

Suomen suurimmat kriisinhallintahankkeet

Kaikkiaan suomalaiset ovat vuosien mittaan osallistuneet yli kuuteenkymmeneen kriisinhallintaoperaatioon, joista kasvava määrä on viime vuosina ollut pienimuotoista siviilikriisinhallintaa. Rauhanturvaamisesta valtioiden ja niiden kurinalaisten armeijoiden välissä on siirrytty kriisinhallintaan sisällissotien runtelemiin maihin. Surkeimmillaan ihmisten kohtalo on ollut silloin, kun he ovat joutuneet jakamaan kansansa ja luovuttamaan maansa ulkopuolisten lietsomien sijaissotien näyttämöksi. Niissäkin tilanteissa on yritetty auttaa.

Ensimmäisinä vuosikymmeninä keskustelua suomalaisesta kriisinhallinnasta dominoivat toiminnan mandaatti ja tehtävän vaatavuus sekä pohdinta siitä, miltä Suomi rauhanturvaajana näyttää muiden silmissä. Viime vuosina on alettu kiinnostua toiminnan tuloksista ja siitä, mihin operaatioihin ja minkä maiden tilanteeseen Suomi on halunnut vaikuttaa.

Operaation koko ei kerro sen onnistumisesta. Hyvin suunniteltu ja oikea-aikainen operaatio, kuten presidentti Martti Ahtisaaren neuvotteleman Aceh in rauhansopimuksen toimeenpano, voi onnistua suhteellisen pienelläkin avulla. Pitkäaikainen ja iso operaatio kuitenkin kertoo, mihin Suomi on tehnyt suurimmat sijoituksensa. Suuruudeltaan kolmen kärki ovat Kypros, Libanon ja Kosovo. Kaikkiaan 49 suomalaista on antanut henkensä rauhan puolesta ja yli kolmekymmentä on pysyvästi vammautunut. Yli kahdeksansadan henkilötyövuoden operaatioita on tehty kymmenessä maassa tai alueella, joita seuraavissa luvuissa tarkastellaan lähemmin.

Lähi-itä

YK:n omien sotilastarkkailijoiden käyttö mainittiin ensimmäisen kerran YK:n Lähi-idän rauhanvälittäjän, kreivi Folke Bernadotten toimintaa ohjaavassa Turvallisuusneuvoston päätöslauselmassa vuonna 1948.⁶⁴ Tehtävät ja mandaatti sotilastarkkailijoiden organisaatiolle määriteltiin kuitenkin vasta seuraava

vana vuonna päätöslauselmassa, jossa valtuutettiin United Nations Truce Supervision Organization, UNTSO toimimaan Lähi-idässä.⁶⁵

Suomalaiset eivät olleet mukana sotilastarkkailijatoiminnan alkuvaiheessa. Suomen ensimmäinen sotilastarkkailija oli UNEF I -operaatiosta Siinailta irrotettu kapteeni Gösta Hermansson. Hän toimi elokuun 1957 tilapäisenä tarkkailijana UNTSO:n riveissä Israelin ja Syyrian rajalla, ja häntä seurasivat samanmittaisilla komennuksilla kaksi muuta YK:n suomalaisen komppanian upseeria, kunnes UNTSO sai vakinaiset tarkkailijansa täydennettyä vastaamaan tarvetta.⁶⁶ Lyhyillä komennuksilla saatiin tehtyä havaintoja sotilastarkkailijatoiminnan luonteesta⁶⁷ ja voitiin todeta sen sopivan niin taloudellisesti kuin järjestelyiltäänkin Suomen linjaan.

Arabimaat eivät tunnustaneet Israelin olemassaoloa, ja vuoden 1967 rajavälikohtaukset eskaloituivat sodaksi.⁶⁸ Turvallisuusneuvosto vaati aselepoa ja asetti UNTSO:n sen vartijaksi.⁶⁹ UNTSO:n vahvuutta kasvatettiin ja sodan osapuolet, Egypti ja Israel, hyväksyivät uusina sotilastarkkailijoina Suomen, Ruotsin ja Burman upseerit. Niinpä Suomi lähetti kolmetoista tarkkailijaa Siinaille ja lisäksi YK:n pääsihteerin nimellä pyytämän everstiluutnantti Ensio Siilasvuon UNTSO:n esikuntaan.⁷⁰

Aselevon valvomisessa onnistuttiin, mutta rauhaneuvottelut kariutuivat myöhemmin Arabiliiton kolmen kiellon päätökseen olla neuvottelematta, tunnustamatta ja solmimatta rauhaa Israelin kanssa.⁷¹ UNTSO joutui miettimään toimintamallinsa kokonaan uudestaan. Ensi töikseen se merkkasi aselepolinjat Golanin kukkuloilla ja sopi Egyptin ja Israelin kanssa, että Suezin kanavan itä- ja länsiranta ovat aselepolinjoja.⁷²

Egypti aloitti Suezin kanavalla pitkäkestoisen kulutussodan vuonna 1968. Kanavan molemmilla puolilla toimineet sotilastarkkailijat todistivat, joskus omankin henkensä kaupalla, aseleporikkomuksia, joissa osapuolet tulittivat raivokkaasti toistensa asemia.⁷³

Seuraava virallinen sota puhkesi jom kippur -juhlapäivänä 6. lokakuuta 1973. Sotilastarkkailijat

▶ UNTSO-operaation norjalainen ja suomalainen tarkkailija tähyttämässä Golanilla huhtikuussa 1973. Kuva: UN Photo

saattoivat seurata tykistökeskityksen alla merkittäviä näytelmiä, jossa egyptiläiset sorruttivat vesitykeillä Suezin kanavan reunavallit, ylittivät kanavan seitsemästä kohtaa ja hyökkäsivät syvemmälle Siinaille. Golanilla taistelut alkoivat syyrialaisen ilmahyökkäyksellä, ja tarkkailijat jäivät viikoksi kahden tulen väliin. Tappioita YK ei selvinnyt, mutta suomalaiset joutuivat vain hetkeksi egyptiläisten sotavangeiksi.⁷⁴

Niin kutsuttu jom kippur -sota päättyi Camp Davidin rauhansopimukseen syyskuussa 1978. Israel palautti miehittämänsä Siinain niemimaan Egyptille, ja Egypti tunnusti vastineeksi Israelin valtion. Sopimus myös päätti Israelin itsenäistymisestä asti vallinneen sotatilan maiden välillä, ja UNTSO:n aselepokomissio Egyptissä muutettiin yhteistoimistoksi. Sama tapahtui Israelin ja Jordanian solmiessa rauhan lokakuussa 1994.⁷⁵

Vuosien 1956, 1967 ja 1973 sotien vuoksi UNTSO on muuttanut toimintatapojaan ja ryhmitystään säilyttäen kuitenkin läsnäolonsa koko alueella. Samalla se on toiminut Lähi-idän tilapäisten YK:n

valvontajoukkojen tukena ja usein myös alkuvaiheen perustajana.⁷⁶ Tällä hetkellä UNTSON painopiste on Syyrian ja Libanonin suunnalla. Sotilastarkkailijat tukevat United Nations Disengagement Observer Force, UNDOF-valvontajoukkoa Golanilla ja United Nations Interim Force in Lebanon, UNIFIL-joukkoja Libanonissa. UNTSON esikunta on Jerusalemissa, ja sillä on toimistot kaikkien naapurimaiden pääkaupungeissa.

Egypti

Neuvostoliitto esti jom kippur -sodan käsittelyn YK:n turvallisuusneuvostossa, kunnes arabimaiden tappio näytti selvältä. Niinpä turvallisuusneuvosto vaati aselepoa vasta kuudentoista päivän taisteluiden jälkeen 22. lokakuuta 1973.⁷⁷ Aselepoa valvomaan YK perusti toistamiseen valvontajoukko-operaation nimeltään United Nations Emergency Force.⁷⁸ Sekaannuksien välttämiseksi siitä alettiin käyttää nimitystä UNEF II. Israelilaiset jatkoivat hyökkäystään YK:n vaatimasta aselevosta huolimatta ja saartoivat Egyptin 3. armeijan joukot ja Suezin kaupungin.

UNTSON sotilastarkkailijoita tuolloin johtanut kenraaliluutnantti Ensio Siilasvuo määrättiin selvittämään tilannetta.⁷⁹ Siilasvuo matkusti Egyptiin ja perusti sotilastarkkailijoista komentoryhmän, joka otti vastaan Kyprokselta lennätetyt suomalaiset, ruotsalaiset ja itävaltalaiset osastot. Taisteluista huolimatta ne rohkeasti työntyivät osapuolten armeijoiden väliin.⁸⁰

Kyproksen palokunnaksi kutsuttu joukko luovutti operaatiovastuun Suomesta tulleelle eversti Reino Raitasaarelle esikuntineen 8. marraskuuta, mutta jatkoi toimintaansa vielä kuukauden päivät ennen paluutaan Kyprokselle. UNEF II -operaation alkuaika tuli tunnetuksi Gamman nyrkkitappelusta. Israelilaiset purkivat Gammaksi nimetyn suomalaisten tarkastuspisteen

► Kaksi suomalaista rauhanturvaajaa kuoli ja neljä loukkaantui, kun suomalaisten ajoneuvo ajoi israelilaiseen miinakenttään 14. helmikuuta 1974 UNEF II -operaatiossa. Kuva: UN Photo

Kairon–Suezin tien varrella 12. marraskuuta 1973. Eversti Reino Raitasaari kokosi 70 hengen aseettoman suomalaisosaston, joka nyrkkejään käyttäen otti tarkastuspisteen uudestaan YK:n haltuun.⁸¹

Toinen maailmalle levinnyt näyte suomalaisten toiminnasta lähti sekin Kairon–Suezin tien varresta. Kilometritolpalle 101 pystytettiin neuvottelutelta oheistoimintoineen. Siellä neuvoteltiin marraskuun alusta alkaen aselevon käytännön järjestelyistä Siilasvuon johdolla ja suomalaisten valvonnassa.⁸²

Israelilaiset vetäytyivät Suezin kaupungista tammi-kuun lopulla 1974 ja pitkä loitontamisaika Siinailta alkoi.⁸³ Ensimmäisessä vaiheessa YK:n puskurivyöhyke oli noin kymmenen kilometrin levyinen. Alue oli vaarallinen sekä välikohtaustensa että merkittämättömien miinakenttien vuoksi.⁸⁴ Pahimmasa suomalaisille sattuneessa miinaonnettomuudessa 14. helmikuuta 1974 kuoli kaksi ja haavoittui viisi sotilasta. Jo aikaisemmin miinojen ja räjähtämättömien ammusten sirpaleista oli haavoittunut neljä suomalaista.⁸⁵

Toisessa vaiheessa vuonna 1975 puskurivyöhykettä levennettiin ja UNEF sai sen valvontaa varten käyttöönsä Yhdysvaltain lentotiedustelun tulokset koko Siinain alueelta.⁸⁶ Toiminta puskurivyöhykkeellä asettui uomiinsa, vaikka satunnaisia välikohtauksia ajoittain olikin. Niinpä aikaa jäi muuhunkin, ja rauhanturvajoukko toimitti ohjuskiellosta kärsivään Suomeen löytämänsä 9K111-1 Konkurs -panssaritorjuntaohjuksen sekä 9K32 Strela -ilmatorjuntaohjuksen laukaisulaitteen, joita tutkittiin tarkoin Santahaminan ohjuslaboratoriossa.⁸⁷

Egyptin ja Israelin rauhanneuvotteluissa saavutettiin tuloksia vuonna 1979. Muut arabimaat pitivät rauhansopimusta petturuutena, eikä Neuvostoliitto halunnut antaa erillisrauhalle YK:n siunausta.⁸⁸ Siten UNEF II:n taru päättyi heinäkuussa 1979 ja rauhansopimusta valvomaan ryhtyi yhä toimiva 12 maan muodostama rauhanturvaorganisaatio the Multinational Force and Observers, MFO, jota Suomi tukee taloudellisesti.⁸⁹ Suomalaisista UNEF II:ssa menetti henkensä seitsemän rauhanturvaajaa.⁹⁰

Libanon

Vuonna 1958 perustettiin United Nations Observation Group in Lebanon, UNOGIL, valvomaan ulkopuolisten osallistumista Libanonin orastavaan sisällissotaan. Alueella jo toiminut UNTSO ei sopinut tehtävään, koska se seurasi arabimaiden ja Israelin välistä tilannetta eikä arabien sisäisiä jännitteitä.⁹¹

Suomesta koottiin Libanoniin kahdeksan tarkkailijapuseeria, joista ensimmäiset saapuivat Beiruttiin kesäkuun lopussa 1958, vain viisi päivää turvallisuusneuvoston päätöksen jälkeen. Tarkkailijoista huolimatta Libanonin sisällissota uhkasi laajeta, ja maan presidentti kutsui myös yhdysvaltalaiset joukot tuekseen. Ruotsi ja Suomi olisivat halunneet jo keskeyttää alueella olleiden sotilastarkkailijoiden työn, mutta YK:n turvallisuusneuvosto päätti jatkaa operaatiota. Epäiltyä syyrialaista joukkojen soluttautumista ei havaittu.⁹² Elokuussa 1958 Yhdysvallat alkoi poistaa joukkojaan Beirutista, ja marraskuussa UNOGIL ilmoitti työnsä tulleen tehdyksi.⁹³

Libanonin kriisin osapuolten keskinäiset suhteet ovat vaihdelleet liittolaisuudesta aseellisiin yhteenottoihin. Valtiollisista toimijoista niin Israel, Libanon kuin Syyriakin ovat ajoittain yrittäneet piiloutua tukemiensa organisaatioiden taakse.

Muiden arabimaiden painostamana Libanonin hallitus antoi vuonna 1969 Palestiinan vapautusjärjestölle, PLO:lle, luvan toimia maaperältään Israelia vastaan.⁹⁴ PLO:n vähitellen kiihtynyt toiminta kulmineitui maaliskuussa vuonna 1978, kun se teki rantatien verilöylynä tunnetun terrorihyökkäyksen Israeliin. Kolme päivää myöhemmin Israel tuhosi PLO:n tukikohdat Libanonin puolella raja-alueella ja otti alueen haltuunsa Litani-joelle asti. YK:n turvallisuusneuvosto vaati Israelin välitöntä vetäytymistä ja perusti sitä valvomaan rauhanturvaoperaation nimeltään United Nations Interim Force in Lebanon, UNIFIL.⁹⁵

Israel vetäytyi Libanonista vuonna 1978, mutta jäljelle jäivät PLO:n ja Israelin tukeman kristityn miilijoukon välinen konflikti sekä jatkuva häirintäammunta Libanonista Israelin Galilean alueelle.⁹⁶ Keväällä 1982 Israel toteutti operaation ”Rauha Galileaan” ja ajoi PLO:n joukot Libanonin eteläosasta Beiruttiin, josta

► Rauhanturvaoperaatioissa on vuodesta 1983 lähtien ollut käytössä Sisu kuorma-autotehtaan valmistamia XA 180 Pasi -panssariajoneuvoja. Kuvassa Pasiä huolletaan Libanonissa UNIFIL-operaatioissa. Kuva: Fincent / Sotamuseo

ne evakuoitiin kansainvälisten joukkojen valvonnassa Tunisiaan ja muihin arabimaihin. Syksyllä murhattiin presidentiksi valittu Kata'ib-puolueen Bashir Gemayel. Puolueen falangistit järjestivät kostoksi verilöylyn Sabran ja Shatilan pakolaisleireillä.⁹⁷ Israelilaiset olivat yhä Beirutin liepeillä, kun Suomi joulukuussa 1982 lähetti 460 miehen pataljoonan Libanoniin.⁹⁸

UNIFIL johtaa YK:n virallisia tappioutilastoja, ja sitä pidetään myös suomalaisten vaarallisimpana YK-operaationa.⁹⁹ Tosin suomalaiset ovat toistaiseksi kärsineet Libanonissa pienemmät tappiot kuin Kyproksella.¹⁰⁰

Libanonin ruudinkatkuinen rauhanturvaoperaatio tarjosi testikentän jalkavaen panssaroidun kuljetusajoneuvon kehittämiseksi. Tarjouskilpailun voittanut Sisun kuorma-autotehdas jätti ensimmäisen prototyypin Suomeen, mutta jo toinen rakennettu

Pasi XA-180 lähetettiin muiden esisarjan vaunujen mukana Libanoniin vuonna 1983. Vaunu sai eversti Reino Raitasaaren mukaan kutsumanimen ”Reka”¹⁰¹ ja aloitti samalla menestystarinan, jonka seurauksena suomalaisvalmisteisia panssariajoneuvoja on ollut yli kymmenen maan YK-joukkojen käytössä.¹⁰²

Pasiin ansiosta Libanonissa säästettiin ihmishenkiä. Sen panssarointi riitti käsiaseiden luotien ja sirpaleiden pysäyttämiseen, ja sen sisällä selvittiin hengissä myös miinaan ajosta.¹⁰³ Pasi-vaunu oli kuitenkin osallisena myös eniten suomalaisia kuolonuhreja vaatineessa onnettomuudessa. Syyskuussa 1985 yksi vaunuista suistui kovassa nopeudessa tieltä ja kolme rauhanturvaajaa kuoli.¹⁰⁴

Israel vetäytyi Litani-joen eteläpuolelle talvella 1985. Vetäytymisensä yhteydessä se järjesti Etelä-Libanonin kylissä reserviläispataljooniensa toteutta-

► UNIFIL II -operaation irlantilais-suomalaisen pataljoonan miinanetsijät työssään Khamissa Etelä-Libanonissa vuonna 2006. Kuva: Fincent / Sotamuseo

mia etsintäoperaatioita, joilla yritettiin vähentää YK:n alueelle salakuljetettujen aseiden määrää. Suomalaiset pyrkivät seuraamaan etsintöjä lähietäisyydeltä väärinkäytösten estämiseksi, ja välillä jopa istuttiin talojen katoilla estämässä niiden räjäyttämistä. Aseellisia välikohtauksia oli lukuisia, ja kaksi suomalaista haavoittui tulituksessa. Vähitellen tilanne kuitenkin tasoittui, ja osapuolten väliraja vakiintui kulkemaan Suomen pataljoonan läpi.¹⁰⁵

Kesäkuussa 1985 tapahtunut panttivankivälikohtaus herätti maailmanlaajuisia huomiota. Israel

pyrki tuolloin irtautumaan miehittäjän vastuusta Libanonissa ja tekemään tukemastaan South Lebanon Army, SLA-milisiijoukosta puskuritoimijan tilalleen. Pakkoverväys ei paikallisia miellyttänyt, ja yhden SLA:n aseman miehistö loikkasi Libanonin hallituksen alueelle suomalaisten auttamana. Vastatoimena SLA pidätti 25 suomalaisen lomalta palaavan osaston ja ilmoitti tappavansa suomalaisia tunnin välein, kunnes karkulaiset palautetaan.¹⁰⁶

Asiasta käytyjen neuvottelujen yhteydessä asemiehet vangitsivat ja pahoinpitelivät israelilaisten

neuvonantajien silmien alla myös Suomen pataljoonan neuvottelemaan menneen komentajan, eversti Venni Hakalan. Suomalaiset seurasivat pahoinpitelyä ampumaetäisyyden päässä raskaan singon tähtäinkaukoputken läpi ja kranaatti valmiina putkessa. Viime hetkellä pahoinpitelytilanne päättyi, eikä valmisteltua pelastusoperaatiota toteutettu.¹⁰⁷ Vähitellen myös julkiselle sanalle selvisi, että Israel oli toiminnan takana, ja poliittinen paine pakotti lopulta vapauttamaan suomalaiset panttivangit.¹⁰⁸

Hizbollah teki huhtikuussa 1987 poikkeuksellisen ison hyökkäyksen israelilaisten ja SLA:n asemia vastaan Aalman Marjaayounissa ja Qantarassa. Hyökkäys epäonnistui ja vaati 33 kuolonuhria. Vetäytyessään Hizbollahin taistelijat ottivat Akiyan siltaa vartioineet suomalaiset panttivangeiksi ja heitä kilpinä käyttäen valtasivat suomalaisten aseman 9-36 ja ryöstivät sen.¹⁰⁹ Hizbollah syytti suomalaisten tiukkaa toimintaa tappioistaan sekä vaati suomalaisia avaamaan tarkastuspisteensä ja sallimaan heille vapaan kulun. UNIFILin komentaja Gustav Hägglund lähti YK:n päämajan kiellosta huolimatta tapaamaan Hizbollahin johtajaa sheikki Fadl'allahia Beirutin ja sai tilanteen asettumaan.¹¹⁰

Vuoden 1988 marraskuussa suomalaiset menettivät Pumppuasemaksi kutsutun aseman 9-47A:n, kun PLO:n ryhmä valtasi tukikohdan yllätyshyökkäyksellä. Suomalaiset jäivät nääntyneen ja huumeita käyttäneen viiden hengen ryhmän panttivangeiksi. Kaoottinen tilanne jatkui yön yli, ja seuraavana päivänä osa kaappajista vapautti viisi suomalaista ja lähti heidän mukanaan karkuun ryhmän sekavaa johtajaa, ghanalaista muslimia Abu Shamraa. Viimein jäljelle jääneet panttivangit päättivät riisua kaappajan aseista. Se onnistuikin, mutta tämä sai laukaistua aseensa, ja luoti osui kuolettavasti pumppuaseman libanonilaisen työntekijän päähän.¹¹¹

Suomen pataljoonan alueella vuosi 1987 vaati eniten aseellisen toiminnan kuolonuhreja Hizbollahin epäonnistuneesta suurhyökkäyksestä johtuen. Kolme seuraavaa vuotta olivat uhreina laskettuina rauhallisia, vaikka erilaisia ampumavälikohtauksia oli kymmenestä viiteentoista joka päivä. Kesällä 1993

Israel toteutti operaatio ”Tilinteon” heikentääkseen vastarintaliikkeen aseellista toimintaa, jota sekä Hizbollah että Libanonin presidentti Elias Hrawi olivat kannustaneet.¹¹² Operaatio perustui ilmavoimien, taisteluhelikoptereiden ja tykistön tulitukseen, joka viikon aikana osui 124 kertaa alle 200 metrin päähän suomalaisten asemista.¹¹³

Operaatio ”Tilinteon” jälkeen tilanne rauhoittui joksikin aikaa, mutta jo vuonna 1994 alettiin taas ampua raketteja Israeliin ja sieltä ammuttiin tykistöllä takaisin. Välikohtauksia oli aikaisempaa harvemmin, mutta ne olivat yllättäviä ja ne aiheuttivat vaaratilanteita. Seuraava suuri tykistöoperaatio nimeltään ”Vihan hedelmät” alkoi huhtikuussa 1996. Suomen pataljoonan alue sai alkuun olla rauhassa, kunnes Hizbollah ampui 1. Jääkärikomppanian alueelta 19 rakettia Israelin puolelle, ja se laukaisi mittavat vastatoimet. Lähes koko väestö, sairaita ja köyhiä lukuun ottamatta, pakeni alueelta ja viisikymmentä taloa tuhoutui.¹¹⁴

Prikaatikenraali Aarno Vehviläinen palveli UNIFILin apulaiskomentajana vuosina 1996–1997. Tuolloin uusittiin operatiiviset ohjeet ja painotettiin voimankäyttöoikeuksien tehokasta käyttöä. Se oli tarpeellista, koska osapuolet eivät pidättäytyneet väkivallasta ja kehittivät sotilaallista osaamistaan. Vaarallisin tilanne suomalaisille sattui vuonna 1999, kun kaksi israelilaisten ampumaa 155 millimetrin sirpalekranaattia osui aseman 9-33 sisälle.¹¹⁵

Yhdeksänkymmenluvun loppupuolella Lähi-idän rauhanneuvottelut tuntuivat edistyvän, ja se heijastui positiivisesti myös UNIFIL-operaation turvallisuustilanteeseen. Israel vetäytyi Libanonista toukokuussa 2000, vaikka vastarintaliike kiihdytti hyökkäyksiään sitä vastaan ampuen raketteja myös Israelin puolelle. Israelin vetäytyessä myös sen tukemat milisiijoukot katosivat asemien etsiessä turvapaikkaa maailmalta tai antautuessa vastarintaliikkeelle. UNIFIL sai vahvistuksia selvitäkseen murrosvaiheen yli.¹¹⁶

Suomalaiset kotiuttivat pataljoonansa, kun oli käynyt selväksi, että paikalliset selviävät tilanteesta ajautumatta sisällissotaan. Yhdeksäntoista vuoden urakka päättyi lokakuussa 2001, jolloin

yksitoista suomalaista oli ehtinyt menettää henkensä Libanonin rauhan hyväksi.¹¹⁷

Kovin valoisalta Libanonin tilanne ei suomalaisen pataljoonan lähtiessä kuitenkaan näyttänyt. Libanonin hallitus ei ryhmittänyt maan puolustusvoimia etelärajalleen, vaan se jätti alueen Hizbollahin käyttöön. Heinäkuussa 2006 Hizbollah ampui raketteja Israeliin sekä tappoi kolme ja kaappasi kaksi israelilaissotilasta Israelin puolelta rajaa. Israel vastasi pommittamalla Libanonin ja valtaamalla rajakyliä.¹¹⁸ Suomalainen sotilastarkkailija, kapteeni Jarno Mäkinen kuoli Israelin tuhosta lentopommituksella YK:n Khiamin aseman.¹¹⁹ YK:n turvallisuusneuvosto sai kuukauden taisteluiden jälkeen valmiiksi päätöslauselman, jonka keskeinen kohta on Libanonin puolustusvoimien vastuu Etelä-Libanonista ja sitä avustavan UNIFIL-organisaation vahventaminen sekä kooltaan että voimankäyttöään.¹²⁰

Suomi asetti mandaatiltaan vahvistuneeseen UNIFIL II -operaatioon yhteensä 211 henkeä rakentajyksikössä ja esikunnissa vuonna 2006.¹²¹ Irlantilaisien kanssa toiminut komppania palasi kotimaahan marraskuussa 2007. Vaikka UNIFIL II vaikutti aikaisempaa tehokkaammalta, ei Libanonin tilanne vakuuttanut kotiutuvaa pataljoonaa. Libanonin armeija taisteli 2007 Fatah al-Islam -järjestön kanssa, ja Hizbollah julisti olevansa valmis uuteen sotaan Israelin kanssa.¹²²

Kevästä 2012 alkaen Suomi on osallistunut UNIFIL II -operaatioon jääkärikomppanialla osana suomalais-irlantilaisista pataljoonaa. Johtovaltiovastuu operaatiosta siirtyi Suomelle vuoden 2013 loppupuolella, jolloin suomalaisten enimmäisvahvuutta lisättiin 350:een. Johtovaltiona toimittiin marraskuuhun 2016 saakka, jolloin irlantilaiset siirtyivät johtovastuuseen. Irlantilais-suomalaiseen pataljoonaan jäi 150 suomalaista ja 20 virolaisen rauhanturvaajan osasto.¹²³

Suomalaisten määrä UNIFIL II -operaatiossa kasvoi jälleen maaliskuun 2017 aikana, jolloin Suomi asetti jääkärikomppanian operaation komentajan ranskalaiseen reservipataljoonaan. Suomalaisten vahvuus operaatiossa kasvoi tuolloin 330 sotilaaseen. Osallistumisen vahventaminen on osa Ranskan vuoden 2016 terroristihyökkäysten jälkeen pyytämää tukea.¹²⁴

Kypros

Kypros itsenäistyi elokuussa 1960, ja se hyväksyttiin YK:n jäsenmaaksi kuukautta myöhemmin. Väestöryhmien välinen rauha kesti kolme vuotta ennen kuin maan hallinto romahti ja väkivaltaisuuudet alkoivat. YK:n turvallisuusneuvosto vaati ulkopuolisia valtoja pidättäytymään tilanteen pahentamisesta ja perusti rauhanturvaoperaation nimeltään United Nations Peacekeeping Force in Cyprus, UNFICYP, maaliskuussa 1964.¹²⁵ Huhtikuussa YK:n pääsihteeri U Thant kutsui Suomen entisen pääministerin, suurlähettiläs Sakari Tuomiojan välittäjäksi Kyproksen kriisiin.¹²⁶

Vahvuudeltaan 1 003 miehen suomalaispataljoona liittyi UNFICYPin kokoonpanoon huhtikuun lopussa 1964 ja otti vastuun osapuolia erottavasta vihreästä linjasta saaren pääkaupungin Nikosian pohjois- ja länsiosissa. Lisäksi tehtäviin kuului siviilien suojaaminen 45 kilometrin päässä pääkaupungista sijaitsevassa kylässä.

Ensimmäisen kerran suomalaiset joutuivat tulituksen kohteeksi jo 20. toukokuuta 1964, kun turkkilaiskylästä ammuttiin suomalaista ajoneuvoa iltapimeässä. Välikohtausta selvittämään menneen pataljoonan komentajan radioajoneuvoon osui kolme laukausta. Ajoneuvossa olleeseen viestimieheen, jääkäri Unto-Pekka Juhani Matikaiseen osui kaksi luotia, ja hän kuoli evakuoitimatkan aikana. Jääkäri Matikainen oli ensimmäinen taistelussa henkensä antanut suomalainen YK:n rauhanturvaoperaatiossa.¹²⁷

Vajaan kuukauden kuluttua suomalaiset olivat vuorostaan kreikkalaisen osapuolen tulituksen kohteena, mutta tällä kerralla tappioilta vältyttiin. Kokonaistilanne saarella säilyi kuitenkin niin kireänä, että Suomen ulkoministeri Jaakko Hallama ilmoitti 10. elokuuta Suomen voivan vetää joukkonsa pois. Suurlähettiläs Tuomioja sai aivoverenvuodon kuusi päivää myöhemmin ollessaan hoitamassa välittäjän tehtäviään ja kuoli myöhemmin Suomessa. Välikohdatukset Kyproksella eivät siihen loppuneet, mutta 53-vuotiaan Tuomiojan sairastuminen ja kuolema neuvottelujen kriittisessä vaiheessa tuntui pysäyttäneen tilanteen kiristymisen.¹²⁸

► UNFICYP-operaation komentajalla, kenraalimajuri A. E. Martolalla oli keskeinen rooli Kyproksen tapahtumissa. Kuvassa vasemmalta YK:n alipääsihteeri Ralph Bunche, arkkipiispa Makarios ja Martola Nikosiassa 1. heinäkuuta 1966. Kuva: UN Photo

Kahden seuraavan vuoden aikana vakiintuivat sekä toiminta Kyproksella että rotaatioiden kokoaminen ja koulutus Suomessa.¹²⁹ Keväällä 1966 YK nimitti tuolloin 69-vuotiaan kenraalimajuri Ilmari Armas-Eino Martolan Kyproksen joukkojen komentajaksi.¹³⁰ Martola toimi komentajana päättäväisesti, ja hän oli tarvittaessa myös valmis käyttämään voimakeinoja.¹³¹ Häneen uskottiin ja suurilta välikohtauksilta vältyttiin, kunnes Kreikkaan liittymistä kannattava kenraali Georgios Grivas järjesti marraskuussa 1967 Kophinoun välikohtauksen, jossa kuoli 24 Kyproksen turkkilaista. Sen jälkimainingeissa kenraali Grivas palautettiin Ateenaan ja tilanne rauhoittui.¹³²

Joulukuussa 1967 maailmaa kohahdutti uutinen siitä, miten suomalaiset YK-rauhanturvaajat riehuivat Nikosian yökerhoissa. Huijariksi koetulle Regina Streetin baarille oli tarkoitus antaa opetus, joka sitten laajeni useampaan kapakkaan ja kehittyi nyrkkitappeluksi. Lopputuloksena kolmetoista rauhanturvaajaa kotiutettiin ja korvauksia sekä sakkoja jouduttiin

maksamaan. Korvaus baarien pitäjille kerättiin hatua kierrättäen. Myös kenraaliluutnantiksi ylennetty Martola osallistui keräykseen, ja sekä irlantilaiset että kanadalaiset ilmoittivat epävirallisen narkästyksensä siitä, ettei heitä kutsuttu läksytykseen mukaan.¹³³

Kuusikymmenluvun puolivälissä Kyproksella palvelleet rauhanturvaajat alkoivat kokoontua säännöllisesti Helsingissä. YK-kapteeni Arto Salonen kutsui maaliskuussa 1968 kokoon kaikkiaan 158 Suezilla, Libanonissa, Kashmirissa ja Kyproksella palvellutta rauhanturvaajaa, jotka perustivat Suomen YK-veteraaniliitto – Sinibaretit – yhdistyksen. Järjestö tunnetaan vuonna 2018 Suomen Rauhanturvaajaliitto Ry:nä.¹³⁴

Martolan komentajakauden jälkeisiä vuosia värittävät Kyproksen kreikkalaisen väestön sisäiset erimielisyydet. Enosista eli Kreikkaan liittymistä ajava kenraali Grivas palasi salaa Kyprokselle vuonna 1971 ja perusti EOKA B -nimellä tunnetun terroristijärjestön. Grivas kuoli sydänkohtaukseen piilopaikassaan Limassolissa tammikuussa 1974. Kyproksen

► Ferret Mark 2/3 -partioautoja lähdessä partioimaan Kykko Campista 1970-luvulla. Kuva: Fincent / Sotamuseo

tasavallan presidentti, arkkipiispa Makarios III käytti tilannetta hyväkseen ja erotti Kyproksen kansalliskaartista viisisataa Kreikan kreikkalaista upseeria. Suoraan Ateenasta ohjeensa saanut kaarti aloitti vallankaappauksen ja syrjäytti heinäkuussa presidentti Makarioksen, jonka onnistui päästä pakoon Ison-Britannian kautta YK:n päämajan suojiin.¹³⁵

Turkki reagoi vallankaappaukseen nousemalla maihin Kyproksen pohjoisosaan 20. heinäkuuta 1974. Suomen pataljoonan vahvuus oli hyökkäyksen alkaessa 226 miestä, joista suuri osa oli kahdeksalla miehitetyllä tähystyspaikalla. Pataljoonan komentaja, everstiluutnantti Jorma Pullinen tyhjensi tähystyspaikkoja niiden jouduttua tulituksen kohteeksi tai pensaspalojen keskelle. Suomalaisen pääleiriin Tjiklos Campiin ammuttiin 22. heinäkuuta heittimillä ja käsiaseilla. UNFICYP otti suojelukseensa Nikosian lentokentän¹³⁶, ja YK:n turvallisuusneuvosto pyysi Kyproksen rauhanturvaajia asettaneita maita lähettämään lisäjoukkoja saarelle.¹³⁷

Taistelut puhkesivat uudelleen täyteen mittaan 14. elokuuta 1974. Suomalaiset joutuivat useissa paikoissa tulituksen kohteeksi. Vaikein tilanne oli Kykko Campissa, jonka alueelle oli teltoihin ma-

joitettu Suomesta vahvistukseksi tullut 3. komppania. Leirin suojasta Kyproksen kreikkalaisen kansalliskaartin yksikkö ampui turkkilaisia¹³⁸, ja nämä vastasivat usein epätarkalla tulella, joka osui suomalaisasemiin tuhoten sairaalan, autokorjaamon ja neljä majoitusparakkia. Lopulta paikalle jäi vain kahdentoista miehen vartio-osasto, ja kanadalaiset evakuoivat kuljetusvaunuillaan 115 osin taistelustressistä kärsivää suomalaista Britannian ilmavoimien tukikohtaan.¹³⁹

Uskomaton onni säästi suomalaiset suurtaappioilta, sillä kukaan ei kuollut ja seitsemästätoista haavoittuneesta vain neljä piti evakuoita Suomeen.¹⁴⁰ Turkki laisten julistettua aselevon 16. elokuuta 1974 UNFICYP jatkoi entisen mandaattinsa toteuttamista YK:n pääsihteerin soveltamisohjeiden mukaisesti. Uudenvuoden tulituksessa haavoittui suomalainen vartiomies lievästi saatuaan harhaluodin jalkaansa, ja pataljoonan komentaja, eversti Jorma Pullinen haavoittui auton oveen osuneen luodin sirpaleesta huhtikuussa 1975.¹⁴¹ Kokonaistilanne kuitenkin vakiintui, kun Arkkipiispa Makarios III palasi presidentiksi ja YK:n yleiskokous hyväksyi päätöslauselman, joka vahvisti Kyproksen itsenäisyyden ja

vaati kaikkien vieraiden joukkojen vetämistä pois saarelta.¹⁴² Suomi veti pataljoonansa kokonaan pois Kyprokselta lokakuussa 1977.

Kyprokselle jäi pieni esikuntaryhmä, joka piti Suomen lipun UNFICYP:n lipputangoissa. Tilanne saarella asettui vähitellen uomiinsa. Pohjois-Kypros julistautui vuonna 1983 tasavallaksi, mutta YK:n turvallisuusneuvosto totesi julistuksen laittomaksi.¹⁴³ Kaksikymmentäviisi vuotta kenraali Martolan lähdön jälkeen UNFICYP sai toisen suomalaisen komentajansa, kun prikaatikenraali Ahti Vartiainen johti operaatiota vuosina 1994–1997.

Vuonna 2004 Kypros liittyi Euroopan unioniin jakautuneena valtiona. Seuraavana vuonna Suomi päätti vetää viimeisetkin rauhanturvaajansa kotiin Kyprokselta.¹⁴⁴ Lippu laskettiin 21. kesäkuuta 2006, ja kapteeni Juha Markus päätti 41 vuotta kestäneen ja 13 kuolonuhria vaatineen urakan. Suomalaisen toiseksi suurimmasta rauhanturvaoperaatiosta jäi jäljelle jäätynyt konflikti ja suomalaisten YK-virkamiesten edustus.¹⁴⁵

Syyria

Yhdysvaltain ulkoministerin Henry Kissingerin johtamissa rauhanneuvotteluissa keväällä 1974 sovittiin, miten osapuolten välistä tulitaukolinjaa valvotaan Golanilla.¹⁴⁶ Israel olisi halunnut vahvan aseistetun YK-joukon ja Syyria aseettomat sotilastarkkailijat valvomaan puskurivyöhykettä. Kompromissi oli kooltaan rajattu valvontajoukko, jolla sai olla henkilökohtaiset aseet. United Nations Disengagement Observer Force, UNDOF, perustettiin puoli vuotta jom kippur -sodan päättymisen jälkeen.¹⁴⁷

Siinailla loitontamisvyöhykkeitä suunnitellut UNEF II:n operaatiopäällikkö, eversti Tauno Kuosa määrättiin johtamaan osapuolten siirtyminen omille puolilleen puskurivyöhykettä. Tehtävää varten perustettiin UNDOFin etukomentopaikka Damaskokseen johtavan tien varteen, ja varsinainen esikunta keskittyi tulevaan valvontatehtäväänsä Damaskoksessa. Loitontaminen saatiin tehtyä kesäkuun 25. päivänä kolmen viikon intensiivisen työn jälkeen, ja Kuosa saattoi palata avustajineen Egyptiin.¹⁴⁸

► UNDOF-operaation suomalaisrauhanturvaajat ampumaharjoituksissa Syyrian Damaskoksessa joulukuussa 1990. Kuva: UN Photo

Suomalaiset eivät olleet mukana UNDOFin alkuperäisessä kokoonpanossa vuonna 1974. He liittyivät mukaan keväällä 1979, kun maansa vallankumouksen vuoksi kotiin kutsuttu iranilaispataljoona jätti alueen.¹⁴⁹

Toimintaa Golanilla haittasivat miinoitteet ja heikko tiestö. Operatiivinen tehtävä oli selkeä ja tilanne rauhallinen, vaikka rauhansopimusta Syyrian ja Israelin välillä ei ollutkaan. Silloin tällöin paikalliset asukkaat aiheuttivat välikohtauksia. Myös osapuolet koettelivat rauhanturvaajien valppautta asetarkastusten yhteydessä.¹⁵⁰ Suomalainen pataljoona kotiutettiin Golanilta vuonna 1963.

YK:n turhauttavin sotilastarkkailijaoperaatio on ollut vuonna 2012 Syyriaan viritelty United Nations Supervision Mission in Syria, UNSMIS.¹⁵¹ Operaation tarkoituksena oli tukea YK:n ja Arabiliiton erikoislähettilään Kofi Annanin rauhansuunnitelmaa.¹⁵² Työ osoittautui turvottomaksi, ja sosiaalista mediaa käytettiin rauhanturvaajia vastaan sekä väkijoukkojen kiihottamiseen. Yksikään sisällissodan osapuolista ei antanut YK:lle todellisia toimintamahdollisuuksia, eikä YK:n turvallisuusneuvosto jatkanut mission mandaattia.¹⁵³

UNDOFin taival jatkui suomalaisten lähdön jälkeen aluksi valoisissa mutta vuodesta 2011 alkaen Syyrian sisällissodan synkentämissä tunnelmissa. Vuonna 2013 syyrialaisien taistelut ulottuivat YK:n valvonta-alueelle, josta Japani, Kroatia sekä Itävalta kotiuttivat joukkonsa. Syntynyt aukko korvattiin lisäämällä Fidžin pataljoonan vahvuutta.¹⁵⁴ Vuonna 2016 prikaatikenraali Mauri Koskela asetettiin UNDOFin apulaiskomentajaksi.

Namibia

Suomi koki historiallisista syistä entisen Ambomaan ja sittemmin Namibian tärkeäksi rauhanturvaamis-kohteeksi. Martti Ahtisaari nimitettiin joulukuussa

► Rauhanturvaajat saapumassa Namibiaan UNTAG-operaatioon Yhdysvaltojen kuljetuslentokoneella huhtikuussa 1989. Kuva: UN Photo

1976 YK:n Namibia-valtuutetuksi. Vuonna 1978 YK perusti siirtymävaiheen tukiryhmän, United Nations Transition Assistance Group, UNTAG, jonka tarkoituksena oli avustaa itsenäistymistä. Sen johtoon valittiin Ahtisaari, josta samalla tuli YK:n pääsihteerin erityisedustaja Namibiassa.¹⁵⁵

Vuonna 1989 Namibiassa päästiin toteuttamaan suunnitelmaa itsenäistymisestä ja UNTAG kasvatettiin toimintakykyiseksi. UNTAG oli YK:n historian ensimmäinen kokonaisvaltaiseen kriisinhallintaan pyrkinyt operaatio.¹⁵⁶ Sen sotilaskomponentin rinnalla työskentelivät poliisit ja oikeus-, vaali- sekä pakolaisasioista vastaavat osastot. Rauhansuunnitelman toteuttamisen piti alkaa 1. huhtikuuta voimaan astuvaksi suunnitellulla aselevolla. Niin ei tapahtunut, vaan raskaasti aseistautuneita Swapon yksiköitä alkoi soluttautua maahan Angolan puolelta rajaa. Martti Ahtisaari käytti YK:n pääsihteerin luvalla Etelä-Afrikan joukkoja soluttautujien lyömiseen.¹⁵⁷ Taisteluissa kaatui noin 370 henkilöä, mutta niiden päätyttyä itsenäistymisprosessi saattoi jatkua.¹⁵⁸

Kun Suomen pataljoona pääsi ryhmitysalueelleen Namibian koillisosaan 17. maaliskuuta, taistelut olivat jo tauonneet, eteläafrikkalaiset olivat kasarmeillaan, ja aselepo oli alkamassa. Suomen pataljoonan alueella olleet eteläafrikkalaiset joukot kotiutettiin toukokuussa. Silloin alueillaan olivat jo myös Kenian ja Malesian asettamat pataljoonat ja lisäksi lähtövalmiudessa kotimaissaan oli neljä pataljoonaa.¹⁵⁹

Suomen vastuulla oli 700 kilometriä Angolan, Sambian sekä Botswanan vastaista rajaa, ja toiminta-alueen koko oli neljäsosa Suomesta. Pataljoonaa työllistivät myös humanitaariset tehtävät ja pakolaisten paluu vanhoille asuma-alueilleen. Namibian vaaleihin pataljoona asetti 32 vaalitarkkailijaa. Marraskuussa 1989 järjestettiin afrikkalaisittain mallikkaasti sujuneet vaalit.¹⁶⁰

Namibian laajennettu rauhanturvaaminen onnistui uhkaavasta alustaan huolimatta erinomaisesti. Namibia itsenäistyi 21. maaliskuuta 1990, ja kuukautta myöhemmin siitä tuli YK:n 160. jäsenmaa. Kaikkiaan 961 suomalaista sotilasta ja 40 vaalitarkkailijaa saattoivat olla työhönsä tyyty-

väisiä, kun pataljoona vuoden kestäneen operaation jälkeen kotiutettiin maaliskuussa 1990. Martti ja Eeva Ahtisaari saivat Namibian kunniakansalaisuuden vuonna 1992.¹⁶¹

Afganistan

Neuvostoliitto puuttui joulukuussa 1979 Afganistanin kommunistijohdon riitelystä tunkeutumalla maahan ja surmaamalla pääministeri Hafizullah Aminin. YK:n turvallisuusneuvosto ei voinut käsitellä asiaa Neuvostoliiton estäessä sen. Niinpä asia eteni YK:n yleiskokoukseen, joka vaati vieraiden joukkojen välitöntä poistumista Afganistanista. Suomi pidättäytyi äänestämästä toisin kuin muut Pohjoismaat.¹⁶²

Kärsittyään yhdeksän vuotta afgaanien sissisotaa Neuvostoliitto ilmoitti voivansa keskustella poliittisesta ratkaisusta, ja huhtikuussa 1988 allekirjoitettiin Genevessä kolme sopimusta Afganistanin ja Pakistanin välillä sekä Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton takuusopimus prosessin tukemisesta.¹⁶³ Suomi oli ollut tietoinen tapahtuneesta valmistelusta jo vuoden ajan, ja kenraalimajuri Rauli Helminen oli hiljaisesti nimetty perustettavan valvontaoperaation sotilaalliseksi johtajaksi.¹⁶⁴

United Nations Good Offices Mission in Afghanistan and Pakistan, UNGOMAP, oli monella tavalla poikkeuksellinen organisaatio. Se perustettiin Geneven neuvotteluissa eikä turvallisuusneuvostossa, jossa sitä ei tosin estettykään toimimasta. Operaation sotilastarkkailijoita kutsuttiin monitoreiksi ja sen henkilöstö kerättiin muista operaatioista. Mission mitalikin on joko UNTSON tai UNIFILin mitali varustettuna pronssisella, nauhan yli kulkevalla UNGOMAP-palkilla.¹⁶⁵

Käytännössä UNGOMAP järjesti osapuolten koordinaatiokokouksia ja todensi neuvostojoukkojen lähdön Afganistanista. Puolet joukoista poistui sopimuksen mukaisesti 15. elokuuta 1988 mennessä. Sitten tuli kolmen kuukauden tauko, ja loput alkujaan 115 000 sotilaan joukosta poistuivat talvella nopeaan tahtiin järjestäen viimeisten sotilaiden lähdöstä näyttävän tapahtuman Oxus-joen sillalla 15. helmikuuta 1989.¹⁶⁶

► Suomen ISAF-yksikön Cimic-sotilaita avustamassa humanitaarisen avun jakamisessa Kabulissa vuonna 2002. Kuva: Fincent / Sotamuseo

Mujahidin-sissit eivät olleet osallisina Geneven neuvotteluissa, ja neuvostojoukkojen vetäytyttyä taistelut jatkuivatkin sisällissotana, jossa Taliban-liike otti vallan. Yhdysvallat joutui terrori-iskuun kohteeksi 9. marraskuuta 2001. Afganistanissa hirvittävästi pitäneet talibanit suojelivat iskuista vastuun ottanutta al-Qaida järjestöä huolimatta YK:n turvallisuusneuvoston painostuksesta.¹⁶⁷ Sen seurauksena Yhdysvallat liittolaisineen aloitti operaation Enduring Freedom, OEF, joka syrjäytti taliban-hallinnon, mutta juuttui sissisotaan vuorilla.

Turvallisuusneuvosto valtuutti vapaaehtoisten maiden ryhmän tukemaan Kabuliin perustettua Afganistanin väliaikaishallitusta.¹⁶⁸ Hallitusta vastaan toimi talibanien lisäksi paikallisia sotapäälliköitä

sekä rikollisryhmiä ja huumekauppiaita, jotka saattoivat ajoittain taistella myös keskenään. Hallintoa auttamaan perustettu International Security Assistance Force, ISAF, piti yllä turvallisuutta Kabulissa ja sen lähialueilla.¹⁶⁹ Suomi päätti osallistua operaatioon 50 hengen siviili-sotilasyhteistyöhön keskittyvällä osastolla, Civil-Military Co-operation, Cimic, ja erillisillä yhteysupseereilla.¹⁷⁰

Vuosien varrella ISAF-vastuualuetta laajennettiin ja puolestaan taistelutoiminnasta vastaavia OEF-joukkoja vähennettiin siirtämällä niitä ISAFin johtoon. Suomalainen keskustelu Afganistanin kriisinhallinnan luonteesta ja pyrkimys pysyä ulkopuolisenä eivät vastanneet todellista tilannetta kentällä.¹⁷¹ Afganistanin hallituksen vastustajien näkökulmasta

► Suomalaisen ajoneuvopartio karuissa olosuhteissa Darzabin maakunnassa Pohjois-Afganistanissa vuonna 2007. Kuva: Fincen / Sotamuseo

kaikki ulkomaalaiset joukot olivat vihollisia, vaikka varsinainen taistelutoiminta keskittyikin maan eteläosiin.

Suomalaisten tullessa Kabuliin maaliskuussa 2002 britit olivat jo aloittaneet oman Cimic-toimintansa. Suomalaiset keskittyivät siviilitilanteen kartoitukseen ja eri toimijoiden väliseen koordinointiin. Kartoituksen avulla saatiin merkittävä osa alkuvai-

heen tiedustelutiedosta. Suomalaisen perustama Cimic-keskus välitti myös siviileille tietoa ISAF-ope-
raatiosta ja Afganistanin oloista.¹⁷²

Onnistuneen alkuvaiheen jälkeen Cimic-toimintaa päätettiin jatkaa ja nostaa osallistumisvahvuus enintään 70 sotilaaseen. Samalla suomalaiset kasvattivat ulkopuolisella rahoituksella toteutettua projektitoimintaansa ja keskittyivät rahoittajien ta-

voitteiden ajamiseen. Samalla he jäivät sivuun operatiivisesta toiminnasta, josta syntyi kitkaa suhteessa muihin kontingentteihin.¹⁷³

Elokuussa 2003 ISAF-operaatio siirtyi Naton johtoon ja YK:n turvallisuusneuvosto laajensi mandaatin koskemaan koko Afganistania.¹⁷⁴ Tarkoituksena oli vakauttaa turvallisuustilanne ja tukea yhteiskunnan rakentamista perustamalla alueellisia jälleen-

rakennusryhmiä, Provincial Reconstruction Team, PRT. Suomi päätti lisätä osallistumistaan vuonna 2004 ja lähettää 20–30 sotilasta Pohjois-Afganistanin Maimanaan.¹⁷⁵ Viimeiset projektit Kabulissa vuonna 2006 liittyivät naisten ja tyttöjen aseman parantamiseen.

Tanskalainen Jyllands-Posten-lehti julkaisi profetta Muhammadia esittävän pilapiirroksen syyskuussa 2005.¹⁷⁶ Helmikuussa 2006 kuvan vaikutus levisi Maimanaan asti, jossa everstiluutnantti Jari Vaara johti sijaisena kymmenen suomalaisen, seitsemäntoista norjalaisen, viiden ruotsalaisen ja kahden latvialaisen tukikohtaa. Kylän moskeijasta hyökkäsi kiihtynyt väkijoukko kiviä nakellen tukikohtaan ja yritti murtautua sisään. Väkijoukon keskeltä heitettiin tukikohtaan käsikranaatteja ja tulitettiin käsiaseilla sekä singoilla. Syntynyt tulitaistelu kesti lähes kuusi tuntia, kymmenen rauhanturvaajaa haavoittui, ja hyökkääjät kärsivät ainakin neljän kaatuneen tappiot. Maimanan välikohtaus on Puolustusvoimien sotien jälkeisen historian rajuin aseellinen taistelu.¹⁷⁷

Loppuvuodesta 2006 alkaen toimeenpantiin ISAFin viimeinen laajentumisvaihe koko Afganistanin alueelle. Ensimmäinen suomalainen rauhanturvaaja kuoli Maimanassa keväällä 2007, kun kersantti Petri Immonen saattoi norjalaista lääkintähenkilöstöä paikalliseen sairaalaan ja joukkoa vastaan tehtiin isku kaukolaukaistulla kranaatilla. Vuonna 2007 suomalaiset jättivät lopullisesti Kabulin Cimic-työn ja siirtyivät kokonaan pohjoiseen. Samalla PRT-toiminta päätettiin keskittää Mazar-i-Sharifiin ja lähteä pois Maimanasta.¹⁷⁸

Vuodesta 2008 alkaen Suomi on osallistunut Afganistanin kansallisen armeijan kehittämiseen asettamalla kokeneita mentoreita ISAFin Operational Mentor and Liaison Team -kokoontamoihin. Asiasta käydyssä eduskuntakeskustelussa toimintaa haluttiin rajoittaa niin, ettei mentorointi ulottuisi armeijan operaatioihin asti. Suurimmillaan mentoriryhmissä on ollut noin kolmekymmentä suomalaista.¹⁷⁹

Elokuun lopussa 2008 käynnistyi Kabuln alueella turvallisuusvastuun johdon siirto ISAFilta Afganistanin armeijalle. Uusi toimintatapa satoi ISAF-joukot

yhteisoperaatioihin Afganistanin rikollisjoukkoja ja kapinallisryhmiä vastaan taistelleiden turvallisuusviranomaisien kanssa.

Vuonna 2009 Afganistaniin lähetettiin noin sadan sotilaan lisäjoukko presidentin- ja maakuntaneuvostovaalien tukitoimiin.¹⁸⁰ Finnish Election Support Force turvasi kesällä 2009 presidentinvaalien ensimmäisen kierroksen, mutta joukko palasi Suomeen jo lokakuussa ennen vaalien toista kierrosta. Suomalaisen kriisinhallintajoukon rauhanturvaajien määrä Afganistanissa lisääntyi uudelleen 190 rauhanturvaajaan vuonna 2011, kun ruotsalaisten johtamaa alueellista jälleenrakennusosastoa Mazar-i-Sharifiin kehitettiin ja yhteisoperaatiot Afganistanin armeijan sekä poliisin kanssa aloitettiin.¹⁸¹

Vuodet 2009–2012 olivat Afganistanin turvallisuustilanteen käännekohta. Kapinalliset lisäsivät toimintaansa Pohjois-Afganistanissa, ja hallituksen vaikutusvaltaa pelkäävät rikolliset ja muut ansaintaorganisaatiot pyrkivät säilyttämään toimintava-

pautensa. Lokakuussa 2009 kaksi suomalaista sai vakavia vammoja tienvarsipommin räjähdyksessä Mazar-i-Sharifin länsipuolella. Marraskuussa 2010 kaikkiaan kolme suomalaista haavoittui sinko- ja kranaatti-iskuissa Mazar-i-Sharifin lähellä. Tammikuun lopulla 2011 suomalais-ruotsalainen sotilasosasto selvisi räjähdädeauton iskusta ilman henkilötappioita, mutta kahta viikkoa myöhemmin yliluutnantti Jukka Kansonen sai surmansa tienvarsipommin räjähdyksessä Samanganissa.¹⁸²

Yhdysvallat ilmoitti heinäkuussa 2011 alkavansa vetää joukkoja pois Afganistanista. Vastuu Afganistanin turvallisuudesta siirtyi Natolta maan omille joukoille kesäkuussa 2013. Sen jälkeen Nato-joukoille jäi Afganistanin turvallisuusjoukkoja tukeva tehtävä, joka päättyi ISAF-operaation lopettamiseen joulukuussa 2014. Käytännössä Afganistanin hallinnon tukeminen jatkui Naton koulutusoperaationa ja yhteiskunnan rakentamisena niin kuin YK:n vetoisuus kansainvälisen yhteisön sitoutumisesta edellytti.¹⁸³

ISAFin työtä jatkamaan perustettu Naton Resolute Support, RS, aloitti toimintansa Afganistanissa vuoden 2015 alussa. Operaatio tukee Afganistanin hallitusta turvallisen toimintaympäristön rakentamisessa. Suomi on vähentänyt alkujaan 80 henkilön osallistumistaan noin 40 sotilaaseen.¹⁸⁴ Joukko muodostui vuonna 2016 esikuntaupseereista, lääkintäryhmästä sekä kansallisesta huolto- ja tukiosasta. Osasto jatkoi toimintaansa suomalaisten vanhoilla alueilla Mazar-i-Sharifissa ja Kabulissa. Esikuntatehtävien lisäksi suomalaisia palvelee myös koulutus- ja neuvonantotehtävissä.¹⁸⁵

Makedonia

Norjalaisten, ruotsalaisten ja suomalaisten muodostama Pohjoismainen pataljoona saapui Makedoniaan helmikuussa 1993 ja liittyi YK:n asettamaan rauhanturvajoukkoon United Nations Protection Force, UNPROFOR.¹⁸⁶ Suomalaisia oli Nordic Battalion I:ssä aluksi esikuntayksikön osia ja 214 sotilaan komppania Tetovon laaksossa. Suomalaiseen kontingentiin kuului vuosina 1994–1996 myös variojoukkue sijoitettuna Zagrebiin Kroatiaassa. Vuoden

1994 kuluessa suomalaiset ottivat johtovastuun ja muodostivat pataljoonan rungon, johon liitettiin Norjan, Ruotsin ja Tanskan yhdessä muodostama Skandinaavinen komppania.

Vuonna 1995 Makedonian operaatio muuttui itsenäiseksi ja missiota johtanut prikaatikenraali Juha Engström sai esimieheksensä YK:n asettaman siviilijohdon, jonka mandaatti laajennettiin kattamaan Makedonialle tarjottavat hyvät palvelukset.¹⁸⁷ Organisaatio nimettiin alkuperäisen tarkoituksensa mukaisesti ennalta ehkäiseväksi ryhmytykseksi, United Nations Preventive Deployment, UNPREDEP.¹⁸⁸

Ennalta ehkäisevä toiminta loppui vuonna 1999, koska Makedonia oli tunnustanut Taiwanin lainajärjestelyjensä yhteydessä ja siten suuttanut Kiinan kansantasavallan. Kiina reagoi käyttämällä veto-oikeuttaan YK:n turvallisuusneuvostossa ja esti Makedonian rauhanturvaamisoperaation jatkon.¹⁸⁹

YK:n pakolaisapu United Nations High Commissioner for Refugees, UNHCR, pyysi, että alueella olleita suomalaisia rauhanturvaajia olisi käytetty alueelle käynnistetyssä humanitaarisessa operaatiossa. Suomi ei kuitenkaan rauhanturvaamislain vuoksi voinut suostua pyyntöön, koska YK:n pakolaisavulla ei ollut humanitaariselle operaatiolleen YK:n turvallisuusneuvoston mandaattia. Osallistuminen Naton organisoimiin pakolaisten kuljetuksiin ei myöskään ollut mahdollista. Tämä jäykkyys oli yhtenä perusteena, kun rauhanturvaamislakia uudistettiin vuonna 2000.¹⁹⁰

Euroopan unionin ensimmäinen sotilaallinen operaatio European Union Force, EUFOR Concordia alkoi, kun Nato luovutti rauhanturvaamisvastuun EU:lle Makedoniassa maaliskuussa 2003. Kaikkiaan yhdeksän suomalaista osallistui operaatioon, joka päättyi joulukuussa 2003 luovuttaen tehtävänsä EU:n siviilikriisinhallinnan operaatio Proximalle.¹⁹¹

Bosnia-Herzegovina

YK:n sotilaallinen epäonnistuminen Bosniassa 1994–1995 oli käännekohta, joka toi Naton kriisinhallinnan toimeenpanijaksi.¹⁹² Srebrenican joukkomurha tapahtui heinäkuussa 1995, ja se pakotti kansainvälisen yhteisön asettamaan väkivallalle pi-

tävät rajat. Aluksi Nato tuki YK:n rauhanturvaajia Deliberate Force -ilmaoperaatiolla, jonka voiman käytöllä osapuolet taivutettiin neuvottelupöytäan. Daytonin rauhansopimus allekirjoitettiin 14. joulukuuta 1995 Pariisissa, ja Nato-johtoiset Implementation Force, IFOR-joukot ottivat rauhanturvaamisvastuun YK-joukoilta kuusi päivää myöhemmin.¹⁹³

Vuoden mittaiseksi suunniteltu Joint Endeavour -operaatio lainasi NASAn iskulausetta: ”Failure is not an option” – epäonnistuminen ei kuulu vaihtoehtoihin. Selostaessaan Suomen liittymistä Nato-johtoiseen operaatioon ulkoministeri Tarja Halonen totesi eduskunnalle: ”Iforin toimeenpanemassa operaatiossa ei ole kyse pelkästään Bosnian tai entisen Jugoslavian alueen rauhasta. Operaatiolla voidaan luoda myös uutta käytäntöä rauhanturvaamiseen ja uutta, yhteistyöhön nojaavaa eurooppalaista turvallisuusjärjestystä, johon euroatlanttisen yhteisön kaikki keskeiset valtiot osallistuvat.”¹⁹⁴

Naton toiminta-ajatukseen kuuluivat YK:n päätöslauselman mukaisesti itsepuolustusta laajemmat voimankäyttöoikeudet, joilla YK-joukkojen näyryttäminen saatiin loppumaan.¹⁹⁵ Suomi osallistui IFOR-joukkoihin rakentajapataljoonalla, jollainen oli jo palvellut YK-lipun alla Kroatiaassa 1992–1993. Kysymys voimankäyttövaltuuksista Nato-operaatiossa¹⁹⁶ oli Suomessa poliittisesti arka, ja uuden rakentajapataljoonan kokoaminen oli helpommin hyväksyttävä ajatus kuin perinteisen valvontajoukon lähettäminen.¹⁹⁷

Julkisuudelta piilossa¹⁹⁸ tehtiin samanaikaisesti suuri parannus suomalaisten toimintakykyyn. Aikaisemmin rauhanturvajoukoilla oli mukanaan enintään taktiseen toimintaan kykenevät tiedusteluosastot. Bosniassa Suomi asetti ensimmäisen kerran kansainväliseen käyttöön erityisiä tiedusteluyksiköitä ja kansallisen tiedusteluelimen Finnish Intelligence Cell, FINIC. Tämä kehittyi myöhemmin yhteispohjoismaiseksi tiedusteluelimeksi Nordic Intelligence Cell, jonka toimintaa arvostettiin niin Nato-operaatiossa kuin kansainvälisessä tiedusteluyhteisössäkin.¹⁹⁹

Joulukuussa 1996 IFOR muuttui Stabilisation Force in Bosnia and Herzegovina, SFOR-operaatioksi takaamaan rauhaa ja jälleenrakennusta.

► Makedoniassa toimineen UNPROFOR-operaation aseman F-14 vartioasema Kosovon rajan tuntumassa elokuussa 1998. Kuva: Fincet / Sotamuseo

Puolustusministeri Anneli Taina muotoili suomalaisten tehtävän eduskunnassa varovaisesti: ”Suomen pataljoonan tehtävinä tulevat olemaan prikaatin esikunta alueen vartiointi, tiestön partiointi prikaatin vastuualueella sekä tiestön kunnossapito ja korjaaminen. Haluan korostaa, että partiointi on nimenomaan tiestöön tukeutuvaa, ei miinavaarallisella tai raivaamattomilla alueilla tapahtuvaa.” Operaation jatko hyväksyttiin, mutta kriittisissä puheenvuoroissa sitä pidettiin edelleen Suomen ujuttamisena Naton jäseneksi.²⁰⁰

Osana monikansallista joukkoa on hankalaa ja vaarallista olla toimintavaltuuksiltaan muista poikkeava. Kansainvälisen organisaation sisällä katsotaan karsaasti tehtävistä kieltäytyjiä, ja rauhanturvaajien viholliset etsivät tietoisesti heikointa lenkkiä, johon voivat iskeä.²⁰¹ Tästä syystä Suomen pataljoona kehitti siviili-sotilasyhteistyötä, mutta osallistui täysipainoisesti myös SFORin vaativiin sotilasoperaatioihin. Pohjoismais-puolalaisen prikaatin komentajaksi vuonna 1997 tulleen prikaatikenraali Kari Rimpin tuella pataljoona sai oman vastuualueen vuonna 1998.²⁰² Seuraavana vuonna prikaatin yhteisoperaatiossa takavarikoitiin serbiprikaatin sotavarusteet ja käytännössä lakkautettiin koko prikaati.²⁰³

Suomen kotiutettua pataljoonansa vuonna 1999 Bosniaan jäi 120 suomalaisen sotilaan osasto jatkaamaan Cimic-toimintaa.²⁰⁴ Seuraava supistusvaihe oli vuonna 2001 samalla kun osaston vastuualue muuttui koskemaan koko yhdysvaltalaisjohtoista divisioonaa. Suomi irtautui Naton SFOR-joukoista elokuussa 2003. Kaikkiaan 5 375 suomalaista ehti toimia Naton Bosnia-operaatioissa.²⁰⁵

Nato päätti virallisesti Bosnia ja Hertsegovinan operaation lopettamisesta kesäkuussa 2004. Euroopan unioni tarjoutui ottamaan Natolta toimintavastuun Bosniassa. Unionin yhteisten asioiden ja ulkosuhteiden neuvosto hyväksyi toteuttamissuunnitelman, ja operaatio nimettiin Altheaksi. Tehtävienvaihto SFORilta Althealle tapahtui 1. joulukuuta 2004.²⁰⁶ Siirtyminen Naton alaisuudesta EU:n johtoon onnistui joustavasti, koska joukot olivat suurelta osin samoja. Althean komentajana toimii Na-

ton Euroopan joukkojen apulaiskomentaja, ja EU:n operaatioesikunta toimii Naton Euroopan joukkojen päämajassa.

Suomalaiset osallistuivat operaatio Altheaan noin kahdensadan henkilön voimin lokakuusta 2004 alkaen. Suomi toimi operaation Pohjoisen taisteluosaston kehysvaltiona vuoden 2006 alkuun asti ja toimitti käyttöön koko taisteluosaston johtamis- ja viestijärjestelmän. Monikansallisen taisteluosaston komentajana toimi ensin prikaatikenraali Juha Kilpiä ja hänen jälkeensä prikaatikenraali Mika Peltonen.²⁰⁷ Suurin osa suomalaisesta joukosta kotiutettiin kesäkuussa 2009, jonka jälkeen osallistumista on jatkettu asettamalla esikuntaupseereita operaation käyttöön Sarajevoon, Monsiin Belgiassa ja Napoliin Italiassa.

Kosovo

Tilanteen rauhoittuessa Bosnia-Herzegovinassa tilanne Kosovossa jatkoi kiristymistään. Kosovon albaaniväestö koki tulevansa sorretuksi ja alkoi kapinoida. Serbit käyttivät voimakeinoja Kosovon kapinallisia vastaan, ja talvella 1998 merkit viittasivat etniseen puhdistukseen. Kansanmurhan pelossa 1,4 miljoonaa albaania pakeni kodeistaan. Alueella tarkkailleet Euroopan turvallisuus- ja yhteistyöjärjestö, ETYJ, ja Euroopan unioni epäonnistuivat sovittelussa. Maaliskuussa 1999 alkoi 78 päivää kestänyt ilmasota Serbiaa vastaan.²⁰⁸ Tasavallan presidentti Martti Ahtisaari ja Venäjän entinen pääministeri Viktor Tšernomyrdin kävivät viemässä rauhan ehdot Slobodan Miloševićille 2. kesäkuuta 1999.²⁰⁹

YK:n turvallisuusneuvosto vaati Jugoslavian liittotasavaltaa vetämään joukkonsa Kosovosta ja valtuutti Naton johtamaan alueen rauhanturvaoperaatiota.²¹⁰ Suomi lähetti tehtävään pataljoonan, joka rakentui varusmiehinä kriisinhallintaan koulutetun valmiusjoukon rungolle täydennettynä muilla reserviläisillä, jotka toivat organisaatioon kokemusta ja siviiliammattien osaamista.²¹¹

Reserviläispataljoonista suomalaiset olivat ensimmäisinä Kosovossa.²¹² Nopeaa valmistumista auttoivat Bosniasta tulleet 30 suomalaista rauhanturvaajaa,

► SFOR-opsioon rauhanturvaajat auttamassa siviilejä Kosovossa Kapetanovicin kylässä syyskuussa 1998.

Kuva: Fincent / Sotamuseo

jotka toivat varusteita ja vahvensivat Suomesta lähtenytä tiedustelu- ja valmisteluosastoa. Suomalaisten onnistunut toiminta perustui hyvään tilannejohtamiseen, joka pelasti tukijärjestelmästä paljastuneilta heikkouksilta. Havainnot johtivat myöhemmin rauhanturvaamisen operatiivisen vastuun siirtymiseen puolustusministeriöltä Puolustusvoimille ja toimeenpanovastuun keskittämiseen Porin prikaatiin. Samalla YK-koulutuskeskuksen rooli muuttui Puolustusvoimien kansainväliseksi keskuksiksi, joka viimein liitettiin osaksi Maanpuolustuskorkeakoulua.²¹³

Suomen pataljoona otti operatiivisen vastuun alueellaan 29. elokuuta 1999 osana brittiläistä pri-

kaatia. Pataljoonan vahvuus Makedonian puolella toimivine huolto-osineen oli 797 sotilasta, joille kaikille riitti työtä paikallisen tilanteen rauhoittamisessa. Ylemmissä esikunnissa suomalaiset törmäsivät aluksi puuttuviin turvallisuusluokitukseen Nato-organisaatiossa. Kun Naton salaiset järjestelmät saatiin sopeutettua ulkopuolisten läsnäoloon, myös esikuntatyö alkoi toimia.²¹⁴

Suomi oli ensimmäinen Natoon kuulumaton maa, joka sai johdettavakseen suoraan Naton komentoketjussa olevan prikaatin, kun prikaatikenraali Paavo Kiljunen toimi komentajana vuonna 2003. Seuraavana vuonna Harri Holkerin johtaessa United

Nations Interim Administration Mission in Kosovo, UNMIK-operaatiota ja prikaatikenraali Antti Lankisen ollessa vastuussa Keskisestä prikaatista lähtivät Kosovon sisäiset paineet purkautumaan vakavina mellakoina. Suomalaisten alueella Lipljanissa poltettiin 35 ja Kosovo Poljessa 100 serbitaloa ja myös kirkkoja ja luostareita vastaan hyökättiin.²¹⁵

Kokemuksista otettiin oppia, joukkojenhallintavarustusta parannettiin ja koulutukseen panostettiin sekä Suomessa että toimialueella. Osaamista aseetsinnoissa kehitettiin samalla kun liikkuvuuteen panostettiin.²¹⁶ YK:n pääneuvottelija Martti Ahtisaari esitti huhtikuussa 2007 suunnitelman, jossa Kosovo olisi saanut aluksi valvotun itsenäisyyden ja oikeuden hankkia omat kansalliset symbolit.²¹⁷ Serbit eivät suunnitelmaan suostuneet, ja lopulta Kosovo julistautui yksipuolisesti itsenäiseksi helmikuussa 2008.

Serbia ei hyväksynyt Kosovon itsenäistymistä, mutta siitä huolimatta itsenäistymisprosessi eteni rauhallisesti suomalaisten alueella.²¹⁸ Kosovon turvallisuustilanteen parantuessa KFOR-operaatiota supistettiin, ja vuonna 2009 suomalaisten 400 rauhanturvaajan määrä vähennettiin 250 henkeen. Vuosina 2008–2009 monikansallisen Keskisen taisteluosaston komentajana toimi prikaatikenraali Kyösti Halonen, ja vuonna 2009–2010 vastuussa oli prikaatikenraali Seppo Toivonen.

Syksyllä 2010 Suomen johtama Keskinen taisteluosasto lakkautettiin ja pääosa suomalaisen kriisinhallintajoukon henkilöstöstä ja materiaalista kotiutettiin. KFOR jatkaa Kosovon turvallisuusjoukkojen, Kosovo Security Force, KSF, kehittämistä nyt suoraan Naton päämajan johdossa. Kosovossa jatkaa vielä noin kaksikymmentä suomalaista sotilasta esikuntatehtävissä ja yhteysupseeriryhmässä Drenasin alueella.

Kriisinhallinnan kehityslinjat

Suomen pääsy Yhdistyneiden kansakuntien jäseneksi ja ensimmäiset kokemukset rauhanturvaamisesta osoittivat toiminnan suuren merkityksen maailmassa

paikkaansa hakevalle Suomelle. Suurten ikäluokkien palvellessa varusmiehinä vuosina 1960–1975 Puolustusvoimien henkilökunta oli venytetty äärimilleen ja upseerien irrottaminen kansainvälisiin tehtäviin oli vaikeaa. Niinpä suhtautuminen rauhanturvatehtäviin oli nihkeää tosin ennemmin resurssi-puutteiden kuin tehtävien aliarvostuksen vuoksi.²¹⁹

Vuoden 1974 laki puolustusvoimista määritteli Puolustusvoimien seitsemänneksi tehtäväksi ”myötävaikuttaa Yhdistyneiden Kansakuntien käyttöön asetettavan valvontajoukon järjestelytoimiin”.²²⁰ Kenraali Jaakko Valtanen katsoi rauhanturvaamisen olevan osa Suomen ennalta ehkäisevää turvallisuuspolitiikkaa, joka rakentui diplomatian, rauhanturvaamisen, kehitysyhteistyön sekä aseriisuntapyrkimysten yhteisvaikutuksesta.²²¹

Amiraali Jan Klenbergin aikana Suomen panostus rauhanturvaamiseen ja kriisinhallintaan oli suurimmillaan. Sen perusta alkoi kuitenkin rakoilla, koska Suomen poliittinen johto alkoi kaavailla perinteistä rauhanturvaamista haastavampia tehtäviä.²²²

Amiraali Jan Klenberg toi julki Puolustusvoimien kannan keväällä 1993 seuraavasti: ”Meillä suomalaisilla ei ole pienintäkään vaikeutta koota reservitämme sellaista joukkoa, joka on peruskoulutukseltaan, kyvyiltään ja motivaatioiltaan valmis astumaan minkä ammattarmeijan rinnalle hyvänsä. Heille on kuitenkin taattava niin suuri työturvallisuus ja työteho kuin Suomi kehittyneenä teollisuusvaltiona rauhan aikana kykenee tarjoamaan. Mittapuu on tässä suhteessa asetettava vielä korkeammalle, kuin varustautuessamme oman maan puolustamiseen sodan aikana. Nykyisissä puolustusmäärärahoissa tähän ei ole varauduttu.”²²³

Kenraali Gustav Hägglundin ollessa puolustusvoimain komentajana aloitettiin Suomen kansainvälisen valmiusjoukon varusmieskoulutus Porin prikaatissa vuonna 1995. Samaan aikaan alettiin kehittää erikoisjoukkosotilaiden koulutusta Utissa.²²⁴

Kriisinhallinnan sopeutuessa olemassa oleviin uhkakuviin myös Suomi joutui muuttamaan lainsäädäntöään ja Puolustusvoimat suhtautu-

► KFOR-operaation Suomen pataljoona partioimassa Kosovon kaduilla vuonna 2001. Kuva: Sotamuseo

mistapaansa. Vuodelta 1984 peräisin ollut rauhanturvaamislaki²²⁵ korvattiin vuonna 2006 lailla sotilaallisesta kriisinhallinnasta.²²⁶ Sen mukaan kriisinhallinnan toimeenpanijana voi olla Yhdistyneet kansakunnat, Euroopan turvallisuus- ja yhteistyöjärjestö, Euroopan unioni taikka muu kansainvälinen järjestö tai maaryhmä. Käytännössä samalla tunnustettiin jo toteutunut linja, jossa vähennettiin toimintaa YK:n puitteissa ja lisättiin osallistumista Naton operaatioihin. Myös lakia puolustusvoimista muutettiin vuoden 2008 alussa. Siinä Puolustusvoimien kolmanneksi tehtäväksi määrättiin ”osallistuminen kansainväliseen sotilaalliseen kriisinhallintaan ja sotilastehtäviin muussa kansainvälisessä kriisinhallinnassa”. Vuonna 2017 lakia puolustusvoimista muutettiin siten, että osallistuminen kansainväliseen sotilaalliseen kriisinhallintaan muutettiin puolustusvoimien neljänneksi tehtäväksi ja sen edelle nousivat kansainvälisen avun antamiseen liittyvät tehtävät.²²⁷

Toimeenpanijoiden lisääntyessä operaatioiden määrä kasvoi, mutta samanaikaisesti Suomi vähensi osallistuvien henkilöiden määrää ja kansallisista rauhanturvapataljoonista luovuttiin.²²⁸ Vielä vuonna 2001 Suomi oli mukana kymmenessä operaatiossa noin 1 600 henkilön kokonaisvahvuudella.²²⁹ Vuonna 2011 osallistujien määrä oli vähäisimmillään sitten vuoden 1964, kun se lähestyi 250 rauhanturvaajan rajaa. Siviilikriisinhallinnan lisääntyminen ja pataljoonista luopuminen on muuttanut kriisinhallintaa akateemisen eliitin ja ammattisotilaiden työksi, jossa tavallisilla kansalaisilla ei ole yhtä suurta sijaa kuin ennen.

Nykyaikaisessa kriisinhallinnassa keskitytään konfliktien syihin. Ne liittyvät usein toimimattomiin yhteiskuntarakenteisiin, eriarvoisuuteen, korruptioon ja rikollisuuteen, joiden avulla poliittista kiihkomieltä ohjailaan. Siinä kokonaisuudessa sotilaallinen kriisinhallinta pystyy yleensä lopettamaan laajamittaisen väkivallan, mutta vain mittavilla kehitysponnisteluilla vaikutetaan sotien syntyyn.

SUOMEN OSALLISTUMINEN YK:N SOTILASTARKKAILIJAOPERAATIOIHIN

LYHENNE	NIMI	TOIMIALUE	AIKA	HENKILÖTYÖVUODET VUOTEEN 2017 ASTI (vain sotilastarkkailijat)	SUOMALAISET PÄÄLLIKÖT, KOMENTAJAT/ KENRAALIT	ERITYISTÄ
UNOGIL	United Nations Observation Group in Lebanon	Libanon	1958	4		Operaatio-päällikkönä Lauri Boldt
UNMOGIP	United Nations Military Observer Group in India and Pakistan	Intia ja Pakistan	1961–2016	230	Pertti Puonti	
UNIPOM	United Nations India-Pakistan Observation Mission	Intia ja Pakistan	1965–1966	9		
UNTSO	United Nations Truce Supervision Organization	Lähi-Itä	1957, 1967–	850	Ensio Siilasvuo Erkki R. Kaira Hans Christensen Jaakko Oksanen Juha Kilpiä	
UNIIMOG	United Nations Iran-Iraq Military Observer Group	Suomalaiset vain Iranissa	1988–1991	37		Edeltävät tarkastusryhmät, UNIT-B ja UNIT-T 1984–1988, 7 htv.
UNIKOM	United Nations Iraq-Kuwait Observation Mission	Irak ja Kuwait	1991–2003	67	Esa Tarvainen	Ensimmäinen YK:n peruskirjan VII luvun mukainen operaatio, jonka johdossa oli suomalainen.
UNGOMAP	United Nations Good Offices Mission in Afghanistan and Pakistan	Afganistan	1988–1990	14	Rauli Helminen	Rauhan-neuvottelussa perustettu erityisoperaatio.
OSGAP	Office of the Secretary-General in Afghanistan and Pakistan	Afganistan ja Pakistan	1990–1993	9		
UNOSOM	United Nations Operation in Somalia	Somalia	UNOSOM I 1992–1993 UNOSOM II 1993–1995	5		Suomi osallistui vain UNOSOM I -vaiheeseen.
UNPROFOR	United Nations Protection Force	Jugoslavia	1992–1995	41		
UNCRO	United Nations Confidence Restoration Organisation	Kroatia	1996	5		

UNPREDEP	United Nations Preventive Deployment	Makedonia	1995–1999	4	Juha Engström	
UNTAES	United Nations Transitional Administration for Eastern Slavonia, Baranja and Western Sirmium	Kroatia	1996–1998	5		
UNMOP	United Nations Mission of Observers in Prevlaka	Kroatia	1996–2003	10		
UNAMA	United Nations Assistance Mission in Afghanistan	Afganistan	2002–	3	Olli-Matti Multamäki	
UNMIK	United Nations Interim Administration Mission in Kosovo	Kosovo	1999–	15 ¹	Harri Holkeri	1) Henkilötyövuosissa vain sotilaiden osuus.
UNMEE	United Nations Mission in Ethiopia and Eritrea	Etiopia ja Eritrea	2000–2008	38		
UNMIL	United Nations Mission in Liberia	Liberia	2003–2016	32	Mauri Koskela	
UNMIS	United Nations Mission In Sudan	Sudan	2005–2011	12 ²		2) Sisältää työpanoksen Afrikan Unionin AMIS II -operaatiossa.
UNMIN	United Nations Mission In Nepal	Nepal	2007–2011	5		Poliittinen operaatio, johon kuului asetarkkailuosasto.
UNAMID	United Nations African Union Mission in Darfur	Sudan, Tšad, Keski-Afrikan tasavalta	2007–	27		
UNMISS	United Nations Mission in the Republic of South Sudan	Etelä-Sudan	2011–	2		Poliisi
UNSMISS	United Nations Supervision Mission in Syria	Syyria	2012	6		Tarkkailija-operaatio osoitautui mahdottomaksi.
UNSOM	The United Nations Assistance Mission in Somalia	Somalia	2013–	1		(Poliisi)

1 Osa operaatioista on valvontajoukko-operaatioita, joissa toimi sekä sotilastarkkailijoita että joukkoja saman hallinnollisen johdon alaisena.

2 Käytetyt henkilötyövuodet perustuvat toiminta-aikaan kuukausina, osallistujien määrään sekä arvioon toimialueella ja kotimaassa käytetystä työpanoksesta, mukaan luettuna operaatiokohtainen koulutus ja muut valmistelut. Osallistuneiden henkilöiden määrä on suurempi kuin henkilötyövuosien määrä, koska osa henkilöistä on ollut toimialueella vain osan vuodesta.

SUOMEN OSALLISTUMINEN YK:N VALVONTAJOUKKO-OPERAATIOIHIN

LYHENNE	NIMI	TOIMIALUE	AIKA	HENKILÖTYÖ-VUODET ²	SUOMALAISET PÄÄLLIKÖT, KOMENTAJAT/ KENRAALIT	ERITYISTÄ
UNEF I	United Nations Emergency Force	Egypti	1956–1967	265		Suomi oli mukana vain ensimmäisen vuoden ajan, kaikkiaan 437 sotilasta osallistui.
UNFICYP	United Nations Peacekeeping Force	Kypros	1964–	9 800	Armas-Eino Martola Ahti Vartiainen	Suomi oli mukana vuoteen 2006, kaikkiaan 10 035 sotilasta osallistui.
UNEF II	United Nations Emergency Force	Egypti	1973–1979	4 200	Ensio Siilasvuo	Suomi oli mukana koko ajan, kaikkiaan 4 829 sotilasta osallistui.
UNDOF	United Nations Disengagement Observer Force	Syyria ja Israel	1974–	5 100	Erkki Kaira Gustav Hägglund Mauri Koskela	Ev. Tauno Kuosa johti loiton-tamisen 1974. Kaikkiaan 5 977 suomalaista sotilasta osallistui 1979–1993.
UNIFIL I ja II	United Nations Interim Force in Lebanon	Libanon	1978– ¹	11 000	Gustav Hägglund Aarno Vehviläinen	Suomi mukana 1982–2001, 2006–2007 ja 2012 alkaen toistaiseksi. Kaikkiaan 12 893 sotilasta osallistunut 2017 mennessä.
UNTAG	United Nations Transition Assistance Group	Namibia	1978–1990	1 050	Martti Ahtisaari	Suomi valmistautui vuodesta 1978. Kaikkiaan 961 sotilasta osallistui 1989–1990.
UNPROFOR	United Nations Protection Force	Kroatia, Bosnia-Herzegovina, Makedonia	1992–1995	1 080		Kaikkiaan 542 + 430 suomalaista sotilasta osallistui 1992–1995 (Kroatia/Makedonia).
UNPREDEP	United Nations Preventive Deployment	Makedonia	1995–1999	1 850	Juha Engström	Kaikkiaan 2 364 suomalaista sotilasta osallistui ml. vartiosasto Zagrebissa Kroatiaassa.
UNMEE	United Nations Mission in Ethiopia and Eritrea	Etiopia ja Eritrea	2000–2008	350		Kaikkiaan 500 suomalaisen joukko osallistui 2003–2004.
MINURCAT I ja II	United Nations Mission in the Central African Republic and Chad	Tšad ja Keski-Afrikan tasavalta	2007–2010	150		Kaikkiaan 150 suomalaista sotilasta osallistui 2008–2010.
MINUSMA	United Nations Multidimensional Integrated Stabilization Mission in Mali	Mali	2013–	15		Toimintaa laajennetaan 2017.

¹ UNIFILin mandaattia terävöitettiin vuonna 2006, josta eteenpäin puhutaan UNIFI II -operaatiosta.

² Käytetyt henkilötyövuodet perustuvat toiminta-aikaan kuukausina, osallistujien määrään sekä arvioon toimialueella ja kotimaassa käytetystä työpanoksesta, mukaan luettuna operaatiokohtainen koulutus ja muut valmistelut. Osallistuneiden henkilöiden määrä on yleensä suurempi kuin henkilötyövuosien määrä, koska osa henkilöistä on ollut toimialueella vain osan vuodesta. Namibian (UNTAG) operaation valmistelujen ja muun osallistuneen henkilöstön panoksen vuoksi henkilötyövuosien määrä on suurempi kuin toimeenpanoon osallistuneiden sotilaiden määrä.

SUOMEN OSALLISTUMINEN NATON KRIISINHALLINTAOPERAATIOIHIN

LYHENNE	NIMI	TOIMIALUE	AIKA	HENKILÖTYÖ-VUODET	KOMENTAJAT	ERITYISTÄ
IFOR	Implementation Force	Bosnia, Unkari, Kroatia	1995–1996	450		Suomen ensimmäinen Nato-operaatio. Kaikkiaan 450 sotilasta osallistui.
SFOR	Stabilization Force	Bosnia, Unkari, Kroatia	1996–2004	4 050	Kari Rimpi	Suomi oli mukana vuoteen 2003. Kaikkiaan 4 925 sotilasta osallistui.
KFOR	Kosovo Force	Kosovo, Makedonia	1999-jatkuu	6 800	Paavo Kiljunen Antti Lankinen Kyösti Halonen Seppo Toivonen	Lähes 8 000 sotilasta on osallistunut (2017).
ISAF	International Security Assistance Force	Afganistan	2003–2013	850		Alkoi halullisten koalition operaationa. Lähes 900 sotilasta on osallistunut.
RS	Resolute Support	Afganistan	2013–	120		Lähes 130 sotilasta on osallistunut (2017).

SUOMEN OSALLISTUMINEN EU:N SOTILAALLISIIN KRIISINHALLINTAOPERAATIOIHIN

LYHENNE	NIMI	TOIMIALUE	AIKA	HENKILÖTYÖ- VUODET	KOMENTAJAT	ERITYISTÄ
EUFOR Concordia	European Union Force, Operation Concordia	Makedonia	2003	9		
EUFOR Althea	European Union Force, Operation Althea	Bosnia	2004–	700	Juha Kilpiä Mika Peltonen	Johtamisjärjestelmä Suomesta.
EUFOR RD CONGO	European Union Force, Operation Democratic Republic of the Congo	Kongo ja Gabon	2006	5		
EUFOR Tchad/RCA	European Union Force, Operation Chad and the Central African Republic	Tšad ja Keski-Afrikan tasavalta	2008			Ks. MINURCAT I ja II.
EUNAVFOR Somalia	European Union Naval Force – Somalia, Operation Atalanta	Afrikan sarven Merialue, Djibouti	2008–	200		Suomi osallistui vuoteen 2016 asti.
EUTM Somalia	European Union Training Mission in Somalia	Uganda, Somalia	2010–	30		
EUTM Mali	European Union Training Mission in Mali	Mali	2013–	30		
EUFOR RCA	European Union Force Operation in the Central African Republic	Tšad, Keski-Afrikan tasavalta ja Kreikka	2014–2015	40		
EUNAVFOR MED	European Union Naval Force – Mediterranean, Operation Sophia	Välimeri, Italia	2015-	25		

SUOMEN OSALLISTUMINEN MUIHIN PUOLUSTUSVOIMIEN KANNALTA MAINITTAVIIN KRIISINHALLINTAOPERAATIOIHIN

LYHENNE	JOHTO- ORGANISAATIO	NIMI	TOIMI- ALUE	AIKA	HENKILÖ- TYÖVUODET	HENKILÖITÄ	ERITYISTÄ
CWU	YK	Civil Watch Unit of the Suez Canal Clearance Group	Suezin kanava	1956	3,6	29	Suomen ensimmäinen siviilikriisinhallintaoperaatio. Egypti ei sallinut rauhanturvaajien valvoa aluksia sotilaina, joten heidät otettiin YK:n palkkalistalle siviileinä.
ETYJ/Nagorno-Karabakh	ETYJ		Armenia ja Azerbaidžan	1994–1995	2	Heikki Vilén Ari Puheloinen	Suunnitelma. ETYJ ei saavuttanut yksimielisyyttä operaation toteuttamiseksi.
ICFY-mission	YK ja EU	International Conference on the Former Yugoslavia	Jugoslavia	1994–1996	20	Tauno Nieminen Tarmo Kauppila	Tiedon hankinta, raportointi.
IICD	Rauhansopimus	The Independent International Commission on Decommissioning	Pohjois-Irlanti	1996–2005	15	Harri Holkeri Tauno Nieminen	Harri Holkerin, George Mitchellin ja John de Chastelain neuvotteleman rauhansopimuksen toimeenpano.
FFT	YK ja Cambodian Mine Action Centre	Finn Flail Team	Kambodžan kuningaskunta	1998–2002	20	Tarmo Kauppila	Samanlainen osasto toimi myös Mosambikissa vuoteen 2002.
SLMM	Maaryhmä	Sri Lanka Monitoring Mission	Sri Lanka	2002–2006	50		Operaatio jatkui vuoteen 2008.
AMM	EU ja ASEAN maat	Aceh Monitoring Mission	Indonesia	2007–2007	60	Jaakko Oksanen Kalle Liesinen	Martti Ahtisaaren neuvotteleman rauhansopimuksen toimeenpano ja aseriisunta.
EASF	AU, NORDEFECO	East African Stand by Force	Itä-Afrikka	2007–	10		Alueen kriisinhallintakapasiteetin kehittäminen.
EUBAM Libya	EU	EU Integrated Border Assistance Mission in Libya	Libya	2013–	4	Antti Hartikainen	Valtion rajaan liittyvien toimintojen kehittäminen.
OPCW-UN Joint Mission	YK, OPCV	The OPCW-UN Joint Mission on the elimination of Syrian chemical weapons	Syyria, merialue	2013–2014	15		CBRN-tiimi ja alussuojausosasto.
OIR	Maaryhmä	Operation Inherent Resolve	Irak	2015–	150		ISILin vastainen koulutusoperaatio.

PUOLUSTUSVOIMIEN TULEVAT VUOSIKYMMENET

Puolustuskyky on osa Suomen kokonaisturvallisuuden elintärkeitä toimintoja. Se perustuu olosuhteisiimme ja tarpeisiimme rakennettuun Suomen malliin, joka kuvaa puolustuksen periaatteet ja toteutuksen. Puolustuskykymme perustana ovat tunnetut valintamme: yleinen asevelvollisuus ja uskottava, koko maan kattava puolustus sekä sotilasliittoihin kuulumattomuus. Valintojemme taustalla on kansalaisten luja maanpuolustustahto. Puolustuskykymme muodostuu toimintaympäristöön suhteutetuista maa-, meri- ja ilmapuolustuskyvyistä sekä niitä tukevista yhteisistä suorituskyyistä, mutta myös kyvystä ottaa vastaan kansainvälistä apua. Sotilaallisten kriisien ennaltaehkäisyyn ja tarvittaessa hyökkäyksen torjuntaan tarvitsemme sekä moderniin teknologiaan perustuvia kärkeäkykyjä että laajaa reserviä.

Suomen malli antaa vahvan pohjan Puolustusvoimien seuraavien vuosikymmenien kehittämiselle. Maailma ja sotilaallinen toimintaympäristö muuttuvat ympärillämme kiihtyvällä vauhdilla, ja puolustukselle asetettavat vaatimukset monipuolistuvat. Puolustusvoimien pitkän aikavälin kehittämisessä huomioidaan turvallisuusympäristön sotilaallisen potentiaalin kehittyminen sekä sotateknologian ja -taidon kehitystrendit. Toimintaympäristö ja sen kehitys määrittää tason, joihin puolustuksemme pitää pystyä.

Turvallisuusympäristöömme suhteutettu uskottava kansallinen puolustuskyky edellyttää taloudellisia resursseja, jatkuvaa toiminnan kehittämistä sekä motivoitunutta ja osaavaa henkilöstöä. Kehittämistoimet sisältävät niin uusien suorituskyyjen rakentamisen, olemassa olevien suorituskyyjen ylläpidon kuin myös vanhenevasta materiaalista ja toimintatavoista luopumisen.

PUOLUSTUSVOIMAT JA TOIMINTAYMPÄRISTÖ 2020-LUVULLA

Muuttuva sotilaallinen toimintaympäristö ja sen muodostamat haasteet 2020-luvulle

Kansainvälisen turvallisuustilanteen jännittyneisyys sekä sotilaallisten voimakeinojen monimuotoinen käyttö leimaavat kehitystä 2020-luvulle. Sotilaallinen voimankäyttö Ukrainassa, Syyriassa ja Lähi-idässä on todistanut perinteisen voimapolitiikan ja sotilaallisen keinovalikoiman käytön olevan edelleen osa kansainvälisiä kriisejä. Laaja-alaisen hybridivaikuttamisen ja siltä suojautumisen merkitys on korostunut. Sotilaallisiin voimakeinoihin kuuluvat myös kyberoperaatiot ja informaatiovaikuttaminen.

Naton vahvistunut läsnäolo Euroopan itäosissa ja Venäjän pyrkimykset omien turvallisuusintressien suojaamiseen samoilla alueilla ovat lisänneet jännitteitä ja sotilaallisia provokaatioita. Kilpailu taloudellisista ja turvallisuuspoliittisista eduista arktisella alueella on vauhdittanut myös sotilaallista varustautumista pohjoisilla alueilla. Terrorismin vastaisesta taistelusta on viimeisten vuosien aikana tullut Euroopassa ikään kuin uusi normaali. Ohjus- ja ydinaseuhkan pelko Korean suunnalla on lisännyt varautumista ja heikentänyt merkittävästi alueen turvallisuustilannetta.

Euroopan valtiot ovat reagoineet muuttuneeseen turvallisuustilanteeseen kasvattamalla asevoimiensa määrärahoja, parantamalla valmiutta sekä päättämällä uusista materiaalihankinnoista. Euroopan unioni ja Nato pyrkivät lisäämään ja syventämään puolustusyhteistyötään lähitulevaisuudessa. Ruotsissa asevoimien kehittämisen painopiste on palautettu kriisinhallinnasta oman alueen puolustamiseen. Useissa Euroopan maissa harkitaan asevelvollisuuden palauttamista 2020-luvulle siirryttäessä.

Venäjä pyrkii vahvistamaan suurvalta-asemaansa etupiirijakoon perustuvalla turvallisuusrakenteella. Venäjä on osoittanut kykenevänsä nopeaan strategiseen päätöksentekoon, valmiuteen ja sotilaallisen voiman koordinoituun käyttöön sekä laajan keinovalikoiman käyttöön tavoitteidensa saavuttamiseksi. Syyrian sodassa Venäjä on osoittanut erityisesti ilmavoimiensa kehittynyttä ja laajamittaista suorituskykyä.

Venäjällä on kaukovaikuttaisia asejärjestelmiä, joilla kyetään tuhoamaan kohteita sekä estämään ilmatilan ja merialueen vapaa käyttö. Kaikkien puolustushaarojen korkeassa valmiudessa olevia joukkoja kyetään siirtämään valtakunnan eri osista haluttuun suuntaan nopeasti ja yllätyksellisesti muun muassa rajoitetun alueen valtaamiseksi ja kohdevaltion suvereniteetin kiistämiseksi. Venäjä on tuonut uusia asejärjestelmiä rajojemme läheisyyteen ja vahvistanut joukkojaan Läntisen sotilaspiirin alueella. Tämä toiminnanvapauden kiistämiskyky haastaa itämeren alueen valtioiden ja Naton toimintakykyä.

Venäjä kehittää asevoimiensa suorituskykyjä ja ylläpitää valmiuksia myös laajamittaisen sotilaallisen kriisin varalle. Venäjän asevoimien materiaalin kehittäminen on pitkäjänteistä, ja se keskittyy länsimaiden tapaan kaukovaikuttamiseen ja täsmäaseisiin, miehittyihin ja miehittämättömiin ilma-aluksiin, robotiikkaan, ydinaseisiin, ilma- ja avaruuspuolustukseen sekä digitaalisiin tiedustelu- ja johtamisjärjestelmiin. Venäjä on osoittanut kykenevänsä merkittävästi parantamaan asevoimiensa suorituskykyä taloudellisista haasteista huolimatta.

Nato on palauttanut toimintansa painopisteen jäsenvaltioiden puolustamiseen liittokunnan ydintehdävänä. Useimmat Nato-maat panostavat puolustukseensa aikaisempaa enemmän. Tämä kehitys näkyy muun muassa Naton lisääntyvässä kollektiiviseen puo-

lustukseen keskittyvässä harjoitustoiminnassa ja sotilaallisen läsnäolon vahvistamisessa kriittisillä alueilla. Naton läsnäolo Itämeren alueella on lisääntynyt Baltian maiden ja Itä-Euroopan vahvistusten myötä.

Euroopan unioni jatkaa unionin yhteisen turvallisuus- ja puolustuspolitiikkansa sekä puolustusalan yhteistyön lisäämistä pyrkien vastaamaan paremmin niin ulkoisiin kuin sisäisiin turvallisuushaasteisiin. Lissabonin sopimuksen keskinäisen avunannon lauseke lisää unionin jäsenmaiden välisen puolustusyhteistyön kehittämismahdollisuuksia. Joulukuussa 2017 hyväksytty pysyvä rakenteellinen yhteistyö tiivistää edelleen halukkaiden Euroopan unionin jäsenmaiden puolustusyhteistyötä. Vaikka valtaosa Euroopan unionin jäsenmaista nojaa Natoon oman alueensa sotilaallisessa puolustamisessa, unionilla on tärkeä asema eurooppalaisen puolustusyhteistyön mahdollistajana ja laajan turvallisuuden toimijana myös 2020-luvulla.

Yhdysvaltojen panostus ja sotilaallinen läsnäolo Tyynen valtameren alueelle vahvistuu. Toisaalta Yhdysvaltojen merkitys Euroopan turvallisuuden ylläpitämisessä säilyy edelleen keskeisenä, mikä näkyy Yhdysvaltalaisen joukkojen ja suorituskykyjen sijoituksena Eurooppaan.

Kybertoimintaympäristön merkitys kasvaa tulevaisuudessa sotilaallisen vaikuttamisen ja suojautumisen näkökulmasta. Kybervaikuttamista hyödynnetään poliittisten ja sotilaallisten päämäärien saavuttamiseksi. Yhteiskunnan digitalisaatio, teknisten järjestelmien riippuvaisuus rajat ylittävistä tietoverkoista sekä järjestelmien haavoittuvuudet altistavat yhteiskunnan elintärkeät toiminnot kybervaikuttamiselle. Taistelu informaatiosta ja mielipiteistä tulee olemaan voimakkaampaa kuin mihin olemme tottuneet.

Monimuotoiset kemialliset, biologiset, radiologiset ja ydinaseperäiset uhkat (CBRN) säilyvät sotilaallisten voimakeinojen joukossa, ja ne haastavat puolustajan suojautumisjärjestelmän.

Teknologian kehittyessä ensi vuosikymmenellä nähdään entistä tarkempia kaukovaikuttaisia asejärjestelmiä ja automatisointia laajemmin hyödyntäviä

järjestelmiä. Operaatiotempon kasvaminen haastaa nykyiset johtamistavat ja -rakenteet. Sotilaallisten ja yhteiskunnan järjestelmien keskinäisriippuvuus lisää kyberpuolustuksen ja informaatioverkkojen hallinnan merkitystä. Älykkäiden asejärjestelmien rinnalla käytössä on edelleen laajalti perinteisiä taisteluvälineitä, kuten panssarivaunuja, lentokoneita, tykistöä ja aluksia.

Turvallisuustilanteen kehitys on ollut ja on vaikeasti ennakoitavaa. Integroituvassa maailmassa konfliktit lähialueillamme vaikuttavat myös Suomen turvallisuuteen.

Suomen lähialueen turvallisuustilanteeseen maailman ja Euroopan kriiseillä onkin ollut selviä heijastevaikutuksia. Itämeren ja arktisen alueen sotilasstrateginen merkitys on kasvanut. Sotilaallinen toiminta alueella lisääntyy joukkojen ja uusien suorituskykyisten asejärjestelmien myötä.

Vaikka Suomeen ei kohdistu tällä hetkellä sotilaallista uhkaa, nopeatkin muutokset ovat Suomen turvallisuusympäristössä mahdollisia. Suomeen kohdistuva sotilaallinen uhka voi tulevaisuudessa olla osa pitkäkestoista hybridioperaatiota tai nopea isku kaukovaikutteilla aseilla tai jotain siltä väliltä. Voimaa voidaan käyttää maalla, merellä, ilmassa, kyberulottuvuudessa ja avaruudessa.

Puolustusvoimien kehittäminen 2020-luvun haasteisiin

Puolustuksemme perusratkaisut, yleinen asevelvollisuus ja koko maan puolustaminen, antavat vahvan pohjan Puolustusvoimien kehittämiseksi 2020-luvulle. Ratkaisu on olosuhteisiimme ja tarpeisiimme muotoilu Suomen malli, jossa ei ole ristiriitaa laadun ja määrän välillä. Sotilaallisten kriisien ennaltaehkäisyyn ja tarvittaessa hyökkäyksen torjuntaan tarvitsemme sekä moderniin teknologiaan perustuvia kärkeäkykyjä että laajaa reserviä. Korkeassa valmiudessa ja tehokkailla ja ajanmukaisilla järjestelmillä varustetuilla, kaikkien puolustushaarojen joukkoja sisältävillä valmiusjoukoilla pyritään ensisijaisesti

estämään tilanteen kiihtyminen aseelliseksi hyökkäykseksi Suomea kohtaan. Tilanteen niin vaatiessa valmiusjoukoilla kyetään torjumaan Suomea vastaan tehty ensi-isku. Laajaan reserviin perustuvalla ja tarkoituksenmukaisella materiaalilla varustetuilla alueellisilla joukoilla luodaan kyky vastata myös laajamittaisiin hyökkäyksiin.

Ulkoinen ja sisäinen turvallisuus limittyvät toisiinsa yhä voimakkaammin, eikä moniulotteisimpia uhkia vastaan voida puolustautua vain yhdellä keinolla tai yhden toimijan toimenpitein. Suomen kokonaisturvallisuuden malli tarjoaa lujan perustan laajalle yhteistyölle eri viranomaisten, järjestöjen ja elinkeinoelämän kanssa.

Puolustukselta edellytetään hyvää tilannekuvaa, korkeaa toimintavalmiutta, taistelunkestävyyttä, kyberpuolustuskykyä ja kykyä yhteisoperointiin jo kriisin alkuvaiheessa. Informaatiovaikuttaminen muodostaa yhä keskeisemmän osan myös Puolustusvoimien kehittämistä. Kykyä suojautua kaukovaikutteisilta aseilta kehitetään koko puolustusjärjestelmässä ja oma vaikuttamiskyky rakennetaan ennaltaehkäisyn ja konfliktin rajoittamisen perustaksi.

Meri- ja Ilmavoimien pääjärjestelmät poistuvat käytöstä lähes samanaikaisesti 2020-luvulla. Poistuvia suorituskykyjä korvaavilla alus- ja hävittäjähankinnoilla säilytetään uskottava ilma- ja meripuolustuskyky sekä mahdollistetaan osiltaan Suomen puolustuksen ennaltaehkäisy- ja torjuntakyky pitkälle tulevaisuuteen. Hankintojen erillishankinnat turvaa puolustuksen kokonaisvaltaisen kehittämisen kaikkien puolustushaarojen ja suorituskykyjen osalta.

Kansainvälinen puolustusyhteistyö on yhä tärkeämpää monimutkaisessa ja globaalissa toimintaympäristössä. Kansallista puolustuskykyä tukee

► Puolustusvoimat kehittää yleistä asevelvollisuutta yhteiskunnallisia kehitystrendejä seuraten. Panssariprikaatin varusmiehiä simulaattorikoulutuksessa vuonna 2017. Kuva: Puolustusvoimat

kansainvälinen kahdenvälinen ja monenkeskinen puolustusyhteistyö, jonka ytimenä on yhteistoimintakyky. Puolustustamme ei suunnitella ulkoisen avun varaan, mutta kansainvälisellä puolustusyhteistyöllä kehitetään ja ylläpidetään suorituskykyä ja luodaan valmiuksia sotilaallisen avun antamiseen ja vastaanottamiseen kansainvälisissä kriisissä tai häiriötilanteessa.

Vahva maanpuolustustahto on tulevaisuudessaakin tärkeä tekijä Suomelle. Maanpuolustustahdon turvaaminen on näkyvä signaali ulkopuolisille ja tärkeä tekijä kriisien ennaltaehkäisyssä. Yleinen asevelvollisuus liittyy Puolustusvoimat konkreettisesti osaksi yhteiskuntaa ja lisää kansalaisten luottamus-

ta maanpuolustukseen. Puolustusvoimat kehittää jatkossakin asevelvollisten koulutusjärjestelmää järjestelmällisesti ja yhteiskunnallisia kehitystrendejä seuraten ja niitä tarvittavilta osin hyödyntäen.

Pitkäjänteinen parlamentaarinen ohjaus ja sitoutuminen ovat puolustuksen kehittämiseksi ensiarvoisia tekijöitä. Valtioneuvoston vuoden 2017 puolustuselonteko antaa suuntaviivat Puolustusvoimien kehittämiseksi ensi vuosikymmenen puoleenväliin. Selonteon mukaisten resurssikirjausten toteutuminen mahdollistaa toiminnan tason, valmiuden sekä Maavoimien ja yhteisten suorituskykyjen kehittämisen ensi vuosikymmenen alkupuolelle, kuten myös strategisten hankkeiden toimeenpanon.

PUOLUSTUSVOIMIEN SUORITUSKYKYJEN KEHITTÄMINEN 2020-LUVULLA

Puolustusvoimien suorituskykyyn ylläpitämisen ja kehittämisen painopiste on kuluvalle vuosikymmenelle Maavoimissa ja se siirtyy 2020-luvulla meri- ja ilma-voimiin pysäyttämättä maavoimien tai yhteisten kykyjen kehittämistä. Yhteisten kykyjen kehittämisen keskiössä ovat tulevina vuosina valmius, tiedustelu, kyberpuolustus ja kaukovaikuttaminen.

Johtamisen kehittämisen painopiste on tietoverkkopuolustuksen kehittämisessä. Yhteisen tilanetietoisuuden ja yhteisten palvelujen varmennettua jakamista kehitetään ja ylläpidetään. Tiedustelun, valvonnan ja maalittamistuen kehittämisalueita ovat tilannekuvan tuottaminen, analysointi- ja jakamiskyky. Sotilastiedustelua koskevan lainsäädännön kehittämisellä pyritään vahvistamaan ennakkovaroituskykyä, tukemaan valtion- ja sotilasjohdon päätöksentekoa sekä muun muassa parantamaan maalittamistukea kaukovaikutteisille asejärjestelmil-

le. Kyberturvallisuuden kehittämisessä korostuvat koko yhteiskunnan osallistuminen, yhteiset toimitatavat, osaaminen ja lainsäädännön kehittäminen ajan tarpeiden mukaisesti.

Puolustusvoimien yhteisen vaikuttamiskykyyn kehittämistä jatketaan rakentamalla ja ylläpitämällä kaukovaikutteisen ja operatiivisen tulenkäytön edellyttämät asejärjestelmät ja ampumatarvikkeet. Miehittämättömien järjestelmien torjuntaan kehitetään uusia suorituskykyjä.

Puolustusvoimien logistiikan integrointia yhteiskunnan muihin logistiisiin osiin ja kumppaneihin jatketaan. Samalla kuitenkin huolehditaan siitä, että Puolustusvoimilla säilyy myös riittävän omavarainen logistiikkajärjestelmä.

Valmiuden kehittäminen sisältyy sekä normaaliolojen toimintaan että poikkeusoloihin varautumiseen. Korkean valmiuden joukkojen kehittämistä

► Maavoimien iskukykyä on vahvistettu uusilla Leopard 2A6 -panssarivaunuilla. Leopard Maavoimien esittelytilaisuudessa Parolannummella kesällä 2015. Kuva: Puolustusvoimat

jatketaan kaikissa puolustushaaroissa. Valmiuden kehittäminen koskee yhtäläillä muita viranomaisia ja Puolustusvoimien kumppaniyrityksiä.

Puolustuskykyyn keskeisenä edellytyksenä ovat ajanmukaiset ja tehokkaat ase-, johtamis-, valvonta-, huolto- ja tiedustelujärjestelmät. Puolustusmateriaalihankinnoilla turvataan sotavarustuksen vastaavuus ajan ja toimintaympäristön vaatimuksiin sekä päivittämällä olemassa olevaa materiaalia että hankkimalla uusia järjestelmiä.

Maavoimien kehittäminen

2010-luvulla Puolustusvoimien kehittämisen painopiste on ollut Maavoimissa. Maavoimien toimintaa on kehitetty muuttuneen turvallisuusympäristön vaatimusten mukaisesti asevelvollisten kouluttajasta valmius- ja koulutusorganisaatioksi. Valmiusosas-

toilla ja valmiusyksiköillä on parannettu Maavoimien välitöntä kykyä vaativiin virka-aputehtäviin, Puolustusvoimien omien ja yhteiskunnan kriittisten kohteiden suojaamiseen sekä sotilaallisen voiman käytöllä uhkaamiseen.

Maavoimien iskuvoima perustuu operatiivisiin joukkoihin. Joukot on varusteltu Leopard 2 A6 -taistelupanssarivaunuilla, CV9030- ja BMP-2M-rynnäköpanssarivaunuilla, panssariajoneuvoilla ja K9-panssarihaupitseilla. Kehittyvä maalinosoituskyky ja nykyaikaiset ampumatarvikkeet parantavat maavoimien tulivoimaa. Maavoimien digitaalinen taistelunjohtajajärjestelmä M/18 mahdollistaa joustavasti muodostuvat yhteydet eri joukkojen ja toimijoiden välillä.

2020-luvulla Maavoimien kehittämisessä korostuvat valmiuden edelleen parantaminen, reagoitukyky, liikkuvat operaatiot ja vaikutuksen keskittäminen vastustajan avainkohteisiin sekä syventyvä

puolustusyhteistyö. Alueellista taistelutapaa kehitetään vastaamaan turvallisuusympäristön muutosta ja kykyä laajamittaisen hyökkäyksen torjuntaan ylläpidetään.

Kehittämisessä otetaan huomioon Maavoimien laaja materiaalikirjo, alueemme mahdollisuudet ja historiamme kokemukset, ammattisotilaiden ja reserviläisten osaaminen sekä eri joukkotyyppeiden taktinen käyttö.

Merivoimien kehittäminen

Itämeren muuttunut turvallisuusympäristö ja Suomen riippuvuus meriyhteyksistä edellyttää meripuolustukselta monipuolisuutta, taistelunkestävyyttä ja korkeaa valmiutta.

Meripuolustuksen painopiste on taistelualuskaluston suorituskyvyn ylläpitämisessä ja kehittämisessä sekä Laivue 2020:n rakentamisessa. Rannikko-

joukkojen tulivoimaa, liikkuvuutta sekä johtamista kehitetään.

Merivoimien tehtävät edellyttävät tehokasta aluskalustoa, joka kykenee valvomaan ja tuhoamaan maaleja ilmassa, merellä ja pinnan alla. Jäissäkulukyky ja miinoittaminen ovat esimerkkejä suomalaisen toimintaympäristön asettamista erityisvaatimuksista sota-aluksille. Merivoimien neljän Rauma-luokan ohjusveneen ja kahden Hämeenmaa-luokan miinalaivan elinkaari päättyy vuosina 2022–2025. Alusluokat on peruskorjattu kertaalleen, eikä niiden elinjakson pidentämiselle ole kustannustehokkaita ratkaisuja.

Poistuvia aluksia korvaavalla Laivue 2020 -hankkeella taataan Suomen merellisen puolustuskyvyn säilyminen. Hankittavat taistelualukset vastaavat Merivoimien keskeisten tehtävien toteutuksesta kaikkina vuodenaikoina. Aluksissa yhdistyvät monipuolisesti kyvyt alueellisen koskemattomuuden valvontaan, sukellusveneentorjuntaan, merimiinoittamiseen, ilmatorjuntaan sekä merellisten hyökkäysten torjuntaan. Normaalioloissa ja normaaliolojen häiriötilanteissa painottuu alusten kyky pitkäkestoiseen toimintaan ja vastaavasti poikkeusoloissa korostuu joustava toimintakyky saaristossa ja rannikolla. Laivue 2020 -aluksilla tuetaan myös muita viranomaisia ja osallistutaan mahdollisiin kansainvälisiin kriisinhallintatehtäviin.

Alukset voivat toteuttaa useaa eri tehtävää samanaikaisesti, ja neljä Laivue 2020 -alusta mahdollistavat sekä läsnäolon useammassa kuin yhdessä toimintasuunnassa että muiden puolustushaarojen tukemisen.

Ilmavoimien kehittäminen

Ilmapuolustuksen painopisteet ovat torjuntahävittäjien suorituskyvyn ylläpito, ilmasta maahan -kyvyn kehittäminen sekä Hornet-hävittäjien korvaamisen eli HX-hankkeen valmistelu ja rakentaminen. Lentokaluston ja ilmatorjuntajärjestelmien kunnossapito turvataan, tukikohtia varustetaan erityismateriaalilla ja niiden rakenteita kehitetään toimintaympäristön vaatimusten mukaisesti.

Hornet-hävittäjäkaluston tekninen elinikä päättyy 2020-luvun puolivälin jälkeen. Hornetin suhteellinen suorituskyky ei vastaa enää 2020-loppupuolen tarpeisiin, joiden kehityksestä on saatu jo näyttöä muun muassa ilmasotatoimissa Syyriassa ja Ukrainassa.

Hornetin korvaamisessa huomioidaan toimintaympäristön ja sotilaallisten suorituskykyjen kehityksen muutokset pitkälle tulevaisuuteen. Hornetin korvaajan aikakaudella 2030-luvulta 2060-luvulle miehitetty monitoimihävittäjä tarjoaa ainoana mahdollisuutena riittävän laaja-alaisen ja koko valtakunnan kattavan suorituskyvyn osaksi puolustusjärjestelmää. Tehtyjen analyysien perusteella Hornet-kaluston suorituskykyä ei voida korvata ilmatorjunnalla eikä käytössä tai suunnitteilla olevilla miehittämättömillä ilma-aluksilla. Monikerroksisella ilmatorjunnalla suojataan kohteita ja joukkoja sekä tuotetaan hyökkääjälle tappioita alueellisesti ja paikallisesti myös 2020-luvulla. Koko valtakunnan valvontaan, suojaukseen, kaukovaikuttamiseen ja hyökkäykselliseen vastailmatoimintaan ilmatorjunta ei kuitenkaan sovellu. Tarve ja mahdollisuudet miehittämättömien ilma-alusjärjestelmien ja muiden täydentävien suorituskykyjen hankkimiseksi analysoidaan osana puolustuksen kehittämistä.

Monitoimihävittäjällä on keskeinen rooli osana Suomen puolustuskykyä niin normaali- kuin poikkeusolojen haasteisiin vastattaessa. Monitoimihävittäjän tarvetta korostaa toimintaympäristömme Itämerellä ja Arktisella alueella, jossa nopeuden ja ulottuvuuden takia lähialueen konfliktien vaikutukset voivat kohdistua Suomeen vain minuuttien viiveellä.

Monitoimihävittäjillä turvataan Suomen ilmatilan koskemattomuus, suojataan yhteiskuntaa ilmahyökkäyksiltä sekä mahdollistetaan maa- ja meripuolustus estämällä hyökkääjän ilmaherruus. Ilmasta maahan -kyvyllä voidaan vaikuttaa kohteisiin, joihin muilla järjestelmillä ei kyetä vaikuttamaan. Monitoimihävittäjien määrän ja laadun mitoitustapana on, että Puolustusvoimien operaatioiden toteuttaminen on mahdollista koko valtakunnan alueella.

► Merivoimien aluskantaa uusitaan 2020-luvulla. Kuvassa palveluksesta poistuva Hämeenmaa-luokan miinalaiva Uusimaa ja peruskorjattava Hamina-luokan ohjusvene kesällä 2013. Kuva: Puolustusvoimat

Monitoimihävittäjillä kyetään täydentämään Puolustusvoimien tiedustelu-, valvonta- ja johtamisjärjestelmää yhä monipuolisemmin. Monitoimihävittäjän ilmasta maahan ja merelle -kyvyt ovat merkittävä osa puolustusjärjestelmän ennaltaehkäisevän kynnyksen kehittämistä.

Koulutuksen ja oppimisympäristöjen kehittäminen

Yleinen asevelvollisuus on sotilaallisen maanpuolustuksemme vahva perusta myös tulevaisuudessa. Asevelvollisten toimintakyvyn ja sotilasosaamisen perustiedot ja -taidot luodaan laadukkaalla varusmieskoulutuksella ja ylläpidetään reserviläisten koulutuksella.

Digitalisaation ja aktiivisen yhteydenpidon ja palvelukseen astumiseen liittyvien toimien kehittä-

misellä tiivistetään asevelvollisten, reserviläisten, vapaaehtoisen maanpuolustuksen ja Puolustusvoimien välistä yhteistoimintaa. Virtuaalisen oppimisympäristön ja simulaattoripohjaisten koulutusvälineiden tarjoamat mahdollisuudet koulutuksessa hyödynnetään täysimääräisesti.

Sotilaiden toimintakyvyn roolia koulutuksessa korostetaan. Nykyaikainen, monimuotoinen ja kii-vaasti tilanteiltaan vaihtuva taistelukenttä asettaa sotilaiden fyysiselle, psyykkiselle, sosiaaliselle ja eettiselle toimintakyvylle yhä kovemmat vaatimukset. Sotilaan laaja-alainen toimintakyky on edellytys kyvyille hyödyntää varsinaisia sotilaan tietoja ja taitoja erilaisissa toimintaympäristöissä nykyisen taitojen korostamisen sijaan. Koulutuksen kehittämistoimien ei ole tarkoitus korvata nykyisiä, hyväksi todettuja koulutusmenetelmiä ja käytänteitä, vaan varmistaa, että Puolustusvoimien koulutus ja sen järjestelyt kykenevät vastaamaan myös 2020-luvun tarpeisiin.

KANSAINVÄLINEN YHTEISTYÖ

Kansainvälisellä puolustusyhteistyöllä on tärkeä merkitys maamme puolustuskyvyille. Se vahvistaa normaali- ja poikkeusolojen puolustuskykyä, parantaa uhkien ennaltaehkäisykykyä sekä edesauttaa poliittisen ja sotilaallisen avun saamista tarvittaessa.

Normaaliolojen yhteistyö on perusta poikkeusoloissa tapahtuvalle yhteistyölle. Suomi kehittää tulevaisuudessa laajan yhteistyöverkoston avulla järjestelyjä, joita voidaan hyödyntää avun saamiseksi mahdollisen kriisin alkuvaiheesta alkaen. Suomi pitää yllä sotilaallisen liittoutumisen mahdollisuutta.

Euroopan unioni on Suomelle turvallisuuspoliittinen valinta ja arvovyhteisö, jonka yhteisen turvallisuus- ja puolustuspolitiikan kehittämiseen osallistutaan aktiivisesti. Suomelle tärkeitä osa-alueita ovat muun muassa kriisinhallinta, avun antaminen ja vastaanotto, hybridiuhkiin vastaaminen, puo-

lustusyhteistyön ja suorituskykyjen kehittäminen, huoltovarmuusjärjestelyiden luominen sekä puolustusteollisen ja -teknologisen osaamisen vahvistaminen. Loppuvuonna 2017 käynnistynyt pysyvä rakenteellinen yhteistyö, johon myös Suomi osallistuu syventää Euroopan unionin puolustuslottuvuutta ja jäsenmaiden yhteistyötä niin suorituskykyjen kehittämisessä kuin käytössäkin.

Suomi edistää Naton laajennettujen mahdollisuuksien kumppanuuden sekä Naton, Suomen ja Ruotsin välisen (29+2) yhteistyön syventämistä hyödyntäen avoinna olevat mahdollisuudet muun muassa harjoitus- ja koulutustoiminnassa sekä yhteisen tilannetietoisuuden kehittämisessä.

Pohjoismaista puolustusyhteistyötä (Nordefco) kehitetään muun muassa tilannekuvayhteistyön ja koulutus- ja harjoitustoiminnan alueilla. Suomi pyr-

► Ruotsin ja Suomen välistä yhteistyötä Kainuun prikaatin ja Norrbottenin rykmentin kesken METSO 16 -harjoituksessa kesällä 2016. Kuva: Puolustusvoimat

kii lisäämään Meri- ja Ilmavoimien tukikohtien sekä harjoitusalueiden yhteiskäyttöä joustavan ja tehokkaan harjoitustoiminnan kehittämiseksi. Puolustusmateriaalialalla jatketaan yhteisiä hankevalmisteluja sekä kehitetään teollisuusyhteistyötä.

Suomen kahdensiväisessä yhteistyössä Ruotsilla on erityisasema. Suomi ja Ruotsi syventävät puolustusyhteistyötä, jota kehitetään kattamaan operatiivinen suunnittelu kaikissa tilanteissa. Puolustusyhteistyö Ruotsin kanssa tähtää Itämeren alueen turvallisuuden sekä Suomen ja Ruotsin puolustuksen vahvistamiseen.

Yhdysvallat on Suomelle tärkeä puolustusyhteistyökumppani. Suomi jatkaa tiivistä materiaaliyh-

teistyötä sekä syventää muuta puolustusyhteistyötä Yhdysvaltojen kanssa kahdensiväistä puolustusyhteistyötä koskevan aiejulistuksen mukaisesti. Tähän kuuluvat muun muassa tiedonvaihto, harjoitustoiminta sekä materiaali- ja tutkimusyhteistyö.

Suomi jatkaa osallistumisestaan kansainväliseen koulutus- ja harjoitustoimintaan, sotilaalliseen kriisinhallintaan ja muuhun kansainväliseen toimintaan. Koulutus- ja harjoitustoimintaan osallistumisen painopisteenä ovat vaativat kansainväliset harjoitukset. Osallistuminen sotilaalliseen kriisinhallintaan säilyy osana Suomen ulko- ja turvallisuuspoliittista vaikuttamista ja kansainvälistä yhteistyötä.

MUUTTAVA TOIMINTAYMPÄRISTÖ 2030-LUVULLA

Sodan ja taistelun kuvan muutos

Sodan ja taistelun kuvaa muuttavat muun muassa uudet teknologiat, yhteiskunnallinen kehitys ja yhteiskuntarakenteiden muuttuminen. Arvioiden mukaan tulevaisuuden sodat monimuotoistuvat ja niiden ennakointi on entistä vaikeampaa – sota voi alkaa yllätyksellisesti ilman ennakoitavia merkkejä. Tulevaisuudessakin asevoimat ovat osa valtioiden voimankäyttöä ja aseiden käytöllä vaikutetaan koko yhteiskuntaan. Erona nykyiseen on se, että keinot vaikuttaa vastustajaan monipuolistuvat.

Normaaliolojen ja sodan välinen raja hämärtyy entisestään, ja sotilaallisen voimankäytön alkamisen ajankohdan tunnistaminen vaikeutuu. Uhkien alkuperän ja toimijoiden tunnistaminen hankaloituu, vaikuttamistapojen määrän kasvaessa. Laajamittainen voimankäyttö ei välttämättä tarkoita laajojen maa-alueiden haltuunottoa ja hallintaa. Tavoitteiden saavuttamiseen voidaan pyrkiä voimankäytön yllätyksellisyydellä ja ydinalueiden nopealla valtaamisella. Yleisenä pyrkimyksenä on saavuttaa sodalle asetetut tavoitteet mahdollisimman nopeasti ja sotilaallisesti vähäisin voimin.

2030-luvulla konfliktit siirtyvät uusiin toimintaympäristöihin. Kaupungeista tulee entistä otollisempia sotilaallisen voimankäytön kohteita, sillä niiden merkitys valtioille on suuri. Taisteluympäristöinä kaupungit asettavat uusia vaatimuksia asevoimille. Konfliktit leviävät myös avaruuteen ja tietoverkkoihin ja -järjestelmiin, joissa toimijoiden nimeäminen on usein vaikeaa. Uusien toimintaympäristöjen käyttöönottoa nopeuttaa teknologian kehittyminen ja sen saatavuuden parantuminen.

Johtamisjärjestelmien digitalisoituminen, kaukovaikuttamiskyvyn ulottuvuuden, tarkkuuden ja tuhovoiman kasvaminen sekä miehittämättömien

järjestelmien yleistyminen muuttavat taistelun kuvaa. Samoin informaatiosta tulee entistä tärkeämpi vaikuttamiskeino perinteisten aseiden rinnalle. Hierarkkiset johtamisrakenteet korvautuvat ajan kuluessa verkostomaisilla rakenteilla, jotka parantavat nopean päätöksenteon edellytyksiä. Kaukovaikuttamisen kehittyminen mahdollistaa sodan käymisen ilman maantieteellisten rajojen ylittämistä joukoilla. Miehittämättömät, ja tulevaisuudessa keinoälyllä varustetut järjestelmät vähentävät joukkojen määrää taistelukentällä. Vanhojen kykyjen kehittyminen ja uusien järjestelmien liittäminen osaksi sodankäynnin keinovalikoimaa asettavat myös suojalle korkeammat vaatimukset. Perinteisen aseiden lisäksi on kyettävä suojautumaan myös kyber- ja informaatioympäristöissä.

Tulevaisuuden sodankäyntiin voi kuulua sotilaallisten keinojen lisäksi erilaiset epäsymmetriset keinot, kuten poliittinen ja taloudellinen painostus, informaatio-operaatiot sekä kybersodankäynti. 2030-luvulla sotatoimia käydään mahdollisesti aikaisempaa enemmän erilaisten välikäsien avulla. Välikäsien käyttö pienentää konfliktin eskalaatoris-kiä ja mahdollistaa osallisuuden kiistämisen. Yksi osa tätä kokonaisuutta on suuntaus sodankäynnin yksityistymiseen, joka tulevaisuudessa tuottaa uusia yksityisiä toimijoita valtiollisten toimijoiden rinnalle.

Suomen toimintaympäristössä merkittävän haasteen puolustusjärjestelmän käytölle muodostavat lähialueen Anti Access, Area Denial (A2AD) -suorituskyvyt. Ne tarkoittavat tietyn alueen ”hallintaan” pyrkivää toimintaa, jonka tavoitteena on estää vastustajan lisäjoukkojen keskittäminen alueelle sekä estää joukkojen käyttö maalla, merellä ja ilmassa. Kehittyneillä asevoimilla A2AD-keinovalikoimaan kuuluvat muun muassa pitkän kantaman ballistis-

► Tulevaisuudessa on kyettävä vastaamaan myös kybersodankäyntiin. Kuva: Puolustusvoimat

ten ohjusten, sukellusveneiden, pitkän kantaman torjuntajärjestelmien, hävittäjävoiman, kyber- ja informaatio-sodankäynnin keinojen, tykistöaseiden ja jopa joukkotuhoaseiden käyttö. Myös terrorismia tai muita epäsymmetrisen sodankäynnin keinoja voidaan käyttää A2AD-operaatioissa.

Maasodan kuva 2030-luvulla

Sotilaalliset näkemykset tulevaisuuden maasodan kuvasta perustuvat kolmeen toisistaan poikkeavaan koulukuntaan. Sodankäynnin vallankumousta (1) edustavan koulukunnan mukaan täsmäaseet, uudenlaiset sensorit ja verkostosodankäynnin kehittyneet muodot mullistavat maasodankäynnin. Sodankäynnin perinteitä (2) edustavan koulukunnan mukaan tulevaisuuden maasodankäynti taantuu muuttuen 2030-luvulla yhä enemmän matalaa teknologiaa hyödyntäväksi epäsäännölliseksi tai paikalliseksi taisteluksi. Sodankäynnin monimuotoisuutta (3) korostavan koulukunnan mukaan tavanomainen

ja epätavanomainen sodankäynti yhdistyvät 2030-luvulla muodostaen maasodankäynnistä monimuotoisten sodankäyntitapojen yhdistelmän.

Teknologian kehittymisellä on yhä enemmän vaikutusta sekä asevoimien tehtäviin että suorituskykyjen kehittämiseen maasodankäynnissä. Uudet teknologiat eivät täysin korvaa useimpia perinteisen maasodankäynnin elementtejä vaan täydentävät niitä olemassa olevia järjestelmä modernisoitaessa. Tämän vuoksi useat länsimaat ylläpitävät tulevaisuudessakin suuria maavoimia, jotka perustuvat yhtäältä perinteisten ja toisaalta modernien konseptien ja autonomisten teknologioiden yhdistelmään. Uuden sotilasteknologian kehittäminen, hankkiminen ja ylläpitäminen muodostavat haasteita resurssien riittävyyden kannalta. Kallis sotilasteknologia pakottaa etsimään tulevaisuuden ratkaisuja yhdistämällä innovatiivisesti korkean teknologian asejärjestelmiä ja kustannustehokkaita kaupallisia järjestelmiä.

Maasodankäyntiin soveltuvat säde- ja energia-aset sekä uudet, toimintaa merkittävällä tavalla

muuttavat teknologiasovellukset tulevat operatiiviseen käyttöön todennäköisesti 2030-luvun puolivälissä. Monet tällaisiin asejärjestelmiin ja sovelluksiin liittyvät haasteet tai ongelmat ratkaistaneen 2020-luvun kuluessa. Myös tulenkäytön johtaminen nopeutuu ja asejärjestelmien tarkkuus paranee entisestään. Maataistelun tulivoima säilynee pääosin kuitenkin ilma-aseen, epäsuoran tulen sekä suora-ammuntatulen käytössä. Liikkuvuuden perustana oleville Maavoimien joukoille kehitetään suojaltaan parempia mekanisoituja ja moottoroituja asejärjestelmiä. Myös kuljetushelikoptereiden käyttö lisääntyy, sillä entistä pienemmillä ja vähäisemmillä joukoilla on kyettävä toimimaan laajoilla operaatioalueilla. Suojan merkitys kasvaa, koska vähälukuisemmat joukot ja korkean teknologian asejärjestelmät on kyettävä pitämään toimintakykyisinä. Taistelutilaa hallitsevat osin autonomiset miehittämättömät järjestelmät, joilla korvataan ihmisen käyttöä, minimoidaan tappiota ja parannetaan välillistä suojaa.

Taisteluiden kulkuun ja maasodankuvaan vaikuttavat osapuolten erilaiset näkemykset sodankäynnistä ja niiden vaikutuksista itse taisteluun. Kahden samalla tavalla taistelevan osapuolen symmetrisen taistelun ratkaisee oletettavasti 2030-luvullakin yksittäisen taistelijan motivaatio, suoja, tuli, liike, lukumäärä, johtaminen sekä taistelun hallinnan monimutkainen yhdistelmä. Taistelun lopputulosta, jonka toinen osapuoli käy perinteisestä sodankäynnistä poikkeavasti – epäsymmetrisesti tai epätavanomaisesti – antautumatta varsinaiseen avoimeen taisteluun, on vaikea ennustaa. Epäsymmetrisen taistelutavan valitseva osapuoli pyrkii estämään toisen osapuolen voimien keskitetyn käytön ja pakottamaan sen toiminnan epäsymmetrisen taistelutavan kannalta suotuisille alueille. Siksi epäsymmetrinen sota ja epätavanomainen sodankäynti kaikissa muodoissaan nousevat merkittävään asemaan kaikissa 2030-luvulla nähtävissä aseellisissa konflikteissa.

► Kuljetushelikopterit tukevat Maavoimien joukkojen liikkuvuutta. Kuva: Puolustusvoimat

Tulevaisuudessa on oleellista kyetä mukautumaan nopeisiin maasodankuvassa tapahtuviin muutoksiin. Yhteistä maasodankuvan muutoksille seuraavien vuosikymmenten aikana on se, että eri maiden asevoimien suorituskyky ja uskottavuus rakentuvat tulevaisuudessakin yhä maavoimien varaan.

Merisodan kuva 2030-luvulla

Globaalien yhteiskäyttöalueiden ja niitä yhdistävien reittien merkitys säilyy tulevaisuudessa. Pääsy tärkeille alueille on operaatioissa ratkaistava haaste. Strategisella tasolla korostuvat meriliikenteen solmu-kohtien ja kapeikkojen käytettävyyden turvaaminen sekä niille pääsyn varmistaminen. Itämeren merkitys energian ja kaupan siirtoreitinä säilyy merkittävänä kaikille sen reunavaltioille. Naton kollektiivisen puolustuksen näkökulmasta pääsy ja kyky operoida Itämerellä on ensiarvoisen tärkeää.

Merisodassa on tulevaisuudessakin kysymys oman toiminnan kannalta tärkeiden meri- ja saaristoalueiden hallinnasta, mikä edellyttää kykyä kiistää vastustajan meriherruus. Uhka, keinot ja järjestelmät hallinnan saavuttamiseksi kehittyvät, mutta merisodankäynnin tavoitteet ja merivoiman tehtävät säilyvät muuttumattomina.

Merisodan aselajit ovat 2030-luvulla nykyisen kaltaiset ja ne koostuvat rannikko- ja maihinnousuoperaatioista, ilmapuolustuksesta, sukellusveneentorjunnasta, pintasodankäynnistä, elektronisesta sodankäynnistä, merimiinoituksesta ja miinantorjunnasta sekä meriliikenteen ohjauksesta ja merellisen voiman projisoinnista. Aselajit kehittyvät aseteknologian yleisiä kehitystrendejä noudattaen: kantama, tarkkuus, autonomia ja nopeus kasvavat. Merisodassa valvonta- ja sensoriteknologian kehittyminen synnyttää tilanteen, jossa meren pinnalla liikkuvia aluksia on entistä helpompi valvoa ja seurata aina avaruudesta asti. Tämä johtaa siihen, että merellisiä suorituskykyjä viedään aikaisempaa enemmän pinnan alle sukellusveneisiin ja vastaaviin järjestelmiin.

Alusten sensorit ja niiden ulottuvuus kehittyessään lisää merkittävästi niiden kykyä tilannekuvan

muodostamiseen pinnan alta, päältä, maalta ja avaruudesta. Miehitämättömät ilma-alukset kuuluvat orgaanisesti alusten suorituskykyihin helikoptereiden ohella. Toinen keskeinen suuntaus on kauaskantoisten asejärjestelmien yleistyminen aluksilla. Voidaan arvioida, että lähes kaikissa korvetti-luokan ja sitä suuremmissa aluksissa on kyky vaikuttaa yli kolmensadan kilometrin etäisyydelle vuoteen 2030 mennessä. Kolmas keskeinen kehittyvä osa-alue on ilmapuolustus, jonka merkitys ballististen ohjusten torjunnassa merillä, kaukana torjunnan toteuttavien valtioiden alueista, tulee olemaan ratkaisevaa. 2020-luvulla ilma- ja myös pintamaalien torjunnassa otetaan käyttöön laseraseet, joita voidaan käyttää myös ei-tappavaan voimankäyttöön. Laseraseet ja raidetykit saattavat olla kustannustehokas vaihtoehto kalliille ohjustentorjuntaan tarkoitetuille järjestelmille. Sukellusveneentorjunnassa miehitämättömien pinnalla tai pinnan alla toimivien autonomisten järjestelmien arvioidaan yleistyvän.

Ilmasodan kuva 2030-luvulla

Ilmasodassa 2030-luvulla korostuu perinteisen ilmaherruuden lisäksi kyky kohdentaa sotilaallista voimaa ja vaikutuksia ilman, avaruuden ja kyberulottuvuuden kautta strategisten, operatiivisten tai taktisten tavoitteiden saavuttamiseksi. Teknologisen kehityksen tuoma lentokoneiden, asejärjestelmien ja tiedonsiirtovälineiden suorituskykyisiä mahdollistaa ajan, nopeuden, ulottuvuuden, joustavuuden, tarkkuuden, tuhovoiman ja elektromagneettisen spektrin hyödyntämisen aiempaa helpommin. Ennaltaehkäisy ja oman alueen puolustus edellyttävät tulevaisuudessa ilmavoimalta, ja koko asevoimilta, kykyä operoida tehokkaasti myös kiistetyssä taistelutilassa.

Ilmapuolustukseen ja ilmasotaan liittyy yhä voimakkaammin informaatioylivoiman hankinta ja päätöksentekonopeuden kasvu. Tämä kehitys lisää avaruuden ja tiedustelu- ja valvontajärjestelmien merkitystä 2030-luvulla. Monitoimihävittäjien merkitys ilmasodassa säilyy keskeisenä monipuolisuuden, tulivoiman, liikkuvuuden ja ilmataistelukyky-

► Porin prikaatin varusmies valmistelee Orbiter II -tiedustelulennokkia lähtöä varten vuonna 2016. Kuva: Puolustusvoimat

jen vuoksi. Ilmanhallinnan rinnalla ilmaliikkuvuus, hyökkäykselliset vaikuttamisoperaatiot ja tiedustelu sekä valvonnan tuki ovat keskeisiä. Suurvaltojen ilmavoimadiplomatiassa on kasvava merkitys tulevaisuuden toimintaympäristössä. Ilmavoiman ulottuvuus, nopeus ja joustavuus antavat päättäjille houkuttelevan keinovalikoiman myös tulevaisuudessa.

Tulevaisuuden ilmasodansodankäynti edellyttää suorituskykyjä, joilla voidaan vaikuttaa nopeasti ja kauas omien rajojen ulkopuolelle, sekä suorituskykyjä, joilla varmistetaan itselle edullinen ilmanhallinta. Operatiivisella ja taktisella tasolla korostuu kyky tunkeutua vastustajan ilmatilaan ja eliminoida itselle vaaralliset järjestelmät, lavetit ja projektiilit. Näiden haasteiden ratkaisuna pidetään kokonaisvaltaista ymmärrystä vastustajan verkottuneesta ilmapuo-

lustusjärjestelmästä sekä monipuolisten vaikuttamiskeinojen yhdistelmää. Konseptuaalisella tasolla operaatioiden toteuttaminen kiistetyssä taistelutilassa vaatii kaukovaikuttamista, tunkeutumiskykyä tai parveiluun ja kyllästämiseen perustuvia ratkaisuja.

Miehitettyjen ja miehitämättömien ilma-alusten yhteisoperointi lisääntyy. Seuraavan sukupolven järjestelmien käyttöönotto muuttaa ilmaoperaatioiden toteutusperiaatteita ja tehtävää osana yhteisoperaatioita. Ilmavoiman suorituskykyjen kehittyminen ja verkostoituminen muuttaa miehitettyjen ilma-alusten käyttömahdollisuuksia. Seuraavan sukupolven koneiden suorituskyky ei lisäännä vain kineettisen vaikuttamisen osalta, vaan myös elektronisen sodankäynnin, tiedustelun, valvonnan ja johtamisen sekä miehitämättömien ilma-alusten hallinnan osalta.

Ilma-aluksilla kyetään aiempaa enemmän toteuttamaan myös tiedustelutietojen prosessointia, jota integroidut sensorijärjestelmät, data-analyysi ja automatisoidut päätöksenteon asiantuntijajärjestelmät tukevat.

Tutkavalvonnan kehityssuuntina pidetään VHF- ja UHF-alueiden hyödyntämistä, elektronisesti keilaavien tutkien käyttöönottoa sekä passiivisten valvontajärjestelmien kehittämistä. Tietojärjestelmien laskentatehon lisääntyminen mahdollistaa aiempaa tehokkaampien valvontajärjestelmien kehittämisen. Kineettisten asejärjestelmien kehitys kohdistuu tarkkuuden, ulottuvuuden ja vaikutuksen säätelyn kasvuun sekä hypersoonisten nopeuksien hyödyntämiseen, joilla kyetään haastamaan vastustajan valvonta- ja torjuntajärjestelmien suorituskyky. Toisaalta taas ei-kineettisiä korkean energian aseita, kuten mikroaaltoaseita, pidetään mahdollisena käänteen tekijänä ilmasodankäynnissä.

Avaruuden merkitys operatiivisena toimintaympäristönä

Tulevaisuuden sodankäynnissä korostuu yhä enemmän avaruudenhallinta. Sekä yhteiskunta että sotilaallisesti kriittiset järjestelmät hyödyntävät avaruudessa olevia osajärjestelmiä. Arvion mukaan jopa 90 prosenttia sotilaallisista suorituskyvyistä on tulevaisuudessa riippuvaisia avaruuden hyödyntämisestä etenkin toimeenpantaessa operaatioita omien maasijoitteisten tukijärjestelmien ulkopuolella. Avaruudessa sijaitsevat järjestelmät mahdollistavat aika- ja paikkatiedon tuottamisen, viesti- ja tiedonsiirtoyhteydet, tilannekuvan tuottamisen sekä tarkkojen sääennusteiden tuottamisen.

Kaupallisten- ja sotilasatelliittien yleistymisen tarkoittaa 2030-luvulla mahdollisuutta niin valtiollisten kuin ei-valtiollisten vastustajien avaruuden hyödyntämiseen. Tämä uhkaa sodankäynnissä toiminnanvapautta, koska avaruuteen sijoitetuilla tiedustelu- ja tiedonsiirtojärjestelmillä kyetään

tuottamaan lähes reaaliaikaista tilannekuvaa. Tulevaisuuden sodankäynnissä korostuvatkin avaruustilannekuvan tuottaminen sekä kyky kiistää avaruudessa sijaitsevien järjestelmien hyödyntäminen esimerkiksi GPS-/GLONASS-häirinnällä, kybervai-kuttamisella tai satelliittien tuhoamiseen tarkoitetuilla asejärjestelmillä.

Tiedustelujärjestelmän kehittämässä painotetaan avaruussijotteisia järjestelmiä, joissa on sekä tutka- että lämpötaajuusalueen sensoreita. Näiden järjestelmien keskeisenä tehtävänä on informaation kerääminen ja välittäminen. Avaruusjärjestelmien erityisenä etuna on kyky käyttää niitä pitkiä aikoja maailmanlaajuisesti.

Informaatio- ja kyberulottuvuus osana sodankäyntiä

Tulevaisuudessa kybertoiminta on entistä tiiviimmin osa sotilaallisia operaatioita. Kyberoperaatioiden etuna on yhtäältä se, että ne eivät edellytä laajaa joukkojen käyttöä, ja toisaalta se, että toiminta on kiistettävissä. Kyberoperaatioiden merkityksen kasvu kiinnittyy suoraan yhteiskunnalliseen kehitykseen, jonka yksi piirre on digitalisaatio. Kansalaisten tietojen ja elämää helpottavien järjestelmien sekä yhteiskunnan perustoimintojen rakentuminen tietoverkkojen varaan tekee niistä sotilaallisen vaikuttamisen kohteen. Sotilaallisissa järjestelmissä ja toiminnassatapahtuva digitalisaatiokehitys korostaa kybervaikuttamisen merkitystä. Kyberin merkitys vaikuttamisessa teknisesti kehittyneeseen vastustajaan nousee merkittäväksi 2030-luvulla.

Informaatio-operaatiot ovat tulevaisuudessa keskeinen osa sotilaallista toimintaa. Sodankäynnin muodoiksi vakiintuvat samanaikaisesti käytettävät sotilaalliset ja erilaiset epäsymmetriset keinot, mikä korostaa sekä kybertoimintaympäristön että informaatio-operaatioiden merkitystä. Informaatiovaikutamisella pyritään hankaloittamaan päätöksentekoa, luomaan tilaisuus sotilaalliselle yllätykselle ja vaikuttamaan kohteen tahtoon puolustautua.

Autonomisten järjestelmien ja keinoälyn kehitys

Informaationhallinta ja päätöksenteon nopeutuminen korostuu yhä monimutkaisemmassa ja nopeammin muuttuvassa toimintaympäristössä. Tähän haasteeseen vastaamiseksi autonomisten järjestelmien kehittämiseen ja tiedon automaattisen yhdistämiseen panostetaan.

Keinoäly nopeuttaa päätöksentekoa kaikilla tasoilla ja luo edellytykset automaation eri asteiden syventämiselle aina koneiden itsenäiseen päätöksentekoon saakka. Autonomisten järjestelmien kehityksessä on tunnistettavissa useita mahdollisuuksia, mutta kehitys voi tuoda mukanaan myös uudenlaisia uhkia. Tietomäärän kasvamisen seurauksena ihmisen kyky käsitellä tietoa ja hahmottaa lukuisia yksityiskohtia on rajallinen. Tämän johdosta autonomian ja keinoälyn hyödyntäminen tilanneymmärryksen ja

päätöksenteon tukena nähdään uutena mahdollisuutena. Haasteita autonomisten järjestelmien kehitykselle luovat lainsäädäntöön, etiikkaan, järjestelmien monimutkaistumiseen, ennakoimattomuuteen ja kybervaikuttamiseen liittyvät uhkatekijät.

Miehittämättömien järjestelmien vahvuus on kyky operoida pitkiä aikoja sekä niiden kyky suorittaa tehtäviä, jotka miehitykselle järjestelmille katsotaan vaarallisiksi. Tämän vuoksi miehittämättömien järjestelmien kehityksessä korostuvat tiedustelu- ja valvontatehtävät, mutta myös niiden tunkeutumis- ja vaikuttamiskyky lisääntyy. Miehittämättömien järjestelmien kehityskulku johtaa entistä itsenäisemmin toimiviin ja monenlaisin hyötykuormin varustettuihin järjestelmiin. Kehityksen mahdollistaa muun muassa elektroniikan ja akku- ja paikannusteknologian sekä parveiluälyn kehittyminen. Autonomisten järjestelmien siviilisovellukset ovat lähes kenen tahansa hankittavissa, mikä lisää haasteita kaikille turvallisuusviranomaisille.

PUOLUSTUSVOIMAT MUUTTUVASSA TOIMINTAYMPÄRISTÖSSÄ 2030-LUVULLA

Suomen puolustuksen toimintaympäristön kehitystä näyttää leimaavan ennakoimattomuus myös tulevaisuudessa. Globaalin keskinäisriippuvuuden lisääntyessä valtioiden ulkoinen ja sisäinen turvallisuus liittyvät yhä tiiviimmin yhteen. Euroopan ulkopuolella sijaitsevien epävakaiden alueiden turvallisuustilanteiden muutokset vaikuttavat lähialueemme turvallisuuteen.

Myös teknologinen kehitys sekä muutokset sodan ja taistelun kuvassa asettavat vaatimuksia Suomen puolustusjärjestelmän kehittämiseksi. Perinteisten maa-, meri- ja ilmatoimintaympäristöjen rinnalla puolustuksessa korostuvat kyber- ja avaruustoimintaympäristö. Informaatiovaikutusten hallinta liittyy

kokonaisvaltaisesti kaikkiin puolustuksen ulottuvuuksiin.

Itämeren alueen merkitys energian ja kaupan kulkureittinä säilyy tärkeänä myös 2030-luvulla. Tämän vuoksi sen sotilasstrateginen merkitys ei muutu. Suomelle oman kauppamerenkulun turvaaminen on tulevaisuudessakin tärkeää. Venäjälle on keskeistä varmistaa yhteydet Pietariin ja Kaliningradiin sekä puolustaa näitä alueita, mikä osaltaan tapahtuu mereltä. Naton intressit liittyvät sen kollektiiviseen puolustukseen, ja Yhdysvallat on sitoutunut läsnäoloon alueella liittolaissuhteidensa kautta. Arktisen alueen taloudellinen, poliittinen ja sotilaallinen merkitys kasvaa.

► Tulevaisuudessa perinteisen maa-, meri- ja ilmapuolustuksen rinnalla korostuvat kyber- ja avaruustoiminta.
Kuva: Puolustusvoimat

Venäjän ja lännen välillä on lukuisia erimielisyyttä aiheuttavia kysymyksiä. Itämeren alueen turvallisuustilanteen voidaan olettaa jatkuvan jännitteisenä nähtävissä olevaan tulevaisuuteen. Suomi on osa Itämeren turvallisuusympäristöä, ja sotilaallinen kriisi alueella vaikuttaisi väistämättä myös Suomen turvallisuuteen riippumatta siitä, kohdistuisiko se Suomeen suoraan tai välillisesti.

Perinteisissä maa-, meri- ja ilmatoimintaympäristöissä teknologian kehittyminen on pidentänyt kantamaa, parantanut tarkkuutta, lisännyt tuhovoimaa ja kasvattanut nopeutta. Sotataidollinen kehitys, joka seuraa yhteiskunnallista kehitystä, on johtanut tilanteeseen, jossa sodankäynnissä hyödynnetään laajasti sotilaallisia ja ei-sotilaallisia keinoja. Normaali- ja poikkeusolojen välinen ero on hämärtynyt, ja kriisien ennakkovaroitus aika on lyhentynyt. Tämän kehityk-

sen takia myös kynnys sotilaallisen voiman käyttöön on madaltunut. Muutoksen suunta näyttää myös tulevaisuudessa selvältä, mutta historialliset tapahtumat ja niiden kehityskulut todentavat sitä, että kehitys ei ole suoraviivaista, vaan siihen liittyy aina yllätyksiä.

Puolustuskyvyllä turvataan kansalaisten elinmahdollisuudet, Suomen itsenäisyys ja alueellinen koskemattomuus. Puolustuskyky muodostuu puolustusjärjestelmän sotilaallisista suorituskyvyistä sekä viranomaisyhteistyöstä ja kansainvälisestä puolustusyhteistyöstä. Puolustuskyky rakentuu olemassa olevan suorituskyvyn perustalle, mikä korostaa suunnittelun pitkäjänteisyyttä ja tehtyjen päätösten suurta vaikuttavuutta kauas tulevaisuuteen.

Puolustuskyvyn ylläpitämisessä ja kehittämisessä huomioidaan muuttuva turvallisuusympäristö. Sen vaatimukset edellyttävät Suomen puolustukselta

toimintaympäristöön suhteutettua valmiutta, kykyä toimia kaikissa puolustuksen toimintaympäristöissä, käytöstä poistuvien suorituskykyjen korvaamista sekä kärkekykyjen hankinnoista ja ylläpidosta huolehtimista. Kaikki sotilaallinen toiminta edellyttää kykyä tuottaa ja jakaa toimintaympäristötietoisuutta. 2020-luvulla hankittavat strategiset suorituskyvyt muodostavat 2030-luvulla Meri- ja Ilmavoimien perustan. Uusilla suorituskyvyillä on vaikutuksia koko puolustusjärjestelmän toimintaan. Sodan kuvan muutos ja Maavoimien keskeisen materiaalin vanheneminen edellyttää suorituskyvyn ylläpitämiseksi maapuolustuksen uudistamista 2030-luvulla.

Kyberpuolustuksen ja informaatiovaikutusten hallinnan kehittäminen ovat osa Puolustusvoimien varautumista tulevaisuuden uhkiin.

Puolustusjärjestelmän suunnitelmallinen kehittäminen edellyttää sitä, että toiminnan, materiaalihankintojen ja henkilöstön resurssit ovat tasapainossa. Toimintaympäristön muutos ja teknologioiden kehittyminen asettavat uusia vaatimuksia myös henkilöstön osaamiselle ja toimintakyvylle. Tämä koskee palkatun henkilökunnan lisäksi asevelvollisia. Asevelvollisuudelle ei ole nähtävissä vaihtoehtoa. Tämä edellyttää asevelvollisuuden kehittämistä toimintaympäristön edellyttämällä tavalla.

VIITTEET

Teoksessa ei ole erillistä lähdeluetteloa. Teoksen loppuviitteet on laadittu siten, että kunkin käsittelyluvun viitteet muodostavat oman kokonaisuutensa. Kussakin luvussa lähdeä ensimmäistä kertaa käytettäessä lähdemerkintä on tehty täydellisenä. Näin lähdetietoja etsivä lukija kykenee ne viitteiden avulla löytämään.

1. SUOMALAISTA SOTATAITOA KEHITTÄMÄSSÄ

- 1 Tuhkanen, Mikko: Venäjän vallan aikaiset upseerit itsenäisen Suomen puolustusvoimissa. Sotakorkeakoulun diplomityö n:o 1469, 1981, s. 2 ja liite 2, Kansallisarkisto (KA).
- 2 Engström, Olli: Jääkärien osuus Suomen puolustusvoimien kehittämisessä 1920- ja 1930-luvuilla ja Suomen sodissa 1939–1945. Sotakorkeakoulun diplomityö n:o 1029, 1971, s. 6–7. KA.
- 3 Purola, Heikki: Viipurin upseerikokelaskurssilla ja Suomen tykistökoulusta valmistuneiden upseerien osuus puolustusvoimiemme kehittämisessä. Sotakorkeakoulun diplomityö n:o 1215, 1975, s. 8. KA.
- 4 Kemppi, Jarkko: Suomalaisen sotataidon kehittyminen vuosina 1918–1924. Helsinki 2006, s. 67.
- 5 Viljanen, Tauno: Upseerikoulutus itsenäistymisvaiheessa. *Suomalainen upseerikoulutus 200 vuotta 1779–1979* Pertti Kilkki (Toim.). Joensuu 1978, s. 77–84.
- 6 Viljanen (1978), s. 85–92.
- 7 Sama, s. 93–94.
- 8 Enkiö, Sulo: Laivaston synty ja kehitys 1918–1939. *Suomen laivasto 1918–1968 osa I*. Oiva Koivisto, Sulo Enkiö, Kalervo Kijanen, Tapani Mattila (Toim.). Keuruu 2008, s. 73–74.
- 9 PLM:n sota-asiainosasto, järjstö, upseerien ulkomaankomennukset 1920–1926. PLM-32, Ba2, KA. Keskinen, Kalevi, Partanen, Kyösti, Stenman, Kari: Suomen ilmavoimien historia osa I 1918–1927. Loviisa 2005, s. 32–35.
- 10 Tuhkanen (1981), s. 26, 31. SE:n n:o/OpEs Ia:n ak/30.5.1924. Sotaväen päällikön P.M. Tasavallan presidentillä. H 2201/81, KA.
- 11 Tuhkanen (1981), s. 9, 35. Engström (1971), s. 7.
- 12 Tynkkynen, Vesa: Hyökkäyksestä puolustukseen. Taktiikan kehittymisen ensimmäiset vuosikymmenet Suomessa. Joutsa 1996, s. 28.
- 13 Syrjö, Veli-Matti: Itsenäisen Suomen upseeriston muotoutuminen. *Sotahistoriallinen aikakauskirja*. Helsinki 2007, s. 112.
- 14 Arimo, Reino: Kenraaliluutnantti Oscar Enckell yleisesikunnan päällikkö 1919–1924. *Tiede ja Ase*, n:o 48, 1990, s. 118.
- 15 Tynkkynen, Vesa: Sotakorkeakoulu ja suomalainen sotataito 1920- ja 1930-luvuilla. *Sotakorkeakoulu suomalaisen sotataidon kehittäjänä*. Heikki Tilander (Toim.). Juva 2009, s. 39.
- 16 Tynkkynen (1996), s. 29.
- 17 Sama, liite 1.
- 18 Raunio, Ari: Yleisesikuntaupseerit Suomen sodissa. *Sotakorkeakoulu suomalaisen sotataidon kehittäjänä*. Heikki Tilander (Toim.). Juva 2009, s. 104–105.
- 19 Kilkki, Pertti: Upseerikoulutus itsenäisessä Suomessa, *Suomalainen upseerikoulutus 200 vuotta 1779–1979*. Pertti Kilkki (Toim.). Joensuu 1978, s. 188–193.
- 20 Tynkkynen (2009), s. 48–49.
- 21 Sama.
- 22 Lipponen, Rauno: Itsenäisen Suomen kenraalikunta 1918–1996. Biografia. Porvoo 1997.
- 23 Raunio (2009), s. 131–132.
- 24 Kemppi (2006), s. 67.
- 25 Tuhkanen (1981), s. 2, 6–8. Engström (1971), s. 6 – 7. Purola, Heikki: Viipurin upseerikokelaskurssilla ja Suomen tykistökoulusta valmistuneiden upseerien osuus puolustusvoimiemme kehittämisessä. Sotakorkeakoulun diplomityö n:o 1215, 1975, s. 8.
- 26 Tynkkynen, Vesa: Suomalainen taktiikka talvisodan alla. *Talvisodan pikkujättiläinen*. Antti Juutilainen, Jari Leskinen (Toim.). Juva 1999, s. 100–101.
- 27 Puolustusrevisionin mietintö 1926, s. 1–2, 58–61. Arimo, Reino: Suomen puolustus suunnitelmat 1918–1939, Osa III, Helsinki 1987, s. 80–81.
- 28 Tynkkynen (1996), s. 89–90.
- 29 Sama, s. 25.
- 30 Talvela, Paavo: Offensiiviset mahdollisuudet Laatokan pohjoispuolella. Sotakorkeakoulun diplomityö n:o 2, 1926, s. 23–26. Kuussaari, Eero: Venäläinen strategia. Sotakorkeakoulun diplomityö n:o 27, 1927, s. 11–14, 50–53, 63. Diplomityön arvostellut SKK:n ruotsalainen strategian opettaja kapteeni Ribbing oli tekijän näkemysten kanssa pääosin samaa mieltä.
- 31 Hiltula, Heikki: Neuvostoliiton asevoimista vallinnut käsitys puolustusvoimissamme maailmansotien välisenä aikana. Sotakorkeakoulun diplomityö n:o 1363, 1979, s. 15, 26–27. Heinrichs, Erik: Harhaanjohtavia kuvauksia Venäjän armeijasta, *Sotilasajakauslehti*, 1923, s. 224–238.
- 32 Tynkkynen (1996), s. 30–33. Hiltula (1979), s. 27–28.
- 33 Lahdenperä, Jyrki: Yleisesikunnan sotilaspoliittisen tilanearvion kehittymisen 1930-luvulla. Maanpuolustuskorkeakoulun diplomityö, 1995, liite 1.
- 34 Simelius, Sakari: Venäläinen taktiikka sovellettuna suomalaisen maastoon ja olosuhteisiin. (Arvosteleva tarkastelu sovellutuskesimerkein vaistuna), Sotakorkeakoulun diplomityö n:o 298, 1938, s. 48–49. Työn arvostelleet maj V Nordgren yleisesikunnasta ja SKK:n yleisen taktiikan opettaja evl M.K. Stewen pitivät Simeliuksen näkemyksiä oikeina.
- 35 Tynkkynen (1996), s. 34–35.
- 36 Tynkkynen (1996), s. 42–45. Raunio, Ari: Suomalainen taktiikka suuntaa etsimässä – taktiikan kehittämisen vaikeudet 1920-luvulla. Helsingin yliopiston poliittisen historian pro gradu, 1989, s. 80–85.
- 37 Nihtilä, Valo: Puolustuksemme järjestelyn ja suorituksen tarkoituksenmukaisuus. *Tiede ja Ase*, n:o 3, 1935, s. 14. Järvinen, Yrjö: Jalkaväen raskas aseistus, sen tarve ja sijoitus organisaatioomme. *Tiede ja Ase*, n:o 5, 1937, s. 147–148.
- Ahto, Sampo: Sotateoriat maailmasotien välisenä aikana. *Sotahistoriallinen aikakauskirja* n:o 3. Joensuu 1984, s. 13–17.
- 38 Tynkkynen (1999), s. 108.
- 39 Tynkkynen (1996), s. 91.
- 40 Tynkkynen (1999), s. 108.
- 41 SJR:n n:o 3995/Ia/5b/18.9.1924. 2. DE:n n:o 620/Ia/85 sal./26.9.1924, H 2201/86, D5 – E1, KA. Asiakirjat ovat joukko-osastojen lausuntoja sissitoiminnasta. Kts. laajemmin sissitoiminnasta: Palokangas, Marko: Räjähävää tyhjiyttä, sissitoiminta suomalaisessa sotataidossa. Vaasa 2014.
- 42 Karanko, Väinö: Meikalaisen sissitoiminnan edellytykset ja tehtävät Laatokan – Jäämeren välillä. Sotakorkeakoulun diplomityö n:o 223, 1935, s. 8–10. Kurenmaa, Akseli: Rajoittaako huolto Venäjän toimintamahdollisuuksia sodassa Suomea vastaan. Sotakorkeakoulun diplomityö n:o 304, 1939, s. 45–48. Sissiopas 1939, s. 4–5.
- 43 IlmavE:n n:o 211/XII/9 sal./24.7.1939, PM. IT-aseistuksen tarpeesta perushankintaohjelman tultua toteutetuksi. P23/3, KA. Palmu, Pertti: Suomen ilmatorjunnan vaiheita 1925–1990. Mikkeli 1989, s. 49–51. Iskanius, Markku: Suomen maavoimien taistelulokpoisuus 1919–1939 materiaalsen valmiuden kannalta. Sotakorkeakoulun diplomityö n:o 1438, 1983, s. 53 – 54.
- 44 Hv-torjunta-asetilasto/15.10.1939, P 240/7, KA. Saarinen, Eero-Eetu: Pioneeriaselajin historia 1918–1968. Jyväskylä 1975, s. 166–167.
- 45 Juutilainen, Antti: Euroopan asevoimien valmius toiseen maailmasotaan. Helsinki 1991, s. 77. Sevon, Raimo: Kertausharjoitettu kenttäarmeija. *Talvisodan pikkujättiläinen*. Antti Juutilainen, Jari Leskinen (Toim.). Juva 1999, s. 75–94.
- 46 Lehtinen, Eero: Muistelmia Taipaleen päivänä. *Kansa taisteli*, 1/1957.
- 47 Sotakokemus = sodassa saatu kokemus. Nykysuomen sanakirja. Lyhennätön kansanpainos. 3. painos. Porvoo 1970.
- 48 Tynkkynen (1996), s. 283.
- 49 Päämajan käskylehti N:o 18./12.7.1944, KA. Puolustusvoimain päämajan käskylehti N:o 1./19.12.1944, KA.
- 50 Ks. esim. Eversti Viljasen alustuksen seurauksena käyty keskustelu Suomen sotatieteellisen seuran kuukausikokouksessa 7.3.1950, PK 2610/6, KA. Ks. myös Suomen sotatieteellisen seuran kuukausikokouspöytäkirja 1.11.1949, PK 2610/6. KA.
- 51 Päämajan kirje N:o 207/39/järj.2 sal./17.11.1939, T 12085/14, KA.
- 52 Puolustusvoimissa oli tuolloin valmisteilla 93 ohjesääntöä tai opasta. Tynkkynen (1996), s. 136. Järvinen, Y.A.: Jatkosodan taistelut. Porvoo 1950, s. 23.
- 53 Puolustusvoimain pääesikunnan ulkomaosaston kirje N:o 9798/tied pvk. otsikolla ”Maavoimien tiedustelupalveluksen järjestely sotakokemusten perusteella, erikoisesti määrävahvuuksia sekä henkilöstön valintaa, sijoitusta ja koulutusta silmälläpitäen.”. 15.12.1940, T 17649/16, KA.
- 54 Puolustusvoimain pääesikunnan ulkomaosaston kirje N:o 9798/tied pvk. otsikolla ”Maavoimien tiedustelupalveluksen järjestely sotakokemusten perusteella, erikoisesti määrävahvuuksia sekä henkilöstön valintaa, sijoitusta ja koulutusta silmälläpitäen.”. 15.12.1940, T 22104/Hh49, KA.
- 55 Tynkkynen, Vesa: Hyödynnättiin sotakokemuksia? *Talvisodan pikkujättiläinen*. Antti Juutilainen, Jari Leskinen (Toim.). Juva 1999, s. 918.
- 56 Järvinen (1950), s. 25.
- 57 Päämajajoutsmestarin kirje n:o 1030/KOul.1/40. 19.4.1940, T 9102/7, KA.
- 58 Tohtori Arvi Korhosen yksityinen ja luottamuksellinen tutkielma. 12.7.1940, PK 1018/8, KA.
- 59 Puolustusvoimain pääesikunnan komento-osaston kirje N:o 3969/Kom.2./sal./8.11.1940, T 17649/14, KA.
- 60 Tynkkynen (1996), s. 139.
- 61 Ks. esim. Päämajan operatiivisen osaston kirje n:o 1529/Op.1/14a/sal./2.7.1941 ja Päämajan tiedusteluosaston Tied.pvk. n:o 1031/sal./8.7.1941, T 2264/11, KA. III Armeijakunnan kirje n:o 853/III/1c/sal./7.4.1942, T15709/2, KA. III Armeijakunnan kirje n:o 853/III/1c/sal./7.4.1942, T 17652/13, KA.
- 62 Ks. Päämajan Pioneeriosasto I:n kirje No 778/Pion.1/11/sal. koskien pioneerikomantajien neuvottelupäiviä 25.1.-27.1.1943, T 19178/8, KA.
- 63 Ks. esim. Päämajan komento-osaston kirjelmä N:o 5031/Kom.1./a/sal./15.12.1943, PK 1065/3, KA. Kenraaliluutnantti Harald Öhquistin muistikirja 14.3.1944, PK 1205/17, KA.
- 64 Tapola, Päivi ja Karjalainen, Mikko: Mannerheimin haastaja. Kenraali Harald Öhquist. Keuruu 2013, s. 273.
- 65 Tapola ja Karjalainen (2013), s. 273.
- 66 Kenraaliluutnantti Harald Öhquistin kirjelmä N:o 249/Y.t./II/224./15.3.1944, T 15708/8, KA. Liite kirjelmään N:o 249/Y.t./II/224./15.3.1944, PK 1065/3, KA. Puolustusvoimain pääesikunnan koulutusosaston kirje n:o 1071/Koul. 2/26, T 17655/13, KA.
- 67 Päämajan käskylehti 21./1942, 15.7.1942, KA.
- 68 Päämajan käskylehti 26./1942, KA.
- 69 Ks. esim. Deutscher General beim Oberkommando der Finnischen Wehrmacht Ia. Nr. 66/42 g.Kdos./Chesache/10.12.1942 ja siihen operatiivisella osastolla tehdyt marginaalimerkinnot, T 15717/8, KA.
- 70 Tynkkynen (1996), s. 283.
- 71 Liite n:o 1 Pv.PE:n kirjelmään n:o 256/Jv./43/21.1.1945. T 17655/13. KA.
- 72 Karjalainen, Mikko: Talvi- ja jatkosodan ”traumaattiset” sotakokemukset: perusteita rauhanajan puolustusvoimien kehittämiselle. *Vesa Tynkkynen: operaattikko, rehtori ja professori*. Petteri Jouko, Mikko Karjalainen, Marko Palokangas, Juuso Säämänen (Toim.). Helsinki 2014, s. 65.
- 73 Tynkkynen (1996), s. 285.
- 74 Ks. esim. Öhquist, Harald: Talvisota minun näkökulmastani. Tekijän käsikirjoituksesta ”Vinterkriget 1939–1940 ur min synvinkel”. Suomentanut Lauri Hirvensalo. Porvoo 1949.
- 75 Karjalainen (2014), s. 66–67.
- 76 Ks. Luettelo Sotakorkeakoulussa vuodesta 1946 eteenpäin laadituista diplomitoista. KA.
- 77 Suomen sotatieteellisen seuran kuukausikokouspöytäkirja 1.12.1949, PK 2610/6, KA.
- 78 Suomen sotatieteellisen seuran johtokunnan kokouspöytäkirja 5.10.1948, PK 2610/6, KA.
- 79 Suomen sotatieteellisen seuran kuukausikokouksen kokouspöytäkirja 5.3.1949, PK 2610/6, KA.
- 80 Suomen Sotatieteellisen seuran kuukausikokouspöytäkirja 7.3.1950, PK 2610/6, KA.
- 81 Suomen Sotatieteellisen seuran kuukausikokouspöytäkirja 5.2.1952, PK 2610/8, KA.
- 82 Tynkkynen (1996), s. 357.
- 83 Blomstedt, Yrjö ja Klinge, Matti (Toim.): Paasikiven päiväkirjat, toinen osa, 25.4.1949–10.4.1956., Juva 1986, s. 43.
- 84 Manninen, Ohto: Rintaman vakiintumisesta väliinrauhan. *Jatkosodan historia*, 5. osa. Jarl Kronlund, Eero Elfvingren (Toim.). Porvoo 1992, s. 354–359. Katso myös Raunio, Ari: Sotatoimet. Suomen sotien 1939–1945 kulku kartoin. Porvoo 2005, s. 276–279.

- W.: Achtung, Partisanen. Hannover 1955.
- 140 Ruutu Juhani, haastattelu 8.6.2006. Palmén Niilo, haastattelu 19.3.2007. Paakkinen Juhani, haastattelu maalís-huhtikuu 2007. Lukkari, Matti: Asekätkentä. Helsinki 1984, s. 20.
- 141 Eronen, Arto: 1960- ja 1970-luvun tärkeimmät sissisodat ja niistä meidän oloihimme sovellettavissa olevat kokemukset, esiupeierkurssin oppilaspuseeritutkielma vuodelta 1978, T 26077/Hi83, KA. Paakkinen, Juhani, haastattelu maalís-huhtikuu 2007.
- 142 PE:n n:o 5/Koultsto/14 sal/19.1.1959 (ylil Sihvon kertomus opinto-matkasta Ranskaan), T 21442/F11 sal, KA. PE:n n:o 94/Tarksto/5 sal./26.10.1960 (kapt Hyvärisen matkakertomus), T 21442/F11 sal, KA. PE:n n:o 371/Ulkmsto/14e/sal./21.10.1960 (kertomus tutustumiskäynnistä Ranskan laskuvarjojoukoissa), T 21442/F11 sal, KA. PE:n n:o 135/Ulkmsto/14e/sal/10.6.1961 (kertomus erästä harjoituksesta Ranskan SKK:ssa), T 21442/F12 sal, KA. PE:n n:otta 15.8.1962/sal. (kertomus opiskelusta Ranskan Sotakorkeakoulussa 74. kurssilla 1960–1961, kapteeni Niilo Palmén). T 21442/F13 sal, KA. Katso myös Sihvo, Sami Seppo Ilmari, nimikirjanote n:o 71936, KA.
- 143 PE:n n:o 211/B sal./1956 (FM 100-5/29.9.1954), T 25094/F4 sal, KA.
- 144 PE:n n:o 211/Ulkomsto/Dd/sal./8.6.1960, T 25094/F8 sal, KA. Katso myös Liite 1, PE:n n:o 211/Ulkomsto/Dd/sal./8.6.1960, T 25094/H15 sal, KA.
- 145 PE:n n:o 955/0063/sal./8.11.1961, T 25094/H16 sal, KA.
- 146 Katsaus nykyiseen operatiiviseen puolustusvalmiuteemme ja eräitä johtopäätöksiä, eversti L. K Välimaan muistio 5.10.1966, T 26965/Hh10 sal, KA.
- 147 Maanpuolustuksen perusteet, osa: Puolustusvoimien tehtävät ja mahdollisuudet rauhan ja turvallisuuden ylläpitämiseksi, puolueettomuuden suojaamiseksi ja aseellisen hyökkäyksen torjumiseksi, Helsinki 1968, s. 10.
- 148 Puolustusvalmiutemme, everstiluutnantti Ermei Kannisen muistio 29.3.1968, T 26965/H10 sal, KA.
- 149 Tsherkoslovakian kriisi (poliittinen katsaus), PE:n Tiedusteluosaston muistio 2.9.1968, 21/117, UKA.
- 150 Sama.
- 151 Katso esim. Tiilikainen, Heikki: Kylmän sodan kujanjuoksu. Jyväskylä 2003, s. 7, 93–117.
- 152 Kurssikertomus ylemmän päällystön kurssi 1:stä 11.6.1968, liite 3d. T 26965/Dk6 sal, KA.
- 153 PE:n n:o 303/Optsto/11 sal./12.7.1968, T 25044/F3 sal, KA. Katso myös Palokangas, Marko ja Säämänen, Juuso: Kaappaushyökkäyksestä strategiseen iskuun – osa 1, *Sotilasaikakauslehti*, 9/2007, s. 25–28.
- 154 ESSIE:n n:o 154/Optsto/11 sal./3.9.1968, T 25044/F 3 sal, KA. Katso myös PE:n n:o 38/R/10/14.11.1967, T 26965/Hh8–Hh9 sal, KA.
- 155 PE:n n:o 486/Optsto/1 sal./14.11.1968 (Puolustusvoimien kehittämisen periaatteista), T 23920/F2 sal, KA. Neuvostoliiton kyky ja kaappaushyökkäyksen kaltainen uhkakuva esiteltiin ensimmäisen kerran jo vuoden 1960 lopulla asiakirjassa Operatiiviset olosuhteemme Suomen mahdollisesti joutuessa sotaan lähivuosina. PE:n n:o 1/Op-os/11.11.1960, T 26965/Hh10 sal, KA.
- 156 Sama. Katso myös PE:n n:o R 26/12.4.1969 (Harjoitustilanteista – alustus op-neuvottelupäivillä 28.4.1969), T 26965/Hh8–Hh9 sal, KA.
- 157 Palokangas (2014), s. 355–357. Vertaa PE:n n:o 444/Lkptsto/10 sal./22.9.1967, T 26842/F 25 sal, KA.
- 158 Ruutu, Juhani: Kaappaushyökkäys, *Ruotuväki*, 4/1969.
- 159 Ruutu Juhani, haastattelu 1.12.2005 ja 8.6.2006. Kanninen Ermei, haastattelu 3.1.2006 ja 15.5.2013.
- 160 PE:n (Päämajamestarin muistio sotaharjoitusten kehittämisestä vastamaan operatiivisia vaatimuksia) n:otta 6.2.1968, T 26965/Hh8–Hh9 sal, KA.
- 161 Mikkonen Matti, haastattelu 1.11.2013.
- 21 Säämänen, Juuso: Taistelualusten hankintasuunnitelmat kylmän sodan ensimmäisinä vuosikymmeninä. *Tiede ja ase nro 68*. Helsinki 2010, s. 227–229.
- 22 Visuri, Pekka: Puolustusvoimat kylmässä sodassa, Juva 1994, s. 233.
- 23 PEop-os:n numeroimaton asiak. "Valtakunnan puolustusvoimain yleiset käyttöperiaatteet" 4.4.1951. T 26865/Hh 10 sal, KA.
- 24 FINLEX, 29/1947, Rauhansopimus Suomen kanssa.
- 25 FINLEX, 17/148, Sopimus ystävyyydestä, yhteistoiminnasta ja keskinäisestä avunannosta Suomen Tasavallan ja Sosialististen Neuvostotasavaltain Liiton välillä.
- 26 Tynkkynen, Vesa, Jouko, Petteri: Towards East or West? Defence Planning in Finland 1944–1966. Helsinki 2007, s. 28–29.
- 27 PEop-os:n numeroimaton asiak. "Valtakunnan puolustusvoimain yleiset käyttöperiaatteet" 4.4.1951. T 26865/Hh 10 sal, KA.
- 28 Kanninen Ermei, kenraaliluutnantti, haastattelu, 3.1.2006. Materiaali kirjoittajien hallussa.
- 29 Jouko, Petteri: Porkkalan sotilasstrateginen asema *Porkkala – Tapahtumien keskellä*. Helsinki 2009, s. 71–74.
- 30 Lehti Taisto Olavi, eversti, haastattelu, 11.3.2005. Materiaali kirjoittajien hallussa.
- 31 Kanninen Ermei, kenraaliluutnantti, haastattelu, 3.1.2006. Ruutu Juhani, kenraalimajuri, haastattelu 1.12.2005. Materiaali kirjoittajien hallussa.
- 32 PEop-os:n esitelmä "Suomi Idän ja Lännen selkkauksessa". T 27427/Da 1. Puolustusneuvoston arkistoinen asiakirjaan perehdyttäessä Kansallisarkistossa. Tällä hetkellä materiaali lienee puolustusministeriön hallussa.
- 33 Pohjanmaan Sotilasläänin Esikunnan asiak nro 121/OT/11 sal, 14.5.1959. T 26862/E11 OT-sal, KA.
- 34 PEop-os:n numeroimattomat muistiot "Suomen strateginen asema ja Suomen puolustukselle asetettavat strategiset perusteet" ja "Operatiiviset olosuhteet Suomen mahdollisesti joutuessa sotaan lähivuosina", 11.11.1960. T 26965/ Hh10 sal, KA.
- 35 PEop-os:n numeroimattomat muistiot "Suomen strateginen asema ja Suomen puolustukselle asetettavat strategiset perusteet" ja "Operatiiviset olosuhteet Suomen mahdollisesti joutuessa sotaan lähivuosina", 11.11.1960. T 26965/ Hh10 sal, KA.
- 36 Neuvostoliiton aseelliset voimat, II osa, Maavoimat. 1961, s. 67–71.
- 37 Palokangas, Marko: Räjähättävää tyhjyyttä. Sissitoiminta suomalaisessa sotataidossa. Vaasa 2014, s. 191.
- 38 PvPE:n n:o 137/Op.1/OT/11a/sal/6.11.1952. T 26862/F3– F4 OT-sal, KA. Tynkkynen, Vesa: Hyökkäyksestä puolustukseen. Taktiikan kehittämisen ensimmäiset vuosikymmenet Suomessa. Joutsa 1996, s. 295.
- 39 PvPE:n n:o 152/Op.1/OT/11 b sal/17.9.1951. T 26843/F4 OT-sal ja PvPE:n n:o 80/Op.1/11 b/OT/sal.13.6.1952. T 26862/F3–F4 OT-sal, KA. Sama, 445.
- 41 Tynkkynen (2006), s. 453–454. PE:n n:o 180/Optsto/OT/11 b sal/17.12.1957. T 26862/D3 OT-sal, KA.
- 42 Tynkkynen (2006), s. 461–463.
- 43 Sama, s. 461–463.
- 44 Peitenimi johtuu siitä, että ao. asiakirja on henkilösalaisessa kirjeenvaihtokirjassa järjestysluvultaan numero 15.
- 45 Tynkkynen (2006), s. 464.
- 46 Jouko, Petteri: Sotakokemusten hyödyntäminen kylmän sodan alussa – kohti alueellista puolustusta. *Sotakorkeakoulu suomalaisen sotataidon kehittäjänä*. Helsinki 2009, s. 251–253.
- 47 Tällä viitataan todennäköisesti Naton vuonna 1960 perustamaan monikansalliseen valmiusprikaatiin (AMF (L)). Ks. esim. Uutaniemi, Pekka, Rautala, Ari: Norjan NATO-yhteistyön kehittyminen, Sotatieteen laitoksen julkaisusarja 1, N:o 17. VAKP, Helsinki 1988, s. 32–33 ja Liite 4.
- 48 YPO 5:n karttatarjoitus. ESSL:n työryhmä, tehtävä A2. T 26965/Dk 5, KA.
- 49 Sama.
- 50 Sama.
- 51 Sama.
- 52 SKK:n karttatarjoitus, TR 1, 8.3.1968, "Divisioona V:n sotatoimi "Urhojen yö" T 26890/Hlc8, KA.
- 53 SKK:n karttatarjoitus, TR 1, 8.3.1968, "Divisioona V:n sotatoimi "Urhojen yö" T 26890/Hlc8, KA.
- 54 ESSIE:n asiak 254/Optsto/11 sal/12.7.1968 liite 1. T 26965/F43 sal, KA.
- 55 Ks. laajemmin Tynkkynen (2006), s. 451–465.
- 56 YPO 4:n luennot vuodelta 1966. T 26965/Dk 4, KA.
- 57 MerivE:n n:o 22/Optsto/11 henk/15.9.1966. PEop-os/F17 henksal. Pääesikunnan arkisto (PEArk). (tutkimuslupa).
- 58 IlmavE:n n:o 6/Optsto/11 henk/16.12.1966. "Ilmavoimien operatiivinen käsky 6". PEop-os/F 17 henksal. PEArk. (tutkimuslupa).
- 59 Sama.
- 60 IlmavE:n n:o 7/Optsto/11 henk/4.1.1967. "Ilmavoimien operatiivinen käsky numero 7". PEArk. (tutkimuslupa).
- 61 Lehti Taisto Olavi, eversti, haastattelu 15.1.1996. Taisto Olavi Lehden nimikirjaote n:o 51744, KA. Lehti palveli ensimmäisen kerran Pääesikunnan operatiivisella osastolla vuosina 1950–1953.
- 62 PEop-os:n suunnitelma "Matkakertomus", 16.5.1960. Puolustusvoimain komentajan hallussa. PEArk. (tutkimuslupa).
- 63 PE:n n:o 16/Optsto/henksal/11/15.8.1966. Suunnitelmaa on laadittu neljä kappaletta, joista kolme on hävitetty 2.7.1971. Jäljellä oleva kappale on puolustusvoimain komentajan hallussa. PEArk. (tutkimuslupa).
- 64 PE:n n:o R4/Optsto/11 henksal/4.7.1968. T 26965/Hh 8–9 sal, KA. PE:n n:o 1/Optsto/D Ila/henksal/4.1.1971. PE op-os:n konseptit ja taltioidut 1961–1971/D1 henksal. PEArk. (tutkimuslupa).
- 65 Sama.
- 66 PE:n n:o 24/Optsto/D Ila henksal/19.5.1970. PE op-os:n konseptit ja taltioidut 1961–1971/D1 henksal. PEArk. (tutkimuslupa).
- 67 PE:n n:o 1/Optsto/D Ila/henksal/4.1.1971. PE op-os:n konseptit ja taltioidut 1961–1971/D1 henksal. PEArk. (tutkimuslupa).
- 68 PE:n n:o R74/Optsto/11 ETS/ 2.7.1971. Esitelmä tasavallan presidentille 2.7.1971, kuva 5. T 26965/Hh 8–9, KA.
- 69 PE:n n:o 53/Optsto/D III b henksal/9.5.1974. PE op-os:n selosteet 1974–1986/Dc 1 henksal. PEArk. (tutkimuslupa).
- 70 PE:n n:o 77/Suun-os/Daa sal/25.4.1977. PM Puolustusvoimien kehittämisen suunnittelu pitkällä tähtäyksellä. PESuun-os/D1 sal. PEArk. (tutkimuslupa).
- 71 PE:n n:o 5/Suun-os/Daa sal/11.1.1978. PESuun-os/D1 sal. PEArk. (tutkimuslupa).
- 72 PE:n n:o 10/Op-os/Db henksal/8.3.1985. PEop-os/Db 2. PEArk. (tutkimuslupa).
- 73 PE:n n:o 10/Op-os/Db henksal/8.3.1985. Liite 8. PEop-os/Db 2. PEArk. (tutkimuslupa).
- 74 Terä, Martti V., Tervasmäki, Vilho: Puolustushallinnon perustamis- ja rakentamisvuodet 1918–1939. Helsinki 1973, s. 25.
- 75 Suomen senaatin julistus Suomen kansalle vuoden 1878 asevelvollisuus-

- lain uudelleen voimaansaattamisesta, 18.2.1918, Suomen asetuskokoelma 1918, Asetus numero 65. Helsinki 1919, s. 8.
- 76 Mannerheim, G: Muistelmät I. Helsinki 1951, s. 288–294.
- 77 Kronlund (Toim.) (1988), s. 135–137.
- 78 Muistio, tilanne vapaussodan loputtua, ilmeisesti vuodelta 1919, päivämäärättä, T 22520/Hh77, Kansallisarkisto (KA). Plan för organiserande av ytterligare infanteriregementen samt för indelning av armen i nio divisioner, Mannerheimin ehdotus, toukokuulta 1918, päivämäärättä, T 22520/Hh77, KA.
- 79 Plan för organiserande av ytterligare infanteriregementen samt för indelning av armen i nio divisioner, Mannerheimin ehdotus, toukokuulta 1918, päivämäärättä, T 22520/Hh77, KA. Arimo (1986a), s. 8.
- 80 Muistio, tilanne vapaussodan loputtua, ilmeisesti vuodelta 1919, päivämäärättä, T 22520/Hh77, KA.
- 81 Kronlund (Toim.) (1988), s. 136–137.
- 82 Muistio, tilanne vapaussodan loputtua, ilmeisesti vuodelta 1919, päivämäärättä, T 22520/Hh77, KA.
- 83 Tuompo, W.E., Grandell, L.: Suomen armeija sanoin ja kuvin. Jyväskylä 1920, s. 26.
- 84 Kronlund (Toim.) (1988), s. 514, 248, 264–267.
- 85 Sama, s. 264. Luettelo Suomen armeijasta, 15.4.1919, PK 1481/28, KA. Rautatiekartta, YE Os1. Lkp, N:o:589/III/sal., YE:n Tp. Käskey N:o:15 aluejärjestön valm.töitä varten, 2.11.1932, T 11997/10, KA.
- 86 Terä, Tervasmäki (1973), s. 105–112.
- 87 Tuompo, Grandell (1920), s. 24–31.
- 88 Sama, s. 24–31.
- 89 Kronlund, Jarl: Institute of Military Science 1918-1989, a Brief History. Helsinki 1990, s. 184.
- 90 Tuompo, Grandell (1920), s. 28.
- 91 Sama, s. 28–29.
- 92 SM, 427 19.Y.1. Erittäin sal. Määräys sodanaikaisista joukko-muodostelmista, 1.4.1919, PK 1481/28, KA. Kronlund (1990), s. 194, 212.
- 93 SM, 427 19.Y.1. Erittäin sal. Määräys sodanaikaisista joukko-muodostelmista, 1.4.1919, PK 1481/28, KA, katso myös Hautamäki, J: Armeijan ja suoje-luskuntajärjestön väliset suhteet ja niiden kehittyminen, SKotakorkeakoulun diplomityö, nro 1181, 1975, s. 47.
- 94 SM Käskeylehti N:o 18, 15.3.1919, PK 1481/28, KA.
- 95 Rätinen, Juha: Kaaderiperustamisesta aluejärjestelmään, suomalaisen liikekannallepanojärjestelmän kehittyminen vuosina 1918–1935, Maanpuolustuskorkeakoulun yleisesikuntaupseerikurssin diplomityö, 2015, s. 28–37.
- 96 Hobson, Rolf, Kristiansen, Tom: Norsk forsvarshistorie 1905–1940 osa 3. Bergen 2001, s. 42–49.
- 97 Grandell, Leonard: Min tjänstgöring på hemmafronten. Julkaisematon muistelmakirjoitus, 1954, s. 1–15.
- 98 Förslag till armens organisation, 1.2.1924, T 4888/31, KA. Ehdotus n:o 3 puolustuslaitoksen järjestelyksi, 17.5.1924, R 632/21 sekä R 632/5, KA.
- 99 Grandell (1954), s. 1–15.
- 100 Arimo (1986b), s. 57.
- 101 Asevelvollisuusajan lyhentämismahdollisuuksia koskeva mietintö osat I–III, T 22520/Hh84, KA. Arimo (1987), s. 82.
- 102 Arimo (1987), s. 82.
- 103 Airo A.F, Tutkimus, Aluejärjestelmä, T 19636/Tutkielmia 1929–1932, KA.
- 104 Airo A.F, Tutkimus, Aluejärjestelmä, T 19636/Tutkielmia 1929–1932, KA.
- 105 Rätinen, Juha: Aluejärjestelmä, Airon vai Grandellin kehitystyön tulos? Maanpuolustuskorkeakoulun esiupeerikurssin tutkimus, s. 33–38.
- 106 Grandell (1954), s. 1–15.
- 107 Sama. Mäkipelto, Ensio: Siirtyminen aluejärjestelmään 1930-luvulla. Sotakorkeakoulun diplomityö n:o 1527, 1983, s. 21.
- 108 YE:n kirj. N:o 160/VIII sal.31, Puolustusneuvoston puheenjohtajalle, 5.6.1931, PK 1481/51, KA.
- 109 PN:n kirje 7/31, Tasavallan presidentille, 15.7.1931, PK 1481/51, KA.
- 110 Rätinen (2015), s. 112–122.
- 111 Sama.
- 112 Sama.
- 113 YE Osasto I. Järjestelytoimisto, N:o 275/VIII/32. Valvontakokouksen tuloksia, 11.6.1932, T 22104/Hh224, KA. YE:n Osasto I. Järjestelytoimisto No 25/VIII 32.sal., Käskey aluejärjestön valmistelutöiden suorittamisesta 23.1.1932, Maanpuolustuskorkeakoulun kirjasto.
- 114 PM 92/34. Sot.sal. K-kuukauden määrääminen, 29.3.1934, T 22520/F5, KA.
- 115 Mäkipelto (1983), s. 30.
- 116 Partanen, Tapio: Liikekannallepanojärjestelmämme syntyminen ja kehitys itsenäisyytemme aikana sekä suoritettut liikekannallepanot. Sotakorkeakoulun diplomityö n:o 1212, 1975, s. 35–43.
- 117 Haaki, T. W.: Suomen puolustusvoimain saattaminen sodankannalle kesäkuussa 1941 ja niissä sodan aikana tapahtuneet tärkeimmät muutokset sekä pääosien kotiuttaminen 1944, Kertomus vuodelta 1950, PK 1028, KA.
- 118 Sama.
- 119 Rätinen, Juha: Suomen puolustusvoimien liikekannallepanokyky sodan jälkeisinä vuosina. Maanpuolustuskorkeakoulun pro gradu, 2009, s. 19.
- 120 Rätinen (2009), s. 19–29.
- 121 Nihtilä, Valo, Asekätkentämuistio, Pariisi 20.8.1953, PK 1969/3, KA.
- 122 Turtola, Martti: Erik Heinrichs, Mannerheimin ja Paasikiven kenraali. Keuruu 1988, s. 224. Kenraalimajuri Karhun kirje ja selvitys Tuomari J. Uitolle demobilisaatiosuunnitelman esittelytilaisuudesta, jossa Oesch muistaa saaneensa LVK:lta suullisen kiellon LKP-valmistelujen tekemisestä, kirje on lähetetty kenraalimajuri T Haakille, joka oli myös samassa esittelytilaisuudessa läsnä. T 21645/1, KA.
- 123 Rätinen (2009), s. 39–55.
- 124 Sama, s. 73.
- 125 Kenraali A Sihvon Muistio, Sotamateriaalin liikamäärästä, 16.11.1952, T 21645/1, KA.
- 126 Rätinen (2009), s. 71–86. Partanen (1975), s. 67–69.
- 127 Partanen (1975), s. 51–85.
- 128 Sama.
- 129 Liikekannallepanoupeerin toimintaohje 1984, s. 7–23.
- 130 Puolustusvoimien määritelmärekisteri 20.1.1997, PVAH.
- 131 Kronlund (1988), s. 57–58.
- 132 Halsti, W: Keskieuropalaisesta ja suomalaisesta taktiikasta, *Sotilaisaikauslehti*, 1937, s. 264–274, 323–334. Kronlund (1988), s. 141, 162, 214.
- 133 Kannaksen suojajoukkojen henkilökuntamäärävahvuudet (Kan. Sj. määrä. 33), s. 41, KA.
- 134 Kesseli, Pasi: Suomalaisen prikaatin esikunnan organisaation ja aseman kehittyminen 1939–1952, Sotakorkeakoulun diplomityö n:o Y1834, 1993, liitteet 1, 2. Halsti, W: Talvisota 1939–1940. Keuruu 1955, s. 70–71. YE:n ohje n:o 1/VK 1-2/ op sal./20.12.1933, T 2866/7, KA. AKE:n kirj n:o 175/III/239/ op sal./10.3.1934, T 2866/7, KA. I AKE:n kirj n:o I/III/54/ sal/ 9.10.1939, T 1588/7, KA.
- 135 Talvisodan historia, 1. osa, Suomi joutuu talvisotaan. Porvoo 1977, s. 163–164. Raunio, Ari, Kilin, Juri: Itsenäisyyden puolustajat. Sodan taisteluja 1. Talvisota. Porvoo 2005, s. 16. Kronlund (1988), s. 461. Suomen sotilasiamiehen kirje Berliinissä 9/36, Berliini 21 p:nä tammikuuta 1936, T 22594/2, I/III, KA.
- 136 Talvisodan historia, 3. osa, Sotatoimet Laatokan ja Jäämeren välillä. Porvoo 1978, s. 211–219. AKE:n kirj:n n:o 175/ III/ 239 op sal./ 10.3.1939, T 2862/5, KA. YE:n ohje n:o 1/VK 1–2/op sal./ 20.12.1933, T 2866/7, KA. AKE:n kirj n:o 175/ III/239/op sal./ 10.3.1934, T 2866/7, KA. I AKE:n kirj n:o I/III/54/ sal/ 9.10.1939, T 1588/7, KA. Kannaksen suojajoukkojen henkilökuntamäärävahvuudet (Kan. Sj. määrä. 33), s. 41, KA. Kesseli (1993), liite 1.
- 137 Raunio, Kilin (2005), s. 16.
- 138 Talvisodan historia, 3. osa (1978), s. 104, 162. Raunio, Kilin (2005), s. 121.
- 139 Talvisodan historia, 3. osa (1978), s. 104, 160–161.
- 140 Juutilainen, Antti, Koskimaa, Matti: Maavoimien joukkojen perustaminen teoksessa *Jatkosodan pikujättiläinen*. Jari Leskinen, Antti Juutilainen (Toim.). Porvoo 2005, s. 79. Keskijohdon esikuntien ja erinäisten joukkojen sodanajan määrävahvuudet v 1940, Hh 75/ T 22104, KA.
- 141 Haaki T. W: Suomen puolustusvoimien saattaminen sodan kannalle ja niissä tapahtuneet tärkeimmät muutokset sekä pääosien kotiuttaminen 1944, Sotataidon laitoksen käsikirjasto, s. 8, 74.
- 142 PV:n PE:n ak n:o 2800/ 40. järj. 1. sal/ 4.10.1940, Hh 75/ T 22104, KA. Keskijohdon esikuntien ja erinäisten joukkojen sodanajan määrävahvuudet v 1940, Hh 75/ T 22104, KA.
- 143 Raunio, Kilin (2005), s. 21.
- 144 Haaki T. W: Suomen puolustusvoimien saattaminen sodan kannalle ja niissä tapahtuneet tärkeimmät muutokset sekä pääosien kotiuttaminen 1944, Sotataidon laitoksen käsikirjasto. s. 72.
- 145 Leskinen, Juutilainen (Toim.) (2005), s. 85. Suomen sotavoimien S. määrävahvuuksia: 4. Tykistö, 177, KA. Kenttätykistön Sodanajan määrävahvuudet, 61, Määrävahvuudet 57–62, KA. Raunio, Kilin (2005), s. 21. Ainoa nelijako oli kiväärikompaniassa, jossa oli neljä joukkuetta. Vaikka tykistössä oli neljä patteristoa, raskas patteristo toimi yleensä yhteispatteristona, jolloin tykistöäkään ei voi pitää nelijakoisena.
- 146 Jatkosodan historia, 2. osa, Hyökkäys Itä-Karjalaan ja Kannakselle. Porvoo 1989, s. 106, 272. Kesseli (1993), s. 37–38, liite 12, s. 3.
- 147 Päämajan järj.os:n ak n:o 2965/ Op.1/ 6/9.9.1941, T 15707/4, Kokoonpanomuutokset D 16/2, PE:n järjestelyalan arkisto. Raunio, Kilin (2005), s. 214. Mikola, K. J.: Suomen sota 1941–1945, 6. osa. Helsinki 1956, s. 79. Haaki, s. 98–101.
- 148 Raunio, Kilin (2005), s. 214.
- 149 Kokoonpanomuutokset D 16/2, PE:n järjestelyalan arkisto. Mikola (1956), s. 79. Haaki, s. 98–101. Ks. myös VII AKE:n asiak n:o 908/ III/95.sal./14.11.1941, T 4954/1, KA.
- 150 Sama.
- 151 AK:n koul- ja järjos:n ak n:o 299/ III/ 64./2.4.1946, T 22104/ Hh 55, KA. 3.DE:n ak n:o 283/III/64-/ 18.5.1946, T 22104/Hh 54, KA. Kesseli (1993), s. 60. Tynkkynen, Vesa: Hyökkäyksestä puolustukseen. Taktiikan kehittämisen ensimmäiset vuosikymmenet Suomessa. Joutsa 1996, s. 197–198, 286. Palm, Miro: Divisioonasta prikaatiin. Vuoden 1952 perusryhtymämuutokset ja siihen johtaneet syyt. Maanpuolustuskorkeakoulun pro gradu n:o 1045, 2016, s. 24–25, 43–60.
- 152 Jouko, Petteri: Suomalainen prikaati. *Tiede ja ase*, n:o 68, 2010, s. 129.
- 153 Pv:n PE:n Järj.os:n ak 7.11.1949, Hh 21, T 22104, KA. Pv:PE:n järjos:n muistio 26.4.1950, T 22104/ Hh 52, KA. Pv:PE:n Op.os:n ak n:o 10/Op. 1/10 sal./ 3.3.1949, Db 5 sal./ 1954–59, PE:n järjestelyalan arkisto. Pv:n PE:n Järj.os:n ak 7.11.1949, Hh 21, T 22104, KA. Pääesikunnan järjestelyosaston päällikön lausunto prikaatiorganisaatiosta, Pv:PE:n asiakirja nro 10/Järj. 1/10b sal./27.1.1950 ja Päämajan koulutusosasto, eversti Eino Virkin mietintö, Sotilaskoulutuksen suunnitteluun vaikuttavien perusteiden selvittelyä, T 18002/5, KA. Palm (2016), s. 35.
- 154 Tynkkynen (1996), s. 301–302.
- 155 Pv:PE:n järjestelytoimisto Sa. määrävahvuustoimikunta 3.7.1948. Muistio n:o 1, Sa. prikaatin kokoonpano, T 26035/8, KA.
- 156 Prikaatin S-määräv. 1950 n:o 1/järj.1/OT 10 b sal./22.6.1950, T 22230/1, KA. Pv:PE:n järj.os:n ak K 19/Dc 10 a/1949 Dg 1 sal./1948–60, PE:n järjestelyalan arkisto. Pääesikunnan järjestelytoimiston asiakirja n:o 14/Järjstto/ OT 10b 2 sal, SA Määrävahvuudet 1953, T 26839/11, KA. Ali-Huokuna, H: Maavoimiemme kokoonpanon kehittyminen toisen maailmansodan jälkeen vuoteen 1957 saakka Sotakorkeakoulun diplomityö n:o Y1563, 1985, s. 40–41.
- 157 Jouko (2010), s. 129–130. Järvinen, Y. A.: Yleissotilaallinen katsaus vuosien 1949 ja 1950 vaihteessa. *Tiede ja ase*, n:o 8, 1950, s. 40–41. Jv. yksiköiden kokoonpano, Jalkaväen tarkastajan asiak. n:o 81/Jv:stto/10 sal., PK 1664/21, KA. Sa. prikaatin määrävahvuus 4.3.1950, PE Op-os:n asiak. n:o 27/Op. 1/10. sal., T 22104/Hh17, KA. SA Määrävahvuudet 1953, Pääesikunnan Järjestelytoimiston asiak. n:o 14/Järjstto/OT 10 b 2 sal, T 26839/11, KA.
- 158 Sama.
- 159 Tynkkynen (1996), s. 297–303. Palm (2016), s. 35. Laukka, Juha: Kolmivai nelijako? Jalkaväenkenraali Kustaa Anders Tapolan näkemykset jalkaväen kokoonpanoihin. Maanpuolustuskorkeakoulun esiupeerikurssin tutkielma, 2015, s. 25.
- 160 Tynkkynen (1996), s. 303–304. Harjoitusvahvuudet A (Harjvahv A) 1955, Helsinki 1955, s. 36–37.
- 161 Jouko (2010), s. 132–133. Liimatta, Hannu: Suomalaisen pataljoonan taktiikan kehitys jatkosodasta alueelliseen puolustukseen. Sotakorkeakoulun diplomityö, MSL 42, 1993, s. 58–60. Mäkelä, Vihtori: Kenttäohjesäännön edellyttämän taktiikan prikaatin organisaatiolle asettamat vaatimukset, *Tiede ja Ase*, n:o 22, 1964, s. 59–62.
- 162 Harjoitusvahvuudet A (Harjvahv A) 1963, s. 16. Jouko (2010), s. 128, 138–139.
- 163 Jouko (2010), s. 137. "Psprik:n sa-kokoonpanon tarkistaminen", PE:N asiak nro 25/Järjstto/10 b 2 sal/26.1.1963, F 31 sal, T 20523, KA. Prikaatin sodan ajan määrävahvuudet, Prikaati 1964 ja Prikaati 1968, T 26838/Hda1 sal, KA. Panssari- ja panssarintorjuntajoukkojen Sodanajan määrävahvuudet (1963), s. 130:1, T 26838/Hda2 sal, KA.
- 164 Esittely puolustusvoimain komentajalle, PE:n asiak nro 75/Optsto/OT/10 sal./ 6.9.1959, F 11 OT-sal, T 26843, KA. Jouko (2010), s. 142.
- 165 Sotakorkeakoulun numeroimaton muistio "Taktiikkamme ja organisaatiomme kehittäminen", 4.1.1969, Maanpuolustuskorkeakoulun arkisto (MPKKA).
- 166 PEop-osn muistio, 23.12.1967, "Muistio Panssariprikaatin operatiivisista käyttöajatuksista", F 16 sal, T 25094, KA. Jouko (2010), s. 140–141.
- 167 Harjoitusvahvuus A I (luonnos). Prikaati 80, s. 2:1, Prikaatin taisteluohje (Prst.ohje) 1984, Jyväskylä 1984, s. 21. Harjoitusvahvuudet A 1, 27.5.1985, s. 2:1. Vuoden 1985 kokoonpanoissa prikaatista oli poistettu kranaatinheitinkomppania. Pataljoonista sellaiset löytyivät.
- 168 Jääkäriprikaatin väliaikainen harjoitusvahvuus. Helsinki 1991, s. 3:1,

- 3:4–5, 4:1. Kenttäohjesääntö II. Jääkäriprikaatin taistelu, luonnos, 1991, s. 16. Harjoitusvavuudet A1. Jalkaväkiprikaati (Luonnos) 1992, Jalkaväkiprikaati, s. 1 ja Jalkaväkipataljoona, s. 1.
- 169 Sama.
- 170 Tietoja maanpuolustuksesta 1992. Maanpuolustus ulko- ja turvallisuuspolitiikan osana. Jyväskylä 1992, s. 60. Puolustusvoimien määritelmärekisteri 20.1.1997, PVAH. Taskutietoa puolustusvoimista. Kuopio 1995, s. 20. Tietoja maanpuolustuksesta 1996. Maanpuolustus ulko- ja turvallisuuspolitiikan osana. Jyväskylä 1996, s. 105. Taskutietoa puolustusvoimista 97. Kuopio 1997, s. 20. Taskutietoa puolustusvoimista. Helsinki 1998. Taskutietoa puolustusvoimista. Helsinki 2000. Taskutietoa puolustusvoimista. Espoo 2001, s. 20. Taskutietoa puolustusvoimista. Helsinki 2003, s. 20.
- 171 Taskutietoa puolustusvoimista. Helsinki 2003, s. 20. Rätty, Arto: Porin Priikaati. Läntisen maanpuolustusalueen valmiusyhtymä. *Sotilasajakauslehti*, 3/2001, s. 11–12.
- 172 Rätty (2001), s. 11–12. Norberg, Erkki: Karjalan Priikaati. Kaakonkulman valmiusyhtymä. *Sotilasajakauslehti*, 6-7/2001, s. 23–24. Kiljunen, Paavo: Kainuun Priikaati. Pohjoisen valmiusyhtymä. *Sotilasajakauslehti*, 10/2001, s. 64–69. Suutarinen, Timo: Panssariprikaati. Muutoksen hallintaa ja mekanisoituja joukkoja. *Sotilasajakauslehti*, 12/2001, s. 70. Tietoja Suomen kokonaismaanpuolustuksesta 2006. Kansalaisten turvallisuus, yhteiskunnan toiminnan turvaaminen. Helsinki 2005, s. 162.
- 173 Norberg (2001), s. 23–24. Tietoja Suomen kokonaismaanpuolustuksesta 2006. Kansalaisten turvallisuus, yhteiskunnan toiminnan turvaaminen. Helsinki 2005, s. 162.
- 174 Tynkkynen (2006), s. 459.
- 175 Tynkkynen (1996), s. 296.
- 176 Tynkkynen (2006), s. 459–460.
- 177 PE OpOs pöytäkirja 25.3.1959, Rajavartioston perustamistehtävien uudelleenjärjestelyn esittely, T26862/7, KA.
- 178 PE OpOs ak. 57/Optsto/OT/10 sal, 11.3.1959, Rajavartiostojoukkojen sa-järjestelyt, T 26862/7, KA.
- 179 Sama.
- 180 PE OpOs ak 75/Optsto/OT/10 b sal, 6.4.1959, Esittely Puolustusvoimain komentajalle, T 26862/7, KA.
- 181 PE OpOs ak 110/Lkptsto/OT 10 e 2 sal, 16.2.1960, käsky rajavartiostojen perustamisvalmisteluista, T26843/8, KA.
- 182 PE OpOs ak 162/Lkptsto/OT10 b 2 sal, 1.12.1960, selvitys sodan ajan organisaatiotyön vaiheesta, T26843/8, KA.
- 183 Rajavartiostojen esikunnan ak 133/III/OT a sal, 12.7.1960, ilmoitus rajavartiostojen perustamisvalmisteluista, T26843/8, KA.
- 184 PE OpOs ak 75/Optsto/OT/10 b sal, 6.4.1959, Esittely Puolustusvoimain komentajalle, T 26862/7, KA.
- 185 PE OpOs ak. 57/Optsto/OT/10 sal, 11.3.1959, 11.3.1959, Rajavartiostojoukkojen sa-järjestelyt, T26862/7, KA.
- 186 PE OpOs ak 321/Lkptsto/OT 10 e 2 sal, 25.5.1960, Harjoitusperustamistehtävälueetelon joukkojen perustamisen kiireysjärjestys, T26843/8, KA.
- 187 PE OpOs ak. 57/Optsto/OT/10 sal, 11.3.1959, 11.3.1959, Rajavartiostojoukkojen sa-järjestelyt, T26862/7, KA.
- 188 PE OpOs ak 110/Lkptsto/OT 10 e 2 sal, 16.2.1960, käsky rajavartiostojen perustamisvalmisteluista, T26843/8; PE OpOs ak 75/Optsto/OT/10 b sal, 6.4.1959, Esittely Puolustusvoimain komentajalle, T26862/7, KA.
- 189 Maavoimien joukot jaettiin kahteen kategoriaan: suojajoukkoihin ja päävoimiin. Kumpikin kategoria jakautui vielä alakategorioihin a-c. Suojajoukot muodostuivat kantajoukoista (a), kaaderijoukkojen perustamista suojajoukoista (b) ja aluejärjestön perustamista suojajoukoista (c). Suojajoukkojen valmiusvaatimus oli alakategoriasta riippuen yhdestä neljään päivään. Päävoimat muodostuivat päävoimien ensimmäisestä ryhmästä (a), joiden toettiin olevan pääosin entisiä suojajoukkoja, päävoimien toisesta ryhmästä (b), jotka muodostivat varsinaiset pääjoukot sekä päävoimien kolmannelta ryhmästä (c), joihin kuuluivat ”muut joukot”. Päävoimien valmiusvaatimus oli kolmesta yhteentoista päivään. PE OpOs ak 321/Lkptsto/OT 10 e 2 sal, 25.5.1960, Harjoitusperustamistehtävälueetelon joukkojen perustamisen kiireysjärjestys, T 26843/8.; PE OpOs ak 75/Optsto/OT/10 b sal, 6.4.1959, Esittely Puolustusvoimain komentajalle, T 26862/7, KA.
- 190 3.DE ak 44/Optsto/OT 11 b sal, 25.4.1960, Eistys op suunnitelman tarkistamisesta, T 26862/23, KA.
- 191 1.DE:n ak 30/Optsto/OT 11 b sal, 11.5.1960, Muistio PSA:n joukkojen keskittämisestä ”Valpurin” määrittämien tehtävien suorittamiseksi, T 26862/23, KA.
- 192 PE ak. 50/Optsto/OT/11b sal, 27.2.1958 päivityksineen, Pääesikunnan operatiivinen käsky nro 13, Valpuri, T 26862/7; PE OpOs ak 321/Lkptsto/OT 10 e 2 sal, 25.5.1960, Harjoitusperustamistehtävälueetelon joukkojen perustamisen kiireysjärjestys, T26843/8, KA.
- 193 PE ak. 50/Optsto/OT/11b sal, 27.2.1958 päivityksineen, Pääesikunnan operatiivinen käsky nro 13, Valpuri, T 26862/7, KA.
- 194 Jouko (2010), s. 142.
- 7 Talvisotakäsikirja (T.S.K.K.) 1928. YE:n n:o 6/X.sal./Os4/10.1.1929, T 23102/7a, KA. Talvisotakäsikirjaa jaettiin 1224 kappaletta. YE:n n:o 69/X.sal./Os4/13.2.1929, T 23102/7a, KA. Talvitiikikkaa-kirjaa jaettiin 1097 kappaletta.
- 8 Liimatainen (2015), s. 19.
- 9 Liimatainen (2015), s. 53–64. Toivonen, Hannu: Maavoimien sotaharjoitukset 1920- ja 1930-luvuilla. Sotakorkeakoulun diplomityö n:o 1536, 1983, s. 29–37. JT:n vuosikertomus vuodelta 1936. T 22594/7, KA.
- 10 Talvisotaopas 1939, salainen. Aiemmista kirjoista poistettiin salainen-leima kesällä 1939. Täähän liittyen kts. PIM:n n:o KI327/39.sal./6.6.1939, T 17648/8, KA. AKE:n n:o 95/II/216.sal./18.2.1939. Vuoden 1937 talvisotaharjoituksen kertomus II osa. Kertomuksesta on otettu varsin suoria lainauksia Talvisotaoppaaseen. T 17648/7, KA.
- 11 Bratt, K: Synpunkter på infanteriets uppträdande i finsk terräng. *Sotilasajakauslehti*, 1925, s. 120–121. Hanell, Edvard: Maasto meillä ja Keski-Euroopassa; vertailuja taktillisessa suhteessa. *Sotilasajakauslehti*, 1929, s. 337–343.
- 12 Majuri Schaumanin diplomityöhön liittyvä majuri K. Valan arvostelu. JT:n vuosikertomus vuodelta 1932. SArk 1397/32, KA.
- 13 Kts esim. 3. DE:n n:o 253/II/219.sal./14.9.1937. Liitteenä kapteeni T.V. Viljasen latima selvitys metsätaistelukoikeiluista. H 2272/F18, KA.
- 14 JT:n vuosikertomus vuodelta 1934, SArk 1397/24, KA.
- 15 Toimikunnan raportti. Päiväty 19.8.1935. T 17814/22, KA.
- 16 YE:n n:o 370/Xsal./2.7.1936, H 2272/F13, KA. AKE:n n:o 381/II/219sal./6.7.1936, H 2272/F13, KA. 3. DE:n n:o 501/II/219.sal./9.10.1936, H 2272/F13, KA. AKE:n n:o 469/II/219sal./30.9.1937, T 17646/9, KA. Sisältää paljon joukko-osastojen vuoden 1937 koikeilukertomuksia.
- 17 Jalkaväen tarkastaja käski 25.8.1937 ohjesäännön kirjoittamisen Viljaselle. Viljasen nimikirjanote n:o 48713, KA. Päivämaton käsikirjoitus. PK 1240/102 ja PK 1240/103, KA
- 18 Puolustusministeriön taisteluvälineosaston kirje päämajan koulutusosastolle 21.11.1939, T 17649/1, KA. Laine, Leo: 80 vuotta koeampumatoimintaa. Koeampumalaitoksen historiaa 1918–1998. Vaasa 1998, s. 44.
- 19 Laine (1998), s. 46, 52, 54–55.
- 20 Ylipäällikön matka Taavettiin seuraamaan koikeiluja 29.6.1943. Suomen Marsalkan matkat 1941–1946, T 20770/21. KA. Harald Öhquistin taskukalenteri, 29.6.1943, PK 1205/17, KA.
- 21 Valokuvat, joissa Mannerheim Niinison asemalla ja koeampumakentällä. Kuvat päivätty 7.42, PK 1844/11, KA.
- 22 Teknillisen tarkastajan vuosikertomus vuodelta 1937, T 22104/Hh49, KA.
- 23 Ollila, Olli: Eräitä kokemuksia sotien aikaisesta tutkimustoiminnastamme. *Tiede ja Ase*, Nro 22, s.16, lyhytelämä teollisuusneuvos O Ollilan pitämästä esitelmästä Suomen Sotatieteellisen seuran vuosikokouksessa 13.4.1964. Päiväläinen, Erkki: Kemian vuodet Harakassa. Kertomus puolustusvoimien kemiallisen tutkimuslaitoksen toiminnasta vuosina 1919–1988. Helsinki 1988, s. 75.
- 24 Tynkkynen, Vesa: Hyökkäyksestä puolustukseen. Taktiikan kehittymisen ensimmäiset vuosikymmenet Suomessa. Joutsa 1996, s. 183.
- 25 Ballistisen toimiston kirje N:ro 259/1/43. 25.11.1943, T 28383/28, KA.
- 26 Päämajan pioneerosasto I:n kirje No 5746/Pion.tark./21. 10.10.1943, T 19178/8, KA.
- 27 Valtion Lentokonetehaan kirje Ulkobaallistiselle toimistolle, 125/S6. 20.1.1944, T 28383/25, KA.
- 28 Karjalainen, Mikko: Suomalaista käytännön sotaitaitoa – sotilaiden keksintöjä jatkosodassa. *Tiede ja Ase*, n:o 69. 2011, passim.
- 29 Pääesikunnan luonnosasiakirja n:o /Tyk-os/17 sal./2.1962, T 26513/Hbb1 sal. KA. Miettinen, Kaarlo: Rannikkotyöstön teknillinen kehitys toisen maailmansodan jälkeen. *Tiede ja Ase*, n:o 18, 1960, s. 235–236.
- 30 Vrt. Miettinen, Kaarlo: Puolustuslaitoksen kehittäminen 1960-luvulla. Helsinki 1962, s. 54. Kaarlo Miettisen nimikirjaote n:o 49799, KA.
- 31 Pääesikunnan muistio N:o 13/Tyk-os/17 sal./9.1.1963, T 26965/F31 sal. KA.
- 32 Salminen, Pertti (diss.): Puolueettomuuden nimeen. Sotilasjohto Kekkonen linjalla ja sen sivussa 1961–1966. Jyväskylä 1995, s. 217, 329–333. Juottonen, Jorma: Määrärahat 1953–1974. *Suomen Puolustusvoimat 1944–1974. Puolustusvoimien rauhan ajan historia, osa 2*. Veli-Matti Syrjö, Mikko Karjalainen, Eero Elfvengren (Toim.). Juva 2006, s. 239.
- 33 Niska, Juhani A.: Rannikkotyöstön tulenkäytön järjestelmien kehitys ja valmiustaso 1970- ja 1980-luvulla. *Rannikon puolustaja*, 2/2007, s. 29–30.
- 34 Sama.
- 35 Pääesikunnan asiakirja N:o 254/Tyk-os/8 sal./7.12.1966, T 23160/F1 sal. KA. Pääesikunnan lähete N:o 332/Meripsto/20 sal./18.7.1967 liitteineen, T 26965/F41 sal. KA. Myllyniemi, Urho, Räihä, Eino: SIRR. Suomenlinnan rannikkorykmentti 1918–1998. Jyväskylä 1998, s. 168–170. Niska (2007), s. 34–35.
- 36 Pääesikunnan lähete N:o 450/Meripsto/10 sal./30.9.1969 liitteineen. T 26965/F44 sal. KA. Pääesikunnan operatiivisen osaston muistio 2.9.1968, T 26513/Hbi1 sal. KA.
- 37 Myllyniemi, Räihä (1998), s. 371–372; Niska (2007), s. 34. Kanninen, Ermei: Suomen puolustusvoimien toisen maailmansodan jälkeiset hankinnat ja niihin liittyvät poliittiset päätökset. *Tiede ja Ase*, n:o 46, 1988, s. 12.
- 38 Mikola, Keijo, Lappalainen, Matti, Niska, Juhani A.: Kivilinnoista karkaistuun teräkseen. Rannikkotyöstöaselajin historia ja tekninen kehitys. Jyväskylä 1994, s. 70. Myllyniemi, Räihä (1998), s. 212. Niska (2007), s. 34–35.
- 39 Myllyniemi Urho, everstiluutnantti, rannikkotyöstön kehittäminen, haastattelu 23.3.2011, materiaali kirjoittajalla.
- 40 Säämänen, Juuso: Moottoritordopedoveneistä ja järeästä tykistöä ohjustulenkäyttöön – meripuolustuksen kaukotorjunnan kehitys jatkosodan päättymisestä 1980-luvulle. *Tiede ja Ase*, n:o 71, 2013, s. 193.
- 41 Esim. Pääesikunnan asiakirja 3.2.1961, Meritoimintadoktriini, T 26965/F25 sal. KA.
- 42 Säämänen (2013), s. 183–184.
- 43 Puolustusneuvoston asiakirja N:o 7/Da/sal./18.3.1965 ja liite 2, T 27427/Da3 sal. Puolustusministeriön arkisto (PlmArk). Puolustusneuvoston pöytäkirja N:o 1/65/23.3.1965, T 27427/Cc2 sal. PlmArk. Salminen, Pertti: Puolueettomuuden nimeen. Sotilasjohto Kekkonen linjalla ja sen sivussa 1961–1966. Jyväskylä 1995, s. 282–283.
- 44 Heinonen Heikki E, insinööri komentaja, merivoimien ohjushankinnat, haastattelu 3.2.2012, materiaali kirjoittajalla.
- 45 Säämänen (2013), s. 185–187. Heinonen Heikki E., insinööri komentaja, merivoimien ohjushankinnat, haastattelu 3.2.2012, materiaali kirjoittajalla.
- 46 Lahti Torsti, eversti, rannikkotyöstön ohjushankinnat, haastattelu 1.2.2012. Heinonen Heikki E., insinööri komentaja, merivoimien ohjushankinnat, haastattelu 3.2.2012, materiaali kirjoittajalla.

3. KENTTÄKOKEITA JA TUTKIMUSTA

- 1 Häkli, William Lindgren: Talvitaistelu. Sotakorkeakoulun diplomityö n:o 72, 1928, s. 1–2. Raunio, Ari: Suomalainen taktiikka suuntaa etsimässä – taktiikan kehittämisen vaikeudet 1920-luvulla. Helsingin yliopiston poliittisen historian pro gradu, 1989, s. 80–85. Liimatainen Joni: Talvitaistelukoikeilut Suomessa ennen talvisotaa. Maanpuolustuskorkeakoulun pro gradu, 2015, s. 12.
- 2 SE:n n:o 36/1a/8.sal/19.7.1922, H 2201/25, Kansallisarkisto (KA). Evi H. Öhquistin muistio/erittäin salainen/15.4.1925, H 2201/29, D5 – E1, KA. YE:n n:o 13/X/Os4/X.sal./11.1.1929, T 23102/7a, KA.
- 3 YE:n n:o 224/IV/Os2/25.sal./26.5.1925, H 2201/29, D5 – E1, KA.
- 4 Talvitaisteluun liittyvää laajaa koikeilu-, lausunto- ja kehittämismateriaalia on runsaimmin jalkaväen tarkastajan arkistossa H 2202 ja T 17814 ja edelleen sotaväen esikunnan koulutustoimiston arkistossa H 2201 ja T 17645 – T17648, KA.
- 5 JT:n n: 37/1 sal./29.2.1936, Jalkaväen tarkastajan vuosikertomus vuodelta 1935, T 22594/6, KA. JT:n n: 36/1.sal./27.2.1937, Jalkaväen tarkastajan vuosikertomus vuodelta 1936, T 22594/7, KA.
- 6 Raunio (1989), s. 80–85.

- 47 Sama. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 439/Optsto/12 sal./16.7.1971, T 27292/F69 sal, Merivoimien esikunnan arkisto (MerivEArk)(tutkimuslupa). Merivoimien esikunnan lähete N:o 675/Optsto/D b/sal./14.10.1971 liitteeseen, T 27292/F69 sal, MerivEArk (tutkimuslupa).
- 48 Haapala Juhani, eversti, meripuolustuksen ohjushankinnat 1980-luvulla, haastattelu 4.4.2016, materiaali kirjoittajalla. Rasku, Risto: Alusten ase- ja muut järjestelmät. *Suomen laivasto 3. 1969–2003*. Esko Illi, Osmo Tuomi, Alpo Tuurnala, Ilpo Bergholm (Toim.). Keuruu 2008, s. 203
- 49 Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 33/Opsto/11 Henk./31.12.1966, F17 Henksal. Pääesikunnan arkisto (PEArk). (tutkimuslupa). Pääesikunnan operatiivisen osaston muistio 2.9.1968, T 26513/Hbi1 sal. KA.
- 50 Puolustusneuvoston kirjelmä N:o 164/17 sal./5.12.1972, T 24027/F59 sal, PlmArk. Puolustusneuvoston kirjelmä N:o 74/Kp/72 sal./14.12.1972, T 24027/F59 sal, PlmArk. Säämänen (2013), s. 189–190. Vitikka, Olavi: Merivoimat 1953–1974. *Suomen puolustusvoimat 1944–1974. Puolustusvoimien rauhan ajan historia, osa 2*. Veli-Matti Syrjö, Mikko Karjalainen, Eero Elfvingren (Toim.). Juva 2006, s. 360.
- 51 PE:n n:o 12/Optsto/Daa sal./15.1.1979, T 25767/Da2 sal, KA. Koskelo Heikki, haastattelu 21.3.2013. Katso myös Hyötyläinen, Tapani: Taktiikkamme kehittäminen taistelu- ja sotaharjoituksissa 1970-luvulta alkaen, *Tiede ja Ase*, n:o 50, 1992, s. 84–110. Palokangas, Marko: Räjähävää tyhjyyttä – sissitoiminta suomalaisessa sotataidossa. Vaasa 2014, s. 416–423.
- 52 PE:n n:o 12/Optsto/Daa sal./15.1.1979, liite 1, T 25767/Da2 sal, KA. PE:n n:o 730/Daa sal./22.10.1979, T 25767/Da2 sal, KA.
- 53 PE:n n:o 32/Koultsto/5 sal./21.1.1980, T 25722/Da2 sal, KA. PE:n n:o 3000/Koul-os/Dbc/22.10.1979, T 25993/Hn2, KA. PE:n n:o 780/Jvtsto/ETS/26.5.1980, Sotilasalueen sissitoimintaharjoitus, toimeenpanon esikäskey, T 25993/Hn2, KA. PE:n n:o 1010/Hn/ETS/28.7.1980, Sotilasalueen sissitoimintaharjoitus Elokuu-80, toimeenpanokäskey, T 25993/Hn2, KA. PE:n n:o 186/Daa sal./31.10.1980, Raportti sotilasalueen sissitoimintaharjoituksesta Elokuu-80, T 25722/Da2 sal, KA, (tutkimuslupa).
- 54 PE:n n:o 1010/Hn/ETS/28.7.1980, Sotilasalueen sissitoimintaharjoitus Elokuu-80, toimeenpanokäskey, T 25993/Hn2, KA. Katso myös Sotilaspiirin paikallispuolustusohjeen luonnos, 1980. Luonnonmuonaohjeen luonnos, 1980.
- 55 PE:n n:o 186/Daa sal/31.10.1980, Raportti sotilasalueen sissitoimintaharjoituksesta Elokuu-80, T 25722/Da2 sal, KA, (tutkimuslupa). Koskelo Heikki, haastattelu 21.3.2013.
- 56 Sama.
- 57 PE:n n:o 186/Daa sal./31.10.1980, Sotilasalueen sissitoimintaharjoitus Elokuu-80 raportin liitteet, liite 5.24, T 25722/Da2 sal, KA, (tutkimuslupa).
- 58 Sama. Katso myös PE:n n:o 1699/Daa/ETS/19.12.1980, Lausunto Sotilaspiirin paikallispuolustusohjeen luonnoksesta, T 25993/Hn2, KA.
- 59 PE:n n:o 151/Opsto/Daa sal./13.2.1981, T 25767/Da3 sal, KA.
- 60 PE:n n:o 114/Maavtsto/5 sal./4.3.1981, T 25722/Da3 sal, KA, (tutkimuslupa). PE:n n:o 8/Jvtsto/5 sal./30.3.1981, T 25767/Da3 sal, KA. PE:n n:o 155/Daa sal./31.5.1982, Raportti sotilasalueen sissitoimintaharjoituksesta Maaliskuu -82, T 25722/Da3 sal, KA, (tutkimuslupa). Koskelo Heikki, haastattelu 21.3.2013.
- 61 PE:n n:o 164/Jvtsto/Dbc/ETS/29.1.1982, T 25993/Hn3, KA. PE:n n:o 174/Jvtsto/Dbc/ETS/1.2.1982, T 25993/Hn3, KA. PE:n n:o 155/Daa sal./31.5.1982, Raportti sotilasalueen sissitoimintaharjoituksesta Maaliskuu -82, T 25722/Da3 sal, KA, (tutkimuslupa). Koskelo Heikki, haastattelu 21.3.2013.
- 62 Sama.
- 63 PE:n n:o 155/Daa sal./31.5.1982, Sotilasalueen sissitoimintaharjoitus Maaliskuu-82, raportin liitteet, liite 5.31, T 25722/Da3 sal, KA, (tutkimuslupa).
- 64 PE:n n:o 646/Dbc sal./11.9.1981, T 25767/Dbc1 sal, KA. Katso myös Hyötyläinen (1992), s. 86.
- 65 PE:n n:o 158/Dbc sal./11.2.1980, T 25767/Dbc1 sal, KA.
- 66 Blomgren, Riitta, Palokangas, Markku, Saloranta, Pekka, Leinonen, Martti (Toim.): *Suomen puolustusvoimien joukko-osastoperinteet, osa 2. Vuosina 1945–2005 toimineet entiset joukko-osastot ja niiden perinteet. Puolustusvoimat 95 Vuotta, 1918–2013*. Tampere 2013, s. 220–223. Koulunjohtajan, eversti S. Rusaman allekirjoittama muistio Taistelukoulun tehtävistä 23.4.1976, ei numeroa, T 26076/Dc1, KA. Selostus koulutusolosuhteista TaistK n:o 1631/Koulunjohtaja/Hn ETS/17.10.1983, T 26076/Hn3, KA.
- 67 Sama. Jalkaväen kapteenikurssin opetusluonnitelma lukuvuosille 1981–1985 TaistK n:o 1000/Koul- ja järjsto/Db/15.6.1981, T 26076/Db1, KA. Selostus koulutusolosuhteista n:o 1631/Koulunjohtaja/Hn ETS/17.10.1983, T 26076/Hn3, KA.
- 68 Aikaisemmista harjoituksista esim. harjoituskäskey TaistK n:o 2068/Koultsto/5e1 ETS/20.12.1976, n:o 17/Koultsto/5e1 ETS/9.1.1979 ja n:o 1876/Koul- ja järjsto/ETS/17.11.1980, T26076/Hn1, KA. Harjoituksissa ja leireillä. *Taistelukoulu elää*. Antti Juutilainen (Toim.). Jyväskylä 2002, s. 199–200. Keskitalo, Martti: Jalkaväen kapteenikurssin opetuksen päämäärät sekä niiden toteuttaminen. *Taistelukoulu 1927–1977*. Sampo Ahto (Toim.). Joensuu 1977, s. 234–246.
- 69 Vuosien 1982–1985 koulutuskäskey TaistK/Koul- ja järjsto n:ot 1896/Db ETS/3.12.1981, T 26076/Hn1, KA. n:o 1772/Hn ETS/26.11.1982, T 26076/Hn2, KA. n:o 1902/Hn ETS/29.11.1983, T 26076/Hn3 ja n:o 2127/Hn ETS/11.12.1984, T 26076/Hn4, KA.
- 70 Harjoitusraportit TaistK n:o 9/Koul- ja järjsto/Dc sal./3.2.1982/ ja n:o 80/Dc sal./6.6.1983, T 27115/Dc1, Maanpuolustuskorkeakoulun arkisto (MPKKA), (tutkimuslupa). Piira, Reijo: Taistelukoulu 1949–1992. *Tuusula sotilaspiitäjänä, hakkapeliitoista ohjismiehiin*. Ilmo Kekkonen (Toim.). Jyväskylä 2007, s. 330. Tervonen Pertti, eversti (evp.), Taistelukoulun kokeiluharjoitukset, haastattelu 30.3.2016, muistiinpanot kirjoittajalla. Tervonen palveli Taistelukoulussa vuosina 1975–1977 ja 1979–1984 ja oli Lapin harjoituksen pääsuunnittelija.
- 71 Kertomus pataljoonan taisteluammunnasta 21.10.1931, TaistK numerotta, 31.10.1931, SArk 2130/2, KA. Ahto, Sampo: Taistelukoulun viisi vuosikymmentä. *Taistelukoulu 1927–1977*. Sampo Ahto (Toim.). Joensuu 1977, s. 46. Matikainen, Unto: Taistelukoulu 1960-luvulla. *Taistelukoulu 1927–1977*. Sampo Ahto (Toim.). Joensuu 1977, s. 196. Kertomus johtamisharjoituksesta TaistK n:o 459/Koultsto/Daa/3.1978, T 26076/Hn1, KA.
- 72 Harjoituskäskey TaistK n:o 1440/Koul- ja järjsto/Dbc ETS/21.9.1981, T 26076/Hn1, KA. Muurman Risto, eversti (evp.), Taistelukoulun kokeiluharjoitukset, puhelinkysely 5.4.2016, muistiinpanot kirjoittajalla. Muurman palveli Taistelukoulussa vuosina 1981–1987 osallistuen harjoituksiin kouluttajana.
- 73 Jalkaväen tarkastajan käskey PE n:o 230/Jvttoimisto/230 Dbc sal./2.10.1981, T 27115/Ea1–Ec1, MPKKA, (tutkimuslupa).
- 74 Pataljoona 80:n kokeiluraportit TaistK n:o 5/Koul- ja järjsto/Dc sal./4.1.1982 ja n:o 9/Koul- ja järjsto/Dc sal/3.2.1982, T 27115/Dc1, MPKKA, (tutkimuslupa). Esitys pataljoona 80:n organisaatioksi TaistK n:o 110/Koul- ja järjsto/Da sal./1.6.1982, MPKKA, (tutkimuslupa).
- 75 Jalkaväen tarkastajan käskey PE n:o 99/Jvtsto/Db sal./16.4.1982, T 27115/Ea1–Ec1, MPKKA. Pääesikunnan muiden toimistojen antamia tehtäviä esim. PE n:o 281/Htsto/Hn ETS/21.1.1983, T 26076/Hn3, KA; n:o 113/Ktsto/17.5.1982, n:o 193/Piontsto/11.8.1982 ja n:o 280/Itsto/Db sal/8.11.1982, T 27115/Ea1–Ec1, MPKKA, (tutkimuslupa). Härmäläinen Markku, eversti-luutnantti (evp.), Taistelukoulun kokeiluharjoitukset, puhelinkysely 11.4.2016, muistiinpanot kirjoittajalla. Härmäläinen palveli Taistelukoulussa vuosina 1978–1985 ja oli Niinisalon harjoituksen pääsuunnittelija.
- 76 Tutkimussuunnitelma TaistK n:o 159/Koul- ja järjsto/Hn ETS/25.1.1983 ja liite: perustamisen ja purkamisen tutkimussuunnitelma SeiSpE n:o 30/Järjsto/Hn ETS/4.1.1983, T 26076/Hn3, KA. Toimeenpanokäskey TaistK n:o 300/Koul- ja järjsto/Hn ETS/14.2.1983, T 26076/Hn3, KA.
- 77 Sama.
- 78 TaistK n:o 300/Koul- ja järjsto/Hn ETS/14.2.1983, T 26076/Hn3, KA. Harjoitusraportit TaistK n:o 90/Koul- ja järjsto/90 Dc sal./6.6.1983, s. 1. T 27115/Dc1, MPKKA, (tutkimuslupa).
- 79 TaistK n:o 90/Koul- ja järjsto/90 Dc sal./6.6.1983, s. 3–6, 11–20. T 27115/Dc1, MPKKA, (tutkimuslupa).
- 80 Sama, esim. s. 27–32, 62–78, 87–90.
- 81 Sama.
- 82 Sama, s. 21–36, 83. Muurman Risto, eversti (evp.), Taistelukoulun kokeiluharjoitukset, puhelinkysely 5.4.2016, muistiinpanot kirjoittajalla. Piira Reijo, eversti (evp.), Taistelukoulun kokeiluharjoitukset, puhelinkysely 5.4.2016, muistiinpanot kirjoittajalla. Piira palveli Taistelukoulussa mm. vuosina 1979–1984 osallistuen myös kokeiluharjoituksiin. Koulutuspäällikkönä vuosina 1980–1988 toimi kenraaliluutnantti Raimo Viita. Lipponen, Rauno: Itsenäisen Suomen kenraalikuunta 1918–1996, biografiat. Porvoo 1997, s. 459.
- 83 Käskey kokeiluharjoitusten lopettamisesta PE n:o 478/Kouloos/5c1 sal./25.8.1983, T 27115/F9–19, MPKKA, (tutkimuslupa). Tutkimussuunnitelma TaistK n:o 33/Koul- ja järjsto/Hn ETS/16.1.1984, T 26076/Hn4, KA. Kirjoittajan kokemukset jalkaväen kapteenikurssin taktiikan karttahoitoista vuosina 1987–1988. Koulutusohje PE n:o 820/Jalkaväkitoimisto/Hn ETS/25.5.1987, Taktillinen ohje jääkäripataljoonan (T) käytöstä, kirjoittajalla. Kenntäohjesääntö II:n luonnos, Jääkäriprikaatin taistelu. Pääesikunta, Jyväskylä 1992, passim.
- 84 Piira, Reijo (2007), s. 322–333. Harjoituksissa ja leireillä. *Taistelukoulu elää*. Antti Juutilainen (Toim.) Jyväskylä 2002, s. 199–200. TaistK n:o 90/Koul- ja järjsto/90 Dc sal/6.6.1983, s. 81–90. T 27115/Dc1, MPKKA.
- 85 Sama.
- 86 Kirjoittajan kokemukset jalkaväen kapteenikurssin johtamisharjoituksista Kymen Jääkäripataljoonassa ja Karjalan Jääkäripataljoonassa vuosina 1987–1988.
- 87 Pakarinen, Juha, Rajalainen, Jari: Satakunnan Lennoston historia 1918–1998. Vammala 1998, s. 161. Perna, Veli: Karjalan Lennoston historia 1918–1980. Vammala 1997, s. 86
- 88 Nikunen, Heikki: Lentotekniikka Hansasta Hornetiin 1918–2008. Tallinna 2013, s.342.
- 89 Eversti Juha-Pekka Keränen haastattelu 29.9.2016. Materiaali kirjoittajalla.
- 90 Eversti Juha-Pekka Keränen haastattelu 29.9.2016. Materiaali kirjoittajalla.
- 91 Toivonen, Pentti: Puolustusvoimien tutkimuskeskus 1919–1994. Kouvola 1994, s. 70–72.
- 92 Tämä alaluku perustuu kirjoittajan kokemuksiin Maavoimien tutkimusjohtajana vuosina 2007–2009, Puolustusvoimien tutkimuspäällikkönä vuosina 2010–2013 ja Puolustusvoimien tutkimuslaitoksen johtajana vuosina 2014–2016.
- 93 Vuonna 2014 sai Puolustusvoimien tutkimuslaitos tehtävän selvittää käynnissä olevan Ukrainan sodan vaikutuksia Suomen puolustusjärjestelmälle. Kahden kuukauden tiiviin työskentelyn tuloksena tuotettiin laaja salainen raportti, joka antoi perusteita mm. puolustusvoimien valmiuden kehittämiseksi. Kirjoittaja toimi tutkimuslaitoksen johtajana.
- 94 Karjalainen, Mikko: Tutkimus- ja kehitystyötä. Sotahistorian ja strategian tutkimusta. *Suomen Puolustusvoimat 1944–1974. Puolustusvoimien rauhan ajan historia, osa 2*. Veli-Matti Syrjö, Mikko Karjalainen, Eero Elfvingren (Toim.). Helsinki 2006, s. 542.
- 95 Nokkala, Arto, Hanska, Jan, Häyry, Matti (Toim.). Akateemisuus ja upseerius. Tieteen, tutkimuksen ja johtamisen ristivetoa puolustushallinnossa. Helsinki 2015, s. 93–95.
- 96 Sotakorkeakoulusta Maanpuolustuskorkeakouluksi, seitsemän vuosikymmentä 1924–1994. Jyväskylä 1994, s. 142.
- 97 Pääosa sotilaspsykologisesta tutkimuksesta toteutettiin kuitenkin pääesikunnan koulutusosaston yhteyteen vuonna 1973 perustetussa sotilaspsykologian toimistossa, josta kehittyi vähitellen MPKKA:n käyttäytymistieteen laitos.
- 98 Karjalainen (2006), s. 543. Sotakorkeakoulusta Maanpuolustuskorkeakouluksi, seitsemän vuosikymmentä 1924–1994. Jyväskylä 1994, s. 143–146, 202.
- 99 Sivonen, Pekka: Tutkimus Maanpuolustuskorkeakoulussa. *Tiede ja ase*, n:o 56, 1998, s. 176.
- 100 Karjalainen, Mikko: Tutkimus- ja kehitystyötä. Teknillinen ja sotilaslääketieteellinen tutkimus. *Suomen Puolustusvoimat 1944–1974. Puolustusvoimien rauhan ajan historia, osa 2*. Veli-Matti Syrjö, Mikko Karjalainen, Eero Elfvingren (Toim.). Helsinki 2006, s. 551.
- 101 Katso esim. PVOHJE KOULUTUSALA 028 - PEHENKOS LÄMPÖOLOJEN TURVAAMINEN KUUMISSA OLOISSA (HI46/26.1.2012).
- 102 Hirvonen, Harri: Tiede Isänmaan palveluksessa. Maanpuolustuksen tieteellinen neuvottelukunta 1961–2001. Jyväskylä 2001. Toimiesani Puolustusvoimien tutkimuspäällikkönä vuosina 2010–2013 MATINE:n haasteet olivat säilyneet samankaltaisina.
- 103 Anthoni, Uolevi. Tekninen tutkimus- ja kehittämistoiminta puolustusvoimissa, *Tiede ja ase*, n:o 33, 1975.
- 104 Alasjärvi, Jouko, Lainevirta, Markku, Mäkipää, Juha, Pohjala, Kari (Toim.): Maavoimaesikunnasta Maavoimien esikuntaan, kehityksen ja muutosten vuodet 1993–2007. Helsinki 2009, s. 50–51, 59. Teoksessa mainitut haasteet jatkuivat, kun kirjoittaja palveli tutkimusalan johtotehtävissä vuosina 2007–2016.
- 105 Palokangas, Marko, Blomgren, Riitta, Airio, Pentti, Haavisto, Lauri, Ihanus, Kyösti, Keinänen, Johanna, Saloranta, Pekka, Vuolio, Jukka, Herranen, Hannu: Suomen Puolustusvoimien joukko-osastoperinteet. Puolustusvoimat 90 vuotta, 1918–2008. Jyväskylä 2008, s. 228.
- 106 Paappanen, Tapio: Pioneerit Keuruulla. Herpmanin pojista Pioneerirykmentiksi. Keuruu 2014, s. 190–194.
- 107 Eskelinen Sampo, prikaatinkenraali, haastattelu 1.6.2016, materiaali kirjoittajalla. Eskelinen oli Ilmastaistelukeskuksen ensimmäinen johtaja.
- 108 Alasjärvi, Jouko; Lainevirta, Markku; Mäkipää, Juha; Pohjala, Kari (Toim.) (2009), s. 46–47. Rynnänen Vesa, everstiluutnantti, haastattelu 22.7.2016, materiaali kirjoittajalla. Rynnänen toimi Iskukyky-tutkimuksen hankehenkilönä.
- 109 Alasjärvi, Jouko, Lainevirta, Markku, Mäkipää, Juha, Pohjala, Kari (Toim.) (2009), s. 48–50.
- 110 Tiedot perustuvat kirjoittajan kokemuksiin muun muassa maavoimien tutkimusjohtajana vuosina 2008–2009.

4. KOULUTUKSELLE MAANPUOLUSTAJIKSI

- 1 Hersalo, Niilo: Suojeluskuntien historia I. Vaasa 1966, s. 177–179.
- 2 Sama, Kaila, Elmo: Vapaussodan valmistelut kotimaassa. *Suomen vapaussota I*. Kai Donner, Thure Svedlin, Heikki Nurmio (Toim.). Jyväskylä 1930, s. 336–341. Voima 1906 ja Vapaajoukkojen harjoitusohjesääntö, ei painovuotta eikä -paikkaa. Hannula, Joose: Suomen vapaussodan historia. Porvoo 1956, s. 44.
- 3 Lauerma, Matti: Kuninkaallinen Preussin Jääkäripataljoona 27. Vaiheet ja vaikutus. Porvoo 1966, s. 602–611. Suomalainen Sotilaskäsikirja, 1.osa. Berlin 1917, s. 238–259.
- 4 Lauerma (1966), s. 878–885. Hannula (1956), s. 157. Douglas, W. A.: Valkoisen armeijan synty ja järjestäminen. *Suomen vapaussota IV*. Hannes Ignatius (Toim.). Jyväskylä 1924, s. 279–281. Svedlin, Thure: Vapaussota, yleiskuvaus Suomen vapaussodan kulusta. Helsinki 1939, s. 137–143, 203–204. Manninen, Ohto: Taistelevat osapuolet. *Itsenäistymisen vuodet 1917–1920, 2. Taistelu vallasta*. Ohto Manninen, Sampo Ahto (Toim.). Helsinki 1993, s. 119–131.
- 5 Raatikainen, Hjalmar: Taktiikka Suomen vapaussodassa, *Tiede ja Ase*, n:o 4, 1936, s. 40–41. Mikola, Keijo: Vapaussodan sotataito ja sotakokemukset. *Sotilasaikakauslehti*, n:o 1/1958, s. 1–5. Manninen (1993), s. 125–126.
- 6 Arimo, Reino: Suomen puolustus suunnitelmat 1918–1939, I osa. Helsinki 1986, s. 52. Lauerma (1966), esim. s. 959–961. Ohjesäännöistä esim. Vuoristoprikaati-esikunnan ohjesääntötilaus numerotta 19.7.1918, R 70/18, Kansallisarkisto (KA). Luettelo valmisteilla olevista ohjesäännöistä, Suomen armeijan päällikön esikunta 1b n:o 1679, 2.11.1918, R 633/11, KA.
- 7 Olosuhteista esim. Sotaministeriö (SM) n:o 687/19/Y.1/30.5.1919, R 70/29, KA. Sotaväen esikunta (SE) n:o Ia/959/674 sal./8.4.1920, R 70/44, KA. Halsti, Wolf, H: Mies elää aikaansa. Muistelmat 1 1905–1939. Keuruu 1973, s. 120–121.
- 8 Terveystilasta tarkemmin Puolustusministeriön (PLM) lääkintöosaston vuosikertomukset: *Sotaväen terveys* 1928, Helsinki 1930, passim. *Sotaväen terveys* 1933. Helsinki 1934, passim.
- 9 Sotaväen päällikön ohjeista ks. esim. Suomen armeijan päällikkö 1b N:o 498/11.8.1918, R70/26, KA. Ylipäällikön esikunta Ia n:o 2256/17.4.1919, R 70/26, KA. SE toimisto I: Koulutusohjelma (sic) jalkaväelle. Oulunkylä 1922, s. 3–67. Yleisesikunta (YE) n:o 667/X/5.4.1929: Jalkaväen koulutus. Helsinki 1929, passim.
- 10 Jalkaväen koulutus (1929), s. 18–20. Vuoden 1922 asevelvollisuuslain mukaan palvelusajan pituus oli miehistöllä 12 ja päällystöllä 15 kuukautta. Vuoden 1932 laissa määrätty palvelusajan pituudet olivat 350 ja 440 päivää. Asevelvollisuuslaki 270/1922. Pieni lakisarja, 16. Helsinki 1923. Asevelvollisuuslaki 219/1932. Pieni lakisarja, 16. Helsinki 1932.
- 11 Määräykset asevelvollisten palvelukseenastumisjärjestelmästä vuodesta 1934 lähtien, YE n:o 364/8.sal./26.6.1933, T 17814/21, KA. Kronlund, Jarl (Toim.): Suomen puolustuslaitos 1918–1939. Puolustusvoimien rauhan ajan historia. Porvoo 1988, s. 490–498. Kilkki, Pertti: Upseerikoulutus itsenäisessä Suomessa. *Suomalainen upseerikoulutus 200 vuotta 1779–1979*. Tauno Viljanen, Tauno Kuosa, Pertti Kilkki (Toim.). Joensuu 1978, s. 151–155. Vuonna 1927 asetetun koulutusneuvottelukunnan päiväämätön mietintö vuodelta 1927, YE n:o 951/X/10/27, T 14794/12, KA.
- 12 Toivonen, Hannu: Maavoimien sotaharjoitukset 1920- ja 1930-luvulla. Sotakorkeakoulun diplomityö n:o 1536, 1983, passim. Esimerkiksi vuosien 1923–1927 harjoituksista tarkemmin SE Jt. Ia. N:o 72/sal./133.1924, R 76/21, KA. YE Optsto n:o 213/I/27/19.8.1927 sekä perustelumuuisto puolustusministeriölle vuoden 1927 harjoituksesta 8.9.1927, T 2858/4, KA. Vuoden 1939 harjoituksesta esim. sotaharjoituskäsily PLM n:o 5231/39/10.5.1939 ja tilanteet n:o 5232/39/10.5.1939, T 2862/4, KA.
- 13 Sotakoulujen toiminnan lakkauttamisesta PLM n:o K1.1.625/39/sal./6.10.1939, T 2862/3, KA. N:o K1. 637/39/sal./8.10.1939, T 17814/27, KA. N:o 874/39/J3.sal./9.10.1939, T 2862/2, KA. Lisäkoulutusohjelma joukkojen koulutuksesta PLM n:o K1.583/39.sal./23.9.1939, T 17814/27, KA.
- 14 Kenttäarmeijan koulutuskäsily Päämaja (PM) K1. n:o 707/39/sal./21.10.1939, Perus 240/3, KA. Vuorenmaa, Anssi: Jalkaväkijoukkojen koulutuksesta YH:n aikana syksyllä 1939. *Jalkaväen vuosikirja 1981–82 XV*. Joensuu 1983, s. 151–158.
- 15 Talvisodan koulutuskeskuksista esim. Kotijoukkojen esikunta (KE) n:o 339/39/Kom.1.sal./18.12.1939, Perus 726/10, KA. n:o 659/39/Kom.3.sal./12.12.1939, T 26035/6, KA. Vuorenmaa, Anssi: Kotijoukkojen toiminta. *Talvisodan historia* 4. Porvoo 1981, s. 166–171. Raikkala, Hannes: Suojeluskuntain historia III. Vaasa 1966, s. 348–349.
- 16 Pst-tykkijoukkueiden koulutuksesta esim. PLM K.D. n:o 549/39. J1.sal./13.10.1939, Perus 859/3, KA, Pst-tykkikoulutuskeskus K.D. n:o 35 sal./4.11.1939, T 17649/1, KA. PM n:o 89/K1. 39.sal./2.11.1939, Perus 240/3, KA. Tuhotuista vaunuista esim. Käkälä, Erkki: Marskin panssarintuhoajat. Porvoo 2000, s. 215–217.
- 17 Koulutuksen suuntaviivat ajalle 1.4.–30.6.1940, PM n:o 994/Koul.1/40 sal./12.4.1940, T 14240/12, KA ja Koulutuksen suuntaviivat maavoimissa v. 1940 n:o 282/XIII/16/40/17.5.1940, T 17649/13, KA. Maavoimien esikunnan (MaVE) alokaskoulutuskäsily n:o 473/XIII/12/40.sal./7.6.1940, T 2863/15, KA.
- 18 PM n:o 320/Koul.1/40/sal./15.1.1941, T 14240/12, KA. Koulutuksen suuntaviivat vuodeksi 1941. Helsinki 1941, s. 7–16. Jouko, Petteri: Niin sodit kuin koulutat, arvioita kenttäarmeijan koulutustasosta jatkosodan hyökkäysvaiheessa. *Tiede ja Ase*, n:o 70, 2012, s. 140–164.
- 19 PvPE n:o 300/Järj.2/sal./5.2.1941, T 22520/Hh29, KA. Tiainen, L.: Kotijoukkojen ja Suojeluskuntajärjestön toiminta. *Suomen sota 1941–1945, 9. osa*. Kuopio 1960, s. 453–460. Aspara, Ilkka: Reservin alipäällystön ja miehistön koulutus jalkaväessä Suomen sodan 1941–1945 aikana. Sotakorkeakoulun diplomityö n:o 1515, 1983, s. 5–8.
- 20 Henkilötäydennyksistä PM n:o 32/Järj.3/sal./20.6.1941, T 17651/13, KA. Käsily koulutuksen järjestelyistä KE n:o 940/Koul.1/sal./ja koulutuksen suorituksesta n:o 10/Koul.1/sal./21.6.1941, T 17651/12, KA. Tiainen, Lauri, Vuorenmaa, Anssi: Kenttäarmeijan täydennyshenkilöstö ja sen koulutus. *Jatkosodan historia* 6. Aarne Ahonen, Ari Raunio (Toim.). Porvoo 1994, s. 453–463.
- 21 Henkilötäydennyskeskuksista PM n:o 1952/Lkp.sal./5.10.1942, T 22520/F28, KA. Koulutuskäsilyjä, esim. PM n:o 4217/Koul.2/1.sal./9.10.1942, T 17652/1 ja n:o 2067/Koul.1/281.sal./12.10.1942, T 17652/1, KA. n:o 700/Koul.1/1.sal./12.2.1943, T 17653/1, KA. Maaselän Ryhmän esikunta (MAARE) n:o 618/Opos/III/26.sal./19.2.1941, T 17653/1, KA. Lehtoväre, Jari: Asevelvollisten koulutus Karjalan kannaksen sotatoimiyhtymässä jatkosodan aikana. Lisensiaattitutkimus, Tampereen yliopisto, 2013, passim. Tiainen, Vuorenmaa (1994), s. 455–464. Aspara (1983), s. 77–83.
- 22 15.DE n:o 37/III/64.sal./16.1.1942, T 17652/1, KA. Lehtoväre (2013), s. 141–143. Aspara (1983), s. 67–72.
- 23 5.D:n koulutusupseeriin 31.7.1943 Päämajan koulutustoimistolle laatima ote divisioonan koulutuskäsilyistä n:o 538/III/35.sal./1.5.1943 ja n:o 674/III/35.sal./4.6.1943, T 17653/1, KA.
- 24 Joukkojen koulutuksellisesti tasosta tarkemmin esim. Lehtoväre (2013), s. 247–255, Aspara (1983), 74–83 sekä Paronen, Hannu: Varusmiesten sotilaskasvatuksen tehostaminen perus- ja joukkoyksiköissä ottaen huomioon viime sotiemme kokemukset ja sotilasjoukolle ja sotilaille nykyisin asetettavat vaatimukset. Sotakorkeakoulun diplomityö n:o 1211, 1975, s. 28–31.
- 25 Koulutuksen ongelmista esim. pöytäkirja eversti M. Vihman johtamilla koulutusneuvottelupäivillä 8.–9.2.1945, T 17655/10, KA. Koulutusohjeet PvPE n:o 2186/Koul.2/22/2.6.1945, T 15699/21, KA. Tervasmäki, Vilho: Puolustushallinto sodan ja rauhan aikana 1939–1978. Hämeenlinna 1978, s. 264–266. Asevelvollisuuslaki 452/1950, <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1950/19500452>.
- 26 Koulutuksen suuntaviivat vuodeksi 1947, PvPE n:o 4685/Koul.2/22/19.11.1946. Helsinki 1947, s. 22–24. Sundbäck, Esa: Koulutus. *Suomen puolustusvoimat 1944–1974*. Veli-Matti Syrjö, Mikko Karjalainen, Eero Elfvingren (Toim.). Helsinki 2006, s. 142–144. Keronen, Olli: Puolustusvoimien rauhan ajan varusmieskoulutusjärjestelmän kehittyminen Maavoimissa vv 1919–1975 erityisesti jalkaväen kannalta tarkasteltuna. Sotakorkeakoulun diplomityö n:o 1370, 1979, s. 63.
- 27 Koulutuksen suuntaviivat vuodeksi 1948, PvPE n:o 4810/Koul.1/11/7.11.1947. Helsinki 1947, s. 25–28. Sundbäck (2006), s. 142. Keronen (1979), s. 61.
- 28 Perusjärjestelyjen vakiintuneisuudesta vrt. esim. Koulutuksen suuntaviivat vuodeksi 1948 (1947) s. 25–28 sekä PE n:o 370/Jvtsto/D/25.4.1968, Koulutus päällikön koulutusohje 3/68, Maanpuolustuskorkeakoulun kirjasto ja n:o 200/Jvtsto/Db/1.2.1971, Koulutus päällikön koulutusohje 1/1971, Maanpuolustuskorkeakoulun kirjasto. Keronen (1979), s. 79–82.
- 29 Koulutus uudistuksesta PE n:o 1270/Jvtsto/Dbc/16.11.1981: Koulutuksen järjestely jalkaväessä, T 25993, KA. Jaäskeläinen, Kari E.: Tarkistettu Jalkaväen varusmieskoulutus. *Jalkaväen vuosikirja 1985*. Vaasa 1985, s. 23–35.
- 30 PEkoulos n:o 754/Db/27.2.1989, Vuosien 1990–1991 koulutuksen suunnittelu, T 27135/10, KA. PE koulos pysyväisasiakirja (PAK) A 01:05.01.01/4.4.1989: Varusmieskoulutuksen yleisjärjestelyt, asiakirja Pääesikunnan koulutusosastolla. 5/2 -järjestelmästä myös esim. Räsänen, Ari: Valinnat varusmiesten koulutusjärjestelmässä. Maanpuolustuskorkeakoulun diplomityö n:o 1850, 1993, s. 11–16. Puolustusvoimien toiminta 1990. Pääesikunnan tiedotusosasto 1990, s. 7–8. Hägglund, Gustav: Suomen puolustus. Jyväskylä 2001, s. 61.
- 31 Koulutuksen suuntaviivat vuodeksi 1945 (PvPE n:o 620/Koul.2/22/26.1.1945). 1945, s. 4–21. Koulutuksen suuntaviivat vuodeksi 1946 (PvPE n:o 3779/Koul.2/22/21.11.1945). Helsinki 1946, s. 7–31. Kuriksymyksestä ks. myös esim. kapteeni Ensio Siilasvuo, Jalkaväkirykmentti 1, 4.5.1945: Rauhanaikaisen koulutuksen huomattavimmat virheet ja puutteet sotakokemusten valossa. Upseerikeskustelutilaisuuskien pöytäkirjat, T 17655/13, KA. Sundbäck (2006), s. 134–138.
- 32 PE n:o 370/Jvtsto/D/25.4.1968, Koulutus päällikön koulutusohje 3/68, s. 2–16, Maanpuolustuskorkeakoulun kirjasto. n:o 200/Jvtsto/Db/1.2.1971, Koulutus päällikön koulutusohje 1/1971, s. 2–24, Maanpuolustuskorkeakoulun kirjasto. Ks. myös Puolustusvoimien toiminta, Pääesikunnan tiedotusosasto: esim. 1973, s. 29, 1976, s. 26, 1979, s. 15, 1980, s. 18, 1983, s. 15 ja 1989, s. 6.
- 33 PE n:o 370/Jvtsto/D/25.4.1968, Koulutus päällikön koulutusohje 3/68, Maanpuolustuskorkeakoulun kirjasto, s. 41. n:o 200/Jvtsto/Db/1.2.1971, Koulutus päällikön koulutusohje 1/1971, s. 1–2. Maanpuolustuskorkeakoulun kirjasto. Kouluttajan opas, vahvistettu käyttöön 28.2.1972. Jyväskylä 1972, s. 47–60. Maunula, Kalevi: Jalkaväen taistelijan koulutus. *Jalkaväen vuosikirja 1962–1963*. Mikkeli 1962, s. 217–227.
- 34 Parkatti Veli-Pekka, kenraalimajuri (evp.), Varusmieskoulutus 1970-luvulla, haastattelu 28.6.2016, materiaali kirjoittajalla.
- 35 Sama. Leinonen, Aulis: Jalkaväen ase- ja ampumakoulutuksen sekä taisteluammuntojen koulutuslaitteet. *Jalkaväen vuosikirja 1987*. Lappeenranta 1987, s. 143–154. Pennanen, Jukka: Simulaattorit tulevat jalkaväkeen. *Jalkaväen vuosikirja 1991*. Pieksämäki 1991, s. 72–86. Sundbäck (2006), s. 266–276. Liikola, Juha-Pekka: Panostusta jalkaväen koulutukseen. *Jalkaväen vuosikirja 2005*. Vaasa 2005, s. 84–97.
- 36 Laki naisten vapaaehtoisesta asepalveluksesta 194/1995, <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1995/19950194>. Maavoimat: Naisten vapaaehtoinen asepalvelus lisää puolustuskykyä. www.puolustusvoimat.fi, luotu 17.3.2016. Lahikainen, Aleks: Monipuolisuus vahvistaa puolustusvoimia. *Ruotuväki*, 6/2016, s. 3.
- 37 PEkoulos n:o 1100/Dbc/3.6.1994 (PAK A 1:5.1.1): Varusmieskoulutuksen yleisjärjestelyt, asiakirja Pääesikunnan koulutusosastolla. VNS 1/97 vp: Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle 17.3.1997. Helsinki 1997, s. 80. Laki asevelvollisuuslain muuttamisesta 19/1998, <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1998/19980019>. Muurman, Risto: Jalkaväen ja reserviläisten koulutusta tarkistettu. *Jalkaväen vuosikirja XXI 1995*, 1995, s. 11–15. Hägglund (2001), s. 60–65.
- 38 PEkoulos PAK A:05.01.01/18.12.1997 ja esim. PEhenkos ohje HF295/9.3.2009: Varusmieskoulutuksen yleisjärjestelyt. Molemmat asiakirjat Puolustusvoimien asianhallintajärjestelmä (PVAH), normitietokanta. Norberg Erkki, eversti, Havaintoja varusmiesten koulutusjärjestelmästä, haastattelu 13.11.2000, materiaali kirjoittajalla. Nordberg (1946–2012) toimi uudistuksen aikaan Pääesikunnan koulutusosaston päällikkönä vuosina 1996–1999. Maastovuorokausien määrästä ks. toimintakertomukset vuosilta 1998–2006. Kostian, Ville, Kankare, Vesa, Viskari, Jarmo: Kehittyvä varusmieskoulutus. *Kylkirauta*, 1/2015, s. 21–24.
- 39 PEkoulos n:o 4/5.7/D/1/7.1.2002 (PAK A 01:05.01.08): Varusmiesten johtaja- ja kouluttajakoulutus. PVAH, normitietokanta. Nissinen, Vesa, eversti, KT, Johtajakoulutuksen uudistus 1990-luvun lopussa, haastattelu 22.3.2016, materiaali kirjoittajalla. Nissinen palveli muun muassa Pääesikunnan koulutusosastolla vuosina 2001–2003 ja oli keskeisessä asemassa uudistuksen suunnittelussa ja toimeenpanossa.
- 40 Puolustusministeriö: Suomalainen asevelvollisuus. Helsinki 2010, esim. s. 14–15. Laki asevelvollisuuslain muuttamisesta 310/2012, <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2012/20120310>. PEhenkos määräys HI657/4.10.2012 ja PEkoulos määräys HL966/1.10.2015, Varusmieskoulutuksen yleisjärjestelyt. PVAH, normitietokanta.
- 41 PEkoulos määräys HL966/1.10.2015, Varusmieskoulutuksen yleisjärjestelyt ja PEkoulos määräys HL967/1.10.2015, Varusmiehille yhteisesti koulutettavat asiat. PVAH, normitietokanta. Valmiusjoukkokoulutuksesta <http://maavoimat.fi/artikkeli> Luettu 4.9.2017.
- 42 Kyselystä tarkemmin esim. Harinen, Olli, Hannola, Anitta: Varusmiesten maanpuolustustahto. Tutkimustuloksia puolustusvoimissa tehdystä varusmiesten loppukyselyistä. Tampere 2013, s. 4–5. Nissinen Vesa, eversti, KT, haastattelu 22.3.2016. Kostian Ville, majuri, haastattelu 24.3.2016. Kostian, Kankare, Viskari (2015), s. 21–24. Puolustusvoimat: Varusmies-

- ten maanpuolustustahto ja palaute nousussa, www.puolustusvoimat.fi, tiedotteet 2015, luotu 1.9.2015. Alizad, Arman, televisiotuottaja, Ruotuväli-lehden haastattelu liittyen ohjelman "Arman pohjantähden alla" kuvauksiin Jääkäriprikaatissa, www.ruotuväki.fi/etusivu, luettu 30.6.2016.
- 43 Tuompo, Wiljo, Grandell, Leonard: Suomen armeija sanoin ja kuvin. Jyväskylä 1920, s. 18–31.
- 44 Sama.
- 45 Sama, s. 80–86, 91–93. Virkkunen, Helmi: 20 vuotta sotilaskotityötä. Helsinki 1941, s. 15–23.
- 46 Kuusi, Matti: Miksi puolustusnihilismi voimistuu akateemisen nuorison keskuudessa. 27.12.1963. UudSIE:n kirj n:o 7/Järj/6 sal./3.1.1964, Sakari Simeliuksen päiväkirja T 23601/7, KA. Cantell, Jorma: Varusmieskasvatuksen seminaari. *Ylioppilaslehti*, 18.12.1964. Yksityiskohtaisemmin aiheesta: Airio, Pentti: Yrjö Keinonen. Uudistajaksi asetettu. Helsinki 2007.
- 47 Sosiaalipäällikkö Kari Seppäsen viesti 29.4.2016 "Päivärahan ja tupakka-askin hintakehityksen suhde". Varusmiesten päivärahat vuonna 2016 ovat palvelusajan pituudesta riippuen 5,10 (165 pv), 8,50 (166–255 pv) ja 11,90 (256–347 pv) euroa. Varusmies: Päivärahat ja varusraha. www.varusmies.fi
- 48 Järvinen, Lauri, Huuhtanen, Unto: Liikuntakasvatusta Suomen puolustusvoimissa jatkosodan aikana. Ylivieska 1995, s. 5.
- 49 Vasara, Erkki: Valkoisen Suomen urheilivat soturit. Helsinki 1997, s. 298, 434–441.
- 50 Järvinen, Huuhtanen (1995), s. 5.
- 51 Vasara (1997), s. 301, 483–485.
- 52 Järvinen, Huuhtanen (1995), s. 9–14.
- 53 Sama, s. 440–445.
- 54 Sama, s. 8–10.
- 55 Puolustusvoimien pääesikunta, jalkaväen tarkastusohje n:o 250/Jvsto/5a3/28.1.1952, Jalkaväen sotakelpoisuus ja fyysillinen kunto, Lahti 1952.
- 56 Lammi, Esko: Liike ja tuli. Hämeenlinna 2002, s. 339–345.
- 57 Pääesikunta, koulutusosasto, KPK 240 B12/23.12.1952, Varusmiesten liikuntakasvatusta.
- 58 Pääesikunta, koulutusosasto. Pysyväisasiakirja PAK A 4.4.1, Varusmiesten fyysinen kunto ja liikuntakasvatusta, PEkoulu-asiak n:o 2334/Lkasvt/Dbca/22.9.1989.
- 59 Pääesikunta, henkilöstöosasto. Puolustusvoimien liikuntastrategia 2007–2016. Helsinki 2007, s. 6.
- 60 Rayson, M, Holliman, D, Belyavin, A: Development of physical selection procedures for the British Army. Phase 2: relationship between physical performance tests and criterion tasks. *Ergonomics*, 2000, 43(1), s. 73–105.
- 61 Lammi (2002), s. 357.
- 62 Sama, s. 419.
- 63 Pääesikunta, koulutusosasto. Pysyväisasiakirja PAK 1 1:3, Varusmiesten fyysinen koulutus 1998, PEkoulu-asiak 249/5.7/D/18.12.1997.
- 64 Santtila, M, Kyröläinen, H, Vasankari, T, Tiainen, S, Palvalin, K, Häkkinen, A, Häkkinen, K: Physical Fitness Profiles in Young Finnish Men during the Years 1975–2004. *Med Sci Sports Exerc*, 38, 2006, s. 1990–1994.
- 65 Puolustusvoimien liikuntastrategia 2007–2016. Helsinki 2007, s. 5.
- 66 Santtila, Matti: Effects of Added Endurance or Strength Training on Cardiovascular and Neuromuscular Performance of Conscripts During the 8-week Basic Training Period. Jyväskylä 2010, s. 13–14.
- 67 Lindholm, H, Hämäläinen, H, Simonen, R, Rissanen, S, Rintamäki, H, Tikkanen, H, Peltonen, J, Hägglund, H, Koponen, A, Aho, J, Suojalehto, A, Mäntysaari, M, Peitso, A, Santtila, M: Nestevajeen korvaus matalatehoisen, pitkäkestöisen ja tauotetun fyysisen kuormituksen aikana. *MATINE:n julkaisusarja B* 2009/1/747.
- 68 Santtila, M, Häkkinen, K, Karavirta, L, Kyröläinen, H: Changes in cardiovascular performance during an 8-week military basic training period combined with added endurance or strength training. *Mil Med*, 2008, 173, s. 1173–1179. Tanskanen, MI, Uusitalo, AL, Häkkinen, K, Nissilä, J, Santtila, M, Westerterp, KR, Kyröläinen, H: Aerobic fitness, energy balance, and body mass index are associated with training load assessed by activity energy expenditure. *Scand J Med Sci Sports*, 2009, 19, s. 871–878. Mikkola, I, Jokelainen, JJ, Timonen, MJ, Härkönen, PK, Saastamoinen, E, Laakso, MA, Peitso, AJ, Juuti, AK, Keinänen-Kiukaanniemi, SM, Mäkinen, TM: Physical activity and body composition changes during military service. *Med Sci Sports Exerc*, 2010, 41, s. 1735–1742. Santtila, M, Häkkinen, K, Nindl, BC, Kyröläinen, H: Cardiovascular and neuromuscular performance responses induced by 8 weeks of basic training followed by 8 weeks of specialized military training. *J Strength Cond Res*, 2012, 26, s. 745–751.
- 69 Aura, Ossi: Liikunnan vaikutukset sisäiseen ilmapiiriin. *Työpaikkaliikunnan hyvät käytännöt*. Ossi Aura, Timo Sahi (Toim.). Helsinki 2007, s. 58–61.
- 70 Mikkola, I, Jokelainen, JJ, Timonen, MJ, Härkönen, PK, Saastamoinen, E, Laakso, MA, Peitso, AJ, Juuti, AK, Keinänen-Kiukaanniemi, SM, Mäkinen, TM (2010), s. 1735–1742.
- 71 Tammelin, Tuija: Kouluikäisten liikunta-aktiivisuuteen vaikuttavat tekijät. *Fyysisen aktiivisuuden suositus kouluikäisille 7–18-vuotiaille*. Tuija Tammelin, Jukka Karvinen (Toim.). Helsinki 2008, s. 46–50.
- 72 Kaarkoski, Tuomas: Monipuolista ja samalla halvan tehokasta. *Reserviläinen*, 2/2016, s. 3, 12–13. Hannula, Mika: Kertausharjoitusten alasajolla vaarallisia seurauksia. *Karhu. Satakunnan Reserviupseeri ry:n ja Satakunnan Reserviläispiiri ry:n tiedotuslehti*, 3/2012, s. 3. Puolustusvoimien henkilöstötilinpäätös 2015, 9, Henkilöstön määrä ja rakenne.
- 73 Arimo, Reino: Suomen puolustus suunnitelmat 1918–1939. I osa. Ensimmäiset vuodet 1918–1919. Helsinki 1986a, s. 6, 44–45, 49, 151. Ikonen, Kimmo, Pylkkänen, Ali: Haasteena sodan ja rauhan johtajuus. Suomen Reserviupseeriliitto 1931–2006. Hämeenlinna 2006, s. 11–14. Lappalainen, Jussi: Itsenäisen Suomen synty. Jyväskylä 1977, s. 152, 155. Pylkkänen, Ali: Suojeluskuntalaiset, keitä he olivat? Helsinki 2001, s. 50, 59, 220. Selén, Kari, Pylkkänen, Ali: Sarkatakien armeija. Suojeluskunnat ja suojeluskuntalaiset 1918–1944. Helsinki 2004, s. 12.
- 74 Selén, Pylkkänen (2004), s. 16, 20. Vuoden 1934 laki puolustusvoimista. Arimo (1986a), s. 44–47. Seppälä, Raimo: Rudolf Walden, Isänmaan mies. Keuruu 1981, s. 30–34, 64, 86, 94, 175–176, 199–200. Arimo, Reino: Suomen puolustus suunnitelmat 1918–1939. II osa. Enckellin kausi 1919–1924. Helsinki 1986b, s. 69–71, 93–94, 148–149, 151, 155–168. Karhu, Ilmari: Sotalaitosoppi. Helsinki 1928, s.5, 9v1, 99, 126, 173. Selén, Kari: Sarkatakien maa. Suojeluskuntajärjestö ja yhteiskunta 1918–1944. Juva 2001, s. 279.
- 75 Selén, Pylkkänen (2004), s. 281–282.
- 76 Ikonen, Pylkkänen (2006), s. 14–20, 23, 175–183, 191–199, 204, 214. Selén, Pylkkänen (2004), s. 302.
- 77 Selén, Pylkkänen (2004), s. 255–263, 320–339, 343–350.
- 78 Selén, Pylkkänen (2004), s. 407–410. Arimo, Reino: Suomen puolustus suunnitelmat 1918–1939. III osa. Jääkärien aika 1925–1939. Helsinki 1987, s. 250.
- 79 Selén, Pylkkänen (2004), s. 20, 167, 377, 440. Arimo (1986b), s. 93–94, 151. Ikonen, Pylkkänen (2006), s. 199.
- 80 Ikonen, Pylkkänen (2006), s. 178–180. Arimo (1987), s. 274–275; Selén, Pylkkänen (2004), s. 421–422.
- 81 Selén, Pylkkänen (2004), s. 297–301, 315–320, 339, 421–424, 456. Kronlund, Jarl: Kansannoususta instituutioksi. Suomen puolustusvoimat 1918–1993. Helsinki 1993, s. 18.
- 82 Selén, Pylkkänen (2004), s. 167, 319, 342–343.
- 83 Ikonen, Pylkkänen (2006), s. 200–206. Selén, Pylkkänen (2004), s. 465–466. Jatkosodan historia 1. Porvoo 1988, s. 121–124. Leskinen, Jari, Juutilainen, Antti (Toim.): Jatkosodan pikkujättiläinen. Porvoo 2005, s. 134.
- 84 Selén (2001), s. 514–526. Selén, Pylkkänen (2004), s. 501–505. Ikonen, Pylkkänen (2006), s. 209, 214–215, 217.
- 85 Ikonen, Pylkkänen (2006), s. 214–218, 222, 236–239, 285–334.
- 86 Ikonen, Pylkkänen (2006), 133, 262–265: Suomen Reserviupseeriliitto ja Reservin Aliupseerien Liitto perustivat 1970 valtakunnallisen Reserviläisurheiluliiton, joka rekisteröitiin alkuvuodesta 1971; <http://resul.fi/liitto/> >> Liiton jäsenet ks. 25.10.2016: Sitemmin RESUL:n jäseniä ovat olleet: Reserviläisliitto (RES), Suomen Reserviupseeriliitto (RUL), Maanpuolustuskiltojenliitto ja Suomen Rauhaturvaajaliitto sekä lisäksi RUL:n ja RES:n piirit.
- 87 Etenkin sisäpoliittisen kritiikin pelossa osa toiminnasta järjestettiin kuitenkin julkisuudelta salassa. Esimerkiksi vuodesta 1958 keskeisissä asemassa olleille reserviläisille järjestettiin liikekannallepanon joustavaan suoritukseen tähtäävää koulutusta. 1960-luvun lopulta kilpailutoimintaa kehitettiin taistelutaidon suuntaan. Tuloksena olivat sotilastaito-, herrasmiesten erämiestaito- tai partiotaitokilpailut. Niitä seurasivat syys- ja talvijotokset, sekä valtakunnalliset jotokset 1970-luvulla. Selén, Pylkkänen (2004), s. 504. Ikonen, Pylkkänen (2006), s. 220–274. Selén, Kari, Hult, Heikki: Sotilampiiriin päällikkö piti täsmällisyydestä. *Ossian Wuoreneimo 1918–2015. Helsingin Sanomat*, 7.12.2015. Kanninen, Ermei: Suomen puolustus. Keuruu 1994, s. 36–37. Kanninen, Ermei: Sissisodankäynnin ja -toiminnan kehittyminen ja rooli osana alueellista puolustusta Suomessa 1950–1980 -luvulla. *Tiede ja Ase*, n:o 60, 2002, s. 232.
- 88 Ikonen, Pylkkänen (2006), 209, 219.
- 89 Ikonen, Pylkkänen (2006), 268, 274: Perustajajäsenet 31.12.1993: Suomen Reserviupseeriliitto, Reservin Aliupseerien Liitto ja Maanpuolustuskiltojen liitto. Tammikuussa 1994 Sotilaskotiliitto, Kadettikunta, Reserviupseerien Naisten Liitto ja Reservin Aliupseerien Naisten Liitto kutsuttiin Maanpuolustuskoulutus ry:n jäseniksi. Vuonna 1999 järjestöön kuului kymmenen rekisteröityä yhdistystä, puolustusministeriö ja puolustusvoimat. Lisäksi sisäasiainministeriö sai läsnäolo- ja puheoikeuden hallituksen kokouksissa ja vuosikokouksissa.
- 90 Ikonen, Pylkkänen (2006), s. 220–279. Vastaavasti siinä missä vain joka kuudes tai seitsemäs kertausharjoitukseen osallistunut reserviupseeri oli osallistunut vielä 1970-luvulla kolme kertaa tai enemmän, niin seuraavalla vuosikymmenellä heitä oli jo yli kolmannes. Kanninen (1994), s. 28, 53–71, 85, 100–104, 113–115. Kanninen (2002), s. 221–236. Sundbäck, Esa: Koulutus. *Suomen puolustusvoimat 1944–1974. Puolustusvoimien rauhan ajan historia, osa 2*. Veli-Matti Syrjö, Mikko Karjalainen, Eero Elfvingren (Toim.). Helsinki 2006, s. 276–279. Paulaharju, Jyri: Kenttätyöstö. *Suomen puolustusvoimat 1944–1974. Puolustusvoimien rauhan ajan historia, osa 2*. Veli-Matti Syrjö, Mikko Karjalainen, Eero Elfvingren (Toim.). Helsinki 2006, s. 315. Visuri, Pekka: Panssarijoukot ja panssa-
- rintorjunta. *Suomen puolustusvoimat 1944–1974. Puolustusvoimien rauhan ajan historia, osa 2*. Veli-Matti Syrjö, Mikko Karjalainen, Eero Elfvingren (Toim.). Helsinki 2006, s. 327. Penttinen, Raimo: Viestiäläji. *Suomen puolustusvoimat 1944–1974. Puolustusvoimien rauhan ajan historia, osa 2*. Veli-Matti Syrjö, Mikko Karjalainen, Eero Elfvingren (Toim.). Helsinki 2006, s. 330, 335, 348. Visuri, Pekka: Puolustusvoimat itsenäisyyden turvana. Hämeenlinna 1998, s. 112–116. Sakala, Tero: Reservin koulutusjärjestelmän kehittyminen. *Kadettikurssin tutkielma*, 2009, s. 9. Envall, Olli: Joukkotuotanto sodan ajan joukkojen koulutusmenetelmänä. Maanpuolustuskorkeakoulun pro gradu, 2008, s. 59. Ikonen, Arto: Paikallisuuspuolustus kattaa koko maan. *Länsi-Savo*, 2.10.2016, s. 14. Riikonen, Jarkko: Maakuntakomppanian elinkaaripäivitys. *Karjalan Pojat – maanpuolustuslehti*, 21.10.2015, s. 11. Rynnänen, Errika, Lunabba, Johan, Oja, Laura, Raivio, Tuomas: Vapaaehtoisen maanpuolustuksen vaikuttavuusarviointi. Loppuraportti 13.1.2011, s. 9–11. Liesinen, Kalle: Puolustusvoimien koulutusjärjestelmä. *Tietoja maanpuolustuksesta 2002*. Markku, Arola (Toim.). Hämeenlinna 2002, s. 150–151. Savolainen, Kari: Vapaaehtoinen maanpuolustuskoulutus. *Tietoja maanpuolustuksesta 2002*. Markku Arola (Toim.). Hämeenlinna 2002, s. 318–322. Eversti (evp.), Hannu Liimatan omiin palveluskokemuksiin perustuva tiedonanto 29.11.2016 kirjoittajalle 1980-luvun Jääkäripataljoonan järjestämistä kertausharjoitusmäärästä. 91 Ruotuväki 17/2016, s. 7: "Nopeatempoinen kertausta lisäantymässä". Maa-voimien komentaja, kenraaliluutnantti Seppo Toivosen haastattelu. Ruotuväki 2/2017, s. 7: "Rahahanoista ei tipu ylimääräistä MPK:lle", MPK:n toiminnanjohtaja Pertti Laatikaisen haastattelu. Maanpuolustaja 1/2013, s. 23: "Pysymekö mukana muutosten pyönteissä" – Pääesikunnan päällikkö, vara-amiraali Juha Rannikon haastattelu (Maanpuolustuskiltojen jäsenlehti). Reserviläinen 2/2016, s. 3, 12-13: "Monipuolista ja samalla halvan tehokasta". Tuomas Kaarkoski – puolustusvoimien koulutuspäällikkö, prikaatikenraali Jukka Sonnisen haastattelu. Reserviläinen 2/2016, s.12: "Reserviläinen esiin ja osaaminen käyttöön" – Tuomas Kaarkoski, puolustusvoimain koulutuspäällikkö, prikaatikenraali Jukka Sonnisen haastattelu. Reserviläinen 2/2016, s. 28: "Vapaaehtoinen maanpuolustus elää vahvaa aikaa" – Maanpuolustuskoulutusyhdistyksen toiminnanjohtaja Pertti Laatikainen. Reserviläinen 7/2015, s. 5: "Iso leikkaus luvassa?" – Tuomas Kaarkoski, Reserviupseeriliiton puheenjohtaja Mikko Halkilahden haastattelu. Puolustusvoimien henkilöstötilinpäätös 2015, s. 20. Kuokkanen, Matti, Maanpuolustuskoulutusyhdistyksen käytettävyys puolustusvoimien reservin koulutuksessa – Reserviläinen opettaa reserviläiselle. Tutkielma. Esiupseerikurssi 66. Maanpuolustuskorkeakoulu. Huhtikuu 2014, s. 2. Envall (2008), 59-60. Karhu 3/2012, s. 3. Hyppönen, Hannu, puolustusvoimien koulutuspäällikkö, Kertausharjoitusten määrä kolminkertaistuu – puolustusvoimat pyytää ymmärrystä, yle.fi/uutiset/3-8227036 haastattelu 14.8.2015. Puolustusvoimat: Henkilöstötilinpäätös 2015, s. 18 ja 20 ja 2016 s. 18. Sakala (2009), 14.
- 92 Rynnänen, Lunabba, Oja, Raivio (2011), s. 9–11, 13, 22–23, liite 3: Henkilöjäsenet Suomen Reserviupseeriliitto 28 000, Reserviläisliitto 36 000, Maanpuolustuskiltojen liitto 18 000 ja Suomen Rauhaturvaajaliitto 7 000 jäsentä. Muita keskeisimpiä maanpuolustusjärjestöjä: Maanpuolustuksen tuki ry, Reserviläisurheiluliitto, Maanpuolustuskoulutusyhdistys ja Naisten valmiusliitto. Kanninen (1994), s. 36–38. Pulkki, Arto (Toim.): HUOMIO! Sotilaan käsikirja. *Suomen Sotilas*, erikoisnumero, 2009, s. 7–12. Naisten Valmiusliitto ry:een kuuluu jäsenjärjestönsä kautta noin 200 000 naista. <http://resul.fi/liitto/> >> Liiton jäsenet. Ks. 25.10.2016: Reserviläisurheiluliitto ry on lähes 85 000 vapaaehtoista maanpuolustus-

- työtä tekevän kansalaisen liitto. Sen jäsenjärjestöjä ovat RES, RUL, MPKL ja Suomen Rauhanturvajaaliitto ry. Lahikainen, Aleks: Monipuolisuus vahvistaa puolustusvoimia. *Ruotuväki*, 6/2016, s. 1, 3. Avustaminen rajavalvonnassa käy Reserviläisliitolle. *Karjalainen*, 28.2.2016, s. 30. Kosonen, Janne, Reserviupseeriliiton jäsenmäärä, puhelinhaastattelu 19.10.2016.
- 93 Kanninen (1994), s. 27–29. Visuri (1998), s. 114. Tuomola, Heidi: Ministeri Niinistö: Kriisiaikana kaikkia tarvitaan. *Ruotuväki*, 12/2016, s. 3. Rautio, Yrjö: Kommentajan jäähyväiset, *Apu*, n:o 21, 22.5.2014, s. 30. Huhta, Kari: Puolustukseen vain pieniä muutoksia. *Helsingin Sanomat*, 25.10.2010. Sakala (2009), s. 16. Reservin koko, ks. myös: puolustusvoimat.fi/web/reserviläiselle/etusivu, luettu 22.10.2016. Valtioneuvoston puolustuselonteko. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 5/2017, s. 20.
- 94 Kilkki, Pertti: Upseerikoulutus itsenäisessä Suomessa. *Suomalainen upseerikoulutus 200 vuotta 1779–1979*. Pertti Kilkki (Toim.), Joensuu 1978, s. 184–185, 193–194. Liene, Timo: Käsi kalvan kahvassa. *Suomalaisen upseerikoulutuksen lyhyt historiikki*. Jyväskylä 2002, s. 40, 49–50.
- 95 Kilkki (1978), s. 446, 449–451, 530.
- 96 Kilkki (1978), s. 451. Asetus sotilasopetuslaitoksista ja niissä suoritettava tutkinnoista annetun asetuksen muuttamisesta. (908/1991) § 16. Valtioneuvoston asetus maanpuolustuskorkeakoulusta annetun asetuksen muuttamisesta. (612/2001), § 9. Valtioneuvoston asetus korkeakoulututkintojen järjestelmästä annetun asetuksen muuttamisesta. (426/2005), § 2 ja § 8.
- 97 Vaahtolampi, Esko: Maanpuolustuskorkeakoulu 20 vuotta. *Sotilasyläopiston ensi askeleet 1993–2013*. Tampere 2013, s. 72–74.
- 98 Liene (2002), s. 46–48. Vaahtolampi (2013), s. 57.
- 99 Vaahtolampi (2013), s. 86–87, 90–91.
- 100 Sotakorkeakoulu: Opetus ja opintosuunnitelma yleistä osastoa varten, asiakirja n:ta/15.1.1925, R-597/7, KA. Kilkki (1978), s.301. Kurenmaa, Pekka (Toim.): Sotakorkeakoulusta Maanpuolustuskorkeakouluksi, seitsemän vuosikymmentä 1924–1994. Jyväskylä 1994, s. 50.
- 101 Vaahtolampi (2013), s. 94. Valtioneuvoston asetus korkeakoulututkintojen järjestelmästä annetun asetuksen muuttamisesta. (426/2005), § 8.
- 102 Maanpuolustuskorkeakoulun jatkotutkinto-osaston asiakirja: Yleisesikuntaupseerin tutkinnon opetussuunnitelma 2015, AL4038/3.3.2015, Maanpuolustuskorkeakoulun arkisto (MPKKA).
- 103 Simola, Keijo, Koivisto, Keijo: Maanpuolustusopisto 75 vuotta. *Vöyrin sotakoulusta Maanpuolustusopistoksi 1918–1993*. Hämeenlinna 1993, s. 28, 93. Kronlund (Toim.)(1988), s. 242–243. Simola, Keijo: Ali-, toimija opistoupseerikoulutus itsenäisessä Suomessa. *Sama kaiku on askelten, ali-, toimi- ja opistoupseerien historia*. Koivisto Keijo (Toim.). Hämeenlinna 2004, s. 77.
- 104 Simola, Koivisto (1993), s. 146, 149, 159. Simola (2004), s.166.
- 105 Simola, Koivisto (1993), 173–176. Simola (2004), s. 170–171, 174, 178.
- 106 Simola (2004), s. 136–138, 155–159 ja 179–183.
- 107 Puolustusvoimien henkilöstötilinpäätös 2006, s.8. PVHSM koulutusala 073-PEhenk-os: Haku ja valinnat palkatun henkilöstön täydennyskoulutukseen. PEhenk-os:n määräys n: o HJ109/24.1.2013, s. 27–29, MPKKA.
- 108 Vaahtolampi (2013), s. 98–101. Höysniemi, Matti, YTM, erikoisuunnittelija, Maanpuolustuskorkeakoulu tutkimusala, Sähköpostihaastattelu 16.3.2017.
- 109 PEhenk-os:n ohje HK1027/19.12.2014, Puolustusvoimien henkilöstöstrategia, s. 36, MPKKA. Puolustusvoimien internetsivut: Sopimusotilaat, (2013), Puolustusvoimat/Työhakijoille/Tehtävät Puolustusvoimissa/Sopimusotilaat, <http://www.puolustusvoimat.fi/portal/puolustusvoimat.fi/tup/c5/>, luettu 13.3.2016.
- 110 Simola (2004), s. 175. Vaahtolampi (2013), s. 82, 91 ja 101.
- 111 Pyykönen, Antti, everstiluutnantti, koulutuspäällikkö Maasotakoulu, sähköpostiviesti 27.1.2017. Kokki, Hannele, Maanpuolustuskorkeakoulun Opin-toasianosasto, haastattelu 16.3.2017. Leeve Sami, majuri, osastoiesiupseeri, Pääesikunta henkilöstöosasto, sähköposti-ilmoitus 8.3.2017. Pyykönen, Antti, sähköpostiviesti 27.1.2017. Jokinen, Jukka, eversti, Kadettikoulun johtaja, sähköpostiviesti 6.3.2017. Parvinen, Jukka, eversti, Maisterikursien johtaja, haastattelu 13.3.2017. Heilanen Petri, kommodori, MPKK:n Jatkotutkinto-osaston johtajan, sähköpostiviesti 16.1.2017.
- 112 Puolustusvoimien henkilöstötilinpäätös 2015, s. 10–11.
- 113 Leeve Sami, sähköposti-ilmoitus 8.3.2017.
- 114 Sevón, Raimo: Kertausharjoitusjärjestelmän kehittyminen 1930-luvulla. Kenttäarmeijan kertausharjoitukset ennen talvisotaa. Yleisesikuntaupseerikurssin diplomityö N:o 1934, 1995, s. 2.
- 115 Toivonen, Hannu: Maavoimien sotaharjoitukset 1920- ja 1930-luvuilla. Sotakorkeakoulun diplomityö N:o 1536, 1983, s. 41. KA.
- 116 Lehto, Iisko: Vuoden 1937 harjoituskokonaisuus. Maanpuolustuksen testaus? Yleisesikuntaupseerikurssin diplomityö, 2015, s. 116.
- 117 SHJE:n sanomatoimiston asiakirja N:o 175./8.3.1937, T 14861/18, KA.
- 118 Yleisesikunnan Osasto 4:n asiakirja N:o 424/ X./20.2.1937 (jäljennös), R 665/74, KA. YE:n osasto 4 / Toimisto X:n laatima ”Talvisotaharjoituksen aikana (5.3.–12.3.1937) toimineen sanomatoimiston toimintakertomus”, ei diaarinumeroa, T 14861/18, KA.
- 119 AKE:n asiakirja n:o 193/II/219 sal./19.4.1938, Armeijakunnan talvisotaharjoitus v.1937, I osa, Harjoituksen kulku arvosteluineen, liitteet 1 ja 2, Maanpuolustuskorkeakoulun kirjasto. AKE:n sota-asiaosaston asiakirja n:o 243/II/50/26.2.1937, Erikoisohjeet erotuomareille talvisotaharjoitusta 1937 varten, s. 125, Maanpuolustuskorkeakoulun kirjasto. Puolustuslaitoksen henkilöluettelo 1937, s. 15, 22, 31.
- 120 Selén, Kari, Pylkkänen, Ali: Sarkatakkien armeija, Juva 2004, s. 350.
- 121 AKE:n asiakirja n:o 193/II/219 sal./19.4.1938, Armeijakunnan talvisotaharjoitus v.1937, I osa, Harjoituksen kulku arvosteluineen, s. 14–29, 138–139, Maanpuolustuskorkeakoulun kirjasto.
- 122 AKE:n asiakirja n:o 193/II/219 sal./19.4.1938, Armeijakunnan talvisotaharjoitus v.1937, I osa, Harjoituksen kulku arvosteluineen, s. 17, 46, 86, 120, Maanpuolustuskorkeakoulun kirjasto.
- 123 Niitemaa, Vilho: Suomen ratsuväen historia 1, 1917–1939. Helsinki 1979, s. 501–502.
- 124 AKE:n asiakirja n:o 95/II/216 sal./18.2.1939, Armeijakunnan talvisotaharjoitus v.1937, II osa, Kokemukset, s. 66–69, Maanpuolustuskorkeakoulun kirjasto.
- 125 AKE:n asiakirja n:o 193/II/219 sal./19.4.1938, Armeijakunnan talvisotaharjoitus v.1937, I osa, Harjoituksen kulku arvosteluineen, s. 248, Maanpuolustuskorkeakoulun kirjasto.
- 126 Sama, s. 66–67.
- 127 AKE:n huolto-osaston päällikön selostus harjoituksesta, ei diaarinumeroa, R 665/75, KA.
- 128 AKE:n asiakirja N:o 95/II/216 sal./18.2.1939, Armeijakunnan talvisotaharjoitus v.1937, II osa, Kokemukset, s. 73, Maanpuolustuskorkeakoulun kirjasto. AKE:n asiakirja N:o 193/II/219 sal./19.4.1938, Armeijakunnan talvisotaharjoitus v.1937, I osa, Harjoituksen kulku arvosteluineen, s. 248, Maanpuolustuskorkeakoulun kirjasto.
- 129 AKE:n asiakirja n:o 193/II/219 sal./19.4.1938, Armeijakunnan talvisotaharjoitus v.1937, I osa, Harjoituksen kulku arvosteluineen, s. 249–254, Maanpuolustuskorkeakoulun kirjasto.
- 130 I. DE:n asiakirja N:o 109/II/206 henk./13.5.1937 liitteenä oleva diaarionumeron III/JR1:n komentajan selostus, R 665/22, KA. AKE:n asiakirja n:o 193/II/219 sal./19.4.1938, Armeijakunnan talvisotaharjoitus v.1937, I osa, Harjoituksen kulku arvosteluineen, liitteet 9b ja 12, Maanpuolustuskorkeakoulun kirjasto.
- 131 Turunen, Matti, Partanen, Jukka: Viipurin rykmentti. *Karjalan puolustaja* 1626–1940. Hämeenlinna 2000, s. 179.
- 132 *Hakkapeliitta* 11/1937, s. 343.
- 133 *Suomen aliupeeri*, 6/1937, s. 136–137. *Suomen Kuvalehti*, 12–13/1937, s. 456–457. *Hakkapeliitta*, 11/1937, s. 336–337.
- 134 www.uusisuomi.fi/artikkelit/talvisotaa-viela-harjoituksena, luettu 17.2.2015.
- 135 AKE:n asiakirja n:o 95/II/216 sal./18.2.1939, Armeijakunnan talvisotaharjoitus v.1937, II osa, Kokemukset, s. 6–7, Maanpuolustuskorkeakoulun kirjasto.
- 136 AKE:n asiakirja n:o 193/II/219 sal./19.4.1938, Armeijakunnan talvisotaharjoitus v.1937, I osa, Harjoituksen kulku arvosteluineen, s. 249–254, Maanpuolustuskorkeakoulun kirjasto.
- 137 AKE:n asiakirja n:o 95/II/216 sal./18.2.1939, Armeijakunnan talvisotaharjoitus v.1937, II osa, Kokemukset, s. 7–8, Maanpuolustuskorkeakoulun kirjasto.
- 138 2. DE:n asiakirja n:o 231/II/219 sal./10.5.1937, R 665/22, KA.
- 139 Sotaharjoitusten runkosuunnitelma vuosille 1977–1981, PE n:o 416/ Koulsto/ETS/30.1.1976, T 24605/39, KA. Pääesikunnan ilmoitus PE 1601/Koulsto/5e1/6.6.1977, T 24605/34, KA.
- 140 Harjoitusten peruuttamisesta esim. Puolustusvoimien toiminta vuonna 1974. Helsinki 1975, s. 3. Puolustusvoimien toiminta vuonna 1976. Helsinki 1977, s. 26–27. Harjoitusjoukkojen vahvuuksista sotaharjoituskertomus ESSIE n:o 184/Koulsto/Dca sal/18.11.1977, s. 39. T 26560/1129, Maavoimien keskusarkisto (MKA) (tutkimuslupa). Puolustusvoimien toiminta vuonna 1977. Helsinki 1978, s. 29. Sotilasiamiehistä lisäksi PE n:o 528/Tiltsto/Daa/25.3.1977, T 24775/46, KA. ESSIE n:o 1264/ Koulsto/5g1/25.9.1977, T 24775/32, KA.
- 141 Johtovastuun vaihdosta PohmSIE n:o 38/Koulsto/Daa/ETS/13.1.1976, T 24605/39, KA. PE n:o 416/Koulsto/ETS/30.1.1976, T 24605/39, KA. Harjoituksen toimeenpanokäskey ESSIE n:o 720/Koulsto/ETS/1.6.1977, T 24775/46, KA.
- 142 Sotaharjoituskertomus ESSIE n:o 184/Koulsto/Dca sal./18.11.1977, liite 1, T 26560/1129, MKA, (tutkimuslupa).
- 143 Sama, s. 5 ja liite 3.1.
- 144 Toimeenpanokäskey ESSIE n:o 720/Koulsto/ETS/1.6.1977, s. 2, T 24775/46, KA. Harjoituskäskey, esim. UudJP n:o 2247/Koul- ja järjsto/5/13.9.1977, T 24775/32, KA. Ajoneuvopuutteista esim. I-UudSpE:n kertomus harjoituksen palautetilaisuudesta n:o 251/Dca ETS/16.2.1978, T 24775/46, KA. Liesinen Kalle, eversti (evp.), Muistikuvia Harjoitus 77:sta, sähköpostihaastattelu 20.5.2016, materiaali kirjoittajalla. Luutnantti Liesinen toimi harjoituksessa keltaisella puolella 2.JK/JP15:n päällikkönä.
- 145 Sotaharjoituskertomus ESSIE n:o 184/Koulsto/Dca sal./18.11.1977, s. 3, liitteet 3 ja 3.1, T 26560/1129, MKA (tutkimuslupa). Aspara, Ilkka, kenraaliluutnantti (evp.), Muistikuvia harjoitus 77:sta, sähköpostihaastattelu 21.5.2016 ja täydennys 6.6.2016, materiaali kirjoittajalla. Yliluutnantti Aspara toimi harjoituksessa sinisten JP12/6.JPr:n pataljoonapeeerina.
- 146 Sotaharjoituskertomus ESSIE n:o 184/Koulsto/Dca sal./18.11.1977, s. 3–17, liite 3, T 26560/1129, MKA (tutkimuslupa).
- 147 Sama. Liesinen Kalle, eversti (evp.), Muistikuvia Harjoitus 77:sta, sähköpostihaastattelu 20.5.2016, materiaali kirjoittajalla.
- 148 Liikola Juha-Pekka, kenraalimajuri (evp.), Muistikuvia harjoitus 77:sta, sähköpostihaastattelu 27.5.2016 ja täydennys 13.6.2016, materiaali kirjoittajalla. Luutnantti Liikola toimi harjoituksessa sinisten 4.JK/JP14:n päällikkönä.
- 149 Sotaharjoituskertomus ESSIE n:o 184/Koulsto/Dca sal./18.11.1977, s. 3–41, T 26560/1129, MKA (tutkimuslupa). Ks. myös I-UudSpE:n kertomus harjoituksen palautetilaisuudesta n:o 251/Dca ETS/16.2.1978, T 24775/46, KA.
- 150 Sama.
- 151 Sama.
- 152 Siteerukset artikkelista Siltala, Touko: Rivimies epätietoisena suurissa ympyröissä. *Uudenmaan jääkäri*, n:o 3–4, 1977, s. 19–21.
- 153 Elonheimo Tuukka, everstiluutnantti, Ilmavoimien kansainväliset harjoitukset, haastattelu 26.11.2016, materiaali kirjoittajalla.
- 154 Elonheimo Tuukka, everstiluutnantti, Ilmavoimien kansainväliset harjoitukset, haastattelu 5.11.2015, materiaali kirjoittajalla.
- 155 de Groot, Marco: Frisian Flag 2016, *Siivet*, 3/2016.
- 156 Lahikainen, Aleks: Yhdysvaltalaiskotkat vierailevat Karjalan Lennostossa, *Ruotuväki*, 10/2016.
- 157 Huhtanen, Jarmo: Hornetit tavoittivat venäläishävittäjät, *Helsingin Sanomat*, 8.10.2016.
- 158 http://merivoimat.fi/artikkeli/-/asset_publisher/merivoimat-mukana-balttop16-harjoituksessa.
- 159 http://www.fht.nu/bilder/Flygvapnet/Flygvapennytt/fv_nytt_4_96_samo-vn_baltorps_96.pdf.
- 160 Ravanti Juha, komentaja, haastattelu, 12.2016.
- 161 MERIVE ak R1624/14.3.3/D/II/28.5.2004, Merivoimien esikunnan arki-sto (MerivEArk)(tutkimuslupa).
- 162 SMMEPA ak R6106/11/D/III/21.12.2004, MerivEArk (tutkimuslupa).
- 163 Sama.
- 164 MERIVE ak R1984/12.2/D/IV/28.6.2004, MerivEArk (tutkimuslupa).
- 165 MERIVE ak R1912/14.3.3/D/III/21.6.2004, MerivEArk (tutkimuslupa).
- 166 MERIVE ak R1911/14.3.3/D/III/21.6.2004, MerivEArk (tutkimuslupa).
- 167 Partnership for Peace Planning and Review Process, tarkemmin: http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_68277.htm
- 168 Extract from Tactical Publication, <http://www.military-dictionary.org/NATO-Acronyms/EXTAC>
- 169 SMMEPA ak R6106/11/D/III/21.12.2004, MerivEArk (tutkimuslupa).
- 170 Northern Coast – NOCO16, <http://merivoimat.fi/taapahtumat/2016-09-02/northern-coast-noco16>
- 171 Ruotsalais-suomalaisen merellisen taisteluryhmän alusyksiköt yhteisharjoitukseen, http://merivoimat.fi/artikkeli/-/asset_publisher/ruotsalais-suomalaisen-merellisen-taisteluosaston-alusyksikot-yhteisharjoitukseen
- 172 Ruutu, Martti (toim. Ilkka Seppinen): Me uskoimme Suomeen, Sotapäiväkirja 1941–44. Otavan kirjapaino Oy 2000.
- 173 Henkisen maanpuolustuksemme perustekijät, sen kokonaistavoitteet ja eri alojen tehtävät sekä johto- ja suoritusedimet rauhan ja sodan aikana. Mikkeli 1964, s. 6. Niemi, Ville, Terho, Sampo: Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunnan mietintö vuodelta 1964. *Nakokulmia maanpuolustustahtoon*. Sampo Terho (Toim.). Helsinki 2010, s. 50–69.
- 174 Airio, Pentti: Yrjö Keinonen, uudistajaksi asetettu. Helsinki 2007, s. 162.
- 175 Junntila, Paavo: Taistelutehon laskemiseen vaikuttaneet tekijät sodan 1941–44 aikana ja siitä tehtävät johtopäätökset. Helsinki 2015.

- 176 Valtanen, Jaakko: Maanpuolustushengen (-tahdon) kehittämisen ja ylläpitämisen edellytykset ja mahdollisuudet erityisesti nuorison keskuudessa. Sotakorkeakoulun diplomityö, 1954, s. 32. Julkaistu uudestaan teoksessa Huhtinen, Aki, Sinkko, Risto (Toim.): Maanpuolustustahto tutkimuskohdeena. Kylmästä sodasta informaatiostaan. Helsinki 2004, s. 31–32.
- 177 Suomi, Juhani, Suominen, Pertti: Jaakko Valtanen, Tammenlehväkenraali. Keuruu 2008, s. 101.
- 178 Psykologisk försvarsberedskap. Opinionundersökning företagen år 1952.
- 179 Tubin, Eino: Förfäras ej. 50 år med det psykologiska försvaret, en biografi om en svensk myndighet. Stockholm 2003, s. 13.
- 180 Psykologisk försvarsberedskap (1952), Bilaga 1. s. 6.
- 181 Kekäle, Petri: MTS tutkimukset 1990–1997. Helsinki 1998.
- 182 Psykologiskt försvar. Statens offentliga utredningar 1953:27.
- 183 Niemi, Terho (2010), s. 100–101.
- 184 Hyvärinen, Risto: Havaintoja turvallisuuspolitiikkaa koskevista näkökannoista. Yhteenveto henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunnan toimeenpaneman puolueettomuus- ja maanpuolustusasenteita koskevan kenttätutkimuksen tuloksista. 1965.
- 185 Kansi, Pekka, Kärkkäinen, Kari: Asennoituminen turvallisuuspolitiikan keinoihin Suomessa. Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunnan toimeksiannosta tehty tutkimustyö. Helsinki 1969.
- 186 Kappale numero XXII Maanpuolustuskorkeakoulun kirjastossa.
- 187 Kärkkäinen, Kari, Kansi, Pekka: Näkökohtia puolustustahdon mittaamisesta. Helsinki 1973.
- 188 Leimu, Heikki: Turvallisuuspolitiikan asenneulottuvuuksia. Tutkimus asenteista kansainvälispoliittiseen turvallisuuteen ja sosioekonomiseen turvallisuuteen sosiaalisen aseman, puoluekannan ja ulkopoliittisen tiedon tason mukaan. Turun yliopiston sosiologian lisensiaattitutkimus, 1972.
- 189 Vilkuna, Askö: Maanpuolustuksesta tiedottaminen. *Kylkirauta*, 2/1979, s. 6–8.
- 190 Hägglund, Gustav: Parlamentaariset puolustuskomiteat. *Tiede ja Ase*, N:o 39, 1981, s. 120–151.
- 191 Hentilä, Jorma: Rauhanliikkeen kasvun perustana on ihmisten kokema turvattomuus. *Kylkirauta*, 4/1982, s. 11.
- 192 Virta, Jami: Juoksuhaudoista yhteiskuntaan. Vuosien 1965–1975 sotilaalista maanpuolustusta ja puolustusvoimia koskevan joukkotiedotuksen diskursiivinen tarkastelu. Helsinki 2012, s. 230–268.
- 193 Hägglund (1981), s. 138.
- 194 Kansi, Kärkkäinen (1969), s. 86.
- 195 Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunta: Tiedotteita 1/2016, kuva 25. http://www.defmin.fi/files/3336/MTS_2015_kuvat_suomeksi.pdf, luettu 10.8.2016
- 196 Suomalaisen mielipiteitä ulko- ja turvallisuuspolitiikasta, maanpuolustuksesta ja turvallisuudesta. Tiedotteita ja katsauksia (eri vuosilta). Puolustusministeriö, Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunta. Saatavilla: http://www.defmin.fi/tehtavat_ja_toiminta/viestinta/maanpuolustustiedotuksen_suunnittelukunta_mts/mielipidetutkimukset
- 197 Kekäle (1998), s. 60.
- 198 Airio (2007), s. 162.
- 199 Kansi, Pekka, Kärkkäinen, Kari: Puolustusvoimien kantahenkilöstön mielipiteet ja asenteet maanpuolustuksesta ja puolustusvoimista sekä niihin vaikuttavat tekijät v. 1973. Helsinki 1975.
- 200 Harinen, Olli, Alanen, Pertti: Sotilassosiologinen tutkimus puolustusvoimissa, Sosiologia ja sosiaalipsykologia osana johtamisopin ja koulutustaidon tieteenalaperustaa. *Tiede ja Ase*, n:o 60, 2002, s. 64.
- 201 Suomalainen sotilas ja hänen työnsä: Suomalainen sotilaspsykologia, sen tarve ja sille asetettavat tehtävät, tarvittava suoritusorganisaatio henkilöstöineen sekä työn yleinen järjestely puolustusvoimissamme: Mietinnön 2 osa. Mikkelä 1965.
- 202 Sinivuo, Juhani: Sotilaspsykologia ja sen soveltaminen puolustusvoimissa 1944–1974. Julkaisematon käsikirjoitus 2005, kopio kirjoittajan hallussa.
- 203 Kärkkäinen, Kari, Kansi, Pekka: Varusmiesten mielipiteet ja asenteet maanpuolustuksesta ja puolustusvoimista sekä niihin vaikuttavat tekijät v. 1973. Helsinki 1975.
- 204 Pääesikunta, tiedotusosasto: Käsily 569/5c, 3.4.1981. Kopio kirjoittajan hallussa.
- 205 Harinen, Alanen (2002), s. 65.
- 206 Suomalainen asevelvollisuus, ”Puolustuksen perusta, yksilöä motivoiva ja myönteisiä yhteiskunnallisia vaikutuksia korostava”. Helsinki 2010.
- 207 Pääesikunnan alaisten laitosten organisaatiouudistuksessa PvKK siirrettiin osaksi Maanpuolustuskorkeakoulua ja Käyttätymistieteiden osasto Käyttätymistieteiden laitokseksi vuonna 2006. http://www.defmin.fi/ajan-kohtaista/tiedotteet/2005/pvkk_ja_mppk_yhdistetaan.2176.news, luettu 1.10.2016. Puolustusvoimauudistuksessa laitos siirrettiin osaksi Puolustusvoimien tutkimuslaitosta toimintakykyosastoksi vuoden 2014 alussa. Puolustusministeriö: Muistio FI.PLM. 2013-2363,133/40.07.99/2011, 4.7.2013.
- 208 Sinkko, Risto: Maanpuolustustahto asevelvollisen koulutuksen ja palveluksen onnistumista selittävänä tekijänä. Helsinki 2015, s. 155.
- 209 Harinen, Olli, Hannola, Anitta: Varusmiesten maanpuolustustahto 2010-luvun alkupuolella. Tutkimustuloksia puolustusvoimissa tehdyistä varusmiesten loppukyselyistä. Tampere 2013, s. 29.
- 210 Puolustusvoimat: Varusmiesten maanpuolustustahto ja palvelusmotivaatio nousussa. Tiedote 16.3.2016. http://puolustusvoimat.fi/artikkeli/-/asset_publisher/varusmiesten-maanpuolustustahto-ja-palvelusmotivaatio-nousussa, luettu 2.10.2016.
- 211 Sinivuo (2005), s. 10.
- 212 Harinen, Olli: Johdatus suomalaisen sotilassosiologian tutkimukseen. Joitakin piirteitä sotilassosiologian tutkimuskohteista, menetelmistä ja puolustusvoimissa tehdyistä tutkimuksista. Järvenpää 2011, s. 54.
- 213 Virta (2012), s. 63.
- 214 Sinivuo (2005), s. 8.
- 215 Sinivuo, Juhani: Sotilaspsykologian tutkimus. *Suomen Puolustusvoimat 1944–1974, Puolustusvoimien rauhan ajan historia, osa 2*. Veli-Matti Syrjö, Mikko Karjalainen, Eero Elfvingen (Toim.). Helsinki 2006, s. 544.
- 216 Sinivuo (2005), s. 3. Ponteva, Matti: Käsitteiden määrittelyä. *Pakokauhu, paniikki ja taistelustressi, taistelun pysyvät haasteet. Suomen Sotilassosiologisen Seuran ja Suomen Sotilaspsykologisen Seuran seminaari 8.3.2016*. Kosonen, Jarkko (Toim.). 2016, https://asiakas.kotisivukone.com/files/suomensotilassosiologinenseura.kotisivukone.com/Sotilassosiologinenseura_Taistelustressi_2016_net2.pdf, luettu 18.10.2016.
- 217 Vuorikari, Kalevi: Sosiologia ja puolustusvoimat. Sotatieteen laitos 19.9.1980. PvKK Arkisto.
- 218 Ponteva, Matti: Suomen sotilassosiologinen seura 1993–2015. Tampere 2016, s. 11–13.
- 219 Sama, s. 9.
- 220 Rantapelkonen, Jari: Voiko vihollista tutkia, kun sitä ei ole. *Tiedepolitiikka*, 2/2005, s. 25–38.
5. MATERIAALIHANKINTOJEN KÄÄNNEKOHTIA
- 1 Ignatius, Hannes, ym.: Suomen Vapaussota vuonna 1918, I osa, Helsinki 1921, s. 301–302.
- 2 Ignatius, ym. (1921), s. 374.
- 3 Lappalainen, Jussi T.: Punakaartin sota 1. Helsinki 1981, s. 177.
- 4 Palokangas, Markku: Sotilaskäsiaseet Suomessa 1918–1988, I osa. Helsinki 1991a, s. 56–57.
- 5 Wegelius, Karl Abert: Aselaiva. Equityn retket myöhäissyksyllä 1917 ynnä Suomen aseistaminen vapaussotaamme varten. Porvoo 1935, s. 373–375.
- 6 Luettelo käsiaseista ja ampumatarvikkeista asevarikoissa, armeijalla ja suojeluskunnilla 1918. sekalaisia asiakirjoja. Kopio kirjoittajan hallussa.
- 7 Luettelo v. 1919 löytyvistä aseista, a-tarvikkeista ja kuormastotarpeista. T 4381, KA.
- 8 Kronlund, Jarl (Toim.): Suomen puolustuslaitos 1918–1939. Puolustusvoimien rauhan ajan historia. Porvoo 1988, s. 73–75.
- 9 Palokangas (1991a), s. 107–108.
- 10 Kiväärin m/27 eräänä suunnittelijana oli aseteknikko Aimo Johannes Lahti.
- 11 Palokangas, Markku: Sotilaskäsiaseet Suomessa 1918–1988, III osa. Helsinki 1991c, s. 431–437.
- 12 Paulaharju, Jyri: Itsenäisen Suomen kenttätykit 1918–1995. Helsinki 1996, s. 14–15.
- 13 Suomen Armeijan Yleisesikunta, 1 b. J. N:o 466 Salainen, Helsinki 24.7.1918. Kopio kirjoittajan hallussa.
- 14 Vehviläinen, Raimo, Lappi, Ahti, Palokangas, Markku: Itsenäisen Suomen ilmatorjuntatykit 1918–2000, s. 81–82.
- 15 Luettelo maassa v. 1928 olleesta taisteluvälinealan materiaalista. T 18419, KA.
- 16 Tväl-os:n ja Transbaltic Oy:n välisten asevaihtosopimusten loppulaskelmat. T 18465, KA.
- 17 Palokangas, Markku: Sotilaskäsiaseet Suomessa 1918–1988, II osa. Helsinki 1991b, s. 36–68.
- 18 Mattila, Tapani: Suomen laivastovoimien vaiheita ennen itsenäisyyden aikaa. *Suomen laivasto 1918–1968*, osa 1. Helsinki 1968, s. 48. Enkiö, Sulo: Laivaston synty ja kehitys 1918–1939. *Suomen laivasto 1918–1968*, osa 1. Helsinki 1968, s. 64–66, 82–83.
- 19 Kronlund, Jarl (Toim.) (1988), s. 88, s. 103–104. Enkiö (1968), s. 83, 100, 104.
- 20 Kronlund (Toim.) (1988), s. 105.
- 21 Ahvenanmaan linnoittamattomuutta ja puolueettomuutta koskeva sopimus. Suomen asetuskokoelman sopimussarja (SopS) 1/1922.
- 22 Forsén, Björn, Forsén, Anette: Saksan ja Suomen salainen sukellusveneyhteistyö. Juva 1999, s. 31–32; Kronlund (Toim.) (1988), s. 179. Enkiö (1968), s. 143.
- 23 Sama.
- 24 Forsén (1999), s. 33; Enkiö (1968), s. 144. Turtola, Martti: Laivastokysymys Suomen puolustuspolitiikassa 1920-luvulla. *Sotilasaikakauslehti 6–7/1972*, s. 304.
- 25 Kronlund (Toim.) (1988), s. 316–317. Turtola (1972), s. 303.
- 26 Kronlund (Toim.) (1988), s. 316–317. Turtola (1972), s. 303. Enkiö (1968), s. 122–126.
- 27 Sama.
- 28 Leskinen, Jari: Veljien valtiosalaisuus. Suomen ja Viron salainen sotilas-yhteistyö Neuvostoliiton hyökkäyksen varalle vuosina 1918–1940. Juva 1999, s. 32–33, 73–74, 89–90. Turtola (1972), s. 304.
- 29 Kronlund (Toim.) (1988), s. 316–317. Turtola (1972), s. 305–306
- 30 Vitikka, Olavi: Laivastolaki ja alushankinnat. Navis Fennica. Suomen merenkulun historia, osa 3. Porvoo 1994, s. 223. Turtola (1972), s. 305–306.
- 31 Kronlund (Toim.) (1988), s. s. 316–317.
- 32 Forsén (1999), s. 11–12, 109–113, 115–117, 143. Vitikka (1994), s. 227.
- 33 Sama.
- 34 Forsén (1999), s. 197–200, 248–253. Enkiö (1968), s. 147.
- 35 Auvinen, Visa: Laivasto-operaatioita Suomenlahdella. *Jatkosodan historia, osa 6*. Porvoo 1994, s. 58–59. Auvinen, Visa: Moottoritorpedoveneet iskevät Suomenlahdella. *Jatkosodan historia, osa 6*. Porvoo 1994, s. 94–95. Koivisto, Oiva: Uudelleenjärjestely- ja jälleenrakennuskausi. *Suomen laivasto 1918–1968*, osa 2. Helsinki 1968, s. 375–380.
- 36 Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 146/Op.2/1. sal./31.10.1949. T26890/Hla4 sal, KA.
- 37 Päivämätön artikkeli: Merivoimien laivanrakennustoimikunnan ehdotus 10 000 tonnin laivasto-ohjelmaksi. T22110/Daa1 sal, KA. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 1695/Op.3/22.12.1947. T17408/2633, KA. Killinen, Kullervo: Ajatuksia 10 000 tonnin laivasto-ohjelmaksi. *Suomi merellä*, n:o 22, 4/1949, s. 97–129.
- 38 Laivanrakennustoimikunnan pöytäkirja 9.10.1950. T22110/Cc1 sal, KA.
- 39 Lappi, Ahti: Ilmatorjuntaohjukset Suomen puolustuksessa. Jyväskylä 2009, s. 15–21, 41.
- 40 Kts esim. Haikala Olavi: Raketit taisteluvälineenä. *Sotilasaikakauslehti 5–6/1948*. Korostaa kauko-ohjattavien merkitystä tulevaisuudessa. Linnoita, Paavo: Rakettiase ilmatorjunnassa. *Sotilasaikakauslehti 1/1949*. Kallio, Toivo: Aseiden kehitys ja vaikutus sodankäyntiin. *Sotilasaikakauslehti 2–3/1950*. Nimimerkki Lmu: Ilmatorjunta seuraava aikaansa. *Sotilasaikakauslehti 4/1951*.
- 41 Suomen Sotilasaikakauslehti alkoi julkaista vuonna 1950 säännöllisesti palstaa ”Katsauksia ulkomaiseen lehdistöön”.
- 42 Esitys ilman tunnistetietoja. Helmikuu 1956. T 25901/Hib 1–2, KA.
- 43 PE:n n:o 94/Optsto/8 sal/1.3.1956. T 25901/Hib 1–2, KA. Kadettiupseerit 1920–2010. Porvoo 2010.
- 44 PE:n n:o 94/Optsto/8 sal/1.3.1956. T 25901/Hib 1–2, KA.
- 45 Raketti-toimikunnan mietintö 17.10.1956, T 25901/Hib 1–2, KA.
- 46 PE:n n:o 132/Optsto/8 sal/28.2.1957. T 25901/Hib 1–2, KA.
- 47 Salminen, Pertti: Puolueettomuuden nimeen. Sotilasjohto Kekkosen linjoilla ja sen sivussa 1961–1966. Helsinki 1995, s.183–185.
- 48 PE:n n:o 101/Optsto/8 sal/6.2.1963. T 25901/Hb 4, KA.
- 49 Kapteeni Ossi Hankala: Kotimaisen pst-ohjuksen konstruointimahdollisuudet. Pääesikunta 12.12.1958. T 25901/Hib 3, KA.
- 50 R-toimikunnan 42. kokouksen pöytäkirja 16.1.1959. T 25901/Hib 1–2, KA.
- 51 PE:n n:o 48/R-toimikunta/sal/8.12.1959. T 25901/Hib3, KA.
- 52 PE 10.3.1973. Muistio ohjusalan kehittyminen maassamme, ohjustoimiston nykyinen toiminta sekä ohjusalan koulutukselliset edellytykset. Ohjustoimisto 1968–1973 ja vanhempi materiaali. T 25901/F1 6. KA.
- 53 Lappi, Ahti: Ilmatorjunta kylmässä sodassa. Jyväskylä 2003, s. 464–465.
- 54 Lappi (2003), s.466–469. Strela sai länsimaissa tyypimerkinnän SA-7 ja Petšora tyypimerkinnän SA-3.

- 55 Salminen (1995), s.184.
- 56 Taulukko: Ohjustilanne 19.4.1972. T 25901/F1 6. KA.
- 57 Säämänen, Juuso: Suurmaiinnousun uhkasta kaappaushyökkäyksen torjuntaan – Suomen meripuolustuksen maihinnousutorjuntakyvyn kehittyminen jatkosodan päättymisestä 1960-luvulle. Helsinki 2017, s. 274.
- 58 Taulukko: Ohjustilanne 19.4.1972. Ohjustoimisto 1968–1973 ja vanhempi materiaali. T 25901/F1 6. KA.
- 59 Säämänen (2017), s. 274.
- 60 Perna, Veli: Karjalan lennoston historia 1918–1980. Vammala 1997. s. 425.
- 61 Säämänen (2017), s. 276–278.
- 62 K-ohjelman tavoitteista ja käsittelystä ks. esim. Visuri, Pekka: Idän ja lännen välissä – puolustuspolitiikka presidentti Kekkonen kaudella. Saarjärvi 2010, s. 117–121. Salminen, Pertti: Puolueettomuuden nimeen. Sotilasjohto Kekkonen linjalla ja sen sivussa 1961–1966. Jyväskylä 1995, s. 214–220, 329–332.
- 63 PE:n asiak 86/Varuststo/DIIB/sal, 12.10.1970. T 24411/E2, KA.
- 64 Tynkkynen, Vesa: Puolustusjärjestelyt. *Suomen puolustusvoimat 1944–1974*. Veli-Matti Syrjö, Mikko Karjalainen, Eero Elfvingren (Toim.). Helsinki 2006, s. 464.
- 65 PE:n asiak 69/järjsto/10 sal, 9.9.1965, ”Ylemmän johdon uudelleenjärjestely”. T 26838/F27, KA.
- 66 PE:n asiak 543/lkptsto/10 sal, 14.12.1966. T 26842/F24 sal, KA. Pääesikunnan Sotatalousosaston numeroimaton asiakirja 11.12.1967, ”Sotavarustealan tilastotietoja”. T 23123/Erillinen pienkansio, KA.
- 67 Erjola, Risto: Ampumarivikkeet sotien 1939–1944 aikana Suomessa. *Tiede ja Ase, n:o 48, 1990*, s. 154–172.
- 68 PE:n asiak 500/Svtsto/D II C 1 sal, 26.9.1966, ”Puolustusvoimien nykyinen materiaali tilanne”. T 26965/F38 sal, KA.
- 69 Yksityiskohtainen kuvaus ensimmäisen tavaraluoton neuvotteluista ja sisällöstä, ks. Asikainen, Antti: Puolustusvoimien ensimmäiset helikopterihankinnat 1960-luvulla (pro gradu -tutkielma). Maanpuolustuskorkeakoulu 2016, s. 52–69.
- 70 IlmavE:n asiak 1/Optsto/11 sal, 4.1.1966. T 26965/F38 sal, KA.
- 71 Säämänen, Juuso: Moottoritorpedoveneistä ja järeästä tykistöä ohjustulenkäyttöön – meripuolustuksen kaukotorjunnan kehitys jatkosodan päättymisestä 1980-luvulle *Tiede ja Ase, n:o 71, 2013*, s. 178–181.
- 72 PE:n asiak 500/Svtsto/D II C 1 sal, 26.9.1966, ”Puolustusvoimien nykyinen materiaali tilanne”. T 26965/F38 sal, KA.
- 73 PE:n asiak 29/suunn-os/1 sal da, 29.5.1967. T 24411/D1 sal, KA.
- 74 PE:n asiak 3/suuntsto/20 1 sal da, 19.1.1968. T 24411/D1 sal, KA.
- 75 Sama.
- 76 Sama.
- 77 Gnat-hankinnasta yksityiskohtaisesti ks. Lukkarinen, Vilho: *Suomen ilmavoimat 1944–1980*. Jyväskylä 2008, s. 145–148.
- 78 Automaatti-ilmatorjuntapatterin jaokseen kuului kaksi tai kolme ilmatorjuntakanuunaa. Ks. esim. Harjoitusvahvuudet A (1970), 7:85.
- 79 KA PE:n asiak 3/suuntsto/20 1 sal da, 19.1.1968. T 24411/D1 sal, KA.
- 80 PE:n asiak 1/suuntsto/sal, 2.1.1967. T 24411/D1 sal, KA.
- 81 Sama.
- 82 PE:n asiak 52/järjsto/10 b 2 sal, 30.3.1969, ”Ohje sa-kokoonpanojen yleisistä tarkistusperiaatteista” ja PE:n asiak 64/järjsto/10 b sal, 19.11.1969. T 26838/F 31, KA. Panssariprikaatin osalta ks. PE:n asiak 50/järjsto/D-E 11 sal, 21.4.1970. T 26838/F32, KA.
- 83 PE:n asiak 3/suuntsto/20 1 sal da, 19.1.1968. T 24411/D1 sal, KA.
- 84 PE:n asiak 17/Lkptsto/10 sal, 3.6.1966 ”Muistio suojajoukoista verrattuna päävoimiin”. T 26848/Ha 5 sal, KA.
- 85 PE:n asiak 611/järjsto/10 b 2 sal, 7.3.1962 ”Esittely puolustusvoimain komentajalle prikaatin sodan ajan määrävahvuuksista”. T 26838/F 24 sal, KA.
- 86 PE:n asiak 3/suuntsto/20 1 sal da, 19.1.1968. T 24411/D1 sal, KA.
- 87 Puolustusneuvoston kokouspöytäkirjat 2/1968, 7.6.1968 ja 2/1969, 11.4.1969. T 24727/Cc 2, Puolustusministeriön arkisto (PLM). Ks. myös Tervasmäki, Vilho: Puolustusneuvosto vuosina 1958–1983. Jyväskylä 1983, s. 66.
- 88 Tervasmäki (1983), s. 110–115.
- 89 Hägglund, Gustav: Parlamentaariset puolustuskomiteat *Tiede ja ase, n:o 39, 1981*, s. 125–127.
- 90 Komiteamietintö 1971: A18. Parlamentaarisen puolustuskomitean mietintö. Valtion painatuskeskus, Helsinki 1971, s. 28–36.
- 91 Ruotsilla oli erittäin suorituskykyiset ja suuret ilmavoimat (Flygvapnet). Sen kokoonpanoon kuului 1960-luvun alussa yli 900 taistelukonetta. Ks. Wennerholm, Bertil: Fjärde flygvapnet i världen? Vällingby 2006, s. 158–159.
- 92 Merivalvonnan kehittämisen osalta ks. myös Hurme, Risto: Rannikko-puolustuksemme 1980-luvulla. *Tiede ja Ase n:o 42, 1984*, s. 181–185.
- 93 Kanninen, Ermei: Suomen puolustusvoimien toisen maailmansodan jälkeiset sotavarustehankinnat ja niihin liittyvät poliittiset päätökset *Sotataloustietoutta II*. Helsinki 1988, 125.
- 94 Ensimmäiset 100 TK-patterit olivat valmistuneet vuonna 1970. Hankkeen hetkisen suunnitelman mukaan rannikolle rakennettiin kaikkiaan 14 patteria. PE:n asiak 14/Rttsto/D sal, 19.1.1971. T 26965/E3, KA.
- 95 Komiteamietintö 1971: A18, s. 28–36.
- 96 Komiteamietintö 1976:37. Toisen parlamentaarisen puolustuskomitean mietintö. Valtion painatuskeskus, Helsinki 1976, s. 7–9.
- 97 T-55-hankinnat vuosittain: (1966–22, 1967–30 ja 1972–12)
- 98 PEsuun-os:n asiak 97/Suunn-os/Daa sal, 26.5.1975. T 25315/D 1 sal, Maanpuolustuskorkeakoulun arkisto (MPKKArk). (Tutkimuslupa).
- 99 Vitikka, Olavi: Merivoimat. *Suomen puolustusvoimat 1944–1974*. Veli-Matti Syrjö, Mikko Karjalainen, Eero Elfvingren (Toim.). Helsinki 2006, s. 358–360.
- 100 Juottonen, Jorma: Määrärahat. *Suomen puolustusvoimat 1944–1974*. Veli-Matti Syrjö, Mikko Karjalainen, Eero Elfvingren (Toim.). Helsinki 2006, s. 239.
- 101 PEstal-os:n asiak 116/Stalsto/Dc/sal, 27.5.1974. T 25371/F1 sal, MPKKArk. (Tutkimuslupa).
- 102 PE:n asiak 248/Ilmptsto/sal, 4.5.1973, ”Ilmapuolustustoimikunnan mietintö”. T 26965/Hi3, KA.
- 103 Rannikkopuolustustyöryhmän (RPT-72) mietintö, 2.11.1973. T 26965/D 2 sal, KA. Rannikkopuolustuksen työryhmä (RPT-72) loi perustan rannikkopuolustuksen pitkäaikaiselle kehitykselle vuosille 1973–1987.
- 104 PEsuun_os_n asiak 77/Suunn-os/Daa sal, 25.4.1977, ”PM Puolustusvoimien kehittämisen suunnittelu pitkällä tähtäyksellä”. T 25315/D1 sal, MPKKArk. (Tutkimuslupa).
- 105 Sama.
- 106 PEsuun-os:n asiak 150/Suunn-os/Daa sal, 22.12.1977 ”Maavoimien pitkän aikavälin kehittämisen suuntaviivat”. T25315/D 1 sal, MPKKArk. (Tutkimuslupa).
- 107 Paikalliset joukot olivat tietyille rajoitetulle alueelle rajoitettiin tehtäviin soveltuvia joukkoja. Yleisjoukot olivat vastaavasti ”ratkaisuun pyrkiviin sotatoimiin tarkoitettuja operaatiokykyisiä yhtymiä ja yksiköitä”. Ks. Kenttäohjesääntö, yleinen osa (KO yl). Mikkeli 1973, s. 167–170.
- 108 PEsuun-os:n asiak 150/Suunn-os/Daa sal, 22.12.1977 ”Maavoimien pitkän aikavälin kehittämisen suuntaviivat”. T25315/D 1 sal, MPKKArk. (Tutkimuslupa).
- 109 PEop-os:n asiak 366/Optsto/Db sal, 27.5.1976, Esittely Pääesikunnan päällikölle”. T 25767/Db 1 ja PEop-os:n asiak 764/Dbc sal, 16.10.1978, ”Toimintavalmiuskatsausten laatiminen”. T 25315/E1, MPKKArk. (Tutkimuslupa).
- 110 Yleisjoukkojen organisaatioiden uusimistyön johtajaksi määrättiin puolustusvoimien koulutuspäällikkö.
- 111 PEsuun-os:n asiak 5/Suunn-os/Daa sal, 11.1.1978. T25315/D 1 sal, MPKKArk. (Tutkimuslupa).
- 112 PEoptston asiak 93/Dbc henksal, 4.12.1979, ”Puolustusvalmiuskatsaus 1976–1978”. PEop-os/Db 1 henksal. Pääesikunnan arkisto (PEArk). (tutkimuslupa).
- 113 PEop-os:n asiak 1046/Optsto/Db sal, 31.12.1979. T 25767/Db 1 sal, MPKKArk. (Tutkimuslupa).
- 114 PEsuun-os:n asiak 121/HHc sal, 18.9.1979. ”Puolustusvoimien kehittämisen peruslinjat 1980-luvulla”. PEop-os/Db 1 henksal, PEArk. (tutkimuslupa).
- 115 PEsuunn-os:n asiak 121/HHc sal, 18.9.1979. ”Puolustusvoimien kehittämisen peruslinjat 1980-luvulla”. PEop-os/Db 1 henksal, PEArk. (tutkimuslupa).
- 116 PEsuunn-os:n asiak 116/Daa sal, 6.5.1980 ”Puolustusvoimien kehittämisen peruslinjat”. T25315/D1 sal, MPKKArk. (Tutkimuslupa).
- 117 Tilastokeskuksen kotisivut: <http://www.stat.fi/tup/suomi90/toukokuu.html> ja https://www.euro.fi/uploads/misc-files/studia_generalia_suванto_2004.pdf. Luettu 25.8.2016.
- 118 PEsuunn-os:n asiak 116/Daa sal, 6.5.1980 ”Puolustusvoimien kehittämisen peruslinjat”. T25315/D1 sal, MPKKArk. (Tutkimuslupa).
- 119 Sama.
- 120 Komiteamietintö 1982:1. Kolmannen parlamentaarisen puolustuskomitean mietintö. Helsinki 1981, s. 66–69.
- 121 Kolmannen parlamentaarisen puolustuskomitean mietintö, s. 44–46.
- 122 Kolmannen parlamentaarisen puolustuskomitean mietintö, s. 44–46.
- 123 PEsuun-os:n asiak 360/Hha sal, 12.12.1990. Puolustusvoimien kehittäminen 1992–2006. T 25315/H18. MPKKArk. (Tutkimuslupa).
- 124 Vuonna 1984 laaditun esittelyn mukaan panssariajoneuvojen osuus prikaatin kokonaiskustannuksista oli 60–65%. PEmaavtston asiak 654/Daa sal, 23.11.1984. T 25957/D8 sal, MPKKArk. (Tutkimuslupa).
- 125 PEsuun-os:n asiak 360/Hha sal, 12.12.1990. Puolustusvoimien kehittäminen 1992–2006. T 25315/H18, MPKKArk. (Tutkimuslupa).
- 126 PEsuun-os:n asiak 360/Hha sal, 12.12.1990. Puolustusvoimien kehittäminen 1992–2006. T 25315/H18, MPKKArk. (Tutkimuslupa).
- 127 PEsuun-os:n asiak 360/Hha sal, 12.12.1990. Puolustusvoimien kehittäminen 1992–2006. T 25315/H18, MPKKArk. (Tutkimuslupa).
- 128 PEsuun-os:n asiak 360/Hha sal, 12.12.1990. Puolustusvoimien kehittäminen 1992–2006. T 25315/H18, MPKKArk. (Tutkimuslupa).
- 129 Wehrtechnik Spezial 5/1993, s. 10–14.
- 130 PVMATLEampumaravike-osaston asiak 14/Hhla IV sal, 31.12.1994. T 26249/1 sal, MPKKArk. (Tutkimuslupa).
- 131 Finnischer Verteidigungssattaché, Bonn, 1/sal/D, 10.1.1991. ”Anschaffung von Material der Streitkräfte der Ehemaligen Deutschen Demokratische Republik aus der Bundesrepublik Deutschland”. T26467/1 sal, MPKKArk. (Tutkimuslupa).
- 132 Puolustusministeriön numeroimaton luettelo, 27.3.1991. T26467/1 sal, MPKKArk. (Tutkimuslupa).
- 133 PEasetekn-os:n asiak nro 1122/Hn ETS, 10.6.1991. T 26467/1 sal, MPKKArk. (Tutkimuslupa).
- 134 Puolustusministeriön asiakirja 253/104 K, 8.8.1991, ”Esittely ministerille”. T 26467/1 sal, MPKKArk. (Tutkimuslupa).
- 135 Maavoimiesikunnasta maavoimien esikuntaan. Kehityksen ja muutoksen vuodet 1993–2007. Helsinki 2007, s. 62–63.
- 136 Sivula Asko, Ukkonen, Leo: Saksan kaupan 1991–1994 vaikutus kenttätukistoon *Väikk' on sykeä yö, tykki leimua yö. Tykistön kehittyminen Suomessa. Kylmästä sodasta uudelle vuosituhanalle*. Tampere 2011, s. 166–169. PE-kuljetustyöryhmän numeroimaton suunnitelma, 31.8.1991. T 26467/1 sal, MPKKArk. (Tutkimuslupa).
- 137 Hämaläinen Pekka, eversti, haastattelu, 4.1.2016. Materiaali kirjoittajan hallussa.
- 138 PEh-os:n asiak 23/Dc sal, 31.1.1992, ”Saksasta hankittava puolustusmateriaali ja sen kuljetukset”. T 26467/3 sal, MPKKArk. (Tutkimuslupa). Hämaläinen Pekka, eversti, haastattelu, 4.1.2016. Materiaali kirjoittajan hallussa.
- 139 PEhank-os:n muistio 8.7.1992, ”Kuljetustarjousvertailu”. T 26467/4, MPKKArk. (Tutkimuslupa).
- 140 PEh-os:n asiak 23/Dc sal, 31.1.1992, ”Saksasta hankittava puolustusmateriaali ja sen kuljetukset”. T 26467/3 sal, MPKKArk. (Tutkimuslupa). Hämaläinen Pekka, eversti, haastattelu, 4.1.2016. Materiaali kirjoittajan hallussa.
- 141 PEasetekn-os:n asiak 2138/Hn ETS, 11.12.1991, ”Matkakertomus virkamatkasta Saksaan 1.–5.12.1991”. T 26467/2 sal, MPKKArk. (Tutkimuslupa). Mekanisoidun taisteluosaston kokoonpanosta ks. esim. Harri Mäkelä: Mekanisoitu taisteluosasto, Panssari 1/2008, s. 4–7.
- 142 Vertrag zwischen dem Bundesminister der Verteidigung der Bundesrepublik Deutschland und dem Verteidigungsministerium der Republic Finland, 21.5.1992. T 26467/4 sal, MPKKArk. (Tutkimuslupa).
- 143 Vertrag zwischen dem Bundesminister der Verteidigung der Bundesrepublik Deutschland und dem Verteidigungsministerium der Republic Finland, 21.6.1992. T 26467/4 sal, MPKKArk. (Tutkimuslupa).
- 144 Vertrag zwischen dem Bundesminister der Verteidigung der Bundesrepublik Deutschland und dem Verteidigungsministerium der Republic Finland, 18.8.1992. T 26467/5 sal, MPKKArk. (Tutkimuslupa).
- 145 Vertrag zwischen dem Bundesministerium der Verteidigung der Bundesrepublik Deutschland und dem Verteidigungsministerium, der Republic Finland, 1.4.1993. PLM:n asiak 80/32/KE, 5.4.1993. T 26467/7 sal, MPKKArk. (Tutkimuslupa).
- 146 The International Institute for Strategic Studies: The Military Balance 1993–1994. London 1993, s. 245–252.
- 147 Kuljetustyöryhmän viikkoilmoitus, 3.4.1994. T 24667/13 sal ja Sotilasiamiestoimiston (Bonn) muistio 10/sal, 11.2.1993. T 26467/7 sal, MPKKArk. (Tutkimuslupa).
- 148 Vertrag zwischen dem Bundesminister der Verteidigung der Bundesrepublik Deutschland und dem Verteidigungsministerium der Republic Finland, 10.9.1993. T 26467/9 sal, MPKKArk. (Tutkimuslupa).
- 149 Vertrag zwischen dem Bundesministerium der Verteidigung der Bundesrepublik Deutschland und dem Verteidigungsministerium, der Republic Finland, 3.6.1994. T 26467/15 sal sekä sopimuksen V+2 liitteet. T26467/14 sal (204 sivua), MPKKArk. (Tutkimuslupa).

- 150 PvMatLEmpumatarvike-os:n asiak 14/Hnla IV sal, 31.12.1994, "Loppuraportti kuljetustyöryhmän toiminnasta ja kokemuksista". T 26467/17 sal, MPKKArk. (Tutkimuslupa).
- 151 PEmat-os:n asiak 427/Daa sal, 23.12.1994, "Saksan kaupan kuljetukset". T26467/17 sal, MPKKArk. (Tutkimuslupa).
- 152 PEjvtston asiak 141/Daa sal, 18.5.1991. T 25722/Da 11–12. MPKKArk. (Tutkimuslupa).
- 153 Muikku, Esa, Purhonen, Jukka: Suomalaiset panssarivaunut 1918–1997.

Jyväskylä 1998, s. 15. Toveri, Pekka: Ruotsin maavoimien mekanisointi, *Panssari 1/1995*, 19–21.

- 154 Paulaharju (1996), 125–129. Katsaus kenttätystömme nykytilaan ja kehitysnäkymiin. Tykkimies 1994. Helsinki 1994, 38–40. Paras kuvaus hankinnan vaikutuksista kenttätystön kehitykseen, ks. Sivula, Ukkonen (2011), 161–179.
- 155 Artikkelin perustuu evaluaatioryhmien muistiinpanoihin, koonnos kirjoittajalla.

6. RASKAAT SOTAVUODET

- 1 Sodasta on olemassa laaja tutkimuskirjallisuus. Laajimmat teokset ovat Itsenäistymisen vuodet 1917–1920, osat 1–3. Helsinki 1992–1993 sekä Punaisen Suomen historia 1918, osat 1–6. Helsinki 1981–1986. Varsin kattava kirjallisuusluettelo sisältyy teokseen Haapala, Pertti, Hoppu, Tuomas (Toim.): Sisällissodan pikkujättiläinen. Porvoo 2009.
- 2 Salkola, Marja-Leena: Työväenkaartien synty ja kehitys punakaartiksi 1917–18 ennen kansalaisotaa 2. Punaisen Suomen historia 1918. Helsinki 1985, s. 19.
- 3 Lappalainen, Jussi T.: Punakaartin sota 2. Punaisen Suomen historia 1918. Helsinki 1981, s. 255.
- 4 Eduskunnan pöytäkirja 12.1.1918.
- 5 Päiväämätön määräys, Työväen toimeenpanevan komitea, Syyttäjän arkisto, Kansallisarkisto (KA). Painettu Soikkanen, Hannu: Kansalaisotaa dokumentteina. Valkoista ja punaista sanankäyttöä v. 1917–1918. 2. Sota. Helsinki 1969, s. 57.
- 6 Lappalainen (1981), s. 259.
- 7 Manninen, Ohto: Taistelevat osapuolet. *Itsenäistymisen vuodet 1917–1920. 2. Taistelu vallasta*. Ohto Manninen, Sampo Ahto (Toim.). Helsinki 1993a, s. 96, 132. Selén, Kari: Sarkatakkien maa. Suojeluskunnat ja yhteiskunta 1918–1944. Juva 2001, s. 20.
- 8 Lappalainen (1981), s. 256. Manninen, Ohto: Vapaussota, osana suursotaa ja Venäjän imperiumin hajoamista. Suomen vapaussota 1918. Kartasto ja tutkimusopas. Juhana Aunesluoma, Martti Häikiö (Toim.). Porvoo 1995, s. 29. Manninen (1993a), s. 131, 145.
- 9 Manninen, Ohto: Valkoisen Suomen sodanjohto. *Itsenäistymisen vuodet 1917–1920. 2. Taistelu vallasta*. Ohto Manninen, Sampo Ahto (Toim.). Helsinki 1993b. Nieminen, Pekka: Päämaja Seinäjoella 1918. Mustasaari 2013.
- 10 Vuoden 1918 sodan sotasurmat kuolintavan ja osapuolen mukaan. Suomen sotasurmat 1914–1922. <http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmaetusivu/stat2>, luettu 8.11.2016. Haapala, Pertti, Hoppu, Tuomas (Toim.): Sisällissodan pikkujättiläinen. Porvoo 2009, s. 209. Pikaohjeuksista ks. Tikka, Marko: Kenttäohjeet. Välittömät rankaisutoimet Suomen sisällissodassa 1918. Helsinki 2004.
- 11 Vartiainen A.: Suomalaisen hyökkäys 23.12.1939 Karjalan Kannaksella ja siitä tehtävät johtopäätökset erityisesti koulutuksen suhteen. Sotakorkeakoulun diplomityö n:o 753, 1960, s. 72–73.
- 12 Kenraaliluutnantti Harald Öhquistin päiväkirja talvisodan tapahtumista 23.12.1939, PK 1205/5, KA. Österman, Hugo: Neljännesvuosisata elämästäni. Porvoo 1966, s. 233–234.
- 13 Kannaksen armeijan tilanneilmoitus illalla 23.12.1939. n:o 1235/III/15, Perus 858/2, KA.
- 14 Mannerheim, Gustaf: Muistelmat. Toinen osa. Suomentanut Lauri Hakulinen, Helsinki 1952, s. 184–186.
- 15 Järvinen Y. A.: Suomalainen ja venäläinen taktiikka talvisodassa. Porvoo 1949, s. 100. Öhquist, Harald: Talvisota minun näkökulmastani. Porvoo 1949, s. 138. Eversti Nihtilän marginaalihuomautukset Öhquistin Talvisota minun näkökulmastani -teoksen marginaaliin, s. 138.
- 16 Kenraaliluutnantti Harald Öhquistin päiväkirja talvisodan tapahtumista 24.12.1939, PK 1205/5, KA.
- 17 Vartiainen (1960), liite II AKE:n kirj. N:o 839/III/63 sal./28.12.39.
- 18 7./JR 14:n sotapäiväkirja 23.12.1939, SPK 1051, KA.
- 19 Kenraaliluutnantti Harald Öhquistin päiväkirja talvisodan tapahtumista 24.12.1939, PK 1205/5, KA. Öhquist (1949), s. 149.
- 20 II Armeijakunnan käsky 24.12.1939, Perus 859/2, KA. Eri joukkoyksiköiden taistelukertomukset, Perus 859/1, KA.
- 21 Koskimaa, Matti: Suomen kohtalon ratkaisut. Talvisota ja Jatkosota 1939–1944. Saarijärvi 2013, s. 29.
- 22 Öhquistin taskukalenteri 25.12.1939, PK 1205/17, KA. Öhquist (1949), s. 146. Eversti Nihtilän marginaalihuomautukset Öhquistin *Talvisota minun näkökulmastani* -teoksen marginaaliin, s. 139. Vartiainen (1960), s. 75, liite II AK:n komentajan lausunto hyökkäyksen vähäiseen menestykseen vaikuttaneista syistä.
- 23 Järvinen (1948), s. 12, 18. Ahto, Sampo: Suomalaisen taktiikan perinne. *Sotilaisaikauslehti*, 9/1977, s. 515–516. Ahto, Sampo: Suomalainen sotataito toisessa maailmansodassa. *Suomen turvallisuuspolitiikka*. Keuruu 1987, s. 141, 143, 149. Eino Müllerin alustus: Koukkaus ja motti 8.5.1945. Taistelukoulun arkisto, T 26077/Hi3, KA. Raappana Erkki, kenraalimajuri, metsätaistelut, haastattelu 1956, Suomen 1920- ja 1940-luvun historian tutkimuksen säätö, Mg 48, tk, KA. Tynkkynen, Vesa: Hyökkäyksestä puolustukseen: Taktiikan kehittymisen ensimmäiset vuosikymmenet Suomessa. Joutsa 1996, s. 188–190, 384, 389. Vuoremaa, Anssi: Mottisotaa. *Itsenäisyyden puolustajat, osa 1. Rintamalla*. Lauri Haataja (toim.). Porvoo 2002, s. 80. Sundman, V. A.: Metsä taistelumaastona. Arvostellanko sitä meillä oikein? *Sotilaisaikauslehti*, 1934, s. 573–588; Tuunainen, Pasi: Motti Tactics in Finnish Military Historiography since World War II. *International Bibliography of Military History*, Vol. 30, nro 2/2013, s. 121–147. Tuunainen, Pasi: New Approaches to the Study of Arctic Warfare. NGP Yearbook 2014: East Meets North. *Nordia*, Vol. 43, nro 1/2014, s. 87–99. Tuunainen, Pasi: Finnish Military Effectiveness in the Winter War 1939–40. Basingstoke 2016, s. 87, 108, 144.
- 24 Karjalainen, Alpo: Lemetin mottitaistelut talvisodassa, tykistön ja kranaatinheittimistön osuus toiminnoissa. Tykistökoulun kapteenikurssin

tutkielma, 1951, s. 10, kopio kirjoittajan hallussa. Järvinen (1948), s. 253–254. Hakkanen, Yrjö: Sisulla..., erään täydennyspataljoonan kohtalot Suomussalmella ja Kuhmossa. Turku 1969, s. 95, 119–121. Suomalainen, Victor (Alpo Marttinen): The Battle of Suomussalmi. *Military Review*, Vol. XXIX, December 1949, s. 54–62. Suomalainen, Victor (Alpo Marttinen): Motti. *Infantry School Quarterly*, Vol. XXXIV, No. 2, April 1949, s. 113. Suomalainen, Victor (Alpo Marttinen): Motti tactics. *Infantry Journal*, Vol. LXIV, January 1950, s. 8–11. Heiskanen, Raimo: Talvisodan operaatioiden johtaminen ja edellytysten luominen sodankäynnille Päämajan operatiivisen osaston näkökulmasta. Helsinki 1996, s. 188–189. Ahto, Sampo: Mottitaktiikka vastaan massataktiikka. *Suomi sodassa: Talvi- ja jatkosota viikosta viikoon*. Farigliano 1998, s. 98–99. Tuunainen (2013), s. 86–90.

- 25 Salmi, Olle: Kuka keksi sanan MOTTI? (1.8.1941) ja Antti Juutilaisen kirje Helge Seppälälle 22.6.1977. *Suomi taisteli 2*. Helge Seppälä (Toim.). Porvoo 1978, s. 13. Nimimerkki Serpin (Seere Salmisen) pakina, *Helsingin Sanomat* 10.8.1941. Väänänen, Kalle: Jotakin ehkä tietäisin, korsukolportööri muistelee. Hämeenlinna 1957, s. 359–360. Suomen murteiden sanakirjan arkisto: Päälipas. Mikrofilmirulla 100, Itä-Suomen yliopiston kirjasto. Kotikielen Seuran sihteerin yleisöosastokirjoitus, *Helsingin Sanomat* 17.5.1952. IV AK:n käsky hyökkäysvalmisteluja ja -ryhmitystä varten 32/III/Op. 4 sal./ 4.1.1940, liite no.73 13.DE:n toimisto III:n sotapäiväkirjaan, SPK 332, KA. Mörne, Håkan: Kunnian latu: kuvia talvisodastamme 1939–1940. Helsinki 1941, s. 111. Hägglund, J. W.: Sotatoimet Laatokan koillispuolella. *Kunnia – Isänmaa. Suomen ja Neuvostoliiton sota 1939–1940*. W. E. Tuompo, V. A. M. Karikoski (Toim.). Helsinki 1942, s. 182. Järvinen (1948), s. 194. Hakkanen (1969), s. 120. Suvantola, A.: Motti, *Sotilaisaikauslehti*, 7/1952, s. 252–254. Jaäkäreiversti Arthur Saarmaan kommentti Hennalassa 8.5.1945 pidetyssä upseerien keskustelutilaisuudessa. Taistelukoulun arkisto, T 26077/Hi3, KA. Räisänen, Tauno: Kenraalimotti. Laatokan koillispuolen talvisotaa 1939–40. Jyväskylä 1959, s. 10, 87. Korpijaakko, Otto: Tulessa ja pakasessa. Laatokan koilliskulmalla 1939–1940. Porvoo 1959, s. 177. Juutilainen, Antti: Mottien maa. IV Armeijakunnan sotatoimet talvisodassa. Juva 1985, s. 170–172. Tynkkynen (1996), s. 189. Hämaläinen, Simo: Suomalainen sotilasslangi. Helsinki 1963, s. 134–135. Lappalainen, Niilo: Sotiemme suurmotit. Juva 1990, s. 9–10. Vuoremaa (2002), s. 78. Tuunainen, Pasi: Saarrostraditiota Pitkärannan alueella, huomiota talvisodassa (1939–1940) syntyneen motti-sanatymologiasta ja käytöstä. *Itä-Suomi ja Venäjän Karjala, traditio ja laki karjalaisten elämässä*. Aleksandr Pashkov, Ilja Solomesch (Toim.). Petroskoi 2005, s. 202–203, 207. Tuunainen (2013), s. 124–126.
- 26 JR 34:n I pataljoonan komppanianpäälliköiden kotityöt 20.6.1940. E/ JR 34:n arkisto, P 2951/1, KA. Hägglund (1942), s. 163–192. Siilasvuo, Hjalmar: Suomussalmen taistelut. Helsinki 1940, s. 116–176. Marttinen Alpo, eversti, Talvisodan taistelut Kainuussa, haastattelu 10.8.1972, Pohjois-Suomen Ryhmää koskevat haastattelut Talvisodan historia -teoksen 3. osaa varten, Sotatieteen laitoksen arkisto, T 28321/7, KA. Pihlajamaa, A.K.: IV Armeijakunnan operaatiot Laatokan koillispuolella talvisodassa vv. 1939–1940. "Mottisodan" syntyminen. Saarijärven ja Lavajärven "mottien" tuhoamistaistelut. Päiväämätön tutkielma. A. K. Pihlajamaan arkisto, PK 829/4, KA. Tuompo, W. E.: Taistelut Pohjois-Suomessa ja arktisilla alueilla. *Kunnia – Isänmaa*. W. E. Tuompo, V. A. M. Karikoski (Toim.). Helsinki 1942, s. 273. Tuompo, W. E.: Sotilaan tilinpäätös. Porvoo 1967, s. 205–206. Karhunen, Veikko: Raateen tieltä Turjanlinnaan. Porvoo 1974, s. 330. Juutilainen (1985), s. 109, 149, 167, 244–246.
- Lappalainen (1990), s. 113, 117. Tuunainen, Pasi: Tahtojen taisto. Alpo K. Marttinen ja Hjalmar Siilasvuo talvisodassa. Keuruu 2010, s. 125, 214.
- 27 Hägglund (1942), s. 184. Järvinen (1948), s. 192–203, 206. JR 34:n I pataljoonan komppanianpäälliköiden kotityöt 20.6.1940. E/ JR 34:n arkisto, P 2951/1, KA. Halsti, Wolf H.: Suomen sota 1939–1945. Osa 1. Talvisota 1939–1940. Keuruu 1955, s. 235–236. Juutilainen (1985), s. 176. Tuunainen, Pasi: Marttinen. Kahden armeijan soturi. Keuruu 2012, s. 92–93.
- 28 Woldemar Hägglundin päiväämätön käsikirjoitusluonnos, J. W. Hägglundin arkisto, PK 1065/5, KA. Toimintakertomuksia Kuhmon mottitaisteluihin osallistumisesta. Aineistoa Hj. Siilasvuon tekemään "Kuhmo talvisodassa" 1944, T 2574, KA. Järvinen (1948), s. 202, 206. Järvinen, Y. A.: Jatkosodan taistelut. Porvoo 1950, s. 361. Räisänen (1959), s. 143. Aarnio, Matti A.: Talvisodan ihme: Itärintaman venäläiskeskitykset ja suomalaisten torjuntavoimat. Jyväskylä 1966, s. 283–284. Hakkanen (1969), s. 119–121. Juutilainen (1985), s. 182–183, 253. Tynkkynen (1996), s. 189. Lappalainen (1990), s. 132. Talvisota, kronikka. Jyväskylä 1989, s. 153. Vuoremaa (2000), s. 80. Tuunainen, Pasi: Syöksyjoukot ja talvisodan mottitaktiikan synty. Suomalaiset saksalaisperäisen hyökkäystaktisen ja -taisteluteknisen innovaation omaksujina ja soveltajina. Julkaisematon käsikirjoitus 2008, passim. Tuunainen, Pasi: Espiuhue Antti Juutilaisen teoksen *Mottien maa. IV Armeijakunnan sotatoimet talvisodassa* uusintapainokseen. Porvoo–Helsinki–Juva 2009, s. i–xiii.
- 29 Karkama Reino, majuri, Talvisodan taistelut Kainuussa, haastattelu 27.5.1972, Pohjois-Suomen Ryhmää koskevat haastattelut Talvisodan historia -teoksen 3. osaa varten, Sotatieteen laitoksen arkisto, T 28321/7, KA. Luutnantti A. Salmelan selostus mottikokouksesta 27.1.1940, Liite no. 580 IV AKE:n sotapäiväkirjaan, SPK 124, KA. Juutilainen (1985), s. 179–181, 185. Juutilainen, Antti: Ilomantsi – lopultakin voitto. Ryhmä Raappanan taistelut 26.7.–13.8.1944. Rauma 1994, s. 139. Tuunainen (2016), s. 121–122.
- 30 Tuunainen (2016), s. 86–93, 120–122. Siilasvuo, Hjalmar: Kuhmo talvisodassa. Helsinki 1944, s. 120–129, 180–200. Juutilainen, Antti: Suomalainen hyökkäystaktiikka jatkosodassa ja Ilomantsi. Suomen armeija ottaa viimeisen sanan. *Jatkosodan taistelut*. Mikko Karjalainen (Toim.). Saarijärvi 2002, s. 23–33, 190–202. Raunio, Ari, Kilin, Juri: Jatkosodan hyökkäystaisteluja 1941. Keuruu 2007, s. 128–139. Juutilainen (1994), passim. Tuunainen, Pasi: Enemmän kuin torjuntavoitto. Ilomantsin mottitaistelut 30.7.–9.8.1944. *Jatkosodan pikkujättiläinen*. Jari Leskinen, Antti Juutilainen (Toim.). Porvoo 2005, s. 997–1022. Tuunainen, Pasi: The Battle of Encirclement at Ilomantsi in July-August 1944. An Example of the Application of the Idea of Cannae in the Finnish Art of War. *Journal of Slavic Military Studies*, Vol. 19, no. 1, March 2006, s. 107–122.
- 31 Tervasmäki, Vilho: Ylimääräiset harjoitukset. Liikekannallepano, joukkojen keskittäminen ja sotavalmius. *Talvisodan historia, osa 1*. Porvoo 1991, s. 93–94 ja 126–127. Iskanius, Markku: Vesikuljetukset Suomen sotaponnistusten tukena toisen maailmansodan aikana. Laivamiesten ja ahtaajien talvi- ja jatkosota. Helsinki 2008, s. 22–24, 26.
- 32 Kijanen, Kalervo: Laivasto sotatoimissa. *Suomen laivasto 1918–1968, osa 1*. Helsinki 1968, s. 231–234. Iskanius (2008), s. 31–33, 36.
- 33 Laurell, Seppo: Jäänmurtaja Tarmo sodassa ja rauhassa. *Rannikon puolustaja*, 4/2007, s. 65–66.
- 34 Jäänsärkijä Tarmon sotapäiväkirja. SPK 1812, KA. Enkiö, Sulo: Laivaston synty ja kehitys 1918–1939. *Suomen laivasto 1918–1968, osa 1*. Helsinki 1968, s. 147.

- 35 Kijanen (1968), s. 234–235, 241.
- 36 Sama, s. 251, 276–277. Merivoimien esikunnan yleisesikuntaosaston lähete N:o 1515/Ye.3. sal./14.12.1940 ja liitteenä oleva ”Yhteenveto merivoimien eri lohkoilla YH:n ja sodan aikana saaduista kokemuksista, s. 66. T 22110/F3 sal. KA.
- 37 Esim. Jaänsärkijä Tarmon sotapäiväkirja. SPK 1812. KA. Kijanen (1968), s. 277–279.
- 38 Sama.
- 39 Jaänsärkijä Tarmon sotapäiväkirja SPK 1812. KA. Kijanen (1968), s. 283.
- 40 Kijanen (1968), s. 285. Laurell (2007), s. 66–67.
- 41 Merivoimien esikunnan yleisesikuntaosaston lähete N:o 1515/Ye.3. sal./14.12.1940 ja liitteenä oleva ”Yhteenveto merivoimien eri lohkoilla YH:n ja sodan aikana saaduista kokemuksista, s. 12. T 22110/F3 sal. KA.
- 42 Laurell, Seppo: Jaänmurtajat ja talviliikenne. *Navis Fennica. Suomen merenkulun historia, osa 3, Telakat, satamat ja valtion alukset*. Erkki Riimäla (Toim.). Porvoo 1994, s. 194. Pihkala, Erkki: Kansanhuollon aikaan. *Itsenäisyyden puolustajat. Kotirintamalla*. Lauri Haataja (Toim.). Porvoo 2002, s. 89–92.
- 43 Juutilainen, Antti: Talvisodan ulkomaalaiset vapaaehtoiset. *Talvisodan pikkujättiläinen*. Jari Leskinen, Antti Juutilainen, Sampo Ahto (Toim.). Porvoo 1999, s. 770. Järvelä, Tapio, Vuorenmaa, Anssi: Ulkomaaiset vapaaehtoiset. *Talvisodan historia 4. Sodasta rauhaan, puolustushaarat ja eräät erityisalut*. Porvoo 1991, s. 40. Ulkoasiainministeriön kiertokirje ulkomaanedustukselle, N:o 87, 2.11.1939, T 6572/8, KA. Ulkoasiainministeriön kirjelmä, N:o 83/2650/1939/14.11.1939, T 6572/8, KA. Suomessa hallitus ja ylin upseeristo kävivät keskusteluita mahdollisuudesta saada kenttäarmeijan riveihin ulkomaalaisia, sotilaskoulutuksen saaneita vapaaehtoisia marraskuussa 1939. Vapaaehtoisia ei voitu ottaa vastaan ennen sodan syttymistä.
- 44 Sprague, Martina: Swedish Volunteers in the Russo-Finnish Winter War, 1939–1940. North Carolina 2010, s. 1–4. Kallonen, Kari: Tähtilippu talvisodassa. Amerikan Suomalaisen Legioonan tuntematon tarina. Juva 2016, s. 113–122. Juutilainen (1999), s. 772, 776. Numeroimattomat luettelot Norjan Punaisen Ristin Suomen-ambulanssin henkilökunnasta talvisodan aikana, T 6572/8, KA.
- 45 Suomen asianhoitajan Tukholmassa, Eljas Erkon kirje pääministeri Risto Ryttille, 4.1.1940, T 6572/8, KA. Eljas Erko arvioi, että suunnittelemttomuus heijastui voimakkaan negatiivisesti vapaaehtoisten saamiseen Suomeen. ”*Seurauksena tulee olemaan, että se miesvoiman lisäys, jonka Suomen armeija tätä tietä voisi itselleen hankkia [sic] vähitellen tulee kokonaan kuivumaan.*” Ei ollut selvää vastuunjakoa, selkeät päätökset puuttuivat eikä riittävää yhteistoimintaa eri tahojen välille järjestetty.
- 46 Jakobson, Max: Diplomaattien talvisota. Suomi maailmanpolitiikassa 1938–40. Porvoo 1956, s. 295. Tala, Henrik: Talvisodan ranskalaiset ratkaisijat – Ranskan apu Suomelle 1939–1940. Porvoo 2014, s. 46–50. Brooke, Justin: Talvisodan kanarialinnut. Suomentanut Jorma Haapkylä, Porvoo 1984, s. 21–52. Kansainliiton yleiskokous tuomitsi Neuvostoliiton hyökkäyksen ja erotti sen Kansainliiton jäsenyydestä niin ikään 14.12.1939.
- 47 Juutilainen (1999), s. 770. Järvelä, Vuorenmaa (1991), s. 45–59. Pakaslahti, Aaro: Talvisodan poliittinen näytelmä. Porvoo 1970, s. 236–237. Päämajan jaoston II numeroimaton kirjelmä ulkoasiainministeriölle, 7.12.1939, T 6572/8, KA. Kotijoukkojen esikunnan käsky ulkomaalaisista vapaaehtoisista, N:o 660.39. Kom.1.sal./12.12.1939, T 6572/8, KA. Ulkoasiainministeriön sähkö Tukholmaan, 31.12.1939, T 6572/8, KA. Kenraaliluutnantti Oscar Enckellin kirje ulkoasiainministeriölle 2.1.1940, T 6572/8, KA. Eljas Erkon kirje pääministeri Risto Ryttille, 4.1.1940, T 6572/8, KA. T. M. Kivimäen kirje kenraalimajuri Rudolf Waldenille, 4.1.1940, T 6572/8, KA. Kenraaliluutnantti Oscar Enckellin kirje ulkoasiainministeriölle 15.1.1940, T 6572/8, KA. Kenraaliluutnantti Oscar Enckellin kirje Kotijoukkojen esikunnalle ja Puolustusministeriölle, 15.1.1940, T 6572/8, KA. Kotijoukkojen esikunnan ja aselajikomentajien vastaukset Kenraaliluutnantti Oscar Enckellin 15.1.1940 lähettämään kirjeeseen, T 6572/8, KA. Ulkoasiainministeriön kiertokirje ulkomaanedustustolle, N:o 6/22.1.1940, T 6572/8, KA. Everstiluutnantti Aminoffin kirje kenraalimajuri Kekonille, 9.2.1940, T 6572/8, KA. Suomen hallitus päätti joulukuun lopussa 1939, että saksalaisia ja venäläisiä ei kelpuutettaisi vapaaehtoisiksi. Sen sijaan brittejä, ranskalaisia, italialaisia, unkarilaisia, espanjalaisia ja puolalaisia ”harjoitettuja vapaaehtoisia” oliin valmiita vastaanottamaan ”skandinaavien” lisäksi, jos heidät voitiin päälystön ja varustuksen puolesta koota omiksi osastoiksi. Vapaaehtoisten hyväksymiskriteerejä lievennettiin niin kansallisuutta kuin varustusta koskien 15.1.1940, koska sotamarsalkka C. G. E. Mannerheim katsoi, että Suomen oli otettava vastaan kaikki saatavilla oleva apu. Kriteerien lievennykseen saattoivat vaikuttaa niin Eljas Erkon kuin T. M. Kivimäen vetoamukset varuskriteerien lievennysten puolesta. Varustettuja joukkojen saaminen oli ”käytännöllinen mahdollisuus”. Erikoishenkilöstöä, ”spesialisteja”, valmistauduttiin vastaanottamaan aselajien tarpeiden mukaisesti. Suomeen ei kuitenkaan saanut edelleenkaan lähettää Suomen lähetystöjen kautta venäläisiä emigrantteja.
- 48 Juutilainen (1999), s. 770. Järvelä, Vuorenmaa (1991), s. 45–59. Pakaslahti (1970), s. 237. Brooke (1984), s. 32. Päämajan vapaaehtoistoimiston numeroimaton ja päivämätön muistio vapaaehtoisuudesta helmi-maaliskuun vaihteessa v. 1940, T 6572/8, KA. Helsingin Suojeluskuntapiirin esikunnan ja virolaisen Johannes Valtosen laatima sitoumus, N:o 10/21.12.1939, T 6572/8, KA.
- 49 Järvelä, Vuorenmaa (1991), s. 41–46. Juutilainen (1999), s. 770–774. Päämajan jaoston II numeroimaton kirjelmä ulkoasiainministeriölle, 7.12.1939, T 6572/8, KA. Päämajan käsky ulkomailta saapuvista vapaaehtoisista, N:o 242/39.Jarj.1.sal./8.12.1939, T 6572/8, KA. Päämajan jaoston II sähkö Ulkoasiainministeriölle N:o 2200/26.12.1939, T 6572/8, KA. Päämajan numeroimaton ja päivämätön esittelymuistio Päämajan vapaaehtoistoimiston perustamisesta, T 6572/8, KA. Ulkoasiainministeriön kiertokirje ulkomaanedustukselle, N:o 25, 5.3.1950, T 6572/8, KA. Sotamarsalkka C. G. E. Mannerheimin edustajaksi Tornioon lähetettiin kenraaliluutnantti Hannes Ignatius. Suomen yleisesikunnan päällikkönä 1920-luvulla toiminut Enckell määrättiin Mannerheimin edustajaksi vapaaehtoisia koskeissa vastaanottoasioissa Helsingissä 26.12.1939 ja lähetettiin käymään neuvotteluita sekä vapaaehtois- että materiaaliapukysymyksistä Ranskaan ja Englantiin.
- 50 Järvelä, Vuorenmaa (1991), s. 41–46. Eversti A. O. Martolan kirje kenraalimajuri Rudolf Waldenille, 17.12.1939, T 6572/8, KA. Kotijoukkojen esikunnan käsky ulkomaalaisista vapaaehtoisista, N:o 660.39. Kom.1.sal./12.12.1939, T 6572/8, KA. Kotijoukkojen esikunnan käsky ulkomaalaisista vapaaehtoisista, N:o 442.39. Kom.1.sal./30.12.1939, T 6572/8, KA. Helsingin Suojeluskuntapiirin esikunnan kirjelmä ulkomaalaisista vapaaehtoisista, N:o 4/1.Si./2.12.1940, T 6572/8, KA. Kotijoukkojen esikunnan käsky ulkomaalaisista vapaaehtoisista, N:o 182.40. Kom.1.sal./21.1.1939, T 6572/8, KA. Kotijoukkojen esikunnan kirjelmä ulkomaalaisista vapaaehtoisista, N:o 323.40. Kom.1.sal./6.2.1940, T 6572/8, KA. Päämajan vapaaehtoistoimiston numeroimaton ja päivämätön muistio ulkomaalaisten vapaaehtoisten leireillä 3.–5.3.1940 tehdystä tarkastuksista, T 6572/8, KA. Päämajan vapaaehtoistoimiston toimintakertomus 1941–1944, SPK 20943, KA. Ulkomaisten vapaaehtoisten koulutus jäi Kotijoukkojen esikunnan vastuulle. Kenraaliluutnantti Enckell toimi Päämajan vapaaehtoistoimiston päällikkönä myös jatkosodan ensimmäisen vuoden ajan, jolloin ulkomaalaisia vapaaehtoisia jälleen pyrki palvelukseen. Jatkosodan aikana Puolustusvoimissa palveli yli 6 000 ulkomaalaista vapaaehtoista.
- 51 Everstiluutnantti Aminoffin kirje kenraalimajuri Kekonille, 3.2.1940, T 6572/8, KA. Päämajan vapaaehtoistoimistossa palvelut everstiluutnantti Torsten Ivan Aminoff arvioi tilannetta helmikuussa 1940 erittäin kriittisesti, koska toiveet koulutetuista ja varustetuista vapaaehtoisista eivät olleet toteutuneet. Vapaaehtoiset olivat hyvin kirjava joukko niin taustoiltaan kuin varustukseltaankin. Myös joiain järjestyshäiriöitä ilmeni. Aminoffin kanta ulkomaalaisten vapaaehtoisten käyttökelpoisuuteen vaikuttaa kuitenkin kärjistetyltä ja voimakkaasti yleistyeltä ehkä siksi, että hänet oli ”pantu hoitamaan näitä ikäviä vapaaehtoisuuskysymyksiä”.
- 52 Roberts, Elizabeth: Freedom, faction, fame and blood. British Soldiers of Conscience in Greece, Spain and Finland, Cornwall 2010, s. 163–179. Brooke (1984), s. 21–52. Juutilainen (1999), s. 773. Järvelä, Vuorenmaa (1991), s. 52. Tala (2014), s. 13–15 ja 109–187. Nevakivi, Jukka: Apu jota ei annettu. Länsivallat ja Suomen talvisota. Juva 2000, s. 274–299. Kanervo, Pirkko: Italia ja Suomen talvisota, Il Duce maailman urheimman kansan apuna. Jyväskylä 2007, s. 267–293. Päämajan vapaaehtoistoimiston numeroimaton ja päivämätön muistio vapaaehtoisuudesta helmi-maaliskuun vaihteessa v. 1940, T 6572/8, KA. Väinö Tannerin sähkö C. G. E. Mannerheimille 2.1.1940, T 6572/8, KA. Antti Juutilaisen tulkinta siitä, että brittiläisiä vapaaehtoisia ei ehtinyt saapua Suomeen talvisodan aikana, vaikuttaa epätarkalta.
- 53 Richly, Gábor: Veli Veljen puolesta. Talvisota ja Unkari. Porvoo 2015, s. 30–49. Ala-Rossi, Niina, Richly, Gábor, Vilisics, Ferenc: Unkarilaiset vapaaehtoiset talvisodan Suomessa. Budapest 2014, s. 20–28. Juutilainen (1999), s. 773. Vrt. Ruprecht, Antal: Unkarilaiset vapaaehtoiset talvisodassa. Suomentanut Sanna Lähde, Budapest 2003, s. 30–33. Järvelä, Vuorenmaa (1991), s. 52. Ks. myös Budapestin Suomen lähetystön kirjelmä unkarin vapaaehtoisista, N:o 547/6.2.1940, T 6572/8, KA. Puolustusministeriön välitystoimiston numeroimaton muistio unkarilaisista vapaaehtoisista, 3.2.1940, T 6572/8, KA. Päämajan vapaaehtoistoimiston numeroimaton ja päivämätön muistio vapaaehtoisuudesta helmi-maaliskuun vaihteessa v. 1940, T 6572/8, KA.
- 54 Hyvönen, Jaakko: Kohtalokkaat lennot 1939–1944. Ilmavoimien lento-toiminnassa surmansa saaneet, kadonneet, sotavankeuteen joutuneet sekä laskuvarjolla pelastautuneet. Vaasa 1982, s. 24. Kotijoukkojen esikunnan käsky ulkomaalaisista vapaaehtoisista, N:o 442.39. Kom.1.sal./30.12.1939, T 6572/8, KA. Ilmapuolustuksen esikunnan ilmavoimaosaston kirjelmä unkarilaisesta vapaaehtoisista, N:o 900/1/20/28.2.1940, T 6571/7, KA. Richly (2015), s. 46–46. Järvelä, Vuorenmaa (1991), s. 50. Lentorykmentin 2 kirjelmä ulkomaalaisista, N:o 590/II/1 g./29.5.1940, T 23957/1, KA. Lentorykmentin 2 tietojen mukaan Békassy olisi kadonnut siirtolennon aikana jo 7.2.1940.
- 55 Päämajan vapaaehtoistoimiston numeroimaton luettelo ulkomaisista kaatuneista vapaaehtoisista ja heidän tulevasta hautausavusta ja huoltoeläkkeestä, 14.6.1940, T 6571/7, KA.
- 56 Kallonen (2016), s. 243–244. Järvelä, Vuorenmaa (1991), s. 48–52, Höyrylaivoilla matkustaneiden amerikkansuomalaisten matkustajaluettelot, T 6572/5, KA. Päämajan vapaaehtoistoimistoon saapunut luettelo amerikkansuomalaisen legioonan vapaaehtoisista, N:o 62/24.7.1940, T 6572/5, KA. Amerikan Suomalaisen Legioonan esikunnan kirjelmä huoltokäskystä N:o 9, N:o 248/I/D18/40/20.4.1940, T 6572/5, KA. Järvelä ja Vuorenmaa tulkitsevat, että amerikkansuomalaisia saapui Suomeen 372. Päämajan vapaaehtoistoimiston vastaanottama luettelo sisälsi 377 amerikkansuomalaista, joista 375. eli viimeinen talvisodan aikana Suomeen ehtinyt vapaaehtoinen saapui 8.3.1940. Kallonen tulkitsee, että listaukseen kuului 376 amerikkansuomalaista. Lisäksi muissa joukoissa kirjattiin Kallosen mukaan 42 Yhdysvalloista tai Kanadasta saapunutta. Kaikkia heistä ei tosin kelpuutettu palvelukseen.
- 57 Juutilainen (1999), s. 773. Korjus, Jaakko: Viron Kunniaksi. Talvi- ja jatkosodan virolaiset vapaaehtoiset. Hämeenlinna 1998, s. 48–52. Pernu, Seppo: Vapaaehtoispataljoona Os.H. eli SissiP 5 talvisodan taisteluissa. Oulu 1988, s. 4–23. Jaakko Korjus esittää virallisesti kirjattujen virolaisten määräksi 58 vapaaehtoista. Helmikuun 8. päivänä Raatteen tien puolustuksen tueksi saapunut Sissipataljoona 5 siirrettiin Kuhmon suuntaan jo 12.2.1940 alkaen. Sissipataljoonassa 5 oli 250 karjalaista ja 41 inkeriläistä vapaaehtoista.
- 58 Sprague (2010), s. 4, 66–71, 108–125, 215. Palmu, Pentti: Yön yli päivään, Suomen ilmatorjunnan vaiheita 1925–1990. Mikkeli 1989, s. 213–218. Järvelä, Vuorenmaa (1991), s. 451. Turun laivastoaseman tuntolevy- ja nimiluettelo ulkomaalaisista vapaaehtoisista, 28.3.1940, T 6572/5, KA. Sandön rannikkopatterin tuntolevy- ja nimiluettelo ulkomaalaisista vapaaehtoisista, 6.4.1940, T 6572/5, KA.
- 59 Sprague (2010), s. 66–71. Eljas Erkon kirje pääministeri Risto Ryttille, 4.1.1940, T 6572/8, KA. Järvelä, Vuorenmaa (1991), s. 50. Juutilainen (1999), s. 772. Norjalaiset asetettiin ruotsalaisten johtoon, koska norjalaisilla ei ollut Suomessa omaa päällystöä. Norjan hallitus oli kieltänyt päällystön matkustamisen.
- 60 Juutilainen (1999), s. 771. Kööpenhaminan Suomen lähetystön raportti vapaaehtoisten hankinnasta Tanskassa, N:o 3/1.3.1940, T 6572/8, KA. Vapaaehtoisten värväminen sotaa käyviin maihin oli kiellettyä myös Tanskassa, minkä vuoksi vain yhden vapaaehtoisten välitystoimiston (Oplyningskontoret) annettiin toimia.
- 61 Ilmavoimien esikuntaan saapunut kirjelmä ruotsalaisen lentokoneosaston muodostamisesta, N:o 585/III/2b/29.12.1939, T 19278/2, KA. Lentorykmentin 5 yhteysupseerin tilanneilmoitus 5.–8.1.1940, N:o 10/A/ sal./8.1.1940, T 19278/5, KA. Geust, Carl-Fredrik: Lentolaivue F 19. Ruotsin apu talvisodassa. *Suomen ilmasodan pikkujättiläinen*. Heikki Nikunen, Jyrki Talvitie, Kalevi Keskinen (Toim.). EU 2011, s. 94–95. Geust, Carl-Fredrik: Kansainvälinen apu Suomen ilmavoimille talvisodassa. *Sotahistoriallinen aikakauskirja* 28, Jyväskylä 2009, s. 77–116. Alakulppi, Jaakko: Lapin ilmailuhistoria I. Enontekiön kuumailmapallostta 1799 Lapin ilmasotaan 1944–1945. Vaasa 1999, s. 180–186. Sprague (2010), s. 125–148. Forslund, Mikael: Gloster Gladiator & Hawker Hart In combat with Swedish voluntary Wing F19, Finland 1940. Ruotsi, 2009, s. 24–41.
- 62 Päämajan operatiivisen osaston käsky Svenska Frivilligkårenin toimintapanosta, N:o 550/Op.1/19.2.1940, Perus 4988/7, KA. Ilmapuolustuksen esikunnan kirjelmä, N:o 2PJ/IS/31.12.1939, Perus 4988/4, KA. Ilmapuolustuksen esikunnan kirjelmä, N:o 2PJ/UL/2.1.1939, Perus 4988/5, KA. Nilsson, Orvar: Suomen asiasta tuli omani. Ruotsalaisen vapaaehtoisen muistoja talvi- ja jatkosodasta. Suomentanut Tarmo Haarala, Keuruu 2003, s. 35–38. Uola, Mikko: Vallankumouksillisia, vakoilijoita ja aseveljiä. Myyttejä ja tosiasioita Lapin historiasta 1910-luvulta 1940-lu-

- vulle. Hämeenlinna 2010, s. 300–304. Järvelä, Vuorenmaa (1991), s. 51–52. Juutilainen (1999), s. 771–772. Jakobson (1956), s. 371. Ne osat Lapin Ryhmästä, jotka olivat Svenska Frivilligkårenin alueen eteläpuolella, liitettiin rintamavastuunvaihdossa Pohjois-Suomen Ryhmään. Ruotsalaisten vapaaehtoisten sallittu enimmäismäärä nostettiin helmikuun lopulla 1940 ruotsalaisten toimesta 8 000 miehestä 16 000 mieheen. Joulukuussa 1939 ilmoitettu alkuperäinen enimmäismäärä oli ollut 5 000 miestä.
- 63 Järvelä, Vuorenmaa (1991), s. 48–52, 58. Richly (2015), s. 48. Juutilainen (1999), s. 774, 776. Korjus (1998), s. 48–52. Kanervo (2007), s. 271–271. Ščerabinskis, Valters: Talvisota ja Latvia. *Sotahistoriallinen aikakauskirja* 22. Pieksämäki 2003, s. 129. Järvelä ja Vuorenmaa tulkitsevat, että virallisten asiakirjojen perusteella saapuneiden määrä oli 13.3.1940 mennessä noin 11 663 vapaaehtoista, joista 11 370 oli rivissä. Järvelän ja Vuorenmaan artikkelissa olevassa taulukossa on myös esitetty kaikki ne kansallisuudet, joita vapaaehtoiset edustivat. Antti Juutilainen päätyy tulkintaan, että ulkomaalaisia vapaaehtoisia oli Suomessa yli 12 000, joihin saattaa lukeutua myös muissa kuin sotilaallisissa tehtävissä palvelleet. Juutilainen arvioi, että ulkomaalaisia vapaaehtoisia kaatui yli 50. Valtaosa haavoittuneiksi kirjatusta oli paletuneita ruotsalaisvapaaehtoisia. Alaotikkko on sitaatti Mannerheimin julistuksesta Karjalan kannaksen joukoille 17.2.1940.
- 64 Tala (2014), s. 281–284. Häikiö, Martti: Yksin ja yhdessä. *Suomen talvisota kehitysissään*. Henrik Meinander (Toim.). Porvoo 2015, s. 234–237. Richly (2015), s. 46–49. Jonas, Michael: Hitlerin horisontin laitamilla. Suomen-tanut Matti Kinnunen. *Suomen talvisota kehitysissään*. Henrik Meinander (Toim.). Porvoo 2015, s. 92–93. Jokisipilä, Markku: Aseveljeyden valmistelua. *Suomen talvisota kehitysissään*. Henrik Meinander (Toim.). Porvoo 2015, s. 86–91. Baryšnikov, Vladimir: Leningradin turvallisuuden haasteesta, Suomentanut Carl-Fredrik Geust. *Suomen talvisota kehitysissään*. Henrik Meinander (Toim.). Porvoo 2015, s. 163–166. Juutilainen (1999), s. 772, 776. Pakaslahti (1970), s. 264–285. Jakobson (1956), s. 347, 370–379. Alakulppi (1999), s. 183–184. Forslund (2009), s. 41. Vrt. Hietalahti, Antti: Talvisodan salainen strategia. Keuruu 2016, s. 234–279, 328–333.
- 65 Arimo, Reino: Suomen linnoittamisen historia 1918–1944. Keuruu 1981, s. 268–273.
- 66 Arimo (1981), s. 239.
- 67 Sama, s. 300. Jatkosodan historia 1. Talvisodasta jatkosotaan, sota alkaa. Porvoo 1988, s. 63. Rönkkönen, Teuvo: Suomen linnoitustykistö 1940–1944. Jyväskylä 2006, s. 106–163. Nimeke linnoituspataljoona voi antaa virheellisen vaikutelman, että kyseessä olisi ollut linnoitteita rakentava joukko. Kyse oli kuitenkin konekiväärein ja kevyin tykein varustetusta jalkaväkijoukosta.
- 68 Rönkkönen (2006), s. 106–163. Arimo (1981), s. 220.
- 69 Rönkkönen (2006), s. 106–163.
- 70 Armeijakunnan käsily (1:50 000 ja 1:100 000). I armeijakunnan esikunnan asiakirja N:o 111/III/2/6.2.1941, T 2156/9, KA.
- 71 Rönkkönen (2006), s. 106–163.
- 72 Ohquist, Harald: Talvisota minun näkökulmastani. Porvoo 1950, s. 51, 385.
- 73 Jatkosodan historia 1. Talvisodasta jatkosotaan, sota alkaa. Porvoo 1988, s. 52–53. Arimo (1981), s. 215. Alkuperäislähde MaVE Op.Os. N:o 1200/III/11b/18.5.1940.
- 74 Siirpää, Heimo, Vesen, Jukka, Kauranne, Heikki: Tehtävä Utissa. Tallinna 2008, s. 26.
- 75 Nikunen, Heikki, Talvitie, Jyrki, Keskinen, Kalevi (Toim.): Suomen Ilmasodan Pikkujättiläinen. Helsinki 2011, s. 57–58.
- 76 Siirpää, Vesen, Kauranne (2008), s. 176.
- 77 Geust, Carl-Fredrik: Yhteenveto Suomen ilmavoimat välirauhan aikana. Materiaali kirjoittajalla.
- 78 Luukkanen Eino: Hävittäjälentäjänä kahdessa sodassa. Porvoo 1955, s. 77–83.
- 79 Juutilainen Ilmari: Punalentäjien kiusana. Kuopio 1956, s. 86–88.
- 80 Juhola, Aimo, Paulaharju, Jyri, Strömberg, Georg-Eric: Päämajan hukutat kuukaudet. Jyväskylä 2004, s. 118–121, 127–131.
- 81 Nikunen, Talvitie, Keskinen (2011), s. 348.
- 82 Gunningham, Roger: Aces High. St. Louis 1977.
- 83 Nikunen, Heikki, Karhila Kyösti: Kyösti Karhila. Reservipilottien ykkösässä. Hämeenlinna 2007, s. 262.
- 84 15. D:n sotapäiväkirja, 31.7.1941, SPK 6179, KA.
- 85 "Suomen sodissa 1939–1945 menehtyneiden tiedosto". Sota-arkiston tutkija Anna-Maija Ortamo-Närvän tiedonannot maaliskuussa 2007.
- 86 Päämajan sotapäiväkirja 29.7.–11.8.1941, SPK 20809, KA.
- 87 VII Armeijakunnan esikunnan kirje n:o 509/III/83. sal. 27.7.41, T 2072/13, KA.
- 88 Päämajan operatiivisen osaston kirje n:o 1734/Op.1/5d/sal., 13.7.1941, SPK 20878, KA. Eversti Simeliuksen päivämaton teksti, "Näkökohtia keski- ja ylijohdon sotatoimien johtamisesta", jossa käsitellään muun muassa Hägglundin luonnetta, PK 1084/62a, KA. Simelius, Sakari: Suomalainen sotapäällikkö kenraaliluutnantti Johan W Hägglund. *Jalkaväen vuosikirja 1981–1982*, Joensuu 1983, s. 12–13. Hägglundin hyökkäysajattelusta. ks. esim. Kapteeni Helteen muistiinpanot Hägglundin matkalta 7. Divisioonan alueelle iltapäivällä 8.7.1941. Sotapäiväkirjaliite 274, SPK 4744, KA.
- 89 Eversti Nihtilän kirje eversti Tapolalle 17.6.41, PK 1664/6, KA.
- 90 I/JR5:n sotapäiväkirja, 21.7.1941, SPK 9241, KA.
- 91 Hakusana faltvakt. Svenska Akademiens ordbok 1926. http://www.saob.se/artikel/?seek=F%C3%84LT-VAKT&pz=1#U_F2023_87804, luettu 24.10.2016. Nelsson, Bertil: Suomen sodan sankari. Duncker ja Savon Prikaati. Jyväskylä 2008, s. 50. Oksanen, Tauno: Armoton erämaa. Rukajärven etulinjan kenttävartioiden jatkosodassa 1941–1944. Jyväskylä 2008, s. 14–15. Suomalainen Sotilaskäsikirja VIII: Kenttäpalvelus ja taktiikka. Suomalainen Sotilasjoukko, epp., n. 1920, s. 143–145. von Gerich, Paul: Taktiikan oppikirja II: Sovellettu taistelutoppi. Helsinki 1922, s. 180–189. Partanen Jukka, filosofian tohtori, rajavartiointi, haastattelu 11.9.2016, materiaali kirjoittajan hallussa. Kenttäohjesääntö I. Helsinki 1927, s. 168–172. Huhtala, P.: Ryhmänjohtaja: Aliupseerin oppikirja. Helsinki 1937, s. 289–299. Renvall, G. R.: Puolustus laajoilla korpialueilla yhtenäisen rintaman puuttuessa. Selostus sotakokemuksista, maaliskuun 1945, s. 1, kopio kirjoittajan hallussa. Järvinen, Y. A.: Jatkosodan taistelut. Porvoo 1950, s. 233–237. Kilkki, Pertti: Hangosta Petsamoon: Rajajääkärijoukot sodassa 1941–1944. Keuruu 1999, s. 130, 136. Oksanen Tauno, kapteeni, kenttävartioiden järjestelmä, kirjallinen tiedonanto 15.2.2016, materiaali kirjoittajan hallussa.
- 92 Haapalainen, Antti: 14. D:n kenttävartiopuolustus 1941–1944. Luento 30.6.2013, <https://www.youtube.com/watch?v=O6nk-yb1SPA>, katsottu 13.3.2016. Renvall, G. R.: Puolustus laajoilla korpialueilla yhtenäisen rintaman puuttuessa. Selostus sotakokemuksista, maaliskuun 1945, s. 1, kopio kirjoittajan hallussa. Pyykkönen, Pauli: Kenttävartioiden järjestelmä 14. divisioonan puolustusalueella asemasodan aikana. Kadettikurssin tutkielma, 2004, s. 5, 13. Kilkki (1999), s. 155. Huhtala (1937), s. 299–307. Perttuli, Pentti: Kenttävartio: Erämaasodan taistelututkikohta ja erämaasodan turin koti. Painettu moniste 1993, s. 1–2. Vrt. myös Pentti Perttulin Elämää Rukajärven kenttävartioissa -artikkelisarja, *Kansa taisteli*, 4–7/1980.
- 93 Perttuli (1993), s. 1. Oksanen (2008), s. 62–63, 290–292. Halonen, Erkki: Korpisodan erikoispiirteet 14.D:n toiminnassa Rukajärven suunnalla v. 1941–44. Esitelmä JR 8:ssa 4.4.1949, Varuskuntaesitelmät, Erkki ja Sylvia Raappanan perhearkisto, G:13, Joensuun maakunta-arkisto (JoMA).
- 94 Sama. Pyykkönen (2004), s. 4. Saari, Lauri: 14. D:n rajajoukkojen historiikki (Rajajääkäripataljoona 6). Painettu moniste 1991, s. 161–164. Oksanen Tauno, kapteeni, kenttävartioiden järjestelmä, kirjallinen tiedonanto 15.2.2016, materiaali kirjoittajan hallussa.
- 95 Halonen, Erkki: Korpisodan erikoispiirteet 14.D:n toiminnassa Rukajärven suunnalla v. 1941–44. Esitelmä JR 8:ssa 4.4.1949, Varuskuntaesitelmät, Erkki ja Sylvia Raappanan perhearkisto, G:13, Joensuun maakunta-arkisto, JoMA.
- 96 Oksanen (2008), s. 259, 282. Perttuli, Pentti: Raappanan ritari. Jelgava 2016, s. 156.
- 97 Tolvanen, Sakari, yliluutnantti, Kenttävartiopalvelus Rajajääkäripataljoona 6:ssa, muistelmakertomus 27.–28.3.1990, Rukajärven suunnan sotahistoriikki kerronnallisen perusmateriaalin haastattelukoelma, 23:07, JoMA. Saari (1991), s. 162–164. Renvall, G. R.: Puolustus laajoilla korpialueilla yhtenäisen rintaman puuttuessa. Selostus sotakokemuksista, maaliskuun 1945, s. 2, kopio kirjoittajan hallussa. Halonen, Erkki: Korpisodan erikoispiirteet 14.D:n toiminnassa Rukajärven suunnalla v. 1941–44. Esitelmä JR 8:ssa 4.4.1949, Varuskuntaesitelmät, Erkki ja Sylvia Raappanan perhearkisto, G:13, JoMA. Perttuli (1993), s. 2–6, 10. Elfvengren, Eero, Erämaasivustojen suojaus, kenttävartioiden ja korpitukikohdat. *Jatkosodan pikkujättiläinen*. Jari Leskinen, Antti Juutilainen (Toim.). Porvoo 2005, s. 384–387. Brusi, Urho: Taivaalta leijui valhe. Jyväskylä 2004, s. 115–118. Oksanen (2008), s. 285–287.
- 98 Pyykkönen (2004), s. 9. Kilkki (1999), s. 155. Oksanen Tauno, kapteeni, kenttävartioiden järjestelmä, kirjallinen tiedonanto 15.2.2016, materiaali kirjoittajan hallussa. Rajajääkäripataljoona 5 ja sitä edeltäneet Sissipataljoona 1 sekä Rajajääkärikomppaniitit 24 ja 42 sekä 32. RjOsasto. Historiikki sotavuosilta 1941–44. Mikkeli 1991, s. 69–93, 118–119, 164–167.
- 99 Majuri T. Hannilan (luutnantti Osmo Rasilon laatima) II/JR 10:n selostus KV "Joen" taistelusta 13.9.43. (19.9.1943) piirroksineen, luutnantti M. Tuovisen laatima Kertomus KV "Joen" taistelusta 13.9.43. (14.9.1943), vänrikki K. Pekkanen laatima Kertomus partio Pekkanen toiminnasta "Joen" taistelussa 13.9.43 (14.9.1943) sekä kersantti Matti Kaikkosen laatima Kertomus 13.9.43 tapahtuneesta taistelusta "Joen" kenttävartiosta (16.9.1943). II/JR 10:n sotapäiväkirja 19.9.1943, SPK 10169, KA. Raappana Erkki, kenraalimajuri, Rukajärven suunnan taistelut, haastattelu 8.4.1961, Pohjois-Karjalan Rajavartioston perinnekokoelma. Rasilo Osmo, yli-insinööri, Kenttävartio Joen taistelut, haastattelu 13.6.2005, materiaali kirjoittajan hallussa. Oksanen (2008), s. 155–174. Partanen, Jukka, Pohjonen, Juha, Tuunainen, Pasi: E. J. Raappana. Rajan ja sodan kenraali. Keuruu 2007, s. 307–308. Kilkki (1999), s. 132. Kumlin, Lauri: Rukajärven suunnan taistelut. Kuopio 1950, s. 180–181.
- 100 Perustuu Talvelan päiväkirjaan ja hänen pikkukokeelmassaan olevaan muistioon, jonka hän kertoo lukeneensa Göringille tavatessaan hänet 18. Ja 19.12.1940 Berliinissä. Talvela, PK 1542, KA.
- 101 Kilkki, Pertti: Upseerikoulutus itsenäisessä Suomessa. *Suomalainen upseerikoulutus 200 vuotta 1779–1979*. Pertti Kilkki (Toim.). Joensuu 1978, s. 358.
- 102 Tynkkynen Vesa: Koulutusvaihtoa ja kurssseja aseveljien kesken. *Jatkosodan pikkujättiläinen*. Jari Leskinen, Antti Juutilainen (Toim.). Porvoo 2006, s. 763.
- 103 PM:n n:o 3303/Koul.1/13.sal./14.8.1942, T 17652/6, KA. PM:n n:o 3946/Koul.1/13.sal./23.9.1942, T 17652/6, KA.
- 104 PM:n n:o 4437/Koul.1/27.10.1942, vänrikki Holopaisen matkakertomus, T 17652/9, KA. PM:n n:o 4916/Koul.1/14.sal./1.1.2.1942, kapteeni Suhosen matkakertomus, T 17652/9, KA.
- 105 Sama.
- 106 PM:n n:o 3642/Koul.1/13.sal./3.9.1943, koskimaan matkakertomus 24.2.1943. T 17653/9, KA.
- 107 PM:n n:o 1195/Koul.1/14.sal./19.3.1943, T 17653/9, KA.
- 108 OKH:n n:o 4529/Aus.ab la/12.11.1942, T 17652/6, KA.
- 109 PM:n n:o 5129/Koul.1/13.sal./11.12.1942, T 17652/9, KA. PM:n n:o 5430/Koul.1/13.sal./11.12.1942, T 17652/9, KA. PM:n n:o 269/Ulk.1.sal./1.2.1943, T 17653/9, KA.
- 110 PM:n n:o 753/Koul.1/14.sal./14.2.1943, T 17653/9, KA. PM:n koulutusosaston toimeenpanemat ulkomaankomennukset sodan aikana 1941–, luettelo ulottuu syksyyn 1943 asti. T 17653/8, KA.
- 111 PM:n n:o 4160/Koul.1/13.sal./14.2.1943, T 17653/9, KA. PM:n koulutusosaston toimeenpanemat ulkomaankomennukset sodan aikana 1941–. Luettelo ulottuu syksyyn 1943 asti. T 17653/8, KA.
- 112 PM:n n:o 1181/Koul.1/14.sal./9.3.1943, T 17653/9, KA.
- 113 PM:n n:o 46/Ulk.1/8.1.1943, T 17653/9, KA. PM:n n:o 320/Koul.1/14.sal./27.1.1943, T 17653/9, KA. PM:n n:o 409/Koul.1/14.sal./3.2.1943, T 17653/9, KA. PM:n n:o 753/Koul.1/14.sal./11.2.1943, T 17653/9, KA. PM:n n:o 922/Koul.1/14.sal./5.3.1943, T 17653/9, KA. PM:n n:o 1195/Koul.1/14.sal./10.2.1943, T 17653/9, KA.
- 114 Mäkitalo, Janne, Väinö, Jukka: Valkeasaarissa läpimurto. Jalkaväkirykmentti 1 jatkosodassa. Saarijärvi 2013, s. 284–301. Raunio, Ari, Kilin, Juri: Jatkosodan torjuntataisteluita 1942–1944. Keuruu 2008, s. 96–99, 106–110, 136–143. Koskimaa, Matti: Veitsen terällä. Vetäytyminen Länsi-Kannakselta ja Talin-Ihantalan suurtaistelu kesällä 1944. Porvoo 1993, s. 35–37, 45–49, 79–85. Manninen, Ohto, Rainila, Kyösti: Viipuri menetetty! Rintama horjuu 1944. Keuruu 2014, s. 140–153, 162–171.
- 115 Raunio, Kilin (2008), s. 118–133, 144–177, 194–205, 206–219. Koskimaa (1993), s. 99–165. Koskimaa, Matti: Torjuntavoitto Viipurinlahdella kesällä 1944. Porvoo 1996, s. 36–66, 80–115, 120–130, 135–148. Erityisesti Koskimaan teoksissa kuvataan lukuisten esimerkkien kautta ammattimiesten onnistumisia.
- 116 Liikanen, Simo: Panssarimurskaajat. Panssarintorjunta talvi- ja jatkosodassa. Latvia 2014, s. 311–316. Hurmerinta, Ilmari, Viitanen, Jukka: Suomen puolesta. Mannerheim-ristin ritarit 1941–1945. Jyväskylä 2004, s. 454–456. Tieto 12. heinäkuuta 1944 myönnetystä Vapaudenristin 2. luokan Mannerheim-ristin ritariudesta ei jo kaksi viikkoa sitten taistelussa todennäköisimmin kranaatin täysosuman vuoksi jäljettämiin kadonnutta Väisästä tavoittanut.
- 117 Paulaharju Jyri, Sinerma Martti, Koskimaa Matti: Suomen kenttätykistön historia II osa, 1939–1945. Pieksämäki 1994, s. 348–351.
- 118 Hurmerinta, Viitanen (2004), s. 291–292. Laaksonen, Lasse: Eripuraa ja arvovaltaa. Mannerheimin ja kenraalien henkilösuhteet ja johtaminen. Jyväskylä 2014, s. 276 ja 278–279.
- 119 Jäntti, Lauri: Kannaksen suurtaistelussa kesällä 1944. Porvoo 1966, s. 31, 34–35, 37, 73. Käckelä, Erkki: Ruben Lagus. Panssarikenraali. Jyväskylä 1994, s. 148, 152, 156–159.
- 120 Järvinen, Y.A.: Jatkosodan taistelut. Jatkosodan taktiikkaa ja tapahtumia. Porvoo 1950, s. 325. Mäkitalo, Väinö (2013), s. 239–241. Viljanen, T. V.:

- Nykyaikainen suurhyökkäys ja sen torjumisen edellytyksiä. Suomalaisen sotataidon klassikot. Tampere 2012, s. 54–65, 78–79. Kato, Markus P.: Sodan uudet kasvot. Helsinki 1944. Arvi Korhonen toimi jo vuodesta 1927 alkaen Yleisesikunnan Sotahistoriallisen toimiston apulaispäällikkönä ja jatkoi myös sotien aikana Päämajassa.
- 121 Sigell, N.V.: Jalkavaen taistelutaito I. Taistelutoiminnan periaatteita. Helsinki 1927, s. 42.
- 122 Ahto, Sampo: Aseveljet vastakkain. Lapin sota 1944–1945. Hämeenlinna 1980, s. 23–24. Ziemke, Earl E.: Saksalaiset sota-aiheet pohjolassa 1940–1945. Suomentanut Martti Santavuori, Porvoo 1963, s. 374–377.
- 123 Ahto (1980), s. 129–131. Airio, Pentti: Aseveljeys. Saksalaiset ja suomalaiset Itä-Lapissa 1941–1944. Jyväskylä 2014, s. 285–290.
- 124 Ziemke (1963), s. 421. Thorban, F. W.: Petsamon ja Kirkkoniemen torjuntataistelut 1944. Suomentanut Valter Bäckström, Oulu 1992, s. 96–97.
- 125 Ahto (1980), s. 129–131. Raunio, Kilin (2008) s. 292–294.
- 126 Jatkosodan historia osa 5, vetäytyminen Itä-Karjalasta, torjuntataistelut, sota Lapissa. Porvoo 1992, s. 382–383, 386–387, 394–396. Ziemke (1963), s. 407–409. Ahto (1980), s. 150–168.
- 127 Jatkosodan historia osa 5 (1992), s. 402–416, 420–430.
- 128 Hovi Sinikka, viesti 23.5.2016.
- 129 Korpisoturin koristeita. *Suomalainen korpisoturi. Taistelijan elämää talvi- ja jatkosodassa*. Martti Sinerma (Toim.). Italy 1994, s. 351. Hurmerinta, Ilmari: Vapaudenristin Mannerheim-risti. Mannerheim – Tuttu ja tuntematon. Rainer Palmunen (Toim.). Belgium 1998, s. 172–175. Sodissamme 1939–45 ansioituneiden palkitseminen. Vapaudenristin ritarikunta. Isänmaan puolesta. Tom C. Bergroth (Toim.). Porvoo 1997, s. 145–194, liite 12, s. 283. Tetri, Juha E.: Kunniamerkkirakka, 3. täydennetty painos, Saarijärvi 2003, s. 45–46, 60, 64.
- 130 Sama.
- 131 Bergroth (1997), s. 183–186.
- 132 Sama, liite 12, s. 283.
- 133 Sinerma, Martti: Lomaruletti. Suomalainen korpisoturi. Taistelijan elämää talvi- ja jatkosodassa. Martti Sinerma (Toim.). Italy 1994, s. 419–421.
- 134 Palokangas, Markku: Sotaa ja paperisotaa. *Suomalainen korpisoturi. Taistelijan elämää talvi- ja jatkosodassa*. Martti Sinerma (Toim.). Italy 1994, s. 228–229.
- 135 Tetri, Juha E.: Kunnia, isänmaa. *Talvisodan pikkujätkiläinen*. Jari Leskinen, Antti Juutilainen (Toim.). Porvoo, Helsinki, Juva 1999, s. 933–934.
- 136 Yleiset määräykset päällystön ylentämisestä sodan aikana, T 4871/1, KA.
- 137 Sama. Katso myös Matikkala, Antti: Mannerheim ja Suomen kenraalikuunnan palkitseminen kunniamerkein 1940–1945, Tiede ja Ase, n:o 73, 2015, s. 218.
- 138 Vuorenmaa, Anssi, Kerminen, Sulo: Sotilaan tili. *Suomalainen korpisoturi. Taistelijan elämää talvi- ja jatkosodassa*. Martti Sinerma (Toim.). Italy 1994, s. 214–217.
- 139 Sama.
- 140 Sama.
- 141 Sama. Katso myös Tervasmäki, Vilho: Puolustushallinto sodan ja rauhan aikana 1939–1978. Puolustusministeriön historia II. Hämeenlinna 1978, s. 77–78, 180–183. Taulukosta puuttuvat talvisotaa edeltävän ajan aktiivipalveluksessa olleiden sotilaiden palkat, jotka olivat tuntuvasti korkeammat kuin sota-ajan kuukausipalkat. Esimerkiksi everstin palkka oli ennen talvisotaa 5 750 markkaa.
- 142 Sama. Talvisodan lopun kiinteä peruskuukausipalkka maksettiin reserviläiselle tai nostomiehelle, jolla oli korkeintaan yksi perheenjäsen (puoliso tai leskenä huollettava lapsi). Toisesta perheenjäsenestä sai 150 markkaa ja kustakin seuraavasta 100 markkaa lisäpalkkaa kiinteän peruspalkan päälle. Esimerkiksi sotamies, jolla oli vaimo ja kaksi lasta, sai 9.2.1940 alkaen palkkaa 750 markkaa kuukaudessa.
- 143 Sama. Jatkosodassa kiinteä peruskuukausipalkka maksettiin reserviläiselle tai nostomiehelle, jolla oli korkeintaan yksi perheenjäsen (puoliso tai leskenä huollettava lapsi). Toisesta perheenjäsenestä sai 200 markkaa ja kustakin seuraavasta 150 markkaa lisäpalkkaa kiinteän peruspalkan päälle. Esimerkiksi sotamies, jolla oli vaimo ja kaksi lasta, sai kesäkuusta 1941 alkaen palkkaa 950 markkaa kuukaudessa. Palkanlisään vaikuttivat sotilasarvon ja perheen koon lisäksi paikkakunta-kohtaiset arvoluokitukset.
- 144 Nuorteva, Jussi: Vangit, vankilat, sota. Suomen vankeinhoitolaitos toisen maailmansodan aikana. Sarjassa Suomen vankeinhoitoa historiaa, osa 4. Helsinki 1987, s. 54–56. Westerlund, Lars: Sotavankien ja siviili-internoitujen sodanaikainen kuolleisuus. Muonahuolto, tautisuus ja Suomen Punaisen Ristin toimettomuus 1939–1944. Helsinki 2009, s. 67–72, 85–86.
- 145 Kujala, Antti: Vankisurmat. Neuvostosotavankien laittomat ampumiset jatkosodassa. Helsinki 2008, s. 307–311. Danielsbacka, Mirkka: Vankien vartijat. Ihmislajin psykologia, neuvostosotavangit ja Suomi 1941–1944. Helsinki 2013, s. 12. Kujansuu, Juha: Jatkosodan neuvostoliittolaiset sotavangit Suomessa. *Jatkosodan pikkujätkiläinen*. Jari Leskinen, Antti Juutilainen (Toim.). Helsinki 2005, s. 1039–1040.
- 146 Danielsbacka (2013), s. 89.
- 147 Danielsbacka (2013), s. 68–71, 87. Kujansuu (2005), s. 1033.
- 148 Nuorteva (1987), s. 117–118. Mikkola, Timo: Sotavankikysymys Suomessa vuosina 1941–1944. Helsingin yliopiston poliittisen historian pro gradu, 1976, s. 31–41, 44–54. Westerlund, Lars (Toim.): Sotavankileirikäsikirja: Talvi-, jatko- ja Lapin sodan sotavanki- ja siviilileirit 1939–1944. Helsinki 2008. Sotavankileiri 9:n päiväkäsky nro 10/1941, Kotijoukkojen esikunnan sotavankitoimiston arkisto, Fa 3, SK 2537/22, KA.
- 149 Westerlund, Lars: Saksan vankileirit Suomessa ja raja-alueilla 1941–1944. Helsinki 2008, s. 128.
- 150 Suolahti, Ida: Yhteinen vihollinen, yhteinen etu. Sotavankien luovutukset ja vaihdot Suomen ja Saksan välillä jatkosodan aikana. Helsinki 2015, s. 82–84.
- 151 Danielsbacka (2013), s. 87–91, 209–222.
- 152 Danielsbacka (2013), s. 37–38, 78–79, 117–119, 292–303. Mikkola (1976), s. 55–66, 74–77, 99–101, 103–115.
- 153 Rosén, Gunnar: Sata sodan ja rauhan vuotta. Suomen Punainen Risti 1877–1977. Helsinki 2002, s. 518, 522. Raula, Juho: Rintamantakainen aseveljeys. Kolmannen valtakunnan sotaväki ja suomalais-saksalaiset suhteet Etelä-Suomen rannikkokaupungeissa 1941–1944. Turun yliopiston Suomen historian lisensiaattitutkielma, 2003, s. 174. Junila, Marianne: Kotirintaman aseveljeyttä. Suomalaisen siviiliväestön ja saksalaisen sotaväen rinnakkaineloa Pohjois-Suomessa 1941–1944. Helsinki 2000, s. 318–319.
- 154 Evesti Malm 15.11.1944, Huomioita..., Päämaja, sotavankikomendantin esikunnan arkisto, T 19657/F26, KA. Myllymäki, Arvo: Kurileiri. Sotavankileiri 24 ja muut neuvostosotavankien erityisleirit jatkosodan aikana. Helsinki 2013, s. 168.
- 155 Georgij Pavlovitsh Soldatovin kuulustelupöytäkirja nro 1141/Shist.tsto, Sotahistoriallisen toimiston arkisto, T 19128, KA. Suolahti (2015), passim.
- 156 Pohjonen, Juha: Valvontakomission uhrin. Ihmisluovutukset Neuvostoliittoon 1944–1955. Tampere 2011, s. 139–140.
- 157 Westerlund, Lars: Sotavankien ja siviili-internoitujen sodanaikainen kuolleisuus. Muonahuolto, tautisuus ja Punaisen Ristin toimettomuus 1939–44. Helsinki 2009, s. 173–174. Pohjonen (2011), s. 57.
- 158 Virkkunen, Helmi (Toim.): 20 vuotta sotilaskotityötä. Helsinki 1941. Vanonen, Annamari: Lyyli Kairamo, Sotilaskotiö kutsumuksena ja elämäntapana. Helsinki 2008.
- 159 Virkkunen (Toim.) (1941), s. 10–12, 46–52.
- 160 Lahtero, Jouko: Vihreät sisaret, Sotilaskotiliitto. Soldatthemsförbundet r.y. 1921–1971. Helsinki 1974, s. 82–104. Virkkunen (Toim.) (1941), s. 80.
- 161 PM koul-os n:o 2075/Koul-os/31.8.1940. Sotilaskotiliiton toimeenpanevan hallituksen pöytäkirja N:ro 30/1940, liite I. Sotilaskotiliiton keskushallituksen ja toimeenpanevan hallituksen pöytäkirjat C:7 – C:9. Sotilaskotiliiton arkisto. KA. KarA n:o 632/IV u/22/7.11.1941. Sotilaskotiliiton toimeenpanevan hallituksen pöytäkirja N:ro 25/1941, liite II. Sotilaskotiliiton keskushallituksen ja toimeenpanevan hallituksen pöytäkirjat C:7 – C:9. Sotilaskotiliiton arkisto. KA. Koonnoskirjelmä KotijE n:o 521/Int.1/5/2/21.10.1943. Sotilaskotiliiton toimeenpanevan hallituksen pöytäkirja N:ro 31/1943, liite V. Sotilaskotiliiton keskushallituksen ja toimeenpanevan hallituksen pöytäkirjat C:7 – C:9. Sotilaskotiliiton arkisto. KA.
- 162 Ks. esim. Waris, Heikki: Suomalaisen yhteiskunnan rakenne. Helsinki 1948, s. 106–107. Wariksen laskelma Suomen väestötappioiksi toisessa maailmansodassa on 85 555 henkeä ja perustuu tuolloin saatavilla olleisiin tilastotietoihin.
- 163 Kriteeri puolustusvoimien palveluksessa olemisesta ei ole aivan vedenpitävä, sillä tietokannassa on mukana muutama sodan vuoksi kuollut siviililapsikin. Kokonaiskuvaa tällaisista yksittäistapauksista ei muuta.
- 164 Suomen sodissa 1939–1945 menehtyneet -tietokanta, KA. Tässä artikkelissa on käytetty Kansallisarkiston 1.9.2016 Ville Kivimäelle tutkimuskäyttöön luovuttamaa Excel-tietokantaa, mutta tietokannasta on olemassa myös kaikille avoin verkkoversio osoitteessa <http://kronos.narc.fi/menehtyneet/>. Tietokantaa päivitetään edelleen, ja kuten aina näin suuressa historiallisessa datassa, joukkoon mahtuu myös yksittäisiä virheitä ja epätarkkuuksia, joten menehtyneiden tarkat lukumäärät voivat yhä muuttua.
- 165 Talvisodan historia, osa 4. Porvoo 1979, s. 108. Jatkosodan historia, osa 6. Porvoo 1994, s. 298, 301. Ks. myös Kurenmaa, Pekka, Lentilä, Riitta: Sodan tappiot. *Jatkosodan pikkujätkiläinen*. Jari Leskinen, Antti Juutilainen (Toim.). Helsinki 2006, s. 1153.
- 166 Kuolemansyyt vuosina 1941–1945. *Suomen Virallinen Tilasto VI: B 102*. Helsinki 1950, s. 13–21. Talvisodan vaikeat olosuhteet aiheuttivat kuitenkin kohoaman siviilikuolleisuudessa erityisesti itä- ja pohjoissuomalaisen vanhuksen ja pienten lasten kohdalla, Kuolemansyyt vuosina 1939–1940. *Suomen Virallinen Tilasto VI: 99*, Helsinki 1945, s. 12–22.
- 167 The Oxford Companion to World War II. Oxford 2005, s. 884, 886 (Angus Calder).
- 168 Puutteistaan huolimatta englanninkielisen Wikipedian artikkeli "World War II casualties" on varsin hyvin viitteenä ja sallii alustavan kansainvälisen vertailun, https://en.wikipedia.org/wiki/World_War_II_casualties, luettu 9.2.2017.
- 169 Laskelman pohjana on siviili- ja sotilastappioiden mekaanisesti laskettu yhteislukumäärä (96 401 henkeä) ja koko maan läsnä olevaksi laskettu väkiluku 31.12.1940 (3 695 617 henkeä), sillä vuodelta 1939 ei ole tilastoitu erikseen läsnä olevaa väestöä. Se ei kuitenkaan vaikuta laskelman lopputulokseen tällä desimaalitarvuuudella ilmaistuna. Vuoden 1939 kokonaisväkiluvussa on mukana huomattava määrä poissa olevaa väestöä – maasta pysyvästi muuttaneita suomalaisia – eikä se siksi ole sopiva
- vertailuluku. Suomen tilastollinen vuosikirja 1942. Helsinki 1943, s. 8, 40–41.
- 170 Tähän liittyy myös suomalaisten sotavankien erittäin vähäinen lukumäärä. Jatkosodan aikana suomalaisten sotavankien kuolleisuus Neuvostoliitossa oli kuitenkin hyvin korkea: tuhat henkeä eli noin kolmannes reilusta 3100 sotavangista. Frolov, Dmitri: Sotavankina Neuvostoliitossa. Suomalaiset NKVD:n leireissä talvi- ja jatkosodan aikana. Helsinki 2004, s. 117, 190, 272. Jatkosodassa suomalaisten vangeiksi jääneistä puna-armeijan sotilasta kuoli puolestaan vankeudessa noin 19 000 henkeä, yli 30 prosenttia sotavankien kokonaismäärästä, ks. Westerlund (2009), s. 95–96.
- 171 Näissä laskelmissa on huomioitu vain ne henkilöt, joiden tarkka kuolin-aika on tiedossa Kansallisarkiston menehtyneiden tietokannassa.
- 172 Kenraaliluutnantti Harald Öhquistin taskukalenteri 2.2. ja 11.2.1943, PK 1205/17, KA.
- 173 Jatkosodan historia, osa 4. Porvoo 1993, s. 232. Menehtyneiden kotipaikoista KA, Suomen sodissa 1939–1945 menehtyneet -tietokanta.
- 174 Kulju, Mika: Lapin sota 1944–1945. Helsinki 2013, s. 342.
- 175 Esimerkkejä sotilaiden kuolinsyiden jakautumisesta erityyppisissä taistelussa (hyökkäys, puolustus, viivytys) jatkosodassa, Rummukainen, A.: Henkilöstötappiomme sodassa 1941–1945. Eräitten yhtymiemme tappioiden jakaantuminen eri aselajien ja eri koulutushaarojen kesken erilaisissa taistelu- ja maasto-olosuhteissa. Sotakorkeakoulun diplomaatio n:o 530, 1952.
- 176 Vuosina 1939–1946 Suomessa tuomittiin kuolemaan 681 henkilöä, joista 528:n tuomio pantiin täytäntöön. Teloitetuista 443 oli Neuvostoliiton ja 85 Suomen kansalaisia; jälkimmäisistä 67 oli Suomen armeijan sotilaita, 15 siviilejä ja kolme kuului puna-armeijaan. Lindstedt, Jukka: Kuolemaan tuomitut. Kuolemanrangaistukset Suomessa toisen maailmansodan aikana. Helsinki 1999, s. 202–203.
- 177 Jatkosodan historia, osa 6. Porvoo 1994, s. 489–492. Lapin sodan saksalaistappioista Ahto (1980), s. 296–297. Kaatuneiden lisäksi noin 1300 saksalaista joutui suomalaisten sotavangiksi, ja heidät luovutettiin Neuvostoliittoon.
- 178 Talvisodan luvuista Krivosheev, G. F. (Toim.): Soviet Casualties and Combat Losses in the Twentieth Century. London 1997, s. 79. Jatkosodan osalta Manninen Ohto, professori, sähköpostitiedonanto liitteeseen 8.2.2017. Ks. myös Tuunainen, Pasi: The Finnish Army at War. Operations and Soldiers, 1939–45. Kinnunen, Tiina, Kivimäki, Ville (Toim.): Finland in World War II. History, Memory, Interpretations. Leiden 2012, s. 172.
- 179 Kunz, Andreas: Wehrmacht und Niederlage. Die bewaffnete Macht in der Endphase der nationalsozialistischen Herrschaft 1944 bis 1945. München 2007, s. 155–156.
- 180 Profilointi perustuu Kansallisarkiston menehtyneiden tietokannan analyysiin sekä alueellisen jakautumisen suhteen myös Kuolemansyyt vuosina 1941–1945. *Suomen Virallinen Tilasto VI: B 102*. Helsinki 1950, s. 22.
- 181 Honkasalo, Markku: Suomalainen sotainvalidi. Helsinki 2000, s. 515.
- 182 Hietanen, Silvo: Sodan luomat uudet sosiaaliset ongelmat. *Kansakunta sodassa, osa 2, vyö kireällä*. Silvo Hietanen (Toim.). Helsinki 1990, s. 336.
- 183 Ponteva, Matti: Psykiatriset sairaudet Suomen puolustusvoimissa vv. 1941–1944. Helsinki 1977, s. 50–51, 86. Kivimäki, Ville: Murtuneet miehet. Taistelu suomalaisotilaiden hermoista 1939–1945. Helsinki 2013, s. 120–128.
- 184 Kunnas, Tarja, Solakivi, Tiina, Renko, Jaana, Kalela, Anne, Nikkari, Seppo T.: Late-life coronary heart disease mortality of Finnish war veterans in the TAMRISK study, a 28-year follow-up. *BMC Public Health* 11, 2011: 71.

7. PUOLUSTUSVOIMAT JA YHTEISKUNTA

- 1 Suomen Asetuskokoelma 94/17.7.1919. Jyränki, Antero: Sotavoiman ylin päällikköyys. Tutkimus tasavallan presidentille HM 30 §:n nojalla kuuluvasta toimivallasta ja sen käyttämisestä. Vammala 1967, s. 62–64.
- 2 Selén, Kari: C. G. E. Mannerheim ja hänen puolustusneuvostonsa 1931–1939. Keuruu 1980, s. 39–43, 88–91. s. 39–43, 88–91.
- 3 Selén (1980), s. 67–73, 78–81, 84–86.
- 4 Jyränki (1967), s. 37–38. Selén (1980), s. 343–346.
- 5 Jyränki (1967), s. 37–38, 159, 321–322. Selén (1980), s. 343–346.
- 6 Suomen Asetuskokoelma 489/13.12.1939 ja 96/16.3.1940.
- 7 Heinrichs, Erik: Mannerheimgestalten. II. Marskalken av Finland. Helsingfors 1959, s. 212–213. Jyränki (1967) s. 39–41. Selén, Kari: Sotamarsalkka Mannerheimin asema ja valtuudet talvisodan ja välirauhan aikana. *Sotahistoriallinen Aikakauskirja* 25, Vaajakoski 2006, s. 235–241.
- 8 Suomen Asetuskokoelma 430/15.8.1940 ja 431/15.8.1940.
- 9 Suomen Asetuskokoelma 148/28.2.1941, 165/28.2.1940 ja 166/28.2.1940. Valtioneuvoston pöytäkirja 16.1.1940, Kansallisarkisto (KA).
- 10 Jyränki (1967), s. 160. Selén (2006), s. 247–249.
- 11 Väliehmas Heikki, eversti, sähköposti-ilmoitus 5.10.2015.
- 12 Kolbe, Laura: Yhteistä turvallisuutta rakentamassa. Maanpuolustuskurssiopetuksen ja -yhdistyksen vaiheita 1961–2011. Helsinki 2011, s. 15–21.
- 13 Kolbe (2011), s. 15–21. Valtanen, Jaakko: Valtakunnalliset maanpuolustuskurssit Sotakorkeakoulussa. *Sotakorkeakoulu suomalaisen sotataidon kehittäjänä*. Heikki Tilander (Toim.). Juva 2009.
- 14 Sama. Neuvottelu Tasavallan Presidentin luona Tamminiemessä 5.3.1965. Puolustusneuvosto. Helsinki 6.3.1965. Salainen. Vain nimettyjen henkilöiden tietoon, T 22595/2, KA.
- 15 Airio, Pentti: Ystävyydestä puhuttiin, mutta hyökkäykseen varauduttiin. *Sotilasajakauslehti*, 2/2006.
- 16 Hägglund, Gustav: Parlamentaariset puolustuskomiteat. *Tiede ja Ase*, n:o 39, 1981, s. 120–121.
- 17 Sama.
- 18 Raitasalo, Jyri: Turvallisuusympäristön muutos ja Suomen puolustus. Helsinki 2008, s. 53–55.
- 19 Parlamentaarisen puolustuskomitean mietintö (I PPK), komiteamietintö 1971: A18, Helsinki 1971.
- 20 Sama, liite 3.
- 21 Sama, s. I, 42–45.
- 22 Sama, s. 45.
- 23 Sama, s. 55–64.
- 24 Hägglund (1981), s. 136.
- 25 Toisen parlamentaarisen puolustuskomitean mietintö (II PPK), komiteamietintö 1976: 37, Helsinki 1976, s. 31.
- 26 Sama, s. 12.
- 27 Sama, s. 19.
- 28 Sama, s. 31 (kursivointi: JR).
- 29 Sama, s. 37.
- 30 Sama, s. 38–39.
- 31 Kolmannen parlamentaarisen puolustuskomitean mietintö (III PPK), komiteamietintö 1981: 1, Helsinki 1981, s. 21–22.
- 32 Sama, s. 41–42.
- 33 Sama, s. 43.
- 34 Sama, s. 43–48, 70.
- 35 Sama, s. 70–73.
- 36 Sama, s. 74.
- 37 Raitasalo (2008), s. 53–57.
- 38 Turvallisuus muuttuvassa maailmassa. Suomen turvallisuuspolitiikan suuntalinjat. Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle 6.6.1995, Helsinki 1995, s. 42–43.
- 39 Sama, s. 10.
- 40 Sama, s. 30.
- 41 Sama, s. 50–53.
- 42 Euroopan turvallisuuskehitys ja Suomen puolustus. Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle 17.3.1997, VNS 1/1997, Helsinki 1997, s. 78.
- 43 Sama, s. 69.
- 44 Sama, s. 77.
- 45 Sama, s. 80.
- 46 Sama, s. 81–82.
- 47 Sama, s. 79–89.
- 48 Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikka. Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle 13.6.2001, VNS 2/2001, Helsinki 2001, s. 4–6, 39.
- 49 Sama, s. 41, 47.
- 50 Sama, s. 4–6, 49–54.
- 51 Sama, s. 67.
- 52 Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikka. Valtioneuvoston turvallisuus- ja puolustuspoliittinen selonteko, VNS 6/2004, Helsinki 2004, s. 140.
- 53 Sama, s. 97.
- 54 Raitasalo, Jyri: Constructing War and Military Power after the Cold War. The Role of the United States in the Shared Western Understandings of War and Military Power in the Post-Cold War Era. Helsinki 2005, s. 187–250.
- 55 Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikka. Valtioneuvoston turvallisuus- ja puolustuspoliittinen selonteko, VNS 6/2004, s. 99.
- 56 Sama, s. 100.
- 57 Sama, s. 100.
- 58 Sama, s. 99, 101.
- 59 Sama, s. 103–104, 127.
- 60 Sama, s. 110–117, 127.
- 61 Turvallisuuspoliittisen seurantaryhmän raportti. Helsinki 2008, s. 20–21.
- 62 Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikka. Valtioneuvoston selonteko. Helsinki 2009, s. 9.
- 63 Sama, s. 72, 79–80, 104–115.
- 64 Sama, s. 122.
- 65 Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen ohjelma 22.6.2011. Helsinki 2011, s. 23.
- 66 Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikka 2012. Valtioneuvoston selonteko. Helsinki 2012, s. 109.
- 67 Sama, s. 101, 105.
- 68 Sama, s. 110 (kursivointi: JR).
- 69 Puolustuksen pitkäaikavälin haasteet. Helsinki 2014, s. 4.
- 70 Sama, s. 4, 33.
- 71 Valtioneuvoston puolustusselonteko. Helsinki 2017, s. 18–25, 29.
- 72 Sama.
- 73 Nummela, Ilkka: Inter arma silent revisores rationum. Toisen maailmansodan aiheuttama taloudellinen rasitus Suomessa vuosina 1939–1952. Jyväskylä 1993, s. 49 ff. Loikkanen, Heikki, Nivalainen, Henna: Suomen kuntatalouden kehitys. Miten tähän on tultu? Helsinki 2010. Valtiontalouden tarkastusviraston erilliskertomus eduskunnalle: Valtiontalouden kehysmenettelyn vaikuttavuus finanssipolitiikan hankintavälineenä. *Valtiontalouden tarkastusviraston eduskunnalle annettavat kertomukset K 21/2010 vp*, Helsinki 2011, s. 155. Savela, Olli: *Minkä kokoinen on julkinen talous?* Hyvinvointivaltio 2010-luvulla – mitä kello on lyönyt? Heikki Taimio (Toim.) Palkansaajien tutkimuslaitos, Raportteja 30, Helsinki 2015, s. 18–20.
- 74 Kosonen, Kyösti: Puolustusvoimien määrärahat ja niiden kehittyminen. *Sotataloustietoa*. Pieksämäki 1987. Väyrynen, Pentti: Puolustusvoimat talouselämämme kentässä. *Sotataloustietoa*. Pieksämäki 1987, s. 33. Juottonen, Jorma: Millainen materiaalin puolustuskyky? Järvenpää 1997. Eloranta, Jari: Sotien taakka – Makrotalouden ongelmat ja julkisen talouden kipupisteet maailmansotien jälkeen. *Kun sota on ohi, Sodista selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla*. *Historiallinen Arkisto 124*. Petri Karonen, Kerttu Tarjamo (Toim.). Tampere 2006. Esimerkiksi Tiede ja ase -lehdessä puolustusmenot eivät ole kuuluneet keskeisiin aiheisiin. Ks. Vaahtolampi, Esko: Suomalaisen sotatieteellisen tutkimuksen paino- tuksia Tiede ja ase- teossarjan valossa – perusselvitys. *Suomen sotatieteellisen seuran erikoisjulkaisu n:o 72-2*. Helsinki 2014.
- 75 SIPRI Military Expenditure Database, <https://www.sipri.org/databases/milex>, luettu 9.8.2017. Savela, Olli: Suomen puolustusmenot ovatkin EU:n keskitasoa. *Tieto & Trendi* 2006. SIPRI määrittelee puolustusmenot kuten Nato, eli niihin luetaan asevoimien kaikki kulutus- ja sijoitusmenot. Varsinaisen armeijan kulujen lisäksi lukuun lasketaan mukaan rauhan- turvajoukkojen, puolustusministeriöiden ja muiden maanpuolustukseen osallistuvien viranomaisten ja puolisoitaallisten organisaatioiden menot, mikäli ne on varustettu ja harjoitettu sotilasoperaatioihin, sekä sotilaallisen avaruustutkimuksen menot. Laskelmassa otetaan huomioon sekä sotilas- että siviilihenkilöiden palkat sivukuluineen sekä eläkkeet. Se käsittää kaikki sotilaalliseen toimintaan liittyvät menot, ei kuitenkaan aikaisempiin toimintoihin liittyneitä. Englantilaisen tiedot perustuvat puolustusministeriön tietoihin.
- 76 Savela (2006). Heikkinen, Sakari, Tiihonen, Seppo: Hyvinvoinnin turvaaja. Valtiovarainministeriön historia 3, 1966–2009. Helsinki 2010, s. 354–358.
- 77 Nummela (1993), s. 24–25. Savela (2006). Valtiontalouden tarkastusviraston erilliskertomus eduskunnalle: Valtiontalouden kehysmenettelyn vaikuttavuus finanssipolitiikan hankintavälineenä. *Valtiontalouden tarkastusviraston eduskunnalle annettavat kertomukset K 21/2010 vp*. Helsinki 2011, s. 50.
- 78 Paukkunen, Erkki: Puolustusmenot Suomessa ovat pienet. Kylkirauta 1986. Juottonen, Jorma: Määrärahat 1944–1952. *Suomen puolustusvoimat 1944–1974, Puolustusvoimien rauhan ajan historia osa 2*. Veli-Matti Syrjö, Mikko Karjalainen, Eero Elfvingren (Toim.). Helsinki 2006. (Juottonen 2006a), 119; Juottonen, Jorma: Määrärahat 1953–1974. *Suomen puolustusvoimat 1944–1974, Puolustusvoimien rauhan ajan historia osa 2*. Veli-Matti Syrjö, Mikko Karjalainen, Eero Elfvingren (Toim.). Helsinki 2006, 234–245. (Juottonen 2006b). Visuri, Pekka: Puolustuspolitiikka sodan jälkeisinä vuosikymmeninä. *Suomen puolustusvoimat 1944–1974, Puolustusvoimien rauhan ajan historia osa 2*. Veli-Matti Syrjö, Mikko Karjalainen, Eero Elfvingren (Toim.). Helsinki 2006, s. 30–39.
- 79 Maailmanpankki, <http://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.ZS?end=2016&start=1960&view=chart>, luettu 9.8.2017. Valtiopiivät, Asiakirjat IV, Hallituksen kertomus 1974, s. 41, 144–150. Maailmanpankki perustaa tietonsa SIPRI:n aineistoon.
- 80 Maailmanpankki, <http://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.ZS?end=2016&start=1960&view=chart>, luettu 9.8.2017.
- 81 Kosonen (1987), s. 26–27. Euroopan turvallisuuskehitys ja Suomen puolustus. Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle 17.3.1997, VNS 1/1997. Helsinki 1997, s. 68. Juottonen (2006b), s. 245. Maailmanpankki, <http://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.ZS?end=2016&start=1960&view=chart>, luettu 9.8.2017. Suomi sijoitti itsenäisyyden ensimmäisinä vuosikymmeninä huomattavan paljon maanpuolustukseen. Kosonen (1987), s. 25. Väyrynen (1987), s. 34. Eloranta (2006). Nummela (1993). Nummela, Ilkka: Hauptseilla ja haulikoilla. *Historian kosto, Suomen talvisota kehyskissään*. Henrik Meinander (Toim.). Helsinki 2015.
- 82 Harjula, J. Näkökohtia pienten, keskisuurten ja suurten valtioiden välisistä varustelusuhteista 1960-luvulla. Tiede ja ase 1975, s. 89. Väyrynen (1987), s. 34. Alho, Kari, Kaitila, Ville, Kotilainen, Markku: Puolustusmenojen kansainvälinen vertailu. ETLA, Elinkeinoelämän Tutkimuslaitos B: 196. Helsinki 2003, s. 36. Eloranta (2006), s. 84–86. Savela (2015), s. 16–17.
- 83 SIPRI Military Expenditure Database, <https://www.sipri.org/databases/milex>. Harjula (1975), s. 86. Euroopan turvallisuuskehitys ja Suomen puolustus. Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle 17.3.1997, VNS 1/1997. Helsinki 1997, s. 28–41.
- 84 SIPRI Military Expenditure Database, <https://www.sipri.org/databases/milex>. Harjula (1975), s. 88–89. Eloranta (2006), s. 84–86. Savela (2006). Pesu, Matti: Koskiveneellä kohti valtaviittoa: Suomen puolustuspolitiikka kylmän sodan lopusta 2010-luvun kiristyneeseen turvallisuusympäristöön. Puolustusministeriön julkaisu 1/2017, Helsinki 2017, s. 11–12, 15.
- 85 Ks. esim. Hjerppe, Riitta: Suomen talous 1860–1985. Helsinki 1988, s. 27–28. Nummela (1993), s. 29–34. Savela (2006). Alho, Kari E. O., Lehtonen, Juha-Matti, Mankinen, Reijo, Maury, Rolf, Nikula, Nuutti: Puolustusmateriaalin hintakehitys. *Näkökulmia puolustuskyvyn uskottavuuteen*. Tiina Tarvainen (Toim.). Helsinki 2012, s. 129–131. Lehtonen, Juha-Matti, Antero, Jukka: Puolustusmateriaalin hintakehitys, tehokkuutta rahalla. *Tiede ja ase*, n:o 71, 2013, s. 154–155. The Military Balancen mukaan Suomen puolustusmenot olivat 1,4 prosenttia bruttokansantuotteesta ja sijaluku EU-maiden joukossa oli 16. Tosin kyseisessä julkaisussa Nato-maiden osalta on noudatettu laajempaa määritelmää kuin muiden kohdalla. (Savela (2006)).
- 86 Savela (2015), s. 14–15.
- 87 Heikkinen, Tiihonen (2010), s. 342–343, 493. Valtiontalouden tarkastusviraston erilliskertomus eduskunnalle: Valtiontalouden kehysmenettelyn vaikuttavuus finanssipolitiikan hankintavälineenä. *Valtiontalouden tarkastusviraston eduskunnalle annettavat kertomukset K 21/2010 vp*. Helsinki 2011, s. 60.
- 88 Valtiopiivät, Asiakirjat B, Valtion tilintarkastajien kertomus 1976, s. 86. Hägglund, Gustav: Parlamentaariset puolustuskomiteat. *Tiede ja ase*, n:o 39, 1981, s. 137. Kosonen (1987), s. 26–30. Kanninen, Ermei: Suomen puolustusvoimien toisen maailmansodan jälkeiset sotavaruushankinnat ja niihin liittyvät poliittiset päätökset. *Tiede ja ase* n:o 46, 1988, s. 16, 22. Juottonen (2006b), s. 241–243. Visuri (2006), s. 39–41. Visuri, Pekka: Idän ja lännen välissä. Puolustuspolitiikka presidentti Kekkonen kaudel-

- la. Espoo 2010, s. 222–224, 231–233, 244–245. Vaahtolampi (2014), s. 39–40.
- 89 Laki puolustusvoimista 402/31.5.1974. Valtiopäivät, Asiakirjat IV, Hallituksen kertomus 1974, s. 41–42; Valtiopäivät, Asiakirjat B, Valtion tilintarkastajien kertomus 1976, s. 85. Kanninen (1988), s. 16–17. Vaahtolampi (2014), s. 29.
- 90 Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunta: Suomalaisen mielipiteitä ulko- ja turvallisuuspolitiikasta, maanpuolustuksesta ja turvallisuudesta. MTS Tiedotteita ja katsauksia 2/2016. Helsinki 2016.
- 91 Kanninen (1988), s. 18. Vaahtolampi (2014), s. 39.
- 92 *Kylkirauta* 1985:1.
- 93 *Helsingin Sanomat* 27.1.1990, s. A 10. Alho & al. (2003), s. 37–38. Pesu (2017), s. 26–27.
- 94 Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunta: Suomalaisen mielipiteitä ulko- ja turvallisuuspolitiikasta, maanpuolustuksesta ja turvallisuudesta. MTS Tiedotteita ja katsauksia 2/2016. Helsinki 2016. Pesu (2017), s. 25–26, 29–31. Tarkka, Jukka: Koskenlaskun lyhyt historia. Puolustusministeriön julkaisuja 2/2017. Helsinki 2017, s. 37.
- 95 Turvallisuus muuttuvassa maailmassa. Suomen turvallisuuspolitiikan suuntalinjat. Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle 6.6.1995. Helsinki 1995. Alho & al. (2012), s. 129. Pesu (2017), s. 11–12, 37ff.
- 96 Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikka. Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle 13.6.2001, VNS 2/2001, Helsinki 2001, s. 5–7.
- 97 Heikkinen, Tiihonen (2010), s. 364, 369.
- 98 Alho & al. (2012), s. 115; Lehtonen, Antero (2013), s. 151–152. Pesu (2017), s. 54–55.
- 99 Alho, Kaitila, Kotilainen (2003), s. iv. Sipilä, Joonas: Asevoiman järjestämisen tavat ja Suomi (2013). *Asevöllisyyden tulevaisuus*. Juha Mäkinen (Toim.). Helsinki 2013, s. 22–23. Uusitalo, Roope: Asevöllisyyden vaikutus nuorten miesten työuraan. Matinen tutkimusseminaari 17.11.2011. (http://www.defmin.fi/files/1950/matine_esitys_17_11_11_RU.pdf (9.8.2017)).
- 100 Väyrynen (1987), s. 37. Valtiopäivät, Asiakirjat B, Valtiontilintarkastajien kertomus vuodelta 1991, s. 116–118.
- 101 Savela (2015), s. 14. Maailmanpankki, <http://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.TOTL.TFZS?end=2016&start=1960&view=chart>, luettu 9.8.2017.
- 102 Valtiopäivät, Asiakirjat IV, Hallituksen kertomus 1974, s. 41. Kiuru, Pertti, Riipinen, Toni: Asevöllisyyden järjestelmän yhteiskunnallisen vaikuttavuuden arviointi kansantalouden näkökulmasta. *Asevöllisyyden järjestelmän yhteiskunnallisia vaikutuksia, kansantalous, aluetalous, opinnot ja työelämä*. Riipinen, Toni, Simola, Roosa, Kiuru, Pertti, Oikarinen, Elias (Toim.) Helsinki 2007. Savela, Olli, Kouvonen, Seppo: Mikä ihmeen palkansaaja? *Hyvinvointikatsaus* 2009:3. Esim. artikkelissa Poutvaara, Panu, Louhela, Tuomas: Työvoimakustannukset puuttuvat puolustusmenoista. Tieto & Trendit 3/2007 jättää luontaisuuorituksen kokonaan huomioon ottamatta. Sama koskee päivärahoja niiden pienuuden vuoksi.
- 103 Nokkala, Arto: Suomen puolustuskyvyn uskottavuus. *Näkökulmia puolustuskyvyn uskottavuuteen*. Tiina Tarvainen (Toim.): Helsinki 2012, s. 60. Valtioneuvoston puolustusselonteko. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 5/2017. Helsinki 2017.
- 104 Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunta: Suomalaisen mielipiteitä ulko- ja turvallisuuspolitiikasta, maanpuolustuksesta ja turvallisuudesta. MTS Tiedotteita ja katsauksia 2/2016. Helsinki 2016. Tarkka (2017), s. 18.
- 105 Puolustusministeriö, Puolustusmenojen jakauma, https://defmin.fi/files/3225/TAE_2016_suomi_30.9.2015.xlsx, luettu 9.8.2017.
- 106 Valtioneuvoston puolustuselonteko. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 5/2017. Helsinki 2017.
- 107 Hallitusmuoto 94/1919, 50–51§, 75§.
- 108 Laki valtioneuvoston ministeriöiden lukumäärästä ja yleisistä toimialoista, 78/1922, 3§.
- 109 Kronlund, Jarl (Toim.): Suomen puolustuslaitos 1918–1939. Puolustusvoimien rauhanajan historia. Porvoo 1988, s. 126–131. Kosonen, Matti, Pohjonen Juha: Isänmaan portinvartijat. Suomen rajojen vartiointi 1918–1994. Keuruu 1994, s. 27, 70–76.
- 110 Kosonen, Pohjonen (1994), s. 155–159.
- 111 Juutilainen, Antti: Väestön ja laitosten suojaaminen pommituksilta. *Talvisodan pikkujättiläinen*. Leskinen, Jari, Juutilainen, Antti (Toim.). Porvoo, Helsinki, Juva 1999, s. 650–655. Vainio, Kimmo: Väestönsuojelu. Osa julkista hallintoa. Helsinki 1989, s. 15–20.
- 112 Juutilainen (1999), s. 652–655.
- 113 Sama, s. 651–656.
- 114 Pääesikunnan operatiivinen suunnitelma n:o 9. PEop-os n:o 155/Optsto/11 b sal./14.7.1953, s. 5–6. T 26862/F5-9 sal, KA.
- 115 Sotatilalaki, 303/1930.
- 116 Vares, Vesa: Puolustusvoimat ja yhteiskunnan sisäinen järjestys. *Suomen Puolustusvoimat 1944–1974. Puolustusvoimien rauhan ajan historia, osa 2*. Syrjö, Veli-Matti, Karjalainen, Mikko, Elfvengren, Eero (Toim.). Helsinki 2006, s. 84–100.
- 117 ”Puolustusvoimiemme tehtävä”, PE op-os 76/Op.1/10 henksal./2.9.1950, kirjeistö F2/1950, Pääesikunnan arkisto (PEA). PEop-os n:o 6/Op.1/10a sal./16.1.1951, s. 3–4. Kirjeistö F1/1951, PEA.
- 118 Kosonen, Pohjonen (1994), s. 327.
- 119 Putkiranta, Martti: Suomen väestönsuojelujärjestö 1927–1992. Jyväskylä 1995, s. 29.
- 120 Laki puolustustaloudellisesta suunnittelukunnasta, 238/1960. Ks. Yleisperustelut. Hallituksen esitys HE 152/2007.
- 121 Putkiranta (1995), s. 30–31.
- 122 Klefström, Kalevi: Puolustusvoimien lainsäädännöllinen perusta. *Suomen Puolustusvoimat 1944–1974. Puolustusvoimien rauhan ajan historia, osa 2*. Syrjö, Veli-Matti, Karjalainen, Mikko, Elfvengren, Eero (Toim.). Helsinki 2006, s. 106.
- 123 Klefström (2006), s. 104. Asetus puolustusneuvostosta, 137/1957.
- 124 Tynkkynen, Vesa: Puolustusvoimien valmius 1944–1974. *Suomen Puolustusvoimat 1944–1974. Puolustusvoimien rauhan ajan historia, osa 2*. Syrjö, Veli-Matti, Karjalainen, Mikko, Elfvengren, Eero (Toim.). Helsinki 2006, s. 461–465.
- 125 Tynkkynen (2006), s. 465.
- 126 LSSLE n:o 42/Optsto/Db henksal./21.12.1976, PEop-os Kirjeistö/Ryhmä 11/1977/F4 henksal, PEA.
- 127 Varautuminen ja kokonaisturvallisuus. Komiteamietintö. Helsinki 2010, s. 22.
- 128 Mm. LSSLE n:o 42/Optsto/Db henksal./21.12.1976, PEop-os Kirjeistö/Ryhmä 11/1977/F4 henksal, PEA
- 129 Varautuminen ja kokonaisturvallisuus. Komiteamietintö, Helsinki 2010, s. 23.
- 130 Sama, s. 22.
- 131 Sama, s. 23.
- 132 Sama.
- 133 Varautuminen yhteiskunnan häiriötilanteisiin ja poikkeusoloihin. Puolustusneuvosto, Helsinki 1999.
- 134 Suomen perustuslaki, 731/11.6.1999, 67§.
- 135 Asetus turvallisuus- ja puolustusasiainkomiteasta, 288/2003, 1–2§.
- 136 Valtioneuvoston periaatepäätös yhteiskunnan elintärkeiden toimintojen turvaamisesta, 27.11.2003.
- 137 Yhteiskunnan elintärkeiden toimintojen turvaamisen strategia. Valtioneuvoston periaatepäätös, 27.11.2003. Yhteiskunnan elintärkeiden toimintojen turvaamisen strategia. Valtioneuvoston periaatepäätös, 23.11.2006.
- 138 Varautuminen ja kokonaisturvallisuus, Komiteamietintö, Helsinki 2010, s. 16–23

8. RAUHANTURVAAMISESTA KRIISINHALLINTAAN

- 1 Jonkari, Lauri: Kansainliitto Suomen turvallisuuspolitiikassa ja kansainvälisissä suhteissa. Turku 2008, s. 25.
- 2 Jonkari (2008), s. 75, 85.
- 3 Sederholm, Jakob Johannes (1863–1934), <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/3627/>, luettu 23.12.2015.
- 4 Jonkari (2008), s. 148–149.
- 5 Diehl, Paul F: Peace Operations. Cambridge 2008, s. 34–36.
- 6 Nevakivi, Jukka: Ulkoasiainhallinnon historia 1918–1956. Helsinki 1988, s. 147.
- 7 Juusela, Jyrki: Suomalaiset Espanjan sisällissodassa 1936–1939. Jyväskylä 2003, s. 72–78, 416–419. Suomalaisia taisteli Espanjan sisällissodan molempien osapuolten puolella valtaosan kuitenkin ollessa tasavaltalaisten joukoissa.
- 8 Nevakivi (1988), s. 147, 150.
- 9 Kansainliitto: Official Journal 1939. s. 506 (Council Resolution), s. 540 (Assembly Resolution).
- 10 James, Alan: The Peacekeeping Role of the League of Nations. *International Peacekeeping*, Vol. 6, No. 1. Lontoo 1999, s. 154–160.
- 11 Akselivallat olivat Berliinissä 27. syyskuuta 1940 Saksan valtakunnan, Italian kuningaskunnan ja Japanin keisarikunnan tekemän yhteistoimintasopimuksen allekirjoittajat. Allekirjoittajiin liittyivät lisäksi Romania, Slovakia ja Unkari vuonna 1940 sekä Bulgaria, Jugoslavia ja Kroatia vuonna 1941. Suomi ei kuulunut allekirjoittajiin.
- 12 Päätös YK:n peruskirjan allekirjoituksesta tehtiin 24. kesäkuuta 1945, minkä vuoksi sitä juhliitaan kansainvälisenä YK:n päivänä. Allekirjoittaminen tapahtui seuraavana päivänä 25. kesäkuuta, mutta virallisesti peruskirja astui voimaan 24. lokakuuta 1945, kun turvallisuusneuvoston viisi pysyvää jäsentä ja pääosa muista allekirjoittajista olivat ratifioineet sen. Ensimmäinen allekirjoittaja oli Kiinan tasavalta, jonka YK:n yleiskokous päätöksellään 2758/25.10.1971 erotti kaikista YK:n elimistä ja antoi sen paikan Kiinan kansantasavallalle.
- 13 YK:n yleiskokous: päätöslauselma 181/1947.
- 14 YK:n yleiskokous: päätöslauselma 57/129/2003.
- 15 De Labarriere, René, Biographical notes: <http://www.un.org/en/peacekeeping/sites/50years/7.htm>, luettu 10.1.2016.
- 16 Turvallisuusneuvosto: A Report on the Assassination of Count Folke Bernadotte and Colonel Andre Serot. S/1315 3 May 1949.
- 17 Kiinan kysymys sai ratkaisunsa vasta vuonna 1971, kun Kiinan tasavalta erotettiin Yhdistyneistä kansakunnista ja Kiinan kansantasavalta otti sen paikan. YK:n yleiskokous: päätöslauselma 2758/1971.
- 18 Bowett, Derek W.: United Nations Forces: A Legal Study of United Nations Practice. London 1964, s. 29–60.
- 19 YK:n yleiskokous: päätöslauselma 377/1950.
- 20 Zetterberg, Seppo (Toim.): Suomen historian Pikkujättiläinen. Porvoo, Helsinki 1987, s. 782–783. Suomen Eduskunta: Eduskunnan vastaus hallituksen esitykseen suostumuksen antamiseksi Suomen liittymiseen Yhdistyneiden kansakuntien jäseneksi. 1947 Vp.- Edusk. vast. – Hallituksen esitys N:o 51. Pekkarinen, Jussi: Suomi eteni varoen YK:n jäseneksi. <http://formin.finland.fi/public/default.aspx?contentid=65482&contentlan=1>, luettu 20.2.2016.
- 21 turvallisuusneuvosto: Official records, second year No. 92, s. 2476–2477, Lake Success 1947. Turvallisuusneuvoston pysyvänä jäsenenä Neuvostoliitto kykeni yksin estämään Suomen jäsenyyden.
- 22 Turvallisuusneuvosto: Official records, tenth year No. 704. New York 1955, s. 13.
- 23 Turvallisuusneuvosto: Official records, tenth year No. 705. New York 1955, s. 7.
- 24 YK:n yleiskokous: päätöslauselma 555/195. s. 435.
- 25 Jakobson, Max: Veteen piirretty viiva. Havaintoja ja muistiinpanoja vuosilta 1953–65. Keuruu 1981, s. 93–98.
- 26 Racz, Barnabas: Hungary and the United Nations 1956–1962: A Legal and Political Analysis. 2007, s. 4–8.
- 27 YK:n yleiskokous: päätöslauselmat 997(ES-1), 998(ES-1), 1000(ES-1) ja 1001(ES-1). Neuvostoliitto ja sen mukana äänestäneet Itä-Euroopan maat vastustivat YK:n rauhanturvajoukon luomista YK:n peruskirjan vastaisena menettelynä.
- 28 YK:n yleiskokous: päätöslauselmat 997(ES-1) – 1003(ES-1), 1956.
- 29 Konstantinopolin konventio 29.10.1888. The Anglo-Egyptian Treaty of 1936. League of Nations Treaty Series, vol. 173, s. 402–431.
- 30 Hourani, Albert: Conclusion. *Suez 1956, The Crisis and its Consequences*. William Roger Louis, Roger Owen (Toim.). Oxford 1991, s. 393–411.
- 31 Jahn Gunnar, Presentation Speech by the Chairman of the Nobel Committee, 1957, http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1957/press.html, luettu 1.3.2016. Max Jakobson näkee taustalla myös Yhdysvaltain YK-suurlähettilään Henry Cabot Lodge ja US. State Departmentin: Jakobson, Max: Veteen piirretty viiva. Havaintoja ja muistiinpanoja vuosilta 1953–65. Keuruu 1981, s. 100.
- 32 YK:n yleiskokous: päätöslauselma 1000(ES-1), 1956.
- 33 YK:n yleiskokous: päätöslauselma 1001 (ES-1), 1956.
- 34 Reinimaa, Jorma: YK-kenraalin puumiekka, Yhdistyneiden Kansakuntien Suomen Komppania 1956–1957. Kaarina 2006, s. 24–25.
- 35 Valtiopäivät 1956, Pöytäkirjat II 15.11.1956 s. 1423–1425. Asiakirjat III, Valtiovarainvaliokunnan mietintö n:o 62. Asiakirjat III, Vastalause valtiovarainvaliokunnan mietintöön n:o 62. Valtiopäivät 1956, Pöytäkirjat II 16.11.1956 s. 1436. Reinimaa (2006), s. 32–33.
- 36 Reinimaa (2006), s. 34, 43. Vuonna 1956 YK-miehistö alin kuukausi-

- alkka oli 36 846 mk, kun miesten mediaanipalkka kotimaassa oli vain 25 500 mk. Vuonna 2016 rauhanturvaajan alkupalkka on 2 165 €, mutta miesten mediaanipalkka oli kohonnut jo 3 970 €:oon.
- 37 Kuula, Heikki: Suomalaisen rauhanturvajoukon huolto Suezillä 1956–1957 ja Kyproksella 1964–1977, *Maanpuolustuskorkeakoulun pro gradu*, 2006, s. 7–8. Reinimaa (2006), s. 34–35.
- 38 Palmu, Pentti: Tuli lakkaa, Suomalaiset valvontajoukot 1956–1985. Helsinki 1985, s. 17. Reinimaa (2006), s. 45.
- 39 Ylioppilastutkinto oli yhdeksällä reserviläisellä ja neljällätoista vakinaisen väen upseerilla.
- 40 Apulaiskomentaja ja komentaja, UNTSO 1967–1973, komentaja, UNEF II 1973–1975, YK:n Lähi-idän joukkojen pääkoordinaattori 1975–1979.
- 41 Komentaja UNTSO 1980–1981, komentaja UNDOF 1981–1982
- 42 Suominen, Jani: Sotilaita ilman vihollisia, suomalaiset valvontajoukot ja niiden voimankäyttö. Turku 1998, s. 31–32. Palmu (1985), s.24.
- 43 Kuosa, Tauno: Suomen osallistuminen YK:n rauhanturvaamistoimintaan. *Suomalaiset Sinibaretit 1*, Laine Aulis, Jokihäärä Martti, Seppäläinen Uuno (Toim.). Mikkeli 1982a, s. 28. Reinimaa (2006), s. 48–49. Kronlund, Jarl, Valla, Juha: Suomi rauhanturvaajana 1956–1990. Helsinki 1996, s. 117, 124.
- 44 YK:n yleiskokous: Pääsihteerin raportti, Clearance of the Suez Canal, Official Records, New York 1956–1957.
- 45 Virtanen, Rauli: Suezilta Afganistaniin. Suomalaiset rauhaa turvaamassa. Helsinki 2011, s. 41–42. Reinimaa (2006), s. 78–80.
- 46 Suomen hallitus tunnusteli New Yorkissa, voisiko Suomen komppania jatkaa palvelustaan nimenomaan Sharm el-Sheikhissä. Reinimaa (2006), s. 130
- 47 Pappia oli pyydetty toimialueelle jo komppanian ollessa el-Torissa, jossa kohdattiin taistelujen jälkiä, vaihdettiin sotavankeja, pidettiin yhteyttä Pyhän Katariinan luostariin, ja raskaan palveluksen rasitukset alkoivat näkyä. Reinimaa (2006), s. 91, 146, 189–191. Pappi kuuluu normaalisti pataljoonaorganisaatioon, mutta pappaja on ollut myös pienemmissä kansainvälisissä kokoonpanoissa. Esimerkiksi Afganistanin 120 miehen organisaatioon liitettiin pappi vuonna 2007 rauhanturvaaja Petri Immoosen kuoleman jälkeen. Riikonen, Teuvo: Pappi, perkele. *Rauhanturvaaja*, 4/2016, s. 28.
- 48 Kuosa (1982a) s. 26–31, Reinimaa (2006) s. 147–193.
- 49 Ruotsissa Baskermossa m/1952 tuli käyttöön jo ennen Suezin operaatioita. Suomen kielessä käytettiin ruotsista lainattua baskeri-termiä kunnes englannin kielestä lainattu baretti-sana yleistyi. Suomen puolustusvoimiin baretit tulivat käyttöön 1960-luvulla laskuvarjoajäkäreiden tunnuksiksi.
- 50 Virtanen (2011), s. 28. Reinimaa (2006) s. 73 ja s. 90. Löylyihin päästiin tammikuun ensimmäisenä lauantaina 1957.
- 51 Port Fuadissa suomalaisten ilona oli koiranpentu, joka ristittiin Nasseriksi. Egyptiläispoliisien pyynnöstä nimi muutettiin Stellaksi. Stella ei kuitenkaan liittynyt pysyvästi suomalaisten joukkoon kuten myöhemmin Prisse. Virtanen (2011), s. 30.
- 52 Suominen (1998), s. 20. Ensimmäiset Suomesta rauhanturvatehtäviin tuodut koirat palvelivat Kyproksella 1964.
- 53 Alarto, Ossi: YK:n Suomen komppaniat 1957–1958, kuljetusjoukkueiden historiikki. Hämeenlinna 2006, s. 28.
- 54 Reinimaa (2006), s. 74. Virtanen (2011), s. 23, 26, 36–37, 41–42, 48–49.
- 55 Reinimaa (2006), s. 134, 188–189. Kronlund, Valla (1996), s. 127. Virtanen (2011) s. 26, 50.
- 56 Virtanen (2011), s. 48
- 57 Reinimaa (2006), s. 65. Virtanen (2011), s. 21. Suominen (1998), s. 34–35.
- 58 Alarto (2006), s. 44–45. Virtanen (2011), s. 46.
- 59 Alarto (2006), s. 23, 6–27. Reinimaa (2006), s. 109, 116. Virtanen (2011) s. 40.
- 60 Kuosa (1982a), s. 26–31. Reinimaa (2006), s. 202–210.
- 61 Suomen vetäytymistä on selitetty epätietoisuudella YK:n maksamista korvauksista. Hallituksen tehdessä vetäytymispäätöksen rahoituskysymys oli kuitenkin jo ratkennut Suomelle myönteisellä tavalla, minkä vuoksi Suomen ajateltiin toimineen poliittisista syistä. Kronlund, Valla (1996), s. 125–127. Kuosa (1982a), s. 30. Reinimaa (2006) s. 197
- 62 Reinimaa (2006), s. 197. Virtanen (2011), s. 54.
- 63 Kuosa (1982a), s. 31. Uutta tutkimusta henkisen ja fyysisen terveyden ongelmista: Salonen, Vesa: Coping with Operational, Physical and Mental Demands in Crisis Management Operations, a Medical Perspective. *The Many Faces of Military Crisis Management. Lessons from the Field*. Mikaeli Langinvainio (Toim.). Tampere 2011, s. 47–50. Pihlainen, Kai, Santtila, Matti, Nyman, Kai, Nykänen, Tarja, Mäntysaari, Matti, Vaara, Jani, Vasankari, Tommi, Rintala, Harri, Mäkinen, Juha, Viskari, Jarmo, Kyröläinen, Heikki: Sotilaan toimintakyvyn tutkimus Libanonin Unifil- kriisinhallintaoperaatioissa, Toimintakyvyssä ja terveydentilassa tapahtuneet muutokset, kuormittuminen sekä ravintokäytättyminen. 2016.
- 64 Turvallisuusneuvosto: S/801/50/1948, Resolution of 29 May 1948: <http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/>, luettu 16.08.2016.
- 65 Turvallisuusneuvosto: S/1376 II/73/1949, Resolution of 11 August 1949: <http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/>, luettu 16.08.2016.
- 66 Reinimaa (2006), s. 173–174.
- 67 Reinimaa (2006), s. 173.
- 68 Rikhye, Indar Jit: The Sinai blunder, Withdrawal of the United Nations Emergency Force Leading to the Six Day War June, 1967. Lontoo 1980, s. 15–17. Cordier, Andrew W; Harrelson, Max (Toim.): Public Papers of the Secretaries General of the United Nations, Volume 7. U. Thant 1965–1967, s. 456–489.
- 69 Turvallisuusneuvosto: S/RES/236 (1967), <http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/>, luettu 19.8.2016
- 70 Siilasvuo, Ensio: Suomi Yhdistyneiden kansakuntien rauhanturvatehtävissä. *Suomalaiset Sinibaretit 2*. Laine Aulis, Jokihäärä Martti, Seppäläinen Uuno (Toim.). Mikkeli 1982, s. 9. Kuosa Tauno: Suomen osallistuminen YK:n rauhanturvaamistoimintaan. *Suomalaiset Sinibaretit 2*. Laine Aulis, Jokihäärä Martti, Seppäläinen Uuno (Toim.). Mikkeli 1982b, s. 27–31. Kronlund, Valla (1996), s. 355–356.
- 71 Arab League Summit, The Khartoum Resolutions, August 29 - September 1, 1967, http://self.gutenberg.org/articles/eng/Khartoum_Resolution, luettu 19.8.2016.
- 72 Siilasvuo, Ensio: Palestiinan kysymys ja kokemuksia sen ratkaisuyrityksistä. *Rauhanturvaamisen muuttuvat kasvot, oppeja tulevaisuudelle*. Jyväskylä 1997, s. 51.
- 73 Siilasvuo (1997), s. 51. Kuosa (1982b), s. 31–32.
- 74 Palmu (1985), s. 234–242. Virtanen (2011), s. 144–148.
- 75 United Nations Truce Supervision Organisation 60th Anniversary. Jerusalem 2008, s. 5–21, http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/untso/documents/untso_60_anniversary.pdf, luettu 19.8.2016
- 76 Koops, Joachim, MacQueen, Norrie, Tardy, Thierry, Williams, Paul D.: The Oxford handbook of United Nations Peacekeeping operations. Croydon 2015, s. 152–159, 121–132.
- 77 Turvallisuusneuvosto S/RES/338 (1973), <http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/>, luettu 19.8.2016.
- 78 Turvallisuusneuvosto S/RES/341 (1973), <http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/>, luettu 19.8.2016. Koops, MacQueen, Tardy, Williams (2015), s. 229–237. Kronlund, Valla (1996), s. 192–199
- 79 Turvallisuusneuvosto S/RES/340 (1973), <http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/>, luettu 19.8.2016.
- 80 Siilasvuo (1997), s. 52.
- 81 Nyberg, Bruno: Rauhaa vaikka nyrkeillä. Kotka 2006, s. 26–34. Suominen (1998), s. 45–48. Holma, Heikki: Suomen rauhanturvaajaliitto 1968–2008. Tampere 2010, s. 193–195.
- 82 Ahonen, Terho: Tulikaste Suezillä. Saarijärvi 2005, s. 91–125. Ahosen romaanimuotoon puettuissa muistelmissa tapahtumia kuvataan joukkueen johtajan näkökulmasta.
- 83 Kuosa (1982b) s. 82–176. Eversti Tauno Kuosa toimi UNEF II:n operaatiopäällikkönä ja johti loitontamissuunnittelun. Holma (2010), s. 196–198.
- 84 Suominen (1998), s. 48–49. Kuosa (1982b) s. 165–170.
- 85 Kuosa (1982b) s. 132. Palmu (1985), s. 231–232. Nyberg (2006) s. 82–84.
- 86 Siilasvuo (1997), s. 53. Kuosa (1982b), s. 207.
- 87 Nieminen, Jarmo: Santahamina. Sinivalkoinen saari. Helsinki 2012, s. 28.
- 88 Pääsihteerin Kurt Waldheimin kirje turvallisuusneuvoston puheenjohtajalle 24.7.1979, <https://search.archives.un.org/uploads/r/united-nations-archives/d/0/1/d01829a431056e4c8cd2b07aad917ef3ab6ad70eb7c237964dabb081164b4386/S-0899-0003-13-00001.pdf>, luettu 20.9.2016.
- 89 Multinational Force & Observers (MFO) independent auditors' report as of September 30, 2015 and 2014, s. 12, http://myos.mfo.org/media/mfo/documents/auditors_report_2015.pdf, luettu 22.9.2016.
- 90 Holma (2010), s. 398.
- 91 Koops, MacQueen, Tardy, Williams (2015), s. 152–159. Turvallisuusneuvosto: S/RES/4023 (1958), Resolution of 11 June 1958: <http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/>, luettu 9.8.2016. Kronlund, Valla (1996), s. 344.
- 92 Siilasvuo (1997), s. 49.
- 93 Holma (2010), s. 139–142. Kronlund, Valla (1996), s. 346–347.
- 94 Cairo Agreement 2.11.1969. El Khazen, Farid: The breakdown of the State in Lebanon 1967–1976, Cambridge 2000 s. 160–161.
- 95 Turvallisuusneuvosto: S/RES/425 (1978), S/RES/426 (1978) Resolution of 19 March 1978, <http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/>, luettu 10.8.2016. Koops, MacQueen, Tardy, Williams (2015), s. 248–260.
- 96 Kristittyjä miilisejä johti aluksi majuri Sad Haddad, minkä vuoksi osaa Etelä-Libanonista kutsuttiin Haddadin maaksi. Häntä seurasi kenraali Antoine Lahad vuonna 1984. He kutsuivat joukkoaan nimellä South-Lebanon Army (SLA), YK kutsui joukkoa nimellä De Facto Forces (DFF). Palestiinan vapautusarmeija PLO on koostunut useista erillisistä ryhmittymistä, joista osa on edelleen jäljellä. Libanonilaisia aseellisia osapuolia ovat olleet Amal ja Hezbollah, jotka ovat välillä taistelleet myös keskenään. Syyrian sisällissodan vuoksi Libanonin aseelliset osapuolet voivat edelleen lisääntyä. YK tukee alueella Libanonin virallista armeijaa (LAF). Koops, MacQueen, Tardy, Williams (2015), s. 248–257, 767–774. Suominen (1998) s. 83–89.
- 97 Hatem, Robert: From Israel to Damascus. La Mesa 1999, s. 24–29.
- 98 Vainio, Kimmo, Hynninen, Marko: Ei tuurilla vaan taidolla. Suomalaiset rauhanturvaajat Etelä-Libanonissa 1982–2005. Helsinki 2005, s. 45–46.
- 99 Hägglund, Gustav: Esipuhe s. 3–4. *Ei tuurilla, vaan taidolla*. Kimmo Vainio, Marko Hynninen. Helsinki 2005.
- 100 YK:n suurimmat kumuloidut tappiot ovat Libanonissa (UNIFIL) 312 kuollutta, Kongossa (ONUC) 249 kuollutta ja Darfurissa (UNAMID) 235 kuollutta. Suomalaisia on kuollut Libanonissa 11 ja Kyproksella 13 henkilöä. <http://www.un.org/en/peacekeeping/resources/statistics/fatalities.shtml>, luettu 23.10.2016.
- 101 Rauhanturvaajat ovat perinteisesti nimenneet kalustoaan, koska se helpottaa omaa kommunikointia joskin myös vihamielistä toimintaa. Libanonissa nimet vielä pysyivät, mutta kun Kabuliin 2006 toimitetut Pasit nimettiin Emmaksi ja Veetiksi, mutta nimikyltit poistettiin niistä pian. Muraja, Tuomas: Sotilaana Afganistanissa. EU 2014, s. 119–120, 125. Virtanen (2011), s. 74.
- 102 Vuosien varrella Pasien valmistaja on kehittänyt Groupiksi. Vuoteen 2021 asti on menossa XA-180- modernisointihanke, joka jatkaa Patrian menestystuotteen elinkaaren yli viiteenkymmeneen vuoteen.
- 103 Suominen (1998) s. 110–111, 125, 132–137. Vainio, Hynninen (2005) s. 98–99. Holma (2010) s. 217–218.
- 104 Vainio, Hynninen (2005), s. 79.
- 105 Tarkkanen, Kalevi: YK-sotilaana Libanonissa. Helsinki 1988, s. 78–116. Suominen (1998), s. 104–107. Vainio, Hynninen (2005), s. 69–71.
- 106 Suominen (1998), s. 112–117. Vainio, Hynninen (2005), s. 73–76. Tarkkanen (1988), s. 117–131.
- 107 Pataljoonan tiedustelujoukkueen johtajan yliluutnantti Mika Tuomalan suullinen raportti 9.6.1985.
- 108 Virtanen (2011), s. 160–171.
- 109 Suominen (1998), s. 117–120. Vainio, Hynninen (2005), s. 89–91. Virtanen (2011), s. 178–179.
- 110 Hägglund, Gustav: Force Commanderin neuvotteluyhteydet Lähi-idässä viime vuosikymmenen aikana. *Rauhanturvaamisen muuttuvat kasvot, oppeja tulevaisuudelle*. Jyväskylä 1997, s. 59–60.
- 111 Suominen (1998), s. 120–123. Vainio, Hynninen (2005), s. 103–104. Holma (2010), s. 218–219.
- 112 Vainio, Hynninen (2005), s. 125.
- 113 Suominen (1998), s. 137–139. Vainio, Hynninen (2005), s. 126–132. Virtanen (2011), s. 174–175.
- 114 Suominen (1998), s. 140–141. Vainio, Hynninen (2005), s. 138–139. Holma (2010), s. 220–221.
- 115 Vainio, Hynninen (2005), s. 181–199.
- 116 Holma (2012), s. 217–219. Vainio, Hynninen (2005), s. 200.
- 117 Vainio, Hynninen (2005), s. 5, 219–224.
- 118 Matthews, Matt M.: We Were Caught Unprepared: The 2006 Hezbollah-Israeli War. Fort Leavenworth 2008, s. 46–60.
- 119 YK:n yleiskokous: Report of the Commission of Inquiry on Lebanon pursuant to Human Rights Council resolution S-2/1, A/HRC/3/2, 23 November 2006, s. 4.
- 120 Turvallisuusneuvosto: S/RES/1701 (2006), [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1701\(2006\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1701(2006)), luettu 28.11.2016.
- 121 Valtioneuvoston selonteko: Suomen osallistumisesta sotilaalliseen kriisinhallintaoperaatioon (UNIFIL, United Nations Interim Force in Lebanon) Libanonissa. 6/2006 vp.
- 122 Holma (2010), s. 227–228. Holma, Heikki: Puolustusvoimat. Kansainvälisiä sotilaallista yhteistoimintaa. Tampere 2012, s. 242–243. Saloniemi-Pasternak, Charly, Visuri, Pekka: Suomi rauhanturvaajana 1991–2006. Jyväskylä 2006, s. 13–15.

- 123 Tasavallan presidentin esittely 4.12.2015, http://valtionneuvosto.fi/artikkeli/-/asset_publisher/10616/tasavallan-presidentin-esittely-4-12-2015, luettu 29.11.2016.
- 124 Tasavallan presidentin esittely 14.10.2016, http://valtionneuvosto.fi/artikkeli/-/asset_publisher/10616/tasavallan-presidentin-esittely-14-10-2016, luettu 29.11.2016.
- 125 Turvallisuusneuvosto S/RES/186 (1964), <http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/>, luettu 9.9.2016. Koops, MacQueen, Tardy, Williams (2015), s. 197–213.
- 126 Tuomioja, Erkki: Sakari Tuomioja. *Suomalainen diplomaatti, muutokuvia muistista ja arkistojen kätkeistä*. Arto Mansala, Juhani Suomi (Toim.). Jyväskylä 2003, s. 450–467.
- 127 Palmu (1985), s. 92–95. Kuosa (1982a), s. 62–63. Kronlund, Valla (1996), s. 15.
- 128 Palmu (1985), s. 114–115. Kuosa (1982a), s. 102–197. Kronlund, Valla (1996), s. 153.
- 129 Palmu (1985), s. 115–133.
- 130 Harbottle, Michael: The Impartial soldier. Lontoo 1970, s. 37. Kronlund, Valla (1996), s. 178–181.
- 131 Martola, Armas-Eino: Kyproksen ongelma ja piirteitä rauhanturvajoukkojen toiminnasta saarella, *Tiede ja Ase*, n:o. 25, 1967, s. 53–58. Harbottle (1970), s. 86–89. Kuosa (1982a) s. 122–125. Palmu (1985), s. 142–144, 172. Suominen (1998), s. 68.
- 132 Martola, Armas-Eino: Kokemuksia kolme ja puolivuotiselta YK:n joukkojen komentajakaudelta Kyproksella. *Tiede ja Ase*, n:o 28, 1970, s. 23. Harbottle (1970), s. 175. Kuosa (1982a), s. 134–137
- 133 Neljä upseeria ja yhdeksän aluksi vankeuteen tuomittua rauhanturvaajaa kotiutettiin. Tuomiot muuttuivat Suomessa sakoiksi ja yksi upseereista kärsi 30 vuorokauden arestirangaistuksen. Lehtimaja, Lauri: Kun rauhanturvaajille katettiin leiväton pöytä, Kyproksen kapakkamallakasta 40 vuotta. *Lakimiesuutiset*, 8/2007. Kuosa (1982a), s. 138. Palmu 156–159. Suominen (1998), s. 77–78.
- 134 Holma (2010), s. 11–13.
- 135 Palmu (1985), s. 185–187.
- 136 Vartiainen, Ahti: Kansainvälisen yhteisön ja suurvaltojen osallistuminen Kyproksen konfliktiin neuvotteluprosessiin. Ennakoivan diplomatian mahdollisuudet ja ratkaisumallit, *Rauhanturvaamisen muuttuvat kasvat, oppeja tulevaisuudelle*. Jyväskylä 1997, s. 80–81.
- 137 Turvallisuusneuvosto S/RES/353 (1974), <http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/>, luettu 19.8.2016.
- 138 Henn, Francis: A business of some heat. UK 2004, s. 305–306. Takamaa, Kari T.: Taistelulentä, toimintaympäristö ja sodan oikeussäännöt. *Sota. Teoria ja todellisuus, näkökulmia sodan muutokseen*. Jyri Raitasalo, Joonas Sipilä (Toim.). Helsinki 2008, s. 228–229.
- 139 Henn (2004), s. 452–454.
- 140 Holma (2010), s. 165–174. Henn (2004), s. 454. Kuosa (1982a), s. 180.
- 141 Suominen (1998), s. 79.
- 142 YK:n yleiskokous: Päätöslauselma 3212 (1974).
- 143 Turvallisuusneuvosto: S/RES/541 (1983), [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/541\(1983\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/541(1983)), luettu 12.9.2016.
- 144 The Blue Beret June 2005, s. 12, https://unfcyp.unmissions.org/sites/default/files/bb_06_june_2005.pdf, luettu 20.8.2016
- 145 Mikkola, Ilpo, Vanttaja, Mauno, Kiviharju, Voitto: Suomalaisten YK-siviilivirkamiesten kokemuksia maailman kriisialueilta. Helsinki 2015, s. 327. Holma (2010), s. 398.
- 146 Palmu (1985), s. 300.
- 147 Turvallisuusneuvosto S/RES/350 (1974), <http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/>, luettu 20.9.2016. Koops, MacQueen, Tardy, Williams (2015), s. 238–247.
- 148 Suominen (1998), s. 51–52. Kuosa (1982b), s. 221–230.
- 149 Suominen (1998), s. 52. Palmu (1985), s. 24, 300–313, Holma (2010), s. 199–201.
- 150 Koops, MacQueen, Tardy, Williams (2015), s. 243. Holma (2010), s. 201–208.
- 151 Kullberg, Rolf: Mission impossible. Reflections on the United Nations Supervision Mission in Syria. *Expecting the unexpected: Experiences of Leadership Challenges in Crisis Management*. Susanne Ådahl (Toim.). Tampere 2013, s. 21–26.
- 152 YK:n yleiskokous: Päätöslauselmat A/RES/66/253 A ja A/RES/66/253 B, 2012.
- 153 Turvallisuusneuvosto: S/RES/2043 (2012), <http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/>, luettu 30.10.2016. Koops, MacQueen, Tardy, Williams (2015), s. 842–853.
- 154 Koops, MacQueen, Tardy, Williams (2015), s. 240–243.
- 155 Turvallisuusneuvosto: S/RES/435 (1978), <http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/>, luettu 6.9.2016. Koops, MacQueen, Tardy, Williams (2015), s. 294–305.
- 156 Koops, MacQueen, Tardy, Williams (2015), s. 294–305.
- 157 YK: Namibia – UNTAG background, <http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/past/untagFT.htm#D>, luettu 4.11.2016
- 158 Ahtisaari, Martti, Kiljunen, Kimmo: Suomalaisena YK:ssa. Jyväskylä 1994, s. 67–68. Wren, Christopher S: Terms Fixed for Pullout of Guerrillas from Namibia, *the New York Times*, April 10, 1989, <http://www.nytimes.com/1989/04/10/world/terms-fixed-for-pullout-of-guerrillas-from-namibia.html>, luettu 4.11.2016.
- 159 Suominen (1998), s. 167.
- 160 Pitkänen, Paavo: Namibiassa. Vantaa 2013, s. 177–214.
- 161 Ahtisaari, Martti (1937–), Kansallisbiografia, <http://www.kansallisbiografia.fi/english/?id=634>, luettu 4.11.2016.
- 162 YK:n yleiskokous: päätöslauselma A/ES-6/PV.7, 14 Jan. 1980, <http://research.un.org/en/docs/ga/quick/emergency>, luettu 1.9.2016. Kronlund, Valla (1996), s. 166–167.
- 163 Multamäki, Olli-Matti: Suomi ja Afganistanin rauhanprosessi 1987–1989. Saarijärvi 1996, s. 14.
- 164 Koivisto, Mauno: Kaksi kautta II. Historian tekijät. Juva 1995, s. 277–278.
- 165 YK: Subsidiary organs of the Security Council, s. 78, http://www.un.org/en/sc/repertoire/85-88/85-88_05.pdf#page=12, luettu 9.9.2016. Holma (2010), s. 330–336. Multamäki (1996), s. 15–20.
- 166 Kronlund, Valla (1996), s. 170–171.
- 167 Turvallisuusneuvosto: S/RES/1368 (2001), <http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/>, luettu 30.9.2016.
- 168 Turvallisuusneuvosto: S/RES/1386 (2001), <http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/>, luettu 30.9.2016.
- 169 Koskela, Mauri: Ensimmäinen suomalainen sotilasjoukko Afganistaniin 2002. *Taistelukentällä. Suomalaisupseerien kokemuksia Afganistanista*. Jari Rantapelkonen (Toim.). Tampere 2012, s. 38.
- 170 Rätty, Markus: Rauhanturvaamisen suurvalta kriisinhallinnan maailmassa. Sotilaallinen kriisinhallinta Afganistanissa suomalaisen strategisen kulttuurin käytäntönä. Tampereen yliopiston pro gradu, 2013, s. 63–64. Valtioneuvoston selonteko: Suomen osallistumisesta sotilaalliseen kriisiin-
- hallintaoperaatioon (ISAF, International Security Force) Afganistanissa. VNS 5 /2001 vp. Holma (2012), s. 123–125.
- 171 Rantapelkonen, Jari: Kokemuksiin perustuvaa sotatieteellistä tietoa, *Taistelukentällä. Suomalaisupseerien kokemuksia Afganistanista*. Jari Rantapelkonen (Toim.). Tampere 2012, s. 7–22. Rätty (2013) s. 66–68.
- 172 Kurko, Mikko: Suomalainen CIMIC-toiminta Afganistanissa. Tarinoita klinikoista, penaaaleista ja vastakumouksellisesta strategiasta. Maanpuolustuskorkeakoulun yleisesikuntaupseerikurssin diplomityö, 2013, s. 105–106. Koskela (2012), s. 39–43. Holma (2012), s. 226–228.
- 173 Holma (2012), s. 127–128. Kurko (2013), s. 85–86.
- 174 Turvallisuusneuvosto: S/RES/1510 (2003), <http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/>, luettu 29.11.2016.
- 175 Holma (2012), s. 166–167.
- 176 Hervik, Peter: Current Themes in IMER Research N:o 13. The Danish Muhammad Cartoon Conflict. Malmö 2012, s. 43–65.
- 177 Lindholm, Jari: Taistelu Maimanasta. *Taistelukentällä. Suomalaisupseerien kokemuksia Afganistanista*. Jari Rantapelkonen (Toim.). Tampere 2012, s. 127–141.
- 178 Valtioneuvoston selonteko: Suomen osallistuminen Afganistanin ISAF-operaatioon, Suomen osallistuminen EU:n sotilaalliseen kriisinhallintaoperaatioon Tshadissa ja Keski-Afrikan tasavallassa (EUFOR TCHAD/RCA) sekä sotilasosaston asettaminen korkeaan valmiuteen osana Ruotsin, Suomen, Viron, Irlannin ja Norjan muodostaman EU:n taisteluosaston valmiusvuoroa 1.1.–30.6.2008. VNS 2/2007 vp, s. 2–6.
- 179 Niitynperä, Tapio: Armeijakunnan johdon mentorina, *Taistelukentällä. Suomalaisupseerien kokemuksia Afganistanista*. Jari Rantapelkonen (Toim.). Tampere 2012, s. 81–94. Rätty (2013) s. 63–72.
- 180 Valtioneuvoston selonteko: Suomen osallistuminen ISAF-operaation tukitoimiin vaalien järjestämiseksi Afganistanissa vuonna 2009. VNS 8/2008 vp.
- 181 Holma (2012), s. 265.
- 182 Kurko, Mikko: ”No, se oli nyt sitten se,... mistä ollaan puhuttu... se iieedee”, *Taistelukentällä. Suomalaisupseerien kokemuksia Afganistanista*. Jari Rantapelkonen (Toim.). Tampere 2012, s. 155–163.
- 183 Valtioneuvoston selonteko: Afganistanin tilanteesta, Suomen kokonaisuudesta Afganistanille ja Suomen osallistumisesta sotilaalliseen kriisinhallintaoperaatioon ”Resolute Support.” VNS 8/2014 vp.
- 184 Ulkoasiainministeriö: Katsaus Suomen osallistumisesta kansainväliseen kriisinhallintaan, kansainväliseen harjoitustoimintaan ja nopean toiminnan joukkoihin, HEL7M1068-15, 16.06.2015, https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Kirjelma/Documents/UTPJ_5+2015.pdf, luettu 15.8.2016.
- 185 Valtioneuvosto: Valtioneuvoston ulko- ja turvallisuuspoliittinen selonteko, valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 7/2016, s. 29.
- 186 Turvallisuusneuvosto: S/RES/795 (1992), <http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/>, luettu 6.10.2016. Sokalski, Henryk J.: An Ounce of Prevention: Macedonia and the UN Experience in Preventive Diplomacy. Washington D.C., 2003, s. 95–99. Koops, MacQueen, Tardy, Williams (2015), s. 371.
- 187 Turvallisuusneuvosto: S/RES/908 (1994) s. 4, <http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/>, luettu 6.10.2016. Sokalski (2003), s. 101–104.
- 188 Turvallisuusneuvosto: S/RES/983 (1995), S/RES/1027 (1995), <http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/>, luettu 6.10.2016. Koops, MacQueen, Tardy, Williams (2015), s. 500–510.
- 189 Lebamoff, Mary Frances: Learning from the UN Preventive Deployment Mission in Macedonia: Nothing Fails Like Success? Chicago 2015, s. 25. Salenius-Pasternak, Visuri (2006), s. 20. Sokalski (2003), s. 214–216.
- 190 Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi Suomen osallistumisesta Yhdistyneiden Kansakuntien ja Euroopan turvallisuus- ja yhteistyöjärjestön päätökseen perustuvaan rauhanturvaamistoimintaan annetun lain muuttamisesta sekä eräiksi siihen liittyviksi laeiksi, HE 20/2000, <http://plus.edilex.fi/stuklex/fi/he/20000020>, luettu 20.9.2016.
- 191 Salenius-Pasternak, Visuri (2006), s. 25. EU EEAS, CONCORDIA, Archived on 1st of Jan 2015, http://www.eeas.europa.eu/archives/csdp/missions-and-operations/concordia/mission-description/index_en.htm, luettu 28.11.2016. Holma (2012), s. 217.
- 192 Clark, Wesley, K.: Waging Modern War: Bosnia, Kosovo, and the Future of Conflict. New York 2001. Rohde, David: Endgame: the Betrayal and Fall of Srebrenica, Europe’s Worst Massacre since World War II. New York 1998. Zimmerman, Warren: Origins of a Catastrophe: Yugoslavia and its Destroyers. New York 1996.
- 193 Rantapelkonen, Jari: Konfliktin, konfliktinhallinnan ja turvallisuuden käsitteet kylmän sodan jälkeen. Helsinki 2000, s. 96–101. Holma (2012), s. 211–212.
- 194 Suomen Eduskunta: Täysistunnon pöytäkirja 136, 18 päivänä joulukuuta 1995, s. 3670
- 195 Turvallisuusneuvosto: S/RES/1031 (1995), <http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/>, luettu 6.8.2016.
- 196 Valtioneuvoston selonteko: Turvallisuus muuttuvassa maailmassa, Suomen turvallisuuspolitiikan suuntalinjat, VNS 1/1995. ”Tässä yhteydessä ilmoitetaan, että Suomi ei osallistu operaatioihin, jotka edellyttävät rauhaan pakottamista tai voimakeinojen käyttämistä muita valtioita tai konfliktin osapuolia vastaan.”
- 197 Eduskunnan pöytäkirja 136/1995, https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/poytakirja/Documents/ptk_136+1995.pdf, luettu 23.10.2016.
- 198 Tiedusteluosast mainittiin Valtioneuvoston selonteossa VNS 3/1995 vp (Suomen osallistuminen Bosnia-Hertsegovinan rauhansopimuksen sotilaalliseen toimeenpanoon), ja kansanedustaja Irina Krohn viittasi niihin vihreiden ryhmäpuheenvuorossa 18.12.1995, mutta kohua asiasta ei noussut.
- 199 Öller Gustav, EU:n Ulkosuhdehallinnon sotilasesikunnan tiedusteludirektoratoin osastopäällikkö, Ylijohdon tiedustelutoiminta kriisinhallintaoperaatioissa, haastattelu 23.10.2016, materiaali kirjoittajalla.
- 200 Eduskunnan pöytäkirja 184/1996, https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/poytakirja/Documents/ptk_184+1996.pdf, luettu 23.10.2016.
- 201 Holma (2010), s. 266.
- 202 Hinkkala, Marjatta: Rauhanturvaajana Balkanilla, Hesco-linnake 1996–1998. Hämeenlinna 1998, s. 138–139.
- 203 Aherto, Markku: Suomalainen pataljoona edelläkävijä Bosniassa, *Rauhanturvaaja*, 1/2000, http://www.rauhanturvaajaliitto.fi/lehti/3_00/aherto.htm, luettu 23.10.2016.
- 204 Kurkinen, Petteri: Siviili-sotilasyhteistyö kriisinhallintaoperaatioissa. Helsinki 2001, s. 71–76. Holma (2010), s. 260.
- 205 Holma (2010), s. 262. Salenius-Pasternak, Visuri (2006), s. 23–24.
- 206 Holma (2012), s. 185–189. EU: European Union missions in Bosnia-Herzegovina, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=URISERV%3Aps0008>, luettu 15.11.2016.
- 207 Salenius-Pasternak, Visuri (2006), s. 24.
- 208 Ranta, Jani: Serbian ilmapuolustus Kosovon sodassa. Maanpuolustuskorkeakoulun pro gradu, 2015, s. 24–37. Salenius-Pasternak, Visuri (2006), s. 17.
- 209 Clark, Wesley K.: Waging modern war, PublicAffairs™ New York 2001, s. 326, 346, 360 ja 369. Elith, Gregory: How the Nobel Peace Prize was

- won. Counterpunch, 2008, <http://www.globalresearch.ca/how-the-nobel-peace-prize-was-won/10573>, luettu 11.3.2016. Holma (2010) s. 268. Holma (2012) s.81–83.
- 210 Turvallisuusneuvosto: S/RES/1244 (1999), <http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/>, luettu 6.10.2016. Katso myös Salenius-Pasternak, Visuri (2006), s. 22.
- 211 Hinkkala, Marjatta: Kultainen leijona. Kirja suomalaisesta Kfor-joukosta, sen ensimmäisestä rotaatiosta Kosovossa 1999–2000. Hämeenlinna 2000, s. 7–14. Salenius-Pasternak, Visuri (2006), s. 22.
- 212 Holma (2012), s. 83–86.
- 213 Holma (2012), s. 95–97, 107–111. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi Suomen osallistumisesta Yhdistyneiden Kansakuntien ja Euroopan turvallisuus- ja yhteistyöjärjestön päätökseen perustuvaan rauhanturvaamistointaan annetun lain muuttamisesta sekä eräiksi siihen liittyviksi laeiksi, HE 20/2000, <http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2000/20000020>, luettu 5.10.2016.
- 214 Salenius-Pasternak, Visuri (2006), s. 23. Hinkkala (2000), s. 70–73.
- 215 Sörensen, Jens Stilhoff: Intervention and state building in Kosovo, *The Routledge Handbook of International State building*, David Chandler, Timothy D. (Toim.). Oxton 2013, s. 276. Ulkoasiainministeriö: Kertomus Suomen valtiohallinnon osallistumisesta Naton rauhankumppanuuteen vuonna 2003, HEL1171-15, 14.5.2004. Salenius-Pasternak, Visuri (2006), s. 64.
- 216 Holma (2010), s. 274–280.
- 217 Turvallisuusneuvosto: Comprehensive Proposal for the Kosovo Status Settlement, S/2007/168/add.1, 26 March 2007.
- 218 Holma (2010), s. 281–282.
- 219 Kronlund, Valla (1996), s. 276, 407–410.
- 220 Laki Puolustusvoimista 402/1974, <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1974/19740402>, luettu 7.8.2016.
- 221 Valtanen, Jaakko: Puolustusvoimain komentajan puhe 98. Maanpuolustuskurssin avajaisissa 20.1.1986. *Kehittyvät puolustusvoimat, kenraali Jaakko Valtanen puolustusvoimain komentajana 1983–1990*. Pertti Suominen, Erkki Paukkunen, Kari Rimpä, Kari Siiki (Toim.). Helsinki 1990, s. 52
- 222 Suominen (1998), s. 29–30.
- 223 Klenberg, Jan: Paraatipuhe Keuruulla 3.7.1993. Holopainen, Pekka, Liesinen, Kalle, Paukkunen, Erkki: Amiraalin aika. Amiraali Jan Klenberg puolustusvoimain komentajana 1990–1994. Vammala 1994. s. 141.
- 224 Utin jääkärirykmentin erikoisjääkärikomppaniaa ja Rannikkoprikaatin erikoistoimintaosastoa alettiin kehittää ammattimaisesti toimiviksi joukoiksi vuosina 2004–2005.
- 225 Rauhanturvaamislaki 514/1984. <http://www.finlex.fi/fi/laki/smur/1984/19840514>, luettu 11.9.2016.
- 226 <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2006/20060211>, luettu 11.9.2016.
- 227 Laki Puolustusvoimista 551/2007. <http://www.finlex.fi/fi/laki/smur/2007/20070551>, luettu 25.10.2017. Kriisinhallinta putosi kolmannesta tehtävästä neljänneksi, kun vuonna 2017 puolustusvoimien tehtäviin lisättiin lisäksi kansainvälisen avun antaminen.
- 228 Suomi on esimerkiksi tukenut vuodesta 2009 asti Eastern African Standby Forcen kehitystä yhdellä evp.-upseerilla sijoitettuna Nairobiin Keniaan. Viimeinen kokonaan kansallinen rauhanturvapataljoona kotiutui Kosovosta vuonna 2010.
- 229 Valtioneuvoston selonteko: Suomen turvallisuus ja puolustuspolitiikka. VNS 2/2001 vp, s. 56.

Tervehdysten kuvat sekä johdannon ja päälukujen aloituskuvat

- s. 5 Juhani Kandell / Tasavallan presidentin kanslia
- s. 7 Juhani Kandell / Puolustusvoimat
- s. 12 Uudenmaan prikaatin vartiomies vuonna 1960. Kuva: Sotamuseo
- s. 92 Luku 1: Jalkaväki hyökkää panssarivaunujen tukemana 1930-luvulla. Kuva: Sotamuseo
- s. 134 Luku 2: Viestirykmentin sotaharjoitus Porkkalassa toukokuussa 1963. Kuva: Sotamuseo
- s. 188 Luku 3: Taistelukoulun kokeiluharjoitukset maaliskuussa 1984. Kuva: Sotamuseo
- s. 220 Luku 4: Savon prikaatin varusmiehet ampumaradalla maaliskuussa 1983. Kuva: Sotamuseo
- s. 276 Luku 5: Jalkaväen varuste- ja kalustoesittely Parolassa lokakuussa 1962. Kuva: Sotamuseo
- s. 326 Luku 6: Suomalaisia joukkoja vetäytymässä Jaakkiman läpi elo-syyskuussa 1944. Kuva: SA-kuva
- s. 384 Luku 7: Ohjusvene Helsinki ja Pasi-miehistönkuljetusajoneuvo Presidentinlinnan edustalla lokakuussa 1992. Kuva: Sotamuseo
- s. 440 Luku 8: UNDOF-operaation tarkkailija Golanilla marraskuussa 1985. Kuva: Sotamuseo
- s. 480 Luku 9: Kuva: Puolustusvoimat

HENKILÖHAKEMISTO

Aaltonen Ali 328
 Aarnio Matti 337
 Ahmavaara E. 361
 Aho Esko 324
 Ahola Tauno 216
 Ahtsaari Martti 325, 462, 464, 470, 472, 476
 Airio Pentti 269, 327, 544
 Airo Aksel 43, 54, 96, 195
 Alanko I. 360
 Aleksanteri I 14
 Alizad Arman 232
 Allardt Erik 270
 Amini Hafizullah 464
 Aminoff Ivar 287
 Anthoni Uolevi 447
 Anttila Ulla 253

Backman Leo 450
 Bartenbach Karl 288
 Békássy Vilmos 341
 Bergholm Katri 375
 Bernadotte Folke 443, 450
 Biese Fritz 294
 Blick Arne 48
 Boldt Lauri 474
 Bonabarte Napoleon 14
 Brandenstein Otto von 138, 330
 Branders Ernst 96
 Bratt K. A. 97, 99
 Bruckner Wilhelm 96, 99, 100
 Bunche Ralph 443, 459
 Burns E. L. M. 447, 449
 Buschhagen Erich 36

Cajander Aimo 287, 307
 Carlsson Gösta 269
 Castrén Erik 120
 Christensen Hans 474
 Clark Wesley 78
 Clausewitz Karl von 101

De Chastelain John 479
 De Labarriére René 443
 Devaulx R. 97
 Douglas Archibald (W.A.) 222

Ehrnrooth Leo 442
 Eloranta Jari 415
 Enckell Oscar 19, 96, 100, 138, 167, 286, 287, 341, 442
 Enckell Carl 442
 Engholm Carl 448
 Engström Juha 469, 475, 476
 Erfurth Waldemar 112, 360
 Essen Georg Didrik von 241

Falkenhorst Nikolaus von 39
 Fieandt Kai von 269, 270
 Field R. M. 97

Gerich Paul von 222
 Golowin Michael 287
 Goltz Rüdiger von der 17, 163, 164, 330
 Govorov Leonid 47
 Grandell Leonard 166, 167, 170, 233
 Gripenberg Georg A. 43, 442, 444, 445
 Grivas Georgios 459

Hahti Usko Sakari 54
 Haaksalo Magnus 447, 448
 Haanterä Lauri 122
 Haapalainen Eero 328
 Hakola Ragnar 289
 Hallama Jaakko 254, 458
 Hallberg Pekka 396, 438
 Halonen Ilkka 447
 Halonen Tarja 469
 Halonen Kyösti 472, 477
 Halsti Wolf 223, 254, 365
 Halttu Paavo 360, 361

Hammar skjöld Dag 446
 Hanell Edvard 37
 Hankala Ossi 294
 Hannola Anitta 274
 Hannuksela Hannu Esa 100
 Harinen Olli 274, 275
 Hartikainen Antti 479
 Heikinheimo Arne 100, 192
 Heikkinen Sakari 424
 Heinonen Jukka 272
 Heinrichs Erik 19, 27, 33, 36, 37, 39, 41, 51, 52, 53, 55, 111, 112, 174, 193
 Heiskanen Kaarlo 59, 60, 143
 Heiskanen Juho 254, 446
 Helminen Rauli 464, 474
 Helson Jesper 82
 Hentilä Jorma 271
 Hermansson Gösta 451
 Hersalo Niilo 97, 227, 242, 389
 Hirva Eino 291
 Hitler Adolf 36, 327, 359, 391
 Holkeri Harri 320, 420, 471, 475, 479
 Holma Klaus 361
 Holopainen Pekka 359
 Hornborg Eirik 18, 398
 Hrawi Elias 457
 Huhtala Olavi 115, 117
 Hyvärinen Risto 270
 Hägglund Woldemar 31, 33, 41, 42, 175, 254, 350, 351
 Hägglund Gustav 77, 78, 457, 472, 476
 Häkkinen Henri 238
 Häkämies Jyri 274
 Hämäläinen Pekka 314
 Häyhä Simo 369

Ilmola Paavo 394, 396
 Ingman Lauri 287

- Inkinen Pauli 294
Isakson Selim 100
- Jalander Bruno 442
Jeltsin Boris 405
Jouko Petteri 252, 277, 554
Junttila Paavo 269
Juottonen Jorma 415
Jännes Toini 375
Järventaus Jorma 270, 360, 361
Järvinen Yrjö Aleksis 108, 110, 178, 180
Jääskeläinen Kari 272, 274
- Kaira Erkki 447, 474, 476
Kairamo Lyyli 375
Kallio Kyösti 36, 167, 377, 386, 388
Kallio Toivo 291
Kanerva Ilkka 412
Kanninen Ermei 128, 131, 142, 270
Kansi Pekka 270, 271, 272
Karvinen Veijo 450
Kaskeala Juhani 81, 82
Katainen Jyrki 411
Katona Raimo 202
Kauppila Viljo 100
Kauppila Tarmo 479
Kautola Eero 361
Keinonen Yrjö 66, 67, 234, 397
Kekkonen Urho 60, 71, 121, 195, 199, 396, 402, 446
Kesseli Pasi 252, 554
Kiljunen Paavo 471, 477
Kilpiä Juha 470, 474, 478
Kirke Walter 287
Kissinger Henry 461
Kivekäs Kaarlo 19
Klenberg Jan 74, 75, 311, 325, 427
Koivisto Mauno 75, 301, 324, 325, 421
Konttiopää Björn 447
Korhonen Arvi 110, 364
Korkeaoja Juha 410
Korkiamäki Ilkka 90
- Korpela Jorma 423
Koskela Mauri 462, 475, 476
Koskelo Heikki 200, 202
Koskimaa Ali 360, 361
Koskimies Eino 100
Kosonen Kyösti 415
Krivosejev Grigori 382
Kuistio August 351
Kuosa Tauno 161, 476
Kuusinen Otto Ville 31, 35
Kuusi Matti 234
Kuusiola Toivo 448
Kärkkäinen Kari 270, 271, 272
- Laatikainen Taavetti 33, 47, 350
Lagus Ruben 42, 364
Laidoner Johan 27
Lalu Petteri 252
Lankinen Antti 477
Lehti Taisto Olavi 142
Lehtinen Artturi 445
Lehto Ossi 294
Leimu Heikki 271
Leinonen Kaarlo 68, 69, 156
Leskinen Jukka 274
Lie Trygve 443
Liesinen Kalle 479, 545
Liikola Juha-Pekka 260
Liinamaa Keijo 402
Lindberg Jarmo 6, 89, 90, 325
Linder Ernst 33, 342
Lindh Carl 387
Lipponen Paavo 405, 407
Lorentz Richard 47, 208
Lundqvist Jarl 55, 69
Luukkonen, Fanni 29
Löfström Ernst 100, 330
- Makarios III 460
Malmberg Harald 97, 99
Malmberg Lauri 19, 28, 100, 245, 387
Manner Kullervo 329, 330
Mannerheim Carl Gustav Emil 15–18, 20, 31–33, 37–39, 41,
- 46–48, 52, 69, 111, 115, 138, 163, 191, 193, 328, 330–334, 357, 359, 361, 367, 368, 386–388, 391–393
Manninen Ohto 382
Mansner Harry 280
Markus Juha 461
Martola Armas-Eino 96, 97, 442, 446, 459, 461, 476
Matikainen Unto-Pekka Juhani 458
Mattila Olavi 402
Maunula Aatos 183, 296
Melander Lars 139
Meretskov Kirill 48, 365
Merjola Timo 313
Miettinen Kaarlo 195
Mitchell George 479
Multamäki Olli-Matti 475
Murole Matti 360
Mäkelä Tapani 450
Mäkinen Einar 48
Mäkinen Jarno 458
- Nenonen Vilho 19, 100
Nieminen Tauno 479
Nihtilä Valo 115, 136, 137, 139, 332, 333, 351
Niinistö Jussi 411
Niinistö Sauli 5
Nikanov everstiluutnantti 139
Nikunen Heikki 325, 545
Niukkanen Juho Kusti 166, 167, 388
Nordenswan Bjarne 100
Nyberg Charles 341
- Oesch Lennart 20, 34, 41, 47, 48, 100, 110, 191, 364, 387
Oksala Arvi 387
Oksanen Jaakko 474, 479
Orpo Petteri 411
- Paalu Paavo 100
Paasikivi Juho Kusti 69, 118, 121, 140, 171
Pajari Aaro 31
Pajula Jukka 258
- Pajunen Aimo 325
Pallieri V. 97
Parkatti Veli-Pekka 229
Pekkarinen E. 294
Peltonen Mika 470, 478
Pentti Arvo 396
Petäjä Unto 363
Peura Eskil 291, 293, 294
Pihkala Lauri 236
Pirhonen Jouko 199
Poppius Uolevi 431
Puheloinen Ari 479
Pullinen Jorma 460
Puonti Pertti 474
- Raappana Erkki 39, 49
Rahola Eero 42, 44, 96
Raitasaari Reino 454
Rantapelkonen Jari 275
Rappe Axel 138
Rehn Elisabeth 235, 325
Reinimaa Jorma 450
Ribbentrop Joachim von 47
Ribbing Olof 97, 99
Rimpi Kari 470, 477
Riuttala Niilo 396, 397
Rosen Erik von 330
Ruutu Juhani 132, 142
Rybakov Nestor 121
Ryti Risto 36, 38, 389, 391, 392, 393
- Saario Vieno Voitto 445
Salonen Arto 459
Salonen Erkki 270
Sarlin Unio 111, 193
Sauramo Leo 122
Schnurre Karl 36
Schoultz Gustav von 286, 287
Schwank Einar 287
Seeve Olavi 112
Shamra Abu 457
Sihvo Aarne 19, 22, 23, 24, 69, 100, 113, 121, 124, 143, 428, 429
Siilasmaa Risto 232, 274
Siilasvuo Hjalmar 31, 39, 47,
- 48, 50, 52, 100, 174, 365
Siilasvuo Ensio 447, 448, 449, 451, 452, 454, 474, 476
Siltala Touko 260
Siltanen H. 294
Simelius Sakari 64, 65, 147, 296, 350, 396, 397
Simojoki Niilo 291
Sinivuo Juhani 274
Sirola Pentti 360
Sisto Mikko 396
Soldatov Grigori 373
Somerkari Ville-Poju 147
Stalin Josif 35, 136, 245, 327, 365
Ståhlberg Kaarlo Juho 17, 19, 386
Sundman Svante 97
Suomi Juhani 296
Suominen Pertti 269
Suontausta Tauno 120
Suoranta Paavo 446
Susitaival Paavo 96
Sutela Lauri 70, 71, 142, 199, 395
Svensson Antero 48, 351
Svetsnikov Mihael 330
Svinhufvud Pehr Evind 15, 17, 20, 328, 330, 331, 386
Söderholm Johannes 442
- Taina Anneli 470
Taipalus Veijo 90
Takkula Yrjö 254
Talvela Paavo 31, 33, 41, 42, 48, 387
Tapola Kustaa 117, 118, 178, 180, 190, 227
Tarkiainen Tuttu 445
Tarvainen Esa 474
Terä Martti 192
Thant U 458
Thynell A. 294
Tiainen Lauri 100
Tiihonen Seppo 424
Tiilikainen Kimmo 411
Timošenko Semjon 33
Toivonen Seppo 472, 477
Tšernomyrdin Viktor 470
- Tunzelman von Adlerflug Alexander 100
Tuomioja Sakari 365, 458
Tuompo Wiljo 24, 31, 97, 109, 233, 329, 377
Tähtinen Urho 192
Törngren Ralf 445
- Vaara Jari 467
Walden Rudolf 386, 387, 389, 391
Wallden Joel 361
Wallenius Kurt 19, 31, 33, 97, 100
Valtanen Jaakko 72, 73, 269, 270, 275, 472
Valve Väinö 22, 42, 48, 130
Varjonen Mauri 449
Vartiainen Ahti 461, 476
Vehviläinen Aarno 457, 476
Veranen Eero 291
Wetzer Martin 18
Wetzer Paul 100, 387
Wiio Osmo 272, 294
Viita Raimo 200
Vilén Heikki 479
Viljanen Tauno Viktor 124, 192, 291, 295
Wilkama Karl 18, 100
Vilkuna Asko 271
Winell Bertel 100
Virkki Eino 360
Wirta Arvo 289
Väisänen Ville 363
Välimaa Leevi 128
- Yli-Paavola Leo 367
Ždanov Andrei 50, 245
- Åkerman Birger 100
Åkerman Harald 387
- Öhquist Harald 22, 33, 34, 96, 97, 100, 111, 193, 254, 256, 332, 333, 334
Österman Hugo 19, 23, 26, 27, 33, 100, 111, 256, 332, 386, 387

KIRJOITTAJAT JA TOIMITUSKUNTA

Airio, Pentti

Prikaatikenraali (evp.), sotatieteiden tohtori, dosentti Pentti Airio (s. 1945). Toimii suomalaisen sotahistorian dosenttina Maanpuolustuskorkeakoulussa. Väitellyt Maanpuolustuskorkeakoulussa vuonna 2007: *Yrjö Keinonen, uudistajaksi asetettu*. Laatinut useita monografioita ja tieteellisiä artikkeleita muun muassa Itä-Lapin sotahistoriasta. Toiminut Suomen Sotahistoriallisen Seuran puheenjohtajana.

Häikiö, Martti

Professori, valtiotieteen tohtori Martti Häikiö (s. 1949). Väitellyt Helsingin yliopistossa vuonna 1976: *Maaliskuusta maaliskuuhun. Suomi Englannin politiikassa 1939–1949*. Laatinut teoksia muun muassa sivistyksen, digikumouksen, yritysten sekä politiikan historiasta. Toimii Suomen itsenäisyyden 100-vuotisjuhlavuoden hallituksen jäsenenä sekä kuuluu Paasikivi-seuran ja P. E. Svinhufvudin muistosäätiön johtoon.

Hännikäinen, Sara

Filosofian maisteri Sara Hännikäinen (s. 1963). Teoksen kielenhuoltaja. Toimii suomen kielen kieliasiantuntijana Maanpuolustuskorkeakoulun johtamisen ja sotilaspedagogiikan laitoksessa.

Jouko, Petteri

Eversti, filosofian tohtori, dosentti Petteri Jouko (s. 1964). Palvelee puolustusministerin sotilasneuvonantajana puolustusministeriössä. Palvellut aiemmin muun muassa Maanpuolustuskorkeakoulun sotahistorian laitoksen ja sotataidon laitoksen johtajana. Väitellyt Helsingin yliopistossa vuonna 2007: *Strike Hard, Strike Sure – Operation Musketeer. British Military Planning during the Suez Crisis, 1956*. Laatinut lukuisia tieteellisiä artikkeleita suomalaisesta puolustus suunnittelusta ja länsimaisesta kylmän sodan aikaisesta sotataidosta ja -historiasta.

Karjalainen, Mikko

Dosentti, filosofian tohtori Mikko Karjalainen (s. 1976). Toimii Maanpuolustuskorkeakoulussa erikoistutkijana.

Väitellyt Helsingin yliopistossa vuonna 2009: *Ajatuksesta operaatioiksi – Suomen armeijan hyökkäysoperaatioiden suunnittelu jatkosodassa*. Laatinut useita tieteellisiä julkaisuja Suomen sota- ja sotataidon historiasta ja erityisesti talvi- ja jatkosotateemoista. Toimii Suomen Sotahistoriallisen Seuran puheenjohtajana.

Kesseli, Pasi

Eversti (evp.), filosofian tohtori, sotilasprofessori (emeritus) Pasi Kesseli (s. 1958). Palvellut Maanpuolustuskorkeakoulun sotahistorian laitoksen johtajana sekä Maanpuolustuskorkeakoulun taktiikan ja sotataidon laitoksissa operaatiotaidon ja taktiikan professorina sekä operaatiotaidon ja taktiikan sotilasprofessorina. Väitellyt Helsingin yliopistossa vuonna 2002: *In Pursuit of Mobility - The Birth and Development of Israeli Operational Art. From Theory to Practice*. Laatinut ja toimitanut useita monografioita sekä kirjoittanut tieteellisiä artikkeleita sotataidon historiasta, teoriasta ja tutkimuksesta. Toiminut Suomen Sotahistoriallisen Seuran puheenjohtajana.

Kivimäki, Ville

Filosofian tohtori, dosentti Ville Kivimäki (s. 1976). Toimii Suomen Akatemian tutkijatohtorina sekä tutkimusryhmän johtajana Tampereen yliopistossa. Väitellyt Åbo Akademiassa vuonna 2013: *Battle Nerves – Finnish Soldiers' War Experience, Trauma, and Military Psychiatry, 1941–44*. Laatinut sekä monografioita että artikkeleita erityisesti vuosien 1939–1945 sosiaali- ja kulttuurihistoriasta sekä rauhaan paluusta suomalaisessa yhteiskunnassa.

Lagerstam, Kaarle

Eversti (evp.), sotatieteiden tohtori Kaarle Lagerstam (s. 1964). Palvellut Puolustusvoimissa muun muassa tutkimuspäällikkönä sekä Puolustusvoimien tutkimuslaitoksen johtajana. Väitellyt sotatieteiden tohtoriksi Maanpuolustuskorkeakoulussa vuonna 2005: *Naton muutos: Tutkimus Naton sotilaallisen rakenteen kehittämiseen vaikuttaneista tekijöistä kylmän sodan jälkeen*.

Lehto, Iisko

Majuri Iisko Lehto (s. 1978). Palvelee osastoiesiupseerina Maavoimien esikunnassa. Laatinut yleisesikuntaupseerikurssin diplomityön vuoden 1937 sotaharjoituskokonaisuudesta.

Liesinen, Kalle

Eversti (evp.) Kalle Liesinen (s. 1951). Toiminut aiemmin Pääesikunnan koulutusosaston päällikkönä, CMI:n toiminnanjohtajana ja kriisinhallinnan koulutuskoordinaattorina sisäministeriössä. Osallistunut kolmeen sotilaallisen kriisinhallinnan ja kolmeen siviilikriisinhallinnan tehtävään, viimeksi Euroopan unionin ja Asean-maiden aseriisuntapäällikkönä ja mission apulaisjohtajana Acehissa Indonesiassa. Laatinut artikkeleita kokonaisvaltaisesta kriisinhallinnasta.

Liimatta, Hannu

Eversti (evp.) Hannu Liimatta (s. 1957). Palvellut muun muassa Pääesikunnan koulutusosaston apulaisosastopäällikkönä, Kaartin jääkäriyrykmentin komentajana sekä Maanpuolustuskorkeakoulun jatkotutkinto-osaston johtajana. Laatinut useita tieteellisiä artikkeleita suomalaisen jalkaväen taktiikan kehittämisestä itsenäisyyden aikana. Laatii parhaillaan väitöskirjaa Maanpuolustuskorkeakoulussa.

Mäkitalo, Janne

Everstiluutnantti, sotatieteiden tohtori, dosentti Janne Mäkitalo (s. 1967). Palvelee Maanpuolustuskorkeakoulussa operaatiotaidon ja taktiikan sotilasprofessorina. Palvellut aiemmin muun muassa Maavoimien tutkimuskeskuksen johtajana Maasotakoulussa ja sotahistorian pääopettajana Maanpuolustuskorkeakoulun sotahistorian laitoksessa. Väitellyt Maanpuolustuskorkeakoulussa vuonna 2012: *Partisaanisodasta alueelliseen puolustusjärjestelmään. Jugoslavialaisen sotataidollisen ajattelun kehittyminen toisen maailmansodan jälkeen*. Kirjoittanut teoksen *Valkeasaaressa läpimurto – Jalkaväkirykmentti 1 jatkosodassa* yhdessä Jukka Vainion kanssa.

Nikunen, Heikki

Kenraaliluutnantti (evp.), filosofian maisteri Heikki Nikunen (s. 1939). Palvellut aiemmin muun muassa

ilmavoimien komentajana. Laatinut useita julkaisuja ilmasodankäynnin historiasta: *Suomen Ilmasodan Pikujättiläinen, Airpower, tiedustelijasta sotien ratkaisijaksi, Lentotekniikkaa Hansasta Hornettiin 1918–2008*.

Nummela, Ilkka

Filosofian tohtori, taloustieteiden maisteri Ilkka Nummela (s. 1950). Toiminut aiemmin Suomen historian ja taloushistorian professorina Jyväskylän yliopistossa. Väitellyt Jyväskylän yliopistossa vuonna 1990: *Stadtstruktur und Bodenwert: Eine Studie über die Industrialisierungsperiode in Kuopio (Finnland) (1875–1914)*. Keskeisiä tutkimusaiheita ovat olleet toinen maailmansota taloudelliselta kannalta, suomalaisten elintason kehitys sekä taloudellinen eriarvoisuus pitkällä aikavälillä. Johtanut Suomen talouselämän vaikuttajat -projektia.

Pajunen, Jussi

Kapteeni, sotatieteiden tohtori Jussi Pajunen (s. 1983). Palvelee sotahistorian opettajana Maanpuolustuskorkeakoulun sotataidon laitoksessa. Väitellyt Maanpuolustuskorkeakoulussa vuonna 2017: *Ilmatähystyspalveluksesta alueelliseen ilmavalvontaan – Suomen ilmavalvonnan kehittäminen 1930–1942*.

Palokangas, Johanna

Filosofian maisteri Johanna Palokangas (s. 1978). Vastannut teoksen kuvatoimituksesta. Toimii Puolustusvoimien kuva-arkiston päällikkönä Sotamuseossa. Työkennellyt Puolustusvoimien kuva-arkistoissa vuodesta 2003 lähtien ja toiminut kuvatoimittajana useissa Puolustusvoimien julkaisuissa.

Palokangas, Markku

Valtiotieteen maisteri Markku Palokangas (s. 1948) on eläkkeellä Sotamuseon johtajan virasta. Perehtynyt 36 vuoden työuransa aikana puolustusvoimissa erityisesti Suomessa käytettyyn sotilaseistukseen, sotavarustukseen ja sotilasperinteisiin. Laatinut neliosaisen kirjasarjan itsenäisen Suomen jalkaväen aseista ja ollut 1980-luvulta lähtien kirjoittajana useissa Puolustusvoimien historiateoksissa. Tekeillä tutkimus suomalaisesta kenraalikunnasta 1998–2018 ja väitöskirjatyö aiheesta sotasääntöasetus itsenäisen Suomen maanpuolustuksessa.

Palokangas, Marko

Everstiluutnantti, sotatieteiden tohtori, dosentti Marko Palokangas (s. 1973). Toimii rykmentin komentajana Kainuun tykistörykmentissä. Palvellut aiemmin useissa eri tutkimusalan tehtävissä, muun muassa Maanpuolustuskorkeakoulussa, Maasotakoulussa ja Puolustusvoimien tutkimuslaitoksessa. Väitellyt sotatieteiden tohtoriksi Maanpuolustuskorkeakoulussa vuonna 2013: *Räjähtävää tyhjyyttä – sissitoiminta suomalaisessa sotataidossa*. Laatinut useita monografioita, toimitustöitä ja kymmeniä tieteellisiä artikkeleita erityisesti suomalaisesta sotataidosta, sotahistoriasta sekä sotilasperinteistä.

Pylkkänen, Ali

Filosofian tohtori, dosentti Ali Pylkkänen (s. 1963). Toimii tutkijana Maavoimien esikunnassa. Väitellyt Turun yliopistossa vuonna 1996: *Talonpojan vainiolta sotilaan ruokapöytään, tilojen ja niiden verojen osoittaminen sotilaille ja heidän perheille Suomessa 1636–1654*. Laatinut useita monografioita ja tieteellisiä artikkeleita sotalaitoksesta keskiajalta nykypäivään. Erityisesti mainittakoon osallisuus Suojeluskuntajärjestön historia-teokseen *Sarkatakien armeija ja Sota Suomesta: Suomen sota 1808–1809* sekä Suomen Reserviupseeriliiton historiaan *Haasteena sodan ja rauhan johtajuus*.

Pyysalo, Raimo

Kommodori (evp.) Raimo Pyysalo (s. 1962). Toimii Maahanmuuttoviraston apulaispäälikkönä. Palvellut aiemmin muun muassa Rannikkoprikaatin komentajana. Vastannut Loviisa-harjoitusten suunnittelusta ja osallistunut niiden toimeenpanoon esikuntapäällikkönä, evaluointitiimin johtajana sekä harjoituksen johtajana.

Raitasalo, Jyri

Everstiluutnantti, valtiotieteiden tohtori, dosentti Jyri Raitasalo (s. 1970). Palvelee Maanpuolustuskorkeakoulussa operaatiotaidon ja taktiikan sotilasprofessorina. Väitellyt Helsingin yliopistossa vuonna 2005: *Constructing War and Military Power after the Cold War*. Laatinut useita tieteellisiä artikkeleita ja monografioita erityisesti länsimaisen sodan kuvan muutoksesta kylmän sodan jälkeisellä ajalla.

Ratinen, Juha

Majuri Juha Ratinen (s. 1971). Palvelee Maanpuolustuskorkeakoulun sotataidon laitoksessa tutkimusryhmän johtajana. Laatii parhaillaan väitöskirjaa Maanpuolustuskorkeakoulussa Puolustusvoimien liikekannallepanojärjestelmän kehittämisestä vuosina 1918–1945.

Raunio, Ari

Everstiluutnantti (evp.), valtiotieteiden maisteri Ari Raunio (s. 1949). Palvellut Maanpuolustuskorkeakoulun sotahistorian laitoksen johtajana. Julkaissut lukuisia monografioita sekä tieteellisiä artikkeleita sota- ja sotataidon historiasta. Toiminut Suomen Sotahistoriallisen seuran puheenjohtajana.

Salminen, Pertti

Valtiotieteiden tohtori, kenraalimajuri (evp.) Pertti Salminen (s. 1954). Toimii turvallisuusalan tutkijana ja asiantuntijana. Pälkäneen kunnanvaltuuston ja -hallituksen jäsen. Väitellyt Helsingin yliopistossa vuonna 1995: *Puolueettomuuden nimeen. Sotilasjohto presidentti Kekkonen linjalla ja sen sivussa 1961–1966*. Toiminut Suomen Sotatieteellisen Seuran puheenjohtajana, Tiede- ja Ase -vuosikirjan päätoimittajana sekä julkaissut lukuisia artikkeleita eri teoksissa.

Santtila, Matti

Everstiluutnantti (evp.), filosofian tohtori, dosentti Matti Santtila (s. 1962). Toimii Maanpuolustuskorkeakoulun johtamisen ja sotilaspedagogiikan laitoksen dosenttina. Väitellyt Jyväskylän yliopistossa vuonna 2010: *Effects of Added Endurance or Strength Training on Cardiovascular and Neuromuscular Performance of Conscripts During the 8-week Basic Training Period*. Laatinut useita kansallisia sekä vertaisarvioituja kansainvälisiä artikkeleita erityisesti sotilaan fyysisestä toimintakyvystä.

Selén, Kari

Filosofian tohtori Kari Selén (s. 1940). Väitellyt Helsingin yliopistossa vuonna 1974: *Genevestä Tukholmaan. Suomen turvallisuuspolitiikan painopisteen siirtyminen Kansainliitosta pohjoismaiseen yhteistyöhön 1931–1936*. Laatinut teoksia muun muassa Mannerheimin puolustusneuvostosta vuosina 1931–1939 ja Suojeluskuntajärjestön historiasta.

Sinkko, Risto

Yhteiskuntatieteiden kandidaatti, sotatieteiden tohtori Risto Sinkko (s. 1947). Toiminut aiemmin viestinnän tutkimustehtävissä muun muassa tutkimuspäällikkönä MTV Oy:ssä, toimitusjohtajana Levikintarkastus Oy:ssä sekä yrittäjänä. Väitellyt Maanpuolustuskorkeakoulussa vuonna 2015: *Maanpuolustustahto asevelvollisen koulutuksen ja palveluksen onnistumista selittävä tekijänä*. Laatinut useita artikkeleita maanpuolustuksen alalta ja maanpuolustustahdosta sekä toimittanut useita sotilas-sosiologian alan julkaisuja. Toimii Suomen Sotilassosiologisen Seuran varapuheenjohtajana.

Suolahti, Ida

Filosofian tohtori Ida Suolahti (s. 1977). Toimii erikoistutkijana Helsingin kaupunginkansliassa. Väitellyt Helsingin yliopistossa vuonna 2015: *Yhteinen vihollinen, yhteinen etu: Sotavankien luovutukset ja vaihdot Suomen ja Saksan välillä jatkosodan aikana*. Laatinut tieteellisiä artikkeleita erityisesti sotavankeihin liittyvistä teemoista.

Säämänen, Juuso

Komentajakapteeni, filosofian tohtori, dosentti Juuso Säämänen (s. 1981). Palvelee Rannikkolaivaston valmiuspäällikkönä. Väitellyt Helsingin yliopistossa vuonna 2017: *Suurmaihinnousun uhkasta kaappaushyökkäyksen torjuntaan – Suomen meripuolustuksen maihinnousuntorjuntakyvyn kehittyminen jatkosodan päättymisestä 1960-luvulle*. Laatinut artikkeleita ja tutkimuksia Suomen meripuolustuksen ja merisotataidon kehittämiseen liittyvistä kysymyksistä.

Tuunainen, Pasi

Filosofian tohtori, dosentti Pasi Tuunainen (s. 1966). Toimii historian yliopistonlehtorina Itä-Suomen yliopiston Joensuun kampuksella. Väitellyt Joensuun yliopistossa vuonna 2001: *The Role of Presidential Advisory Systems in US Foreign Policy-Making – The Case of*

The National Security Council and Vietnam, 1953–1961. Laatinut erillisteoksia, kirjan lukuja ja tutkimusartikkeleita muun muassa Vietnamin sodan esihistoriasta, sotilaallisten innovaatioiden leviämisestä, sotataidosta erityisesti mottitaktiikasta, sotilasjohtamisesta, sotilasmaantieteestä sekä arktisesta sodankäynnistä.

Tynkkynen, Vesa

Professori, kenraalimajuri (evp.), filosofian tohtori Vesa Tynkkynen (s. 1954). Toimii Maanpuolustuskorkeakoulussa sotahistorian professorina. Väitellyt Helsingin yliopistossa vuonna 1996: *Hyökkäyksestä puolustukseen. Taktiikan kehittymisen ensimmäiset vuosikymmenet Suomessa*. Laatinut tutkimuksia erityisesti suomalaisen sotataidon pitkän aikavälin kehityslinjoista ja kylmän sodan aikakauden puolustus suunnittelusta. Julkaisuihin mainittakoon esimerkiksi *Towards east or west? Defence planning in Finland 1944–1966* yhdessä Petteri Joukon kanssa.

Vahtolampi, Esko

Eversti (evp.) Esko Vahtolampi (s. 1945). Palvellut muun muassa Pääesikunnassa, Kadettikoulussa, Sotakorkeakoulussa ja Maanpuolustuskorkeakoulussa osallistuen viime vuosikymmeninä tehtyihin Puolustusvoimien henkilökunnan koulutus uudistuksiin. Kirjoittanut muun muassa Maanpuolustuskorkeakoulun 20-vuotisen alkutaipaleen historiateoksen.

Wahlstein, Markus

Everstiluutnantti, filosofian maisteri Markus Wahlstein (s. 1973). Palvelee Karjalan prikaatissa Kymen jääkäripataljoonan komentajana. Palvellut aiemmin muun muassa Maanpuolustuskorkeakoulun sotataidon laitoksessa sotahistorian pääopettajana. Laatinut monografioita ja artikkeleita suomalaisista kevyistä joukoista. Laatii parhaillaan Maanpuolustuskorkeakoulussa väitöskirjaa suojajoukoista.

Suomen puolustusvoimien toiminta on koko itsenäisyyden ajan pohjannut suomalaisten vankkumattomaan oman maan puolustamisen tahtoon. Yleinen asevelvollisuus on se peruskallio, johon Puolustusvoimat nojaa tehtäviä toteuttaessaan.

Tämä teos käsittelee itsenäisen Suomen puolustusvoimien ensimmäistä vuosisataa. Sotatieteellisen tutkimuksen keinoin maalataan Puolustusvoimien kehityksestä mahdollisimman todenmukainen kuva. Rauhan ajan toiminnan ohella teoksen sivuilla saavat sijansa myös sotien ajan karut kokemukset.

Teoksen aluksi luodaan yleiskuva Puolustusvoimien käännekohdista koko itsenäisyyden ajalta. Kahdeksan teemaluvun kautta peilataan syvemmin ja tarkemmin sotataidollista kehitystä, puolustussuunnitelmia, koulutusta, kokeilutoimintaa, materiaalihankintoja, kokonaismaanpuolustusta ja kansainvälistä toimintaa.

Teoksen kirjoittajakunta koostuu kolmestakymmenestä akateemisesta, pääosin tohtoritasoisesta tutkijasta. Kunkin aihealueen kirjoittajat ovat aihepiirinsä johtavia sotahistorian tutkimuksen osaajia.